PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE ON "ACTUAL PROBLEMS OF DIGITAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEM"

"UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING DOLZARB MUAMMOLARI" MAVZUSIDA XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN

MATERIALLARI

GULISTON

2024-YIL 22-23-NOYABR

UDK: 37.013
KBK: 74.0
U – 11
DOI:

“Uzluksiz ta’lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarning dolzarb muammolari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari (23-noyabr 2024-yil) – T.: Guliston, 2024

Ushbu to‘plamga 2024-yil 22-23-noyabr kunlari Guliston davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti “Pedagogika va psixologiya”, “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedralarida “Uzluksiz ta’lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarning dolzarb muammolari” mavzusidagi ilmiy-amaliy anjuman qatnashchilarining ma’ruza materiallari kiritilgan. Ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plamida respublikamiz va xorijiy soha mutaxassislari, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqotchilar, magistrlar, doktorantlar, talabalarning ilmiy maqolalari o‘rin olgan.

Taqrizchilar:
Yo.A.Nurumbekova – Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
D.M.Elmuratova – Pedagogika fanlari bo‘ yicha falsafa doktori(PhD), dotsent

Mas’ul muharrir:
R.N.Ergashev – Pedagogika fanlari nomzodi, professor v.b.
N.T.Misirova – Pedagogika fanlari bo‘ yicha falsafa doktori(PhD), dotsent v.b.

Tashkilotchilar:
S.I.Qulmamatov – “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi mudiri, p.f.n., dotsent
G.B.Kurbanova – Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), dotsent v.b.

Guliston davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti “Pedagogika va psixologiya” hamda “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedralarining barcha professor-o‘qituvchilari

Mas’ullar:
D.A.Utanbayeva – Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)
J.A.Ro‘zimatov – “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi

To‘plamda nashr etilgan maqola va tezislardagi ma’lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas’uldirlar.

1-SHO‘BA. UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING KONSEPTUAL ASOSLARI

OLIY TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

J.X.Karshibayev – GulDPI rektori,
biologiya fanlari doktori

Annotatsiya. Ushbu maqola ta’lim sohasidagi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi – ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, uning zamonaviy dastur, vosita va metodlaridan samarali foydalanish, talabalarning sifatli ta’lim olishlari va yetuk mutaxassis bo‘lib etishishlari uchun xalqaro talablar darajasidagi shart-sharoitlarni yaratish masalalariga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiya, ta’limni raqamlashtirish, transformatsiya, sun’iy intellekt, UX - dizayn, virtual, kibermakon, Universitet 4.0, raqamli universitet, aqlli universitet.

Abstract. This article focuses on the priority of public policy in the field of education – the widespread introduction of digital technologies into the educational process, the effective use of its modern programs, tools and methods, the creation of conditions at the level of international requirements for students to receive quality education and become mature specialists.

Keywords: digital technology, education digitization, transformation, artificial intelligence, UX - design, virtual, cyberspace, University 4.0, Digital University, Smart University.

Hozirgi globallashuv kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamnafas harakatda bo‘lishni taqozo etmoqda. Axborot almashinuvi va foydalanish tezligi juda jadallashgan hozirgi davrda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan unumli va to‘g‘ri foydalanish, ta’lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Raqamli va axborot texnologiyalarini ta’lim tizimiga va o‘quv jarayoniga keng joriy etish dunyo miqyosidagi tendentsiya bo‘lib, yaqinda ta’lim tizimida sodir bo‘lgan eng muhim jarayonlardan birini anglatadi.

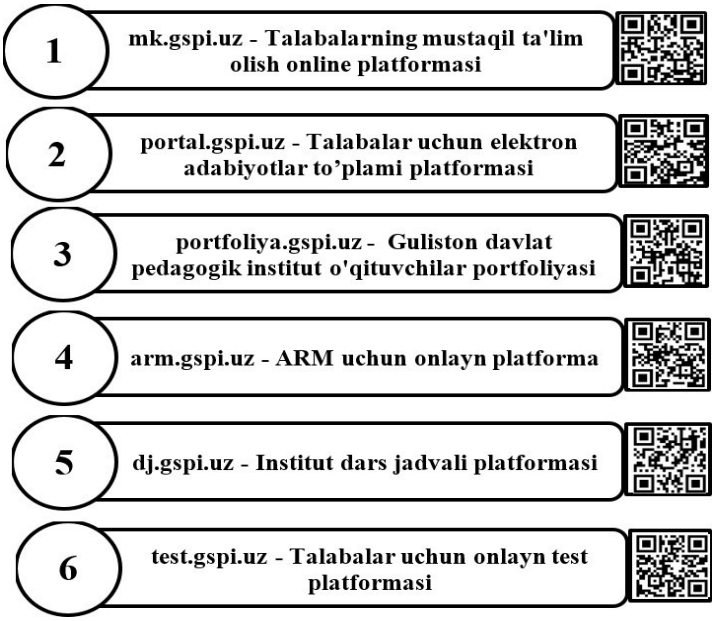
O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabr “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-sonli Farmonlarida bugungi kunda ta’lim sohasida amalga oshirilishi zarur bo‘lgan masalalar, oliy ta’lim tizimini isloh qilish, ta’limda raqamli texnologiyalardan keng foydalanish zarurligi hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda bir qator vazifalarni bajarish belgilab berilgan. [1,2,3,4]

Ayni paytda fan, tadbirkorlik va ta’limda raqamli texnologiyalarni rivojlantirish turli mamlakatlarda ustuvor yo‘nalishlardan hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar insonlar, jamiyat hayotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, iqtisodiy rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashda katta rol o‘ynaydi va shaxslar, jamiyatlar hamda tashkilotlar o‘rtasidagi munosabatlarning xilma-xilligi va sifatining jadal o‘sishiga, ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilishga yordam beradi.

Bugungi kunda ta’lim tizimiga ham raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal suratda kirib kelayotgani, dunyoning rivojlangan mamlakatlarida tadbiq etilayotgani va o‘z samarasini berayotgani namoyon bo‘lmoqda. Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayonida qo‘llanilishi an’anaviy tizimda katta o‘zgarishlarni amalga oshirishni taqozo etadi. Raqamli texnologiyalar – foydalanuvchi manfaatlari uchun axborotlarni yig‘ish, tahrirlash, saqlash, tarqatish va foydalanish maqsadlarida birlashtirilgan metodlar, ishlab chiqarish jarayonlari va dasturiy texnik vositalar to‘plamidan iborat.

Ta’limni raqamlashtirish – ta’lim sohasini uslubiy-amaliy jihatdan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalari bilan ta’minlash hamda ulardan samarali foydalanish asosida ta’lim-tarbiya jarayonining psixologik-pedagogik maqsadlarini amalga oshirishga yo‘naltirilgan jarayondir. Bundan tashqari, raqamlashtirish masofali o‘qitish tizimining taraqqiyoti uchun baza bo‘lib xizmat qiladi. Raqamlashtirish jarayonida ta’lim tizimida yangi axborot texnologiyalari vositalaridan keng ko‘lamda foydalanish amalga oshiriladi. Raqamlashtirishning asosiy afzalliklaridan biri bu talabalarning faolligini oshirish imkoniyatlaridir. Onlayn ta’lim platformalari, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar kabi raqamli vositalardan foydalangan holda interaktiv hamda qiziqarli ta’lim tajribalarini yaratishi mumkin.

Guliston davlat pedagogika instituti O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-289-sonli qarori bilan tashkil etilgan bo‘lib, institutimizda tizimli ishlar amalga oshirila boshlandi va bir qator elektron tizimlar ishlab chiqilib, ta’lim jarayoniga tatbiq etildi. Jumladan:

1-rasm: Institutda raqamli texnologiyalarni joriy etilganligi

Boshqaruv nuqtayi nazaridan, raqamlashtirish ta’lim muassasalariga o‘z resurslari va akademik dasturlarini boshqarishni osonlashtiradi. Masalan, raqamli vositalardan talabalarning o‘quv jarayonini boshqarish, professor-o‘qituvchilar va xodimlar faoliyatini kuzatish va resurslarni samarali taqsimlash uchun foydalanish mumkin.

Ta’kidlash kerakki, hozirgi vaqtda talabalar oldingilarga qaraganda nihoyatda farq qiladi. Endilikda ularning zamonaviy talablari va ehtiyojlari mavjud bo‘lib, zamonaviy oliy ta’lim xizmatini ko‘rsatuvchilar ularga munosib bo‘lishlari lozim.

Bugungi kunga kelib, zamonning asosiy talabiga ko‘ra ta’lim tashkilotlari, ayniqsa oliy ta’lim tashkilotlari o‘z faoliyatini rivojlantirishda moslashuvchan o‘qitish, “***Sun’iy intellekt”, “UX-dizayn”, “Virtual yoki kibermakon”*** kabi yangi texnologiyalarga tayanishi lozim. Shu o‘rinda, oliy ta’lim tashkilotlari bosiqma-bosqich “***Universitet 4.0***”, ayrim hollarda “***Raqamli universitet***” yoki “***Aqlli universitet***” deya tavsiflanuvchi kontseptsiyaga o‘tishi zarur.

Shunday qilib, raqamli texnologiyalarni ta’limda joriy qilishni asosi raqamli inqilobning yangi bosqichi bilan yaratiladi, ya’ni bu raqamli texnologiyalar vazifalarni hal qilishning hamma uchun ochiq va ishonchli vositasiga aylantiradi.

Ta’limning raqamli transformatsiyasining mohiyati – bu raqamli texnologiyalardan foydalanish asosida o‘quv jarayonini mustaqil tashkil etishga qaratilgan harakatdir. Uning asosiy xususiyati shundan iboratki, raqamli ta’lim yangi pedagogik tizimda (o‘quv jarayonini tashkil etish va o‘tkazishning yangi modellari) amalda foydalanishga yordam beradi.

Raqamli ta’lim an’anaviy ta’limning raqamli shakli, ya’ni ***multimedia, onlayn platformalar, veb-resurslar, bulutli texnologiyalar*** kabi tizimlardan foydalanishga asoslangan bo‘lib, bu iqtisodiyotni raqamlashtirishning yangi sharoitlarida ta’lim tizimi imkoniyatlarini sezirarli darajada kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabr “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-sonli Farmoni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-289-sonli qarori.

5. G‘afforov F.H. Ta’lim tizimini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanishni joriy etish. International School Of Finance Technology and Science 2022. 94 b.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ САМОРАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ В МУЛЬТИМЕДИЙНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Р.Х.Джураев,
д.п.н., академик АНРУз,
зав.отд. Националный институт
воспитании педагогики им.Кары Ниязи

Annotatsiya. Multimedia ta’limi muhitini multimedia va axborotga asos-langan, negizida global evotsionizm ochiq ta’limi printsipi yotgan ta’lim tizimi sifatida tasavvur qilish mumkin. Ochiq ta’lim va jamiyat muhitida ta’lim oluvchi shaxsining yaxlitligi masalasi tez o‘zgarib borayotgan dunyoda uning o‘zo‘zini saqlashi va himoyalashi bilanbirgalikda olib qaraladi.

Kalit so‘zlar: *multimedia ta’limi muhiti, o‘z-o‘zini saqlash, o‘z-o‘zini himoyalash, axborot-psixologik modellashtirish, o‘z-o‘zini fikran baholash modeli, o‘z-o‘zini anglash, o‘z-o‘zini taqdimot qilish*.

Abstract. A multimedia educational environment can be presented as multimedia, informative and open, in basis of that principle of open formation of global. A problem of integrity of personality of student in the conditions of openness society and education is her self-preservation and self-defence in the world.

Key words: *multimedia educational environment, self-preservation, self-defence, informatively-psychological design, a cogitative model is a self-appraisal, consciousness.*

Направление саморазвития обучающихся (НСО) в мультимедийной образовательной среде воплощает идею использования возможностей глобальной сети и технологии мульти-медиа, предоставленных в открытой среде образования, в которой происходит формирование творческой самопрезентации субъекта. При этом мультимедийное обучение реализует задачи модернизации образования, в частности, углубление в высшей школе интеграционных и междисциплинарных программ, соединение их с прорывными высокими технологиями.

Под мультимедийной образовательной средой (МОС) понимаем учебно-информационную среду, где осуществляется взаимодействие обучающихся с внешним миром через открытые интеллектуальные системы (всемирная сеть Интернет, учебно-информационные среды – обучающие системы для создания интернет-проектов, дистанционные образовательные курсы и т.д.), которые во многом основываются на

технологии мультимедиа. Эта среда выступает, в свою очередь, содержательным элементом мультимедийного обучения в педагогической системе открытого образования.

Под мультимедийным обучением подразумевается одна из приоритетных современных форм образования, предполагающая применение ИКТ и мультимедиа с целью достижения саморазвития личности в процессе самостоятельной работы обучающихся на базе мультимедиа средств и повышения качества обучения, а также улучшения управления учебным процессом.

Цель: формирование саморазвития обучающихся в новых условиях образования.

Задачи:

- разработать теоретико-методологическое и методико-технологическое обеспечение саморазвития обучающихся в мультимедийной образовательной среде;
- выявить пути, условия, факторы методы и средства, подвигающие к саморазвитию обучающихся в мультимедийной образовательной среде.

Функциональный аспект предусматривает:

- выделение проблем и основных направлений учебной деятельности (проблемно-ориентационная функция);
- целевую ориентацию в деятельности на основе сопоставления, реального уровня с желаемом и необходимым (прогностическая функция);
- обеспечение мультимедийной образовательной среды в учебном процессе (диа-гностическая функция);
- выбор и реализацию методов и технологий обучения (организа-торская);
- анализ результатов учебной деятельности в условиях мультимедийного обучения (аналитическая функция).

Саморазвитие обучающихся в мультимедийной образовательной среде можно трактовать следующим образом: саморазвитие обучающихся возможно в условиях информатизации образование и оптимизации методов обучения, активного использования технологий открытого образования. Это означает использование ИКТ мультимедиатехнологий в преподавании дисциплины, а также средства – электронные пособия и учебники, электронные средства контроля и интернет-ресурсы МОС предоставляет человеку условия для всестороннего развития и возможность самообра-зования, самоизменения и самопрезентации.

В сложных жизненных коллизиях и в различных ситуациях учебного процесса под влиянием информационных и коммуникационных технологий возможно духовное восхождение личности студента и педагога. В результате позитивных силовых движений самоконтроля и саморегуляции укрепляются внутренние опоры личности то есть, формируется внутренняя потребность в самоизменении.

Активизируется самоопределение обучающегося, предполагающее нахождение определённой позиции в актуальной жизнедеятельности и выработку планов на различные отрезки будущей жизни, то есть решение задач ближайшего будущего а также повышается потребность обучающихся в самоутверждении при реализации своей активности в жизнедеятельности, в нашем случае жизни в учебе к в общественной жизни.

Указанное направление охватывает четыре стратегических звена: теоретико-философские основы, научно-методологический и методический уровни саморазвития и мултимедийную образовательную среду, как открытую и информационную.

НСО в мультимедийной образовательной среде реализуется в моделеях:

- мультимедийной образовательной среды как открытой и информационной, обеспечивающей взаимосвязь человека с внешним миром и его адаптация в ней;
- информационной самозащиты обучающегося как способа сохранения целостности личности в мультимедийной образовательной среде – открытой, информационной;
- самопрезентации обучающихся в мультимедийной образовательной среде;
- самоорганизации изменений педагога, руководителя учебным процессом в мультимедийной образовательной среде.

Каждая модель функционирует в тесной связи друг с другом и выявляет закономерность процесса и феномена саморазвития обучающихся и педагога в МОС, обусловленной природной характеристикой, закономерность педагогического процесса саморазвития в МОС обусловливается взаимодействием обучающихся и преподавателя. Их взаимодействие реализуется в рамках организации учебных задач в условиях коллективного сотрудничества, при этом закономерность формирования потребность в самоизменении обучающихся и педагога обуславливается позитивным влиянием мультимедийной образовательной среды как открытой и информационной.

Таким образом, НСО позволяет сделать вывод о том, что искомый путь к саморазвитию обучающихся в мультимедийной образовательной среде мы находим в оптимизации методов обучения, предполагающей самосто-ятельную работу в проектах, создание авторских мультимедийных продуктов учебного назначения, участие в форумах, дистанционных конференциях и олимпиадах, где открывается возможность самопрезентации, самовыра-жения, самоактуализации обучающихся.

Представленная модель информационной самозащиты обучающихся охватывает направления; информационно-психологическое моделирование мыслительного процессе и поэтапное формирование познавательных действий, а также педагогическое взаимодействие студентов в «субъект-субъектном» отношении в процессе учебной деятельности.

Информационно-психологическое моделирование мыслительного процесса рассматривается в двух стадиях:

1) аналитическое моделирование мыслительного процесса;

2) действенное моделирование мыслительного процесса;

В данной модели протекание мыслительного процесса основано на теории поэтапного развития познавательной деятельности обучаемого. Здесь представлено поэтапное развитие познавательного процесса на двух стадиях моделирования мыслительного процесса.

1. Аналитическая стадия моделирования мыслительного процесса включает три этапа (мотивационный, аналитико-синтетический, результа-тивно-творческий). Мотивационный этап предполагает выработку цели и задач, мысленную модель процесса, мысленную презентацию.

Содержание аналитико-синтетического этана состоит в выяснении причины манипуляционных намерений и психологического состояния субъекта. На третьем – результативно-творческом этапе развёртываются следующие действия: выбор вариантов обсуждений, сравнение обсуждений, проигрывание вариантов.

2. В действенной стадии моделирования и мыслительного процесса вырабатываются: постановка проблемы, наводящие вопросы, предъявляются ключевые ответы для сравнения вариантов ситуации «а что, если...». Этот этап предусматривает самостоятельную работу (индивидуальную или по группам) и обсуждение её в группе.

Характеризующая особенность этого этапа работы — полное отсутствие критики. Принимается любая идея.

На результативно-творческом этапе обучающиеся обсуждают в группах альтернативные варианты и выбирают лучший из них.

3. Закономерность педагогического процесса в модели обусловливается взаимодействием обучающегося и преподавателя и реализуется в рамках схемы организации учебных задач в условиях коллективного сотрудничества. При этом ключевой является совместная деятельность в группах на основе метода проектов и сотрудничества. Педагогическое взаимодействие включает пять уровней: кооперации, институциональных статусных отношений, внутригрупповых и коллективных отношений, коммуникации, межличностных отношений. По этапам учебной деятельности применяются соответствующие педагогические методы взаимодействия – доверия, убеждения, прямых и косвенных, параллельных действий. На уровне педагогического взаимодействия прослеживается изменение в самоотно-шении и отношении к окружающей действительности. Это изменение аналогично

саморазвитию личности, провоцируемому внешними и внутренними манипуляциями через информацию как средство, приводящее в движение внутренние силы обучающегося – самосознание, самопознание и самостановление.

Подмечено, что обширность создаёт возможности для осуществления вариативного - образовательного процесса как по содержанию, таки по используемым образовательным технологиям, что, несомненно, придаёт ему ярко выраженный гуманитарный характер, Кроме того, это свойство образовательной среды создаёт предпосылки для построения личностно-ориентированного процесса обучения, который на уровне организации этого процесса реализует гуманитарную идею, Когда говорят о личностно-ориентированном процессе обучения, то подразумевают принципиальное изменение представления равной точке в этом процессе. Традиционно такой отправной точкой рассматривается система знаний, которую необходимо усвоить.

В педагогическом образовании, есть важное свойство, связанное с особой ролью в нам языка. Его можно назвать лингвистической ориентацией. В таком образовании, как педагогическое, где особую роль играет процесс трансляции знаний, средство трансляции, язык может рассматриваться как объединяющее поле всей образовательной среды. Неслучайно сегодня в содержании филологического образования в педагогическом университете особый акцент делается на языке как таковом, закономерностях его строения, происходящих изменениях, способах выражения мысли, тогда как в других образовательных областях особое внимание уделяется языку как средству передачи мысли и средству понимания другого человека. В этом проявляем ярко выраженный гуманитарный характер университетского педагогического образования, который должен быть реализован при построении образовательной среды педагогического университета, института.

На основе свойств гуманитарной образовательной среды перейдём к описанию такой среды образования, в которой возможно взаимодействие обучающихся с внешним миром через открытые системы (интернет – ресурсы, обучающие системы, электронные средства обучения и тд.).

В основу такой среды должны быть положены следующие принципы: целостность модели, многоаспектность, избыточность, максимальный охват и принцип языковой (лингвистической) ориентации.

Выделяются функции мультимедийной образовательной среды – интегративная, фундаментализации, расширительная, лингво-ориенти-рующая. Интегративная функция и функция фундаментализма обусловлены свойствами целостности и универсальности образовательной среды. Расширительная функция связана со свойствами многоаспектности и избыточности. Она состоит в представлении избыточной, широкой и всё время расширяющейся системы разнообразной информации. Лингво-ориентирующая функция указывает на особую роль языка в педагогическом образовании.

Таким образом, можно представить вышеописанную среду как мультимедийную, информационную и открытую, в основе которой лежит принцип открытого образования глобальный эволюционизм, характери-зуемый «незамкнутостью» и «вочеловеченностью».

Литература:

1. Куликова Л.Н. Проблемы саморазвития личности. Благовещенск. 2001.

2. Halm-Karadeniz Katja. Das Internet: Ideales Medium fuer Daf und Landeskunde. In: DaF 28,4 (2001).

3. Шадриков В.Д. Индивидуализация содержания образования// Школьные технологии. 2000. № 2.

4. Школа будущего: Инновационные модели образования. Санкт-Петербург. 1995. - 214 с.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Ризокулов Туракул Раббимкулович
доктор экономических наук, профессор,
проректор по международным связям Таджикского
государственного университета права, бизнеса и политики,
г. Худжанд, e-mail: t_rizokulov@mail.ru; +992927777735
Хасанова Мухиба Илхомджановна
– соискатель Таджикского государственного
университета права, бизнеса и политики,
г. Худжанд, e-mail: muhiba-1997@mail.ru; +992927488855

Аннотация. Проанализирована образовательная система Республики Таджикистан. Изучена её история и обозначен переход от традиционной системы образования к цифровизации образовательной системы. Приведены нормативно-правовые акты, способствующие контролю и регулированию перехода к цифровой системе образования.

Ключевые слова: цифровая система образования, цифровизация, информационно-коммуникационные технологии, онлайн-технологии, информационно-образовательная среда.

Abstract. In this article analyzes the educational system of the Republic of Tajikistan. Its history and transition from the traditional education system to the digitalization of the educational system are studied. Also, regulatory legal acts that facilitate the control and regulation of the transition to a digital education system are provided.

Keywords: digital education system, digitalization, information and communication technologies, online technologies, information and educational environment.

При переходе к цифровой экономике и внедрению реформ промышленной революции 4.0, цифровизация охватывает все отрасли экономики. Не осталась в стороне от реформы и образовательная сфера, и стремительная цифровизация наблюдается на всех уровнях образования. Цифровизация образования как необратимый процесс внедрения технологий и цифровых методов и инструментов вошла в жизнь традиционного образования. Суть цифровых реформ заключается в эффективном и рациональном использовании информационно- коммуникационных технологий в образовательном процессе.

Исследование обозначенной проблемы ведется с начала информационной эпохи, а с развитием технологий Web 2.0 получили развитие возможности онлайн-образования и онлайн-платформ [1, с.125]. Цифровизация сферы образования – один из важнейших процессов, играющий ключевую роль в улучшении доступа к образованию и в повышении качества образования в регионах. Внедрение цифровых технологий: онлайн-образовательных платформ, интерактивных программ и доступных электронных библиотек – позволяет студентам и преподавателям эффективно и качественно получать доступ к образовательным ресурсам.

Следует отметить, что образование считается одним из приоритетных направлений социальной политики Республики Таджикистан. Если взглянуть на историю, то таджики – один из древних народов Средней Азии, имеющий древнюю культуру и создавший образовательные учреждения в древности и в начале Средневековья (начальные школы, средние школы и т. д.). В Средние века эта система образования практиковалась в виде школ и медресе, в которых преподавали исламское право и другие актуальные науки того времени. Начальное образование преподавалось в школах, а среднее и высшее – в медресе.

Министерство образования Республики Таджикистан пересмотрело положения обо всех типах общеобразовательных школ в соответствии с требованиями новой эпохи. Все принятые нормативно-правовые документы стали надежной основой для реализации комплексных реформ в сфере образования и обеспечения прогресса в отрасли в переходный

период, создали условия и возможности для её совершенствования и укрепления. Статус школы в обществе полностью изменился. Возросла роль школы как самостоятельного источника национальной культуры. Значительным в годы независимости также явилось увеличение финансирования учреждений общего среднего образования, и основная часть средств, выделяемых на отрасль, расходуется именно на этот уровень образования. Увеличилось строительство современных школ и интернатов. Все учебные заведения оснащены новым оборудованием и технологиями.

Основоположник мира и национального единства, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в Послании от 2024 года, касаясь социальной политики страны, подчеркнул: «В ближайшие пять лет деятельность Правительства будет направлена на повышение качества человеческого развития, уделяя серьезное внимание вопросам науки, образования, здравоохранения, культуры, окружающей среды и занятости, в результате реализации таких мер Таджикистан будет иметь высокий уровень человеческого развития" [2].

В своих посланиях Лидер нации подчеркивает важность образования и воспитания образованного и умелого поколения, верного продолжателя добрых традиций прошлого, а также приближения системы образования к мировым стандартам. В связи с этим в Послании 2024 года он выразил следующее: «В нынешних условиях повышение уровня и качества образования на всех уровнях […] является первоочередной задачей работников науки и образования. Хотя в этом направлении и достигнуты определенные результаты, они все еще неудовлетворительны. Для повышения качества нашего образования и воспитания необходимо на всех уровнях, особенно на уровне профессионального образования, уделять серьезное внимание его качеству, а не количеству, и готовить специалистов, отвечающих современным требованиям» [2].

С первого дня установления нового строя на этой земле образованию и системе образования уделялось особое внимание, а в период независимости Республики Таджикистан эта забота приобрела новую форму и содержание. В сфере образования возникли качественно новые отношения, которые нашли отражение в Конституции Республики Таджикистан, в действующих законах и в других нормативных правовых документах. Несмотря на сложности и проблемы переходного периода, Правительство Республики Таджикистан рассматривало и поддерживало сферу образования как приоритетную отрасль. За этот период было пересмотрено, разработано и утверждено более 400 нормативных правовых актов, регулирующих деятельность образовательных учреждений. За этот период Закон Республики Таджикистан «Об образовании» трижды перерабатывается для внесения изменений и дополнений. При этом для всех уровней образования разработаны отдельные отраслевые законы.

В практике Республики Таджикистан по сей день действуют ряд нормативно-правовых актов, способствующих цифровизации образовательной сферы. Одним из самых важных актов является Концепция перехода к цифровому образованию в Республике Таджикистан на период до 2042 года от 31 августа 2022, № 439.

Главной целью перехода к цифровому образованию является достижение нового качества образования посредством внедрения информационно-коммуникационных технологий в образовательных учреждениях, изменения форм и методов обучения, обеспечения качества и мобильности образовательных услуг, повышения признания национальной системы образования и увеличения экспорта образовательных услуг.

Цифровая трансформация в сфере образования Республики Таджикистан преследует следующие задачи:

- повышение квалификации учителей в области цифровых технологий;
- развитие обучения с использованием современных онлайн – технологий;
- внедрение цифровых образовательных программ;
- понимание новой системы образования;

- разработка критериев информационно-образовательной среды с учетом национальных и международных стандартов;

- пересмотр, формирование и регламентация методов использования ИКТ в образовании;

- распространение технического оборудования в образовательных учреждениях для внедрения современных ИКТ в образовательный процесс;

- разработка и систематизация единой цифровой среды обучения в Таджикистане;

- доступ всех участников образовательного процесса к цифровым технологиям с целью совершенствования образовательного процесса;

- использование технологий дистанционного обучения и популяризация принципа «обучение на протяжении всей жизни» [3, с. 9].

Несомненно, цифровое образование, учитывая его тесную связь с цифровой экономикой, в настоящее время недостаточно выполняет задачу по подготовке высококвалифицированных кадров для современного рынка труда [4, с. 69]. Поэтому на данном этапе цифровое образование можно считать эффективным лишь в том случае, если оно тесно связано с дневным образованием как фактором расширения образовательных возможностей посредством информационно-коммуникационных технологий с прицелом на будущее. Дневное образование необходимо для передачи и формирования ценностей и ориентиров для жизни и социального взаимодействия.

Поэтому стране следует принять необходимые меры по правильному использованию цифровых технологий в образовательном процессе, совмещению онлайн-образования с традиционным образованием, устранению существующих недостатков в цифровом образовании. Использование образовательных платформ, видеоконференций, публичных открытых онлайн-курсов, отсутствие границ между аудиторией и дистанционным обучением – все это повышает качество и доступность образования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Андрюхина, Л. М. Цифровизация профессионального образования: перспективы и незримые барьеры / Л.М. Андрюхина // Образование и наука. – 2020. – № 22 (3). – С. 116-147.

2. Послание Основоположника мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона от 28.12.2023.

3. Концепция перехода к цифровому образованию в Республике Таджикистан на период до 2042 года от 31 августа 2022, № 439.

4. Муллер О.Ю. Цифровое образование на современном этапе: трудности и перспективы // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки.– 2022. - Том 24. № 83. – С. 67-72.

KUCHLI MA’NAVIYATLI YOSHLAR TARBIYASI: INNOVATSION DISKURS

Muhammadjon Quronov – RMMM huzuridagi IMTI direktori o‘rinbosari, pedagogika fanlari doktori, professor, kuranov5@gmail.com
Sherzod Jumanov – O‘zbekiston-Finlyandiya pedagogika instituti o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa (PhD) doktori.
jumanovsherzod452@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda ma’naviy-ma’rifiy sohada olib borilayotgan davlat siyosati, kuchli ma’naviyatli yoshlarni tarbiyalashda innovatsion yondashuvlar, ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish mexanizmi, uning maqsad va vazifalari, tarkibiy qismlari, samarali shakl, vosita va metodlari o‘rin olgan.

Kalit so‘zlar: *ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimi*, *«kuchli ma’naviyat»,* «yuksak ma’naviyat», «*yoshlar ma’naviyati», «ommaviy madaniyat», ijtimoiy pedagogik tizim, innovatsion g‘oyalar.*

Abstract: In this thesis, the state policy carried out in the spiritual-educational sphere, innovative approaches to educating young people with strong spirituality, the mechanism of organizing spiritual-educational work, its goals and tasks, components, effective forms, tools and methods took place.

Key words: system of spiritual and educational work, "strong spirituality", "high spirituality", "youth spirituality", "mass culture", social pedagogical system, innovative ideas.

O‘zbekistonning ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimi – milliy davlatchiligi-mizning strategik maqsadlariga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021 yil 19 yanvar kuni ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalariga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishi o‘tkazildi. Yig‘ilishda «Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, **ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat**», - dedi Prezident.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev ma’naviyat haqida fikr yuritar ekanlar birinchi bo‘lib **«kuchli ma’naviyat»** degan iborani qo‘lladilar. «Kuchli ma’naviyat» tushunchasi «yuksak ma’naviyat» yoki «yoshlar ma’naviyati» tushunchalaridan mohiyat jihatidan tubdin farq qilib, bu tushunchaga dinamik, ya’ni o‘zgaruvchanlik ruhini beradi. Har qanday ijtimoiy jarayon o‘zgaruvchan mohiyat kasb etishi bilan tabiatan dinamik ahamiyat kasb etadi. «Yuksak ma’naviyat» yoki «yoshlar ma’naviyati» kabi bir qator tushunchalar esa sitatik, ya’ni voqeylikka nisbatan barqarorlik holatini ko‘proq aks ettiradi. Bu esa davr o‘zgarishlari, talablariga javob bermasdan zamon ruhidan orqa qolishi bilan xatarli hisoblanadi.

Kuchli ma’naviyat tushunchasini ijtimoiy pedagogik tahlil asosida o‘rganadigan bo‘lsak, masalaning murakkabligi ob’ektlarning ko‘p o‘lchamliligi, nochiziqliligi va ko‘pbog‘lamliligi bilan ahamiyatlidir. Bu barqaror, ya’ni statik, o‘zgarmas holatga nisbatan aksincha o‘zgarishlarni o‘ziga qabul qila olishi bilan afzallik kasb etadi. Bunda nafaqat azaliy milliy qadriyat, an’analarga qat’iy rioya qilish, balki davr o‘zgarishlarini o‘zida aks ettira olish imkoniyati paydo bo‘ladi. Har bir ob’ektning konseptual va matematik modeli ishlab chiqiladi.

Samaradorlikni belgilash uchun har qanday tushuncha yoki an’ana, urf odat, qadriyatning afzalliklarini belgilovchi dastabki barqaror holati va kuchli ma’naviyat tushunchasi asosida o‘zgargan holat o‘zgaruvchilarining o‘zgarish dinamikasini aniqlash mumkin. Har qanday ijtimoiy voqelik, an’ana, urf odat, qadriyatning dinamik xususiyatlari turli jihatlardan o‘zgaruvchanlikning ijobiy yoki salbiy ko‘rinishlari o‘rganiladi. Ijobiy o‘zgarishlar qabul qilinib, salbiy ko‘rinishlar bartaraf etiladi. Bunda jamoatchilik nazorati turli yo‘llar bilan, jumladan, ommaviy axborot vasitalari, aholi bilan uchrashuvlar hamda boshqa ko‘rinishlarda bildiriladi va inobatga olib boriladi. Bunda o‘lchanayotgan va boshqarilayotgan o‘zgaruvchilarining turli ko‘rinishdagi vektorlarni tanlashda ob’ektning umumtizimli hususiyatlari, jumladan statsionar holatda turg‘unlik, kuzatuvchanlik va boshqaruvchanlik o‘rganib boriladi. Ijtimoiy jarayonlar boshqaruv ob’ekti sifatida ko‘p o‘lchamli va nochiziqli bo‘lganligi uchun, ularning ijtimoiy muhitda ijobiy ishlash rejimini ta’minlaydigan boshqarish tizimlirini sintezlash muammosini sinergetik boshqarish nazariyasidan foydalanib yechiladi.

«Kuchli» so‘zi jismoniy qobiliyatli, kuch-quvvati nisbatan ortiq, baquvvat; sog‘lom va yaxshi rivojlangan; katta quvvatga ega bo‘lgan, quvvatli; baquvvat, imkoniyati zo‘r, qudratli; ta’sir darajasi yuqori, tez ta’sir qiladigan; yuz berish darajasi yuqori, qattiq, shiddatli; o‘z ish-hunarini yaxshi biluvchi, qobiliyati zo‘r, talantli; to‘q, yuqori darajali degan ma’nolarni anglatadi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan «Ma’naviy yo‘nalishlarimiz iqtisodiy yo‘nalishlardan o‘n qadam oldinda yurishi kerak. Ana shunda biz hozirda qirayotgan katta-katta rejalarimiz, dasturlarimiz amalga oshadi», tarzida ifodalangan metodologik prinsip ma’naviyat, milliy g‘oyaning yangi davrdagi vazifalarini, rolini, o‘rnini, ahamiyatini asoslab berdi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan ma’naviy-ma’rifiy faoliyat avvalambor xalqimizning ma’naviy-ma’rifiy merosiga tayanadi. Zero bu meros milliy mafkura, ma’naviyatimizning mustahkam manbaidir. Davr sinovlariga bardosh bera olmagan, o‘tkinchi hodisalar hech qachon merosga aylana olmay, vaqt o‘tishi bilan izsiz yo‘qolib ketadi. Milliy qadriyatlar esa muayyan xalqning asl belgilarini o‘zida aks ettiradi.

Ma’naviy-ma’rifiy ish ijtimoiy pedagogik, ijtimoiy psixologik mexanizm bo‘lib, ma’naviy-ma’rifiy ishlarning tarkibiy qismi – g‘oyaviy tarbiyaga tayanadi va muayyan g‘oyaga ishontirish; uyushtirish; safarbar etish; ma’naviy-ruhiy rag‘batlantirish; g‘oyaviy tarbiyalash; g‘oyaviy immunitetni shakllantirish; harakat dasturi bo‘lish kabi asosiy maqsadlarni ko‘zda tutadi.

Nemis mutafakkiri Ye.Mollenxauerning ta’rifiga ko‘ra ijtimoiy pedagogika bu – yoshlarga ijtimoiy tizimga tez moslashishga, xulq-atvor normalaridan og‘ishga qarshi turishlarini ilmiy ta’minlashga yordam beruvchi fandir. Yuqoridagilardan ijtimoiy pedagog faoliyatining mazmuni, ya’ni ijtimoiy pedagog bu – bolalar, ota-onalar, o‘smirlar, yoshlar, yoshi kattalar bilan ta’lim, muassasalar, turar joylarda ijtimoiy-tarbiyaviy ish olib boruvchi mutaxassisdir. Mazkur ta’riflar mamlakatimizda keng joriy qilingan ma’naviy-ma’rifiy ishlar va shu soha xodimlarining kompetensiyalariga uyg‘unligini sezish qiyin emas.

Bugungi kunda ma’naviy-ma’rifiy ishlar vazifalarining ko‘lami kengayib, boyib bormoqda. Joylarda ma’naviyat va ma’rifat bo‘lim va bo‘linmalari oldida turgan tarbiyaviy vazifalar turkumiga aholi orasida kitobxonlik, ma’naviy o‘lkashunoslik ma’rifatini amalga oshirish, mustaqil fikrlash, milliy san’atimiz, osori atiqalarimizga muhabbat tuyg‘ularini shakllantirish; «ommaviy madaniyat»ning asl mohiyati, shakl va ko‘rinishlarini tushuntirish; yoshlar ongi va qalbi uchun kurash; ularni yot, buzg‘unchi g‘oyalaridan himoya qilish; milliy g‘oyamiz talablari asosida yashash va ishlashga o‘rgatish; O‘zbekistonda kechayotgan yangilanish jarayonlari mohiyatini uqtirish; milliy urf-odatlarimiz va an’analarimizga sadoqatni shakllantirish; yuksak ma’naviyat va ma’rifatga doir ijtimoiy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish; ijodkorlik, erkin va mustaqil fikr yuritishga o‘rgatish; keksalarga hurmat, kichiklarga izzat, mahallalarda jamoatchilik nazorati madaniyatini targ‘ib qilish shular jumlasidandir.

Ma’naviy-ma’rifiy ishlarda umumiylik bilan birgalikda faqat o‘sha hududga xos bo‘lgan xususiylik ham mavjud bo‘ladi. Bu har bir hududning viloyat, tuman, shahar Ma’naviyat va ma’rifat kengashlarining ish rejalari mazmuni, maqsadi, shakllari, vositalari, yo‘nalishlarida aks etadi.

Fuqaro ma’naviy-ma’rifiy faoliyatning nafaqat ob’ekti, balki sub’ekti hamdir. Buning uchun har bir mahallada aholining oilaviy muhiti, o‘qishi, xulqi, munosabatlari, ta’lim muassasalarida aholining yetakchi qadriyatlari tizimini o‘rganish, ijtimoiy faol, notiqlik qobiliyatiga ega fuqaro, yoshlarni saralab olib, maqsadga yo‘naltiriib, ularni ma’naviy-ma’rifiy ishlarning faol sub’ektlariga aylantirish zarur.

Bunda jamoatchilik fikrini shakllantirish muhim o‘rin egallaydi, chunki u ijtimoiy munosabatlarda namoyon bo‘ladi va unga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, mahallalarda tegishli komissiyalar ko‘magida hayotning dolzarb masalalariga bag‘ishlangan davra suhbatlarining mundarijasiga ma’naviy ehtiyojlar, axloqiy me’yorlarning shakllanishi, kiyinish madaniyati, vaqtdan foydalanish madaniyati, to‘y-marosimlarni tejamkor o‘tkazish, ma’naviy begonalashuvning oldini olish kabi masalalar bo‘lishi mumkin. Bunday turdagi masalalarni muhokama qilish odatda yoshlarni yot ta’sirni jamoaviy tahlil qilish va baholash jarayoniga qiziqtiradi.

Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligi bir qator ijtimoiy-pedagogik chora-tadbirlarni amalga oshirishni taqozo qiladi. Zero, birinchidan, olib borilayotgan turli tarbiyaviy ishlar o‘zining qat’iy, ilmiy asoslangan ijtimoiy pedagogik texnologik tizimiga ega emas.

Ikkinchidan, yoshlar bilan ma’rifiy ishlarni olib borishda oila bilan mahalla, ta’lim muassasalarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar amaliyoti o‘rtasida metodik nomutanosibliklar bor. Bu esa ma’naviy tarbiya uchun zarur bo‘lgan izchillik, tizimlilikni hamda targ‘ibot ta’sirchanligini susaytiradi.

Buning ustiga zumer yoshlarda «ommaviy madaniyat» ta’siri sezilmoqda. Bunga ularning mashaqqatli, qattiq iroda, tirishqoqlik talab qilinadigan ishlarga qo‘l urishdan cho‘chishlarida, o‘z bilimi va mehnati bilan emas, balki ota-onalari sotib olib bergan qimmatbaho buyumlar bilan o‘zlarini ko‘rsatishni istashlarida namoyon bo‘lmoqda.

Uchinchidan, tuman-shaharlarda ma’naviy-ma’rifiy ishlar ta’sirchan ijtimoiy pedagogik tizim bilan ta’minlangan holda olib borilishi kerak. Yoshlar didiga, ruhiga, tuyg‘ulariga samarali ta’sir ko‘rsatish uchun ularning kundalik hayotini yaxshi bilish, ularning ma’naviy ehtiyojlarini o‘rganib, o‘z kuchiga ishonch uyg‘otish juda muhimdir. Bundan tashqari talaba-yoshlarimiz uyda ham, uydan tashqarida ham, o‘quv yurtlarida ham, yotoqxonada ham, hamma joyda bir xil, sog‘lom ma’naviy muhit ta’siri ostida bo‘lishi kerak. Bu esa ma’naviy-ma’rifiy faoliyat sub’ektlari faoliyatini ijtimoiy-pedagogik asosda muvofiqlashtirishni taqozo qiladi.

To‘rtinchidan, mahalla aholisi, yoshlarning ma’naviy-ma’rifiy tashab-buslarini qo‘llab-quvvatlash g‘oyat muhimdir. Bu omilga e’tiborsizlik bir tomondan, ularning hayotga mustaqil qadam qo‘yishini cheklab qo‘ysa, ikkinchi tomondan, ularning muttasil nazorat ostida bo‘lishi ularda boqimandalikni va undan kelib chiquvchi mas’uliyatsizlikni avj oldiradi.

Ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil qilishda har bir korxona, tashkilot va mahallaning ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha mas’ullarining faoliyati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazkur lavozim o‘zining qator shaxsiy va kasbiy talablariga ega. U o‘zida tashkilotchilik, yuksak milliy mafkuraviy onglilik, tarbiya nazariyasi, uslubiyati, psixologiyasi bilimdoni va amaliyotchi, milliy va mahalliy madaniyat, tarixni yaxshi biluvchi, ijtimoiy faol ustoz va notiq bo‘lishi lozim.

Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini belgilovchi asosiy tamoyillar sirasiga milliy mafkuraviy yunaltirilganlik, ta’lim va tarbiya birligi, hayotiylik, yaxlitlik, ong va xulq-atvor birligi; amaliylik, ommaviylik, talabalar tashabbusini rag‘batlantirish, ijodiy hamkorlik, o‘zaro hurmat, bir-birini rag‘batlantirish, «Ommaviy madaniyat» ta’siriga qarshi ma’rifiy kurash, uzviylik, g‘oyaviy va badiiy tarbiya omillari ta’sirining muvofiqlashganligi kiradi.

G‘arb pedagogik falsafasida Gegel birinchi bo‘lib axloq va ma’naviyat tushunchalari o‘rtasidagi farqni nazariy asoslashni taklif qildi. O‘zining «Huquq falsafasi» asarida u ma’naviyat va axloqning har biriga alohida bo‘lim ajratadi. Ma’naviyat bilan u shaxs va shaxsiy munosabatlar sohasini, sub’ektiv ravishda vujudga keladigan majburiyatni, ideal va tanqidiy munosabatlarni qamrab olgan sub’ektiv-individual anglanuvchi, axloqiy sohaning «ichi»ni, substansiyasini tushungan. Shu ma’noda kasbiy axloq shaxsning jamoa, davlat, ko‘chmas mulk, korporatsiyalar, hamkasblar, iste’molchilar oldidagi o‘ziga xos majburiyatlari majmuidir.

Professor B.T.Lixachev «Axloq – bu jamiyatdagi odamlarning munosabatlarini jamoatchilik fikri asosida boshqaradigan, ularning xulq-atvori va faoliyatini rag‘batlantiruvchi yoki taqiqlovchi normalar va qoidalar to‘plamidir», - deb hisoblagan.

Ma’naviy-ma’rifiy ishlarda innovatsion g‘oyalarga tayanib ish tutish bugun dolzarb va muhim ahamiyatga ega. Samarasiz, eskicha an’anaviy usullardan voz kechib, tizimda shakllangan, har tomonlama o‘zini oqlagan yangicha usullarga yondashuvlardir. Bu esa o‘rganishlar, izlanishlar, tashabbuslar va yangiliklar asosida tug‘ilib, soha mazmunini rivojlantirish uchun istiqbolli xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Yangi O‘zbekiston” gazetasi 2021 yil 19 yanvar.

2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. A.Madaliev va boshqalar tahriri ostida. «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent. Elektron shakli, 441 bet.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2018 yil 29 dekabr kuni milliy kino san’ati va kinoindustriyani rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar tahlili va bu borada mavjud muammolarni hal etish masalalariga bag‘ishlangan yig‘ilishda so‘zlagan nutqidan. Kun Uz. 13:43 / 30.12.2017.

4. http://elibrary.bsu.az/books_163/N_66.pdf

5. Мустаева Ф.А. Основы социалной педагогики: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений – 2-е изд., перереб. и доп. – М.: Академический проект, 2001 – 416 с.

6. Qosimova Z.X. Talaba yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllanti-rishning pedagogik asoslari. (Oliy o‘quv yurtlari ma’naviy-ma’rifiy ishlari misolida). Pedagogika Fan. nomz. ilmiy dar. olish uchun tayyorlangan diss-ya. -T. 2004. 117-b.

7. Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций // Б. Т. Лихачев. - М.: Юрает, 2001. - С. 667.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF PEDAGOGICAL SCIENCE IN MEDICAL EDUCATION

Musurmanova Aynisa Musurmanovna
Doctor of Pedagogy, Professor
Deputy Director of the Research Institute “Family and Gender” under the Republican Family and Women’s Committe
E-mail : *aynisa.musurmanova@gmail.com*

Abstract: The professional culture and professional attitude of the future doctor in the world education and scientific-research event are directly determined by his professional deontologist. Therefore, this concept requires further research in the development of future therapeutics. In the world scientific literature, the problem of this socio-pedagogical problem has been studied to a certain extent, and the experience of finding a way to solve it has been collected. The fact that the aspect related to the professional competence of the future doctor has been understudied in the research work of the medical education in Japan requires a special study of the aspect of professional competence, professional deontology and the harmony of professional culture.

Key words: medicine, pedagogy, professional competence, professional deontology, professional culture, personality, medical education, Evolution and revolution, special nobility.

Annotatsiya: Jahon ta‘lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarda bo‘lajak shifokorlarning kasbiy madaniyati, kasbiy munosabati bevosita uning kasbiy deontologiyasi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham ushbu tushunchalar bo‘lajak shifokorlarni tayyorlashda uzviy ravishda tadqiq qilishni taqozo qiladi. Jahon ilmiy adabiyotlarida, ushbu ijtimoiy pedagogik muammoning ayrim qirralari ma‘lum darajada o‘rganilib, uni hal qilish usullarini topishga qaratilgan tajriba to‘plangan. Biroq muammoning bo‘lajak shifokorlar kasbiy kompetentligi bilan bog‘liq jihatlar kam o‘rganilgani tadqiqot ishlarida tibbiy ta‘lim jarayonida kasbiy kompetentlik masalalari, kasbiy deontologiya hamda kasbiy madaniyat uyg‘unligidagi nazariy jihatlari alohida o‘rganishni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: tibbiyot, pedagogika, kasbiy kompetentsiya, kasbiy deontologiya, kasbiy madaniyat, shaxs, tibbiy ta'lim, evolyutsiya va inqilob, maxsus zodagonlik.

In the world, developed countries have adopted regulatory documents on the basis of a number of studies devoted to issues of medical education, deontology of future doctors and professional competence. Also "Medical pedagogy" and "Medical deontology" at the Akkon Hochschule für Humanwissenschaften in Germany, "Health pedagogy" in the United States, "Edinburgh Declaration of the World Federation for Medical Education" "International Code of medical ethics" are studied among others. In them, first of all, there is an expression of the formation of professional development as a self – physician, as defined by society, the achievement of goals in professional activity; secondly, there is a system of human relations in the profession of physician and educator.

The professional culture, professional attitude of future doctors in World educational and research institutions is directly determined by its professional deontology. That is why these concepts call for continuous research in the preparation of future doctors. In the world scientific literature, some aspects of this social pedagogical problem have been studied to some extent and experience has been accumulated aimed at finding ways to solve it. However, the fact that the problem is poorly studied in aspects related to the professional competence of future doctors

requires special study of issues of professional competence in the process of medical education in research work, theoretical aspects in the harmony of professional deontology and professional culture.

In the Republic of Uzbekistan, great attention is paid to the reform of the education and training system and its elevation to the level of developed countries as a priority of state policy. The quality of the system of continuous education and training of personnel is considered a decisive and important factor in the development of innovation in harmony with the modern requirements of any state. The increasing progress of science and technology necessitates the corresponding changes in the field of education. This in turn leads to a further complication of the pedagogical profession, an increase in responsibilities and tasks. Because in today's conditions of mass education, working with a new digital generation, their development, training for a profession in accordance with the requirements of the world requires high technological knowledge, potential and labor from a modern teacher.

President of the Republic of Uzbekistan, Sh.M.Mirziyoev said that “The solution to another problem is extremely important: it is the professional level of the composition of educators and professors, their special knowledge. In this regard, it is necessary to create an environment that actively contributes to the processes of education, issues of spiritual and educational maturation and the formation of their true values,” -this opinion attaches great importance [2;45p].

The problems of medical education that arose in the second half of the 20th century in the era of the acceleration of today's scientific and technical progress and the intense flow of information contribute to the solution of this problem. In the context of mass education, educational technologies – each stage and each element of which is seriously developed, based, designed, provides the opportunity to draw up and implement a pedagogical process intended for a guaranteed qualitative final result.

The implementation of a new model of education in practice is associated with the technologization of the educational process. That is why the National Training Program "providing the educational process with advanced pedagogical Technologies" is defined as one of its main tasks [1].

As the content, goals and objectives of the educational process expand and progress day by day, its forms, methods and tools are also improving. Today, the main areas of human activity are aimed at promoting a holistic system, a new type of education, which allows you to fully realize the intended goals from this activity. Similarly, in the field of education, in recent years, new areas of pedagogy have entered education, that is, those that are hos to specializations. Today, all of us, realizing that the educational process consists in teaching their knowledge and experience by the older generation to the growing generation, are carried out in this process, mainly through the transmission of the necessary information for human life from generation to generation.

In today's education, the promotion of the problem of "personality" as a general scientific problem radically changes the relationship between different fields of knowledge, among which it is necessary to highlight the pedagogy of medicine, which is entering medicine today. Medical pedagogy is an area of scientific knowledge and practice that is actively developing unconventional methods of training of people who need the help of doctors or constant medical care. Scientific analysis shows that people who experience a change in their health are more likely to be able to recover their health through communication. Psychological, psychotherapeutic exercises with people with health impairments are more effective. Strong health also extends to the social environment in the family in many cases.

Looking at the history, the issues of education in medical education have not been studied, the development of communicative competence of doctors, the doctor – patient relationship were not brought up in the educational process.

Therefore, in medical education, it is considered important to direct future doctors to know their pedagogical functions. When researching this problem, we are required, first of all, to analyze the issue of Education. From the numerous analyzes we can see that in the studies carried out, it gives rise to the concepts that there can be a fundamental, theoretical, basic set of rules.

Thus, the methodological acoc showed the need for research of medical pedagogy in medical education.

When choosing the subject of the research carried out, we consider it important to substantiate the research work close to the studies studied by analyzing it. The object of the study is considered an evolution process in education, and the evolution process of education is understood as an incremental change to a gradual factor as a historically oriented social worker, and a new qualitative state arises. Today, the educational process has different forms, content and structure, reflecting the desired results determined by the requirements of the changing conditions of human life. The evolution of education forms its history. As if nothing had been changed and corrected in society today, the authenticity of the emerging historical and pedagogical events and factors made it possible to realize the truth. Evolution (Latin for Evolution - placement) and Revolution (revolution – turn, change) is a concept used to describe different aspects of development.

Accordingly, the term evolution refers to the gradual quantitative changes and the radical qualitative rapid changes of the revolution. The complexity of the relationship between evolution and revolution becomes ambiguous in the analysis of the emergence of a new idea. Evolution and revolution are not only correlation, but also relative: the revolutionary process can in one way be Evolution on the other [3;- 530 p].

Relying on the above foundations, we remain in the position that reforming education, modernizing education as a self-conscious progress in improving itself, nevertheless also shapes its history in relation to educational evolution. For this study, the evolutionary development process of education is important, revolutionary changes can be interesting in terms of revealing or describing individual historical and pedagogical events.

The rationale for the research being conducted today is to justify the origin of the term "education", a self-centered aspect of the foundation of the conceptual Aparat of the research being researched. The etymology of the word" education "is formed in a proportional way with the words" development "and" image", and also acquires a number of meanings: development, formation, transformation, etc. Education is complemented by various meanings of a homogeneous concept, encouraging the acceptance of the attitude and ideas of an individual in one way or another.

Education is the arming of a person with knowledge, skills and qualifications. "Teaching" can refer to concepts such as demonstrating existential possibilities, building existing knowledge.In many languages, the concept of Education does not have a fundamental morpheme of "image" but is conceptually broad enough in content. So, in German, the concept of "education" is explained by such concepts as enlightenment, formation, organization from the meaning enlightenment.

An analysis of research that is pedagogical research shows that it is a system of rounding of research carried out in the past. In his research, M.A.Navikov studies that methodology has studied the historical processes of research and traces its content as follows "methodology is a research activity, including the doctrine of the organization of activities" [4; -320 p]

A number of scientists (M.V. Boguslavsky, G.B. Kornetov, V.V. Kraevsky)in science, the interpretation of education as an object in pedagogy presupposes the rational attitude of understanding education as the acquisition of knowledge and skills systematized in the process of teaching. While educational issues were studied in pedagogy, they were considered by researchers as the main subject of Pedagogy of educational and educational issues. Scientist L.N.Tolstoy believes that upbringing is not the subject of pedagogy, but argues that the subject of pedagogy should be education. In a broad sense, education is the process by which a person develops, which gives him a broad worldview, arming him with new information. [5; 33 p.]

Thus, education and its historical evolution are very important choices as research object. The choice of an object and the disclosure of the position of the research work and clarification of the topic of research makes it possible to identify historical and pedagogical approaches and methods of pedagogical and educational concepts, as well as to determine medical pedagogy.

In his research, K.D.Ushinsky analyzes the similarity between pedagogy and medicine in the activities of a skilled physician and an experienced teacher. "In the treatment of the patient, the doctor helps nature, in the same way that the teacher should help the student to realize the difficulties encountered in learning, not to teach," he emphasizes. [6; 15p] K.D.Ushinsky says that "if pedagogy wants to educate a person in every possible way, he must first know him in every possible way".

J.Lokku argues that teaching pedagogical knowledge in medical education allows for a correct approach in educating the younger generation and solving their problems [7; - 224 p]. His ideas demonstrate the generalization of medical – pedagogical knowledge in the subject of personality.

It should be noted that the fact that the issues of medical pedagogy were not studied in the history of pedagogy made it necessary to consider this problem as a scientific problem. Based on the set goal of the study, the periods of formation and development of medical pedagogy require the identification, explanation and justification of the data of medical pedagogy in the process of medical education in Uzbekistan.

We will research the process of medical education and set the purpose of pedagogy in medical education as follows: formation of high human qualities in students of the medical direction, coping for etiquette, upbringing, life and professional activities – the development of strategies, globalization and further mobilization of the economy, the rapid development of communications is the formation of tolerance characteristics, the prior perception of the consequences of independent thinking and personal behavior, the correct assessment of the individual's self-assigned capabilities, the formation of pedagogical and psychological knowledge, skills and abilities to set the right goal and achieve it.

As medicine develops in the process of glabalization today, it sets the following tasks for itself in the issues of training personnel and their comprehensive formation:

- to teach students of medical education the personality and its activities, individual characteristics, cognitive processes, emotional – volitional management, tolerance aimed at overcoming various difficulties, development of communicative abilities, impressive psychoprophylaxis, pedagogical and psychological methods and means, which will become acoc for the acquisition of professional subjects and their subsequent professional activity;

- scientific-practical, methodological foundations of pedagogical science taught in medical education, General Laws of personality development, cognitive processes of the individual, individual-psychological characteristics, emotional-volitional states, psychology of communication and groups, content and essence of the educational process, justification of modern educational technologies;

- goals and objectives of pedagogical science in medical education, object, subject, basic concepts and terms, research methods, branches, role in the system of Sciences, importance in medicine, role of factors affecting the formation and development of personality, personality activity and its individual characteristics, emotional-volitional states and management, methods of developing cognitive processes, communication, pedagogical psychological laws of small groups and their influence on, methods and means of educational influence of future doctors, types of upbringing, foundations of family upbringing, structure of the didactic and educational process, principles of education, structure of educational (pedagogical) technologies, classification and features of application in clinical sciences, prohibition of non-traditional methods of teaching.[8; 56p]

Relying on the tasks that pedagogical science has set for itself in medical education, we have also researched the tasks set for future doctors.

Today, the task of a medical worker requires accuracy in all matters – meetings, procedures, notes, words and promises. The sense of duty (along with deep professional knowledge and skills) indicates the correct course of behavior towards the patient. It was E. A.Wagner who proved it to be an essentially spiritual phenomenon, defines" medical duty is not only professional debt, but also spiritual debt". [9; - 340 p]

Based on the tasks set out in medical education, the fact that future doctors regularly develop their knowledge is considered one of the main tasks assigned to future doctors. The main requirement for future doctors in today's medical education is to encourage them to be in incessant search. Because innovations in medicine today acquire a special nobility by their speed.

LIST OF USED LITERATURE:

1. National Program of Personnel Training of the Republic of Uzbekistan / Tashkent; “Sharq", 1997. 2. Sh.M.Mirziyoev "Critical analysis, strict order discipline and personal responsibility should be the daily rule of every leader‘s activity. Tashkent 2017, 45p.

3. Yadrovskaya M.V. Models in pedagogy / West. Tom. State University 2013 No. 366 139- 143 C.

4. Paltsov M.A. Higher Medical School of Russia and the Bologna process. Issue I / M.A.Fingers, I.N.Denisov, B.M.Cheknev. – M.: Russian doctor, 2004. – 340 p.

5. Philosophical dictionary / ed. by I.T. Frolov. – 6th ed. pererab and additional. – M.: Politizdat, 1991. –530 p.

6. Philosophical dictionary / ed. by I.T. Frolov. – 6th ed. pererab and additional. – M.: Politizdat, 1991. –530 p.

7. Mardonov Sh.K. Pedagogical foundations for training and professional development of pedagogical personnel on the basis of educational valus. // PhD in ped. sciences ..... diss. – Toshkent:2006. – 302 p.

8. Kadirova M . The didactic basis of formation of a creative personality of a student of a medical university: Academicia an International Multidisciplinary Research Journal South Asian Acadimic Research 2021 p 10.5958/ 2249 7137.2021.004055

9. Rogov E.I. Teacher's personality: theory and practice. Rostov-on-Don.: Phoenix, 1996. – 225 p.

10. Narbaeva, T., Musurmanova, A., & Ismailova, Z. (2023). Priority areas of spiritual, moral and physical education of youth in the family. Science and innovation, 2(B1), 49-59.

11. Aynisa, M. (2018). Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual culture of adolescents of social and legal risk groups. Проблемы педагогики, (1 (33)), 5-7.

12. Musurmanova, A., & Abdukhayotovna, A. K. (2023). The movement of foreign countries in protecting women's rights and the content of reforms in our country. Finland International Scientific Journal of Education. Social Science & Humanities, 11(1), 1074-1080.

ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЎСТИРИШ ВОСИТАЛАРИ

Равшанбек Маҳмудов
фалсафа фанлари номзоди, профессор
Гулистон давлат университети

Китоб-тафаккур фарзанди. Китоб-зиё тарқатувчи нур. Китоб-инсон маънавиятини, маърифатини ўстирувчи, баркамоллаштирувчи воситалардан биридир.

Китоб-бу осмоннинг ўзига нарвон,
Китоб-бу жаҳоннинг кўзига нарвон,
Тирик тарихларнинг сўзига нарвон,
Тунда талпинганга мохтоб керакдир,
Кундай кулай десанг китоб керакдир.

Олам оламлигин билмоқ учун ҳам,
Одам одамлигин билмоқ учун ҳам,
Қилни қирқ тилимга тилмоқ учун ҳам,
Тиғни тутгувчига шитоб керакдир,

Туғни тутгувчига китоб керакдир, деган эди Ўзбекистон халқ шоири Маҳмуд Тоир.

Бугунги кунда жамият ва халқ хизматига ярайдиган, ўзлигини, ўтмишини ҳурмат қиладиган, миллий онги, миллий ғояси, мақсади, миллий мафкурали ёшларни тарбиялаш зиёлилар, ота-оналар олдидаги энг долзарб ва муқаддас вазифадир. Биз олимлар, зиёлилар баркамол ва комил ёшларни тарбиялаш учун турли хил анжуманлар, учрашувлар ўтказяпмиз, янги фанлар, махсус курслар ташкил қиляпмиз, қичқаси, кўплаб қоғозларни қоралаяпмиз. Баркамол ва комил инсон қандай воситалар орқали шаклланади? Болага, ўсмирга, йигит-қизга нималар кўпроқ таъсир қилади? Кино, видео, компютер, телефон, ижтимоий тармоқлар, чет эл кинолари кабилар.

Хўш, комил инсон ким? Комиллик, баркамолликнинг қандай белгилари, унга етишиш йўллари борми? Бу каби саволларга жуда кўплаб дуч келамиз. Баркамолликка эришиш йўлларидан бири эса китобхонликдир.

“Тараққиётнинг умумий кўламида ҳар бир халқнинг ўрни ўша халқ ўқиётган китобларнинг сони билан белгиланади” (Э.Лабуле). “Ғоят доно хатти-ҳаракатларда туғилувчи эзгу саҳоватларимизнинг асосий қисми учун биз китобдан қарздормиз”, деган эди Р.Эмерсон. Демак, китоб – маънавият булоғи, китоб – дўст, йўл кўрсатувчи ақлли – ҳамроҳ. Ёшларни китоб билан дўстлаштириш – энг долзарб вазифадир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тузиш тўғрисида”ги Фармойиши дилимиздаги, қалбимиздаги ниятларимизни амалга оширишда асосий дастуриламал вазифасини бажаради.

Халқмизда дунё тилсим, унинг калити – китоб, деган ибора бор. Бугунги ёшлар кўп китоб ўқимай қўйишди. Бу ҳеч кимга сир эмас. “Ёшлар китоб сотиб олмайдиган бўлиб қолишди”. “Ёшлар видеога берилишди”, “Ёшлар интернетга кириб кетишди”, - деган надоматли гаплар кўп бора такрорланадиган бўлиб қолди. Лекин кўпчилик аҳволни била туриб нолийди, холос. Хўш, аҳволни яхшилаш учун нима қилиш керак ? Ёшларни китоб ўқишга жалб қилиш йўлларини топиш лозимми, йўқми ? Ёшлар бугунги кунда қайси китобларни севиб ўқийди ? Ҳар 100 нафар талабадан қандай китоб ўқиганлиги сўраганда 100 % “Шайтанат” ни, 40-50 % Ғаззолий, Румий, А.Қодирий асарларини ўқиганлигини айтишган. Демоқчиманки, китоб ўқиш ҳам инсоннинг ёш хусусиятига, онглилик даражасига боғлиқ. Китоб ўқишга ёшларни ўргатиш зарур ва шарт.

Талабалар ва ўқувчилар қизиқувчан бўладилар. Биз жисмоний маданият йўналиши, Ижтимоий - иқтисодиёт факультети талабаларига Алишер Навоий, Бобур, Машраб ғазалларини ёдлашларини тавсия қилдик ва белгиланган муддатда сўрадик.

Баркамол инсон жамиятдаги тараққиётни кўра оладиган, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, эстетик, диний, экологик, касбий, жисмоний билимга эга бўлиши шарт. Бу билимларни эса инсонга китоб беради. Инсон ўз-ўзидан баркамоллашиб қолмайди. Китоб – инсонни баркамоллаштириш воситаларидан биридир.

Китоб – инсонларда ижобий ва салбий фазилатларни вужудга келтиради. “Китобсиз уй – жонсиз танадай гап”, - деган эди файласуф олим Цицерон.

Китоб инсонларда ватанпарварлик, эркинлик, инсонпарварлик, миллий ифтихор, меҳнатсеварлик, иймон-эътиқодлилик, ҳалоллик, ахлоқий поклик, фаросатлилик, одиллик, биродарлик, билимлилик, онглилик, ҳурфикрлилик, фидойилик, байналминаллик каби энг зарур фазилат, хислатларни шаклантиради. Лекин китоб ўқи, уни фойдаси кўп, деган гапларни айтиш билангина барча китобхон бўлиб қолмайди. Ҳамма китоб дўконларидан китоб сотиб олавермайди. Айтмоқчимизки, китоб ҳаёт учун зарур экан, уни ўқишни ҳаётий эҳтиёжга айлантириш усулларини кашф қилишимиз зарур.

Японияда университет кутубхонасига кириб қанча вақт шуғулланганлиги учун ўқув юрти талабаларига устама рейтинг бали қўшилар экан. Биз ҳам бу усулдан фойдалансак

ёмон бўлмас эди. Бу ҳам талабаларни кутубхонада шуғулланишлари учун бир рағбатлантириш йўли бўларди.

Китоблар қиммат, кутубхоналар бўм-бўш, китоб кам деб баҳона топамиз.

Университетимизда анча муддат ишлаб, шу ерда фан доктори, профессор бўлган собиқ “Халқ таълими” журнали бош муҳаррири Жўра Икромов бутун умри давомида тўплаган барча ноёб китобларини Алишер Навоий номли кутубхонага совға қилган. Ёки филология фанлари докторлари, профессорлар Худойберди Дониёров ва Акром Каттабековларнинг фарзандлари олимнинг тўплаган ўн минглаб китобларини университет ахборот-ресурс марказига топширдилар натижада уларнинг номида алоҳида ўқув-қироатхона ташкил қилинган эди. Ўқув-қироатхона ҳамиша талабалар билан гавжум. Чунки, унда керакли ва зарур китоблар сероб. Айтмоқчимизки, туман, қишлоқларда нафақага чиққан ўқитувчиларимиз уйида ҳеч ким фойдаланмаётган ўн минглаб китобларини мактаб, қишлоқ кутубхоналарига, ахборот ресурс марказларига, болалар боғчаларига совға қилишса, бу катта савобли иш бўларди. Кутубхоналарнинг китоб фондлари анча ортарди.

“Мен билмаслигимнинг билимдониман”. “Билишга интилмаслик уят”, - деган эди мутафаккир Абу Али ибн Сино.

Китобхонликни ва талабаларни китоб ўқишга жалб қилиш масаласини фақат анжуман ёки мақолалар орқали ҳал қилиб бўлмайди. Бу каби энг долзарб, эзгу иш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Юрт, Ватан тақдирига бефарқ бўлмаган ҳар бир фуқаро буйруқ, қарорлар кутмасдан имкониятидан келиб чиқиб, баркамол инсон тарбиясига ўз ҳиссасини қўшиши шарт. Боғча, мактаб, қишлоқ кутубхоналари заҳираларини бойитишга эътибор қаратилса, ечилмаган масаланинг бир томони ечилган бўларди. Демак, илм – ўзликни билмакдир. Китоб ўқиш йўли – ўзлигини англаш йўлидир.

Хулоса қилиб айтганда, ҳар бир инсонга китоб керакдир:

Суврат асли нурни сийратдан олур,
Сийрат эса илму ҳикмаатдан олур,
Одамдан эзгулик, муҳаббат қолур,
Саодат сайлига савоб керакдир,
Кўнгилнинг майлига китоб керакдир.

Китоб-дил боғида гулнинг рангидир,
Китоб-оташ ичра дилнинг рангидир,
У-қалбнинг камоли, ақл жангидир,
Кўкни кўзлаганга хитоб керакдир,
Ўзни излаганга китоб керакдир.

Демак, баркамолликни, етукликни шакллантириш воситаларидан бири китобдир. Китоб ўқиган инсон етук, ота-онасига, Ватанига меҳр-муҳаббатли инсон бўлиши шубҳасиздир.

SHE’RIYAT VA IJTIMOIY XIZMATGA BOY HAYOT: ERKIN SAMANDARNING MEROSIGA BIR NAZAR

Almaz Ulviy BINNATOVA
Ozarbayjon Milliy Ilmlar akademiyasi Nizomiy Ganjaviy nomidagi Adabiyot instituti Ozarbayjon-Turkmaniston-O‘zbekiston adabiy aloqalari bo‘limi mudiri, filologiya fanlari doktori, professor
ORCİD İD 0000-0001-7991-3969.

1960-yillarda o‘zining o‘ziga xos va dilbar she'riyati bilan o‘zbek adabiyoti sahnasiga kirib kelgan Erkin Samandarning nazm, nasr va dramaturgiyada yaratgan asarlarisiz bugungi o‘zbek adabiyotini tasavvur qilish qiyin. U faqat adabiyotga oid turli ijodiy tashkilot va nashrlarda emas, balki jamiyatning turli mas'uliyatli sohalarida ham mehnat qilgan. Buning barobarida, o‘zbek adabiyoti rivoji uchun ham munosib hissasini qo‘shgan.

Samandarning hayot yo‘liga nazar solsak, u 1935 yilning 22 martida Xonqa tumanining Zenaxos qishlog‘ida tug‘ilgan. Xorazm davlat pedagogika institutini tugatgach, o‘qituvchilik, viloyat radiosi, “Xorazm haqiqati” gazetasi va viloyat partiyasi kabi joylarda turli vazifalarni bajargan. 1967-1977 yillarda O‘zbekiston televideniesida ishlagan. 1977 yilda “Xorazm haqiqati” gazetasining bosh muharriri etib tayinlangan va shu vazifada 1990 yilgacha faoliyat ko‘rsatgan. Erkin Samandar jamiyat va davlatchilik boshqaruvidagi tajribasi, xalqparvar va mas'uliyatli rahbar sifatida ham taniqli edi. 1990 yilda u O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining o‘rinbosari lavozimiga tayinlandi va mustaqillikning ilk yillarida ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalarga rahbarlik qilgan. 1993 yilda nafaqaga chiqqanidan keyin ham ijod bilan faol shug‘ullanib, bir qancha asarlar yozdi.

Erkin Samandar o‘zi tug‘ilgan Xorazm va butun O‘zbekiston madaniy merosini qo‘llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratgan. Xorazmda Navoiy, Ogahiy, Abdulla Qodiriy kabi buyuk shaxslar nomida bog‘lar va uy-muzeylar barpo etishga tashabbus ko‘rsatgan. Uning asarlari o‘zbek adabiyotining muhim qismini tashkil etuvchi yigirmadan ortiq she'riy to‘plamlar, o‘nlab dramalar, dostonlar va romanlarni o‘z ichiga oladi.

Erkin Samandar ijodini tarixiy mavzuga bag‘ishlab, millatning o‘tmishidagi shaxslar va voqealarning ruhiy holatini aks ettirishga urg‘u bergan. Uning ijodi juda ko‘p adabiyotshunoslar tomonidan ijobiy baholangan va unga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar hali ham davom etmoqda.

2024 yilning 13 aprelida Erkin Samandar o‘zining tug‘ilgan joyi Xorazm viloyatida vafot etdi. Uning vafoti munosabati bilan davlat va xalq oldida qilgan xizmatlari yana bir bor e'tirof etildi.

She'riyat maydoniga 1960 yillarda o‘ziga xos dilbar she'riyati bilan kirib kelgan Erkin Samandarning nazm, nasr, dramaturgiyada yaratgan asarlarisiz bugungi o‘zbek adabiyotini tasavvur qilish qiyin. E'tiborli jihati, Erkin Samandar (1935-2024) o‘zining hayoti, faoliyati davomida faqat adabiyotga oid turli ijodiy tashkilotlar, nashrlarda emas, qator mas'uliyatli sohalarda mehnat qildi va shunda ham o‘zbek adabiyoti rivoji uchun o‘zining munosib hissasini qo‘shdi.

Ko‘pchilikka ma'lum: Evropada “shoirlar qishloqda tug‘ilib, Parijda vafot etishadi” degan ibora mavjud. Ushbu ibora sovet davrida ham ijodkorlar uchun amaliy ifoda kasb etdi va qo‘liga qalam ushlagan havaskor ham, haqiqiy iqtidor egasi ham poytaxtga intildi. Ammo hamma poytaxtda yashagan ijodkorlar orasidan ham adabiyotda iz qolarli asarlar qoldi deya ayta olmaymiz.

Agarki, Erkin Samandarning xayot yo‘liga nazar solsak, u 1935 yilning 22 martida Xonqa tumanining Zenaxos qishlog‘ida tug‘ildi. Xorazm davlat pedagogika institutini bitirgach, o‘rta maktabda o‘qituvchi, Urganch tuman gazetasida, viloyat radiosida, ”Xorazm haqiqati” gazetasi va viloyat partiya komiteti, viloyat matbuot boshqarmasida turli mas'ul vazifalarda faoliyat ko‘rsatdi. 1967-77 yillarda esa Toshkentdagi O‘zbekiston televideniyasida turli lavozimlarda mehnat qildi.

1977 yilda yana ona yurtiga qaytib, “Xorazm haqiqati” gazetasida bosh muharrir vazifasiga tayinlandi. Erkin Samandar ushbu vazifada to 1990 yilgacha faoliyat ko‘rsatdi. 1990 yilda esa viloyat partiya komiteti kotibi qilib saylandi. 1990 yil martida O‘zbekistonda Prezidentlik lavozimi joriy etildi va Prezident Kengashi tuzilmasi ish boshladi. Ushbu Prezident Kengashiga Sarvar Azimov, Shukurullo, Halima Xudoyberdieva singari xalq qalbidan joy olgan ijodkorlar va respublikada nufuzli shaxslar tayinlandi. Quvonarlisi, viloyatlardan Erkin Samandar Prezident Kengashi a'zosi qilib saylanadiki, bu ham ijodkorga, ham rahbarlik salohiyatiga ega shaxsga bo‘lgan ishonch namunasi edi.

1990 yilda esa o‘z ishiga mas'uliyatli, davlatchilik boshqaruvidagi tajribasi, boshqaruvdagi salohiyati va millatparvar, xalqqa yaqinligi bilan nom qozongan Erkin Samandar O‘zbekiston Respublikasi bosh vazirining o‘rinbosari lavozimiga tayinlanadi.

SSSR parchalanishining so‘nggi davrlari va mustaqillikning ilk davrlarida bu lavozimda faoliyat ko‘rsatish oson emas, g‘oyatda mashaqqatli va qiyin yillar edi. Ammo doimgiday Erkin Samandar respublikadagi ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy, ta'lim, fan, adabiyot, san'at sohalariga mas'ul rahbar sifatida 1993 yilgacha fidoyilik bilan faoliyat ko‘rsatdi.

1993 yilda nafaqaga chiqib ijodiy faoliyat bilan shug‘ullandi. Ya'ni, Erkin Samandar hayoti davomida ikki marotaba-1967-77 va 1990-1993 yillarda poytaxtda yashab qizg‘in ijtimoiy faolit bilan shug‘ullandi. Nafaqaga chiqqach ham gohida Toshkentda, gohida Xorazmda yashab qator ijodiy asarlar yaratdi.

Ijodkor mehnat faoliyati va portretiga nigoh tashlaganimiz sababi boyagi ibora: “shoirlar qishloqda tug‘ilib, Parijda vafot etishadi”. Erkin Samandar esa, o‘zingiz guvohi bo‘lganingizdek, har ikki bora poytaxtda yashaganida ham adabiy tashkilot, nashrlarda emas, turli mas'ul vazifalarda mehnat qildi. G‘arbda tarqalgan iboraning aksi o‘laroq, har bir hududning o‘z “Pariji”-adabiy muhiti bo‘lishi, noyob iqtidorlar o‘zi tug‘ilgan mahallalarida yashab ham adabiyot yuksalishiga hissa qo‘shishi mumkinligini isbotlab berdi. Shuningdek, viloyatdagi rahbarlik vazifalarida ishlaganida ham, respublika miqyosidagi mas'ul lavozimida ham chekka hududlardagi iqtidorli yoshlarni, noyob qobiliyat egalarini qo‘llab - quvvatladi.Ularga imkoniyat yaratishga intildi.

Xorazmda Navoiy, Ogahiy, Abdulla Qodiriy, Namanganda Mashrab, Andijonda Bobur nomida ko‘plab bog‘lar, uy-muzeylar barpo etilishiga tashabbus ko‘rsatib, rahbarlik qildi.

Shu bilan birga esa o‘zi ham turli sohalardagi rahbarlik vazifalaridan ortib, nazm, dramaturgiya va nasrda ko‘plab asarlar yaratdiki, ular o‘zbek adabiyotining takomilida alohida o‘rin tutadi. Yigirmaga yaqin she'riy to‘plam, O‘zbekiston radio va televideniya xazinasidagi 200ga yaqin qo‘shiq, o‘nlab drama, o‘n beshta doston, 40 dan ziyod badialar, lavhalar, ocherklar, “Tangri qudug‘i”, “Jaloliddin Manguberdi”,, “Quyun izlari yohud Ogahiy”, “Qiron g‘ildiragi” singari nasriy asarlari adibning yuksak ijodiy salohiyati, iqtidoridan darak beradi.

Adib ijodi shu bois ham Matyoqub Qo‘shjonov, Ozod Sharafiddinov, Qozoqboy Yo‘ldosh, Asror Samad, Adhambek Alimbekov, Nurboy Jabbor, Nusratillo Jumaxo‘ja singari ko‘plab o‘zbek adabiyotshunoslari tomonidan ijobiy baholandi. Adibning ijodiga bag‘ishlangan qator magistrlik hamda nomzodlik dissertasiyalari himoya qilindi.

Ya'ni, o‘zbek olimlari tomonidan Erkin Samandar ijodi e'tirof etildi va o‘zining munosib bahosini oldi va bu singari ilmiy tadqiqotlar hanuz davom etmoqda.

Professor Qozoqboy Yo‘ldosh e'tirof etganidek, “Erkin Samandar asosan tarixiy mavzuda qalam tebratadigan, millatning o‘tmishidan uning bugungi ma'naviy qiyofasi ildizlarini qidiradigan ijodkor. Shunisi diqqatga molikki, adib millat tarixida qachondir bo‘lib o‘tgan voqeani emas, balki o‘sha voqeani sodir etgan, uning ayni tarzda kechishini ta'minlagan odamlarning ruhiy holatini aks ettirishga ko‘proq e'tibor beradi. Bu jihatdan uning mashhur tarixiy shaxsiyatlarning insoniy qirralari aks ettirilgan “ Ajdodlar qilichi”, “ Yot hujra”, “ Arabmuhammadxon”, “Abulg‘ozi Bahodirxon” kabi dramalari, “ Tangri qudug‘i”, “Sulton Jaloliddin” singari romanlari diqqatga sazovordir. Adib o‘z ijodi orqali hamisha o‘zi tug‘ilib-o‘sgan Xorazm deb atalmish sehrli ma'vo tarixining goh shonga, gohida qonga esh bo‘lgan sirli sahifalarini varaqlashga urinadi.

Taniqli shoir, qator yirik epik polotnolarning muallifi, bir qancha sahna asarlari bilan tilga tushgan dramaturg Erkin Samandar deyarli butun ijodini o‘tmishni badiiy tadqiq etishga, ajdodlar ruhiyatidagi hissiy to‘lg‘amlarni aks ettirishga bag‘ishladi. Adib uchun moziyni tasvirlashning o‘zi maqsad emas. U o‘tmishning puchmoqlaridan xalqimiz tabiatidagi ulug‘lik va maydalikning ildizlarini qidiradi, kechadan bugunni topishga, hozirni o‘tmish orqali izohlashga urinadi. Hatto Erkin Samandarning lirik asarlari ham kechaning ruhi bilan to‘yintirilganday tuyuladi”.

Adabiyotshunos Asror Samad esa ijodkorning nazmiy asarlariga quyidagicha baho bergandi: “Erkin Samandar she'riyatning mavzui keng qamrovli, yangi hayot qurayotgan inson, kuzning rutubati, vafo va sadoqat, qiz iffati, ona tili, Orol va umuman muhit musaffoligi, qadimiy obidalar, hamjihatlik va birodarlik, qadimiyat va ma'naviyat, erk va adolat, haqiqat va yolg‘on, ishq iztiroblari, go‘zallik va mangulik Erkin Samandar qalamiga olingan mavzular”.

Afsuski, ana shunday iqtidor egasi, davlat arbobi Erkin Samandar 2024 yilning 13 aprelida o‘zi tug‘ilib o‘sgan Xorazm viloyatida vafot etdi. Erkin Samandarning vafoti munosabati bilan uning davlat va xalq, adabiyot oldida qilgan xizmatlari yana bir bora rasmiy e'tirof etildi,

ijodkorlar, olimlar ijodkor Shaxsning, ulug‘ Siymoning qilgan xizmatlarini yana bir bora esga olishdi.

Agarki, O‘zbekiston matbuoti va ijtimoiy tarmoqlardagi Erkin Samandar vafoti bilan e'lon qilingan maqolalar, xabarlarga e'tibor qaratgansak, undagi mazmun, mohiyat va so‘zlarga nigoh tashlasak, ularda quyidagi samimiy so‘zlar ta'ziya shaklida bildirilganiga amin bo‘lamiz:

"Erkin Samandar Xorazm ijod maktabining patriarxi edi".

"Erkin Samandar-nodir fenomen. She'riyati, nasri o‘zi kabi jozibador, haroratli, betakror. Erkin Samandar vafoti millat va adabiyot uchun katta yo‘qotish. Ezgulikning bitta qanoti sindi".

"Erkin Samandar she'rlari bilan aytiladigan qo‘shiqlar O‘zbekiston radiosining oltin fondidan munosib o‘rin egallagan".

"Amu mangu oqadi. Uning bir o‘zanining nomi-Erkin Samandar edi". "Erkin Samandar haqiqiy Xorazm farzandi, shu elning faxri, zamonasining buyuk shoiri, yuksak iste'dod egasi edi".

"Erkin Samandar solih inson, millatning katta shoiri va adibi edilar". "Erkin Samandar mo‘'jizaga aylangan So‘z san'atkori edi. U o‘zbek xalqining orzu-istaklarini, armonlarini nafosat bilan ifoda etdi".

"Ustozni oxirgi manzilga kuzatishga kelgan har bir zamondosh, shubhasiz, uning mashhur "Xorazm farzandiman" she'ridan bir baytni dilidan aytdi".

"U kishi nihoyatda madaniyatli, surati va siyrati go‘zal inson edilar. Shunday odam er ostiga qanday sig‘adi?".

"Erkin Samandar adabiyotimizning ori, g‘ururi bo‘lib, xalq dardi va g‘amiga sherik bo‘la olgan chin shoir bo‘lish bilan birga, jonkuyar rahbar, mehribon ustoz, jamoat va davlat arbobi edi".

"Erkin Samandar vafoti bilan Xorazm adabiy muhitidagi bir davr poyoniga etdi".

Bu e'tiroflar hayotda o‘zidan yorqin iz qoldirgan ijodkor va davlat arbobiga berilgan xalqona fikrlardir va ularning barchasi haqiqat. Kelgusi yili ijodkor va buyuk shaxsiyat sohibining 90 yilligi O‘zbekistonda keng nishonlanadi, bu borada uning saylanma asarlari va u haqdagi xotiralar nashr etilishi rejalashtirilmoqda. Ijodkorning izdoshi va farzandi, olima va shoira Sayyora Samandar tomonidan esa dadasi nomida ijod fondini tashkil etish, shu tarzda iqtidorli yoshlarni qo‘llab- quvvatlash, ijodiy asarlarni targ‘ib qilish tarzida Erkin Samandarning ishlarini yanada yuksaklikda davom ettirish niyati borligi yanada quvonarlidir. Men ushbu ishlarning amalga oshishini tilayman. Erkin Samandar nomi uning asarlari orqali asrlar osha yangrayveradi. Xorazmning asl farzandi, shoir, yozuvchi va dramaturg, publisist, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan jurnalist, “Do‘stlik” ordeni sohibi Erkin Samandarning shonli hayoti hamda serqirra, zalvorli ijod yo‘li, shubhasiz, mangulikka daxldordir.

Adabiyot:

1. “Amu jilolari”, (1966).
2. “Daryosini yo‘qotgan qirg‘oq”, (1989)
3. “Tangri qudug‘I” (1996)
4. “Jaloliddin Manguberdi”, (1999)
5. “Javohir”, (1980)
6. “Bashorat”, (1994)
7. “Arabmuhammad Bahodirxon”, (2002)
8. “Pahlavon Muhammad Piryorvaliy” (1995)
9. “Suyanch” (1996)
10. “Ming otlilar diyori” (2003)

Almaz Ülvi (BİNNƏTOVA)

ŞEİR VƏ İCTİMAİ XİDMƏTLƏRLƏ DOLU BİR ÖMÜR: ERKİN SƏMƏNDƏRİN İRSİNƏ BAXIŞ

Xülasə

1960-cı illərdə özünəməxsus və cazibədar poeziyası ilə özbək ədəbiyyatı səhnəsinə gələn Erkin Samandarın şeir, nəsr və dramaturgiya sahəsində yaratdığı əsərləri olmadan bu günki özbək ədəbiyyatını təsəvvür etmək çətindir. O, yalnız ədəbiyyatla bağlı müxtəlif yaradıcı təşkilatlar və nəşrlərdə deyil, həm də cəmiyyətin müxtəlif məsuliyyətli sahələrində də çalışıb. Bununla yanaşı, özbək ədəbiyyatının inkişafına da layiqli töhfəsini verib.

Samandarın həyat yoluna nəzər salsaq, o, 1935-ci il martın 22-də Xonqa rayonunun Zenaxos kəndində anadan olub. Xorazm Dövlət Pedaqoji İnstitutunu bitirdikdən sonra müəllimlik, vilayət radiosu, “Xorazm həqiqəti” qəzeti və vilayət partiyası kimi yerlərdə müxtəlif vəzifələrdə çalışıb. 1967-1977-ci illərdə Özbəkistan televiziyasında işləyib. 1977-ci ildə “Xorazm həqiqəti” qəzetinin baş redaktoru vəzifəsinə təyin edilib və bu vəzifədə 1990-cı ilə qədər fəaliyyət göstərib.

Erkin Samandar cəmiyyət və dövlət idarəçiliyindəki təcrübəsi, xalqsevər və məsuliyyətli rəhbər kimi də tanınırdı. 1990-cı ildə o, Özbəkistan Respublikası Baş nazirinin müavini vəzifəsinə təyin olunub və müstəqilliyin ilk illərində ictimai, mənəvi-maarif sahələrinə rəhbərlik edib. 1993-cü ildə təqaüdə çıxandan sonra da yaradıcılıqla fəal şəkildə məşğul olaraq bir sıra əsərlər yazıb.

Erkin Samandar doğulduğu Xorazm və bütün Özbəkistanın mədəni irsini dəstəkləməyə böyük diqqət yetirib. Xorazmda Nəvai, Oğahi, Abdulla Qadiriy kimi böyük şəxslərin adında parklar və ev-muzeylər inşa etməyə təşəbbüs göstərib. Onun əsərləri özbək ədəbiyyatının mühüm hissəsini təşkil edən iyirmidən çox şeir toplusu, onlarla dram əsəri, dastan və romanları əhatə edir.

Erkin Samandar yaradıcılığını tarixi mövzuya həsr edərək, millətin keçmişindəki şəxslər və hadisələrin ruh halını əks etdirməyə diqqət yetirib. Onun yaradıcılığı çoxlu sayda ədəbiyyatşünaslar tərəfindən yüksək qiymətləndirilib və ona həsr olunmuş elmi tədqiqatlar hələ də davam edir.

2024-cü il aprelin 13-də Erkin Samandar doğulduğu Xorazm vilayətində vəfat edib. Onun vəfatı ilə bağlı dövlət və xalq qarşısında göstərdiyi xidmətlər bir daha etiraf olunub.

Açar sözlər: *Erkin Səməndər, özbək ədəbiyyatı, yaradıcı təşkilatlar, Xarəzm, “Xarəzm həqiqəti” qəzeti, Xarəzm vilayəti, ictimai xidmətlər*

Almaz Ulvi (BİNNATOVA)

A LIFE FILLED WITH POETRY AND PUBLIC SERVICE: A GLANCE AT ERKIN SAMANDAR’S LEGACY

Abstract

In the 1960s, Erkin Samandar emerged on the stage of Uzbek literature with his unique and charming poetry. It is difficult to imagine modern Uzbek literature without his works in poetry, prose, and drama. He not only contributed through various creative organizations and publications related to literature but also worked in various responsible sectors of society. Alongside this, he made a valuable contribution to the development of Uzbek literature.

Looking at Samandar’s life path, he was born on March 22, 1935, in the village of Zenakhos in Khonqa district. After graduating from the Khorezm State Pedagogical Institute, he worked in positions such as teacher, in the regional radio, in the newspaper “Khorezm Truth,” and in the regional party. From 1967 to 1977, he worked for Uzbekistan Television. In 1977, he was appointed as the editor-in-chief of the newspaper “Khorezm Truth” and continued in this position until 1990.

Erkin Samandar was also known as an experienced and responsible leader in social and state administration. In 1990, he was appointed Deputy Prime Minister of the Republic of Uzbekistan and, in the early years of independence, led the social and cultural sectors. After retiring in 1993, he continued to actively write and produced several works.

Erkin Samandar paid great attention to supporting the cultural heritage of Khorezm, his birthplace, and the whole of Uzbekistan. He initiated the creation of parks and house-museums named after great figures like Navoi, Ogahi, and Abdullah Qadiri in Khorezm. His works encompass over twenty poetry collections, dozens of dramas, epics, and novels that form an important part of Uzbek literature.

He dedicated his creativity to historical themes, focusing on reflecting the spiritual state of individuals and events from the nation's past. His works have been highly appreciated by many literary critics, and scientific research dedicated to him continues to this day.

On April 13, 2024, Erkin Samandar passed away in his hometown in the Khorezm region. His services to the state and the people were once again recognized upon his passing.

Key words: *Erkin Samandar, Uzbek literature, creative organizations, Khorezm, "Khorezm Truth" newspaper, Khorezm region, public service*

ARXİV SƏNƏDLƏRİNİN ƏLÇATAN OLMASINDA ELEKTRON XİDMƏTLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ

Ağayeva Xuraman Telman qızı
Bakı Dövlət Universiteti, Sənəd menecmenti kafedrası dosenti
e-mail: khuraman_v@mail.ru

Annotasiya: Məqalədə hər bir ölkənin milli yaddaşı hesab olunan arxiv sənədlərinin rəqəmsallaşdırılmasının əhəmiyyətindən, istifadəçilərin informasiya təminatında elektron xidmətlərin vacibliyindən, Milli Arxiv idarəsində həyata keçirilən elektron informasiya xidmətlərinin formalarından, Milli arxiv idarəsinin saytına və hesabatlarına əsasən idarədə elektron xidmətlərin istifadəçilərin informasiya təminatına təsirindən bəhs olunur. Bu məqsədlə Milli Arxiv idarəsinin saytının monitorinqi aparılır və nəticələr analitik təhlil olunur.

Açar sözlər: rəqəmsallaşdırma, elektron xidmət, innovasiyalar, monitorinq, texnologiya, informasiya təminatı, avtomatlaşdırma.

Abstract: The article discusses the importance of digitizing archival documents, which are considered the national memory of each country, the importance of electronic services in providing users with information, the forms of electronic information services implemented in the National Archives, and the impact of electronic services in the department on providing users with information based on the website and reports of the National Archives. For this purpose, the website of the National Archives is monitored and the results are analyzed analytically.

Keywords: digitization, electronic service, innovations, monitoring, technology, information provision, automation.

Giriş: Hər bir ölkənin tarixinin, mədəniyyətinin, incəsənətinin, demək olar ki, bütün sahələrinin öyrənilməsində arxivlərin mühüm əhəmiyyəti vardır. Tarixi sənədləri, əlyazmaları müxtəlif təşkilatlardan daxil olan mənbələri sistemli şəkildə qeydiyyata almaq, arxivləşdirmək, qorumaq, saxlamaq, ondan ictimai istifadəni təşkil etmək və gələcək nəsillərə çatdırmaq arxivlərin vəzifələrinə daxildir. Hər bir ölkənin tarixini, elmini, mədəniyyətini, incəsənətini, bir sözlə bütün tarixi keçmişini necə varsa, faktlara, qədim və müasir tarixi mənbələrə əsasən öyənməyə imkan verən arxivlər eyni zamanda onlarda mövcud olan sənədlər əsasında müxtəlif elmi-tədqiqatlar aparır və onun nəticələrini ictimaiyyətə çatdırır.

Rəqəmsal texnologiyanın surətlə inkişaf etdiyi müasir dövrdə arxivşünaslıq elminin informatika ilə əlaqələrinin dərinləşdiyini söyləmək olar. Artıq arxivlərdə mövcud olan informasiya analitik-sintetik qayda işləndikdən sonra ənənəvi və avtomatlaşdırılmış qaydada istifadəçilərə çatdırıla bilir.

Azərbaycan respublikasında milli arxiv işinin yaranması Cumhuriyyət dövrünə təsadüf etsə də, onun müasir tələblər baxımından inkişafı ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən 27 iyul 1999-cu ildə təsdiqlənmiş "Milli arxiv fondu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu respublikamızda arxiv işinin tənzimlənməsi sahəsində hüquqi nomativ bazanın əsasını qoydu. 2 dekabr 2002-ci il tarixində ümummilli lider tərəfindən imzalanmış "Azərbaycan Respublikasında arxiv işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Fərman arxiv işinin təşkilində və arxiv işilə məşgul olan təşkilatların fəaliyyətlərinin yenidən qurulmasında mühüm rol oynadı. Həmin fərmandan sonra Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Baş Arxiv idarəsinin bazasında Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi yaradıldı və 2003-cü

il, 27 sentyabr tarixində “Azərbaycan Respublikasının Milli Arxiv İdarəsi haqqında Əsasnamə” təsdiq olundu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 12 fevral 2020-ci il tarixində Azərbaycan respublikasında arxiv sənədlərinin mühafizəsi, onlardan ictimai istifadənin təşkil edilməsi, sahə üzrə normativ hüquqi bazanın və menecmentin təşkili, dövlət arxiv xidməti təşkilatlarına texnoloji tərəqqinin nailiyyətlərinin tətbiq olunmasını sürətləndirmək məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında arxiv işinin inkişafına dair 2020-2025-cü illər üçün “Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Sərəncam imzalamışdır. “Dövlət Proqramı” ümumi müddəalar, dövlət proqramının məqsədi, əsas istiqamətləri, maliyyə və maddi təminatı, gözlənilən nəticələr və həyata keçirilməsi üçün “Tədbirlər planı”ndan ibarətdir (2).

Əsas hissə: Arxivdə mövcud olan informasiyaların, sənədlərin avtomatlaşdırılmış qaydada ötürülməsinə, rəqəmsallaşdırılmasına başlanılsa da, arxivlərdə elektron informasiya xidmətlərinin yaradılmasına XXI əsrin əvvəllərindən başlanılmışdır. Azərbaycan ərazisində mövcud olan bütün arxivlərin saytı və ya səhifəsi yaradılsa da, respublikamızda mövcud olan bütün arxivlərdə elektron xidmətin göstərilməsi inkişaf mərhələsindədir.

Milli Arxiv İdarəsində yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi, vahid elektron arxiv informasiya sisteminin yaradılması, arxiv fondunda mövcud olan sənədlərin rəqəmsallaşdırılması, dövlət arxivlərində görülən işlərin avtomatlaşdırılması, maddi-texniki təchizatın gücləndirilməsi, arxiv işi üzrə nörmativ hüquqi bazanın yaradılması istiqamətində mühüm işlər görülür.

“Azərbaycanda arxiv işinin inkişafına dair 2020-2025-ci illər üçün Dövlət proqramı”nın(2) tədbirlər planına uyğun olaraq hazırlanan “Milli arxiv fonduna məxsus elektron sənədlərin daimi dövlət mühafizəsinə qəbulu, mühafizəsi, istifadəsi və arxiv fondu sənədlərinin rəqəmsallaşdırılması Qaydaları” layihəsi təsdiq olunmuşdur. Dövlət orqanları(qurumları) arasında sənəd mübadiləsinin elektronlaşdırlması haqqında” Azərbaycan Respublikası prezidentinin 01 oktyabr 2023-cü il tarixli fərmanına uyğun olaraq Milli Arxiv idarəsinin Eektron sənəd dövriyyəsi altsisteminin Rəqəmsal Sənəd Dövriyəsi sisteminə inteqrasiyası həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Dövlət orqanlarının elektron xidmət göstərilməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” 2011-ci il 23 may tarixli fərmanının tələblərinə uyğun olaraq dövlət arxiv xidməti təşkilatları tərəfindən göstərilən beş arxiv xidmətinin elektron hökumət portalına inteqrasiya olunmaqla həyata keçirilməsi təmin edilmişdir.

Milli arxiv fondu sənədlərinin qorunması və ondan ictimai istifadənin təşkili məqsədilə Arxiv İdarəsində Vahid Elektron Arxiv İnformasiya Sistemi yaradılmış və bu sistemin tam işləməsi üçün tədbirlər həyata keçirilir. Milli Arxiv İdarəsi aparatı da daxil olmaqla əvvəlcədən Elekton Sənəd dövriyyəsi sisteminə qoşulmuş dövlət arxivləri də daxil olmaqla Bakı şəhərində mövcud olan “Asan xidmət” Mərkəzlərinin “Arxiv arayışlarının verilməsi” bölmələrinin Milli Arxiv İdarəsinin Vahid Elektron Sənəd Dövriyyəsi sisteminə qoşulması təmin edilmişdir. Milli Arxiv İdarəsi tərəfindən göstərilən elektron arxiv xidmətlərinin səviyyəsi və keyfiyyəti yaxşılaşdırılır, elektron hökumət üzərindən həyata keçirilən xidmətlərin səviyyəsi yüksədilir və digər informasiya sistemləri üzərində də təkmilləşdirilmə işləri aparılır.

Milli Arxiv İdarəsinin həyata keçirdiyi dövlət arxiv xidmətləri üzrə keyfiyyətin yüksəldilməsi və “Asan xidmət” indeksinə uyğun xidmət göstərilməsi məqsədilə yaradılmış “Bir pəncərə” sistemi və “Asan xidmət” mərkəzlərində həyata keçirilməsi təmin edilmişdir. Milli Arxiv İdarəsinin 2023-cü ilin nəticələrinə baxsaq “Asan Xidmət” mərkəzlərindən arxiv xidməti idarələrinə 17.464 sorğu daxil olmuş və bu sorğular operativ cavablandırılmışdır(5).

Milli Arxiv İdarəsinin rəsmi İnternet saytının daimi olaraq yeni materiallarla zənginləşdirilməsinə və sosial şəbəkələrdə olan hesabların aktivliyinə diqqət yetirilir Hər gün İdarənin saytına gündəlik baxış sayı 450-500, il ərzində isə 50 min nəfər təşkil edir(4).

İdarənin rəsmi saytı vasitəsilə elektron xidmətlər təqdim edilir, respublikada arxiv işi ilə bağlı keçirilən tədbirlər təqdim olunur, arxiv sənədləri əsasında hazırlanmış kitabların, məqalələrin, göstəricilərin təqdimatı həyata keçirilir. Milli Arxiv İdarəsində Milli arxiv fonduna daxil olan sənədlərin rəqəmsallaşdırlması və sahə üzrə innovativ yeniliklərin tətbiqi istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilir və bu məqsədlə idarədə “Arxiv işinin rəqəmsallaşdırılması və

innovasiyalar" şöbəsi də yaradılmışdır. Dövlət arxivlərində saxlanılan müxtəlif sənədlərin rəqəmsallaşdırılmasına differensial yanaşılır.

Milli Arxiv İdarəsi saytının monitorinqini aparsaq görərik ki, sayt "Haqqımızda", "Qanun-vericilik", "Milli arxiv fondu", "E-xidmətlər", "Məktub yaz" kimi panellərdən ibarətdir.

Tədqiqatımıza uyğun olaraq saytın "E-xidmətlər" panelini araşdırsaq görərik ki, bu paneldə "Elektron xidmətlər portalı", "Elektron arxiv sistemi-EAS","Elektron arxiv məlumat sistemi-EAMS", "Elektron hesabatlar sisitemi-EHS" portalları yaradılmışdır.

"Elektron xidmətlər portalının (müraciətlər üzrə)" yaradılmasında əsas məqsəd Azərbaycan respublikasının vətəndaşlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə tələbata uyğun olaraq arxiv arayışlarının, arxiv sənədlərindən çıxarışların, mümkün olduqca arxiv sənədlərinin surətlərinin verilməsi, elmi-tədqiqat və digər məqsədlərlə müraciətlərin cavablandırılmasını, sənədlərin qəbulunu, elektron xidmətlər göstərilməsini nəzərdə tutur. Bu portalda "Xidmətin inzibati reqlamenti" və "Xidmətin istifadə təlimatı" yer alır.

Saytın "Elektron arxiv sistemi-EAS" portalının yaradılmasında əsas məqsəd Milli arxiv idarəsində mövcud olan sənədlərin elektron qaydada istifadəçilərə daha tez və operativ çatdırılmasıdır.

"Elektron Arxiv məlumat sistemi-EAMS" portalinin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikası Milli arxiv fondunun məzmunu və tərkibi haqqında məlumatların verilməsidir. Bu portal vasitəsilə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə Azərbaycan Pespublikası Milli Arxiv idarəsinin "Elektron Arxiv məlumat sistemi", Dövlət İnformasiya Ehtiyatlarından istifadə etməklə Azərbaycan Pespublikası Milli arxiv fondunun tərkibi və məzmunu haqqında məlumatın verilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

"Elektron hesabatlar sistemi-EHS" panelinin və ya xidmət növünün yaradılmasında əsas məqsəd Azərbaycan Respublikası Milli arxiv idarəsinin strukturuna daxil olmayan, tabeliyindəki qurumlar tərəfindən arxiv sənədlərinin qeydiyyata alınması, uçotu, komplektləşdirilməsi, elektronlaşdırılması, ictimai istifadənin təşkili, elektron informasiya xidmətlərinin göstərilməsi, arxiv binalarının maddi texniki bazası, vəziyyəti, arxivlərlə bağlı sahələr haqqında rəsmi statistik məlumatların elektron şəkildə idarəyə çatdırılması, informasiyanın elektron emalı, inzibati və ilkin statistik məlumatların dəqiqləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi nəticəsində hesabatların hazırlanması və yuxarı təşkilatlara, eyni zamanda ictimaiyyətə çatdırlmasıdır.

Portaldan necə istifadə etmək olar? Bu məsələni araşdırsaq görərik ki, portalda "Təlimatlar və istifadə qaydaları" adlı pdf yerləşdirilmişdir (6). Ona əsasən deyə bilərik ki, Milli Arxiv idarəsinin E-xidmətlər portalından istifadə etmək üçün ilk növbədə müvafiq Reqlamentlərlə tanış olmalı, aidiyyati üzrə sənədlərin surəti skan edilərək hazılamalıdır. Bundan sonra Milli Arxiv İdarəsinin rəsmi internet saytında (milliarxiv.qov.az)yerləşdirilən "Elektron xidmətlər" banerini tıklayaraq portala daxil olmaq olar. Bundan əlavə "Elektron hökumət portalı"na daxil olmaqla idarənin təqdim etdiyi e-xidmətlərdən istifadə etmək olar.Bunun üçün aşağıdakı üsullardan istifadə etmək lazımdır.

1.İstifadəçi milliarxiv.gov.az səhifəsində Elektron xidmətlər bölməsinə daxil olmalıdır; İs-tifadəçi həm də "Elektron hökumət portalı"dan istifadə etməklə istədiyi xidmətlərə daxil ola bilər.

2. İki üsuldan birini seçdikdən sonra istifadəçi e-gov.az saytında təqdim edilən istənilən vasitələrdən birini seçməlidir. Elektron imza kartı ilə; E-Gov identity ilə; Asan imza ilə; "Elektron hökumət portalı" tərəfindən vətəndaşlara verilmiş istifadəçi adı və şifrə ilə daxil olmaq olar.

3.E-gov.az saytından qeydiyyatdan keçdikdən sonra açılan pəncərədən "Bütün xidmətlər" bölməsini seçmək lazımdır.

4. Açılan pəncərədən "Milli Arxiv idarəsi" bölməsini seçmək lazımdır.

5."Milli Arxiv idarəsi" bölməsini seçdikdən sonra açılan pəncərədə iki seçim var: Arxiv arayışlarının, arxiv sənədlərindən çıxarışların, arxiv sənədlərinin surətlərinin verilməsi üçün və elmi-tədqiqat və digər məqsədlərlə arxiv sənədlərindən istifadə edilməsi üçün müraciətlərin və sənədlərin qəbulu.

6. Açılan pəncərədən sorğu növünü seçmək lazımdır.

7. Açılan pəncərədən FİN nömrəsi yazdıqdan sonra digər məlumatlar avtomatik olaraq gəlir, boş qalan qrafaları doldurmaq lazımdır.

8. Sorğu pəncərəsində müvafiq qrafaları doldurub sənədin skan edilmiş surətini əlavə etdikdən sonra “Göndər” düyməsini basmaqla iş yekunlaşmış olur.

9. Sorğu gondərildikdən sonra sistem tərəfində istifadəçinin e-poçt ünvanına sorğunun qəbulu ilə bağlı avtomatik olaraq təsdiq bildirişi gəlir.

10. İstifadəçi öz şəxsi hesabından “Sorğuların arxivi” bölməsinə daxil olmaqla icra məlumatları ilə tanış ola bilir.

Nəticə: Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi Milli arxiv fonduna daxil olan sənədlərin komplektləşdirilməsi, uçotu və mühafizəsi, ictimai istifadəsi, idarəyə tabe olan dövlət arxivlərinin və filiallarının işlərini əlaqələndirir və onların fəaliyyətini təşkil edir, respublikada arxiv işinin inkişafını və bu sahədə yeni texnologiyaların tətbiqini təmin edir, dövlət arxivlərinə və qeyri dövlət arxivlərinə metodiki kömək göstərir, dövlət orqanlarında arxiv işinin təşkilini əlaqələndirir, arxiv işinin vəziyyətini mütamadi olaraq təhlil edir, yuxarı təşkilatlar qarşısında hesabat verir, arxiv işinin inkişaf konsepsiyasını və strategiyasını hazırlayır, sənədlərin əlçatan olmasında rəqəmsallaşdırmaya üstünlük verir.

Ədəbiyyat:

1. http://milliarxiv.gov.az/az
2. https://azertag.az/xeber/azerbaycanda_arxiv_isinin_inkisafina_dair_2020_2025_ci_iller_uchun_dovlet_proqrami_tesdiq_edilib
3. http://milliarxiv.gov.az/az/struktur-ve-tabeli-teski-latlar
4. http://milliarxiv.gov.az/az/elektron-xi-dmetler-portali
5. http://milliarxiv.gov.az/az/hesabatlar-2023
6. milliarxiv.gov.az/storage/book/eamsistifadə telimatı. pd

ТАЪЛИМНИНГ ЯРАТУВЧИЛИК ХАРАКТЕРИ

Ҳабибулло Абдукаримов,
ГулДУ профессори

Аннотация: Ушбу мақолада таълимнинг яратувчилик характери, ижобий хислатларнинг кўплиги нур устига аъло нур, аммо ўқитувчига хос салбий сифатлар битта қайд этилса ҳам ортиқча хисобланиши, ўқитувчи, устоз мақомини эгаллаш ҳамда унга лойиқ бўлиш сари интилиб яшамоғи, фаолият юритмоғи даркарлиги ёритилган. Талаба биринчи курсга қабул бўлганидан эътиборан унинг таълим жараёнига муносабати ҳамда касбига муносабати уйғунликда ўрганиб борилади. Билим олишга қизиққани билан касб эгаллашга муносабати суст талаба олийгоҳни битиргач бошқа сохада ўзини синаб кўришга харакат қилади.

Калит сўзлар: дарс, синф,талаба, ташкилотчилик, коммуникативлик, перцептив,. информацион, дидактив, йўналтирувчи, сафарбар этувчи, ривожлантирувчи, креатив, гностик, тадқиқотчилик.

Annotation: In this article, the creative nature of education, the abundance of positive qualities is an excellent light on the light, but even if one mentions the negative qualities characteristic of a teacher, it is overcounted. From the moment the student is admitted to the first course, his attitude to the educational process and his attitude to the profession are studied in harmony. A student who is interested in learning but has a weak attitude towards getting a profession tries to try himself in another field after graduating from the university.

Key words: lesson, class, student, organization, communicative, perceptive. informative, didactic, guiding, mobilizing, developing, creative, gnostic, research.

“Дунё бир кун, у ҳам-Бугун” деган экан бир аллома. Эрта туриб ишга шошамиз. Кўча-куйда аксарият инсонларни телефонда сўзлашиб кетаётганига кўзимиз тушади. Ахборот асри таъсирида хар ким ўз юмушлари билан банд бўлса керак деган хулосага келамиз.

Аммо ижтимоий муносабатларда ҳар хил ҳолатга эътибор қаратишга тўғри келади. Катта йўллардаги машиналарнинг тирбандлигидан ташқари, йўлакларда шошиб кетаётган турли ёшдаги аёллар, эркаклар ҳамда болалар диққатингизни тортади. Айниқса, тонг саҳарда супурги кўтариб юрган аёлларни кўриб сергак тортасиз ва атрофга аланглаб қарай бошлайсиз. Йўлаклар четидаги музқаймоқ идишлари, сигарет қутилари, чекилган сигарет қолдиқлари ва ахлат уюмлари табингизни хира қилади. Шу кайфиятда ишга етиб келасиз.

Дарс бошида синф ўқувчилари ёки талабаларга таассуротларингиз хақида икки оғиз тўхталиб ўтмасангиз бўлмайди. Бу масалада ёшларни воқиф қилиш зарур. Токи ёшларда мухитга нисбатан масъулият хисси шакилланса, бефарқлик янада камайган бўлади. Чунки бефарқлик муаммони келтириб чиқаради. Бир йўла “муаммо” нинг луғавий маъносига тўхталадиган бўлсак, бу сўз арабчадан – жунбоқли, сирли, ғалати, тушиниш қийин... деган маъноларни англатади (Ўзбек тилининг изохли луғати. 2-жилд, 622-б.). Демак имкон қадар воқеа-ҳодисага бефарқ бўлмай муаммонинг туғилишига йўл қолдирмаслик лозим. Шунда муаммо янги муаммони келтириб чиқармайди.

Маълумотларга қараганда 81 минг соф сўзимиз бор. Шундан қанчаси мактабгача таълимда ва умумий ўрта таълимда ўзлаштирилади? Бу масала илмий жиҳатдан ўрганилганми? Дунё бўйича 50дан ортиқ давлат ўзбек тилида сўзлашишини ҳисобга олсак, бугунги она тилимизнинг ривожига эътибор масаласи ҳар биримизга алоҳида масъулият юклайди. Айниқса, узликсиз таълим тизими илм асосида билим бериш принципига асосланса, таълим ривожида муаммоли вазиятлар ўз ечимига эга бўлиб, сўз бойлигимиз тобора қадрият даражасига кўтарилиб боради. Шунга кўра таълим ривожи хар доим давлатимиз назоратида бўлиб келмоқда, чунки таълим яратувчилик характерига эга. Таълим жамият эхтиёжидан келиб чиқиб, ижтимоий буюртма хисобланади. Унинг луғавий маъноси ҳам ўргатиш, ўқитиш, илм беришдан иборат (Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4-жилд, 27-б.).

Маълумки, билим ўз холича унчалик етакчи қурол эмас. У бор-йўғи ўзлаштирилган ахборотлар йиғиндиси холос. Билим одамниг табиати, фитрати, эътиқодини кучайтириб, фикрига қувват берсагина қудратли кучга айланади. Шунга мувофиқ ҳар бир талабага булажак кадр сифатида эмас, такрорланмас шахс сифатида қараш лозим.

Янгиланаётган педагогика тарбия ва таълим жараёнида ҳис-туйғу орқали иш кўриш тажрибасини қўллайди. Аммо ҳамон ўқитувчи айтиб берганларини қайтариб айтиш амалиёти мавжуд. Бу қобилиятли ўқувчи мақомига тўғри келмайди. Боланинг эркин фикрлаши, мантиқий тафаккур ривожи, айниқса, таъсирли тарбияни ҳис-туйғу орқали олиши рухиятини янада соғломлаштиради.

Аёнки, аксарият ҳолда она боланинг қалбига, қалби орқали онгига таъсир кўрсатади. Бунинг акси ўларок баъзи оталар боланинг миясига тўғридан тўғри таъсир кўрсатишга урунади. Шунинг учун бўлса керак, бола кўпроқ отасига эмас, онага талпинади. Чунки бола меҳр тарбиясига эхтиёжманд бўлади.

Тарбия туфайли балиқни учишга, эчкини сувда яшайдиган қилишга имкон йўқ. Бу жараён биологик жихатдан программалаштирилган. Шунинг учун касб тарбиясининг ҳам имкониятлари чексиз эмас. Камолотга моиллик инсон табиатининг ўзида мавжуд. Шунга кўра бўлажак ўқитувчига касбий сифатлар ҳамда касбий фазилатлар ҳақида билим бериш лозим. Чунки касбий фазилатларни билмаган шахс қандай қилиб ўқитувчи бўлиши мумкин?

Профессор Равшанбек Маҳмудовнинг қайд этишича, фазилат фуқаролардаги кўзга кўринадиган ва кўзга ташланмайдиган ижобий хислатлар номи. (Р. Маҳмудов. Касбий маънавият. Т.: “Методист”, 2023. -б. 15.). Олиб бораётган тадқиқотларимиз жараёнида инсонпарварлик билан билимдонликнинг уйғунлиги, масъулият хисси билан касбга содиқлик фазилати ўқитувчи шахсининг етакчи ижобий хислатлари таркибига кириши маълум бўлдики, бу билан Р. Маҳмудовнинг фикрларига тўлиқ қўшиламиз. Шу билан биргаликда талаба-ёшлар билан ўтказган сўровнома ва савол-жавобларимиз ўлароқ

ўқитувчи шахсининг 200дан ортиқ ижобий сифатлари аниқланган ҳамда ўрганилган бўлса, 60дан ортиқ салбий хусусиятлари қайд этилди.

Ижобий хислатларнинг кўплиги нур устига аъло нур, аммо ўқитувчига хос салбий сифатлар битта қайд этилса ҳам ортиқча хисобланади. Имкон қадар ўқитувчи, устоз мақомини эгаллаш ҳамда унга лойиқ бўлиш сари интилиб яшамоғи, фаолият юритмоғи даркар.

Талаба биринчи курсга қабул бўлганидан эътиборан унинг таълим жараёнига муносабати ҳамда касбига муносабати уйғунликда ўрганиб борилади. Билим олишга қизиққани билан касб эгаллашга муносабати суст талаба олийгоҳни битиргач бошқа сохада ўзини синаб кўришга харакат қилади. Бундай ёшлар оз дейсизми? Қўлимизда аниқ маълумотлар бўлмасада, иш фаолияти жараёнида бу каби ҳолларга дуч келишимиз аниқ. Бу ўринда муаммонинг ечимларидан бири бўлажак мутахассисга касб тарбияси беришдан иборат. Аниқроғи касб тарбияси илмий педагогик муаммо сифатида бугунги кунда кам ўрганилмоқда.

Олиб бораётган тадқиқотларимиз ўлароқ, ўқитувчи шахсининг фаолиятида касбий ўз-ўзини тарбиялаш устувор ахамиятга эгалиги маълум бўлди. Шунга кўра ўқитувчининг касб фаолияти структураси қуйидаги алгоритм тартибида келишига эътибор қратилди (1-расм).

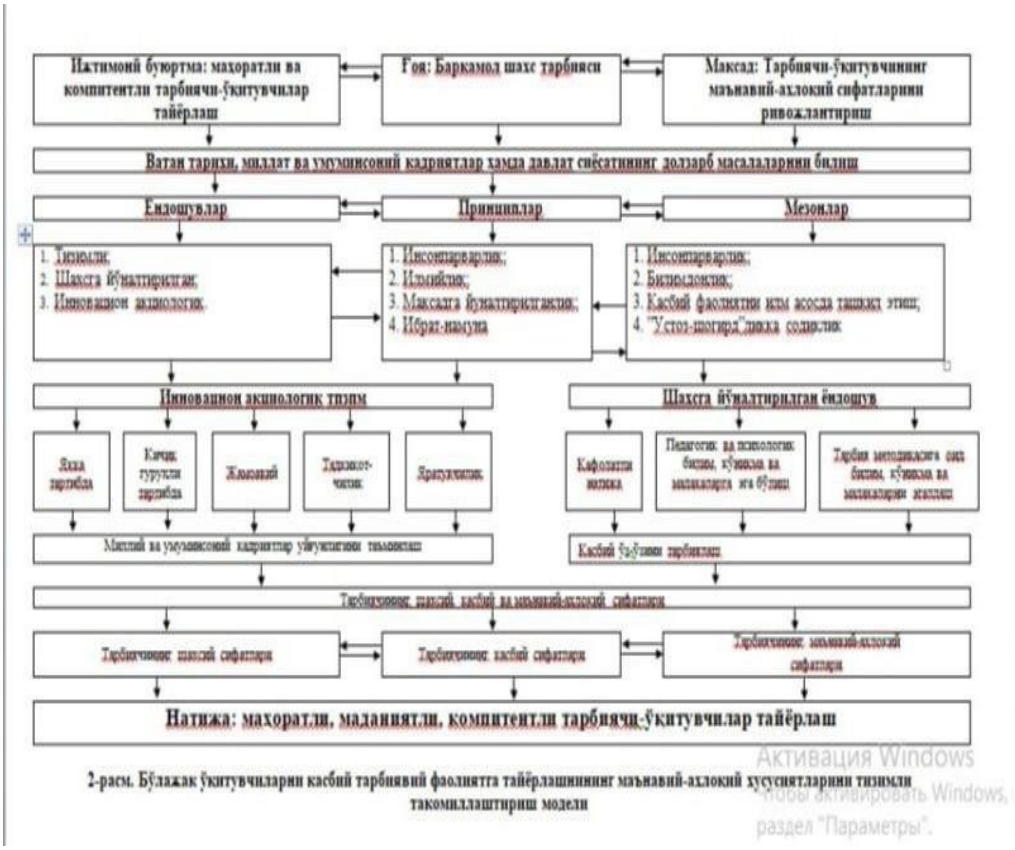
1. Тарбиячилик.
2. Ташкилотчилик.
3. Коммуникативлик.
4. Перцептив.
5. Информацион.
6. Дидактив.
7. Йўналтирувчи.
8. Сафарбар этувчи.
9. Ривожлантирувчи.
10. Креатив.
11. Гностик (тадқиқотчилик).

Демак, таълимнинг яратувчилик характирини ўқитувчи шахсининг касбий ўз-ўзини тарбиялаши жараёнидан айрича тасаввур этиб бўлмаслиги аниқланди.

Педагок ва психолог олимлар изланишларида ўқитувчининг касб фаолияти структураси унинг касбий сифатлари ва айни пайтда касб қобилиятлари ҳам дейилишига эътибор қаратилиб, тарбия жараёнига, айниқса, касб тарбиясига алохида тўхталиб ўтилган (Х. Ибрагимов, Н. Темиров, Р. Сафарова ва бошқ.).

Ўтган асрнинг саксонинчи йилларида академик Н.В. Кузьмина педагогик фаолиятнинг коммуникатив, конструктив ва перцептив тузулмасига эътибор қаратган бўлса, И.А. Щербаков уларнинг ривожлантирувчи, йўналтирувчи ҳамда гностик (тадқиқотчилик) қобилиятларини ўрганган. Академик В.А. Сластенин юқорида кўриб ўтилган қобилиятларнинг изчил давоми ўлароқ тарбиячилик, дидактив ҳамда креатив қобилиятларни чуқур ўрганган ҳолда, бундай қобилиятлар нафақат ўқитувчида, балки ҳар қандай касб эгасида бўлиши мумкинлигини уқтирган.

Бизнинг тадқиқотга оид изланишларимиз ўқитувчининг касб фаолияти структураси унинг тарбиячилик қобилиятидан бошланиши зарурлигини тақозо этди (1-расм.). шундан келиб чиқиб, бўлажак ўқитувчиларни касбий-тарбиявий фаолиятга таёрлашнинг маънавий-ахлоқий хусусиятларини тизимли такомиллаштириш модели ишлаб чиқилди (2-расм.). Якуний хулоса ўлароқ касб тарбиясининг тузулмаси келтирилди (3-расм).

2-расм. Бўлажак ўқитувчиларни касбий тарбиявий фаолиятга тайёрлашнинг маънавий-ахлоқий хусусиятларини тизимли такомиллаштириш модели

Ушбу моделда бўлажак ўқитувчиларни касбий-тарбиявий фаолиятга таёрлашнинг маънавий-ахлоқий хусусиятларини тизимли такомиллаштириш, баркамол шахс тарбиясига бўлган ёндошувлар асосида ишлаб чиқилган. Бунда асосан инновацион акциологик тизим ҳамда шахсга йўналтирилган ёндошувнинг уйғунлиги ўлароқ маҳоратли, етук тарбиячи-ўқитувчилар тайёрлашнинг мохияти кўрсатиб бериган. Айни пайтда таълимнинг яратувчилик хусусияти мураккаб ва давомли эканлиги ҳамда уни ўрганиш педагог-олимлар олдига алохида масъулият юклашининг маъно-моҳиятига урғу берилган бўлиб, бу жараёнда:

1) касб тарбиясида очиқ дарс ва дарс таҳлилининг ўрни;

2) касбий ҳимоя ижтимоий ҳимоянинг таркибий қисми сифатида;

3) дарс одоби, дарс маданияти;

4) ижтимоий ҳаёт ривожи инсоннинг касбий камолоти билан уйғун равишда амал қилиши етакчи омил эканлиги устувор аҳамиятга эга ҳисобланади.

3-расм. Касб тарбиясининг тузилмаси.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QITUVCHILARINI UZLIKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Berdaliyeva Gulasal Abdukunduzovna
Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi direktori, (PhD), dots.nt

Annotasiya: Uzliksiz kasbiy rivojlanish tizimi – bu zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishishning muhim shartlaridan biri. Bu tizim kasbiy bilimlar, ko‘nikmalar va tajribani muntazam ravishda yangilab borish, shuningdek, o‘z sohasidagi yangiliklarni kuzatib, ularni amaliyotga tatbiq etishni o‘z ichiga oladi. Bugungi tezkor o‘zgaruvchan mehnat bozorida muvaffaqiyatli raqobatlashish uchun inson doimiy ravishda bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirib borishi kerak. Ushbu maqolada uzluksiz malaka oshirish tizimlari kontseptsiyasi, ularning zamonaviy tashkilotlardagi ahamiyati va xodimlar, ish beruvchilar va keng jamiyat uchun ta'siri o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy rivojlanish, ahamiyati, raqamli texnologiyalar, tashkilotlar, malakali xodimlar

Abstract: Continuous professional development system is one of the important conditions for success in modern society. This system includes regular updating of professional knowledge, skills and experience, as well as monitoring the innovations in their field and putting them into practice. In order to successfully compete in today's rapidly changing labor market, a person must constantly develop their knowledge and skills. This article explores the concept of continuous learning systems, their importance in modern organizations and their implications for employees, employers and the wider society.

Keywords: professional development, importance, digital technologies, organizations, skilled workers

Kirish: Texnologiyalar, ish jarayonlari va talablar tez o‘zgarayotgan davrda malaka va bilimlar eskirishi tabiiy holat. Uzluksiz rivojlanish tizimi bu muammoga qarshi samarali yechimdir. Har bir sohada yangilanish va rivojlanish bo‘layotgani sababli, ishchi kuchi doimo zamon talabiga mos bo‘lishi kerak. Misol uchun, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili kabi yo‘nalishlarda yangi ko‘nikmalar tez orada talabga aylanishi mumkin. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanish xodimlarga o‘z ishlarida yuqori samaradorlikni ta’minlash imkoniyatini beradi. Malakali xodimlar o‘z sohalarida samarali yechimlarni topib, yangi g‘oyalar yaratish va amalga oshirishda faol ishtirok etadilar. Bu, o‘z navbatida, kompaniyalar va tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanishning asosiy jihatlari:

1. Ta'lim olish imkoniyatlari – Rivojlanish tizimining birinchi bosqichi doimiy ravishda yangi bilimlar olishdir. Bu maqsadda turli xil o‘quv kurslari, seminarlar, konferensiyalar va o‘quv dasturlari mavjud bo‘lishi kerak. An'anaviy o‘quv usullari bilan birga, onlayn platformalarda ta'lim olish ham juda keng tarqalgan bo‘lib, bu jarayonni osonlashtiradi va qulay qiladi.

2. Ko‘nikmalarni rivojlantirish – Bilimni nazariy jihatdan o‘rganishdan tashqari, amaliyotda ham qo‘llash muhimdir. Praktik ko‘nikmalarni o‘zlashtirish xodimlarning o‘z ish jarayonini yanada samarali tashkil qilishlariga yordam beradi. Bu borada treninglar va amaliy seminarlar alohida o‘rin tutadi.

3. Tajriba almashish – Tajribali mutaxassislar va yangi xodimlar o‘rtasida tajriba almashish rivojlanishning samaradorligini oshiradi. Mentorlik tizimi yoki professional guruhlar doirasida o‘zaro bilim va ko‘nikmalarni almashish, ishchi xodimlarning professional o‘sishiga yordam beradi.

4. O‘z-o‘zini baholash va yangilanish – Inson o‘z faoliyatini doimo tahlil qilib, qaysi yo‘nalishlarda o‘zini takomillashtirish kerakligini aniqlashi kerak. Bu jarayon kasbiy rivojlanishda asosiy ahamiyatga ega. Shu bois, har bir kasbiy o‘stirish jarayoni o‘z-o‘zini baholash, qayta o‘rganish va yangi strategiyalar ishlab chiqishni talab etadi.

Rivojlanish uchun imkoniyatlar. Kompaniyalar o‘z xodimlarining doimiy kasbiy rivojlanishini ta'minlash uchun zarur sharoitlar yaratishlari kerak. Buning uchun quyidagi yo‘nalishlar ko‘rib chiqilishi mumkin:

- O‘quv kurslarini tashkil qilish – Xodimlar uchun kasbiy bilimlarni oshirish bo‘yicha muntazam treninglar va o‘quv kurslari tashkil etish orqali ularning malakalarini oshirish mumkin.
- Onlayn ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish – Ko‘plab zamonaviy o‘quv platformalari onlayn kurslar orqali xodimlarga bilim olish imkonini beradi. Bunday kurslar masofaviy ta'limni qulay qiladi va xodimlarga vaqtni tejash imkonini yaratadi.
- Mentorlik dasturlarini joriy etish – Tajribali mutaxassislar yangi kelgan xodimlarga yordam berishi, ularni kasbiy jihatdan o‘stirishi mumkin. Bu tajriba almashish jarayonini tezlashtiradi va jamoaviy ruhni mustahkamlaydi.

Tahlil va Natijalar. *Uzliksiz kasbiy rivojlanishning individual va tashkilotlarga ta’siri*

Uzliksiz kasbiy rivojlanish nafaqat shaxsiy taraqqiyot uchun, balki tashkilotlar uchun ham katta ahamiyatga ega. Bu jarayonning individual va tashkilotlarga bo‘lgan ta’sirini quyidagi nuqtalarda ko‘rish mumkin:

Shaxsiy rivojlanishga ta’siri. **O‘z kasbiy o‘rningni mustahkamlash**: Uzluksiz o‘rganish va rivojlanish insonning o‘z kasbida mutaxassis darajasiga erishishiga yordam beradi. O‘z kasbiy o‘rnini mustahkamlagan kishi yangi ish imkoniyatlariga ochiq bo‘ladi va turli lavozimlarga nomzod sifatida ko‘riladi.

Ishga bo‘lgan ishonchning oshishi: Yangi bilimlar va ko‘nikmalar orttirgan xodim o‘z vazifalarini samarali bajarish uchun zarur ishonchga ega bo‘ladi. Bu ishonch ish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni hal qilishda va innovatsiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega.

Shaxsiy rivojlanish va motivatsiya: O‘qish va yangi bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni insonning shaxsiy motivatsiyasini oshiradi. Yangi yutuqlarga erishish istagi xodimni yanada faol va samarali bo‘lishga undaydi. Bu motivatsiya xodimni o‘z ustida ishlashga, yuqori maqsadlarga intilishga rag‘batlantiradi.

2. Tashkilotlarga ta’siri. Kadrlar malakasini oshirish: Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi tashkilot xodimlarining bilim va ko‘nikmalarini muntazam yangilashga xizmat qiladi. Bu esa, kompaniyaning bozor raqobatbardoshligini oshiradi. Yaxshi tayyorgarlikka ega xodimlar tezroq va samaraliroq ishlashadi, bu esa umumiy biznes samaradorligini oshiradi.

Innovatsion g‘oyalarni rivojlantirish: Xodimlar doimiy ravishda yangi bilimlarga ega bo‘lib, o‘z sohalaridagi yangiliklarni bilib borishadi. Bu tashkilot ichida yangi innovatsion g‘oyalarni shakllantirishga, yangi mahsulot va xizmatlar yaratishga hissa qo‘shadi. Innovatsiyalarni joriy etish esa tashkilotning rivojlanishi va o‘sishi uchun muhimdir.

Kompaniya madaniyatini rivojlantirish: Uzluksiz ta'lim va rivojlanishga qaratilgan e’tibor tashkilotda o‘zgarishlarga moslashuvchanlikni oshiradi va jamoaviy rivojlanish muhitini shakllantiradi. Bu, o‘z navbatida, kompaniyada ijobiy madaniyatni yaratishga va xodimlarning tashkilotga bo‘lgan sadoqatini kuchaytirishga yordam beradi.

Uzliksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishning usullari. Har bir tashkilot o‘z xodimlari uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini yo‘lga qo‘yishi lozim. Buning uchun bir qator usullarni qo‘llash mumkin:

1. Ichki trening va seminarlardan foydalanish. Kompaniyalar o‘z xodimlari uchun maxsus treninglar tashkil qilishi mumkin. Bu treninglar nafaqat xodimlarning yangi bilim va ko‘nikmalarini oshiradi, balki ularning kompaniya faoliyatiga chuqurroq jalb qilinishini ham ta’minlaydi. Shu bilan birga, ichki seminarlar xodimlar o‘rtasida tajriba almashish uchun samarali platforma yaratadi.

2. Professional sertifikatlash va o‘quv dasturlari. Xodimlar malakasini oshirish va kasbiy rivojlanishini tasdiqlovchi sertifikatlarni olishga rag‘batlantirish ham muhimdir. Sertifikatlash dasturlari xodimlarga o‘z bilimlarini nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham mustahkamlash imkonini beradi. Bu nafaqat kasbiy rivojlanish uchun foydali, balki xodimning rezyumesida ham katta ahamiyatga ega bo‘ladi.

3. Onlayn ta’lim platformalaridan foydalanish. Bugungi kunda onlayn ta’lim platformalari orqali o‘quv kurslarini o‘zlashtirish imkoniyati keng tarqalgan. Masofaviy ta’lim xodimlarga o‘z vaqtini mustaqil rejalashtirish imkonini beradi, bu esa rivojlanish jarayonini tezlashtiradi. Coursera, Udemy, edX kabi platformalar keng miqyosda bilim olish imkonini beradi va xodimlarning kasbiy o‘sishiga yordam beradi.

4. Mentorlik tizimini rivojlantirish. Katta tajribaga ega bo‘lgan xodimlar yangi kelgan yoki kasbiy o‘sishga intilayotgan hamkasblariga mentorlardan biri sifatida yordam bera oladi. Bu tizim tashkilotda o‘zaro yordam va tajriba almashish jarayonini rivojlantirishga katta hissa qo‘shadi.

Kasbiy rivojlanishdagi to‘siqlar va ularni yengib o‘tish yo‘llari. Uzliksiz kasbiy rivojlanish ko‘plab afzalliklarga ega bo‘lsa-da, bu yo‘lda turli to‘siqlar ham mavjud bo‘lishi mumkin. Quyida ba'zi to‘siqlar va ularni yengib o‘tish yo‘llari keltirilgan:

Vaqt yetishmasligi: Ko‘p xodimlar kasbiy rivojlanish uchun vaqt ajratishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bunday holatda tashkilotlar o‘quv dasturlarini moslashuvchan qilib tashkil qilishi, masalan, qisqa modul kurslari yoki onlayn o‘quv dasturlaridan foydalanish orqali vaqtni tejashga imkon yaratishi mumkin.

Motivatsiyaning yo‘qligi: Ba’zi xodimlar yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga yetarli darajada rag‘bat topa olmaydi. Bunday holatda, tashkilotlar xodimlarning motivatsiyasini oshiruvchi dasturlarni joriy qilishlari, mukofotlash tizimlarini yaratishlari mumkin. Shuningdek, har bir xodimga individual rivojlanish rejalari tuzish ham foydali bo‘ladi.

Moliyaviy resurslarning cheklanganligi: O‘quv kurslari va treninglar tashkil qilish ko‘p hollarda moliyaviy xarajatlarni talab qiladi. Tashkilotlar ushbu muammoni hal qilish uchun xodimlarni o‘zaro o‘qitish va ichki treninglarni ko‘proq joriy qilish orqali xarajatlarni kamaytirishlari mumkin.

Xulosa. Uzliksiz kasbiy rivojlanish tizimi – bu insonning kasbiy o‘sishi va muvaffaqiyatga erishishining kalitidir. Bugungi kunda har qanday sohada raqobatbardosh bo‘lish uchun muntazam ravishda yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish zarur. Tashkilotlar va xodimlar birgalikda bu jarayonni samarali boshqarishlari mumkin bo‘lsa, natijada ular yanada yuqori natijalarga erishadilar. Texnologiyalar va mehnat bozori tez o‘zgarib borayotgan hozirgi davrda uzluksiz rivojlanish zamon talabidir va u insonning shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatini ta’minlovchi muhim omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Wareing, C. Buissink, D. Harper, M. Gellert Olesen, M. Soto, S. Braico, P. Van Laer, I. Gremion, L. Rainford (2017) Continuing professional development (CPD) in radiography: a collaborative European meta-ethnography literature review.

2. Jill Schostak, Mike Davis, Jacky Hanson, John F. Schostak, Tony Brown, Peter Driscoll, Ian Starke, Nick Jenkins (2010) ‘Effectiveness of Continuing Professional Development’ project: a summary of findings

3. Ashebir Mekonnen (2014) Practices and challenges of school based continuous professional development in secondary schools of kemashi zone

4. Daniel Desta, Desalegn Chalchisa, Girma Lemma (2013) School-based continuous Teacher Professional Development in Addis Ababa: An Investigation of Practices, Opportunities and Challenges <Special Issue: Study results of the Africa-Asia university dialogue for educational development network second phase>

5. Samar Aboulsoud, Helena Filipe (2019) Opening Editorial: CPD and Lifelong Learning: a call for an evidence based discussion

TALABALAR MALAKAVIY AMALIYOTINI TASHKIL ETISHNING SAMARALI SHAKL VA METODLARI

Ergashev Rustam Nadjimovich
Guliston davlat pedagogika instituti
professori v.b., ped. fan. nomzodi
e-mail: ergashev@mail.ru
Qulmamatov Sindorqul Ibragimovich
Guliston davlat pedagogika instituti
dotsenti, ped. fan. nomzodi

Annotatsiya: Talabalar malakaviy amaliyotiga qo‘yilayotgan zamonaviy talablar, uning mazmuni va vazifalari, uni samarali tashkil etish shakl va metodlari, talabalar faoliyatini nazorat qilish va baholash mezonlari haqida so‘z boradi. Ushbu masala yuzasidan professor-o‘qituvchi va amaliyotchi talabalar uchun uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: malakaviy amaliyot, 4+2 shaklidagi malakaviy amaliyot, malaka talablari, amaliyotchiga qo‘yiladigan talablar, kasbiy kompetentsiya, amaliyot natijasi, baholash mezonlari.

Abstract: It is about the modern demands placed on students' professional practice, its content and tasks, forms and methods of its effective organization, criteria for monitoring and evaluating students' activities. Regarding this issue, methodical recommendations are given for professors and practicing students.

Key words: *qualified practice, 4+2 form of qualified practice, qualification requirements, requirements for the practitioner, professional competence, practice result, evaluation criteria.*

Bo‘lajak pedagog kadrlarda kasbiy kompetentsiy, nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish oliy o‘quv yurtida ta’lim jarayonini xalqaro standart talablari asosida tashkil etishni, ularning o‘quv fanlaridan o‘zlashtirgan nazariy bilimlarini amaliy jarayonlar bilan integratsiyalash bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Ushbu natijaga erishishda talabalarning malakaviy amaliyotlari muhim o‘rin tutadi. [1]

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 7-avzustdagi 344-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan DTS va Malaka talablari asosida barcha pedagogik ta'lim yo‘nalishlarida talabalarning ikki xil turdagi malakaviy amaliyotlari tashkil etiladi:

1. **Malakaviy amaliyot** – umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliy (ishlab chiqarish) jarayonlari bilan uyg‘unlashtirish, tegishli amaliy ko‘nikmalar, kompetensiyalar va malakalarni shakllantirishga qaratiladi;

2. **4+2 shaklidagi malakaviy amaliyot** – kunduzgi ta' lim shaklida tahsil oluvchi talabalarning 3,4,5,6,7,8 semestrlarida amalga oshiriladi. Bunda talabalar bilan haftaning 4 kunida nazariy va amaliy ta'lim, 2 kunida esa amaliyot o‘tkaziladi. [2]

Uzluksiz malakaviy amaliyot natijasida talaba:

- ijtimoiy va kasbiy vazifalarni hal etishda umumkasbiy va mutaxassislik fanlarning asosiy qoidalari va metodlaridan samarali foydalana olish;
- ona tilida o‘z fikrlarini tizimli va erkin bayon etish, ilmiy matnlar bilan ishlash, ommaviy nutq so‘zlash uchun ona tili va cheł tillaridan birida yozma va og‘zaki nutq**;**
- axborotni olish, saralash, saqlash va qayta ishlash metod, usul va vositalaridan foydalanish va media savodxonlik;
- global kompyuter tarmoqlar bilan ishlash;
- ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish, ilmiy bilish yutuqlariga erishish tamoyillarini anglab yetish;
- o‘quvchilarda gigiena, mehnat muhofazasi va tashqi ta'sirlardan himoya qilish qoidalari talablariga muvofiq, sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarini shakllantirish;
- o‘quv-tarbiya jarayonini modellashtirish va uni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish;

- ta'lim jarayoni sub'ektlarining hamkorlikdagi faoliyati va shaxslararo o‘zaro harakatini tashkil etish usullarini qo‘llay olish;

- kasbiy vazifalarni hal etishda fanlararo bog‘liqlikni amalga oshirish, shuningdek, nazariya va amaliyot uyg‘unligini, uzviylik va uzluksizligini ta'minlash;

- tanqidiy fikrlash metodikasini o‘zlashtirish;

- o‘quvchilarda vatanparvarlik, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag‘rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi ko‘nikmalarni shakllantirish;

- inklyuziv ta'limda qadriyatli munosabatni tarkib toptirish, uzoq vaqt davolanishga muhtoj o‘quvchilar bilan ishlash (gospital pedagogika) texnologiyalarini o‘zlashtirish;

- ta'lim oluvchilarga o‘zgaruvchan mehnat bozori talablariga moslashuv-chanlikka doir kompetensiyalarni rivojlantirish va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish qobiliyatliyati, ko‘nikma va malakalariga ega bo‘ladi.

Ta’lim yo‘nalishi talabalarining malakaviy amaliyotlari quyidagi **(**4 yoki 3**)** bosqichlarda amalga oshiriladi: tanishuv malakaviy amaliyot (1 kurs), 4+2 tartibidagi o‘quv malakaviy amaliyot (2 kurs), 4+2 tartibidagi passiv pedagogik amaliyot (3 kurs), 4+2 tartibidagi faol pedagogik amaliyot (4 kurs).

Malakaviy amaliyot talabalarning o‘z kasbiga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirish, umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan o‘zlashtirgan nazariy bilimlarini mustahkamlash va ularni amaliy jarayonlar bilan uyg‘unlashtirish, kasbiy pedagogik kompetensiya, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga qaratiladi.

Malakaviy amaliyotning har bir bosqichi uchun alohida dastur ishlab chiqilib, ularning mazmuni, amaliyot rahbari va talabalarga qo‘yiladigan talablar kursdan kursga ortib boradi.

Dastlabki o‘quv yilining birinchi bosqichida talabalar umumiy o‘rta ta’lim maktabining rahbar xodimlari va ixtisoslik fan o‘qituvchisining lavozim vazifalari, ta’limni tashkil etilishning o‘quv-me’yoriy xujjatlari, o‘quv fan dasturi, uning sinflar va choraklar kesimidagi mavzulari, darsning texnologik xaritasi va uning didaktik ta’minoti, dars beruvchi o‘qituvchisining kundalik faoliyati va kasbiy mahorati, o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi, ongli ishtirok etishi, sinf rahbarining tarbiyaviy ish faoliyati, sinfdan va maktabdan tashqari olib boradigan tarbiyaviy ishlar rejasi, uni tashkil etish shakl, vosita va metodlari bilan yaqindan tanishadilar.

Malakaviy amaliyotning keyingi bosqichlarida talabalarning faolligi yanada ortadi. Amaliyotni hamkorlikda tashkil etish shakllari va ularda olib boriladigan ishlar xajmi murakkablashadi. Yuqori kurs talabalari mustaqil ravishda dars ishlanmalarini tuzish, darslarga zamonaviy didaktik talablar asosida tayyorgarlik ko‘rish va hattoki ularni o‘tishga kirishadilar[3].

Maxsus ishlab chiqilgan amaliyot mezonlari asosida talabalarning malakaviy amaliyot jarayonida erishgan natijalari joriy, oraliq va yakuniy nazorat shaklida baholab boriladi.

Talabalarining 4+2 shaklidagi malakaviy amaliyotlari haftaning 4 kunida nazariy va amaliy mashg‘ulotlar, 2 kunida esa amaliyot o‘tkaziladi. Usbu malakaviy amaliyot talabalarining oliy ta’lim muassasasida umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan o‘zlashtirgan nazariy bilimlarni mustahkamlash va ularni amaliy jarayonlar bilan uyg‘unlashtirish, bo‘lajak o‘qituvchilarda zaruriy pedagogik kompetensiyalar, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratiladi.

Ta’lim yo‘nalishi talabalari malakaviy amaliyotning har bir bosqichida o‘z shaxsiy ish rejasiga ega bo‘lib, unda belgilangan vazifalarni o‘z vaqida bajarishlari amaliyot rahbari tomonidan nazorat qilib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8-октябрdagi “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi to‘g‘risida”gi PF-5847-son Qarori – T., 2019

2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 7-avzustdagi 344- sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan bakalavriat ta'lim yo‘nalishining Malaka talablari. -T., 2023 yil

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 noyabrdagi “Zamonaviy maktablarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. –T., 2019

4. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘RQ-637-son Qonuni. –T., 2020 yil, 23 sentyabr.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLOIGINI OSHIRISHDAGI O‘RNI

Ergashev Rustam Nadjimovich
Guliston davlat pedagogika instituti
professori v.b., ped. fan. nomzodi
e-mail: ergashev@mail.ru

Annotatsiya: Tezisda pedagogik va axborot texnologiyalarining ta’lim sifatiga bevosita ta’siri, ularini ta’lim jarayoniga tatbiq etishning afzalliklari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘quv-tarbiya jarayonida ob’ektivlik va shaffovlikni ta’minlashidagi o‘rni yoritilgan. Masofaviy o‘qitish uslubining sifatli qo‘llanilishi borasida o‘qituvchi va o‘quvchilar uchun foydali ko‘rsatmalar berilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik texnologiyalar, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, uning ta’lim sifatiga ta’siri, o‘zaro aloqa o‘rnatish, ta’limda ob’ektivlik va shaffovlik, masofaviy o‘qitish uslubi, modul tizimi, sxema, rasm, jadval, grafik organayzer va diagrammalar.

Abstract: The thesis reveals the direct impact of pedagogical and information technologies on the quality of education, the advantages of their application in the educational process, the role of information and communication technologies in ensuring objectivity and transparency in the educational process. Useful instructions for teachers and students regarding the quality use of the distance educational method are given.

Keywords: pedagogical Technologies, Information Communication Technologies, its impact on the quality of education, interaction, objectivity and shaffoviness in education, distance learning style, modular system, scheme, picture, table, graphic organizer and diagrams.

Bugungi kunda ta’lim sohasida olib borilayotgan davlat siyosati talablaridan biri ta’lim jarayonida ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llash, tayyorgarlikning modul tizimidan foydalangan holda o‘quvchilarni o‘qitishni jadallashtirish sanaladi. [1,7-8 -b]

Respublikamizda ta’lim jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llashga doir keng ko‘lamda ish olib borilmoqda. Ushbu muammoning ilmiy-nazariy asoslari, har bir pedagogik texnologiyaning o‘ziga xos jihatlari ishlab chiqilib, yetarli darajada tajribalar to‘plandi. Ta’lim jarayoniga pedagogik va axborot texnologiyalarni joriy etishda xorijiy mamlakatlarning tegishli tashkilotlari yaqindan yordam ko‘rsatmoqda.

«Pedagogik texnologiya» so‘zlar birikmasining asosida «texnologiya», «texnologik jarayon» tushunchalari yotadi. Ushbu tushunchalar orqali sanoatda tayyor mahsulotni olish uchun bajariladigan ishlarning ketma-ketligi haqidagi texnik hujjat, ta’limda esa fan bo‘yicha uslubiy tadbirlar majmuasi tushuniladi.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyani tushunish uchun asosiy yo‘l – aniq belgilangan maqsadlarga qaratilganlik, ta’lim oluvchi bilan muntazam o‘zaro aloqani o‘rnatish, pedagogik texnologiyaning falsafiy asosi hisoblangan ta’lim oluvchining xatti-harakati orqali o‘qitishdir. O‘zaro aloqa pedagogik texnologiya asosini tashkil qilib, o‘quv jarayonini to‘liq qamrab olishi kerak. [2,85-b.]

Yangi asr – informatsion texnologiyalar asri bo‘lishi bilan bir qatorda ushbu asr xalqaro intellektual-iqtisodiy korporatsiyaning yaratilish asri, ya’ni jahon miqyosidagi aql-zakovatning birlashuvi asri hamdir.

Bugun biz yangi texnologiyalarga sarflanayotgan mablag‘lar qay darajada o‘zini oqlashini, ularning ta’lim sifatini oshirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalari hamda masofaviy ta’limni rivojlantirishga ta’sir qanday ko‘rsatishini tasavvur qila olishimiz shart. Ko‘p hollarda «ta’limning kompyuter texnologiyalari» iborasi «axborot texnologiyalari» iborasi bilan aralashtirilib yuboriladi. Bu o‘rinda, asosan, an’anaviy pedagogik texnologiyalardan

farqli, kompyuter tarmoqlariga ulangan, dasturlashtirilgan, xalqaro aloqalarni ham ta’minlashga qodir tizim nazarda tutilmoqda. Bu holat so‘nggi yillarda jamiyat hayotida kompyuterlarning ahamiyati ortib borishi, milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida turli xil axborotlarga nisbatan ehtiyojning kuchayishi bilan izohlanadi.

Ongga yetib kelayotgan axborotlar shaxsning mavjud madaniy-ma’rifiy muhitga moslashuvi jarayonida qay tarzda aks etishini bilishimiz va shunga mos tarzda ta’lim-tarbiya muassasalarida o‘quv dasturlari va jihozlariga nisbatan talablarni ishlab chiqishimiz lozim. Axborot texnologiyalarini ta’lim jarayoniga singdirishning afzalliklarini e’tirof etish mumkin. Eng avvalo, ta’lim jarayonida kompyuterlar va axborot-kommunikatsiya vositalarining qo‘llanilishi, talabalarning ular bilan bemalol ishlay olishlari pedagogik jarayondagi eng muhim kamchiliklardan hisoblangan sub’ektivizmni cheklaydi. Masalan, agar talabaning javobi yoki bevosita o‘zlashtirishini baholash o‘qituvchining talaba shaxsiga munosabati ta’sirida kechgan bo‘lsa, mashinalar vositasida beriladigan ma’lumotlar ob’ektiv xarakterga ega bo‘ladi. [3, 59-65-b]

Ikkinchidan, kompyuter orqali bolaga yetkazilayotgan ma’lumotni zarurat bo‘lganida, qayta-qayta chaqirish va takrorlash imkoniyati ham bor. Bu narsa ayrim talabalarda, guruh sharoitida ishlaganda kuzatiladigan iymanish kabi sifatning namoyon bo‘lmasligini ta’minlaydi.

Uchinchidan, har bir professor-o‘qituvchining o‘zigagina xos bo‘lgan tushuntirish uslubi, metodik yondashuvi mavjud. AKT vositalaridan foydalanish pedagogik jarayonlar ichidagi samarasiz uslubiyotlarga barham beradi.

To‘rtinchidan, yangi axborotlarni uzatish texnologiyalari bilimlarni o‘zida ifoda etib, unda sxemalar, rasmlar, jadvallar, grafika va diagrammalarga keng o‘rin beriladi. Bu narsa yoshlarda obrazli xotirani ancha jonlantirib, ularning eslab qolish qobiliyatini kuchaytirishi mumkin.

Beshinchidan, ushbu axborot vositalaridagi ma’lumotlarni kichik hajmli disketlarga yozib olish va ulardan zarur o‘rinlarda foydalanish mumkin. Bu ham vaqtni, ham mablag‘ni tejaydiki, iqtisodiy jihatdan yuzlab tirajlarda chop etilayotgan kitoblardan arzon bo‘ladi. Eng muhimi, manfaatdor auditoriya xohlagan ma’lumotini bir xil sifat va tizimda olishi mumkin bo‘ladi.

Nihoyat, ular “axborot asri” deb e’tirof etilayotgan yangi asrda yashab ijod qiluvchi yoshlarning ongini o‘stiradi, ulardagi texnik vositalardan cho‘chish hissini yo‘qotadi. Xullas, ta’lim muassasalarining bu narsaga sarflangan mablag‘lari behuda ketmasligi ehtimoldan xoli emas.

Agar biz har bir yosh qalbida Vatanga muhabbat, kasbga sadoqat, pok iymon va odamgarchilikni tarbiyalay olsak, ular halqaro axborot tizimlari orqali bizning fikrlash tarzimiz, urf-odatlarimiz, milliy qadriyatlarimizga zid bo‘lgan ma’lumotlarni tanqidsiz qabul qilmaydigan, yurtimiz istiqboliga xizmat etadiganlarinigina saralab olish qobiliyatiga ega bo‘ladilar. Buning uchun biz yoshlarimizda barqaror mafkuraviy immunitetni tarbiyalashimiz kerak. [4, 83-b.]

Ta’lim jarayonini axborotlashtirish – bu jamiyatni axborotlashtirishning muhim bo‘g‘ini hisoblanadi.

Ta’limni axborotlashtirish quyidagi qulayliklar va afzalliklar bilan bog‘liq o‘zgarishlarda qatnashadi:

- jamiyatning har bir a’zosi haqidagi ma’lumotlarni va bilimlarni olishga yo‘l ochib berishda;
- shaxs uchun intellektual va ijodiy qulayliklarini rivojlantirishda;
- jamiyatning har bir a’zosi hayotida uning faolligi evaziga malaka oshirish xizmatlarini tezkor o‘zgartirishda;
- masofaviy o‘qitish o‘zib ketuvchi (ilg‘or) ta’limni tashkil etish va uning samarasini oshirishni ta’minlashda;
- ta’lim mahsulotlarini va xizmatlarini yaratish va tashkil etish maqsadidaturli axborot texnologiyalarini qo‘llashda;

- guruhlash, turlash, hisoblash, ma’lumotlarni agregatlash uchun AKT xizmatlaridan maksimal darajada foydalanishda;

- masofaviy o‘qitish qatnashchilarining axborot talablarini qondirish uchun boshqaruv axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishda;

- masofaviy o‘qitish qatnashchilari bilan AKT vositalarining o‘zaro axborot almashuvi jarayonlarida;

- fanlar bo‘yicha ekspertlarning to‘plagan bilimlar mahsulotlarini masofaviy o‘qitishdan foydalanuvchilar tomonidan olinishining keng imkoniyatini beruvchi ekspert tizimli axborot texnologiyalarini ishga tushirishda va shu kabilar.

Bunday tashkiliy-metodik masalalarning asosiy yechimlaridan biri – bu yangi ta’lim texnologiyalarini kiritish, shu bilan birga, respublikaning uzluksiz ta’lim tizimida, aynivsa, birinchi navbatda, oliy ta’limda masofaviy o‘qitish uslubi o‘z o‘rnini egallashi kerakligidadir.

Masofaviy o‘qitish uslubining sifatli qo‘llanilishi borasida quyidagi yo‘llanmalar shakllanmoqda:

O‘qitilayotgan borliqni markazlashtirish. Respublikamiz va xorijlik olimlar hamda mutaxassislarning bilim va tajribalarini qo‘llash, zamonaviy o‘quv qurollaridan foydalanish e’tiborda tutiladi. Bunda turli o‘quv manbalaridan foydalanish, talabalarni axborot bilan ta’minlash, bu axborot esa o‘z navbatida, butun dunyo mutaxassislari bilimlaridan, elektron kutubxonalardan olingan axborotlardan foydalanish talaba va o‘quvchilar hamda ularning o‘qituvchilari uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

O‘qituvchiga talabni kuchaytirish. Ta’lim jarayonining standart holda jamlanishi,o‘qituvchi (pedagog)larning bilim darajasini oshirish majburiyatini yuklaydi. Bu uslublar ularning ish natijasi va bilim darajasining ko‘tarilishiga yordam beradi.

O‘qitish turining egiluvchanligi. Qulay vaqtda shug‘ullanish mumkinligi, qulay joyda va qulay tezlikda o‘quvchi-talabalarning bilim qabul qilishining turli shakllarini qo‘llash mumkinligi, ular tomonidan modellashtirish va ko‘rgazmali vositalarni joyida qo‘llash, axborot va bilimlarni etkazishda ko‘rgazmali, amaliy va boshqa metodlardan unumli foydalanish ikoniyatlarining mavjudligi ta’limning ushbu shakli egiluvchanligini ifodalaydi.

O‘qituvchining roli va uning pedagogik imkoniyatlari. O‘qituvchining o‘quvchi-talabaga nisbatan shaxsiy yondashuvining turli shakllarini qo‘llash va har bir o‘quvchi-talabaning bilim darajasi va tayyorgarligini har tomonlama o‘rganish sharoitining mavjudligida ko‘rinadi. [5,56 – b.]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘RQ-637-son Qonuni. –T., 2020 yil, 23 sentyabr.

2. Tolipov U., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyaning tatbiqiy asoslari. -T., 2005.

3. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. –T., Fan, 2006

4. Yo‘ldoshev J.G‘. Yangi pedagogik texnologiya yo‘nalishlari, muammolari, yechimlari. – T., 1999

5. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. –T., Iqtisod-moliya, 2010

KUCHLI IQTISODIYOT VA KUCHLI MA’NAVIYAT UYG‘UNLIGI DAVLAT XIZMATCHILARI FAOLIYATINING YETAKCHI TAMOYILI SIFATIDA

Ismailov Dilshod Baxriddinovich,
Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
Samarqand viloyati bo‘limi rahbari
E-mail: dilshodismailov06@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ma’naviyat tushunchasi va uning qamrov darajasi to‘g‘risida fikr yuritilgan. Ma’naviyat inson botiniy va zohiriy olamining tub negizini, davlat xizmatchisi faoliyatining ajralmas qismini tashkil etishi haqida g‘oyalar ilgari surilgan. Kuchli iqtisodiyot va

kuchli ma’naviyatning uyg‘unligi barqaror jamiyat hamda rivojlangan iqtisodiy-madaniy muhit yaratilishining omili hisoblanadi. Bunda insonlar iqtisodiy taraqqiyotning natijasi sifatida ta’lim va o‘zini-o‘zi rivojlantirish uchun ko‘proq imkoniyatlarga ega bo‘lishi to‘g‘risida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kuchli ma’naviyat, barqaror rivojlanish, uchinchi renessans, globallashuv, intervensiya, rentabel, kompetensiya va sog‘lom ma’naviy raqobat.

Annotation: This article discusses the concept of spirituality and its scope. Ideas were put forward that spirituality is the fundamental basis of the inner and outer world of a person, an integral part of the work of a civil servant. The combination of a strong economy and a strong spirituality is a factor in creating a stable society and a developed economic and cultural environment. It states that people will have more opportunities for education and self-development as a result of economic development.

Key words: strong spirituality, sustainable development, third renaissance, globalization, intervention, profitability, competence and healthy spiritual competition.

Prezident Sh.Mirziyoyev ma’ruzalarida “Bizga bugun qanday rahbar kadrlar kerak?”, degan savolga ham aniq javoblar bor: “Yangicha va mustaqil fikrlaydigan, mas’uliyatli, tashabbuskor, ilg‘or boshqaruv usullarini puxta o‘zlashtirgan, vatanparvar, halol kadrlarni tanlash va tayyorlash bo‘yicha samarali tizim yaratilmas ekan, davlat boshqaruvida sifat o‘zgarishi yuz bermaydi”. Zero yosh rahbar kadrlardan yangicha fikrlash, mustaqil fikrlash, mas’uliyatlilik, tashabbuskorlik, ilg‘or boshqaruv usullarini qo‘llay olish, vatanparvarlik, halollik singari aniq fazilatlar kutilmoqda.

“Bizga bugun qanday rahbar kadrlar kerak emas?”, degan savolga ham aniq javoblar bor. Masalan, “Xalqning dardi va tashvishlarini pisand qilmaydigan, el-yurtimiz osoyishtaligi va jamoat tartibini saqlashga, adolat va qonun ustuvorligini ta’minlashga qurbi yetmaydigan, loqayd va befarq shaxslarga rahbarlik lavozimlarida mutlaqo o‘rin yo‘q”, degan fikrga ko‘ra xalqning dardi va tashvishlarini pisand qilmaydigan, adolat va qonun ustuvorligini ta’minlashga qurbi yetmaslik, loqaydlik va befarqlik sifatlari bor nomzodlar Yangi O‘zbekistonning yosh rahbarlari safida tura olmaydilar. Chunki bunday shaxslar Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti strategiyasining muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta’minlay olishmaydi.

Yangi O‘zbekistonda rahbarlikka nomzodlarni tanlash, tarbiyalash va saralashda Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev asarlarida, chiqishlarida, hududlarda qilgan ma’ruzalarida ta’riflangan kuchli ma’naviy axloqiy fazilatlarni ilmiy o‘rganish yo‘lga qo‘yilmoqda.

Yangi O‘zbekiston barcha sohalarda yangilanishni taqozo qiladi. Shu jumladan, “ma’naviy yangilanish”ni ham. “Ma’naviy yangilanish” nima degani? Bu joriy ma’naviyatimiz mazmunini “Yangi O‘zbekiston – 2030” strategiyasi mazmuni bilan boyitishni talab qiladi. Yangicha, ya’ni yangi strategiya talablari asosida yashashga, yangicha ishlashga o‘rgatadi. Eski stereotiplardan voz kechishni talab qiladi. Bu esa eng avvalo, bizga “ma’naviyat” kerak, degan savolga javob berishni talab qiladi. Bu savolga javob “ma’naviyat” so‘zining oldida turgan so‘z orqali sifatlanadi. Yangi O‘zbekistonni barpo etishning ikki ustuni – kuchli iqtisodiyot va kuchli ma’naviyat. Shunday ekan, Yangi O‘zbekiston fuqarolari va yoshlari – kuchli ma’naviyat sohib va sohibalari bo‘lishlari talab qilinadi.

O‘zbekiston milliy ensiklopediyasida “ma’naviyat” tushunchasi “inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarini o‘z ichiga oladi. “Ma’naviyat” atamasining asosida “ma’no” so‘zi yotadi. Ma’lumki, insonning tashqi va ichki olami mavjud. Tashqi olamiga uning bo‘y-basti, ko‘rinishi, kiyinishi, xatti-harakati va boshqalar kiradi. Ichki olami esa uning yashashdan maqsadi, fikr yuritishi, orzu-istaklari, intilishlari, his-tuyg‘ularini o‘z ichiga oladi. Insonning ana shu ichki olami ma’naviyatdir”, degan ta’rif bor. Shuningdek, ma’naviyatli jamiyatda aql, sog‘lom fikr, adolat va yaxshi xulq ustuvordir. Bunday jamiyatda xalqning ertangi kunga ishonchi kuchli bo‘ladi, odamga nomunosib turli illatlar barham topadi, deyiladi.

“Jahon falsafasi qomusi”da “ma’naviyat (arab. ma’no, ma’nolar majmuasi) – moddiy hayot bilan doimo yonma-yon yuradigan, inson, xalq va jamiyat hayotining ajralmas qismi bo‘lgan ijtimoiy hodisa; insonni ruhan poklanish, qalban ulg‘ayishga chorlaydigan, odamning ichki

dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e’tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg‘otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezoni” tarzida tavsiflanadi.

O‘tmishda bir xalqni o‘ziga tobe qilgan dushman, avvalo, uni o‘zligi, tarixi, madaniyati va ma’naviyatidan judo qilishga kirishgani bejiz emas. Zero, ma’naviyati zabt etilgan mamlakatda o‘z tartiblarini o‘rnatish mustamlakachilarning azaliy, tarix sinovidan o‘tgan an’anaviy usullaridan biri bo‘lib keldi. Shu yo‘l bilan ma’naviy istilochi ma’nan qashshoq xalqni bora-bora o‘ziga singdirib yuboradi. Buning uchun o‘z mafkurasi va g‘oyalarini joriy etib, “ma’naviy asir” qilib, kun bermaslik siyosatini tutadi. Bu haqda bundan 2700 yil oldin yashagan qadimgi Xitoy donishmandi Konfutsiy “... agar biror mamlakatni zabt etib, u yerda uzoq hukmronlik qilmoqchi bo‘lsangiz, dastavval o‘sha yerda yashayotgan xalqni o‘z tarixi, madaniyatidan mahrum eting, ma’naviy qashshoqlik holatiga uchragan xalq uyushmaydi, ichki nizolar girdobiga o‘raladi, sizga qarshilik ko‘rsata olmaydi. Bunday holga kelgan xalqni, mamlakatni idora qilish oson kechadi”, degan edi.

Globallashuv sharoitida axborot xurujlarining oqibatlari muayyan mintaqa va mamlakat aholisi ongi va qalbini zabt etishda asosiy va eng katta rentabelli ekspansiya sifatida namoyon bo‘lmoqda. Buning oqibatida mazkur intervensiyaning asl ma’naviy qadriyatlarni tanazzul sari yetaklab, har bir xalq va millatning o‘z madaniyati, ma’naviyati va qadriyatlarini inkor etishi orqali yoshlar ongida bir-biriga mutlaqo zid bo‘lgan dunyoqarashni shakllantirayotganligi tashvishlidir. Shu bois “Jamiyatimizda sog‘lom fikr, sog‘lom kuch ustuvor bo‘lishi uchun biz ma’naviy hayotimizni yuksaltirish, aholi, avvalo yoshlarimizni turli zararli ta’sirlardan asrash, ularni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash haqida muntazam o‘ylashimiz, faol ish olib borishimiz zarur”. Ana shunda har bir O‘zbekiston fuqarosining o‘z davlatidan, sog‘ligidan, oila, bolalaridan, ishidan, qilgan mehnatidan, hokimiyatdan, mahallasidan, o‘zining jamiyatdagi o‘rnidan, hurmat-e’tiboridan roziligiga erishiladi. Zero, har bir insonning baxtiyorlik tuyg‘usi uning ehtiyojlari qondira borilishi darajasi bilan to‘g‘ri proporsional natijadir.

Prezident Sh.Mirziyoyev mamlakatda inson kapitalini oshirishga xizmat qiladigan sohalarda keng ko‘lamli islohotlarni boshlagani bejiz emas. Xususan, Prezident 2020-yilning sentyabr oyida “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan ma’ruzasida mamlakatimiz oldiga “Uchinchi Renessans davri poydevorini yaratish va uni milliy g‘oya sifatida ko‘rishni strategik vazifa”, etib belgiladi (ma’lumki, Markaziy Osiyoda “musulmon renessansi”, deb ham ataladigan “Birinchi Renessans” davri IX-XII asrlarda bo‘lib o‘tgan, “Ikkinchi Renessans” davri esa temuriylar saltanatida san’at va fanning gullab-yashnagan davrida boshlanib, XIV-XVI asrlarda kuzatilgan)”.

Darhaqiqat, atoqli rus tarixchi olimi L.Gumilyov aytganidek, “Turkistonda fan, madaniyat eng yuqori darajaga ko‘tarilgan bir paytda franklar va normanlar vizantiyaliklar va arablardan ilohiyot va hammomda yuvinishni endigina o‘rganishayotgan edilar”.

Bugungi kunda “Uchinchi Renessans davri poydevorini yaratish va uni milliy g‘oya sifatida ko‘rish” milliy ma’naviyatimizni, xalqimizning ikki renessansni yaratgan fazilatlarini tiklashga da’vat bo‘lib yangradi. Bu da’vat milliy g‘oya targ‘iboti, ma’naviyat va ma’rifat ishlari, loyiha, dasturlari “Uchinchi Renessans davri poydevorini yaratish va uni milliy g‘oya sifatida ko‘rish”ning tarixi, mohiyati, natijasini xalqqa, yoshlarga sodda, xalqchil tushuntiradi. Ular amalga oshsa, qanday baxtli bo‘lishimizni “ko‘rsatadi”. Tushungan, istiqbolni ko‘rgan xalq – g‘oya bilan qurollangan xalqqa aylanadi. Shuning uchun ham ma’naviyat – eng ta’sirchan qurol. Shuning uchun ham “Ma’naviy yo‘nalishlarimiz iqtisodiy yo‘nalishlardan o‘n qadam oldinda yurishi kerak. Ana shunda biz hozirda qilayotgan katta-katta rejalarimiz, dasturlarimiz amalga oshadi”.

Afsuski, uzoq yillar iqtisodiyot bilan ma’naviyatni bir-biriga qarshi qo‘yib tushunib, tushuntirib kelindi. Iqtisodiyot bilan ma’naviyat – jism bilan jon bir-biridan sun’iy, mexanik ravishda ajratib tashlangan edi. Yangi O‘zbekistonda mana shu organik birlik – bir-birlaridan sun’iy ravishda ajratilgan jism bilan jon birlashdi. Bu birlik naqadar muhimligiga milliy tariximizda misollar ko‘p. Masalan, biz Ikki Renessansni qurgan va ko‘rgan millatmiz. Ikki Renessansda ham masala “Avval iqtisod, keyin siyosatmi?” yoki “Avval siyosat, keyin iqtisodmi” dilemmasi o‘rtaga chiqmagan. Ikkalasi birga yuksalgan. Bugun ko‘tarilgan “Yangi O‘zbekiston = kuchli

iqtisodiyot+kuchli ma’naviyat” formulasi mana shu ikki qudratli kuchni yaxlit tushunishni, ko‘rishni, baholashni va birlashtirishni talab qilmoqda.

Bahovuddin Naqshband bolaning oiladayoq kasb-hunarga yo‘naltirilishi zarurligini ta’kidlagan. Ulug‘ xazratning irodasiga ko‘ra, madrasa ta’limi uchun faqat biror-bir kasbni puxta egallab olgan yoshlargina qabul qilinganlar. Bahovuddin Naqshband “hunarga aylanmagan bilimlar samarasiz, odamlarga va chin e’tiqodga xizmat qilmaydi”, deb hisoblagan.

Alisher Navoiy mehnatga mehr qo‘ygan odamning dastavval bir sohada yetuklik maqomiga erishuvi ustida g‘amxo‘rlik qilgan. Bunday maqsadli harakatni bejiz qilmagan. Chunki zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida inson psixologiyasida ro‘y beradigan qiziq bir holat aniqlangan. Kishi biror-bir sohada yetuklik darajasiga erishib, keng jamoa orasida uning sohada eng birinchiligi e’tirof etilsa, u endi boshqa sohalarda ham birinchilikni qo‘lga kiritishga tabiiy ravishda intiladi.

Kuchli ma’naviyatimizning tarixda qanday rol o‘ynaganini “Biz ergashuvchi millat emas, ergashtiruvchi millat bo‘lganmiz”, degan xulosa ham qo‘llab-quvvatlaydi. Ya’ni kuchli ma’naviyatga ega odamning ham, millatning aqli ham kuchli bo‘ladi. U boshqalarning ta’siriga berilib, boshqalarga ergashib ketmaydi. Aksincha, o‘z milliy ma’naviy potensialini tiklab, resurslarini o‘rganib, rivojlantirib, qo‘llab, boshqalarga ma’rifiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘ziga ergashtiradi.

Kuchli ma’naviyat vijdonni, burchni, korrupsiyaga qarshi pozitsiyani, ijro intizomini kuchaytiradi. Iqtisodiyotni sog‘lom va kuchli qiladi. U birlamchi energiya – xalqning bilim, kompetensiyalari (inson kapitali)ni oshirib, o‘zligi, g‘ururini, vijdonini kuchaytirib, safarbar qilib, ikkilamchi energiyaga – harakatga, ongli, samarali mehnatga aylantiradi.

Kuchli ma’naviyat tushunchasini tizimli tahlil asosida o‘rganadigan bo‘lsak, masalaning murakkabligi ob’yektlarning ko‘p o‘lchamliligi, nochiziqliligi va ko‘pbog‘lamliligi bilan ahamiyatlidir. Bu barqaror, ya’ni statik, o‘zgarmas holatga nisbatan aksincha o‘zgarishlarni o‘ziga qabul qila olishi bilan afzallik kasb etadi. Bunda nafaqat azaliy an’analarga qat’iy rioya qilish, balki davr o‘zgarishlarini o‘zida aks ettira olish imkoniyati paydo bo‘ladi. Har bir ob’yektning konseptual va matematik modeli ishlab chiqiladi. Samaradorlikni belgilan uchun har qanday tushuncha yoki an’ana, urf odat, qadriyatning afzalliklarini byelgilovchi dastabki barqaror holati va kuchli ma’naviyat tushunchasi asosida o‘zgargan holat o‘zgaruvchilarining o‘zgarish dinamikasini aniqlash mumkin.

“Kuchli” so‘zi bu – sifat. U jismoniy qobiliyatli, kuch-quvvati nisbatan ortiq, baquvvat, sog‘lom va yaxshi rivojlangan, katta quvvatga ega bo‘lgan, quvvatli, baquvvat, imkoniyati zo‘r, qudratli, ta’sir darajasi yuqori, tez ta’sir qiladigan, yuz berish darajasi yuqori, qattiq, shiddatli, o‘z ish-hunarini yaxshi biluvchi, qobiliyati zo‘r, talantli, to‘q, yuqori darajali, degan ma’nolarni anglatadi.

Yuqoridagilardan xulosa qilar ekanmiz, ma’naviyat faqat bilim bo‘lib qolmasligi kerak. Buning uchun yoshlarning vijdonini tarbiyalash zarur. Aks holda eng chiroyli, oliyjanob, bunyodkor ma’naviyat ham “ishlamaydi”. Bilim bo‘lib qolaveradi. So‘z va amal bog‘lanmaydi. Jur’atsizlik, boqimandalik va loqaydlik jamiyatni egallab oladi. Yoshlarda, jamiyatda ijtimoiy faollik yo‘qolib, ikkilanuvchanlik, beqarorlik kuchayadi. Xulqqa ko‘chmagan, konvertatsiya qilinmagan ma’naviyat esa kuchsiz, ojiz ma’naviyat bo‘lib qoladi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –Toshkent. 55-bet.
2. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 5-jild. Konimex – Mirzoqush. T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2003.
3. Nazarov Q. Jahon falsafasi qomusi. Ikki jildlik, I jild. “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, “Ma’naviyat” nashriyoti. Toshkent, 2023.
4. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma olti yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi

http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-zbekiston-respubl-31-08-2017

5. Rafiqov Q. Shaxsning tarixdagi roli yoxud Shavkat Mirziyoyev fenomeni va uning O‘zbekiston hamda Markaziy Osiyoda kechayotgan jarayonlarga ta’siri haqida.// “Ishonch” gazetasi, 2023 yil 24 iyul, 89-son.

6. Гумилёв Л. Древние Тюрки. М.: 1993.

7. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. A.Madaliyev va boshqalar tahriri ostida. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent. Elektron shakli.

O‘QUV JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOSLIGI

Toshtemirov Doniyor Eshbayevich
Guliston davlat universiteti,
Pedagogika va psixologiya kafedrasi mudiri,
p.f.n., dotsent.
E-mail: doniyor120373@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o‘quv jarayonida raqamli texnologiyalarning o‘rni, o‘ziga xosligi va ulardan foydalanish masalalari yoritilgan. Elektron o‘quv-uslubiy majmua tushunchasi, ularni yaratish tadbirlari va ularga qo‘yiladigan talablar haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, elektron axborot-ta’lim resursi, elektron ta’lim, o‘quv jarayoni, avtomatlashtirish, dasturiy ta’minot.

Abstract. The article describes the role of digital technologies, their uniqueness and use in the educational process. Information is given on the concept of electronic educational and methodological complexes, measures for their creation and requirements for them.

Keywords: digital technologies, electronic information and educational resource, electronic education, educational process, automation, software.

O‘quv jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanilsa jarayon avtomatlashtirilgan tizim ositida faoliyat olib boradi. Bunda raqamli texnologiyalar o‘quv jarayonini tashkil etish va boshqarishda, o‘quv rejalar, o‘quv dasturlari va o‘quv materiallarini yaratishga tavsiyalar ishlab chiqishda, testlashtirish va nazorat qilishda pedagogik xodimlarga ko‘makchi vazifasini bajaradi.

O‘quv jarayonida raqamli texnologiyalar vositasida o‘quv mashg‘ulotlarni tashkil etish axborot-ta’lim resursilari asosida amalga oshiriladi, bunda talabalarni o‘quv-axborot bazasi bilan ta’minlaydi va ularning ta’lim tizimida olgan bilimlarini baholash va nazorat qilish vazifasini bajaradi.

Zamonaviy o‘quv jarayonini shu jumladan, masofali o‘qitishni tashkil qilishda ta’lim xizmatlari samaradorligini oshirishda axborot makonining o‘rni juda katta. Ta’lim muassasalarida fanlardan axborot makonini yaratish Internet va Intranet tarmoqlarida ta’lim portallari, axborot-ta’lim resurslar tashkil qilish orqali amalga oshiriladi.

Elektron axborot-ta’lim resurslari asosida o‘qitishni tashkil qilishda umumlashtirilgan o‘qitish texnologiyalari va tizimlari yaratish muhim ahamiyatga ega. Umumlashtirilgan o‘qitish texnologiyalari va tizimlariga elektron o‘quv-uslubiy majmualarda joylashtirilgan o‘quv dasturlari, rejalar, darsliklar, o‘quv va metodik qo‘llanmalar, seminar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari mazmuni, test tizimlari majmuasini keltirish mumkin.

Elektron axborot-ta’lim resurslar masofali ta’lim tizimining rivojlanishiga, shu bilan birga uning asosiy vositasi hisoblanib, masofali ta’limning tashkiliy-uslubiy va me’yoriy-huquqiy bazasining rivojlanishiga, ta’lim oluvchilar va pedagoglarni mutlaqo yangi vositalar bilan ta’minlashga, pedagogik tadqiqotlarni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Elektron axborot-ta’lim resurslari asosida masofali o‘qitish amalga oshiriladigan ta’lim muassasalarida majmuaga o‘quv jarayonini tashkil etish va boshqarish, uning tuzilmalari, moliyaviy-xo‘jalik ishlarini yuritish, o‘quv reja va dasturlar, o‘quv materiallari, testlar va boshqalar haqida ma’lumotlar joylashtiriladi.

Elektron axborot-ta’lim resurslarning asosiy o‘quv-uslubiy qismi elektron darslik tizimiga asoslangan. Elektron darslik - kompyuter va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan o‘quv uslubini qo‘llashga, mustaqil ta’lim olishga hamda fanga oid o‘quv materiallar, ilmiy ma’lumotlarning har tomonlama samarador o‘zlashtirilishiga mo‘ljallangan elektron o‘quv adabiyoti hisoblanadi[1].

Elektron axborot-ta’lim resurslar o‘quv jarayoni mobaynida namoyish etish vositasi, kompyuter sinflarida tashkil etiladigan mustaqil ishlash mashg‘ulotlarida repititor, mustaqil ta’lim olishga vosita, amaliy va laboratoriya ishlarini bajarish mobaynida uslubiy yordamchi, o‘quvchilar tomonidan bilimlarni o‘zlashtirishini nazoratchisi, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari uchun masala va mashqlar bilan ta’minlovchidir.

Elektron axborot-ta’lim resurslar talabalarga axborotni o‘qish, ma’ruzalarni eshitish, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlariga mo‘ljallangan vazifalarni bajarish, o‘z bilimlarini tekshirish va zarur hollarda ularni to‘ldirish, o‘z-o‘zini nazorat qilish kabi bilim shakllarini tavsiya etishi mumkin.

Elektron axborot-ta’lim resurslari o‘z ichiga trenajyorlar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari uchun vazifalar, test topshiriqlari, bir vaqtning o‘zida bilim berish va ularni o‘zlashtirish jarayonini nazorat qiluvchi dasturiy ta’minotlarni qamrab oladi. Boshqacha aytganda u o‘quv predmetlarining asosiy axborotli qismini bayon etuvchi, olingan bilimlarni mustahkamlashga mo‘ljallangan mashqlar, o‘quvchilarning bilimlarini baholash imkoniyatini beradigan test texnologiyalaridan tashkil topadi [2].

Elektron axborot-ta’lim resurslardagi mustaqil ta’lim mashg‘ulotlari uchun yaratilgan elektron o‘quv-uslubiy materiallar avtomatlashtirilgan dasturiy vositalar yordamida faoliyat olib boradi. Avtomatlashtirilgan o‘quv-uslubiy materiallar ta’lim oluvchilarga kerakli mavzular bo‘yicha ma’lumotlarni tavsiya etadi va bilimlarni nazorat qiladi. Bilimlarning nazorati natijasiga qarab ta’lim oluvchilarga turli saviyadagi topshiriqlar tavsiya qilinadi. Avtomatlashtirilgan o‘quv-uslubiy ta’lim vositalari yordamida ta’lim oluvchilar o‘qituvchining yordamisiz ham o‘z bilimlarini oshirib takomillashtirib borishi mumkin.

O‘quv jarayonida mustaqil ta’limini tashkil etish uchun axborot-ta’lim resurslar yaratish va joriy etishning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi [3]:

- talabalarning mustaqil ta’lim olishga bo‘lgan ehtiyojini e’tiborga olish va uni amalga oshirish uchun etarli shart-sharoitlar yaratib berish;
- ta’lim tizimining turli yo‘nalishlarida talabalarning faol ta’lim olish shakllariga bo‘lgan ehtiyojini aniqlash va uni joriy qilish;
- talabalar tomonidan ta’lim mazmuni, metodi va zamonaviy vositalarini mustaqil tanlashlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;
- fan va texnika taraqqiyotining bugungi darajasi bilan mukammal tanishtirish va bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish;
- oliy ta’lim muassasalarining elektron axborot-ta’lim muhiti va integrallashgan o‘quv-ilmiy resurslarini yaratish;
- ta’lim jarayonini axborotlashtirish borasida to‘plangan ilg‘or tajribalarni amaliyotga joriy etish;
- zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida talabalar mustaqil ta’limini tashkil etish imkonini beruvchi elektron o‘quv-metodik majmualar yaratish;
- talabalar mustaqil ta’lim olishlarini tashkil etish, amalga oshirish va nazorat qilishga oid o‘quv-metodik adabiyotlar, tavsiyalar, ishlanmalar, yo‘riqnomalar, ko‘rsatmalar ishlab chiqish va boshqalar.

O‘quv jarayoni uchun elektron axborot-ta’lim resurslar yaratishning asosiy maqsadi – ta’lim jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish tamoyillari asosida tashkil etishni ta’minlash,

ta’lim tizimida faoliyat ko‘rsatayotgan etakchi professor-o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatlariga tayangan holda, ta’lim sifatini oshirish, talabalar uchun uzluksiz ta’lim olish imkoniyatini yaratish, ta’limning turli shakllarini o‘zaro bir-biriga muvofiqlashtirishdan iborat.

O‘quv jarayoni uchun elektron axborot-ta’lim resurslar asosida mustaqil ta’limni tashkil etish an’anaviy ta’lim shaklidan quyidagi jihatlari bilan farq qiladi:

- talabalar mustaqil ishlash imkoniyatining kattaligi;
- o‘quv-metodik ta’minotning rang-barangligi;
- ta’lim olishni individuallashtirish;
- etakchi oliy ta’lim muassasalari hamda ilmiy markazlarda faoliyat ko‘rsatayotgan yuqori malakali professor-o‘qituvchilar hamda olimlar salohiyatidan keng foydalanish;
- talabalar bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazishga sharoit yaratish;
- talabalarning keng auditoriyasini qamrab olish va uning natijasi sifatida o‘zaro hamkorlik muhitini yaratish;
- o‘quv jarayonida talabalar guruhini faollashtirish va muvofiqlashtirish;
- talabalarni kuzatish, yordam ko‘rsatish hamda ular bilan ishlashni individuallashtirish va tabaqalashtirishga qaratilgan axborot muhitini yaratish;
- multimedia texnologiyalarini qo‘llash orqali talabalarda o‘qishga qiziqishni orttirish;
- ta’limning interfaol xususiyati asosida talabalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantish va o‘quv materiallarini o‘zlashtirishning samaradorligini oshirish;
- real holatlarda namoyish qilinishi qiyin, yoki murakkab bo‘lgan jarayonlarni modellashtirish va kuzatish imkoniyatlarini yaratish;
- an’anaviy hamda masofali ta’lim o‘quv-metodik ta’minotining samarali integratsiyasini ta’minlash;
- talabalarga mustaqil izlanish orqali o‘quv materiallarini topish, o‘rganish hamda muammoli masalalarni hal etish orqali ularda ma’lum tadqiqot ishlarini amalga oshirish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- talabalarning amaliy kasbiy ko‘nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirishda o‘quv trenajer vazifasini bajarish;
- o‘quv jarayonida nazorat tahlilini sifatli tashkil etish;
- talabalarning kurs, malakaviy bitiruv ishlarini bajarishda, magistrlik dissertatsiyalarini tayyorlashda o‘quv materiallari bilan mustaqil tanishish, tanlab olish, turli ma’lumotlarni tahlil eta olish kabi malakalarni shakllantirish.

Bugungi kunda ta’lim jarayonini takomillashtirishning asosiy omillari sifatida kompyuter bilan muloqotni, elektron ta’lim resurslari orqali o‘quv-metodik ta’minotni yaratish, o‘quv jarayonini kompyuterli axborot-ta’lim muhiti va zamonaviy talablar darajasida tashkil qilish, ta’lim berishda gipermatn, multimedia, axborot-kommunikatsiya tizimlaridan keng foydalanish kabilarni qayd etish mumkin [3].

O‘quv jarayonida elektron axborot-ta’lim resurslardan foydalanishning afzalliklari quyidagilardan iborat [4]:

- ta’lim jarayonida berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o‘zlashtirish;
- ta’lim olishning yangi shakllarini joriy qilish;
- dars jarayonida bilim olish vaqtining qisqarishi natijasida vaqtni tejash imkoniyati;
- o‘quvchilarda ma’lum malakalarni shakllantirish vaqti qisqaligi;
- mashg‘ulotlarda bajariladigan topshiriqlar sonining oshishi;
- kompyuter tomonidan faol boshqarishni talab qilinishi natijasida o‘quvchi ta’lim sub’ektiga aylanishi;
- o‘quvchilar kuzatishi, mushohada qilishi qiyin bo‘lgan jarayonlarni modellashtirish va bevosita namoyish qilish imkoniyatining hosil bo‘lishi va boshqalar.

Xulosa. O‘quv jarayonini raqamlashtirish, masofali o‘qitishning asosiy vositalaridan biri bo‘lgan elektron o‘quv-uslubiy ta’minotni yaratish va ularni takomillashtirish muammolarini hal

qilish bo‘yicha barcha iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar kabi respublikamizda ham turli yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uzluksiz ta’lim tizimi uchun o‘quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish kontseptsiyasi. Toshkent: Sharq, 2002.- 20 b.

2. Toshtemirov D.E. Masofali o‘qitishning uslubiy vositalari. // Kasb-hunar ta’limi, 2008. № 5. - 23 b.

3. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. Toshkent: Fan, 2007. – 160 b.

4. Toshtemirov D.E. O‘quv jarayonida raqamli texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Monografiya. Toshkent: “Metodist” nashriyoti, 2024. - 250 b.

AXBOROT-TEXNOLOGIYALARINI OLIY TA’LIM TIZIMIDA JORIY ETILISHI INSON KAPITALI MEXANIZMI SIFATIDA

Xalilova Muxabbat Ruzmurodovna
Navoiy davlat universiteti dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi
e-mail:xalilovamuhabbat70@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmon va qarorlarida aks etgan axborot texnologiyalarini oliy ta’lim tizimida talqin etilishi, ta’lim sifati va inson kapitali, kadrlar masalasi, oliy ta’limning me`yoriy huquqiy ta`minoti, dunyo standartlariga javob berishi, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, raqamli texnologiyalar, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va kasbiy mahoratni rivojlantirish,ta’lim sifatini ta`minlash, axborot almashinish tizimlarini rivojlantirish, dasturiy pedagogik vositalar integratsiyasi, IT-sohasidagi kasblarni ommalashtirish kabi masalalar ilmiy-nazariy jihatdan atroflicha global miqyosda talqin etib berilgan.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, ta’lim sifati, kadrlar salohiyati, integratsiya, konsepsiya, ijtimoiy, iqtisodiy,elektron hukumat, xalqaro tajribalar, inson kapitali, investitsiya, texnik vositalar.

Annotation. The article explores Uzbekistan’s governmental focus on modernizing the higher education system through information technology as per the President’s decrees. It highlights key areas such as educational quality, development of human resources, alignment with global standards, and the advancement of e-governance and digital literacy. Emphasis is placed on fostering critical thinking, creativity, and professional expertise, along with enhancing information-sharing infrastructures, integrating digital teaching tools, and preparing IT specialists. The discussion also covers the global perspective on training in IT, addressing both practical and theoretical dimensions.

Keywords: information technology, quality of education, workforce potential, integration, concept, social, economic, e-government, international experiences, human capital, investment, technical resources.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmonida: xalqaro tajribalarga tayangan holda, oliy ta’lim standartlarini joriy etish, jumladan, o‘quv fan dasturlarida nazariy bilim olishga yo‘naltirilgan ta’limdan amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish; oliy ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish; ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish vazifalari belgilab berildi.

Ushbu qarorning amaliy huquqiy ta`minoti sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ““Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-

tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonida elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida ITparklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta’minlash, ixtisoslashtirilgan oliy o‘quv yurtlari va raqamli texnologiyalarni o‘qitish markazlari negizida davlat organlari va tashkilotlari, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining mas’ul rahbarlarini o‘qitish va malakasini oshirishni tashkil etish kabi dolzarb vazifalar belgilanganlii davlatimiz tomonidan siyosiy qadriyatlar sifatida ta’lim ilm fanning zamonaviy tarzda global talqin etilganligidan dalolat beradi.

Mamlakatlar taraqqiyotida ilm-fan, texnologiya va innovatsiyalar muhim o‘rin tutayotgan zamonaviy dunyoda inson kapitalining ahamiyati tobora yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Shu nuqtai nazardan, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini amalga oshirishning asosiy g‘oyalaridan biri inson kapitalini rivojlantirish bo‘lib, u inson ehtiyojlari va xalqaro standartlarga to‘liq javob beradigan ta’lim, tibbiyot va ijtimoiy himoya tizimini yaratishni nazarda tutadi. “Ozbekiston-2030” strategiyasi ijrosini tahlil qilish davlatimiz tomonidan bu borada salmoqli yutuqlarga erishilganidan dalolat beradi. Inson kapitalining asosiy elementlaridan biri ta’lim bo‘lib, bu yerda “O‘zbekiston 2030” strategiyasida xalqaro standartlarga javob beradigan, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va kasbiy mahoratni rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy ta’lim tizimini yaratishga alohida e’tibor qaratilgan. Darhaqiqat davlatimiz tomonidan bugungi kunda ta’lim sifati va kadrlar salohiyatini jahon andozalariga maslashtirish masalasida qabul qilinadigan farmon va qarorlar imkoniyatlar beshigi bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan bugungi kunda inson kapitalining zamonaviy axborot texnologiyalarining ta’lim tizimiga tadbiq etish, ta’lim sifatini ta`minlash bilan birga inson ongi tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan barcha sohalarda chuqur islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta’lim davlatning bugungi va ertangi taqdirini hal etishda shubhasiz beqiyos o‘rin tutadi. Taraqqiyot tasodif emas, uni amalga oshirish tinimsiz inson kapitaliga investitsiyalar kiritish, yangilash va raqobat muhiti asosida yuzaga keladi.

Jamiyatimizda ta’limga qaratilgan islohatlar natijasida ta’lim muassasalarinign moddiy texnik bazasi va axborot almashinish tizimlarini rivojlantirish, ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, axborot texnologiyalari hamda dasturiy pedagogik vositalarini integratsiya qilish orqali o‘quv jarayonini dunyo standartlariga mos ravishda imkoniyatlar yaratilmoqda.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etishdanmaqsad ham aynan o‘quvchilarni zamonaviy axborotlar, texnika vositalar bilan tanishtirish, bu sohada savodxonlik darajalarini oshirish, eng asosiysi mazkur axborotlardan to‘g‘ri foydalanish va inson kapitalini tahliliy va tanqidiy qobiliyatini yuzaga keltirib, mustaqil ijodiy, malakalarini oshirishga xizmat qiladi.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari – bu insonlarning bilimlarini rivojlantiradigan, ularning texnika va ijtimoiy jarayonlarni boshqarish bo‘yicha imkoniyatlarini kengaytiradigan ma’lumotlarni tashkil etish, saqlash ishlab chiqish, tiklash, uzatish usullari va texnik vositalardir.

Shu nuqtayi nazardan, mamlakatimiz oliy ta’lim muassasalarida yetuk mutaxassis kadrlar tayyorlash, ta’lim samaradorligini oshirish, ta’limning yuqori sifat darajasida o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tishni ta’minlash, mustaqil ta’lim olish va o‘z-o‘zini mustaqil nazorat qilish imkonini yuzaga keltirish, bilim oluvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, axborotni mustaqil o‘rganishning turli uslublarini qo‘llash, o‘quv materiallarni o‘rganish vaqtini tejash, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llagan holda ta’limni boshqarishni avtomatlashtirish va har tomonlama tahlil qilib borish tizimini yaratish, elektron resurslar va masofaviy ta’limni yanada rivojlantirish, ta’lim oluvchilar o‘rtasida IT-sohasidagi kasblarni

ommalashtirish kabi bir qator mas’uliyatli vazifalarni amalga oshirishda innovatsiya va axborot texnologiyalaridan keng ko‘lamda foydalanilmoqda.

Darhaqiqat, oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini kredit –modul tizimida tashkil etish zamonaviy ta’limning muhim jihatlaridan biri bo‘lib talabalarning kompetentligini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etib mustaqil harakatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ayni shunday sa’y-harakatlar amalga oshirilish, ta’limda mustaqil ishlashning zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini keng tadbiq etishni yanada jadallashtirish, talabalar va professor-o‘qituvchilarni ilg‘or pedagogik bilimlar va texnologiyalar bilan qurollantirish, ularning mahoratini oshirish, xorijiy oliy ta’lim muassasalari tajribasini chuqur o‘rganish hamda ulardagi samarali usul va vositalarni milliy ta’lim tizimimizga joriy etish imkonini yaratadi.

Uzluksiz ta’lim tizimida axborot texnologiyalari bilan zamonaviy pedagogik texnologiyani birgalikda ta’lim jarayoniga tatbiq etish mustaqil o‘qitish jarayonida juda yaxshi samara beradi. Zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar hamda o‘qitishning interaktiv metodlari yordamida mustaqil ta’lim olishni yo‘lga qo‘yish mumkin bo‘ladi.

Talabalar bilimini har xil turdagi mashg‘ulotlar bo‘yicha xolisona baholash mezonlari, tanqidiy fikrlash va ijodni rivojlantirish, interaktiv ta’lim bo‘yicha metodik ishlanmalarni yaratish zamon talabidir. Ta’lim sifatini boshqarish asosan informatsion texnologiyalar asosida o‘qitish jarayonini tashkil etish va samarali pedagogik faoliyat uchun sharoitlar yaratishga yo‘naltirish kerak. Informatsion texnologiyalarni qo‘llash sharoitida o‘qituvchi faoliyati o‘zgaradi. Bu esa o‘qituvchining yangi pedagogik muhitda yangi o‘qitish vositalarini qo‘llab, talabalarga tayyor bilimlarni berish emas balki ularga yangi bilimlarni mustaqil izlash va topish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Axborot texnologiyalarining amaliy ahamiyati quyidagi jarayonlarda yaqqol oz ifodasini topadi:

1. Ta’lim jarayonining barcha subyektlarining axborot texnologiyalar orqali o‘zaro ta`sirini o‘z ichiga olgan kompetensiyalarni rivojlantirishni ta`minlaydi;

2. Pedagogik jamoada, ta’lim oluvchilar va ularning ota-onalari bilan kasbiy o‘zaro hamkorlik ishlarini jadallashtiradi;

3. Ta’lim jarayonining barcha sub`ektlarining axborot texnologiyalar orqali o‘zaro ta`sirini o‘z ichiga olgan kompetensiyalarni rivojlantirishni ta`minlaydi;

4. Pedagog va talabalarning axborot texnologiyalari va raqamli vositalar va resurslardan foydalanish sohasida uzluksiz rivojlanishga yo‘naltirilgan o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini shakllantirishga olib keladi;

5. Pedagogning axborot resurslarini tanlash va ularni ta’lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashtirish,o‘z raqamli resurslarini yaratishi va o‘quv jarayonining barcha sub`ektlari uchun ulardan xavfsiz foydalanishni ta`minlash qobiliyatini yuzaga keltiradi;

6. Ta’lim jarayoni bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirishni, ya`ni ta’lim oluvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishni ta`minlashga, shuningdek, guruh shaklida ishlashda samarali o‘zaro ta`sirini amalga oshirishga qaratilgan kompetensiyalarni qamrab oladi;

7. Baholash jarayonida raqamli vositalardan foydalanish bilan bog‘liq kompetinsiyalarni belgilaydi. Ta’lim oluvchilar faoliyati haqidagi ma`lumotlarni tahlil qilish va tanqidiy baholash, shuningdek, axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida o‘z vaqtida va samarali hisobot berish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak.

8. Pedagogning shaxsga yo‘naltirilgan o‘quv jarayoni tamoyilini amalga oshirish qobiliyatini shakllantirish, ta’lim oluvchilarni ta’lim jarayoniga maksimal darajada jalb qilish uchun raqamli ta’lim muhitida tabaqalashtirilgan yondashuvni ta`minlash va o‘qitish uchun yangi imkoniyatlar yuzaga keladi.

Axborot muhitida maxsus norma va qoidalarga rioya qilishni tavsiya etamiz: Axborot etikasi — bu onlayn muhitda o‘zini tutish qoidalari va tamoyillari to‘plamidir. Raqamli etika bizga

Internetda va boshqa raqamli muhitda nima qilish mumkin va nima qilish mumkin emasligini tushunishga yordam beradi.

Axborot etikaning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Xavfsizlik: shaxsiy ma’lumotlaringizni himoya qilish va raqamli hayotingizni xavfsizligi ta’minlanishi lozim.
- Maxfiylik: boshqa odamlarning shaxsiy hayotiga oid ma’lumotlar maxfiyligiga rioya qilish va ularning ma’lumotlariga ruxsatsiz kirishdan himoya qilish kerak.
- Hurmat: Internetdagi boshqa odamlarning huquqlari, fikrlari va chegaralarini hurmat qilish kerak.
- Ishonchlilik: siz faqat tasdiqlangan va to‘g‘ri ma’lumotlarni baham ko‘rishingiz kerak.
- Mualliflik huquqi: mualliflik huquqini hurmat qilish va buzmaslik, mualliflik huquqini buzuvchi kontentni yuklamaslik yoki tarqatmaslik kerak.
- Ko‘p madaniyatli: madaniy xilma-xillikni hurmat qilish va boshqa madaniyatlar va fikrlarga ochiq bo‘lish kerak.
- Shaxsiy javobgarlik: internetda sizning harakatlaringiz va ularning oqibatlari uchun javobgarlikni o‘z zimmangizga olishingiz kerak.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, oliy ta’lim tizimida axborot-texnologiyalarida foydalanish ta’lim sifatini rivojlantirish bilan bir qatorda, dunyo standartlariga javob beradigan ta’lim muhitini yuzaga keltiradi. Ta’limda erkinlik. shaffoflik, adolat kabi jarayonlarni qaror toptiradi. Qog‘ozbozlik ortiqcha mehnatni oldini oladi. Davltning iqtisodiy, ijtimoiy taraqqiyotini rivojlantirib, kadrlar masalasida raqobat muhitini yuzaga keltiradi. Bu esa o‘z navbatida Respublikamizning dunyo hamjamiyatida rivojlangan davlatlar qatoridan o‘rin olishga amaliy natijasini beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son

3. Ахромеева Т.С., Малинецкий Г.Г., Посашков С.А. Смыслы и ценности цифровой реальности: Будущее. Войны. Синергетика // Философские науки. 2017. № 6. С. 104-120.

4. Буданов В.Г. Новые технологии цифровой жизни – перспективы и риски изменений антропосферы // Философские науки. 2016. № 6. С. 47-55.

5. Дубровский Д.И. Электронная культура. Кто против? // Философские науки. 2017. № 2. С. 50-57.

6. Кутырев В.А. О судьбе управления и права в цифровом обществе // Вестник Нижегородской академии МВД России. 2019. Номер 1 (45). С. 278-281.

7. Луман Н. Правда СМИ. М.: Праксис, 2005. - 256 с.

IQTIDORLI TALABALARNI ANIQLASH VA YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNI UZLUKSIZ TIZIMINI TASHKIL ETISH

Qurbanov Baxrom
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti
baxromkurbanov1@gmail.com
Kurbanova Gullola Baxramovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.
gullolakurbanova077@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda oliy o‘quv yurtlarida iqtidorli talabalarni aniqlash, tanlash va malakali kadrlar tayyorlash uchun bajariladigan ishlar tizimini tashkil etish va amalga oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: iqtidorli, ijodiy, malakali kadrlar, tizim, ilm-fan, innovatsiya, integratsiya, kompazitsiya, kommunikativ, funktsiya**,** biznes, menejment.

Annotation: In this article, the issues of identification, selection and implementation of the system of work to be carried out for the training of qualified personnel of senior students in higher educational institutions are covered.

Keywords: management, creative, skilled, personnel, system, science, innovation, integration, composition, communicative, function, Business, Management.

Hozirgi kunda ilm-fan sohasida yuksak natijalarga erishish uchun uning turli yo‘nalishlari bo‘yicha chuqur bilimlarga ega bo‘lish zarur. Zamonaviy kompyuterlarning imkoniyatlari va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanmay ilm-fan soxasida yuksak marralarga erishib bo‘lmay qoldi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish va ularni ilm-fan sohalariga keng qo‘llash malakasiga ega bo‘lish uchun esa xorijiy tillarni mukammal bilish talab qilinmoqda.

Ilm-fanning erishgan yutuqlarini chuqur o‘rganib, ularni yanada rivojlantirishga hissa qo‘sha olishi uchun, bu sohaga kirib keluvchi yoshlar yuksak qobiliyat va imkoniyatlarga ega bo‘lishi, yuqori malakali ustozlar bilan hamkorlikda ilmiy yo‘nalishni maqsadli tanlashi, faoliyatini zamonaviy metodologiya, tizim, texnologiya va dasturlar asosida yuritishi zarur.

Respublikamiz ta’lim tizimining yoshlarni ilm-fan sohasiga tanlov asosida jalb etish, ularni istak, imkoniyat va qobiliyatlarini maqsadli yo‘naltirish, ilmiy faoliyatni kompleks dasturlar asosida tashkil etish tajribasi va erishilayotgan natijalarning salmog‘i ortib bormoqda. OTMlarda iqtidorli yoshlar bilan ish olib borish dastur va nizomlari ishlab chiqilgan, tashkil etilgan iqtidorli yoshlar akademiyalari Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tasdiqlagan umumiy nizom va dasturlar asosida faoliyat yuritishmoqda. Natijada ilm-fan, madaniyat, sport, zamonaviy texnika, texnologiya, ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqa sohalarda yuqori natijalarga erishayotgan yoshlarning soni kundan-kunga ortib bormoqda.

Bu boradagi ishlarning sifat va samarasini yanada oshirish metod, tizim va texnologiyalarini yaratish ustida OTMlarda ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Tadqiqotlarning asosiy maqsadlari jumlasiga iqtidorli talabalarni bakalavriyat yo‘nalishida o‘qishi davomida ilmiy faoliyat bilan uzluksiz va samarali shug‘ullanib tasdiqlangan ilmiy ish mavzusi bo‘yicha yuqori ko‘rsatkichlarga erishish bilan bir qatorda kelajakda mustaqil ilmiy faoliyat yuritish malakasini egallashini taminlaydigan tadbirlar tizimi va texnologiyasini yaratish kiritildi. Tahlillar tadqiqotning maqsadlariga erishish uchun quyidagi vazifalarni hal etish tashkiliy choralari va metodlari-ni takomillashtirish ustida izlanishlar olib borish zarurligini ko‘rsatdi.

1. Yoshlarda ilm-fan sohasida yuksak natijalarga erishish orzu, istak, havas va maqsadlarni shakllantirish, bu sohaga ularning qobiliyat va imkoniyatlarini baholab jalb etish hamda maqsadli yo‘naltirish dastur va metodlarini qo‘llashning samarali tizimini belgilash.

Ilm-fan sohasida faoliyat yuritmoqchi bo‘lgan iqtidorli talaba bu sohaning istalgan yo‘nalishiga birinchi qadamni qo‘yishdan oldin uning qay darajada rivojlanib borayotgani, echimini kutayotgan dolzarb muammolari, kelajakda yuksak marralarga erishishi uchun bu sohaning ko‘p qirralarini mukammal egallashi zarurligi haqida bir oz bo‘lsada tasavvur va tushunchalarga ega bo‘lishini ta’minlash katta ahamiyat kasb etadi.

2. Yoshlarni ilm-fanning insoniyat uchun katta ahamiyat kasb etuvchi ustivor yo‘nalishlarida mehnat qilib yuksak natijalarga erishishini ta’minlovchi ilmiy faoliyat metod va texnologiyalarini joriy etish.

3. Olim va mutaxassislarni yoshlarni ilm-fanning yuksak cho‘qqilari sari etaklashning zamonaviy metod va texnologiyalarini mukammal egalashi va amaliyotga joriy etishini ta’minlovchi chora-tadbirlarni takomillashtirish.

4. Yoshlarni tarbiyalash va ilm-fan soxasida yuksak marralarga olib kelishi tarixdan ma’lum bo‘lgan ustoz-shogird metodini samarali qo‘llash va bunday vazifani amalga oshirish malakasini mukammal egallagan iqtidorli yosh olimlarni tayyorlashning zamonaviy tizim va metodlarini joriy etish.

5. Yoshlarning ilm-fan soxasida erishgan yutuqlarini amaliyotga joriy etish, Xalqaro grantlar va innovatsion loyihalarni bajarishda faol ishtirok etish hamda bozor iqtisodiyoti sharoiti talablari asosida samarali faoliyat yuritish malakasini shakllantirish metod va texnologiyalarini takomillashtirib joriy etish va b.

Mamlakatimizda istiqbolli yoshlarni qo‘llab quvvatlash, ularni iqtidorini ro‘yobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yish uchun qo‘shimcha shart-shvroitlar yaratish bo‘yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Shu bilan birga, ulg‘ayib kelayoyotgan yosh avlodning ilm egallashga bo‘lgan ishtiyoqi va inteletual salohiyatini oshirish, shuningdek, xalqaro maydonda mamlakatimiz nufuzini yanada yuksaltirish uchun iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini takomillashtirish zarurati mavjud.

Yoshlarni amalga oshirilayotgan islohatlarning faol ishtirokchisiga aylantirish, ilm-fanni o‘zlashtirishga bo‘lgan rag‘batini oshirish, izlanuvchanlik va yaratuvchanlik faoliyatiga keng jalb qilish, jahon miqyosida vatanimiz dovrug‘ini keng taratgan ajdodlarga munosib avlodlarni tarbiyalashimiz zarur. Buning uchun iqtidorli yoshlarni aniqlash, ular faoliyatini ilmiy va uslubiy jihatdan ta’minlab borish, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish va ular asosida ta’lim muassasalari uchun tavsiya va qo‘llanmalar ishlab chiqish. Yoshlar o‘rtasida mahalliy va xalqaro shu jumladan, nodavlat fan olimpiadalarni tashkil etish ularning xalqaro olimpiadalarda ishtirokini ta’minlash. Yuqori malakali mutaxassislarni jalb qilgan holda olimpiadalar uchun doimiy yangi nazorat materiallarini ishlab chiqish, xalqaro olimpiadalari ishtirokchilarini yuqori malakali mutaxassislar. Shu jumladan, olimlar, professor-o‘qituvchilar, xorijlik mutaxassislarni jalb qilgan holda tayyorlash.

Respublika Oliy ta’lim muassasalarida innovatsion korparativ hamkorlik integratsiyasini amalga oshirish eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Bugungi kunda ta’lim inson faoliyatining barcha sohalariga yangi texnologiyalarni joriy etishyu raqobatbardoshlikni oshirish, turmush darajasini ko‘rishning muhim shartiga aylanib bormoqda. Ko‘pgina mamlakatlarda oliy maktabning oshib borayotgan rolini hisobga olgan holda uni rivojlantirish strategiyasi milliy strategiya ustuvorliklari bilan belgilanadi va mazkur strategiya OTM sifatini oshirish hamda uni imkoniyatini kengaytirishga yo‘naltirilmoqda.

Hozirgi kunda OTM va ish beruvchilar orasidagi hamkorlikda turli muammolar mavjud. OTM o‘z bitiruvchilarini bilimdon deb hisoblasalarda, ular ish beruvchi talablariga aksariyat holatlarida etarli darajada javob bermayaptilar. Ko‘pgina bitiruvchilar boshqa mutaxassislik bo‘yicha ishlashga yoki qayta tayyorlov kurslarida o‘qishlariga to‘g‘ri kelyapti. Shulardan kelib chiqib aytish mumkinki, OTM va potentsial ish beruvchi o‘rtasidagi dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

OTM, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi – OTM, fan va ishlab chiqarishdagi yutuqlar va salohiyatlardan birgalikda foydalanish. Avvalo tayyorlash muhiti, malakani oshirish va qayta tayyorlash hamda birgalikdagi ilmiy izlanishlar olib borishda o‘z ifodasini topadi. Amaliyotda integratsiya deganda, bir maqsadda birlashgan bir necha subektlarni birgalikda ish olib borishi tushiniladi. Integratsiya turli soha va darajalarni o‘z ichiga olgan holda o‘zida kompazitsion va kommunikatsion funktsiyalarni namoyon etadi.

Kompazitsion funktsiya – integratsiyani tarkibi va strukturasi, birlashgan subektlarni norasmiy va normativ chegaralarni va ularni mutaxassisliklarini birlashtiradi.

Kommunikativ funktsiya – subektlar aro koperatsiyalar shakli va tarkibini, aloqa va o‘zaro birlashmalarini, ularning printsip va mexanizmlarini yangi sharoitlarga moslashuvni ifodalaydi.

Bugungi rivojlanish davrida jahonda “uchlik speral” ilmiy ishlab chiqarish interatsiyasi modeli keng tarqalgan bo‘lib (OTM ishlab chiqarish korxonasi muassasalari – fanlar akademiyasi institutlari) fanlar akademiyasi – oliy ta’lim – ishlab chiqarish korxonalari.

OTM va korxona hamkorligi:

1. Korxonani qiziqishi (malakali kadrlarni doimiy ishga olish, amaliy tayyorlash maqsadida talabalarni vaqtinchalik ishga olish, tadqiqot va ishlab chiqarishga talabalarni jalb

qilish, ilmiy ishlab chiqarish va maslahatlarga professor-o‘qituvchilarni jalb qilish, malakali mutaxassislar tayyorlashda ish beruvchi so‘rnini kuchaytirish):

2. OTM (kafedra) qiziqishi (bitiruvchilarni ishga joylashtirishda qatnashish, aniq kurs va diplom ishlarini korxona muammolari bilan bog‘lash, mutaxassislarni tayyorlashda ish beruvchi monitoringini olib borish, talabalarni amaliyot bazasi bilan ta’minlash, tadqiqot va ishlab chiqarishda buyurtmalar olish, korxona ishchilarini qayta tayyorlashga qabul qilish)

3. Talabaning qiziqishi (chuqur bilimga ega bo‘lish, aniq mutaxassisilik bo‘yicha malakaga ega bo‘lish, aniq yo‘nalishda ilmiy ish olib borish, ma’lum ko‘rinishdagi rag‘batlanish, ish bilan ta’minlanish)

Yuqorida keltirilgan tizimdan quyidagilar talabaning malakasiga ta’sir qiluvchi omil hisoblanadi:

1. Umum OTMlararo strukturalar ta’siri
2. Mutaxassislik kafedraning ta’siri, jumladan:

- Past kurs talabalarini mutaxassislikka jalb qilish tizimi;
- Etakchi kurs talabalarini tayyorlash tizimi;
- O‘qituvchilar ta’siri;
- Maxsus ta’lim texnologiyalari asosida talabalarni ijtimoiy qo‘llash tizimi.

3. Biznes va menejment vakillarining ta’siri
4. Ota-onalarning ta’siri
5. O‘qituvchilarning ta’siri
6. OTMning ichki reytinggi

Hozirgi rivojlanish vaqtida malakali talaba o‘z ustida ishlashi shaxsini o‘stirishi lozim bo‘ladi. Chunki hozirgi kunda ishga joylashishdagi talablar juda yuqori. Malakali talaba o‘qishni bitirgandan so‘ng mutaxassisligi bo‘yicha kafolatlangan ish joyiga ega bo‘lishi kerak va kelajakda o‘z mutaxassisligi bo‘yicha etuk mutaxassis, xar tomonlama raqobatbardosh bo‘lishi, ham bilim jihatdan, ham shaxs sifatida kompetentli bo‘lib etishishi kerak.

OTMda korxona muammolarini o‘rganish, ushbu muammolar asosida malakaviy bitiruv ishlariga ilmiy mavzular berish kerak bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konseptsiyasi yaratilgan va 2019 yil 8 oktyabr PF -58/47 sonli Prezident farmoni bilan tasdiqlangan. Ushbu farmonda quyidagi vazifalar belgilab berilgan:

Ta’limning ishlab chiqarish korxonalari va ilmiy tadqiqot institutlari bilan o‘zaro manfaatli hamkorligini yo‘lga qo‘yish.

Talaba yoshlar ta’lim-tarbiyasi uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratishga qaratilga kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotgan tadbiq etish.

Oliy ta’lim ilmiy izlanuvchi talabalarining yuqori impakt – faktorga ega, nufuzli xalqaro ilmiy jurnallarda maqolalar chop etishi, maqolalarga ixtiboslik ko‘rsatgichlarini oshishi shuningdek respublika ilmiy jurnallarining xalqaro ilmiy texnik bazasiga bosqichma-bosqich kiritilishini ta’minlash. Shu bilan birgalikda ushbu farmon bilan oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi va 2019 yilda amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi” ham tasdiqlangan. Ushbu yo‘l xaritasi orqali bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan vazifalar belgilab berilgan.

Konseptsiyada quyidagi vazifalar bajarish ko‘zda tutilgan:

- Iqtidorli yoshlar orasidan oliy ta’lim muassasalariga talabalarni saralab olish mexanizmini yaratish;
- Oliy ta’lim muassasalari ilmiy faoliyati xududlarni ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirish istiqbollaridan kelib chiqib tashkil etish, tahlillar asosida innovatsion rivojlanishni prognozlashtirish faoliyatini yo‘lga qo‘yish;
- Innovatsion faoliyat tadqiqot natijalarini amaliyotga keng joriy etish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, ilmiy tadqiqot ishlariga iqtidorli yoshlarni jalb etish, ta’lim, fan va ishlab chiqarishning mustaxkam integratsiyasini ta’minlash;

- Ilmiy tadqiqot ishlari ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlari mavjud muammolar echimiga qaratilishini ta’minlash;

Bundan tashqari ushbu konseptsiyada oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlaridan, quyidagi vazifalarni bajarish zarurligi belgilab berilgan;

1. Oliy ma’lumotlilar tayyorlash sifatini oshirish
2. Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiya va zamonaviy usullarni joriy etish
3. Ilmiy tadqiqot ishlarini natijadorligi oshirish
4. Yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ilm-fani innovatsion infratuzilmasini shakllantirish
5. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar ta’sirchanligini oshirish
6. Yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash jarayoniga kadrlar buyutmachilarini faol jalb etish

Yuqorida belgilab berilgan vazifalarni amalga oshirish Konsepsiyaning bajarilish natijasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. 2020 y. 24-yanvar. -T.: “Tasvir” nashriyoti, 2020, 72-bet.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. Toshkent, 2019 y., 6 may.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni. Toshkent, 2019 y., 8 oktyabr.
4. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiya-larini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. -T.: Fan, 2007.
5. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. A. Ta’lim sifatini boshqarish. -T.: Turon-Iqbol, 2006.
6. Saifnazarov I., Nikitchenko G., Qosimov B. Ilmiy ijod metodologiyasi. O‘quv qo‘llanma. -T.: Yangi asr avlodi. 2004.
7. Haydarov F.I., Ergashov M., Isyanov R. G., Sharipov Sh.S. Oliy ta’lim muassalarida talabalar ilmiy faoliyatini tashkil qilish tizimi. -T.: TDPU, 2010.

4-SINF TARBIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI

Isayeva G.P.
GulDPI “Pedagogika va psixologiya”kafedrasi professori v.b.
e-mail: isayevaguli06@gmail.com
Egamberdiyeva X.T.
Al-Fraganus I-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur tezisda 4-sinf tarbiya darslarida raqamli texnologiya-lardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonlarini yangicha metodlar bilan boyitishga imkon beradi. Raqamli texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari, o‘qituvchilarning ijodkorligini oshirishda tutgan o‘rni va ta'lim samaradorligini oshirishda raqamli yondashuvlarning afzalliklari keltirilgan. Raqamli texnologiyalar ma’lumotlarni qayta ishlash va almashishni kafolatlaydi. Bu ma’lumotlarni avtomatik ravishda yig‘ish, tushunish, tahlil qilish va ishlatish tehnologiyalari hisoblanadi. Raqamlashtirish, ma’lumotlarni dasturlash, aniq ro‘yhatga olish, ma’lumotlarni tahlil qilish, mashinani o‘rganish kabi jarayonlarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zi: raqam, raqamlashtirish, texnologiya, kafolat,ma’lumot, yig‘ish, tushunish, tahlil, ishlatish, dastur, dasturlash, marketing, sotish,xizmat,axborot, komryuter, internet, mobil, sun’iy intellect, saqlash,uzatish, kiberxavfsizlik, telekommunikatsiya.

Annotation. This article explores the effective use of digital technologies in 4th-grade character education lessons. Today, digital technologies enable educators to enhance the

educational process with new methods. Additionally, the article discusses the didactic potential of digital technologies, their role in enhancing teachers' creativity, and the advantages of a digital approach in improving learning effectiveness. Digital technologies ensure the processing and exchange of information. These technologies automatically collect, interpret, analyze, and utilize data. Digitization includes processes such as data programming, precise recording, data analysis, and machine learning.

Keywords: number, digitization, technology,warranty, information, collection, understanding, analysis, Use, Application, Programming, marketing,Sales,Service, Information, Computer, internet, mobile, artificial intellect,storage, transmission, cybersecurity, telecommunications.

Mamlakatimizda raqamli texnologiyalaridan foydalanish bugungi kun talablaridan biridir. Hozirgi kunda ko‘plab mamlakatlar sog‘liqni saqlash, transport, mudofaa va milliy xavfsizlik kabi ko‘plab sohalarda shu qatorda uzluksiz ta’lim jarayonida ham raqamli texnologiyalardan foydalanib kelmoqda.Ushbu texnologiyalarning barcha darajalari diapozonda bir xil signal holatini ifodalaydi. Raqamli texnologiyalar ma’lumotlarni qayta ishlash va almashishni kafolatlaydi. Bu ma’lumotlarni avtomatik ravishda yig‘ish, tushunish, tahlil qilish va ishlatish tehnologiyalari xisoblanadi. Raqamlashtirish, ma’lumotlarni dasturlash, aniq ro‘yhatga olish, ma’lumotlarni tahlil qilish, mashinani o‘rganish kabi jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish, marketing, sotish va xizmat ko‘rsatish kabi sohalarda axborotni samarali boshqarish uchun ishlatilish jarayonida qo‘llanilmoqda. Ushbu tehnologiyalar kompaniyalar, tashkilotlar va muassasalarga sifatli qarorlar qabul qilish va faol operatsiyalarni boshqarishda yordam beradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish dunyoda rivojlangan barcha mamlakatlarda juda keng tarqalgan bo‘lib, turli sohalarda keng qo‘llanilib kelmoqda. Bu tehnologiyalar raqamli ma’lumotlarni qayta ishlash, saqlash va uzatishga asoslanadi. Shu qatorida ta’lim sohasida ham raqamli texnologiyalar muhim o‘rin egallab kelmoqda. Uzluksiz talimning bir bo‘g‘ini bo‘lgan boshlang‘ich sinfladra ham qo‘llanilmoqda. Boshlang‘ich 4-sinf tarbiya darslarida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanilsa,o‘quvchilarning bilim o‘lishi va ko‘nikma,malakalari shakllanisiga katta yordam bo‘ladi.Tarbiya darslarida berilgan turli xil vazifalarni bajarishda, **komryuter texnologiyalaridan** foydalanish yani ma’lumotlarni saqlash va tahlil qilishda ishlatiladi. **Internet** texnologiyalari orqali 4-sinfga tarbiya faniga oid ma’lumotlarni uzatish, ijtimoiy tarmoqlardan olish, elektron pochta orqali jo‘natish va boshqa aloqa vositalaridan keng qo‘llanilib boriladi.O‘quvchilarda 4-sinfga tarbiya faniga oid ma’lumotlarni **mobil texnologiyalar** orqali yani smartfonlar va planshetlar orqali raqamli ilovalar va xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari mavjud.O‘qituvchilar esa 4-sinfga tarbiya faniga oid ma’lumotlarni **ma’lumotlar bazasidan** katta hajmdagi ma’lumotlarni saqlash va boshqarish amalga oshiradilar. sun’iy intellekt algoritmlar orqali turli xil vazifalarni avtomatlashtirish va optimallashtirish ishlarini **sun’iy intellekt** jarayonida qollaydilar. **Ishlab chiqarish va avtomatizatsiya** jarayinida raqamli tehnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirishda qo‘llaniladi, bu esa 4-sinf tarbiya dars jarayonida ta’lim samaradorlikni oshiradi.

Uzluksiz ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar kundalik davomida o‘quvchilarning bilim olishlarini, ko‘nikma malakalarini shakllanishini osonlashtiradi va ta’lim samaradorligini oshirishda ko‘plab imkoniyatlarni yaratadi. Ularning rivojlanishini yangi imkoniyatlarning yaratilishi uchun xizmat qiladi.

Uzluksiz ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalar axborotni raqamli shaklda qayta ishlash, saqlash va uzatish imkonini beruvchi texnologiyalar to‘plami 4-sinf o‘quvchilarning tarbiya fani dars jarayonida ta’lim samaradorligini oshiradi. Ushbu texnologiyalar so‘nggi yillarda jadal rivojlanib, jamiyatning turli sohalaridan biri bo‘lgan ta’lim tizimida ham keng tarqaldi. Quyida raqamli tehnologiyalarning asosiy jihatlari 4-sinf tarbiya fani darslarida samarali foydalanilsa maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. **Raqamli ma’lumotlardan** foydalanishda 4-sinf tarbiya faniga oid ma’lumotjar raqamlar ko‘rinishida beriladi va o‘quvchilarga uzatiladi.Bu ma’lumotlarni o‘quvchilar aniqlab o‘zlarida ishonch hosil bo‘ladi va qayta ishlash imkoni

tug‘uladi.**Qayta ishlashda** o‘quvchilar raqamli signalni analog signalga qaraganda osonroq qayta ishlash mumkin. Kompyuterlar, smartfonlar va boshqa qurilmalar orqali turli xil operatsiyalarni bajarib boradilar.**Saqlashda** 4-sinf tarbiya faniga oid katta hajmdagi ma’lumotlarni kompakt va uzoq muddatli saqlash imkonini beradi.**Uzatishda** 4-sinf tarbiya faniga oid ma’lumotlarni internet va boshqa raqamli tarmoqlar orqali tezkor va ishonchli ma’lumot uzatilishi mumkin.

Uzluksiz ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalar asosida 4-sinf o‘quvchilarning tarbiya fani dars jarayonida ta’lim samaradorligini oshirada q**o‘llanish sohalari** ko‘ra a**xborot tehnologiyalari** yani kompyuter dasturlari, operatsion tizimlar, dasturiy taminot va apparat vositalari xizmat qiladi. **Telekommunikatsiyada** mobil va statsionar aloqa xizmatlari, internet xizmatlari va raqamli televideniyalarda foydalanadi. **Ommaviy axborot vositalarida** raqamli jurnalistika, bloglar, ijtimoiy media platformalari kiradi.Bunda 4-sinf o‘quvchilar tarbiya fani dars jarayonida telekommunikatsiya, Ommaviy axborot vositalarida mavzuga oid materiallar topib o‘rganishlariga qullay imkoniyat tug‘iladi. **O‘yin va ko‘ngilochar o‘yin**lardan tarbiya fanida o‘tiladigan mavzuga oid mobil o‘yinlarni misol tariqasida keltirishimiz mumkin.

Uzluksiz ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida 4-sinf o‘quvchilarning tarbiya fani dars jarayonida ta’lim samaradorligini oshirada **foydali tamonlari** quyidagilardan iborat;

1. **Samaradorlik:** raqamli tehnologiyalar jarayonlarni avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshiradi.
2. **Qulaylik:** katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor saqlash va uzatish imkoniyati.
3. **Innovatsiya:** yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratish uchun keng imkoniyatlar.

Raqamlashtirishning afzallik tamonlari:

1. **Ma’lumotlarni osongina saqlash va qidirish:** elektron ma’lumotlar tez va oson qidirilishi, saqlanishi va boshqarilishi mumkin.
2. **Ish jarayonlarini tezlashtirish:** raqamli tizimlar qo‘llanishi ish samaradorligini oshiradi, vaqt va resurslarni tejaydi.
3. **Masofadan turib ishlash imkoniyati:** ma’lumotlar raqamli shaklda saqlanganda, ularni har qanday joydan olish va boshqarish osonroq bo‘ladi.
4. **Tahlil va qaror qabul qilishni yaxshilash:** raqamli ma’lumotlar asosida aniq va to‘g‘ri tahlillar o‘tkazish, bu esa to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Foydali tamonlari bilan bir qatorda **qiyinchiliklari** ham bor bular quyidagilardan iborat;

- **Kiberxavfsizlik:** ma’lumotlarni himoya qilish muhim muammo hisoblanadi.
- **Shaxsiy ma’lumotlar himoyasi:** shaxsiy ma’lumotlarning mahfiyligini ta’minlash zarurati.
- **Raqamli bo‘linish:** raqamli tehnologiyalarga kirish imkoni cheklangan hududlar.

Raqamli tehnologiyalar dunyoni o‘zgartirib, kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu tehnologiyalar rivojlanishida davom etib, kelajakda yanada katta o‘zgarishlar keltirishi kutilmoqda.

Uzluksiz ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida 4-sinf o‘quvchilarning tarbiya fani dars jarayonida ta’lim berilsa, ta’lim oluvchilarga ta’lim olish usullari osonlashadi. Bunda esa ta’lim tizimi vositalari rolini multimedialar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalari, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Ta’lim beruvchilarga bunday vositalar bilan dasr mashg‘ulotlarini o‘tkazish ta’lim sifatini oshirishni ta’minlaydi.

Umumta’lim maktabning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini aqlan etuk,axloqan pok, jismonan baquvvat, manaviy yuksak ijodkor, kreativ yondoshuvchi, erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalash vazifalari amalga oshirish darkor. Bu, o‘z o‘rnida, ta’lim tizimini tubdan isloh qilishni taqozo etadi. Mukammal va xalqaro standartlarga raqobatbardosh ta’lim tizimi davlatimizning kelajakdagi intellektual rivojlanishini belgilab beradi.

Raqamli texnologiyalar globallashuv jarayonlari nafaqat jamiyatga, balki yoshlarga ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugun zamonaviy bilimlar va ma’lumotlarni o‘zlashtirmagan o‘quvchi raqobatbardosh mutaxassis bo‘lishi mushkul. Shu o‘rinda zamonaviy bilimlar va ma’lumotlarni o‘zlashtirgan o‘quvchi – kelajagini belgilaydi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishga yordam beradi.

Ta’lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish uzliksiz ta’limda foydalanish, shu jumladan, umumta’lim maktabning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan boshlang‘ich 4-sinf tarbiya fani darslarini samarali tashkil etish va unumli foydalanish maqsadga muvoffiqdir.

Umuman olganda, raqamlashtirish zamonaviy dunyoda samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirish uchun muhim jarayonlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. www.ziyo.com
2. http://vacademia.com/
3. http://popplet.com/
4. https://www.twiddla.com/
5. http://flockdraaw.com/
6. http://flockdraaw.com/
7. F.Mulaydinov, A.Abdullayev. “Ta’limda raqamli tehnologiyalarning roli”. 2023-yil.

KOUCHINGDA MOTIVATSIYA NAZARIYALARI TAHLILI

Y.Nurumbekova
GulDPI “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi mudiri, dotsent

Anotatsiya. Ushbu tezisda kouchingda motivatsiya nazariyalari tahlili, vazifaning murakkabligi (tashqi, barqaror muvaffaqiyat omili), g‘ayrat (ichki, o‘zgaruvchan muvaffaqiyat omili),tasodifiy tasodif (tashqi, beqaror muvaffaqiyat omili),qobiliyatlar (ichki, barqaror muvaffaqiyat omili), psixologiya, motivatsiya nazariyasi batafsil yaratilgan.

Kalit so‘zlar: Shaxs, rivojlanish, dunyoqarash, kognitiv-baholash, «yaxshi – yomon», insonning xulq-atvori, motivatsion-kognitiv, parametr, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlik, sabab, tasniflash, tashqi, barqaror.

Annotation. In this article, the analysis of motivational theories in coaching, task complexity (external, stable success factor), motivation (internal, variable success factor), random chance (external, unstable success factor), abilities (internal, stable success factor), psychology, The theory of motivation is created in detail.

Key words: Personality, development, outlook, cognitive-evaluation, "good - bad", human behavior, motivational-cognitive, parameters, success and failure, cause, classification, external, stable.

Inson faoliyati motivatsiyasining eng muhim masalalaridan biri bu uning harakatlarining sabablarini tushuntirishdir. Nedensional atribut deganda subyekt tomonidan boshqa odamlarning xulq-atvorining sabablari va motivlarini va ularning kelajakdagi xatti-harakatlarini bashorat qilish qobiliyatining rivojlanishi asosida shaxslararo tushunish tushunchasi tushuniladi.

Nedensional atributni eksperimental tadqiqotlar quyidagilarni ko‘rsatdi:bir kishi o‘z xatti-harakatlarini boshqa odamlarning xatti-harakatlarini qanday izohlayotgan bo‘lsa, shunchalik tushuntirmaydi;sabablarni aniqlash jarayonlari mantiqiy normalarga bo‘ysunmaydi;odam o‘z faoliyatining muvaffaqiyatsiz natijalarini tashqi omillar, muvaffaqiyatli natijalarni ichki omillar bilan izohlashga moyil. Nedensional atributni o‘rganish F. Xayderning 1958 yilda nashr etilgan «Shaxslararo munosabatlar psixologiyasi» asaridan boshlandi. Shu bilan birga, odamning odam tomonidan idrok yetilishi bo‘yicha muhim tadqiqotlar matbuotda paydo bo‘ldi, u yerda odamni uning shaxs sifatida idrok etishiga oid ma’lumotlarni taqdim etish ketma-ketligining ta’siri aniqlandi.

Shaxs konstruksiyalari nazariyasi bo‘yicha G. Kelli tomonidan ishlangan bu bilim sohasining rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi – barqaror dunyoqarash kognitiv-baholash tuzilmalari, ular orqali odam dunyoni prizma orqali idrok yetadigan tushunchalar tizimi. Shaxsni qurish – bu qarama-qarshi baholovchi tushunchalar (masalan, «yaxshi – yomon», «yaxshi – yomon» va hokazo), ular ko‘pincha boshqa odamlarga va uning atrofidagi voqealarga beriladigan xususiyatlarda uchraydi. Biri ba’zi ta’riflarni (konstruksiyalar) ishlatishni afzal ko‘radi, boshqasi

yesa boshqacharoqlarini ishlatadi: biri ijobiy xususiyatlarga, ikkinchisi salbiy belgilarga murojaat qiladi. Shaxs prizmasi orqali ma’lum bir shaxsga xos xususiyatlarni shakllantiradi, uning dunyoga bo‘lgan o‘ziga xos qarashlarini tasvirlash mumkin. Ular, shuningdek, insonning xulq-atvorini, uning motivatsion-kognitiv izohini (sabab sababini) taxmin qilish uchun xizmat qilishi mumkin. Ma’lum bo‘lishicha, odamlar odamlarni tashqi holatlarga yemas, balki ularni sodir yetgan shaxs shaxsiyatining kuzatilgan xatti-harakatlarining sabablarini ko‘proq izohlaydilar. Ushbu naqsh «fundamental aniqlash xatosi» deb nomlanadi (I. Jones, 1979).

Faoliyatdagi yutuqlarni tushuntirishda ishlatiladigan tushunchalardan biri bu Vayner nazariyasi. Unga ko‘ra, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikning har xil sabablarini ikki parametr bilan baholash mumkin: lokalizatsiya va barqarorlik. Ushbu parametrlardan birinchisi, inson o‘zining muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklari sabablarini ko‘rishini tavsiflaydi; o‘zingiz yoki holatlardan mustaqil ravishda. Barqarorlik tegishli sababning harakatining barqarorligi yoki barqarorligi sifatida qaraladi. Ushbu ikki parametrning turli xil kombinatsiyasi muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikning mumkin bo‘lgan sabablarini quyidagi tasniflashni aniqlaydi.

Vazifaning murakkabligi (tashqi, barqaror muvaffaqiyat omili).

G‘ayrat (ichki, o‘zgaruvchan muvaffaqiyat omili).

Tasodifiy tasodif (tashqi, beqaror muvaffaqiyat omili).

Qobiliyatlar (ichki, barqaror muvaffaqiyat omili).

Psixologiyada turli xil faoliyatlarda muvaffaqiyatga yerishish uchun motivatsiya nazariyasi batafsil yaratilgan va ishlab chiqilgan.Ushbu nazariyaning asoschilari amerikalik olimlar D.Makkelland, D. Atkinson va nemis olimi X.Xekxauzen. Ushbu nazariyaning asosiy qoidalarini ko‘rib chiqing. Biror kishining muvaffaqiyatga yerishishga qaratilgan faoliyati bilan bog‘liq ikkita sabab bor. Bu muvaffaqiyat uchun sabab va muvaffaqiyatsizlikka yo‘l qo‘ymaslik uchun sababdir. Muvaffaqiyatga va muvaffaqiyatsizlikka yo‘l qo‘ymaslikka undagan odamlarning xatti-harakati quyidagicha farq qiladi. Muvaffaqiyatga undagan odamlar odatda o‘zlarining faoliyatlarida ijobiy maqsadlar qo‘yadilar, bunga yerishish bir maromda muvaffaqiyat sifatida qaralishi mumkin. Ular har qanday holatda ham o‘z faoliyatida muvaffaqiyatga yerishish istagini aniq namoyon qiladilar, bunday tadbirlarni qidiradilar, ular bilan faol shug‘ullanadilar, o‘z maqsadlariga yerishish uchun vositalarni tanlaydilar va afzal ko‘radilar. O‘zlarining kognitiv sohasidagi bunday odamlar odatda muvaffaqiyatga umid qilishadi, ya’ni ular biron-bir ishni bajarishganda, ular doimo muvaffaqiyat qozonishini kutishadi, bunga ishonishadi. Ular maqsadga yerishishga qaratilgan harakatlar uchun ma’qullashni kutishadi va bu bilan bog‘liq ish ularga ijobiy his-tuyg‘ularni keltirib chiqaradi.

Bundan tashqari, ular o‘zlarining barcha resurslarini to‘liq safarbar yetish va maqsadlariga yerishishga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

Muvaffaqiyatsizlikka yo‘naltirilgan odamlar, aksincha, ko‘pincha o‘zlarini yengil yoki juda murakkab kasblarni afzal ko‘rgan holda o‘zlarining shaxsiy taqdirini belgilashga tayyor yemaslar. Bundan tashqari, ular ko‘pincha o‘zlarining qobiliyatlari to‘g‘risidagi ob’ektiv ma’lumotlarga ye’tibor bermaydilar, o‘zlarini yuqori baholaydilar yoki kam baholaydilar, da’volarning real bo‘lmagan darajasiga yega. Muvaffaqiyatli odamlar o‘z maqsadlariga yerishishda juda qat’iydirlar. Juda oson va juda qiyin bo‘lgan vazifalar uchun ular muvaffaqiyatsizlikka sabab bo‘lganlarga qaraganda o‘zlarini boshqacha tutadilar. Muvaffaqiyatga yerishish motivatsiyasining ustunligi bilan, kishi qiyinchilik darajasida o‘rtacha yoki biroz ko‘tarilgan vazifalarni afzal ko‘radi va muvaffaqiyatsizlikka yo‘l qo‘ymaslik motivatsiyasining ustunligi bilan, vazifalar yeng oson va yeng qiyindir. ko‘nikmalar. Muvaffaqiyatsizlikka yo‘naltirilgan odamlar, aksincha, ko‘pincha o‘zlarini yengil yoki juda murakkab kasblarni afzal ko‘rgan holda o‘zlarining shaxsiy taqdirini belgilashga tayyor yemaslar. Bundan tashqari, ular ko‘pincha o‘zlarining qobiliyatlari to‘g‘risidagi ob’ektiv ma’lumotlarga ye’tibor bermaydilar, o‘zlarini yuqori baholaydilar yoki kam baholaydilar, da’volarning real bo‘lmagan darajasiga yega.

Muvaffaqiyatli odamlar o‘z maqsadlariga yerishishda juda qat’iydirlar. Juda oson va juda qiyin bo‘lgan vazifalar uchun ular muvaffaqiyatsizlikka sabab bo‘lganlarga qaraganda o‘zlarini boshqacha tutadilar. Muvaffaqiyatga yerishish motivatsiyasining ustunligi bilan, kishi qiyinchilik darajasida o‘rtacha yoki biroz ko‘tarilgan vazifalarni afzal ko‘radi va muvaffaqiyatsizlikka yo‘l

qo‘ymaslik motivatsiyasining ustunligi bilan, vazifalar yeng oson va yeng qiyindir. ko‘nikmalar. Muvaffaqiyatsizlikka yo‘naltirilgan odamlar, aksincha, ko‘pincha o‘zlarini yengil yoki juda murakkab kasblarni afzal ko‘rgan holda, o‘zlarining shaxsiy taqdirini belgilashning yetishmasligi bilan ajralib turadi. Bundan tashqari, ular ko‘pincha o‘zlarining qobiliyatlari to‘g‘risidagi ob’ektiv ma’lumotlarga ye’tibor bermaydilar, o‘zlarini yuqori baholaydilar yoki kam baholaydilar, da’volarning real bo‘lmagan darajasiga yega. Muvaffaqiyatli odamlar o‘z maqsadlariga yerishishda juda qat’iydirlar. Juda oson va juda qiyin bo‘lgan vazifalar uchun ular muvaffaqiyatsizlikka sabab bo‘lganlarga qaraganda o‘zlarini boshqacha tutadilar. Muvaffaqiyatga yerishish motivatsiyasining ustunligi bilan, kishi qiyinchilik darajasida o‘rtacha yoki biroz ko‘tarilgan vazifalarni afzal ko‘radi va muvaffaqiyatsizlikka yo‘l qo‘ymaslik motivatsiyasining ustunligi bilan, vazifalar yeng oson va yeng qiyindir. ular ko‘pincha kasblarni mustaqil belgilashning yetishmasligi bilan tavsiflanadi, ular o‘zlariga yengil yoki murakkab kasblarni afzal ko‘rishadi.

Bundan tashqari, ular ko‘pincha o‘zlarining qobiliyatlari to‘g‘risidagi ob’ektiv ma’lumotlarga ye’tibor bermaydilar, o‘zlarini yuqori baholaydilar yoki kam baholaydilar, da’volarning real bo‘lmagan darajasiga yega. Muvaffaqiyatli odamlar o‘z maqsadlariga yerishishda juda qat’iydirlar. Juda oson va juda qiyin bo‘lgan vazifalar uchun ular muvaffaqiyatsizlikka sabab bo‘lganlarga qaraganda o‘zlarini boshqacha tutadilar. Muvaffaqiyatga yerishish motivatsiyasining ustunligi bilan, kishi qiyinchilik darajasida o‘rtacha yoki biroz ko‘tarilgan vazifalarni afzal ko‘radi va muvaffaqiyatsizlikka yo‘l qo‘ymaslik motivatsiyasining ustunligi bilan, vazifalar yeng oson va yeng qiyindir. ular ko‘pincha kasblarni mustaqil belgilashning yetishmasligi bilan tavsiflanadi, ular o‘zlariga yengil yoki murakkab kasblarni afzal ko‘rishadi. Bundan tashqari, ular ko‘pincha o‘zlarining qobiliyatlari to‘g‘risidagi obyektiv ma’lumotlarga e’tibor bermaydilar, o‘zlarini yuqori baholaydilar yoki kam baholaydilar, da’volarning real bo‘lmagan darajasiga ega.

Adabiyotlar:

1. Nurumbekova, Y. (2021). Training of future teachers to professional educative activity on the basement. *Journal of Central Asian Social Studies*, *2*(01), 66-74.

2. Nurumbekova, Y. (2024). Bo‘lajak mutaxassislarda kouching kompetensiyasini shakllantirish darajasini baholash va tashxislash asosida uni pedagogik korreksiyalash. *Молодые ученые*, *2*(3), 11-14.

3. Nurumbekova, Y. (2024). Bo‘lajak mutaxassislarda kouching kompetensiyasini shakllantirish darajasini baholash va tashxislash asosida uni pedagogik korreksiyalash. *Молодые ученые*, *2*(3), 11-14.

4. Nurumbekova, Y. (2023). SKILLS ENSURING COACHING EFFECTIVENESS. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, *2*(11), 34-39.

BO‘LAJAK MUTAXASSISLARDA KOUCHING KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA QAYTMA ALOQA, FIDBEK BERISH XUSUSIYATLARI

Y. Nurumbekova
GulDPI Pedagogika va psixologiya
kafedrasi mudiri, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarda kouching kompetensiyasini shakllantirishda qaytma aloqa, fidbek berish xusuiyatlari, fidbek berish qoidalari, fidbek olish qoidalari**,** «teskari bog‘lanish» ta’rifi, teskari bog‘lanishni ta’minlash qoidalari, kouching tahlil qilinganda 10 ta mezon bo‘yicha 10 balldan jami 100 ball qo‘yish mumkin. samarali va samarasiz teskari bog‘lanish, kuzatishlar, individual, raqiblik (musobaqa), hamkorlikda o‘qish, hamkorlikda ishlashga asoslangan metodlar, hamkorlikdagi ta’lim yoki kichik guruhlarda o‘rganish pedagogikaning gumanistik yo‘nalishi texnologiyalariga tegishlidir, uning asosiy mazmuni-turli o‘quv vaziyatlarida talabalarning birgalikdagi faol o‘quv faoliyati uchun sharoit yaratishni nazarda tutadi, hamkorlikda o‘qitishning zamonaviy tushunchasi

uch nazariya ta’siri ostida shakllangan: bilish (intellekt) rivojlanishi haqida tasavvurlar, ijtimoiy o‘zaro bog‘lanish va bixeviorizm g‘oyalari yoritilgan. Hamkorlikda o‘qitishning asosiy afzalliklari, interfaol usullarning 4 asosiy turi ajratiladi: kognitiv, eksperimental, rolli, fasilitatsiya mohiyati tahlili keltirilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, kouch-murabbiylik, mutaxassis, kompetensiya, fidbek, qoidalar, «teskari bog‘lanish», ta’rif, mezon, ball, samarali, samarasiz, teskari bog‘lanish, kuzatishlar, individual, musobaqa, hamkorlikda o‘qish, hamkorlikda ishlash, metodlar, hamkorlikdagi ta’lim, nazariya, bilish, intellekt, rivojlanish, bixeviorizm, interfaol usullar, kognitiv, eksperimental, rolli, fasilitatsiya.

Abstract: In this article, based on an innovative approach, feedback in the formation of coaching competence in future specialists, features of giving feedback, rules for giving feedback, rules for receiving feedback, definition of "feedback", rules for providing feedback, coaching analysis a total of 100 points out of 10 can be assigned according to 10 criteria. effective and ineffective feedback, observations, individual, competition (competition), cooperative learning, methods based on cooperative work, cooperative education or learning in small groups belong to the technologies of the humanistic direction of pedagogy, its main content is different implies the creation of conditions for joint active learning activities of students in educational situations, the modern concept of cooperative learning was formed under the influence of three theories: ideas about the development of knowledge (intellect), the ideas of social interaction and behaviorism are covered. The main advantages of cooperative teaching, 4 main types of interactive methods are distinguished: cognitive, experimental, role-playing, and the essence of facilitation is analyzed.

Key words: innovation, coaching, expert, competence, feedback, rules, "feedback", definition, criterion, score, effective, ineffective, feedback, observations, individual, competition, cooperative learning, cooperative work, methods, cooperative learning, theory, cognition, intelligence, development, behaviorism, interactive methods, cognitive, experiential, role-playing, facilitation.

Kirish. Bo‘lajak mutaxassislarda kouching kompitentsiyalarini shakllantirishga kasbiy yo‘nalganlik darajasi, kasbiy tayyorgarligi 2014-2015 o‘quv yilidagi bitiruvchilarning (60110100-Pedagogika va psixalogiya (qo‘shimcha tarbiya fani o‘qituvcliisi), 60310900 - Psixologiya (faoliyat turlari bo bo‘yicha) ta’lim yo‘nalshlari, xamda *5A110902- Pedagogika va psixologiya* mutaxassislikgi misolida) ixtisosligi bo‘yicha kasbga tayyorgarlik darajasi ilmiy-pedagogik, nazariy va tajribaviy tadqiqotlar analitik tahlil natijalari tanlab olingan OTM yo‘nalishlar kesimida o‘rganildi [3,6].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). U. Timoti Golvi (W.Timothy Gallwey) — kouching asosida turuvchi Ichki O‘yin konsepsiyasi muallifi. Ilk bora bu konsepsiya 1974 yilda nashr etilgan «Vnutrennyaya Igra v Tennis» (The Inner Game of Tennis) kitobida yoritilgan.Djon Uitmor (John Whitmore) — 1992 yilda nashr etilgan «Kouching vo‘sokoy effektivnosti» kitobining muallifi. Golvining g‘oyalarini biznes va menedjmentta qo‘llash yo‘nalishi bo‘yicha rivojlantirgan. Tomas Dj. Leonard (Thomas J. Leonard) — Kouch Universiteti (Coach University — www.coachu.com), Kouchlar xalqaro federatsiyasi, Xalqaro sertifikatlangan kouchlar assotsiatsiyasi (International Association of Certified Coaches — IAC) va CoachVille.com loyixasining asoschisi [4,49].

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). O’zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan “Ta’lim to’g’risida”gi O’RQ-637-sonli Qonuni, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabr “2019-2021 yillarda O’zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5544-sonli Farmoni, va boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlar tadqiqot metodologik asos bo‘ladi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Fidbek – inglizcha so‘zdan olingan bo‘lib, “qayta oziqlantirish” degan ma’noni bildiradi. Fidbek jarayoni - biror holat kuzatilganidan keyin, yoki dars, seminar nihoyasiga yetganida olib boruvchining xatti –xarakati yoki dars (seminar) olib boruvchi o‘qituvchi (kouch, trener, fasilitator, moderator) faoliyatiga kuzatuvchining fikr-

mulohazalarini bildirish jarayoni. Ushbu holat ko‘rilgan, kuzatilgan, qatnashgan shaxsning shaxsiy mulohazalaridan iborat bo‘ladi. Shuning uchun bu jarayon «Qayta aloqa» deb yuritiladi, ingliz tilida ushbu so‘z «fidbek» deb yuritiladi.

Kouch- murabbiylar kouching (seminar, terning) o‘tishdan qo‘rqmaydilar, biroq kuzatuvchilarning fikrlarini tinglashdan qo‘rqadilar. Ba’zi insonlar «Men qo‘rqmayman!» deyishlari, o‘zlarini himoya qilishlari yoki o‘ziga bo‘lgan ishonchini bildirmoqchi bo‘ladilar. Biroq ushbu jarayon tugagandan so‘ng ichki hissiyotlarida baribir o‘zgarish sezadilar. Fidbek berayotgan yoki eshitayotgan shaxslarda ushbu qiyinchiliklar kuzatiladi.

Nima uchun? Bir qancha sabablar bor ekan…

- o‘zaro munosabatlarda salbiy o‘zgarish paydo bo‘lishidan qo‘rquv;
- bir-birlarini to‘g‘ri tushunmasliklari mumkinligidan qo‘rquv;
- axloqiy normalarni namoyon eta olmaslikdan qo‘rquv;
- hammaning oldida uyalib qolishdan qo‘rqish va h.z.
- Shuning uchun psixologik tomondan quyidagilarga e’tibor berish lozim.
- Kouchingda fidbek o‘tkazish jarayoni bir qancha tartib va qoidalarga ega. Avvalam bor,
- kouchingni kuzatishga kirgan shaxs, kouchdan ruxsat so‘rashi va maqsadini aytishi lozim.
- Kouchingdan keyin yolg‘iz qolib fidbek berish uchun ruxsat so‘rashi kerak, agar kouching o‘tgan odam zarur emasligini bildirsa, demak fidbek berilmaydi yoki aksincha. (bu holat bir qancha sabablarga ko‘ra ro‘y berishi mumkin, masalan, kuzatuvchi xar doim atrofdagilarni kamchiligini aytishga o‘rgangan bo‘lsa, kouch bergan mutaxassis ataydan gapirtirmasligi mumkin. Yoki shaxsiy adovatlari bo‘lishi mumkinligini ham inobatga olish kerak.) Shuning uchun kuzatuvchi nihoyatda adolatli, adekvat va savodli bo‘lishi kerak. Buning uchun quyidagi qoidalarga rioya qilish maqsadga muvofiq.

Fidbek berish qoidalari:

1. Fidbek berishga emotsional tomondan tayyorligingizga ishonch hosil qiling.
2. Umuman, fidbek berish zarurmikan, o‘ylab ko‘ring.
3. Fidbek berish uchun ruxsat so‘rang.
4. Nima uchun fidbek bermoqchi ekanligingizni (maqsadingizni) ma’lum qiling.
5. Avvalam bor kuzatilgan holatni tasvirlang, unga baho bermang (ijobiy narsalardan boshlang!)
6. Faqatgina o‘zgartirish mumkin bo‘lgan qism, mavzu bo‘yichagina gapiring.
7. Aniq detallar hakida gapiring, umumiy gaplardan qoching.
8. Darsni kuzatib bo‘lgandan so‘ng o‘sha zahoti fidbek berish. maqsadga muvofiq (darsdan 2soat, 1 kun o‘tgandan keyin emas yoki keyingi haftasiga).
9. Tekshirib ko‘ring, Sizni to‘g‘ri tushundilarmi?
10. Tajriba almashish imkonini berganlari uchun minnatdorchilik bildiring.

Fidbek olish qoidalari:

- Boshqalardan fidbek berishlarini so‘rang (chunki chekkadan kuzatganda, o‘zim ahamiyat bermagan narsalar ko‘rinishi, kouchingni yaxshilash yoki rivojlantirish uchun zarur maslahatlar eshitilishi mumkin)
- Kouchingni qaysi qismi yoki mavzusi bo‘yicha maslahat olmokchi ekanligingizni aniq ayting.
- Fidbek berilayotgan vaqtda, qog‘oz, ruchka olib maslahalarni yozib olishga harakat qiling.Iloji boricha, himoyalanishga, o‘zingizni oqlashga harakat qilmang, jimgina tinglash, tan olishni bildirmaydi. Balki fidbek berayotgan shaxsga nisbatan sizning hurmatingizni bildiradi.
- Barcha ma’lumotlarni eshitib bo‘lganingizdan so‘ng, tushunmagan, sizni ikkilantirgan fikr-muloxazalarga izox so‘rashingiz mumikn.

Fidbek bergan shaxsga minnatdorchilik bildiring.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. .Vospitay svoyego lidera, kak naxodit, razvivat i uderjivat v organizatsii talantlivых rukovoditeley. \ Per. s angl.-M.: Izdatelskiy dom “Vilyams”, 2002.- 416 s.
2. Nurumbekova, Y. (2021). TRAINING OF FUTURE TEACHERS TO PROFESSIONAL EDUCATIVE ACTIVITY ON THE BASEMENT. Journal of Central Asian Social Studies, 2(01), 66-74.
3. Ya. Nurumbekova. “Shaxs psixologiyasi va kouching” o‘quv qo‘llanma *70110102*— Pedagogika va psixologiya magistratura mutaxassisligi uchun tayyorlangan– Guliston: GulDU, 2022. - 285 b.
4. Ya. Nurumbekova “Kouch tayyorlash va kouching o‘tkazish istiqbollari” monografiya. GulDU. 2023y-145b.
5. Nurumbekova, Y. (2021). Training of future teachers to professional educative activity on the basement. *Journal of Central Asian Social Studies*, *2*(01), 66-74.
6. Nurumbekova, Y. (2023). FAOL KUZATISH EMPATIYA, REFLEKSIYA, IDENTIFIKATSIYA–KOUCHINGNING SAMARALI VOSITALARI SIFATIDA. *Interpretation and researches*, *2*(1).
7. Nurumbekova, Y. (2023). THE TYPES AND MAIN PRINCIPLES OF COACHING. *Science and innovation*, *2*(B2), 243-247.

RAQAMLASHTIRISH JARAYONIDA EVTAGOGIK TA’LIM TAMOYILLARINING O‘RNI

Xidirova Malohat Qazaqovna
Guliston davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi dotsenti v.b., (PhD)
xidirovamalohat848@gmail.com

Annotatsiya: Ta’limda raqamlashtirish resurslarni, vaqtni, mablag‘ni tejashning to‘g‘ri usuli ekanligini isbotladi. So‘nggi yillarda ta’limdagi o‘zgarishlar, ayniqsa, katta yoshdagi shaxslarning o‘z-o‘zini rivojlantirish jarayoniga alohida e’tibor qaratishga sabab bo‘lmoqdi. Bu yangi o‘qitish usuliga “evtagogika” (yoki heutagogy) nomi berildi. Evtagogika – bu o‘z-o‘zini boshqarish asosida o‘rganish va o‘quvchining o‘z ta’lim yo‘lini mustaqil tanlashi tamoyiliga asoslangan yondashuvdir. Evtagogika ko‘pincha masofaviy ta’lim va onlayn kurslarda keng qo‘llaniladi, chunki bu ta’lim olish uchun o‘quvchi o‘z vaqtini va o‘quv vaqtini o‘zi belgilaydi. Ushbu tezisda evtagogika tamoyillari, uning xususiyatlari va ta’lim tizimidagi ahamiyati haqida so‘z yuritamiz.

Kalit so‘zlar: evtagogika, ta’lim, o‘z-o‘zini rivojlantirish, mustaqil o‘qish, moslashuvchanlik, evtagogik yondashuv**,** eksperimentga ochiqlik, kreativ va reflektiv o‘rganish, raqobatbardoshlik**.**

Abstract: Digitization in education has proven to be an effective way to save resources, time, and money. In recent years, changes in education, especially in the self-development processes of adult learners, have become a particular focus. This new teaching approach is called “heutagogy.” Heutagogy is a self-directed learning approach that allows learners to independently choose their own educational path. It is widely used in distance education and online courses, as it allows learners to set their own learning schedule and pace. This thesis discusses the principles of heutagogy, its features, and its significance in the educational system.

Key words: heutagogy, education, self-development, independent learning, flexibility, heutagogical approach, openness to experimentation, creative and reflective learning, competitiveness.

Evtagogika – bu o‘z-o‘zini boshqaruvchi ta’lim konsepsiyasi bo‘lib, unda o‘quvchilar o‘z bilim va ko‘nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantiradilar. Bu yondashuv an’anaviy pedagogika va andragogikadan farqli ravishda, o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi munosabatni emas, balki

o‘quvchining o‘ziga mustaqillik berishni ustun qo‘yadi. Bunda o‘quvchilar o‘zlarining shaxsiy mas’uliyatni his qilib, o‘rganishning asosiy yo‘nalishlarini mustaqil belgilaydi, o‘qitish vositalarini, o‘quv resurslarini tanlaydi va ta’lim olishni o‘zlariga moslab olishadi, natijalarga erishishni maqsad qiladilar. Evtagogika ko‘pincha masofaviy ta’lim va onlayn kurslarda keng qo‘llaniladi, chunki bu ta’lim olish uchun o‘quvchi o‘z vaqtini va o‘quv vaqtini o‘zi belgilaydi. [1]

Mamlakatda yashayotgan barcha fuqarolar, jumladan yosh bolalardan tortib nafaqaxo‘rlarning ham ongida raqamli texnologiyalar orqali jamiyatdagi barcha muammolarni hal qilish mumkin degan fikrni shakllantirmoqda. Bundan tashqari, ishlab chiqarish va ta’lim jarayonini robotlashtirilishi, masalasi ham ko‘tarilmoqda. Raqamlardan foydalanishga asoslangan hamda joriy etilgan texnologiyalarning so‘zsiz foydasi bilan axloqiy, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, robotlar va tashkilotlar xodimlari o‘rtasidagi raqobatning huquqiy jihatlari bilan bog‘liq masalalar tobora ko‘proq e’tiborga olinmoqda[5].

Evtagogik ta’lim bir nechta tamoyillar asosida amalga oshiriladi. Ular quyidagilardan iborat:

1. O‘z-o‘zini boshqarish
2. Moslashuvchanlik
3. Eksperimentga ochiqlik
4. Kreativ va reflektiv o‘rganish.

Evtagogikada ***o‘z-o‘zini boshqarish tamoyili*** – bu ta’lim jarayonida o‘quvchining boshqaruvni o‘z qo‘liga olishiga asoslangan yondashuvdir. Ushbu tamoyil o‘quvchiga ta’lim maqsadlarini belgilash, o‘quv materiallarini tanlash, o‘ziga qulay o‘qitish metodlarini tanlash imkoniyatini beradi. Boshqacha aytganda, evtagogik yondashuv o‘quvchini ta’limda passiv emas, balki faol qatnashuvchi sifatida ko‘radi. Bu tamoyil mustaqillikni, mas’uliyatni va o‘z-o‘zini rivojlantiradi, o‘quvchining o‘quv jarayonidagi ehtiyoj va qiziqishlariga moslashtiriladi.

O‘z-o‘zini boshqarish tamoyilining asosiy jihatlari. *Shaxsiy ta’lim maqsadlarini belgilash.* Evtagogik ta’limda o‘quvchilar o‘z maqsadlarini o‘zlari belgilashadi. Bu esa ularni ta’lim jarayoniga yanada qiziqish bilan yondashishga undaydi. Masalan, professional rivojlanishni maqsad qilgan talaba kerakli darslarni tanlab, o‘zining bilim va ko‘nikmalarini shu yo‘nalishda kengaytiradi.

O‘quv materiallarini tanlash erkinligi. Evtagogikada o‘quvchilarga bilim olish uchun turli manbalar va o‘quv materiallarini tanlash huquqi beriladi. Bu ularning turli xil manbalardan bilim olishlarini ta’minlab, bilimni kengroq nuqtai nazardan tushunishga imkon beradi. Masalan, ta’limni tadqiqot asosida davom ettirayotgan o‘quvchi an’anaviy darsliklardan tashqari, ilmiy maqolalar, onlayn kurslar va amaliy mashg‘ulotlarga asoslangan resurslarni o‘zi tanlaydi.

O‘z-o‘zini baholash va rivojlantirish. Evtagogik yondashuvda o‘quvchilar o‘z yutuqlari va kamchiliklarini mustaqil ravishda tahlil qilishadi. Bu ularga ta’limdagi kuchli va zaif tomonlarini anglash, qaysi sohalarda ishlash kerakligini belgilash imkonini beradi. Masalan, o‘z-o‘zini baholash orqali talaba bilimlaridagi bo‘shliqni ko‘rib, qo‘shimcha bilim olishga intiladi.

Evtagogikaning o‘z-o‘zini boshqarish tamoyili shaxsiy va professional rivojlanish uchun kuchli zamin yaratadi. Bu tamoyil o‘quvchilarga mustaqil va mas’uliyatli bo‘lishni o‘rgatadi, bilim va ko‘nikmalarni o‘z ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda rivojlantirishga imkon beradi. [2]

Evtagogikaning ***moslashuvchanlik tamoyili*** o‘quv jarayonini har bir o‘quvchining shaxsiy ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga moslashtirishni nazarda tutadi. Bu tamoyilga ko‘ra, ta’lim jarayoni qat’iy dasturlarga bog‘liq bo‘lmasdan, o‘quvchilarning qiziqishlari, shaxsiy tajribalari va o‘ziga xos ta’lim uslublariga asoslanib o‘zgarishi mumkin.

Moslashuvchanlik tamoyilining asosiy jihatlari. *Shaxsiylashtirilgan o‘quv rejalari.* Evtagogikada har bir o‘quvchi uchun shaxsiy ta’lim rejalari tuzishga katta e’tibor beriladi. O‘quvchi o‘zining ta’lim yo‘lini o‘zi tanlashga qodir bo‘ladi, bu esa ularning qiziqishlari va kuchli tomonlarini inobatga olish imkonini beradi.

O‘qitish usullarining moslashuvchanligi. Evtagogika yondashuvida turli xil o‘qitish usullari va texnikalari qo‘llaniladi. Masalan, biri amaliy mashg‘ulotlarga ko‘proq vaqt ajratsa, boshqasi

nazariy bilimlarni chuqurlashtirishga e’tibor qaratadi. Har bir o‘quvchi o‘ziga mos usulda o‘qish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu jarayonda maksimal natija ko‘rsatishi mumkin.

Ta’lim vositalari va resurslariga erkin kirish. Evtagogik yondashuv turli xil ta’lim resurslari (kitoblar, videolar, maqolalar, amaliy kurslar va hokazo) bilan mustaqil foydalanish imkonini beradi. Bu o‘quvchilarga ta’limni o‘zlariga qulay vaqt va joyda davom ettirish imkoniyatini yaratadi.

O‘quv tezligini boshqarish imkoniyati. Evtagogikada o‘quvchilar bilim olish tezligini o‘zlari belgilaydilar, bu ularga materialni chuqurroq tushunish va tayyor bo‘lganlarida keyingi bosqichga o‘tish imkonini beradi. Bu xato qilishdan qo‘rqmaslik va o‘z xatolaridan saboq olish uchun imkon beradi.

Moslashuvchanlik tamoyili evtagogik yondashuvning asosiy elementlaridan biri sifatida o‘quvchilarga ta’lim jarayonini shaxsiy ehtiyoj va qiziqishlariga moslashtirishga imkon beradi. Bu tamoyil nafaqat bilim olishda erkinlik yaratadi, balki o‘quvchilarni mas’uliyatli, mustaqil va ijodiy shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Evtagogikaning **eksperimentga ochiqlik tamoyili** o‘quvchilarga o‘quv jarayonida yangi narsalarni sinab ko‘rish, xatolar orqali o‘rganish va ijodiy fikrlash imkoniyatini beradi. Bu tamoyil o‘quvchilarni o‘z bilimlarini o‘zlari mustaqil ravishda shakllantirishga undaydi va ularning muammolarni yechish, yangiliklar yaratish, shaxsiy qobiliyatlarini sinash va kengaytirishga intilishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Eksperimentga ochiqlik tamoyilining asosiy jihatlari. *Xatolardan o‘rganish*. Eksperimentga ochiqlik tamoyili o‘quvchilarga xato qilish va bu xatolaridan o‘rganish imkoniyatini beradi. Bunda o‘quvchilar har bir xatoni ta’lim jarayonining bir qismi sifatida ko‘rib, undan xulosalar chiqaradilar.

Yangiliklar yaratishga rag‘batlantirish. Bu tamoyil o‘quvchilarni o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun ijodiy usullarni izlash va tajriba qilishga undaydi. Masalan, yangi usullarni qo‘llash yoki muammolarni yangicha yondashuvlar orqali hal qilishga undaydi.

Mustaqil qaror qabul qilish va o‘z bilimlarini sinab ko‘rish. O‘quvchilar bilim olish jarayonida o‘z tajribalarini qo‘llash va natijalarni mustaqil baholash imkoniga ega bo‘ladi. Bu ularni tadqiqot va izlanishga undaydi, bilim olish jarayonida erkinlik hissini beradi.

Evtagogikada **kreativ va reflektiv o‘rganish tamoyili** o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini va o‘z o‘qish jarayonini tahlil qilishini qo‘llab-quvvatlaydi. Bu tamoyil o‘quvchilarga o‘z bilimlarini chuqurroq anglash va o‘z yondashuvlarini yaxshilash imkonini beradi. Kreativ o‘rganish yangi g‘oyalar yaratishga, reflektiv o‘rganish esa o‘z bilim va tajribalarini tahlil qilishga qaratilgan.

Kreativ va reflektiv o‘rganish tamoyilining asosiy jihatlari. *Ijodiy fikrlash va yangilikka intilish.* Kreativ o‘rganish o‘quvchilarga o‘rganish jarayonida yangi yondashuvlarni qo‘llash va o‘z fikrlash usulini kengaytirish imkonini beradi. Bu ijodiy yondashuvlar orqali o‘quvchilar o‘zlariga mos usullarda o‘rganadilar, natijada o‘z sohasida yangi yutuqlarga erishish imkoniyatini topadilar.

Reflektiv tahlil. Reflektiv o‘rganish o‘quvchilarning o‘z ta’lim jarayonini tahlil qilishlarini anglatadi. O‘quvchilar o‘zlarini baholash, qanday bilimlar va ko‘nikmalarni rivojlantirish kerakligini anglash orqali ta’lim jarayonida yanada ongliroq yondashuvga ega bo‘ladilar.

O‘z-o‘zini rivojlantirishga intilish. Kreativ va reflektiv o‘rganish orqali o‘quvchilar o‘zlarini yanada chuqurroq tushunadilar, bilimlarini mustaqil ravishda kengaytiradilar va o‘z kamchiliklarini anglab, ularni bartaraf etish uchun qo‘shimcha qadamlar qo‘yadilar.

Kreativ va reflektiv o‘rganish tamoyili o‘quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini oshiradi va ularni o‘z o‘qish jarayoniga chuqurroq qarashga undaydi. Bu tamoyil evtagogikaning asosiy elementlaridan biri sifatida o‘quvchilarni o‘z ustida ishlashga va o‘z bilimlarini chuqur anglashga yordam beradi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, evtagogika shaxsiy ta’limni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvi bo‘lib, kelajakda ta’lim tizimida yanada keng qo‘llanilishi kutilmoqda. Bu yondashuv, o‘quvchilarni o‘z-o‘zini rivojlantirish va bilishga intilishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi,

tezkor o‘zgaruvchan dunyoda bilimlarni samarali egallash imkonini beradi. Ushbu yondashuvni qo‘llash o‘quvchilarda mas’uliyat hissi, mustaqillik va ijodkorlikni rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Blaschke, L. M. Heutagogy and Lifelong Learning: A Review of Heutagogical Practice and Self-Determined Learning. International Review of Research in Open and Distributed Learning. (2012).

2. Blaschke, L. M., & Hase, S. Heutagogy: A Holistic Framework for Self-Determined Learning in Higher Education. International Journal of Educational Technology in Higher Education. (2016).

3. Hase, S., & Kenyon, C. From Andragogy to Heutagogy. Ultibase Articles, RMIT University. (2000).

4. Canning, N. Playing with heutagogy: Exploring strategies to empower adult learners in higher education. Journal of Further and Higher Education, 34(1), 59-71. (2010).

5. Xidirova M.Q. Andragogik ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish. “Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirishning zamonaviy holati va istiqbollari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari.2022

TA’LIMNI JARAYONINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Samatova Dilrabo Yusufovna
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlari, o‘qituvchi-o‘quvchi faoliyatining axborot texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari bilan birga pedagogik olimlarning mazkur mavzu yuzasidan ilgari surilgan ilmiy qarashlari tahlil etilgan.

Kalit so‘z: ta’lim jarayoni, interaktiv doska, planshet, AKT, texnologik yondashuv, pedagogik texnologiya, axborot almashish, kompitentlik

Annotation: This article analyzes the pedagogical capabilities of digital technologies in the organization of the educational process, the possibilities of using information technologies in the activities of teachers and students, as well as the scientific views of educational scientists on this topic.

Keyword: educational process, interactive whiteboard, tablet, ICT, technological approach, pedagogical technology, information exchange, competence

Bugungi kunda barcha ta’lim muassasalarida pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish masalalari kompyuter texnologiyalarisiz hal etilmaydi. Chunki zamon shiddat bilan o‘zgarayotganda axborot bilan ishlashning turli vositalari ishlab chiqilib, amaliyotga tez suratlarda kirib kelmoqda. Talaba-yoshlarda axborot bilan ishlash ko‘nikmalari aksariyat hollarda hayotdan, ya’ni amaliyotdan olgan tajribalari asosida rivojlanmoqda.

Ma’lumki, bugungi kunda har bir OTM kompyuter sinflari hamda mutaxassislar bilan yetarli darajada ta’minlangan. Biroq bu kabi sharoitlardan to‘g‘ri va samarali foydalanish uchun o‘qituvchining o‘zida AKT yoki raqamli o‘qitish usullariga motivatsiya yetishmayapti. Natijada ayrim o‘qituvchilar faqatgina ochiq darslarda(shunda ham o‘zgalarning ko‘magi ostida) gina AKT dan foydalanib dars o‘tmoqdalar. Bu holat o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ma’lum bir to‘siqni yuzaga keltiradi. O‘z o‘rnida yoshlarning ko‘z o‘ngida o‘qituvchining mavqeni saqlab qolish masalasi ustida ishlash talab etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF 4947-sonli Farmonining “Ijtimoiy sohani rivojlantirish” yo‘nalishida “...umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va oliy ta’lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish” nazarda tutilgan.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimini tubdan yangilash, uning samaradorligini oshirish ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy va kasbiy ehtiyoj sifatida maydonga chiqmoqda. Sababi, texnologik

yondashuv negizida tayyor bilimlarni o‘zlashtirish asosiy maqsad bo‘lmay, mustaqil tanlash, mustaqil bilim egallash, mustaqil qaror qabul qilish va erkin fikrlar ko‘nikmasini shakllantirishni obyektiv zaruriyatga aylantirish orqali talabada intellektual salohiyatni rivojlantirish talabi vujudga kelmoqda. Buning uchun talaba yoshlarni sezgir, vaziyatni to‘g‘ri baholay oladigan, ayni shu vaziyat uchun tezkor obyektiv qaror qabul qila biladigan, malakali mutaxassis qilib tayyorlashda an’anaviy pedagogikaga tayanib ish yuritish kamlik qiladi. Texnologik yondashuvga oid nazariy-emperik tadqiqotlarning ko‘pligiga qaramasdan, an’anaviy ta’lim berish tajribasi ustuvor bo‘lib qolmoqda. Oliy o‘quv yurtlarida bo‘lajak o‘qituvchilarga hamon o‘zi dars beradigan o‘quv predmetini o‘qitishga oid ko‘nikmalar shakllantirilmoqda. Zamon talabiga mos, texnologik yondashuv asosida puxta o‘zlashtirgan bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashga qaratilgan qarashlar N.N.Azizxodjayeva, U.SH.Begimqulov B.R.Djurayeva, F.R.Yuzlikayev, O.Haydarova, SH.Sharipovlarning ilmiy tadqiqot ishlarida o‘z aksini topgan.

Pedagogik qarashlar Y.A.Komenskiy tomonidan 1632 yilda yozilgan “Buyuk didaktika” asari mazmunida ilk bor ilmiy asoslangan. U ta’limni tashkil etishning qonun-qoidalari, prinsiplari, o‘quv yili, ta’tillar, o‘quv choraklari, talabalarni maktabga bir vaqtda, ya’ni kuzda qabul qilish, sinf-dars tizimi, talaba faoliyatini baholash kabilarni joriy etdi. Uning pedagogika nazariyasida tarbiyaning tabiatga uyg‘un bo‘lishi, bolani yosh davrlarga bo‘lib, axloqiy tarbiyalash kabi prinsiplari ustuvor ahamiyatga ega.

Y.A.Komenskiyning g‘oyalari dunyo maktablarida hozirga qadar qo‘llanilib kelinayotgan bo‘lsa-da, yuqorida ta’kidlanganidek, uchinchi ming yillikda ilg‘or pedagogik texnologiyalar tatbiqi asosida o‘quvchi-talabaning aqliy zakovati, erkin fikrlash hamda mustaqil faoliyat ko‘rsatishini ta’minlash davr ehtiyojiga aylandi. Shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi kun talablari bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat kasbiy, balki siyosiy, huquqiy madaniyati va ongini oshirish, faol fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashni taqozo etadi. Bu esa, talabalarda kasbiy faoliyat jarayonida pedagogik texnologiyani puxta o‘zlashtirishga intilish orqali amalga oshishi mumkin.

Shunga muvofiq, pedagogik texnologiyalar davr taqozosi bilan pedagogika fani tizimida shakllangan esa-da, birdaniga fan yoki tadqiqot obyekti sifatida maydonga chiqmaganligi ma’lum. Bu tushuncha dastlab XX asrning o‘rtalarida AQShda qo‘llanila boshlagan. U rivojlangan davlatlarda ta’lim sohasidagi siyosatning asosiy vazifasi sifatida olib qaralgan. Bu siyosat YUNESKO tomonidan ham ma’qullangan. Uning tarixan kelib chiqishi, shakllanish bosqichlari, xorij tajribalari yutuq va kamchiliklari alohida tadqiqot obyekti ko‘rinishida tahlil etilganligi bois, biz uni tadqiqot mavzusiga ko‘ra ixtisoslik fanlari qatorida o‘rganishni nazarda tutdik. Chunki texnologik yondashuv mazmuni pedagogik texnologiyalar tatbiqi va uning samaradorligi bilan bog‘liq.

Ta’lim tizimida texnologik yondashuvning ustuvorlik kasb etishi pedagogik tafakkurda ham sezilarli darajada aks etmoqda. Bu jarayonning negizini tashkil etuvchi innovatsion-kreativ g‘oyalar tatbiqi ijtimoiy faol, raqobatdosh shaxsni shakllantirish muammosiga qaratilmoqda. Bugungi kun o‘qituvchisi eng yaxshi pedagogik g‘oyalar, huquqiy, ijtimoiy-siyosiy, ahloqiy meyorlarning targ‘ibotchisi va namunasi sifatida o‘quvchi oldida gavdalanmog‘i lozim. Texnologik yondashuv asosida talabalarining mustaqil, individual fikriy taraqqiyoti va tafakkurini kengaytirishni talab qiladi. I.A.Kolesnikova ta’kidaganidek, texnologik yondashuv jarayonida pedagogning faoliyati ongli, erkin, maqsadga yo‘naltirgan, talabalarning tanloviga asoslangan bo‘lishi lozim. Bunda texnologik yondashuv texnologiyalarini asosiy sharti sifatida ta’lim oluvchining imkoniyatlarini kengaytirish orqali unga ta’lim-tarbiya berish jarayonida o‘qituvchi tomonidan o‘quvchining individual va jamoaviy qiziqish-xohishlarini inobatga olishi lozim.

YE.V.Bondarevskiy texnologik yondashuv jarayonini pedagog madaniyatini yuksak namunasida ko‘radi va pedagog faoliyati insonparvarlik prinsipiga asoslangan bo‘lishi kerakligini e’tirof etadi. Bu, o‘z navbatida, talabalarning faoliyati professor-o‘qituvchilarning faoliyati bilan uyg‘unlashtirilsagina texnologik yondashuv jarayonini tashkil etishda muvaffaqiyatga erishilishi mumkin. Tadqiqotchining keltirgan farazi asosida pedagogikaning yaxlitliylik tamoyili asosida ta’lim-tarbiyaga yondashish yotadi.

Tadqiqotga oid izlanishlarimiz shuni ko‘rsatadiki, texnologik yondashuv mazmunidagi innovatsion g‘oyalarga tizimli yondashilganda didiktik jarayon o‘z yechimini topib boradi. Aks holda, talaba faoliyati reglamentlashgan, nazorat esa, markazlashgan holda qolib, an’anaviy “subyekt-obyekt” pedagogikasida o‘qituvchi tayyor bilimlarni berib, talabalar takrorlash, quruq yodlash bilan mashg‘ul bo‘ladi. Bu jarayon talabadagi mustaqil fikr, ijtimoiy faollik hamda ijodiy faoliyatni cheklanib qolishiga olib keladi. Talabaning aqliy zakovati, erkinligi, mustaqil faoliyat yuritish qobiliyati to‘laqonli ta’min etilmasa, ta’limda avtoritar yondashuv, ya’ni, avtoritar pedagogika ustuvor bo‘lib, o‘qituvchi yagona axborot manbai, yagona tashabbuskor, talaba passiv tinglovchi, axborotni shunchaki qabul qiluvchiga aylanib qoladi.

Texnologik yondashuv mazmunida o‘qituvchi va talaba faoliyati “subyekt-subyekt” munosabatlari qonuniyatlari asosida tashkil etilmog‘i, o‘zaro hamkorlik, hamfikrlik, hamijodkorlik va do‘stona munosabatlar ta’min etilib, ta’lim-tarbiya mazmuni innovatsion g‘oyalar bilan boyib borilmog‘i lozim. Innovatsiya-bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo‘lsak, uni aynan innovatsion g‘oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak .

Ma’lumki, innovatsion g‘oyalarni yaratishda o‘qituvchi muammoni ko‘ra bilishi, muammoli vaziyatlar yaratishi va muammoli vaziyat yechimini topuvchi harakat rejasini belgilab olishi lozim. Aynan shu joyda, mutaxassis ko‘ra bilgan yoki tanlangan yechim muammoni hal etish uchun qaratilgan g‘oya sifatida maydonga chiqadi.

G‘oya dars mazmuni, ya’ni prinsiplari, metodlari, metodikasini yangilash hamda takomillashtirishga qaratilgan negiz hisoblanadi. G‘oya nazariy va amaliy tavsiflarga ega bo‘lib, yangi g‘oya amalda tajriba-sinovdan o‘tkazish orqali kasbiy pedagogik faoliyatda e’tirof etilishi lozim. Demak, g‘oya yangi va eski bo‘lishi ham mumkin. Ko‘rib o‘tilganidek, yangi g‘oyani joriy etish pedagogika fanida muayyan metod, usul va metodikani talab qiladi. Masalan, ilm asosida bilim berish prinsipida ilmiy jamiyatni tasavvur qilish g‘oyasi; buyuk allomalarimizning munosib vorislari bo‘lish g‘oyasi; pedagogik va axborot texnologiyalariga asoslangan bilimlarni kafolatli o‘zlashtirish g‘oyasi va hokazo.

Innovatsion g‘oyalarga asoslangan bilim berish maxsus tayyorgarlikka ega bo‘lgan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni nazariy jihatdan puxta o‘zlashtirgan va uni izchil ravishda dars jarayoniga tatbiq eta oladigan professor-o‘qituvchilar tomonidan amalga oshiriladi. Bu jarayonda noan’anaviy darslarni tashkil etish, unda pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish masofaviy ta’limni amalga oshirish yoki unda ishtirok etish (jumladan, video konferensiyalar, videoseminar, video maslahatlar); ilg‘or texnologik tajribalarni o‘rganish va ommalashtirish; muammoli vaziyatlarni tashkil etish va yechimlarini topish; pedagogik texnologiyalar tatbiqini takomillashtirib berishga oid qo‘llanmalar tayyorlash, ilmiy-amaliy anjumanlar hamda seminar-treninglar o‘tkazish kabilarni joriy etilishi nazarda tutiladi. Bu kabi yondashuvlar S.V.Belova tomonidan ilgari suriladi uning nazarida bugungi kunda o‘qituvchining bajaradigan ishlarining bir qismi AKT olgani, bu esa, o‘qituvchi faoliyatini, imkoniyatini yangi bosqichga olib chiqqani bilan ijobiy baholaydi. Shunga ko‘ra, dunyo miqyosida an’anaviy pedagogikaning obyektiv imkoniyatlari cheklanganligi tan olinib, innovatsion pedagogika, ya’ni pedagogik texnologiyalar rivojiga e’tibor qaratilmoqda.

Ma’lumki, metodologiya ilmiy bilish yo‘nalishlari va vositalarining nazariy muammolarini, shuningdek, ijodiy jarayon sifatida ilmiy-tadqiqot qonuniyatlarini o‘rganadi. Pedagogik texnologiya muammolarini yechimiga qaratilgan metodologik yondashuvni o‘rganish va hal etish nafaqat pedagogik turkum fanlarni chuqur o‘rganishni, balki uning hal etilmagan qirralarini ko‘ra olishni ham taqozo etadi. Professor-o‘qituvchi o‘zining metodologik bilim va madaniyatini muntazam ravishda takomillashtirib borsagina pedagogik texnologiyaga oid dolzarb muammolarni ko‘ra oladi.

Tadqiqotchi O.Q.Haydarovaning “Bo‘lajak o‘qituvchilarni ta’lim jarayoniga texnologik yondashuvga tayyorlash” mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasi, da talaba-yoshlarni ta’lim jarayoniga texnologik yondashuvga tayyorlashning omillari, nazariy va amaliy asoslari tizimli ravishda ko‘rsatib berildi. Shuningdek, professor M.Xakimova tomonidan 2019 nashr etilgan

“Ta’lim tizimiga texnologik yondashuv” nomli monografiyasida muallif tomonidan ta’lim jarayonida texnologik yondashuvning o‘ziga xos bosqichlari keltirilgan. Umuman olganda, texnologiya odatiy hol emas, zamonaviy ilmiy-amaliy tafakkur usuli, deb xulosa qilish mumkin. Texnologiya bu – predmetli sohaning obyektiv qonuniyatlarini yuqori o‘lchovda aks ettirilgan va shu boisdan, muayyan sharoit uchun natijalarning o‘rnatilgan maqsadlarga mos kelishini ta’minlaydigan faoliyatdir. Texnologiya (jarayon sifatida) uchta belgi bilan tasniflanadi:

jarayonni o‘zaro bosqichlarnga taqsimlash;

izlanayotgan natija (o‘rnatilgan maqsad)ga erishishga qaratilgan harakatlarni muvofiqli va bosqichli bajarish;

qo‘yilgan maqsadlar mos natijalariga erishishning zaruriy yetakchi sharti hisoblangan texnologik muolaja va amallarni bajarishning ahamiyat kasb etishi xususiyatlarini biz bevosita, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda texnologik yondashuv mazmunida darsni tahlil etish ko‘nikmalarini o‘rgatishda pedagogik yondashuv va metodologik asos sifatida foydalandik. G.B.Ananyev, A.A.Bodlayev, N.V.Kuzminalarning ilmiy-tadqiqot ishlarida ta’lim tizimidagi shaxsning shakllanishiga nisbatan akmeologik yondashuvlar ilgari surilgan. Tadqiqotchilar pedagogik faoliyatni o‘qituvchining fikriy-ijodiy, kasbiy faolligini namoyon etishda ko‘radi va bu texnologik yondashuv texnologiyalarining muhim qirralari deb baholaydi. Tadqiqotchi H.Abdukarimov tomonidan texnologik yondashuv mazmunida dars tahlili va uning metodikasi ishlab chiqildi. Bunda, asosan o‘qituvchi shaxsining bilimdonligi, dars jarayoniga mas’uliyat bilan tayyorgarlik ko‘rish masalasi diqqat markaziga qo‘yildi. M.Aliqulova 2012 yilda nashr etilgan “Innovatsion pedagogika” qo‘llanmasida darsga kirish va uni tahlil etish zaruratiga alohida to‘xtaladi: o‘qituvchi o‘zini har doim anglash majburiyati va dars tahlili turlariga, shuningdek, hozirgi kunda dolzarb ahamiyatga ega bo‘lgan milliy tarbiya elementlariga alohida e’tibor qaratgan”. Muallif tomonidan dars tahlilining asosiy tarkibiy qismlarini yettita jihatini ko‘rsatgan va uning tadqiqotida darsniing maqsadi va vazifalarini qo‘yishi to‘rtinchi bosqichda turibdi. Tadqiqot ishimizning birinchi bosqichida maqsad va vazifa turadi. Yangi zamonaviy dars tahliliga talablarni tadqiqotchi olim V.V.Ioxidov tomonidan tadqiq etilgan. Unga ko‘ra, olim zamonaviy dars tahliliga to‘rtta guruhli talablarni qo‘yadi. Shuningdek, darsni tahlil etishda asosiy e’tibor dars jarayonida o‘qituvchi emas, balki o‘quvchining dars jarayonidagi faoliyati va bilimini o‘zlashtirishiga qaratadi. Dars tahlilida har bir tekshiruvchi va o‘qituvchining o‘zi quyidagi tamoyillardan foydalanadi; ilmiylik, talab birligi, darsni tahlil etishda ochiqlik, maxsus jadvalni mavjudligi va maqsadga yo‘nalganlik. Bizningcha, V.V.Ioxidov tomonidan keltirilgan tamoyillarni qo‘llashda, ilmiylik tamoyilini belgilashda maqsadni to‘g‘ri qo‘yish lozim .

Mohiyatan inson o‘z so‘zi bilan yaralmog‘i lozim. O‘z so‘zi va ovoziga ega bo‘lgan shaxs mustaqil va ijtimoiy faol bo‘ladi. Bu o‘rinda o‘quv predmeti va fan sifatida pedagogik texnologiyalarning o‘rni qanday? - degan savol tadqiqotchi olimlar R.Ishmuhammedov, A.Abduqodirov, A.Pardayevlar tomonidan tayyorlangan “Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar)”ni o‘rganib qaraydigan bo‘lsak, birinchidan, ushbu qo‘llanma sodda, ravon, tushunarli tilda yozilganligi, qo‘llanmada keltirilgan pedagogik texnologiyalardan foydalanilgan holda, o‘tkaziladigan mashg‘ulotlarning o‘qituvchi mavzu maqsadidan kelib chiqqan holda soddalashtirishi yoki bir muncha takomillashtirishi mumkinligiga imkoniyat berilgan. Metodlarni an’anaviy, zamonaviy va ilmiy-tadqiqot metodlariga bo‘lib o‘rganish maqsadga muvofiq. Faoliyat asosida o‘zlashtirilgan bilimlar tezroq talabaning mulkiga, e’tiqodiga aylanadi. Amaliy faoliyat, ta’lim sifati yanada takomillashadi.

“Yangi pedagogik texnologiyalar” bo‘yicha professor M.Ochilov o‘qigan ma’ruza matnlarining o‘quv qo‘llanma sifatida chop etilishi, ta’lim-tarbiyaga tizimli yondashish yo‘llarini yanada oydinlashtirdi. Qo‘llanmada muallif ta’lim-tarbiya jarayoniga: an’anaviy, tizimli, texnologik va tadqiqiy-ijodiy yondashuvlarni sodda va ravon tilda yoritib bergan. Texnologik yondashuv mazmunida “Texnologiya” yunoncha so‘z bo‘lib, “Texno”- mahorat, san’at, logos – tushuncha, ta’limot ma’nolarni anglatadi, deb ko‘rsatgan. Bu tushunchaning mazmunan isbotini professor V.P.Bespalkoning qarashlarida ham ko‘rish mumkin .

Tadqiqotchi olim A.A.Alimov tomonidan 2018 yilda himoya qilingan pedagogika fanlari falsafa (PhD) doktorlik ishida lateral (ijodiy yondashuv) fikrlash orqali o‘quv vaziyatlarini ishlab chiqish va bajarish jarayoniga e’tiborini qaratadi. Ayni o‘quv vaziyatlarini ishlab chiqish tartibidan biz dars tahlilini tashkil etish va o‘tkazishda e’tibor qaratish lozim bo‘lgan omil sifatida baholaymiz. O‘quv vaziyatlari, o‘quv dasturining elementlari bo‘lib, o‘qish va o‘rganish jarayonini tashkil etishda o‘quv maydonini aniqlashtiradi:

ta’lim maqsadiga va kasbiy malakalarni egallashga yo‘naltiradi;

faoliyatga yo‘naltirilgan holda ifodalaniladi;

topshiriqni bajarishda vazifalarni har tomonlama ishonchli qo‘ya oladi;

mutaxassislik bo‘yicha nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘laydi;

o‘zida mustahkam o‘zaro bog‘langan harakatlarini namoyish qiladi. Shuningdek, tadqiqotchi tomonidan ilgari surilgan o‘quv vaziyatlari:

1. Tahlil qilish va rejalashtirish.
2. Rejalashtirish bo‘yicha na’munaviy o‘quv dasturi tahlili.
3. Ta’lim muassasalari yoki tashkilotida namunaviy va ishonchli harakat maydonlari va o‘quv maydonlari tahlili.
4. Talabalarning dastlabki bilimlar tahlili.
5. O‘quv fanlari va o‘quv maydonlari orasidagi bog‘liqlikni o‘rganish.
6. O‘ziga hos qabul qilingan shartlar, ya’ni talabalar soni va bilim darajalaridan texnologik yondashuv asosida dars tahlil qilishning turlari.

1. Ta’limiy maqsad – o‘quv materialining mazmunini bilishi, ya’ni ushbu fanga taalluqli mavzu yuzasidan tegishli ilmiy bilimlarini o‘zlashtirish va amaliyotga tatbiq etish.

2. Tarbiyaviy maqsad – fan asoslariga oid mavzularni o‘zlashtirish orqali uning mazmunida yotgan g‘oyalar, fikrlar, dunyoqarashlar ta’sirida o‘zining shaxsiy sifatlari, fazilatlari, iymon-e’tiqodini shakllantirish.

3. Rivojlantiruvchi maqsad – ta’limiy va tarbiyaviy maqsadlar uyg‘unligida shaxsning bilish, mantiqiy tafakkur, kasbiy qobiliyati, aqliy kamoloti, ijodiy mehnat faoliyatiga bo‘lgan munosabati hamda tugal dunyoqarashini takomillashtirishdan iborat.

Bundan tashqari, texnologik yondashuv texnologiyasida rivojlantiruvchi maqsadning asosiy funksiyasi sifatida yo‘naltiruvchi maqsadni keltirishni joiz topdik. Yo‘naltiruvchi maqsad, talabaga tegishli fan asoslariga qiziqish orqali ongli va asosli ravishda kasbiy faoliyatni mustahkamlashga zamin yaratadi. Ta’kidlash joizki, shu narsani pedagogik texnologiyalar tatbiqida “shakllantirish”, “rivojlantirish”dan so‘ng “takomillashtirish” keladi. Aksariyat hollarda birdaniga “takomillashtirish” deyiladi. Pedagogik nuqtai-nazaridan “shakllantirish”ning o‘zi qiyin ekanligini, uning o‘ziga xos qonuniyatlari va prinsiplari borligi ko‘pincha hisobga olinmaydi. Rivojlantirishda ham xuddi shunday fikrlash lozim. Rivojlantirish undanda qiyin kechadigan jarayon bo‘lib, uning maqsadi va vazifalari bor. Rivojlantiruvchi maqsaddagi takomillashtirishni o‘z o‘rnida qo‘llanilgan deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan boshqa adabiyotlar

1. Abdukarimov H. Kasbiy pedagogik faoliyat.-T.: “O’qituvchi” NMIU, 2010.-160 b.
2. Abdukarimov H. Dars tahlili va uning metodikasi. O’quv-metodik qo’llanma.- T.: Mumtoz so’z, 2010.-40 b.
3. Azizxo’jaeva N.N Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent.: O’qituvchi,1992. -160 b.
4. Avloniy Abdulla. Turkiy Guliston yoxud axloq - T.: O’qituvchi, 1992. - 160 b.
5. Alimov A.A. Bo’lajak kasb ta’limi o’qituvchilarini shaxsga yo’naltirilgan texnologiyalar asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash. ped. fan. (PhD) diss.aftoref.., Toshkent - 2018, 65-70 b.
6. M.M. Aliqulova Innovatsion pedagogika uslubiy qo’llanma / Toshkent.: “TDIU” nashriyoti – 2012 y. 54 b.

USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEM

Turdikulova is the daughter of Gulchekhra Mamarakhim
Gulistan State University,
Department of Pedagogy and Psychology, Master
Email: guliaxmatova526@gmail.com

Annotation: Today, digital technologies are rapidly developing and require keeping up with the times in every field. The use of digital technologies in the educational system is of great importance in improving the quality of education and educating socially active young people in the present era, when the speed of obtaining and using information is very high. This, in turn, did not ensure that the quality of education was so high. Currently, the process of digitalization of education has started to improve the quality of education.

Key words: *continuous education, digital technologies, digital technologies in continuous education, cloud computing, global information systems*.

Continuous education is an integrated educational system consisting of stages that are interconnected based on logical consistency and develop from simple to complex and require each other.

The operation of the continuous education system is ensured on the basis of the state educational standards, on the basis of the consistency of educational programs at different levels, and includes preschool education, general secondary education, secondary special, vocational education, higher education, post-higher education, training and retraining of personnel, school includes extracurricular education.

Digitization in education is not "preparation for life and work", but "continuous learning and lifelong personal development". The proliferation of global information systems and artificial intelligence techniques will help bring about the changes necessary to achieve this. Achieving this goal is especially important due to the widespread adoption of cloud computing, public high-speed Internet, smart digital tools, and virtual reality technologies. In the age of digitization, more attention should be paid to the development of competences and adaptability. Reducing the number of subject areas required for learning allows you to significantly deepen the mastering of the remaining material and give maximum attention to the formation of the necessary skills. As a result, students can independently study any sections of the subject (if necessary).

The use of digital educational technologies in the educational system is as follows consists of directions:

- provision of visual information;
- creation of interactive presentation materials;
- control of the teaching process using a computer;
- control of students' knowledge and skills;
- monitoring students' independent research and creative work.

In conclusion, despite the rapid expansion of the use of digital technologies and their active use in the educational process, the number of those who can successfully solve complex problems in an environment saturated with them is only a small part of those trained, but in recent years their number has been increasing. It is necessary to change the work of the education system in such a way that the general literacy of graduates of educational institutions and the ability to solve non-standard problems is higher than that of modern intelligent computer systems. Educators need to show students how to use technology appropriately to support their learning, and how to interact with these technological tools and devices for learning purposes, so that the number of such graduates increases and the new digital divide narrows.

References:

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. “Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents” International Conference on Developments in

Education. Hosted from Bursa, Turkey. https: econferencezone.org July 15th 2022 45-48 p https://econferencezone.org/index. php/ecz/article/view/1279

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt /article/view/5217

3. Мирзоев, Д. (2022). “Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi.” Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article /view/5218.

4. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta‘sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer

5. Mirzayev Jamshid Turdialiyevich. “Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth” /Intellectual education technological solutions and innovative digital tools. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.

https://interonconf. org/index.php/neth/article/view/5386

6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ Psychological aspects of internet-communication in social society of youth. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. Neuroquantology |October 2022| volume 20 | issue 12 | page 3409-3416| doi: 10.14704/nq.2022.20.12.nq77350

https://www.proquest.com/openview/c0c46eaeba7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897

7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / People science and innovation international scientific journal volume 3 issue 4 april 2024 issn: 2181-3337 |scientists.uz b volume 3 issue 4-359p https://doi.org/10.5281/zenodo. 11032109

8. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN:2181-3337|Scientists.uz.174-177 p https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109

9. Kozlova N.Sh. Ta'limdagi raqamli texnologiyalar // Maykop davlat texnologiya universitetining xabarnomasi. 2019. jild. 1/40. 83–90-betlar.

10. Kozlov R.S., Kozlova N.Sh. Rossiya ta’lim tizimi raqamli transformatsiya davrida // O‘qituvchi millat yaratadi (A.-X. A. Qodirov): IV Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. 2019. 344–348-betlar.

A STUDY OF THE PRACTICAL ASPECTS OF DIGITAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FURTHER EDUCATION SYSTEM

Alchimbayeva Aigul Bakitzhanovna
AI-Farabi Kazakh National University，Senior Lecturer
E-mail: aigul.bakitzhan@mail.ru
Jin Xiaogang
AI-Farabi Kazakh National University, PhD student
E-mail:469020169@qq.com

Abstract: With the rapid development of digital technology, the further education system is experiencing profound changes. The application of digital empowerment and innovative

technologies has brought many opportunities for continuing education, while facing practical problems such as data retention and sharing, technical and talent challenges, shortage of costs, privacy protection, etc., we need to adopt strategies such as perfecting the basic support and innovating the teaching mode to solve them. The purpose of this paper is to discuss the current situation of the application of digital and innovative technologies in the continuing education system, the main problems faced, combined with the theoretical and practical cases of China's continuing education, and put forward the corresponding solution strategies, with a view to providing theoretical references and practical guidance for the high-quality development of continuing education

Keywords: Digital Technology, Innovative Technology, Continuing Education System, Practical Problems, Solutions, China

Modern digital technology is being integrated into the field of education with new concepts, new means, new modes and new mechanisms, bringing a wide and profound impact on education. Digital society, digitalisation of talent cultivation goals, digitalisation of teaching mode and digitalisation of education quality assurance mechanism are the main goals of digital development of higher continuing education. However, in this process, the continuing education system faces challenges in many aspects, such as data retention and sharing, shortage of technical talents, shortage of costs, and privacy protection.

I. Analysis of the current situation

1. Status quo of digital technology application

1.1 Information construction: many colleges and universities have upgraded and iterated their information construction through the leasing of information platforms and network course resources to achieve the development of independent construction of digital resources, wisdom in school management and online monitoring of teaching.

1.2 Independent construction of teaching resources: in order to solve the problem of lack of teaching resources, some colleges and universities rapidly develop courses at low cost through the informatisation platform recording system. **1.3 Online monitoring and management**: through the one-stop teaching management platform, it realises all-round dynamic monitoring of the teaching process.

2. The main problems faced

2.1 Data retention and sharing problems: at present, many schools do not have the awareness of data retention and data collection, a large number of students‘ information is still on paper files, and it is difficult to achieve the docking and sharing of students’ data at various stages. This leads to a fragmented state of data, which is difficult to integrate and effectively utilise.

2.2 Technical and Talent Difficulties: the collection of data, big data storage, and platforms for continuing education in colleges and universities are still in a fragmented state, and the lack of technicians is also a key problem. Especially in the collection, collation and analysis of data, there is a lack of talent, which makes it difficult to meet the actual demand.

2.3 Shortage of costs: big data processing requires a certain amount of infrastructure and systems, which requires financial investment. However, continuing education is in a non-core position in the whole school, and the school's investment in continuing education is relatively small, leading to the problem of shortage of funds for big data application.

2.4 Difficulty of privacy protection: privacy leakage is an unavoidable problem in the process of big data application, which must be given sufficient attention. How to protect personal privacy in data utilisation is another important challenge facing the further education system.

II.Second, the solution strategy

1. Improve the basic support

1.1 Strengthen data collection and storage: Enhance data collection and storage by establishing a robust mechanism, heightening data retention awareness, and facilitating seamless data sharing across all student stages. Simultaneously, bolster data storage infrastructure to elevate security and reliability. Zibo Vocational College exemplifies the pivotal role of IT construction in

enhancing continuing education quality and teaching standards through self-built digital resources, smart school management, and online teaching monitoring via leased IT platforms and course resources. Emulating this, establish a comprehensive data collection system, enhance data retention awareness, and ensure data integration and effective utilization.

1.2 Cultivate technical talents: Cultivate technical talents by enhancing training and recruitment to boost skills in data collection, collation, and analysis. Improve existing technical staff's professionalism through training courses and external expertise. Peking University's ‘National Training Plan’ offers a management framework for teacher training, including project implementation, multi-faceted research, and process management mechanisms. This serves as a valuable reference for continuing education management innovation. Collaborating with Peking University's program has increased technical personnel training and professionalism.

1.3 Increase funding input: Boost funding for continuing education by securing investments from the university and exploring diversified sources like enterprise contributions and government grants. Ensure adequate infrastructure and system support for big data applications. Qinghai University's School of Continuing Education exemplifies this by successfully obtaining university funding, diversifying funding channels, and enhancing infrastructure and systems.

1.4 Strengthening privacy protection: Establishing a sound privacy protection mechanism to ensure that personal privacy is not infringed upon in the process of data utilisation. By combining technical and legal means, PIC has successfully established a sound privacy protection mechanism to ensure that personal privacy is not violated in the process of data utilisation.

2. Innovative teaching models

2.1 Personalized Learning: Using big data and artificial intelligence technology, we analyse students' learning behaviours and needs, and provide students with personalized learning resources and teaching services. Through accurate push learning content and personalised counselling, students' learning effect and satisfaction are improved. Guangdong Light Industry Vocational and Technical College uses big data and artificial intelligence technology to achieve accurate analysis of students' learning behaviours and needs, and provide personalized learning resources and teaching services.

2.2 Intelligent management: using the intelligent teaching management platform, it realises all-round dynamic monitoring and management of the teaching process. Through data analysis and early warning mechanisms, problems in the teaching process are discovered and solved in a timely manner, and the efficiency and quality of teaching management are improved. The teaching management platform of Zibo Vocational College realises all-round dynamic monitoring and management of the teaching process and improves the efficiency and quality of teaching management.

2.3 Co-construction and sharing mechanism: explore the establishment of a co-construction and sharing mechanism between colleges and universities, and between colleges and enterprises, to achieve the sharing of high-quality digital resources and mutual benefit and win-win. It promotes the high-quality development of continuing education through cooperation in building online course resources and sharing teaching management experience. Qingdao Open University has actively explored the establishment of a joint construction and sharing mechanism among universities and between universities and enterprises, realising the sharing of high-quality digital resources and mutual benefit and win-win situation, and promoting the high-quality development of continuing education.

III. Conclusions

The application of digital and innovative technologies in continuing education presents both opportunities and challenges, including data retention, sharing, technical and talent gaps, funding shortages, and privacy concerns. To address these, strategies such as enhancing data support, fostering technical talent, securing funding, and strengthening privacy measures are crucial. Additionally, innovative teaching methods like personalized learning, intelligent management, and shared resources can improve teaching effectiveness and management, supporting the sustainable, healthy, and high-quality development of continuing education.

Literatures:

1.Taylor, M., & Johnson, R. (2022). Innovative technology adoption in adult education: Barriers and best practices. ***Adult Learning Quarterly*** , 39(1), 78-92.

2.Wang, X., & Li, J. (2023). Integrating digital tools into adult learning: Practical approaches and challenges in the further education sector. ***Journal of Continuing Education and Training*** , 45(2), 125-140.

3. Zhang, L., & Chen, Y. (2021). Challenges of digital transformation in vocational and adult education: A practical framework. ***International Journal of Vocational and Adult Education*** , 15(4), 201-215.

4. Zhang, W. (2024). Research on the application and challenges of digital technology in the construction of vocational education textbooks. In ***Proceedings of the Fourth Conference on Innovation in Education and Development*** (Vol. 2).

5. Mu, X. W., Xiang, J. S., & Tang, Y. B. (2023). Research on the construction and application of a digital knowledge system for secondary vocational courses in the context of knowledge auditing. ***Educational Science Forum*** , (27), 47-53.

6. Hu, Y. F., Ye, L. L., & Lin, M. (2024). Empirical research on the digital management of higher vocational education textbooks. ***Hebei Vocational Education*** , 8(1), 79-82.

7. Liu, S. N. (2023). Exploration of the deep integration of vocational education textbook construction and digital resource development. ***Continuing Education Research*** , (3), 71-76.

8. Li, J., & Yu, C. (2019). Research on the application of digital courses in continuing education. ***New Generation*** , (3).

ИНТЕЛЛЕКТ И КРЕАТИВНОСТЬ - ВЫСОКОЕ РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ

Озода Ташназаровна Назарова ГулГПИ,
доцент кафедры педагогики и психологии
azodanazarova09@gmail.com

Аннотация: Интеллект и креативность – два фундаментальных аспекта человеческого разума, которые лежат в основе множества достижений в науке, искусстве и технологии. Несмотря на то, что часто эти понятия воспринимаются как отдельные качества, они глубоко связаны и способны взаимодействовать на самых разных уровнях. В этой статье мы постараемся рассмотреть, что такое интеллект и креативность, как они развиваются и почему их сочетание имеет огромное значение для личностного роста и прогресса общества.

Ключевые слова: интеллект, функции интеллекта, измерение интеллекта, креативность, способности, вербальный и невербальный, одаренность, концепция интеллекта.

Abstract: Intelligence and creativity are two fundamental aspects of the human mind that underlie many achievements in science, art and technology. Despite the fact that these concepts are often perceived as separate qualities, they are deeply connected and able to interact on a variety of levels. In this article, we will try to consider what intelligence and creativity are, how they develop and why their combination is of great importance for personal growth and the progress of society.

Keywords: Intelligence, functions of intelligence, measurement of intelligence, creativity, abilities, verbal and non-verbal, giftedness. the concept of intelligence .

Интеллект традиционно определяется как способность человека решать задачи, адаптироваться к новым условиям, извлекать знания из опыта и применять их на практике. Он включает в себя такие компоненты, как логическое мышление, память, внимание, способность к обучению. Важное значение имеет и так называемый «эмоциональный интеллект», который помогает не только справляться с интеллектуальными задачами, но и эффективно взаимодействовать с окружающими людьми.

Интеллект многими исследователями рассматривается как эквивалент понятия общей одаренности, как способность к обучению и труду вообще, независимо от их содержания. Такой точки зрения придерживаются Бине, Спирмен, Рубинштейн. Интеллект рассматривается как механизм адаптации к среде, например, Пиаже пишет о том, что развитый интеллект проявляется в универсальной адаптивности, структурировании равновесных отношений между индивидом и средой.

Наиболее полным, с содержательной точки зрения, является опреде-ление интеллекта Векслера, он понимает интеллект как способность к целесообразному поведению, рациональному мышлению и эффективному взаимодействию с окружающим миром. Векслер вслед за Верноном придерживается иерархической модели интеллекта, в которой выделяется фактор общего интеллекта, или генеральный (G), основные групповые факторы: вербальный и невербальный (или пространственный, практико-технический), а также парциальные факторы (включающие отдельные перцептивные и сенсорные способности).

Вербальный интеллект в большой мере зависит от социализации, приобщения к культуре, уровня знаний и интеллектуальных навыков. Эту подструктуру интеллекта Кеттел называет связанным или кристаллизо-ванным интеллектом. Невербальный, практико-технический интеллект (или свободный, текучий) не зависит от приобщения к культуре, его уровень определяется общим развитием третичных или ассоциативных зон коры больших полушарий. Этот интеллект проявляется при решении перцеп-тивных задач, когда требуется воспринять и найти соотношение элементов. Парциальные факторы определяются уровнем развития отдельных сенсорных и моторных зон коры больших полушарий. Основные подходы к трактовке природы интеллекта:

1. *Социокультурный подход* (интеллект как результат процесса социализации, а также влияния культуры в целом).
2. *Генетический подход* (интеллект как следствие усложняющейся адаптации к требованиям окружающей среды в естественных условиях взаимодействия человека с внешним миром).
3. *Процессуально - деятелъностный подход* (интеллект как особая форма человеческой деятельности).
4. *Образовательный подход* (интеллект как продукт целенаправленного обучения).
5. *Информационный подход* (интеллект как совокупность элементарных процессов переработки информации) .
6. *Феноменологический подход* (интеллект как особая форма содержания сознания).
7. *Структурно-уровневый подход* (интеллект как система разно уровневых познавательных процессов).
8. *Регуляционный подход* (интеллект как фактор само регуляции психической активности).

Существует три разновидности в понимании функции интеллекта: 1) способность к обучению, 2) оперирование символами, 3) способность к активному овладению закономерностями окружающей нас действитель-ности.

Согласно Ж. Пиаже, интеллект – это наиболее совершенная форма адаптации организма к среде, представляющая собой единство процесса ассимиляции (воспроизведение элементов среды в психике субъекта в виде когнитивных психических схем) и процесса аккомодации (изменение этих когнитивных схем в зависимости от требований объективного мира). Таким образом, суть интеллекта заключается в возможности осуществлять гибкое и одновременно устойчивое приспособление к

физической и социальной действительности, а его основное назначение – в структурировании (организации) взаимодействия человека со средой.

Интеллект в онтогенезе: "посредником" между ребенком и окружающим миром является предметное действие. Ни слова, ни наглядные образы сами по себе ничего не значат для развития интеллекта. Нужны именно действия. Действия самого ребенка, который мог бы активно манипулировать и экспериментировать с реальными предметами (вещами, их свойствами, формой и т.д.).

По мере нарастания и усложнения опыта ребенка по практическому действованию с предметами происходит интериоризация предметных действий, то есть их постепенное превращение в умственные операции (действия, выполняемые во внутреннем мысленном плане). По мере формирования операций взаимодействие ребенка с миром все в большей мере приобретает интеллектуальный характер. Ибо, как пишет Пиаже, интеллектуальный акт (состоит ли он в том, чтобы отыскать спрятанный предмет или найти скрытый смысл художественного образа) предполагает определенное множество путей действования (в реальном либо ментальном пространстве и времени). В развитии интеллекта, согласно теоретическим воззрениям Пиаже, выделяются две основные линии. Первая связана с интеграцией операциональных когнитивных структур, а вторая - с ростом инвариантности (объективности) индивидуальных представлений о действительности.

Теории интеллекта: двухфакторная модель интеллекта Ч.Спирмена. Спирмен занимался проблемами профессиональных способностей (матем., литер. и т.д.). При обработке данных тестирования обнаружил связь между уровнем мышления, памяти, внимания и восприятия. Предположил, что успех любой интеллектуальной работы определяют: 1) некая общая способность, 2) способность, специфическая для данной деятельности. Существует общий фактор J (общий интеллект) – сложноинтегрированное качество психики, обеспечивающее индивидуальную успешность поведения в различных ситуациях и эффективность различных видов деятельности. Двухфакторная система: general factor (g) есть собственно интеллект, сущность которого сводится к индивидуальным различиям в "умственной энергии" (его составляет сумма результатов всех тестовых заданий); фактор s – характеризует специфику каждого конкретного задания. Спирмен разграничил уровневые свойства интеллекта: 1-показатели сформирован-ности основных сенсорно-перцептивных и вербальных функций и 2 - комбинаторные свойства (способность выяснять связи между стимулами).

Многофакторная модель интеллекта Л.Терстоуна. Определенный интеллектуальный акт является результатом взаимодействия множества отдельных факторов. В интеллект входит 7 первичных умственных способностей: счетная (способность оперировать числами и выполнять арифметические действия), вербальная гибкость, вербальное восприятие, пространственная ориентация, память, способность рассуждениям, быстрота восприятия сходств и различий.

Л.Терстоун предложил метод многофакторного анализа матриц корреляций. Этот метод позволяет выделить несколько независимых «латентных» факторов, определяющих взаимосвязи результатов выполнения различных тестов той или иной группой испытуемых Дж.Гилфорда, Дж. Гилфорд предложил модель «структуры интеллекта (SI)», систематизируя результаты своих исследований в области общих способностей. По своей структуре модель является необихевиористской, основанной на схеме: стимул – латентная операция – реакция.

Место стимула в модели Гилфорда занимает «содержание», под «операцией» подразумевается умственный процесс, под «реакцией» – результат применения операции к материалу. Факторы в модели независимы. Таким образом, модель является трехмерной, шкалы интеллекта в модели – шкалы наименований. Операцию Гилфорд трактует как психический процесс: познание, память, дивергентное мышление, конвергентное мышление, оценивание. Содержание задачи определяется особенностями материала или информации, с

которой производится операция: изображение, символы (буквы, числа), семантика (слова), поведение (сведения о личностных особенностях людей и причинах поведения).

Результаты – форма, в которой испытуемый дает ответ: элемент, классы, отношения, системы, типы преобразований и выводы. Всего в классификационной схеме Гилфорда 120 факторов. Главным достижением Дж. Гилфорда многие исследователи считают разделение дивергентного и конвергентного мышления. Дивергентное мышление связано с порождением множества решений на основе однозначных данных и, по предположению Гилфорда, является основанием творчества. Конвергентное мышление направлено на поиск единственно верного результата и диагностируется традиционными тестами интеллекта. Недостатком модели Гилфорда является несоответствие результатам большинства факторно-аналитических исследований.

Гарднер считает, что можно говорить о множестве видов человеческого интеллекта. Главным методом изучения человеческого интеллекта, на его взгляд, является не эксперимент, не измерение и даже не опрос на предмет выявления «обыденных моделей», а наблюдение за естественным поведением индивидов в ходе лонгитюдного исследования. А тесты, интервью и прочие инструментальные методы пригодны лишь для измерения когнитивных навыков, мотивации и общей активности личности. Гарднер выделяет в качестве основных компонентов интеллекта, помимо традиционных (по Терстоуну): музыкальные способности, мотивацию, инициативу, сенсомотор-ные способности и т.д.

В одной из последних своих работ он рассматривает ***7 видов*** интеллекта:

1. **Лингвистический интеллект**. Характеризуется способностью использовать естественный язык для передачи информации, а также стимулирования и возбуждения (поэт, писатель, редактор, журналист).

2. Музыкальный интеллект. Определяет способность исполнять, сочинять музыку или получать от нее удовольствие (исполнитель, композитор, музыкальный критик).

3. Логико-математический интеллект. Определяет способность иссле-довать, классифицировать категории и предметы, выявлять отношения между символами и понятиями путем манипулирования ими (математик, ученый).

4. Пространственный интеллект – способность видеть, воспринимать и манипулировать объектами в уме, воспринимать и создавать зрительно-пространственные композиции (архитектор, инженер, хирург).

5. Телесно-кинестетический интеллект – это способность исполь-зовать двигательные навыки в спорте, исполнительском искусстве, ручном труде (танцовщик, спортсмен, механик).

6. Межличностный интеллект. Обеспечивает способность понимать других людей и налаживать с ними отношения (учитель, психолог, продавец).

7. Внутриличностный интеллект. Представляет способность понимать себя, свои чувства, стремления (психолог, поэт).

Концепция интеллекта как ментального опыта М.А.Холодной. В общем виде интеллект – это система психических механизмов, которые обусловливают возможность построения "внутри" индивидуума объективной картины происходящего.

М.А. Холодная выделяет минимум базовых свойств интеллекта: «1) уровневые свойства, характеризующие достигнутый уровень развития отдельных познавательных функций (как вербальных, так и невербальных), и презентации действительности, лежащие в основе процессов (сенсорное различие, оперативная память и долговременная память, объем и распределение внимания, осведомленность в определенной содержательной сфере и т. д.); 2) комбинаторные свойства, характеризующиеся способностью к выявлению и формированию разного рода связей и отношений в широком смысле слова – способность комбинировать в различных сочетаниях (пространственно-временных, причинно-следственных, категориально-содержательных) компоненты опыта; 3) процессуальные свойства, характеризующие операциональный состав, приемы и отражение интеллектуальной деятельности вплоть до уровня элементарных информационных

процессов; 4) регуляторные свойства, характеризующие обеспечиваемые интеллектом эффекты координации, управления "и контроля психической активности».

Классификация типов интеллекта Холодной: общий – частные интеллетульные способности, конвергентный – дивергентный, репродук-тивный – продутивный, кристаллизированный (вербальный) – текучий (неверб.)

Методики исследования интеллекта грубо делятся на: эксперимен-тальные, опросные и креативные (интуитивные). Первые дают наиболее быстрый и четкий результат. Вторые позволяют серию корелирующихся между собой данных, но чуть более сложны в обработке. Третий тип вынесен в особый класс, является наиболее информативным, но представляет значительные трудности в обработке результата и его трактовки, более того результаты полученные с помощью этой группы методик не всегда явно связаны с аналогичными результатами другой группы.

Бинэ и Симоном были созданы первые тесты, традиционно называемые тестами интеллекта. Они придумали шкалы для отбора умственно отсталых детей. Первая шкала состояла из 30 тестов, расположенных в порядке восходящей трудности и охватывающих широкий диапазон функций. Особо выделялись суждения, понимание и рассуждение, которые Бинэ рассматривал как основные компоненты интеллекта. Во второй шкале количество тестов было увеличено, и все они были сгруппированы по возрастным уровням на основе их выполнения примерно 300 нормальными детьми в возрасте между 3 и 13 годами.

В качестве показателя использовался умственный возраст, или умственный уровень, соответствующий возрасту нормальных детей, чьим показателям он равнялся. Тесты Бине оказались очень успешными и были очень быстро взяты на вооружение английскими и американскими психологами. Результаты тестов были закреплены в одном понятии, т.н. “коэффициент интеллекта” или IQ. Исторически IQ был обозначен как пропорция умственного развития и хронологического возраста умноженная на 100. В наше время IQ измеряется иными способами, но все еще по шкале в 100 единиц со стандартным отклонением

Креативность – творческая, созидательная, новаторская деятельность. Люди могут быть креативными по-разному. Некоторые креативны в профессиональной сфере, не будучи таковыми в личной жизни. Многие писатели считают креативность частью общего интеллекта, но различия в креативности у людей с равным IQ опровергают это. Креативность действительно связана с интеллектом и уровнем IQ, но IQ-тесты не способны измерить креативность напрямую.

Креативность – изобретательность мышления ("творческость"). *Креативность* – творческие способности индивида, характеризующиеся готовностью к продуцированию принципиально новых идей и входящие в структуру одаренности в качестве независимого фактора.

По мнению П.Торренса, креативность включает в себя повышенную чувствительность к проблемам, к дефициту или противоречивости знаний, действия по определению этих проблем, по поиску их решений на основе выдвижения гипотез, по проверке и изменению гипотез, по формулированию результата решения. Для оценки креативности используются различные тесты дивергентного мышления, личностные опросники, анализ результативности деятельности. С целью содействия развитию творческого мышления могут использоваться учебные ситуации, которые характеризуются незавершенностью или открытостью для интеграции новых элементов, при этом учащихся поощряют к формулировке множества вопросов.

Креативность по Торренсу (от лат. creatio созидание): индивид становится чувствителен к проблемам, дефициту и пробелам знаний, к объединению разноплановой информации, к дисгармонии элементов; определяет связанные с этим проблемы; ищет их решения, выдвигает предположения и гипотезы о возможности решений; проверяет и опровергает эти гипотезы; модифицирует их; перепроверяет их; окончательно

обосновывает результат. Дивергентное и конвергентное мышление. Дивергентное мышление (от лат. divergere расходиться) форма мышления. Основано на стратегии генерирования множества решений одной единственной задачи. Конвергентное мышление (от лат. convergere сходиться) форма мышления. Основано на стратегии точного использования предварительно усвоенных алгоритмов решения определенной задачи, т.е. когда дана инструкция по последовательности и содержанию элементарных операций по решению этой задачи.

Гилфорд заявил, что в процессе извлечения информации из памяти могут вовлекаться два вида операций – конвергентное воспроизведение и дивергентное воспроизведение. Конвергентное воспроизведение – поиск специфичной информации, для решения проблемы, требующей один, логически необходимый, правильный ответ. Дивергентное воспроизведение – требуется для решения проблем, которые могут иметь много разных и равно приемлемых решений.

Гилфорд заявил, что креативность вовлекает дивергентное мышление, представленное беглостью, гибкостью и оригинальностью мыслительных процессов. Люди с хорошо развитыми способностями к формированию и восприятию идей вырабатывают гораздо больше способов решения проблемы за короткое время. Они обладают высокой гибкостью и могут легко переключаться с одного подхода к решению проблемы на другой, новый, если проблема и ее условия новы и требуют соответствующего к себе подхода. Оригинальные люди могут создавать новые и универсальные предположения и идеи (беглость), “ломать границы” для атаки проблемы с новой позиции (гибкость) и вырабатывать новые и подлинно уникальные идеи (оригинальность).

Творческим людям присуще следующие личностные черты: независимость – личностные стандарты важнее стандартов группы, неконформность оценок и суждений; открытость ума – готовность поверить своим и чужим фантазиям, восприимчивость к новому и необычному; высокая толерантность к неопределенным и неразрешимым ситуациям, конструктивная активность в этих ситуациях; развитое эстетическое чувство, стремление к красоте.

Торренс разработал множество тестов для измерения дивергентного мышления. В них входят задания для создания новых способов использования коробок или кирпичей, или для предложений, как можно улучшить чучело животного, чтобы с ним было легче играть. Реакции и ответы на эти задания были основным критерием измерения беглости, гибкости и оригинальности. Эти тесты имеют низкую корреляцию, но большое значение по отношению к IQ – тестам.

Исследования Торренса показывают, что дети с низким IQ не показывали хороших результатов в тестах на дивергентное воспроизведение. Люди, набиравшие наибольшее количество баллов в тестах на дивергентное мышление, имели обычно средний уровень интеллекта, однако высший IQ не дает гарантии того, что способности к дивергентному воспроизведению будут очень хорошими.

Гетзелс и Джэксон были у самых истоков изучения отношений между дивергентным мышлением, интеллектом и креативным действием. В группе, организованной в основном из самых выдающихся студентов, они обнаружили поразительные различия между учащимися с высочайшими уровнями интеллекта и с низкими уровнями дивергентного мышления и студентами с выдающимися показателями дивергентного мышления, но с низким показателями IQ.

Интеллект и креативность – это не только два ключевых аспекта познавательных способностей, но и взаимодополняющие компоненты, которые играют важную роль в достижении личных и общественных успехов. Интеллект позволяет анализировать информацию, систематизи-ровать знания и решать сложные задачи, в то время как креативность открывает новые горизонты, позволяя мыслить нестандартно и находить оригинальные решения. Вместе они создают синергию, благодаря которой возможны великие открытия и прорывы.

Развитие этих качеств является важной частью личностного роста и профессиональной реализации. Важно понимать, что интеллект и креативность – это не фиксированные характеристики, а способности, которые можно и нужно развивать на протяжении всей жизни. Инвестируя в саморазвитие, используя различные методы и подходы, мы можем не только повысить свою интеллектуальную гибкость, но и раскрыть свой творческий потенциал. В конечном итоге, комбинация высокоразвёрнутого интеллекта и яркой креативности позволяет нам не только решать задачи, стоящие перед нами, но и прокладывать новые пути для будущих поколений.

Таким образом, для достижения максимального развития познавательных способностей важно стремиться к гармоничному сочетанию рационального мышления и творческой инициативы. Это ключ к эффективной адаптации в быстро меняющемся мире и важная составляющая прогресса на всех уровнях – от индивидуальных достижений до глобальных преобразований.

Литература:

1. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб.: Питер, 2007. -249 с.

2. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов.- 9-е изд. стереотип.- М.: Издательский центр «Академия», 2004.- 456с

TA’LIM VA TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA BOLALARNING SOG‘LIG‘IGA ZARAR YETKAZUVCHI AXBOROTLARDAN HIMOYA QILISH

Xamrayev Abubakir Faxriddinovich
GulDPI “Ijtimoiy fanlar va san’atshunoslik” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda bola huquqlarini ta’minlash global muammolardan biri bo‘lib, uni hal etish bilan bog‘liq masalalar jahon hamjamiyatining doimiy diqqat-e’tiborida.

Kalit so‘zlar: bola huquqlari, jahon, sog‘lom, jismoniy, g‘ayriqonuniy.

Abstract: today, the provision of Child Rights is one of the global problems, the issues related to its solution are under the constant attention of the world community.

Keywords: Child Rights, World, healthy, physical, illegal.

Hozirgi kunda bola huquqlarini ta’minlash global muammolardan biri bo‘lib, uni hal etish bilan bog‘liq masalalar jahon hamjamiyatining doimiy diqqat-e’tiborida. Bu bejiz emas, chunki yosh avlod jamiyat taraqqiyoti va istiqbolini ta’minlovchi yetakchi kuch hisoblanadi. Har bir millatning ertangi kuni, uning yorug‘ istiqboli o‘zining har tomonlama barkamol, iste’dodli yoshlariga bog‘liq. Qaysi yurt taraqqiyotga erishmoqchi bo‘lsa, shubhasiz bolalar tarbiyasiga, ularning sog‘lom va barkamol bo‘lib voyaga yetishiga asosiy e’tiborni karatadi. Shuning uchun ham mustaqilligimizning ilk kunlaridanoq, bolalar va yoshlarning ma’naviy, jismoniy kamolotiga katta e’tibor qaratildi. Agar e’tibor qilsak, mustaqil O‘zbekistonimiz tomonidan qabul qilingan birinchi qonunlardan biri ham “O‘zbekiston Respublikasida Yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari” bo‘lib, u 1991 yilning 20 noyabrida qilingan edi. Ushbu qonunning yangi taxriri ”Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonun 2016 yil 14 sentabrida qabul qilindi. Yoki O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan 1993-yil 4-martda qabul qilgan farmoniga muvofiq ta’sis etilgan mustaqil O‘zbekistonning ilk ordeni «Sog‘lom avlod uchun» deb nomlandi. Bu yuksak nishon mamlakat oldidagi ulug‘ maqsadlarni ko‘zlab ta’sis etilgan edi. Sog‘lom avlodgina, barkamol millatgina buyuk davlatni bunyod etish mumkinligiga timsol bo‘ldi. Hozir dunyo buyicha 110 mln. bola maktabga jalb etilmagan. Har yili 100 minglab bolalar qarovsizlikdan nobud bo‘lmoqda. Bu raqamlar har birimizni mushohadaga undaydi. Shuning uchun ham bola huquqlarini ta’minlash global muammolardan biri bo‘lib, uni hal etish dunyo hamjamiyatining doimiy diqqat-e’tiborida.

Bugungi kunda yosh avlodni tarbiyalashdagi bosh va asosiy muammolardan biri ularni hayotiga va sog‘lig‘iga xavf soladigan xatti-harakatlarni sodir etishga, shu jumladan o‘z

sog‘lig‘iga zarar yetkazishga, o‘z joniga qasd qilishga va shunday harakatlarni targ‘ib qilishga undaydigan axborotlardan ximoya qilish masalasidir. Shu maqsadda 2017 yil 8 sentabr № O‘RQ–444 – raqam bilan “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan ximoya qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonuni qabul qilindi. Qonunning maqsadi bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

Bolalarni ularning sog‘lig‘igazarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari deganda quydagilarni tushinish mumkin:

- bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishni ta’minlovchi huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy va texnikaviy shart-sharoitlar yaratish, shuningdek ushbu sohadagi ilmiy va amaliy tadqiqotlarni rivojlantirish;

- bolalar ongiga g‘ayriqonuniy axborot-ruhiy ta’sir ko‘rsatilishining, ularga hiyla ishlatilishining, bolalarni g‘ayriijtimoiy harakatlarga undovchi axborot mahsuloti tarqatilishining oldini olish, shuningdek ushbu sohadagi huquqbuzarliklarni profilaktika qilish;

- fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlarining, fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining, jismoniy va yuridik shaxslarning bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi faoliyatini qo‘llabquvvatlash;

- bolalarning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotni tasniflash mezonlari, mexanizmlari va uslublarini ishlab chiqish hamda takomillashtirish, bolalarning axborot xavfsizligini ta’minlashning dasturiy-apparat va texnika vositalarini joriy etish shular jumlasidandir. Bugungi kunda ta’limni davlat tomonidan boshqarish organlarining va ta’lim muassasalarining bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasida quydagi ishlarni amalga oshirishi lozimdir:

- bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi;

- bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishga qaratilgan dasturlar va uslublarni ishlab chiqadi hamda ta’lim muassasalarining faoliyatiga joriy etadi;

-ta’lim, o‘quv-tarbiya muassasalarida bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishga doir chora-tadbirlarni amalga oshiradi; -bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish maqsadida ularning ta’lim olish, bilim orttirish va muloqot faoliyati jarayonida bolalarga psixologik yordam ko‘rsatadi;

-bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasida yakka tartibdagi profilaktika tadbirlarini o‘tkazishda ishtirok etadi; -bolalarning axborotga oid va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga, shuningdek ma’naviyaxloqiy tarbiyasiga doir faoliyatda ishtirok etadi;

- ta’lim muassasalarida bolalar sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotni o‘z ichiga olmagan axborot resurslaridan foydalanishni ta’minlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.Bolalarning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborot jumlasiga bolalar o‘rtasida tarqatilishi taqiqlangan axborot mahsuloti, ya’ni muayyan yosh toifalaridagi bolalar o‘rtasida tarqatilishi cheklangan axborot mahsulotlarini aytish mumkin.Bolalarni ularning hayotiga va sog‘lig‘iga xavf soladigan xattiharakatlarni sodir etishga, shu jumladan o‘z sog‘lig‘iga zarar yetkazishga, o‘z joniga qasd qilishga va shunday harakatlarni targ‘ib qilishga undaydigan, shuningdek bolalarda alkogolli va tamaki mahsulotlarini, giyohvandlik vositalarini, psixotrop moddalarni yoki aql-iroda faoliyatiga ta’sir etuvchi boshqa moddalarni iste’mol qilish, qimor o‘yinlarida, ommaviy tartibsizliklarda ishtirok etish, fohishalik, darbadarlik, tilanchilik yoki g‘ayri-ijtimoiy xatti-harakatning boshqa shakllari bilan shug‘ullanish istagini paydo qiladigan axborotlarni tushunish mumkin. Shu bilan birga odamlarga yoki hayvonlarga nisbatan zo‘ravonlik va shafqatsizlik qilish mumkinligini asoslaydigan yoki oqlaydigan yoxud zo‘ravonlik xatti-harakatlarini amalga oshirishga undaydigan hamda oilaviy qadriyatlarni inkor etadigan, axloqsizlikni targ‘ib qiladigan, shuningdek ota-onasiga va oilaning boshqa a’zolariga nisbatan hurmatsiz munosabatni shakllantiradigan shuningdek g‘ayriqonuniy xulq-atvorni oqlaydigan va huquqbuzarlik sodir etishga olib keladigan ma’lumotlar ham bolaning qalbini jarohatlaydi.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda bolalar o‘rtasida buzg‘unchilik g‘oyalarini targ‘ib etishga chaqiradigan, uyatli so‘zlarni o‘z ichiga olgan, pornografiya xususiyatiga ega bo‘lgan axborotni o‘z ichiga olgan, shafqatsizlik, jismoniy va ruhiy zo‘ravonlik, jinoyat yoki jamiyatga qarshi boshqa xatti-harakatlar tasvirlangan, bolalarda qo‘rquv, vahima yoki sarosima uyg‘otadigan, shu jumladan kuch ishlatilmagan o‘limni, kasallikni, o‘z joniga qasd qilishni, baxtsiz hodisani, avariyani yoki falokatni va ularning oqibatlarini inson qadr-qimmatini kamsitadigan shaklda tasvirlash yoki bayon etish tarzida taqdim etiladigan, erkak va ayol o‘rtasidagi jinsiy munosabatlarni tasvirlash yoki bayon etish tarzida taqdim etiladigan axborot mahsulotlari to‘lib yotibdi. Afsuski bunday ma’lumotlarni zararsizlantirish mexanizimi yoki unga to‘siq qo‘yish imkoniyati bugungi kunda mavjud emas.Darhaqiqat, bugun dunyo taraqqiyoti shu darajaga yetdiki, endi mafkuraviy kurash, ma’naviy salohiyat yetakchi o‘ringa chiqdi. Endi qurol-yaroqlar emas, balki “fikrga qarshi faqat fikr, g‘oyaga qarshi faqat g‘oya” bilan kurashib olg‘a borish mumkin. Kimning mafkurasi, milliy g‘oyasi kuchli bo‘lsa, o‘sha yengib chiqadi. Mamlakatimiz kelajagini ta’minlaydigan, ma’naviy dunyosi butun, axloqan pok, O‘zbekistonning yangi rivojlanish bosqichida samarali mehnati, dunyoviy fanlarni chuqur o‘zlashtirgan yoshlarni tarbiyalash ta’lim tizimidagi asosiy vazifa hisoblanadi.

2017-2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning beshta ustuvor yo‘nalishidan biri “Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta’minlash hamda chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat” qilib belgilanganligi voyaga yetmaganlar orasida ma’naviy tahdidlar mazmunini fosh qilish va vatanparvarlikni chinakam e’tiqodga aylantirish bilan bog‘liq ilmiy muammolarni tadqiq etish zaruratini keltirib chiqaradi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2019 yil 19 martda videoselektor yig‘ilishi o‘tkazilib, bu yig‘ilishda yoshlarimizga bo‘lgan e’tiborni yanada kuchaytirish, ularni madaniyat, san’at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, yoshlarda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish, yurtimiz yoshlari o‘rtasida kitobxonlikni targ‘ib qilish, xotin-qizlar bandligini oshirish masalalariga urg‘u berildi. Aytish kerakki, turli ziddiyatlar kuchayib borayotgan bugungi dunyo manzaralarida yoshlarimizning ma’naviy immunitetini kuchaytirish, ularning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazish har qachongidan ham dolzarbroq ekanini anglangan xolda, davlatimiz rahbari tomonidan ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy sohalardagi ishlarni yangi tizim asosida yo‘lga qo‘yish maqsadida 5 ta muhim tashabbus ilgari surildi. Bugungi kunda har-bir tashabbus bo‘yicha mamlakatimizda chora-tadbirlar dasturlari ishlab chiqilib yurtimiz yoshlari ijtimoiy-iqtisodiy xayotiga tadbiq etilmoqda. Amalga oshirilayotgan ishlarning pirovard maqsadi yoshlar bilan olib boriladigan ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yangi bosqichga ko‘tarish, ularda buzg‘inchi g‘oyaviy tahdidlarga qarshi kurashish immunitetini mustaxkam shakllantirishdan iboratdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yoshlar bilan olib boriladigan ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yangi bosqichga ko‘tarish zarurligi haqida shunday yozadi: “Albatta, biz mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallagan, mustaqil hayotiy pozitsiyaga ega bo‘lgan yoshlarni tarbiyalash bo‘yicha katta ishlarni amalga oshirmoqdamiz. Ammo xolisona tan olib aytadigan bo‘lsak, bugungi kunda butun dunyoda aholining, birinchi navbatda, yoshlarning ongi va qalbini egallash uchun qanday keskin kurash borayotganini, diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, “ommaviy madaniyat” kabi tahdidlar kuchayayotganini hisobga oladigan bo‘lsak, farzandlarimiz tarbiyasi, ma’naviy-ma’rifiy sohadagi ishlarimizni bir zum susaytirmasdan, aksincha, ularni yangi bosqichga ko‘tarishimiz zarur”. Darhaqiqat, bugun dunyo taraqqiyoti shu darajaga yetdiki, endi mafkuraviy kurash, ma’naviy salohiyat yetakchi o‘ringa chiqdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent. “O‘zbekiston” 2018 y.

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 132 RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING YANGI O‘ZBEKISTON RIVOJIGA TA’SIRI Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi.

3. Mirziyoyev Sh.M. Mamlakatimizda huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasida belgilangan vazifalar ijrosi, bu boradagi muammolar va ularni hal qilish masalalariga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishidagi ma’ruza “Xalq so‘zi”, 2017 yil 16 noyabr

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Birlashgan millatlar tashkiloti bosh assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqini umumta’lim maktablarining 7-10 sinflarida o‘rganish bo‘yicha o‘quv qo‘llanma. –Toshkent:O‘zbekiston, 2017.

MIRZACHO‘LNI O‘ZLASHTIRILISHI DAVRIDAGI MUAMMOLAR TAHLILI

Xakimov Ravshan Raimovich
Guliston davlat pedagogika instituti
“Tarix va san’atshunoslik” kafedrasi, o‘qituvchisi
e-mail: rovshik721@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Mirzacho‘lni o‘zlashtirish yillaridagi qarorlar va ularni bajarilishi masalasidagi muammolar, urush yillarida asosiy ishchi kuchi frontga jalq qilinganligi, Mirzacho‘l yerlariga moslashmagan boshqa xalqlarni ko‘chirilganligi masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Mirzacho‘l, partov, sholi, sotqin, xoin, demografik, sifatsiz, bo‘z yer, dekret, Xilkovo.

Annotation: In the article, the decisions made during the development of Mirzachol and the problems of their implementation, the fact that the main workforce was sent to the front during the war, and the issues of resettlement of other peoples are covered.

Key words: Mirzachol, partov, sholi, traitor, traitor, demographic, poor quality, wasteland, decree, Khilkovo.

Tarixiy ma’lumotlarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, O‘zbekistonda sovet hokimiyatining dastlabki yillaridanoq paxtachilikni jadal rivojlantirish poydevoriga asos solindi. Bu davrda respublikada paxtachilikning rivojlantirilishi faqatgina iqtisodiy vazifa bo‘lib qolmay, siyosiy va mafkuraviy ahamiyat kasb etardi.

Shu o‘rinda qayd etish kerakki, Sovet davlati tashkil topgandan beri o‘tgan davr mobaynida ishlab chiqaruvchi kuchlarni mamlakat bo‘ylab joylashtirish, ularni rivojlantirish masalalari yangi bo‘z yerlarni o‘zlashtirish, yer osti qazilma boyliklarni ishga solish masalalari bilan bevosita bog‘liq holda olib borildi. Biroq, shuni ta’kidlash muhimki, bunday o‘zlashtirilayotgan hududlarning aksariyatidagi iqlim, tabiiy-geografik sharoitlari inson hayoti, uning yashash sharoiti uchun katta qiyinchiliklar tug‘dirdi. Tarixan olib qaraganda o‘lkada bo‘z yerlarni o‘zlashtirish, ularga suv chiqarish ishlari, garchi Turkiston Rossiya imperiyasi tomonidan zabt etilganidan keyin boshlangan bo‘lsada, bu harakat ulkan ishning debochasi edi, xolos.

Shuning uchun ham faqat hozirgi O‘zbekistonning emas, balki hozirgi Qozog‘iston va Tojikistonning ham ma’lum hududlarini o‘z ichiga olgan Mirzacho‘l yerlarini o‘zlashtirish ishlari Oktabr to‘ntarishidan so‘ng amalga oshirila boshlandi[1]. Jumladan, 1918-yil may oyida Xalq Komissarlar Sovetining V.I.Lenin tomonidan imzolangan dekreti e’lon qilindi.Unda Turkistonda sug‘orish ishlariga 50 million so‘m ajratilishi va bu ishlarni tashkil qilishga qaratilgan tadbirlar ko‘zda tutilgan edi.

Mirzacho‘l va Dalvarzin dashtlarini o‘zlashtirish ishlarini olib borish va shu maqsadda qurilish ishlarini ham yo‘lga qo‘yish ko‘zlangan edi. Xususan, Xilkovo (Bekobod tumani) stansiyasida sement zavodini bunyod etish mo‘ljallangan edi. Mazkur zavod 1926- yili burilib, ishga tushirildi [1:62].

Bu borada boshlangan chora-tadbirlar 1930-yillarning oxirida davom ettirilish jarayonida, vohada yangi 110 ming gektar yerni meliorativ tadbirlarsiz o‘zlashtirilishi tufayli sizot suvlari ko‘tarilib, sho‘rlangan yerlar yanada ko‘paygan edi[2:9].1939, 1940, 1941, 1942-yillarda partov yerlarni o‘zlashtirish maqsadida sholi ekish sur’ati oshirib borilib, urush tufayli melioratsiya va irrigatsiya ishlari to‘xtab qoldi, oqibatda yer botqoqlanib, o‘tmishdagi dahshatli voqealar takrorlandi.

Hatto xuddi shu yillarda Sovet davlati paxta yetishtirish hajmini oshirish maqsadida ayrim xalqlarning peshonasiga “sotqin”, “xoin” kabi tamg‘alarni bosib, ko‘chiruvchilik siyosatini yuritgandi [3:25-27]. Oqibatda koreyslar, Qrim tatarlari, mesxeti turklari, shuningdek, urush asirlari kabi turli diasporalar Mirzacho‘lga o‘zlari uchun mutlaqo notanish bo‘lgan landshaftga ko‘chirildilar.

1948-yilda Farxod GESi ishga tushishi bilan 1947-1948-yillarda qurilgan Boyovut kanaliga suv ochildi, Do‘stlik kanalining suvi ko‘paydi va qo‘shimcha 40 ming gektar yerni o‘zlashtirish imkoni tug‘ildi. Sobiq Ittifoqning Mirzacho‘lni o‘zlashtirishda madaniylashtirilgan ko‘chirish siyosatining ko‘rinishi bo‘lgan “komsomol yo‘llanmasi” bilan yuborish, mehnat resurslari bilan uzviy ta’minlash dasturi shakllandi.

Ushbu chora-tadbirlar davomida 1949-yilning yanvarida bir guruh Andijonlik yoshlar oilasi bilan Mirzacho‘lda ishlash tashabbusi bilan chiqdilar [4:50-51]. Andijon yoshlarining tashabbusini Toshkent, Qashqadaryo, Farg‘ona va boshqa viloyatlar yoshlari ham qo‘llab chiqdilar.

SSSR Ministrlar Soveti huzuridagi Mehnat rezervlari Bosh boshqarmasi tomonidan 1956-1962-yillarda qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash bilim yurtlarini, hunar maktablarini va mehnat rezervlari maktablarini tamomlayotgan kishilardan Mirzacho‘lda yangi tashkil qilinayotgan sovxozlarga va qurilish tashkilotlarga 24,4 ming mexanizatorni va malakali binokor ishchini yuborilishini, shu jumladan, 1956-yilda 4,4 ming kishini (shundan O‘zbekiston SSRga 3 ming kishini va Qozog‘iston SSR ga 1,4 ming kishini) hamda 1957- yilda 5 ming kishini (shundan O‘zbekiston SSRga 3,3 ming kishini va Qozog‘iston SSRga 1,7 ming kishini) safarbar etilishi ma’lum qilindi[5:23].

Umuman olganda, Mirzacho‘l hududlarining o‘zlashtirilishi natijasida yangi shaharlar paydo bo‘lgan bo‘lsada, bu jarayonda olib borilgan ko‘chirish siyosati bir qator kamchiliklar bilan kechib, Sirdaryo va Jizzax viloyatlaridagi demografik holatga o‘z ta’sirini o‘tkazdi. Jumladan, qurilish ishlarining sifatsizligi, quruvchilarning asosiy e’tibori qurilayotgan ob’ektlarning sifatiga emas, soniga qaratilganligi, qurilgan uylarning gazsiz, vodoprovodlarsiz, kanalizatsiyasiz topshirilishi, loyihalashtirish ishlaridagi qo‘pol xatoliklar oqibatida aholi kundalik hayoti va maishiy turmushida qiyinchiliklar kuchayib ketdi. Bunday omillar ta’sirida noqobil migratsion muhit yuzaga keldi, ya’ni ko‘chib kelganlarning katta qismi o‘z yurtlariga (yoki boshqa joylarga) qaytib ketishga majbur bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Аҳмедов Э.А. Ўзбекистон шаҳарлари. - Тошкент: Ўзбекистон, 1991.
2. Батькаев Ж.Я. Удобрение хлопчатника в условиях Голодной степи. - Тошкент: Фан, 1978. - С.9.
3. Бадриддинов.С. Корейслар Ўзбекистонга қандай қилиб келиб қолган? / Тарихий хотира - маънавият асоси. Республика илмий-назарий анжуман материаллари. III қисм. - Бухоро, 2010.
4. Абдунабиев А. Борьба за увеличение земель. - Ташкент: Узбекистан, 1966.
5. Қалимбетов Ж., Жақилов Д. “Мирзачўлни ўзлаштиришда Ўзбекистон ёшларининг иштироки”. - Тошкент: Ўзбекистон, 1958.

RAQAMLI TALIMDA DARS TAHLILI VA UNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Toshmetova Gulnoza Sadriddinovna
“O‘zbek tili va tillarni o‘qitish” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida zamonaviy dars talablari asosida darsni tahlil etish ko‘nikmasini malaka darajasiga chiqarish, darsni tahlil qilishda pedagogik tahlilning me’zonlari, darsni tashkil etishda qo‘yiladigan talablar, pedagogning kasbiy mahoratini tahlil qilashning o‘ziga hos pedagogik jihatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: an’anaviy dars, zamonaviy dars, tahlil, pedagogik tahlil, raqamli ta’lim, refliksiya, pedagogik takt, dars shakli, didaktika.

Abstract: The article describes the development of the skill of analyzing a lesson to the level of competence based on the requirements of a modern lesson. Abstract This article describes the development of the skill of analyzing a lesson to the level of competence based on the requirements of a modern lesson in the digital educational environment, criteria of pedagogical analysis when analyzing a lesson, requirements for organizing a lesson, unique pedagogical aspects of analyzing the professional skills of a teacher.

Keywords: traditional lesson, modern lesson, analysis, pedagogical analysis, digital education, reflection, pedagogical tact, lesson form, didactics.

“Zamonaviy tushunchasi” o‘tgan asrlarda ham qo‘llanilib kelingan. U ko‘proq “an’anaviy darslar”ning mazmunini boyitishga qaratilgan. Pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonining o‘zini qurishga xizmat qilishi, interfaol metodlarning tatbiq etilishi, talabalarning kichik guruhlarga bo‘linib faol faoliyat olib borishi, ularda mustaqil fikr rivojiga e’tibor qaratilishi, bir gap bilan aytganda, texnologik yondashuvtexnologiyasining joriy etilishi, “zamonaviy dars” tushunchasiga yangicha asos bo‘lib xizmat qildi. Bu haqida birinchi bobning uchala paragrafida ilmiy ma’lumotlar keltirildi.

Tadqiqotga oid izlanishlarimizdan ma’lum bo‘ldiki, “an’anaviy” tushunchasining mazmunida “noan’anaviy” atamasi shakllandi. An’anaviyga “o‘xshamaydi” degan bu tushuncha mazmunidan foydalangan o‘qituvchilar “endi biz “an’anaviy yondashuv”dan voz kechdik, an’anaviy metod va usullarni dars jarayoniga tatbiq etmaymiz”, - deb fikr bildirishdi.

Ikkinchidan, an’anaviy metod, usul va vositalar hamda jihozlar asosida “noan’anaviylar” yuzaga chiqdi. Qanday qilib an’anaviy metodlar hisoblangan kuzatish, suhbat, savol-javob, kitob bilan ishlash, sayohat, talabaning faoliyat mahsuli bilan tanishish kabilardan voz kechiladi? An’anaviy ham va noan’anaviyni ham o‘ziga yarasha inkor etib bo‘lmaydigan yutuq va kamchiliklari bor. Uni to‘g‘ri tushungan va ilmiy asoslagan holda foydalanish lozim.

Uchinchidan, “an’anaviy” va “noananaviy”ni uyg‘unlashtirgan holda “zamonaviy”ni kelib chiqishi bir muncha maqsadga muvofiq bo‘ldi. Vaqt o‘tishi bilan “an’anaviy” va “zamonaviy” deyilishi “noan’anaviy atamasini kam darajada ishlatilishiga olib keldi. Fikrimizning isboti o‘laroq an’anaviy va zamonaviylikni uyg‘unlashtirgan dars haqida keyingi paragraflarda so‘z yuritiladi.

An’anaviy va zamonaviylikni uyg‘unlashtirgan darslarda tizimli yondashuv o‘z xususiyatini yo‘qotmagan holda, o‘quv maqsadlari tatbiqini tizimli ravishda amalga oshganligini ko‘rish mumkin. Chunki tizimli yondashuvli dars tahlili, metod va usullari ham ob’yektni yaxlit holida o‘rganishni nazarda tutadi.

Tizimli yondashilgan dars tahlilining ob’yekti yaxlit narsa yoki hodisa (tizim) hisoblanadi. U, birinchidan, ob’yektni turli qismlarini; ikkinchidan, qismlarning o‘zaro bog‘liqligini; uchinchidan, tizimning chegaralarini va to‘rtinchidan, tizimning atrof-muhit bilan bog‘liqligini, aloqadorligini nazarda tutadi. Shunga muvofiq, tadqiqotga oid izlanishlarimiz mobaynida darsni kuzatuvchi o‘qituvchilarning 87 % deyarli dars jarayoniga yaxlit tizim sifatida qarash o‘rniga uning tashqi jihatlariga baho berishlari aniqlandi. Bunday holatda darsning mazmuni xususida yuzaki, ilmdan uzoq mulohaza yuritishga to‘g‘ri keladi. Shuningdek, dars tahlilida o‘qituvchining ko‘rgazmali vositalarni qo‘llagani, videoproyektor orqali muhim qoidalar, formula yoki turli hil rasm va jadvallar ko‘rsatilgani ta’kidlab o‘tilsa-da, ulardan nima maqsadda, o‘zlashtirishning qaysi darajasiga muvofiq (reproduktiv, mahsulli, ijodiy-tadqiqiy) foydalanilgani va qanday samara berishi mumkinligi xususida gapirilmaydi. Bunday darslarni qanday qilib zamonaviy deyish mumkin?–degan savolimizga tahlilda ishtirok etayotgan o‘qituvchilarning aksariyati компьyuter va videoproyektordan foydalanib dars o‘tilganligini qayd etib o‘tishdi. Bu yerda maqsad va vazifalar yechimi, zamonaviy ko‘rsatmali vositalar bilan omuxta etilib ketganligini ko‘rish mumkin.

Yana bir muhim ilmiy-didaktik muammo o‘qituvchining o‘zini-o‘zi pedagogik talablar darajasida tahlil eta olmasligidir (3-ilovaga qarang). Tahlil jarayonida dars o‘tgan o‘qituvchining o‘ziga so‘z berilganda 83% yosh o‘qituvchi “nima ham der edim, darsni qo‘ldan kelgancha o‘tdim. Kamchiliklari bo‘lsa ko‘rsatarsizlar”,-deb javob berishdi. Vaholanki, o‘qituvchida o‘zini

o‘zi ilmiy asoslangan tahlil qilish ko‘nikmasi shakllanganda edi, u, birinchidan maqsadni qanday qo‘yganligini, maqsad yechimida qanday yutuq va kamchiliklar yuzaga kelganligini hamda uning ob’yektiv va sub’yektiv mohiyatiga to‘xtalgan holda, kelgusida katta-kichik kamchiliklar yoki ayrim “metodik xato” deb topilgan jihatlarni bartaraf etish yo‘llarini o‘zi topgan holda isloh qilgan bo‘lar edi.

O‘qituvchi shaxsida refleksiv xususiyat, ya’ni “ichki men” to‘laqonli shakllanmasa, u o‘zini tahlil va taftish etishda qiynaladi. Bunday o‘qituvchi o‘zining kasbiy faoliyatini ob’yektiv baholay olmaydi. Yana bir jihat, dars samaradorligiga erishish uchun u qanday maqsadlarga ko‘ra kuzatilishi va tahlil etilishi aniq ko‘rsatilgan bo‘lishi lozim . Ana shunda o‘quv-biluv jarayoni va o‘qituvchi faoliyati to‘g‘risida yetarlicha xulosa chiqarish imkoni tug‘iladi.

Ta’kidlanganidek, dars aniq maqsad asosida va imkon qadar belgilangan grafikda yoki jadvalga ko‘ra o‘qituvchini oldindan boxabar etgan holda kuzatilishi, pedagogik odob qoidalariga muvofiq keladi. Dars kuzatuvi (tahlili)da tasodifan qatnashish, tahlil jarayonida tizimlilik va izchillikning yo‘qligi, maqsadning noaniqligi (74 %), tahlil metodikasini bilmaslik (71 %), o‘qituvchiga amaliy yordam ko‘rsatish o‘rniga asossiz bahs va noroziliklarning kelib chiqishi, dars sifati va saviyasining pasayib ketishiga olib keladi. O‘qituvchilar jamoasida nosog‘lom muhitning shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin.

O‘qituvchi mehnatini ilmiy asosda tashkil etgan holda o‘zaro darslarga kirish, tajriba almashish tizimli yo‘lga qo‘yilgan joyda o‘qituvchida qiziqish, bilmaganligini o‘rganish mas’uliyati ortadi. Dars o‘tayotgan o‘qituvchi ishchanlik kayfiyatida bor mahorati va tajribasini ishga solib, taqdimot materiallaridan unumli foydalanib o‘zini namoyish etsa, hurmatiga hurmat qo‘shiladi. Ruhan tetik o‘qituvchi izlanuvchan, ijodkor bo‘ladi. Uning ish uslubi va pedagogik mahorati talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarni ortuviga, ilmiy-ijodiy faoliyat bilan shug‘ullanishga bo‘lgan qiziqishlarini barqaror bo‘lishiga olib keladi. “Ustoz-shogird” maqomi shakllanadi.

O‘qituvchi mehnatini ilmiy asosga qo‘yish masalasi maktabda direktorning, oliy ta’limda rektorning salohiyati bilan bog‘liq ekanligiga tadqiqotga oid kuzatuvlarimiz jarayonida yanada ishonch hosil qildik. Agar maktabda direktorning o‘zi ilmga qiziqmasa, ijodkorlikdan uzoq bo‘lsa, bir gap bilan aytganda o‘z ustida ishlamasa, ko‘proq boshqaruv-xo‘jalik ishlari bilan band bo‘lsa, bunday maktabda dars saviyasi ham o‘ziga yarasha bo‘ladi. Talabchan direktor birinchi navbatda ijro intizomiga e’tibor qaratgan holda, dars jarayonining sifati hamda samaradorligini nazoratdan chetda qoldirmaydi. Qo‘l ostidagi o‘quv, ma’naviy-axloqiy ishlar bo‘yicha movunlariga ta’lim-tarbiya ishlari mazmuniga jiddiy e’tibor qaratishlarini talab qiladi. Xuddi shunday talab o‘qituvchilar jamoasi oldiga ham qo‘yiladi.

Mamlakatimizning barcha maktablarida fanlar kesimida metodik tadbirlar kuni belgilanib, hafta davomida ketma-ket taqsimlangan. Aytaylik, ona tili va adabiyot o‘qituvchilari uchun haftaning dushanba kuni, fizika o‘qituvchilari uchun seshanba va hokazo metodik kun deb ko‘rsatilgan. Ishlab chiqilgan grafik barcha maktablarga taqsimlangan. Belgilangan kunda fan o‘qituvchilari tegishli maktablarda yig‘ilishib, o‘zaro darslarga kirish, pedagogik va axborot texnologiyalari tatbiqimi, o‘zlashtirmovchilikning oldini olish bo‘ladimi yoki birinchi sinf o‘quvchilarini maktab sharoitiga moslashuvi (adaptatsiyasi) tartibi kabi ko‘plab o‘quv-metodik masalalarni muhokama etishadi, tajriba almashinib, seminar-treninglar o‘tkaziladi, tegishli xulosalar chiqariladi. Bu jarayonda hamkorlik rejasiga muvofiq oliy ta’lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari ham ishtirok etishadi. Birgalikda metodik qo‘llanmalar, tavsiyalar tayyorlanadi. Bunday ijobiy ishlar yillar davomida oz bo‘lsada o‘z samarasini berib kelmoqda. Ammo bu jarayonni ham to‘laqonli ilmiy-metodik talablar darajasida takomillashib bormoqda deb bo‘lmaydi. Qolaversa, metodik kun belgilangan tayanch maktabda albatta, shu sohaning yaxshi, tajribali o‘qituvchilari ishlashadi (4-ilova). Bularning faoliyati ham ko‘pincha ikkinchi darajaga o‘tib qoladi. “Dars” so‘zi ortida qanchalik o‘qituvchining izlanishlari, mashaqqatli mehnati yotishini bilish lozim. Talabaning kelajak taqdiri samarali (yoki samarasiz) dars jarayonida ko‘zga ko‘rinadi. Darsni muqaddas bilib, har bir ijodiy darsni bir asarga qiyoslab, o‘z

vazifasini vijdonan, mas’uliyat ila bajaradigan ustozlar mehnati, albatta, e’tibordan chetda qolmasligi kerak.

Zamonaviy darslar, unga qo‘yiladigan talablardan maktab rahbarlari albatta boxabar bo‘lib borishlari lozim. Rahbar o‘z ustida ishlasa, ijodkor bo‘lsa, ilmiy-nazariy axborot hamda yangi adabiyotlarni o‘qib-o‘rganib ta’lim amaliyotiga joriy etib borsa, bunday rahbar o‘zi uchun maktab yaratadi, ko‘plab shogirdlar tayyorlab, el-xalq oldida obro‘si baland bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdukarimov H. Kasbiy pedagogik faoliyat.-T.: “O‘qituvchi” NMIU, 2010.-160 b.
2. Abdukarimov H. Dars tahlili va uning metodikasi. O‘quv-metodik qo‘llanma.- T.: Mumtoz so‘z, 2010.-40 b.
3. Azizxo‘jayeva N.N Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent.: O‘qituvchi,1992. -160 b.
4. Abdukarimov H, Suvonov O. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O‘quv metodik qo‘llanma.-T.: Mumtoz so‘z, 2010.-75 b.
5. Avloniy Abdulla. Turkiy Guliston yoxud axloq - T.: O‘qituvchi, 1992. - 160 b.
6. Alimov A.A. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalar asosida innovasion faoliyatga tayyorlash. ped. fan. (PhD) diss.aftoref.., Toshkent -2018, 65-70 b

O‘QUV JARAYONIDA INNOVATSION YONDASHUVLARDAN FOYDALANISH

Norboyeva Sayyora Muratovna
Guliston davlat universiteti,
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada o‘quv jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlariga oid tavsiyalar bayon qilingan. Innovatsion yondashuvlar mazmuni, tarkibi va joriy etilishiga oid ma’lumotlar, innovatsion jarayonlarning ta’lim tizimiga joriy etilishi natijasida bo‘ladigan o‘zgarishlar haqida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni, innovatsion yondashuv, kompetentlik, o‘quv-bilish kompetentsiyasi, bo‘lajak mutaxassis.

Abstract. The article presents recommendations regarding the specifics of using innovative approaches in the educational process. It provides information on the content, composition and implementation of innovative approaches, comments on the changes that will occur as a result of introducing innovative processes into the education system.

Keywords: educational process, innovative approach, competence, educational competence, future specialist.

Respublikamizda bugungi kunda har tomonlama kamol topgan, yuksak kasbiy madaniyatga, ijodiy, ijtimoiy faollikka ega bo‘lgan, jamiyat, davlat, oila oldida o‘z javobgarligini his etadigan kadrlarni tarbiyalash masalasiga alohida ahamiyat berilmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev: “Hayotning o‘zi va xalqning talablari bizning oldimizga amaliy echimini topish lozim bo‘lgan yangi va yanada murakkab vazifalarni qo‘ymoqda” – deb ta’kidlagan [1].

Ta’lim tizimida innovatsion yondashuv asosida talabalar o‘quv-bilish kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi yangi texnologiyalar va metodlarni ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Ta’lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish natijasida pedagogik tizimning tamomila o‘zgarishi, o‘quv jarayonining o‘zgarishi, pedagogik nazariyaning o‘zgarishi, o‘qituvchi faoliyatining o‘zgarishi, talaba faoliyatining yangilanishi, pedagogik texnologiyaning o‘zgarishi, ta’lim mazmunining yangilanishi, o‘qitish shakl, metod va vositalarining o‘zgarishi, ta’lim tizimi boshqaruvning o‘zgarishi, ta’lim maqsadi va natijalarning o‘zgarishi yuzaga keladi.

Innovatsion jarayonlarning ta’lim tizimiga joriy etilishi natijasida yangi g‘oyalarning tug‘ilishi, yaratuvchanlik, yangilik kiritish, yangiliklarni hayotga tadbiq etish, muayyan

sohalardagi yangiliklarning turg‘un xizmat qilishi kabi bosqichlari mazmuni, ta’lim sohasidagi innovatsion jarayonlarning stixiyali va tizimli turlari, innovatsion jarayonlar qonuniyatlari takomillashtib boradi.

Ta’lim jarayoniga yo‘naltirilgan innovatsion yondashuvlar bir necha tarkibiy tuzilishga ega bo‘lib, quyidagilardan tarkib topadi:

Motivatsion-maqsadli yondashuv – turli xil ta’limiy yangiliklarning yaratilishi, amaliyotga tatbiq etilishi, ilg‘or xorijiy ta’limiy yangiliklar va ularni o‘zlashtirish, mahaliy shart-sharoitlarni hisobga olib, amaliyotda ulardan foydalanishga doir bilim, ko‘nikma, malakalarni tezkor egallashga yo‘naltirish, o‘z faoliyatlarida ta’limiy yangiliklarni faol qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar berish.

Faoliyatli yondashuv – o‘z faoliyati davomida orttirgan tajribalari, qobiliyatlari, imkoniyatlariga asosan ta’limiy yangiliklardan foydalanishda samaradorlikka erishish.

Kompetentli yondashuv – mustaqil ravishda bilimlarni egallash faoliyatini tashkillashtirish, reflektsiya, ijodkorlik, jismoniy va ruhiy jihatdan o‘zini boshqara olish ko‘nikmalarini egallash, o‘z-o‘zini uyushtirish va rivojlantirish kabi qobiliyat va layoqatlarni shakllantirish.

Tizimli yondashuv – shaxsning rivojlanishida ma’lum bir tartibga solingan, harakatdagi va yagona boshqaruvdagi umumiy maqsadni jipslashtiruvchi va muhit bilan yaxlitlik o‘zaro harakatlarini amalga oshirish.

Texnologik yondashuv – yangiliklarni qo‘llashda ko‘zlangan natijalarga erishish uchun bajariladigan harakatlarni muvofiqlashtirish, bosqichma-bosqich amalga oshirish.

Kreativ yondashuv – har qanday muammoli vaziyatni echimini tezkor topish qobiliyatini o‘stirish, yangi tajribalarni egallash, harakatning yangi usullarini topish, tashabbus ko‘rsatish, yangi g‘oya yoki takliflar ishlab chiqish va ilgari surish.

Kompetentlik tushunchasi nazariy bilimlar va kasbiy ko‘nikmalarni, shaxsiy sifatlarni faoliyatda samarali qo‘llay olishni ifodalaydi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida bo‘lajak mutaxassislar kompetentligining asosi sifatida talabaning o‘quv-bilish kompetentligi nazarda tutiladi. O‘quv-bilish kompetentligi kasbiy va maxsus kompetentliklar rivojlanishining samaradorligini ta’minlaydi, bu esa uning rivojlanishini zamonaviy ta’limning ustuvor vazifasi deb hisoblashga imkon beradi. O‘quv-bilish kompetentligi talabaning mustaqil bilish faoliyati sohasidagi, shu jumladan, mantiqiy, uslubiy, umumiy o‘quv faoliyati elementlari, haqiqiy kognitiv ob’ektlar bilan bog‘liq bo‘lgan kompetentliklar majmui sifatida qaraladi.

O‘quv-bilish kompetentsiyasi deganda talabalarning mustaqil bilish faoliyatiga tayyorligi, o‘quv-bilish kompetentsiyasi ostida esa bu kompetentsiyani egallash, o‘z-o‘zini rivojlantirish, kasbiy shakllantirish istagi tushuniladi [3].

O‘quv-bilish kompetentligi tarkibiy komponentlar asosida rivojlanadi:

motivatsion komponent – talabalarning o‘z o‘quv ehtiyojlari, maqsadlari va faoliyat mazmuni va natijasi haqidagi tasavvurlarini anglashni o‘z ichiga oladi; o‘quv faoliyatiga faol qo‘shilishga, yangi narsalarni o‘rganishga yo‘naltirish; kompetentlikni namoyon etishga ijobiy turtki beradi;

kognitiv komponenti – bilish faoliyatining vositalari va natijalarini tahlil qilishni ta’minlaydi uning shakllanishining barcha bosqichlarida tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash va umumlashtirish qobiliyati talab qilinishini ko‘rsatadi;

faoliyat komponenti – bilish vazifalarini, umumiy ilmiy va xususiy-sub’ekt bilish faoliyati usullarini, umumiy ta’lim ko‘nikmalarini mustaqil hal etishga tayyorlik; talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini maqsadga muvofiq belgilash, rejalashtirish, tahlil qilish, aks ettirish, o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini egallashlari;

kreativ komponent – talabalarning ishlab chiqarish faoliyati ijodiy ko‘nikmalariga egaligi, voqelikdan bevosita bilim olish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda harakat usullariga egaligi, muammolarni echishning turli usullarini o‘z ichiga oladi, ya’ni tadqiqot ko‘nikmalaridan foydalanish bilan bog‘liq bilish vazifalarini mustaqil hal qilishga tayyorligini ifodalaydi.

Talabalar o‘quv-bilish kompetentligining eng muhim sifatlari mustaqillik, bilish faoliyati, o‘quv jaranidagi kamchiliklarni bartaraf qilishga tayyorlik va vazifa bo‘yicha qaror qabul qilishda samaradorlik hisoblanadi. Mustaqillik darajasining oshishi talabaning o‘z faoliyatining motivlari, maqsadlari, usullarini anglashiga va talabaning pedagogik ta’sir ob’ektidan o‘z faoliyatining sub’ektiga aylanishiga yordam beradi. Bu sifatlarni shakllantirish talabalarning o‘quv-bilish faoliyati natijasida yuzaga keladi, shu sababli talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini faollashtirish muhim ahamiyatga ega sanaladi.

Innovatsion yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarning o‘quv-bilish kompetentligini rivojlantirish kasbiy tayyorgarlik jarayonida talaba shaxsining rivojlanishida asosiy o‘rinni egallaydi. Kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida bo‘lajak mutaxassisga bilimga bo‘lgan motivatsion va qadriyat munosabatini, mavzuga bo‘lgan ishtiyoqini uzatishni amalga oshira olishi kerak, shu bilan talabalarning ma’lum ijobiy munosabatini modellashtiradi. Buning uchun, birinchi navbatda, bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilari kasbiy malakaga ega bo‘lishi kerak, shuningdek, o‘qitiladigan sohasidagi maxsus bilim va ko‘nikmalar, ilmiy mavzu sohasida chuqur bilim va keng bilim berish, nostandart fikrlash, innovatsion taktika va strategiyani egallash, ijodiy muammolarni hal qilish usullari; psixologik, pedagogik, kommunikativ va ijtimoiy-tashkiliy kompetentlik sifatlariga ega bo‘lishlari talab qilinadi.

Innovatsion yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarning o‘quv-bilish kompetentligini samarali rivojlantirish muayyan tartibda pedagogik shart-sharoitlar mavjudligini taqozo etadi.

Innovatsion yondashuv asosida ta’lim jarayonini tashkil etish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ahamiyatga ega hisoblanadi:

Huquqiy-me’yoriy ta’minot – umumiy va kasbiy fanlar uchun ajratilgan o‘quv soatlari, o‘quv dasturi, ishchi o‘quv dasturi, va barcha o‘quv-me’yoriy hujjatlar.

Ilmiy-pedagogik ta’minot – malakali, etakchi professor-o‘qituvchilar, o‘z sohasini chuqur biladigan metodistlar, mas’uliyatli texnik xodimlar.

Metodik-texnik ta’minot – didaktik vositalar majmuasi (ma’ruza matnlari, taqdimot slaydlari, tarqatma materiallar, ish qog‘ozlari, o‘quv topshiriqlari, amaliy ko‘rsatmalar, nazorat-sinov savollari, jihoz, mexanizm, qurilma, asbob-uskunalar).

Axborot – dasturiy ta’minot – ta’lim jarayonini avtomatlashtiruvchi vositalar (internet tarmog‘iga ulangan zamonaviy kompyuterlar) ta’lim platformasi, elektron darslik mobil ilovalari, o‘quv qo‘llanma va o‘quv-uslubiy majmualar dasturlari, videomateriallar [4].

O‘qitish vositalari talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar, test topshiriqlari, hisoblash vazifalari, kompyuter va multimedia vositalari, internet texnologiyalari [4].

Innovatsion yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislar o‘quv-bilish faoliyatining tashkil etilishi natijasida turli sohalarga kompetentli, kasbiy layoqatga ega soha mutaxassislari tayyorlanishiga asos bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 10 b.

2. Raximov Z.T. Innovatsion yondashuv professional ta’lim tizimi rivojlanishining muhim omili sifatida // Ta’lim, fan va innovatsiya. Ma’naviy-ma’rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. – Toshkent, 2021. – № 4. – 8.

3. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Hamidov J.A. Kasb ta’limi metodikasi. Darslik. Toshkent “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2020. 282 b.

4. D.E.Toshtemirov. O‘quv jarayonida raqamli texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Monografiya. Guliston: “Universitet”, 2024. - 180 b.

IJTIMOIY TARMOQLARDA ZAMONAVIY YOSHLARNING IJTIMOIY MUNOSABATLARINI SHAKLLANTIRISH

N.S.Sangirova
Jizzax davlat pedagogika universiteti.
Umumiy psixologiya kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi.
e-mail: Quvertiqverti.gmail.com
Sh.A.Xudoynazarov
Guliston davlat pedagogika inistituti
Pedagogika-psixologiya kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
e-mail: sherzodxudoynazarov1994@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi axborot texnologiyalari va internetning shiddat bilan rivojlanishi virtual reallikni shakllanishiga olib keldi, hamda bu reallikning bolalar dunyoqarashiga, ta’lim-tarbiyasiga ta’siri ham ijobiy, ham salbiy jihatdan o‘zini namoyon qilmoqda. Shu boisdan ham biz ushbu maqolada bolalar ta’lim-tarbiyasida virtual olam hamda virtual reallikning salbiy va ijobiy ta’siri masalasiga ijtimoiy-psixologik jihatdan yoritishga urinib ko‘ramiz.

Kalit so‘zlar: axborot, internet, kompyuter, virtual olam, virtual reallik, virtual o‘yin, ta’lim, tarbiya, bilim, dunyoqarash, ijtimoiy fanlar, jamiyat, hayot, ota-ona.

Abstract: the current rapid development of Information Technology and the internet has led to the formation of virtual reality, and the impact of this reality on the Worldview, Education of children manifests itself both positively and negatively. Therefore, in this article we will try to shed socio-psychological light on the issue of the negative and positive impact of the virtual world and virtual reality in children's education.

Keywords: information, internet, computer, virtual world, virtual Reality, virtual Game, education, upbringing, knowledge, worldview, Social Sciences, Society, Life, parent.

Bugungi kunda kompyuter texnologiyasi va boshqa sun’iy texnik qurilmalar hamda internet orqali turli virtual jarayonlar va ob’ektlarni yaratish va ular bilan ishlash bolalar faoliyatiga yangi mazmun beradi, hayot tarzini o‘zgartirishi mumkin bo‘lgan xilma-xil ehtiyojlarni hosil qiladi, ularni qondiradi. Ammo kompyuter va internetdagi virtual olam bolalarga ijobiy imkoniyatlar berish bilan birga o‘zining salbiy oqibatlarini ham ko‘rsatmoqda.Ayniqsa, pedagog, psixolog va sotsiologlar bolalarni internetdagi onlayn o‘yinlariga butunlay bog‘lanib qolishlaridan, soatlab, kunlab virtual dunyoda qolib ketishayotganidan tashvishga tushmoqdalar. Internet bilan do‘st tutingan bolalarda o‘z-o‘zidan atrofidagi kishilar bilan muloqot qilishga bo‘lgan ehtiyoj kamayadi, ruhiyatida o‘zgarish sodir bo‘ladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Virtuallik tushunchasi lotinchadan olingan bo‘lib, “virtus” – “faraziy”, “xayoliy” degan ma’nolarni anglatadi. G‘arbiy Rim madaniyatida “virtus” so‘zi to‘rt ma’noda tushunishgan: birinchidan, bu axloqiy qadriyat, yaxshilik, (masalan, ingliz tilida “virtus”-yaxshi fazilat degani); ikkinchidan, bu qandaydir aktual, mavjud, hamda ta’sir etuvchi reallik; uchinchidan qandaydir artefakt; to‘rtinchidan, virtuallik ko‘proqxayoliy, faraziy, potensiallik, noreallik kabilarga sinonim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kaykovus Unsurulmaoni - 63 yoshida o‘g‘liga atab “QOBUSNOMA” yozib, unda o‘zining bola tarbiyasi, oilaviy hayot, shaxs kamoloti masalalarini bayon etdi. Kitobdagi asosiy g‘oya - yoshlarni ota-onani hurmat qilishga, e’zozlashga chaqirishdir Bahovuddin Naqshbandi, Ahmad Yassaviy, At-Termiziy, Al-Buxoriy, Bobarahim Mashrab, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nosir Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Burhoniddin Marg‘iloniy, Mahmud Qoshg‘ariy, Ahmad Donish, Yusuf Xos Hojib, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat kabi buyiklar yoshlarning ma’naviy qiyofasini shakillantirishda ta’limning xususiyatlari muhumligini takitlagan.

Bugungi kunda internetga qaramlik virtual reallikni hosil qilish monitor, multimediya, modem va boshqa kompyuter texnologiyasi orqali amalga oshiriladi. Bu virtual reallikning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u inson tamonidan yaratilgan sun’iy makon va muhitdir, turli modellar va

obrazlar fazosidir. Internetdagi virtual reallik muhitida ishlash yengil tarzda sodir bo‘lib, o‘yinga o‘xshab ketadi, kompyuter va undan foydalanuvchining bir butunligi his etiladi. Natijada virtual ob’ektlarning ta’siri bolalar tomonidan xuddi “odatdagi” reallik kabi qabul qilinadi. Aynan virtual reallikning mana shunday interaktiv imkoniyatlari o‘quvchi-bolalar uchun o‘ta darajada ahamiyatli bo‘lib borishiga olib kelmoqda. Internet tizimdan foydalanish bir qator ijtimoiy-ma’naviy xarakterdagi muammolarni keltirib chiqardi.

Individni internetga mukkasidan ketishning dastlabki belgilari quyidagilar:

• uzoq vaqt tarmoq ichida bo‘lish;

• internetdan hech qanday maqsadsiz foydalanish;

• virtual olam tufayli boshqa qiziqishlardan voz kechish;

• internetdan foydalana olmaganda kayfiyatning tushishi, jahldorlik kabi holatlarning kuzatilishida ko‘rishimiz mumkin. Internet orqali suhbatlasharkansiz, muloqot shunchaki bir o‘yin ko‘rinishida o‘ladi. Internet bilan do‘st tutingan bolalarda o‘z-o‘zidan atrofidagi kishilar bilan muloqot qilishga bo‘lgan ehtiyoj kamayadi, ruhiyatida o‘zgarish sodir bo‘ladi. U o‘zini kuchli va go‘zal, hamma narsaga qodirdek his qiladi. Virtual olam devorlari ortida hech kim uni nojuya ishlari uchun urishmaydi, buzilgan jo‘mrakni tuzatishga majbur qilmaydi. Internet go‘yoki uni tashqi dunyodan himoya etuvchi qobiq vazifasini bajaradi

Masalaning yana bir jihati bor. Ma’lumki, bolalarda ota-onasiga taqlid qilish yoki birdan katta bo‘lib qolish istagi kuchli. Kompyuterdagi virtual olam bolalarga ana shu imkoniyatni, virtual tarzda bo‘lsa ham, hadya qiladi. Hozir urfga kirayotgan, virtual reallikning bir ko‘rinishi bo‘lgan onlayn o‘yinlar ma’naviy-ruhiy tahdid darajasini yanada oshiradi. Bunda bolalar internet tizimiga kirib, virtual olamda o‘zaro jang qilishadi, otishmalarda qatnashadi.

Hozirda bunday muammolarni oldini olish va hal qilish bo‘yicha bir qancha e’tiborga loyiq tavsiyalari berilmoqda:

- ota-onalar farzandlarini internet saytlarda qidiruvni amalga oshirayotganda, axborotni qabul qilishda yoki elektron pochta manzilidan foydalanayotganda ularni ma’lum darajada nazorat qilib borish;

- internetdan foydalanish qoidalari bo‘yicha tushunchalarni murabbiylik soatlarida, ijtimoiy gumanitar fanlar mavzularida kengroq yoritib borish;

- “Internetdan foydalanishning salbiy oqibatlari”, “Internetdagi firibgarliklar” mavzularida insholar tanlovi, plakatlar tanlovini o‘tkazish;

-hozirgi kompyuter va internet mutaxassislarining vazifasi oilada internetdan foydalanish madaniyatini joriy etadigan, hamda bolalarga psixologik, ma’naviy va jismoniy zarar yetkazmaydigan ochiq va xavfsiz axborot makonini yaratish;

- ta’lim tizimida ijtimoiy fanlarni chuqur o‘rgatish orqali bolalarning g‘oyaviy hamda internetdan unumli foydalanish malakasini oshirish;

Jamiyatda, fanda, ta’lim tizimida, o‘quvchi va o‘qituvchining ijtimoiy roli va salohiyatida ham katta o‘zgarishlar, tub yangilanish sodir bo‘lmoqda. Bu esa ijtimoiy fanlarni o‘qitish jarayoniga, mazmuni va strukturasiga katta ta’sir ko‘rsatadi

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, zamonaviy texnologiyalarning tez sur’atlarda o‘sishiga qaramay, ba’zan odamlar ulardan oqilona foydalanish qanday kechishi kerakligini to‘liq anglab yetmaydi. Kompyuter va internetgacha bo‘lgan davrda o‘sib-ulg‘aygan ko‘plab ota-onalar va muallimlarning katta qismi, agar bola internetdan foydalana boshlasa, buning, albatta, foydasidan zarari ko‘proq deb o‘ylaydi. Bolani kompyuter yoki internetdan chalg‘itish harakati zamirida, aslida, boshqa bir muammo, ya’ni kattalarning bu masalada nisbatan savodsiz ekani aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nishonova Z.T., Alimova G.K. “Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi”. -T.: TDPU 2017 – 264 b.

2. G‘oziye E. “Ontogenez psixologiyasi Nazariy- eksperimental tahlil” -T.: Noshir 2010. – 356 b.

3. Do‘stmuhamedova Sh.A., Nishonova Z.T.va boshqalar “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya” -T.: Fan va texnologiyalar 2013 – 343 b.

4. Usmonova, M. (2023). “OILAVIY NIZOLARDA FARZAND VA OTA-ONA MUNOSABATLARI”. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (I).
5. “Axborot asrida ta’lim-tarbiya” . Toshkent: Akademnashr, 2012. – 176 b.
6. Ergasheva M. ”Ta’limning tizimli tahlili” Общestvo i innovatsii. – T. 2021.

ENHANCING COOPERATIVE LEARNING STRATEGIES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION THROUGH DIGITAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

D.G‘. Ashurova
Doctoral Candidate at
Bukhara State Pedagogical Institute
e-mail: dildoraashurova21@gmail.com

Abstract: This paper explores the intersection of cooperative learning strategies and digital innovation in English language education. It discusses key digital tools, innovative methodologies, and emerging technologies that facilitate cooperative learning in diverse educational settings. By examining studies on digital platforms, gamification, artificial intelligence, and immersive environments, the paper highlights how these tools transform English teaching, foster collaboration, and align with continuous education principles.

Key words: Digital Tools, Google Classroom, Zoom breakout rooms, Duolingo, Memrise, Artificial Intelligence (AI), Social Media and Online Forums

Annotatsiya: Ushbu maqola ingliz tilini o‘qitishda kooperativ o‘qitish strategiyalari va raqamli innovatsiyalar o‘zaro bog‘liqligini o‘rganadi. Unda turli ta’lim muhitlarida kooperativ o‘qitishni qo‘llab-quvvatlovchi asosiy raqamli vositalar, innovatsion metodologiyalar va yangi texnologiyalar muhokama qilinadi. Raqamli platformalar, gamifikatsiya, sun’iy intellekt va immersiv muhitlar bo‘yicha tadqiqotlarni ko‘rib chiqish orqali maqola ushbu vositalar ingliz tilini o‘qitish jarayonini qanday o‘zgartirayotgani, hamkorlikni qanday rivojlantirayotgani va uzluksiz ta’lim tamoyillariga moslashayotgani haqida ma’lumot beradi.

Kalit so‘zlar: Raqamli vositalar, Google Classroom, Zoom breakout xonalari, Duolingo, Memrise, Sun’iy intellekt (AI), Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn forumlar.

Introduction: In the context of continuous education, the integration of digital and innovative technologies has profoundly impacted teaching methodologies across various disciplines, particularly in English language education. Cooperative learning, where students work in teams to support each other’s learning, has seen significant advancements with the adoption of these tools. Digital innovations not only enhance interaction and engagement but also enable personalized learning experiences and continuous feedback loops, which are crucial for language acquisition. This paper addresses these developments by examining the role of digital tools, innovative teaching techniques, artificial intelligence (AI), virtual reality (VR), and augmented reality (AR) in supporting cooperative English language learning.

The Role of Digital Tools in Enhancing Cooperative Learning. Digital tools have become instrumental in facilitating cooperative learning, enabling students to engage in collaborative activities, exchange feedback, and work toward common learning goals. According to Usmanovna (2024), interactive platforms and online resources allow for flexible and effective peer teaching and group tasks in English language education. Similarly, Issa (2024) highlights the use of infographics in English as a Foreign Language (EFL) writing, which promotes teamwork by visually organizing content that students can collaboratively analyze and discuss. These tools not only aid in comprehension but also foster an environment where cooperative learning flourishes.

By offering platforms that support shared document editing, real-time communication, and resource sharing, digital tools transform the classroom into a collaborative space where students actively contribute to each other's learning journey.

In the context of English language education, especially for non-native speakers, digital tools have become indispensable for implementing cooperative learning strategies. Platforms such as **Google Classroom**, **Zoom breakout rooms**, and language-learning apps like **Duolingo** and

Memrise provide innovative opportunities for collaboration that extend beyond the physical classroom. These tools not only enhance engagement but also foster an environment where learners can actively participate in shared tasks, receive immediate feedback, and develop linguistic competencies through cooperative interaction.

Enhancing Interactive Group Exercises. Digital tools like **Zoom breakout rooms** allow educators to divide students into smaller, focused groups for interactive tasks. These virtual spaces mimic the dynamics of in-person group work, enabling learners to engage in activities such as role-playing dialogues, debating, or collaboratively composing essays. By working in smaller teams, students can practice conversational English, improve pronunciation, and build confidence in a supportive environment. Research indicates that such interactive group work increases students' willingness to communicate in a second language, a critical factor for language acquisition.

Facilitating Peer Feedback and Collaboration. Applications such as **Google Docs** within **Google Classroom** streamline shared document collaboration, where multiple students can edit and comment on the same file in real-time. This approach is especially effective for writing tasks, where peers can review and critique each other's work. This immediate feedback loop helps learners identify and correct errors, fostering mutual learning. The asynchronous nature of these tools also allows students to contribute at their own pace, ensuring inclusivity for learners with varying proficiency levels.

Bridging Formal and Informal Learning. Language-learning apps like **Duolingo** and **Memrise** incorporate gamification to make vocabulary building and grammar practice engaging. While primarily designed for individual learning, these platforms often feature social elements like leaderboards and group challenges, which can be adapted for cooperative learning. For instance, teachers can assign team-based goals where groups compete to achieve the highest collective score, blending competition with collaboration.

Supporting Collaboration Outside the Classroom. One of the most significant advantages of digital tools is their ability to extend cooperative learning beyond the classroom. Platforms like Google Classroom centralize resources, assignments, and discussions, making them accessible to students at any time. This fosters continuous interaction and collaboration, ensuring that learning is not confined to scheduled class hours. Students can engage in discussion threads, work on group projects, or even conduct virtual study sessions, reinforcing their skills in real-world contexts.

Impact on Student Engagement and Outcomes. Studies highlight the positive impact of digital tools on student engagement and learning outcomes in language education. The use of collaborative technologies has been shown to increase participation rates, especially among shy or less confident learners who may feel intimidated in traditional classroom settings. Moreover, the interactive and visual nature of these platforms caters to diverse learning styles, helping students retain information more effectively.

Incorporating digital tools into cooperative learning strategies not only enhances the teaching of English as a second language but also prepares students for the collaborative demands of a globalized world. By leveraging technology, educators can create dynamic, inclusive, and interactive learning environments that maximize student potential and make language learning an engaging, collaborative journey.

The Role of Artificial Intelligence (AI) in Designing Personalized Cooperative Learning Experiences. Artificial intelligence (AI) offers unique advantages in creating tailored cooperative learning experiences for English learners. Zaafour (2024) discusses the role of AI in Cooperative Project-Based Learning (CPBL), where tasks are dynamically adjusted based on students' progress and skill levels. This personalized approach enhances engagement, as students are more likely to collaborate on tasks that meet their individual learning needs.

Yan (2024) further supports this by exploring adaptive AI-driven platforms that adjust English language exercises to the proficiency levels of each student, allowing for a differentiated cooperative learning experience. Through AI-driven feedback and adaptive learning pathways,

students can work collaboratively on exercises suited to their needs, fostering both independent and collective growth.

Flipped Classroom Models Supported by Digital Tools for Language Practice. The flipped classroom model shifts instructional content delivery to outside of class time, using in-class time for collaborative exercises. Yue (2024) emphasizes that flipped classrooms, supported by digital tools such as pre-recorded videos and interactive quizzes, allow students to prepare at home, enhancing in-class cooperative activities in English listening and speaking.

Lin et al. (2024) further explore the impact of transcription tools and recorded lectures, which help students gain confidence in language use before group discussions. This model supports continuous education by blending independent study with collaborative in-class tasks, maximizing the time students have for cooperative learning activities.

Integration of Social Media and Online Forums in English Cooperative Learning. Social media and online forums provide additional spaces for cooperative learning, enabling students to engage with language tasks beyond the classroom. Alqahtane and Alkhashil (2024) illustrate how platforms like forums can be adapted for English language learning, allowing students to interact, discuss assignments, and collaborate on projects virtually. Tella (2024) underscores the role of email and online forums in facilitating communication among peers, which is essential for building cooperative skills in language learning.

By creating virtual communities where students can interact in English, instructors encourage continuous language practice, community building, and collaborative problem-solving, crucial components of cooperative learning.

Continuous Feedback Mechanisms Using Digital Assessment Tools. Digital assessment tools enable continuous feedback, a key component of effective cooperative learning. Zagni and Van Ryzin (2024) demonstrate that technology-supported cooperative learning, facilitated by digital feedback mechanisms, reduces student anxiety and enhances language acquisition by fostering a supportive, continuous learning environment. Muayad Issa (2024) emphasizes peer feedback through digital platforms such as infographics, which allow students to review each other’s work and improve collaboratively.

These tools create a dynamic feedback loop, where students can track their progress and make necessary adjustments, promoting both individual and collective learning in cooperative settings.

Conclusion. The integration of digital and innovative technologies has revolutionized cooperative learning in English language education. From digital tools that support collaborative tasks to AI-driven adaptive learning systems, educators now have a multitude of resources to enhance student engagement and learning outcomes. By incorporating gamification, flipped classroom models, social media, immersive environments, and continuous feedback mechanisms, cooperative learning strategies align more closely with the principles of continuous education. As technology continues to evolve, its role in fostering cooperative language learning environments will undoubtedly expand, offering educators new and exciting ways to engage students in their language learning journey.

Reference:

1. Issa, F. M. (2024). Using Infographics as An Educational Technology Tool in EFL Writing: University of Baghdad Case Study. Arab World English Journal, 15(1): 166-181. DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol15no1.11

2. Samat, N.A., & Abdullah, T. (2024) Exploring the Potential of Video Games in Enhancing Language Learning. (2024). *LSP International Journal*, *11*(1), 29-39. https://doi.org/10.11113/lspi.v11.21512

3. Zaafour, A. (2024) *"Incorporating Technology into CPBL to Enhance English Learning"* Department of English Philology, Education Sciences, International PhD School, University of Almeria, Spain

4. Yue, Y. (2024) ″Research on Cooperative Learning in College English Listening Course Empowered by Digital Intelligence" Department of College English, Zhejiang Yuexiu University, Shaoxing, 312000, China

5. Lin, W.C. et al. (2024) *"Confidence Effects in an EMI Classroom about Using Transcription Tools for Chinese-speaking* Students*″*

6. Pornthanachotanan, P., Wakabayashi, S., Iio, J., Sakurai, J., Honda, Y., Insawat, T., & Singhapreecha, P. (2024). The Impact of the SMILE project on Thai EFL learners: collaborations between Thai and Japanese L2 learners. LEARN Journal: Language Education and Acquisition Research Network, 17(1), 662-687

7. Zagni, B., & Van Ryzin, M.J. (2024) "Technology-Supported Cooperative Learning as a Universal Mental Health Intervention"

MA’NAVIY-AXLOQIY VA DINIY TARBIYANING YIGITLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDAGI O‘RNI

Nishanbayeva Sevara Avazxanovna
Guliston davlat universiteti tayanch doktaranti
e-mail:sevara.axmetova1979@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada yigitlarni oilaviy hayotga psixologik tayyorlashni takomillashtirishda ma’naviy-axloqiy va diniy tarbiyaning o‘rni, diniy ongni shakllantirishining oilaviy tarbiya jarayonida shakllanish ta'siri bevosita tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: yigitlar, diniy ong, oila, shakllanish, psixologik tayyorlash, shaxs, tarbiya, oilaviy hayot, axloq, diniy tarbiya.

Abstract: this article directly analyzes the role of spiritual and moral and religious education in improving the psychological preparation of young people for family life, the influence of the formation of religious consciousness in the process of Family Education.

Keywords: guys, religious consciousness, family, formation, psychological training, personality, upbringing, family life, morality, religious upbringing.

Present tense According to the results of a survey conducted by scientists among young families in Uzbekistan, the strength of a marriage depends on the psychological and physiological maturity of boys and girls in relation to marriage. Readiness to create, develop and maintain a family and family relationships is manifested in the potential for personal development, and most importantly, this is the personal development of adults. It is possible to achieve personal maturity, and this is clear, in family life, because this is an activity in which the maturity of the individual is manifested. If a person's family is prosperous, from the point of view of society, he is accepted from a position of trust and respect.

In the scientific literature there are two points of view assessing the state of the modern institution of marriage and family in Uzbekistan. The first approach is crisis. Family members do not have the strength and ability to overcome such a crisis. Therefore, much attention is paid to the need for effective social policy in the state and changing public opinion about marriage and family relations. Much attention is paid to the negative phenomena occurring in society, which is associated with an increase in the number of divorces, an increase in mortality and a decrease in the birth rate, the intensity of extramarital affairs and many others. The second approach is transformational, it is considered more objective. Researchers at the Family Death Institute considered the changes to be modernization. They believed that the family was in a state of transition from one form to another. In addition, they did not see anything negative in the change in the social institution; on the contrary, they showed this phenomenon from the positive side. Researchers of this school were more inclined to emphasize that the family is undergoing an evolution in society: a transition from one form to another, a deformation of relationships between family members, a change of roles in marriage.

Also today there is an acute problem with preparing young men for family life. The younger generation is not ready to start a family. This is evidenced by many problems associated with young families: an increase in the number of divorces after several years of marriage, conflict in the distribution of family roles, ignorance of the basics of family farming, reluctance to fulfill family responsibilities, and reproduction. about the number of abortions, about the lack of proper attention to children, etc.

Currently, there is a decline in the prestige of the institutions of family, motherhood and fatherhood. Also, teenagers rarely monitor their health, especially reproductive health.In the history of our people, young men were brought up in the spirit of patriotism and hard work, loyalty to the Motherland, parents, and family. The birth of a boy in a family meant the appearance of a family protector, support, and future breadwinner.

The issue of spiritual and moral education remains very relevant today. It is impossible to raise our young men as patriots and leaders who love and respect their Motherland without a firm understanding of the moral values of their people. Currently, the problem of spiritual and moral education of young men is one of the main problems facing every parent, the state and society as a whole.In modern society, an unfavorable situation has developed both in terms of the spiritual and moral education of young men. The main conditions for this situation are, among other things, the lack of clearly defined positive life guidelines among young people, as well as a sharp deterioration in the moral and spiritual situation in society.

The preparation of young men for family life is based on science and solid practice. Using the example of higher educational institutions related to this problem, a number of scientific works have been carried out to prepare young men for family life.

At the beginning of our century, devoted mainly to the problem of preparing families and youth for family life, Abdurauf Fitrat created the brochure “Family or Family Management Procedures”, having studied the family traditions and customs of our people, as well as the teachings of Eastern thinkers. Fitrat writes: “This nation must act, become a state, be happy and gain respect, become a worldly person, be weak and humiliated, bear the burden of misfortune, be forgotten, be subordinate, slave and captive depends on the education received. from parents since childhood,” therefore, in the work “Family or Family Management Procedures,” Fitrat describes the goals and objectives of building a family, its material, spiritual and legal foundations, husband and wife and their way of life, explained the roles and responsibilities of men and women in the family. The second part of the work is devoted to raising children.

In the views of Central Asian scientists on education and training, the main place is occupied by attention to spiritual values, which can directly be a factor in the formation of human perfection.

Issues of education in Islam have been studied widely and thoroughly. One of the greats said: “The happiness of every nation, the peace and tranquility of the states depend on the good education of the youth.” At this point, the work of the late Mufti Hazrat Usmankhan Alimov, “Raising a Child in a Family,” written on the basis of the Holy Quran and Sharif Hadith, as well as the theory and practice of Islamic ethics, is dedicated to family and family relationships in Islam must be shown. This directly, in the family, serves as an important program for the formation of a healthy religious consciousness of teenage boys. The family environment creates natural conditions for the formation and development of the child’s personality. Family is an elementary school of beauty, life and education. Therefore, the unity of parents and other family members forms the basis of the idea of beauty, which greatly influences the aesthetic development of the child. Family is the basis of various aesthetic experiences, which allows every person to be influenced by nature.

The responsibility of parents in raising a child and the responsibilities of the child towards parents are highly valued among the Uzbek people. Such publications include the treasures of our spirituality, “The Holy Quran”, “Hadis”, the heritage of our ancestors, “Nightmare”, “Akhlaqi Muhsini” by Hussein Vaiz Koshifi, “Airatul Abror” by Alisher Navoi, “Farhad and Shirin”. , “Mahbub-ul-Kulub”, “Gulistan” by Saadi Shirazi and a number of other works. Such works are of

great importance in instilling in young men faith in family and responsibility.When preparing young people for family life, in ensuring family stability, it is appropriate to pay attention to the level, lifestyle, character traits of their parents and, finally, to professional activity, the scientist believes, and the direction of equality is more obvious. when performing all family work, he emphasizes that he The upbringing of children in small and large families depends on the school, family cooperation, providing pedagogical knowledge to parents, the problems of relying on our national customs and traditions in education, the formation of the scientific worldview of students in the family and school, providing them Social activity draws attention to the fact that all this relates to the problem of preparing the younger generation for family life.

A child is one of God's blessings. He is the adornment of worldly life. Allah Almighty says: “Property and children are the adornment of life in this world...” And “Give daughters to whomever you wish, and sons to whomever you wish...” Therefore, parents should not be grateful for blessings. This is necessary for him to improve the upbringing of his child, teach him the teachings of the Quran and Hadith, and encourage him to have good morals. He must keep his child away from bad people. The most important thing is that he pray to God so that his children will be righteous. A father should be an example to his children by doing good to his father and should respect them more than his own life. Only then will the child follow the path of his father, experience his influence and grow up in this state.

Relevance of the topic. Without paying due attention to the problem of preparing for family life before independence, schools and higher educational institutions are forced to prepare young men for family life, raise children in the future as fathers themselves, and create a healthy psychological environment in the family. The article covers many issues, such as the establishment of natural lifestyle.

The problem of preparing young men for family life in our republic was given comprehensive attention only in the years of independence, and schools, neighborhoods, educational institutions, public organizations paid attention to this with the responsibility of every citizen, and the problem of the family was raised to the level of state policy.

In the new conditions of modern civilization, the creation of a promising educational system capable of preparing young men for family life is one of the main problems of the present time. Education cannot guarantee a sufficiently high or even average level of spiritual and moral education, because education is, first of all, a person’s behavior in his everyday life, as well as his personal qualities that characterize his attitude towards others. . The basis of education is respect and goodwill towards every person.

When analyzing the scientific literature, we see that the psychological aspects of the spiritual and moral education of a person by P.F. Kapterev, Sh. It is covered in detail in the works of I. Ganelin, N. A. Konstantinov, K. V. Elnitsky and others. As noted in the works of such famous researchers of moral education as O.S. Bogdanova, N.I. Boldyrev, D.M. Grishin, I.S. Marenko, young people often have unstable ideas about moral standards. These inconsistencies can often lead to ethical standards, non-compliance and even unethical behavior. It is dedicated to the work of such researchers as B. T. Bitinas, N. I. Monakhov, N. G. Golubev, with questions of diagnostics and development of criteria for the effectiveness of youth education.

The problem of interest to us in the field of psychology is considered in the works of some researchers, for example, L.I. Novikova and V.A.E. Bondarevskaya and. NOT. Shchurkova - personal and personal function of education and spiritual development of a person, Yu.V. S. Manuilova studies the relationship between the development of personality and the environment, S.Ya. Yurkin deals with the issue of training and education in connection with work.

Purpose of the study. The role of spiritual, moral and religious education in improving the psychological preparation of young men for family lifestudying the socio-psychological significance of preparing young men for family lifeon spiritual, moral and religious teachingsis to develop proposals and conclusions.

Formulation of the problem. The scientific and practical significance of the classification for improving the process of forming students' interest in national values has been determined, the

factors ensuring its effectiveness have been comprehended from a scientific and theoretical point of view, and technologies for solving this problem have been proposed. The problem, developed effective methods, students and young men to family life This is explained by the use of increasing their quality and efficiency in teaching based on national values.

Object of study.20 young men from Gulistan State University participated in the field of physical education.

Subject of study. Rthe role of spiritual, moral and religious education in improving the psychological preparation of young men for family life, spiritual, moral and religious teachingsis to develop mechanisms for giving.

Most young people enter into family and marriage relationships shortly before or after graduation. Therefore, it is necessary at the university to develop more the family training of male students, to increase their spiritual, moral, economic, everyday, aesthetic, sexual and psychological preparedness. In fact, in higher education institutions you need to prepare for family life.

This damages the spiritual and moral environment of the family and the moral and ideological stability of society. After all, as the President noted, “a healthy environment in the family is the source of the formation of a healthy worldview. Ensuring the strength, well-being, mutual respect and harmony of every family in society is the basis for the implementation of the goals provided for in the national ideology.” youth is being prepared for family life: family, neighborhood, medical institutions, higher educational institutions and their public organizations, samples of national significance and folklore, the media, radio and television, educational events,

In family pedagogy and pedagogical science, the upbringing of girls is mainly studied. Our observations have shown that little attention is paid to raising boys and preparing them for family life. Also, in the process of solving the problem of preparing for family life, it is very important to effectively use the necessary factors and means of educating both boys and girls. The role of the head of the family, i.e. the husband, is great in strengthening the family, material support, socio-pedagogical, spiritual support, as well as in raising children.

In order to prepare students for family life in higher educational institutions, during lectures on economics and practical classes, frugality, entrepreneurship, commerce, financial management of the family, proper management of the family, sex education, the rules of decency, pedagogy, spiritual and moral maturity are studied in hygiene classes , a sense of respect for a spouse, hard work, mental maturity in psychology classes, freshness, self-control in any situation without succumbing to excessive emotions, self-development and family development in social development in philosophy, it is necessary to understand the role and place and form such qualities. Preparing young men for family life on the basis of national values is one of the most pressing tasks in the modern era, when family and marriage issues are among the most important problems. Since young people are on the verge of independent life, on the one hand, they must be ready for family life, and on the other hand, they act as specialists in preparing the younger generation for family life in educational institutions. When starting a family, a number of requirements are presented to young men, the most important of which are social, everyday, spiritual, spiritual and sexual readiness. In this area, sociologists, demographers, psychologists, teachers and scientists focus on preparing young people for family life in the following areas:

- compliance with the norms of moral formation or behavior;
- familiarity with the basics of marriage law;
- psychological preparation for starting a family;
- physiological and hygienic preparation;
- be armed with pedagogical knowledge.

Preparing schoolchildren for family life has its own characteristics, which include familiarity with family traditions, economic and everyday opportunities, the creation of a healthy psychological environment, the coordination of family responsibilities and tasks with the demands of society, and the ability to create a model of family life. future family, to develop skills and competencies to manage it.

Purpose of the studythe role of moral and religious education in improving the psychological preparation of young men for family lifestudying the socio-psychological significance of preparing young men for family lifeon spiritual, moral and religious teachingsconsists of developing proposals and comments.

The object of the study was 20 young students of Gulistan State University, Syrdarya region, in the direction of “Physical Education”.The research used the methods of interviews, questionnaires, interviews, observations, and testing.

Conclusions and offers. To summarize, the effective use of all the above methods requires students to have comprehensive knowledge, skills and abilities in the subject. To do this, teachers need to establish strong relationships with pediatricians, gynecologists, venereologists, psychologists, sociologists, lawyers, demographers, philosophers, and employees of wedding houses.

We used national values to prepare students for family life and took as a basis the current issues highlighted by the President of the Republic of Uzbekistan in improving the situation of the family in the modern era. The feeling of homeland enters into every person with mother's milk in this family, and is subsequently formed by traditions, profession, kindness and upbringing of parents.

REFERENCES:

1. Sheikh Muhammad Sadiq Muhammad Yusuf. “Tafsiri Hilal”-Hilal-Nashr. -2017. Part 3
2. O. Gasanboeva Family Pedagogy-Communication-2007.
3. Sheikh Muhammad Sadiq Muhammad Yusuf. “Happy Family” - Hilal-Nashr-2016.
4. Abdurakhmonov F. Abdurakhmonova Z. Psychology of religion-Uzak Institute of Philosophy and Law
5. Shavkat Mirziyoyev Action Strategy for 2017-2021 (2017)
6. Akhmedov B. Uzbek nation. T., Public Heritage Publishing House named after Abdullah Qadiri, 1992, p. 121.
7. Yuldoshev Yu., Gasanov S.B. Moral and educational views in the Avesta. -T: “Teacher”, 1992, p. 21.
8. Gender approach to the problem of racism: psychological strategy I role-based educational programs / Ed. colleague: G.F. Belyaeva and others - M.: 2002. -P. 31

BELGIYA VA SHVETSIYA DAVLATLARINING TA’LIM TIZIMLARIGA KOMPARATIVISTIK TAHLIL

Nasrullayeva Mumtozmahal Abdusamat qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs magistranti
mumtozmaha19m@gmail.com

Annotatsiya: Ta’lim tizimlari har bir davlatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Belgiyaning va Shvetsiyaning ta’lim tizimlari o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu tizimlarning samaradorligi va ularning o‘zaro farqlari ko‘plab tadqiqotlar va ta’lim ekspertlari tomonidan o‘rganilgan. Ushbu maqolada Belgiyaning va Shvetsiyaning ta’lim tizimlariga komparativ tahlil o‘tkazamiz, ularning o‘ziga xosliklari, kuchli tomonlari va o‘xshashliklarini ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: Belgiya, ta’lim tizimi, Shvetsiya, STEM, PISA, komparativ tahlil, kasbiy ta’lim,Vallon, umumiy ta’lim, monitoring, ta’lim sifati, texnologiya, raqamli o‘qitish.

Abstract: Educational systems are important in the social and economic development of every country. The education systems of Belgium and Sweden have their own characteristics, and the effectiveness of these systems and their differences have been studied by many studies and education experts. In this article, we will conduct a comparative analysis of the educational systems of Belgium and Sweden, consider their peculiarities, strengths and similarities.

Key words: Belgium, education system, Sweden, STEM, PISA, comparative analysis, vocational education, Wallonia, general education, monitoring, quality of education, technology, digital learning.

Umumiy ta’lim tizimining tuzilishi. Belgiya ta’lim tizimi uchta asosiy til hududiga ajratilgan: flamand (niderland tilida so‘zlashuvchilar), vallon (fransuz tilida so‘zlashuvchilar) va nemis tilida so‘zlashuvchilar. Har bir mintaqada o‘ziga xos ta’lim siyosati, dasturlari va yondashuvlari mavjud, ammo umumiy tuzilma bir xil. Belgiyada boshlang‘ich ta’lim 6 yoshdan boshlanadi va 12 yoshgacha davom etadi. Keyin o‘rta ta’lim bosqichiga o‘tiladi, u esa 18 yoshgacha davom etadi. O‘rta ta’lim ikki yo‘nalishga bo‘linadi: umumiy ta’lim va kasbiy ta’lim.

Shvetsiyada ta’lim tizimi umumiydir va barcha mintaqalarda bir xil, bu mamlakatda bir nechta turli tillarda so‘zlashuvchi guruhlar bo‘lsa ham, ta’limning asosiy tizimi bir xil asosga qurilgan. Shvetsiya ta’lim tizimi 6 yoshda boshlanadi va 9 yil davom etadi. Keyinchalik, 15 yoshdan 19 yoshgacha o‘rta ta’limning keyingi bosqichlari (gymnasiet) mavjud bo‘lib, bu yerda talabalar umumiy akademik yoki kasbiy ta’lim oladilar. Shvetsiyada ta’lim tizimi markazlashgan bo‘lib, barcha o‘quvchilar uchun yagona dastur va tizim amal qiladi.

Ta’limga kirish va imkoniyatlar. Belgiyada ta’limga kirish huquqi qonuniy ravishda kafolatlangan. Biroq, ta’lim tizimida o‘zgarishlar mintaqaviy hukumatlar tomonidan amalga oshiriladi, bu esa ayrim hududlarda resurslar va imkoniyatlarning farq qilishiga olib keladi. Flamand mintaqasida ta’lim tizimi ko‘proq innovatsion va zamonaviy metodlarga asoslangan, Vallon mintaqasida esa an’anaviyroq yondashuvlar hukm suradi. Kasbiy ta’lim va amaliy bilimlar ta’lim tizimida katta ahamiyatga ega bo‘lib, talabalar o‘z kasblarini boshlashdan oldin bir nechta amaliyot va tajriba olishadi.

Shvetsiyada ta’lim tizimi o‘zining tenglik prinsiplariga asoslangan. Ta’lim barcha uchun bepul va davlat tomonidan moliyalashtiriladi. Bu mamlakatda o‘quvchilarning ehtiyojlariga qarab moslashtirilgan yordam tizimi mavjud, shuningdek, ta’limda inklyuzivlik (barcha o‘quvchilarni teng ravishda ta’lim olish imkoniyati yaratish) katta e’tibor qaratiladi. Shvetsiyada talabalar o‘z qiziqishlariga mos keladigan yo‘nalishni tanlashda keng imkoniyatlarga ega, shu jumladan, kasbiy ta’lim ham yuqori darajada rivojlangan.

Ta’lim sifatini baholash va monitoring. Belgiyada ta’lim sifatini baholash tizimi davlat tomonidan amalga oshiriladi, lekin bu jarayon mintaqaviy hukumatlar tomonidan boshqariladi. Mintaqaviy hukumatlar ta’lim sifatini baholashda o‘ziga xos me’yorlar va ko‘rsatkichlarni belgilaydi, ammo umumiy sifat baholash tizimi belgiyalik o‘quvchilarni xalqaro testlarda (masalan, PISA) ishtirok etishiga yordam beradi. PISA (Program for International Student Assessment) testlari Belgiyaning ta’lim tizimida asosiy baholash vositalaridan biri hisoblanadi. Bu testlar o‘quvchilarning matematik, ilmiy va o‘qish ko‘nikmalarini o‘lchaydi.

Shvetsiyada ta’lim sifatini baholash jarayoni yagona va markazlashtirilgan bo‘lib, Shvetsiya Ta’lim Kengashi (Skolverket) tomonidan boshqariladi. Skolverket ta’lim standartlarini ishlab chiqadi va amalga oshiradi, shu bilan birga, o‘quvchilarning o‘rganish natijalarini baholashda PISA kabi xalqaro sinovlar ham muhim rol o‘ynaydi. Biroq, Shvetsiyada ta’lim sifatini baholash ko‘proq o‘quvchilarni individual darajada baholashga qaratilgan va ta’lim tizimida o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash uchun resurslar mavjud.

Ta’limda texnologiyaning roli. Belgiyada ta’limda texnologiyalarni joriy etish jarayoni tobora kengayib bormoqda. Flamand mintaqasi o‘zining innovatsion ta’lim tizimi bilan mashhur, bunda yangi texnologiyalar va raqamli ta’lim vositalari keng qo‘llaniladi. Belgiyada bir qator maktablar va universitetlar o‘quvchilarga onlayn ta’lim imkoniyatlarini taklif qiladi, shuningdek, STEM (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) sohalarida yangi o‘quv dasturlari ishlab chiqilgan.

Shvetsiyada texnologiya va raqamli o‘qitish shuningdek, ta’lim tizimida katta rol o‘ynaydi. Shvetsiya hukumati o‘quvchilarga raqamli savodxonlikni oshirish uchun turli dasturlarni amalga oshiradi. O‘quvchilarga kompyuter va internetga kirish imkoniyati keng, bu esa masofaviy ta’lim

va onlayn resurslardan foydalanishni osonlashtiradi. Shvetsiya, shuningdek, o‘qituvchilarni raqamli texnologiyalarni samarali ishlatish bo‘yicha muntazam ravishda qayta tayyorlaydi.

O‘qituvchilarni tayyorlash Belgiyada o‘qituvchilarni tayyorlash tizimi mintaqaviy ravishda boshqariladi, ammo barcha mintaqalarda o‘qituvchilarni tayyorlashda akademik va amaliy bilimlar zarurligi ko‘zda tutilgan. Flamand mintaqasi o‘qituvchilarni ta’limga kirishdan oldin katta ilmiy tayyorgarlikdan o‘tkazadi, Vallon mintaqasida esa o‘qituvchilar uchun amaliyotga katta e’tibor beriladi. O‘qituvchilarni tayyorlashda pedagogik bilimlar va o‘quvchilar bilan ishlash qobiliyatlari rivojlantiriladi.

Shvetsiyada o‘qituvchilarni tayyorlash tizimi mukammal va yuqori sifatli. Shvetsiyada o‘qituvchilik kasbi yuqori baholanadi va o‘qituvchilarni tayyorlashda ilg‘or metodologiyalar, amaliyotlar va ilmiy tadqiqotlar o‘zaro bog‘liq. O‘qituvchilarni tayyorlash dasturlari universitetlarda amalga oshiriladi va bu yerda o‘qituvchilar pedagogik bilimlar va amaliy tajribalarni o‘zlashtiradilar.

Belgiyaning va Shvetsiyaning ta’lim tizimlari o‘zaro farq qilsa ham, har ikkala mamlakatda ta’limga yuqori darajada e’tibor beriladi. Belgiyaning mintaqaviy ta’lim tizimi ko‘plab yondashuvlar va imkoniyatlarni taqdim etadi, lekin bu tizimning ayrim noaniqliklari va farqlari ham mavjud. Shvetsiya esa o‘zining markazlashtirilgan va tenglikka asoslangan ta’lim tizimi bilan ajralib turadi. Har ikkala mamlakatda ta’limning sifatini oshirish, o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash va texnologiyalarni ta’limga joriy etish masalalariga katta ahamiyat beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mutalipova M.J. Komparativistik pedagogika - T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2016 y
2. Shodmonova Sh., Yergashev P. Qiyosiy pedagogika. – T.: TDPU, 2005.
3. Вулфсон Б.Ф. Сравнителная педагогика М.: «Просвещение», 2003 г
4. www.bilimdon.uz
5. www.de.uz
6. www.plekhanov.ru
7. www.tgeu.uz

CURRENT PROBLEMS IN THE DIGITIZATION OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM AND THE INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN IT

Gulistan Satate University
Department of Pedagogy and Psychalogy
Master’s degree
Kuchkarbekova Zulfizar Sharofjon qizi
zulfizarkuchkarbekova@gmail.com

Abstract: The digitization of the higher education system and the introduction of innovative technologies have transformed the landscape of learning and teaching, but they also present several challenges. Here are some of the key issues:

Key words: *Issue, digitalization, education, higher education, technology, dimensions, economic development, learning, access to technology, data privacy.*

Annatatsiya: Oliy ta’lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ta’lim va o‘qitish manzarasini o‘zgartirdi, ammo ular bir qator muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Bu yerda asosiy masalalardan ba'zilari:

Kalit so‘zlar: *Muammo, raqamlashtirish, ta'lim, oliy ta'lim, texnologiya, o‘lchovlar, iqtisodiy rivojlanish, o‘rganish, texnologiyadan foydalanish, ma'lumotlar maxfiyligi.*

Here are some of the key issues:

1. Digital Divide. Access to Technology: Not all students and institutions have equal access to the necessary technological infrastructure. While some universities can afford state-of-the-art platforms, many students in rural or low-income areas may lack the devices or internet

connectivity required for digital learning. Global Disparities: There's a significant gap between institutions in developed and developing countries in terms of access to digital tools and resources. This exacerbates inequalities in education.

2. Quality and Equity of Education

Remote Learning Challenges: While online education offers flexibility, it often lacks the quality and interactivity of in-person classes. Some students may struggle with motivation, discipline, or engagement, leading to lower retention rates and learning outcomes. Digital Literacy: Both students and instructors may face challenges with using digital tools effectively. Insufficient training in digital literacy can hinder the adoption of new technologies, especially for older faculty members or those less comfortable with technology.

3. Data Privacy and Security. Data Breaches: With increased reliance on digital platforms comes the risk of data breaches. Sensitive student and faculty information may be compromised if institutions do not have strong cybersecurity measures in place.

Privacy Concerns: The use of AI and learning analytics to track student performance and engagement raises concerns about student privacy. The collection and usage of such data must be handled with transparency and care to prevent misuse.

4. Pedagogical Adaptation. Changing Teaching Methods: Many instructors may find it challenging to transition traditional teaching methods into online formats. Effective online teaching requires different skills, such as the ability to design interactive content and foster virtual engagement, which may not come naturally to all faculty members.

Assessment Methods: Traditional methods of assessment, like exams and essays, may not be as effective in online or hybrid environments. Institutions are exploring alternative assessment methods like project-based learning, but these still face issues related to consistency, fairness, and scalability.

5. Sustainability and Long-Term Viability

Cost of Technology: Implementing cutting-edge technologies, such as AI, VR, or blockchain, can be costly. Institutions may struggle to justify or manage these costs, especially in the face of budget cuts or financial instability.

Long-Term Integration: There is a risk that technology might be introduced as a temporary fix rather than being integrated into long-term educational strategies. Without careful planning, digital tools may become obsolete or underused.

Conclusion.

Addressing these challenges requires a balanced approach, combining the benefits of digital technologies with a foucus on equity, quality, and sustainability.It will also involve ongoing dialogue between educators, students, technologists, and policymakers to ensure that the digitization of higher education contributes to an inclusive and effective learning environment for all.

Refereces.

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. “Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents” International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. https: econferencezone.org July 15th 2022 45-48 p

https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от

https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217

3. Мирзоев, Д. (2022). “Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi.” Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от

https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218.

4. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta‘sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer

5. Mirzayev Jamshid Turdialiyevich. “Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth” / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p. https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386

6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350 https://www.proquest.com/openview/c0c46eaeba7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897

7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109

8. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109

TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING USTUVORLIGI

Abulfayziyev Sardor Rashidovich
Guliston davlat universiteti
Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi magistranti
e-mail: abulfayziyevs94@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ta’lim-tarbiya jarayonida raqamli va innovatsion texnologiyalardan foydalanishning zarurati, afzalliklari va masofaviy ta’lim sohasidan foydalanish bo‘yicha statistikalar berilgan. Raqamli o‘rganish, raqamli kontent, onlayn o‘quv qo‘llanmalari, tahlil va baholash, masofaviy ta’lim va boshqalar kundan-kunga mashhur bo‘lib bormoqda. Raqamli va innovatsion texnologiyalardan foydalanish va masofaviy ta’limning yangi avlod tizimlarini joriy etish lozimligi, masofaviy ta’lim tizimi orqali yangi ko‘nikmalarni yoki mavzuga oid materiallarni o‘rganish tezroq, osonroq va arzonroq ekanligi atroflicha yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: *innovatsion va raqamli texnologiyalar, raqamli o‘qitish ta’lim tizimi, masofaviy ta’limning afzalligi, masofaviy platformalar, mobil qurilmalar, Internet tarmog‘i.*

Annotation: The article provides statistical data on the need and benefits of using digital and innovative technologies in the educational process and the use of distance education. Digital learning, digital content, online lessons, assessment and evaluation, distance learning, etc. are becoming popular every day. The need to use digital and innovative technologies and the introduction of new generation distance education systems is explained in detail in order to master new skills or materials related to the subject faster, easier and cheaper through the distance education system.

Keywords: *innovative and digital technologies, digital teaching and learning system, advantages of distance education, distance platforms, mobile devices, Internet.*

O‘zbekistonda ta’lim tizimining modernizatsiya qilinishi, uni tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta’lim, fan, texnika va texnologiyaning, iqtisodiyot va madaniyatning jahon miqyosidagi zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda, ta’lim dasturlarini o‘zgartirib, yangilab borishni ko‘zda tutadi. Ta’limda ilg‘or texnologiyalarning keng o‘zlashtirilishi, uzluksiz ta’limning fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi, o‘quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda ta’limga tabaqalashtirilgan yondashuvning joriy etilishi hamda ta’lim berishning ilg‘or pedagogik texnologiyalari, zamonaviy o‘quv-uslubiy majmualarning yaratilishi, o‘quv-tarbiya jarayonining didaktik jihatdan ta’minlanishi ta’lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar bilan takomillashtirishga asos bo‘lmoqda. Ma’lumki, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora tadbirlar keng ko‘lamda amalga oshirilib kelmoqda. Ayniqsa, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta’minlashni ko‘zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish ishlari keng tus olgan. Bundan tashqari, 40 dan ortiq axborot tizimlari bilan integratsiyalashgan geoportalni ishga tushirish, jamoat transporti va kommunal infratuzilmani boshqarishning axborot tizimini yaratish, ijtimoiy sohani raqamlashtirish va keyinchalik ushbu tajribani boshqa hududlarda joriy qilishni nazarda tutuvchi “Raqamli O‘zbekiston” kompleks dasturi amalga oshirilmoqda. Bu kabi ustuvor vazifalarning bajarilishi raqamli ta’lim masofa va turli xil ko‘rinishdagi to‘siqlarni va iqtisodiyot bilan bog‘liq muammolarni bartaraf etish imkonini beradi.

Masofaviy ta’lim texnologiyalari - masofaviy ta’lim bu E-Learningga qaraganda kengroq tushunchadir, u interfaol mustaqil ta’limning va qo‘llab quvvatlashning intensiv maslaxat sintezi hisoblanadi. Shunday qilib, elektron ta’lim masofaviy ta’limning bir bo‘lagi hisoblanadi. Masofaviy ta’lim asosiy o‘quv materialini o‘quvchilarga yetkazib berish va o‘quv jarayonida o‘quvchi va o‘qituvchi orasida interfaol ishlashni ta’minlaydi.

Bunda qo‘llanmalarni yetkazib berish kompyuter va Internetsiz ham amalga oshirilishi mumkin.

Masofaviy ta’limning afzalliklari masofaviy texnologiyalardan foydalangan holda o‘qitishning juda ko‘p ijobiy tomonlari mavjud. Yashash joyidan turib, o‘qish imkoniyati - chekka qishloqlarda yashovchilarda katta shaharlarga borib, universitetga kirib-o‘qish imkoniyati har doim ham bo‘lavermaydi. Masofaviy ta’lim texnologiyalari ularga o‘z shahridan ketmasdan turib, o‘qish imkoniyatini yaratib beradi. O‘qish va ishni birga qo‘shib olib borish - o‘quvchilar ishdan ajralmagan holda ta’lim olish imkoniga ega bo‘ladilar, bu, ayniqsa, malaka oshirish yoki ikkinchi oliy ma’lumot oluvchilarga juda qo‘l keladi. Sifatli texnologiyalar va o‘quv mazmunini egallash-talaba sifatli o‘quv materiallari yordamida o‘qitilishi, o‘qituvchi bilan muloqat qilishi va o‘z individual o‘quv rejasini tuzishi mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. “Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents” International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. https: econferencezone.org July 15th 2022 45-48 p
https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от
https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217

3. Мирзоев, Д. (2022). “Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi.” Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от
https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218.

4. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta‘sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer

5. Mirzayev Jamshid Turdialiyevich. “Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth” / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.
https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386

6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350
https://www.proquest.com/openview/c0c46eaeba7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897

7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109

8. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109

9. Drucker, P.F. Innovation and Entrepreneurship: Practices and Principles / P.F. Drucker. – New York: Harper & Row, 1985. – 278 p.

10. Хьелл, Л. Теории личности: основные положения, исследования и применение / Л., Хьелл Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2008. – 608 с.

2-SHO‘BA. MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Ойын терапиясының баланың мазасыздығына әсері

Мукашева Анар Бекетбаевна,
Педагогика ғылымдарының докторы
Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті
Дархан Әсел Серғалиқызы
“Инклюзивті білім беруді
медициналық-педагогикалық
сүйемелдеу”оқу бағдарламасының
2-курс магистрантты
Эл.почта:aselldarhan@gmai.com

Аннотация: Статья посвящена использованию игровой терапии для работы с детьми, испытывающими повышенный уровень тревожности, включая детей с особыми образовательными потребностями. В работе рассматриваются механизмы, посредством которых игровая терапия снижает тревожность, развивает эмоциональные и социальные навыки, способствует саморегуляции и улучшает качество жизни детей. Приводятся методы, используемые в игровой терапии, такие как ролевые игры, творчество и структурированные упражнения. Акцент делается на индивидуальном подходе к каждому ребенку и важности комплексной поддержки.

Аннотация: Мақола ўйин терапиясининг хавотир даражаси юқори бўлган, шу жумладан, махсус таълим эҳтиёжларига эга болалар билан ишлашда қўлланилишига бағишланган. Унда ўйин терапияси хавотирни камайтириши, эмоционал ва ижтимоий кўникмаларни ривожлантириши, ўзини-ўзи бошқаришни ошириши ҳамда болаларнинг ҳаёт сифатини яхшилашга қандай ёрдам беришига оид механизмлар кўриб чиқилган. Мақолада роль ўйинлари, ижодий машқлар ва тузилмали машқлар каби терапия усуллари келтирилган. Ҳар бир болага индивидуал ёндашув ва мураккаб қўллаб-қувватлашнинг аҳамияти таъкидланган.

Abstract: The article explores the application of play therapy in working with children experiencing high levels of anxiety, including those with special educational needs. It examines the mechanisms through which play therapy helps reduce anxiety, enhance emotional and social skills, foster self-regulation, and improve children's quality of life. The study outlines various methods employed in play therapy, such as role-playing, creative exercises, and structured activities. The importance of an individualized approach and comprehensive support for each child is emphasized.

Кілттік сөздер: Ойын терапиясы - Балаларға эмоцияларын білдіруге, алаңдаушылықты азайтуға және әлеуметтік, когнитивті дағдыларды дамытуға көмектесетін терапевтік әдіс.

Мазасыздық - Тұрақты уайым немесе белгілі бір жағдайларға қатысты қорқыныш сезімі, ол балалардың физикалық және психикалық денсаулығына әсер етеді.

Әлеуметтену - Баланың қоғамда өз орнын тауып, басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас жасауға бейімделу процесі.

Өзін-өзі реттеу- Баланың өз эмоциялары мен мінез-құлқын басқару қабілеті.

Мазасыздық (балаларда)– бұл баланың болашақтағы оқиғаларға немесе нақты жағдайларға қатысты тұрақты уайым, қорқыныш немесе жайсыздық сезімі. Ол эмоциялық

(қорқыныш, шиеленіс), физикалық (жүрек соғуы, терлеу) және мінез-құлықтық (бас тарту, шоғырланудың төмендеуі) деңгейлерде көрініс табуы мүмкін.

«Ойын – үлкен, жарқын, нәзік нәрсе, ол арқылы бізді қоршаған әлем туралы идеялар мен түсініктердің өмірлік ағыны баланың рухани әлеміне түседі. Ойын – ізденімпаздық пен ізденімпаздық отын тұтандыратын ұшқын».

В.А.Сухомлинский

Дүниеге келген сәттен бастап және балалық шағында ойын баланың негізгі әрекеті болып табылады. Балалық шақта біреулер түрлі кейіпкерлермен ойнауды ұнатады, ал басқалары қуыршақтарды ойнауды ұнатады. Балалардың жүрегінде қандай ойын ойнайтыны соншалықты маңызды емес, бастысы бұл тек көңілді уақыт өткізу ғана емес, сонымен қатар оларға өте пайдалы. Ойын барысында балалар өмірді танып, өмірден өз орнын табады, қарым-қатынас жасауды және достасуды үйренеді,яғни әлуметтену процессі жүзеге асады,сонымен қоса әлеммен танысады, ептілік, логикалық және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Сондықтан психологтардың балалық шақтағы әртүрлі мәселелерді түзетуге көмектесетін емдік әдіс ретінде ұзақ уақыт бойы ойынды пайдаланғаны таңқаларлық емес. Бұл әдіс ойын терапиясы деп аталады.

Ойын терапиясы - мазасыздықты сезінетін балалармен жұмыс істеудің ең тиімді әдістерінің бірі. Бұл терапия ойындарды қарым-қатынас және психологиялық көмек құралы ретінде пайдалануға негізделген, бұл әсіресе эмоциялары мен тәжірибелерін сөзбен жеткізе алмайтын балалар үшін өте маңызды. Мақалада ойын терапиясының балалардағы мазасыздық деңгейін төмендетуге әсерінің негізгі аспектілері, сондай-ақ ол әрекет ететін механизмдері қарастырылады.

Ойын - балалардағы эмоциялар мен сезімдерді білдірудің табиғи тәсілі. Ойын әдістері мүмкіндігі шектеулі балаларға қозғалыс шектеулеріне, қарым-қатынас қиындықтарына және басқа факторларға байланысты сезінуі мүмкін эмоциялар мен сезімдерді білдіруге мүмкіндік береді. Ойын сонымен қатар қиялдың, шығармашылық ойлаудың, әлеуметтік және танымдық дағдылардың дамуына ықпал етеді. Ерекше білімді қажет ететін балаларда мазасыздық әртүрлі факторлардан туындауы мүмкін, мысалы, қозғалыс шектеулері, қарым-қатынас қиындықтары, мектептегі сәтсіздіктер немесе жеке өмір. Мазасыздық балалардың дамуы мен әл-ауқатына теріс әсер етуі мүмкін. Ойын терапиясы балаларға мазасыздықты жеңуге, эмоцияларын басқаруды үйренуге және әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі [1].

Балалардағы мазасыздық әр түрлі формада көрінуі мүмкін: белгілі бір жағдайлардан (мектеп, көпшілік алдында сөйлеу) қорқудан бастап, үнемі мазасыздық сезіміне дейін. Бұл жағдай ұйқының бұзылуына, зейіннің шоғырлануына және басқалармен қарым-қатынасқа әкелуі мүмкін. Мазасыздық балалардың физикалық денсаулығына да әсер етеді, бас ауруы, іштің ауыруы және басқа соматикалық белгілерді тудырады. Мұндай көріністерді елемеу маңызды, өйткені олар баланың өмір сүру сапасын және оның оқу және әлеуметтену қабілетін айтарлықтай нашарлатуы мүмкін. Осы кезекте ойын терапиясы қалай жұмыс істейді?

Ойын терапиясы-бұл балалар ойын арқылы өз сезімдерін, тәжірибелері мен қорқыныштарын білдіре алатын құрылым. Бұл қауіпсіз кеңістік, онда бала жағдайды бақылауды сезінеді, бұл алаңдаушылықты азайтуға көмектеседі.

Ойын терапиясының мазасыздыққа әсер етуінің негізгі көрсеткіштері:

- Эмоционалды разряд. Ойын балаларға тікелей білдіре алмайтын эмоцияларды білдіруге мүмкіндік береді. Бұл ішкі шиеленіс пен мазасыздық деңгейін төмендететін процес. Балалар ойнаған кезде қорқыныштарын қауіпсіз ортада жеңе алады, бұл оларға нақты өмірде жеңуге көмектеседі.
- Өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту. Ойын терапиясы барысында балалар эмоцияларын басқаруды үйренеді, өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытады. Бұл рөлдік

ойындар арқылы болады, онда балалар проблемалық жағдайларға тап болады және шешімдерді табады, бұл оларға өздеріне деген сенімділікті арттыруға көмектеседі.

- Әлеуметтік дағдылар және бейімделу. Ойын терапиясы әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді, өйткені балалар ойын барысында терапевтпен немесе басқа балалармен өзара әрекеттеседі. Бұл оларға ұжымда жақсы бейімделуге көмектеседі, жалғыздық пен оқшаулану сезімін азайтады, бұл көбінесе мазасыздықты арттырады.
- Қауіпсіздік сезімін нығайту.Ойын терапиясы кезінде балалар терапевттің қолдауын сезінеді, бұл олардың қорқыныштары мен уайымдарының қалыпты екенін түсінуге көмектеседі. Бұл олардың қауіпсіздік сезімін және қиын жағдайларды жеңе алатынына сенімділігін арттырады.

Ойын терапиясы жеке және топтық түрде жүзеге асырылуы мүмкін. Ойын терапиясында әртүрлі ойындар, жаттығулар мен әдістер қолданылады, соның ішінде рөлдік ойындар, сурет салу, пластилин терапиясы, музыкалық терапия, зейін мен зейінді дамыту ойындары және шығармашылықтың басқа түрлері. Ойын терапиясының мақсаты - ерекше білімді қажет ететін балаларға әлеуметтік өзара әрекеттесу, эмоциялар мен мінез-құлықты басқару, өзін-өзі бағалау және өмір сапасын жақсарту дағдыларын дамытуға көмектесу. Ойын терапиясы әсіресе мазасыздық, депрессия, аутизм спектрінің бұзылуы, мінез-құлық бұзылыстары және басқа психикалық және эмоционалдық мәселелер сияқты психикалық ауытқулары бар адамдар үшін пайдалы болуы мүмкін. Ерекше білімді қажет ететін мазасыз балалармен ойын терапиясында әртүрлі әдістерді қолдануға болады, соның ішінде рөлдік ойындар, құрылымдық ойыншықтарды қолданатын ойындар, шығармашылық ойындар, музыканы қолданатын ойындар және т.б. әдістердің бірі-рөлдік ойындар. Рөлдік ойындар ерекше білімді қажет ететін балаларға басқа адамдармен қарым-қатынас жасау, жаңа жағдайларға бейімделу, проблемалар мен қақтығыстарды шешу сияқты әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Рөлдік ойындар барысында балалар әртүрлі рөлдерді, соның ішінде ересектердің рөлдерін ойнай алады, бұл оларға ересектер әлемін жақсы түсінуге және эмпатияны дамытуға мүмкіндік береді. Ойын терапиясының тағы бір әдісі - лего сияқты құрылымдық ойыншықтарды қолданатын ойындар. Мұндай ойындар барысында балалар шығармашылық ойлауды, кеңістіктік қиялды және логикалық дағдыларды дамыта алады. Сонымен қатар, құрылымдық ойыншықтарды қолданатын ойындар балаларға стресс пен мазасыздықты жеңуге көмектеседі, өйткені мұндай ойындар релаксация мен зейіннің шоғырлануына ықпал етеді[2].
Ойын терапиясы ерекше білімді қажет ететін мазасыз балалармен жұмыс істеудің тиімді құралы бола алады, оларға әлеуметтік және когнитивті дағдыларды дамытуға, эмоцияларын басқаруға және стресс пен мазасыздықты жеңуге көмектеседі. Бұл оларға өмір сапасын жақсартуға және оқу мен әлеуметтік дамуда жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі. Ойын терапиясы балаларға өздерін және олардың мүмкіндіктерін жақсы түсінуге көмектеседі. Әр түрлі ойындар мен жаттығулар балаларға өздерінің күшті және әлсіз жақтары туралы, сондай-ақ олар не істей алатындығы туралы білуге көмектеседі. Бұл өзіне деген сенімділікті арттыруға және өзін-өзі бағалауды арттыруға көмектеседі, бұл өз кезегінде оларға мазасыздық пен стрессті жеңуге көмектеседі. Өзіңізді және өз мүмкіндіктеріңізді жақсырақ түсінуді дамыту үшін ойынның бір мысалы – «Мен бірегеймін» ойыны. Бұл ойында балаларға өздеріне ұнайтын және оларды ерекше ететін барлық нәрсені бейнелейтін постер жасау ұсынылады. Бұл балаларға өздерінің қызығушылықтары мен қорқыныштарын түсінуге көмектеседі, сонымен қатар олардың өзін-өзі көрсетуге қанағаттануына мүмкіндік береді. Ойын терапиясы балаларға қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және басқа адамдармен қарым-қатынас жасауды үйренуге көмектеседі. Өзара әрекеттесуді қажет ететін ойындарда балалар басқаларды тыңдауға және өз ойлары мен сезімдерін білдіруге үйрене алады. Бұл оларға отбасымен және достарымен қарым-қатынастарын жақсартуға, сондай-ақ әлеуметтік бейімделуге көмектеседі. Ойын терапиясы мүгедектігі бар мазасыз балалармен жұмыс істеудің тиімді әдісі болып табылады, бірақ оны қолдану кәсіби дайындық пен тәжірибені қажет етеді. Ойын

терапевттері қолдануға болатын әртүрлі ойындар мен жаттығулар туралы және оларды әр баланың жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне қалай бейімдеу керектігі туралы білуі керек. Сонымен қатар, ойын терапиясы психотерапия және фармакотерапия сияқты басқа емдеу әдістеріне тиімді қосымша бола алады. Ойындар мен жаттығулар балаларға демалуға және стресстен арылуға көмектеседі, бұл олардың басқа адамдармен қарым-қатынасын жақсартады және мазасыздық белгілерін азайтады. Ойын терапиясын басқа әдістермен бірге қолдану мүмкіндігі шектеулі балаларды сәтті және толыққанды емдеуге әкелуі мүмкін. Алайда, ойын терапиясы мүмкіндігі шектеулі барлық балалар үшін әмбебап шешім емес және әр жағдайда әрқашан тиімді бола бермейді. Ойын терапиясы әр баланы емдеуге кешенді және жеке көзқарас аясында жүргізілуі маңызды. Сондай-ақ, ойын терапиясы барлық жерде болмауы мүмкін екенін және ата-аналар емдеудің осы түрін ұсына алатын мамандарды табуда қиындықтарға тап болуы мүмкін екенін ескеру қажет [3]. Жалпы, ойын терапиясы ерекше білімді қажет ететін мазасыз балалармен жұмыс істеуде пайдалы және тиімді құрал бола алады. Бұл балаларға демалуға, өз ойын білдіру дағдыларын дамытуға және басқа адамдармен қарым-қатынасын жақсартуға көмектеседі. Алайда, жақсы нәтижеге қол жеткізу үшін ойын терапиясы әр баланы емдеуге жеке және кешенді тәсіл аясында жүргізілуі керек. Ойын терапиясы әсіресе басқа адамдармен қарым-қатынаста проблемалары бар мүмкіндігі шектеулі балалар үшін пайдалы болуы мүмкін. Ойын терапиясы процесінде балалар пікір алмасу, топтық жұмыс және жанжалдарды шешу сияқты әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамыта алады. Олар сондай-ақ ойын контекстінде өздерінің эмоциялары мен мінез-құлқын басқаруды үйрене алады [4]. Ойын терапиясын жүргізу үшін әдетте әр баланың қажеттіліктеріне бейімделетін әртүрлі ойындар мен жаттығулар қолданылады. Мысалы, «дақтар» немесе «шоғырлану» сияқты зейін мен зейінді дамыту ойындары балаларға мазасыздық деңгейін төмендетуге және есте сақтау мен зейінді жақсартуға көмектеседі. «Эмоцияны болжау ойыны» немесе «рөлдік ойындар» сияқты әлеуметтік дағдыларды дамыту ойындары балаларға эмоцияларын басқаруды және басқа адамдармен байланыс орнатуды үйренуге көмектеседі. Ойын терапиясының артықшылықтарының бірі-балалар өздерінің сезімдері мен эмоцияларын ойын және шығармашылық арқылы көрсете алады. Ойындар мен жаттығулар балаларға сөздерді қолданбай-ақ өз сезімдері мен ойларын білдіруге көмектеседі. Бұл әсіресе өз сезімдері мен ойларын жеткізу және білдіру қиынға соғуы мүмкін мүгедектігі бар балалар үшін өте маңызды [5].

Қорытындылай келе, ойын терапиясы мүгедектігі бар мазасыз балалармен жұмыс істеудің тиімді құралы бола алады. Бұл балаларға қауіпсіз және бақыланатын ортада өз қорқыныштары мен уайымдарын білдіруге, өзін-өзі реттеу және әлеуметтену дағдыларын дамытуға көмектеседі. Ойын терапиясы мазасыздық деңгейін төмендетіп қана қоймайды, сонымен қатар баланың өзіне деген сенімділігін, қиындықтармен күресу және жаңа жағдайларға бейімделу қабілетін арттырады. Бұл балаларға әлеуметтік өзара әрекеттесу, эмоциялар мен мінез-құлықты басқару дағдыларын дамытуға және басқа адамдармен қарым-қатынасты жақсартуға көмектеседі. Алайда, жақсы нәтижеге қол жеткізу үшін ойын терапиясы әр балаға оның қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып, кешенді және жеке көзқарас аясында жүргізілуі керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Барсукова, О. В. Элементы игротерапии в работе с детьми раннего возраста и их родителями (из опыта работы в Центре игровой поддержки) / О. В. Барсукова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — № 3 (38). — С. 316–319.

2. Карабанова О. А. Игра в коррекции психического развития ребёнка. — М., 2021.—98с

3. Рабенко Т. М., Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Коррекционные, развивающие адаптирующие игры. — СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2019. — 264 с.

4. Рудик О. С. Как помочь аутичному ребёнку: метод. пособие: книга для родителей / О. С. Рудик. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС,2018. — 207 с.

5. Экслайн В. Игровая терапия. — М.: Апрель-Пресс, 2018. —416с.

PEDAGOGLARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHДА RAQAMLI TEXNALOGIYALARDAN FOYDALANISH

Abdullayeva Nafisa Shavkatovna,
Maktabgacha talim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti o‘quv ishlari bo‘yicha prorektori, p.f.d. (DSc), professor
abdullayeva.n.sh@gmail.com

Annotatsiya. Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagoglarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirishda raqamli texnalogiyalardan foydalanish, variativ va invariant dasturlarni yaratish va 231-sonli PQ ijrosini ta’minlash bo‘yicha olib borilayotgan islohatlar mazmuni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, virtual kasbiy rivojlantirish, variativ, invariant, sifat, sifat nazorati, tahlil, metodik, texnologik.

Abstract. The content of reforms carried out to improve the system of continuous professional development of Educators of the preschool educational organization on the use of digital technologies, the creation of variative and invariant programs and the implementation of PQ No. 231 is covered.

Keywords: preschool education, virtual professional development, variative, invariant, quality, quality control, analysis, methodological, technological.

Maktabgacha ta’lim – ijtimoiy farovonlikning hal qiluvchi omili hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta‘lim tizimiga sifatili kadrlar tayyorlash muammosi juda murakkab. Ushbu muammoni hal qilmasdan, maktabgacha ta’lim tizimining asosiy maqsadiga, davlatning kadrlar salohiyatini shakllantirishga erishib bo‘lmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231 son “Maktabgacha va maktab ta‘limi tashkilotlari hodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarori qabul qilindi. Qarorga muvofiq maktabgacha va maktab ta‘limi tashkilotlari rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini samaradorligini ta‘minlash, ularni kasbiy bilim, ko‘nikma va mahoratini muntazam oshirib borish maqsadida bir qancha vazifalar belgilangan. Jumladan:

maktabgacha ta‘lim tashkilotlarining pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish bo‘yicha “Virtual kasbiy rivojlantirish” elektron dasturi joriy etish;

maktabgacha va maktab ta‘limi tashkilotlari hodimlarini kasbiy ehtiyoji va malaka toifasidan kelib chiqib tabaqalashgan ta‘lim dasturlari asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning vertikal tizimi (vazirlik-malaka oshirish muassasasi-ta‘lim tashkiloti) yo‘lga qo‘yish;

maktabgacha va maktab ta‘limi tashkilotlarining hodimlari uchun besh yilda bir marotada ishdan ajralgan holda o‘tkaziladigan malaka oshirish kurslarini joriy qilish kabilar.

Shuningdek, qarorda pedagog va mutaxassis kadrlar uchun – variativ (ixtiyoriy) va invariant (majburiy) modullardan iborat bo‘lgan hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta‘lim dasturlari bo‘yicha tashkil etilishi belgilab qo‘yilgan.

Variativlik – ta‘lim tizimining sifatini anglatadi, bu esa o‘quvchilarni ta‘lim dasturlari yoki muayyan turdagi ta‘lim xizmatlarini yaratish va ularga o‘zlarining o‘zgaruvchan ta‘lim ehtiyojlari va imkoniyatlari asosida tanlash imkoniyatini belgilaydi.

Ta‘limning variativligi – O‘zbekistonda zamonaviy ta‘lim tizimi rivojlanishining asosiy tamoyillaridan biridir. Bu esa ta‘limning yuqori darajadagi individuallashtirishni ta‘minlashga qaratilgan.

Maktabgacha ta‘lim tizimida variativlik deganda biz mazmun jihatdan farqlanuvchi o‘quv dasturlari (turli yoshdagi va turli maktabgacha tashkilotlari uchun), ta‘lim usullari, shakllari va ta‘lim texnologiyalarini nazarda tutamiz va ular mavjud dasturlar va texnologiyalardan

avvalambor o‘zining o‘zgaruvchanligi, moslashuvchanligi, integrativligi va individullashtirishga moyligi bilan farqlanadi.

Maktabgacha ta‘lim jarayonining variativligi – maktabgacha ta‘lim maqsadlarini amalga oshirishda ta‘lim jarayonining barcha ishtirokchilarini muvofiqlashgan faoliyati hisoblanadi. Bu jarayon ta‘lim mazmunini tanlashda (ta‘lim standartlari va talablari doirasida), ta‘lim vositalari, usullari va muloqot yo‘llarini umuman olganda maktabgacha ta‘lim mazmuni va jarayonini tanlashda namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha ta‘lim-tarbiyaga variativlik yondashuvini tadbiq qilishning pedagogik shart-sharoitlari ta‘lim-tarbiyani takomillashtirish va tinglovchilarni malaka oshirish jarayonida rivojlanish samaradorligini oshirish bilan bog‘liqdir, xususan:

tinglovchilar bilan muloqotni o‘zgartirish, ya‘ni avtoritar tarzda ta‘sir o‘tkazishdan har bir tinglovchining shaxsiy identifikatsiyasi, ishonchni o‘rnatish, o‘qituvchi bilan va tinglovchilar o‘rtasidagi sheriklik munosabatlariga yo‘naltirilgan muloqotga o‘tish imkoniyatlarini yaratish;

o‘quv dasturlari shakli va mazmunini o‘zgartirish, ularni tinglovchini rivojlantirishga yo‘naltirish, o‘quv mazmunini differensiyalash va individuallashirishga qaratish;

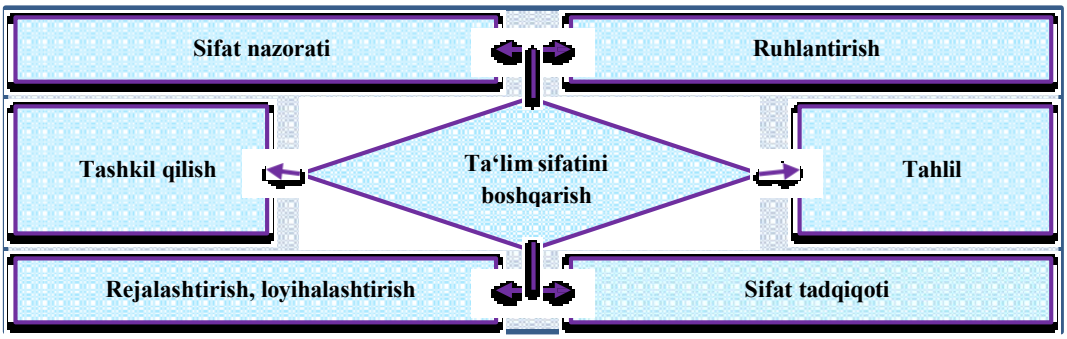
tinglovchilarni malaka oshirish jarayonida kattalar adabiyotining eng yaxshi namunalari bilan qurollantirish, umuminsoniy qadriyatlarga e‘tibor berish orqali ularning dunyoqarashini kengaytirish;

tinglovchilarning mustaqil istagi va xohishlariga mos ravishda faoliyat va ijodini ta‘minlash, tinglovchilar faoliyatining turi va shaklini tanlash – hamkasblari bilan birgalikda yoki individual bo‘lish uchun, guruh xonasida obyektiv muhitni tashkil qilish.

Variativlik – bu maktabgacha ta‘lim tizimi sifat ko‘rsatkichidir. U maktabgacha ta‘lim tizimi iste‘molchilarining (ota-onalar, bolalar) maktabgacha ta‘limga bo‘lgan ehtiyojlari va imkoniyatlari asosida ularga tanlov asosida ta‘lim dasturlari variantlari va alohida ta‘lim xizmatlari turlarini taqdim etish xususiyati bilan xarakterlanadi. Yuqorida ko‘rsatilib o‘tgan fikr va mulohazalar zamon tendensiyalar sifatida e‘tiroz etilayotgan variativlik yondashuvni metodologik, didaktik, metodik va texnologik jihatlarini mavjud maktabgacha ta‘lim tizimiga tadbiq etilishini samarali yo‘l sifatida qaraladi.

Maktabgacha ta‘lim tizimida variativlik deganda biz mazmun jihatdan farqlanuvchi o‘quv dasturlari (turli toifadagi mutaxassislar uchun), ta‘lim usullari, shakllari va ta‘lim texnologiyalarini nazarda tutamiz va ular mavjud dasturlar va texnologiyalar avvalambor o‘zining o‘zgaruvchanligi, moslashuvchanligi, integrativligi va individullashtirishga moyligi bilan farqlanadi.

A.G.Asmolov o‘zining ishlarida variativ ta‘limning metodologik jihatlarini ochib bergan [34]. Bunda variativ ta‘lim shaxsni rivojlantirishga keng imkoniyatlarni beruvchi vosita sifati qaralib unda nafaqat tarkib jihatidan turli hildagi foydalanilayotgan o‘zgaruvchan dasturlar (umumta‘lim, chuqurlashtirilgan, kengaytirilgan bosqichlar), balki, usuli, shakli va texnologiyasi bilan farqlanadigan dasturlar ham tushuniladi. Shuning uchun, ta‘limning o‘zgaruvchanligi tinglovchi, uning imkoniyatlari, ehtiyojlarini inobatga olgan holda, tinglovchining shaxsiga qaratilgan ta‘lim shakli hisoblanadi.

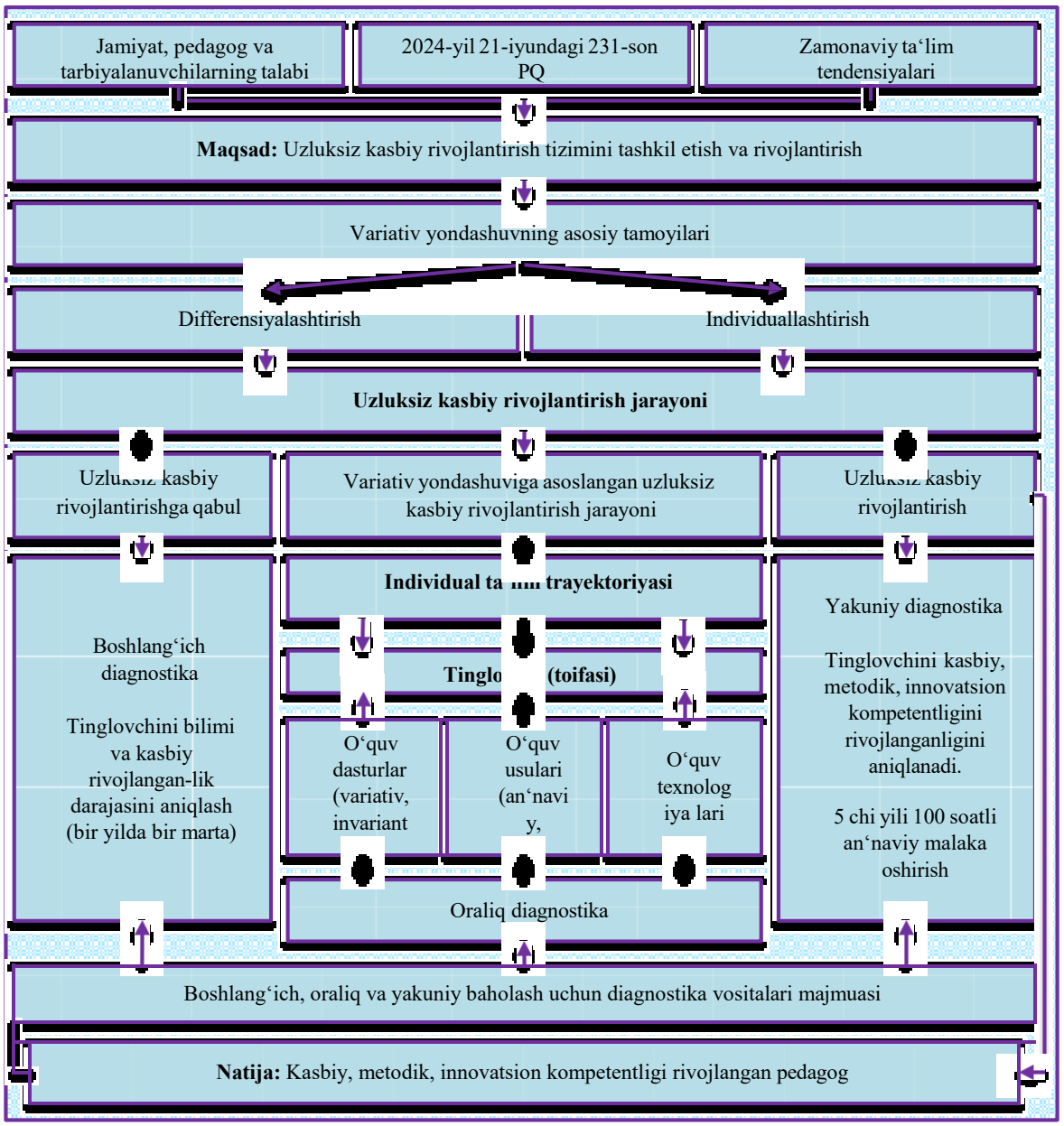

2-rasm. Ta‘lim sifatini boshqarishning tarkibiy qismlari:

Ta‘lim sifatini boshqarish uchun quyidagilar zarur:

1. Sifatni boshqarish va o‘lchash vositalari.
2. Maxsus bo‘limlarni o‘z ichiga olgan nazorat tizimi.

3. Boshqarish motivlari.
4. Boshqarish mexanizmlari.
5. Sifatni boshqarish natijalarini ishlatishning maqsad va shartlari. Mana shularni ham jadval qilish kerak, chiroyli chiqardi.

Shunday qilib, variativ ta‘lim jarayoni deganda – ta‘lim maqsadlarini amalga oshirishda qatnashchilar faoliyatining ta‘lim jarayonida o‘zaro hamkorliklari, tadbiq qilinayotgan tanlov sharoitlarining tarkibi (davlat standartlari doirasida), faoliyat va muloqotning vosita va usullari, shaxsning maqsadga bo‘lgan ahamiyatli munosabati, ta‘lim jarayoni va tarkibi tushuniladi.

3-rasm. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari pedagoglarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish modeli

Bugungi kunda maktabgacha ta‘lim tashkiloti pedagoglarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. 2025-yildan boshlab maktabgacha ta‘lim tashkiloti pedagog hodimlari 5 yilda bir marotada 100 soat an‘naviy ishdan ajralgan holda va 72 soat onlayn har yili “Virtual kasbiy rivojlantirish” elektron dasturi orqali uzluksiz ravishda o‘z kasbiy bilimlarini oshirib boradigan mexanizm ishlab chiqilmoqda. Bunda an‘naviy ishdan ajralgan holda 100 soat malaka oshirish uchun 3 blokdan iborat variativ o‘quv reja va dasturlari ishlab chiqilmoqda. Umumkasbiy blok invariant modullardan iborat bo‘ladi. Bunda maktabgacha ta‘lim tizimiga taalluqli meyoriy huquqiy hujjatlarni mazmun-mohiyati va

amalda qo‘llanilishi bo‘yicha ma‘lumotlar beriladi. Maxsus blokda pedagogning toifasi (metodist, tarbiyachi, psixolog, defektolog, musiqa rahbari), malaka talablarida belgilangan vazifalari va kasbiy rivojlanishdagi extiyojiga asoslangan variativ modullar shakllantiriladi.

“Virtual kasbiy rivojlantirish” elektron dasturi joriy etish orqali har yili 72 soatga mo‘ljallangan o‘quv reja asosida o‘quv dasturlari ishlab chiqiladi. Dasturda berilgan mavzular bo‘yicha kontentlar, taqdimotlar, ma‘ruza matnlari joylashtiriladi. Kurs yakunida tinglovchilarni kasbiy, metodik va innovatsion kompetentligini aniqlash maqsadida test savollari beriladi va muvaffaqiyatli o‘tgan tinglovchilar kelasi yil o‘tiladigan uzluksiz kasbiy rivojlantirish bosqichiga o‘tkazilishi rejalashtirilmoqda.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, uzviy kasbiy rivojlantirish tizimini maktabgacha ta‘lim tizimiga tatbiq etish orqali pedagog hodimlarning o‘z ustida mustaqil ishlashiga, har yili elektron dastur orqali bilimlarini boyitib borish, rivojlangan xorijiy davlatlarni ilg‘or tajribalarini o‘rganishga va amaliyotda qo‘llashga va media kompetentligini oshirib borishga imkoniyat yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231 “Maktabgacha va maktab ta‘limi tashkilotlari hodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tapdbirlar to‘g‘risida” qarori // Lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” qarori // Lex.uz

3. N.SH.Abdullayeva Maktabgacha ta‘limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish. Dissertatsiya PhD. Toshkent 2020.

4. A.G.Asmolov Психология XXI века и рождения вариативного образовательного пространство в России // Новое время и новая дидактика Москва: 2001 г.

5. Abdullayeva N.SH. Maktabgacha ta‘limga variativ yondashuv- maktabgacha ta‘lim tizimi sifat ko‘rsatkichidir // Xalq ta‘limi ilmiy-metodik jurnal.–Toshkent, 2018.–№3.–B.89-95.

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING RIVOJLANTIRUVCHI MUHITNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MAZMUNI

Babayeva Dono Razzakovna
Nizomiy nomidagi TDPU
Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrasi professori

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak tarbiyachilarning rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda raqamli texnologiyalaridan foydalanish mazmuni, mohiyati va nazariy asoslari ko‘rib chiqilgan. Bo‘lajak tarbiyachilar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning umumiy darajasini oshirish maqsadida oliy ta’lim muassasalarining asosiy o‘quv dasturlariga doimiy o‘zgartirishlar kiritib borilishi, elektron ta’lim resurslarini yangi avlodlarini ishlab chiqish va takomillashtirish, axborot texnologiyalariga doir bilimlar berish usul va vositalarini takomillashtirish hamda elektron ta’lim muhitida bo‘lajak tarbiyachilarning axborot texnologiyalariga doir ijodiy qobiliyati, kreativ fikrlashi, ichki va jahon ta’lim resurslaridan foydalana olish qobiliyatini rivojlantirish, ta’lim samaradorligini yaxshilash bo‘yicha xorijiy tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etishga doir dolzarb masalalar to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Abstract: This article examines the content, essence, and theoretical foundations of using digital technologies in creating a developmental environment for future educators. In order to increase the general level of the use of digital technologies for future teachers, making permanent changes to the main educational programs of higher education institutions, developing and improving new generations of electronic educational resources, improving the methods and means of imparting information technology knowledge and to develop the creative ability, creative thinking, ability to use domestic and global educational resources of future educators in the

electronic educational environment, to improve educational efficiency Current issues related to the study and implementation of foreign experiences were discussed.

Hozirgi paytda yuz berayotgan globallashuv jarayoni va jamiyatni islox etish sharoitida yangicha fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash ta’lim tizimida ham jiddiy o‘zgarishlar kiritishni talab etadi. Dunyo davlatlari orasida O‘zbekiston Respublikasida birinchilardan bo‘lib umumbashariy tavsifga ega mazkur muammoni hal etishga doir konseptual-nazariy asoslar yaratildi va tizimli ravishda amaliyotga tadbiq etib borilmoqda. Bugungi yosh avlodga ta’lim-tarbiya berish, ularni rivojlantirish kabi murakkab masalalarni muvaffakiyatli hal kilish jixatdan pedagogining g‘oyaviy e’tiqodi, kasbiy maxorati, bilimdonligi hamda madaniyatlilik darajasi bilan belgilanadi. Zero, zamonaviy pedagog tarbiyalanuvchilarga ta’sir etish, ularning istaklari, layokatlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini shakllantira bilishi kerak.

Jamiyatning barcha sohalariga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiq etish ko‘lami kengayishi tufayli uzluksiz ta’lim tizimida bo‘lajak tarbiyachilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish orqali qaror qabul qilish uchun kerakli ma’lumotlarni topish, raqamli qurilmalar bilan ishlash, ommaviy axborot vositalarini tanqidiy-tahliliy o‘rgana olishi, zamonaviy raqamli aloqa vositalaridan foydalanishi hamda yangi ishlab chiqilayotgan innovatsion texnologiyalarga ijobiy munosabatni shakllantirish bo‘icha bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.[1.76]

Bo‘lajak tarbiyachilar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning umumiy darajasini oshirish maqsadida oliy ta’lim muassasalarining asosiy o‘quv dasturlariga doimiy o‘zgartirishlar kiritib borilishi, elektron ta’lim resurslarini yangi avlodlarini ishlab chiqish va takomillashtirish, axborot texnologiyalariga doir bilimlar berish usul va vositalarini takomillashtirish hamda elektron ta’lim muhitida bo‘lajak tarbiyachilarning axborot texnologiyalariga doir ijodiy qobiliyati, kreativ fikrlashi, ichki va jahon ta’lim resurslaridan foydalana olish qobiliyatini rivojlantirish, ta’lim samaradorligini yaxshilash bo‘yicha xorijiy tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etishga doir dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan ta’lim tizimi sezilarli darajada o‘zgardi. Raqamli vositalar va platformalarning ta’lim sharoitlariga integratsiyalashuvi o‘rganishda muhim omillarni berdi, bu esa qulaylik, moslashuvchanlik va innovatsiyalar uchun misli ko‘rilmagan imkoniyatlarni taqdim etadi. Biroq, raqamli ta’lim tashabbuslarining kengayishi sharoitida ushbu texnologik aralashuvlarning samaradorligi va oqibatlarini tanqidiy baholash tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mavjud raqamli ta’lim tizimini har tomonlama o‘rganishga qaratib, uning kamchiliklari va muammolarini aniqlashga alohida e’tibor qaratilgan.[2.3]

Raqamli ta’lim o‘quv natijalarini yaxshilash va shaxsiylashtirilgan ta’limni osonlashtirish uchun ulkan salohiyatga ega bo‘lsa-da, u e’tibor talab qiladigan ko‘plab murakkab muammolarni ham keltirib chiqaradi. Bu masalalar texnologik infratuzilmalar, pedagogik yondashuvlar, o‘quvchilarni jalb qilish strategiyalari, tenglik mulohazalari va institutsional asoslar kabi turli sohalarni qamrab oladi. Ushbu ko‘p qirrali o‘lchovlarni o‘rganish orqali texnologiya va ta’lim o‘rtasidagi murakkab o‘zaro bog‘liqlikni ochish va ta’limni raqamlashtirishning muammolik taraflariga oydinlik kiritish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri xisoblanadi. Hozirgi raqamli ta’lim tizimi oldida turgan asosiy muammolardan biri texnologik infratuzilmalarning yetarliligi va ishonchliligi bilan bog‘liq. Raqamli vositalar va platformalar uzluksiz aloqa, hamkorlik va ta’lim resurslariga kirishni osonlashtirish potentsialiga ega bo‘lsa-da, texnologik kirish va infratuzilmadagi nomutanosiblik samarali raqamli ta’limga jiddiy to‘siqlar keltirib chiqaradi.

Raqamli texnologiyalar (shaxsiy kompyuter, planshet, proektor, multimediya vositalari, elektron adabiyotlar va boshqalar) ta'lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Oqilona tashkil etilgan sog‘lom ijtimoiy-ma’naviy muhit bo‘lajak tarbiyachilarda izlanishga, tashabbus ko‘rsatishga va ijodkorlik qobiliyatlarini namoyon etishga rag‘bat uyg‘otadi. Bunda bo‘lajak tarbiyachilar amaliyot jarayonida Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining

rivojlanishi qanday kechayotganligi to‘g‘risida aniq tasavvurga ega bo‘lishlari, buning uchun esa ularni doimiy ravishda nazorat qilib borishlari zarur bo‘ladi.[3.3].

Bola rivojlanishining o‘ziga xosligini inobatga olishda avvalo shuni tushunib yetish kerakki, barcha bolalar rivojlanishning ma’lum bosqichlarini bosib o‘tadilar, biroq bunda har bir bola noyob va takrorlanmasligini inobatga olish kerak bo‘ladi. Bunda bo‘lajak tarbiyachilar bolalarni aynan bir xil, o‘xshash narsalar va faoliyat turlari bilan ta’minlashlari uchun ularning o‘ziga xos, boshqalardan ajralib turadigan rivojlanish ko‘rsatkichlari to‘g‘risida to‘liq tasavvurga ega bo‘lishlari, shuningdek, bir xil yoshdagi turli bolalarning qobiliyatlari va qiziqishlaridagi farqlarga e’tibor bilan munosabatda bo‘lishlari lozim. Hayotimiz har jihatdan texnika va texnologiyalar bilan bog‘liq, ta’lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun texnologiyalardan manfaatli foydalanish imkoniyatini yaratilsa bo‘lajak tarbiyachilarning o‘qish jarayoniga katta qiziqish bilan kirishadi. Bu o‘yin bilan klassik ta’limni birlashtirishga teng bo‘lib, natijada o‘qish jarayoni yaxshilanadi, o‘zlashtirish, ta`lim darajasi va kadrlarni tayyorlash samaradorligi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev M., Saidahror, G., & Ayupov, R. Raqamli iqtisodiyot -kadrlar tayyorlashning dolzarb yo‘nalishlari. 2020y.
2. Kozlova N. Sh. Ta’limdagi raqamli texnologiyalar // Maykop davlat texnologiya universitetining xabarnomasi. 2019.
3. Erjigitova G. Zamonaviy ta`limda raqamli texnologiyalarning ahamiyati.-T.:2024.

РЕЗУЛЬТАТЫ ПРОЕКТА «СОЗДАНИЕ ПРОГРАМНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ПРОГРАМНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ СВОБОДНОГО ИНТЕРЕСА ДЕТЕЙ К ПРОФЕССИИ В КОНЦЕПЦИИ «УМНЫЙ ДЕТСКИЙ САД»"

Джамилова Наргиза Нуритдиновна
Доктор педагогических наук, профессор (DSc),
Ташкентский государственный педагогический
университет имени Низами

Аннотация: В данной статье описаны цели и задачи, научная новизна, практическое значение и результаты проекта «Создание программного обеспечения для формирования свободного интереса детей к профессии» в концепции «Умный детский сад».

Ключевые слова: дошкольное образовательное учреждение, развивающая среда, центры развития, игровая деятельность, ИКТ, интерес к свободной выбору профессии, профессиональная ориентация, мир профессий, профессиональный интерес, интерактивные информационные и образовательные ресурсы, цифровое общество, цифровое поколение, цифровые технологии, цифровая среда, информационные и коммуникационные технологии.

Abstract: This article describes the goals and objectives, scientific novelty, practical significance and results of the project "Creating software for the formation of children's free interest in the profession" in the concept of "Smart kindergarten".

Key words: preschool educational institution, development environment, development centers, play activities, ICT, interest in free choice of profession, career guidance, world of professions, professional interest, interactive information and educational resources, digital society, digital generation, digital technologies, digital environment, information and communication technologies.

Реформа в области дошкольного образования и изменения в системе характеризуются инновационными, интегративными, ориентированными на личность подходами. Для концепции «Умный детский сад» создание программной платформы, связанной с профессиональной ориентацией в дошкольных образовательных учреждениях, основано на формировании свободного интереса детей к профессиям, а также на определении

профессии детей, заинтересованных в карьере, на основе мониторинга, основывается на инновационных, интегративных, ориентированных на личность подходах. Сегодня на Новом Узбекистане процессы духовности, просвещения, образования и воспитания стремительно приобретают новое значение. [3]

Основные результаты, ожидаемые от этого проекта, заключаются в разработке дидактической поддержки концепции «Умный детский сад», направленной на формирование свободного интереса детей к профессиям, а на этой основе в дошкольных образовательных учреждениях —подготовку педагогов для реализации этой деятельности, электронное программное обеспечение для самостоятельной работы детей дошкольного возраста, а также создание электронной веб-платформы для разработки компьютерных образовательных игр.

Цель проекта заключается в создании электронного программного обеспечения и электронной веб-платформы для формирования интереса у детей дошкольного возраста к выбору свободной профессии в дошкольных образовательных организациях.

В проекте были использованы следующие методы: систематизация и анализ теоретических и научно-теоретических источников, анализ философской, педагогической и методической литературы по исследуемой проблеме, сравнение, аналогия и обобщение результатов, анализ результатов прямой педагогической деятельности, акцентирование и формирующий эксперимент-тестирование, количественный анализ и статистическая обработка.

Для концепции «Умный детский сад» планируется создание программной платформы, основанной на формировании свободного интереса детей к профессиям, а также определение профессий, к которым проявляют интерес дети, на основе мониторинга.

- Обеспечение педагогов методической и дидактической поддержкой для помощи детям дошкольного возраста в развитии их интереса к профессиям.

- Создание электронного каталога образовательных профессий для самостоятельного использования детьми дошкольного возраста.

Основная цель данного проекта — направить интерес детей в возрасте 3-7 лет к профессиям в дошкольных образовательных организациях на основе концепции «Умный детский сад», подготовить педагогов к этой деятельности, разработать электронное программное обеспечение и электронную веб-платформу для самостоятельной работы дошкольников. Платформа будет состоять из создания компьютерных образовательных игр.

Результаты и новизна проектной работы заключаются в следующем: содержание программного обеспечения для формирования свободных интересов детей к профессиям в рамках концепции «Умный детский сад» обосновывает актуальность внедрения элементов STEAM-образования в дошкольные образовательные организации, анализирует педагогические аспекты создания ориентированной на личность и свободной творческой среды, направленной на развитие свободных профессиональных интересов детей, что было выявлено через развитие технологий, направленных на развитие интеллектуальных и познавательных способностей.

Для концепции «Умный детский сад» были улучшены механизмы создания программного обеспечения для формирования свободного интереса детей к профессиям на основе классификации профессий для представления профессий дошкольникам, создана научно-методическая поддержка и пропорциональность практической ориентации значимых, целевых, результативных компонентов.

Для концепции «Умный детский сад» были улучшены технологии создания программного обеспечения для формирования свободного интереса детей к профессиям, установлена суть профессионального самоопределения, предоставлены четкие знания и понимание профессий, обоснованы педагогические возможности возбуждения интереса и желания к профессиям.

В рамках концепции «Умный детский сад» была повышена эффективность создания программного обеспечения для формирования свободного интереса детей к профессии, раннего выявления интересов детей и целевой ориентации на профессию, разработка карты развития интереса дошкольников к свободному выбору профессии, разработка веб-платформы для формирования свободного интереса к профессии у детей дошкольного возраста и улучшение на основе внедрения.

Работа по формированию представлений у дошкольников о мире профессий основывается на общих дидактических принципах:

- Учет возрастных особенностей детей; адаптация материала к возрасту);
- Систематичность и последовательность (непрерывное изложение материала от простого к сложному; частое повторение изученных правил и норм);
- Наглядность (учет специфики мышления);
- Динамичность (интеграция в различные виды деятельности);
- Дифференциация (учет возрастных и индивидуальных особенностей);
- Создание благоприятных условий для освоения норм и правил.

Основные цели введения детей в мир профессий:

- Предоставление точных знаний и понимания профессий;
- Возбуждение интереса и желания к профессиям;
- Воспитание у ребенка понимания важности всех профессий и их значимости в жизни общества;
- Обучение ценить и уважать труд взрослых. [7]

Для концепции «Умный детский сад» была создана программа «онлайн-веб-платформа, формирующая свободный интерес детей к профессиям», получившая сертификат № DGU 39474 от Министерства юстиции Республики Узбекистан.

Для концепции «Умный детский сад» был создан образовательный ресурс «Формирование свободного интереса детей к профессиям», который получил сертификат № DGU 38437 от Агентства интеллектуальной собственности при Министерстве юстиции Республики Узбекистан.

На основе результатов исследования были опубликованы 2 электронных образовательных ресурса, 3 методических пособия, 3 статьи в зарубежных и 10 научных статей в местных изданиях. В дополнение к этому, по результатам исследования участники проекта опубликовали 4 тезиса в сборниках международных научно-практических конференций и 2 тезиса в республиканских сборниках конференций.

Теоретическая значимость проекта. Проект включает разработку творческих технологий, направленных на повышение психофизиоло-гического, интеллектуального и творческого потенциала детей, создание инновационной образовательной среды, ориентированной на личность, в дошкольных образовательных организациях, а также рекомендации по улучшению механизмов качественных показателей дошкольного образования на основе современных информационных и коммуникационных технологий.

Для концепции «Умный детский сад» был создан контент программной платформы для профессиональной ориентации в дошкольных образовательных организациях, основанный на формировании свободного интереса детей к профессиям, и разработана карта развития для определения интереса детей к профессиям на основе мониторинга.

В целях обеспечения педагогов методической и дидактической поддержки, помогающей дошкольникам развивать интерес к профессиям, были разработаны рекомендации на основе практической ориентации механизмов создания образовательных методических пособий. Это объясняется созданием веб-платформы для введения профессий в дошкольные образовательные организации и разработкой образовательных игр, связанных с профессиями, 3D-изображений, сборкой пазлов, заданиями на различение профессий, голосовой информацией и рекомендациями по формированию навыков работы с профессиями.

Практическая значимость проекта заключается в методическом обеспечении веб-платформы «Умный детский сад», представляющей профессии дошкольникам, что, в свою очередь, оптимизирует использование научно-технологического потенциала.

Экономическая значимость проекта заключается в том, что развитие и экономическая стабильность страны определяются образованными специалистами, являющимися мастерами своей профессии и обладающими развитыми профессиональными навыками и компетенциями. Подготовка конкурентоспособных специалистов начинается с формирования интереса к профессиям у детей дошкольного возраста. Эта исследовательская работа, в свою очередь, будет выполнять поставленные задачи и служить экономическому развитию Республики.

Реализация результатов проекта повысит качество образования в дошкольных образовательных организациях, создаст и будет контролировать условия для всестороннего развития детей, обеспечит интерактивный информационный обмен через создание и популяризацию веб-платформы «Умный детский сад» и сэкономит ресурсы в работе педагогов.

Полученные результаты будут использованы в организациях дошкольного образования Узбекистана в форме разработки педагогических механизмов для создания и внедрения электронных информационных образовательных ресурсов, формирующих интерес у детей дошкольного возраста к выбору свободной профессии, улучшения качества образования в направлениях «Дошкольное образование» педагогических высших учебных заведений, а также в виде методических пособий и рекомендаций для педагогов-работников, которые могут быть рекомендованы в качестве практического материала.

Список литературы:

1.. Djamilova N. N., The essence of the development of personal memory in future teachers. Proceedings of the scientific-practical conference on the topic «The role of preschool education and upbringing in the period of the Third Renaissance»., Tashkent 2021. March 4., 40-43 p.

2. Djamilova N. N., Education of physical culture in children of preschool age. Preschool education: international experience and modern approaches «Proceedings of the international scientific and practical conference»., 2021, May 27, Tashkent 80-81 p.

3. Djamilova N.N., Pedagogical aspects of forming free interest in the profession of older children of preschool age-2024, No. 2 Pedagogy 17-19 p.

4. Djamilova N.N., Khasanova Sh.T., Imamova N.Z., Sushchnost project «Smart children's kindergarten» oriented to free choice professions for children of senior preschool age. International scientific and practical conference «Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches»., March 13, 2024., https://doi.org/ , 10.5281/zenodo.10805386

5. Djamilova N.N., Khasanova Sh.T., Imamova N.Z., Creation of an Innovative Model «Smart Kindergarten», Focused on The Free Choice of Profession by Children in Preschool Educational Organizations. Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science, 4(12), 184-187., Retrieved from https://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/1388.

6. Jamilova N.N., Analysis of the problems of introducing preschool children to professions in foreign countries European International Journal of Pedagogics., ISSN 2751-000X SJIF 2024: 6.783

7. Kondrashov V.P. Vvedenie doshkolnikov v mir professional: Uchebno-metodicheskoe posobie. – Balashov: Izd-vo «Nikolaev», 2004. – 52 p.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM SIFATI VA NATIJAVIYLIGI

G.T.Boymurodova
Buxoro davlat pedagogika instituti
p.f.d.(DSc) professor
Email: gulzoda1976@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada yangi O‘zbekistonda bola shaxsini rivojlantirish, maktabgacha ta’lim tashkilotlari va maktab ta’limi faoliyati uyg‘unligini ta’milash, bilim olish ko‘nikmalarini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari va bilim, ko‘nikmani baholash to‘g‘risida ma’lumotlar keltirilgan. SHuningdek, bolalarni o‘zlashtirish ko‘nikmasini xalqaro baholash dasturlari asosida baholash, zamonaviy yondashuvlanir amaliyotga joriy etish hamda natijaviylikni ta’minlashning pedagogik asoslari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim natijasi, o‘zlashtirish ko‘rsatgichlari, maktabgacha ta’lim, maktab ta’limi, integrasion yondashuv, “Ilk qadam davlat dasturi” hamda “Ilm yo‘li” variativ dasturi, bolalarni makatab ta’limiga tayyorlashning , pedagogic shart-sharoitlari.

Abstract. This article discusses the development of the child's personality in the new Uzbekistan, the integration of early childhood education institutions and school education, the unique features of forming learning skills, and the assessment of knowledge and skills. Furthermore, it provides information on the assessment of children's acquisition of skills based on international evaluation programs, the implementation of modern approaches in practice, and the pedagogical foundations for ensuring effectiveness.

Key words: educational outcomes, acquisition indicators, early childhood education, school education, integrative approach, "First Step State Program," "Path of Knowledge" variable program, preparation of children for school education, pedagogical conditions.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti va maktab faoliyatini integrativ faoliyatni yo‘lga qo‘yish, bolani maktabga tayyorlash vaziyatlarini muammosiz yuzaga kelishiga katta yordam beradi. Chunki maktablarning 1-sinf o‘qituvchisi maktabgacha yoshdagi bolani qabul qilishda uning oiladami, bog‘chadami, maktabgacha ta’limni to‘liq olganligidan xabardorligi va o‘quv faoliyatining ma’lum bir ko‘nikmalariga ega bo‘lsa ham ma’lum muddatgacha bola maktabgacha yoshdagi davrning o‘ziga xos xususiyatlarini namoyon qiladi. U hali o‘quv faoliyati uchun kerakli bo‘lgan faoliyatini namoyon qila olmaydi va bu xislatlarni o‘quv jarayoni davomida egallshi davom etadi. Bolaning maktab hayotiga kirishishi uning maktab ta’limiga tayyorgarlik ko‘rishi bosqichli davom etadi. Ta’kidlanganidek, integrasion faoliyatni olib borishda boshlang‘ich sinfda, asosan ta’limning birinchi yilida maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy va unga ma’qul keladigan faoliyat turi o‘yinlar ekanligini hisobga olgan holda o‘yin usullaridan foydalanish, kengroq qo‘llash o‘quv faoliyatining boshqa muhim ko‘nikmalarini hosil qiladigan rivojlantiruvchi muhitni yaratish zarur.

Maktabgacha ta`lim tashkiloti va boshlang‘ich sinflarning amaldagi dasturlari o‘rtasida ma'lum izchil aloqadorlik borligini ko‘rsatadi. Bunda dasturlardagi nazariy birlik, prinsiplar, tarbiya maqsadi va vazifalariga muvofiqlik, hayot bilan bog‘liqlilik, ta'limning tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi maqsadlari birligini asos qilib olish mumkin. 1- sinfda o‘qitiladigan ona tili, matematika, atrofimizdagi olam, tarbiya kabi fanlari o‘quv dasturlari yoki tayyorlov sinflari dasturlarini maktabgacha ta’lim davlat dasturlari bo‘limlari bilan bog‘liq umumiy natijaga erishish sifatini takomillashtirishni ko‘rsatadi.

Yuqoridagi fikrlarga tayanib, quyidagicha tahlilga e’tibor qaratamiz maktabda ona tili va o‘qish fanlariini o‘qitishga bolalar nutqini, fikrlash doiralarini har tomonlama rivojlantirish g‘oyasi asos qilib olingan. Bolalar bog‘chasida u lug‘atni rivojlantirish, tovushni to‘g‘ri talaffuz qilish va nutqning ifodaliligi, mantiqli nutqni rivojlantirishda amalga oshirish kabilar. Bu Bolani rivojlanishini ta’minlashda maktab va m**aktabgacha ta`lim tashkilotlarida faoliyat izchil tashkil etishning keng** mkoniyatlari borligini ko‘rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ilk o‘qitish bosqichida bog‘chada ham, maktabda ham ularga o‘qishda birdan qat’iy belgilangan talablarni qo‘yish, bola o‘zlashtirishini qiyinlashtirisga olib kelishi mumkin. Biz bolalar bog‘chasi va maktabda ta’lim shaklining quyidagi taqsimotini tavsiya etamiz:

- bolalar bog‘chalarining katta va tayyorlov guruhining – 80-90% o‘yin, 10-20% - mashg‘ulot;
- birinchi sinflarda (1-yarim yillikda) – 60 -70% o‘yin, 40-30 % - dars;
- birinchi sinflarda (2-yarim yillikda) – 20-30 % o‘yin, 70-80% - dars;

Katta va tayyorlov guruh tarbiyachilari mashg‘ulotlarni tashkil etishda bolalarning asosiy o‘yin faoliyatini hisobga olgan holda o‘quv jarayonini olib boradi va bu 1- sinfda bolalarni ta’limning birinchi bosqichida bola hayoti va faoliyatini tashkil etishning o‘ziga xos maktabgacha shakl va metodlarini saqlab qolgan holda faoliyatni tashkil qilishi lozim. Bunda o‘yin faoliayti bolalar uchun ma’lum muddat yetakchilik qilishi va bundan darhol voz kechmaslik, balki u asta-sekinlik bilan tabiiy holda o‘yin faoliyatidan o‘quv faoliyatiga almashtirib borish kerak.

Barchamizga ma’lumki, bola oilada, bolalar bog‘chalarida, maxsus tashkil etilgan guruhlarda yoki bolalarni maktabga tayyorlov guruhlarida psixologik- pedagogic jihatdan tayyorlashda sharoitning, imkoniyat va aniq natijalarning turlicha ekanligi bolalarning maktab ta’limga tayyorgarligi darajasini aniqlash mezonlarini aniqlashtirib olish hamda ularga asoslanib, 6-7 yoshli bolalarni maktabning 1- sinflariga qabul qilishni yo‘lga qo‘yish zarurligini ko‘rsatadi.

Respublikamizda Prezident raisligida 2024 yil 5 fevralda ijtimoiy sohadagi ustuvor vazifalar muhokamasiga bag‘ishlangan yig‘ilishda belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida maktabgacha ta’lim tizimidagi ustuvor yo‘nalishlardan biri maktabgacha ta’lim sifatini MELQO (bolalarning o‘zlashtirish sifati va natijasini o‘chash) xalqaro baholash tizimi asosida baholab, keyingi o‘rinda uni milliy darajada yanada tadbiq etish maqsad qilib belgilandi. Ma’lumotlarga ko‘ra, loyiha 2014 yilda YUNESKO, YUNICEF, Brukings instituti va Jahon banki tashabbusi bilan 2023 yil 9-oktyabrdan boshlab, O‘zbekiston bo‘ylab maktabgacha ta’lim sifatini baholash bo‘yicha MELQO xalqaro vositasi asosida ilk bosqich amalga oshirildi. Bu vosita dunyo miqyosida erta yoshdagi bolalarni rivojlantirish va ta’lim sifatini baholashda qo‘llanilib, 2023 yilda O‘zbekiston bo‘ylab 100 ta maktabgacha ta’lim tashkiloti tasodifiy tanlab olinib, baholash jarayonlari sertifikatlangan mutaxassislar tomonidan amalga oshirildi. Ushbu jarayonning ikkinchi bosqichi 2024 yilda davom etib, 250 ta muassasa qamrab olingan va bolalarning o‘zlashtirish ko‘rsatgichlari aniqlandi.

Respublikamizda 2024 yilning 1-chorak holatiga ko‘ra quyidagi ishlar amalga oshirildi:

- MELQO xalqaro baholash vositasi O‘zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari va «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturiga muvofiqlashtirildi;
- barcha materiallar raqamlashtirilib, o‘zbek, qoraqalpoq va rus tillariga tarjima qilindi;
- 250 ta davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarini tanlab olish mezonlari ishlab chiqildi (shahar, tuman (qishloq) hududlari, 5-6 va 6-7 yoshli guruhlarning mavjudligi, genderlik/o‘g‘il bola va qiz bola);
- Jahon bankining xalqaro ekspertlari ishtirokida tasodifiy tanlov (rondom usulida) har bir hududdan 250 ta davlat maktabgacha ta’lim tashkiloti tanlab olindi;
- 250 Davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarining tanlov natijalari quyidagicha amalga oshirildi: shahar hududi – 68 (24%) tuman (qishloq) hududi – 182 (76%);
- 250 Davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarining har bir hududdan manzilli ro‘yxati shakllantirildi;
- hududiy boshqarmalarni habardor qilish maqsadida maktabgacha ta’lim sifatini MELQO xalqaro baholash vositasi asosida baholash ishlarini tashkil qilish bo‘yicha Maktabgacha ta’lim agentligining 2024-yil 11-martdagi «Erta yoshdagi bolalar ta’lim sifati va natijalarini baholash bo‘yicha xalqaro MELQO baholash tizimi asosida davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari ta’lim-tarbiya jarayoni sifatini baholash to‘g‘risida»gi 23-sonli buyrug‘i ishlab

chiqildi va MMTV bilan kelishildi hamda hududiy maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmalariga yetkazildi;

Olib borilgan tadqiqot natijalari tahlili A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institutida bo‘lb o‘tgan seminarda Jahon bankining katta iqtisodchisi va MELQO baholash hisobotining hammuallifi Hiroshi Saeki tomonidan e’lon qilingan baholash natijalari quyidagicha:

– Bolalarning ilk matematik ko‘nikmalarini o‘zlashtirish darajasi o‘rtacha 94% ga yetgan;

– Katta va tayyorlov guruhlaridagi bolalarning erta savodxonlik ko‘nikmalari 77% dan yuqori ekanligi qayd etilgan.

2024 yilda davom etadigan baholash dasturida 250 ta maktabgacha ta’lim tashkiloti tanlab olinib, baholash o‘tkazilishi rejalashtirilgan. Ushbu tadqiqot O‘zbekistonning ta’lim tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirishda asosiy ma’lumot manbai sifatida foydalaniish, maktabgacha yoshdagi bolalarning birinchi sinfga teng bilim bilan tayyorgarligi aniqlash va rivojlanish sharoitlarini yaratish rejalashtirilganini ta’kidlash lozim.

Barcha metodikalar maktabgacha yoshdagi bolalar yosh xususiyatlari, imkoniyatlari va rivojlanishdagi o‘ziga xosliklar hisobga olingan holda ishlab chiqilgan hamda to‘liq holda maktabgacha ta’lim muassasalari turlari uchun maktabgacha ta’limga qo‘yilgan davlat talablariga mos kelishi e’tiborga olingan va asoslangan.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.

2. Grosheva I., Yevstafeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B, Pak S.V, Djanpeisova G.E. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi - T: 2022. 1-81-b.

3. Vohidov M. “Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar psixologiyasi”. -T: 1970.-260 b.

4. Mavlonova R.A. Maktabgacha ta’limning integratsiyalashgan pedagogi-kasi (Metodik qo‘llanma). - T.: 2005.

РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ ФУНКЦИЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Джанпеисова Г.Э.
канд. пед. наук, доцент
заведующий кафедрой «Дошкольное образование» в
Российский Государственный педогогический университет
имени А.И.Герцена в г.Ташкенте
Райимкулова М.А.
Докторант Гулистанского государственного университета
e-mail:rayimqulovamaftuna49@gmail.com

Anntotasiya: Mazkur maqolada maktabgachga yoshdagi bolalalrni bilish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati va dolzarbligi haqida so‘z yurtilgan.

Kalit so‘zlar: kognitiv jarayon, maktabgacha yosh davri, xotira, diqqat, tasavvur.

Abstract: This article discusses the importance and relevance of using information and communication technologies in the cognitive process of preschool children.

Keywords: cognitive process, preschool age, memory, attention, imagination.

В настоящее время мы не можем представить свою жизнь без гаджетов. Они позволяют человеку облегчить и усовершенствовать свою жизнь: предоставляют самый быстрый доступ к любой информации по всему миру, значительно расширяют

возможности для коммуникации, позволяют экономить время. Сегодня без гаджетов не обойтись, каждый из нас ежедневно обращается к ним, а если их нет под рукой, мы как будто оторваны от всего окружающего мира.

Для современного общества все более актуальным становится развитие личности, которая способна быстро ориентироваться и находить нужную информацию для решения поставленной задачи, адаптироваться в ситуации стремительного развития информационных технологий. Учитывая важность дошкольного образования в развитии ребенка, появляется необходимость массового внедрения информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в дошкольных образовательных учреждениях (ДОУ).

Дошкольный возраст – это период, когда происходят значительные изменения в когнитивной сфере ребенка. Особое значение развитие когнитивных функций приобретает в связи с подготовкой к школе.

Несомненно, каждый родитель мечтает, чтобы его ребенок был успешен в жизни, а это напрямую связано с уровнем развития когнитивных функций. Их формирование неотделимо от общего развития, от расширения объема знаний и навыков.

Когнитивные (познавательные) функции – это взаимосвязь процессов в головном мозге, с помощью которых осуществляется познание человеком окружающего мира и взаимодействие с ним: восприятие информации; ее обработка и анализ; запоминание и хранение; обмен информацией. К психическим познавательным процессам относятся восприятие, мышление, память, ощущение, внимание, воображение и речь. Гармоничное взаимодействие этих процессов необходимо для адекватной оценки человеком действительности и ответной реакции на воздействия среды. Благодаря этому человек может адаптироваться к различным ситуациям. Когнитивные функции нашего мозга координируют эти процессы. Однако несмотря на то, что познавательные процессы взаимосвязаны и взаимодействуют между собой, они могут проходить и по отдельности. Например, дети с нарушениями речи могут воспринимать, запоминать, сосредоточивать внимание.

Каждый период психического развития ребенка обладает своими существенными особенностями. Возрастные новообразования, т.е. такие свойства, которых не было раньше, возникают на определенном этапе развития, но при этом подготавливаются всем предшествующим развитием. Таким образом, каждый период психического развития является подготовкой к переходу на следующий этап и закладывает основу для успешного развития в дальнейшем. Следовательно, важно на каждом этапе вовремя выявить отклонение в развитии психических функций, и суметь оказать ребенку психологическую помощь и поддержку. Необходимо также выбрать адекватную возрасту форму работы с детьми. В дошкольном возрасте все когнитивные функции развиваются преимущественно в процессе игры. Игровая деятельность является ведущей деятельностью в детском возрасте.

Согласно исследований Л.С. Выготского [1,2], М.И. Лисиной [3], Ж. Пиаже [4], С.Л. Рубинштейна [5] и др., на этом этапе происходят значительные изменения в развитии когнитивных функций. У ребенка уже сформированы ощущение, активная речь, непроизвольное внимание, предметное восприятие. Продолжают интенсивно развиваться память, мышление, речь, внимание, восприятие, воображение, формируется такое качество психических процессов как произвольность.

Внедрение ИКТ в образовательный процесс в ДОУ с каждым годом становится все более актуальной проблемой, интересующей научное сообщество. Обсуждение данной проблематики освещалось экспертами ЮНЕСКО во «Всемирном докладе по коммуникации и информации». Эта задача становится важным национальным приоритетом.

Многие ошибочно считают, что ИКТ – это только компьютеры и программы, установленные в них. Но это не так. ИКТ включают в себя все инновационные технологии, которые способствуют коммуникации, а именно: мультимедиа, интернет, телевидение, аудио системы, интерактивные площадки (интерактивные доски, интерактивные столы), нэтбуки и т.д. Непосредственно для ДОУ ИКТ должны соответствовать следующим требованиям: это должна быть совокупность учебно-методического материала и техники, которая не только позволит детям освоить готовые знания и шаблоны, но и развивать интеллектуальные, творческие способности, что в дальнейшем поспособствует более широкому раскрытию их способностей и активизации их умственной деятельности.

Работа с ИКТ должна отвечать следующим принципам:

доступность – ИКТ, используемые для развития детей, должны соответствовать возрастным особенностям дошкольников, уровню их подготовки;

систематичность – материалы, предлагаемые для развития детей, должны предоставляться в определенном порядке с постепенным увеличением сложности;

творческий подход – использование ИКТ содействует повышению интереса детей к методическому материалу, что способствует развитию их когнитивных функций;

Использование ИКТ в образовательном процессе повышает интерес детей к получению новых знаний, способствует развитию у детей мотивации к обучению, позволяет повысить уровень усвоения нового материала и, как мы предполагаем, способствует развитию когнитивных функций. Таким образом, использование ИКТ повышает эффективность образовательного процесса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. М: Мартис, 2005. – 320 с.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. М: Изд-во Смысл, Изд-во Эксмо, 2004. – 512 с.
3. Лисина М.И. Развитие познавательной активности детей в ходе общения со взрослыми и сверстниками // «Вопросы психологии». 1982. № 4. С. 18–35.
4. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. М., 1994.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2000. –448 с

O‘ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA XORIJIY TAJRIBA

A.A.Bolibekov
GulDPI Maktabgacha va boshlang‘icha ta’lim metodikasi kafedrasi **dotsenti**
e-mail: alisher1960pc@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning asosiy muammolari va yechimlari, shuningdek, xorijiy davlatlarning yutuqli tajribalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar, xorijiy tajribalar, ta’lim infrastrukturasi, o‘qituvchilar malakasi, ta’lim tizimida islohotlar, ta’lim metodlari, pedagogik yondashuvlar, zamonaviy ta’lim.

Abstract: This article analyzes the main problems and solutions of introducing innovative technologies in the preschool education system of Uzbekistan, as well as successful experiences of foreign countries.

Keywords: preschool education, digital technologies, innovative technologies, foreign experiences, educational infrastructure, teacher qualifications, reforms in the education system, teaching methods, pedagogical approaches, modern education.

Zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ta’lim sifatini oshirish, bolalar rivojlanishiga yangi yondashuvlar kiritish va raqamli savodxonlikni yuqori darajaga ko‘tarish jarayonlari muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimi ham, so‘nggi yillarda innovatsion texnologiyalarni joriy etish uchun bir qator tashabbuslarni amalga oshirgan. Shu bilan birga, maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash hali to‘liq rivojlanmagan va ko‘plab muammolarni hal qilish zarurati mavjud.

Innovatsion texnologiyalar va maktabgacha ta’lim.

Innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta’limda qo‘llash bolalarning ta’lim jarayoniga nisbatan qiziqishini oshiradi. Shuningdek, bu texnologiyalar bolalarga an'anaviy o‘quv metodlaridan tashqari yangi bilimlarni o‘rganish imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalar quyidagi sohalarda samarali qo‘llanilishi mumkin:

- **O‘yin asosidagi ta’lim**: O‘yinlar orqali bolalar matematikani, mantiqiy fikrlashni, tilni o‘rganishlari mumkin. Mobil ilovalar, interaktiv dasturlar yordamida o‘yin asosidagi ta’limni rivojlantirish mumkin.
- **Virtual haqiqat va kengaytirilgan haqiqat**: Bolalar tabiat va ilm-fan haqidagi bilimlarini kengaytirilgan haqiqat (AR) va virtual haqiqat (VR) texnologiyalari yordamida o‘rganishlari mumkin. Bu texnologiyalar bolalar uchun o‘rganish jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qiladi.
- **Dasturlash va robototexnika**: Bolalarni dasturlash va robototexnikaga o‘rgatish, ularning muammolarni hal qilish, ijodkorlik va analitik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi muammolar.

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjud:

- **Texnologik infratuzilmaning yetishmasligi**: Ko‘plab maktabgacha ta’lim muassasalarida zamonaviy kompyuterlar, planshetlar va boshqa texnologik vositalar mavjud emas. Buning natijasida bolalar ta’lim olishda raqamli texnologiyalardan foydalana olmayapti.
- **O‘qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi**: Innovatsion texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchilar raqamli savodxonlikka ega bo‘lishi kerak. Afsuski, o‘qituvchilarning aksariyati bu texnologiyalarni to‘liq va samarali qo‘llashni bilmaydi.
- **Moliyaviy resurslarning cheklanganligi**: Innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ulardan samarali foydalanish uchun katta moliyaviy mablag‘lar kerak. Bu jarayon ko‘plab maktabgacha ta’lim muassasalarida cheklangan byudjet va resurslar tufayli sekinlashadi.

Yechimlar va tavsiyalar.

Yuqoridagi muammolarni hal qilish uchun bir qator yechimlar va tavsiyalarni taqdim etish mumkin:

- **Texnologik infratuzilmani yaxshilash**: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini raqamli texnologiyalar bilan ta’minlash uchun davlat tomonidan grantlar va xususiy sektor bilan hamkorlikda dasturlar ishlab chiqilishi zarur.
- **O‘qituvchilarning malakasini oshirish**: O‘qituvchilarni innovatsion texnologiyalarni qo‘llay olish uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslari va treninglar tashkil etish kerak.
- **Moliyalashtirishni ko‘paytirish**: Innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta’limda muvaffaqiyatli joriy etish uchun davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, xususiy investorlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish lozim.

Xorijiy Tajriba.

Xorijiy davlatlar maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashda o‘zlarining ilg‘or tajribalarini ishlab chiqgan. Ularning ba’zi tajribalari O‘zbekiston uchun ham foydali bo‘lishi mumkin:

• **Finlyandiya**: Finlyandiya ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalar bolalar ta’limida muhim rol o‘ynaydi. Bolalar uchun dasturlash, robototexnika va virtual haqiqat texnologiyalari yordamida qiziqarli ta’lim usullari ishlab chiqilgan.

• **Singapur**: Singapurda bolalar dasturlash, robototexnika va boshqa texnologiyalarga erta yoshdan o‘qitila boshlaydi. Bu ularning raqamli savodxonligini oshirishga yordam beradi.

• **Shvetsiya**: Shvetsiyada interaktiv ta’lim texnologiyalari qo‘llaniladi. Ular bolalar uchun yangi bilimlarni qiziqarli tarzda o‘rganish imkonini beradi.

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash bolalar rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqishi mumkin. Muammolarni hal qilish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va texnologik infratuzilmani yaxshilash orqali maktabgacha ta’limni sifatli va innovatsion tizimga aylantirish mumkin. Xorijiy tajribalar yordamida O‘zbekistonning ta’lim tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirishga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. A.Bolibekov, L.Bolibekov. Maktabgacha ta’limda xorijiy tajribalarning qiyosiy tahlili (monografiya). “Sarvarprint” MCHJ. 64-bet.

2. https://theeducationhub.org.nz/digital-technologies-in-early-childhood-education/

O‘ZBEKISTON MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI VA YECHIMLAR

Alisher Bolibekov
GulDPI Maktabgacha va boshlang‘icha ta’lim metodikasi kafedrasi dotsenti
e-mail: alisher1960pc@gmail.com
Aziza Boboyeva
Guliston davlat pedagogika instituti
2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishdagi dolzarb masalalar, ularni hal qilish bo‘yicha takliflar va xorijiy tajribalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar, xorijiy tajribalar, ta’lim infrastrukturasi, o‘qituvchilar malakasi, ta’lim tizimida islohotlar, ta’lim metodlari, pedagogik yondashuvlar, zamonaviy ta’lim.

Abstract: This article analyzes current issues in the introduction of digital technologies in the preschool education system of Uzbekistan, proposals for their solution, and foreign experience.

Keywords: preschool education, digital technologies, innovative techno-logies, foreign experiences, educational infrastructure, teacher qualifications, reforms in the education system, teaching methods, pedagogical approaches, modern education.

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar ta’lim tizimining barcha bosqichlarida muhim rol o‘ynamoqda, shu jumladan maktabgacha ta’limda ham. O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimi rivojlanishning yangi bosqichiga qadam qo‘ygan bo‘lsa-da, bu sohada raqamli texnologiyalarning integratsiyasi hali o‘zining to‘liq salohiyatiga yetmagan. Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash nafaqat o‘qitish samaradorligini oshirish, balki bolalar rivojlanishining zamonaviy talablariga javob beradigan tizimni yaratishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar va maktabgacha ta’lim.

Maktabgacha ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash bolalarning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy o‘yinlar, mobil ilovalar va interaktiv o‘quv dasturlari bolalar uchun ta’limni qiziqarli va samarali qiladi. Misol uchun, mobil ilovalar yordamida bolalar ranglar, shakllar, raqamlar, harflar va boshqa asosiy bilimlarni o‘rganishlari

mumkin. Bu texnologiyalar o‘qitishning individual yondashuvini ta'minlab, har bir bolaning o‘ziga xos ehtiyojlariga javob beradi.

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimidagi muammolar

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishda bir qancha muammolar mavjud:

- Infratuzilma yetishmovchiligi: Ko‘plab maktabgacha ta’lim muassasalarida zarur texnologik vositalar yo‘q. Kompyuterlar, planshetlar va boshqa texnik jihozlar bilan ta'minlanish darajasi past.
- O‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi: Raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llay olish uchun o‘qituvchilar maxsus tayyorlikka ega bo‘lishi kerak. Afsuski, bugungi kunda ko‘plab o‘qituvchilar raqamli texnologiyalarni to‘liq va samarali qo‘llashni bilishmaydi.
- Moliyaviy resurslar: Raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish uchun katta moliyaviy mablag‘lar kerak. Davlatning cheklangan byudjeti va maktabgacha ta’lim muassasalarining xususiy sektordan moliyalashtirishdagi qiyinchiliklar rivojlanishni sekinlashtiradi.

Yechimlar va tavsiyalar.

Yuqoridagi muammolarni hal qilish uchun bir nechta yechimlar va tavsiyalarni keltirish mumkin:

- Infratuzilmani yaxshilash: Davlat tomonidan moliyalashtirilgan dasturlar va loyihalar yordamida maktabgacha ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlashni tezlashtirish kerak. Bunda xalqaro grantlar va xususiy sektor hamkorligini jalb qilish muhim.
- O‘qituvchilarni tayyorlash: Raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchilarni muntazam ravishda malakasini oshirishga yo‘naltirilgan kurslar va treninglar tashkil etish zarur.
- Moliyalashtirishni ko‘paytirish: Innovatsion texnologiyalarni joriy etish uchun davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, shu jumladan xususiy investorlar va xalqaro tashkilotlar bilan ishlashni yo‘lga qo‘yish lozim.

Xorijiy Tajriba

Xorijiy tajriba O‘zbekistonda raqamli texnologiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega. Masalan:

- AQSh: Bu mamlakatda raqamli texnologiyalar bolalar uchun ta’limda keng qo‘llaniladi. Interaktiv ilovalar va o‘yinlar yordamida bolalar murakkab mavzularni qiziqarli va o‘rganuvchan tarzda o‘rganadilar.

O‘yin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati bo‘lib, u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O‘yin bolaning kelajakdagi o‘quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosbatning qay darajada shakllanib borishini belgilaydi.

O‘yin qadim zamonlardan beri pedagog, psixolog, faylasuf, etnograf, san’atshunos olimlar diqqatini o‘ziga tortib kelgan. O‘yin ibtidoiy jamo tuzumi davridayoq yuzaga kelgan bo‘lib, jamiyat hayotida mehnatdan keyin turadi va uning mazmunini belgilaydi. Ibtidoiy jamoa qabilalari o‘z o‘yinlarida ovchilik, urush, dehqonchilik ishlarini aks ettirganlar. Masalan, o‘sha davrdagi ba’zi qabilalarning sholi sepish jarayoni o‘yinlar bilan juda kata tantana qilib amalga oshirilar edi.

Ba’zi hollarda esa o‘yin mehnat qilish istagi orqali yuzaga keladi. Masalan, ovchi tyulenni ovlash uchun uning oldiga hayvonga o‘xshab sudralib, sirpanib boradi.

Ayrim hollarda esa bola o‘z o‘yinida oldin kattalar mehnatiga taqlid qiladi, keyinchalik ularning mehnatida qatnashadi. O‘yin yosh avlodni mehnatga tayyorlaydi. Bolalar o‘yinini bunday tushunish birinchi marta K.D.Ushinskiy tomonidan ta’riflab berilgan edi. U o‘z asarlarida bolalar o‘yinining mazmuni ularning hayotdan olgan taassurotlari bilan belgilanib, ular shaxsning shakllanishiga ta’sir etadi, deb yozadi.

- Yaponiya: Yaponiyada robototexnika va dasturlash texnologiyalari maktabgacha ta’limda ishlatiladi. Bu bolalarga ilm-fan va texnologiya sohasida qiziqish uyg‘otishga yordam beradi.

Hozirgi zamon yapon ta’lim tizimlarining tarkibi quyidagicha:

- Bolalar bog‘chalari;
- Boshlang‘ich maktab;

- Kichik o‘rta maktab;
- Yuqori o‘rta maktab;
- Oliy ta’lim tizimlariga kiruvchi o‘quv yurtlari.

• Germaniya: Germaniyada interaktiv ta’lim vositalari, jumladan, virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalari maktabgacha ta’lim jarayonida keng qo‘llaniladi. Bu bolalarning atrof-muhitni tushunish va qiziqarli tarzda o‘rganishiga yordam beradi.

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayoni davom etmoqda. Muammolarni hal qilish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va texnik vositalarni yaxshilash orqali bu sohani yanada rivojlantirish mumkin. Xorijiy tajribalarni o‘rganish va ulardan samarali foydalanish ta’lim sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. P.Yusupov. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. “O‘qituvchi” nashriyoti. 1993. 168-bet
2. A.Bolibekov, L.Bolibekov. Maktabgacha ta’limda xorijiy tajribalarning qiyosiy tahlili (monografiya). “Sarvarprint” MCHJ. 53-bet.
3. https://www.researchgate.net/publication/379499927_Study_of_the_Use_of_Digital_Technology_in_Preschool_Education

TASVIR VA TAFAKKUR (MAKTABGACHA TA’LIMNING TASVIRIY FAOLIYAT MASHG‘ULOTLARIDA TASVIR ORQALI IDROK ETISHNI SHAKLLANTIRISH)

Alisher Bolibekov
Guliston davlat pedagogika instituti
“Pedagogika” kafedrasi dotsenti
e-mail: alisher1960pc@gmail.com
Laylo O‘ktamova
Guliston davlat pedagogika instituti
1-bosqich magistranti
e-mail:oktamoval@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari orqali bolalar idrokini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari haqida fikr yuritilgan. Bolalar rivojlanishida tasviriy san'atning ahamiyati, ranglar, shakllar va obyektlarni vizual idrok etish qobiliyatlarini rivojlantirish usullari yoritilgan. Tadqiqotda tasviriy mashg‘ulotlarning idrok jarayoniga qanday ta'sir ko‘rsatuvchi omillar ekani, pedagogik metod va yondashuvlarning samaradorligi tahlil qilindi. Shuningdek, maqolada didaktik o‘yinlar, ijodiy tasviriy faoliyat va bolalarning estetik qobiliyatlarini rivojlantirish usullari haqida ma'lumotlar berilgan. Maqola natijalari bolalarda dunyoqarash, ijodiy tafakkur va estetik idrokni shakllantirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: bolalar idrok, didaktik o‘yinlar, estetik rivojlanish, ijodiy qobiliyati, pedagogik metodlar, tasviriy faoliyat.

Annotation: This article examines the theoretical and practical aspects of developing children's perception through visual art activities. It highlights the importance of visual arts in child development and explores methods to enhance children's visual perception of colors, shapes, and objects. The study analyzes factors that influence the perception process in art activities, as well as the effectiveness of pedagogical methods and approaches. Additionally, it provides insights into didactic games, creative visual activities, and methods for developing students' aesthetic abilities. The findings of the article contribute to fostering a worldview, creative thinking, and aesthetic perception in children.

Keywords: children's perception, didactic games, aesthetic development, creative ability, pedagogical methods, pictorial activity.

Mamlakatimizda kelajak avlod manfaatlari uchun juda keng qamrovli islohotlar olib borilmoqda, xususan maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘sishi, rivojlanishi, har tomonlama sog‘lom va barkamol voyaga yetishi va milliy mafkuraviy qadriyatlarimizning singdirib borilishi uchun qat`iy yeng shimarib ishga kirishilmoqda desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shu o‘rinda aytish joizki mamlakatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta’limdan teng foydalanishini ta’minlash, maktabgacha ta’lim xizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3955-son qaroriga muvofiq: maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish kabi dolzarb masalalarni o‘z ichiga olganligi fikrimizning yaqqol isbotidir. Bu konsepsiya endilikda kashf etilishi mumkin bo‘lgan intellektual qobiliyatlarning bir debochasi desak adashmagan bo‘lamiz.

Bolalarning tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari orqali idrokini shakllantirish bugungi pedagogika va psixologiya fanlarida muhim o‘rinni egallaydi. Bolalar uchun dunyoni vizual qabul qilish jarayoni ularning rivojlanish bosqichida o‘ziga xos rol o‘ynaydi va ular ranglar, shakllar, hajmlar hamda boshqa elementlarni tushunish orqali atrof-muhitni o‘rganadilar. Tasviriy faoliyat bolalarning estetik qobiliyatlari, hissiy idroki va ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda idrokning rivojlanishi: bolalarni maktabgacha ta’lim tashkilotiga qamrab olish davri uch yoshdan boshlanib, bu yoshda bolalarning ijodiy qobiliyatlari yaxshiroq rivojlanadi va bolalarda bu yoshda nutq jadal tezlikda o‘sa boshlaydi. Shuning uchun ham bolalar bu yoshda juda ko‘plab voqea va hodisalarga katta qiziqish bildiradi hamda ularni mustaqil bajarishga bo‘lgan ishtiyoq juda kuchli bo‘ladi. Bolalarning hayotidagi bu o‘zgarishlar albatta ularning idrokiga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatmay qolmaydi.

Psixologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarda dunyoni to‘g‘ri anglash va obrazlar orqali idrok qilish imkoniyati ularning rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

L.S.Vygotskiyga ko‘ra, “Tasavvur tafakkur bilan uzviy bog‘liqdir, bu ikki jarayonning birligi haqidagi bayonot joizdir”. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy faoliyat o‘ziga xos ta’limiy vazifani bajarib, ularning fikrlash, diqqat va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda bolalar turli obrazlar yaratish, predmetlarning xususiyatlarini o‘rganish orqali o‘zlarini o‘rab turgan olam haqida yangi bilimlar olishadi. Masalan, ranglarni idrok qilish orqali ular his-tuyg‘ularni ifodalashni o‘rganadilar, shakllar va strukturalarni tasvirlash esa ularda kuzatuvchanlik va analitik tafakkur qobiliyatini oshiradi. Tasviriy san’at mashg‘ulotlari bolalarda idrokni rivojlantirish bilan birga, ularning ijtimoiy va emotsional jihatdan o‘sishiga ham yordam beradi.

O‘quv jarayonida estetik tuyg‘ularni rivojlantirish orqali bolalar o‘z atrofidagi narsalarni yanada chuqurroq anglab olishadi va bu ularning ijodiy qobiliyatlarini kengaytiradi. Shunday qilib, tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari bolalarning idrok qobiliyatini shakllantirishda va ularning estetik didini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola bolalarni tasviriy faoliyat jarayonida idrok qilish qobiliyatini shakllantirish usullari va yondashuvlari, pedagogik metodlarning ta’siri hamda bolalarning estetik va ijodiy rivojlanishini chuqurlashtirish imkoniyatlarini ko‘rib chiqishga bag‘ishlangan.

Tasviriy faoliyat va idrok. Tasviriy faoliyat – bu bolalarda hayotiy idrok va estetik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun samarali metod. Psixologlar idrokni tashqi muhit haqidagi axborotni qabul qilish va tushunishga yordam beruvchi muhim psixologik jarayon sifatida ko‘rib chiqadilar. Ushbu jarayon bolalarda ranglar, shakllar, hajm va strukturalarni qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish bilan bog‘liq.

Tasviriy san’at orqali bolalar atrof-muhitni yaxshiroq anglab olishadi va vizual obrazlarni birlashtirish qobiliyatini o‘zlashtirishadi. Shu bilan bir qatorda maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi tarbiyaviy ish bolalarning har tomonlama rivojlanishi, ularda turli qobiliyatlarning shakllanishi uchun xizmat qiladi. Barcha faoliyat turlarining bog‘liqligi bolalarda

kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, fikrlash, xayol, estetik his-tuyg‘u, badiiy did, mustaqil fikrlay olish, mustaqil qaror qabul qila olish, ishning natijasi va xulosalarini tahlil qila olish, bundan tashqari axloqiy sifatlar, mehnat qilish xohishi va ko‘nikmasi, boshlangan ishni oxiriga yetkazish, qiyinchiliklarni yengish hissining rivojlanishiga imkoniyat yaratadi.

Bolalar bilan birgalikda tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida o‘tkaziladigan suhbat ularda fazoviy tasavvur va shu tasavvurlari orqali narsa, buyumlar va voqea - hodisalarni idrok etishga qiziqishlarini uyg‘otishi zarur. Ammo, shuni e’tiborga olish kerakki o‘tayotgan jarayon bilan bog‘liq bo‘lmagan yuzaki hamda noaniq bo‘lgan ma’lumotlar bolalarning ijodiy emotsiyalarini so‘ndiradi. Suhbat yoki ma’lum bir tasvir orqali idrok qilishda taqdim qilinayotgan ma’lumot va sifatlarning naqadar aniq va shaffofligiga urg‘u berish muhimdir. Tasvir orqali idrok etishda mashg‘ulotlar jonli, emotsional, ertakli surprizli elementlar bilan o‘tilsa o‘ylangan natijaga erishish mumkin bo‘ladi. Ta’lim jarayonini bolalar sezmaydigan, yengil qilib o‘tkazish maqsadga muvofiqdir. Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar - o‘yin, badiiy o‘qish va hikoya qilish, musiqa va hokazolar bilan o‘zaro uyg‘unlikda olib borish bolalar tasavvurini yuqori darajada rivojlantirishga zamin yaratadi. Bu bolalarning estetik tarbiyasiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

1. Tasviriy mashg‘ulotlarda idrokni rivojlantirish metodlari. Obyektlarni taqqoslash va analiz: Bolalar turli obyektlarni rangi, shakli va hajmi bo‘yicha taqqoslash orqali idrok jarayonini o‘rganadilar. Bu mashg‘ulotlar bolaning obyektlar orasidagi o‘xshash va farqli jihatlarini tushunishiga yordam beradi.

Didaktik o‘yinlar: Rang, shakl, va hajmga asoslangan o‘yinlar bolalarning idrok qobiliyatlarini oshirishda katta rol o‘ynaydi. Bunday o‘yinlar bolalarda ranglarni ajratish va ob'ektlarni to‘g‘ri aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Tasviriy tasavvurlarni yaratish: Bolalarga turli obrazlarni shakllantirish imkoniyati beriladi. Bu ular uchun yangi obrazlar va voqeliklarni idrok qilish hamda o‘z tasavvurlarini mustaqil tarzda yaratishga yordam beradi.

2. Tasviriy faoliyatda pedagogik yondashuvning ahamiyati. Pedagogik jarayonda bolalar bilan to‘g‘ri muloqot o‘rnatish va ularga o‘z qiziqishlarini ifodalash imkonini berish muhimdir. Pedagogik yondashuvlar quyidagicha bo‘lishi mumkin:

Vizual metodlar: Tasvirlarni qiziqarli va jonli shaklda taqdim etish bolalar diqqatini jalb qilish va idrokni rivojlantirishda asosiy usullardan biridir.

Ijodiy loyihalar: Bolalarga mustaqil ijod qilish imkoniyatini berish va o‘z asarlarini yaratuvchanlik bilan shakllantirishda rag‘batlantirish kerak.

Savollar va tushuntirishlar: Har bir mashg‘ulotda savollar berish va tasviriy elementlar haqida suhbat olib borish bolalarning o‘rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

3. Ilmiy tadqiqot natijalari va amaliyot. Tadqiqotlar tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari bolalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Ayniqsa, bolalar tasviriy faoliyat davomida o‘zlarini erkin his qilishlari va o‘z g‘oyalarini ochiq ifodalashlari ularning ijodiy o‘sishini rag‘batlantiradi. Idrokning rivojlanishi esa, bolalarda mavhum tushunchalarni yaxshiroq tushunish, obrazlarni hosil qilish qobiliyatini oshirish va tasviriy ko‘nikmalarni chuqurlashtirishga yordam beradi.

4. Predmetning tasvirini aniqlashga qaratilgan o‘yin va vazifalar; tarbiyachi stolida turli xil kattalikdagi o‘yinchoqlar, kubiklar, sharlar, matreshkalar, aylanalar bo‘ladi. Vazifalar - eng katta kubikni ko‘rsatish, eng kichik sharni ko‘rsatish, matreshkalarni kattasidan boshlab ketma - ket taxlash va hokazolar.

I. Predmet shaklini aniqlashga qaratilgan o‘yin va vazifalar; tarbiyachi stolida kubik, geometrik shakllar, meva sabzavotlar va sharlar boladi.

-bolalarga kubiklar o‘ng tomondagi qutiga, pufaklar chap tomondagi qutiga

joylashtirish topshiriladi;

-bolalarga har xil formadagi figuralar solingan konvert beriladi. Ularni shakllarini ajratib bir xil qilib joylashtirish talab etiladi;

-bolalarga olma, uzum, qovun, sabzi, olxo‘ri rasmlari bor kartochkalar beriladi. Sabzavot va mevalami ajratish talab etiladi.

II. Ranglarni ajratishga qaratilgan o‘yin va vazifalar: Har bir bolada har xil rangdagi geometrik figuralar yoki mayda predmetlar bo‘ladi. Bu figura va predmetlarni ranglar boyicha guruhlashtirish talab etiladi. Avval 2 ta rangdan iborat bo‘lgan predmetlar olinadi, so‘ngra ranglarning soni ko‘paytirib boriladi. bolalarda qizil, sariq, ko‘k, qora, oq rangli kartochkalar bo‘ladi. Tarbiyachi qaysi rangni talaffuz qilsa, bolalar shu rangdagi kartochkalarni ko‘rsatishlari kerak.

III. Predmetning fazoviy joylashishini aniqlashga qaratilgan o‘yin va vazifalar: Doskaga katta ko‘rgazma yoki qog‘oz osib qo‘yiladi va tarbiyachi topshiriq beradi:

-qog‘ozning yuqori qismini ko‘rsating;

-qog‘ozning pastki qismini ko‘rsating;

-qog‘ozning past, o‘ng tomonini ko‘rsating;

-qog‘ozning o‘rtasini ko‘rsating. Kabi o‘yin metodlari orqali bolalarda tasvirlar va predmetlar orqali idrokni shakllantirish maqsadli va samarali amalga oshadi.

Bolalarda idrok etish tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshiradi. G‘oyalar, qarshi fikrlar va dalillarni baholash qobiliyatlarni yaxshilaydi. Bundan tashqari, idrok etishni o‘rganish fikrlarni mantiqan tahlil qilishni, noto‘g‘ri fikrlar, tushunchalar va tasavvurlarni aniqlashda bolalarni mustaqil va mahoratli bo‘lishini ta`minlaydi. Shuning uchun, bu ko‘nikma bolalarningning kundalik hayotida juda amaliy foyda keltiradi. Buning sababi, u voqea-hodisalarni tahlil qilishda yoki eng muhim bo‘lgan qarorlarni qabul qilishda yordam beradi. Bolalarni tasviriy faoliyat jarayonida idrok qilish qobiliyatini shakllantirish ularning umumiy rivojlanishida, ayniqsa estetik did, ijodiy fikrlash va hissiy qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Tasviriy mashg‘ulotlar orqali bolalar ranglar, shakllar, tuzilmalar va obrazlarni anglashni o‘rganadi. Bu jarayon ularning kuzatuvchanligini oshirish bilan birga, atrof-muhitni chuqurroq idrok qilishga yordam beradi. Bolalarni idrokini shakllantirishda qo‘llaniladigan pedagogik yondashuvlar va usullar, masalan, obyektlarni kuzatish va taqqoslash, didaktik o‘yinlar, ijodiy tasviriy faoliyat va mavhum obrazlar bilan ishlash, ularning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali natijalar beradi. Ushbu yondashuvlar bolaning tasavvur dunyosini kengaytiradi va ularning dunyoqarashini estetik jihatdan boyitadi.

Bundan tashqari, individual yondashuv va muloqot orqali tasviriy faoliyatni amalga oshirish, har bir bolaning o‘z qobiliyatlarini rivojlantirish uchun imkon yaratadi. Pedagoglarning o‘z vaqtida berilgan ko‘rsatmalari va yordamida bolalar tasvirni chuqurroq anglaydi, o‘zlarini ijodiy tarzda ifoda qilishni o‘rganadilar va hissiy olamlarini boyitadilar. Umuman olganda, tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari bolalarning dunyoqarashini shakllantirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va estetik idrokini kuchaytirish uchun samarali vositadir. Shu sababli, tasviriy faoliyat orqali idrokni rivojlantirish metod va yondashuvlarini ilmiy asosda to‘g‘ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida 08.05.2019 yildagi PQ-4312-sonli qarori.
2. Psychology David G. Myers Hope College Holland, Michigan 410p
3. Ochilova Dilrabo Karomatovna. Tasviriy san’at fanida didaktik o‘yinlardan foydalanishni ahamiyati, Talqin va taqdiqot Respublika ilmiy-uslubiy №5
4. Sh.I.Botirova, M.S.Achilova Maktabgacha ta’limda tasviriy faoliyat. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent. 2022.
5. https://fasih.uz/posts/falsafiy-idrok
6. https://doi.org/10.5281/zenodo.6696470
7. https://docx.uz/document/tafakkur-va-nutqning-genetik-ildizlari-l-s-vigotskiy-bo-yicha-ade928dc?lang=uz.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA TABIAT HAQIDAGI BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI YONDASHUV

L.M.Qaraxanova,
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti bo‘lim mudiri, (PhD)
katta ilmiy xodim, loyiha rahbari

Tabiiy fanlar ta’limi mazmuni inson va tabiat aloqadorligi atrofdagi muammolarni o‘rganuvchi turli o‘quv fanlariga oid bilimlar uzviyligi va integratsiyani aks ettirmog‘i lozim, bu esa tabiiy fanlarga oid bilimlarni sifat jihatdan yangi o‘zgarishlarga olib keladi. Bu bilimlar o‘ziga xos sintez, tabiiy fanlarga oid bilimlar va insonparvar yo‘nalishlar majmui sifatida namoyon bo‘ladi. Ular tafakkurning tizimli va ehtimolli uslubi sifatida tafsiflanishi tabiiy bilimlarning ajralib turadigan xususiyatlari sirasiga kiradi.

Ayni uzviylik asosida tashkil etilgan integratsiya biosferani ilmiy bilish, inson faoliyatini o‘rganish, tinchlik uchun kurash bo‘yicha global masalalarning yechimini topishda tabiiy fanlarning o‘rnini samarali tarzda belgilab berish mumkin. Provard natijada, bu barcha maktab o‘quv jarayonlaridagi maxsus bilimlar bilan umumiy-madaniy bilimlar o‘rtasidagi o‘zaro nisbatning uzviylik asosida o‘zgarishiga olib keladi.

Endilikda barcha umumta’lim maktablarida 1-6-sinflar uchun mo‘ljallangan hamda bir nechta fan: kimyo, geografiya, biologiya va fizika fanlarining boshlang‘ich tushunchalarini o‘zida birlashtirgan Tabiiy fanlar darslari yo‘lga qo‘yiladi.

Ta’lim tizimida shu vaqtga qadar Science fani xususiy maktablar hamda Prezident maktablarida o‘qitib kelinayotgan edi. Endilikda barcha umumta’lim maktablarida bir nechta fan: Atrofimizdagi olam, Tabiatshunoslik, Geografiya, Biologiya hamda Fizika fanlarining boshlang‘ich tushunchalarini o‘zida birlashtirgan Tabiiy fanlar darsligi o‘qitiladi.

Umumiy o‘rta ta’limning 1-6-sinflari uchun mo‘ljallangan Science fani bir nechta fanlarni birlashtirgan va STEAM tizimi asosida ko‘plab ijtimoiy, iqtisodiy fanlar bilan integratsiyani ta’minlagan. Ushbu darslikning quyidagi ustuvorliklari mavjud:

- bilim va ko‘nikmalarni spiralsimon usulda oddiydan murakkabga tomon rivojlantirib borish ko‘zda tutilgani hisobiga o‘quvchilarga olamning yaxlit, ajralmas, bir butunligini anglashga yordam beradi;
- yaratilayotgan darslikka har bir bobning mavzusidan kelib chiqib, sodda kundalik turmushda uchraydigan qiziqarli mavzular, tajribalar kiritildi. Endi bolalar “O‘quv loyihasi” deb nomlangan amaliy mashg‘ulotda o‘zlari kichik tajribalar o‘tkazib ko‘rishadi. Masalan, 1-sinflarga 1 o‘quv yili uchun 1 ta amaliy topshiriq, gul ekish va uni parvarishlash vazifasi berilgan. O‘quvchilar o‘zlari ekkan guldagi o‘zgarishlarni yil davomida kuzatib, natijani daftarlariga qayd etib boradilar, ustozlari va sinfdoshlari bilan o‘rtoqlashadilar;
- an’anaviy yondashuvga asoslangan darsliklarda avval matn, keyin savollar berilgan bo‘lsa, Science darsligida o‘quvchining mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish maqsadida avval savollar berilib, keyin matn keltirilgan. Ma’lumotlarning aksariyat qismi esa matn emas, rasm yoki illyustratsiyalar ko‘rinishida. Bu bolalarda har xil manbalarni tushuna olish, mavzuga ijodiy yondashish ko‘nikmasini shakllantiradi;
- darslik materiallarining audio va video variantlari ham mavjud bo‘lib, ular ilk bor AR to‘ldirilgan borliq tizimiga joylashtirildi. Agar smartfon darslik muqovasidagi QR kodga tutilsa, bolalar o‘zlari o‘rganayotgan ob’ektning harakatlanib turganini ko‘rishlari, tovushini eshitishlari yoki o‘sha ob’ektning boshqa xususiyatlari bilan tanishishlari mumkin bo‘ladi.

Maktab o‘quvchilarida mustaqil fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirishda o‘quv jarayonida fanlararo aloqadorlik mexanizmidan foydalanish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Biologiyani o‘rganish jarayonida hosil qilingan tasavvur va bilimlarni umumlashtirgan holda o‘quvchilarda ijtimoiy-gumanitar turkumdagi o‘quv jarayonida fanlararo aloqadorlik asosida muayyan ko‘nikma va malakalar shakllantiriladi, jumladan:

1. O‘quv jarayonida fanlararo aloqadorlik hodisasi murakkab va serqirra didaktik jarayondir.
2. Fanlararo aloqadorlik - ta’lim jarayoni va uning barcha o‘qitilish shaklida didaktik shart-sharoitlarni takomillashtiruvchi didaktik hodisadir.
3. O‘quv jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta’minlashda mazmunan bir-biriga yaqin o‘quv fanlarining materiallari nihoyatda talabchanlik bilan muvofiqlashtiriladi.
4. O‘rganilayotgan materialning ilmiy va amaliy darajasini oshirishga harakat qilinadi.
5. O‘zaro aloqador bilimlar didaktik birlik sifatida yaxlitlashtiriladi;
6. O‘quvchilar ongida barqaror va tizimlashtirilgan bilimlarni singdirish yo‘llari ko‘rsatiladi. O‘quv jarayonida fanlararo aloqadorlik ta’lim jarayonining asosiy tarkibiy qismlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi, ya’ni o‘quv materialining mazmuni, o‘qitish metodlari va texnik vositalar ushbu jarayonga muvofiq holda tanlanadi.

Tabiiy fanlarni fanlararo aloqadorlikda o‘qitish jarayonida tanlangan ta’lim mazmuni maqsadga muvofiqlik darajasiga ko‘ra o‘qitish shakllari bo‘lgan dars, darsdan tashqari ishlar, sinfdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida foydalanish bo‘yicha saralanadi.

Dastur talablarini amalga oshiradigan o‘qitish shakli bo‘lgan dars, darsdan va sinfdan tashqari mashg‘ulotlardan o‘z o‘rnida va samarali foydalanish lozim. Mazkur o‘qitish jarayoni biologiyani o‘qitishpl shakllari tizimini tashkil etadi.

Bu borada quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalarni ko‘rsatish o‘rinli hisoblanadi. Tavsiyalar:

1. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarida tabiiy fanlarni fanlararo aloqadorlikda o‘qitishda o‘quvchilarning ilmiy dunyo qarashini fanlararo shakllantirish bo‘yicha ishlab chiqilgan ilmiy tadqiqot natijalaridan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish.
2. Tabiiy fanlarni fanlararo aloqadorlikda o‘qitishda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari, didaktik tamoyillar asosida hamda o‘qituvchi pedagogik mahoratiga bog‘liqligi ko‘rsatilgan holda, integratsion bilimlarning chuqur va puxtaligini ta’minlash mumkinligini aniqlash.
3. Tabiiy fanlar darslarida o‘quvchilarning ilmiy dunyo qarashini fanlararo shakllantirishda interfaol usullardan samarali foydalanish uyg‘unligini yaratish.
4. Tabiiy fanlarda faoliyat yuritayotgan Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutlarida o‘quvchilarda fanlararo aloqadorlikka oid bilimlarni keng qamrovli shakllantirish borasida o‘qituvchilarning ilmiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Чуйкова Л.Ю. Формирование экологического мышления у учащихся агротехнического лицея: Автореф. дисс. … канд. пед. наук. – Казань, 1993. – С. 21.
2. Ғафуров А. ва бошқалар. Биология. 10-синф умутаълим мактаблари учун дарслик. – Тошкент: «Шарқ» нашриёти - матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2017. – Б.50.
3. Маҳмудов Ю.Ғ., Норбутаев Х.Б. Фанлараро экологик мазмунда топишмоқли масала ва саволлар. Методик қулланма. – Тошкент. Фан, 2008. – Б.28.

MAKTABGACHA TA’LIM YOSHIDAGI BOLALARDA EKOLOGIYAGA OID TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA KREATIV YONDASHUVNI TAKOMILLASHTIRISH SHAKL, METOD VA VOSITALARI

Kurbanova Gullola Baxramovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.
gullolakurbanova077@gmail.com
Samaridinova Nigora Gulamdjanovna
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
samarddinovanigora@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirish jarayonda kreativ yondashuv, bolalarning zaruriy bilim, amaliy ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalarni rivojlantirish shakl, vosita va metodlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ekologiya, global, tizim, ilm-fan, innovatsiya, hududiy-ekologik, kompazitsiya, kommunikativ, funktsiya.

Annotation: This article covers the issues of organizing and implementing the creative approach to the formation of ecological concepts in preschool children and the acquisition of theoretical knowledge, practical skills, skills and competencies.

Key words: preschool education, ecology, global, system, science, innovative, regional-ecological, composition, communicative, function, business, management

Bugungi kunda barqaror rivojlanish, global va hududiy-ekologik muammolarni bilish bilan bog‘liq bo‘lgan masalalarga e’tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga ekologik tushunchalarning asosiy manbalaridan biri o‘zbek xalqining ma’naviy qadriyatlari, tabiatni, atrof-muhitni va madaniy meroslarni asrab avaylash bilan bog‘liq qadriyatlarni himoya qilish, saqlash, ularni ko‘paytirish va kelajak avlodga yetkazish bilan bog‘liq bo‘lgan fazilatlar shakllanadi va ular takomillashtiriladi. Tabiatning rivojlanish qonuniyatlarini anglab yetgan holda o‘z mustaqil kasbiy faoliyatini tashkil etish, inson faoliyati ta’sirining yaqin va uzoq kelajakdagi oqibatlarini inobatga olish, texnik vositalardan oqilona va ratsional foydalanish, ekologik siyosat, tabiiy olam komponentlari, tabiiy va antropogen obyektlar, tabiiy kompleks, tabiiy ekologik tizim, ishlab chiqarish tizimi va ular mohiyati, tahdidlarni oldini olish shakl va metodlari, atrof-muhit va insonga ko‘rsatilgan ekologik zararni belgilash va hisoblash, ekologik audit, ekologik sug‘urta, ekologik xavfsizlik tizimini boshqarish kabi yo‘nalishlar bo‘yicha bilim, ko‘nikma, malaka, axloq va tafakkurga ega bo‘lishlarini taqozo etadi.

Darhaqiqat, Prezident Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Yoshlarimiz haqli ravishda mamlakatimiz kelajagi uchun javobgarlikni o‘z zimmalariga olishga qodir bo‘lganligi, bugunimiz va ertamizni hal etuvchi kuchiga aylanib borayotganligi barchamizga g‘urur va iftixor bag‘ishlaydi. Bu sohada olib borilayotgan keng miqyosli ishlarimizni, xususan, ta’lim-tarbiya bo‘yicha qabul qilingan umummilliy dasturlarimizni mantiqiy yakuniga yetkazishimiz zarur” .

Ekologik ta’limning mukammal tizimini ishlab chiqish va ta’lim tizimiga joriy etish lozim. Ekologik ta’lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa ya’ni umumta’limning boshlang‘ich bo‘g‘ini hisoblangan kichik maktab yoshidan yo‘lga qo‘yilsa, shunchalik ijobiy va samarali bo‘ladi. Oila, jamiyat, ta’lim-tarbiya muassasalari va boshqa sohalarda ekologik tafakkur, ekologik ong va ekologik madaniyat uzluksiz tarzda shakllantirilib borilishi zarur. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda tabiiy fanlarni o‘quvchilarga samarali o‘qitish ekologik poydevor sifatida o‘rnatilishini davr taqozo etmoqda.

Buning uchun har bir Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarida, eng avvalo, ekologik tafakkur, ekologik ta’lim-tarbiya va ekologik madaniyat tushunchalarini o‘quvchi yoshlarga singdira olishi lozim. Buning uchun hozirgi kunda tabiatga yetadigan antropogen ozorni kamaytirishda biolog, geograf, geolog, meterolog kabi kasb egalarining hamkorligi juda zarurdir. Bu munosabatlar mohiyatini kichik yoshdagi o‘quvchilar ongiga yetkaza olish, ularning tabiatga bo‘lgan munosabatini to‘g‘ri ravishda amalga oshira bilishga o‘rgatish ekologik ta’limning asosiy negizini tashkil qiladi. Ekologik bilimning ilmiy asoslari nazariy, amaliy bilimlar va mustaqil ishlar jarayonida tushuntiriladi.

Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni kreativ yondashuv asosida takomillashtirishda dars muhim vosita hisoblanadi. Chunki o‘quvchilar o‘quv fanlarini o‘rganishda o‘zining ilmiy dunyoqarashini ma’lum darajada shakllantiradi. Mazkur jarayonda o‘qituvchi o‘z tafakkuri va faoliyati uyg‘unligi orqali darsning samaradorlik darajasiga erishadi. Tarbiyachilar bolalarlarning nazariy bilimi, amaliy ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini hisobga olgan holda o‘quv materialini tizimli bayon qilishda xilma-xil usul va uslublardan foydalanadi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativlik faoliyatini tashkil qilishda sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar ham muhim

ahamiyatga ega bo‘lib, uning asosiy xususiyati-o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashdan iborat.

Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillashtirish jarayoni quyidagi bosqichlardan iborat:

1-bosqich. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillashtirishning psixologik va pedagogik jihatdan tahlil qilish.

2-bosqich. Birinchi bosqichda keltirilgan tahlildan kelib chiqib, ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillashtirish, boshlang‘ich sinflarda ekologik tarbiyaga oid tushunchalar hajmi va mazmunini belgilash. Tashxis asosida ekologik tarbiyaga oid tushunchalar maqsadini jamiyat manfaati nuqtai nazaridan aniqlash.

3-bosqich. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillashtirish bo‘yicha o‘quv reja, o‘quv yuklama va zaruriy vaqt me’yorini aniqlash.

4-bosqich. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda didaktik jarayonni amalga oshirishning shakl va uslublarini tanlash,ularga mos o‘qitish vositalarini aniqlash.

5-bosqich. Didaktik maqsadni amalga oshirishda Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarining qiziqishlarini hisobga olib, ekologik tarbiyaga oid tushunchalarni 60 shakllantirishning aniq mavzu va mashg‘ulotlar bo‘yicha ishlanmalar tayyorlash va ularni amalga joriy qilish.

6-bosqich. Ta’lim maqsadidan kelib chiqib, maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillash tirish bo‘yicha o‘quv topshiriqlari tizimini ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy qilish.

7-bosqich. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirish bo‘yicha belgilangan didaktik materiallarini o‘zlashtirilishini hamda ularning bilim saviyalarini nazorat qilish.

8-bosqich. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillashtirish o‘quv-amaliy mashg‘ulotlar mazmunini ishlab chiqish hamda shu asosda dars va uy topshiriqlarini optimal rejalashtirish.

9-bosqich. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni modellashtirish va ularni pedagogik tajriba-sinovdan o‘tkazish.

10-bosqich. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillashtirish bo‘yicha tajriba-sinov natijalari va ularni tahlil qilish hamda ularga statistik - matematik ishlov berish.

11-bosqich. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishga doir olib borilgan pedagogik tajriba- sinov natijalarini ta’lim-tarbiya jarayoniga joriy qilish.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillashtirishga oid nazariy bilim, amaliy ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni egallashlariga imkoniyat yaratadi. Mazkur jarayonda maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni takomillashtirish bilan birga o‘quvchilarda estetik, axloqiy, huquqiy va iqtisodiy anglash shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF - 6108-sonli farmoni.

2. O‘zbekistan Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21 apreldagi “Ekologiya atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-5024-son farmoni.

3. Avezov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. –T.: O‘qituvchi, 1992. - 62 b.

4. Alimov T.A., Rafikov A.A. Ekologik xatolik sabablari. -Toshkent: “O‘zbekiston”, 1991.- 70 b.

5. Axloq-odobga oid hadis namunalari. –T.: Fan, 1990. - 172 b.

6. Алимов А.Ф., Бульон В.В., Голубков С.М. Динамика структурно- функциональной организации экосистем континентальных водоемов //Фундаментальные основы управления биологическими ресурсами. - М.: Товарищество научных изданий КМК, 2005. - С. 241-253.

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМУ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ

Озода Ташназаровна Назарова
доцент кафедры педагогики и психологии ГулГПИ
e-mail: azodanazarova09@gmail.com

Аннотация: Современное общество требует от образовательной системы гибкости, инновационности и способности адаптироваться к быстро меняющимся условиям. В последние годы всё более остро встаёт вопрос о внедрении цифровых технологий в дошкольное образование. Несмотря на их очевидные преимущества, использование технологий в этой сфере вызывает немало вопросов, связанных с балансом между традиционным подходом к обучению и внедрением новых методов.

Ключевые слова: цифровизация, способности, когнитивные навыки, адаптация, цифровое обучение, сенсорные панели.

Abstract: Modern society demands flexibility, innovation and the ability to adapt to rapidly changing conditions from the educational system. In recent years, the issue of the introduction of digital technologies in preschool education has become increasingly acute. Despite their obvious advantages, the use of technology in this area raises many questions related to the balance between the traditional approach to learning and the introduction of new methods.

Key words: digitalization, abilities, cognitive skills, adaptation, digital learning, touch panels.

1. Цифровизация дошкольного образования: вызовы и перспективы

Цифровизация дошкольного образования – это важный и многогранный процесс, который включает в себя использование цифровых технологий для улучшения качества образования, создания новых методов взаимодействия с детьми, педагогами и родителями. В то же время, это не только возможности, но и вызовы, с которыми приходится сталкиваться системе дошкольного образования.

Вызовы цифровизации дошкольного образования.

1. Необходимость адаптации педагогов. Введение цифровых технологий требует от педагогов не только овладения новыми инструментами, но и изменения подходов к обучению. Многим воспитателям и преподавателям требуется дополнительное обучение, чтобы эффективно использовать цифровые ресурсы, такие как образовательные платформы, приложения, интерактивные доски и другие инструменты.

2. Качество и доступность контента. Для дошкольников контент должен быть адаптирован к возрастным особенностям и развивающим потребностям детей. Часто возникают проблемы с поиском качественных цифровых материалов, которые соответствуют требованиям образовательных стандартов и не нарушают психоэмоциональное состояние детей. Неправильно подобранные программы могут иметь как образовательную, так и негативную психологическую нагрузку.

3. Неравенство в доступе к технологиям. В некоторых регионах и семьях доступ к современным цифровым технологиям ограничен. Это может создавать неравенство в образовательных возможностях детей, особенно если речь идет о сельской местности или социально неблагополучных группах.

4. Проблемы с безопасностью в интернете. Вопросы кибербезопасности и защиты данных становятся особенно актуальными. Для маленьких детей важно, чтобы они

использовали технологии в безопасной среде, где их личные данные не будут раскрыты, а их взаимодействие с интернет-ресурсами будет контролироваться.

5. Психологическое и физическое воздействие. Слишком длительное время, проведенное за экранами, может негативно сказаться на физическом и психическом здоровье детей. Существует риск избыточной экранной зависимости, что может затруднять развитие моторики, коммуникабельности, а также социальных и эмоциональных навыков у детей.

6. Роль родителей в цифровом обучении. Родители играют ключевую роль в цифровом обучении детей, однако не все семьи готовы или способны поддержать детей в освоении цифровых технологий. Не все родители имеют достаточный уровень цифровой грамотности, чтобы эффективно использовать образовательные ресурсы.

Перспективы цифровизации дошкольного образования.

1. Индивидуализация обучения. Цифровые технологии позволяют создать условия для индивидуализированного подхода к каждому ребенку. С помощью образовательных приложений и онлайн-платформ можно учитывать личные интересы и потребности каждого дошкольника, что способствует лучшему усвоению материала и развитию.

2. Развитие творческих и когнитивных навыков. Интерактивные игры, мультимедийные материалы и различные образовательные программы помогают развивать у детей креативность, критическое мышление, а также навыки решения проблем. Визуализация информации и использование различных форматов обучения (видео, игры, анимация) способствует лучшему усвоению материала.

3. Повышение качества взаимодействия с родителями. Цифровые инструменты могут стать эффективными каналами коммуникации между педагогами и родителями. Это позволяет родителям быть более вовлеченными в процесс обучения и воспитания детей, а также оперативно получать информацию о достижениях и трудностях ребенка.

4. Доступ к разнообразным образовательным ресурсам. Цифровизация предоставляет возможности для использования самых разных образовательных ресурсов: онлайн-курсы для детей, виртуальные экскурсии, библиотеки с интерактивными книгами и видеоматериалами. Все это помогает расширить горизонты детей, познакомить их с культурами и науками, доступными ранее только в крупных городах.

5. Развитие цифровой грамотности с раннего возраста. Поскольку цифровая грамотность становится необходимым навыком для всех поколений, важно начинать развивать эти навыки у детей с раннего возраста. Использование технологий в рамках образовательного процесса помогает детям научиться работать с цифровыми инструментами, пользоваться безопасно интернет-ресурсами, а также развивать навыки взаимодействия с техникой.

6. Инклюзивное образование. Цифровизация открывает новые возможности для детей с особыми образовательными потребностями. Специальные образовательные программы и адаптированные цифровые инструменты могут существенно облегчить процесс обучения для таких детей, предоставив им более гибкие и доступные способы восприятия материала.

2. Инновационные технологии в дошкольном образовании. Инновации в дошкольном образовании включают в себя не только цифровые технологии, но и методы активного обучения, использование новых образовательных материалов и устройств, которые делают процесс познания увлекательным и эффективным.

- Игровые и обучающие приложения: С помощью мобильных устройств и планшетов дети могут обучаться через игры, которые развивают их когнитивные, моторные и социальные навыки. Например, игры на распознавание цветов, форм или букв помогают ребенку с самого раннего возраста развивать память и внимание.

- Виртуальная и дополненная реальность (VR и AR): Эти технологии позволяют создать интерактивные образовательные среды, которые становятся более увлекательными для детей. Например, использование VR-очков помогает детям "путешествовать" в другие страны, изучать природу или погружаться в мир фантазий.

- Интерактивные доски и сенсорные панели: Внедрение таких технологий в образовательный процесс дает возможность создавать интерактивные занятия, где каждый ребенок может активно участвовать, делать свои заметки и взаимодействовать с материалом.

3. Преимущества и риски использования технологий в дошкольном возрасте. Преимущества внедрения технологий в дошкольное образование очевидны:

- Развитие цифровых навыков с раннего возраста способствует подготовке детей к жизни в высокотехнологичном мире.

- Индивидуализация обучения: Технологии позволяют создать дифференцированные учебные программы, учитывая особенности каждого ребенка.

- Поддержка мотивации и вовлеченности: Игровые и мультимедийные элементы делают обучение увлекательным и стимулируют интерес к изучению новых тем.

Тем не менее, существует и ряд рисков:

- Проблемы с психоэмоциональным развитием: Чрезмерное время, проведенное за экранами, может повлиять на развитие социально-коммуникативных навыков, что важно в дошкольном возрасте.

- Негативное влияние на здоровье: Долгое время, проведённое за компьютером или планшетом, может приводить к ухудшению зрения и другим физическим проблемам.

- Зависимость от технологий: Потенциальная опасность заключается в чрезмерной зависимости детей от гаджетов, что может снизить их творческую активность и интерес к физической активности.

4. Педагогическая роль в процессе внедрения технологий. Немаловажным аспектом является роль педагогов в интеграции цифровых технологий. Это не просто использование гаджетов, а создание образовательной среды, где технологии служат инструментом для развития. Педагог должен быть не только носителем знаний, но и наставником, который направляет детей в мире новых технологий.

- Квалификация педагогов: Для успешной реализации инновационных технологий в дошкольном образовании необходимо повышение квалификации педагогов. Обучение педагогов цифровой грамотности должно стать приоритетом.

- Интеграция технологий в повседневную практику: Педагог должен уметь не только пользоваться технологиями, но и интегрировать их в процесс обучения, обеспечивая развитие всех необходимых навыков у детей.

5. Перспективы и будущее цифрового образования в дошкольных учреждениях. В будущем ожидается дальнейшее развитие технологий, а также их интеграция в образовательную программу на всех уровнях. Важно помнить, что технологии – это лишь инструмент, который должен использоваться в гармонии с традиционными методами воспитания и обучения. Прогнозируется, что в ближайшие годы появятся новые методы, направленные на развитие критического мышления, творчества и социальных навыков у детей с помощью технологий.

Особое внимание будет уделяться этическим аспектам использования технологий: как обеспечить баланс между их полезностью и возможными негативными последствиями.

Заключение. Цифровизация дошкольного образования — это не просто тренд, а необходимость, продиктованная современными реалиями. Однако для того, чтобы она приносила пользу, важно учитывать вызовы, такие как безопасность, доступность и качество контента, а также развивать соответствующие педагогические подходы и готовность педагогов к изменениям. Перспективы цифровизации большие, особенно в контексте повышения качества образования и создания условий для равного доступа детей к образовательным возможностям. Цифровизация дошкольного образования открывает новые горизонты для развития детей. Современные технологии позволяют значительно разнообразить методы и формы обучения, а также способствуют лучшему восприятию информации. Однако, несмотря на множество положительных аспектов, внедрение

цифровых технологий в раннем возрасте вызывает обеспокоенность у педагогов, родителей и ученых.

Одним из главных вызовов является вопрос безопасности. Как обеспечить безопасность детей в цифровом пространстве? Каким образом контролировать время, проведенное детьми за экраном? Эти вопросы требуют внимательного подхода со стороны образовательных учреждений и разработчиков технологий.

Внедрение цифровых и инновационных технологий в систему дошкольного образования – это неизбежный процесс, который требует взвешенного подхода. Важно найти золотую середину, чтобы технологии служили развитию ребенка, а не становились источником потенциальных угроз. Педагоги, родители и разработчики образовательных технологий должны работать в тесном взаимодействии, чтобы создать безопасную, увлекательную и эффективную образовательную среду для будущих поколений.

Литература:

1. Атемаскина Ю.В. Современные педагогические технологии в ДОУ. — М.: Детство-Пресс, 2011. — 112 с.

2. Кудина Я. В. Инновационные технологии, применяемые в ДОУ / Я.В. Кудина // Инновационные тенденции развития системы образования: материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 19 февр. 2017 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.]. — Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2017. — С. 131–134.

3. Мазурчук Н.И. Инновационные образовательные теории и технологии / Н. И. Мазурчук // УрГПУ. — Екатеринбург, 2008. — 165 с.

4. Матяш Н. В. Инновационные педагогические технологии. Проектное обучение. — М.: Академия, 2012.

5. Назарова Т.С. Педагогические технологии: новый этап эволюции? / Т.С.Назарова//Педагогика. — 2007. — № 3.

MASHG‘ULOTLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ILG‘OR PEDAGOGOIK TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH

Umarova Gulshod Abdujabbarovna
GULDPI Maktabgacha va boshlang‘ich
ta’lim metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi
E-mail: gulshodumarova@gmail.com
Norqo‘ziyeva N., Xayrullayeva D.
GULDPI Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabalari

Annotatsiya: Maqolada mashg‘ulot larning samaradorligini oshirishda ilg‘or pedagogoik texnologiyalarni qo‘llashda innovatsion pedagogic texnologiyalardan foydalanish, noan`naviy usullarning afzalliklari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ilg‘or pedagogoik texnologiya, ta‘lim sifati, axborot texnologiyalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsiya.

Annotation: The article describes the use of innovative pedagogical technologies and the advantages of non-traditional methods in using advanced pedagogical technologies to improve the effectiveness of teaching.

Keywords: Advanced pedagogical technologies, quality of education, information technologies, modern pedagogical technologies, innovations.

Hozirgi davr yoshlari dunyoqarashi keng, erkin fikrlovchi, to‘g‘ri baho bera oluvchi, o‘tkir zehnli, yuksak intellektual salohiyatga ega bo‘lishlari uchun davlatimiz tomonidan barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Zamonaviy maktabgacha ta’lim tashkiloti qurilishi, mashg‘ulot xonalarining zamonaviy jihozlar bilan bezatilishi, barcha turdagi darslik, o‘quv qo‘llanmalarning chop etlishi – bularning barchasi yoshlar uchun yetarli emas, maktabgacha ta’lim tashkilotiga

zamonaviy pedagog tarbiyachi - shaxs kirib kelgandagina jonlanadi, haqiqat hurmatga, do‘stlikka asoslangan tarbiyachi va tarbiyalanuvchi hamkorligi yuzaga keladi.

Ta’lim-tarbiya tizimida innovatsion terminlar, yangi pedagogik texnologiyalar, noan’naviy usullar haqida ko‘plab gapirilmoqda, ularni tashkil etish yo‘llari ishlab chiqilib, hayotga tatbiq etilmoqda, bunda hamkorlikdagi ta`limning yo‘lga qo‘yilishi va uning samaradorligi ham e’tiborga olinmoqda.

Ta’lim-tizimidagi sifat o‘zgarishlarini hamkorlikdagi ta’limsiz tasavvur etish qiyin. Har tomonlama intellektual salohiyatga ega yoshlar taqdiri oila-mahalla, oila-tarbiyachi, tarbiyachi va tarbiyalanuvchi hamkorligida hal qilinadi. To‘g‘ri, tarbiyachi va tarbiyalanuvchi hamkorligisiz mashg‘ulot ni tashkil etib bo‘lmaydi. Ammo, mustabid tuzum davrida bir qolipdagi, asosan, tarbiyachi faolligiga asoslangan an’anaviy mashg‘ulot larga ko‘p e’tibor berilgan. Mashg‘ulotlarda noan’anaviy usullarning kengroq qo‘llanishi bolalarni faol ishtirokchiga aylantiradi, ularni erkin fikrlashga undaydi, dunyoqarashini kengaytiradi.

Ustaxona amaliyoti mashg‘ulotlarining bolalarni estetik ruhda tarbiyalashda, go‘zallikni his etish qobiliyatini shakllantirishda o‘ziga xos o‘rni bor. Shuni e’tirof etish joizki, Respubliamizda ushbu predmet bo‘yicha darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar mustaqillikdan keyingina chop etildi, shuningdek, mustaqilikdan so‘ng yangi pedagogik texnologiyalarni, ta’lim innovatsiyalarini to‘plash, ulardagi ijodiy faoliyat uchun eng samaradorligini tajriba - sinovdan o‘tkazish va o‘quv jarayoniga tadbiq etish yo‘lga qo‘yilmoqda.

Ma’lumki, pleyer amaliyotini o‘qitishning o‘ziga xos yo‘nalishi, xususiyatlari bor, shuning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchi ijodiy hamkorligi uchun eng maqbul noan’anaviy mashg‘ulot usullarini tanlab olish va hayotga tatbiq etish lozim. Noan’anaviy mashg‘ulot topshiriqlarini predmetning o‘ziga xos xususiyati, mazmun-mohiyatidan kelib chiqqan holda ishlab chiqqan ma’qul. Ana shunday o‘yin-topshiriqlardan tasviriy san’at faniga xos “Mozaika”, ” Intellektual ring”, “Tayanch iboralar”, “Ranglar olamiga sayohat”, “Musavvirlar” kabilarni misol keltirish mumkin.

Odatda, noan’anaviy mashg‘ulotlar kichik guruhlarni tashkil etishdan boshlanadi, o‘quvchilar kichik guruhlarda ishlaydigan birinchi mashg‘ulot hal qiluvchi asosiy mashg‘ulot hisoblanadi. Shuning uchun, ilk mashg‘ulotlarda qator shartlarga rioya qilish juda muhim. Avvalo, guruhlarga bo‘linish ham tasviriy san`atga xos va noan’anaviy bo‘lgani ma`qul. Masalan, bolalar sonidan kelib chiqqan holda 4 xil rang yoki gullar tasviri chizilgan kartochkalar o‘quvchilarga yopiq usulda bittadan tarqatiladi. Bir xil ranglar yoki gullar tasviriga ega o‘quvchilar 4 guruhni tashkil etadi. Guruhlarga nom qo‘yish ham tasviriy san’atga xos bo‘lishi lozim (“Kamalak”, “Nafosat”, “Yosh musavvir”, “San’at” va h.k). Tasviriy san’at mashg‘ulotlariga xos noan’anaviy dars usullaridan biri ”Mozaika ” o‘yin-topshirig‘idir.

Bolalar mozaika, vitraj kabi tasviriy san`at turlarini yaxshi bilishadi. Mashg‘ulotlar jarayonida shunga o‘xshash tasvirlarni rangli qog‘oz, mato parchalari va tashlandiq tabiiy materiallardan yasashga ham to‘g‘ri keladi. “Mozaika” topshirig‘ida bolalar mayda bo‘laklanib, konvertlarga solingan, biror tasviriy san’at asarlaridan keltirilgan namunalarni tezlik bilan yig‘ib kerakli tasvirni hosil qilishlari kerak bo‘ladi. Bunda tasviriy san’at mashg‘ulotlarida olingan bilim-ko‘nikmalar asqotadi. Ushbu musobaqada guruhning barcha a’zolari birday ishtirok etadilar. Diqqat bilan fikrlash, boshqalar fikriga quloq tutish muvaffaqiyat garovidir. Vazifa hamma ishtirokchilarga bir vaqtda tarqatiladi va o‘quvchilar o‘qituvchi ishorasi bilan bir vaqtda topshiriqni bajarishga kirishadilar. Qaysi guruh shartni birinchi bo‘lib bajarsa, o‘qituvchi (trener)ga xabar beradi va yutuqlar albatta baholanadi.

Biz yuqorida ustaxona amaliyoti mashg‘ulotlarida qo‘llash mumkin bo‘lgan noan’naviy mashg‘ulot usullari haqida to‘xtalib o‘tdik. Shuningdek, “Mozaika”, “Intellektual ring”, “Tayanch iboralar” , “Aqliy hujum”, “Arilar uyasi” kabi o‘nlab noan’anaviy dars usullarini misol keltirish mumkin. Buning natijasida o‘qituvchi-o‘quvchi hamkorligi biz kutgan samarani beradi, ya’ni pedagogik texnologiyalarning pedagogik mahorat bilan o‘rgatilishi yangi yosh avlodning komil inson bo‘lib voyaga yetishiga muhim omil bo‘lib xizmat qiladi va o‘quvchilarga quyidagi muhim sifatlar namoyon bo‘ladi:

- o‘quvchi yoki talaba erkin fikrlashni o‘rganadi;
- tasviriy san’at faniga ixlosi, ishtiyoqi ortadi;
- yashirin iqtidori namoyon bo‘ladi, ijodkorligi ortadi;
- so‘z boyligi oshadi, savol-javob berish madaniyati shakllanadi;
- o‘zini va boshqalarni nazorat qiladi;
- xotirasi mustahkamlanadi;
- vazifalarni to‘g‘ri anglab yetadi va bajaradi;
- yangilikni tez ilg‘aydi, komil inson sifatida rivojlanadi va h.k.

Zamonaviy innovatsion texnologiyalarni ta’lim-tarbiya jarayoniga kengroq joriy etishda o‘zaro ijodiy munosabatlar shakllanadi, rivojlanadi, o‘qituvchi o‘quvchilar bilan, o‘quvchi o‘quvchilar bilan do‘stona munosabat orqali ishonch, birdamlik yuzaga keladi.

“Har bir odam, go‘yoki alifbodagi harfga o‘xshaydi, so‘z yasash uchun o‘zaro birikish kerak”,- deb yozgan edi O.Mandelshtam. U qanchalik haq ekanini davrning o‘zi ko‘rsatib turibdi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2002 y.
2. Maktabgacha pedagogika. F.R. Qodirova, Sh. Q. Toshpo‘latova, N.M. Kayumova, M. N. A'zamova “Tafakkur" Nashriyoti Toshkent – 2019
3. Umarova, G. (2024). METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN. Modern Science and Research, 3(2), 913-918.
4. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING ILK VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIGA QO‘YILADIGAN DAVLAT TALABLARI. – T., 2018.
5. Umarova, G. (2023). PREPARING STUDENTS OF PRESCHOOL EDUCATION TO DEVELOP THEIR ARTISTIC AND AESTHETIC ABILITIES ON THE BASIS OF ART EDUCATION IN CHILDREN. Modern Science and Research, 2(12), 229-232.
6. Umarova, G. (2023). ENHANCING METHODOLOGY FOR PREPARING PRESCHOOL STUDENTS FOR ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION. Евразийский журнал академических исследований, 3(12 Part 2), 49-52.
7. Umarova, G. A. (2022). FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF PRESCHOOL CHILDREN. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(6), 552-558.
8. Ergashev, R. N., Umarova, G. A., Taylokova, G. M., Eshonkulova, M. K., Mamirova Z.U. (2021). FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE LECTURERS. 湖南大学学报 (自然科学版), 48(12).

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ESTETIK TARBIYALASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Umarova Gulshod Abdujabbarovna
GULDPI Maktabgacha va boshlang‘icha ta’lim metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi
E-mail: gulshodumarova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ta’lim-tarbiya jarayonida maktabgacha ta’lim bolalarini estetik tarbiyalashda bilim va malakalarini shakllantirish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida uni amalga oshirish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim-tarbiya, innovatsiya, estetika, texnologiya, jarayon, zamonaviy pedagogik texnologiyalar.

Annotation: the article covers the use of innovative technologies for the formation of knowledge and skills in the aesthetic education of preschool children in the educational process, ways of its implementation in preschool educational organizations.

Keywords: education, innovation, aesthetics, technology, process, modern pedagogical technologies.

Bizga ma’lumki, har qanday innovatsiya texnologiya orqali amalga oshirilishdan tashkil topadi. Innovatsion texnologiya - bu inson faoliyatining turli sohalarida taraqqiyotni ta’minlash va samaradorlikni oshirish uchun yangi narsalarni yaratish yoki mavjudini takomillashtirish texnikasi va jarayoni hisoblanadi.

Innovatsion texnologiya yangi ilmiy bilimlarni olishga qaratilgan faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo bo‘lishi loyihalash ishlarining natijasi bo‘lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatlarini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar ishlab chiqiladi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik yangi texnologiyalarning paydo bo‘lishiga olib keladi.

Ta’limda innovatsion texnologiyalar o‘qitishda muayyan yondashuvlarni qo‘llash asosida qo‘llaniladi, ya’ni yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo‘lgan talablar va maqsadlarni o‘z ichiga olgan tamoyillar kiradi.

Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga aniq mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular o‘quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o‘z-o‘zini o‘rganish va o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, o‘quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o‘zlashtirishga qaratilishi kerak.

Prezidentimizning 2019 yilning 8 oktyabrida “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonida belgilangan ustuvor vazifalarning mohiyati tahlil etiladigan bo‘lsa, bunda O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma‘naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish asosiy maqsad sifatida belgilanganligini inobat olish lozim.

Ta’lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib bormoqda. Maktabgacha ta’lim sohasidagi innovatsiyalar eski ta’lim standartlarini modernizatsiya qilishga asoslangan. Zamonaviy tarbiyachi doimiy ravishda o‘zini o‘zi tarbiyalashga, rivojlantirishga, bolalarni tarbiyalash va rivojlantirish imkoniyatlarini izlashga harakat qiladi. Tarbiyachi faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lishi, o‘z tarbiyasida vatanga muhabbat tuyg‘usini uyg‘otishi kerak. Innovatsiyalar erta bolalik ta’limi uchun zarur bo‘lib qolganiga bir qancha sabablar bor. Avvalo, ular ota-onalarning ehtiyojlarini to‘liq qondirishga yordam beradi. Innovatsiyalarsiz maktabgacha ta’lim tashkilotlarining boshqa shunga o‘xshash muassasalar bilan raqobatlashishi qiyin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari orasida yetakchini aniqlash uchun ta’lim sohasidagi innovatsiyalarning maxsus tanlovi ishlab chiqilgan. “Eng yaxshi bolalar bog‘chasi” oliy unvoni sohibi munosib mukofot - maktabgacha ta’lim tashkiloti uchun katta tanlov, ota-onalar va bolalarning hurmati va mehrini oladi. Yangi ta’lim dasturlarini joriy etishdan tashqari, innovatsiyalar boshqa sohalarda ham bo‘lishi mumkin: ota-onalar, xodimlar va boshqaruv bilan ishlash. Ularni to‘g‘ri qo‘llash bilan maktabgacha ta’lim tashkiloti uzluksiz ishlaydi, bolalarning barkamol shaxsini rivojlantirishni ta'minlaydi. Ta’limdagi innovatsiyalarni aks ettiruvchi texnologiyalar qatoriga quyidagilar kiradi:

- loyiha faoliyati;
- talabalarga yo‘naltirilgan ta’lim;
- salomatlikni tejaydigan texnologiyalar;
- tadqiqot faoliyati;
- axborot va kommunikatsion ta’lim;
- o‘yin texnikasi.

Shundan maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin texnologiyasining ahamiyati shundaki, u asosan dam olish bo‘lib, ta’lim funksiyasini bajaradi, ijodiy amalga oshirish va o‘zini namoyon qilishni rag‘batlantiradi. Albatta, u eng yosh maktabgacha yoshdagi bolalar guruhida qo‘llaniladi, chunki bu ularning yosh talablariga javob beradi. Undan tejamkorlik bilan foydalanish kerak.

O‘yin elementlaridan mashg‘ulotning istalgan bosqichida: boshida, o‘rtasida yoki oxirida so‘rov sifatida foydalanish mumkin. To‘g‘ri tashkil etilgan o‘yin maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasini, qiziqishini uyg‘otadi, shuningdek passivlikni yengadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida innovatsion ta’lim texnologiyalari bolaning jismoniy va psixologik rivojlanishiga yordam beradi, uning o‘ziga va o‘z kuchiga ishonishiga, mustaqil va mas'uliyatli bo‘lishiga yordam beradi. O‘g‘il-qizlar dunyoni o‘yin orqali o‘rganadi, olgan bilimlarini amalda qo‘llashga harakat qiladi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, boshqa narsalar qatori, tarbiyachilar tomonidan tadqiqot faoliyati deb ataladigan faoliyat turlaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Bu nimani anglatadi? Gap, birinchi navbatda, tarbiyachilarning sa’y-harakatlari, bolalarda tafakkurning tadqiqot turini shakllantirishga qaratilgan. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘qitish jarayonida tarbiyachilar keng tarqalgan usullarga murojaat qilishadi, ya’ni muammoni qo‘yish, uni har tomonlama tahlil qilish, modellashtirish, kuzatish, tajriba o‘tkazish, natijalarni aniqlash, yechimlarni topish va eng yaxshisini tanlash.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi innovatsion "murabbiylarga" har bir bolaga yondashuvni topishga, uning xususiyatlarini, xarakter xususiyatlarini hisobga olishga yordam beradi va mashg‘ulotlarni hayajonli va g‘ayrioddiy "sarguzasht"ga aylantiradi. Buning uchun ota-onalar endi sevimli farzandlarini bog‘chaga borishga ko‘ndirishlari shart emas. Bolalar zavq bilan tashrif buyurishadi va har kuni o‘zlarining kichik bilim bazasini boyitadilar.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy jamiyat yosh avlod ta’lim tizimiga, jumladan, uning birinchi bosqichi – maktabgacha ta’limga yangi talablarni qo‘ymoqda. Ammo muammo iqtidorli daholarni izlashda emas, balki ijodiy qobiliyatlarni maqsadli shakllantirish, dunyoga nostandart qarashni, yangicha fikrlashni rivojlantirishdadir. Bu ijodkorlik, ixtiro qilish, bolaning shaxsiyatini eng yaxshi shakllantiradigan, uning mustaqilligi va kognitiv qiziqishini rivojlantiradigan yangi narsalarni yaratish qobiliyatidir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Maktabgacha pedagogika. F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo‘latova, N.M. Kayumova, M. N. A'zamova. Toshkent: “Tafakkur" nashriyoti, 2019

2. Polat E.S. Ta’lim tizimidagi zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari - M .: "Akademiya" nashriyot markazi, 2008 y.

3. Umarova, G. (2024). METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN. Modern Science and Research, 3(2), 913-918.

4. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING ILK VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIGA QO‘YILADIGAN DAVLAT TALABLARI. – T., 2018.

5. Umarova, G. (2023). PREPARING STUDENTS OF PRESCHOOL EDUCATION TO DEVELOP THEIR ARTISTIC AND AESTHETIC ABILITIES ON THE BASIS OF ART EDUCATION IN CHILDREN. Modern Science and Research, 2(12), 229-232.

6. Umarova, G. (2023). ENHANCING METHODOLOGY FOR PREPARING PRESCHOOL STUDENTS FOR ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION. Евразийский журнал академических исследований, 3(12 Part 2), 49-52.

7. Umarova, G. A. (2022). FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF PRESCHOOL CHILDREN. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(6), 552-558.

8. Ergashev, R. N., Umarova, G. A., Taylokova, G. M., Eshonkulova, M. K., Mamirova Z.U. (2021). FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE LECTURERS. 湖南大学学报 (自然科学版), 48(12).

CURRENT ISSUES IN INTRODUCING DIGITAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM

Lyu Anqi
Al-Farabi Kazakh National University, PhD student
E-mail: 744782235@qq.com
Tel: +77070259010

Abstract. In the wake of the digital revolution, the system of early childhood education is confronted with a unique blend of opportunities and challenges. The integration of digital technologies and innovative pedagogical tools is geared towards refining the curricular content and instructional methodologies, activating the latent potential of young learners, and fostering holistic development. Nonetheless, this transformative journey has unmasked a myriad of issues, such as the uneven distribution of financial resources and technological infrastructure, the difficulty in assessing pedagogical efficacy, the potential risks to children's physical and psychological well-being, as well as concerns over cybersecurity and the sanctity of privacy. This study endeavors to investigate these impediments and proffer pertinent strategies and recommendations for their mitigation.

Keywords: Early Childhood Education; Digital Technology; Innovative Pedagogy; Current Status; Challenges; Strategic Interventions.

Introduction

In the contemporary era, the pervasive adoption of digital and intelligent technologies has precipitated a paradigm shift in the educational landscape. As the cornerstone of lifelong education, early childhood education is instrumental in shaping children's cognitive, affective, and social development. The digital metamorphosis of this sector is an ineluctable trajectory. An increasing number of early childhood education institutions are experimenting with the incorporation of digital technologies into their pedagogical practices in a bid to enhance the quality of instruction and to enrich the educational experience. However, the assimilation of digital and innovative technologies into the early childhood education framework has introduced a host of challenges and concerns.

The Current Status of Introducing Digital and Innovative Technologies in the **Preschool Education System** :

1. Digital technology transcends the limitations of geography and time, facilitating the global sharing of high-quality educational resources. Presently, the integration of digital technology in early childhood education is quite extensive. For instance, online learning platforms, interactive storybooks, and virtual laboratories developed through digital technology provide children with a wealth of engaging and vivid learning materials. Moreover, leveraging big data and artificial intelligence, early childhood education institutions can accurately analyze each child's interests, abilities, and learning pace, offering personalized teaching solutions.

2. The optimization of the education system of the family and the school: Digital platforms have constructed a more convenient and efficient bridge for parent-teacher communication. Through tools such as parent groups and educational apps, parents can promptly gain insights into their children's academic and daily life at kindergarten, participate in their growth journey, and foster a positive home-school co-educational atmosphere. Additionally, innovative teaching methods and tools, such as project-based learning and gamified instruction, have been widely adopted in early childhood education.

Current challenges with the integration of digitalization and innovative technology in early childhood education:

1. Disparity in capital and equipment. The adoption of digital technology necessitates substantial financial and equipment investment. However, due to disparities in geographical and economic conditions among early childhood education institutions, the imbalance in capital and equipment is pronounced. Some economically developed regions or high-quality institutions can

afford to invest heavily in advanced digital infrastructure, while economically disadvantaged or remote areas struggle to bear such costs, exacerbating educational resource inequality.

2. Difficulty in evaluating teaching effectiveness. The application of digital technology in early childhood education, including interactive elements and virtual scenario-based games, complicates the assessment of teaching outcomes. While traditional evaluation methods rely on written tests and observational records, digital instruction relies more on child interaction and feedback. The subjectivity and unpredictability of this evaluation method make it challenging to accurately quantify, assess, and compare the effectiveness of teaching activities.

3. Health risks for young children. The widespread use of digital technology may lead to increased dependency on electronic devices among children, potentially causing health issues like vision impairment and distractibility, as well as impacting their social skills and emotional development. Moreover, standardized wearable devices may pose safety risks due to their failure to accommodate the physical uniqueness of each child. Addressing the health risks associated with digital education is a significant challenge facing current early childhood education.

4. Cybersecurity and privacy concerns

Digital instruction requires extensive use of the Internet and other communication technologies, which may be vulnerable to cybersecurity threats. If children's personal information and privacy are compromised, it could severely impact their physical and mental health and future prospects. Ensuring the cybersecurity and privacy of children is a critical issue that must be addressed in the ongoing digital transformation of early childhood education.

5. Enhancement of teacher professionalism and skills. The widespread application of digital technology and innovative tools in early childhood education has heightened the demand for teachers' professionalism and technical proficiency. Currently, some teachers may lack the necessary IT skills and digital literacy to leverage these tools effectively, limiting the progress and impact of digital transformation in early childhood education.

Policies and recommendations:

1. In the context of economic development within the People's Republic of China, it is imperative for both governmental entities and societal structures to enhance their investment in the informatization of educational facilities, particularly in rural and remote regions. Such endeavors should focus on improving the extensiveness and quality of network infrastructure, thereby bridging the digital divide. Concurrently, the establishment of a digital education resource-sharing platform is advocated to foster the equitable dissemination of premium educational resources.

2. To address the challenges associated with assessing the efficacy of digital teaching methodologies, the implementation of a scientific evaluation system is essential. This system should incorporate a variety of assessment techniques, including observational records, portfolio presentations, and parental feedback, to ensure a holistic and unbiased evaluation of pedagogical outcomes. Moreover, the exploitation of big data analytics and artificial intelligence technologies is recommended to scrutinize and interpret students' learning data, facilitating the tailoring of personalized educational approaches.

3. A paramount concern in the realm of digital instruction is the physical and psychological well-being of children. It is advisable to prudently manage the duration of children's engagement with electronic devices, encourage participation in outdoor activities, and cultivate wholesome lifestyle habits. In addition, the selection of wearable devices that align with the physiological attributes of children, coupled with periodic health examinations, is imperative.

4. The fortification of cybersecurity and the safeguarding of privacy represent critical dimensions of the digital educational ecosystem. Pre-primary educational institutions should instituting a robust data protection framework, including rigorous oversight of educational applications and data platforms, the establishment of a system to protect children's personal information, and the regular backup and encryption of data. Concurrently, it is essential to enhance children's education regarding cybersecurity and privacy protection to elevate their self-protection awareness. Furthermore, the professional development of educators in the realm of data security awareness is crucial to bolster their capabilities in data security protection.

5.To catalyze the professional growth of teachers, it is necessary to strengthen training initiatives and enhance the proficiency of educators in leveraging information technology. Simultaneously, teachers should be encouraged to engage in collaborative exchanges, exploring innovative pedagogical models and methodologies collectively.

Conclusion. The digital metamorphosis of early childhood education is an inexorable trend consonant with the evolution of the contemporary era. However, as we integrate digital and innovative technologies, it is incumbent upon us to confront and resolve extant challenges. By augmenting governmental investments and support, instituting a scientific evaluation system, prioritizing children's physical and mental health, and reinforcing cybersecurity and privacy protection measures, we can engender a more conducive environment and prerequisites for the digital transformation of pre-school education. This will ensure that every child can thrive in the digital age and partake in equitable, high-quality education.

References.

2. Le Jieyu, Luo Chaoyang, Ding Jingshu, & Li Qing. (2020). Research on the privacy protection mechanism and technology of education of big data. Big data, 6 (6), 0.

3. Yang Xianmin, & Yu Shengquan. (2015). Smart education system architecture and key supporting technology. Audio-visual Education in China, 1,77-84.

4. Petranová, D., & Burianova, L. (2014). Potential of digital technologies use in the formal pre-primary education. European Journal of Science and Theology, 10(1), 263-276.

5. Obiweluozo, E. P., Onwurah, C. N., Oraelosi, C. C., Uzodinma, U. E., & Dike, I. C. (2021). Competencies needed by pre-primary school teachers for effective use of digital technology in the classroom. Journal of the Nigerian Council of Educational Psychologists, 14(1).

6. Korenova, L., Kostolanyova, K., Gasparova, E., & Liskova, D. (2019). THE USE OF DIGITAL AND MOBILE TECHNOLOGIES IN PRE-PRIMARY EDUCATION. In EDULEARN19 Proceedings (pp. 7772-7779). IATED.

TECHNOLOGY IMPROVEMENT IN SECONDANY EDUCATION

Wang ChunLing
Al-Farabi Kazakh National University, PhD student
E-mail: 1297601550@qq.com

Abstract: In the realm of general secondary education, the integration of digital and innovative technologies has significantly impacted the quality and efficiency of teaching and learning. This paper explores the multifaceted benefits of these technologies in enhancing educational outcomes, focusing on their potential to transform traditional pedagogical practices and enhance student engagement. By analyzing ten key references, this study outlines the ways in which digital tools and innovative approaches can optimize the learning experience, promote student achievement, and facilitate personalized learning environments. The findings suggest that a strategic adoption of digital and innovative technologies in general secondary education can contribute to a more efficient and effective educational system, ultimately leading to improved learning outcomes for all stakeholders.

Keywords: digital Technologies, Innovative Teaching, General Secondary Education, Quality Improvement, Efficiency Enhancement, Personalized Learning, Learning Outcomes, Strategic Adoption

In recent years, the proliferation of digital and innovative technologies has reshaped the landscape of general secondary education across the globe (Purnell & Kennedy, 2009). These technologies have not only transformed traditional teaching methods but also have the potential to enhance learning outcomes through personalized and engaging educational experiences (Smith & Phillips, 2014). This paper examines the impact of digital and innovative technologies on the quality and efficiency of general secondary education by analyzing ten key references that provide

insights into their role in transforming teaching practices and promoting student achievement (Pahl & Mulhall, 2016; Young & Sowa, 2016; Kim & Shin, 2017; Sammons & Blackmore, 2019; Lumsden & Ryan, 2018; Dillahunt & Cavanaught, 2019; Kucera & Sladek-Rychterová-Zamanová, 2019.

The integration of digital technologies in general secondary education has been shown to improve the quality of teaching and learning by enhancing engagement (Kim & Shin, 2017). For instance, interactive digital tools such as online quizzes and simulations can create a more student-centered learning environment that fosters critical thinking and problem-solving skills (Sammons & Blackmore, 2019). Furthermore, these technologies can facilitate personalized learning experiences by tailoring educational content to individual student needs (Dillahunt & Cavanaught, 2019).

Moreover, digital technologies have the potential to enhance efficiency in general secondary education by reducing administrative burdens and streamlining communication between teachers and students (Lumsden & Ryan, 2018). For example, online grading systems can save time for teachers and provide students with immediate feedback on their work (Purnell & Kennedy, 2009). Additionally, digital tools such as online collaboration platforms can promote collaboration among students and foster a more inclusive learning environment (El-Metwally & Hassanienen, 2020).

One of the key benefits of digital technologies in general secondary education is their ability to facilitate personalized learning experiences (Dillahunt & Cavanaught, 2019). By leveraging data analytics and machine learning algorithms, educators can create customized learning paths for each student based on their unique needs and strengths (Sammons & Blackmore, 2019). This personalized approach not only increases student engagement but also enhances learning outcomes by ensuring that students receive the support they need to succeed (Kim & Shin, 2017).

Moreover, digital technologies can help educators identify areas for improvement and provide opportunities for professional development (Lumsden & Ryan, 2018). For instance, data analytics tools can provide insights into student performance and help educators identify gaps in their instruction (Purnell & Kennedy, 2009). Additionally, online communities of practice can connect educators with peers who share similar interests and challenges (El-Metwally & Hassanienen, 2020).

Innovative technologies such as augmented reality (AR) and virtual reality (VR) have the potential to revolutionize teaching practices in general secondary education (Pahl & Mulhall, 2016). These technologies can create immersive learning experiences that engage students in real-world scenarios that are not possible through traditional teaching methods (Young & Sowa, 2016). For example, AR can be used to simulate historical events or VR can be used to create virtual laboratories for science classes (Sammons & Blackmore, 2019). These technologies not only enhance student engagement but also provide opportunities for hands-on learning that can improve retention and understanding (Dillahunt & Cavanaught, 2019).

Furthermore, innovative technologies can help educators overcome challenges related to resource allocation and accessibility (Kucera & Sladek-Rychterová-Zamanová, 2019). For instance, online educational resources can provide access to high-quality educational materials that may not be available in local schools (El-Metwally & Hassanienen, 2020). Additionally, cloud-based platforms can enable collaboration between students from different geographical locations (Purnell & Kennedy, 2009).

Despite the numerous benefits of digital and innovative technologies in general secondary education, there are also challenges and limitations that educators must consider (Lumsden & Ryan, 2018). For example, the digital divide can create disparities in access to these technologies, particularly in low-income and rural areas (Purnell & Kennedy, 2009). Additionally, the integration of these technologies into existing pedagogical practices can be complex and requires ongoing professional development and support (Kim & Shin, 2017).

Moreover, concerns have been raised about the potential for technology to replace human interaction and emotional support in the classroom (Dillahunt & Cavanaught, 2019). While digital tools can facilitate collaboration and engagement, they should not replace the importance of face-

to-face interaction and the emotional connection between educators and students (Sammons & Blackmore, 2019).

In conclusion, the integration of digital and innovative technologies in general secondary education has the potential to significantly improve the quality and efficiency of teaching and learning. By facilitating personalized learning experiences, enhancing engagement, and providing opportunities for professional development, these technologies can contribute to a more efficient and effective educational system (Purnell & Kennedy, 2009; Smith & Phillips, 2014; Pahl & Mulhall, 2016; Young & Sowa, 2016; Kim & Shin, 2017; Sammons & Blackmore, 2019; Lumsden & Ryan, 2018; Dillahunt & Cavanaught, 2019; Kucera & Sladek-Rychterová-Zamanová, 2019; El-Metwally & Hassanienen, 2020). However, it is important for educators to consider the challenges and limitations associated with these technologies and to ensure that they are used in a way that complements and enhances traditional teaching methods rather than replacing them. By embracing the transformative potential of digital and innovative technologies, educators can create a more inclusive and effective learning environment that supports student success.

References

1. Purnell, S. J., & Kennedy, R. J. (2009). The Impact of Technology on Learning Outcomes in Secondary Education. *Journal of Educational Technology Systems*, Vol. 37, No. 3.

2. Smith, A. J., & Phillips, M. J. (2014). Digital Literacy in Secondary Education: A Review of the Evidence. *British Educational Research Journal*, Vol. 41, No. 5.

3. Pahl, K. D., & Mulhall, M. J. (2016). Innovative Technologies for Improving Learning Outcomes in Secondary Schools. *Journal of Educational Technology & Society*, Vol. 19, No. 2.

4. Young, R. C., & Sowa, R. L. (2016). The Role of Technology in Enhancing Teaching and Learning in Secondary Schools. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, Vol. 13, No. 1.

5. Kim, J. A., & Shin, D. W. (2017). Digital Tools for Enhancing Engagement and Collaboration in Secondary Classrooms. *Journal of Educational Technology & Society*, Vol. 20, No. 1.

6. Sammons, D., & Blackmore, D. (2019). Transforming Learning with Digital Technologies in Secondary Education. *Learning Media and Technology*, Vol. 14, No. 2.

7. Lumsden, A., & Ryan, M. J.(2018). The Influence of DigitalTechnologies on Teacher Practices and Student Learning in Secondary Schools. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, Vol. 15, No. 1.

8. Dillahunt, A., & Cavanaught, A. (2019). Personalized Learning through Digital Technologies in Secondary Education. *Journal of Educational Technology & Society*, Vol. 22, No. 3.

9. Kucera, P., & Sladek-Rychterová-Zamanová, K. (2019). The Use of Innovative Technologies to Improve Learning Outcomes in Secondary Education. *Educational Sciences: Theory & Practice*, Vol. 19, No. 6.

10. El-Metwally, M., & Hassanienen, H. (2020). A Review of the Impact of Digital Technologies on Student Engagement and Learning in Secondary Schools. *International Journal of Instruction*, Vol. 12, No. 4.

TECHNOLOGY INNOVATION IN EARLY CHILDHOOD

Xiu Si
Al-Farabi Kazakh National University, PhD student
E-mail: awsperfect@gmail.com

Abstract: The integration of digital and innovative technologies into preschool education systems is becoming increasingly prevalent. This paper explores the current issues surrounding the introduction of these technologies, focusing on their potential benefits and challenges. The study highlights the importance of ensuring that technology is used effectively and responsibly in order

to enhance learning outcomes for young children. The paper concludes by discussing the need for ongoing research and professional development in order to fully harness the potential of digital technologies in early childhood education.
Keywords: preschool education, digital and innovative technologies, learning experiences, professional development.

In recent years, the integration of digital and innovative technologies into preschool education has garnered significant attention from educators, policymakers, and researchers. This trend is driven by the recognition that technology can enhance learning experiences, promote inclusivity, and facilitate the development of essential skills for future success. However, the implementation of these technologies also presents several challenges and concerns. This paper explores current issues in introducing digital and innovative technologies in the preschool education system, drawing upon a range of scholarly sources to provide a comprehensive analysis.

According to the National Association for the Education of Young Children (NAEYC), "Technology can be a powerful tool for enhancing learning experiences in early childhood education" (Johnson et al., 2019). This sentiment is echoed by Jenkins (2017), who notes that technology can provide "engaging and interactive learning opportunities" that are tailored to individual children's needs and interests. For example, educational apps and online games can be used to teach basic skills such as reading, math, and science in a fun and engaging way.

However, a key challenge in introducing digital and innovative technologies in preschool education is ensuring inclusivity and accessibility for all children (Kuo & Wang, 2018). The digital divide - the unequal distribution of access to technology - is a significant concern in the context of preschool education (Henson et al., 2018). This includes children with disabilities, who may require specialized hardware or software to access educational materials; children from low-income families may lack access to devices, high-speed internet, or even basic technological skills. Additionally, it is important to consider the diverse cultural and linguistic backgrounds of preschoolers, as technology can be used to support multilingual learning (Alon et al., 2019).

Another challenge is ensuring that they are not a replacement for traditional methods but rather a supplement to them. The integration should not be a one-size-fits-all approach but rather a tailored experience that caters to the individual needs and abilities of each child. This requires a comprehensive understanding of the children's development stages and how digital tools can be used to support their learning process. In addition, the use of technology in the classroom can have both positive and negative impacts on teacher-child relationships (Kuo & Wang, 2018). On the one hand, technology can provide opportunities for increased interaction and engagement between teachers and children. On the other hand, it can also lead to decreased face-to-face interaction and reduced opportunities for emotional support and social development. Therefore, the role of the teacher becomes even more crucial in this context, as they need to be trained to use these technologies effectively and ensure that they are not becoming a barrier to the children's learning.

Moreover, there is a concern about the potential negative impact of screen time on children's physical and mental health. It is essential to ensure that the use of digital technologies is balanced with physical activities and that children are not exposed to excessive amounts of screen time. Research has shown that too much screen time can lead to obesity, eye strain, and disruptions in sleep patterns. It is also important to consider the potential impact on children's social skills and emotional development, as they may become more isolated and dependent on technology for their interactions. As more and more preschoolers are using digital devices and accessing online resources, cybersecurity and privacy concerns become increasingly important (Alon et al., 2019). Preschool educators should be aware of the potential risks associated with technology use, such as exposure to inappropriate content or cyberbullying, and take steps to mitigate these risks (Jenkins, 2017). Therefore, it is crucial to establish guidelines for the appropriate use of digital technologies in preschool education, taking into account the age and developmental stage of the children.

Based on the current issues, professional development and training are essential. Teachers and educators must be equipped with the knowledge and skills to effectively integrate technology

into their teaching practices (Looi et al., 2019). This includes training in how to use various educational technologies, as well as how to design and implement technology-based learning activities that are aligned with early childhood development goals. Professional development programs can also help educators stay informed about the latest research and best practices in the field (Dede & Chang, 2016). In addition, it is also important to ensure that there are proper guidelines and regulations in place to protect student privacy and safety when using these technologies.

Collaboration between educators, parents, and technology companies is also necessary for the successful implementation of digital and innovative technologies in preschool education (Johnson et al., 2019). This collaboration can help ensure that technology is used in a way that supports children's learning and development, while also addressing concerns about privacy and security. Additionally, partnerships with technology companies can help provide access to resources and support for educators (Looi et al., 2019).

Furthermore, policymakers play a crucial role in supporting the integration of digital and innovative technologies in preschool education (Dede & Chang, 2016). This includes providing funding for technology infrastructure, supporting professional development programs for educators, and establishing guidelines for the use of technology in early childhood settings. Additionally, policymakers can help address concerns about privacy and security by establishing clear regulations and guidelines for technology use in preschool education (Alon et al., 2019).

As technology continues to evolve, it is likely that its role in preschool education will continue to grow (Jenkins, 2017). However, it is important to approach this growth with caution, ensuring that technology is used in a way that supports children's learning and development while also addressing concerns about privacy, security, and inclusion. Research is essential for understanding the impact of digital and innovative technologies on preschool education (Henson et al., 2018). This includes studying the effectiveness of various technologies in supporting children's learning and development, as well as assessing the potential risks and challenges associated with their use. Additionally, regular evaluation of technology implementation can help identify areas for improvement and inform future policy decisions (Johnson et al., 2019). By working together as educators, parents, and policymakers, we can ensure that technology is a powerful tool for enhancing the early childhood education experience for all children.

In conclusion, the introduction of digital and innovative technologies in preschool education presents both opportunities and challenges. While technology can enhance learning experiences and promote inclusivity, it is important to consider the potential risks and concerns associated with its use. By addressing these issues through professional development, collaboration, policy support, and ongoing research, we can ensure that technology is used in a way that supports children's development and leads to positive outcomes.

References:

1. Alon, U., Eylon, B., & Leichtman, M. D. (2019). Technology in early childhood education: A review of benefits and risks. *International Journal of Early Childhood*, 41(3), 215-231.

2. Dede, C., & Chang, Y. (2016). The impact of technology on early childhood education: A review of the literature. *Journal of Educational Technology Systems*, 44(3), 273-292.

3. Henson, K., Goodson, I., & Rourke, L. (2018). The role of technology in early childhood education: A systematic review of the literature. *Journal of Early Childhood Literacy*, 18(4), 558-585.

4. Jenkins, A. (2017). The role of technology in early childhood education: A review of the literature. *Journal of Research in Childhood Education*, 31(1), 65-76.

5. Johnson, S. M., Christens-Barstow, J., & Adams, K. (2019). The impact of technology on early childhood education: A review of the literature. *Early Childhood Education Journal*, 46(6), 455-465.

6. Kuo, Y., & Wang, C. (2018). The role of technology in early childhood education: A systematic review of the literature. *Journal of Educational Technology Systems*, 46(3), 235-257.

7. Looi, C., Sng, K., & Lee, S. (2019). The impact of technology on early childhood education: A review of the literature. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 40(3), 247-263.

8. NAEYC (National Association for the Education of Young Children). (2019). Technology in early childhood settings: An eco-cultural perspective. *Young Children*, 74(1), 36-43.

9. Prensky, M. (2001). Digital game-based learning. *Computers & Education*, 37(3), 137-140.

10. VanLoon-DeVries, M., & Adams, G. (2018). The impact of technology on early childhood education: A literature review. *Early Childhood Education Journal*, 45(5), 387-397.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SHAXMAT O‘YINI ORQALI TARBIYALASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Xoliqov Umidjon Qo‘chqarovich
Guliston davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi dotsentu v.b.
shax75.75 @ mail.ru
Kabulova Sanobar Eshnazarovna
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda bolalarni MTT va oilada shaxmat o‘ynashga o‘rgatish orqali har tamonlama rivojlantirish, ularning diqqat, idrok, tafakkur, xotirasi, aqliy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlariini o‘stirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, oilada, shaxmat o‘yin, idroki, tafakkuri, xotirasi, mantiqiy, diqqat, qobilyat,harakter,sog‘lik,ruhiy, jismoniy tayyorgarlik va albatta

Abstract. The Article is devoted to the study of chess at preschool age in the family, logical thinking of a child engaged in chess, facilitates the development of all disciplines, increases intellectual potential, abilities, develops and develops their attention, perception, thinking, memory and logical thinking through the game of chess.

Key words: preschool education, family, chess game, cognition, thinking, memory, logic, attention, abilities, character, health, psyche, physical fitness and of course.

Mamlakatimiz va chet ellarda o‘tkazilgan pedagogik, psixologik va fiziologik tadqiqotlar, 6-7 yashar bolalarda bilimlarni o‘zlashtirish hamda umumiy o‘sishning ruhiy va fiziologik imkoniyalari hozirgacha biz faraz qilganimizdan ko‘ra ancha yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Mushohada chegaralari odamning mashg‘ulotlariga bog‘liq bo‘lib, u kengayishi va torayishi mumkin. Shaxmat o‘yini mushohadani qo‘zg‘otadi va o‘stiradi. Shaxmat o‘yini ruhiyatni tetiklashtirishga yordam beradi. [1]

Shaxmat aslida 64 katak atrofida va jonsiz predmetlar ishtirokida kechadigan o‘ta jonli jarayon. Bu o‘yinda millionlab kombinatsiyalar bo‘lishi mumkin. Ammo qabul qilinishi kerak bo‘lgan to‘g‘ri qaror faqat bittadir. Shu jihatdan uni insonning hayot va taqdir chiziqlariga mengzash mumkin. O‘ylamasdan, mantiqsiz qilingan birgina xato harakat raqib uchun mingta imkoniyat eshigini ochadi... [2]

Ba’zan kishilar orasida shaxmat sport turiga kiradimi-kirmaydimi degan mavzuda bahs bo‘lib turadi. Shaxmatni kishi ruhini chiniqtirishi, aqlini mustahkamlashi nuqtai nazaridan ham hech ikkilanmay sport turiga qo‘shish mumkin.

Qo‘shimchasiga jozibadorligi jihatidan esa haqiqiy san’at, desa ham bo‘laveradi. Murakkabligini esa fanga qiyoslash mumkin. Sport – san’at – fan uchburchagi shaxmatning tub mohiyatidir.

O‘zining betakror tarixi va madaniyati, aql-zakovati bilan asrlar davomida insoniyatni hayratga solib kelgan xalqimizning yuksak tafakkuri va intellektual salohiyati shaxmat timsolida yana bir bor yorqin namoyon bo‘ldi. Har bir shaxmat o‘yini bu badiiy asardir. Bunda bir-biriga qarama-qarshi teng kuchga ega bo‘lgan raqibchilar kurashidir. Agar shaxmatni inson hayotida tutgan o‘rni haqida o‘ylab ko‘radigan bo‘lsak – nafaqat bu sport, balki ma’naviyatni va ruxiyatni boyitadigan, aqlini ham charxlaydigan vosita ekanligi oydinlashadi.

Hozirgi zamon psixologlarining fikricha, harakteri og‘ir, badjaxl va urushqoq bo‘lgan bolalarga shaxmat bilan shug‘ullanish tavsiya etilar ekan. Darhaqiqat, shaxmat o‘ynaganda har bir yurish miyada hisob-kitob qilinadi. Boshqalar bilan maslahatlashib, kelishib o‘ynab bo‘lmaydi. Har bir shaxmatchi o‘zini bilimi va kuchlaridan foydalangan holda yahshi o‘ynashga harakat qiladi. Hozirgi kunga kelib shaxmat qonun-qoidalari ancha takomillashgan va islohlashgan. Hususan raqibga hurmat, do‘stona o‘yinlar madaniyati va ma’naviyati rivojlangan. Shaxmat haqida ko‘p mulohaza qilish mumkin, chunki shaxmatni nafis estetikaga qiyoslanadi. Bolada yuksak did, topqirlik, hozirjavoblik xislatlar tarkib topadi. Buni shaxmatni tushungan kishigina his qiloladi. Kuchli shaxmatchi besh qirrasi mavjud bo‘ladi: 1) qobilyat 2) harakter 3) sog‘lik 4) ruhiy, jismoniy tayyorgarlik va albatta 5) maxsus tayyorgarlik. [3]

Hozirgi mutaxasislarning fikriga qaraganda: shaxmat- inson o‘zini tutishida va og‘ir-vazmin bo‘lishi bilan birga hotirjam bo‘lishida katta yordam berar ekan. Shu bilan birga sog‘likka ham ahamiyati katta ekanligi aniqlangan. Ota-onaning farzandlarga, ustozlarning shogirdlarga o‘rgatgani davr shiddatiga dosh bera olmay qolmoqda. Zamonaviy mutaxassis esa tinimsiz izlanishda. Ya’ni, vaziyat murakkablashmoqda. Shaxmat esa murakkab vaziyatlarda zarur yechimlarni his qa vaqtda topishni o‘rganish modelidir.

Bugungi axborotlarning shiddatli oqimida (axborotlarning yangilanib turish tezligini ham e’tiborga olgan holda) kerakli ma’lumotni topish va bir qarorga kelish amaliy ahamiyatga ega. Shaxmatchilarning mashg‘ulotlarga ketayotgan vaqti sarfini boshqa biror soha bilan taqqoslab bo‘lmaydi: doimiy ravishda kuniga 6–8 soat, maxsus tayyorgarliklar davrida 12–16 soat shaxmat bilan shug‘ullanish bugungi yetakchi shaxmatchilar uchun sport formasini (so‘nggi shaxmat yangiliklaridan xabardor bo‘lish) saqlab turishning zaruriy sharti bo‘lib qoldi. Yirik xalqaro turnirlarda shaxmat partiyalari uchun esa olti soatcha vaqt beriladi. Partiyani shu vaqt ichida yakunlash shart. Qo‘yilgan masalani berilgan vaqtda hal etish muammosi dolzarblashib boraveradi. Farzandlarining hamma narsaga ulgurishini orzu qilayotgan va bu yo‘lda tinimsiz izlanayotgan ota-onalar shaxmatda shunday imkoniyatlarni ko‘rayotganligi bois yoshlarning bu yo‘nalishdagi yutuqlari sezilarli bo‘lmoqda. [4]

Tabiiy ravishda maktab yoshidagi bolalarning shaxmatni o‘rganishi ularning o‘his hlariga salbiy ta’sir qilmaydimi, degan savol ham ko‘ndalang bo‘ladi. Yo‘q. Aksincha, koni foyda. Barcha kuchli shaxmatchilar barcha fanlarni o‘zlashtirishda ilg‘or bo‘lishgan. Shaxmat o‘yini fikrlashni tartiblashtiradi, diqqatni jamlashni chiniqtiradi va xotirani rivojlantiradi. Ayniqsa, o‘smirlik yillarida shaxmat bilan shug‘ullanish katta ijobiy natijalar beradi. Sabr-bardoshlilik, izchillik, yuqori intizom va diqqatni bir joyga jamlay olish – shaxmatchi muvaffaqiyatining muhim omilidir. Davomli, kuchli yurishlar bilan erishilgan ustunlikni ozgina e’tiborni sustlashtirish evaziga boy berish mumkin.

Shaxmat nafaqat fikrlar va qarashlar kurashi, xarakter va irodaviy kurash hamdir. Bu borada psixolog va pedagoglar yetarlicha tajriba to‘plaganlar hamda maqbul uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Shaxmat bilan shug‘ullangan bola “bir ishni boshladingmi, uni oxiriga yetkaz”, qoidasini ong ostida o‘zlashtiradi. Chunki shaxmat barcha harakatlarni natijaga qaratishni o‘rgatadi. Shaxmat universallikni talab etadi. Shaxmatda to‘plangan bilim hayotda ham sermulohazalilikni shakllantiradi, shaxsning ijodiy kamolotini sayqallaydi. [5]

«Shaxmat bola uchun ermak, quvonch manbai bo‘libgina qolmay, uning diqqati, xotirasi, ijodiy tafakkuri va tasavvurini o‘stirishga ham xizmat qiladigan vositadir. Bu jihatlar bolaning bunday bu yongi hayotida muhim o‘rin tutadi. Shaxmat o‘yini jarayonida bolalar yangi bilim, malakalarni egallaydilar, qobiliyatlarini o‘stiradilar. Ota-onalar o‘zlari ham bolalarga o‘yin mazmuni va yo‘nalishini taklif etishlari mumkin.

Idrok deb, narsa yoki hodisalarni sezgi a’xzolariga bevosita ta’sir qilish jarayonida kishi ongida aks ettirishga idrok deyiladi. Bolada shaxmat donalari orqali narsalarning rangi, shakli, kattaligiga ko‘ra tahlili qilishi malakasini shakllantiradi. Maktabgacha yosh oxiriga kelib, bolalar rang qatoridagi 7 xil rangni bemalol farqlay oladilar. Ular asosiy gemometrik shakllarni bilishlari lozim. Namunaga ko‘ra yoki nomi aytilgan ma’lum bir shakldagi narsalarni ajrata olishlari kerak. Bolalar narsalarning kattaligini farqlashda ularni bo‘yicha terib chihis hni biladilar. Shaxmat donalari to‘g‘ri terish, nomlarini to‘g‘ri aytish, ularni kuchlarini farqlash va qanday yurishlarni o‘rganadi.

Diqqat – individning hissiy, aqliy yoki harakatlantiruvchi faoliyatini bir narsaga qaratilganligidir. Shaxmat o‘yini orqali bolalarda diqqatni rivojlantririshga qaratilgan bo‘lib, ular voqelikning ma’lum jihatlariga qarata diqqatni to‘plashga qaratadi. Shaxmat turkumi orqali maktabgacha yoshda bola diqqatining turg‘unligi, ko‘chuvchanligi, bo‘linuvchanligi kabi xususiyatlari shakllanadi. Diqqatning turg‘unligi biror narsa ustida uzoq vaqt to‘plab tura olish demakdir. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolalar 15-20 daqiqagacha uzluksiz shug‘ullana oladilar.

Diqqatni ko‘chirish – uni bir faoliyatda ikkinchisiga o‘tkaza olishdir. Diqqatning bo‘linuvchanligi bir vaqtning o‘zida kishining ikki yoki undan ko‘proq mashg‘ulot bilan shug‘ullana olishida namoyon bo‘ladi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar 6-7 ta mashg‘ulot o‘rtasida diqqatni taqsimlay oladi.

Maktabgacha yoshda ixtiyorsiz diqqat jarayoni ayni paytda bola uchun qiziqarli narsaga diqqatni qaratishda yuzaga keladi. Ixtiyorsiz diqqat bolaning o‘zi uchun qiziq bo‘lmagan faoliyat bilan shug‘ullana olishda nazarda tutadi. Shaxmat o‘yinining yana bir jihati xotirani o‘stirishga qaratilgandir. Katta maktabgacha yoshdagi bola o‘z oldiga maqsad qo‘ya oladi. Biror narsani eslab qolishi ana shu maqsadni amalga oshirish vositalarini izlab topish shular jumlasidandir. Tafakkurni o‘stirish obrazli harakatli, ko‘rgazmali obrazli mantiqiy tafakkur turlarini egallashdan iboratdir.

Bola turli rejalar va sxemalardan erkin foydalana olishi lozim. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolalarda mantiqiy tafakkur elementlari shakllana boshlaydi, ya’ni ular xulosa qila oladilar. Mantiqiy qonunlarga ko‘ra fikrlaydilar. Bolalar ijodiy qobiliyatini o‘stirish deganda tasavvur hayolning taraqqiyoti va noan’anaviy tafakkur qila olish tushuniladi. Ijodkor ko‘p jihatdan o‘z his tuyg‘ulari, olam haqidagi tasavvurlarni turli usullar bilan bayon eta olishga bog‘liq. Buning uchun esa bola har bir narsada uning turli tomonlarini ko‘ra olishi narsaga xos alohida belgilarning barchasini xis qilishi obrazni ko‘z oldiga keltira olishi kerak.

Va nihoyat, bolalarni maktabgacha tayyorlashga yordam beradigan shaxmat o‘yini orqali kichkintoylarda elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirish nutqning tahlili bilan tanishtirish bola qo‘lini yozma malakasini egallashga tayyorlash ishlari olib boriladi.[6]

Ma’lumki, shaxmat bolalarning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazishga xizmat qilishi bilan bir qatorda ularning intellektual salohiyatini, fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Bu jarayonni, ya’ni shaxmatning bolada qanday ijobiy o‘zgarishlarga sabab bo‘lishini quyida izohlashga harakat qilamiz.

Diqqatni jamlash: shaxmat o‘ynagan bola taxtadagi vaziyatlarga qarab diqqatini jamlaydi. Diqqatni bir joyga jamlay olish fikrlashning bir bosqichidir.

Reja tuzish va taqlil qilish: bola shaxmat taxtasidagi vaziyatga qarab, raqib shohini mot qilish uchun turli yo‘llar izlaydi, reja tuzadi, tahlil qiladi.

Qaror qabul qilish: favqulodda yuzaga kelgan kutilmagan holatni bartaraf etish uchun “Yurish kerakmi?”, “Hujum qilish kerakmi?”, “Himoyalanish kerakmi?” kabi qarorlarni bolaning o‘zi tezkorlik bilan qabul qiladi. Bu esa o‘z navbatida uni mustaqil fikrlashga, natijani hisobga olgan holda qaror qabul qilishga o‘rgatadi.

Mas’uliyatni his qilish: o‘yin jarayonida yosh shaxmatchining tajribasi oshib boradi. Turli musobaqalarda ishtirok etadi. Jamoa azosi sifatida maktab sharafini himoya qilish uchun ko‘proq tajriba to‘plashga, mahoratini oshirishga harakat qiladi. Bunda bolaning mas’uliyatni his etish ko‘nikmasi shakllana boradi.

Do‘stona munosabat: o‘quvchilarda birgalikda shaxmat o‘ynash orqali o‘zaro do‘stona munosabat shakllanadi, bu jarayon bolaning kirishimli bo‘lib ulg‘ayishiga ham xizmat qiladi.

Xotiraning rivojlanishi: eng chiroyli yurishlar, kombinatsiyalar, etyud va masalalar ularning yodida qoladi. Keyingi o‘yinlarda bu yurishlarni eslab, amaliyotda qo‘llashi bir tomondan ularni g‘alabaga yaqinlashtirsa, yana bir tomondan xotirasi mustahkamlanishiga hissa qo‘shadi.

Xulosa qilish qobiliyati: sportda hamma vaqt ham omad kulib boqavermaydi. Ba’zan mag‘lubiyatga ham uchrash mumkin. Har bir sportchi o‘z mag‘lubiyatidan to‘g‘ri xulosa chiqarganidek, yosh shaxmatchilar ham “Qaysi yurishda xato qildim? Xato qilmaslik uchun nima qilish kerak edi?” deb o‘ylaydi. Keyingi musobaqalarda shu xatoni takrorlamaslikka harakat qiladi. Demak, bolalar o‘z xatolariga tanqidiy ko‘z bilan qarashni, har bir holatdan o‘ziga kerakli xulosa chiqarishni o‘rganadi. Shuni ta’kidlash muhimki, xulosa chiqarishni o‘rgangan bola hayotda ham murakkab vaziyatlardan tez chiqib ketishning choralarini topa oladi. [7]

Shaxmat bilan shug‘ullangan bolaning, birinchidan, mazmunsiz o‘tadigan bo‘sh vaqti bo‘lmaydi. Ikkinchidan, barcha fanlarni, jumladan hozir keng e’tibor berilayotgan chet tilini o‘zlashtirishi osonlashtiradi. Uchinchidan, intellektual salohiyat yuksaladi, mudrab yotgan qobiliyatlar ochiladi. Bugungi tezkor zamonda har bir ota-ona farzandlarining yetuk inson bo‘lishini, shiddatli davr qo‘yayotgan yangi-yangi talablarga moslasha oladigan shaxs bo‘lib shakllanishini istaydilar. Bu muammoni shaxmat muvoffaqiyatli hal etadi.

Shaxmat shubxasiz foydadir, u odamning intelektual o‘sishiga ko‘maklashadi va inson tafakkurini boyitadi. Kuchli shaxmatchining shu o‘yinga bo‘lgan qiziqishi uning fikrlashi muhim ro‘l o‘ynab, duyoqarashi, mulohaza qilish qobiliyati muntazam o‘sib boradi. Xalqimizda “tetti o‘lchab bir kes”, degan maqol bor. Shaxmat o‘yinini zarur bo‘lganda o‘n, yigirma karra o‘lchashni taqazo etadi. Inson miyasining hali fanga ma’lum bo‘lmagan qirralari ishga tushadi. Nafaqat raqib, hatto o‘zi ham hayratlanadigan yechimlarni izlab topishga erishadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, bolalarni maktabga tayyorlashda shaxmat o‘yinlaridan foydalanish uning idroki, tafakkuri, xotirasi va mantiqiy fikrlashini o‘stiradi va shakllantiradi, bundan tashqari shaxmat yoshlarni aqliy, axloqiy, ruhiy, ma’navnviy jihatdan sog‘ligini ta’minlaydi. Shaxmat o‘quvchi-yoshlarning fanlarni a’lo darajada o‘zlashtirishga yo‘l ochib beradi. Shaxmat o‘ynash qabiliyati shakllangan bola hech qachon yomon yo‘lga kirmaydi, shundan komillikka intilib yashashga o‘rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli qarori

2. Nosir Muhammad. Shaxmat mo‘jizasi. –T., 2014 y. - 9 b.

3. Muhiddinov M. Kataklarda yashiringan olam. -T.: O‘zbekiston, 1976.

4. Холиқов У. O‘rta Osiyo ta’lim va innovatsiyalar jurnali 1 (2), Бошланғич синф ўқувчиларда шахмат ўргатиш орқали мантиқий фикрлаш ва шахсий сифатларини баҳолашнинг иннавоцион усуллари. 28-37 b.

5. U.K Khalikov Pedagogical value of developing playing chess among primary schoolchildren Bulletin of Gulistan State University 2021 (2), 17-23 b.

6. Xoliqov U.K. Yoshlar tafakkurini shaklantirishda shaxmatning o‘rni. Academic research in educational sciences 2 (CSPI conference 3), 538-541 b.

7. “Ma’rifat” gazetasi. 2016-yil 27-fevral № 17-son.15 b.

OTA-ONALAR BILAN ISHLASHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH

Gaziyeva Nigora Shamsiddinovna
Angren Universiteti katta o‘qituvchi
e-mail: gazievanigora1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ota-onalar bilan ishlashda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashning samaradorligini o‘rganadi. Maqolada, ota-onalar bilan aloqa va hamkorlikni mustahkamlashda texnologiyalarning roli, shuningdek, o‘quv jarayonida ularning imkoniyatlaridan qanday foydalanish mumkinligi haqida so‘z yuritiladi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, mobil ilovalar, onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa raqamli vositalar, ota-onalarning ta’lim jarayoniga faolroq jalb qilinishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada, texnologiyalarni qo‘llashning pedagogik manfaatlari, o‘qituvchilarning va ota-onalarning o‘zaro hamkorligini rivojlantirishga qo‘shadigan hissa, shuningdek, texnologiyalarni to‘g‘ri va samarali ishlatish bo‘yicha tavsiyalar keltiriladi. Maqola, ota-onalar bilan ishlashda zamonaviy texnologiyalarning ijobiy va salbiy tomonlarini tahlil qilib, ularni ta’lim muhitida qanday qilib muvaffaqiyatli qo‘llash mumkinligini ko‘rsatadi. Shuningdek, texnologiyalarning o‘quvchilarning muvaffaqiyatiga ta'siri va ota-onalar bilan mustahkam aloqa o‘rnatishda ularning rolini o‘rganish ta'kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Ota-onalar, maktabgacha yosh, zamonaviy texnologiya, interaktiv metodlar, ijtimoiy tarmoqlar

Annotation: This article examines the effectiveness of using modern technologies in working with parents. The article talks about the role of technologies in strengthening communication and cooperation with parents, as well as how they can be used in the educational process. Modern technologies, such as mobile applications, online platforms, social networks and other digital tools, play an important role in ensuring that parents are more actively involved in the educational process. The article presents the pedagogical benefits of using technologies, the contribution to the development of cooperation between teachers and parents, as well as recommendations for the correct and effective use of technologies. The article analyzes the positive and negative aspects of modern technologies in working with parents and shows how they can be successfully used in the educational environment. It also highlights the impact of technology on student success and the role it plays in building strong relationships with parents.

Key words: Parents, preschool age, modern technology, interactive methods, social networks

Ota-onalar bilan ishlashda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash — bu ta’lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, ota-onalar bilan o‘zaro aloqalarni mustahkamlash va ularni bolalarining rivojlanishiga yanada faol jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalar ota-onalar bilan samarali muloqot o‘rnatish, ularning bilimini oshirish va o‘zaro hamkorlikni kuchaytirishda katta yordam beradi. Quyida ota-onalar bilan ishlashda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan ba'zi zamonaviy texnologiyalarni ko‘rib chiqamiz:

Mobil ilovalar va onlayn platformalar. Mobil ilovalar va onlayn platformalar ota-onalar bilan bevosita aloqa o‘rnatishda, shuningdek, bolalarining ta’lim jarayonini kuzatishda juda foydalidir. Masalan: Kommunikatsiya platformalari: Ta’lim tashkilotlari tomonidan yaratilgan maxsus onlayn tizimlar (masalan, Google Classroom, Class Dojo, Edmodo), ularning orqali ota-onalar farzandlarining baholari, xatti-harakatlari va boshqa ma’lumotlarni kuzatishlari mumkin.

Video konferensiyalar va vebinarlar. Zamonaviy texnologiyalar orqali ota-onalar bilan virtual uchrashuvlar o‘tkazish o‘ta qulay. Ota-onalar bilan ma'ruzalar, vebinarlar va treninglar o‘tkazish bolalar ta’limi haqida ularga kengroq tushuncha berish imkonini yaratadi. Bu jarayon ota-onalarning ta’lim jarayoniga faolligini oshiradi va ularga bolalarining o‘qishiga qanday yordam berish kerakligi haqida ma'lumotlar taqdim etadi.

Social Media (Ijtimoiy tarmoqlar). Ta’lim tashkilotlari yoki sinf o‘qituvchilari ijtimoiy tarmoqlarda ota-onalar bilan bevosita aloqada bo‘lishi mumkin. Masalan, Facebook yoki

Telegramda ota-onalar uchun maxsus guruhlar yaratish, yangiliklarni va voqealarni tezkor ravishda ularga etkazish mumkin. Shu tarzda, ota-onalar bir-birlari bilan ham tajriba almashishlari va o‘zaro yordam ko‘rsatishlari mumkin.

Bloglar va ma’ruzalar. Ota-onalar uchun bolalar tarbiyasi va ta’limi bo‘yicha bloglar yoki maqolalar yaratish — bu zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning yana bir usuli. Ota-onalar, bu resurslardan foydalanib, farzandlarining tarbiyasi va rivojlanishi haqida yanada chuqurroq ma'lumotlarga ega bo‘lishlari mumkin.

Elektron pochta va SMS xabarnomalar. Ota-onalar bilan muntazam ravishda elektron pochta va SMS orqali bog‘lanish — bu juda oddiy va samarali usul. O‘qituvchilar o‘z farzandlarining o‘qishdagi muvaffaqiyatlari, sinfdagi yangiliklar va boshqa muhim voqealar haqida ota-onalarga ma'lumot yuborishlari mumkin.

Onlayn tahlil va monitoring tizimlari. Zamonaviy texnologiyalar ota-onalar uchun farzandlarining o‘qishidagi muvaffaqiyatlarini kuzatish imkonini yaratadi. O‘quvchilarni baholash tizimlari, testlar va onlayn tahlil vositalari orqali ota-onalar o‘z farzandlarining o‘quv yutuqlari va kamchiliklarini aniqlab, ularga ko‘proq yordam bera olishadi.

Yoshga mos o‘qitish resurslari. Internetda bolalar uchun interaktiv o‘qitish resurslari mavjud. Ota-onalar bu resurslardan foydalanib, bolalariga uyda ta’lim berish yoki o‘rganishda qo‘llab-quvvatlash berishlari mumkin. Shu bilan birga, ko‘plab ta’lim ilovalari va o‘quv o‘yinlari ota-onalarga farzandlarining bilimini oshirishda yordam beradi.

Onlayn konferensiyalar va maslahatchilik. Ta’lim jarayonida ota-onalarga maslahat berish, ularga pedagogik tavsiyalar taqdim etish, psixologik yordam ko‘rsatish va boshqa masalalar bo‘yicha onlayn maslahatchilik xizmatlarini tashkil etish imkoniyatlari mavjud. Bu ota-onalarga farzandlarining psixologik holati, o‘qishdagi muammolari va ularning rivojlanishi haqida yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, zamonaviy texnologiyalar ota-onalar bilan ishlashda o‘ta samarali vosita bo‘lib, ular bolalar tarbiyasiga va ta’limiga faolroq jalb qilish imkoniyatlarini yaratadi. Texnologiyalarni to‘g‘ri va maqsadga muvofiq qo‘llash orqali ota-onalar o‘z farzandlari bilan yaqinroq aloqada bo‘lishlari va ta’lim jarayoniga ko‘proq hissa qo‘shishlari mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Axmedova D. Maktabgacha ta’limda pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 2020.

2. Karimova G. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi va psixologiyasi. Toshkent: Ilm Ziyo. 2019.

3. Alimov M.. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kasbga yo‘naltirish texnologiyalari. Toshkent: Fan va Texnologiya. 2021.

4. Muxamedova Z. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularning maktabgacha ta’limda qo‘llanilishi. Toshkent: Sharq NMAK. 2020.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI KASBGA YO‘NALTIRISH

Isabekova Dilafruz Shermirzayevna
Angren Universiteti o‘qituvchi
E-mail: dilafruz.isabekova.87@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali bolalarni kasbga yo‘naltirish masalalari yoritiladi. Hozirgi zamonaviy ta'lim jarayonida texnologiyalardan foydalanish bolalarning qiziqishlarini oshirish va kasb tanlashga bo‘lgan dastlabki qadamlarni qo‘yishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada interaktiv o‘yinlar, virtual va augmented reallik texnologiyalari, multimedia materiallari, raqamli hikoyalar, robototexnika va elektron tajriba laboratoriyalari kabi texnologik yondashuvlar yordamida kasblarni bolalarga tanishtirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu

texnologiyalarning bolalar rivojlanishiga qanday ijobiy ta'sir ko‘rsatishi hamda ularni to‘g‘ri va ehtiyotkorlik bilan qo‘llashning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Kasb, maktabgacha yosh, texnologik yondashuv,interaktiv metodlar.

Annotation: This article explores the issues of career guidance for children in the preschool education system through the use of digital and innovative technologies. The use of technology in today's educational process plays an important role in increasing children's interest and taking initial steps in career selection. The article examines ways to introduce professions to children through technological approaches such as interactive games, virtual and augmented reality technologies, multimedia materials, digital stories, robotics, and electronic experiment labs. It also analyzes the positive impact of these technologies on children's development and the importance of their proper and cautious use.

Keywords: profession, preschool age, technological approach, interactive methods.

Kirish. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarni kasbga yo‘naltirish masalasi dolzarb hisoblanadi. Raqamli va innovatsion texnologiyalar orqali bolalarning kasblar haqida dastlabki tushunchalarini shakllantirish, ularni qiziqtirish va turli faoliyatlarga yo‘naltirish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo‘llash bolalarni turli kasblar bilan tanishtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon nafaqat bolalarning qiziqishini oshiradi, balki ularning maqsadli rivojlanishiga ham hissa qo‘shadi.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarni kasbga yo‘naltirish masalasi dolzarb hisoblanadi. Raqamli va innovatsion texnologiyalar orqali bolalarning kasblar haqida dastlabki tushunchalarini shakllantirish, ularni qiziqtirish va turli faoliyatlarga yo‘naltirish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu sababli, maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo‘llash bolalarni turli kasblar bilan tanishtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon nafaqat bolalarning qiziqishini oshiradi, balki ularning maqsadli rivojlanishiga ham hissa qo‘shadi.

Interaktiv dasturlar va o‘yinlar. Interaktiv dasturlar va o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarni kasblar bilan tanishtirishning samarali usullaridan biridir. Masalan, “kasb kashfiyoti” kabi o‘yinlar yordamida bolalar shifokor, o‘qituvchi, quruvchi kabi kasblar haqida tushuncha hosil qilishi mumkin. Bu kabi o‘yinlar bolalarni qiziqtirgan holda o‘rgatadi, ularning rol o‘ynash qobiliyatlarini rivojlantiradi va kasb tanlashga bo‘lgan qiziqishlarini shakllantiradi.

Virtual reallik (VR) va augmented reallik (AR) texnologiyalari. Virtual reallik va augmented reallik texnologiyalari yordamida bolalarga kasb-kor muhitini virtual tajribalar orqali ko‘rsatish mumkin. Masalan, VR orqali bolalar o‘zlarini shifokor yoki uchuvchi sifatida his qilishlari, AR yordamida esa ular haqiqiy muhitda turli vazifalarni bajarish tajribasini boshdan kechirishlari mumkin. Bu texnologiyalar orqali bolalarga kasblarning real hayotdagi ahamiyati va amaliyoti haqidagi dastlabki tushunchalar beriladi.

Multimedia materiallari. Bolalarga kasblarni tanishtirishda audio va video materiallardan foydalanish samarali usullardan biridir. Multimedia materiallari bolalarga kasb haqida qiziqarli, rang-barang ma'lumotlarni ko‘rsatib beradi. Misol uchun, qisqa filmlar, slaydlar va animatsiyalar orqali bolalarga turli kasb egalarining faoliyatini namoyish qilish mumkin.

Raqamli hikoyalar va audio kitoblar. Bolalar uchun raqamli hikoyalar va audio kitoblar bolalarning kasblar haqidagi tasavvurlarini kengaytirishda katta yordam beradi. Kasb-korlar haqida hikoya qiluvchi raqamli hikoyalar ularni yanada jonli va aniqroq ko‘rsatadi, ularning hayotiyligini his qilish imkonini beradi. Masalan, shifokor yoki o‘qituvchi faoliyati haqidagi hikoyalar bolalarda ushbu kasblarga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Robototexnika va dasturlash asoslari. Texnologik rivojlanish jarayonida robototexnika va dasturlash mashg‘ulotlari bolalarni texnik kasblarga yo‘naltirish imkoniyatini yaratadi. Maxsus dasturlar orqali bolalar texnikasozlik, muhandislik va dasturlash kabi sohalarda o‘zlarini sinab ko‘rishlari mumkin. Bu jarayon bolalarning muhandislikka bo‘lgan qiziqishini uyg‘otib, ularda dastlabki texnik ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Elektron tajriba laboratoriyalari. Ba’zi markazlarda bolalar uchun moslashtirilgan elektron tajriba laboratoriyalari mavjud bo‘lib, ularda bolalar kichik tajribalar o‘tkazish orqali kasbga oid

ko‘nikmalarni o‘rganishlari mumkin. Bu laboratoriyalarda bolalar tadqiqot qilishni o‘rganib, kasblar bilan yaqindan tanishadilar. Bu ularga kelajakdagi kasb tanlash uchun muhim bilimlar beradi.

Xulosa. Raqamli va innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta’lim tizimida qo‘llash orqali bolalarni kasbga yo‘naltirish samarali amalga oshirilishi mumkin. Interaktiv o‘yinlar, VR va AR texnologiyalari, multimedia materiallari, raqamli hikoyalar, robototexnika va elektron laboratoriyalar yordamida bolalar kasblar haqida tushunchalarni erta yoshdan shakllantira boshlaydilar. Shu bilan birga, texnologiyalarni to‘g‘ri va ehtiyotkorlik bilan qo‘llash bolalarning jismoniy va ruhiy rivojlanishi uchun ham katta ahamiyat kasb etadi. Texnologiyalarni maqsadli va ehtiyotkorlik bilan qo‘llash orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda kelajakdagi kasb tanlash jarayoni uchun ijobiy asos yaratiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Axmedova D. Maktabgacha ta’limda pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 2020.
2. Karimova G. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi va psixologiyasi. Toshkent: Ilm Ziyo. 2019.
3. Alimov M. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kasbga yo‘naltirish texnologiyalari. Toshkent: Fan va Texnologiya. 2021.
4. Muxamedova Z. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularning maktabgacha ta’limda qo‘llanilishi. Toshkent: Sharq NMAK. 2020.
5. Abdukarimova S. Raqamli texnologiyalarning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga ta’siri. Toshkent: Ma’naviyat. 2018.
6. Norov N. & Xasanov, A. Maktabgacha ta’limda yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Yangiyo‘l NMIU.2017.
7. Xudayberdiyev R. Maktabgacha ta’lim muassasalarida innovatsion ta’lim. Toshkent: Talqin NMIU. 2019.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-2023 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risidagi qarori. 2019.
9. Ismailov B. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kasbga yo‘naltirish: usullar va vositalar. Toshkent: Fanlar Akademiyasi NMIU. 2022.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH MASHG‘ULOTLARIGA ILG‘OR INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI TATBIQ ETISH

Abdurazzakova Rayhon Musayevna
Sirdaryo pedagogika kolleji o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar nutqini o‘stirish mashg‘ulotlariga ilg‘or innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish va ulardan foydalanish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim-tarbiya, mashg‘ulot, innovatsiya, nutq, uzluksiz ta’lim, texnologiya, mahorat, ko‘nikma.

Annotation: The article describes the ways of introducing and using advanced innovative technologies in the development of children's speech in preschool educational institutions.

Keywords: education, training, innovation, speech, continuing education, technology, skills, and skills.

Maktabgacha ta’lim sohasi uzluksiz ta’lim tizimining birinchi bo‘g‘ini hisoblanib, u har tomonlama sog‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirish ishlari tegishli dastur asosida amalga oshiriladi, mazkur dasturda atrof-olam haqidagi bilimlar doirasi, tegishli lug‘at

hajmi hamda bolalarning har bir yosh bosqichida o‘zlashtirishlari lozim bo‘lgan nutqiy mahorat va ko‘nikmalari belgilab qo‘yilgan bo‘lib, u muayyan shaxs sifatlarini tarbiyalashni ko‘zda tutadi (masalan, dialogic nutqni rivojlantirishda dastur kirishimlilik, xushmuomalalik, bosiqlik kabi sifatlarni tarbiyalash zarurligini ta’kidlaydi). Nutqni rivojlantirish dasturi ham, umuman olganda, ilmiy asoslarga qurilgan. U butun mazmuni bilan maktabgacha ta’lim nazariyasini amalga oshirishga, ya’ni bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Dastur asosini psixologiya va turdosh fanlarning bolaning og‘zaki nutqni egallab olganligi va uning bilish faoliyatining o‘ziga xosligi haqidagi ma’lumotlar tashkil etadi, bu esa turli yosh bosqichlarida bolalarga nisbatan talabning hajmi va izchilligini belgilaydi. Shuningdek, dastur bolaning rivojlanishida faoliyatning yetakchi ahamiyatga ega ekanligi haqidagi muhim pedagogik qoidani hisobga olgan holda tuzilgan, shuning uchun nutqni rivojlantirish dasturi turli faoliyat turlari (o‘yinlar, mashg‘ulotlar, mehnat va boshq.) bilan taqqoslangan.

Dasturni o‘rganishni nutqni rivojlantirishning asosiy vazifalarini eslatib o‘tish bilan boshlash mumkin. So‘ngra bitta guruh misolida ushbu asosiy vazifalarning mazmuni qandayligini va u dasturning qaysi bo‘limlarida uchrashini ko‘rsatish zarur.

Yuqorida qayd etilgan jamoaviy muhokama singari tarbiyachiga boshqa yosh guruhlari dasturlarining matnlarini o‘rganib chiqish taklif etiladi. Navbatdagi mashg‘ulotda dasturiy materialni alohida vazifalar bo‘yicha qiyosiy tahlil qilish o‘tkaziladi, materialni yosh guruhlarida izchil ravishda murakkablashtirib borish qayd etiladi. Maktabgacha tarbiya sohasi xodimiga dasturni yakka tartibda va ayni paytda jamoa bo‘lib o‘rganishga to‘g‘ri keladi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti direktori yoki katta tarbiyachi har yili sentyabr oyida tarbiyachilarning o‘z yosh guruhlari uchun dasturning tegishli talablarini ajratib olishlari, ularni o‘zlarining yosh guruhlariga mo‘ljallangan dasturiy talablar bilan ko‘rgazmali taqqoslash, ularni aralash guruhlar dasturi bilan ko‘rgazmali taqqoslash uchun nutqni rivojlantirish dasturini tarbiyachilar ishtirokida jamoaviy muhokama qilishni o‘tkazishlari lozim.

Og‘zaki nutqini o‘stirish bo‘yicha o‘tkaziladigan mashg‘ulotlarda asosan, bolalarning og‘zaki nutqini o‘stirish bilan birga nutqni grammatik tomondan to‘g‘ri

shakllantirishga:

- nutqning morfologik va sintaksis tomonlarini shakllantirishni davom ettirish;
- sodda va qo‘shma gaplar tuzish, bunda barcha so‘z turkumlaridan foydalanishga o‘rgatish, bolalarni gapirganda sonni otga, sifatni otga, sifatni fe’lga to‘g‘ri ishlatish malakalarini takomillashtirish;
- tovush va so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz etishga, ravon gapirishga;
- mustaqil hikoya qilishga e’tibor beriladi. Og‘zaki nutqini o‘stirishda mustaqil hikoya qilishga o‘rgatish katta o‘rin egallaydi: bolalalarni o‘z hayotlarida uchragan voqealar, suratlarga qarab, tarbiyachining taklif qilgan mavzusi asosida hikoyalar tuzishga o‘rgatiladi. Tayyorlov guruh bolalarining hikoyalari mazmunan bog‘langan, ma’lum izchillikda, grammatik tomondan to‘g‘ri tuzilgan bo‘lishi kerak.

Maktabgacha ta’lim tashkilotining asosiy vazifalaridan biri bolalarning o‘z xalqining badiiy tilini o‘zlashtirib olishlari natijasida ularning to‘g‘ri og‘zaki nutqini shakllantirishdan iboratdir. Bu umumiy vazifa quyidagi maxsus vazifalardan iborat:

nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash, lug‘atni boyitish, mustahkamlash va faollashtirish, nutqning grammatik to‘g‘riligini takomillashtirish, og‘zaki (dialogik) nutqni shakllantirish, ravon nutqni rivojlantirish, badiiy so‘zga qiziqishni tarbiyalash, savod o‘rgatishga tayyorlash.

Bolalar nutqini rivojlantirishni tegishli dastur asosida amalga oshirish zarur.

Ushbu dasturda atrof-olam haqidagi bilimlar doirasi va lug‘at hajmi, har bir yosh bosqichida bolalarda shakllanishi lozim bo‘lgan nutqiy mahorat va ko‘nikmalar belgilangan bo‘lib, u shaxsning muayyan sifatlarini (kirishimlilik, xushmuomalalik, bosiqlik) tarbiyalashni ko‘zda tutishi lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kamoldinov M., Vaxobjonov B. Innovatsion pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent.: Talqin, 2010-yil.
2. Farberman B. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. Toshkent. “Fan” 2000-yil.

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNI STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O‘QITISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

To‘raqulova Malohat Bahodir qizi
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
malohat9288@mail.ru
Iskandarova Sabina Iskandar qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Jamiyat rivojlanib borgani sari zamonaviy kasblarga bo‘lgan talab kundan kunga ortib bormoqda. STEAM texnologiyasi ham zamonaviy kasblarga bo‘lgan talab natijasida paydo bo‘lgan desak yanglishmaymiz. Zamon talablariga javob beradigan kadrlar bilishi kerak bo‘lgan sohalar steam exnologiyasida mujassamlashgan. Bular biz ko‘p ta’kidlaganimizdek tabiiy fan,texnologiya, injeneriya, dizayn, matematika kabilardir. Rivojlangan davlatlar tajribasini o‘rganish davomida shunga guvoh bo‘ldikki: Koreya, AQSH, Xitoy, Yaponiya, Rossiya va boshqa bir qator davlatlar STEAM texnologiyasini o‘zlarining ta’lim dasturlarining ichiga qo‘shgan. Natijada zamonaviy kasblarga bo‘lgan talab qoplangan, yani steam texnologiyasi asosida o‘qitilgan bolalardan yaxshi ixtirochilar yetishib chiqdi.

Kalit so‘zlari: STEAM texnologiyasi, kreativ fikrlash, innovatsiya, konsepsiya, integratsion yondoshuv, robototexnika.

Abstract: As society develops, the demand for modern professions is increasing day by day. It is not wrong to say that STEAM technology also appeared as a result of the demand for modern professions. The fields that modern personnel must know are embodied in steam technology. These are natural science, technology, engineering, design, mathematics, as we have often emphasized. During the study of the experience of developed countries, it was witnessed that Korea, the USA, China, Japan, Russia and a number of other countries have included steam technology in their educational programs. As a result, the demand for modern professions was covered, that is, good inventors grew up from children trained on the basis of steam technology.

Key words: STEAM technology, creative thinking, innovation, concept, integrated approach, robotics.

Dunyo ta’limi va tadqiqot muassasalarida bo‘lajak tarbiyachilarning ish faoliyat tarkibiga va kreativ fikrlash qobilyatini rivojlantirish, xalqaro hamkorlik, o‘qitishni yangi strategiyalarga moslashtirish imkoniyatlarini kengaytirishning yangi texnologiyalari amaliyotga joriy etilmoqda. Innovatsion texnologiyalar qatoridan o‘rin olgan so‘ngi yillarda jahon miqyosida etirof etilayotgan texnologiyalardan biri STEAM ta’limini o‘zlashtirishning pedagogik, psixologik va metodik xususiyatlarini va sifatli ta’lim olish istagini qondirish, fan, texnika, texnologiya, san’at va matematika sohalaridagi integratsiya asosida ta’limga yangicha yondashuvlarni tatbiq etish bo‘lajak tarbiyachilarni mehnat bozoridagi nufuzini oshirish bo‘yicha ishlar amaliyotga tatbiq etilmoqda.

Jahon ta’lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida ta’lim sohasidagi yangilanish ishlarini samarali tashkil qilish, bo‘lajak tarbiyachilarning professional rivojlanishini ta’minlash, ta’lim tizimiga STEAM texnologiyalarini joriy qilish bo‘yicha keng ko‘lamdagi ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Pedagogik ilmiy izlanishlar Konsortsiumi (AGER) Avstraliyaning, AQShning pedagogik tadqiqotlar testlarini o‘tkazish Xizmati (ETS), Yaponiyaning ta’lim sohasidagi Milliy tadqiqotlar instituti (NER) tomonidan amalga oshirilayotgan tadqiqotlarda ta’lim sifatini baholashda STEAM texnologiyasiga asoslangan innovatsion usullarni joriy qilish tamoyillariga muvofiq takomillashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e’tibor qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida 595-son Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312-son qarori yani O‘zbekiston respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha

rivojlantirish konsepsiyasi, “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11-iyuldagi PF-5763-son “Oliy va o‘rta maxsus ta’lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”, qonunlar natijasida bo‘lajak tarbiyachilarda STEAM texnologiyalari orqali mustaqil fikrlash va qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, ta’lim jarayoniga elektron va mobil vositalarni tatbiq qilish, o‘qitilayotgan fanlarning sifatini oshirishning pedagogik imkoniyatlari kengayadi.

Aynan shu jihatdan, oliy ta’lim muassasalari maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarida pedagogik mahoratini STEAM texnologiyalari orqali rivojlantirish dolzarb masalalar sirasiga kiradi.

Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi davlatlarida STEAM texnologiyasini maktabgacha ta’limda qo‘llash bo‘yicha G. Bogdanovich, T.V. Volosoves, V.A. Markova, S.A. Averin, V.A. Xachaturova, Y.V. Karpova, T.S. Kochurina,

L.L. Lashkova, Ye.A. Shans, D.N. Shtanko, Y.A. Kuzmina, T.V. Timofeyeva, J.A. Gorbunova, M.Ye. Filimonova, N.M. Sobol, O.I. Roshupkina, O.V. Kireyeva tadqiqot ishlarini olib borishgan.

U.Endang, D. An, J.Moon, S.Singer, S.Wahyuningsih, Nurjanah, R.Hafidah, A.Pudyaningtyas, M.Syamsuddin, K.Lindeman, M. Jabot, M. Berkley, O.Monkeviciene, H.Clements, J.Sarama, F.Jamil, S.Linder, D.Stegelin, K.De Jarnette, J.Aldemir, H.Kermani, D.Samara maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyasi mavzusiga oid hamda M.Stohlmann, T.Moore, G.Roehring, J.Martinez, K.Kangas, K.Sormenen, T.Korhonen, H.Gonzalez, J.Kuenzi, A.Juskeviciene, V. Dagiene, V. Dolgopolovas, J.Breiner, S.Harkness, C.Jonson, C.Koehler xorij mamlakatlarida ta’limning turli sohalarida STEAM texnologiya-sini qo‘llash bo‘yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirganlar.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda ta’limni isloh qilish borasidagi boshqa huquqiy-meyoriy hujjatlarda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish asosida intellektual salohiyatli, ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalash davlat ahamiyatidagi dolzarb masalaligi ta’kidlangan. Ushbu hujjatlarda o‘zbek xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar xamda fan va texnologiyalarning yutuqlari asosida yosh kadrlar tayyorlashning zamonaviy tizimini shakllantirish dolzarb masala ekanligi alohida qayd etilgan. Bu esa, kuchli va yuqori darajadagi bilimlarni egallagan malakali pedagogik kadrlar tayyorlash, ularning faoliyatida o‘zaro raqobatga asoslangan muhitni yaratish, o‘quv, ilmiy adabiyotlarinining mazmuni, shakli, ko‘rinishini zamonaviy talablarga muvofiq sifatli yaratish va ta’lim-tarbiya jaraonini ilg‘or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish kabi qator vazifalar ijrosini ta’minlash bilan xarakterlanadi.

Talabalarda Steam savodxonlikni rivojlantirishning psixologik-pedagogik hamda metodik xususiyatlari va maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarida STEAM-ta’lim texnologiyasidan foydalanish. Dunyo rivojlanib borgani sara ta’lim tizimida ham ko‘plab yangiliklar kuzatilyabdi. Bu rivojlanish natijasida axborot va texnologik taraqqiyotning tezlikda rivojlanishini kuzatib turibmiz. Ushbu rivojlanish sababli bilim va texnologiyaning tez o‘zgarishi, yangilanishi va insonning doimiy raqobatda bo‘lishi ifodalanadi. Ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladigan muhim kompetensiyalar – tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, mustaqillik, o‘z faoliyatini tashkil etish qobiliyatidir. Bu eng muhim kompetensiyalar insonlarning faoliyatdagi muvaffaqiyatini belgilaydi.

Hozirgi rivojlangan jamiyatda maktabgacha ta’limdan boshlab yani ta’limning eng dastlabki bosqichidan boshlab ta’lim va tarbiyani uyg‘unlashtirish, inson hamda tabiatni yaxlit uzviy jarayonlar sifatida o‘rganish, anglagan holda tahlil qilish imkonini berish, tabiiy, ilmiy va gumanitar bilimlarni o‘zaro mujassamlashtirish asosida tashkil etishga ehtiyoj sezmoqda. Bu esa o‘z navbatida maktabgacha ta’lim davridan boshlab tarbiyalanuvchilarni kerakli bilimlarni mustaqil o‘rganishga, ijodiy ish ko‘rishga, shuningdek, ta’limga nisbatan shaxsiy motivatsiyani

paydo qilish, o‘rganilgan nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish zaruriyatini vujudga keltiradi.

STEAM – ta’lim texnologiyasi ta’lim jarayoni ishtirokchilarining o‘qitishning turli zamonaviy usul va shakllarining o‘zaro integratsiyalashuvini ta’minlaydigan kontekstlar, elektron vositalar, tarqatma hamda tabiiy vositalar yordamida amaliy bilimlarni egallashga qaratilgan jamoaviy, guruhiy va individul shakldagi tajribalarga asoslangan loyihaviy faoliyatidir.

Ushbu texnologiya tanqidiy fikrlash, tadqiqotchilik qobiliyatlari va kichik guruhlarda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida bir nechta fan sohalarini birlashtirgan zamonaviy ta’lim texnologiyasidir. STEAM – ta’lim texnologiyasi integratsion yondashuv asosida talabalarning ilmiy-tadqiqot, texnik ijodkorlik va loyiha faoliyatiga yo‘naltiruvchi maxsus ta’lim muhitini talqin qilishda namoyon bo‘ladi. Fan va texnologiyalar muhandislik ishi hamda san’at orqali interpretatsiyalanadi, bularning barchasi matematik elementlar vositasida tushuniladi.

STEAM nazariyotchisi G.Yakman ta’rifiga ko‘ra, STEAM – fan va texnologiya, muxandislik hamda san’at orqali talqin qilingan bo‘lib, ularning barchasi metematika elementlariga asoslangandir. STEAM –bu narsalarning bir-biri bilan aloqasi va haqiqiyligini bog‘lovchi ta’lim texnologiyasidir.

Maykl Okino amaliyotchi pedagog fikricha “talabalarni innovatsiyalarga hamda eng muhim qonuniyatlarni qo‘llay olishga tayyorlaydigan texnologiya-lardan biri bu STEAMdir. Bu texnologiyada ahamiyatlisi voqea, hodisallarni yod olish va eslab qolish emas, tushunishdir. Buning uchun esa ularni albatta tajribada sinab ko‘rish kerak. Ijodiy tajribalarga asoslangan samarali o‘qitish uslubi sifatida STEAM – ta’lim texnologiyasi” ta’riflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi Toshkent-2022-y.

2. Tosheva N.“Maktabgacha ta’lim-tarbiyani tashkil etish” “Kamolot” nashriyoti Buxoro-2022-y.

3. Ashurova Z.M. Using STEAM Technology in Preschool Education //European journal of innovation in nonformal education. – 2022. – T. 2. – №. 6. – C. 6-10. ISSN: 2795-8612. Qualis: A2. IMPACT FACTOR: 7.85. Belgium

4. Suvonova L.I. Oliy ta’lim tizimida STEAM texnologiyalaridan foydalanish: ahamiyati va istiqbollari // “Pedagogika” ilmiy-nazariy va metodik jurnal. ISSN:1076- 1077. Toshkent, 2022. №2. -B. 46-49. (13.00.00 №6).

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING ELEMENTAR MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHDA TRIZ TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

G.Y.Rustamova
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi
e-mail: gsultonmurodova@gmail.com
Y.J.Rustamova
Guliston davlat pedagogika instituti
“Ta’lim va tarbiya nazariyasi” yo‘nalishi 2-bosqich magistranti
e-mail: ykumakova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning elementar matematik tasavvurlarini shakllantirishda TRIZ texnologiydasidan foydalanish yo‘llari, usul, shakl va vositalari hamda ushbu texnologiydan foydalanishninf afzalliklari haqida so‘z yuritiladi. TRIZ texnologiyasi asosida matematik ta’lim berish metodikasini takomillashtirishning pedagogik paradigmalari, maktagacha yoshdagi bolalarda TRIZ texnologiyasidan foydalangan holda elementar matematik tasavvurlarini shakllantirish muammosining ijtimoiy-pedagogik asoslari, strategik omillari, vazifalari va tamoyillari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabacha ta’lim, elementar matematik tasavvurlar, TRIZ texnologiyasi, matematik ta’lim, son-sanoq, miqdor, fazoviy tasavvurlar, geometric shakllar.

Abstract. This article talks about the ways, methods, forms and means of using TRIZ technology in the formation of elementary mathematical ideas of preschool children, as well as the advantages of using this technology. Pedagogical paradigms of improving the methodology of mathematical education based on TRIZ technology, socio-pedagogical foundations, strategic factors, tasks and principles of the problem of forming elementary mathematical concepts in preschool children using TRIZ technology are highlighted.

Key words: preschool education, elementary mathematical concepts, TRIZ technology, mathematical education, number, quantity, spatial concepts, geometric shapes.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlash jarayonida intellektual jihatdan rivojlantirish, bolalarning elementar matematik tasavvurlarini shakllantirish bilan bevosita bog‘liq hisoblanadi. O‘tgan davr mobaynida mamlakatimizda yosh avlodni sog‘lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali ta’lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta’limning samarali tizimini tashkil etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan 2019 - yil 16 - dekabrda imzolangan “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-sonli qonuni maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmoqlarini kengaytirish, tizimni malakali kadrlar bilan ta’minlash, ta’lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarni tatbiq etish, bolalarni har tomonlama rivojlantirish uchun huquqiy-me’yoriy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Mazkur qonun maktabgacha ta’lim tizimidagi barcha munosabatlarni tartibga solish, tizimga ilg‘or xorijiy tajribalarni jalb etish, tarbiyachilarning innovatsion faoliyati ko‘lami darajasini oshirish, kasbiy kompetentligini rivojlantirish, tarbiyalanuvchilarni maktabga tayyorlashning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish kabi vazifalarni yanada dolzarblashtiradi [1].

Bugungi kunda matematika zamonaviy insoniyat bilimlarining eng muhim yo‘nalishlaridan biri ekanligi shubhasiz haqiqatdir. Matematikada tarbiyalanuvchilarning aqliy jihatdan rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar mavjud: aqliy operatsiyalar (tahlil, taqqoslash, tasniflash), jarayonlar (xulosa chiqarish, umumlashtirish, fikrlash va hk) va nutq. Hozirgi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarda boshlang‘ich matematik tushunchalarni shakllantirish bo‘yicha ish bu – nafaqat ma’lum bir bilim va ko‘nikmalar zahirasini to‘plash, balki, tarbiyalanuvchilarning intelektual rivojlanishi, undagi zarur o‘ziga xos bilim va aqliy qobiliyatlarni shakllantirishdir.

Albatta, muvaffaqiyatli maktabda o‘qish uchun zarur bo‘lgan ma’lum bir bilimni egallash uchun siz bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda yetakchi rol o‘ynaydigan klassik ta’lim tizimidan foydalanishingiz mumkin, ammo biz, bola eng samarali o‘quv jarayonida faqat tasavvur faol ishtirok etgandagina sodir bo‘lishiga ishonamiz.

Matematik tasavvurlarni shakllantirishning mavjud usullarida bolalar tomonidan mantiqiy xarakterdagi topshiriqlarni bajarishga juda kam vaqt ajratilgan, ular vaqti-vaqti bilan qo‘llaniladi. Ushbu vaziyatdan chiqish yo‘lini TRIZ texnologiyasini matematika mashg‘ulotlarida faol qo‘llashda ko‘ramiz, chunki yangi, g‘ayrioddiy narsalarni yaratish qobiliyati bolalik davrida, tasavvur va fikrlash kabi yuqori aqliy funksiyalarni rivojlantirish orqali shakllanadi. TRIZ texnologiyasi aniq matematik tushunchalarni shakllantirishga foydali ta’sir ko‘rsatadigan ijodiy salohiyatni rivojlantirish bilan shug‘ullanadi.

Matematika mashg‘ulotlarida guruh bo‘lib ishlashda TRIZdan foydalanish samaradorligiga vaqti-vaqti bilan yangi texnikani qo‘llaganimizdan so‘ng amin bo‘ldik. Bunday guruhlardagi bolalarni sun’iy ravishda qo‘zg‘atishga hojat yo‘q.

Ushbu o‘yinlar TRIZ usullaridan foydalangan holda ta’lim maqsadlariga moslashtirilgan bo‘lib, son-sanoq, miqdor, geometrik shakllar va fazoviy tasavvurlarini shakllantiradi.

TRIZ texnologiyasi bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuvni maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirishda qo‘llash uchun o‘yinlar bilan integratsiyalash mumkin. TRIZ asosidagi o‘yinlar bolalarni muammolarni ijodiy hal qilishga o‘rgatadi va bu orqali ularning matematik fikrlashi ham rivojlanadi. Quyidagi o‘yinlar TRIZ elementlarini matematik o‘qitish bilan uyg‘unlashtiradi:

1. “Shakllarni o ‘zgartirish” o‘yini

Materiallar: Geometrik shakllar (doira, uchburchak, kvadrat, va boshqalar).

O‘tkazilishi: Bolalarga turli shakllarni berib, ulardan boshqa shakllarni yasashni taklif qilishadi. Masalan, “Kvadratni qanday qilib uchburchakka aylantira olamiz?” yoki “Uchburchakni qanday qilib kattaroq qilamiz?”

TRIZ yondashuvi: Muammoni hal qilishda shakllarni o‘zgartirish (transformatsiya qilish) orqali yangi yechimlar topish.

Maqsad: Shakllar bilan tanishtirish va ularni moslashtirish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

2. “Muammo va qarama-qarshiliklarni topish” o‘yini

Materiallar: O‘yinchoqlar, predmetlar yoki matematik kartalar.

O‘tkazilishi: Bolalarga bir necha sonlar yoki buyumlar berilib, ular orasidagi qarama-qarshiliklarni aniqlash taklif etiladi. Masalan, “Bu to‘plamda 5 ta sharcha bor, ammo qutiga faqat 4 tasi sig‘adi. Bu muammoni qanday hal qilish mumkin?"

TRIZ yondashuvi: Qarama-qarshiliklarni topish va ularni hal qilish bo‘yicha ijodiy yondashuvni qo‘llash.

Maqsad: Muammolarni tahlil qilish va mantiqiy yechimlar topish qobiliyatini rivojlantirish.

3. “Narsalarni ajratish va birlashtirish” o‘yini

Materiallar: Kublar, sharchalar yoki boshqa buyumlar.

O‘tkazilishi: Bolalarga ma’lum bir sonli buyumlar berilib, ularni ikkiga ajratish yoki birlashtirish taklif etiladi. Masalan, “6 ta kublarni ikkita teng guruhga ajrat”, yoki “Bu ikki guruhni qanday qilib birlashtirsak, natijada 10 ta buyum bo‘ladi?”

TRIZ yondashuvi: Ajratish va birlashtirish texnikasidan foydalanib, matematik muammolarni yechish.

Maqsad: Qismlarni ajratish, birlashtirish va miqdorlarni his qilish qobiliyatini rivojlantirish.

4. “Shartli qaror topish” o‘yini

Materiallar: Turli xil shakl va rangdagi buyumlar.

O‘tkazilishi: Bolalarga muammoni hal qilish uchun shartli imkoniyatlar beriladi. Masalan, “Agar uchburchak yashil bo‘lsa, uni qizil doira bilan almashtiring”, yoki “Agar 5 ta sharcha ko‘k bo‘lsa, ularni qizil bilan o‘zgartiring”.

TRIZ yondashuvi: Shartlar asosida ijodiy qaror qabul qilish va matematik operatsiyalarni tushunish.

Maqsad: Bolalarda mantiqiy va shartli fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, tarbiyalanuvchilarda matematik tasavvurlarni shakllantirish bo‘yicha ishlarda mustaqil qarorlar qabul qilish, doimiy ravishda berib boriladigan ijodiy vazifalar, ijodiy mahsulot yaratish uchun asosiy aqliy operatsiyalar bilan muvaffaqiyatli kurashish va o‘quv tizimidan qat’iy nazar, maktabga muvaffaqiyatli moslashish kabi sifatlarni shakllantira olganimizdagina biz maqsadga erishgan bo‘lamiz.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-son Qonuni. 2019- yil 16 -dekabr. www.lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 8- maydagi O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”gi PQ 4312-sonli qarori. www.lex.uz.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 -yil 22- dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning Davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-son qarori. www.lex.uz.

4. Rustamova G.Y. Maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda TRIZ texnologiyasidan foydalanish. O‘zMU xabarlari. Toshkent-2022. №5. 105-107 b.

5. Rustamova G.Y. TRIZ maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik qobiliyatlarini rivojlantirish vositasi sifatida. Guliston davlat universiteti axborotnomasi. Guliston-2022. № 1. 47-52 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA’LIM BERISHDA TRIZ TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI

G.Y.Rustamova
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi
e-mail:gsultonmurodova@gmail.com
F.Sh.Jumanazarovava
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
e-mail: fjumanazarova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada TRIZ texnologiyasi asosida elementar matematik tasavvurlarini shakllantirishning pedagogik modeli va pedagogik imkoniyatlari, TRIZ texnologiyasining ta’lim jarayonidagi ahamiyati, TRIZ texnologiyasi asosida matematik ta’lim berish metodikasini takomillashtirishning pedagogik paradigmalari, maktagacha yoshdagi bolalarda TRIZ texnologiyasidan foydalangan holda elementar matematik tasavvurlarini shakllantirish muammosining ijtimoiy-pedagogik asoslari, strategik omillari, vazifalari va tamoyillari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: maktabacha ta’lim, maktabgacha yosh, elementar matematik tasavvurlar, TRIZ texnologiyasi, matematik ta’lim, metod, usul.

Abstract. In this article, the pedagogical model and pedagogical possibilities of forming elementary mathematical concepts based on TRIZ technology, the importance of TRIZ technology in the educational process, the pedagogical paradigms of improving the methodology of teaching mathematics based on TRIZ technology, the social and social aspects of the problem of forming elementary mathematical concepts in preschool children using TRIZ technology Pedagogical foundations, strategic factors, tasks and principles are described.

Key words: preschool education, preschool age, elementary mathematical concepts, TRIZ technology, mathematical education, method, method.

Jahonda maktabgacha yoshidagi bolalarning shaxsga yo‘naltirilgan innovatsion ta’lim muhitini yaratish, mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishning ilmiy va tashkiliy-metodik yondashuvlarni joriy qilish hamda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda integratsiyalashgan ta’lim dasturlarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlash va matematik tasavvurlarni rivojlantirishda qulay ta’lim muhitini yaratish, innovatsion yondashuvlar asosida interaktiv ta’lim shakllarini joriy etish kabi istiqbolli amaliyotlar bilan “Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Global Learning Innovation Hub (GLIH)”, UNESCO STEM “Science, Technology, Engineering and Mathematics” kabi muhim manfaatdor tomonlar shug‘ullanmoqda. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonlarida zamonaviy ta’lim texnologiyalarni qo‘llash, innovatsion yondashuvlar asosida ijodiy fikrlashni rag‘batlantirish masalalari dolzarblik kasb etmoqda.

Mamlakatimizda o‘sib borayotgan avlodni sog‘lom va har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazishda zamonaviy ta’lim metodlarini qo‘llash, maktabgacha yoshdagi bolalar o‘rtasida ijodkorlik, matematik tasavvurlar va boshqa muhim ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan

dastur va loyihalarni joriy qilish kabi bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. “Bu borada, avvalambor, yoshlar va bolalarga e’tibor va amaliy g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, ularni jismoniy va ma’naviy barkamol etib tarbiyalashga alohida ahamiyat qaratmoqdamiz. Bolalarni kichik yoshdan boshlab rivojlantirish orqali kelajakda ularning o‘zligini to‘la namoyon etishiga mustahkam zamin yaratyapmiz. Zero, bu ezgu maqsadimiz yo‘lida sarflangan investitsiyalar ertaga bir necha barobar ortig‘i bilan qaytishiga shubha yo‘q”. Bundan kelib chiqadiki, maktabgacha 5-7 yosh bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish metodikasini ishlab chiqish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda TRIZ texnologiyasi orqali bolalarni ijodiy va analitik fikrlashga o‘rgatish juda samarali hisoblanadi. TRIZ texnologiyasiga asoslangan yondashuv bolalarga matematik tushunchalarni oson va qiziqarli tarzda o‘zlashtirishga yordam beradi. Bu metodda asosiy e’tibor matematik muammolarni yechish, transformatsiya qilish, qarama-qarshiliklarni bartaraf etish va yangi yechimlarni topishga qaratilgan. Quyida TRIZ texnologiyasi asosida bolalarga matematikani o‘rgatishning samarali metodlari keltirilgan:

1. Muammoni transformatsiya qilish metodi. TRIZ texnologiyasining asosiy tamoyillaridan biri – transformatsiya qilishdir. Bu metod orqali bolalar muammoli holatlarni o‘zgartirib, yangi matematik yechimlarni topishga o‘rganadilar.

Amalga oshirish: Bolalarga bir sonli muammo yoki vaziyat beriladi. Masalan, “2 ta kubikni qanday qilib 4 ta kubikka aylantira olamiz?” kabi savollar beriladi. Bolalar bu vaziyatni transformatsiya qilish orqali yangi yechimlar topishi kerak. Ular ko‘paytirish, qo‘shish yoki o‘lchamlarni o‘zgartirish orqali masalani hal qilishlari mumkin.

Maqsad: Bolalarning matematik tushunchalarni har xil ko‘rinishlarda ko‘rish va ularga mos ravishda transformatsiya qilish qobiliyatini rivojlantirish.

2. Qarama-qarshiliklarni bartaraf etish metodi: TRIZ texnologiyasida qarama-qarshiliklar – bu muammoning asosiy qismi. Bu metod orqali bolalar matematik vaziyatlarda yuzaga keladigan qarama-qarshiliklarni tushunib, ularni hal qilishni o‘rganadilar.

Amalga oshirish: Bolalarga qarama-qarshi vaziyatlar beriladi. Masalan,

“Kvadratning ikki tomoni uzunroq, ikki tomoni esa qisqaroq bo‘lishi kerak. Buni qanday qilib amalga oshirish mumkin?” yoki “Sharchalarning soni ko‘p bo‘lishi kerak, ammo ular bir joyga sig‘ishi kerak” kabi savollar beriladi. Bu savollar orqali bolalar o‘lcham, miqdor va boshqa matematik tushunchalarni bartaraf qilishga o‘rganadilar.

Maqsad: Bolalarda matematik ziddiyatlarni hal qilish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

3. “Qismlarga ajratish va birlashtirish” metodi: Bu metod orqali bolalar matematik obyektlarni qismlarga ajratish va ularni birlashtirish orqali yangi matematik ma’nolarni yaratishga o‘rganadilar.

Amalga oshirish: Bolalarga turli o‘lchamdagi kubiklar yoki shakllar beriladi. Ulardan shakllarni ajratish yoki birlashtirish orqali yangi shakllarni yaratish so‘‘raladi. Masalan, “6 ta kubni ikkiga bo‘lib, qanday natija olamiz?” yoki “Ushbu shakllarni birlashtirib qanday yangi shakl yaratish mumkin?”

Maqsad: Bolalarda o‘lchamlar va miqdorlarni ajratish va birlashtirish orqali matematik mantiqni rivojlantirish.

4. Alternativ variantlar yaratish metodi: TRIZ texnologiyasining yana bir asosiy tamoyili – muammolarga turli xil yechimlarni izlashdir. Bu metod bolalarni matematik muammolarga bir necha yechim topishga undaydi.

Amalga oshirish: Masalan, “3 ta sharchani bir necha turli usulda qanday joylashtirish mumkin?” yoki “Bir xil sonlarni qo‘shishning turli usullari qanday bo‘lishi mumkin?” kabi savollar beriladi. Bolalar bu savollarga turli alternativ yechimlarni o‘ylab topishlari kerak.

Maqsad: Matematik muammolarni turli yo‘llar bilan yechish ko‘nikmasini rivojlantirish va ijodiy fikrlashga undash.

5. Narsalarni o‘zgartirish va tasavvur qilish metodi: TRIZ texnologiyasida muammolarni yechish uchun obyektlarni o‘zgartirish va tasavvur qilish muhim rol o‘ynaydi. Bu metod bolalarni matematik obyektlarni tasavvur qilish va ularni o‘zgartirishga o‘rgatadi.

Amalga oshirish: Masalan, “Agar kvadratning tomonlari bo‘ylab chizilgan doirani yarmiga bo‘lsak, qanday shakl hosil bo‘ladi?” yoki “Uchburchakning barcha uchlari bir-biriga bog‘langanida qanday shakl hosil bo‘ladi?” kabi savollar orqali bolalar obyektlarni o‘zgartirib yechim topishi kerak bo‘ladi.

Maqsad: Bolalarda matematik shakllar va obyektlar bilan turli o‘zgarishlarni tasavvur qilish orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, TRIZ texnologiyasi asosida matematikani o‘rgatish metodlari bolalarda nafaqat matematik tushunchalarni oson va qiziqarli shaklda o‘zlashtirish, balki ularni ijodiy fikrlashga, muammolarni tahlil qilishga va turli yo‘llar bilan yechim topishga o‘rgatadi. Bu metodlar bolalarning kelajakda mantiqiy fikrlash va ijodiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-son Qonuni. 2019- yil 16 -dekabr. www.lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 8- maydagi O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”gi PQ 4312-sonli qarori. www.lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 -yil 22- dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning Davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-son qarori. www.lex.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ta’lim berish bo‘yicha ikkinchi Butunjahon konferensiyasi ochilish marosimidagi nutqi. https://president.uz/oz/lists/view.
5. Rustamova G.Y. TRIZ as a mean of development of mathematical skills in preschool children. Asian journal of Research in Social Sciences Humanities. Vol.12, Issue 04, April 2022. SJIF Impact Faktor: 8.625
6. Rustamova G.Y. Development of mathematical education in preschool children in using TRIZ-technology methods. Web of scientist: International scientific research journal. June 6, 2021. 15-19 pp.
7. https://www.unicef.org/innovation/learninginnovationhub.
8. UNESCO ning rasmiy veb-sayti. https://www.unesco.org.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Niyozova Gulnoza Baxtiyor qizi
Guliston davlat pedagogika instituti “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
e-mail: niyozova.info@gmail.com

Annotatsiya: maktabgacha ta’limda tizimida raqamli texnologiyalar foydalanishning dolzarbligi, o‘rni va ahamiyati, pedagogik va psixologik jixatlari xaqida fikrlar bayon etilgan bo‘lib, raqamli texnologiyalar vositasi yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga zamin yaratadi va ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirishga xiamat qiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiya, raqamli ta’lim, intellektual qobiliyat, rivojlanish, maktabgacha yoshdagi bolalar.

Annotation: the relevance, role and importance of digital technologies in the system of preschool education, pedagogical and psychological aspects are expressed, it creates a foundation for the development of preschool children with the help of digital technologies and promises to increase the effectiveness of education.

Key words: digital technology, digital education, intellectual ability, development, preschool children.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar butun dunyo bo‘ylab barcha ta’lim muassasalarini rivojlantirish uchun yangi vositalarni taqdim etadi. Raqamlashtirish, o‘rganilgan saboq va bilimlarni almashish uchun imkoniyatlar yaratib, odamlarga ko‘proq ma’lumot olish va kundalik hayotlarida yaxshi qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamlashtirish bilan bog‘liq o‘zgarishlar olib borilmoqda. Raqamli ta’lim tizimi yangi imkoniyatlar va yangi vazifalarni yaratmoqda. Asosiy imkoniyatlar qatoriga ta’limga oid muammolarni hal qilish, ta’lim shaklini tanlashni kengaytirish, bilimlarni uzatish vositalarini ko‘paytirish kiradi. Raqamli texnologiyalarning zamonaviy ta’limdagi o‘rni va rolini anglash zarurati maktabgacha ta’lim metodikasi va didaktikasi sohalaridagi zamonaviy tadqiqotlarda o‘z aksini topishi kerak.

Raqamli ta’lim – ta’lim jarayoniga yordam beradigan va aniq natijalarga olib keladigan o‘quv amaliyotidir. U nafaqat raqamli ta’lim vositalar orqali o‘quv jarayonini davom ettirish, balki ta’lim sifatini va samarasini yanada oshirishga xizmat qiladi. O‘quv jarayoniga raqamli ta’limni joriy qilinishi axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida amalga oshiriladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tarbiyachi-pedagogning innovatsion faoliyatining asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ular pedagogga ma’lumotni boshqarish, undan foydalanish, shuningdek, inson faoliyatining barcha sohalarida bilimlarni tarqatish imkoniyatini beradi. Shunga ko‘ra, zamonaviy axborot jamiyatida pedagogning kompyuter, aloqa texnologiyalaridan, shu jumladan radio, televizor, zamonaviy mobil qurilmalar, gadjetlar, interaktiv uskunalar, podkasting, striming va kengaytirilgan reallik texnologiyalari, veb-xizmatlar, mobil ilovalar va boshqalardan foydalangan holda keng ko‘lamli kasbiy, kognitiv, hordiq chiqarish, maishiy va boshqa vazifalarni hal qilish qobiliyati alohida o‘rin tutadi.

Zamonaviy maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning dolzarbligi axborotlashgan jamiyatning jadal rivojlanishi, multimedia texnologiyalari, elektron axborot resurslari, tarmoq texnologiyalarining ta’lim va tarbiya vositasi sifatida keng qo‘llanilishi bilan bog‘liq.

Bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish zarurligini nazariy asoslash xorijiy olimlarning tadqiqotlarida ko‘rishimiz mumkin. A.V.Zaporojets o‘zining “Maktabgacha yoshdagi o‘yin muammolari va uni ta’lim maqsadlarida boshqarish” kitobida kompyuterdan bolaning ijodiy rivojlanishi vositasi sifatida foydalanishga batafsil misollar keltirilgan. [1]

S.L.Novoselova fikriga ko‘ra bolalar bog‘chasining didaktik vositalari tizimiga kompyuterni kiritish bolaning intellektual, estetik, axloqiy va jismoniy rivojlanishini boyitishning kuchli omiliga aylanishi mumkinligini ta’kidlangan. [2]

Yurtimiz olimlaridan X.Yo.Najmiddinovaning “Maktabgacha yoshdagi bolalarning elementar matematik tasavvurlarini shakllantirishda multimedia texnologiyalaridan foydalanish metodikasi” bo‘yicha olib borgan tadqiqot ishlarida maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishga mo‘ljallangan “Avtoolam”, “Intellektual kartochkalar”, “Songa to‘ldir”, “Basketbol”, “Quvnoq halqachalar” nomli uzviylik, fanlararo ichki va tashqi integrativlik, individual, shaxsga yo‘naltirilgan va adaptiv yondashuvlarga asoslangan multimedia texnologiyalari ishlab chiqilgan bo‘lib, interfaol metodlar (o‘yin, shaxsga yo‘naltirilgan, tabaqalashtirilgan, rivojlantiruvchi, muammoli-izlanishli, intellektual test, loyihalashtiruvchi, hamkorlik)ning integratsiyasini ta’minlovchi dasturiy vositalar amaliyotga joriy qilingan, N.X.Begmatovaning “Maktabgacha ta’lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari” bo‘yicha olib borgan tadqiqot ishlarida axborot kommunikatsion texnologiyalarni ta’lim jarayonida qo‘llashning pedagogik hamda psixologik jihatlari haqida fikr yuritgan. [3]

Pedagogik nuqtai nazaridan, multimedia texnologiyasining maktabgacha ta’lim tashkilotlari ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiqi – ularga kompyuter asosida yangicha texnologik yondashuv

hisoblanadi. Pedagogik jihatlariga esa, tarbiyalanuvchilarning monitor ekraniga qarab va unda ko‘rsatiladigan materiallardan foydalanib bilim olish, bolalarning kompyuter savodxonligini shakllantirish, baholash mezonini ishlab chiqish, ta’lim samaradorligini oshirish, kompyuterning “ta’lim manbai” bo‘lishi va hokazolar kiradi.

Psixologik jihatlari shundan iboratki, multimedia texnologiyasidan foydalanilganda bola miyasining ikkala yarim shari bir vaqtda ishlaydi va ob’ekt obrazi bir vaqtda idrok qilinadi. Natijada o‘zlashtirishning yuqori darajada bo‘lishi kafolatlanadi. Bundan tashqari, bolalarning xotirasi rivojlanadi, diqqati barqarorlashadi, ta’lim materialiga qiziqishlari ortadi. [4]

Maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi mashg‘ulotlarda raqamli texnologiya-laridan foydalanish ancha nozik masala hisoblanib, ko‘plab munozara va turli xil fikrlarni kelib chiqishiga sabab bo‘lishiga qaramay, maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularni har tomonlama yetuk inson bo‘lib rivojlanishida, mashg‘ulot jarayonida tarbiyalanuvchilarning badiiy-musiqiy faoliyatini, matnlarni o‘qish, rasmlarni ko‘rish va ajrata bilish tasavvurlarini kengaytirish, kompyuterli o‘yin dasturlari orqali fikrlash va mustaqil qarorlar qabul qilish bilim, malaka va ko‘nikmalarini shakllantirishda raqamli texnologiya vositalaridan foydalanish o‘zining ijobiy samarasini bermoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlanishi uchun mo‘ljallangan barcha kompyuterli o‘yin dasturlarining hammasi ham ta’lim jarayonida o‘z samarasini beravermaydi. Shuning uchun ham kompyuter o‘yinlarini tanlash va ulardan foydalanish uchun jiddiy yondoshuv va e’tibor kerak bo‘ladi. Kompyuterli o‘yin dasturlari shunday yaratilgan bo‘lishi kerakki, unda bajariladigan har bir harakat bolalar tomonidan to‘g‘ri qabul qilinishi, bajarilishi va tasavvur etilishi lozim. O‘yin dasturidagi har bir harakatni bola tushuna olish, uni qanday bajarish kerakligini o‘ylash va amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim.

Bundan tashqari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarni raqamli texnologiyalar bo‘yicha boshlang‘ich savodxonligini ham oshirish mumkin, ya’ni kompyuterning umumiy tuzilishi, asosiy qurilmalari to‘g‘risida umumiy tushunchalarni, klaviaturadan foydalana olish malakalarini hosil qilish mumkin. Bu bolalarni kompyuter o‘yinlaridan foydalana olish bilim va ko‘nikmalarini shakllanishida asosiy omil bo‘lib hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalarining vositalari qatoriga: kompyuter, skaner, videokamera, video prorektor, interaktiv elektron doska, faks modem, telefon, elektron pochta, multimedia vositalari, Internet tarmoqlari, mobil aloqa tizimlari, ma’lumotlar omborini boshqarish tizimlari, sun’iy intellekt tizimlarini kiritish mumkin

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalar vositalari asosida tashkil etiladigan mashg‘ulotlar quyidagi talablarga javob bera olishi lozim:

- mashg‘ulotda pedagogik va axborot texnologiyalar yordamida barcha didaktik tamoyil va qoidalarning aniq nisbatlarini ta’minlash;
- raqamli texnologiyalar asosida tarbiyalanuvchilarning qiziqishlari, intellektual qobiliyatlarini, layoqati va talablarini hisobga olish asosida ular tomonidan bilimlarning puxta o‘zlashtirilishi uchun kerakli imkoniyatlarni yaratish;
- raqamli texnologiyalar vositalari asosida ta’lim-tarbiya jarayonining barcha bosqichlari mantiqiy va idrokliligini oshirish;

1-rasm. Maktabgacha ta’lim tashkiloti mashg‘ulotlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish shakllari

Raqamli texnologiyalar – bu bola bilan ishlashda uning rivojlanishiga yordam beradigan maxsus yo‘nalish. Maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq, chunki tarbiyachi bola bilan bir tilda muloqot qilish uchun zamonaviy metodlar va yangi ta’lim texnologiyalari bilan qurollangan bo‘lishi kerak. Hatto e’tiborini uzoq vaqt ushlab turish juda qiyin bo‘lgan giperaktiv bolalar ham katta ekranda taqdim etilgan ma’lumotlarni, hatto turli o‘yinlar va musiqalar jo‘rligida katta qiziqish bilan qabul qilishadi. [5]

Bunday sharoitda yosh avlodni shakllantirish avvalgi an’anaviy usullardan tubdan farq qiladi, bu globallashayotgan axborot makonida zarur bo‘lgan va ularga mos keladigan mutlaqo yangi usullarini o‘zida jamlagan metodik ishlarni shakllantirishni talab qiladi. Shunday qilib, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlanishtirishga zamin yaratadi shuningdek ta’lim faoliyati samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Запорожец, А.В. Проблемы дошкольной игры и руководства ею в воспитательных целях / Сб. науч. трудов. – М.: Просвещение, 1978. – 321 с

2. Новоселова С.Л. Проблемы информатизации дошкольного образо-вания / Новоселова С.Л. / информатика и образование. - 2010. №2. - с. 91-92.

3. Najmiddinova X.Yo. “Maktabgacha yoshdagi bolalarning elementar matematik tasavvurlarini shakllantirishda multimedia texnologiyalaridan foydalanish metodikasi”/ Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun avtoreferati, Namangan - 2021, 70 b.

4. Begmatova N.X. Maktabgacha ta’lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari / Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun avtoreferati-Toshkent: 2012, 36 b.

5. Niyozova G.B. Raqamli texnologiyalar sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish / GulDU axborotnomasi 2023/3 (103), 134-138 b.

6. Niyozova G.B. Yosh avlodni intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar o‘rni va ahamiyati / UzMU xabarlari 2023 1/6/1 130-133 b.

7. Niyozova G.B. Maktabgacha yoshidagi bolalarning intellektual qobiliyatilarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati / Raqamlashtirish sharoitida uzluksiz ta’limni sifat va samaradorligini oshirish: muammo va yechimlari mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya Guliston 2024 yil 7-8-iyun, 275-279 b.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI MASHG‘ULOTLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH

Shodiboyeva Mohinur Abdurahmon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi stajor-o‘qituvchisi
e-mail: mohinurshodiboyeva6@gmail.com
Shokirova Hilola Abdurahmon qizi
Nizomiy nomidagi TDPU tayanch doktoranti
e-mail: hilolashokirova552@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim va tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati ochib berilgan. Ta’lim-tarbiya tizimida yetuk kadrlarga bo‘lgan ehtiyoj va ularga qo‘yilayotgan talablar bayon qilingan. Shuningdek pedagog olimlaming “innovatsiya”, “innovatsion faoliyat”, “pedagogning innovatsion faoliyati” tushunchalariga berilgan ta’riflari o‘rganilgan. O‘rganilgan manbalar asosida pedagogning innovatsion faoliyatiga doir fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim va tarbiya, pedagog, innovatsiya, innovatsion faoliyat, motivatsiya, ta’lim-tarbiya jarayoni, ilg‘or texnologiyalar, ixtrolar, loyihalar, intellektual salohiyat, raqabatbardosh kadrlar, islohot, prinsip, tashabbus, yangilik, g‘oya, avlod, faoliyat, tarbiya.

Annotation. This article reveals the importance of using innovative technologies in preschool education and upbringing. The needs and requirements for mature personnel in the system of education and upbringing are formulated. The definitions of scientists-teachers to the concepts of “innovation”, “innovative activity”, “and innovative activity of a teacher” are also studied. Based on the studied sources, the ideas of innovative activity of the teacher are presented.

Keywords: preschool education and upbringing, teacher, innovation, innovative activity, motivation, educational process, advanced technologies, their projects, intellectual potential, competitive personnel, reform, principle, initiative, innovation, idea, generation, activity, education.

Darhaqiqat, har qaysi davlat, har qaysi millat istiqbolda farzandlari kamolini ko‘rishni istaydi. Bu istak ulami ezgu amallarga boshlaydi. Ana shunday ezgu amallardan bin maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlardir. Bu islohotlar mazmunining maqsadi ham barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilganligi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida maktabgacha ta’lim va tarbiya tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida e’tirof etilmoqda. Bu sohani isloh qilish bilan birga soha pedagoglarining innovatsion faoliyatini rivojlantirish, ulaming kreativligini oshirish davr talabi hisoblanadi. Bu borada birinchi prezidentimiz I.Karimov «Bugungi kunda oldimizga qo‘ygan buyuk maqsadlarimizga, ezgu niyatlarimizga erishishimiz, jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli, amalga oshirayotgan islohotlarimiz, rejalarimizning samarasi taqdiri eng awalo, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas bog‘liq»[2]-degan edi.

Bugungi kun esa pedagog kadrlardan nafaqat yuqori malakali va ongi mutaxasis bo‘lishni, balki ilm-fan va intellektual salohiyat sohasida zamonaviy kadrlar va yuksak texnologiyalar borasida dunyo miqyosida raqobatbardosh bo‘lish zarurligi[3] talab etilmoqda.

Shu nuqtai-nazardan maktabgacha ta’lim va tarbiya tashkilotlari pedagoglari ham kreativligini ishga solib, ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishi kerak bo‘ladi. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar o‘z-o‘zidan ta’lim tizimiga kirib kelmaydi. Bu pedagog faoliyati va uning motivatsiyasiga bog‘liq jarayon hisoblanadi. Pedagog o‘z faoliyatini o‘zgartirmay turib, uning mas’uliyati va faolligini oshirmasdan, ta’limda bir qadam ham oldinga siljib bo‘lmaydi. Akademik A.N.Leontev «Dunyoni idrok qilishning birinchi sharti - faoliyat, ikkinchi sharti - tarbiyadir. Faoliyat jarayonida kishilaming qobiliyati, bilim va malakalari shakllanadi, demak, faoliyat-ijtimoiy hodisa bo‘lib, hayotiy kurashning asosiy shartidir»[4] ,- deb takidlaydi.

Bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo‘nalish - pedagogik innovatsiya va ta’lim jarayonini yangilash g‘oyalarining paydo bo‘lishi natijasida pedagogning kasbiy faoliyatida ham yangi yo‘nalish «o‘qituvchining innovatsion faoliyati» tushunchasi paydo bo‘ldi. «Innovatsion faoliyat» tushunchasini tahlil qilar ekanmiz, pedagogik tajriba-sinov faoliyatining 3 ta asosiy shaklini ajratish mumkin: xususiy tajriba, tajriba-sinov ishi, o‘qituvchining innovatsion faoliyati.

Pedagogik faoliyatda innovatsiyalar qancha ko‘p bo‘lsa, o‘qituvchi xususiy eksperimentni shuncha yaxshi tushunadi. Innovatsion faoliyat - pedagogning o‘z kasbini takomillashtirishdagi mavjud shakl va vositalami egallashga ijodiy yondashuvini nazarda tutadi.

Pedagog innovatsion faoliyatning sub’ekti va tashkilotchisi sifatida yangilikni yaratish, qo‘llash hamda ommalashtirishda ishtirok etadi. Innovatsion faoliyat tushunchasi innovatsiya, innovatsion jarayon kabi tushunchalar bilan chambarchas boqliq. Shu sababli bu tushunchalar mazmunini izoqlamasdan turib, innovatsion faoliyat mazmunini anglash mumkin emas. Innovatsiya -amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo‘lib, ijtimoiy-madaniy ob’ekt sifatlarini yaxshilashga yo‘naltirilgan ijtimoiy sub’ektlaming harakat tizimidir. Bu g‘oya nazariyasi mohiyatining yaratilishiga nisbatan turli yondashuvlar va fikrlar mavjud bo‘lib, uning mohiyati borasida fanda yagona fikr mavjud emas. Innovatsiyalar dolzarb, muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bir tizimda shakllangan yangicha yondashuvlardir. Ular tashabbuslar va yangiliklar asosida tug‘ilib, ta’lim mazmunini rivojlantirish uchun istiqbolli bo‘ladi, shuningdek, umuman ta’lim

tizimi rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Innovatsiya-ma’lum bir faoliyat maydonidagi yoki ishlab chiqarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni yechish uchun yangicha yondashuv yoki yangi texnologik jarayonni qo‘llash, oldingidan ancha muvaffaqiyatga erishishga olib kelishi ma’lum bo‘lgan oxirgi natijadir.

Bugun ta’lim tizimidagi innovatsiyalami quyidagicha tasniflash maqullanmoqda:

1. Faoliyat yo‘nalishiga qarab (pedagogik jarayondagi, boshqaruvdagi).
2. Kiritilgan o‘zgarishlaming tavsifiga ko‘ra (radikal, modifikatsiyalangan, kombinatsiyalangan).
3. O‘zgarishlar ko‘lamiga ko‘ra (lokal, modulli, tizimli).
4. Kelib chiqish manbaiga ko‘ra (shu jamoa uchun ichki yoki tashqaridan olingan).

Innovatsiyaning maqsadi-sarflangan mablag‘ yoki kuchdan eng yuqori natija olishdan iborat. Boshqa turli-tuman o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladigan yangiliklardan farqli o‘laroq, innovatsiya boshqariluvchi va nazorat qilinuvchi o‘zgarishlar mexanizmini tashkil etadi. Innovatsiyaning amaliyotga kiritilishi innovatsion jarayonlarda amalga oshiriladi. Innovatsion jarayon deb-innovatsion o‘zgarishlarga tayyorgarlik ko‘rish va uni amalga oshirish jarayoniga aytiladi. Ta’lim jarayonidagi innovatsion o‘zgarishlar, ta’lim tizimiga har qanday yangilikning kiritilishi bevosita pedagog faoliyatini yangilash va o‘zgartirish orqali amalga oshiriladi.

Ta’lim tizimidagi innovatsiyalar, ulami amaliyotga kiritish, innovatsion jarayonlami boshqarishni tahlil qilish orqali innovatsion faoliyat tushunchasini ta’riflash imkoniyati paydo bo‘ldi. Innovatsion faoliyat – pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg‘a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuchdir. «Innovatsion faoliyat – bu yangi ijtimoiy talablar bilan an’anaviy me’yorlaming mos kelmasligi, yohud amaliyotning yangi shakllanayotgan me’yorining mavjud me’yor bilan to‘qnashuvi natijasida vujudga kelgan majmuali muammolami yechishga qaratilgan faoliyatdir»-deb ta’kidlaydi, V.I.Slobadchikov.

Innovatsion faoliyat bu amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo‘lib, ijtimoiy- madaniy ob’ekt sifatlarini yaxshilashga qaratilgan ijtimoiy sub’ektlaming harakat tizimi bo‘lib, u ma’lum doiradagi muammolami yechish qobiliyatigina emas, balki har qanday vaziyatdagi muammolami yechish uchun motivatsion tayyorgarlikka ega bo‘lishdir. Pedagog innovatsion faoliyatining markaziy masalasi o‘quv-tarbiyaviy jarayonni samarali tashkil etishdan iboratdir. Innovatsion faoliyat - uzluksiz ravishda yangiliklar asosida ishlash bo‘lib, u uzoq vaqt davomida shakllanadi va takomillashib boradi.

Pedagogning innovatsion faoliyati xususiyatlarini o‘rganib chiqqan pedagog olimlar fikrlariga tayangan holda, quyidagilami innovatsion faoliyatning asosiy belgilari deb hisoblash mumkin:

- ijodiy faoliyat falsafasini egallashga intilish;
- pedagogik tadqiqot metodlarini egallash;
- mualliflik konsepsiyalarini yaratish qobiliyati;
- tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshira olish;
- o‘zidan boshqa tadqiqotchi-pedagoglar tajribalarini qo‘llay olish;
- hamkasblar bilan hamkorlik;
- fikr almashish va metodik yordam ko‘rsata olishlik;
- ziddiyatlaming oldini olish va bartaraf etish;
- yangiliklami izlab topish va ulami o‘z sharoitiga moslashtirib borish.

Pedagoglami innovatsion faoliyatga tayyorlash muammosiga murojaat etish, jamiyatda innovatsion jarayonlar dinamikasining o‘sib borayotganligini tushunish natijasida vujudga keldi. Uning tahlili faqat fan va texnika erishgan zamonaviy yutuqlardan foydalanishni o‘z ichiga olmasdan, balki yangiliklami izlash, yaratish, moslashtirish, tatbiq etish va olingan natijalami qayta tekshirish kabi jarayonlami ham qamrab oladi.Innovatsion faoliyatning tuzilishini o‘rganib chiqqan olimlardan biri V.Slastenin uni quyidagicha tuzilishga ega deb ko‘rsatib o‘tadi:

Innovatsion faoliyatning tuzilishi-ijodiy yondashuv, ijodiy faollik, yangilikni kiritishga texnologik va metodologik tayyorgarlik, yangicha fikrlash, muomala madaniyati.

Innovatsion faoliyatning darajalari: reproduktiv, evristik, kreativ bo‘lishi mumkin».

Innovatsion faoliyat davrida yangiliklar, innovatsiyalar, tom ma’noda ta’lim- tarbiya jarayoniga kirib keladi. Shu sababli ta’lim tizimidagi innovatsiyalami pedagogik jarayonga kiritish 4 bosqichda amalga oshiriladi:

1. Muammoni tahlil asosida aniqlash.
2. Mo‘ljallanayotgan ta’lim tizimini loyihalash.
3. O‘zgarishlar va yangiliklami rejalashtirish.
4. O‘zgarishlami amalga oshirish.

Demak, pedagogni innovatsion faoliyatga tayyorlashdan maqsad-uning yangilikka intiluvchanligini, mustaqil o‘z ustida ishlash ko‘nikmasi va malakasini shakllantirish, yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlardan foydalanib, dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlami o‘tkazish malakasini takomillashtirishdan iborat.

Xulosa qilib aytganimizda, innovatsion faoliyat - bu ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba – sinov ishlari olib borish yoki boshqa fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda yangi texnologik jarayon yoki yangi takomillashtirilgan maxsulot yaratish bo‘lib, uning progmatik xususiyati shundaki, u g‘oyalar maydonida ham va alohida bir sub’ektning harakat maydonida ham amalga oshirilmaydi, balki bu faoliyatni amalga oshirish tajribasi kishilar hayotida hammabop bo‘ladigan holdagina haqiqiy innovatsion faoliyat hisoblanadi. Innovatsion faoliyatning asl mazmuni amalda yangi texnologiyaning shakllanishi bo‘lib, uning natijasi innovatsiya sifatida yuzaga kelgan ixtironi-loyihaga, loyihani - texnologiyaga aylantirishga yo‘naltirilgan faoliyatdir. Innovatsion faoliyatda ilmiy tasawurlar akademik ilm mantiqi bo‘yicha to‘qilmaydi, balki rivojlanish jarayonining modifikatsiyalari qo‘llab-quvatlanishi natijasida rivojlanayotgan amaliyot mulohazasidan paydo bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Niyozov G‘., Ahmedov Q., Tojiboev Q. Sharq allomalari va ma’rifatparvar adiblaming barkamol avlod tarbiyasiga oid ma’naviy - ahloqiy qarashlari. T.: “O‘zbekiston”, 2010, 3-bet.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod-O‘zbekiston taraqqiyoti poydevori.:T, “Sharq” nashriyot-matbaa konsemining Bosh tahririyati, 1997, 56-bet.
3. Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. 2017 yil 22 dekabr. https://www.xabar.uz/siyosat/
4. http ://library .ziyonet.uz/ru/book/download/79452
5. Zakirova F va boshq. Elektron o‘quv-metodik majmualar va ta’lim resurslarini yaratish metodikasi. Metodik qo‘llanma, T.: OOMTV, 2010. - 57-bet.
6. Uzluksiz ta’lim sifat va samaradorligini oshirishning nazariy-uslubiy muammolari. Ilmiy konferensiya materiallari. Samarqand, 2017.
7. Berkinova Ch. maktabgacha ta’lim tashkilotida ta’lim faoliyatini to‘g‘ri tashkil etishning mazmuni //Мактабгача таълим журнали. - 2021.

BO‘LAJAK RAHBARLARNING KREATIV MALAKASINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI

Shodiboyeva Mohinur Abdurahmon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi stajor-o‘qituvchisi
e-mail: mohinurshodiboyeva6@gmail.com
Abdusalomova Shahnoza Abdurashid qizi
Guliston davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak rahbarning kreativ kompetentligini rivojlantirish bilan birga maktabgacha ta’lim tashkiloti mutaxassislarning kasbiy yetukligiga oid bir qancha ma'lumotlarga ega bòlish uchun shaxsga xos kreativlik sifatlari, kreativlikning rivojlantirish bosqichlari, kreativ layoqatning bir-biriga bog‘liq bo‘lgan qismlari, kreativ kompetentlikni rivojlantirish omillari hamda kreativ o‘qitishning metod va usullari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Kreativlik, Tarbiyachi, Rahbar, Kreativ kompetentlik, Ilmiy-metodik tayyorgarlik, Ta’lim, Individual, G‘oyaviy e'tiqod, Ijodiy fikrlash, Interfaol o‘qitish, Innotvatsion yondashuv, Metodika, Intellektual, Yaratuvchanlik, Ko‘nikmalar, Rag‘batlantiruvchi strategiyalar,O‘quv mashg‘ulotlar.

Abstract: This article discusses the development of the creative competence of future leaders, along with providing various insights into the professional maturity of specialists in preschool education organizations. It covers the individual creative qualities of a person, the stages of developing creativity, the interconnected components of creative abilities, the factors for developing creative competence, and the methods and techniques of creative teaching.

Keywords: Creativity, Educator, Leader, Creative competence, Scientific-methodological training, Education, Individual, Ideological conviction, Creative thinking, Interactive teaching, Innovative approach, Methodology, Intellectual, Creativity, Skills, Motivational strategies, Learning activities.

Davlatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma‘rifiy o‘zgarishlar, ilm-fan, texnika, texnologiyalar sohasidagi taraqqiyot va axborotlar globallashuv jarayonida uzluksiz ta’lim tizimini xususan,maktabgacha ta’lim tizimini boshqarishga izchil faoliyat ko‘rsatayotgan rahbarlarning ilmiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish va rahbarning kreativ malakasini oshirish masalalari dolzarb muammolar sifatida o‘rganilib chiqilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ma'lumki mamlakatimizda ta’lim tizimiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda.Bugungi kunda jahonning ilg‘or mamlakatlar qatori davlatimizda ham ta’lim tizimini isloh qilishga katta e'tibor berilmoqda.Muxtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’lim sifatini oshirish Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to‘g‘ri yo‘li ekanligini aytdi Ta’lim muassasalarining bir turi sifatida maktabgacha ta’lim tashkiloti, bolalarning tarbiyasi,ta’limi, rivojlanishi va salomatligiga yaxshi yo‘nalganligi bilan bog‘liq umumiy xususiyatlariga egadir. Xususan maktabgacha ta’lim tashkiloti faoliyati boshqa ta’lim tashkilotlarida kechadigan pedagogik jarayonlardan jiddiy farq qiladi, hamda bugungi kunda ushbu ta’lim turiga e'tibor kuchaytirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov o‘qituvchidagi tarbiyachilik qobiliyatining asosiy mohiyatini shunday ta‘riflaydi: “Tarbiyachi - ustoz, bo‘lish uchun boshqalarning aql-idrokini o‘stirish, ma'rifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun, eng avvalo, tarbiyachining o‘zi ana shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlarga ega bo‘lishi kerak”- deb ta'kidlaganlar.Hozirgi zamon tarbiyachisining asosiy fazilatlaridan biri o‘z kasbiga sadoqatliligi,g‘oyaviy e‘tiqodliligi o‘z kasbini sevishi va bu kasbga bo‘lgan cheksiz sadoqati o‘qituvchi-tarbiyachi boshqa kasb egalaridan ajratib turadi.Yana shuni aytib o‘tish joizki pedagog-tarbiyachi o‘z obro‘sini ko‘tarishi va bolajonlarning eng sevimli tarbiyachisi bo‘lishini xoxlasa o‘z fanini, o‘z predmetini, uning metodikasini chuqur o‘zlashtirgan bo‘lishi zarur.Bolalarni sevgan ularning hayoti bilan qiziqish har biri shaxsni xurmat qilish va bilimini bolalarni kelajagi buyuk vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashga safarbar qila oladigan odamgina haqiqiy tarbiyachi pedagog bo‘la oladi.

Bo‘lajak rahbarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishda rahbar shaxsga qo‘yiladigan talablardan biri-eng avvalo o‘z ustida izlanishlar olib borishidir.Har bir shaxsda kreativlik o‘zi nima? degan fikr ostida savol paydo bo‘lishi turgan gap.Ushbu savolga ya'ni "Kreativlik" tushinchasi nima?-degan savolga quyidagicha javob berish mumkin.Kreativlik (ingl. “create”-yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor)-individning yangi g‘oyalar ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamdamustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati. J. Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko‘rsatadi:

– fikrni maqsadga muvofiq yo‘llay olish;
– o‘ziga xoslik (originallik);
– qiziquvchanlik;

– farazlar yaratish qobiliyati;

– xayol qila olish (fantaziya)

Rahbarlikda kreativlik ta’lim jarayonini tashkillashtirishni o‘zida mujassamlashtirib, kreativ ta’lim jarayonini qurish, ta’lim texnologiyalaridan ijodiy salohiyatni rivojlantirish, turli uslublar, bilim va ko‘nikmalar muvozanatini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi.

Xo‘sh, biz uchun kreativlik nega kerak?

Kreativ insonlar har bir sohada, har bir bajaradigan ishida o‘zgalardan ajralib turadi. Chunki ular nafaqat o‘z ishlarini katta ishtiyoq va qiziqish bilan, balki hech kimning xayoliga kelmaydigan g‘oyalar orqali amalga oshirishadi. Shunday ekan kraetivlik muvaffaqiyatimiz kaliti desak adashmaymiz. Kreativlikni shakllantirishda tasavvur muhum ro‘l o‘ynaydi. Dunyoga mashur olim Albert Eynshteyn “tasavvur bilimdan muhum”, deganida aynan shuni nazarda tutgan. Ko‘pincha noodatiry fikrlar, yechimlar, kutilmaganda inson xayoliga keladi. Buning uchun avvalo fikrlash jarayonidagi bir xillikka, odatiylikka barham berishimiz zarur.

Tarbiyachi pedagog o‘zida kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tiborini qaratmog‘i lozim:

1. O‘quv mashg‘ulotlarni tashkil etishda nostandart usullardan foydalanish.
2. O‘zida tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish.
3. Ijodiy fikirlash, yangi g‘oyalarni o‘ylab topishga intilish yangilik yaratishga intilish. Bir qolipda fikrlamaslik.
4. Bolalarning har qanday yutuqlarini maqtashi, rag‘batlantirishi.
5. Bolalarga nisbatan ijodiy yondashish va ijodiy muhitni tashkil qilish.
6. Muammoni qo‘yish yoki muammoli vaziyatni yaratish.
7. Kreativ maydonni yarata olish.
8. Kreativ insonlar bilan ko‘proq muloqotda bo‘lish.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat olib boruvchi bo‘lajak mutaxassislarda kreativ kompetentligini rivojlantiris metodikasini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish bo‘lajak mutaxassislarning har qanaqa jarayonda o‘zining ijodiy va kreativ qobilyatlarini namoyon qilishida foydali va kerakli jihatlarini ko‘rsatadi. O‘sib kelayotgan yosh avlodni yangi zamon talablariga to‘laqonli javob bera oladigan, har qanaqa vaziyatga kreativ yondasha oladigan, dunyoni yangicha qarashlar bilan anglaydigan kreativ qobilyatlarini rivojlantirish, ularda kreativ fiklash va tafakkurni shakllantirish eng avvalo maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat olib boruvchi pedagog, mutaxassislardan kasbiy faoliyatlarida kreativ kompetentlikni talab etmoqda. Yaponiya maktabgacha ta’lim tizimi o‘ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Yaponlar farzandlari bilan 5 yoshgacha "shoh" bilan gaplashgandek muomala qilishar ekan.5 yoshdan 15 yoshgacha "qul" bilan gaplashgandek, 15 yoshdan keyin esa tengdoshi bilan gaplashgandek muomala qilishar ekan. Yuqoridagi masalaga ham kreativ tomondan qaralganda qanday natijalarga erishish mumkinligini tasavvur qilsak bo‘ladi.

Ma’lumotlarga qaraganda (yoshlar psixologiyasiga ko‘ra) olti yoshgacha bo‘lgan bolalar 40% iste’dod potentsialiga ega ekanlar. Bolalar eng kichik yoshdanoq ijodkorlik, yaratuvchanlikka juda moyil bo‘lar ekanlar. Shunday ekan, ayni shu davr bolalarda kreativ qobilyatlarini shakllantirishning ayni vaqtidir. Buning uchun albatta maktabgacha ta’lim tashkilotidagi mutaxassislarning o‘zida kreativ sifat va kreativ kompetentlik shakllangan bo‘lishi kerak. Hozirgi zamon ta’lim jarayoniga Oliy ta’lim muassasasida taxsil oluvchi bo‘lajak tarbiyachilarni o‘qitishda “Kreativ Pedagogika asoslari” fanining qo‘shilgani talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida zarur bo‘lguvchi kreativ kompetentligini rivojlantirilishi ta’lim jarayonini samarali va sifatli tashkil etishda xizmat qiluvchi omil bo‘ladi desak adashmagan bo‘lamiz

Xo‘sh, biz uchun kreativlik nega kerak?

Kreativ insonlar har bir sohada, har bir bajaradigan ishida o‘zgalardan ajralib turadi. Chunki ular nafaqat o‘z ishlarini katta ishtiyoq va qiziqish bilan, balki hechkimning xayoliga kelmaydigan g‘oyalar orqali amalga oshirishadi. Shunday ekan kraetivlik muvaffaqiyatimiz kaliti desak adashmaymiz.Kreativlikni shakllantirishda tasavvur muhum ro‘l o‘ynaydi. Dunyoga mashur olim Albert Eynshteyn “tasavvur bilimdan muhum”, deganida aynan shuni nazarda tutgan. Ko‘pincha

noodatiry fikrlar, yechimlar, kutilmaganda inson xayoliga keladi. Buning uchun avvalo fikrlash jarayonidagi bir xillikka, odatiylikka barham berishimiz zarur.

O‘qituvchining kreativligi, bu uning qat’iy, chegaralangan yoki sust chegaralangan sharoitlarda har xil original g‘oyalarni izlab topish layoqatidir. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish quyidagi o‘zaro bir-biriga bog‘liq kreativlik tarkibiy komponentlarini ajratish imkoni beradi:

1. Intellektual (aqliy).
2. Axloqiy (o‘z-o‘zini boshqarish).
3. Motivatsion (maqsadli).
4. Emotsional (his-hayajonli).

Kreativ layoqat quyidagi o‘zaro bir-biriga bog‘liq bo‘lgan qismlardan iborat bo‘ladi:

1. Kreativ maqsad.
2. Ijodiy intilish.
3. Kreativ (ustanovka) qurish.
4. Kreativ yo‘nalish.
5. Kreativ ifodali akt.
6. Kreativ o‘z-o‘zini boshqarish.
7. Kreativ faollik.
8. Kreativ intilishlar darajasi.

Kreativlik jarayonini tashkil etish va boshqarishning murakkabligi shundaki, bunda ijodiy individuallikning nafaqatongli, balki ong osti tushunchalari paydo bo‘lishidir.Biz kreativlikning tizimlilik tuzilishidan kelib chiqib, unga shaxsning o‘ta intellektual-evristik jihati sifatida qaraymiz.

Tadqiqotchi G. Ibragimova interfaol o‘qitish jarayonida ta’lim oluvchilarda kreativlikning rivojlantirish bosqichlarini quyidagicha ifodalab o‘tgan:

1.. Intellektual (aqliy). Reproduktiv-tavakkalchilik bosqichi. Bu bosqich ta’lim oluvchilarda kreativ faoliyat, kreativ faollik va ijodkorlikka bo‘lgan moyillikni qaror toptirish, ta’limdagi innotvasion texnologiyalarning mohiyatini anglash va yangi g‘oyalarning tug‘ilishi, shakllanishi bilan tavsiflanadi.

2. Ijodiy-izlanish tadqiqotchilik bosqichi. Ta’lim oluvchilardagi tadqiqotchilik, ijodiy faollik, nostandart tafakkur, bilish mustaqilligi, improvizatsiya, yangilik yaratish ko‘nikmalarining shakllanishi bilan belgilanadi.

3. Kreativlik, novatorlik bosqichi. Yaratilgan yangilikni amalda qo‘llash, baholash, tahlil qilish, ommalashtirish va uni keng tatbiq etish hamda istiqbolga yo‘naltirilgan strategik rejalarni tuzish bilan bog‘liq jarayonlarni o‘z ichiga oladi.O‘sib kelayotgan yosh avlodni yangi zamon talablariga to‘laqonli javob bera oladigan, har qanaqa vaziyatga kreativ yondasha oladigan dunyoni yangicha qarashlar bilan anglatadigan kreativ qobilyatlarini rivojlantirish, ularda kreativ fikrlash va tafakkurni shakllantirish eng avvalo maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat olib boruvchi pedagog, mutaxassis, tarbiyachilardan kasbiy faoliyatlarida kreativlik kompetentlikni talab etmoqda. Har tomonlama rivojlangan, jismonan baquvvat, barkamol shaxsni voyaga yetkazishda maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilari hamda mutaxassislarini kreativ rivojlantirishda hamda eng asosiylaridan yana biri oliy ta’lim muassasasi pedagoglarning zimmasidadir.Darslarda tarbiyachi “kreativlik yo‘l xaritasi” ga ko‘raquyidagi 4 ta yo‘nalish bo‘yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drepreau) sanaladi :

1. Ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini namoyon etish;
2. Talaba (o‘quvchi) bolalarni o‘quv fanlarini qiziqish bilan o‘zlashtirishga;
3. Rag‘batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish;
4. Innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning echimini topishga kreativ yondashish;

Kreativlik hozirgi kunda judayam, ayniqsa O‘zbeksitonda tanqis, kam uchraydigan narsalardan biri hisoblanadi. Bunga sabab ko‘pchilik pedagog o‘qituvchilarni o‘z ustida ko‘p ishlamasligida deb aytsak bo‘ladi.Kreativlik uchun qobilyat tug‘ma bo‘lishi kerakmi degan savol

tug‘iladi. Qaysidir ma`noda albatta kerak bo‘ladi. Lekin xammasi mehnatga, o‘z ustida ishlashga boribtaqaladi. Kreativ-pedagog har tomonlama rivojlangan, har bir darsini qiziqarli o‘taoladigan,yangi metodlar va tehnikalardan xabardor va barcha o‘quvchilari uchun sevimli bo‘lgan mahoratli ustoz. Uning darslari g‘aroyib g‘oyalarga boy bòlishi zarur.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Novikova G.P. Zamonaviy maktabgacha ta’limni boshqarish./qo‘llanma/.-M.:Ventana-Graf,2007.

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birg quramiz.-T:"O‘zbekiston",2017.

3. O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida qo‘yiladigan davlat talablari.T.,2018 y.

4. Л.В.Куцакова. "Конструктирование и ручной труд в детском саду".М.:"Просвещение"..1990

5. Babayeva D.R. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasinining asosiy mezonlari//Pedagogika ta’lim j. – T.:2001.2-son. 65-66-b.

6. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (целый, задачи, методы,формы, опыт). -Минск, 1999.

7. Babanskiy Yu.k., Slastenin V.A., Sorokin N.A., Malkovskaya T.N., Belozersev ye.P., Polyakov V.A., Grishin D.M. Pedagogika / Pod.red.U.K.Babanskogo. -M.: "Prosvesheniye",1991.

8. "Ilk qadam" davlat o‘quv dasturiga -T., 2018 y

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASINING MAZMUNI

M.A.Rayimqulova
Guliston davlat pedagogika instituti
“Boshlang‘ich va maktabgacha ta’lim metodikasi”
kafedrasi, stajyor-o‘qituvchisi
e-mail:rayimqulovamaftuna49@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha tayyorlov yoshidagai bolalarning bilish jarayonida tanqidiy fikrlash texnologiyasini qo‘llashning dolzarbligi, tanqidiy fikrlash texnologiyasi afzalliklari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, kognitiv jarayon, fikrlash, komunikativlik, tolerantlik.

Abstract. This article talks about the importance of using critical thinking technology in the cognitive process of children of preschool age, the advantages of critical thinking technology.

Key words: critical thinking, cognitive process, thinking, communica-tiveness, tolerance.

O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasida “Maktabgacha ta’lim tashkilotigacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘ini kengaytirish va ushbu tashkilotlarda bolalarning har tomonlama intellectual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-shaoitlarni tubdan yaxshilash, bolalarning maktabgacha ta’lim tashkilotigacha ta’lim bilan qamab olinishini jiddiy oshirish va foydalanish imkoniyatlarini ta’minlash, pedagog va mutaxassislarning malaka darajasini yuksaltirish” kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston-2030” yangi taraqqiyot strategiyasida ham “Har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun munosib sharoitlarni yaratish bobida “Maktabgacha ta’lim tashkilotigacha ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish hamda bolalarning to‘liq qamrovini ta’minlash” vazifalari qo‘yilgan.

Bu esa maktabgacha ta’lim tashkilotigacha ta’lim yoshidagi bolalarni kognitiv faoliyatida tanqidiy fikrlash texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, duch kelayotgan muammoli masalalarni takomillashtirish imkoniyatlarini

kengaytiradi.Har bir tarbiyachi bolalar jamoasida ijodkorlik va ruhiy ozodlik muhiti hukmron bo‘lishini xohlaydi. Shuning uchun tarbiyachi pedagog bolalarda jonli tasavvur, fantaziya namoyon bo‘lishi, taqqoslash va bog‘lash, sezgi va onglilikga tayanishi uchun o‘quv jarayonini qanday tashkil qilish haqida doimo o‘ylash kerak.

Bugungi zamonaviy yosh avlodni kognitiv faoliyat bilan shug‘ullanishga undash, axborot-kommunikatsiya sohasida maqsad sari yo‘l topish nihoyatda qiyin. Maktabgacha ta’lim tashkilotigacha yoshdagi bolalar maktabgacha ta’lim tashkiloti ta’limiga qadam qo‘yganda ko‘pincha barcha maktabgacha ta’lim tashkiloti fanlari bo‘yicha o‘quv materialini idrok etish bosqichidayoq jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi. Buning sababi tafakkurning va birinchi navbatda, tanqidiy fikrlashning yetarlicha yuqori darajada rivojlanmaganligidir, Va bu zamonaviy dunyoda yangi asrga kognitiv madaniyatning yangi ko‘rinishi bilan qadam qo‘yayotgan odam uchun juda muhimdir,

Aqlning tanqidiyligi - bu insonning o‘zini va boshqa odamlarning fikrlarini xolisona baholash qobiliyati, barcha ilgari surilgan qoidalar va xulosalarni diqqat bilan va har tomonlama tekshirib ko‘rish qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlash, insonga shaxsiy va kasbiy hayotda o‘z ustuvorliklarini aniqlashga yordam beradi, axborot, tahlil qilish va mustaqil xulosalar chiqarish, o‘z qarorlarining oqibatlarini bashorat qilish va ular uchun javobgar bo‘lish qobiliyatini rivojlantiradi hamda birgalikdagi faoliyatda muloqot madaniyatini rivojlantirish imkonini beradi, tanlangan tanlov uchun individual javobgarlikni o‘z ichiga oladi, individual ish madaniyati darajasini oshiradi.

Milliy maktabgacha ta’lim tashkilotigacha ta’lim tizimi uchun bolalarni tanqidiy fikrlashini modernizatsiya qilishdan maqsad zamonaviy hayotning hozirgi Yangi O‘zbeklistonimizning Uchinchi Rennesans rivojiga javobberadigan yangi sifatga erishishdir.

Tanqidiy fikrlash fikrlash jarayonining eng muhim funksiyalari hisoblangan xulosalarimizga olib kelgan mulohazalarni yoki qaror qabul qilishda biz hisobga olgan omillarni, o‘zini baholashni o‘z ichiga oladi. M.V. Klarinaning so‘zlariga ko‘ra. tanqidiy fikrlash – bu oqilona, aks ettiruvchi fikrlash bo‘lib nimaga ishonish yoki qanday harakat qilish kerakligini hal qilishga qaratilgan. Shu tarzda tushunilgan holda, tanqidiy fikrlash qobiliyat (ko‘nikma) va moyilliklarni (munosabatlarni) o‘z ichiga oladi. [Klarina M.V. 1994].

Tanqidiy fikrlash insonning o‘z aqliy faoliyati, ular bilan ishlash qobiliyatini aks ettirish qobiliyatiningmavjudligini nazarda tutadi. tushunchalar, mulohazalar, xulosalar, savollar, analitik faoliyat qobiliyatini rivojlantirish, shuningdek, boshqa odamlarning o‘xshash imkoniyatlarini baholash imkonini beradi. Umuman olganda, tanqidiy fikrlash amaliy yo‘nalish bilan tavsiflanadi. Shu sababli, uni amaliy mantiqning bir shakli sifatida talqin qilish mumkin.

Tanqidiy fikrlash mexanizmi aqliy faoliyatni o‘z ichiga oladi. Fikrlash va argumentatsiya jarayonini belgilovchi operatsiyalar: maqsadni belgilash, muammoni aniqlash, gipotezalarni ilgari surish, dalillarni keltirish, ularni asoslash, oqibatlarni bashorat qilish, muqobil nuqtai nazarlarni qabul qilish yoki qabul qilmaslik shular jumlasidandir. Bu murakkab va noaniq vaziyatlar va muammolarni sintez qilish, tahlil qilish va baholash uchun asosiy intellektual ko‘nikmalarni (bilim va tushunish) qo‘llash qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Bular muammoni aniqlash, vaziyatni aniqlashtirish, dalillarni tahlil qilish, masalani har tomonlama o‘rganish, yechimlarni baholash mezonlarini va axborot manbalarining ishonchliligini ishlab chiqish, umumlashtirishdan qochish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi.

Ushbu texnologiyaning maqsadi bolalarning nafaqat maktabgacha ta’lim tashkilotida, balki kundalik hayotda ham zarurbo‘lgan fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish (aniq qaror qabul qilish, axborot bilan ishlash, hodisalarning turli tomonlarini tahlil qilish va h.k.

Tanqidiy fikrlash, refleksivlik, muloqot, ijodkorlik, harakatchanlik, mustaqillik, bag‘rikenglik, o‘z tanlovi va faoliyati natijalari uchun javobgarlik kabi asosiy shaxsiy fazilatlarni rivojlantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali biz quyidagi natijalarga erishamiz:

- maktabgacha ta’lim tashkiloti bolalarlarini sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga o‘rgatish;

- yangi g‘oyalar va bilimlarni mavjud kontekstda ko‘rib chiqish;

- keraksiz yoki noto‘g‘ri ma’lumotlarni rad etish;

- turli ma'lumotlarning bir-biri bilan qanday bog‘liqligini tushunish;

- fikrlashdagi xatolarni ajratibko‘rsatish;

- o‘ziga xos qiymat yo‘nalishlari to‘g‘risida xulosa chiqara olish;

- manfaatlar, mafkuraviy munosabatlar matnda yoki so‘zlayotgan shaxsda aks etadi;

- kategoriyali bayonotlardan qochish;

- mulohaza yuritishda halol bo‘lish;

- noto‘g‘ri xulosalarga olib keladigan noto‘g‘ri stereotiplarni aniqlash;

- oldindan tuzilgan munosabat, fikr va mulohazalarni aniqlash;

- har doim tekshirish mumkin bo‘lgan faktni ajrata olishtaxminlar va shaxsiy fikrlar;

- og‘zaki yoki mantiqiy nomuvofiqligini savol ko‘rinishida bayon etish;

- matn yoki nutqdagi muhim va ahamiyatsizni ajrata olish.

- O‘qish madaniyatini shakllantirish, shu jumladan ma'lumot manbalaridan foydalanish, turli xilmanbalardan foydalanish;

- o‘qish strategiyalari, o‘qilgan narsani adekvat tushunish, ma'lumotni muhimligi bo‘yicha saralash, ahamiyatsiz ma'lumotlarni "yo‘q qilish", yangi bilimlarni tanqidiy baholash, xulosalar va umumlashtirish;

Shaxsiy qadriyat g‘oyasi va uni rivojlantirish, o‘zini o‘zi bilish va o‘zini namoyon qilish uchun qulay muhit yaratish juda muhimdir. Shuning uchun, bir tomondan, ta'lim faoliyati davomida bilish jarayoni uningbarcha bosqichlarida modellashtiriladi va tahlil qilinadi. Bu sizga ushbu texnologiyadan shaxsning (ham tarbiyalanuvchi, ham tarbiyachi) o‘zini o‘zi rivojlantirish va o‘z-o‘zini tarbiyalash vositasi sifatida foydalanish imkonini beradi. Boshqa tomondan, barcha ta'lim faoliyati subyekt-subyekt, sheriklik munosabatlari asosida quriladi.

Texnologiya bolalarlarda ijtimoiy mas’uliyatni singdirishga qaratilgan. Bunga erishish uchun butun ta'lim jarayoni aniq hayotiy vazifalar bilan chambarchas bog‘liq, bolalar real hayotda duch keladiganmuammolarni aniqlash va hal qilish. voqelikka ijtimoiy yo‘naltirilgan munosabat, jamoada ishlash ko‘nikmalari, shaxsning tamoyillari va harakatlarining o‘zaro bog‘liqligi fuqarolik qarashlarini shakllantirishning zarur shartidir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanda rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947- son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. 2017-yil, 6-son, 70-modda.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023-y., 06/23/158/0694-son; 29.12.2023-y., 06/23/214/0984-son.

3. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты) [Электронный ресурс] / И.В. Роберт. – Эл. изд. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. –398 с.: ил. – Режим доступа: http://znanium.com/catalog/product/538896 [Дата обращения 02 октября 2018

4. Использование технологии развития критического мышления на уроках русского языка и литературы. Манина Наталья Валериевна. Методическая пособия. Вохма.2021. 5 стр.

5. Клустер Д. Что такое критическое мышление [Текст] / Д. Клустер. // Критическое мышление и новые виды грамотности. – М.: ЦГЛ, 2005. – 80 с.

TANQIDIY FIKRLASH MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING BILISH JARAYONINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA

Maftuna Rayimqulova
Guliston davlat pedagogika instituti
“Boshlang‘ich va maktabgacha ta’lim metodikasi”
kafedrasi, stajyor-o‘qituvchisi
e-mail: rayimqulovamaftuna49@gmail.com
Sarvinoz Jo‘rabekova
Guliston davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha tayyorlov yoshidagai bolalarning bilish jarayonida tanqidiy fikrlash texnologiyasini qo‘llashning dolzarbligi, tanqidiy fikrlash texnologiyasi afzalliklari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, kognitiv jarayon, fikrlash, komunikativlik, tolerantlik.

Abstract. This article talks about the importance of using critical thinking technology in the cognitive process of children of preschool age, the advantages of critical thinking technology.

Key words: critical thinking, cognitive process, thinking, communicativeness, tolerance.

Tanqidiy fikrlash bolaning axborot kompetentsiyasini shakllantirishda ijobiy natijalarga erishish imkonini beruvchi innovatsion usullardan biri hisoblanadi. Bu axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradigan, bolaning shaxsiy o‘sishi, uning individualligini rivojlantirish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatini beradigan yaxlit tizimdir. Tanqidiy fikrlash yangi, allaqachon tushunilgan g‘oyalar sinovdan o‘tkazilganda, baholanganda, ishlab chiqilganda va bajarilgan ishlar asosida xulosalar chiqarilganda yuzaga keladi.

Tanqidiy fikrlash - bu fikrlashni qanday o‘rgatish kerakligi haqidagi savolga javob beradigan maxsus o‘qitish texnikasi. Bolaga tanqidiy fikrlash kerak, bu unga odamlar orasida yashashga yordam beradi.

Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarni tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning maqsadi: Bolalarni maktabga tayyorlang, bolalarning o‘zini o‘zi qadrlashini oshiring, ularga katta ma'lumotlar oqimidan kerakli narsani tanlashga o‘rgating, asosli xulosalar chiqaring, tanqidiy fikrlashga o‘rgating.

Tarbiyachining tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun texnologiya texnikasi va usullaridan foydalanish bolalarga mustaqil ravishda bilim olishga, o‘z fikrlarini rivojlantirishga yordam beradi, o‘z bilimlarini standart va nostandart vaziyatlarda qo‘llashga imkon beradi, yangi savollar berish qobiliyatini rivojlantiradi, turli argumentlar, mustaqillik, mas'uliyat va hozirgi vaziyatga, monolog va dialogik nutqqa moslashish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlash texnologiyasi ta'lim natijalariga erishishga qaratilgan:

• bilimlarning turli sohalarida tobora ortib borayotgan va doimiy yangilanib turadigan axborot oqimi bilan ishlash qobiliyati;

• axborotni birlashtirishning turli usullaridan foydalanish, savollar bera olish, o‘z gipotezasini shakllantirish, muammolarni hal qilish;

• turli tajribalar, g‘oyalar va tasavvurlarni tushunish asosida o‘z fikringizni ishlab chiqish;

• boshqalarga nisbatan o‘z fikrlarini (og‘zaki va yozma) aniq, ishonchli va to‘g‘ri ifodalash;

• o‘z nuqtai nazarini yuzasidan bahslashadi va boshqalarning nuqtai nazarini hisobga olishni boshlaydi;

• mustaqil ravishda o‘z ishlari bilan shug‘ullanish qobiliyati (akademik harakatchanlik);

• mas'uliyatni o‘z zimmasiga olish;

• birgalikda qarorlar qabul qilishda ishtirok etish;

• boshqa odamlar bilan konstruktiv munosabatlar o‘rnatish;

• hamkorlik qilish va guruhda ishlash qobiliyati va boshqalar.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasining tuzilishi uch bosqichdan iborat:

1-bosqich - qiyinchilik (yangi bilimlarni olishga qiziqish uyg‘otish);

Ushbu bosqich sizga quyidagilarga imkon beradi:

- bolaning berilgan mavzu yoki muammo bo‘yicha bilimlarini yangilash va umumlashtirish;
- o‘rganilayotgan mavzuga doimiy qiziqish uyg‘otish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarni guruhda va uyda faol bo‘lishga undash.

Esda saqlash bosqichida o‘rganilayotgan narsa haqidagi mavjud bilim va g‘oyalar xotiradan "esga olinadi", yangilanadi, shaxsiy qiziqish shakllanadi va muayyan mavzuni ko‘rib chiqish maqsadlari aniqlanadi.

2-bosqich - mazmunni tushunish (yangi ma'lumotlarni olish);

Ushbu bosqich maktabgacha yoshdagi bolaga quyidagilarga imkon beradi:

-yangi ma'lumotlarni olish;

- tushunish;
- mavjud bilimlar bilan bog‘lanish.

"Tushunish" bosqichining asosiy vazifasi "chaqiriq" bosqichida yaratilgan faollik va qiziqishni saqlab qolishdir. Ayni paytda bolalar ongli ravishda yangi bilimlarni allaqachon ma'lum bo‘lgan narsalar bilan bog‘lashadi.

Tushunish (yoki ma'noni anglash) bosqichida, qoida tariqasida, talaba yangi ma'lumotlar bilan aloqa qiladi. U tizimlashtirilmoqda. Bola o‘rganilayotgan ob'ektning tabiati haqida o‘ylash imkoniyatiga ega bo‘ladi, eski va yangi ma'lumotlarni o‘zaro bog‘lashda savollarni shakllantirishni o‘rganadi. Sizning shaxsiy pozitsiyangiz shakllantirilmoqda. Ushbu bosqichda bir qator texnikalardan foydalangan holda siz materialni tushunish jarayonini mustaqil ravishda kuzatishingiz juda muhimdir.

3-bosqich - aks ettirish (yangi bilimlarning tug‘ilishi);

Ushbu bosqichda bola muammoga shaxsiy munosabatni shakllantiradi. Bu erda yangi olingan bilimlarni hisobga olgan holda o‘z g‘oyalarini faol qayta ko‘rib chiqish amalga oshiriladi.

Bu yerda asosiylari:

- olingan axborotni yaxlit tushunish, umumlashtirish;
- har bir maktabgacha yoshdagi bolaning o‘rganilayotgan materialga shaxsiy munosabatini shakllantirish.

Yangi tushunchalarni kiritish uchun o‘zlarining birlamchi g‘oyalarini faol ravishda qayta qurishlari bilan tavsiflanadi. Shunday qilib, yangi bilimlarni "o‘zlashtirish" va uning asosida o‘rganilayotgan narsa haqida o‘z asosli g‘oyasini shakllantirish sodir bo‘ladi. O‘z aqliy operatsiyalarini tahlil qilish bu bosqichning asosidir.

3-4 yoshli bolaning aqliy rivojlanishi allaqachon unga fikr harakati uchun xabar berishga harakat qilish uchun yetarlicha boy. Bolaning so‘z boyligi va bilim bazasi allaqachon unga o‘z fikrlarini to‘g‘ri ifoda etishga imkon beradi va "nima uchun" davrining balandligi savol berishga yordam beradi. Ammo o‘quv jarayonining samaradorligi uchun to‘g‘ri texnologik usullarni tanlash, ularni muvaffaqiyatli birlashtirish va ularni allaqachon tanish bo‘lgan an'anaviy o‘qitish shakllari doirasiga moslashtirish muhimdir.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari:

• To‘g‘ri va yolg‘on bayonotlar;
• Klaster;
• Bashoratlar daraxti;
• Qalin va ingichka savollar;
• To‘xtashlar bilan o‘qish;
• Sinkveyn;
• Kub;
• Aralash hodisalar;
• Sxema bo‘yicha o‘rganish;
• Sir;
• Iqtibos;
• G‘oyalar savati va boshqalar;

• Ochiq savollar yordamida bashorat qilish;
• Bilaman, bilmoqchiman, bilib oldim;

O‘quv jarayonining samaradorligi uchun to‘g‘ri texnologik usullarni tanlash, ularni muvaffaqiyatli birlashtirish va ularni allaqachon tanish bo‘lgan an'anaviy o‘qitish shakllari doirasiga moslashtirish qobiliyati muhimdir.

Tanqidiy fikrlash faol, ijodiy usullar sari qadamdir . Agar biz bolani g‘ayrioddiy shaxs qilib tarbiyalamoqchi bo‘lsak, uni shunchaki ma'lumotlar bilan to‘ldirishimiz emas, balki uni tanqidiy fikrlashga undashimiz, ya'ni olingan ma'lumotlar asosida o‘z xulosalarini chiqarishimiz, mulohaza yuritishimiz va to‘g‘ri savollar berishimiz kerak.

Olimlarning ta’kidlashicha, axborotning tez o‘sishi bilan bog‘liq bo‘lgan tez o‘zgarib borayotgan zamonamizda tafakkur tarkibida inson bilimlari hajmi yuqori sur’atlarda ortib bormoqda. Fikrlash jarayoni tayyor yechimga ega bo‘lmagan vazifa yoki muammo yuzaga kelganda boshlanadi. Agar biror narsani tushunish, nimanidir tushunish istagi bo‘lsa, bu yerda biz fikrlash haqida ham gapiramiz. Ammo zamonaviy bolalar mustaqil fikrlashni va bilim olishni o‘rganishga intilmay, gadjetlarga ustunlik berishadi. Mazkur jarayonda tarbiyachi-[pedagoglar oldida bir qancha savollat tug‘ila boshlaydi:

Zamonaviy maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish uchun motivatsiyani qanday oshirish mumkin?

Bolalarni ta'lim jarayoniga qanday jalb qilish kerak?

Bilimlarni qanday o‘rgatish kerak?

Bu muammolarni faqat an’anaviy tizimga tayanib hal qilib bo‘lmasligi aniq.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘zlarini bilim olishga undash uchun innovatsion o‘qitish usullaridan foydalanish kerak. Bundan tashqari, ongning boshqa fazilatlari kabi , fikrlash ham rivojlanishi mumkin.

Tafakkurni rivojlantirish fikrlash qobiliyatini rivojlantirish demakdir .

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy faoliyatini shakllantirishda ijobiy natijalarga erishishga imkon beradigan innovatsion usullardan biri bu tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari.

Ko‘pincha tanqidiy fikrlash deganda biror narsaning ishonchliligi, to‘g‘riligi yoki qiymatini baholash, sabablar va muqobil nuqtai nazarlarni izlash va topish, vaziyatni bir butun sifatida qabul qilish va faktlar va dalillarga asoslangan holda o‘z pozitsiyasini o‘zgartirish qobiliyati tushuniladi. U mantiqiy yoki analitik fikrlash deb ham ataladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi avvalo bolaning qiziqishini uyg‘otish (undagi izlanish va ijodiy faollikni uyg‘otish), so‘ngra unga materialni tushunish uchun shart-sharoit yaratish va nihoyat, olingan bilimlarni umumlashtirishga ko‘maklashishga qaratilgan turli usullar majmuidir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1.Петрановская, Л.В. Мы готовим детей к позавчерашнему миру [Электронный ресурс] / Л.В. Петрановская. – Интернет-издание: Православие и мир. – Режим доступа: https://www.pravmir.ru/lyudmila-petranovskaya-myi-gotovim-detey-k pozavcherashnemu-miru/.

2. Роберт, И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты) [Электронный ресурс] / И.В. Роберт. – Эл. изд. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. –398 с.: ил. – Режим доступа: http://znanium.com/catalog/product/538896 [Дата обращения 02 октября 2018

3. Использование технологии развития критического мышления на уроках русского языка и литературы. Манина Наталья Валериевна. Методическая пособия. Вохма.2021. 5 стр.

4. Клустер, Д. Что такое критическое мышление [Текст] / Д. Клустер. // Критическое мышление и новые виды грамотности. – М.: ЦГЛ, 2005. – 80 с.

ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ В РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Д.Б.Худойбердиева
стажер-преподователь ГулГПИ кафедры
“Методика дошкольного и начального образования”
e-mail: hudojberdievgijosiddin@gmail.com
К.Э.Тахирова
студентка ГулГПИ по направлению
дошкольное образование
e-mail: karinatakhirova777@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada keltirilgan manbalar iqtidorli bolalar bilan ishlash va uning tarkibiy qismlarini o‘rganish orqali bolalarda iqtidorning namoyon bo‘lishi uchun asos yaratadi va asosiy yo‘nalishlarni takomillashtirishning ilmiy qarashlari, yondashuvlari va usullarini shakllantirish haqida gapiradi.

Kalit so‘zlar: iqtidor, texnologiya, iste’dod, demokratiya, strategiya, barqarorlik, davlat, nostandart, kreativ, individual.

Annotation: the resources presented in this article provide the basis for the demonstration of giftedness in children by working with gifted children and studying its components, and talk about the formation of scientific views, approaches, methods for improving the main directions.

Key words: talent, technology, democracy, strategy, sustainable, state, giftedness, nostandard, creative, individual.

Необходимость быстрого развития инновационных идей и технологий в мировом масштабе является причиной обращения особого внимания на такие вопросы, как совершенствование системы работы с одаренными детьми, способными к нестандартному и творческому мышлению, развитию детского таланта, организации целеустремленности. ориентированная социально-педагогическая деятельность. В развитых странах приоритет отдается организации углубленного и профильного образования, развитию педагогических механизмов работы с одаренными детьми.

Педагогические особенности работы с одаренными детьми в мире, совершенствование образовательных программ и дидактического сопровождения, развитие детского таланта в процессе внеклассной деятельности, психические чувства, проявляющиеся как таланты и способности, интеллектуальный потенциал на основе индивидуального подхода к детям. ведется. Эти исследования служат определению возможностей и интересов детей нижних ступеней системы непрерывного образования и организации на этой основе содержания образования и признаются фактором радикального изменения системы образования.

Реформы, направленные на совершенствование нормативно-правовой базы поддержки одаренных детей в Узбекистане, внедрение инновационной системы обучения и воспитания одаренных детей, налаживание сотрудничества в этой связи между семьями, образовательными учреждениями и молодежными организациями, разработка диагностического аппарата по отбору одаренных детей одаренных детей на основе передового зарубежного опыта, расширение возможностей внедрения социально-педагогических технологий и методов работы с одаренными детьми. В концепции развития системы народного образования до 2030 года определены такие задачи, как «создание системы осуществления конкретной целенаправленной работы с одаренными детьми и талантливой молодежью, организация «Президентских школ».

Этим объясняется необходимость уточнения педагогико-психологических особенностей работы с одаренными детьми и критериев отбора и развития одаренных детей, совершенствования социально-педагогической структуры и организационно-методической системы работы с одаренными детьми.№ ПФ-4947 Президента Республики

Узбекистан от 7 февраля 2017 года «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан», о Государственной программе «Молодежь – наше будущее» от 27 июня 2018 года Постановление № ПФ-5466 от 29 апреля 2019 года «Об утверждении Концепции развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года», Постановление № ПФ-5712 от 14 августа 2018 года – реализация указанных задач в Решении PQ-3907 «О мерах по поднятию нравственного и физического совершенства системы образования на новый качественный уровень» и других нормативно-правовых документах это исследование работает в определенной степени.

Талант – это качество психики человека, которое систематически развивается на протяжении всей жизни и определяется тем, что человек обладает способностью достигать более высоких результатов в одной или нескольких областях по сравнению с другими людьми.

В психологических словарях понятие «талант» определяется следующим образом:

1) талант – уникальное сочетание способностей, обеспечивающее успешное осуществление данной деятельности;

2) талант - это общие способности, определяющие масштаб возможностей человека, уровень активности и уникальности;

3) талант - целостная индивидуальная характеристика умственного потенциала, способности к обучению и познавательных способностей;

4) талант – это наделённые природой способности, их природная основа, своеобразие и степени проявления;

5) талант – это талант, наличие внутренних возможностей и условий для достижения высоких результатов в деятельности.

На основании этих описаний можно отметить, что талант – это общие интеллектуальные и познавательные возможности человека, одаренного от природы, способность добиваться успехов в деятельности (например, учебной, творческой, профессиональной, научной) верхом на особых способностях.

Важный аспект работы с одаренными детьми связан с их социализацией. Если под социализацией понимается процесс формирования личности под влиянием культуры и общения, общения друг с другом, то понятие социализация – это процесс овладения примерным поведением, психологическими механизмами, социальными критериями и ценностями, необходимыми для успешного развития общества.

Одаренные дети – это дети, сочетающие в себе общие и специальные способности. Их отличают от других детей следующие признаки:

- любопытство;
- постоянно ищем ответы на различные вопросы;
- быстрое развитие речи, мышления, памяти;
- увлекается музыкой, рисованием, чтением, математикой с раннего возраста;
- высокий уровень познавательной деятельности и учебной деятельности;
- целеустремленность и оригинальность в поиске решений проблем;
- продуктивность мышления.

С педагогико-психологической точки зрения общие и специальные способности зависят от важных аспектов с учетом возрастных периодов.

Талант можно рассматривать и развивать как общую и универсальную способность в раннем - дошкольном и младшем школьном возрасте. Со временем эта «общая способность» приобретает свои особенности и определяет определенное направление. При этом необходимо обращать внимание на то, в какой степени этот талант проявляется у ребенка. Явно проявленная способность, т. е. признанная психологами, педагогами и родителями, называется «скрытой» способностью, а способность, не замечаемая окружающими, называется «потенциальной» способностью.

Талант это:

1. Именно качественная совместимость способностей обеспечивает успешное выполнение деятельности. Взаимное перемещение способностей с определенной структурой происходит за счет развития других способностей вместо одних способностей.

2. Общие способности или общие компоненты способностей, которые показывают широту личностных возможностей, являются уровнем и своеобразием деятельности человека.

3. Умственный потенциал или интеллект – это комплексная индивидуальная характеристика познавательных способностей и склонности к обучению.

4. Совокупность признаков природных способностей, уровень их проявления и уникальность способностей.

5. Талант – это наличие внутренних возможностей для достижения успеха в определенной деятельности.

Следовательно, талант–это качественно своеобразная совокупность способностей, которая выражает зрелость творческих способностей человека или определенной группы людей. Талант различается, с одной стороны, уровнем умственного развития, психических и духовных качеств, а с другой - овладением различными областями знаний в зависимости от направленности этих способностей.

Талант зависит от категорий «возможность» и «реальность». Человеческий талант – это только способность приобретать знания и навыки. Приобретение этих знаний и навыков зависит от многих условий.

Талант–это качественно определенный набор способностей, обеспечивающих успешное выполнение деятельности; умственные способности или интеллект; индивидуальное описание познавательных способностей и способностей к обучению. Одаренный школьник – обладатель индивидуального потенциала, отличающийся от других детей своим уровнем интеллекта, познавательных способностей, способностей. Интеллектуальная способность–это характеристика интеллекта, характеризующая успешность интеллектуальной деятельности в конкретных ситуациях с точки зрения правильности, а также быстроты обработки информации в процессе решения задач, оригинальности и разнообразия идей, высокой скорость и глубина обучения, методы познания является отражением индивидуальности.

Одаренный ребенок – ребенок, отличающийся яркими, публичными, иногда известными достижениями (или имеющий внутреннюю основу для таких достижений) в той или иной деятельности. Сегодня большинство психологов признают, что качественное своеобразие таланта и степень его развития есть сложная игра наследственности, а социальная среда, всегда связанная с деятельностью ребенка (игрой, обучением, трудом), является результатом взаимодействия.

Одним словом, организация интеллектуальных возможностей одаренных детей в нашей стране на основе опыта развитых стран создает прочную основу для обеспечения развития страны.

Одаренные дети – это дети, сочетающие в себе общие и специальные способности. Их отличают от других детей следующие характеристики:

-любознательность;

-постоянно ищет ответы на различные вопросы;

-быстрое развитие речи, мышления, памяти;

-интерес к музыке, рисованию, чтению, математике с раннего возраста;

-высокий уровень познавательной активности и учебной деятельности;

- целеустремленность и оригинальность в поиске решения проблем;

- продуктивность мышления.

Дидактико-психологическое направление работы с одаренными детьми дошкольного возраста использовалось нами как основное средство управления учебной деятельностью, а также эффективности психологических механизмов в процессе обучения и полного раскрытия их способностей.

Исходя из того, что научно-исследовательское обучение представляет собой сложный образовательный процесс, прежде всего интеллектуальным способностям (навыкам анализа, сравнения, обобщения, синтеза, выделения важного, умения видеть проблемы образовательного процесса), а также обучение. Определяли уровень интереса и мотивации, уровень целевой ориентации, оригинальность мышления, уровень умения организовать собственную деятельность, выбор своего направления, уровень усилий для достижения цели.

Склонность к учебе у одаренных детей осуществляется в разных темпах, т.е. углубленная дифференциация, в частности, на уровне самосто-ятельного знания, а также целостной индивидуальности личности.

В исследовании использовались три варианта работы с одаренными детьми:

- раздельное обучение-в специализированных государственных организациях дошкольного образования;

- вместе-раздельно - в специализированных группах;

- совместное обучение – обучение одаренных детей вместе со сверстниками в «естественных условиях».

С педагогической и психологической точки зрения общие и специальные способности зависят от важных аспектов с учетом возрастных периодов. Талант можно рассматривать и развивать как общую и универсальную способность в раннем возрасте-дошкольном и младшем школьном возрасте. Со временем эта «общая способность» приобретает свои особенности и определяет определенное направление.

В заключение, организация интеллектуальных возможностей талантливых детей в нашей стране на основе опыта развитых стран создает прочную основу для обеспечения развития страны.

Известно, что дошкольный возраст – это возраст игр. Данные исследований показывают, что наблюдение за жизнью окружающей среды, организованное и тщательно продуманное взрослыми, оказывает решающее влияние на обогащение содержания детских игр. Форма игры основана на стремлениях дошкольника, например, знакомя его с миром музыки, способствует развитию таланта ребенка, а умелое сочетание методов игрового руководства способствует максимальному развитию творческих способностей ребенка. талант.

В настоящее время доказано, что существует тесная связь между развитием способностей и позицией эмоций, вызывающих интерес ребенка к деятельности. Ни в одной детской деятельности эмоциональный опыт не собирался так успешно, как в игре. Кроме того, игра может быть эффективным средством профилактики и коррекции таких проблем личности, как тревога и агрессия у одаренного ребенка.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 14 августа 2018 года «О мерах по воспитанию нравственной, нравственной и физической зрелости молодежи, по поднятию качества ее системы образования на новый уровень» - Постановление № 3907. // Национальная база данных правовых документов, 15.08.2018, № 07Г'18Г'3907Г'1706.

2. Рабочая концепция одаренности / Науч. изд. В. Д. Шадрикова. - М., 2002. - 7-9 с.

3. Психология: Словарь Под обх. изд. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. - М., 1990. - С. 247.

4. Войтенко Т. Обучение через саморазвитие и самовоспитание. // Директор школы. - М., 2000. - №3. – С. 76–86.

5. Философия: энциклопедический словарь (составитель и ответственный редактор К. Назаров). - Т.: Шарк, 2004. - С. 173-174.

6. Рахматова.Ф.Г. Иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш технологиясини такомиллаштириш. Pedagogika fanlari doktori. diss. – Т., 2008. – 23-24с.

KICHIK GURUHLAR PSIXOLOGIYASI VA KICHIK GURUHLARDA UCHRAYDIGAN MUOMMOLARNING BIR NECHA SABABLARI HAMDA YECHIMLARI

Botirova Yorqinoy Dilshod qizi
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
O‘sganova Muhlisa
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi
e-mail: yorqinoybotirova135@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda kichik guruhlar psixologiyasi va kichik guruhlarda uchraydigan asosiy muommolar hamda sabablar va yechimlar. Guruh a’zolarining shaxslararo munosabatlari. Muomila madaniyati,mehr-oqibati,o‘zarohurmati haqida so‘z yuritilgan. Shu bilan birga jamoa ichidagi shaxslarning liderlikka intilishi. Guruhlardagi liderlar jamoani qanday boshqarishni biladi, albatta barcha ma’suliyatni o‘z zimasiga olsa jamoani birlashtirib, hamjihatlikda ishlashga undasa maqsadga muofiq ish bo‘ladi va bu guruh eng yaxshisi bo‘la oladi.

Kalit so‘zlar: Kichik guruhlar psixologiyasi,guruhlardagi muommolar, guruh a’zolari, xarakter xususiyati, liderlikka intilish, munosabatlar, muomila madaniyati

Annotation: This article discusses the psychology of small groups, the main issues that arise within them, their causes, and solutions. The interpersonal relationships among group members, the culture of communication, compassion, and mutual respect are analyzed. Additionally, it addresses the aspirations of individuals within the team for leadership and how leaders manage the group. When leaders properly understand their responsibilities and encourage the team to work together in unity, it helps the group perform successfully and creates opportunities to achieve the best results.

Key words: Psychology of small groups, problems in groups, group members, character traits

Kichik guruhlar chegaralangan bo‘ladi, shuning uchun ham ,,Kichik guruh” deb ataladi. Kichik guruhlar 2 kishidan boshlab, 30-40 tagacha bo‘ladi.2 kishilik guruhga biz yangi turmush qurgan oilani misol qilib aytishimiz mumkin,demak oila ham kichik guruhni tashkil qilishar ekan.30-40 kishilik guruhga biz o‘quvchilardan iborat sinfni,talabalardan iborat guruhni hamda 30-40 kishidan oshmagan jamoani misol qilib aytishimiz mumkin.

Albatta, tanganing nargi tomoni ham bordeganlaridek Kichik guruhlarda ham turli o‘ziga yarasha muommo va kamchiliklari bo‘ladi. Kichik guruhlarda uchraydigan asosiy muomolardan biri kelishib bir yoqadan bosh chiqarib, hamjihatlikda harakat qilmasligidir. Bunda bir guruh sardoriga bo‘ysunmasligi, gaplariga quloq solmasligi, o‘zini hammadan yaxshiroqman deb hisoblashi, o‘zidan boshqaning gaplariga e'tibor qaratmasligi yoki guruh a'zolari bilan yaxshi munosabatda bo‘lmay,ularni mensimasligi bo‘lishi mumkin. Masalan, bir guruh a’zolarining tuli xil sharoitlarda o‘sganligi bo‘lib, hamma sharoiti yaratib berilgan guruh a’zosining o‘zidan biroz sharoiti og‘iroq guruh a’zosini hurmat qilmasligi, fikrlarini inobatga olmasligi, o‘zini undan bir pog‘ona yuqori hisoblashi hamda past nazar bilan qarashi mumkin. Guruhdagi bunday muommo va kamchiliklar va shunga o‘xshash vaziyatlar guruhning tarqoq bo‘lishiga rivojlanib yaxshi o‘smasligiga va ming afsuski guruh tarqalib ketishiga yoki guruh a'zolarining tez-tez almashishiga sabab bo‘ladi. Bunday guruh o‘solmaydi, rivojlanmaydi, yangiliklar yarata olmaydi, yuksaklikka ko‘tarila olmaydi. Bunday vaziyatlar bo‘lmasligi uchun guruh tashkil qilishda ba'zi bir asosiy narsalarga e'tibor berish kerak.

Guruh tashkil qilinayotganda har bir guruh a'zosi bo‘laman degan har bir ishtirokchining xarakteri, dunyoqarashi, qanday fikrlashiga oid umumiy test, savol-javob va treninglar o‘tkaziladi va natijalarga binoan bir-biriga o‘xshagan harakter,nisbatan bir xil fikrlash va dunyoqarashga ega bo‘lgan shaxslar bir jamoaga olinadi.Bunday usulda birlashgan jamoada o‘sish, bir-biriga bo‘lgan o‘zaro hurmat hamda rivojlanish, yangiliklar yaratish va albatta yuksaklikka ko‘tarila olishi mumkin.Yana shuni ta'kidlash joizki ,guruh a'zolarining bir-biriga bo‘lgan hurmat-e'tibori va

albatta guruh a'zolarining orasida liderlarning bo‘lishi katta guruh bo‘ladimi, kichik guruhlar bo‘ladimi barbir muvaffaqiyatlarga erishadi, yuksaklikka ko‘tarila oladi. Guruhlardagi liderlar jamoani qanday boshqarishni biladi,albatta barcha ma’suliyatni o‘z zimasiga olsa jamoani birlashtirib, hamjihatlikda ishlashga undasa maqsadga muofiq ish bo‘ladi va bu guruh eng yaxshisi bo‘la oladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki,kichik guruhlarda faoliyat olib borish,anchagina murakkab bo‘lsada, bunday guruh a’zosi bo‘lish va shunday guruhda rivojlanish juda yaxshi. Agar aytib o‘tganimizdek,o‘z xohish-istagi bilan psixologlar yordamida o‘tkazilgan treninglar hamda testlar orqali saralab,tanlab olingan guruh bo‘lsa, aynan shunday guruhlarda rivojlanish,yangiliklar yaratish,oldinga hammadan ko‘ra ko‘proq intilish, yuksaklilka chiqish, ko‘plab yutuqlarga erishish kuzatiladi.Bunday guruh yaxshi rivojlanishi har bir guruh a’zosining xohish-istagi va albatta harakatiga bog‘liq. Hamma bir kishi uchun,bir kishi hamma uchun harakat qilsa bundan yaxshi guruh bo‘lmaydi.Bundan ko‘rinadiki hamma baravariga harakat qilsa guruh rivojlanadi,o‘sadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Nishanova Z.T., Kamilova.N.G., Abdullayeva D.U., Xolnazarova M.X. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. –T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. - 2018. - 600 b

2. G‘oziyev E.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent, 1997

3. Karimova V. Psixologiya. –Toshkent, 2000

4. G‘oziyev E.G. Psixologiya (Yosh davrlar psixologiyasi). -T.: O‘qituvchi. 1994

5. Davletshin M.G‘., To‘ychiyeva Sh.A., Mavlonov S.M. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. -T.:TDPU, 2004 y.

6. Ibragimov X.I., Yo‘ldoshev U.A. Pedagogik psixologiya. -T.: 2010 y

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI KREATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Durdona Xudoyberdiyeva
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi”
kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
e-mail: hudojberdievgijosiddin@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola bo‘lajak tarbiyachilarning tadqiqotchilik kompetentligini kreativ yondashuvlar asosida takomillashtirish xususida boradi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, bo‘lajak tarbiyachilar, fan va ta’lim, bo‘lajak tarbiyachining mahorati, kreativlik, kasbiy kompetentlik, kreativ kompetentlik, kompetensiya.

Annotation. This article is about preparing future teachers for professional activities and improving their creative abilities based on the competence approach.

Key words: preschool education, future educators, science and education, skills of the future educator, creativity, professional competence, creative competence, competence.

Jahon miqyosida pedagogik tajriba va ilmiy tadqiqotlarni tahlil qilish natijasida inson hayoti davomida egallaydigan barcha ma'lumotining 70%ini besh yoshgacha bo‘lgan davrda olib ulgurishi o‘z isbotini topgan. Darhaqiqat, bu davr mobaynida bola dunyoni idrok qilishni boshlaydi, fikrlaydi, atrof-olam bilan tanishadi, umri davomida oladigan bilimlarga zamin tayyorlaydi. Shuning uchun ham yurtimiz kelajagi hisoblangan yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda maktabgacha ta’lim tashkilotlari va tarbiyachilarining o‘rni beqiyosdir.

Zamonaviy jamiyat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim sohasi uchun yangi vazifalarni qo‘yadi, faoliyatning sifatiga qaratilgan yosh avlodni maktabga tayyorlab berishning yangi

darajasini talab qiladigan davlat standartlari joriy etilmoqda. Zamonaviy maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy salohiyat darajasi va kompetentligini rivojlantirish, tarbiyachi va butun ta’lim tashkilot- lari raqobatbardoshligi tamoyilini joriy etish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan etib belgilanmoqda. Ta'kidlash joizki, zamonaviy tizimda maktabgacha ta’lim tizimi tarbiyachilarining shaxsiy va kasbiy fazilatlariga qo‘yiladigan talablar ko‘tarilib, pedagog ijodiga katta e'tibor va bu ijodkorlikning pedagogik faoliyatida namoyon bo‘lishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi ta’lim jarayonining asosiy qismi tarbiyachi va tarbiyachilarining bola bilan kundalik hamkorligi, unga xulq-atvor meyorlarini ko‘rsatish va turli bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatishdir va bu jarayonda yetakchi rol tarbiyachiga aloqadorligini ko‘ramiz.

Davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri-maktabgacha ta’lim sohasiga qo‘yiladigan talablar orasida maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarining kasbiy va kreativ kompetentligini oshirish uchun ham so‘nggi yillarda qator chora-tadbirlar yo‘lga qo‘yilmoqda. Chunonchi, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan 2016-yil 29-dekabrda qabul qilingan “2017-2021- yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora- 5 6 tadbirlari” to‘g‘risidagi qarorda ham “Ilg‘or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun ta’lim sifatini oshirish, ta’lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo‘llaniladigan zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish zarur [1]” deb alohida uqtirib o‘tilgan.

Hukumatimiz rahbari tomonidan O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha tubdan rivojlantirish konsepsiyasining qabul qilinishi maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta’limtarbiya jarayoniga zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shartsharoitlarni tubdan yaxshilash, maktabgacha ta’lim tizimiga innovatsiyalarni, shuningdek, eng ilg‘or pedagogik va axborotkommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish ustuvor vazifa sifatida belgilab olingan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maktabgacha ta’lim tizimida eng muhim ehtiyoj maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarining kasbiy yetukligi bilan birga kreativ kompetentligi hamdir. Pedagog shaxsiga qo‘yiladigan talab eng avvalo o‘z ustida izlanishlar olib borishidir. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining kasbiy yetukligi va kreativ potensialga egaligi ta’lim sifatini oshirish uchun xalq hamda jamiyat oldidagi o‘z masuliyatini samarali anglashga, ta’lim-tarbiya 11-12 jarayoniga ijodiy yondashishga, o‘z mahoratini doimo takomillashtirib borish va ishdagi o‘rtoqlarini o‘sishiga yordam beradi. Shuningdek, tarbiyachining kreativligi, hodisalarni tahlil qilishga ilmiy nuqtai nazardan ijodiy yondashuvi bolani har tomonlama rivojlantirish muvaffaqiyatini amalga oshirishga imkon beradi. Bu esa o‘z-o‘zidan shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak tarbiyachilarini tayyorlayotgan oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritadigan pedagoglardan ham o‘quv jarayoniga mazmunan va shaklan yangiliklar kiritishni, ta’lim jarayoniga kreativlikni olib kirishni taqozo etadi. Bu kabi islohotlar o‘z navbatida oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak tarbiyachilarining kreativlik kompetentligini shakllanishiga turtki bo‘ladi.

III renesans davrida maktabgacha ta’lim sohasining rivojlanishi va taraqqiy topishida yuqori malakali maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilariga bo‘lgan ehtiyoj va talab ortib bormoqda. Ayniqsa, mutaxassislik fanlarining fundamental asoslarini, pedagogika va psixologiya metodlarini mukammal egallagan, kasbiy tayyorgarligi yuksak darajada bo‘lgan hamda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikma va malakasiga ega ijodkor tarbiyachilarini tayyorlash talab etilmoqda. Oliy ta’lim tizimida mazkur talablarga javob bera oladigan, sifatli ko‘nikmalarga ega bo‘lgan talaba shaxsini shakllantirish imkoniyati vujudga kelmoqda. Buning uchun oliy ta’lim tizimida bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarini tayyorlashga yo‘naltirilgan o‘qitish jarayonida zamonaviy yondashuvlar va

innovatsiyalarni keng qo‘llashga talab ortib boradi. Shuningdek, XXI asr axborotlar oqimi davrida ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalariga, shu jumladan, ta’lim-tarbiya sohasiga ham ko‘plab yangiliklar kirib kelmoqda.

Kreativlik so‘zi (inglizcha “create” yaratuvchanlik, ijodkorlik) so‘zidan olingan bo‘lib, inson shaxsining ijodkorlikka bo‘lgan qobiliyati, ijodkorlik iste'dod darajasi, individning an’anaviylik yoki odat tusiga kirgan fikrlash sxemasidan uzoq bo‘lgan, prinsipial yangi g‘oyalarni yaratishga tayyorlikni xarakterlovchi, shuningdek, muammolarni o‘zgacha tarzda bartaraf etish, iqtidorning mustaqil omili sifatida qabul qilingan ijodiy qobiliyatlaridir.

Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorining muhim omili sifatida aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o‘tkirlikni belgilab beradi. P.Torrens fikricha, “kreativlik” tushunchasi negizida quyidagilar yoritiladi:

- muammoga yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- farazni tekshirish va o‘zgartirish;
- qaror va natijalarni shakllantirish asosida muammoni aniqlash;
- muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlar.

Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga ahamiyat berish lozim: Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e’tibor qaratish zarur: Odatda kreativlik bolalarning faoliyatida tez-tez ko‘zga tashlansada, biroq, bu holat bolalarning kelgusida ijodiy yutuqlarni qo‘lga kiritishlarini kafolatlamaydi. Faqatgina ular tomonidan ko‘p savollar berilishini rag‘batlantirish va bu odatni qo‘llab-quvvatlash, bolalarning mustaqilligini rag‘batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish, bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish va bolalarning qiziqishlariga e’tibor qaratish, ijodiy ko‘nikma, malakalarni o‘zlashtirishlari zarur degan ehtimolni ifodalaydi [3, 187].

Bugungi kunda dunyo miqyosida to‘rtinchi sanoat tamaddunining dvigateli harakatga keltiruvchi kuchi kreativlikdir. Atrofga nazar tashlasak har tomonda inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelish mumkin: virtual reallik, to‘rtburchak tarvuzlar, elektron xizmatlar, tuproqsiz hosil olish... bularning barchasi inson tafakkuri mahsulidir. Odatiy bo‘lib tuyulgan kitob, musiqa, samolyot va hattoki lampalar ham qachonlardir orzu va tasavvurda bo‘lgan, keyinchalik aql-idrok samarasi natijasida yaratilgan. Shu boisdan, hozirgi zamon pedagogikasida “kompetentlik” tushunchasi bilan bir qatorda “kreativlik” tushunchasi ham tez tez qo‘llanilmoqda. Har bir maktabgacha ta’lim tarbiyachisining kompetentlilik darajasi, uning bajargan ishi shu kasbiy faoliyatning yakuniy natijasiga qo‘yiladigan talablarga qay darajada javob berishiga qarab belgilanadi.

Oliy ta’lim muassasasi talabalari va o‘qituvchilari uchun kreativ kompetentligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan yondashuvning joriy etilishi ta’lim mazmuniga, o‘qitish shakliga, usullariga, pedagogik texnologiyalari, nazorat usullariga hamda ta’lim va tarbiya jarayonida talabalar va o‘qituvchilar orasidagi munosabatlarida yangiliklar va o‘zgarishlar kiritishni talab etadi. Shunga binoan, oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak mutaxassislarni o‘qitishda ta’limni tashkil etishning mavjud shakllari bo‘lgan ma’ruza, amaliy, seminar va laboratoriya mashg‘ulotlarini mazmunan yangilash, qo‘shimchalar kiritilishi nazarda tutiladi. Ma’ruza darslarini ijodiy va erkin fikrlovchi muammoli ta’lim shaklida, seminar darslarni kreativ sifatlarni shakllantirishga va amaliy mashg‘ulotlarda kreativ kompetentlikni integrativ yondashuv asosida rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishligi kutilayotgan natijaga samarali erishishda maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2017- yil 19-iyuldagi «Maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida»gi 528- son Qarori.

2. Ikramov Shuxrat Erkinovich. Maktabgacha ta’limda – kreativlik tushunchasi. Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya, January 20, 2022, 28 b.

3. Исянова А.Р. Развитие креативного потенциала педагогического состава ВУЗа на основе профессионального содержания образования. Ташкент: Навруз 2014. 187 с.

4. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. - T., 2015.

5. Solomennikova O.A. Maktabgacha ta’lim muassasasi o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi // Pedagogik ta’lim va fan. - 2007. - No 3. - B. 4-5.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ZAMONAVIY INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH ORQALI IQTISODIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Oripova A’lo O‘ktam qizi
Guliston davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi
e-mail: Oripovaalojon@gmail.com
Amirqulova Sevinch Muxammad qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi
e-mail: Amirqulovasevinch@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada iqtisodiy tarbiyaning ahamiyati, uning afzalliklari va bolalar hayotida qanday o‘rin egallaganligi haqida yozilgan. Iqtisodiy tarbiyani bolalarga qanday o‘rgatish kerakligi va ba’zi usullar to‘g‘risida aytib o‘tilgan. Bolalarni tejamkorlikka o‘rgatishda nimalarga e’tibor berishimiz kerakligi, ota-onalarning bolalar bilan qanday munosabatda bo‘lishi kerakligi haqida ham tavsiyalar berilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tejamkorlik sifatini shakllantirish orqali kelajakda yetuk, aqlli va har bir harakatini to‘g‘ri mushohada qila oladigan shaxsni kamol toptirishimiz mumkin.

Kalit so‘zlar: AKT, shaxs, multimedia vositalari, voqea-bilim muhiti, axborot muhiti.

Abstract: This article discusses the importance of economic education, its advantages and its place in children's lives. It discusses how economic education should be taught to children and some methods. It also gives recommendations on what we should pay attention to when teaching children to save money, and how parents should interact with their children. By forming the quality of thrift in preschool children, we can raise a mature, intelligent person in the future who can correctly observe his every action.

Keywords: ACT, personality, multimedia tools, event-knowledge environment, information environment.

Maktabgacha yosh davri 3 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi. Bu bosqich bola hayotining eng muhim davrlaridan biridir va aynan shu davrda bola o‘rganishi kerak bo‘lgan bilimlarning 80-90 % ini egallab oladi. Maktabgacha yosh davri bilim berishning, uni o‘rganishning eng qulay va har tomonlama mos bo‘lgan rivojlanish davri hisoblanadi. Bu davrda ta’lim va tarbiyaning barcha turlari uyg‘unlikda olib borilmog‘i lozim. Shu jumladan, maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilariga iqtisodiy tarbiyaning qanchalik muhimligi, hayotda qo‘llash kerakligi haqida dastlabki elementar bilimlar berib boriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “O‘zbekiston respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarorida Maktabgacha ta’limni yanada rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri ta’lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish ekanligi, maktabgacha ta’lim sohasida dasturiy vositalar, axborot ma’lumotlar bazalari, multimedia mahsulotlarini ishlab chiqish va ularni maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatida qo‘llash haqida fikrlar bildirilgan. Bu qarorga muvofiq tarbiyachi-o‘qituvchilar bolalarda iqtisodiy tarbiyani, tejamkorlikni shakllantirishda multimedia vositalaridan ham keng foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Bu jarayon albatta maktabgacha ta’lim tashkiloti hamda ota-onalar hamkorligida amalga oshiriladi va ular ham o‘z farzandlariga tejamkorlikni o‘rgatish jarayonida muhim hayotiy saboqlarni ham o‘rgatib borishlari kerak. Masalan, pulni tejash, tabiiy boyliklarni tejash, suvni tejash, elektr energiyasi va issiqlik energiyasini tejash va hokazolar. Bolani tejamkor bo‘lishini xohlasak birinchi navbatda ota-onalar o‘zlarini tarbiya etmog‘i lozim. Chunki bola eshitgan narsasini emas, balki ko‘rgan narsasini qilishga odatlangan. Taqlidchan bo‘lishi bu tabiiy

holdir. Har narsada bola ota-onasidan o‘rnak oladi. Bolaga tejamkorlik faqat pul bilan bog‘liq emasligini tushuntirish kerak. U ega bo‘lib turgan barcha narsalarini tejab ishlatishi kerakligi haqida bilishi lozim. Bola tejamkor bo‘lsa, nafaqat o‘ziga balki dunyodagi barcha insonlarga ham foydalidir. Bola faqat ota-onasi xohlagani uchun emas, balki buni bilib tejamkor bo‘lishga harakat qilishi kerak. Bola o‘z tashabbusi bilan ishlatmaydigan o‘quv qurollarini, o‘qib bo‘lingan kitoblarni boshqalarga berish kerakligini aytsa, ota-ona tejamkor bola tarbiyasida yaxshi natijalarga erishayotgan bo‘ladi.

Ota-ona ham o‘z xatti-harakatlariga diqqatli bo‘lsa, uyda ochiq qoldirilgan suvni, yoniq qolgan chiroqni, behuda yoniq turgan televizorni o‘chirib yurishi kerak. Buni bola ota-onasida ko‘rsa, albatta, o‘ziga qoida deb qabul qiladi va o‘zi ham shunga odatlanadi. Har doim bolaga tabiatning go‘zalligi haqida, suv qanchalik muhimligini, chiroyli o‘rmonlar rasmini, daraxtlarning gullab - yashnagan rasmlarini ko‘rsating va suhbatlashing. Bolaning shunda tejamkorlik hislatlari shakllanadi. Bulardan tashqari bolaning kichikligidan boshlab pul haqida to‘g‘ri tushunchalarini shakllantiring. Bolaga ham oila budjeti haqida ma’lumotlar bering. Oilaga pul qanaday mehnat va mashaqqatlar ortidan kelishini bilishi shart, shunda tejab ishlatish degan tushunchani ososn o‘rganib boradi. Ota-ona bolada pul yig‘ishni ham to‘g‘ri shakllantirishi kerak. Masalan, bolaning biror maqsadi uchun onasi ham, dadasi ham va bolani o‘zi ham pul yig‘ishi kerak. Misol uchun, bola velosiped olmoqchi bo‘lsa yig‘ilgan puldan olib berish orqali bola iqtisodiy madaniyatni egallab boradi. Albatta yuqorida keltirilgan bir nechta misollar ota-ona va bola, tarbiyachi va bola o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari va shunga o‘xshash munosabatlarda o‘ziga xos saarali ahamiyatga egadir. Shuningdek bolaga har qanday narsani oson o‘rgatish usuli bu-o‘yindir. O‘yin esa bolaning ta’lim va tarbiyada samarali natijasini ko‘rsatishida asosiy faoliyat turi hisoblanadi va bolaga iqtisodiy tarbiyani o‘yin orqali oson o‘rgatishimiz mumkin. Masalan, bolaga savdo-sotiq o‘yinini o‘ynatish orqali to‘g‘ri baholay olishni, pulni tejashni, kerak bo‘lgan narsani olishni, muomala madaniyatini o‘rgata olamiz. Bir qancha olimlarimiz ham iqtisodiy tarbiyaning bola hayotidagi o‘rni haqida fikrlarini bildirib o‘tgan. A.S. Makarenkoning fikricha, erta yoshdan boshlab bola oilaviy sharoitda kelajakdagi iqtisodiy faoliyatga odatlangan bo‘lishi va halollik, g‘amxo‘rlik, tejamkorlik, mas’uliyat haqida tushunchaga ega bo‘lishi lozim. "Iqtisodiy tarbiya", "Iqtisodiy ta’lim" kabi tushunchalarni talqin qilgan tatqiqotchilar: A.F. Amend, L.P. Kurakov, B.T.Lixachev fikrlariga ko‘ra shaxsning iqtisodiy fazilatlarini shakllantirishda tejamkorlik, samaradorlik, foyda, tadbirkorlik, tavakkalchilik, qiymat kabi tushunchalarni o‘zlashtirish iqtisodiy bilim olishning muhim jarayoni hisoblanadi. Maktabgacha ta’limda mezonlarga mos keladigan ko‘rsatkichlarning mavjudligi bo‘yicha iqtisodiy ta’lim darajasini yuqori, o‘rta, past darajada baholash mumkin. Yuqori darajada: bolalar iqtisodiy tushunchalarga ega bo‘ladi. Ota-onalarning ishiga qiziqish bildiradi, kasbi haqida ma’lumotlarga ega bo‘ladi, ba’zi iqtisodiy so‘zlarni ishlatishi ham mumkin, o‘yinlardagi iqtisodiy bilimlarni hayotida qo‘llay oladi. O‘rta darajada: bunda bolalar iqtisodiy bilimga ega bo‘ladi, ammo uni qo‘llay olmaydi, ota-onalarining ishiga beqaror qiziqishlari bor, lekin mavjud bilimlari tiniq emas, noaniq, yuzaki bo‘ladi. Past darajada: bola iqtisodiy tushunchalarning ma’nosini tushuntira olmaydi, oila ehtiyojlariga qiziqish bildirmaydi, faqat tashqi kuzatuvchilar sifatida harakat qiladi. Quyida esa bolani yuqoridagi darajalarini rivojlantirishda, hamda tejamkorlikka o‘rgatishda bolalar uchun qo‘llaniladigan bir nechta o‘yin metodlarini ko‘rib chiqamiz.“Yarimta tuxum” metodi. Bu metod orqali bolalarga elektr energiya, issiqlik energiyasini tejashni o‘rgatamiz. Bolalar xonasiga yoki zalga yasalgan yarimta tuxumlarni yopishtiramiz. Buni yasashda ranglardan ham foydalansak yanada ham qiziqarli bo‘ladi. Farzandlarimizdan esa kim uyda yoniq qolgan chiroqni, behuda yongan gazni, yoniq turgan televizorni, ochiq qolib ketgan suvni o‘chirsa birinchi kelib, yarimta tuxumni butun qilishini so‘raymiz. Kim eng ko‘p butun tuxum yig‘sa, o‘sha uyimizdagi "Eng tejamkor bola" naminatsiyasiga ega bo‘ladi. Bola bu o‘yin orqali tejamkorlikni o‘rganadi va har doim e’tiborli bo‘lib yurishga odatlanadi.

“Barchasini xarid qil” metodi. Bu metod bolalarda iqtisodiy bilimni shakllantirishga yordam beradi. Tarbiyachi boshchiligida bolalarga xarid qilinishi kerak bo‘lgan narsa va predmetlarning ro‘yxati yoki rasmi beriladi va uni xarid qilishlari uchun kartochkalar beriladi keyin esa, bolalar

to‘g‘ri taqsimlash orqali ro‘yxatda keltirilgan barcha narsani olishga hamda kartochkalarni shunga qarab sarflashga harakat qilishadi. Barcha narsalarni xarid qilgan bolalar rag‘batlantirib boriladi. Natijada bolalarda pulni to‘g‘ri taqsimlash, xarid davomida qaysi narsa ko‘proq kerakligi qaysinisi esa ozroq kabi tushunchalarni o‘rganib boradilar. Shu kabi o‘yinlar bolalarning e’tiborini tortadi va ular buni bajarishga qiziqadi va bu o‘rgangan bilimlari bolaning hayoti davomida qo‘l keladi. Maktabgacha yoshda iqtisodiy ta’lim muhitining mazmuni quyidagilardan iborat:

-o‘yinga asoslangan iqtisodiy muhit yaratish;

- ijtimoiy muhit (ota- onalar, ta’lim jamoasi, MTT);

-voqea - bilim muhiti (qiziqarli ekskursiyalar, mashhur odamalar bilan uchrashuv)

- axborot muhiti (do‘konlar, banklar, xizmatlar markazi).

Iqtisodiy bilimning yana bir sharti oila, odamlar, jamiyatning iqtisodiy ahvoliga oid bolalar faoliyatini tashkil etishdir. O‘yin faoliyati bolaning asosiy faoliyati bo‘lganligi uchun o‘yin va mehnat kabi faoliyat turlari orqali bolaga iqtisodiy bilim berish oson kechadi. Oila iqtisodiyoti, jamiyat iqtisodiyoti, tadbirkorlik haqida elementar bilimga ega bo‘lishi bolaning dunyoqarashini yanada oshiradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 08.05.2019 yildagi PQ-4312-son "O‘zbekiston respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
2. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat dasturi. T.:2021.
3. F.R.Qodirova "Maktabgacha pedagogika" -T.: "Tafakkur", 2019.
4. N.Ismatova. Z.Zamonov "Tarbiya" Toshkent-2021.
5. U.G‘ofurov, Q.Sharipov –T.: "Tadbirkorlik asoslari", 2018.

OILADA OTA-ONALAR O‘RTASIDAGI SALBIY MUNOSABATLARNING BOLA TARBIYASIGA TA’SIRINI BARTARAF ETISHNING XORIJIY TAJRIBALARGA ASOSLANGAN SAMARALI USULLARI.

Oripova A’lo O‘ktam qizi
Guliston davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi.
e-mail: Oripovaalojon@gmail.com
Mirsaidova Madina O‘tkir qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi
e-mail: Mirsaidovamadina@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada bola tarbiyasida oilaviy qadriyatlarning ahamiyati, ta’siri hamda, ajrimning bolaga salbiy ta’sirlari o‘rganilib uni bartaraf etish, oilaning muqaddas qadriyatlarini yosh avlodlarda shakllantirish usullarini ishlab chiqish, targ‘ib qilish va amalga oshirish yo‘llari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Oila, jamiyat, shaxs, ta’lim, tarbiya, xorijiy tajriba, ajirim.

Abstract: This article examines the importance and influence of family values in raising a child, as well as the negative effects of divorce on the child, and discusses ways to eliminate it, develop, promote and implement methods for forming the sacred values of the family in younger generations.

Keywords: Family, society, individual, education, upbringing, foreign experience, my work.

Oila jamiyatning ajralmas bo‘lagi. Oila, farzand, ota-ona kabi so‘zlarni eshitganimizda bizda o‘zgacha his-tuyg‘u va ijobiy fizkrlar o‘z o‘zidan hayolimizga keladi, lekin shunday ijobiy fikrlar orasida ota-onalar munosabatida turli dilxiraliklar, kelishmovchiliklar tushunmovchiliklar hamda eng yomoni ajirim degan salbiy fikrlar ham aylanadi. Oila qurishdan maqsad inson o‘zi tanlagan inson bilan havas qilarli, boshqalarga o‘rnak bo‘la oladigan, jamiyatga nafi tegadigan farzand tabiyalab voyaga yetkazishdir. Lekin bazi bir yoshlar oilaning tub mohiyatiga yetmasdan, hayotning baland-u pastlariga chiday olmasdan to‘g‘ri yechim deya ajirimlar sonini ko‘paytirayaptilar. Ajirimdan kimdir foyda ko‘radi deb hech kim ayta olmaydi va zarar

ko‘ruvchilar faqatgina norasida bolalar va ularing kelajak hayotidir. Ajirim bugungi kunda ko‘p eshitayotgan so‘zlarimizdan biri bo‘lib qoldi va bu mavzuning eng achinarli tomoni farzandli oilalarning ajrashayotganligidir. Ajirimlar sonining ko‘payishi yildan yilga oshib bormoqda va bunga sabab deb quyidagilarni keltirish mumkin: erta turmush, yoshlarning hayotga sayoz qarashi, yengil hayot tarziga o‘rganib qolishlari, ayniqsa oilada, ta’lim tashkilotlarida, oilaning sof qadriyatlarini tushunib anglab yetishda yetarlicha ta’lim va tarbiya olmayotganligida deb hisoblash mumkin.

Ko‘pchilk insonlar oxirgi paytlarda farzandim qiynalmasin, yaxshi yashasin deya farzandlari uchun yaxshi sharoit yaratishga intilishadi. Bu yaxshi albatta lekin bola hayoti davomida bir qancha hayotiy saboqlarni oilasidan, ustozlaridan olmasa o‘rganmasa, ular oila, ota-ona, farzand qadriga yetmaydilar va oiladagi bir muncha qiyinchiliklar va tushunmovchiliklarning yechimini osongina ajrimda ko‘rishadilar. Ajirim nafaqat kattalar hayotiga ayniqsa yosh avlodlar hayotiga ham chang soladi. Ajirimdan eng birinchi farzand tarbiyasiga dars ketadi. Masalan: bolaning psixologiyasi, tarbiyasi, xulq atvori, dunyoqarashiga salbiy ta’sir qilishi va bola asabiy bo‘lib qolishi yoki ayni o‘smirlik paytida ongidagi bo‘shliqlar oila, ota-ona, farzand haqida notog‘ri fikr va dunyoqarashga to‘lib qolishi va hayotga umidsiz, negativ, salbiy jihatdan qarab turli yomon yo‘llarga kirib ketishi kabi xolatlar haqiqat bo‘lishi turgan gap.

Xalqimiz orasida “qush uyasida ko‘rganini qiladi” deyilganidek bolalar har qanday xatti harakatni oilasidagi muhitdan o‘rganadi. Oilada farzandlar ota-onaning ko‘zgusi ekanligi, bolalarni tarbiyalashda oilaning qanchalik darajada muhim ekanligini ham yoshligidan singdirib borishlari va bolalarga tarbiya berishda avvalo ota-onalar bolaga o‘rnak bo‘la oladigan bo‘lishlari kerak chunki bolalarning hayolida ularning “ideali” o‘z ota-onalaridir. Bolalarga oilaning qanchalik muhim ekanligini birinchi oilada, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida so‘ng maktabda va boshqa jabhalarda o‘rgatib borishimiz mumkin. Biz maktabgacha ta’lim tashkilotlaridan boshlab bolalarga mehnat qilishni, kattalar mehnatiga hurmatni, qiyinchiliklardan sabr va bardosh bilan o‘tishni o‘rgata olsak albatta bolalar oilaparvar inson bo‘lib yetishadilar. Masalan: dunyo bo‘yicha ajirimlar soni eng kam bo‘lgan davlat Hindistonda maktabgacha va maktab ta’lim tizimida ko‘proq bolalarni mehnatga o‘rgatish, boshqalar mehnatiga hurmatda bo‘lishni, oilaning muqqaddas ekanligini hayotiy bilimlar asosida o‘rgatilib borilar ekan. Ularda xatto ta’sis etilgan institutlarning mutaxassisliklari ko‘pincha kasbiy ta’limga yordam berishga qaratilgan. Maktab tizimidagi ta’lim va tarbiya esa bolalar o‘zilari qiziqgan va tanlagan kasbni egallash ko‘nikmalarini shakllanishiga qaratilgan .

Oilaning qanchalik mustahkamligi oila deb atalmish qo‘rg‘onni barpo etgan ota-onaning yaratgan muhiti, go‘zal qadriyatlarni saqlab uni o‘z farzandiga o‘rgata olishidadir va oilani qanday boshqarish va qanday asrab avaylash bolaga berilgan yaxshi ta’lim va tarbiya orqali singdirilib boradi. Oxirgi yillarda ajrim soning ko‘payishi, ota-onalar o‘rtasidagi mojarolar kelajak yosh avlodning katta qismini salbiy ruhda tarbiyalanishiga sabab bo‘lmoqda. Buning uchun bir qancha tadbir va targ‘ibot ishlarini ko‘rish maqsadga muvofiqdir. Avvalo bola tarbiyasida ota-onaning o‘rni benihoya kattadir. Ota-ona tomonidan farzandiga berilishi lozim bo‘lgan narsalar quyidagilardir: yetarli darajada mehr-muhabbat, intizom, ta’lim va chidam, sabr-toqat. Sevgi-ona, ishonch-otadir. Bola sevgi va mehr shavqatni onasidan olmog‘i lozim. Bola tarbiyalash turmush qurishdan oldin yani yaxshi turmush o‘rtoq tanlashdan boshlanadi va xomiladorlik bilan davom etadi. Ona hali xomilador ekanligidayoq bolani kitob o‘qishga odatlantirishi mumkin, u kitobni ovoz chiqarib o‘qisa, qornidagi bola uni tinglaydi.

Aslida bola ota-ona ko‘zgusi hisoblanadi. Ya’ni muommoli bola yo‘q muommoli ota-ona bor. Agar siz yaxshi bo‘lsangiz bolangiz ham yanada a’lo bo‘ladi. Farzand tarbiyasida bee’tiborlik qilish yaramaydi. Ota-onalar bola tarbiyalar ekan uch asosiy tamoyilga rioya etmog‘i lozim. Bular o‘rgatish, takrorlash, taqdirlash. Bu uch tamoyillar chambarchas olib borilsa bola hayotda o‘z o‘rnini topadi va qiyinchiliklarga to‘g‘ri yo‘l bilan yechim topa oladigan farzand bo‘lib yetishadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Oila pedagogikasi / o‘quv qo‘llanma. – Farg‘ona: Farg‘ona davlat universiteti, 2023.
2. Go‘daklikdan yigitlikka qadar. Sheniz Yujel.– Yangi asr avlodi: 2021

3. Arapbayeva Д.К., Arapbayeva V.K. Sharq mutafakkirlarining oila va tarbiya haqidagi qarashlari. Zamonaviy ta’lim. 2015.

4. Xidirova F.F. Oila pedagogikasi. Oliy ta’lim muassasalari uchun o‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2007.

5. https://kun.uz/news/2022/03/03/ Xronika: Mahalla, oila va xotin-qizlar bo‘yicha tashkilotlarning 30 yillik silsilasi.

6. https://yuz.uz/news/ Oila – hayotning abadiyligini ta’minlovchi muqaddas maskan.

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМУ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ

М.Р.Жуманова
стажер-преподователь
Гулистанского государственного педагогического института
кафедры “Методика дошкольного начального образования”
e-mail: madinanegmuratova@gmail.com

Anontation: This article reflects on the current issues of the introduction of digital and innovative technologies in the preschool education system, the importance, effectiveness of Information Technology in the process of organizing training sessions in a preschool educational organization. The official signs of the reform of the preschool education system are pre-school they are new regulatory documents that change legal, administrative, economic conditions that allow the modernization of all branches of Education. There is a growing interest in preschool educational organizations in the use of new forms of education that allow them to find their own format of the organization of the educational process, to implement their personal model.

Key word: organization of preschool education, information, innovation, education, training, system, project, stage.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные вопросы внедрения цифровых и инновационных технологий в систему дошкольного образования, значение и эффективность информационных технологий в процесс образовательной деятельности организации V организации дошкольного образования. Официальными признаками реформы системы дошкольного образования становятся дошкольные учреждения - это новые нормативные документы, изменяющие правовые, административные, экономические условия, позволяющие модернизировать все звено образования. В дошкольных образовательных организациях возрастает интерес к использованию новых форм обучения, позволяющих найти собственный формат организации образовательного процесса, реализовать личностную модель.

Ключевое слово: организация дошкольного образования, информация, инновации, образование, обучение, система, проект, этап.

Период дошкольного детства трактуется как один из основных этапов обучения, во многих источниках указывается, что его потенциальное содержание не уступает более поздним этапам. "Мы рассматриваем дошкольное и школьное образование, систему высшего и среднего специального образования, а также научно-культурные учреждения как четыре неразрывных звена грядущего Возрождения. А воспитатели детских садов, школьные учителя, профессорско-преподавательский состав и научно-творческая интеллигенция - это четыре столпа нового Возрождения” - так прозвучало выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиеева на торжественной церемонии, посвященной Дню учителя и наставника.

Сегодняшняя динамично развивающаяся система информатизации охватывает сферу образования, а также все сферы нашего общества. Указы Президента Республики Узбекистан “О мерах по дальнейшему совершенствованию сферы информационных

технологий и коммуникаций” от 19 февраля 2018 года № ПФ-5349 и от 5 октября 2020 года № ПФ-6079 “Об утверждении стратегии” цифровой Узбекистан-2030" и мерах по ее эффективной реализации" также В соответствии с постановлением Министерства по развитию информационных технологий и коммуникаций Республики Узбекистан от 19 февраля 2018 года № 3549 ”Об организации деятельности Министерства по развитию информационных технологий и коммуникаций Республики Узбекистан" широкое использование информационных технологий и коммуникаций в образовательных процессах в сфере дошкольного образования, как и в других сферах нашего общества, становится одним из инструментов обеспечения качества образования.

Внедрение информационно-коммуникационных технологий в дошкольное образование, являющееся начальным этапом образования, наряду с возложением на педагогических работников большой ответственности, требует от них работы над собой и повышения уровня знаний по ИКТ, а также их любознательности и креативности. Ожидаемые результаты от использования информационно-коммуникационных технологий в системе дошкольного образования очевидны в следующем: Во-первых, улучшении качества образования и эффективности подготовки детей к школе в ДОО; во-вторых, расширении круга и мировоззрения свободного мышления детей; в-третьих, повышении уровня интеллектуального, социально-эмоционального и творческого развития детей; улучшении взаимодействия дошкольной образовательной организации с родителями предпочтительнее, чтобы партнерство было более укрепленным и обеспечивало комфорт.

Занятия, утренники, занятия и кружковые занятия по обучению иностранным языкам, полностью оснащенные техническими средствами, насыщенные демонстрациями, положительно влияют на раскрытие способностей и одаренности у ребенка, его развитие. В частности, возможности информационных технологий и инноваций оказывают положительное влияние на умственное интеллектуальное развитие детей, в связи с чем, государственные требования к знаниям дошкольников, приобретение знаний и навыков на основе государственной образовательной программы “Первый шаг”, приобретение знаний средствами информационных коммуникационных технологий и умение правильно их использовать 6-7-летний ребенок, обучающийся в школе, где информационные технологии основаны на современных, передовых технологиях направляется на учебу физически, с достаточными интеллектуальными навыками, психологически подготовленным.

Говоря о педагогических технологиях и их эффективном использовании в ДОО, вспомним, что означает сам термин "технология". Технология-это совокупность приемов, используемых в любом деле, ремесле, искусстве (толковый словарь).

Технология-это совокупность приемов, используемых в любом деле, ремесле, искусстве (толковый словарь).

Технология: это конкретная сфера деятельности, из совокупности приемов, средств, методов это процесс достижения определенных результатов по изменению исходного состояния объекта с помощью. Вместе с тем наука о таких процессах наиболее эффективно и экономически раскрывает закономерности ее осуществления. К основным требованиям педагогической технологии относятся: концептуальность, последователь-ность, управляемость, эффективность, воспроизводимость.

Инновационные технологии, внедряемые в ДОО, так или иначе неразрывно связаны с развитием у дошкольника навыков и умений XXI века.

Человек с навыками XXI века-это человек, который готов жить в быстром, изменчивом, интересном, но сложном и непредсказуемом мире высоких технологий и социальной активности, отличающийся личностными индивидуальными качествами, компетентностью и функциональной грамотностью.

В процессе информатизации одной из приоритетных задач становится решение вопросов адекватного оснащения подготовительных групповых помещений ДОО, адаптации под мультимедийное оборудование, повышение ИКТ-грамотности педагогических работников, осуществляющих деятельность в ДОО.

Использование информационно-коммуникационных технологий в системе дошкольного образования находит свое выражение в нескольких направлениях:

а) использование информационно-коммуникационных технологий в дистанционном учебно-воспитательном процессе с детьми;

б) использование информационно-коммуникационных технологий в процессе взаимодействия педагогов с родителями в дистанционном обучении;

в) использование информационно-коммуникационных технологий в организации методической работы, в процессе работы с воспитателями по повышению качества образования.

Современное информативное общество ставит перед педагогами дошкольной образовательной организации ряд задач. Прежде всего, педагог должен руководить ребенком в выборе компьютерных игр и образовательных программ. Для этого необходимо, чтобы воспитатель овладел компьютерной грамотностью, а также имел возможность эффективно использовать ресурсы глобальной сети Интернет непосредственно в учебно-воспитательной деятельности с дошкольниками.

В то же время ИКТ как средство интерактивного обучения ребенка позволяет ребенку быстро усваивать новые знания и расширять кругозор. Необходимо, чтобы интерактивные компьютерные игры были созданы воспитателем для совместной игры с детьми в программе Power Point и на занятии в соответствии с требованиями государства. Например, если в центре игровой деятельности играть в развивающие игры “построим здание”, “найдем разницу”, “чего не хватает”, “найдем ошибку”, “оденем куклу”, “вставим фигуру”, “раскрасим картинку” с помощью анимированных изображений, ребенок с большим интересом усваивает заданные по теме знания.

Если сравнивать компьютеризированные педагогические технологии с традиционными формами обучения в дошкольном образовании, то эффективные результаты проявляются в компьютеризированных технологиях. Отображение информации на экране компьютера в игровой форме вызывает у детей внимание и интерес к данному виду деятельности; образы движения, звука, мультипликации надолго оставляют в памяти ребенка впечатление. Постановка проблемных вопросов и нахождение правильного их решения с помощью компьютера положительно сказывается на развитии у детей навыков логического мышления. Республика Узбекистан как указано в концепции дошкольного образования, компьютер обеспечивает индивидуальный подход к ребенку, позволяя каждому ребенку выполнять задание в соответствии со своим интеллектуальным уровнем и личностными особенностями. В свою очередь, необходимо формировать у детей навыки правильного пользования компьютерами и смартфонами, иметь в виду, что наряду с положительными возможностями у данной техники есть и отрицательные стороны. Он должен служить только для обеспечения эффективности и современности обучения.

Еще одной актуальной проблемой внедрения ИКТ в дошкольное образование является недостаточная компетентность педагогических работников в области современных информационных технологий. Сегодняшним педагогам необходимо самостоятельно повышать свои знания и навыки, не отставая от змон.

В заключение следует отметить, maktabgacha ta’lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarni joriy что изучение и внедрение в образовательный процесс актуальных вопросов внедрения цифровых и инновационных технологий в системе дошкольного образования является актуальной темой. В то же время их неправильное использование создает ряд проблем. Этот процесс требует большой ответственности со стороны педагогов и родителей. Они совместно обеспечивают правильное использование возможностей информационно-коммуникационных технологий для всестороннего развития ребенка. Ведь даже самая актуальная задача сегодняшнего дня-дать качественное образование и воспитание подрастающему поколению, будущим владельцам, уже на этапе дошкольного образования.

Использованная литература:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан PQ-3261”O мерах по коренному совершенствованию системы дошкольного образования" от 09.09.2017.
2. Азизходжаева. N.N. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Учебное пособие. -Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана. 2006, - с. 67-68
3. Шукур Пулатов. Инновационный подход к научно – методическому управлению образовательным учреждением подход. Учебное пособие. -Т.: "Молодая сила", 2022. - 196 стр.
4. Туракулов Х.А. Информационные системы и технологии в педагогических исследованиях. - Т.: Наука, 2007.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ELEMENTAR MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA ELEKTRON VOSITALARDAN FOYDALANISH

Yaxyoyeva Kifoyat Abduqodir qizi
GDPI Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi magistranti
e-mail: yaxyoyevakifoyat@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarning elementar matematik tushunchalarini shakllanishida elektron vositalardan foydalanganda yuqori samaradorlikka erishganligi, elektron vositalarning qo‘llanilishiga oid mamlakatimizda va horijda olib borilgan tajribalar yoritilgan hamda maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tushunchalarini rivojlantirishda bir nechta interfaol usullarda foydalanish tavfsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: Interaktiv o‘yinlar, elektron qurilmalar, kognitiv rivojlanish, eksperimental tajriba, Maktabgacha ta’lim, interaktiv platforma.

Abtacrat: In this article, high efficiency was achieved when using electronic tools in the in our country and abroad regarding the use of electronic tools were highlighted, and it was recommended to use severel interactive methods in the development of mathematical concepts of preschool children.

Keywords: Interactive games, electronic devices, cognitive development, experimental experence, Preschool education, interactive platform.

Maktabgacha yoshdagi davr bolalarning rivojlanishi uchun eng muhim davr hisoblanadi. Bolalarda kelajak uchun tamal toshni maktabgacha yoshdan qo‘yish kerak. Maktabgacha yoshdagi davr bolalarning kognitiv rivojlanishining eng muhim davridan biridir. Bu davrda bolalarga taqdim etiladigan ta’lim ularning kelajakdagi o‘quv muvaffaqiyatlari va umumuiy hayotiy ko‘nikmalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Elektron vositalar bolalarga matematik tushunchalarni o‘rganishga yordam beradigan samarali usul sifatida alohida ajralib turadi. Ilk yoshdan bolalarni mashg‘ulot jarayoniga qiziqtirish juda qiyin bo‘ladi. bolalarni elementar matematik tushunchalarini shakllantirish hamda ijodiy qobilyatlarini ro‘yobga chiqarishda, va jamoa bo‘lib ishlashga o‘rgatishda tarbiyachilar elektron vositalaridan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Ta’lim dasturlari, raqamli manipulatorlar va interaktiv platformalar kabi elektron vositalardan foydalanish ushbu ta’lim jarayonini sezilarli o‘zgartirishi mumkin.

Maktabgacha Yoshdagi bolalar uchun elementar matematik tushunchalarni shakllantirishda elektron vositalardan foydalanish juda foydali bo‘lishi mumkin. Ushbu vositalar O‘rganish tajribasini oshirishirishi, yosh bolajonlarni jalb qilishi va matematik tushunchalarni o‘rganishning interfaol usullarini taqdim etishi mumkin. Ushbu jarayonda elektron vositalardan foydalanish bo‘yicha ba’zi asosiy fikrlar:

Interaktiv ta’lim dasturlari. Ishtirok etish: Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo‘ljallangan o‘quv ilovalari ko‘pincha matematikani o‘rganishni qiziqarli qiladigan o‘yinlar,

boshqotirmalar va interaktiv vazifalarni o‘z ichiga oladi. Yoritiladigan tushunchalari Sanash, qo‘shish, ayirish va boshqa shu kabi asosiy tushunchalarni tasavvur qilishda yordam beradi.

Raqamli Malipulatorlar

Vizual vakillik: Virtual bloklar yoki hisoblagichlar kabi vositalar bolalarga matematik tushunchalarni hosil qilishda yordam beradi va mavhum g‘oyalarni yanada aniqroq qiladi

Amaliy tajriba: Raqamli manipulatorlar ushbu rivojlanish bosqichida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan tadqiqot va tajriba o‘tkazish imkonini beradi.

O‘quv videolar va animatsiyalar. Hikoyalar: Hikoyalarni o‘z ichigan olgan videolar matematik tushunchalarni o‘zaro bog‘lash mumkin bo‘lgan tarzda tanishtirishi mumkin, bu esa bolalarga ularning ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Ko‘rgazmalilik: Animatsion namoyishlar ko‘rgazmali qurollar orqali o‘rganishni mustahkamlab, muammolarni bosqichma - bosqich yechish yo‘llarini ko‘rsatishi mumkin.

Interaktiv doskalar.

Guruh faoliyati: Interfaol doskalar bolalar birgalikda muammolarni hal qilishda ishtirok etishlari mumkin bo‘lgan guruh faoliyatini osonlashtirishi mumkin.

Dinamik tarkib: Tarbiyachilar ushbu doskalardan bolalarning javoblari va ehtiyojlariga moslasha oladigan dinamik tarkibni ko‘rsatish uchun foydalanishlari mumkin.

Onlayn o‘yimlar va platformalar. Motivatsiya: Matematik o‘yinlarni taklif qiluvchi onlayn platformalar bolalarni past bosimli muhitda o‘z mahoratini mashq qilishga undashi mumkin.

Taraqqiyotni kuzatish: Ko‘pgina platformalar fikr-mulohazalarni taqdim etadi va taraqqiyotni kuzatib boradi, bu ham tarbiyachiularga ,ham ota-onalarga rivojlanishni kuzatish imkonini beradi.

Roboto texnika va kodlash

Muammoni yechish ko‘nikmalari: Oddiy robototexnika yoki kodlash faoliyati bilan tanishtirish matematik tushunchalarni integratsiyalashgan holda mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Amaliy o‘rganish: Bolalar robotlarni muayyan yo‘llarni bosib o‘tishga yoki hisoblash yoki o‘lchashni o‘z ichiga olgan vazifalarni bajarishga dasturlashda o‘yin orqali o‘rganadilar.

Ota-onalar ishtiroki

Uyda o‘rganish Elektron vositalar uyda o‘rganishni osonlashtirib, ota-onalarga ilova yoki o‘yinlar yordamida farzandlari bilan matematik mashg‘ulotlarni o‘tkazish imkoniyatlarini beradi.

Ota-onalar uchun manbalar: Ko‘pgina ta’lim platformalari ota-onalarga farzandlarining o‘qishini qo‘llab-quvvatlash uchun manbalar va maslahatlar beradi.

Shaxsiylashtirilgan ta’lim

Moslashuvchanlik: Ko‘pgina elektron vositalar bolalarning individual o‘rganish tezligi va uslubiga moslasha oladi va ularning ehtiyojlariga moslashtirilgan tajribani taqdim etadi.

Darhol fikr mulohaza: Bolalar o‘z faoliyati haqida bir zumda fikr-mulohaza oladilar, bu ularga xatolarni tushunishga va ulardan o‘rganishga yordam beradi.

Birgalikda o‘rganish

Ijtimoiy hamkorlik: Elektron vositalar tengdoshlar o‘rtasida hamkorlikni rivojlanishi, bolalarni matematika muammolari ustida birgalikda ishlashga va fikr almashishga undashi mumkin.

Guruh loyihalari: Guruh loyihalarini amalga oshirish imkonini beruvchi platformalar bolalarda jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda bir-biridan o‘rganishga yordam beradi.

Maktabgacha ta’limda elektron vositalardan foydalanish haqida bir qancha tadqiqotlar mavjud. Masalan, M.A.Karimova (2020) o‘z ishida elektron o‘yinlar va interaktiv dasturlarning bolalarning matematik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi. Shuningdek, S.R.Abdurahmanova (2021) maktabgacha yoshdagi bolalarda raqamli texnalogiyalar yordamida matematik tushunchalarni o‘zlashtirish jarayonini o‘rganadi. Horijda ham Maktabgacha ta’limda elektron qurilmalaridan foydalanish bo‘yicha turli tadqiqotlar mavjud. Misol uchun, Yilmaz (2021) o‘z tadqiqotlarida interfaol o‘yinlarning bolalarning matematik fikrlash qobilyatlarini

rivojlantirishga ta’sirini o‘rganib chiqdi. Bundan tashqari Demir va boshqalar (2020) raqamli o‘yinlar bolalarga raqam tushunchasini tushunishga qanday yordam berishni ko‘rsatdi.

M.A.Karimova o‘tkazgan tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tajribaviy faoliyat olib borildi. 5-6 yoshdagi 30 nafar bola ishtirok etdi. Ular uchun maxsus tayyorlangan elektron o‘yinlar va interaktiv dasturlar ishlab chiqildi. O‘yinlar bolalarga raqamlarni tanish, hisoblash, geometrik shakllarni aniqlash va ularni bir-biri bilan solishtirish kabi elementar matematik tushunchalarni o‘zlashtirishiga yordam berdi. Horij olimlari Yilmaz va Demir o‘tkazgan tadqiqotda 5-6 yoshli yoshli 40 nafar bola bilan eksperimental tadqiqot o‘tkazildi. Bolalar maxsus ishlab chiqilgan elektron o‘yinlar va ilovalar orqali matematik tushunchalarni o‘rganishga undadi. O‘yinlar sonni aniqlash, geometrik shakllarni tanish kabi asosiy matematik tushunchalarni o‘rganishdan iborat Tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, bolalar elektron vositalardan foydalansa matematik tushunchalarni tezroq va samaraliroq o‘rganadi. Bolalar matematikani o‘yinlar orqali qiziqarli tarzda o‘rganishsa, ularning motivatsiyasi ham ortadi. Elektron vositalar bilan ta’lim olgan bolalar an’anaviy usullar bilan ta’lim olgan bolalarga qaranda yuqori muvaffaqiyatga erishdilar. Ushbu tadqiqotlar kelajakda maktabgacha ta’limda raqamli texnalogiyalarni qo‘llash uchun yangi imkoniyatlarni ochadi va pedagoglarga bolalar bilan ishlashga innovatsion yondashuvlarni taklif etadi.

Xulosa. Elektron vositalar maktabgacha yoshdagi bolalarda asosiy matematik tushunchalarni shakllantirishda samarali usul bo‘lib ko‘rinadi. Ushbu tadqiqot kelajakda maktabgacha ta’limda raqamli texnalogiyalardan foydalanish uchun yangi imkoniyatlarni taqdim etadi va tarbiyachilarga bolalar bilan ishlashda innovatsion yondashuvlar tavfsiya etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun elementar matematik tushunchalarni shakllantirishga elektron vositalarning integratsiyalashuvi ta’limni rivojlantirish uchun katta vada beradi. Raqamli resurslarning jozibador tabiatidan foydalangan holda, bolalar qiziqish, izlanish, va asosiy matematik ko‘nikmalarni egallashga yordam beradigan dinamik o‘quv muhitini yaratishi mumkin. Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, Tarbiyachilar va ota-onalar uchun ushbu vositalarni o‘z ta’lim strategiyalariga chuqur o‘ylab kiritishlari, ular an’anaviy usullarni to‘ldirishi va yosh o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini qo‘llab quvatlashi muhim bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdurahmonova S.R. “Raqamli texnologiyalar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tushunchalarni o‘zlashtirish.” Maktabgacha ta’lim tadqiqotlari. 2021.
2. Karimova M.A. “Elektron o‘yinlar va interaktiv dasturlarning matematik ko‘nikmalarga ta’siri.” Ta’lim va innovatsiyalar jurnali. 2020.
3. Demir B. “Raqamli o‘yinlarning maktabgacha yoshdagi raqamlar tushunchasini tushunishga ta’siri”. 2020.
4. Yilmaz A. “Interfaol o‘yinlarning bolalarning matematik fikrlash ko‘nikmalariga ta’siri”. Ta’lim va tadqiqot jurnali. 2021.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA KREATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYANI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Samardinova Nigora Gulamdjanovna
Guliston davlat pedagogika insituti magistranti
samarddinovanigora@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to‘laqonli anglash uchun dastlab “kreativlik” tushunchasining ma’nosini tushunib olish lozimdir. Ushbu maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarning ekalogik tarbiya berishda kreativ yondashuv haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek mustaqil fikrlashga o‘rgatish muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: kreativ, bola, taafakkur, maktabgacha ta’lim tashkiloti, ijodiy, tarbiya, mashg‘ulot.

Abstract: In order to fully understand the general essence of the process of developing creative qualities for preschool children in our article presented below, it is necessary to first understand the meaning of the concept of "creativity". This article talks about a creative approach to environmental education of preschool children. Teaching to think independently was also discussed.

Key words: creativity, child, thinking, preschooler, creativity, aesthetics, learning.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ tafakkurni rivojlantirishning muammosi ko‘pgina pedagog va tadqiqotchilarni qiziqtirgan muammo sifatida uzoq yillardan buyon o‘rganilib kelinmoqda. Emebaylning fikricha kreativlik muayyan soha bo‘yicha o‘zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko‘nikmalarga ham ega bo‘lish demakdir. G‘arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negiizda noan’anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil – mutoyiba tuyg‘usi va erkinlik mavjud bo‘lishiga e’tiborni qaratadilar. Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug‘ilish jarayoni, deb tushunadilar. Garchi g‘arblik va sharqliklarning kreativlik borsidagi qarashlari turlicha bo‘lsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar.

Boshqa ko‘pgina, sifatlar (fazilat) singari kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil shakllantirib va rivojlantirib boradi. Bolaning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his- tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi.

Kreativlik so‘zi lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, “yaratish” degan ma’noni anglatadi. Kreativlik bu o‘z qiymatiga ega original g‘oyalar majmuidir.

Kreativlik shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo‘lib, u o‘zida muayyan yangiliklarni aks ettirishi va ma’lum amaliy qiymatga ega bo‘lishi lozim. Kreativ pedagogika muammolari yaxlit pedagogik nazariya va boshqa ijtimoiy fanlar tizimida: pedagogika tarixi va ta’lim falsafasi, umumiy vakasbiy pedagogika va psixologiya, o‘qitish va tarbiyalash usullari va texnologiyalari, kasbiy etika va boshqalarda ko‘rib chiqiladi.

Maktabgacha yosh davri ijodiy faol shaxsni shakllanishi uchun eng samarali davri, chunki aynan manashu davrda psixik jarayonlar progressive o‘zgarishlar kechadi va shaxsiy fazilatlar tezkor rivojlanadi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida ijodni rivojlantirish bolalarning turli faoliyatlari orqali, masalan, kommunikativ, amaliy o‘yinlar yordamida amalga oshadi.

Ekologiya nima?

Ekologiya – bu tirik organizmlarning bir-biri bilan va atrof-muhit bilan aloqalarini o‘rganadigan fan.

E’tibor qilsak, bugungi kunda ba'zida oddiy xatti-harakatlar me'yorlarini e'tiborsiz qoldirib, biz plastik butilka, stakanlarni tashlab yuborishimiz mumkin. ko‘pchilik shunday qiladi va bularning barchasi bolalar oldida sodir bo‘ladi. Lekin biz maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik xulq-atvor madaniyatini tarbiyalash, ularning ekologik ongini uyg‘otishimiz kerak.

Bolalar xulq-atvorida ekologik madaniyat, ekologik bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, ekalogik tajribalar asosida shakllanadi. Maktabgacha yoshdagi bola tirik mavjudotlarga hamdard bo‘lishni o‘rganishi kerak: jonli mavjudot xafa bo‘ladi, uni sevish kerak, hayvonlarga ozor berish mumkin emas, tabiat yaratgan narsalarni yo‘q qilishga haqqimiz yo‘q. Biz bolalar ongiga o‘zimizni o‘rab turganolam, barchamiz yashaydigan ulkan uy kabi tuyg‘uni uyg‘otishimiz kerak.

Ekologik ta'limning asosiy shakllari:

- ✓ to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’lim faoliyati- faoliyat bolalarni tabiat bilan tanishtirish ishlarini tashkil etishning yetakchi shaklidir.
- ✓ ekskursiyalar
- ✓ ekologik bayramlar va hordiq
- ✓ kundalik hayotda bolalarni tabiat bilan tanishtirish

Bugungi kunda yurtimizda maktabgacha ta’lim sohasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, Maktabgacha ta’lim davlat ta’lim standarti,

Maktabgacha ta’lim konsepsiyalarining ishlab chiqilishi va tadbiq qilinishi umumiy pedagogik jarayonning muhim qismidir.

Har qanday jarayonda bo‘lgani kabi tarbiyachilar ham o‘zlarida mavjud bo‘lgan barcha ta’lim usullari va usullaridan foydalanishga harakat qilishadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik ta’lim berishning bir necha shakllari mavjuda. Bular: Vizual, amaliy, og‘zaki

Vizual usul – yuz marta aytishdan ko‘ra, bir marta ko‘rsatgan ma'qul, ayniqsa, bolalar va ularning tabiat bilan munosabatlari haqida. Ekologik ta'limdavizual usullar: kuzatishlar, rasmlarni ko‘rish, modellarni namoyish qilish, slayd- shou. Vizual usullar – bolalarning bilim faoliyati imkoniyatlariga to‘liq mos keladi, ularga tabiat to‘g‘risida jonli, aniq g‘oyalarni shakllantirishga imkon beradi.

Amaliy usul – o‘yinlar, tajribalar, modellashtirish. Ushbu usullardan foydalanish o‘qituvchiga alohida ob'ektlar va tabiat hodisalari o‘rtasidagi aloqalar va munosabatlarni o‘rnatish orqali fikrlarni aniqlashtirish va chuqurlashtirish, tizimga olgan bilimlarini kiritish imkonini beradi.

Amaliy usullar bolalarni ekologik madaniyatga to‘liq qo‘shilishi uchun juda muhimdir.

Modellashtirish. Modellashtirish usuli boshlang‘ich va ikkinchi darajali bolalar uchun juda mos keladi. Bu sxemalar, belgilar, figuralar yoki tasvirlar yordamida haqiqiy narsalarni (hodisalarni) almashtirish. Simulyatsiya bolalarga o‘rganilayotgan obyekt to‘g‘risida umumiy tushuncha berishgayordam beradi.

Tajribalar va tajribalar. Ekologik ta'limdagi tajriba - bu o‘rganilayotgan obyektni maxsus yaratilgan sharoitlarda kuzatish. Tajribaning maqsadi va maqsadi bo‘lishi kerak. Tajriba jarayoni, shuningdek texnologiyalar va vositalarni o‘ylab ko‘rish kerak. Tajribaning o‘zi mantiqiy ravishda og‘zaki yoki yozma ravishda to‘ldiriladi.

Atrof-muhit o‘yinlari. Didaktik, mobil, ish stoli yoki og‘zaki - o‘yin, bu materialni bilish, bilish va mustahkamlashdir. O‘yin ekologik tarbiya usuli sifatida bolalar bog‘chasi o‘qituvchilari tomonidan keng qo‘llaniladi, chunkio‘yin maktabgacha yoshdagi etakchi faoliyatdir.

Og‘zaki usul – hikoyalar, badiiy asarlar, suhbatlar, og‘zaki usullar bolalarda tabiatga nisbatan emotsional ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

Og‘zaki usullar deganda biz suhbatlar, hikoyalar, o‘qiganlaringizni yoki ko‘rganlaringizni tahlil qilishni tushunamiz. Og‘zaki usullarni deyarli har doim vizual usullar qo‘llab-quvvatlaydi.

Suhbat har doim har qanday o‘yin, tajriba, kuzatishdan oldin turadi. Boshqa har qanday usul suhbatga hamroh bo‘ladi.

Og‘zaki usullardan biri bu badiiy adabiyotni o‘qish. Bu yoki o‘quv dasturi tomonidan tavsiya etilgan maxsus ekologik adabiyotlar yoki mumtoz yozuvchilarning asarlari bo‘lishi mumkin. Hozirda ko‘plab mualliflar tabiat, hayvonot dunyosi, atrof-muhitni muhofaza qilish muammolariga e'tibor bergan holda o‘z kitobllarini nashr qildirishyapti.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga ekologik bilimlarni berishda o‘yinlarning ahamiyati beqiyosdir. Didaktik o‘yinlar jarayonida bolalar tabiat hodisalari, o‘simliklar, hayvonlar to‘g‘risida o‘z fikrlarini aniqlaydilar,birlashtiradilar, ko‘rib chiqadilar.

Didaktik o‘yinlar bolalarga tabiat obyektlari bilan ishlashga imkon beradi, ularni taqqoslaydi, individual tashqi belgilaridagi o‘zgarishlarni qayd etadi.

Tajriba – bu maxsus tashkil etilgan sharoitda olib boriladigan kuzatuv. Tajriba nafaqat bolalarda tabiatga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishga yordam beradi, balki kuzatuvchanlikni, aqliy faoliyatini rivojlantiradi. Har bir eksperimentda kuzatilgan hodisaning sababi aniqlanadi, bolalar hukmlarga, xulosalarga olib boriladi.

Ekskursiya – asosiy faoliyat turlaridan biri va maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash bo‘yicha ishlarni tashkil etishning maxsus shakli. Ekskursiyalarning afzalligi shundaki, ular bolalarni tabiiy sharoitda tabiat obyektlari va hodisalari bilan tanishtirishga imkon beradi. Ekskursiyalarda bolalar o‘simliklar, hayvonlar va shu bilan birga ularning yashash sharoitlari bilan tanishadilar, bu esa tabiatdagi munosabatlar to‘g‘risida birlamchi g‘oyalarni shakllantirishga

yordam beradi. Bolalarni ekalogik tarbiyalashda, ularning tabiat hodisalari va obyektlariga ekalogik munosabatini shakllantirishda ekskursiyalarning o‘rni katta.

Shunday qilib, kreativ fikrlashni shakllantirishda quyidagi aniq vazifalarnihal qilish kerak:

- ❖ bolalarning ekalogik va hissiy tajribasini boyitish, ularning atrofdagivoqelik haqidagi g‘oyalai hajmini oshirish, ufqlarini kengaytirish;
- ❖ bolalar nutqini, majoziy iboralarni rivojlantirish, so‘z boyligini boyitish;
- ❖ bolalarda qayta loyihalash, tajriba elementlarini birlashtirish qobiliyatini rivojlantirish. Bolalarda “inklyuziya” asosid rekonstruksiya qilish kabi operatsiyani shakllantriishga alohida e’tibor beriladi, bu turli xil tasvirlarni yaratish uchun bir xil elementdan foydalanishga imkon beradi.
- ❖ rivojlanayotgan muhitni ma’lum bir tarzda jihozlash. Tasavvurning kombinatsion mexnizmlarini shakllantirish uchun sharoit yaratish lozimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish jarayonida qo‘yilgan vazifalarni hal qilishda biz turli usullardan foydalandik va turli dasturlarni sinab ko‘rdik. Bizning maktabgacha ta’lim tashkilotimizda o‘quv jarayonida hissiy jihatdan boy muhit yaratiladi, o‘qituvchilar darslar va boshqa ta’lim shakllari mazmunini ertak va o‘yin syujetlari va qahramonlari bilan to‘ldiradi, o‘zlarining improvizatsiyalari, frontal shakllari kichik guruh va individual bilan birlashtiriladi. Bolalar bilan ishlash shakllari. Bu bizga bolalar ijodiyotini rivojlantirish muammolarini hal qilish imkonini beradi.

Bolalarga og‘zaki ko‘rsatmalarga muvofiq alohida elementlardan ma’lum raqamlarni birlashtirish taklif etiladi, ya’ni yetishmayotgan namuna. Bola kelajakdagi obyektni tasavvur qilishi, uni tahlil qilish, mavjud tafsilotlar to‘plami bilan solishtirish va qaysi detal yaratilgan ob’ektning alohida qismlarini almashtirishi mumkinligini aniqlashi kerak.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlab o‘tish joizki, kreativlikni faollashtirish usullaridan foydalangan holda tashkillashtirilgan ijodiy o‘yin vazifalari, hayotiy vaziyatlar kreativ o‘yin va mashg‘ulotlardan foydalanish maktabgacha yosh davridagi bolalarda kreativ yondashuv asosida ekalogik tarbiyani shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Kreativ tafakkurga ega bo‘lgan bola mashg‘ulotlarnin tez o‘zlashtirish, berilgan har bir ta’limiy va tarbiyaviy ta’limotlarni tezda ilg‘ab oladilar va hayotga tatbiq etish xusuusiyatiga ega bo‘ladilar. Maktabgacha yoshdanoq kreativ fikrlay oladigan ekalogik tarbiyaga ega bo‘lgan bolalar kelajakda buyuk inson bo‘lib, yetishadilar va o‘z navbatida kelajakda vatani ravnaqiga o‘z hissalarini qo‘shadilar. Shunday qilib, maxsus ta’lim jarayonida barcha bolalar kreativ va ijodiy konstruktiv muammolarni hal qilishning umumiy tamoyillarini shakllantiradilar.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodirov R.G‘. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. –T., 2005
2. Bolalar iqtidorini erta aniqlashning psixologik-pedagogik metodikalari majmuasi. –T., 2010
3. Berkinblit M.B., Petrovskiy A.V. Fantaziya va haqiqat. –T., 2012
4. Venger L.A., Dyachenko O.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliyqobiliyatlarini rivojlantirish uchun o‘yinlar va mashqlar. –T., 2014

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA MULTIMEDIYALAR BOLALARNI O‘RGANISH DUNYOSIGA JALB QILUVCHI VOSITA

M.Q.Abdurasulova
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi’’
kafedrasi magistranti
e-mail: abdurasulovamohidil37@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida multimediya vositalarining afzalliklari va kamchiliklarini, ularning o‘rganish jarayonini boyitish va bolalarni o‘rganish dunyosiga jalb qilishda muhim ro‘lini takidlaydi.Shuningdek,ushbu texnalogiyalarni samarali qo‘llashga qaratilgan amaliy tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, multimediya, bolalarni o‘rganishga jalb qilish, Interaktiv ta’lim,o‘yin orqali o‘rganish, ta’limni boyitish, texnalogiya, zamonaviy ta’lim.

Abstract. This article highlights the importance, advantages and disadvantages of multimedia materials in preschools, their important role in enriching the learning process and engaging children in the world of learning. It also provides practical recommendations for effective use of these technologies.

Key words: Pre-school education, multimedia, engaging children in learning, Interactive education, learning through games, educational enrichment, technology, modern education.

Hozirgi zamonda texnalogiya jamiyatimizning ajralmas qismiga aylandi. Bolalarning dastlabki yillarida ham ularning texnalogiyaga ta’sirlanishi tobora kuchayib bormoqda. Shu sababli, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida multimediya vositalarini qo‘llashni zamonaviy o‘quv jarayonining muhim qismi sifatida ko‘rish muhimdir. Multimediya vositalari bolalarning o‘rganish qiziqishini oshirish, ularni o‘rganish dunyosiga jalb qilishda muhim ro‘l o‘ynaydi. Multimediya - turli xil vositalarini, jumladan audio, video, animatsiya, rasmlar, interaktiv dasturlar va boshqalarni birlashtirgan ta’limusulidir. Ushbu usul bolalarning o‘rganish jarayoniga rang-baranglik, interaktivlik va ta’sirchanlik qo‘shadi. Aynan maktabgacha ta’lim davri-bolaning faol anglaydigan yosh xisoblanadi. Chunki bu vaqt bolaning psixologiyasi va ongi uchun muhim voqealarga boy bo‘ladi. Shuning uchun bu davrda bolaning har bir qiziqishini e’tiborga olib, uni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirish lozim. Xususan, yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev maktabgacha ta’lim tizimi haqida quyidagi fikrlarni bejizga bildirmagan, “Aslida, farzandlarimiz tarbiyasida eng asosiy bo‘g‘in hisoblangan maktabgacha ta’lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o‘rni va ahamiyati hech narsa bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Aynan maktabgacha ta’lim sohasida bo‘lgan e’tibor mamlakatning ertangi taraqqiyoti uchun mustahkam zamin yaratadi”.

Maktabgacha ta’lim uzluksiz ta’lim tiziming boshlang‘ich bo‘g‘ini hisoblanadi. Bu bo‘g‘inda bola har tomonlama sog‘lom va yetuk shaxs sifatida shakillantiriladi, o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqi paydo bo‘ladi va rivojlanadi. Hozirgi globallashuv davrida maktabgacha yoshda bo‘lgan bolalar tarbiyasida multimediya vositalaridan foydalanish kerakmi degan savolga ikki xil yondashuv mavjud: Kimdir bolaga yoshligidan kompyuter texnalogiyalarini o‘rgatib borish kerak desa, kimdir bunga kompyuter texnalogiyalarining zararli oqibatlari tufayli qarshi fikrda bo‘lishi ham mumkin. Menimcha, zamon talablaridan kelib chiqib, maktabgacha ta’lim muassasalarida multimediya vositalaridan foydalanish foydadan xoli emas.

Multimediya vositalari bolalarga o‘zlarining g‘oyalarini ifoda etish va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Masalan, rasm chizish dasturlari, musiqiy dasturlar va video yaratish dasturlari ularga o‘zlarining ijodkorligini namoyish etishga imkon beradi. O‘zlashtirishni oshiradi, o‘quv jarayonini interaktiv va ta’sirchan qilish orqali bolalarning ma’lumotni eslab qolish va o‘zlashtirish darajasini oshiradi. Kompyuter grafikasi va turli slaydlar yaratib bola nutqini o‘stirish, sodda matematik amallarni o‘rganish, chet tillarini o‘rgatishni osonlashtirish, hatto shaxsiy gigiyena bo‘yicha ham foydalanish mumkin. Bu usullardan qandey foydalanish, video va slaydlarni qandey yaratish bu tarbiyachilarning indevidual mahoratiga bog‘liq bo‘ladi. Bu kichik maqolada ozroq tavsiya va yo‘l-yo‘riq berish imkoniyati bor xolos.

Ushbu kichik tavsiyalarni amaliyotda bajarib ko‘ring:

I. Nutq o‘stirish bo‘yicha “Bu kim?, Bu nima? ”o‘yini.

1) Turli kasb egalari (shifokor, o‘qtuvchi, uchuvchi, sportchilar) rasmlari qo‘yilib bolalarga “Bu kim?”savoli beriladi.

2) Turli hayvonlar (sigir, qo‘y, echki, mushuk) rasmlari qo‘yilib bolalarga “Bu nima? ” savoli beriladi.

Jarayon soddadan murakkablikka qarab yo‘naltirib boriladi.

II. Bola dunyoqarashi va fikrlash darajasini oshirish maqsadida “Keyin nima bo‘ladi?”, o‘yinlarini o‘tkazib borish. Bunda misol uchun havoni bulut qoplab borish jarayoni ko‘rsatiladi. Bolalarga “Keyin nima bo‘ladi?”, savoli tashlanganda “shamol bo‘ladi”, “yomg‘ir yog‘adi”, “kamalak chiqadi” kabi javoblar bo‘ladi. Albatta tarbiyachi bunda bolalarga tabiat hodisalari, fasllar almashishi, yomg‘ir qandey paydo bo‘lishi va hakazolar haqida ma’lumot berib boradi.

III. Bulardan tashqari sodda matematik amallarni bajarishni o‘rgatish bo‘yicha “Mevalar o‘yini” , “Mashinalar soni” o‘yinlarini ham qiziqarli qilib o‘tkazish mumkin. Bola nutqini o‘stirishda kompyuterning Photoshop dasturidan keng foydalanib ijobiy samaralarda erishish mumkin. Photoshop dasturining qatlamlariga to‘rt fasl rasmlarini joylab rasm asosida bolani biyron gapira olishga, so‘z boyligini yanada oshirishga erishish mumkin. Bundan tashqari shu kabi foydali usullarni turli faoliyatlardan foydalanish mumkin.

Endigi jiddiy masala-maktabgacha ta’lim muassasalarida axborot tehnalogiyalari yetarlimi va ularni mukammal beradigan mutaxassislar yetarlimi?. Oliygohlarda yetishib chiqayotgan mutahasislarning bu boradagi bilimlari yetarlimi? Bunga qo‘shimcha tarzda maktabgacha ta’limda multimediya vositalarini samarali qo‘llash uchun quyidagi maslahatlarni berish mumkin:

-Bolalarni yosh xususiyatlarini hisobga olish;

-O‘quv jarayoniga integratsiya qilish;

-Bolalar uchun mo‘ljallangan xafsizlik va multimediya materiallari;

-Dasturlarni tanlash;

kerak.

Ota-onalar bilan hamkorlik qilish va ularni multemediya vositalarini to‘g‘ri ishlatish, nazorat qilish vaqtlarini belgilash bo‘yicha maslahat berish kerak.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda multimediya vositalarini samarali qo‘llash bolalarning o‘rganish qiziqishini oshirish, ularning ijodkorligini rivojlantirish va o‘zlashtirish darajasini oshirishga yordam beradi. Biroq, multimediya vositalarini to‘g‘ri va o‘z vaqtida qo‘llash, bolalarni texnologiyalarga haddan tashqari qaram qilishdan saqlanish muhimdir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimidagi nutqi. 30.09.2020. y

2. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida” gi Qonun 2019-y.

3. O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari 2018 y.

4. N. N. Azizxo‘jayeva Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat’’ O‘quv qo‘llanma. Toshkent - 2006.

5. B. Ziyomuhammadov, M. Tojiev “Pedagogik texnologiyalar - Zamonaviy o‘zbek milliy modeli” –Toshkent. - 2009.

MAKTABGACHA TA’LIM TARBIYACHISINING SHAXSIY VA KASBIY SIFATLARINI BADIIY ADABIYOTLAR ORQALI SHAKLLANTIRISH

Z.V.Suvonqulova
Guliston davlat pedagogika instituti
“Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha ta’lim)” yo‘nalishi magistranti
e-mail: zariiinsuvonqulova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarning ish faoliyatida muhim bo‘lgan shaxsiy va kasbiy sifatlarini badiiy adabiyotlar orqali shakllantirishning muhim ahamiyatlari bayon etilgan. Kelgusida tarbiyachilarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini shakllantirish ko‘nikmalari tahlil qilingan. Shuningdek badiiy adabiyotning insonga ta’siri ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: shaxsiy, kasbiy, tarbiyachi, sifat, badiiy adabiyot, bolalar, raqamli texnologiya, yangilik.

Annotation. This thesis discusses the significant importance of developing personal and professional qualities of future educators through literary works. It analyzes the skills necessary for shaping the personal and professional qualities of educators in the future. Additionally, it highlights the impact of literary literature on individuals.

Key words: personal, professional, educator, quality, literary work, children, digital technology, news.

Badiiy adabiyotlar insonni komillikka yetaklaydi. Unda turlicha qismatlarni, hikmatlarni, dunyoqarashlarni, muammolarni, yechimlarni ko‘ramiz, xulosa chiqaramiz. Eng asosiysi, o‘zimizni tarbiyalaymiz. Hozir kundan kunga badiiy adabiyotga bo‘lgan qiziqish ortib boryabdi. Ammo vaqtini befoyda narsalarga sarflayotgan yoshlar ham kam emas. Bolaga yoshligidanoq kitobga bo‘lgan mehrini oshirish insonni o‘z qo‘lida. Bola eng ko‘p vaqtini oila davrasida va maktabgacha ta’lim tashkilotida o‘tkazadi. Bola tarbiyasi murakkab jarayondir. U tarbiyani eng ko‘p onasi va tarbiyachisidan oladi. Tarbiyachi pedagog ham ikkinchi ona hisoblanadi. Shuning uchun bolani tarbiyalovchi har bir shaxs o‘zini shunga mos va xos tutishi lozim. Yer yuzidagi barcha onalarni bunga tayyorlay olmaslik mumkindir, ammo tarbiyachilarni tayyorlay olsa bo‘ladi. Tarbiyachi bolani tarbiyalashda eng avvalo shaxsiy va kasbiy sifatlaridan foydalanadi. Uning shaxsiy sifatlari bolani kamsitmaslik, unga doimo yaxshi muomilada bo‘lish, savollarini bee’tibor qoldirmaslik, bolani ajratmaslik, kasbiy sifatlari esa faoliyat jarayonini to‘g‘ri tashkil qilishi, yangilikni qabul qila olish, uni tez qabul qilish va faoliyatga to‘g‘ri joriy qilishi, raqamli texnologiyalardan foydalanishni bilishi, ish hujjatlarini yurita olishi hisoblanadi.

Aynan tarbiya bilan shug‘ullanuvchilar uchun Masaru Ibuka ning “Uchdan keyin kech” asari ayni muddaodir. Unda aytilishicha, “Qoloq bolalar yo‘q. Barchasi o‘qitish usuliga bog‘liq.” Bu asar tufayli tarbiyachilar shaxsiy va kasbiy sifatlarini shakllantirib, tarbiyalanuvchilarni barchasiga e’tibor berish, ularni sinchiklab kuzatish kim qanday qobiliyatga ega ekanligini bilib olishni o‘rganadi. “Bola miyasi cheklanmagan miqdorda ma’lumot qabul qila oladi.” Ha albatta, bolani “buni tushinmaydi”, “buni bilmaydi” deb emas, balki, unga qiyinroq bo‘lgan ma’lumotlarni bola tilida tushuntirish va barcha savollariga erinmasdan javob berishni amaliyotda qo‘llash lozim. Bu asarda “Bola faqat o‘ziga qiziq bo‘lgan ma’lumotnigina eslab qoladi” deyilgan va bu tarbiyachilarga har bir mashg‘ulotini qiziqarli o‘tishi kerakligini anglatadi.

Yapon xalqida bir maqol bor: “Yoshlikda olingan bilim toshbaqaning kosasidan ham mustahkam bo‘ladi.” Anglab yetish kerakki, bolaga tarbiyani yoshligidan to‘g‘ri berish kerak.

Bir odam donishmanddan “Taqsir men farzandli bo‘ldim, aytingchi unga ilm berishni qachondan boshlashim kerak” deb so‘raganda, donishmand: “Kechikibsiz, unga ilm berishni ona qornidan boshlash kerak edi” deb javob bergan ekan. Shundan bilish mumkinki, bolaning eng muhim davri bu – uning yoshligidir. Tarbiyachi qanchalik ko‘p kitob bilan tanishsa, shunchalik faoliyat jarayonida qiynalmaydi va bolalarga to‘g‘ri tarbiya bera oladi.

Grigoriy Petrovning “Oq nilufarlar yurtida” asarida yozilishicha, Amerikaning Garvard Universitetidagi dunyoga taniqli finlandiyalik o‘qituvchi Pasi Sahlbergning ta’kidlashicha, Finlandiyaning xalqaro ta’lim sifati bo‘yicha doimo birinchi o‘rinni egallashining asosiy sababi: jamiyat bolalarni doimo qo‘llab quvvatlashi, ta’lim hamma uchun tengligi, mamlakatning esa ta’lim sohasiga ko‘proq pul ajratishidir.

Erkin Malikning “Chumolilar saltanati” asarida ajoyib satrni uchratish mumkin. Yozilishicha: Chumolilar bola tarbiyasiga nihoyatda e’tiborli ekan. Ular: Hayotda bir yil mazza qilib yashayman desang, dehqonchilik qil , o‘n yil mazza qilib yashash uchun bog‘bonchilik qil, yuz yil va undan ham ko‘proq mazza qilib yashayman desang, bolalar tarbiyasi bilan shug‘ullan” degan shiorga amal qilishar ekan. Ha, ular uchun bolalar tarbiyasi hamma narsadan muhim, hamma narsadan ustun ekan. Bunday asarlarni o‘qigan tarbiyachining shaxsiy va kasbiy sifatlari shakllanmasdan qolmaydi. Nafaqat, tarbiyachilar balki, onalar ham bunday asarlarni o‘qishi bolalar tarbiyasi uchun ayni muddaodir. Tarbiyachi oila bilan muntazam hamkorlikda bo‘lib ota-onalarga bunday asarlarni o‘qishni tavsiya qilsa, bola har tarafdan mukammal bo‘lib shakllanadi.

“Farzand Yaratganning omonati, uning kamolotida ota-ona, ta’lim muassasalari va jamiyatning muhim o‘rni bor. Ayrimlar bola degani kattalar aytganiga ko‘nib yelkasini qisib turishi shart, also o‘z fikrini bildirib mahmadonalik qilishi kerak emas, deb hisoblashadi. Bunday mute bolalar ulg‘aygach jamiyatga nima beradi? Aslida farzandi bilan kichik yoshidanoq kattalardek suhbat qurgan, savollariga javob bergan, mehr bilan tarbiya qilgan ota-onalar bu xatti-harakatlari bilan asl insonni tarbiyalaydilar! Bolalarni, avvalo, inson qilib tarbiyalash ota-ona va ta’lim tizimining maqsadiga aylansa, biz tom ma’noda shaxs sifatida shakllangan hur fikrli, har tomonlama yetuk avlodlarga ega bo‘lamiz. Ana shunda bundan jamiyat ham, Vatan ham manfaat ko‘radi!” – deydi “Jazosiz tarbiya” asarining muallifi Adam Gunesh. Bunday asar tarbiyachining umumiy sifatlariga albatta samarali va foydali ta’sir o‘tkazadi.

“Ko‘rsatkich barmog‘ini bolaga niqtab baqiradiganlar bilib qo‘ysinki, u bolani tarbiya qilayotgani yo‘q, aksincha, bolaning qalbida ildiz otayotgan aybdorlik tuyg‘usini ilk urug‘larini qadamoqda.” deyiladi “Baqirmaydigan onalar” asarida. Qanchalik haqiqat. Haqiqatdan ham kelajakda bola aybi bo‘lmagan vaziyatlarda ham o‘zini aybdordek his qiladi. Hammaga ma’lumki aybdorlik hissi insonni ich-ichidan yemiradi.

“Oradan yillar o‘tib hech kim uyimizning betartib bo‘lgani, yoyilib yotgani haqida gapirmaydi, biroq biz bugun tarbiya qilayotgan, qalblariga mehr urug‘ini qadayotgan bolajonlarimiz umr bo‘yi xotirlanadigan, xayrli ishlarni amalga oshiradilar.” Xadicha Kubro Tongarning mana shu satrlarni hech kimni e’tiborsiz qoldirmaydi.

Jaloliddin Rumiy: “O‘ylaring so‘zlaringga, so‘zlaring fe’lingga, fe’ling taqdiringga nuqs etadi. Go‘zal o‘yla, go‘zal yasha.” deganlaridek bolani tarbiyalaydigan kishi avvalo o‘zi tarbiyalangan bo‘lmog‘i lozim. Har doim yaxshi narsalarni o‘ylash, fikrlash insonni aurasiga xuddi shunday narsalarni chorlaydi. Zero, farzand – oilaning ko‘zgusidir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Adam Gunesh “Jazosiz tarbiya 2” Yangi asr avlodi. 2023
2. Erkin Malik “Chumolilar saltanati” Akademnashr. 2022
3. Grigoriy Petrov “Oq nilufarlar yurtida” Factor press. 2021
4. “Jaloliddin Rumiy hikmatlari” ziyouz.com sayti
5. Masaru Ibuka “Uchdan keyin kech” Akademnashr. 2019 13-bet.
6. Xadicha Kubro Tongar “Baqirmaydigan onalar” Yangi asr avlodi. 4-bet, 22-bet.

MAKTABGACHA TA’LIM YOSHIDAGI BOLALARNI CHINIQTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Ibragimova Gulsanam Anvarovna
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim metodikasi”
kafedrasi magistranti
e-mail:gulcehraibragimova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni chiniqtirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati va imkoniyatlari muhokama qilinadi. Jismoniy faollik va sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishda yangi pedagogik texnologiyalarning o‘rni, virtual haqiqat, mobil ilovalar va interaktiv qurilmalarning maktabgacha ta’lim muassasalarida qo‘llanilishi masalalari yoritilgan. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni qo‘llashda ehtiyotkorlik va o‘qituvchilarni malakasini oshirish zarurligi ham ko‘rsatilgan. Maqola ta’lim jarayonida texnologiyalarning samarali foydalanishiga qaratilgan yondashuvlarni taklif etadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, innovatsion texnologiyalar, jismoniy rivojlanish, interaktiv qurilmalar, virtual haqiqat, mobil ilovalar, bolalarni chiniqtirish, pedagogik texnologiyalar.

Abstract. This article discusses the importance and potential of using innovative technologies to strengthen the health and physical development of preschool-aged children. It highlights the role of new pedagogical technologies in promoting physical activity and a healthy lifestyle, focusing on the use of virtual reality, mobile applications, and interactive devices in early childhood education. The article also emphasizes the need for cautious use of these technologies and the importance of improving the qualifications of educators. It proposes strategies for the effective integration of technology into the educational process.

Keywords: preschool education, innovative technologies, physical development, interactive devices, virtual reality, mobile applications, child strengthening, pedagogical technologies.

Maktabgacha ta’lim — bu bolalarning hayotidagi muhim bosqich bo‘lib, ularning jismoniy, aqliy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Shu davrda bolaning tanasini chiniqtirish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy faollikni oshirish juda katta ahamiyatga ega. Bularning barchasini amalga oshirishda innovatsion texnologiyalarning roli tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim muassasalarida foydalaniladigan yangi pedagogik texnologiyalar bolalarning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi, ularni chiniqtirish jarayonini samarali va qiziqarli tarzda tashkil etadi [1].

Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar jismoniy rivojlanish, aqliy faollik, ruhiy holat va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda juda muhim bosqichda bo‘ladi. Shu sababli, bolalarning ta’limi va tarbiyasida zamonaviy innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati ortib bormoqda. Innovatsion texnologiyalar yordamida bolalar uchun ta’lim jarayonini yanada qiziqarli, samarali va ta'sirli qilish mumkin.

Innovatsion texnologiyalar quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi [2]:

- **Pedagogik jarayonni yanada interaktiv qilish**: Interaktiv ta’lim qurilmalari, sensorli ekranlar, kompyuter o‘yinlari va virtual haqiqat texnologiyalari bolalar bilan samarali ishlashga yordam beradi.
- **Bolalar uchun yangi o‘yin shakllarini joriy etish**: Mobil ilovalar va kompyuter o‘yinlari yordamida bolalar o‘yin orqali o‘rganishadi, bu esa ularning faolligini oshiradi va yangi bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini qiziqarli qiladi.
- **Jismoniy faollikni oshirish**: Bolalar uchun mo‘ljallangan interaktiv qurilmalar yordamida jismoniy faollikni oshirish, bolalarni chiniqtirish va sog‘lom turmush tarzini shakllantirish mumkin.

1-Jadval

Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning afzalliklari

Afzallik	Tavsif
Jismoniy rivojlanish	Sensorli ekranlar va interaktiv qurilmalar bolalar harakatini rivojlantirishga yordam beradi.
Aqliy faollikni oshirish	Mobil ilovalar orqali mantiqiy o‘yinlar va matematik mashqlar orqali bolalar aqliy faolligini oshiradi.
O‘rganish jarayonini qiziqarli qilish	Kompyuter o‘yinlari va virtual haqiqat texnologiyalari bolalarning qiziqishini oshiradi va ta’limni yanada interaktiv qiladi.
Tarbiyaviy jarayonni samarali tashkil etish	Innovatsion texnologiyalar yordamida bolalarga emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi.

Jismoniy faollikni oshirish bolalar uchun juda muhim, chunki bu nafaqat sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga, balki jismoniy rivojlanishni ham ta'minlashga yordam beradi. Innovatsion texnologiyalar yordamida bolalar uchun jismoniy tarbiya mashqlarini yanada qiziqarli va samarali qilish mumkin [3].

Texnologiyalar yordamida bolalarni jismoniy faollikka jalb qilishning asosiy yo‘llari:

1. **Interaktiv jismoniy tarbiya qurilmalari**: Bolalar uchun maxsus ishlab chiqilgan interaktiv qurilmalar (masalan, "Step Touch", "Smart Mat") bolalar uchun mashqlarni qiziqarli qiladi. Bu qurilmalar yordamida bolalar turli xil jismoniy mashqlarni to‘g‘ri bajarish va ularni o‘zlashtirishni o‘rganadilar [4].

2. **Virtual haqiqat (VR) texnologiyalari**: VR texnologiyalari orqali bolalar sport musobaqalarida ishtirok etish, yangi sport turlarini o‘rganish va jismoniy mashqlarni virtual ravishda bajarish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

3. **Mobil ilovalar va gamifikatsiya**: Jismoniy faollikni oshirish uchun mobil ilovalar orqali turli xil interaktiv o‘yinlar va mashqlarni bajarish mumkin. Bu o‘yinlar bolalarni musobaqalarda ishtirok etishga rag‘batlantiradi va ularni faol bo‘lishga undaydi.

2-Jadval

Jismoniy faollikni oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash usullari

Texnologiya	Tavsif
Interaktiv qurilmalar	"Step Touch" kabi qurilmalar orqali bolalar jismoniy mashqlarni o‘rganishadi.
Virtual haqiqat (VR)	VR texnologiyalari orqali bolalar sport musobaqalarida ishtirok etishadi va jismoniy mashqlarni bajarayotganda yangi hissiyotlar bilan tanishadilar.
Mobil ilovalar	"Fitbit" yoki "Nike Training" kabi ilovalar bolalarning jismoniy faolligini kuzatib boradi va mashqlarni bajarishda yordam beradi.
Gamifikatsiya	O‘yinlar orqali bolalar uchun jismoniy mashqlarni yanada qiziqarli va musobaqaviy qilish imkoniyatini yaratadi.

Innovatsion texnologiyalar bolalarning psixologik rivojlanishida ham muhim rol o‘ynaydi. Bu texnologiyalar bolalarga o‘zlarining emotsional holatlarini ifoda etish, ijtimoiy aloqalarni o‘rnatish va boshqa ruhiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi.

Innovatsion texnologiyalarning psixologik rivojlanishdagi roli:

1. **Kognitiv rivojlanish**: Mantiqiy o‘yinlar va matematik ilovalar bolalar uchun aqliy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Misol uchun, "Lumosity" ilovasi bolalar uchun aqliy mashqlarni taqdim etadi va ularni har xil kognitiv faoliyatlarga jalb qiladi [5].

2. **Ijtimoiy o‘zaro aloqalar**: Virtual aloqalar va interaktiv o‘yinlar bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi, chunki ular o‘zaro hamkorlik, jamoada ishlash va boshqalarga yordam berishni o‘rganadilar.

3. **Emotsional rivojlanish**: Bolalar uchun mo‘ljallangan interaktiv hikoyalar va video materiallar, ularning hissiy intellektini rivojlantirishga yordam beradi. Misol uchun, "Emo Adapto" ilovasi bolalarga emotsional holatlarni tushunishga yordam beradi.

3-Jadval

Innovatsion texnologiyalarning psixologik rivojlanishdagi roli

Texnologiya	Psixologik rivojlanishdagi roli
Mantiqiy o‘yinlar	Aqliy faoliyatni rivojlantiradi va bolalarni kognitiv qobiliyatlarni oshirishga undaydi.
Virtual aloqalar	Bolalar uchun ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi.
Interaktiv hikoyalar	Bolalarning emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi va hissiy intellektni oshiradi.
Mobil ilovalar	Bolalarning ijtimoiy va hissiy holatlarini kuzatib, ularni yaxshilashga yordam beradi.

Innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta’limda muvaffaqiyatli qo‘llash uchun o‘qituvchilarni malakasini oshirish zarur. Zamonaviy o‘qituvchilar texnologiyalarni ta’lim jarayonida samarali qo‘llay olishlari kerak [6].

Innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta’limda qo‘llash bolalarning jismoniy va psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Interaktiv ta’lim qurilmalari, virtual haqiqat, mobil ilovalar va boshqa texnologiyalar yordamida bolalarga qiziqarli va samarali tarzda ta’lim berish mumkin. Biroq, bu texnologiyalarni jismoniy va psixologik salomatlikni ta'minlash maqsadida ehtiyotkorlik bilan ishlatish zarur. Shu bilan birga, o‘qituvchilarni yangi texnologiyalarni qo‘llashda malakali tayyorlash ham alohida ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xo‘jaeva, G. (2020). Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar. Tashkent: Fan va ta’lim.
2. Karimov, B. (2019). Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Tashkent: Ma'naviyat va ma'rifat.
3. Salomova, R. (2021). Bolalarni jismoniy rivojlantirishda innovatsion usullar. Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti.
4. Djonson, M. (2020). Innovative Educational Technologies in Early Childhood Education. Cambridge University Press.
5. Perova, T. (2018). Intellektual rivojlanish va innovatsion texnologiyalar. Moskva: Pedagogika.
6. Uzunova, N. (2022). Maktabgacha ta’limda texnologiyalarni qo‘llash. Toshkent: Ilm-ziyo.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

K.M.Xidirova
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi’’
kafedrasi magistranti
e-mail : shahzodxidirov4222@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarni joriy etishning dolzarbligi va pedagoglarning innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali faoliyat olib borish jarayonlarining samaradorligi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiya, o‘yin, zamonaviy pedagog, interfaol metodlar, shaxs, globallashuv, raqamlashtirish.

Abstract. This article talks about the relevance of introducing digital and innovative technologies in the preschool education system and the effectiveness of pedagogues’ activities through innovative pedagogical technologies.

Keywords : innovative technology , game , moder pedagogue , interactive methods , personality , globalization , digitalization.

Dunyo kundan - kunga rivojlanib, yangidan yangi innovatsion texnologiyalar yaratilmoqda. Hayotimizning har bir soniyasida dunyoning qaysidir burchagida yangi bir texnologiya yaratilmoqda.Texnologiyalar insonlarning og‘irini yengil, mashaqqatini oson qilish va eng qimmatli bo‘lgan vaqtlarini tejash uchun yaratiladi. Bugun hayotimizning har bir jabhasida bu texnologiyalarga duch kelamiz, ularsiz hayotimizni tasavvur qila olmaymiz. Masalan , har birimizning uyimizda televizor, kir yuvish mashinasi, elektr choynaklar , kompyuterlar , planshetlar va shunga o‘xshash ko‘plab texnologiyalar uchraydi. Barcha sohada bo‘lgani kabi ta’lim tizimida ham raqamli va innovatsion texnologiyalardan keng foydalanilmoqda. Elektron darsliklar, elektron kitoblar , majmualar shular jumlasidandir. Bugungi kunga kelib barcha soha raqamlashtirilmoqda. Raqamlashtirish –bu axborotni elektron holga keltirish.Boisi elekton darsliklardan foydalanishning afzalliklari bisyor. Ma’lumot topish tez va oson, vaqt va mablag‘ tomondan ham yengilliklar yaratadi.

Raqamli va innovatsion texnologiyalar maktabgacha ta’lim tizimini ham chetlab o‘tgani yo‘q. Maktabgacha yosh –bu bola dunyoni faol anglaydigan davr. Bu yoshda bola hamma narsaga qiziqadi, bajarib ko‘rmoqchi bo‘ladi. Olimlarning aniqlashicha, maktabgacha yoshda bola hayoti davomidagi ma’lumotlarni , bilimlarni yarmidan ko‘pini o‘rganar ekan. Shu boisdan bu davrda bolaga to‘g‘ri va sifatli ta’lim tarbiya berishga jiddiy e’tibor qaratish lozim.Bola hech qachon o‘ziga qiziq bo‘lmagan ishni bajarmaydi.Qachonki bola qaysidir ishga qiziqsa, so‘ng bu ishni bajarishga harakat qiladi. Bu davrda yapon iqtiboslarida aytilganidek, bolaga podshohdek

muomala qilish kerak. Chunki bu davr bolaning psixologiyasi va ongi uchun muhim voqealarga boy bo‘ladi. Shuning uchun bu davrda bolaning har bir qiziqishini e’tiborga olib, uni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirish lozim. Xususan, yurtboshimiz Sh. Mirziyoyev maktabgacha ta’lim tizimi haqida quyidagi fikrlarni bejizga bildirmagan, “ Aslida, farzandlarimiz tarbiyasida eng asosiy bo‘g‘in hisoblangan maktabgacha ta’lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o‘rni va ahamiyatini hech narsa bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Aynan maktabgacha ta’lim sohasiga bo‘lgan e’tibor mamlakatning ertangi taraqqiyoti uchun mustahkam zamin yaratadi’’ .

Maktabgacha ta’lim uzluksiz ta’lim tizimining boshlang‘ich bo‘g‘ini hisoblanadi. Bu bo‘g‘inda bola har tomonlama sog‘lom va yetuk shaxs sifatida shakllantiriladi, o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqi paydo bo‘ladi va rivojlanadi, tizimli o‘qishga tayyorlab boriladi.Maktabgacha ta’lim tizimining asosiy maqsadi ham bolani sog‘lom va yetuk shaxs sifatida tarbiyalash va o‘qishga tizimli tayyorlashdir. Uzluksiz ta’lim tizimining dastlabki bo‘g‘inida raqamli va innovatsion texnologiyalardan keng ko‘lamda foydalanish juda muhim va davr talabidir. Uy qurayotganimizda eng muhim narsa poydevor bo‘lganidek , ta’lim tizimiga bu texnologiyalarni joriy etishda maktabgacha ta’lim tizimidan boshlash muhim sanaladi. Chunki bolalar katta yoshdagi insonlarga qaraganda texnologiyalardan foydalanishni tez va oson o‘rganadi.Shu bilan birgalikda mashg‘ulot davomida oddiy tushuntirish usulidan foydalanishdan ko‘ra elektron texnologiyalar yordamida o‘rgatish ko‘proq samara beradi, bolalarda qiziqish uyg‘otadi. Masalan, mashg‘ulot davomida tarbiyachi bolalarga slaydlar orqali ma’lumot bersa ularda qiziqish uyg‘onadi, ovoz effektlarini ham qo‘shsa yanada foydali bo‘ladi. Avvalo maktabgacha ta’lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalardan foydalanishni joriy etishda tarbiyachi va pedagoglar bu texnologiyalardan keng ko‘lamda foydalanishni bilishlari talab etiladi. Innovatsion texnologiyalardan foydalana olish uchun tarbiyachi-pedagog quyidagi bilimlarga ega bo‘lishi lozim:

-AKT bo‘yicha bilim,ko‘nikma va malakaga ega bo‘lishi;

-yangi pedagogik texnologiyalar bo‘yicha xorijiy tajribalardan boxabar bo‘lishi;

-ta’lim jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalar yoshiga mos keladigan didaktik o‘yinlar,interfaol usullarni tanlay olish qobilyati;

-ilg‘or pedagogik yangilanayotgan g‘oyalar bilan tanishib borish;

-bilimlarning ko‘nikma va malakaga aylantirish asosida o‘z kasbiy pozitsiyasini shakllantirib borish;

-ta’limiy faoliyatlarda harakatli o‘yinlardan foydalana olish;

-turli yo‘nalishdagi bilimlarni integratsiyalashgan holda amaliyotda o‘rgatishga erishish;

Maktabgacha ta’lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarni joriy etishda uchraydigan yana bir muammolardan biri bu maktabgacha ta’lim tashkilotlarining yetarli darajada innovatsion texnologiyalar bilan jihozlanmaganligidir. Bunga qo‘shimcha sifatida shuni ham aytib o‘tish kerakki, bolalar uchun bolalar uchun elektron mashg‘ulot va darslar ishlab chiqarilishi, mavjudlari bilan tashkilotlar ta’minlanishi kerak. Xususan, bizning tariximizni, madaniyatimizni eslatadigan, tarixiy qahramonlarimiz obrazida videoo‘yinlar ishlab chiqilishi joiz. Bu sohaga davlatimiz tomonidan katta e’tibor berilmoqda, ularga mablag‘lar ajratilmoqda. Biz xohlaymizmi yo‘qmi farzandlarimiz videoo‘yinlarga qiziqish bildiradi. Ular vahshiylikni targ‘ib etadigan yoki keraksiz bo‘lgan o‘yinlarni o‘ynamasliklari uchun biz ularga tariximizni, tarixiy qahramonlarimizni va shu bilan birgalikda ularga bilim beradigan o‘yinlarni taqdim etishimiz zarur. Jumladan, maktabgacha ta’lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarni joriy etish borasida yana bir g‘oyani ilgari surmoqchimanki, ya’ni maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kompyuter savodxonligi mashg‘ulotlari o‘rgatilishini dasturga kiritish zarur deb hisoblayman. Zamon kundan kunga rivojlanib borayotgan bir davrda biz farzandlarimizga sifatli va kelajak uchun kerakli bo‘lgan bilimlarni o‘z vaqtida berishimiz muhim sanaladi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimidagi nutqi 30. 09. 2020. y

2. “ Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida’’ gi Qonun 2019 y.

3. O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari 2018 y.

4. N. N. Azizxo‘jayeva “ Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat’’ O‘quv qo‘llanma. Toshkent - 2006.

5. B. Ziyomuhammadov, M. Tojiev “ Pedagogik texnologiyalar - Zamonaviy o‘zbek milliy modeli’’ Toshkent - 2009.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Xayrullayeva Rayxona Sherali qizi
Guliston Davlat Pedagogika Instituti
Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili yo‘nalishi talabasi
El.pochta: rayxonasheraliyevna07@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta’lim tizimiga raqamli va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bilan bog‘liq dolzarb masalalar ko‘rib chiqiladi. U ta'lim texnologiyasidagi mavjud tendentsiyalarni va ular yosh bolalar uchun ta'lim tajribasini qanday oshirishi mumkinligini o‘rganadi. Diqqatning asosiy yo‘nalishlari interaktiv ta’lim muhitini rivojlantirish, multimedia resurslarini integratsiyalash va erta yoshdagi bolalarni ta’lim olish uchun mo‘ljallangan ta’lim dasturlarini qo‘llashni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta'lim, raqamli texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar, interaktiv ta'lim, multimedia resurslari, o‘quv dasturiy ta'minot, o‘qituvchilar malakasini oshirish, infratuzilma, individual ta'lim, erta bolalik rivojlanishi.

Abstract: The article examines products related to the introduction of accounting and innovative technologies into the preschool education system. It examines current trends in education and how they affect learning for young children. The main areas of attention are the development of interactive learning environments, the integration of multimedia resources and the application of educational programs designed for early childhood education.

Key words: preschool education, computer technologies, innovative technologies, interactive education, multimedia resources, teaching tools, application of teacher qualifications, infrastructure, individual education, early childhood development.

Raqamli va innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi pedagoglar va siyosatchilarning asosiy e’tiboriga aylandi. Dunyo texnologiyada jadal rivojlanib borayotgan bir paytda, yosh o‘quvchilarni kelajak uchun zarur ko‘nikmalar bilan ta'minlash uchun erta bolalik ta'limi ushbu o‘zgarishlarga moslashishi kerak. Raqamli vositalar va innovatsion yondashuvlar nafaqat o‘quv muhitini yaxshilaydi, balki yosh bolalarning kognitiv, ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun juda muhim bo‘lgan interaktiv va qiziqarli tajribalar uchun imkoniyatlar yaratadi.[1]

So‘nggi yillarda ta'limda texnologiyaga e'tibor sezilarli darajada oshdi, bu bolalarning raqamli asrda qanday o‘rganishi haqida kengroq tushunchani aks ettiradi. Interfaol ta'lim platformalari, ta'lim dasturlari va multimedia resurslari an'anaviy o‘qitish usullarini o‘zgartirish imkoniyatiga ega bo‘lib, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘rganishni yanada qulay va qiziqarli qiladi. Ushbu texnologiyalar ijodkorlikni rivojlantirishi, tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirishi va har bir bolaning o‘ziga xos ehtiyojlari va qiziqishlariga moslashtirilgan individual ta'lim tajribasini osonlashtirishi mumkin.

Biroq, maktabgacha ta'lim muassasalarida raqamli va innovatsion texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Pedagoglarning ushbu vositalardan samarali foydalanish uchun yetarli darajada tayyorlanishini ta’minlash, shuningdek, ularning integratsiyalashuvini qo‘llab-quvvatlash uchun tegishli infratuzilmaga ehtiyoj katta ahamiyatga ega. Bundan tashqari, yosh o‘quvchilar o‘rtasida raqamli tafovutning kengayishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun tenglik va foydalanish imkoniyati bilan bog‘liq muammolarni hal qilish juda muhimdir.

Raqamli va innovatsion texnologiyalarning maktabgacha ta’limga integratsiyalashuvi katta imkoniyatlar va muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu munozara ta'sirning asosiy yo‘nalishlariga, jumladan, ta'lim tajribasini oshirish, o‘qituvchilar malakasini oshirishning roli, infratuzilmaning ahamiyati va texnologiyadan adolatli foydalanish oqibatlariga qaratilgan.[2]

1. O‘quv tajribalarini oshirish: Raqamli texnologiyalar maktabgacha ta'lim muhitini sezilarli darajada boyitishi mumkin. Interfaol doskalar, planshetlar va ta'lim dasturlari kabi vositalar amaliy o‘rganishni osonlashtiradi va ijodkorlikni rivojlantiradi.

2. O‘qituvchilar tayyorlashning o‘rni: Maktabgacha ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etishning eng muhim jihatlaridan biri bu pedagoglarning kasbiy malakasini oshirishdir. O‘qituvchilar nafaqat yangi texnologiyalarni qo‘llash, balki ushbu vositalarni ularning pedagogik amaliyotiga qanday qilib samarali kiritish mumkinligini tushunish uchun etarli darajada tayyorlanishi kerak.

3. Infratuzilmaning ahamiyati: Tegishli infratuzilmaning mavjudligi raqamli texnologiyalarni maktabgacha ta’lim tizimiga muvaffaqiyatli integratsiyalashning yana bir muhim komponentidir. Ishonchli internetga kirish, yetarli qurilmalar va texnik yordam texnologiyalardan qay darajada samarali foydalanishga katta ta'sir ko‘rsatishi mumkin.

Maktabgacha ta’limga raqamli va innovatsion texnologiyalarni integratsiyalash natijalari turli kontekstlarda istiqbolli natijalar berdi:[3]

Ishtirok etish va motivatsiyaning ortishi: Raqamli vositalarni qabul qilgan ko‘plab maktabgacha ta'lim dasturlari o‘quvchilarning yuqori darajadagi faolligini bildiradi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, bolalar raqamli kontent bilan o‘zaro aloqada bo‘lganda o‘rganishdan ko‘proq hayajonlanadilar, bu esa e'tiborning uzoqroq bo‘lishiga va sinfdagi mashg‘ulotlarda ishtirok etishning oshishiga olib keladi.

Yaxshilangan ta'lim natijalari: Ta'lim texnologiyasidan foydalanadigan maktabgacha ta'lim muassasalarida o‘tkazilgan tadqiqotlar o‘quvchilarning savodxonligi va hisoblash ko‘nikmalari yaxshilanganligini ko‘rsatadi.

O‘qituvchilarni rivojlantirish: O‘qituvchilar uchun keng qamrovli treningni ta'minlaydigan dasturlar raqamli vositalardan foydalanishda ishonch va malakani oshirishga olib keldi. Kasbiy rivojlanish seminarlarida qatnashadigan o‘qituvchilar ko‘pincha o‘zlarini dars rejalariga texnologiyani integratsiyalash uchun ko‘proq tayyorgarlik ko‘rishlari haqida xabar berishadi, bu esa ularning o‘qitish samaradorligiga ijobiy ta'sir qiladi.

Kengaytirilgan hamkorlikda o‘rganish: raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirishga yordam berdi. Guruh loyihalari va interfaol ta'lim tajribasini o‘tkazish imkonini beruvchi vositalar bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalar va jamoada ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, bu ularning umumiy rivojlanishi uchun zarurdir.[4]

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, maktabgacha ta'limda raqamli va innovatsion texnologiyalarning integratsiyasi o‘quv tajribasi va natijalarini sezilarli darajada o‘zgartirish imkoniyatiga ega. Biroq, o‘qituvchilarni tayyorlash, infratuzilma va tenglik bilan bog‘liq muammolarni hal qilish ushbu texnologiyalarning to‘liq afzalliklarini amalga oshirish uchun juda muhimdir. Resurslarga sarmoya kiritish, kasbiy rivojlanish va teng huquqli foydalanish majburiyatini birlashtirgan strategik yondashuv yosh o‘quvchilarni kelajakdagi muvaffaqiyatga tayyorlaydigan yanada inklyuziv va samarali maktabgacha ta'lim tizimini yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ziyamuhammedov, Bo‘ri, Mamarajab Tojiyev. Pedagogik texnologiya-zamonaviy o‘zbek milliy modeli. Toshkent. 2009.y

2. Azizxo‘jayeva N. N. pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006.y

3. Bers, M. U. (2018). "The Role of Robotics in Early Childhood Education." International Journal of Technology in Education and Science, 2(2), 42-52. Retrieved from www.ijtes.net.

3-SHO‘BA. RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING UMUMIY O‘RTA TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI O‘RNI

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI TA’LIM TENOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (TABIATSHUNOSLIK FANI MISOLIDA)

Sh.Norqulov
Guliston davlat pedagogika instituti
“Pedagogika” fakulteti dekani, dotsent
J.Ro‘zimatov
Guliston davlat pedagogika instituti, stajyor o‘qituvchisi
e-mail: jamshidrozmatov1313@gmail.com

Annotatsiya: Jahonda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlashni metodik jihatdan takomillashtirish, keng profilli mutaxassislar tayyorlash, talabalarning kreativligi, kasbiy kompetentligi, tabiiy-ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish alohida ahamiyatga molik. Shu jihatdan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tabiatshunoslik o‘qitish metodikasidan innovatsion jarayonlarni loyihalashtirish faoliyatiga tayyorlash, o‘quv faoliyati samaradorligini oshirish qonuniyatlari, didaktik tamoyillari, metodikasini takomillashtirish hamda ilg‘or xorijiy tajriba-larni boshlang‘ich ta’limga tadbiq qilish zarurati izohlanadi.

Tayanch so‘zlar: boshlang‘ich sinf, innovatsiya, raqamli axborot texnologiyalari, tabiiy fanlar, nazariya, metodika, kreativlik.

Abstract: Methodologically improving the preparation of future elementary school teachers for innovative professional activities, training of wide-profile specialists, carrying out scientific research works on the development of students' creativity, professional competence, and natural-scientific worldview are of particular importance in the world. From this point of view, it is explained the need to prepare future elementary school teachers for the activity of designing innovative processes from the methodology of natural science teaching, to improve the laws, didactic principles and methodology of increasing the effectiveness of educational activities, and to apply advanced foreign experiences to primary education.

Key words: elementary school, innovation, digital information technologies, natural sciences, theory, methodology, creativity.

Bugungi kunda dunyo miqyosida bo‘lajak pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligini zamonaviy ta’lim tizimi intensiv yangilanish dinamikasiga moslashtirish, innovatsion raqamli samarador ta’lim texnologiyalar asosida takomillashtirish, xalqaro baholash dasturlari doirasida tabiiy-ilmiy savodxonligini orttirish sohasida keng qamrovli islohotlarni amalga oshirishga bo‘lgan ehtiyoj yanada kuchaydi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha «Ma’rifiy, ilmiy va madaniy mazmundagi materiallarni olib kirish» to‘g‘risidagi bitimida dunyo miqyosida ta’lim oluvchilarni o‘qitish sifatiga nisbatan keng sharoitlar yaratish, ta’lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish alohida ahamiyat kasb etadi.

Jahonda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini zamonaviy texnologiyalar bilan kasbiy faoliyatga tayyorlash, shuningdek, raqamli ta’lim texnologiyalarini metodik jihatdan takomillashtirish, keng profilli mutaxassislar tayyorlash, talabalarning kreativligi, kasbiy kompetentligi, tabiiy-ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish alohida ahamiyatga molik. Shu jihatdan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini Tabiiy fanlar nazariyasi va metodikdan innovasion jarayonlarni loyihalashtirish faoliyatiga tayyorlash,

o‘quv faoliyati samaradorligini oshirish qonuniyatlari, didaktik tamoyillari, metodikasini takomillashtirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni boshlang‘ich ta’limga tadbiq qilish zarurati bilan izohlanadi.

Hozirda mamlakatimizda zamonaviy ta’lim texnologiyalarga asoslangan ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, ijtimoiy faol va malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni jahon andozalari darajasiga ko‘tarish masalalariga oid tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Bunda « Ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning barqarorligi, sifati va samaradorligini ta’minlash maqsadida “aqlli tartibga solish” modeli elementlarini qo‘llash doirasida, huquq tizimining raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiyotning yangi drayverlarini harakatga keltirish doirasida zamonaviy texnologiyalarga va raqamli faoliyatga bo‘lgan talab»[1] kabi muhim vazifalar belgilandi. Bugungi kunda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tabiat-shunoslik fanini o‘qitishda innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlashni takomil-lashtirish, ta’limning keyingi bosqichiga muvaffaqiyatli o‘tishini ta’minlash, o‘qitish sifati va samaradorligini ko‘tarish, xalqaro standartlarga moslashtirish, tabiiy-ilmiy savodxonlikni orttirish, ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish alohi-da ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 29 oktyabrdagi “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi 576-son Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi/ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son., O‘zbekiston Respublikasi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi 824-son qarorlari hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Yevropa mamlakatlarida F.S.Azevedo, L.Darling-Hammond, A.J.Egalite, B.Kisida, D.S.Yeager, G.M.Walton, P.Cantorand, P.Carter, L.Darling-Hammond, R.D.Taylorand, A.A.West, A.Wigfield, J.Cambria, C.A.Wolters tomonidan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirishning turli jihatlari o‘rganilgan.

MDH mamlakatlarida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini hamda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish muammolari M.S.Axmadov, T.A.Vayzer, S.G.Grigoreva, N.G.Kalashnikova, E.F.Kozina, E.V.Kuznesova, V.V.Levites, S.A.Radionova, D.Z.Raxmonova, S.P.Russkoe, O.N.Ulyanova; boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari kreativ kompetentligining o‘ziga xos xususiyatlari T.V.Sunyaykina, Yu.A. Sergienko, G.A.Chomaeva kabilar tomonidan o‘rganilgan.

Respublikamizda boshlang‘ich ta’limda o‘qitish, zamonaviy ta’lim metodlari masalalari R.Ibragimov, R.Mavlonova, N.Raxmankulova, R.Safarova, M.Inoyatova, M.I.Toshpulatova, U.A.Masharipova, tabiatshunoslik o‘qitish metodikasini takomillashtirish muammolari M.I.Nuritdinova, tabiatshunoslik o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari va metodlari Sh.Mirzaxmatova, D.Po‘latova, X.B.Norbo‘tayev va boshqa tomonidan tadqiq etilgan.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasi natijalarining ahamiyati zamonaviy ta’lim texnologiyarining nazariy, amaliy, metodik, didaktik, texnologik ko‘rsatkichlari, darajalari va baholash mezonlari o‘rganilgani, shuningdek, “Tabiiy fanlar nazariyasi va metodikasi” fanidan darslik, o‘quv qo‘llanma, o‘quv dastur-larini ishlab chiqishda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning metodik ta’minoti, elektron ta’lim resursidan foydalanish mumkin-ligi hech kimga sir emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi/O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son. 8-maqsad 3-band.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 29-oktyabrdagi “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi 576-son Qonuni.

3. O‘zbekiston Respublikasi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi 824-son Qarori.

4. Elmuratova D.M Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlash (Tabiatshunoslik fani misolida).- Toshkent, 2020-y. 11-16 s.

5. Ruzimatov, J. (2024). The role of using digital educational technologies in methodical training of future primary school teachers. *Евразийский журнал академических исследований*, *4*(3 Part 2), 109-113.

6. Ro‘zimatov, J., Norbo‘tayeva, O., Savrullayeva, M., Cho‘liyeva, A., & Usmonova, G. (2024). The role and importance of digital educational technologies for primary school students. *Modern Science and Research*, *3*(5), 480-484.

7. Ro‘zimatov, J. (2024). Bo‘lajak boshlang ‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning afzalligi. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, *3*(8), 72-78.

8. Jamshid, R. Z. (2024). Bo‘lajak boshlang ‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, *4*(4), 141-146.

9. Ruzimatov, J. (2024). Improving the methodology of using digital educational technologies of future primary class teachers. *NRJ*, *1*(3), 755-760.

10. Jamshid, R. Z., Ravshan, A., Sirojiddin, G., Gulizahro, T., & Azamat, Z. (2023). Developing effective approaches to the use of modern information technology in education.

BOSHLANGICH SINFLARDA INIOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARI

Ergashev Rustam Nadjimovich
Guliston davlat pedagogika instituti
professori v.b., ped. fan. nomzodi
e-mail: ergashev@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu tezisda innovatsion ta’limning an’anaviy o‘quv-tarbiya jarayonidan farqli jihatlari, uning o‘ziga xos xususiyatlari va uning turli xil ko‘rinishlari, ta’limning maqsadi, mazmuni, metod va texnologiyasiga bevosita ta’siri asoslab berilgan. Uni tashkil etish shakli va boshqaruv tizimi, pedagogik faoliyat va o‘quv-bilish jarayonini tashkil etishdagi o‘ziga xoslik, ta’lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimi, o‘quv-metodik ta’minoti, tarbiyaviy ishlar tizimi, o‘quv reja va o‘quv dasturlari, o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatiga bog‘liqligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Abstract. In the thesis, the different aspects of innovative education from the traditional educational process, its specific features and various forms, the impact of education on the goal, content, method and technology are justified. The form of its organization and management system, the originality in the organization of pedagogical activities and the educational process, the system of monitoring and evaluating educational levels, educational and methodological support, the system of educational work and their impact on the plan and educational programs, student and teacher activities are clearly shown.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, innovatsion texnologik ta’lim, uning o‘ziga xos xususiyatlari, tashkiliy shakl va boshqaruv tizimi, ta’lim tizimi, pedagogik tizim, yangilik xillari, ta’limni nazorat qilish va baholash tizimi, tarbiyaviy ishlar tizimi, kafolatlangan natija.

Bugungi kunda uzluksiz ta’limning barcha turlariga an’anaviy va ommaviy ko‘rinishdagi o‘quv-tarbiya jarayonlari o‘rniga o‘ziga xos yangilik bo‘lib innovatsion pedagogik texnologiyalar kirib keldi. *“Innovatsion ta’lim”* deganda odatda o‘quv jarayoniga yangi elementlarni olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ham innovatsiya ta’lim tizimiga o‘zgartirishlar olib kirish bilan bevosita bog‘liq. Bunday o‘zgartirishlar ta’lim tizimining: maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, uni tashkil etish shakl va boshqaruv tizimiga; pedagogik faoliyatdagi o‘ziga

xoslik va o‘quv-bilish jarayonini tashkil etishga; ta’lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga; o‘quv-metodik ta’minotiga; tarbiyaviy ishlar tizimiga; o‘quv reja va o‘quv dasturlariga; o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatiga bog‘liq. [1]

Yangilik tarixiy aspektda nisbiylik ahamiyat kasb etadi. Yangilik aniq tarixiy xarakterga ega, ya’ni o‘z vaqtidan oldin paydo bo‘lishi mumkin, o‘z vaqtida me’yor bo‘lishi yoki eskirishi ham mumkin. Maktab yoki oliy tizimning rivojlanish jarayonida, ehtimol ta’lim tizimi butunicha: absolyut yangiligi (o‘xshashi, prototipning yo‘qligi); nisbatan yangiligi; o‘ziga xos, ixtirochiligi ko‘rinishidagilar hisobga olinadi.

Yangilik xillari maktab va oliy tizimda turlicha asoslarga ko‘ra guruhlanadi:

Birinchi guruh yangiliklarni kiritish, maktab va oliy tizimda sodir bo‘ladigan pedagogik jarayonga aloqadorligi bilan asoslanadi. Ushbu jarayonni tushunishga tayanib, quyidagi ko‘rinishdagi yangilik xillarini ajratish mumkin:

- ta’lim maqsadi va mazmuniga;
- pedagogik jarayon metodikasi, vazifalari, usullari, texnologiyalarga;
- ta’lim va tarbiyani tashkil etish shakllari va vositalari;
- rahbariyat, pedagog va o‘quvchilar faoliyatiga. [2]

Ta’lim tizimiga ikkinchi guruh yangilikni kiritish hajmi belgisiga asoslanadi. Bu yerda quyidagi o‘zgarishlarni ajratish mumkin:

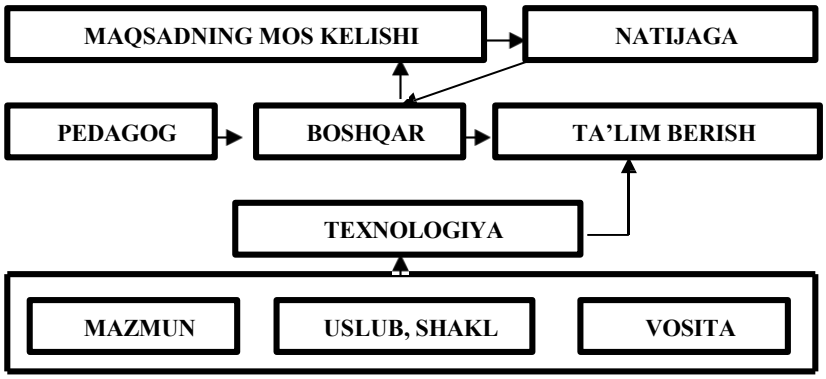
- bir-birlari bilan bog‘liq bo‘lmagan lokal va alohida (bir tomonlamalilik);
- kompleks, o‘zaro bir-biri bilan bog‘liq;
- butun maktab va oliy tizimni qamrab oluvchi, tizimli.

Uchinchi guruh innovatsion imkoniyatlarga qarab amalga oshiriladi. Bu holatda quyidagilar e’tiborga olinadi:

- ta’lim dasturlari, o‘quv rejalar, tuzilmalarni takomillashtirish, ixtirochilik, ko‘rinishlarni o‘zgartirish bilan bog‘liq ma’lum va qabul qilinganlarni modifikatsiyalash;
- kombinatorlikka (o‘zgartirishlar) xos yangilik kiritish;
- radikal o‘zgartirishlar. [3,74]

Ko‘rilgan ushbu pedagogik tizimni mukammal tarkibiy tuzilishga ega deb bo‘lmaydi. Ko‘rsatib o‘tilganlarga qo‘shila olmaydiganlar pedagogik tizimning muhim tarkibiy qismlari, shuningdek, «natijalar», «o‘quv-tarbiyaviy jarayonni boshqarish», «texnologiya»lardan iborat, deb ham hisoblashlari mumkin.

Ular quyida berilgan chizmadagi pedagogik tizim modelida ko‘zga tashlanadi.

Maqsadlar natijalar bilan mos kelib, uzluksiz jarayon tashkil etadi. Maqsadlarning natija bilan to‘la mos kelishi pedagogik jarayonning ishonchi, o‘lchov ko‘rsatkichi bo‘lib xizmat qiladi. Pedagogik tizim boshqaruv, birlashtiruvchi hamma tarkibiy qismlari nisbatan mustaqil qism hisoblanadi, chunki ular o‘z maqsad va tuzilishlariga egadir.

Pedagogik tizimni tashkil etuvchi tarkibiy qismi sifatida alohida omillar birligi deb ta’kidlagan holda ularni ko‘pincha, o‘quv-tarbiya jarayonining texnologiyasi deb ko‘rsatadilar. Bunday yondashishda pedagogik tizim ko‘zlangan maqsadga erishishni ta’minlaydigan mustahkam tashkiliy texnologik kompleks bo‘ladi. Shuni ta’kidlash kerakki, pedagogik tizim har doim ham texnologiyadir. Ana shu belgisi bo‘yicha pedagogik tizimning tarkibiy qismlar ixtiyoriy

«to‘plamidan» ajratib olish osondir.

Texnologiya – bu qat’iy tashkiliy mantiqqa bo‘ysunuvchi imkoniyatlarini belgilovchi tizimning ichki sifatidir. Shu bilan birga topshiriqni baholash darajasining o‘zidayoq, texnolog ma’lum jarayonlar hamda hodisalarga tayanadi. Ma’lum jarayonlar muvaffaqiyat ifodasining dalili sifatida foydalaniladi, ajoyib xodisalar natijalari esa yangi sabab va formula manbalari sifatida amalga oshiriladi. O‘quv texnologiyalarni loyihalashtirish metodik «tajribalarni umumlashtirishdan» farqli «mumkin emas» xulosasini bermaydi. Texnolog uchun bu faqatgina vaqt va harajatlar masalasidir. Texnolog faqatgina yaxshi ma’lum, tekshirib ko‘rilgan, asoslangan, shubha qilinmaydigan fikrlarga asoslanadi. Texnolog tajribalar o‘tkazmay, aniq ko‘zlangan natijalar bilan ish olib boradi.

Texnologiya variantlikka yo‘l qo‘ymaydi uning asosiy vazifasi – aniq kafolatlangan natija olishdir, u har doim ham asosiy yechimida oddiydir. Asosiy yechimni tushunish qolgan hammasini, o‘zaro zarur elementlar tizimi, tartibining mazmunini ochib beradi. Texnologiyadan hech bir qismini olib tashlab bo‘lmaydi, u yerda ortiqchasi bo‘lmaydi, bo‘lishi mumkin ham emas. Bu juda murakkab holat, har ikkinchi o‘qituvchi izlash – tadqiqotchilik tartibida ish olib boradi va shu bilan bolaning maktabdagi hayoti natijasining noaniqligini kuchaytiradi. [4,29]

Har doim, ayniqsa «aniq» fanlar deb nomlanuvchi yo‘nalish vakillari orasida pedagoglarni xarakterlari uchun koyib turuvchilar topiladi va ular har galgidek pedagogika tizimi modellarini reviziya qilish va moderizatsiyalashdan boshlaydilar. Endi quyida pedagogika tizimida sodir bo‘ladigan jarayonlarniig ba’zi prinsipial xarakteristikalariga to‘xtalib o‘tamiz.

Pedagogik tizimining har bir aniq modifikatsiyasi ko‘zlangan natijaga erishishi aniq hususiyat va imkoniyatlarga ega degan qoidadan kelib chiqamiz. Bu imkoniyatlar tizimining aniq hususiyatlari bilan qat’iy belgilab qo‘yilgan. Bu tarzda biz ta’lim va tarbiyaviy jihatdan ko‘zlangan daraja va sifatga erishmoqchi bo‘lsak, unda shunga mos pedagogik tizim haqida o‘ylashimiz kerak va uning ishlashi pedagogik jarayonning kerakli yo‘nalishi va intensivligini ta’minlashi zarur. Buning natijasi, o‘quv-tarbiyaviy jarayonning yanada yuqoriroq samaradorligi, har doim pedagogik tizimni takomillashtirish oqibatidir. Bu juda murakkab muammo, ularni ishlab chiqishga dunyoda endi kirishilmoqda.

Hozirgi, umumiy ko‘rinishga juda ko‘p ko‘rinishli ko‘rsatgich, «xarajat» va “natija”larni to‘plash mumkin bo‘lmoqda. Ushbu muammoning foydaliligini aniqlash esa uni iqtisodiy nuqtai nazardan hal qilish imkonini beradi. Intuitiv va sub’ektiv baholarni juda oson noto‘g‘ri deyish mumkin va bu yerda vaziyatdan chiqish faqatgina fikrlarni to‘plashdan iborat bo‘ladi. Har qanday pedagogikaning maksimal umumiy samarasi 100% ko‘zlangan maqsadga to‘la erishilgan xisoblanib, agar tarbiyachilar uchun ilgari erishilgandan pastroq darajada bo‘lmasa mumkin bo‘ladi.

Yana biron-bir pedagogik tizim tuzilishiga nazar tashlaylik, u «yomon» va «yaxshi» pedagogik tizim uchun ham birdir. Uning uchun o‘qituvchi ham birdir**.** Uni o‘qituvchi, o‘quvchilar munosabatigacha soddalashtiramiz. Bu munosabatlar ilgari o‘rganilgan edi va umumiy xulosa ma’lum: deyarli 50% o‘qituvchidan, 50% esa o‘quvchiga bog‘liq. Bundan kelib chiqadiki, masalan: eng yomon pedagogik tizimning samaradorligi, aytaylik o‘qituvchi, umuman hech qanday harakatlarni amalga oshirmagan holda, ammo tizim ishlasa 50% dan kam bo‘lmaydi. An’anaviy pedagogik tizimning foydali harakat koeffitsenti 60% dan oshmaydi deb hisoblanadi. Bu esa maktab tarbiyalanuvchilarining faqatgina yarmidan ozgina ko‘prog‘i dasturni to‘la o‘zlashtira oladi deganini bildiradi.

Yana bir muhim fikr, tizimning umumiy nazariyasidan ma’lumki tizimni baravariga bir necha parametrlar bo‘yicha yaxshilash mumkin emas. To‘g‘ri yo‘l yangilikni asta-sekin, uning foydaliligiga ishonch hosil qilib, har tomonlama tekshirib ko‘rib, keyingi ishlarni o‘ylab kiritishdan iborat. Tajribalar shuni ko‘rsatadiki har bir yaratilgan yangilik oldiniga albatta ilgarigisidan ham yomon ishlaydi. Chunki bu jarayonni o‘rganish, moslashish, sustkashlikni yengish kerak.

Pedagogik tizimni takomillashtirishning asosiy yo‘llari ikkita: intensiv va ekstensiv. Intensiv rivojlanish pedagogik tizimni ichki imkoniyatlar hisobiga, ekstensiv yo‘l esa qo‘shimcha kuchlar

jalb etish – ya’ni, vositalar, asbob-uskunalar, texnologiyalar hisobiga takomillashtirishni ko‘zda tutadi. Pedagogik texnologiyaning intensiv rivojlanish imkoniyatlari tugagan deb hisoblanadi: maktabning mavjudligi ming yilliklar davomida hamma yo‘llarni sinab ko‘rgan, hozirgi pedagoglar nasibasi qaytarish, tarbiya vazifasini, mantiqiy chuqur esga olish, uning birlamchi asoslariga chuqur tushib borishdan iborat. [5,64]

Yana bir bor qaytarib aytamiz, agarda maktab oddiy faoliyat yuritayotgan, yashayotgan, rivojlanayogan va bolalarni o‘qitayotgan bo‘lsa, bu faqatgina o‘zining konservativ tabiati hisobigadir. Ba’zi nazariyotchilar aytadilarki, juda yaqin vaqt ichida pedagogikada innovatsiya bir ma’noni – orqaga, o‘tmishga, o‘ylab va oqilona tarbiyalash, ma’naviy tarbiyalovchi, yangiliklarsiz va tirishishlarsiz tinch tizimga qaytishnigina bildiradi degan fikrni aytmoqdalar.

G‘arb maktablari ekstensiv yo‘l bilan pedagogik mahsulotni yangi informatsion texnologiyalar, vaqtni turli xil o‘quv faoliyatlariga taqsimlash, sinfdagi differensatsiya va individuallashtirish hisobiga oshirish bilan rivojlanib bormoqda. Shu bilan pedagogik mahsulot sifati yaxshilanmoqdaki, bu savol aniqligicha qolmoqda: ko‘pchilik mustaqil ekspertlar bunga ishonchsizlik bildirmoqdalar. Bu holatdan chiqish yo‘li «O‘zaro bog‘liqlikdagi innovatsiya (yangiliklar)» deb ataluvchi, intensiv va ekstensiv yo‘llarni birlashtirishga imkon beruvchi pedagogik tizim rivojlanishi hisoblanadi. Bu pedagogikaning foydalanish imkoniyatlarini chuqur tekshirishni talab qiladi, bu esa ular turli ko‘rinishdagi har xil xarakterli va turli darajadagi pedagogik tizim tashkil etuvchilari uchrashgan nuqtada namoyon bo‘ladi.

Bo‘sh joylarini yangi texnologiyalar bilan mustahkamlab, pedagogik tizimning umumiy samarasini yaxshilashga urinsa bo‘ladi. Bunday yondashishda innovatsiya o‘ylab topilgan «tashqi» chora bo‘lib ko‘rilmaydi, balki chuqur mazmunli talab va tizimni bilish, anglab yetilgan qayta tuzish hisoblanadi.

Agar shunday nuqtai nazar bilan innovatsion chaqiriqlarga qaralsa ularda deyarli yangi jihatlar yo‘qdek tuyuladi. Jumladan, eski muammolarni hal etish uchun yangi «retsept»lar ham yo‘q. Umuman olganda innovatsion g‘oyalarga insoniyat taraqiyoti jarayoni haqidagi yangi bilimlarga asoslangan, pedagogik muammolarni hal qilishga ilgari qo‘llanilmagan nazariy yondashuvlar, aniq amaliy texnologiyalardan olingan yuqori natijalarni kiritishga majburmiz.

Pedagogika fanida berilgan g‘oyalarni ishlanganlik darajasining muvofiqlik jihatlari bo‘yicha umumiy va qisman innovatsion loyihalar miqdori, shuningdek, pedagogik amaliyotda ulardan foydalanishning tahliliy umumiy pedagogik innovatsiyalarga kiritish imkonini berdi.

1) Pedagogik fan tizimi va pedagogik amaliyotni, yangi bo‘lmagan biroq doimiy dolzarb va o‘zidan o‘quv-tarbiya jarayonini bitimlashtirishning umumiy g‘oyalari va amaliy texnologiyalarini o‘ziga mujassam qilgan.

2) Insonparvarlik pedagogikasini barcha nazariy qoidalari va amaliy texnologiyalarining yig‘indisi jamlangan.

3) Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish yangi g‘oyaviy yondashuvga asoslangan.

4) Axborotlashtirish, ommaviy kommunikatsiyalashning yangi g‘oyalari va vositalarini qo‘llashga asoslangan texnologiyalari nnovatsion texnologiyalar hisoblanadi.

Pedagogik tizimda innovatsion tuzilmalarning bosh yo‘nalishi: yaxlit pedagogik tizim; o‘quv yurti; pedagogik nazariya; o‘qituvchi; o‘quvchilar; pedagogik texnologiya; mazmun; shakl, metodlar, vositalar; boshqaruv; maqsad va natijalar. Tizim osti tuzilmalarining chuqurligi bo‘yicha innovatsion yangi kiritmalarning mohiyati, sifati va maqsadga muvofiqligi haqida xulosa qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova R.A. Boshlang‘ich ta`limda innovatsiya. -T., TDPU, 2007.

2. Yo‘ldoshev J.G‘. Yangi pedagogik texnologiya yo‘nalishlari, muammolari, yechimlari. – T., 1999

3. Назимов С.С. Педагогические инновации в национально-региональном компоненте содержания образования. –Т., “Учитель”, 2005. -№ 6. С. - 74.

4. Пугачёва Н.Б. Источники инноваций общеобразовательного учреждения. Завуч, 2005, № 3. С. -29.

5. Развитие школы как инновационний процесс: Методическое пособие для руководителей образовательних учреждений. Под ред. М.М.Поташника. - М., Новая школа, 1994. С. - 64.

BOSHLAG‘ICH TA’LIMNI INTEGRATSIYALASH IMKONIYATLARI

Ergashev Rustam Nadjimovich
Guliston davlat pedagogika instituti
professori v.b., ped. fan. nomzodi
e-mail: ergashev@mail.ru
Nasurulazoda Maftuna Zokirjon qizi
“Boshlang‘ich ta’lim” magistratura
мutaxassisligi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlag‘ich ta’limni integratsiyalash innovatsion pedagogik va texnologik yondashuvning mahsuli, o‘quv fanlarining o‘ziga xos sintezi, yangilikning kelib chiqishi, kashfiyot ekanligi har tomonlama yoritilgan. Innovatsion pedagogik va texnologik yondashuv masalalariga xorijiy olimlarning pedagogik qarashlari va uslubiy tavsiyalari, boshlag‘ich ta’limni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etishning samarali shakl, vosita va metodlari keltirib o‘tilgan.

Abstract. In the thesis, it is justified that the integration of primary education is a product of innovative-pedagogical and technological approach, it is not a mechanical combination of academic subjects, but their synthesis, the creation of innovation and discovery. In this regard, the pedagogical views and methodological recommendations of foreign scientists, effective forms, tools and methods of integrating primary education are mentioned.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, innovatsion pedagogika, texnologik yondashuv, integratsiya, ta’limni integratsiyalash, sintez, emotsional yangilik, integrativ ta’lim, integrativ darslar, ta’limni integratsiyalash shakl, vosita va metodlari.

Ta’lim sohasida olib borilayotgan davlat siyosati, yangi tahrir ostida qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda belgilab berilgan vazifalar asosиda ta’lim muassasalarini yanada takomillashtirish, o‘quv-tarbiya jarayonlarini zamonaviy talablar darajasida tashkil etish, uning sifat va samaradorligini yanada o shirish ishlariga alohida e’tibor berilmoqda. Ta’lim jarayoniga innovatsion va ilg‘or texnologik yondashuvlar jadallik bilan kirib kelmoqda. [1, 8-b.]

Innovatsiya tushunchasi – «yangilik» ma’nosini bildirib, ta’lim islohotlarida nazarda tutilgan ta’limda totalitarlikdan demokratik ta’lim tizimiga o‘tish, shaxsning qiziqishlari, qobiliyatini hisobga olish, ta’limni insonparvarlashtirish, ta’lim tizimini jamiyatning iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish, bilimlarni chuqur o‘zlashtirishni ta’minlaydigan ta’lim tizimini shakllantirishga sharoit yaratish kabilarni nazarda tutadi.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limni integratsiyalash masalasi dolzarb muammolardan biriga aylandi. Avvalo, “integraatsiya” tushunchasi qanday ma’noni anglatishi, boshlang‘ich ta’limni integratsiyalash uchun qanday yo‘l tutish kerakligi haqida aniq tasavvurga ega bo‘lish lozim.

Integratsiya – «butun» degan ma’noni bildiradi, demak, bu tafakkur o‘sishi jarayonining turli qism va elementlarini bitta butunga birlashtirish bo‘lib hisoblanadi. Integratsiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez, yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida tizimlarning yaqinlashishi, bog‘lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir. [2, 48-b.]

Bugungi kunda biror bir lug‘atda integratsiyaning metodik jihatdan mazmuni haqida bironta so‘zni uchratish mumkin emas. Lekin integratsiya so‘zining ma’nosi hammamiz uchun yaxshi tanish. I.Kololojvari, L.Sechenikovalar integratsiyani metodik xarakterini «Integrativ darslarni qanday tashkil etish mumkin?» nomli maqolalarida quyidagicha tasniflaydilar:

«...integratsiyalashgan darslarning imkoniyatlarini to‘rt yil o‘rganish natijasida bu metodikaning kelajagi katta ekanligiga ishonch hosil qildik.

Unga ko‘ra o‘quvchilar ongida bizni o‘rab turgan dunyo haqida yanada to‘liq va atroflicha keng tasavvur hosil qilish imkoniyati tug‘iladi. Bolalar o‘z bilimlarini amaliyotda yanada faol qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar, chunki bunda bilimlarning tub mohiyati yanada keng ochib berish imkoniyati, olamni bir butunlikda tasavvur qilish imkoniyati mavjud. O‘qituvchi fanga oid bilimni berishda uni boshqa fanlar ma’lumotlari bilan solishtirish asosida uni yanada boyitadi, to‘ldiradi”. [3, 87-b.]

Maktabda o‘qitiladigan barcha fanlarda integratsiyalashning ma’lum bir imkoniyatlari mavjud bo‘lib, uni integratsiyalashgan holda tashkil etish bir qator shartlarga bog‘liqdir. Shuning uchun pedagoglar va metodistlar yangi dasturni yaratishdan avval, ana shu holatlarni barchasini e’tiborga olishlari lozim. Buning uchun eng avvalo o‘qituvchi sinfning tayyorgarlik darajasini, o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini, qiziqishlarini hisobga olishi lozim.

O‘quv faoliyatidagi qiyinchiliklarning sabablaridan biri integratsiya metodidan foydalanish ham bo‘lishi mumkin. O‘quvchilarning bir fanni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishlarining sababi, boshqa bir fandan yaxshi bilimga ega bo‘lishlari bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin. Misol uchun katta hajmdagi matnni savodli ko‘chirib olish uchun uni tez va to‘g‘ri o‘qiy olish malakasi talab qilinadi. Agar bunday imkoniyat haqida gapirmasdan turib, o‘qituvchi o‘rgatiladigan har bir fanni boshqasi bilan solishtirmasdan, taqqoslamasdan, uning ma’lumotlaridan foydalanmasdan o‘rgatishi anchayin qiyin va zararli bo‘lishi mumkinligini his qilishi zarur.

Biz dunyo yagona bir butun ekanligini his qilib borayapmiz, sababi bir mavzuni yoritish uchun boshqa bir sohalarga murojaat qilmasdan iloji yo‘qligi kunday ravshan bo‘lib bormoqda. Bunday hollarda taqqoslash, qarama-qarshi qo‘yishdan foydalaniladiki, bu esa integratsiya hisoblanadi. [4, 78-b.]

Dasturdagi ko‘plab fanlarda «to‘qnashish» mavjud: bunda ma’lum bir ob’ektni o‘rganishda mavzular, muammolar, savollar bir xilligiga ro‘para bo‘linadi. Bularning barchasi esa hyech bo‘lmaganda bitta mavzuga doir integratsiyaga bo‘lgan «talab»ni ifodalaydi. Boshlang‘ich ta’limdagi o‘qish darslarini ona tili, odobnoma, shuningdek, tasviriy san’at, tabiatshunoslik, texnologiya fanlari bilan bog‘lab o‘qitish uchun modulli dars texnologiyalariga amal qilmoq joiz. Chunki bunday darslar o‘quvchilarni ijod qilishga, mustaqil fikrlashga o‘rgatadi.

Xorijiy mamlakat olimlari ilgari surayotgan ayrim ta’limotlar mohiyatiga to‘xtalamiz. Integrativ ta’limning bosh maqsadi – bolani tabiat, jamiyat, fan, san’at bilan, bir so‘z bilan aytganda dunyo bilan suhbatga tortish, mazkur suhbat mobaynida faqat odamlar suhbatlashadigan til bilangina emas, hayvonlar, o‘simliklar tili bilan, rassomlar, musiqachilar, olimlar foydalanadigan tildan foydalanishga yo‘naltirish g‘oyasi, kichik maktab o‘quvchisiga fikr doirasi keng bo‘lgan muloqot san’atining boshlang‘ich savodini egallashda yordam berish lozim.

Bu savod o‘z ichiga odamlar bilan muloqotdan tortib (tengdoshlari, katta yoshdagilar, kichik yoshdagilar) o‘z-o‘zi bilan muloqotdan to atrof-muhitdagi hodisalar bilan muloqotni kiritadi, integrativ ta’limning maqsadlaridan yana biri o‘zi yashayotgan olam haqida narsa va hodisalar orasidagi bog‘liqlik, o‘zaro yordam, moddiy va madaniyatning turli-tumanligi haqida keng va eng asosiysi, insonning ichki (ma’naviy) va (ijtimoiy) dunyosi haqida, olamda hukm suruvchi qonunlar (tabiiy, ilmiy, tarixiy, axloqiy) haqida tushuncha berishdir. Asosiy urg‘u faqat ma’lum bilimlarni egallashgagina emas, balki obrazli fikrlashni rivojlantirishga beriladi. Olamning umumiy ko‘rinishi tovushlar, obrazlar, ranglar orqali tanishtiriladi, bola esa ham dunyoni, ham o‘zini o‘rganuvchi, tekshiruvchi o‘rniga qo‘yadi.

Integrativlik insonning olam bilan o‘zaro aloqalarida aks etuvchi mavzularga kiritilgan. Bola idrokida abstrakt bo‘lgan uzoq va (kosmos, yulduzlar, er planetasi, katta bo‘shliqlar va vaqt qa’ri) yaqin olam (mikroolam, uy oldidagi hayvonlar va o‘simlik dunyosi, ona Vatan tabiati va boshqa mamlakatlar tabiati) haqida yaxlit tasavvurlar hosil bo‘ladi. Insonlar olami bilan (turli mamlakatlar va madaniyatlar, sivilizatsiya markazlari, insonning inson va jamiyat bilan munosabatlari, insonning ichki dunyosi), madaniy dunyosi bilan

(xalq ijodi, rassom va olimlar ijodi, ma’naviy qadriyatlarni saqlovchi odamlarning ishlari). Bir so‘z bilan aytganda, shu olamlar ichra sayohatning mavjudlik qonuniyatlarini, tillarining o‘ziga xos xususiyatlarini ochish – integrativ ta’limning asosiy mantiqidir.

Integrativ ta’lim oddiydan murakkabga, bilishdan – ilmga, tartibsizlikdan uyg‘unlikka, chanqoqlikdan mohirlikka va ijodga bo‘lgan harakatni taklif qiladi. Bola dunyo yaralishining « g‘ishtchalari» bilan tanishadi, olamning boshlanishiga, insonning yerda paydo bo‘lishiga murojaat qiladi. So‘zlarni, sonlar sirini, yashil barglar, qadimiy afsonalar sirlarini ochishga intiladi. U makon va zamon bo‘ylab sayohatga otlanadi. Shunday qilib, bola har kuni ochilishi kerak bo‘lgan olamning go‘zalligini va turli-tumanligini his qiladi.

Murakkab dunyoqarashlar ilmiy, badiiy g‘oyalar bola tushunishi uchun qulay, obrazli mavzularda o‘z aksini topgan, ular yil mundarijasini tuzishga imkon beradi. Bir tartibga solingan tizim bu integrativ ta’limning o‘ziga xos xususiyatidir. Bunday o‘yinlarga yondoshish 6-10 yoshdan boshlanadi. Bu hol ularni turli o‘yin orqali murakkab bilim orttirish, badiiy, axloqiy masalalarni hal qilishiga yordamberadi. Yil va chorak mundarijasiga turli ertak qahramonlarini kiritilishi ham shu maqsadga xizmat qiladi. Ular bolani mavzudan mavzuga yetaklab yurgandek, ular bilan bola, inson bilan muloqot qiladi va yangi narsalarni bilib oladi.

Integrativ ta’lim shaxsga moslangan yo‘nalishga ega, faqatgina sinf yoki guruhga emas, har bir bolaga ahamiyat beriladigan qilib ishni tashkil etishni nazarda tutiladi. Bunda uning shaxsiy fazilatlari, qobiliyatlari alohida ko‘rsatiladi, uning qiziqishlari hisobga olinadi. Shu maqsadda «O‘z yulduzingni yoq», «Guldastada sening guling», «Sen sevgan kitob» kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin. O‘yin davomida diqqat-e’tibor birgina bolaga qaratiladi. (Masalan, tug‘ilgan kuni munosabati bilan osmonda yangi yoritilgan yulduz uning nomi bilan ataladi yoki katta guldasta bayram egasiga yoqadigan gul bilan boyiydi). Sevimli kitob esa sinf kutubxonasini to‘ldirish bilan birga egasiga (imzosi) ega bo‘ladi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlariga moslashish ularning badiiy faolligini rivojlantirishni taqozo qiladi. Bilim olish, badiiy hayotiy masalalalarni hal qilishda o‘ziga xoslikni, uddaburonlikni, epchillikni rag‘batlantirishni nazarda tutadi. SHu munosabat bilan bolalarning she’r va hikoyalar yozish, yangi raqs o‘ylab topish, shirin taom pishirish, biror asbob yaratish, o‘simliklardan shakllar yaratish kabi ishlar bilan rag‘batlantirib borish taqozo etiladi. [5, 57-b.]

Emotsional tomonlarni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Darslar bolalarda ko‘rish va eshitish qobiliyatlarini (materiallar sifatini, materialni ushlab ko‘rib ajrata bilish qobiliyati), sezish tuyg‘ularini (hid va ta’mni ajrata olish qobiliyatlarini) rivojlantirishga yordam beradi. «Ovchilar», «Hayvonlar», «Izquvarlar» o‘yinlarini o‘ynash bolalarga faqat umumiy bilimlarga ega bo‘lish, masalalarni mantiqan hal eta bilishgina emas, insonga berilgan barcha his-tuyg‘ular ham muhim ekanligini ko‘rsatib beradi.

Ularni rivojlantirish o‘ta nozik tuyg‘ularning shakllanishiga yo‘ldir. Bunga yorqin obrazlarga, san’at asarlariga, tabiat bilan zavqlanishga murojaat qilish orqali erishish mumkin. Bolalarda salbiy, xunuk, yomon narsalarga ham emotsional munosabatini rivojlantirish lozim.

Bunga ertaklar o‘qish, turli sahna ko‘rinishlari qo‘yish yordam beradi. Bolaning his-tuyg‘ulari uning jismoniy rivojlanishi bilan bog‘liq holda bolani faol harakat qilishga, o‘z xolatini tana harakatlari, imo-ishoralar, raqs orqali ko‘rsatib berishga imkon beruvchi mashqlarni kiritish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘RQ-637-son Qonuni. –T., 2020 yil, 23 sentyabr.

2. Mavlanova R.A., Raxmankulova N.X., Matnazarova K.O. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. -T., 2012.

3. Кололожвари И., Сеченикова Л. Как организоват интегрированный урок? (о методике интегрирование образования) //Народное образование. - 1996. -№1. - С. 87-89.

4. Mavlonova R.A., Raxmankulova N.X. Boshlang‘ich ta`limda innovatsiya. -T., TDPU, 2007.

5. Ergashev R. N. va boshq. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. –T., 2021

O‘QUVCHI-YOSHLARNI VIRTUAL OLAM TA’SIRIDAN HIMOYA QILISHNING NAZARIY ASOSLARI

Isayeva Guli Parpiyevna
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi professori v.b.,
Ravshanov Umidjon Abdiqodir o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika ta’lim yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot-kommunikatisya texnologiyalarining insonlar hayotidagi ahamiyati, virtual olam, virtual dunyo tushunchalarining lug‘aviy ma’nosi keltirilgan. Shuningdek, internetning o‘ziga semiotik va psixologik xususiyatlarga ega bo‘lgan madaniyat hodisasi sifatida qaralishi, virtual olamda ko‘proq yolg‘on ma’lumotlar tarqatish, kishilarni aldash, chalg‘itish oson kechishi bo‘yicha olimlarning tadqiqotlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *virtual olam, virtual dunyo, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, axborot almashinuv, kompyuter, dasturiy ta’minot, internet, television makon.*

Abstract: This article presents the importance of information and communication technologies in human life, the lexical meaning of the concepts of the virtual world, the virtual world. Studies of scientists have also been analyzed on the perception of the internet itself as a cultural phenomenon with semiotic and psychological characteristics, the dissemination of more false information in the virtual world, the ease of deception, distraction of people.

Key words: *virtual world, virtual world, information and Communication Technology, Information Exchange, computer, software, internet, television space.*

Bugungi kunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy qilinishi va insonlar hayot tarzida buning aks etishi natijasida axborot oqimining jadal rivojlanishi kuzatilmoqda. “Axborot asri” deb nomlanayotgan hozirgi davrda inson hayotining har bir jabhasiga axborot texnologiyalari joriy qilingan. Ushbu texnologiyalarning xizmat ko‘rsatishni tezlashtirish, ma’lumotlarni oson topish, barcha sohalarda xorijiy tajribalar, yangiliklardan xabardor bo‘lish, zamon bilan hamnafas yashash, axborot almashinuvini tezlashtirish bilan birgalikda yoshlar ma’naviyatining pasayishi, aholining kiberhujumlarga uchrashi kabi salbiy ta’siri ham kuzatilmoqda. Bu sohaning shiddat bilan shakllanishi virtual olamning jamiyatga ta’siri, uning ijtimoiy, falsafiy, psixologik jihatlarini o‘rganishni taqozo etadi.

O‘quvchi-yoshlarni virtual olam ta’siridan himoya qilish muammosi yuzasidan so‘z yuritishdan avval, “virtual olam”, “virtual dunyo”, “virtual borliq” tushunchalarining lug‘aviy ma’nosiga e’tibor qaratish lozim.

Virtual dunyo ("*virtual makon"* deb ham ataladi) kompyuter simulyat-siyasi muhiti bo‘lib ko‘plab foydalanuvchilar tomonidan to‘ldirilishi mumkin[8].

O‘zbek tilining izohli lug‘atida bu so‘zning lug‘aviy ma’nosi keltirilmagan bo‘lsa-da, izoh.uz saytida “virtual olam” tushunchasiga “Noreal, dasturiy muhitga aloqador, dasturiy muhitda yaratilgan”, deb ta’rif berilgan. [7]

Bugungi hayotimizni ko‘p qismini virtual olamda o‘tqazar ekanmiz biz unga moslashib borayotganimizni unutmasligimiz lozim. Biz uchun kompensatorlik vazifasini bajarayotgan algoritmlarning ta’sir simmetriyasini unutmaslik kerak. Chunki faqatgina real dunyoning murakkabligigina bizni yangi maqsadlar qo‘yishga fikrlashga majbur qiladi, konstativ bir xillikka ega, doimiy ovunchoq virtual olam esa maqsadsiz utopik xayollarni keltirib chiqaradi va maqsadsiz yoki sifatsiz fikrlashdan kelib chiqqan qaror-xulosalar orqali absurdlikka olib keladi[1].

Professor Sh.S.Kushakov fikricha, “Kompyuter asri yangi dezinformasiyani vujudga keltirdi, ya’ni feykli dezinformasiya. Demak virtual olamda ko‘proq yolg‘on ma’lumotlar tarqatish, kishilarni aldash, chalg‘itish oson kechmoqda”. [4]

I.D.Yegorcheva Internet va televizion makonni o‘z ichiga olgan o‘spirinlar hayotining yangi joylari haqida gapiradi. Ushbu bo‘shliqlar zamonaviy o‘spirinlarning yangi “ijtimoiylashuv bo‘shliqlari” sifatida qaraladi. Ushbu sohalarning ahamiyati rivojlanib borayotgan odamlar hayotida shunchalik kattaki, bu sizni yangi paydo bo‘lgan ijtimoiy institutlar haqida o‘ylashga majbur qiladi. “Biroq, bu bo‘shliqlar va ularning “kattalar jamoasida” ta’siri haqida bilim yetarli emas”. [2]

Bugungi kunda, albatta, muhim vazifa “o‘qituvchilarning axborot madaniyatini har tomonlama va maqsadli rivojlantirish, uning darajasiga oliy ta’lim muassasasining o‘quv jarayoniga info-kommunikatsiya texnologiyalarini muvaffaqiyatli joriy etish va shunga mos ravishda talabalarning axborot kompetensiyasini shakllantirish bog‘liqdir”. [5]

Darhaqiqat, zamonaviy bola ko‘p jihatdan “boshqacha” bo‘lib qoldi. Ushbu fikrni ishlab chiqishda biz N.V. Chudovaning bayonotini beramiz, u Internetga kirish motivatsiyasini o‘rganish natijalariga ko‘ra O.N. Arestova., L.N. Babanin, A.E. Voyskunskiy foydalanuvchilarning fikriga ko‘ra, endi bu ehtiyojlarning katta qismini qondirishga yordam beradi. Bu sizga Internet tomonidan taqdim etilgan imkoniyatlarni zamonaviy inson faoliyatiga vositachilik qiladigan va uning yuqori aqliy funksiyalarini shakllantirishda ishtirok eta oladigan yangi madaniy vositalar sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi. Umuman olganda, internetning o‘zi semiotik va psixologik xususiyatlarga ega bo‘lgan madaniyat hodisasi sifatida qaralishi mumkin. [6]

Shunday qilib, so‘nggi o‘n yilliklarda sodir bo‘lgan yangi axborot texnologiyalarining rivojlanishidagi ulkan yangilanish va uning davom etayotgan taraqqiyoti Internetni yangi, deyarli o‘rganilmagan muhit sifatida ochdi, bu esa ushbu sohadagi inson faoliyati bilan bog‘liq ko‘plab savollarni tug‘dirdi va shu bilan olimlarga tadqiqot uchun keng muammoli maydonni ochdi. Internet-bu o‘ziga xos haqiqat, ilgari mavjud bo‘lmagan, haqiqatan ham yangi “dunyo” bo‘lib, u inson uchun o‘zining ijobiy va salbiy tomonlarini ochib beradi va shu bilan o‘z foydalanuvchilariga shaxsiy rivojlanishning turli xil variantlari va mumkin bo‘lgan trayektoriyalarini taklif qiladi. Bu shuni anglatadiki, Internet virtual muhit bo‘lib, insonning o‘zini, uning imkoniyatlari va qobiliyatlarini, potentsialini va umuman sub’ektivligini amalga oshirishning haqiqiy sohasi bo‘lib, zamonaviy insonning o‘zini o‘zi rivojlantirish va o‘zini o‘zi amalga oshirish uchun yangi keng imkoniyatlarni ochib beradi. Internetning o‘ziga xos xususiyatlari majmuasi uni nafaqat yangi axborot texnologiyasi, balki yangi ijtimoiy-madaniy muhit va insonning o‘zini o‘zi amalga oshirish sohasi sifatida ham ko‘rib chiqishga imkon beradi. [3]

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, virtual olam o‘quvchilarning ta’lim va tarbiyasi uchun muhim, yangi vosita sifatida ko‘plab imkoniyatlar yaratish bilan birgalikda ba’zi qiyinchiliklarni ham yuzaga keltiradi. Virtual olam yangiliklaridan foydalanish o‘qituvchilarga o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faol ishtirokini oshirish imkoniyatini beradi. Virtual olam foydalanuvchilari ijtimoiy jarayonga moslashish va o‘sish imkoniyatiga ega, masalan, fan o‘qituvchi-lari interfaol doska yordamida o‘z sinflarida virtual olam imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin. Bu esa o‘quvchilarning dars jarayoniga qiziqishini oshirishi, o‘rganilayotgan muammo bo‘yicha tasavvur qila olish imkoniyatining oshishi, tadqiqotchilik faoliyati bilan shug‘ullanishi, fikrlarini erkin bayon qilishi uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boboqulov A.A., Mirzaliyev S.M. Zamonaviy jamiyatda virtual reallik muammosining falsafiy tahlili // “Yangi O‘zbekiston: barqaror rivojlanishning ijtimoiy-falsafiy, iqtisodiy-siyosiy va huquqiy masalalari” konferenxiya materiallari. 2022-yil, aprel. -327-331 b.

2. Егорычева И.Д. Генезис самореализации как особого типа деятельности и роль подростко-вого возраста в ее развитии: автореф. дис. … д-ра психол. наук. М., 2012.

3. Крамаренко Н.С., Сомов Д.С. Виртуальный мир как новое пространство самоосуществления человека// Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. 2013. –С. 42-48

4. Кушаков Ш.С. Фейковая модел дезинформасии как разновидност симулякора // “Yoshlarni g‘oyaviy tarbiyalashning dolzarb masalalari. Talabalar ongida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish” mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materilalari. Samarqand, 2019. – S 19-21.

5. Ветров Ю.П., Печерская С.А., Сомов Д.С. Подготовка преподавателей к использованию ИКТ: актуальные проблемы // Высшее образование в России. 2007. № 8. С. 40-44.

6. Чудова Н.В. Особенности образа «Я» жителя Интернета // Психологический журнал. 2002. № 1.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI MATNLI MASALALAR YECHISHGA O‘RGATISH USULLARI.

Qulmamatov Sindorqul Ibragimovich,
Guliston davlat pedagogika institute dotsenti,
e-mail: sindorqulguldu@gmail.com
Xamzaqulov Erjigit Abdubasharovich,
Guliston davlat pedagogika institute o‘qituvchisi,
e-mail: xamzaquloverjigit25@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Matnli masalalar haqida batafsil ma'lumotlar bilan o‘qituvchilar va o‘qituvchilikka o‘qiyotganlar o‘z o‘qituv tavsiyalari va strategiyalarini kengaytirishi mumkin. Matematikani yanada qiziqarli va qiyinroq qila olish uchun Matnli masalalar ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Hozirgi kunda turli xil masalalarni qamrab oluvchi maxsus matematik adabiyotlar va qo‘llanmalar mavjud bo‘lib, ular o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun qulay manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni, matematik, Matnli masalalar, matematik fikrlash, zamonaviy ta’lim, masofaviy o‘qitish, yechim, qo‘shish va ayirish.

Abstract: The article provides detailed information on textual issues that teachers and pre-service teachers can use to expand their instructional recommendations and strategies. Word problems are an integral part of the learning process to make math more interesting and challenging. Today, there are specialized mathematics books and manuals that cover a wide variety of topics and serve as a convenient resource for teachers and students.

Key words: educational process, mathematics, Text problems, mathematical thinking, modern education, distance learning, solution, addition and subtraction.

Matnli masalalar turli xil matematik masalalarning bir turi bo‘lib, ular odatda matematik tushunchalarni qo‘llab, muayyan vaziyatlar yoki hikoyalar asosida tuzilgan bo‘ladi. Ushbu turlari maktab dasturlarida tez-tez uchraydi va ulardan foydalanish ta'lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Quyida Matnli masalalar turlarining ayrimlari haqida batafsil ma'lumot beramiz.

Qo‘shish va ayirishli Matnli masalalar .Ushbu masalalar turida asosiy operatsiyalar qo‘shish va ayirish bo‘lib, o‘quvchilar oddiy hisoblash amallarini o‘rganadilar. Masalan, bir do‘konga 50 kg qand sotuvga qo‘yilgan va undan 20 kg sotilgan bo‘lsa, qancha qand qoldi?

Ko‘paytirish va bo‘lishli Matnli masalalar. Bu turdagi masalalarda ko‘paytirish va bo‘lish amallari qo‘llaniladi. Misol: Bir fermer o‘z dalasiga 5 qatorga 10 tup pomidor ekdi. U jami necha tup pomidor ekdi?

Nisbiy va proporsional Matnli masalalar .Ushbu masalalarning yechimi nisbiylik va proporsional lik qoidasiga asoslangan. Masalan, agar 3 qalam 6000 so‘m tursa, 5 qalam necha so‘m turadi?

Aralash Matnli masalalar. Bu masalalar bir nechta arifmetik va algebraik amallarni o‘z ichiga qamrab oladi. Bir hisoblagich yonidagi savdo avtomatiga bir vaqtning o‘zida naqd va kartadan turli qiymatlar solinadi.

Murakkab masalalar. Murakkab masalalarning yechimi o‘quvchilardan yuqori darajadagi mantiqiy fikr va ko‘p qadamlik amallarini talab qiladi. Ushbu masalalar bir nechta bosqichlardan yoki shartlardan tashkil topgan bo‘lishi mumkin.

Boshlang‘ich sinflarda Matnli masalalar.Boshlang‘ich sinflarda Matnli masalalar, ya'ni so‘zli masalalar, o‘quvchilarning mantiqiy va matematik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu turdagi masalalarni yechish o‘quvchilarga real hayotda duch keladigan muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Quyida boshlang‘ich sinflarda Matnli masalalar bo‘yicha ba'zi asosiy ma'lumotlar taqdim etiladi.

Matnli masalalar qanday tarkibiy qismlarga ega? Odatda, Matnli masalalar quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Shart: Masalaning muammosi va u bilan bog‘liq bo‘lgan ma'lumotlar. Savol: Masalaning yechimining nima ekanligini aniqlash talab qilinadi. Yordamchi ma’lumotlar: Yechim uchun zarur bo‘lgan qo‘shimcha ma'lumotlar.

Matnli masalalarning turlari:

1. Qo‘shish va ayirish masalalari: Bolalar sonlarni qo‘shish va ayirish qobiliyatini rivojlantiradi.

2. Ko‘paytirish va bo‘lish masalalari: Bu masalalar bolalarga ko‘paytirish va bo‘lish amallarini amaliyotda qo‘llashni o‘rgatadi.

3. Solishtirish masalalari: O‘quvchilar sonlar orasidagi farqlarni yoki qiymatlarni solishtiradi.

4. Umumiylashtirish va tahlil etish masalalari: Murakkabroq masalalar bo‘lib, bir nechta amallarni talab qiladi va o‘quvchilarda tahlil qilish, umumlashtirish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini Matnli masalalarni yechishga o‘rgatish quyagi bir nchta pedagogic strategiyalar qo‘llaniladi:

1. Vizual yordam: Rasm, diagrammalar yoki grafiklar orqali masalaning mazmunini yanada tushunarli qilish.

2. Guruhlarda ishlash: O‘quvchilarga masalalarni guruhlarda muhokama qilish va birgalikda yechim topish imkonini berish.

3. O‘yinlar va interaktiv ish usullari: Matematika va so‘zli masalalarning qiziqarli bo‘lishini ta’minlash uchun turli o‘yinlar yoki ilovalar qo‘llanilishi.

Matnli masalalar yechishning bosqichlari:

1. Masalani o‘qish va tushunish: Masalaning sharti va savolini to‘g‘ri tushunish muhim.
2. Reja tuzish: Masalani yechish uchun qanday amallar bajarilishi kerakligiga reja tuzish.
3. Amalni bajarish: Masalaga mos ravishda matematik amallarni bajarish.
4. Yechimni tekshirish: Masalaning yechimining to‘g‘riligini tekshirish va javobni yozish.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun asosiy qiyinchiliklar:

1. Matnli masalalarni tushunishdagi qiyinchiliklar: Ba'zi o‘quvchilar uzun va murakkab jumlalarni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

2. Amalni tanlash: To‘g‘ri matematik amalni tanlash va uni bajarishda xatoliklar.

3. Diqqatni jamlash: Masala yechimida barcha kerakli ma'lumotlar va amallarni ko‘zdan qochirmaslik.

Matnli masalalar yechimida Ota-onalar va o‘qituvchilarni roli:

1. Barqaror o‘quv muhiti yaratish: O‘quvchilar o‘zlarining bilimlarini amalda qo‘llash uchun yaxshi o‘quv muhitiga muhtoj.

2. Bolalarni rag‘batlantirish: Bolalarni yakka tartibda yoki guruhlarda Matnli masalalar yechishga rag‘batlantirish.

3. Davomat va davomiy o‘rganish: Mashg‘ulotlarni muntazam ravishda olib borish va o‘qituvchi tomonidan taqdim etilgan masalalarni yechishga yordam berish.

Bu ma'lumotlar boshlang‘ich sinflarda Matnli masalalar mavzusida umumiy tushuncha va uslubiy asos yaratish uchun xizmat qiladi.

Masalalar yechishdagi mantiqiy fikrlash. Mantiqiy fikrlash inson tafakkurining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, masalalar va muammolarni samarali hal qilishda yordam beradi. Mantiqiy fikrlash jarayonida mantiqni o‘z ichiga olgan, salbiy va ijobiy tomonlarini e'tiborga olgan holda, biror masalani tahlil qilish va muammoli vaziyatdan chiqish yo‘llarini topish ko‘zda tutiladi.

Mantiqiy fikrlashning asosi matematik mantiq va formal mantiqdan kelib chiqadi. Matematik mantiq asosan matematika sohasida foydalaniladi, ammo uning tamoyillari kundalik hayotda ham ahamiyatlidir. Formal mantiq esa muayyan qoidalar asosida tuzilgan xulosalar chiqarishni o‘z ichiga oladi. Bu xususiyatlar turli masalalar yechimida qo‘llaniladi. Mantiqiy fikrlashning muhim bosqichlari quyidagilar:

Masalani tushunish va aniqlash: Bu bosqichda masalaning mohiyati va chegaralari aniqlanadi. Masalan, masalaning nima ekanligi, uning cheklovlari va maqsadi tushunib olinadi.

Masalani tahlil qilish: Bu bosqichda ma'lumotlarni to‘plash va ularni tahlil qilish amalga oshiriladi. Ma'lumotlar asosida mavjud holat, faktlar va berilgan shartlar aniqlanadi.

Yechimni tanlash va tasdiqlash: Barcha variantlar orasidan eng optimal yechim tanlanadi va uning to‘g‘ri ekanligi tekshiriladi. Agar mavjud yechim qoniqarli bo‘lmasa, muqobil variantlar ko‘rib chiqiladi.

Natijani baholash va xulosa chiqarish: Tanlangan yechim natijalari baholanadi va bundan kelib chiqadigan xulosalar chiqariladi. Bu jarayon muammoning mazmuni va unga erishilgan yechim asosida amalga oshiriladi. Mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun quyidagi usullar qo‘llanilishi mumkin:

Matematik va mantiqiy masalalarni yechish: Matematik misollar va mantiqiy masalalar mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini kuchaytiradi. Misollar va masalalar orqali inson o‘z fikrini tizimli ravishda tashkil qilishga o‘rganadi.

Shaxmat va boshqa strategik o‘yinlar o‘ynash: Shaxmat kabi strategik o‘yinlar mantiqiy fikrlashni kuchaytirish va strategik qaror qabul qilish ko‘nikmasini oshiradi.

Tanqidiy fikrlash mashqlari bajarish: Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish mantiqiy tahlil qilish, dalillarni baholash hamda xulosalar chiqarish qobiliyatini oshiradi.

Muammolarni amaliy yechishga yondashish: Amaliyot orqali olingan tajriba mantiqiy fikrlashni mustahkamlashda muhimdir. Hayotdagi kundalik muammolarni tahlil qilib, ularga amaliy echim topish insonning mantiqiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda , Mantiqiy fikrlashning ahamiyati har xil sohalarda katta rol o‘ynaydi: ilm-fan, ta'lim, biznes va kundalik hayotda. Mantiqiy fikrlash yordamida inson mantiqan asoslangan qarorlar qabul qiladi, muammolarni tizimli yechadi va effektiv natijalarga erishadi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar orqali, har qanday masalani hal qilishda mantiqiy fikrlashning naqadar muhimligini tushunish mumkin. Mantiqiy fikrlash faqatgina matematik masalalarda emas, balki hayotiy qarorlarni qabul qilishda, muammolarni yechishda va yo‘nalishlarni aniqlashda ham katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. S.I.Qulmamatov. Iqtidorli o‘quvchilarni sonlar ustida tezkor hisoblashga o‘rgatish qoidalari. GulDU axborotnomasi jurnali, 2022 yil 3-son. 63-66 betlar.

2. Xamzaqulov, E. (2024). DERIVATIVE OF A MODULAR FUNCTION AND ITS ANALYSIS BY LEARNING METHOD. Modern Science and Research, 3(2), 943-946.

2. Xamzaqulov, E., & To’xtayeva, A. (2024). THE CONCEPT OF NUMERIC AND LETTER EXPRESSIONS IN PRIMARY GRADES. EXPRESSION WITH VARIABLE. Modern Science and Research, 3(2), 90-93

3. Raxmonov, J. T., Xamzaqulov, E. A., & qizi Xamzaqulova, S. S. (2023). BA’ZI ANIQMAS INTEGRALLARNI YECHISHDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA UNI TA’LIM METODI BILAN TAHLILI. Innovative Development in Educational Activities, 2(18), 87-91.

4. Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).
5. Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).
6. Abdubasharovich, X. E. (2024). MODULLI FUNKSIYANING HOSILASI VA UNI TA’LIM METODI BILAN TAHLILI.
7. Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING HOZIRGI DAVRDA UMUMIY O‘RTA TA’LIMDA SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH

A.N.Qudratov
Guliston davlat universiteti "Axborot texnologiyalari"
kafedrasi katta o‘qituvchisi
e-mail: a.n.kudratov@mail.ru
Tel:+998975671163
D.E.Abduraimov
Guliston davlat universiteti "Axborot texnologiyalari"
kafedrasi katta o‘qituvchisi
e-mail: dostonbek.abduraimov@mail.ru
Tel:+998946723690
J.J.Xojakulov
14-23 gurux "Axborot tizimlari va texnologiyalari"
yo‘nalishi talabasi. Tel: +998337812004

Anotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning umumiy o‘rta ta'lim tizimidagi o‘rni va uning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini qanday samarali tashkil etishga, o‘quvchilarning bilim olish qobiliyatini qanday yaxshilashga va o‘qitish metodikalarini qanday innovatsion usullar bilan boyitishga yordam berishini ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etishda yuzaga keladigan muammolar va ularning yechimlari haqida ham so‘z yuritiladi. Maqola umumiy o‘rta ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo‘llashning zarurligi va uning ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli haqida keng ma'lumot beradi.

Kalit so‘zlar: Ta'lim sifati, raqamli texnologiyalar, umumiy o‘rta ta'lim, innovatsion usullar, ta'lim samaradorligi, o‘qitish metodikasi, ta'lim jarayoni, o‘quvchilarning bilim olish qobiliyati, raqamli resurslar.

Abstract: This article analyzes the role of digital technologies in the general secondary education system and its importance in improving the quality of education. It will be considered how digital technologies help to effectively organize the educational process, how to improve the ability of students to learn, and how to enrich teaching methods in innovative ways. It also talks about the problems that arise in the implementation of digital technologies and their solutions. The article provides extensive information about the need for successful use of digital technologies in the general secondary education system and its role in improving educational efficiency.

Keywords: quality of Education, digital technologies, general secondary education, innovative methods, educational effectiveness, teaching methodology, educational process, students ' ability to acquire knowledge, digital resources.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha jabhalariga kirib bormoqda va ular ta'lim tizimiga ham jiddiy ta'sir ko‘rsatmoqda. Ta'lim tizimi o‘zgarib, yangi usullar,

metodikalar va pedagogik yondashuvlar joriy etilmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'limda o‘quvchilarga yangi bilimlarni o‘zlashtirishda, o‘qituvchilarga esa darslarni samarali va interfaol tarzda olib borishda muhim vositaga aylanmoqda. Xususan, umumiy o‘rta ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etish ta'lim sifatini oshirishda, o‘quvchilarning bilim olishdagi qobiliyatini rivojlantirishda, shuningdek, o‘qitish samaradorligini yaxshilashda katta ahamiyatga ega.

Raqamli texnologiyalar ta'lim tizimiga nafaqat texnik vosita sifatida kirib kelgan, balki u ta'lim jarayonini yaxshilashda innovatsion imkoniyatlar yaratmoqda. Kompyuterlar, interaktiv ta'lim platformalari, mobil ilovalar va internetga asoslangan ta'lim tizimlari o‘quvchilarni turli xil bilimlarga o‘rgatishda yordam beradi. Shu bilan birga, o‘quvchilar o‘z bilimlarini mustahkamlashda ko‘plab raqamli resurslardan, masalan, elektron darsliklar, video darslar va interaktiv mashqlarni ishlatishlari mumkin.

Raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayoni yanada individualizatsiya qilinishi mumkin. O‘quvchilarga o‘z qiziqishlari va bilim olish qobiliyatiga mos ravishda ta'lim berish, shuningdek, ularning o‘z-o‘zini o‘rganishiga imkon yaratish ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. O‘qituvchilar uchun esa, raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning bilim darajasi va rivojlanishini tezda aniqlash imkoniyati mavjud. Bunday yondashuv ta'lim sifatini oshirishga, o‘quvchilarning muvaffaqiyatini kuzatish va tahlil qilishga imkon beradi.

Raqamli texnologiyalar ta'lim samaradorligini oshirishda o‘zining mustahkam o‘rniga ega. Kompyuterlar va interaktiv ta'lim resurslari orqali o‘quvchilar darslarni yanada faol o‘rganadilar, o‘qituvchilar esa ta'lim metodikalarini samarali tarzda o‘zgartirishlari mumkin. Masalan, o‘quvchilarga onlayn sinovlar va testlar o‘tkazish orqali ularning bilimini baholash va o‘quv jarayonini yaxshilash mumkin. Bunday interaktiv va innovatsion metodlar ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Raqamli texnologiyalar orqali ta'lim jarayonini yanada qiziqarli qilish mumkin. Mobil ilovalar, o‘yinlar va interaktiv platformalar yordamida o‘quvchilar o‘zlari uchun qulay va qiziqarli usullar bilan o‘rganadilar. Bu esa ularning ta'limga bo‘lgan qiziqishini va motivatsiyasini oshiradi. Shuningdek, raqamli resurslar o‘quvchilarga o‘z bilimlarini kengaytirish imkoniyatini yaratadi, chunki ular o‘z vaqtida darsdan tashqari materiallarni o‘rganishlari mumkin.

Raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy etishda bir qator muammolar ham mavjud. Birinchidan, barcha ta'lim muassasalarida yetarli miqdorda texnologik vositalar mavjud emas. Ba'zi hududlarda internet tarmog‘i, kompyuterlar va boshqa raqamli resurslarning mavjudligi cheklangan. Ikkinchidan, o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash bo‘yicha malakalari ham kam. O‘qituvchilarning ko‘pchiligi raqamli texnologiyalarni faqat oddiy vosita sifatida ishlatadi, ammo innovatsion usullarni qo‘llashga tayyor emaslar. Uchinchidan, o‘quvchilarda ham ba'zi hollarda raqamli resurslardan samarali foydalanish qobiliyati yetarli emas.

Raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli joriy etish uchun bir qator choralar ko‘rish zarur. Avvalo, barcha ta'lim muassasalarida raqamli vositalarni ta'minlash va internetga kirish imkoniyatlarini yaxshilash kerak. Bundan tashqari, o‘qituvchilarni raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun doimiy ravishda malaka oshirish kurslari va treninglar o‘tkazish zarur. O‘quvchilarni raqamli resurslardan samarali foydalanish uchun turli xil dasturlar va kurslar yaratish ham muhimdir.

Raqamli texnologiyalar umumiy o‘rta ta'limda ta'lim sifatini oshirish va samaradorligini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Ular ta'lim jarayonini yanada interfaol va individualizatsiya qilish, o‘quvchilarning bilim olish qobiliyatini rivojlantirish va o‘qituvchilarga samarali o‘qitish metodikalarini ishlab chiqishda yordam beradi. Biroq, raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli joriy etish uchun infrastruktura, malakali kadrlar va raqamli resurslarga bo‘lgan ehtiyojni to‘g‘ri tashkil etish zarur. Bu orqali ta'lim sifatini yanada oshirish va o‘quvchilarga samarali ta'lim berish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qudratov, A. N., & Yusupov, A. X. (2021). O ‘QUV JARAYONIGA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI QO ‘LLASH. Science and Education, 2(1), 309-313.
2. Qudratov, A. (2023). PROBLEMS OF DEVELOPING STUDENTS'KNOWLEDGE. *Modern Science and Research*, *2*(4), 729-733.
3. Qudratov, A. (2023). AXBOROT XAVFSIZLIGI FANINI QIZIQTIRUVCHI VA IJODIY TOPSHIRIQLAR ASOSIDA TASHKIL QILISH. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5), 55-58.
4. Qudratov, A. (2023). AXBOROT XAVFSIZLIGI FANINI QIZIQTIRUVCHI VA IJODIY TOPSHIRIQLAR ASOSIDA TASHKIL QILISH. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, *1*(5), 55-58.
5. Jurayev, U., Qudratov, A., Bahodirov, M., & Rajabov, J. (2024). NEYRON TARMOG ‘IDA FAOLLASHTIRISH FUNKTSIYALARINING TAHLILI. Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(2), 120-130.
6. Saidov, J. D., Qudratov, A. N., Islikov, S. X., Normatova, M. N., & Monasipova, R. F. (2023). Problems of Competency Approach in Developing Students' Creativity Qualities for Creating a Database. Journal of Higher Education Theory and Practice, 23(1)
7. Normamatova, N. (2024). FARZAND TARBIYASIGA TA’SIR ETUVCHI IJTIMOIY PSIXOLOGIK OMILLAR. Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(2), 100-102.
8. Normamatova, N. (2023). SOCIAL PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING CHILDBEARING. Modern Science and Research, 2(9), 452–454. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24264
9. Ziyadullaev, D., Mukhamedieva, D., Teshaboyev, M., Abdurakhimov, D., Bakhodirov, M., Ziyodullaeva, G., & Abduraimov, D. (2023). Application of the neuro-fuzzy approach to solving problems of soil phases evaluation. In BIO Web of Conferences (Vol. 67, p. 02009). EDP Sciences.
10. Seytov, A., Abdurakhmanov, O., Kakhkhorov, A., Karimov, D., & Abduraimov, D. (2024). Modeling of two-dimensional unsteady water of movement in open channels. In E3S Web of Conferences (Vol. 486, p. 01023). EDP Sciences.

“TABIIY FANLAR”NI O‘QITISHDA INNOVATSION VA ELEKTRON TA’LIMIY RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

D.M. Elmuratova,
GulDPI dotsenti, p.f.f.d(PhD)
S.Sh.Karimova,
Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi
e-mail: elmuratovadilrabo6@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqqola hozirgi kunda ta’lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llash, an’anaviy ta’limda o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topish, mustaqil o‘rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarish, model asosida umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-2-sinflarda “Tabiiy fanlar”ni o‘qitish jarayonidagi muhim vosita haqida so‘z boradi.

Abstract. This article focuses on the use of interactive methods and information technologies in the educational process. In traditional education, students are taught to acquire only ready-made knowledge, and the use of modern technologies improves their acquired knowledge. to search for, independently study and think, analyze, even draw the final conclusions by themselves, an important tool in the process of teaching "Natural Sciences" in the 1st-2nd grades of general secondary schools based on the model is talked about.

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an’anaviy ta’limda o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topish, mustaqil o‘rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishga o‘rgatadi. Yuqorida tavsiya ətilgan model asosida umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-2-sinflarda “Tabiiy fanlar”ni o‘qitish jaraënida muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Model asosida “Tabiiy fanlar” mazmuni asosida o‘quvchilarning tabiatni anglash ko‘nikmalarini rivojlantirishni ma’lum ketma-ketlikda, bosqichma-bosqich tizim asosida foydalanish imkoniyatini yaratadi (2.3-rasmga qarang).

O‘qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta’limda “Aqliy hujum”, “Fikrlar hujumi”, “Tarmoqlar” metodi, “Sinkveyn”, “BBB”, “Beshinchisi ortiqcha”, “6x6x6”, “Bahs-munozara”, “Rolli o‘yin”, FSMU, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Yumaloqlangan qor”, “Zigzag”, “Oxirgi so‘zni men aytay” kabi zamonaviy texnologiyalar qo‘llanmoqda.

Dars mashg‘ulotlarida o‘yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O‘yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o‘quvchilarining o‘yin-topshiriqlarni bajarishga o‘rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o‘rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog‘liq bo‘lishi kerak.

Ta’limda o‘quvchi shaxsini fikrlashga, o‘zgalar fikrini anglash va shu fikrni og‘zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o‘rgatish masalasiga e’tibor qaratilgan bo‘lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o‘rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o‘rganiladi.

Bugungi kun o‘qituvchidan ilg‘or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o‘quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg‘ulotlarida interfaol metodlarni qo‘llash orqali ta’lim-tarbiya berish yo‘llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz.

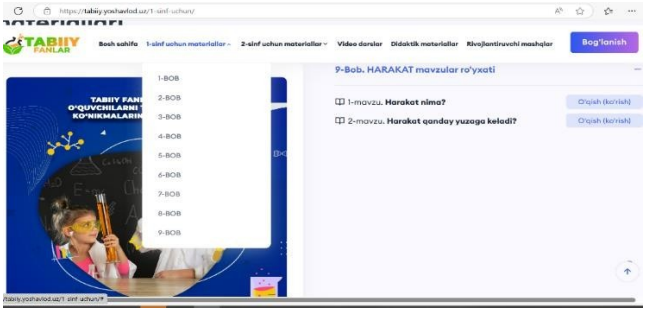
Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim berishda, darslik va ko‘rgazma materiallar bilan bir qatorda elektron resurslar bilan ishlash o‘quvchiga ancha qulaylik tug‘diradi, ya’ni ularda o‘quvchilar faoliyatini yo‘naltiruvchi, tizimga soluvchi ko‘rsatmalar va topshiriqlar mavjud, asosiysi bajargan harakatini to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligi haqida darhol ma’lumot oladi. Esda saqlab qolish maqsadida o‘qituvchi turli ma’lumotlarni o‘zlashtirish haqida o‘quvchilarga tavsiyalar beradi, xotirani rivojlantirishni doimiy nazorat qilib turadi, uni takomillashtirishga yordam beradi. Elektron darslik yoki qo‘llanma bilan ishlash o‘quvchilarning o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Mazkur ishlarni o‘rganish va tadqiq qilish doirasida o‘quvchilarni tabiatni anglash ko‘nikmalarini rivojlantirishda bevosita raqamli ta’lim vositalaridan foydalanishga e’tibor qaratildi. Maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda, 1-2-sinflar uchun elektron dasturiy platforma ishlab chiqildi. Undan foydalanish mexanizmi https://tabiiy.yoshavlod.uz/1-sinf-uchun/1-bob/ sayti kirish va uni bosqichma-bosqich faoliyatini bajarib borish nazarda tutiladi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining ko‘pgina predmetlari uchun multimedia vositalari yaratilgan bo‘lib, endilikda o‘quv jarayonini kompyuterlashgan muhitda tashkil etishga bo‘lgan e’tibor ancha rivojlandi. O‘rgatuvchi-dasturiy vositalar hozirgi kunda ko‘pgina fanlarni qamrab olmoqda.

Mazkur eletron dasturiy material boshlang‘ich sinflarning 1-va 2-sinflaridagi “Tabiiy fanlar” fani uchun tayyorlangan bo’lib, undagi tavsiya etilgan o’quv jarayoniga xizmat qiluvchi dasturiy materiallar o’quvchilarning fanni o’zlashtirishlari uchun asosiy yordamchi vositalardan biri bo’lib xizmat qiladi. Unda alohida holatda o’quvchilar uchun bir necha bloklarga bo’lingan vazifalar berilgan bo’lib, dars jarayonida, darsdan tashqari holatlarda ham bemalol foydalanish imkoniyati yaratiladi.

O‘ylaymizki, u o‘quv mashg‘ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o‘quvchilarni o‘z yo‘nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko‘nikmalarini shakllantirishdek mas’uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko‘makchilardan biriga aylanadi.

Elektron dasturiy vositalar mazmunida videomateriallar ham tayyorlangan bo‘lib, ular tabiat va inson bilan bog‘liq voqea hodisalarni bir necha videovositalar asosidagi ma’lumotlari ham ilova qilingan.

Bundan tashqari o‘quvchilarni kichik guruhlardagi faoliyatini samarali tashkil etish maqsadida didaktik materiallar ham berilgan. Ular dars jarayonida o‘quvchilarni o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni o‘quv fanlarini o‘zlashtirishlari uchun darslik va qo‘llanmalar bilan bir qatorda tavsiya etilgan va bevosita tayyorlangan mazkur elektron ta’limiy vositalar ularni fanga qiziqtirib qo‘ymasdan, ularni darsda va darsdan tashqari mashg‘ulotlarni mustaqil ishlash imkonini berishi bilan xarakterlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bahromov A., Sharipov Sh., Nabieva M. Tabiatshunoslik: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. 5-nashr. – T.: Cho‘lpon nomidagi NMIU, 2016. – 128 B. 115-116 betlar.

2. Shirinov M.K. Interaktiv metodlarning tabiatshunoslik fanida qo‘llanilishi // Xalq ta’limi. – Toshkent, 2013. – № 3. – B. 46-49.

3. Suyarov K.T. O‘quvchilarda o‘quv-tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari // Xalq ta’limi. - 2018. - № 6. – B.27-32.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILINI O ‘QITISHDA TURLI INNOVATSION VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

D.M.Elmuratova
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori PhD
e-mail: elmuratovadilrabo6@gmail.com
S.J. Qazaqova,
Guliston davlat pedagogika instituti
magistratura 2-bosqich talabasi
e-mail: sarvinozqazaqova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola o‘quvchilarning yanada mazmunli bilim olishlariga xizmat qiladigan hamda o‘qituvchilar darslarini qiziqarli tashkil qilishga yordam beradigan interfaol metodlarning mazmuni va mohiyati va ularni boshlang‘ich ta’lim darslarida qo‘llash bosqichlari haqida so‘z borgan

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, metod, interfaol, interfaol metod, interfaol ta’lim, dars, tashkil etish, bosqich, usul, bumerang, alifbo metodiKalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, metod, interfaol, interfaol metod, interfaol ta’lim, dars, tashkil etish, bosqich, usul, ”Bank metodi”, “Scatter gories “o‘yini

Аннотация. В данной статье говорится о содержании и сущности интерактивных методов, которые служат учащимся для получения более содержательных знаний и помогают интересно организовать занятия учителей, и этапах их применения на уроках начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, метод, интерактив, интерактивный метод, интерактивное обучение, урок, организация, этап, метод.

O‘zbekiston ta’lim islohatlarini amalga oshirish bo‘yicha butunlay yangicha g‘oyalar, yondashuvlar, tamoyillar va yo‘nalishlarga asoslangan bosqichga qadam qo‘ydi. Boshlang‘ich sinflarda ona tili, matematika, o‘qish, tarbiya, tabiatshunoslik darslari o‘z mohiyati ,maqsad va vazifalariga ko‘ra ta’lim tizimida alohida o‘rin tutadi. Shuningdek boshlang‘ich sinflarda har bir fan e’tibor qaratilib o‘tilishi lozim bo‘lgan fanlardir. Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori ilm dargohlardan yaratiladi. Boshqacha qilib aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo‘lishi, farzandlarimizning bugun qanday ta’lim va tarbiya olishiga bog‘liq. Demak, shunday ekan kelajagimiz yoshlariga beriladigan ta’lim sifatli, mazmunli va qiziqarli bo‘lishi kerak. Hozirgi kunda o‘quvchilarimiz bilimlarini yanada mukammal egallashlari uchun turli xil samarali 599 usullardan foydalanmoqda. Shulardan biri bu interfaol metodlar hisoblanadi. Mana shu ta’lim va tarbiya jarayonida esa shaxsning sifatlari, dunyoqarashi, bilimlari, qobilyatlari o‘sadi. Darhaqiqat, ilg‘or pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayoni unumdorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Yoshlarimizning yaxshi ta’lim olishlariga qaratilgan va darslarimizni qiziqarli tashkil qilishga undaydigan Respublikamizning ta’lim haqidagi qaror va qonunlari mavjud. Jahonda ta’lim muammosining dolzarbligi eng muhim masalalardan biri sanalib, 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta’lim konsepsiyasida boshlang‘ich ta’lim taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi va barqaror rivojlanish maqsadlariga yetkazuvchi muhim faoliyat sifatida e’tirof etildi. AQSH, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya, Singapur, Finlandiya kabi davlatlarda o‘tkazilgan ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlar va erishilgan natijalar mazkur ilmiy izlanish uchun o‘ziga xos metodologik asos vazifasini o‘taydi. Shuningdek, ta’lim sohasida erishilgan natijalarning amaliyotga joriy qilinishi, eng avvalo, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida interfaol usullardan foydalanish jarayonlarini tashkil etishni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqazo etadi.Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish jarayoni bolaning til rivojiga, shuningdek, o‘qish, yozish va fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun yangi pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish zarur.

METOD VA METODOLOGIYA. Hozirgi kunda ta’lim metodlari takomillashishida asosiy yo‘nalishlardan biri interfaol ta’lim va tarbiya usullaridir.Zamonaviy innovatsion va pedagogik texnologiyalar bolalarda qiziqish va faollikni oshiradi, o‘qish jarayonini dinamik va rang-barang qiladi, shuningdek, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy salohiyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.Innovatsion va pedagogik texnologiyalardan foydalanishning asosiy yo‘nalishlari:

- Aktiv o‘qitish metodlari.
- Proyekt metod: Bolalarni ma’lum mavzu bo‘yicha mustaqil tadqiqot olib borishga va natijalarni taqdim etishga undaydi.
- Muammoli o‘qitish: O‘quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

- Guruhdagi ishlar: Bolalarning bir-biri bilan hamkorlik qilish, fikr almashish va jamoada ishlash qobiliyatlarini shakllantiradi.
- Interaktiv o‘qitish texnologiyalari:
- Kompyuterlar va internetdan foydalanish: O‘quvchilarning ta’lim resurslariga kirish imkoniyatini kengaytiradi, ta’lim jarayonini dinamik va qiziqarli qiladi.
- Interaktiv doskalar: O‘qituvchining materialni taqdim etish imkoniyatlarini kengaytiradi, bolalarning qiziqishini oshiradi.
- Onlayn ta’lim platformalari: O‘quvchilarning o‘qish jarayoniga mustaqil va qulay tarzda qatnashish imkoniyatini yaratadi.
- Til o‘rganishning yangi uslublari:
- Oldingi bilimlarga asoslanib o‘qitish: Bolalarning avvalgi bilimlariga asoslanib, yangi materialni o‘zlashtirish jarayonini osonlashtiradi.
- Differensial o‘qitish: Har bir bolaning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, o‘quv materiallarini differensiyalash imkonini beradi.
- Amaliy mashqlar: O‘quvchilarning til bilimini amaliy tarzda qo‘llash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanishda samarali natijaga erishish uchun faqatgina bir xil metodlardan foydalanib qolmasdan yangidan-yangi metodlardan va zamonaviy texnalogiyalardan foydalanishimiz lozim. Interfaol metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini va dunyoqarashini shakllantiradi. O‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan ishtiyoq va qiziqishlarini oshiradi, bilimlarni mustahkam o‘zlashtirish va ularni amaliyotda erkin foydalanish ko‘nikma va malakalarini shakllantiradi. Bilim olish va yaxshi tarbiya topish esa inson hayotida muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich ta’lim darslarini o‘qitishning interfaol usullari asosida tashkil etish ulardan tashkil etiladigan ta’lim-tarbiyaviy ishlarini tashkil etishida pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish, shuningdek, boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarga bilim berish va ularni tarbiyalashda samaradorlikka erishishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni bo‘lib, bunda bir qator pedagogik vazifalar hal etilishi lozim. Ular quyidagilardan iboratdir:

Boshlang‘ich ta’lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasida muayyan shart sharoitlarni yaratish;

boshlang‘ich ta’lim darslari pedagog xodimlari o‘rtasida interfaol metodlar mohiyatini ochib berishga qaratilgan maxsus o‘quv seminarlarini tashkil etish;

ular tomonidan pedagogik texnologiya asoslarini puxta o‘zlashtirishga erishish; O‘qituvchi darslarni yanada samarali tashkil etish uchun ham bu haqidagi bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi lozim. Biz quyida maqolamizda berilgan masaladagi har bir tayanch tushunchalarga ta’rif berib o‘tamiz. **Interfaol** – ingliz tilida interact (rus tilida interaktiv) ifodalanib lug‘aviy nuqtai nazardan inter o‘zaro ikki taraflama act-harakat qilmoq, ish ko‘rmoq kabi ma’nolarni anglatadi. Interfaol ta’lim – ta’lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko‘nikma, malaka hamda muayyan ahloqiy sifatlarini o‘zlashtirish yo‘lida birgalikda, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta’lim. Metod (yunoncha metados – bilish yoki tadqiqot yo‘li, nazariya, ta’limot) voqelikni amaliy va nazariy egallash, o‘zlashtirish, o‘rganish, bilish uchun yo‘l yo‘riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usulidir. Boshlang‘ich sinflarda samarali darslarni tashkil etish uchun bir qancha interfaol metodlarni ko‘rib chiqamiz. Bulardan: “Qarorlar shajarasi”,”Bank”,”Toj”,”Jonli kitob”,”Do‘stlik uyi”,”Soyabon”, ”Alifbo”,”Scatter gories”,”Yashirin konvert” kabi metodlardir. Ta’lim jarayonida bu metodlarni qo‘llash o‘quvchining muayyan nazariy bilimlarini puxta o‘zlashtirishga, vaqtning tejalishiga, har bir o‘quvchining faollikka undalishida, o‘quvchining erkin fikirlash layoqatini shakllanishiga, o‘quvchida o‘zgalarning fikrini tinglay olish ko‘nikmasining hosil bo‘lishiga, o‘quvchining o‘z fikrini himoya qila olishiga, o‘quvchida bildirilgan fikrlarni umumlashtira olish ko‘nikmasini shakllanishiga olib keladi.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA.Shunday qilib, ta’lim jarayonida interfaol usullarni qo‘llashda o‘qituvchi ta’lim jarayonining boshqaruvchi vazifasida bo‘lib, bunda boshqaruv maqsadi ta’limning obekti va subyekti sifatida o‘quvchiga yo‘naltiriladi. Boshlang‘ich ta’lim darslari o‘qituvchilarida pedagogik faoliyatni interfaol metodlar asosida tashkil etish malakasini shakllantirishda quyidagi tamoyillarga amal qilish asosida erishiladi. 1.Boshlang‘ich ta’lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi yagona maqsadning qaror topganligi.

2. Boshlang‘ich ta’lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi harakatning izchil, maqsadga muvofiq, tizimli va uzluksiz amalga oshirilishi.

3.Boshlang‘ich ta’lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etishda mavjud shart sharoit hamda sub’ektiv yondashuvlarni inobatga olish.

4. Pedagogik mahorat va iqtidorlarni erkin namoyish etish, yangi tajribalarni ommalashtirish, nazariy va amaliy faoliyat birligidir.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida, darslarni interfaol metodlar asosida o‘tish uchun avvalo o‘qituvchi o‘sha darsga oid malumotlari ya’ni metodlari bo‘lishi kerak. Unda o‘qituvchi o‘tiladigan mavzuga mos o‘quvchilarga ham qiziqarli nutqini o‘stiradigan metodlar tayyorlashi kerak. Hozirgi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga interfaol metodlarni qo‘llash matematika, ona tili, tabiiy fanlar va boshqa darslarida ham samarali natija bermoqda. Interfaol metodlar ona tili va o‘qish darslarida o‘quvchilarni nutqini o‘stirishda, erkin fikrlashga undaydi. Metodlarni qo‘llashda ham, o‘qituvchi e’tiborli bo‘lishi shart. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak. Shunday qilib, bugungi kundagi bu kabi masalalar hali xanuz davom etmoqda.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O„RQ-637-son. “Ta’lim to‘g‘risida” gi qonun.

2. D.Ro‘ziyeva, M.Usmonboyeva, Z.Xoliqova. “Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi”. Metodik qo‟llanma. - Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2013. - 108 bet.

3. Hayitov.A.I. “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi”. “Zuhra Baraka Biznes” nashriyoti. T.: 2021. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 7 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 602

4. Yo‘dosheva D. Ashurboyeva D. “Ona tili ta’limida zamonaviy pedagogik texnalogiyalar.”- T.: Turon Zamin Ziyo. 2018.

5. Hayitov, A. I., & Miltikboyeva, Z. (2022, May). Methods of organization of native language classes in primary classes on the basis of interactive methods. In E Conference Zone (pp. 11-13).

6. Abdushukurova. D, Hayitov, A. I. (2022). Effective ways to organize mother tongue lessons in primary classes on the basis of interactive techniques. Conferencea, 30-32.

7. Bakhtiyarovna, M. Z. (2021). Integrated teaching of primary education. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(12), 1332-1336.

8. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers. JournalNX, 197-201.

MAKTAB MA’NAVIYAT SEKTORLARI FAOLIYATINING ARTPEDAGOGIK PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Sherzod Jumanov
O‘zbekiston-Finlyandiya pedagogika instituti
o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa(PhD) doktori.
jumanovsherzod452@gmail.com

Annotatsiya: maqolada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tomonidan ilgari surilgan “Besh muhim tashabbus”da belgilangan vazifalarni ro‘yobga chiqarishda umumta’lim maktablaridagi

ma’naviyat sektorlari tomonidan tashkil qilinishi lozim bo‘lgan ma’naviy-ma’rifiy, ijodiy ishlarning mazmuni, usul va shakllari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: madaniy faoliyat, ijodiy-madaniy ishlar bo‘yicha targ‘ibotchi, axloqiy tuyg‘u, badiiy ta’lim, badiiy to‘garaklar, shaxs, mahorat saboqlari, kitobxonlik, milliy badiiy qadriyatlar ruhi.

Abstract: the article discusses the content, methods and forms of spiritual-educational, creative work that should be organized by the spiritual sectors of secondary schools in the implementation of the tasks set forth in the "Five Important Initiatives" put forward by President Shavkat Mirziyoyev.

Key words: cultural activity, propagator of creative and cultural works, moral feeling, art education, art circles, person, skill lessons, reading, spirit of national artistic values.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “Davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri, bu ma’naviy jihatdan barkamol insonni tarbiyalash, ta’lim va maorif tizimini takomillashtirish, milliy uyg‘onish g‘oyasi asosida ma’naviy va ruhiy jihatdan yangi avlodni voyaga etkazishdir”, –degan fikrlari yoshlarni ijodiy, madaniy faoliyatga jalb etish yo‘nalishlarini belgilashda dasturiy ahamiyat kasb etadi.

Besh muhim tashabbusining amalga oshirilishida maktablar ma’naviyat sektorlarining roli katta. Zero besh tashabbus mazmunida madaniyat va san’atga alohida e’tibor qaratilgan. Chunki badiiy to‘garaklar mashg‘ulotlarining yoshlar tarbiyasida shaxs qalbi, axloqiy tuyg‘ularini tarbiyalashda boy psixologik imkoniyatlarga ega. Zero "San’at inson ruhiyatining eng xilma-xil tomonlarini - nafaqat tasavvur va hissiyotni, o‘z-o‘zidan ravshan ko‘rinadigan holatlarni, balki fikr va irodani ham qamrab oladi. Demak, bu ongni va o‘zlikni anglashni rivojlantirishda, axloqiy tuyg‘ularni tarbiyalashda va dunyoqarashni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Shuning uchun badiiy ta’lim shaxsni har tomonlama va uyg‘un rivojlanishni rag‘batlantirish vositalaridan biridir". Buni R.M.Chumicheva o‘tkazgan tadqiqotlar ham tasdiqlaydi.

Yuqoridagi ilmiy asoslardan kelib chiqib, maktablar ma’naviyat sektorlari o‘z faoliyatini bir necha yo‘nalishlarda tashkil etadi. Jumladan, targ‘ibotchi o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o‘rganadi va sinf o‘quvchilaridan turli yo‘nalishlardagi ya’ni, she’rxonlik, kitobxonlik, milliy o‘yinlar, san’atning turli janrlari, jumladan, aktyorlik, musiqa san’ati, ashula va raqs san’ati, sahna madaniyati kabi ijodiy jamoalarni tashkil qilishi mumkin. Shu bilan birga, targ‘ibotchi sinfdan tashqarida olib borilayotgan ishlarga rahbarlik qiladi. Bunda maktabda ijodkorlar, san’atkorlar, she’rxonlik, kitobxonlik kabi to‘garaklarni tashkil qiladi. Shuningdek, maktabda o‘tkaziladigan ijodiy-madaniy tadbirlar o‘tkazilishini nazorat qiladi, shuningdek, o‘quvchilarni ijod maktablariga, teatrlarga, tarixiy joylarga, muzeylarga borishini tashkil qiladi.

Maktab ma’naviyat sektori tadbirlarni tashkil qilish jarayonida avvalo tadbirning maqsad va vazifalarini belgilab olishi kerak. Tadbirlarni tashkil qilish jarayonida axborot va kompyuter texnologiyalaridan yuqori saviyada foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lish barobarida o‘zi shu sohani ham mukammmal egallashi lozim. Targ‘ibotchi tadbirlarda axborotning turli xil ko‘rinishlari: matn, rangli grafika, mavzuga xos ovozli va har xil musiqalardan, animatsion jarayonlar va shuningdek, qisqa metrajli filmlardan keng foydalanishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shuningdek, maxsus dasturiy ta’minot, rasmlar, audio, video ma’lumotlardan foydalanish orqali tadbirning yanada samarali bo‘lishiga erishiladi.

Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli iqtisodiyotga o‘tish keng joriy etib borilmoqda. Dunyoda kechayotgan pandemiya sharoitida onlayn tarzda tashkil etilgan darslar yoshlarni raqamli iqtisodiyotni mukammal egallashiga keng yo‘l ochgan bo‘lsa, bu holatlar ma’naviy-ma’rifiy jarayonlarda ham keng qo‘llanilib kelinmoqda. Maktablararo o‘tkaziladigan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, ijodiy-madaniy ishlar va shu kabi tanlovlarni tashkil qilib borilishi ham uzoq masofalarni yaqinlashtiradi. Targ‘ibotchi onlayn tarzda o‘tkaziladigan tadbirlardan ham samarali foydalansa, maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Maktab ma’naviyat sektorining yana bir muhim faoliyat turi bu – uning ijodiy to‘garaklar tashkil etib, reja asosida mahorat saboqlarini olib borishidir. Chunki mahorat darslariga malakali

mutaxassislar jalb etilsa, to‘garak a’zolarining soni va ularning ijodiy faoliyatga qiziqishi yanada oshadi. Buning uchun Maktab ma’naviyat sektori o‘zi faoliyat ko‘rsatadigan maktabdagi ijodiy qobiliyatga ega bo‘lgan o‘quvchilarni aniqlaydi. Bu borada ularning monitoringini olib boradi. Monitoring natijalaridan kelib chiqqan holda o‘quvchilar ichidan eng iste’dodlilarini saralab oladi, o‘quvchilarning ijodiy ishlari bilan muntazam tanishib borishi orqali ularga ijodiy jihatdan maslahat va tavsiyalar berib boradi. Bunda artpedagogika metodlaridan unumli foydalanish zarur. Bu haqda Sh.Mustafoev o‘z tadqiqotida “Badiiy faoliyat mahsuliga art pedagogikada alohida o‘rin beriladi. Masalan, bolalar ijodiy ishlariga avvalo, bola shaxsining rivoji, uning dunyoga bo‘lgan munosabatining ramziy ifodasi sifatida qaraladi. Shu munosabat bilan bolalar ijodiy ishlarida bolaning aqliy rivojlanish darajasi va shaxsiy fazilatlarini aks ettiruvchi xususiyatlarni alohida ajratib ko‘rsatish juda muhimdir”.

Masalan, yorqin iste’dodga ega bo‘lgan o‘quvchi-yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maqsadida “Ajdodlar merosi – ma’rifat ziyosi”, “Ajdodlar jasorati – avlodlar merosi”, “Ajdodlar merosi - hayotimiz mayog‘i” kabi g‘oyalar asosida o‘quvchilar o‘rtasida turli ijodiy tanlovlar tashkil etishning stsenariylari ishlab chiqiladi va tadbirlar o‘tkazilib, yuqori natijaga erishgan o‘quvchilarning ijodiy ishlarini adabiy nashrlarga, almanaxlarga tavsiya etib boradi. O‘quvchilarni Ijod maktablariga sayohatga olib chiqadi. Ijod maktablariga qilingan sayohatlar o‘quvchilarda keng motivatsiya hosil qilishga yo‘l ochadi.

O‘quvchilar o‘rtasida “Navoiy asarlarida yoshlar tarbiyasi”, “Ajdodlar merosi – ma’rifat ziyosi”, “Xalq og‘zaki ijodi – yorqin kelajak poydevori” “Xalq og‘zaki ijodi va uning ta’lim-tarbiyadagi o‘rni” “Maqol va matallar – xalq dahosining mas’uli” kabi mavzularda turli adabiy, ijodiy tanlovlar, “Adabiyot yashasa – millat yashaydi”, “Yoshlar ijodi – adabiyot kelajagi”, “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi”, “Jadid ziyolilarining ma’rifiy harakatlari – ibrat maktabi” mavzularida festivallar, “Navoiy nazmi shaydosiman”, “Adabiyot mening taqdirimda”, “Adabiyot ijod gulshani” kabi mavzularda chellenjlar va boshqa tadbirlar tashkil etilishi o‘quvchilarning ijodiy faoliyatga qiziqishini oshiradi. O‘tkazilgan turli adabiy, ijodiy tanlovlar va festivallarda faol ishtirok etgan o‘quvchilarni rag‘batlantirishni tashkil etish ham targ‘ibotchining vazifalaridan biridir.

Maktab ma’naviyat sektori tadbirni o‘tkazishning stsenariylarini ishlab chiqadi. Bunda, tadbirga tayyorgarlik ko‘rish jarayonida taqdim etilgan materialdan, ilmiy adabiyotlardan, internet tarmog‘idan foydalanish, shu sohaning mutaxassislari bilan suhbatlar orqali ma’lumotlar to‘plashi kerak. Tadbir texnologiyalarini ishlab chiqishda eng samarali yo‘llardan biri multimediali yondashuvga qaratilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shuningdek, targ‘ibotchi mavzuga oid bo‘lgan slaydlar va ko‘rgazmali qurollarni hamda axborot materiallari bilan bog‘liq bo‘lgan animatsion jarayonlarni tadbir boshlanishidan oldin tahlil qilishi va undan kutiladigan natijalarni sarhisob qilishi lozim.

Maktab ma’naviyat sektorining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilar o‘rtasida kitobxonlikni rivojlantirishdir. Ushbu maqsadda kitob mutolaasini targ‘ib qilish bo‘yicha tizimli ishlarni olib boradi. Buning uchun mamlakatimizda yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha 5ta muhim tashabbusning 4-tashabbusi Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ular o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etilmoqda. Zero kitobxonlik har bir millatning ma’naviy-ma’rifiy qiyofasi, uning ajdodlardan qolgan boy ma’naviy merosga hurmat va ehtiromini belgilab beruvchi vositadir. Yosh avlodni halol va pok hamda chinakam vatanparvar etib tarbiyalashning, ularni ezgu g‘oyalar asosida kamol toptirishning, boqimandalik kayfiyatini mahv etib, jamiyatda mehnatsevarlik muhitini yaratishning, mana shu vatanda yashayotgan har bir insonning ko‘nglida shu yurtning ertangi istiqboli uchun daxldorlik hislarini uyg‘otishning eng muhim omili bu kitobxonlikdir.

Maktab ma’naviyat sektori maktabda har yili “Eng yaxshi kitobxon” tanlovini tashkil etadi. Ushbu tanlov ishtirokchilariga o‘qish tavsiya etilgan adabiyotlar ro‘yxatini taqdim etadi. Shu bilan birgalikda u taniqli yozuvchi va shoirlarni jalb qilgan holda umumta’lim maktablarida adabiy-badiiy kechalarni tashkil etadi. Maktabda kitob yarmarkalarini tashkil qiladi.

Bunda Maktab ma’naviyat sektori adabiy-badiiy kechalarda taniqli shoir va yozuvchilar o‘zlarining she’rlari va asarlaridan parchalar aytib berishlarini tashkil qiladi. Bu yosh ijodkorlarga motivatsiya beradi. Targ‘ibotchi o‘zbek va jahon adabiyotining eng sara durdonalarini targ‘ib qiladi. Bu bilan o‘quvchi-yoshlarimizni umuminsoniy va milliy badiiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga muhim hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan yig‘ilishida qilingan ma’ruza. 2023 yil 22 dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining qarori “Uzluksiz ma’naviy tarbiya kontseptsiyasi”ni tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida 2019 yil 31 dekabrdagi 1059 son qarori.
3. Fazilatli avlod. Uzluksiz ma’naviy tarbiya trilogiyasi. III qism. 7-18 yoshli bolalarni ma’naviy tarbiyalash bo‘yicha metodik qo‘llanma. Tuzuvchi-mualliflar: A.Qodirov, M.Quronov va boshq. - Toshkent, “Ma’naviyat” nashriyoti, 2018. B.7.
4. Chumicheva R. M. Vzaimodeystvie iskusstv v formirovanii lichnosti starshego doshkolnika. Rostov nG‘D: RGPU, 2005. 272 s.
5. Mustafoev Sh. Artpedagogika asoslari. 2022. Samarqand, SamDU nashri, 80-b.

INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA YOSHLARNI KASB TANLASHGA YONALTIRISHNING UZVIYLIGINI TA’MINLASH TEXNOLOGIYASI

Kurbanova Gullola Baxramovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.
gullolakurbanova077@gmail.com
Omonova Parizod Uchqun qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi
Omonovaparizod06@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisning mazmuni shundan iboratki**,** kasb tanlash shunday qaltis jarayonki, u insonni bir umrga baxtsiz yoki baxtli kilishi, barcha rejalarining barbod bo‘lishi yoki amalga oshishiga asosiy sababchi bo‘lishi mumkin. Baxtsizlik va omadsizlikni xoxlamagan inson o‘z tanloviga shubha qilmagan xoldagina har tomonlama mulohaza yuritib, qaror qabul kilishi lozim.

Kalit so‘zlar: kasb, shaxs, sifat, sharoit, tashxis**,** tanlov, ko‘nikma, jamiyat

Annotation: Choosing a profession is such a volatile process that it can make a person unhappy or happy for a lifetime, and can be the main reason for the failure or fulfillment of all plans. A person who does not want unhappiness and bad luck should make a decision after considering all aspects only when he does not doubt his choice.

Keywords*:* profession, personality, quality, condition, diagnosis, choice, skill, society

Insoniyat tarakkiyotining dastlabki davrlaridan o‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llash masalasi jamiyatning diqqat-e’tiborida bo‘lib kelgan. Shaxs sifatlarini o‘rganish asosida uni ishlab chikarish, harbiy yoki aqliy mehnat sohasiga to‘gri yo‘naltirish, yosh avlodda zarur bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish hamisha davlat va jamiyat mavjudligi hamda taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblangan. [1, 5 b.]

Kasb tanlash shunday qaltis jarayonki, u insonni bir umrga baxtsiz yoki baxtli kilishi, barcha rejalarining barbod bo‘lishi yoki amalga oshishiga asosiy sababchi bo‘lishi mumkin. Baxtsizlik va omadsizlikni xoxlamagan inson o‘z tanloviga shubha qilmagan xoldagina har tomonlama mulohaza yuritib, qaror qabul kilishi lozim. Insonni kasb tanlashga yo‘llovchi asosiy omillar – bu jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qilish istagi va shaxs sifatida komillikka erishishdan iborat. Shaxsning kasb tanlashi faqatgina uning xoxishi va qobiliyatiga bog‘liq bo‘lmay, balki u yashaydigan jamiyatdagi erishilgan moddiy va ma’naviy sharoit, yutuqlar bilan ham belgilanadi. [3, 87 b.]

Biz har doim ham o‘z iste’dodimizga muvofik keladigan kasbni tanlay olmaymiz, ba’zan jamiyatdagi munosabatlarimiz bizga bog‘lik bo‘lmagan holda shunday shakllanib boradiki, natijada biror bir ta’sir ko‘rsatishga ojiz bo‘lib qolamiz. X asrda yashab ijod etgan ulug‘ bobo kalonomiz Abunasr Al Forobiy (870-950) ham kishilarni halol mehnat qilishga va kasb–hunar egalashga chaqiradi. Forobiyning fikricha inson–ojiz banda hech narsaga qodir bo‘lmagan mavjudot emas, balki u eng oliy kamolot bo‘lib “Aql-idrok ziyosiga ega, o‘zi uchun zarur bo‘lgan hamma narsani yaratishga qodir borliqdir”. Forobiy mehnat va kasb–hunar ko‘nikmalarini axloqiy fazilatlarni hosil qilish lozimligini ta’kidlab: “Agar kasb-hunar fazilati tug‘ma bo‘lganda, podsholar ham o‘zlari istab va harakat qilib emas, balki podsholik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo‘lgan, tabiat talab qilgan tabiiy majburiyat bo‘lib qolar edi.” Kasb-hunar fazilati tug‘ma bo‘lmasligini bayon qilingan. [4, 37 b.]

Kasb-hunar egallash ahamiyati to‘g‘risida qomusiy olim Abu Ali Ibn Sino (980-1037) ning asarlarida ham ko‘ramiz. Uning fikricha bolaga yoshligidan biror kasb-hunar o‘rgatish lozim. Bola kasb-hunar ma’lum darajada o‘zlashtirib bo‘lgandan so‘ng o‘z kasb-hunaridan hayotda foydalanish, ya’ni mahnat bilan mustaqil hayot kechirishga o‘rgatish kerak. “Yoshlarga ilm berish bilan birga hunar o‘rgatmoq muhim ma’suliyatli ishdir ” deb ta’kidlagan edi

Insoniyat jamiyatining rivojlanish ehtiyoji tufayli kasb-hunarga yo‘llash va uni tanlash zarurati paydo bo‘ldi. Kasblar paydo bo‘lmasa, kasbga yo‘llashning o‘ziga ham extiyoj tug‘ilmas edi. Demak kasblarning paydo bo‘lishi bilan bir qatorda kasb-hunarga yo‘llash ham paydo bo‘ldi, deb aytish mumkin. Kasb-hunarga yo‘llashning ham insoniyat jamiyati singari o‘z tarixi mavjud. Bir necha asrlar ilgariyoq insonning kasb-hunarga yaroqliligini baholashga oid ba’zi fikr va g‘oyalar vujudga kela boshladi. Ular asosan, bilim, mahorat va qobiliyatni tashxis qilishga qaratilgan edi.

Qadim davrlardan sharq davlatlarida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish, tanlash va saralash bilan bog‘liq boy tajribalar to‘plangan.Miloddan avvalgi uchinchi ming yillik o‘rtalarida qadimgi Vavilionda maktabni bitirib chiquvchidarni xattotlik kasbi bo‘yicha sinovlardan o‘tkazilgan. O‘sha davr tsivilizatsiyasi uchun xattotlar asosiy shaxslardan biri xisoblangan. U erda o‘lchash, mol-mulk bo‘lish, ashula aytish, musiqa asboblarida kuy chala olish kabi faoliyat turlari bo‘yicha sinov davri edi. Sinov davrida xattotning metall, usimlikni farklay olishi, shuningdek, to‘rt arifmetik amalni bajara olishi aniklab ko‘rilgan.

Qadimgi Yunon faylasufi Pifagorning ham boshidan kechirganlari haqida ma’lumotlar bor. Pifagor Gretsiyaga qaytib kelganidan so‘ng o‘z maktabini barpo etgan. Bu maktabga o‘zi boshidan o‘tkazgani singari sinovlarga bardosh bera olgan kishilarnigina qabul qilgan. Pifagor shaxsdagi aqliy qobiliyatga va uni tashxis qilishga aloxida e’tibor qaratgan. Bundan tashqari o‘quvchilarning kulishi va yurishiga ham diqqat bidan e’tibor berib, kulgu inson tavsifining ahamiyatli ko‘rsatkichlaridan hisoblanishini ta’kidlagan. U ota-onalar va o‘qituvchilar tavsiyalariga diqqat bilan munosabatda bo‘lib, har bir yangi o‘quvchini sinchiklab kuzatgan. Shundan so‘nggina o‘quvchini suxbatga taklif etgan. [5, 102 b.]

Qadimgi Sparta va Afinada xarbiy kasblarga yo‘naltirishda afinaliklar yoshlarda jismoniy kuch, chaqqonlik, topqirlikni, spartaliklar esa chidamlilik, qat’iyatlilik, jismoniy kuchni rivojlantirish masalalariga ko‘proq e’tibor qaratganlar. Safdagi barqarorlik va harbiy shon-sharafni saqlash, zehnlilik sifatlari ham yuqori baholangan.

Qadimgi Rimda esa xarbiy xizmatga faqat yoshlar olinib, ularni jiddiy va murakkab mashg‘ulotlar asosida jismonan rivojlantirishga asosiy e’tibor qaratilgan. Qurol-yarog‘ bilan harakat qilishdan tashqari yugurish, qoyaga chiqish, kurash, suzish kabi bir qator mashg‘ulotlar avval kiyimsiz holda, keyinchalik esa kiyim-bosh va to‘la turli anjomlar bilan o‘tkazilgan.

Kasbga yo‘naltirish tizimi tarkibiga kasbiy tashxis va kasb tanlashning kiritilishini e’tiborga olgan holda aytish mumkinki, kasb-hunarga yo‘llash ishlari qadim zamonlardayoq paydo bo‘lgan. Lekin unga ijtimoiy jarayon sifatida qarab, yuqorida zikr etilganidek, kasbiy tashxis va kasb-hunar tanlashdan tashkari kasbiy ma’rifat, maslaxat, ijtimoiy moslashuv va tarbiya kabi omillarni kasb-hunarga yo‘llash tarkibiga kiritilsa, kasb-hunar tanlashning insonga xos ilmiy asoslangan

faoliyat turi ekanligi, alohida fanlarning integratsiyasi natijasida, mazkur yo‘nalishdagi ilmiy qarashlarning keyinroq vujudga kelganligi ma’lum bo‘ladi.

Jahon ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishni jadalashtirish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ta’limni axborotlashtirish jarayoni, shuhbasiz, vatanimiz kelajagini ta’minlovchi yoshlarga ta’lim-tarbiya beruvchi o‘qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan kasbiy faoliyati jarayonida foydalanish kompetentligiga uzviy bog‘liqdir. [6, 89 b.]

Pedagogikada o‘qitishning didaktik printsiplari kontseptsiyasini hozirgi kunda taniqli sinf-dars tizimini yaratuvchisi Yan Amos Komenskiy (1592-1670) kiritgan. Vaqt o‘tishi bilan ushbu atamaning mazmuni o‘zgardi va hozirgi vaqtda didaktik printsiplar deganda ta’lim jarayoni maksimal samaradorlik bilan amalga oshiriladigan tarzda ta’lim jarayonini tashkil etadigan g‘oyalar, usullar va naqshlar tushuniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23-semtabrdagi "Ta'lim to‘g‘risida" gi O‘RQ-637-sonli qonuni.

2. Umumiy o‘rta ta'limning Texnologiya fani boyicha milliy o‘quv dasturi asosi (tarkibi)da ko‘rsatilgan “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimida texnologiya fanini o‘qitishni rivojlantirish konsepsiyasi”. Toshkent: O‘zbekiston, 2021.80 b

3. AvazbaevA.I., Ismadiyarov Y.I., Isyanov.R.G. Kasb-hunarga yo‘naltirish. –Toshkent: "Firdavs-Shox" nashriyoti, 2021 y. 212 b.

4. Muslimov N.A., Mullaxmetov R.G. Kasb tanlashga yo‘llash. O‘quv qollanma. –T.: Iqtisod moliy. 2001 yil, 207 b.

5. Muslimov N.A. Kasb tanlashga yo‘llash. Darslik. -T.: O‘zbekiston, 2014, 449 b.

6. Muslimov N.A, Sharipov.Sh.S va boshqalar. Mehnat ta'limi o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. -T.: 2009, 427 b.

7. Qurbonov B., Isyanov R.G., Kurbanova G.B., Avazbaev A.I., Texnologiya fanini o‘qitish metodikasi. Darslik. -Toshkent: "Ziyo", 2022. - 256 b.

8. Qurbonov B., Muhliboyev M., Kurbanova G. Mehnat ta'limi o‘qitish metodikasi, kasb tanlashga yo‘llash. O‘quv qo‘llanma. Guliston, 2013 y.

O‘QUVCHI-YOSHLARNI KOMMUNIKATIV RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING TUTGAN O‘RNI

Kurbanova Gullola Baxramovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.
gullolakurbanova077@gmail.com
Ahmatov Nodirbek Musa o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi
NadirMusaevich@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda keltirilgan fikrlarning qisqacha mazmuni shundan iboratki, rivojlanish asri jadallashayotgan davrda o‘quvchi-yoshlar xulq-atvori, tafakkurining ulardan avvalgi avloddagi tafakkurdan farqi va shu sabab yuzaga kelayotgan muammolar, ularning xulq-atvori va ichki kechinmalari yorotiladi va hozirgi jamiyatga qanchalik mos ekani ochiqlanadi.

Kalit so‘zlar: evolutsiya, mavhumlik, dolzarblik, streotip.

Abstract: The summary of the ideas presented in this article is that the behavior and thinking of young people are different from the thinking of the previous generation in the age of development and the problems that arise because of this. The article highlights the behavior and inner experiences of young people and reveals how they fit into today's society.

Key words: evolution, abstraction, actuality, stereotype.

Boshlashdan avval bir narsaga kelishib olishimiz kerakki, bu maqolani o‘qiyotganingizda o‘zingizga ma'lum streotiplar haqida bir muddat unuting va muallifning gaplarini salbiy

tomonlama ham ijobiy tomonlama ham baholang. Gap yoshlarga yon bosish va kattalar siyosatiga qarshi chiqish haqida emas. Gap yetishib chiqayotgan kelajak egalarining jamiyatga tasiri haqida. Iltimos dunyoga real ko‘z bilan boqing va ertangi kunimiz haqida o‘ylang. Unutmang tarix hulosa chiqarish uchun kerak qaytarish uchun emas.

Avval bir narsani tushunib olsak: "Yoshlar bebosh bo‘lib ketgan","Hozirgi yoshlar axloqsiz bo‘lib ketgan" – bu iboralarning muallifi bormi? Biz aniq muallifi yo‘q bo‘lgan gaplarni undalik hayotimizga kirgizdik. Bular o‘zi nima? Ibora? Maqol? Bu streotip. Streotip bu sodda tilda to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekani muhum bo‘lmagan asosiysi ko‘pchilik tomonidan qabul qilingan kundalik tushuncha. Tushunishimiz kerakki X asrda axloqsiz bolalar bo‘lgan. Tasavvur qilishingizni osonlashtirsam bu davrda telefon tugul sharikli ruchka ham bo‘lmagan. Demak bu asossiz gap. Yoshlarni hammasi ham axloqsiz emas.

Avval aniqlashtirib olsak axloqsizlik yosh tanmaydi. Shunchaki yoshlar ichida axloqiy tarbiyaga muhtoj qatlam bor. Balki yoshlarimiz o‘rtasidagi axloqsizlk hozirga kelib namoyishkoronalik jihatidan kuchaygandir ammo bu yoshlar qatlami haqida emas.Keling qaltis savol beraman yoshlar axloqsizlikni kimdan o‘rganyapti? Javob berishingiz mumkinki internet deb. Aytingchi unda internetdagi tengdoshlari o‘rtasida axloqsiz harakatlarni yoyishni birinchi bo‘lib boshlagan tengdoshimiz kimdan o‘rgangan ekan.

O‘tkir Hoshimovning "Ikki jara ikki besh" asarida adib men aytayotgan narsaga shama qilgan. Miyyasida beg‘uborlikdan boshqa his bo‘lmagan Qo‘shoqboy mahalla raisining harakatlari natijasida isyonkorlik tuyg‘usini his qildi.

Yoshlar masalasi juda dolzarb. Biz qachondir qariymiz va biz olib borgan siyosat qulashi tabiiy, so‘ng esa bizdan keyingilar siyosatiga bosh egishga majbur bo‘lamiz. Biz yoshlarni talablar, jazolar, nazorat ostida ko‘p ushlab turmayapmizmikan? Biz o‘zga asos bormi? Yoshlar o‘zlaridan avvalgi avlod xatosi uchun javobgar emas, ular shunchaki xulosa chiqarishi kerak.

Gabriel Garsia Markesning "Yolg‘izlikning yuz yili" asarini eslasak: zamon hech qachon bizni kutib turmaydi, biz yoshlarni to‘g‘ri fikrlashga undamasak (e'tibor bering majbur qilmasak emas) insoniyat boshidan yana bir evolutsiyani o‘tqizadi.

Mummo shunchalik chigalki savollarni hammsasi bir biriga bog‘liq. Telefondan voz kecha olmasligimizni tushunishimiz kerak. Biz Hozir kitob o‘qib til organib yana ixtirolar yangiliklar qilamiz va yana qaytamiz. Nima deb o‘ylaysiz X-XV asrdagi mutaffakirlarmizning tarbiyaviy qarashlari bizga to‘g‘ri keladimi. Men ulardan voz kechish kerak emasman (agar asabiylashayotgan bo‘lsez maqolani boshidagi jumlani eslang) shunchaki balki yangi asr asarlarini ham darslikka qo‘shish kerakdir demoqchiman. Yoki siz XV asrga qaytmoqchimisiz. Men hech qaysi davlatni misol keltirmoqchi emasman. Shunchaki fikrlashga chaqirmoqchiman. Yoshlarni hammasi ham siz kattalar tug‘ilgan davrda axloqli tarbiyali bo‘lmagan va hozir ham bunday emas.

"Biz kattalarni ko‘rsak hurmatini joyiga qo‘yardik hozirgilar bunday emas" bu gapni ham eshitganmiz. Bilishimiz kerakki demak o‘sha kattalar rosttan hurmatga loyiq bo‘lgan. Bu gapni ishlatayotganlar esa insonlarni g‘iybat qilishga ketayotgan vaqtini kasbiga bag‘ishlasa balki u ham hurmatga loyiq bo‘ladi. To‘g‘ri tushunaylik – hurmat so‘rab olinmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gabriel Garsia Markes. Yolg‘izlikning yuz yili. –T.: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2017

2. O‘tkir Hoshimov. Ikki karra ikki besh. –T.: "O‘qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2018

3. Sharipov M., Fayzixo‘jayeva D. Mantiq. –T.: "Gafur G‘ulom" nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2004

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILAR IJODIY QOBILIYATLARINING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI
ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ
INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CREATIVE ABILITIES OF FUTURE SLSMENTARY SCHOOL TEACHERS

Misirova Nodira Tovbaevna
GulDPI p.f.f.d (PhD), dotsent v.b
Email:nodira.mi.8874@gmail.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, fanga oid muammolarni yechish usullarini o‘rgatish, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy masalalarni evrestik yo‘llar bilan ishlash, faoliyatining tanish usullaridan yangi vaziyatlarda kompetensiyalarini qo‘llay olish, emotsional-integrativ kasbiy tayyorgarlik darajalari, samarali fikrlash, tasavvur, kognitiv motivatsiya, intellektual his-tuyg‘ular uzviyligini diagnostik aniqlash asosida takomillashtirishga qaratilgan.

Muallif tomonidan maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar ijodiy qobiliyati pedagogik faoliyati davomida davriy va uzluksiz didaktik tayyorgarligini ta’lim mazmunining shakli hamda uzluksizligiga bosqichma-bosqich uyg‘unlashtirish asosida takomillashtirishga oid taklif va tavsiyalar aytib o‘tilgan.

Maqolada hozirgi zamon adabiyotlarida ijod, ijtimoiy yoki ijtimoiy-tarixiy ulkan ahamiyatga ega faoliyat turi sifatida e’tirof etilgan. Bu nuqtai nazarni qo‘llab-quvvatlagan holda odatda tadqiqotlarda ijod mahsulining ob’ektiv va sub’ektiv tomonlarini alohida ajratib ko‘rsatilgan, sub’ektiv holatda esa ijodning ijtimoiy emas, balki faqat shaxsiy ahamiyatiga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ijodiy qobiliyatlar, kompetensiya, emotsional-integrativ kasbiy tayyorgarlik darajalari, kognitiv motivatsiya, davriy va uzluksiz didaktik tayyorgarlik, kreativ va tizimli, intellektual qobiliyat, muammoli yondashuvlar, individual-psixologik, insonning individual salohiyati, xalqaro standart, konkret funksional tizim

Abstract: In this article, future elementary school teachers will be taught to develop their creative abilities, to learn how to solve problems related to science, to develop their thinking skills, to work with creative problems in heuristic ways, to be able to apply their competences in new situations from the familiar methods of their activities, emotional - aimed at improving the levels of integrative professional training, effective thinking, imagination, cognitive motivation, integrity of intellectual feelings based on diagnostic determination.

In the article, the author mentioned suggestions and recommendations for improving the creative ability of future elementary school teachers during their pedagogical activity based on the gradual harmonization of periodic and continuous didactic training with the form and continuity of the educational content.

In the article, creativity is recognized as a type of activity of great social or socio-historical importance in contemporary literature. In support of this point of view, studies usually distinguish the objective and subjective aspects of the product of creativity, and in the subjective case, attention is paid to the personal, not social, importance of creativity.

Key words: creative abilities, competence, levels of emotional-integrative professional training, cognitive motivation, periodic and continuous didactic training, creative and systematic, intellectual ability, problem approaches, individual-psychological, individual human potential, international standard, concrete functional system.

Jahonda ta’lim oluvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning, ilg‘or pedagogik texnologiyalari ta’lim jarayoniga tatbiq etilmoqda, Janubiy Koreyada o‘tkazilgan Xalqaro ta’lim forumida 2030 yilgacha qabul qilingan “Incheon declaration”da “Ta’lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beruvchi mexanizmlarni amaliyotga joriy etish” konsepsiyasi asosida fan va ta’lim yutuqlarini o‘quv materiallari mazmuniga singdirib borish, fanlarni o‘qitish sifatini oshirishga oid tendensiyalarni amaliyotga

tatbiq etish, amaliy-tatbiqiy va tabiiy-ilmiy mazmundagi loyixalarni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda.

Jaxon ta’lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida, fanga oid muammolarni yechish usullarini o‘rgatish, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy masalalarni evrestik yo‘llar bilan ishlash, faoliyatining tanish usullaridan yangi vaziyatlarda kompetensiyalarini qo‘llay olishni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga muammoli yondashuvlar asosida ijodiy qobiliyatni rivojlantirish, bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish modellarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e’tibor berilmoqda.

Respublikamizda so‘nggi yillarda talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonini zarur axborotlar bilan ta’minlash, o‘zlashtirishning maqbul yechimlarini topish va joriy qilishning me’yoriy asoslari yaratilmoqda. “Oliy ta’lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish” ustuvor etib vazifalar belgilangan. Natijada bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik, psixologik imkoniyatlari yanada kengayadi.

Ta’lim oluvchilarning ijodiy qobiyatlarini rivojlantirish masalalari qator olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, J.A.Hamidov, Z.K.Ismailova, B.A.Nazarova, A.R.Xodjaboyev, M.G.Davletshin, E.G‘ozi, B.R.Qodirov, Z.Nishonova, A.Z.Rahimovlar tomonidan tadqiq qilingan.

Ijodiy qobiliyat haqidagi nazariy qarashlar N.Leontev [72, 73], S.L.Rubinshteyn, I.M.Smirnova kabi psixologlarning ilmiy izlanishlari va tadqiqotlarida o‘z aksini topgan.

Ijod – yaratish, kashf etish; vujudga keltirish. 1) Badiiy, ilmiy, san’atgaoid asar yoki moddiy boylik yaratish.

2) yaratuvchilik faoliyati mahsuli, samarasi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning turli jihatlarini G. Spenser tomonidan tomonidan o‘rganilgan [106].

Bugungi kunda psixologiya, pedagogika va boshqa turli o‘quv fanlarida ijodiy qobiliyat tushunchasini o‘rganishga qiziqish ortib bormoqda. Ijodiy qobiliyat haqidagi nazariy qarashlar N. Leontev [72, 73], S.L. Rubinshteyn [95], I.M.Smirnova [104], E.G‘oziev [18, 45, 46], B.Qodirov [32], M.G.Davletshin [49], A.Z.Rahimov [94], Z.T.Nishonova [85] kabi psixologlarning ilmiy izlanishlari va tadqiqotlarida o‘z aksini topgan.

Masalan, I.M.Smirnova qobiliyat haqida to‘xtalarkan, shunday deydi: “Maktabning asosiy va bosh masalalaridan biri, ta’lim oluvchilardagi qobiliyatni, qiziqishlari darajasini aniqlash va ularning ijodiy qobiliyatini yuqori darajada rivojlantirishga qaratilgan shart-sharoitlarni yaratib berishdan iborat bo‘lishi kerak” [104].

Chunki bugungi kunda ijodiy qobiliyatni aniqlashning to‘liq, aniq va yagona tizimi yo‘q. Asosiy muammo shundaki, ijodiy qobiliyatni rivojlantirish muammosini o‘rganish borasidagi tadqiqotlarda qobiliyat o‘zi nima ekanligi to‘g‘risida hali bir to‘xtamga kelingan emas. Keling, zamonaviy psixologiyada qobiliyat tushunchasi qoidalari umumiy nazariy qarashlar asosida qanday ta’riflanishini ko‘rib chiqaylik.

Qobiliyat nazariyasini ishlab chiqishda psixolog olim S.L.Rubinshteyn katta hissa qo‘shgan. U qobiliyat tushunchasi asosida ijtimoiy-tarixiy rivojlanish bosqichida yuzaga kelgan biror-bir ijtimoiy foydali ishni muvaffaqiyatli bajarishda insondagi “o‘ziga xoslik va sifat” mujassam ekanligini ta’kidlaydi [95].

Qobiliyatlar nazariyasini yaratishda B.M.Teplov ishlab chiqqan qoidalar ham muhim ahamiyatga ega. U qobiliyatlarning uch turini alohida ajratib ko‘rsatadi: “Birinchidan, - deydi u, - qobiliyat deyilganda, bir insonni ikkinchisidan ajratib turadigan individual-psixologik o‘ziga xoslik tushuniladi, barchaga baravar tegishli xususiyatlar to‘g‘risida so‘z ketganda, hech kim qobiliyat haqida gapirmaydi. Ikkinchidan, har qanday umumiy individual xususiyatlar ham qobiliyat sanalavermaydi, aksincha, bitta yoki ko‘p ishni bajarishda muvaffaqiyat qozonishgina

qobiliyat sifatida e’tirof etiladi. Uchinchidan, “qobiliyat” tushunchasi ma’lum bir insonda rivojlangan bo‘lib, u yoki bu ma’nodagi malaka hamda bilimga singishmaydi [107].

B.M.Teplov qobiliyatlarni rivojlantirish to‘g‘risida gapirarkan, agar olib borilayotgan faoliyatga mos tushmasa, qobiliyat yuzaga chiqmaydi, deydi. “Gap shundaki, - deb ta’kidlaydi u, - faoliyat paytida qobiliyat namoyon bo‘lmaydi, balki olib borilayotgan faoliyat ichida yaratiladi” [107; 20-b.].

E.G‘ozievning fikricha qobiliyat – insonning individual salohiyati, imkoniyatlari tushunilgan. U bilimdan keskin farqlanadi, bilim mutolaa natijasi hisoblanadi, qobiliyat shaxsning psixologik va fiziologik tuzilishining xususiyati sanaladi. Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik tushunchadan tashkil topgan bo‘lib, u faoliyatning talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o‘z ichiga oladi. Shuning uchun qobiliyat deganda birorta xususiyatning o‘zini emas, balki shaxs faoliyatining talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko‘rsatkichlarga erishishni ta’minlashga imkoniyat beradigan xususiyatlar sintezini tushunmoq lozim. Barcha qobiliyat uchun tayanch xususiyat–kuzatuvchanlikda, ya’ni insonni fahmlash, ob’ektdan u yoki bu alomatlarni ko‘ra bilish, ajrata olish ko‘nikmasidir[18].

D.M.Maxmudovaning ilmiy izlanishlarida Oliy ta’lim tizimida talabalarda ijodiy faoliyatni shakllantirishda muammoli masalalardan foydalanishning nazariy va ilmiy jihatlari tadqiq qilingan. Tadqiqotchi o‘z ishlarida fanni muammoli o‘qitish texnologiyalari yordamida o‘qitishni taklif etadi hamda muammoli pedagogik masalalarni o‘qitishda axborot kommunikatsion texnologiyalarining vosita sifatida ko‘rsatib bergan. [76, 77].

Yuqorida fikr va qarashlaridan misol keltirilgan mualliflar ijodiy qobiliyatlar muammosini o‘rganishga shaxs-faoliyat nuqtai nazaridan kelib yondashuvchi tadqiqotchilar sirasiga kiradi.

Keyingi paytlarda psixologiyada ijodiy qobiliyatga psixologik funksional tizimning muhim xususiyati sifatida qaralmoqda va mahsuldorlik darajasining namoyon bo‘lishiga qarab, funksional-genetik jihatdan yondoshish yuzaga kelmoqda. Masalan, V.D.Shadrikov qobiliyatlarni “alohida olingan va sifat jihatidan o‘ziga xos bo‘lgan individual xususiyatga ega ayrim ruhiy funksiyalar tizimi”, deb belgilaydi. Uning fikricha, qobiliyatlar “insonning evolyusion rivojlanish bosqichlarida aniq, ya’ni konkret funksional tizimlar rivojlangan, masalan, ob’ektiv borliqni aks ettiradigan (qabul qiladigan) yoki tashqi ta’sirni o‘zida ifoda etadigan (xotira) jamlamadir” [121].

Eslatib o‘tmoq lozimki, ijodiy qobiliyat tushunchasi bilan bog‘liq yuqorida ko‘rib chiqilgan ikkita - shaxsiy-faoliyatli va funksional-genetik yondashuv psixologlarning fikricha, bir-biriga qarama-qarshilikda emas, aksincha, bir-birini to‘ldirib turadi.

Yuqorida aytilganlardan xulosa qilib aytish mumkinki, ijodiy qobiliyatlar turli faoliyat turlarining samaradorligini belgilaydi. Maxsus qobiliyatlarni tadqiq etish faoliyatga qo‘yiladigan talablarni tahlil qilish jarayonida qabul qilish, tasavvurlar, fikrlashlar, u yoki bu faoliyat bilan shug‘ullanuvchi odamlar harakati kabi qismlarga ajratib olinadi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqqan holda quyidagilarni tavsiya qilamiz:

1. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga oid bilim va malakalarni shakllantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini rivojlantirish;

2. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini bosqichma-bosqich mustaqil innovatsion-ijodiy ishlarga va muammoli vaziyatli topshiriqlarning yechimini topishga yo‘naltirish;

3. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan maqsadli foydalanish kompetensiyasini takomillashtirishga erishish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Nishonova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlashni rivojlantirishning psixologik asoslari: Dis. ... psixol. fan. dok. –T., 2005. –312 b.

2. Педагогика: Учеб.пособие для студ.пед.учеб.завед. / В.А.Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мище1п-со, Е. Н. Шиянов. — М.: Школа - Пресс, 2000. - С.5 12.

3. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. – М.: Просвещение, 2006.

4. Sodikov U.J. O‘quvchilarga individual yondashuv usullari. //O‘zbekiston Milliy Universiteti “Pedagogika va umumiy psixologiya” kafedrasi “Psixik taraqqiyot va ta’lim muammolari” mavzusidagi ilmiy maqolalar to‘plami. Toshkent, 2015.-B. 67-69.

5. Toshpulatova M.I. Методика совершенствования профессионалной подготовки будущих учителей началных классов. ИССН 2308-4804. Ссиенсе анд ворлд. 2014. № 10 (14). Вол. УДК 327654

4-SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA BADIIY MATN USTIDA ISHLASH IMKONIYATLARI

Misirova Nodira Tovbayevna
Guliston davlat pedagogika instituti
pedagogika fanlar bo‘yicha
falsafa doktori (PhD)v.b. dotsent
Xusanova Zebo Xusan qizi,
Qurbonaliyeva Madina Abduhakim qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabalari

Annotatsiya: ushbu tezisda 4-sinf o‘qish savodxonligi darslarida badiiy matn ustida ishlashning imkoniyatlari yoritib berilgan. Badiiy matn ustida ishlash orqali o‘quvchilarda mehnatsevarlik, kitobxonlik, saxiylik, insoniylik fazilatlari shakllanadi. Adabiyotga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, dunyoqarashini kengaytiradi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, adabiyot, badiiy asar, nutq san’ati, kitobxonlik, mehnatsevarlik, insoniylik, mantiqli xulosa chiqarish.

Abstract: this thesis describes the possibilities of working on literary texts in the 4th grade reading literacy classes. By working on the literary text, hard work, reading, generosity, and human qualities are formed in students. It increases his interest in literature and expands his worldview.

Key words: primary education, literature, artistic work, art of speech, reading, hard work, humanity, making logical conclusions.

Kirish. Dunyodagi har bir insonning Vatan tuyg‘usi bilan yashashi, kindik qoni to‘kilib o‘sgan makonini seva olishi va ardoqlashi, yurt tinchligi, el farovonligi uchun o‘z hissasini qo‘sha olishi dunyodagi eng yaxshi tuyg‘ulardan biri hisoblanadi.1991-yilda davlat mustaqilligining e’lon qilinishi o‘zbek xalqining qaddini rostlab, insonlar uchun imkoniyat eshiklarini ochdi. Vatanga bo‘lgan ishonchi va mehr-muhabbatini yanada orttirib, sobiq ittifoq davrida zo‘ravonlik yo‘li bilan yo‘q qilingan dinimizni, milliy an’ana va qadriyatlarimizni, urf-odat hamda marosimlarimizni yana xalqimiz hayotiga qaytardi.

Muhtaram yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev sharofati bilan mana shunday o‘zgarishlar ta’lim sohasini ham chetlab o‘tmadi. Ta’lim sohasiga katta e’tibor qaratilib, ta’lim sifatini va samaradorligini yanada oshirish maaqsadida ta’limga oid prezident farmonlari, qonunlar va islohotlar hayotga tadbiq etildi. Mana shunday huquqiy hujjatlardan biri “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun bo‘lib, bu huquqiy hujjat O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilinib, 2020-yil 7-avgustda senat tomonidan ma’qullangan. 2020-yil 24-sentabr kunidan boshlab kuchga kirdi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun O‘zbekiston hududida yashab, ta’lim oluvchi shaxslarning ta’lim olish haqidagi huquq va majburiyatlarini belgilab beruvchi asosiy hujjatlardan biri hisoblanadi. Uning 5-moddasida ta’lim olish huquqi haqida shunday deyiladi:”Jinsi, irqi, millati, tili, dini, e’tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeyidan qat’iy nazar, har kimga ta’lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi”. Umumiy o‘rta ta’lim poydevori bo‘lmish boshlang‘ich ta’lim ta’lim oluvchilarda umumiy o‘rta ta’limni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko‘nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi kerakligi ta’kidlanadi.

Kishilik jamiyatining rivojlanib borishi insonlar ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotida katta o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Kishilik jamiyatining rivojlanishi bilan bir qatorda insonlarning nutqi ham yanada rivojlanib sayqallandi. Buning natijasida notiqlik san’ati shakllanib, insonlar nutqi yangi bosqichga ko‘tarildi. Endilikda nutq faqat fikrni ifodalovchi, aloqa almashinuvi vositasi sifatidagina namoyon bo‘lmay, inson salohiyati va saviyasini belgilab beruvchi omil sifatida ham qaraladigan bo‘ldi. Buning natijasida esa notiqlik san’ati vujudga keldi. Bugungi kunda ham notiqlik san’atiga katta e’tibor qaratilmoqda. Inson nutqi qanchalar ravon va go‘zal bo‘lsa, u inson dunyoqarashi va salohiyati ham shunchalar baland deya e’tirof etila boshlandi. Shuning uchun ham hozirgi kunda shaxs nutqini o‘stirishga alohida e’tibor qaratilib kelinmoqda. Shaxs nutqini rivojlantirish boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari va o‘quvchilari oldiga qo‘yilayotgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirishda badiiy asarlarning o‘rni katta va beqiyosdir. Badiiy asarlar o‘quvchilarda ongli o‘qish, uqqanlarini tushunarli qilib so‘zlab berish, o‘z fikrini bildira olish kabi jihatlarini shakllantirib beradi. O‘quvchilar badiiy asar bilan tanishib, uni va undagi qahramonlarni tahlil qilar ekan, undagi har bir obraz o‘rniga o‘zini qo‘yib, bu qahramon o‘rnida bo‘lganida u nima qilishi mumkinligini, qaysi yo‘l to‘g‘ri-yu, yana qay biri xato ekanligini tushunib yetadi. Asar qahramonlari hayotidan kerakli xulosa va saboqni oladi. Hayotni yanada yaxshiroq anglab yetadi. Badiiy asarni o‘qish bilan bir qatorda undagi notanish so‘zlarni ham ko‘rib, lug‘at ustida ishlaydi, so‘zlarning yozilishiga e’tibor berib, imloviy xatolarini ham to‘g‘irlab ketadi. Shu boisdan ham boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi fanlarida badiiy asarlar(hikoyalar, rivoyatlar, ertaklar va qissalar) soni ko‘paytirilmoqda. Ayniqsa 4-sinf o‘qish savodxonligi kitobida berilgan badiiy asarlar o‘quvchilarni mantiqiy fikrlashga undaydi. Asar matnini tahlil qilish orqali shoir va yozuvchilarning fikrini, hissiyot va kechinmalarini anglab yetishiga ko‘maklashadi. Mana shunday asarlardan biri sifatida 4-sinf o‘qish savodxonligi kitobida keltirilgan “Marvarid” hikoyasini keltirishimiz mumkin. Ushbu hikoya dengiz bo‘yida yashovchi bolalarning birgalikda o‘ynayotganidan boshlanadi. Oddiy oila farzandi bo‘lgan Josh dengizga sho‘ng‘iyotgan bir paytda marvarid topib oladi. Bolalar bu marvaridni ko‘rib hayratlanishadi. Ayniqsa Ruben ismli bola marvaridga juda qiziqib, uni ushlab ko‘rish uchun Joshdan ruxsat so‘raydi. Josh Rubenning marvaridga bo‘lgan qiziqishini ko‘rib, marvaridni unga beradi. Ruben marvaridga shu qadar qiziqib qoladiki, hatto uyidan tashqariga chiqmasdan marvarid haqidagi barcha ma’lumotlarni o‘rganish bilan mashg‘ul bo‘ladi. U dengiz chig‘anoqlari ichida marvaridlar qanday hosil bo‘lishini bilib oladi. Ruben marvaridlarga shu qadar qiziqadiki, hattoki uyidagilari uning tug‘ilgan kuniga qanday sovg‘a olishini so‘raganida ularga doimo marvaridlari bo‘lishini xohlashini aytadi. Katta bo‘lganida marvarid savdosi bilan shug‘ullanuvchi tadbirkor bo‘lmoqchiligi haqida so‘zlaydi. Kun kelib, haqiqattan ham shunday bo‘ldi. Ruben do‘stlari bilan xayrlashib, bolaligi o‘tgan uyini, dengiz yaqinidagi ona shahrini tark etib, marvarid savdolari bo‘ladigan katta shaharga jo‘nab ketadi. O‘zidagi marvaridlarini katta, bejirim marvaridlarga almashtiradi. U ko‘plab joylarga marvaridlarni topish uchun sayohatlar qiladi. Vaqtlar o‘tib, u badavlat odamga aylanadi. Biroq Ruben o‘zini baxtli his etmaydi. U o‘z qishlog‘ini, bolaligi o‘tgan uyini va do‘stlarini sog‘ina boshlaydi. Oradan vaqtlar o‘tib, bolalikdagi do‘sti Joshni uchratadi va unga boy bo‘lsada baxtli emasligini aytib, undan bolalikda qilgan saxiyligi evaziga nima hadya qilishi mumkinligini so‘raydi. Biroq Josh unga hech narsa keremasligini va unga oddiy hayot yoqishini aytadi. Ruben hayotidan baxtli emasligini aytanida unga borini boshqalar bilan baham ko‘rib yashash lozimligini hamda hamma o‘z hayotidan mamnun va baxtli yashashi kerakligini uqtirdi. Ruben esa bundan o‘ziga kerakli xulosani oladi. Ushbu hikoya o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga, ularni mantiqiy fikrlashga hamda nutqini o‘stirishga xizmat qiladi. Hikoyada berilgan savollar o‘quvchilarni fikrlashga undaydi, adabiyotga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, so‘z boyligini boyitadi. Ularga boylik, pul, mol-u davlat har doim ham baxt olib kelmasligini, baxt oddiylikda ekanligini, ota-onamiz va yaqin do‘stlarimiz borligida ekanligini uqtiradi. Ushbu hikoya o‘quvchilarda rejali bo‘lish kerakligini o‘rgatib, mehnatsevarlik, xushmuomalalik, saxiylik kabi fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Nafaqat bu hikoya balki

4-sinf o‘qish kitobida berilgan barcha badiiy asarlar o‘quvchilarda yuqoridagi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qilib, badiiy asarlarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Xulosa. Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, 4-sinf o‘qish savodxonligi darslarida badiiy matn ustida ishlash eng samarali usullardan biridir. Badiiy matn ustida ishlash o‘quvchilarda mehnatsevarlik, kitobxonlik, saxiylik kabi fazilarlarni shakllantiradi. Ularning nutqini o‘stirib, dunyoqarashini kengaytiradi, so‘z boyligini oshirib, adabiyotga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, hayotga teran ko‘z bilan boqishga da’vat etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Haydarov A. Ijodiy ishlab chiqarish faoliyatini rejalashtirish. Tashkil etish va boshqarish. A Haydarov. Ijodiy ishlab chiqarish faoliyatini rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish fanidan o‘quv qo‘llanma, 2023.

2. Haydarov. A Madaniyat va san’at sohasini boshqarish asoslari [Matn]: o‘quv qo‘llanma. A. Haydarov. - T.:«Kamalak» nashriyoti, 2019.

3. F. E. Ahmedov. Ommaviy tadbir va bayramlar rejissurasi va aktyorlik mahorati. Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2021.

4. U.X.Qoraboyev “Badiiy ommaviy tadbirlar” kitobi .

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Misirova Nodira Tovbayevna
GulDPI “Maktabgacha va baoshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi
dotsenti v,b,, p.f.f.d(PhD)
O‘rishova Xayriniso Muhammadali qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Ilmiy darajasi: Magistrant
e-mail:orishova xayriniso@gmail.com
GulDPI “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi(boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi magistranti

Annotasiya: Bugungi kunda boshlang‘ich ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim sohasida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash yosh avlodning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, bilimlarni tez va oson o‘zlashtirish, darslarni interaktiv shaklda olib borish imkonini beradi. Ushbu tadqiqotda boshlang‘ich ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish usullari o‘rganilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, masofaviy o‘qitish, multimediya va simulyatsion vositalardan samarali foydalanish, shuningdek, pedagoglarning malakasini oshirish muhimligi tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang‘ich ta’lim tizimida ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatlarini yoritishdan iborat.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta'lim, innovatsion texnologiyalar, zamonaviy texnologiyalar, ta'lim tizimi, interaktiv o‘qitish, raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim, multimediya, simulyatsiya, ta'lim sifati, pedagoglarning malakasi, o‘quv jarayoni, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash.

Abstract: Today, the introduction of innovative technologies in the primary education system is gaining importance. The use of modern technologies in the field of education makes it possible to develop the creative and critical thinking skills of the young generation, to quickly and easily acquire knowledge, and to conduct lessons in an interactive form. In this study, the advantages of introducing innovative technologies into the process of primary education, possible difficulties and ways to overcome them are studied. Also, the importance of effective use of digital technologies, distance learning, multimedia and simulation tools, as well as improving the qualifications of pedagogues is analyzed. The main goal of the research is to improve the quality

of education in the primary education system and to shed light on the possibilities of bringing the learning process of students to a new level.
Key words: Primary education, innovative technologies, modern technologies, educational system, interactive teaching, digital technologies, distance education, multimedia, simulation, quality of education, qualifications of pedagogues, educational process , creative thinking, critical thinking.

Boshlang‘ich ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Rivojlanayotgan texnologiyalar o‘quv jarayonini yanada samarali, interaktiv va qiziqarli qilish imkonini beradi. Quyida boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning asosiy jihatlari va ularni joriy etishda duch kelinadigan muammolar haqida batafsil ma’lumot berilgan.

1. Innovatsion texnologiyalarning ahamiyati: Boshlang‘ich ta’limda yangi texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi va ishtiyoqi oshadi. Masalan: Interaktiv o‘yinlar va dasturlar bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR va AR) texnologiyalari o‘quvchilar uchun mavzularni real hayotiy tajribalar asosida o‘rganish imkonini beradi. Kodlash va dasturlashga kirish darslari bolalarga dastlabki texnologik ko‘nikmalarni o‘rgatadi, bu esa kelajakdagi kasb tanlashda yordam beradi.

2. Joriy etishda duch kelinadigan muammolar: Ta'lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni kiritishda quyidagi qiyinchiliklar mavjud. Moliyaviy cheklovlar: Barcha maktablar zamonaviy texnologiyalarga mablag‘ ajrata olmaydi. Bu esa innovatsiyalarni ommaviy joriy etishda muammo tug‘diradi. Pedagoglar uchun malaka oshirish: Ko‘p o‘qituvchilar uchun yangi texnologiyalar bilan ishlash yangi tajriba hisoblanadi va ular maxsus tayyorgarlikdan o‘tishni talab etadi. Texnik infrastrukturaga talablar: Maktablarda internet tezligi va texnik vositalarning sifati ham muhim. Aksariyat hududlarda bu muammolar mavjud bo‘lib, ta’lim sifati va interaktivlik darajasini pasaytiradi.

3. Yechimlar va tavsiyalar: Raqamli savodxonlik bo‘yicha o‘qituvchilarni tayyorlash: Pedagoglarning zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini oshirish uchun maxsus kurslar tashkil qilish kerak. Onlayn resurslardan foydalanish: Internetda mavjud bepul o‘quv platformalari va resurslarni kengroq qo‘llash orqali moliyaviy masalalarni hal qilish mumkin. Moslashuvchan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish: Innovatsion texnologiyalarga moslashtirilgan yangi o‘quv dasturlarini ishlab chiqish hamda ularni hududiy sharoitlarga moslash ham muhim.

4. Kelajakda texnologiyalarni tatbiq etish bo‘yicha rivojlanish yo‘nalishlari: Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarning kengroq qo‘llanilishi uchun kelajakda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish lozim. Sun’iy intellekt va individual ta’lim: Har bir o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olib, sun’iy intellekt yordamida individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish. Gamifikatsiya (o‘yinga asoslangan o‘qitish): Ta’lim jarayonini qiziqarli qilish orqali bolalarning qiziqishini oshirish. Masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish: Chekka hududlardagi o‘quvchilar uchun onlayn platformalar va masofaviy o‘qitish tizimlarini rivojlantirish.

Quyida mazkur jarayonning dolzarb masalalari, imkoniyatlari va muammolari haqida batafsil to‘xtalib o‘tamiz.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning darsga faol qatnashishini ta’minlaydi va bilimlarni mustahkamlashda samarali yordam beradi. Quyidagi texnologiyalar bu borada eng dolzarb hisoblanadi: Interaktiv o‘quv materiallari: Elektron kitoblar, ta'limiy o‘yinlar va animatsiyalar orqali o‘quvchilar mavzuni chuqurroq tushunadilar va bilim olish jarayonidan zavqlanadilar.

Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR va AR): Bu texnologiyalar mavzularni ko‘proq tasavvur qilish, qiyin tushunchalarni osongina o‘zlashtirish imkoniyatini beradi. Masalan, geografiya yoki biologiya darslarida o‘quvchilar VR orqali yirik shaharlarni “borib ko‘rishi” yoki inson tanasining ichki qismlarini “o‘rganishi” mumkin.

Kodlash va dasturlash darslari: Kodlash boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Bu ko‘nikmalar kelajakda raqobatbardosh bo‘lish uchun muhimdir.

Moliyaviy cheklovlar: Innovatsion texnologiyalar, asosan, katta xarajatlarni talab qiladi. Barcha maktablar zamonaviy uskunalar va dasturlarni sotib olish imkoniyatiga ega emas. Ayniqsa, qishloq joylarda bunday uskunalarni joriy etish yanada qiyin kechadi.

O‘qituvchilarning malakasini oshirish: Innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalari hamma o‘qituvchilarda mavjud emas. Shuning uchun, o‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalardan foydalana olishlari uchun muntazam o‘qitish va qayta tayyorlash zarur. Aks holda, texnologiyalarni joriy etish natijasida kutilgan samaraga erishish qiyin bo‘lishi mumkin.

Texnik infratuzilmaning yetishmasligi: Ba’zi maktablarda yuqori tezlikdagi internet va zarur texnik vositalar yo‘qligi sababli, texnologiyalardan to‘liq foydalanish imkoniyati cheklangan. Bu muammo qishloq joylarda ayniqsa dolzarb hisoblanadi. An’anaviy dars usullariga moyillik: Ba’zi pedagoglar an’anaviy dars usullarini afzal ko‘radilar va yangi texnologiyalardan foydalanishga ikkilanishadi. Bu esa innovatsion usullarni keng tatbiq etishda to‘siq bo‘lishi mumkin.

Innovatsion texnologiyalarni boshlang‘ich ta’lim tizimiga muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun quyidagi taklif va chora-tadbirlarni amalga oshirish mumkin: Davlat va xususiy sektor hamkorligi: Davlat tomonidan ta’lim sohasiga mablag‘ ajratish bilan birga xususiy sektor bilan hamkorlikda loyiha va dasturlarni ishlab chiqish orqali texnologiyalarni ommaviylashtirish mumkin. O‘qituvchilar uchun maxsus treninglar: O‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish bo‘yicha maxsus kurslarda tayyorlash orqali ularga texnologiyalarni o‘quv jarayonida qanday ishlatishni o‘rgatish mumkin.

Onlayn ta’lim resurslarini rivojlantirish: Internetdagi bepul platforma va resurslardan foydalanish orqali o‘quvchilar va o‘qituvchilarning texnologiyalarga kirish imkoniyatini kengaytirish lozim. Shu tariqa, byudjet kam bo‘lgan maktablarda ham texnologiyalardan foydalanish imkoniyati yaratiladi. Texnik infratuzilmani rivojlantirish: Maktablarni yuqori tezlikdagi internet bilan ta’minlash va zarur texnik jihozlarni yetkazib berish orqali innovatsion texnologiyalardan to‘laqonli foydalanish imkoniyati yaratiladi.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, albatta, o‘quvchilar uchun zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, texnik infratuzilmani yaxshilash va o‘qituvchilarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu yo‘nalishlarda faoliyat olib borish orqali boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish va yosh avlodni kelajakdagi talablarga tayyorlash mumkin. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarni joriy etish yosh avlodning zamonaviy talablarga javob bera oladigan bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishiga xizmat qiladi. Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, o‘qituvchilarni tayyorlash va zamonaviy texnik infrastrukturani yaratish dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimov, B. (2019). Boshlang‘ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash usullari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Karimova, G., & Nazarova, N. (2020). "Boshlang‘ich ta'limda interfaol metodlar va texnologiyalarni joriy etish". Ta’lim va tarbiya jurnali, 3(1), 12-20.
3. Xudoyberganov, D. (2018). Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni boshlang‘ich ta'limga tatbiq qilish. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. Qodirova, Z. (2021). "O‘zbekiston ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning istiqbollari". O‘zbekiston pedagogika ilmiy jurnali, 5(2), 33-45.
5. Saidov, M. (2022). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.

MAHALLALARDAGI TO‘LIQSIZ OILALARDAGI NOJO‘YA QILMISHLARNING FARZANDLARI TA’LIM-TARBIYASIGA TA’SIRI

Musurmanova Shaxlo Ilhomovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.
E-mail: shaxlomusirmonova@gmail.com

Annotatsiya: To‘liq bo‘lmagan oilalar sonining ko‘payishi va ularda ota-onasiz farzandlarning ulg‘ayishi nafaqat O‘zbekistonda, balki barcha rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda namoyon bo‘layotgan katta ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy, ijtimoiy-psixologik va pedagogik muammodir. Shu bilan birga, yolg‘iz oila a’zolarining aksariyati o‘z vazifalari va majburiyatlarini talab darajasida bajara olmasligi dolzarb muammolardan biriga aylandi. Agar bu muammolar o‘z o‘rnida hal etilmasa, ular mamlakatni ma’naviy inqirozga olib borishi tabiiy. Ushbu maqolada mahallalardagi to‘liqsiz oilalardagi nojo‘ya qilmishlarning farzandlari ta’lim-tarbiyasiga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mahalla, jamiyat, to‘liq bo‘lmagan oila, qadriyatlar, ota-ona, bola, oila, ajrashgan oila, tadbirkorlik, aqlli ayol, murakkab, funktsional, turmush o‘rtog‘i, nikoh.

Abstract: The increase in the number of single-parent families and the growing up of children without parents in them is a big socio-economic, spiritual, socio-psychological and pedagogical problem that is manifested not only in Uzbekistan, but also in all developed and developing countries. . At the same time, the inability of most single family members to fulfill their duties and responsibilities at the required level has become one of the urgent problems. If these problems are not solved in their place, it is natural that they will lead the country to a moral crisis. This article describes the impact of misbehavior on children's education in single-parent families in neighborhoods.

Key words: neighborhood, community, incomplete family, values, parents, child, family, divorced family, entrepreneurship, intelligent woman, complex, functional, spouse, marriage.

Mamlakatimizda jamiyatning asosiy bo‘g‘ini hisoblangan oila, onalik, otalik va bolalikni muhofaza qilish, noto‘liq oilalar hamda ushbu oilalardagi muammosi mavjud farzandlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, oilaviy qadriyatlar vositasida otaonalaar va farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro oilaviy totuvlik, hamjihatlikni qaror toptirish, yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi, ta’lim olishi, sog‘lig‘ini saqlashi, kasbga tayyorlash, bandligini ta’minlash uchun shart-sharoitlar yaratish borasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda.

Ushbu masalalarga oid huquqiy asoslar O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2022 yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019 yil 2 apreldagi “Aholi muammolari bilan ishlashda mahalla institutining mavqeini tubdan oshirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5700-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020 yil 18 fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotinqizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5938-son Farmoni, yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining “Oila, bolalar va yoshlar”ga bag‘ishlangan XIV bobining 76-80-moddalarida to‘liq o‘z aksini topgan.

Bunday holatlarda mahalla tizimi mutasaddilarining vazifasi to‘liqsiz oilada ota-ona e’tiborini o‘zlarining farzandlarini tarbiyalash ishlariga qaratishlari lozim ekanligini uqtirishdan iborat. Bolalarning nojo‘ya qilmishlariga yuzaki qaragan ota-ona katta xatolikka yo‘l qo‘yadi. Ota-onalar, mahalla mutasaddilari buning sabablarini qidirganlarida bolalarda ikki xil holatda **nojo‘ya qilmishlar** qilishini aniqlab oladilar.

Bulardan biri bolalarning tasodifiy nojo‘ya qilmishlari, onda-sonda sodir bo‘ladigan, biron narsaning ta’sirida, birdaniga jahllari kelganda, tutaqib ketganlarida, biron narsaga qiziqib, berilib ketganlarida ro‘y beradigan nojo‘ya qilmishlaridir. Boshqa xil nojo‘ya qilmishlari esa ko‘p

takrorlanadigan, rejali, maqsadli, bolaning fel-atvoridagi barcha yomon hislatlarni namoyon qilib ko‘rsatadigan nojo‘ya qilmishlaridir.

Birinchi tur nojo‘ya qilmishlarga javoban ba’zi hollarda bolalarga ehtiyotsizlikning, o‘zini tuta bilmaslikning yoki o‘ylamay ish qilishning oqibati nima bo‘lishini mantiqiy suratda ko‘rsatib beradigan jazo berilishi mumkin. Lekin shuni esda tutish kerakki, jazo qancha ko‘payib va shiddatliroq bo‘lib borsa, bolalarga uning ta’siri shuncha kamayib boradi.

Ota-ona, avvalo, bolaning o‘zi o‘z qilmishiga qanday qaraganligini bilib olishi kerak. Ba’zan bolalarning o‘zi qilganiga pushaymon bo‘lishi, tavba qilishi va hatto o‘zidan-o‘zi juda qattiq xafa bo‘lishi kifoya qiladi va kattalar tomonidan jazo berishga ehtiyoj ham qolmaydi.

Ota-ona birinchi navbatda bolaning o‘zi kurashib enga olmaydigan zararli narsalarni, bola aldanib qoladigan, uning uchun buzuq namuna bo‘ladigan narsalarni yo‘qotish to‘g‘risida, ikkinchi tomondan esa, bolaning hayotini uning qonuniy orzulari tabiiy ravishda ro‘yobga chiqadigan qilib turish to‘g‘risida bosh qotirishlari kerak.

Masalan, kattalarning ko‘pi ba’zan bolalarning tilak va ehtiyojlari, orzu-havaslariga e’tibor bermaydi-da, shuning natijasida bolalarda nojo‘ya qilmishlar sodir bo‘ladi. Bolalarga uyni iflos qilishni, latta, qog‘oz kesishni, biron narsa qurish, yopishtirish, chopish, yugurishni, ba’zida hatto kulib-qiyqirib, shovqinlashni man etib, bu bilan bolalarning gapga quloq solmasliklariga va nojo‘ya qilmishlar qilishlariga sababchi bo‘ladilar. Ular ota-onalari uyda bo‘lmaganlarida bundan foydalanib hamma uylarga kirib, chopib, yugurishib yuradilar, stol, stul va boshqa narsalar ustiga chiqib olib, undan sakraydilar, ro‘zg‘or-asboblari va jihozlariga ziyon keltiradilar.

Bolalarni burchakka tikka turg‘azib qo‘yish, o‘yin-kulgi va ko‘ngil ochishdan mahrum etish yoki boshqa biron jazo berish bilan ularning yurish-turishlarini o‘zgartirib bo‘lmasa kerak. Bolalarning bu xil nojo‘ya qilmishlarga majbur etadigan ehtiyoj - sho‘xlik ularga xos, ular uchun tabiiy bo‘lganligidan burchak ham, boshqa biron jazo ham ta’sir etmaydi, albatta. Jazo berishdan ko‘ra bolalar o‘yinidan tushadigan narsalar uchun maxsus savat tutish, uyda bolaning mashg‘uloti uchun unga bir burchak ajratib berish, ba’zida bolalarga kattalar oldida, ota-onalari oldida sakrab o‘ynashga ijozat berish va shu bilan bolalarning kattalar oldida qilishi mumkin bo‘lmagan ishni ular yo‘qligida qilish istagini yo‘qotish yaxshiroq bo‘lmaydimi? Bolalarning sho‘xligini, o‘ynab-sakrashini ma’lum darajada bir rejaga solishga harakat qilib ko‘rish yaxshiroq emasmi? Xususan, o‘g‘il bolalarda kuch juda ko‘p bo‘lib, ular sarf etishga joy topa olmay qoladi. Shuning uchun ularga ko‘p kuch sarf etishni talab qiladigan o‘yinlar taklif etilsa, ularning kuchi foydali va o‘rinli sarf bo‘ladi.

Ikkinchi xil nojo‘ya qilmishlari boshqacha ta’sir choralari ko‘rishni talab qiladi. Chunki bu xil nojo‘ya qilmishlar o‘ylanib, ongli ravishda, bilib turib qilinadi. Bolalar bu xil nojo‘ya qilmishni qilganlarida ota-onalar bolalarining qiziqishi, vaqtincha biron ta’sirga berilishi emas, balki bolaning ma’naviy qiyofasi uchun tashvishlanishlari kerak, chunki bu tarbiya ishida jiddiy e’tiborni talab qiladigan muhim nuqtadir.

Darhaqiqat, ikkinchi xil nojo‘ya qilmishlarning juda ko‘pchiligi, yuqorida aytganimizday, oiladagi noto‘g‘ri munosabatlar va bolaning noto‘g‘ri hayot kechirishidan kelib chiqadi. Avvalo bolaning turmushi qanday tashkil bo‘lga nligi va birinchi navbatda bolalarning yurish-turishini rejaga solib turuvchi rejim va qoidalar to‘g‘risida gapirish kerak. Agar oilada bunday qoida bo‘lmasa yoki bo‘lsa ham kattalarning o‘zi bu qoidalarga rioya qilmasalar, agar bolalar bu qoidalarni buzganlarida ko‘pincha e’tiborsiz qoldiriladigan bo‘lsa, agar kattalar bolalardan talab qilsalar-u, ularni o‘zlari buzadigan bo‘lsalar, u taqdirda bunday oilada bolalarning belgilangan qoidalarga rioya qilmasliklariga nojo‘ya qilmish deb baho berib bo‘lmaydi.

To‘liqsiz oilalarda ota-onalarning bolalarining **nojo‘ya qilmishlaridan** xafa bo‘lgan chog‘lari ko‘p bo‘ladi. Ular bolalarini ayblari uchun jazolaydilar, ba’zan ularni o‘yin-tomoshadan yoki bolalarga huzur beradigan boshqa narsalardan mahrum qiladilar, ammo odatda berilgan jazolar bolalarning yurish-turishini deyarlik o‘zgartirmaydi. Aksincha, bola qanchalik ko‘p jazo tortsa, uning **nojo‘ya qilmishlari** ortaveradi.

Ota-onalar nima uchun bolalarga jazo beradilar, bolalarning nojo‘ya qilmishlari uchun hamma vaqt jazo berish shartmi?

Kattalar bolalarga hamma vaqt to‘g‘ri ta’sir qiladi deb bo‘lmaydi. Buni isbot qilish uchun bolalarning ko‘pchiligida uchraydigan nojo‘ya qilmishlarni misol qilib olish kifoya.

Kattalarning bolalarga tarbiyaviy ta’siri ularning xarakteridagi yaxshi tomonlarni o‘stirib, mustahkamlab borishga, yomon tomonlarini esa yo‘qotishga qaratiladi. Biroq bu maqsadga erishish uchun bolalarning nojo‘ya qilmishiga nima sabab bo‘lganini aniqlash kerak; bola bu narsani atayin qiliptimi, yoki yo‘qmi. Unga albatta jazo berish yo‘li bilan ta’sir etish zarurmi buni bilib olish lozim.

Har bir **nojo‘ya qilmishning ikki tomoni bo‘ladi**. Buning birini shartli ravishda, ichki tomon deb atash mumkinki, bu – nojo‘ya ish, harakatlarni keltirib chiqaradigan niyat va maqsadlardir, ikkinchisi tashqi tomon bo‘lib, bu – harakatning o‘zidir.

Ma’lumki, **nojo‘ya qilmishlar** bir-biriga o‘xshasa ham, sabablar har xil bo‘lishi mumkin va aksincha, sabab va maqsadlar bir biriga o‘xshasa ham har xil harakatni keltirib chiqarishi mumkin.

Kattalar ko‘pincha bola qilgan **nojo‘ya ishning** sababini aniq bilib olish uchun harakat qilmay, belgilangan talablarni buzganligi uchun jazo berish bilan kifoyalanadilar. Bu yolg‘iz onalar yoki otalarda ko‘proq uchraydi. Holbuki, katta kishining bolaga, xoh jazo berish yo‘li bilan, xoh silab-siypab, ko‘nglini ko‘tarish yo‘li bilan bo‘lsin, ta’sir ko‘rsatishdan maqsadi bolaning xulqini o‘zgartirishdir, ya’ni boshqacha bilib aytganda, uning yurish-turishlarini kattalarning talablariga shunchalik bo‘ysundiribgina qolmay, balki uning qarashlarini, qiziqishlarini, orzularini o‘zgartirish, unda kelajakdagi qilmishlarini belgilab beradigan e’tiqodni yaratish va o‘stirishdir.

Xullas, to‘liqsiz oilada yoshlarning milliy-ma’naviy tarbiyasiga individual yondashuv tamoyilini amalga oshirishda quyidagi natijalarga erishiladi:

- Agarda to‘liqsiz oilada ota-ona turli yoshdagi farzandlariga uning farzand ekanligini nazarda tutmay, katta kishidan talab qilinganday undan talab qiladigan bo‘lsalar, o‘zlarining ulug‘liklaridan foydalanib, bolani izza qilsalar, uning kishilik hissi va fazilatlarini erga ursalar, farzandda dag‘allik, odobsizlik va toshbag‘irlik sifatlari rivojlanishiga sharoit yaratiladi.
- Kattalarning bolalarni hadeb koyishi, ba’zi hollarda ularga har qanday maza-bemaza nomlar qo‘yishi yomon ta’sir qiladi. Bu jihatdan bolalarni “yalqov”, “dangasa”, “qo‘rs”, “anqov”, “axmoq” kabi nomlarga ham, shuningdek, “dono”, “talantli”, “farosatli”, “ajoyib” va shunga o‘xshash maqtovli sifatlarga ham o‘rgatib qo‘yish maqsadga muvofiq emas.
- Farzandning yoshi ulg‘aya borgani sari o‘rtoqlarining, tanishlarining unga munosabati, bergan bahosi uning ma’naviy qiyofasiga va demak, axloqiga kuchli ta’sir qiladi va bu sifatlarning u uchun ahamiyati orta boradi. Chunki farzand o‘zini qaysi jamoaning a’zosiman deb his qilsa, shu jamoaning axloq qoidalarini o‘ziga singdira boradi.
- Har bir oilada farzandda ijtimoiy shaxs hissini va oilaga, jamoaga muhabbat hissini tarbiyalash g‘oyat muhimdir. Buning uchun har bir farzandda kechagidan ko‘ra bugun yaxshiroq bo‘lishga intilish tuyg‘usini uyg‘otish, bu tuyg‘uni qo‘llab-quvvatlash g‘oyat muhimdir; farzandning mehnat qilishi, zo‘r berib ishlashi va o‘zini tuta bilishi orqasida erishgan muvaffaqiyati uchun iftixor hissini kuchaytirish kerak va farzand shu tariqa yuqoriga qarab o‘sib borgan taqdirdagina ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan katta istiqbolga erishish mumkin ekanligini hamisha uqtirib turish kerak.

Demak, to‘liqsiz oilalardagi o‘g‘il va qizlar orasida tarbiyasidagi salbiy jihatlarini ifodalanishi orasida etarli farq bo‘lib, ularning bir qismi yosh xususiyati, qolgan qismi to‘liqsiz oilaning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari bilan belgilangan. Shu bilan birga “To‘liqsiz oila farzandlarining tarbiyasidagi muammolarni aniqlovchi ijtimoiy-pedagogik test” natijalarga ko‘ra genderga xos hususiyatlar aniqlangan. Bularga yolg‘onni ko‘p ishlatish odati, do‘stlarini do‘stlariga rashk qilish, arzimas narsaga xafa bo‘lish, nizoli vaziyatlarni yuzaga keltirish, kek saqlash kabilar kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020 yil 18 fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5938-son Farmoni.

3. Narbaeva, T., Musurmanova, A., & Ismailova, Z. (2023). Priority areas of spiritual, moral and physical education of youth in the family. Science and innovation, 2(B1), 49-59.

4. Мусурмонов, Р., & Мусурмонова, М. (2020). Таълимда инновацион фаолият давр талаби. Science and Education, 1(Special Issue 4), 223-231.

5. Aynisa, M. (2018). Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual culture of adolescents of social and legal risk groups. Проблемы педагогики, (1 (33)), 5-7.

6. Мусурманова, Ш. И. (2023). МАҲАЛЛА ФУҚАРО ЙИҒИНИ ТИЗИМИДАГИ МУТАСАДДИЛАРНИНГ НОТЎЛИҚ ОИЛА БИЛАН ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДАГИ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИ.

7. NON-FAMILIES, C. I. НОТЎЛИҚ ОИЛАЛАРДАГИ ЗИДДИЯТЛАР ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ.

8. Ilkhomovna, M. S. (2023). ISSUES IN THE DEVELOPMENT OF SOCIO-INTELLECTUAL COMPETENCE OF ADULT STUDENT-YOUTH IN INCOMPLETE FAMILIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.

9. Ilhomovna, M. S. (2022). SIGNIFICANCE AND ROLE OF PEDAGOGICAL CREATIVITY.

10. Мусурмонова, Ш. И. (2021). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИ-ЛАРИНИНГ ЭКОЛОГИК ХАВФСИЗЛИК ТУШУНЧАЛАРИНИ ШАКЛ-ЛАНТИРИШ. Студенческий вестник, (24-5), 81-83.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA INKLYUZIV TA’LIM BERISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Musurmanova Shaxlo Ilhomovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.
E-mail: shaxlomusirmonova@gmail.com
Egamqulova Mohinur To‘lqin qizi
Guliston Davlat Pedagogika Instituti 1-kurs magistranti
Mohinuregamqulova22@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim berish jarayonida inklyuziv ta’lim hamda uning dars jarayoniga tatbiq etilishi haqida ma’lumotga ega bo‘lishdan oldin “Inklyuziv ta’lim” tushunchasining ma’nosini tushunib olish kerak. Bu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga inklyuziv ta’lim berish bilan bir qatorda u jarayonda raqamli va innovatsion texnologiyalardan foydalanish haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, raqamli texnologiya, innovatsiya, alohida ehtiyoj, boshlang‘ich ta’lim

Abstract: In this article, it is necessary to understand the meaning of the concept of “Inclusive education” before getting information about inclusive education in the process of teaching elementary school students and its application to the teaching process. This article talks about inclusive education for elementary school students, as well as the use of digital and innovative technologies in the process.

Key words: inclusive education, digital technology, innovation, special needs, primary education.

Dunyo hamjamiyatining globallashuv sari borayotgan hozirgi davrida ta’limning barcha bo‘g‘inlariga, aynan inklyuziv ta’limga alohida e’tibor qaratilmoqda. Inklyuziv ta’lim rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning

hayot xavfsizligini ta’minlashda YuNESKO, Pedagogik kommunikatsiyalar va texnologiyalar assotsiatsiyasi (AQSh), Uzluksiz ta’lim instituti (Rossiya), Inklyuziv ta’lim nazariyasi markazi (Rossiya), European University Institute, Max Plank Institute kabi tadqiqot markazlarining ilmiy natijalari alohida o‘rin tutadi. Bugungi kunda umumiy o‘rta ta’lim maktablari va maxsus maktablarda o‘quvchilarning hayot xavfsizligini ta’minlash psixologik va pedagogik shart-sharoitlarini aniqlashtirish, ta’minlash va tadqiq etish dolzarbligicha qolmoqda. Jahonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish amaliyoti tendensiyasini yanada takomillashtirishda imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni mehnat bozoriga mos raqobatbardoshlilik, muhitga tez moslashuvchanlik, muammoli vaziyatlarga nisbatan mobillilik, innovatsion kasbiy salohiyat elementlarini o‘zida qaror toptirish hamda pedagogik-psixologik shart-sharoitlarni ta’minlash orqali hayot xavfsizligini ta’minlash talab etiladi. Shuning uchun imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning hayot xavfsizligini ta’minlashning uslubiy aspektlarini takomillashtirish, modellashtirish, o‘qitishning pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy qilish, hayot xavfsizligining ta’minlanganlik darajalarini baholash mezonlarini aniqlashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Mamlakatimizda ham barcha sohalar qatori inklyuziv ta’limni zamon talabiga muvofiqlashtirish, uning pedagogik imkoniyatlarini oshirish hamda tubdan isloh qilish davlat siyosati darajasidagi masalaga ko‘tarildi. 2022–2026-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning yettita ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Taraqqiyot strategiyasida “Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish” hamda “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirish” ustuvor vazifalar etib belgilandi. Bu esa imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning hayot xavfsizligini ta’minlashning psixologik va pedagogik shart-sharoitlarini ta’minlash, pedagogik texnologiya-larini ishlab chiqish zaruriyatini ko‘rsatadi.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining ta’limga oid vazifalari ijrosi jarayonida boshlang‘ich ta’limni hamda ularga inklyuziv ta’lim berishni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bunda o‘qitishning turli shakllari, vositalari va metodlaridan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Shu jihatdan boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga inklyuziv ta’lim berishda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi ham bugungi ehtiyojlarning biri hisoblanadi.

O‘zbekistonda boshlang‘ich ta’lim jarayonining inklyuziv ta’lim innovatsiyasi tashkil qilinganligi muhim ahamiyatga egadir. Bunda asosiy e’tibor boshlang‘ich sinflarda inklyuziv sinflarni tashkil qilish va uning vositasida inklyuziv ta’lim oluvchilarni sog‘lom o‘quvchilar bilan birgalikda o‘qitish amaliyotiga qaratilmoqda. Ayni paytda, boshlang‘ich ta’limda inklyuziv sinflarni tashkil qilish va ularning samaradorligiga erishish uchun inklyuziv ta’limning metodikasini ishlab chiqish, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining inklyuziv ta’limni amalga oshirish metodikasini tarkib toptirish va oliy pedagogik ta’lim muassasalarida defektolog, surdopedagog, logoped mutaxassisligiga ega boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tayyorlash tavsiya etiladi.

Yurtimizda bolalarni jamiyatga integratsiya qilish, avvalo, imkon qadar salomatligini tiklash maqsadida «Imkoniyati cheklangan bolalar uchun umumiy ta’lim loyihasi» asosida ish olib borilmoqda va bunda, asosan, inklyuziv ta’limning imkoniyatlaridan foydalanish e’tiborga olinmoqda. Chunki inklyuziv ta’lim usuli barcha bolalarning ruhiy-jismoniy holatidan qat’iy nazar ta’lim jarayonida to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashga qulay imkoniyat yaratadi. Bunda alohida yordamga muhtoj bolalarning atrofdagilar bilan muloqotda bo‘lishi, ijtimoiy muhit talablariga javob bera oladigan bo‘lib ulg‘ayishi, o‘z kundalik-maishiy ehtiyojini qondira olish ko‘nikmalarini egallashi, hayotga moslashib, umumta’lim maktablarida sog‘lom tengdoshlari bilan teng sharoitlarda o‘qiy olishi, ular bilan o‘zaro do‘stona munosabatga kirishishi, darslarni o‘z vaqtida o‘zlashtirishi, topshiriqlarga mas’uliyat bilan yondashishi uchun qulayliklar tug‘diradi.

Inklyuziv ta’lim nafaqat nogiron bolalar o‘rtasida, balki sog‘lom turmush tarziga asoslangan oilada tarbiyalanayotgan bolalar o‘rtasida, maktabgacha ta’lim muassasalarida, maktablarda, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida ham fanlarni o‘zlashtirish darajasi turlicha bo‘lgan

o‘quvchilar uchun qulay imkoniyatlar yarata oladi. U orqali o‘quvchilarning bir-biriga ijobiy ta’sir ko‘rsata olishiga erishish yaxshi natija keltiradi. Lekin ba’zan sog‘lom bolalar bilan nogiron bolalar orasidagi tafovut sezilib qolishi, nogiron bola o‘z tengdoshlariga qo‘shilmay, tortinishi, o‘z imkoniyatlaridan foydalana olmasligi sabab uyalib turishi, kamsitilishi, ayrimlari esa oilada haddan tashqari erka o‘stirilganligi tufayli qaysarlik, injiqlik qilishi kuzatiladiki, bunday sharoitda ta’lim amaliyoti va ta’lim xizmatlarini tashkillashtirishda o‘zgarishlar qilishga to‘g‘ri keladi. Bularning barchasi inklyuziv ta’lim jarayoni o‘ziga xos murakkabliklarga ega ekanligini va shu sohada ishlaydigan o‘qituvchilar, sinf rahbarlari, tarbiyachilar, kasbiy mahorat ustalari zimmasiga jiddiy talablar va mas’uliyatlar yuklashini oydinlashtiradi.

Boshlang‘ich ta’lim hamda inklyuziv ta’lim jarayonida qo‘llanishi lozim bo‘lgan raqamli texnologiyalarning bir necha turlari mavjud. Bular quyidagilar:

1) kompyuterli dasturga asoslangan o‘qitish raqamli texnologiyasi;
2) elektron-modulli texnologiya;
3) masofaviy ta’lim texnologiyasi;
4) mustaqil ta’lim texnologiyasi;
5) individual yondashguv texnologiyasi;
6) Internet ta’limi texnologiyasi;
7) milliy portallar texnologiyasi;
8) mohir pedagoglarning shaxsiy texnologiyasi.

Bugungi kunda umumiy o‘rta ta’lim maktablari zamonaviy kompyuter jihozlari bilan ta’minlangan. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga inklyuziv ta’lim berish jarayonida kompyuterli dasturga asoslangan o‘qitishning raqamli texnolorgiyasidan foydalanish qiziqarliligi, tezkorligi va samaradorligi bilan muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagilar ishlarni amalga oshirish maqadga muvofiq:

a) mavzularning kompyuterli variantlarini tayyorlash;

b) kompyuterli variantlarni o‘quvchilarga taqdim etish va ulardan foydalanish bo‘yicha mexanizmlarini yaratish;

d) vertual aloqa vositasida o‘quvchilarga tegishli mavzular bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar berish;

e) tayyorlangan o‘quv materiallarini animatsion va multimediyali tasvirlarga boy tarzda taqdim etish;

f) o‘quvchilarning o‘zlashtrish jarayonini nazorat qilish metodikasini belgilab qo‘yish.Bunday yondashuv boshlang‘ich ta’lim o‘quv fanlarini chuqurlashtirilgan tarzda o‘qitish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalarning o‘ziga xos imkoniyatlaridan biri o‘quv materiallarini yangilab borish mavjudligidir. Shu sababli keyingi paytlarda ta’limning barcha turlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishga asosiys e’tibor qaratilmoqda. 2023-2024 o‘quv yilidan boshlab boshlang‘ich sinflarda Informatika fani o‘qitila boshlandi. Bu o‘quv fani o‘quvchilarning kompyuter savodxonligi, ma’lumotlar bilan ishlash ko‘nikmasi va texnik vositalardan foydalanish madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutmoqda. Shu sababli mazkur fanni o‘qitish jarayonida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli texnologiyalardan foydalanish mahorati bo‘yicha qo‘shimcha mashg‘ulotlar tashkil qilish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim amaliy ahamiyatga ega. Bunday ahamiyatning asosiylariga quyidagilar kiradi:

1) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bilim olishga qiziqtirish;
2) o‘quv materiallarini boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mos ravishda turli vositalar asosida tayyorlash;
3) boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘qituvchi kitobi uchun yangi metodik tavsiyalarni taqdim etish;
4) boshlang‘ich ta’limda o‘qitish jarayonini yangilab borish;
5) o‘qitish jarayoniga xorijiy mamlaktlarning tajribalarini joriy etish;
6) mahoratli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining individual tajribalarini ommalashtirish;

7) boshlang‘ich ta’lim sifatini raqamli texnologiyalar asosida yuksaltirish.

Shu sababli boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi:

a) boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish texnologiyasini ishlab chiqish;

b) boshlang‘ich ta’limda samara beradigan raqamli texnologiyalarni saralash va uning majmuini amaliyot uchun texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmasini tarkib toptirish;

d) Abdulla Avloniy nomidagi Pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va metodikalarga o‘rgatish milliy tadqiqot insitutida amaliy faoliyatdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha mahoratini oshirib borish.

Bunday yondashuvlar boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini tarkib toptiradi. Xulosa qilib boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘qitish mazmunini yangilaydi, vaositalarini takomillashtiradi va o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini kuchaytiradi. Buning uchun oliy pedagogik ta’lim jarayonida boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarini qo‘llash monitoringini amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki mamlakatimiz umumiy o‘rta ta’lim maktablari hududlardagi oliy pedagogik ta’lim muassasalariga biriktirilgan. Bunday imkoniyatlarni qo‘ldan chiqarmasdan samarali foydalanish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-60-son Farmoni.// O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami. –T., 2022. –B.39. www.lex.uz

2. YUNESCO: Jamiyatga va inklyuziv ta’limga muhtojlarga qaratilgan dastur. – 1994

3. Inklyuziv ta’lim. // “O‘zbekiston ovozi” gazetasi, 2024 yil 7 fevral soni

4. Musurmonova, S. I. (2021). EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL WORK IN PROVIDING ENVIRONMENTAL EDUCATION TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS. In Актуальные вопросы современной науки и образования (pp. 254-256).

5. Musurmonova, S.I. (2020). FORMATION OF ECOLOGICAL CONCEPTS AND CONCEPTS OF INTEGRATED EDUCATION IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(7), 79-484.

6. Мусурмонова, Ш. И. (2019). ИНТЕГРАТИВ ЁНДАШУВ АСОСИДА УМУМИЙ ЎРТА ТАЬЛИМ ТИЗИМИДА, ЎҚУВЧИЛАРНИ ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. Студенческий вестник, (38-2), 87-89.

7. Мусурмонова, Ш. И. (2019). Инсонларнинг табиатга эстетик муносабатини шакллантиришда экологик таьлим тарбиянинг роли. Интернаука, (37), 91-92.

8. Мусурмонова, Ш. И. (2021). In primary school students-integrative content of education. Интернаука, (24-3), 84-85.

DARS JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

G.Sh.Mamutova
Nukus davlat pedagogika instituti “Matematika o‘qitish metodikasi” kafedrasi, docent v.v.b
e-mail: gulnaz.mamutova88@mail.ru
Sobirova D.U.
Nukus davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi
e-mail:dinorasobirova77gmail.com

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, talabalarning bilim olish jarayonini takomillashtirish va ularni zamonaviy talablar asosida tayyorlash uchun zarur vosita bo‘lib qolmoqda. Innovatsion texnologiyalarni ta'limda qo‘llash, nafaqat o‘quvchilarga yangi bilimlarni o‘rgatish, balki ularning fikrlash, yaratish va tajriba asosida bilim olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Ushbu maqolada, dars jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari, ularning ta'lim jarayoniga kiritilishi va amalga oshirilishining dolzarb yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: *innovatsiya, raqamli texnologiya, resurs, multimedia, vosita.*

Abstract: Today, the use of innovative technologies in the educational system remains a necessary tool for the effective organization of the educational process, improvement of the learning process of students and their preparation on the basis of modern requirements. The application of innovative technologies in education helps not only to teach students new knowledge, but also to develop their thinking, creation and experiential learning skills. This article will consider the advantages of using innovative technologies in the course of the lesson, their inclusion in the educational process and current ways of implementation.

Key-words: innovation, digital technology, resource, multimedia, medium.

Innovatsion texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi o‘rni. Innovatsion texnologiyalar, asosan, yangi usullar va vositalar yordamida ta'lim jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda turli xil raqamli texnologiyalar, interaktiv platformalar, sun'iy intellekt, virtual haqiqat (VR), qo‘shilgan haqiqat (AR), o‘qituvchi va talaba uchun onlayn resurslar, multimedia materiallari va boshqa innovatsion vositalar ta'lim sohasida keng qo‘llanilmoqda.

Innovatsion texnologiyalarning dars jarayonidagi roli: **Samaradorlikni oshirish**: Raqamli vositalar va interaktiv texnologiyalar dars jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Ta'limni ko‘p qirrali qilib taqdim etish imkoniyatini beradi.

O‘quvchilarni faol ishtirok ettirish: Innovatsion texnologiyalar o‘quvchilarning ta'lim jarayoniga faolroq jalb qilinishiga yordam beradi. Masalan, interaktiv doskalar, onlayn quizlar va baholash tizimlari talabalarning o‘z-o‘zini baholash va faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

Individual yondashuv: Sun'iy intellekt va o‘quv tizimlari orqali talabalarning o‘quv jarayonini individual tarzda tashkil etish mumkin. Bu har bir talabaga o‘zining o‘rganish tempiga moslashish imkoniyatini beradi.

Innovatsion texnologiyalarni darsda qanday foydalanish mumkin?

Dars jarayonida innovatsion texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo‘llash uchun o‘qituvchi kerakli resurslarga ega bo‘lishi, zamonaviy metodlar va texnikalar bilan tanish bo‘lishi va ularni o‘z darslarida qo‘llashni o‘rgangan bo‘lishi kerak. Quyidagi texnologiyalar va metodlar dars jarayonida qo‘llanilishi mumkin:

a) *Interaktiv Doskalar va Ko‘rgazmali Vositalar*

Interaktiv doskalar va ko‘rgazmali vositalar darsda talabalarning e'tiborini jalb qilish va o‘qish jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun juda foydalidir. O‘qituvchi bu vositalar yordamida darsning vizual komponentlarini yanada boyitib, mavzularni tushuntirishni osonlashtirishi mumkin.

Misol: Geometriya yoki fizika kabi fanlarda interaktiv doskalar yordamida matematik formulalar, grafiklar, diagrammalarni ko‘rsatish mumkin, bu esa talabalarning mavzuni yaxshiroq tushunishiga yordam beradi.

b) *Onlayn Ta'lim Platformalari va Elektron Kitoblar*

Onlayn ta'lim platformalari, masalan, Moodle, Google Classroom, Khan Academy kabi resurslar, darslarni tashkil etish va boshqarish, talabalar bilan muloqot qilish va ularga o‘qish materiallarini taqdim etish uchun juda qulaydir. Elektron kitoblar esa talabalar uchun o‘qish materiallarini onlayn tarzda taqdim etishga imkon beradi.

Misol: Darsda talabalar o‘qish materiallarini elektron kitoblar yoki onlayn resurslardan olishi mumkin. Shuningdek, o‘quv jarayonida muhokama qilish uchun forumlar yoki guruh chatlari tashkil etilishi mumkin.

c) *Multimedia Materiallar va Video Darslar*

Multimedia vositalari va video darslar darsni qiziqarli va esda qolarli qiladi. Bu texnologiyalar talabalar uchun yanada aniqroq tasavvur hosil qiladi va ularning mavzuni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Misol: Biologiya yoki kimyo fanlarida video darslar orqali murakkab ilmiy jarayonlarni ko‘rsatish mumkin. Virtual laboratoriyalar yordamida talabalarga tajriba qilish imkoniyati yaratiladi.

d) *Sun'iy Intellekt va Avtomatlashtirilgan Ta'lim Tizimlari*

Sun'iy intellekt (SI) va avtomatlashtirilgan tizimlar, masalan, talabalarning o‘rganish natijalarini tahlil qilish va ularning individual ehtiyojlarini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin. Bu tizimlar o‘quvchilarga har bir individual talabalar uchun moslashtirilgan o‘quv materiallarini taqdim etadi.

Misol: Adaptiv ta'lim tizimlari talabaning bilim darajasini tahlil qilishi va shunga mos ravishda yangi materiallarni tavsiya etishi mumkin. Bu texnologiya o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini optimallashtirishga yordam beradi.

Innovatsion texnologiyalarni o‘qituvchilar uchun foydasi. O‘qituvchilar innovatsion texnologiyalarni o‘z darslarida qo‘llash orqali nafaqat o‘quvchilarga, balki o‘zlariga ham bir qator foydalar keltiradi:

Darsni yanada samarali rejalashtirish: Dars jarayonini texnologiyalar yordamida avtomatlashtirish o‘qituvchiga vaqtni tejash imkonini beradi.

Ko‘p qirrali yondashuv: Raqamli va interaktiv vositalar yordamida o‘qituvchi turli o‘qitish metodlarini sinab ko‘rishi, talabalarga bir nechta yondashuvlar bilan ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin.

Tuzilgan baholash tizimlari: Onlayn baholash tizimlari yordamida o‘qituvchilar talabalar bilimini tez va oson baholashlari mumkin.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi qiyinchiliklar

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish ba'zi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Ularga quyidagilar kiradi:

Texnik infratuzilmaning yetishmasligi: Ba'zi oliy ta'lim muassasalarida texnologik resurslar va internet tarmog‘i yetarli darajada rivojlanmagan.

O‘**qituvchilarning tayyorgarligi**: o‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalarni ishlatishga tayyorlash uchun malaka oshirish kurslari va treninglar kerak.

Raqamli ajratish (Digital Divide): Ba'zi talabalar va o‘qituvchilar uchun texnologiyalarga kirish imkoniyati cheklangan bo‘lishi mumkin.

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga kiritish nafaqat o‘qitish metodikasini yangilaydi, balki o‘quvchilarni zamonaviy bilimlarga tayyorlashga yordam beradi. Dars jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘qituvchilar va talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, ta'limni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Biroq, ushbu texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo‘llash uchun mos infratuzilma, malakali o‘qituvchilar va raqamli vositalarga kirish imkoniyatlari zarur. Ta'lim tizimining kelajagi innovatsion texnologiyalarni to‘liq qo‘llab-quvvatlash va integratsiyalash orqali yanada samarali va barqaror bo‘lishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov O‘. Ro‘ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. -Toshkent: «innovatsiya-Xiyo», 2019. – 276 b.

2. Davies J.Ch. Maslow and Theory of Political Development. Getting to Fundamentals // Political Psychology. 1991. Vol. 12. N 3. –P. 416-417.

3. Mamutova, G.S. (2022). Practical technological system for the development of information communicative competence of future teachers based on digital technologies. *NeuroQuantology*, *20* (22), 1586.

4. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлашти- ришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти. Пед. фан. док. … дисс. -Тошкент, 2007. –Б.5.

5. Tolipov O‘. Ro‘ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. -Toshkent: «innovatsiya-Xiyo», 2019. – 276 b.

MASOFAVIY TA’LIMDA O‘QUVCHILARGA TOPSHIRILADIGAN MUSTAQIL ISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN ZAMONAVIY METOD VA RAG‘BAT KARTOCHKALARIDAN FOYDALANISH

Nurbuvayev Muqimjon Rasuljon o‘g‘li
Qozog‘iston Jahon istedodli yoshlar uyushmasi raisi

Annotatsiya: ushbu tezisda masofaviy ta'limning o‘ziga xos xususiyatlari, unda qo‘llaniladigan metodlar va mustaqil topshiriqlarda "Faoliyat" metodi hamda rag‘bat kartochkalardan foydalanish haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: masofaviy ta'lim, pedagogik texnologiyalar,"ma‘ruza" metodi, "faoliyat" metodi, rag‘bat kartochkalari, innovatsion texnologiyalar.

Abstract: this thesis talks about the specific features of distance education, the methods used in it, the "Activity" method and the use of incentive cards in independent tasks.

Key words: distance education, pedagogical technologies, "lecture" method, "activity" method, incentive cards, innovative technologies.

Hozirgi davrda butun dunyoda dolzarb bo‘lgan masofaviy ta'lim juda katta ahamiyat kasb etmoqdaki,buni quyidagilar bilan izohlash mumkin:

- jamiyatimizning taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan o‘rin olishi;
- o‘qituvchi faoliyatiga faqatgina o‘quv jarayonining tashkilotchisi emas, balki nufuzli bilimlar manbai sifatida qaralayotganligi;
- fan-texnika taraqqiyotining o‘ta rivojlanganligi natijasida axborotlarning keskin ko‘payib borayotganligi va ularni yoshlarga yetkazishda vaqtning chegaralanganligi;
- yoshlarni hayotga mukammal tayyorlash talabi ularga eng ilg‘or bilim berish usuli hisoblangan obyektiv borliqqa tizimli yondashuv tamoyilidan foydalanishni talab qilinayotganligi;
- bugungi kundagi pandemiya sharoitida yosh avlod uchun o‘ta muhim bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malakadagi bo‘shliqlarni bartaraf etishga qaratilayotgan chora tadbirlar natijasi;

Hozirgi kunda ta'lim tizimida masofaviy o‘qitish ta'limning qulay turi sifatida kirib kelmoqda.Masofaviy ta'limning tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

O‘qituvchi- o‘quvchi- kommunikatsiya.

Masofaviy o‘qitish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri o‘quvchi dars vaqti, hajmi va boshqalarga nisbatan erkin bo‘ladi. Bundan tashqari, masofaning uzoqligi, insonlarning sog‘ligi yoki boshqa sabablar ham ularnining bilim olishga monelik qilmaydigan sharoit yaratadi. Masofadan o‘qitishda o‘qituvchi va o‘quvchi orasida bevosita kontakt bo‘lmaganli sababli ta'lim jarayonida olingan bilim va ko‘nikmalarni tekshirish uchun mustaqil ishlar topshiriladi.Mustaqil ishlar orqali o‘quvchilar bilimi va ko‘nikmasi nazorat qilib boriladi.Masofadan o‘qitishda nazoratning o‘ziga xosligi shundaki, unda o‘quvchi shaxsini aniqlash vazifasini amalga oshirish zarurati mavjud. O‘quv materiallarini masofadan o‘qitishda o‘zlashtirish sifatini an'anaviy o‘qitishdagidek quyidagilar bilan xarakterlash mumkin:

- tasavvur darajasi;
- qaytarish darajasi;
- konikma tajriba darajasi;
- kompetensiyaviylik darajasi;

Masofaviy ta'limda dars jarayonida asosan "Ma'ruza" va "Namoyish" metodlaridan samarali foydalaniladi. Mavzu yuzasidan o‘quvchilar bilimini nazorat qilish uchun mustaqil ishlar topshiriladi. Mustaqil topshiriqni bajarishda o‘quvchilar faolligini oshirish uchun "Faoliyat" metodini qo‘llash masofaviy ta'lim samaradorligini oshirishda yetakchi xususiyatga ega. Bu metodni ona tili darslarida qo‘llash maqsadga muvofiqdir, chunki bu metod:

- o‘quvchi nutq madaniyatini shakllantiradi;

- o‘quvchining o‘z imkoniyatidan kelib chiqqan holda topshiriqqa nisbatan mas'uliyatini oshiradi;
- o‘quvchining qobiliyatini yuzaga chiqarish imkoniyatini yaratadi;
- kasbga yo‘naltiradi;
- tengdoshlari o‘rtasida o‘zaro hurmatni mustahkamlaydi;

Yuqoridagilardan tashqari mustaqil topshiriqqa nisbatan qiziqishni uyg‘otishi bilan xarakterlidir. Bu metod bosqichlarini 10-sinf ona tili darsligidagi o‘quv yilining birinchi choragida berilgan " Nutq uslublari " mavzusi misolida ko‘rib o‘tamiz.

O‘qituvchi yangi mavzuni "ma'ruza" metodi asosida misollar bilan tushuntirib o‘tgandan so‘ng, o‘quvchiga bajarish uchun mustaqil topshiriq beradi. Xuddi mana shu jarayonda "Faoliyat" metodidan foydalanadi va bu bosqichlari amalga oshiriladi.

Birinchidan, bir so‘zning bir necha ma'nodoshlari o‘quvchilar e'tiboriga havola etiladi.

Ikkinchidan, o‘quvchilardan bu so‘zlar qaysi uslubga xosligi aniqlash topshiriladi.

Uchinchidan, so‘zlardan faqat bittasini ixtiyoriy tanlab kichik matn tuzish topshirig‘i beriladi.

Tortinchidan, o‘quvchi tuzgan matni keyingi darsda qaysi uslubga xos bo‘lsa, shunga ko‘ra rag‘bat kartochkasi bilan taqdirlanadi. Bu metodning o‘ziga xosligi shundaki, rag‘bat kartochkalari ham o‘ziga xoslik kasb etganligidadir, ya'ni ular quyidagicha ko‘rinishda bo‘ladi:

1. "Ijodkor o‘quvchi" kartochkasi badiiy uslubga xos matn tuzgan o‘quvchilarga taqdim etish uchun;
2. "Jurnalist o‘quvchi" kartochkasi publitsistik uslubda matn tuzgan o‘quvchilarga taqdim etish uchun;
3. "Olim o‘quvchi" kartochkasi ilmiy uslubda matn tuzgan o‘quvchilarga taqdim etish uchun;
4. "Yurist o‘quvchi" kartochkasi rasmiy uslubga xos matn tuzgan o‘quvchilarga taqdim etish uchun;
5. "Ishbilarmon o‘quvchi" kartochkasi so‘zlashuv uslubiga xos matn tuzgan o‘quvchilarga taqdim etish uchun;

Yuqoridagi rag‘bat kartochkalari o‘quvchilarni ilm olishga bo‘lgan ishtiyoq va mashg‘ulotlarga faollikni oshiradi. Masofaviy ta'limda an'anaviy ta'limdagidek besh ballik sestima asosida o‘quvchilar bilimini baholash o‘quvchilar ruhiyatiga kuchli ta'sir eta olmaydi, shuning uchun ham yuqoridagi kabi qo‘shimcha ravishda rag‘bat kartochkalaridan foydalanish o‘quvchi psixologiyasiga ijobiy ta'sir ko‘rsata oladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bugungi davrdagi axborot kommunikatsiyalardan unumli foydalangan holda tashkil etilayotgan masofaviy ta'limda o‘quvchilar qiziqishi, imkoniyatlari, qobiliyatlarini yuzaga chiqara olishda mustaqil topshiriq uchun "Faoliyat" metodi samarali xarakter kasb eta oladi. Faoliyat arabcha so‘z bo‘lib, faol so‘zining ko‘plik shakli hisoblanadi, ya‘ni faollar ma'nosini bildiradi. O‘z nomi bilan o‘quvchilar faolligini oshirishda ahamiyatli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. - Toshkent: 2003.
2. Pedagogik texnologiya. Zamonaviy ilmiy-nazariy asosi. Muallif guruhi. -Toshkent: 2008.
3. Yo‘ldoshev J.G‘, Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. Toshkent: 2008.
4. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat pedagogik texnologiya. -Toshkent: 2003.

МЕТОДИКА УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ ДЕТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Тошматова Мукаррам Джумановна
и.о.доцент (PhD)
Гулистанского государственного педагогического института
E-mail: **mukarramtoshmatova1973@gmail.com**

Аннотация: В данной статье описаны методы коммуникативной толерантности учащихся школ в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах. Особое внимание уделялось использованию в начальном образовании упражнений и дидактических игр, развивающие познавательные способности учащихся школ, сотрудничеству родителей и учителей. Статья предназначена для учителей начальных классов занимающихся в школах с детьми для развития знании.

Ключевые слова: Комплекс, педагогический, условия, толерантность, эффект, формирование, коммуникация, психолого-педагогический процесс, гипотеза, онтогенез, апробация.

Abstract: The article outlines various approaches to fostering communicative tolerance among schoolchildren with mental retardation while they study the Russian language and literature. Emphasis was placed on utilizing exercises and educational games in preschool education to enhance the cognitive skills of students with delayed mental development, along with fostering collaboration between parents and educators. This article is aimed at researchers and teachers working in schools that educate children facing challenges related to mental development.

Key words: approaches, educational, skills, tolerance, educators, parents, schoolchildren, collaboration, mental development, challenges, mental retardation.

Актуальность проблемы коммуникативной толерантности вызвана потребностями современных подходов к исследованию проблем, связанных с общением и межличностным взаимодействием учащихся в начальной школе. Развитие коммуникативной толерантности учащихся в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах, требует современного пересмотра разнообразных факторов, из которых наиболее важным является общение. Сформированная у детей толерантность позволяет им вступать в коммуникативные связи с другими людьми, этически грамотная позиция в общении делает ребенка толерантным.

Именно толерантность является главным условием эффективного взаимодействия между людьми. Толерантность в общении у детей способствует познанию позиции, мнения другого, стабилизирует сам процесс коммуникации.

Формирование коммуникативной толерантности учащихся в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах вызывает закономерный интерес исследователей, педагогов-практиков, дефектологов, социальных педагогов, что обусловлено ростом социальных ожиданий по отношению к образовательным учреждениям и современными тенденциями интеграции детей в современном обществе. Однако исследований, посвященных формированию коммуникативной толерантности учащихся практически нет. Малоизученными в современной педагогике остаются вопросы развития толерантного общения у детей в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах. Недостаточно полно определены основные компоненты содержания коммуникативной толерантности, факторы, влияющие на ее формирование у детей, педагогические условия, создание которых способно положительно влиять на развитие коммуникативной толерантности учащихся в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах.

Изучение развития коммуникативной толерантности позволяет выделить **противоречие** между:

а) существующими традиционными направлениями воспитательной работы с детьми и необходимостью организации специальной систематической работы, направленной на развитие коммуникативной толерантности у детей начальных классов;

б) пониманием важности создания в школе условий, обеспечивающих развитие коммуникативной толерантности у детей и недостаточным уровнем проработанности их содержания в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах.

С учетом данных противоречий в работе сформулирована следующая **проблема исследования**: изучение развития коммуникативной толерантности у детей в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах.

Цель исследования — разработка и апробация программы развития коммуникативной толерантности у детей процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах.

Комплекс педагогических условий, способствующих развитию коммуникативной толерантности в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах.

Развитие коммуникативной толерантности у детей наиболее эффективно, если реализуется процесс целенаправленной коррекционно-развивающей работы посредством специального дидактического материала на коммуникативно-ориентированных уроках русского языка и литературы в начальных классах.

В соответствии с целью, объектом, предметом и гипотезой исследования сформулированы следующие **задачи**:

1. Рассмотреть в обзоре литературы сущность, структуру и основные характеристики коммуникативной толерантности**.**
2. Проанализировать основные условия развития коммуникативной толерантности у учащихся в младшем подростковом возрасте.
3. Раскрыть культурно-образовательный потенциал русского языка и литературы в контексте формирования коммуникативной толерантности личности в начальных классах.
4. Теоретически обосновать и разработать программу развития коммуникативной толерантности у детей в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах.
5. Провести анализ результатов развития коммуникативной толерантности у детей в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах.

Для решения поставленных задач и проверки гипотезы в работе применялись комплексные методы исследования: теоретический анализ литературы по проблеме исследования; эксперименты; моделирование; включенное наблюдение; тестирование; математическая статистика.

Научная новизна исследования заключаются в том, что на основе изучения современных психолого-педагогических исследований коммуникативной толерантности разработана и апробирована экспериментальная программа для развития коммуникативной толерантности в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах;

Практическая и теоретическая значимость исследования состоит в том, что оно направлено на усовершенствование научно -методического подхода к проблеме развития коммуникативной толерантности в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах. На основании проведенного исследования разработана и экспериментально апробирована программа развития коммуникативной толерантности в процессе изучения русского языка и литературы начальных классах.

Результаты исследования позволяют оптимизировать процесс развития коммуникативной толерантности в процессе изучения русского языка и литературы в начальных классах.

В последние десятилетия проблема толерантности, в том числе и коммуникативной толерантности, подходы к ее пониманию привлекает все большее внимание.

Понятие «толерантность» вошло в широкий обиход в связи с усилиями ЮНЕСКО в области нормализации международных отношений. В буквальном переводе толерантность (лат. tolerantia - терпение) означает терпимость к иным мнениям, воззрениям, убеждениям, к поступкам людей, с которыми человек в чем-то расходится, не соглашается. Попытки этимологического анализа термина «толерантность» показывают широкий спектр значений этого слова с использованием его в различных контекстах.

Разными народами данный термин понимается не одинаково, что определено их историческим опытом. Так, в английском языке толерантность означает «готовность и способность без протеста воспринимать личность или вещь». Французы этот термин трактуют как «уважение свободы другого, его образа мысли, поведения, политических или религиозных взглядов». В русском языке толерантность означает терпимость к чужим мнениям, верованиям, поведению [7, с. 31].

В научной современной литературе толерантность рассматривается как уважение и признание равенства, отказ от доминирования и насилия, признание многомерности и многообразия человеческой культуры, норм поведения, отказ от сведения этого многообразия к единообразию или преобладанию какой-либо одной точки зрения.

В развитом общественном самосознании толерантность представляется как моральное качество, которое характеризуется принятием «одним индивидом или обществом интересов, убеждений, верований, привычек других людей или сообществ. Толерантность выражается в человеческом стремлении достичь взаимного понимания и согласования самых разных мотивов, установок, ориентации, не прибегая к насилию, подавлению человеческого достоинства, а используя гуманитарные возможности - диалог, разъяснение, сотрудничество» [7, с. 125].

Толерантность - понятие многоаспектное. Она может рассматриваться не только как регулятор межличностных, международных и межконфессиональных отношений, как принцип гражданско-правового поведения, как социально-политический императив человеческого сообщества, но и как этико-философская категория, как культурная норма и моральная ценность.

Понятие «коммуникативная толерантность» ввела В.В. Бойко [9]. Под коммуникативной толерантностью она понимает характеристику отношений личности к людям, показывающую степень переносимости ею неприемлемых психических состояний, качеств и поступков партнеров по коммуникативному взаимодействию.

Коммуникативная толерантность — это характеристика отношений личности к людям, показывающая степень переносимости ею неприятных или неприемлемых, по ее мнению, психических состояний, качеств и поступков партнеров по взаимодействию.

Коммуникативная толерантность — одна из важнейших и очень информативных черт человека. Она является собирательной, поскольку в ней отражаются факторы судьбы и воспитания, опыт общения личности и различные ее проявления — культура, ценности, потребности, интересы, установки, характер, темперамент, привычки, особенности мышления [72, с. 63].

Данная характеристика личности относится к стержневым, ибо в значительной мере определяет ее жизненный путь и деятельность — положение в ближайшем окружении и на работе, продвижение в карьере и исполнение профессиональных обязанностей. Это системообразующая характеристика личности, поскольку с ней согласуются и составляют некий психологический ансамбль многие другие качества индивида, прежде всего нравственные, характерологические и интеллектуальные. Вот почему особенности коммуникативной толерантности человека могут свидетельствовать о его психическом здоровье, внутренней гармонии или дисгармонии, о способности к самоконтролю и самокоррекции.

Психологи относят потребность в коммуникации к числу важнейших условий формирования личности. В связи с этим потребность в общении рассматривается как следствие взаимодействия личности и социокультурной среды, причем последняя служит одновременно и источником формирования данной потребности [58].

Поскольку человек существо социальное, он постоянно испытывает потребность в общении с другими людьми, что определяет потенциальную непрерывность общения как необходимого условия жизнедеятельности.

Коммуникация имеет огромное значение в формировании человеческой психики, ее развитии и становлении культурного поведения. Через общение с психологически

развитыми людьми благодаря широким возможностям к научению человек приобретает свои высшие познавательные способности и качества. Особенно большое значение для психического развития ребенка имеет его общение со взрослыми людьми на ранних стадиях онтогенеза. В это время ребенок все свои человеческие, психические и поведенческие качества приобретает почти исключительно через общение с другими людьми, так как вплоть до наступления подросткового возраста он лишен способности к самопознанию (рефлексии), самообразованию и самовоспитанию [14].

С помощью активного общения ребенок сам превращается в личность. Если бы с рождения человек был лишен возможности общаться с людьми, он никогда не смог бы стать цивилизованным, культурно и морально развитым гражданином, до конца жизни был бы обречен оставаться полуживотным, внешне напоминающим человека. Об этом свидетельствуют многочисленные факты, описанные в литературе и показывающие, что человеческий индивид, будучи лишенным возможности общения с себе подобными, даже если он как организм вполне сохранился, остается биологическим существом в своем психическом развитии, а не личностью, не человеком. В качестве примера можно привести состояния людей, которых время от времени находят среди зверей и которые длительное время, особенно в детстве, жили в изоляции от цивилизации и от общения с другими, психологически и культурно развитыми людьми.

Психическое развитие ребенка начинается именно с общения с окружающими людьми. Это – ведущая форма социальной активности в младенчестве и первый ее вид, который возникает в онтогенезе. Благодаря общению младенец получает необходимую для него информацию и поддержку со стороны других людей. Что же касается предметной деятельности, которая также выступает как условие и средство психического развития, то она появляется позднее, только на втором году жизни.

Список литературы

1. Аксенова, А.К. Методика обучения русскому языку в специальной (коррекционной) школе [Текст]: учебник для студентов педвузов/ А.К.Аксенова. -М.: Гуманитарный издательский центр «Владос»,1999. – 320с.b
2. Аксенова, Л.И. Специальная педагогика [Текст]: учебное пособие для студентов выш. пед. учеб. заведений. / Л.И. Аксенова, Б.А.Архипов, Л.И.Белякова; под ред. Н.М.Назаровой. -М.: Академия, 2006. – 400 с.
3. Андреев, А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа [Текст] / А.Л.Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19-27
4. Асмолов, А.Г. На пути к толерантному сознанию [Текст] / А.Г. Асмолов.- М.: Смысл, 2000. – 53 с.
5. Байденко, В.В. Компетенция в профессиональном образовании: к освоению компетентностного подхода [Текст] / В.В.Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3-14
6. Бабкина, Н. В. Формирование саморегуляции познавательной деятельности у детей с ЗПР в различных условиях обучения [Текст] / Н. В. Бабкина // Дефектология. – 2003. – № 6. – С.46 - 50.
7. Безюлева, Г.И. Толерантность: взгляд, поиск, решение [Текст] / Г.И. Безлюева, Г.М.Шаламов. – М.: Вербум-М, 2003. –168 с.
8. Блинова, Л.Н. Диагностика и коррекция в образовании детей с ЗПР [Текст] / Л.Н. Блинова. – М.: Дрофа,2002. –105 с.
9. Бойко, В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других [Текст] / В.В. Бойко. – М., Информационно-издательский дом «Филинъ», 1996. – 472 с.
10. Вершинина, Л.Н. Совместная работа психолога и логопеда в начальной школе [Текст] / Л. Н. Вершинина, Е. А. Ипкаева // Начальная школа. – 2007. – № 11. – С. 68

КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Тошматова Мукаррам Джумановна
и.о.доцент (PhD) Гулистанский
государственный педагогический институт
Эсонбоева Шахноза Шухрат кизи
студентка первого курса начального образовани
esonboyeva shahnoza7@gmail.com

Аннотация: Статья посвящена исследованию культурно-образовательного потенциала русского языка и литературы в контексте формирования коммуникативной толерантности личности. Рассматривается роль русского языка как инструмента межкультурного взаимодействия, а литературы — как средства развития эмпатии и уважения к культурному многообразию. Особое внимание уделяется методам и подходам, которые способствуют воспитанию толерантности через изучение языка и литературы. Делается вывод о значимости данных дисциплин в образовательном процессе для формирования уважительного отношения к другим культурам и развития навыков диалога в современном многонациональном обществе.

Ключевые слова: русский язык, литература, культурно-образовательный потенциал, коммуникативная толерантность, межкультурная коммуникация, личность.

Abstract: The article explores the cultural and educational potential of the Russian language and literature in the context of fostering communicative tolerance in individuals. It examines the role of the Russian language as a tool for intercultural interaction and literature as a means of developing empathy and respect for cultural diversity. Particular attention is paid to methods and approaches that promote the cultivation of tolerance through language and literature studies. The study concludes that these disciplines are crucial in the educational process for fostering respect for other cultures and developing dialogue skills in today’s multicultural society.

Keywords: Russian language, literature, cultural and educational potential, communicative tolerance, intercultural communication, personality.

В современном мире, где глобализация и культурное многообразие становятся неотъемлемыми характеристиками общества, вопрос формирования коммуникативной толерантности личности приобретает особую значимость. Способность к эффективному и уважительному взаимодействию с представителями различных культур становится важным элементом социальной компетентности. В этом контексте русский язык и литература играют ключевую роль, поскольку они являются не только носителями культурного наследия, но и мощным инструментом развития личности. Изучение русского языка и литературы способствует формированию навыков диалога, взаимопонимания и эмпатии, что делает их незаменимыми в процессе воспитания коммуникативной толерантности.

Данная статья направлена на исследование культурно-образовательного потенциала русского языка и литературы, а также их значимости в формировании толерантности как важнейшего качества личности в современном обществе.

Компетентностный подход формирования толерантности — это совокупность общих принципов определения целей образования, отбора содержания образования, организации образовательного процесса и оценки образовательных результатов [28, с. 13].

Согласно Концепции модернизации образования на период до 2010 года: «Воспитание как первостепенный приоритет в образовании должно стать органичной составляющей педагогической деятельности, интегрированной в общий процесс обучения и развития. Важнейшие задачи воспитания - формирование у школьников гражданской

ответственности и правового сознания, духовности и культуры, инициативности и самостоятельности, толерантности, способности к успешной социализации в обществе и активной адаптации на рынке труда.»

Воспитание на основе вечных, истинных ценностей – это не только педагогическая проблема, это проблема развития всего общества. Личностно-ориентированный подход в образовании нацелен на формирование социальных компетентностей и соотносится с основной целью образовательной системы – формированием и развитием личности в единстве таких личностных качеств, как толерантность, гражданственность, ответственность, свобода. Компетентностный подход в воспитании акцентирует внимание на формировании у учащихся компетенций, обеспечивающих им возможность успешного общения [30, с. 41].

Концепция компетентностного подхода в образовании направлена на формирование человека, который может на личностной ценностно-мировоззренческой основе адаптироваться к жизненным ситуациям[51,с.3]. Здесь большое значение придается компетенциям социального бытия и взаимодействия человека в социуме, особенно остро необходимые подростку в условиях быстро меняющегося агрессивного, поликультурного мира для социализации, успешного и комфортного сосуществования с окружающими. Содержательная характеристика личностного развития позволяет заключить, что учащиеся должны обладать качествами, способствующими выполнению ими в будущем многообразных видов социально-профессиональной деятельности. Именно эти качества обусловливают формирование компетентной личности в современном мире.

Универсальные компетентности широкого спектра использования называют ключевыми или базовыми. Базовые компетентности многофункциональны, надпредметны и междисциплинарны.

Выделяют следующие социальные ключевые базовые компетентности, являющиеся составляющимися толерантности:

- компетентность социального взаимодействия с обществом, коллективом, семьей, друзьями на основе сотрудничества, уважения и принятия другого по национальности, религии, статусу, роли, полу; социальная мобильность - как способ адекватного ситуациям установления взаимопонимания, избегания конфликтов, создание климата доверия.

- компетентность общения на основе диалога; знания, уважения и соблюдения традиций, этикета как способность адекватного ситуациям взаимодействия, нахождение вербальных и невербальных средств и способов формирования мысли при ее порождении и восприятии;

- компетентность в сфере культурно-досуговой деятельности (выбор путей и способов использования свободного времени, культурно и духовно обогащающих личность);

- компетентность в бытовой сфере (включая аспекты собственного здоровья, семейного бытия и проч.)[13,с.4]

Компетенции в формировании толерантности — это интегративная целостность знаний, умений и навыков, обеспечивающих профессиональную деятельность человека и позволяющая ему реализовывать на практике свою компетентность. Поскольку реализация компетенций происходит в процессе выполнения разнообразных видов деятельности для решения теоретических и практических задач, то в структуру компетенций, помимо деятельностных знаний, умений и навыков, входят также мотивационная и эмоционально-волевая сферы. Важным компонентом компетенций является опыт - интеграция в единое целое усвоенных человеком отдельных действий, способов и приемов решения задач.

В современном мире, характеризующемся глобализацией и мультикультурализмом, особую актуальность приобретает вопрос формирования коммуникативной толерантности личности. Одним из ключевых инструментов для решения этой задачи является русский язык и литература, обладающие мощным культурно-образовательным потенциалом

Значение русского языка в формировании толерантности

Русский язык — это не только средство общения, но и культурный феномен, объединяющий множество народов и культур. В его лексике, фразеологии и грамматике заложены богатства многовековой истории и взаимодействия различных этносов. Изучение русского языка помогает:

1. *Понимать культурное многообразие. Через анализ слов, выражений и их происхождения обучающиеся получают представление о разных этнических и культурных влияниях.*

2. *Развивать эмпатию. Русский язык предлагает уникальные способы выражения эмоциональных оттенков, что способствует развитию чувствительности к эмоциональным состояниям собеседников.*

3. *Формировать уважение к чужому мнению. Освоение языка через диалогические формы обучения развивает навыки активного слушания и взаимодействия.*

Литература как проводник коммуникативной толерантности

Русская литература *— это кладезь идей, ценностей и примеров человеческого взаимодействия. Чтение и анализ произведений классиков и современных авторов помогают:*

1. *Осознавать важность диалога. Произведения, такие как «Война и мир» Льва Толстого или «Преступление и наказание» Фёдора Достоевского, показывают сложность человеческих взаимоотношений и необходимость взаимопонимания.*

2. *Понимать «другого». Литература знакомит с образами героев разных национальностей, вероисповеданий и социальных слоёв, позволяя читателю увидеть мир с их точки зрения.*

3. *Развивать критическое мышление. Обсуждение нравственных дилемм и конфликтов помогает формировать способность к взвешенной оценке ситуаций.*

Методы реализации потенциала в образовательной среде

Для формирования коммуникативной толерантности через русский язык и литературу важно использовать инновационные подходы:

1. *Дискуссии и дебаты. Темы, связанные с моральными вопросами и культурным разнообразием, помогают учащимся вырабатывать уважительное отношение к различным точкам зрения.*

2. *Проекты на тему межкультурного диалога. Совместная работа учащихся с разным культурным фоном способствует формированию навыков сотрудничества.*

3. *Использование текстов разных культурных традиций. Например, анализ произведений русских авторов, затрагивающих межнациональные отношения, таких как Михаил Шолохов или Чингиз Айтматов.*

Результаты и перспективы

В результате целенаправленного использования русского языка и литературы в образовательном процессе можно достичь:

Повышения уровня коммуникативной культуры учащихся.

Формирования у них способности к эмпатии и взаимопониманию.

Укрепления единства многонационального общества на основе уважения к языковому и культурному разнообразию.

Вывод. Таким образом, русский язык и литература, обладают огромным потенциалом для формирования коммуникативной толерантности. Их интеграция в образовательный процесс позволяет воспитать личность, способную уважать и понимать «другого», что особенно важно в современном обществе.

Использованная литература:

1. Богданова, Г. Н. Русский язык в контексте межкультурной коммуникации. -М.: Просвещение, 2018.
2. Васильева, Е. А. Толерантность как педагогическая категория. - Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2017.
3. Гудков, Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. - М.: Академия, 2019.
4. Лихачёв, Д. С. Русская культура. Взгляд изнутри. - М.: Искусство, 2007.
5. Лотман, Ю. М. Культура и взрыв. - СПб.: Искусство-СПб, 2014.
6. Толстой, Л. Н. Война и мир // Собрание сочинений в 12 т. - М.: Художественная литература, 1980.
7. Хализева, Н. Г. Литература как средство воспитания личности. -Казань: Издательство КФУ, 2020.
8. Чуковский, К. Искусство слова. — М.: Детская литература, 2015.
9. Шолохов, М. А. Тихий Дон. — М.: Современник, 2004.
10. Айтматов, Ч. Плаха. — Бишкек: Шам, 1986.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O’QUVCHILARNI OG‘ZAKI VA YOZMA HISOB MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Nizamov Alisher Bayazovich
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi
To‘xtayeva Aziza Davron qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda o’quvchilarni og‘zaki va yozma hisob malakalarini rivojlantirish usullari ko’rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar:o‘yinli va interaktiv mashqlar,amaliy mashqlar va vizual yordamlar,hisob malakalari va hayotiy misolllar

Abstract: This article examines methods of developing students' oral and written

Keywords: playful and interactive exercises, practical exercises and visual aids, calculation skills and real-life examples

Hozirgi kunda rivojlanib borayotgan mamlakatimizda barcha sohalar qatori ta’limga oid ko‘plab islohotlar amalga oshirilmoqda.Ushbu islohotlardan biri O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarini rivojlantirish chora-tadbirlari va qiziqarli hisob-kitob o‘yinlari ularda raqamlar bilan ishlash qobiliyatini oshiradi. Shuningdek, matematik qiziqishlarni uyg‘otuvchi kompyuter tadbirlari to‘g‘risida"gi qarorlari qabul qilindi.Ushbu qarorlar orqali matematika fani va ta’limini rivojlantirish, xalqaro standartlarga moslashtirish uchun mavjud muammolarni bartaraf etish tizimi yaratib berildi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning og‘zaki va yozma hisob malakalarini rivojlantirish mavzusi chuqur tadqiqot va o‘qitish metodlarini talab qiladi, chunki bu yoshdagi bolalar hali abstrakt tushunchalarni tushunishga qiynaladi va ko‘proq vizual va amaliy yondashuvlarni talab qiladi.Quyida o‘quvchilarning hisob malakalarini samarali rivojlantirishga yordam beradigan ba'zi usullar keltirilgan:

O‘yinli va interaktiv mashqlar. O‘quvchilarning diqqatini jalb qilish va ularni hisoblashga rag‘batlantirish uchun o‘yinlardan foydalanish yaxshi natijalar beradi. Masalan, karta o‘yinlari, raqamli o‘yinlari va ilovalardan foydalanish ham mumkin

Amaliy mashqlar va vizual yordamlar. Bolalar raqamlar va hisob-kitoblarni amaliy tarzda ko‘rganida yaxshiroq o‘zlashtiradilar. Shuning uchun turli buyumlar yordamida qo‘shimcha va ayirma amallarini tushuntirish, geometrik shakllar orqali o‘quvchilarga tushunarli usulda

hisoblashni o‘rgatish mumkin. Masalan, kublar, kichik toshlar yoki rangli qalamlar yordamida raqamlar bilan amaliy ishlash o‘quvchilarning hisoblash qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Hisob masalalari va hayotiy misollar. Bolalarga kundalik hayotdagi masalalarni yechish orqali hisoblashni o‘rgatish Hisob masalalari foydali. Masalan, do‘kondagi xaridni hisoblash, oilaviy byudjetni rejalashtirish yoki vaqtni hisoblash orqali bolalarga real hayotda matematikadan qanday foydalanishni tushuntirish mumkin. Bu usul orqali ular amaliy bilimlarni o‘zlashtirib, matematikani o‘z hayotlariga qo‘llashadi.

O‘quvchilarning qiziqishini qo‘llab-quvvatlash. Matematikaga qiziqishni shakllantirish uchun ularning qiziqishlariga mos mavzularni tanlash muhim. Masalan, matematik hikoyalar, matnli masalalar va raqamli sarguzashtlar orqali bolalar o‘zlariga qiziqarli bo‘lgan narsalardan kelib chiqib, hisoblash malakalarini o‘rganadilar. Shuningdek, ularga erishgan natijalari uchun maqtov va mukofotlar berish ham yaxshi rag‘batdir.

Og‘zaki hisoblash mashqlari. Og‘zaki hisoblash bolalarning fikrlash tezligini oshirishga yordam beradi. Buning uchun ular bilan muntazam ravishda og‘zaki mashqlarni bajargan ma’qul. Masalan, har kuni o‘yin tarzida oddiy qo‘shimcha va ayirma amallarini og‘zaki aytib, ularning javobini tezlik bilan topishga undash mumkin. Bu usul bilan bolalar sonlarni tez anglash va hisoblashga ko‘nikishadi.

Boshlang‘ich sinflarda hisoblash malakalarini rivojlantirish uchun yuqoridagi usullardan foydalanish mumkin. Bolalarni faollikka undash va ularga matematikani hayotga tatbiq qilish imkonini beradigan mashg‘ulotlar orqali hisoblash qobiliyatlarini rivojlantirishga erishish mumkin. Bu esa kelgusida ularning bilim va ko‘nikmalariga mustahkam asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bukbayeva N.U va boshqalar "Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi Toshkent, 2007.
2. Jumayev M.E "Boshlang‘ich matematika nazariyasi va metodikasi" T -"Arnoprent",2005
3. Toshmuradov B "Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishni takomillashtirish" T, "O‘qituvchi "2000yil.
4. Internet saytlari.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI SAVODXONLIGI DARSLARIDA “FE'L SO‘Z TURKUMI” MAVZUSINING O‘RGANILISHI

Umarov Xusniddin
Guliston davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi
Guliston davlat pedagogika instituti
Norbo‘tayeva Ozodaxon
Fayzullayeva Rayhona
Pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta'lim yo‘nalishi
11.23 - guruh talabalari
e-mail: rayhonafayzullayeva98@gmail.com
norbotayevaozoda240@gmail.com

Annotasiya: Bugungi kunda mamlakatimiz tomonidan boshlang‘ich maktab o‘qituvchilarini dars mashg‘ulotlarini unumli o‘tkazish uchun darslarga alohida e’tibor qaratilmoqda, shu bilan o‘z ona tilimizga ham shunday metodlar orqali ona tilimiz savodxonligi oshirilmoqda.

Abstract: Today, our country is paying special attention to the lessons of primary school teachers in order to effectively conduct their lessons, thus improving the literacy of our mother tongue through such methods.

Ona tili darslari, bolalar uchun kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish va ularning fikrlash qobiliyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda "Fe'l so‘z turkumi" mavzusi alohida e'tibor talab qiladi. Fe'l — harakat, holat yoki jarayonni ifodalovchi so‘z bo‘lib, o‘quvchilar uchun tilni to‘g‘ri va samarali qo‘llashni o‘rganishning asosiy unsuridir.

Fe’l ustida ishlashda izchillik, bo‘limlar orasidagi bog‘lanish, dastur materialining hajmi, uni har bir sinfda o‘rganish usullari va vositalari shu so‘z turkumini o‘rganish vazifasi, uning lingvistik xususiyatlari va kichik yoshdagi o‘quvchilaming bilish imkoniyatlariga qarab belgilanadi.

„Fe’l“ mavzusini o‘rganishda asosiy vazifalar: so‘z turkumi sifatida fe’l haqida dastlabki tushunchani shakllantirish, o‘quvchilar nutqini fe’llar bilan boyitish hamda og‘zaki va yozma nutqda fe’ldan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmasini o‘stirish, o‘quvchilaming aqliy faoliyatini rivojlantirish, grammatik mavzu bilan bog‘liq holda ayrim imloviy qoidalarni o‘zlashtirish hisoblanadi. Bu vazifalar bir-biri bilan bog‘liq holda hal etiladi. O‘quvchi so‘zlarni ma’nosini tushunmasa ham nutqida qo‘llay oladilar.

Fe’lning lingvistik xususiyatlari xiyla murakkab, shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilari faqat uning muhim nazariyalari bilan tanishtiriladi. Material tanlashda shu materialning nutq va imloga oid vazifalarni hal qilishda qanchalik zarurligi hisobga olinadi.

Fe’lni o‘rganishda izchillik. 1-sinfda fe’l ustida ishlash. Fe’l ustida ishlashga tayyorgarlik savodga o‘rgatish davrida boshlanadi. Bu davrda o‘quvchilaming diqqati fe’lning leksik ma’nosiga qaratiladi; fe’l uchun tipik hisoblangan leksik ma’nosiga qaratiladi; fe’l uchun tipik hisoblangan leksik-grammatik ma’noni, ya’ni predmetning harakatini bildirishni umumlashtirish imkonini beradigan aniq material yig‘iladi.

Fe’lustida ishlash mashqlarini„Alifbe“dagi so‘z va mashqlarni o‘qish, rasmga qarab gap tuzish bilan bog‘lab o‘tkaziladi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilar gap tuzishda mazmunga mos fe’lni topishga, so‘z nimani bildirishini va qanday so‘roqqa javob bo‘lishini aniqlashga yordam beradigan sharoit yaratadi. Masalan, bolalar kuzda meva va sabzavotlarni,nkutubxonasidaraxtlami kuzatib yoki rasmlarni ko‘rib, gapni mazmunga mos so‘zlar bilan to‘ldiradilar: Kuzda mevalar nima. qiladi?... (pishadi), sabzavotlar nima qiladi?... (yetiladi), daraxt baiglari nima qiladi?... (sarg‘ayadi). Harakatni ifodalovchi so‘zlarga nima qildi? Nima qilyapti? nima qilmoqchi? kabi so‘roqlarni beramiz. Masalan: nima qildi? –uchib keldi.

Bolalar nima qilyaptilar?... (dam olyaptilar),...(o‘ynayaptilar),... (ishlayaptilar).Fe’lni o‘rganishda maqsadga qaratilgan ishlar harakatni bildirgan so‘zlar mavzusini o‘rganishdan boshlanadi (1-sinf, o‘quv yilining 2-yarmi). Fe’l leksik ma’nosi bilan grammatik ma’nosi (harakat bildirishi) mos keladigan (nima qilyapti?) yugurayapti, arralayapti, sakrayapti, (nima qildi?) yugurdi, arraladi, sakradi, (nima qiladi?) yuguradi, arralaydi, sakraydi kabi misollardan foydalanish bilan, o‘quvchilar o‘zlari bajargan harakatlarni aytishni so‘rab, ular bergan javobini (fe’lni) so‘roqlari bilan xattaxtaga yozib, suhbat o‘tkazish bilan tushuntiriladi. O‘quvchilarni so‘roq berish bilan holat bildiradigan uxlayapti, o‘ynayapti, faxrlanadi kabi fe’llami ham tanlashga o‘rgatib borish muhim ahamiyatga ega. Bunday mashqlar o‘quvchilarda predmet harakatini keng ma’noda tushunish ko‘nikmasining shakllana borishiga yordam beradi.

1-sinfda morfologik so‘roq so‘z nimani bildirishini aniqlash maqsadida beriladi. O‘quvchilarni so‘zga so‘roq berishga, o‘qituvchi bergan so‘rog‘iga javob bo‘ladigan so‘zlarni tanlashga, so‘zni so‘rog‘iga mos ravishda o‘zgartirishga (nima qildi? — qidi, nima qilamiz? ~ o‘qiymiz, nima qilmoqchi? —o‘qimoqchi kabi) o‘rgatiladi.

2—3-sinflarda fe’lni o‘rganish. Bu bosqichning asosiy vazifasi „Fe’l —so‘z turkumi" degan tushunchani shakllantirish, bo‘lishli va bo‘lishsiz fe’llarning ma’nosi va shakliga qarab farqlash ko‘nikmasini hosil qilish, bo‘lishsizlik qo‘shimchasi (-ma) ning talaffuzi va imlosini o‘rgatish hisoblanadi.

Fe'lning grammatik xususiyatlari. Fe'lning grammatik xususiyatlari, jumladan, shaxs, vaqt, sifat va boshqa ko‘rinishlar dars davomida o‘rganiladi. Masalan, fe'lning shaxs shakllari o‘quvchilarga kimning harakat qilayotganini aniqlashda yordam beradi. Vaqt va zamon tushunchalari esa harakatning qachon sodir bo‘lishini tushunishga yordam beradi.

O‘qitish metodikasi. "Fe'l so‘z turkumi" mavzusini o‘rgatishda o‘qituvchilar interaktiv va o‘yin asosidagi metodlardan foydalanishi lozim. O‘quvchilarga fe'llarni tanishtirish uchun quyidagi usullar qo‘llanilishi mumkin:

Boshlang‘ich sinf ona tili savodxonligi darslarida "Fe'l so‘z turkumi" mavzusini o‘rgatishda o‘qituvchilar turli metod va usullardan foydalanishi mumkin. Bu usullar o‘quvchilarning fe'lni tez va samarali o‘zlashtirishlariga yordam beradi. Quyida ba'zi samarali metodlar keltirilgan:

1. Interaktiv o‘yinlar

O‘quvchilarni darsga jalb qilish va fe'llarni o‘rganishni qiziqarli qilish uchun interaktiv o‘yinlar tashkil etish mumkin:

- "Fe'lni top!": O‘quvchilar ko‘rsatilgan so‘zlardan fe'llarni ajratishlari kerak.
- "So‘zlar zanjiri": Bir o‘quvchi fe'l aytadi, keyin navbat bilan har bir o‘quvchi shu fe'lga bog‘liq boshqa fe'l aytishi kerak.

2. Kichik guruhlarda ishlash

O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, bir-biriga fe'l turlarini tushuntirishlarini ta'minlash. Bu usul muloqot va fikr almashishga yordam beradi.

3. Vizuallashgan materiallar

Fe'lni tushuntirishda vizuallashgan materiallar, masalan, plakatlar, kartochkalar yoki diagrammalardan foydalanish. O‘quvchilar fe'llarni ko‘rib, ularni yaxshiroq o‘zlashtiradilar.

4. Hikoya yaratish

O‘quvchilarga o‘z hikoyalarini yozishni taklif qilish. Ular hikoyalarida turli fe'llarni ishlatishlari kerak. Bu ijodiy yondashuv bolalar uchun qiziqarli bo‘ladi va fe'lni qo‘llash ko‘nikmalarini oshiradi.

5. Rolli o‘yinlar

O‘quvchilarni turli rollarga bo‘lib, vaziyatlarni o‘ynashlarini so‘rash. Masalan, do‘kon, maktab yoki oilaviy suhbatlarda fe'llarni qo‘llash.

6. Misollar va amaliy mashqlar

O‘qituvchi fe'llarga oid misollar keltirib, o‘quvchilardan ularni o‘z misollari bilan to‘ldirishlarini so‘rashi mumkin. Bunda fe'l turlarini va ularning grammatik xususiyatlarini ko‘rsatish muhimdir.

7. Qiziqarli videolar yoki multfilmlar

O‘quvchilarga fe'lni ifodalovchi videolar yoki multfilmlar ko‘rsatish. Bu vizual materiallar mavzuni yanada tushunarli qiladi.

8. Testlar va viktorinalar

O‘quvchilarning bilimlarini tekshirish uchun testlar yoki viktorinalar o‘tkazish. Bu, o‘z navbatida, ularning o‘zlashtirgan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

9. O‘yin-kulgi va musobaqalar

Dars jarayonini o‘yin-kulgi bilan boyitish, masalan, fe'lga oid musobaqalar o‘tkazish orqali o‘quvchilarni motivatsiya qilish.

10. She'r va qo‘shiqlar

Fe'llarni o‘z ichiga olgan she'rlarni yod olish yoki qo‘shiqlar kuylash. Bu jarayon ham qiziqarli, ham eslab qolishga yordam beradi.

11. Savol-javob sessiyalari

O‘quvchilardan oddiy savollar so‘rash, ulardan fe'lni aniqlab, gapda foydalanish.

12. Rolli o‘yin va sahnalashtirish:

Har xil vaziyatlarni yaratib, o‘quvchilarni rollarga kiritish; masalan, "maktabga borish", "uy vazifasini bajarish" va hokazolar.

Bu metodlar yordamida o‘qituvchilar "Fe'l so‘z turkumi" mavzusini samarali va qiziqarli tarzda o‘rgatishlari mumkin. O‘quvchilar bu orqali fe'llarni tez va oson o‘zlashtiradilar.

"Fe'l so‘z turkumi" mavzusi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tilini o‘rganish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Fe'llarni to‘g‘ri tushunish va qo‘llash, bolalarning nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga, fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchilar uchun bu mavzuni qiziqarli va samarali tarzda o‘rgatish, o‘quvchilarning ona tiliga bo‘lgan qiziqishini oshirishda muhimdir. Fe'lni yaxshi o‘zlashtirgan bolalar, kelajakda til bilimlarini yuqori darajada saqlashlari uchun ushbu metodlar bilan bilimlar birgalikda mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K. Mavlonova [va boshq.]. - Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun /Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.
2. K. Qosimova|, S.M atchonov, X. G'ulom ova, Sh. Yo‘ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o‘qitish metodikasi —T.: «NOSHIR», -2009. 267 b.
3. I.Azimova va voshqalar Ona tili va o‘qish savodxonligi 1-qism. 1-sinf uchun darslik Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. -21 b.
4. S. Matchonov, A. Shojalilov, X. G‘ulomova [va boshq.]. -O‘qish kitobi: Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik Qayta ishlangan va to‘ldirilgan 6-nashri. - Yangiyo‘l: 2020 –195 b
5. K. Mavlonova [va boshq.]. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun –Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. –66b.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA DARS O‘TISH

Umarov Xusniddin
Guliston davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi,
Cho‘lliyeva Afzuna
Guliston davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi
afzunacholliyeva@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga dars o‘tish mobaynida zamonaviy texnologiyalar, axborot kommunikatsiyalari, zamonaviy metodlardan foydalangan holda kam vaqt, kam xarajat evaziga sifatli ta’lim-tarbiya berish, bilimli va talab darajasidagi kadrlarni tayyorlash to‘g‘risida bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: texnalogiya, metod, kadr, sinf, dars, ona tili, kommunikatsiya, mashq, konsepsiya.

Abstract. This article describes the provision of quality education and training of educated and indemand personnel in a short time and at lov cost using modern technologies, information communications and modern methods during classes.

Keywords: technologies, method, personnel, class, lesson, native language, communikation, exercise.

Kirish. Bugungi kun, bugungi davr. XXI asr texnologiyalar asri hisoblanadi. Uni esa bu darajaga olib chiqilishining tub mohiyati ilm-fan, ta’lim -tarbiyaga borib taqaladi. Ta’lim bu o‘qituvchilar va o‘quvchi lar bilan bog‘liq faoliyat turi hisoblanadi. Bu faoliyatni amalga oshirishda esa turli usullardan foydalaniladi. Bugungi kunda barcha rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar barchasi o‘z oldiga bir maqsad qo‘yishgan. Bu ta’limni rivojlantirish, zamonaviy kadrlarni tayyorlash maqsadi bo‘lib, ularni jahondagi raqobatini ta’minlashdir.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ham "O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida" gi farmoni ham mavjud. Bu farmon negizida shuni ko‘rishimiz lozimki, oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlari, oliy ma’lumotli mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish, ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish to‘g‘risida bayon etilgan. Hozirgi davr yoshlarining ta’lim olishiga nafaqat pedagog o‘qituvchilar, balki ota-onalar ham mas’uldir. Chunki ta’lim berishning eng kichik poydevori avvalo oila, keyinchalik esa maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim hisoblanadi. Biz bu yo‘nalishlarni rivojlantirmay turib ta’limni isloh qilolmaymiz.

Asosiy qism. Ota -bobolarimiz shunday degan: " ...kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o‘qit". Yurtimizda ham ta’lim sohasida anchagina o‘zgartishlar ro‘y berdi. Masalan ta’limni rivojlantirishni jahon bosqichiga ko‘tarish maqsadida maktab va oliy ta’lim tizimimizga Finlandiya ta’lim tizimi kirib keldi. Bu tizim nafaqat maktablarda, balki oliy

ta’lim muassasalarida ham bir necha qulayliklarga sabab bo‘ldi. Bu tizimda ishlash bir muncha zamonaviy texnologiyalar bilan dars o‘tish, tanishish, ulardan foydalanishni kundalik hayotimizga aylantirilishiga sabab bo‘ldi. Maktab tizimida e.maktab, kundalik.com saytlari bo‘lsa, oliy ta’limda "Hemis" dasturi shular jumlasidan. Xususan bu ta’lim tizimi orqali boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari va o‘quvchilariga yengillik olib keldi. Endilikda boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari jurnal, konspekt va boshqa me’yoriy hujjatlarni qo‘lda yozishmaydi. Bu esa vaqtni, mablag‘ni tejash va samarali ta’lim usulida dars o‘tishni ta’minlab beradi. O‘qituvchi bu narsalarga ajratgan vaqtini endilikda zamonaviy metod, texnika va texnologiyalar o‘rganish, yaratish va qo‘llashga sarflamoqda. Natijada esa o‘quvchilar savodini tez sur’atlarda chiqarish, ularni bilimini oshirishga zamin yaratilmoqda.

Bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining dars jarayonlarini bevosita metodlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Hozirda ta’lim tizimida quyidagi metodlardan foydalanildi: "AQLIY HUJUM", " TARMOQLAR", "SINKVEYN", "BBB", "6×6×6", "ROLLI O‘YIN", "ZIGZAG" va FSMU kabilar. Ammo bu metodlar bugungi kunda biroz eskirgan va ta’lim tizimi uchun bu metodlar yangilik emas. Hozirda boshlang‘ich ta’lim tizimida ona tili darslari uchun zamonaviy metodlardan biri bu "TEZ O‘YLA" metodidir. Bu metodda o‘qituvchi 1 daqiqa vaqt beradi va o‘quvchilarning hayoliga, fikriga kelgan tasodifiy so‘zlarni aytishini so‘raydi. Masalan o‘qituvchi "tulki" so‘zi bilan boshlab bersa o‘quvchilar uni: tulki, ruchka, quyon, gul, o‘rmon, parta...kabi so‘zlar bilan davom ettirishlari mumkin. Bu yerda so‘zlarning mantiqiyligiga, bir-biriga aloqadorliliga ahamiyat berish shart emas, chunki qandatly so‘z aytilishidan qat'i nazar o‘quvchi fikrlayapti, o‘ylayapti. Demak, u dars jarayoniga befarq emas.

Hozirda dars jarayonida turli axborot vositalari (kompyuter, televideniye, radio, nusxa ko‘chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitafonlar) yordamida tashkil etishga oid metodlardan biri bu "VIDEOTOPISHMOQ" metodi. Bu metod mazmuni shundan iboratki, o‘quvchilarga mavzuga oid biron sarlavha tanlanadi. Masalan, 1-sinflar uchun "O‘rmon hayvonlari" sarlavhasi. Bu sarlavhaga oid o‘qituvchi videorolik qo‘yib beradi. Undan so‘ng o‘sha rolikdagi so‘zlardan va bitta sarlavha mazmuniga oid bo‘lmagan bitta so‘z ekranda paydo bo‘ladi. O‘quvchilar esa o‘sha so‘zni topishlari kerak bo‘ladi. Bu metod yangi mavzularni o‘rganishda ko‘rgazmalilikka asoslangan holda mustahkamlashga yordam beradi. Chunki o‘quvchilarda ko‘rgan va tasavvur qilgan narsalari o‘qiganidan ko‘ra ko‘proq xotirasida mustahkamlanadi. Qanday metod qo‘llashdan qat'i nazar o‘quvchini bilim olishini tez va samarali usullar yordamida mustahkamlab borish lozim.

Zamonaviy texnalogiya o‘zi nima? Texnalogiya (so‘zi yunoncha "techno"- hunar, usta va "logos" - fan, ta’lim) ilmiy amaliyot asosida ma’lum xom-ashyoni tayyor mahsulotga aylantirishning usullaridir. Zamonaviy texnologiyalar esa o‘quvchilarni saviyali, bilimli qilib tarbiyalashning oson usuli desak bo‘ladi. Zamonaviy dasturlardan biri, ta’lim tizimimizga yangi kirib kelgan dastur bu PIRLS dasturi hisoblanadi. Bu dastur aynan boshlang‘ich ta’lim 4-sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, ularning badiiy asarni, axborot matnlarini qay darajada tahlil qilishini baholovchi dastur sanaladi. Bu dastur jahon miqyosida barcha davlatlar negizida bo‘lib o‘tadi. O‘zbekiston ilk marotaba 2021-yilda ishtirok etgan. Kelgusida 2026-yildagi ishtiroki kutilmoqda. Bu xalqaro dasturga tayyorlov boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tomonidan olib boriladi. Bunda o‘qituvchidan bilim, ko‘nikma, sinchkovlik, izlanuvchanlik, mantiqiylik talab etiladi. Bunday dasturlar nafaqat xalqaro reytingimizni aniqlashda, balki kelgusi avlodning yetuk kadr bo‘lib shakllanishida asqotadi.

Xulosa. Shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, hozirgi davr texnika va texnologiyalar davrida biz ham ta’lim jarayonida sifatli kadr yetishtirib chiqarish maqsadida zamonaviy usul, texnika va texnologiyalardan samarali foylanishimiz lozim. Qanchalik bilimli, maqsadli o‘quvchilar tarbiyalasak, kelajagimiz shunchalik ijobiy tomonga o‘zgaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 17-martdagi PF-89-son Farmoni tahririda-Qonunchilik ma’lumotlar milliy bazasi, 18.03.2022-yil, 06/22/89/0227-son.

2. Abdullayeva.Q va boshqalar "Ona tili". Toshkent. O‘qituvchi 1999y.

3. R.A.Mavlonova, B.S.Abdullayeva, M.K.Shirinov, M.M.Rustamova Boshlang‘ich ta’lim metodologiyasi. O‘quv qo‘llanma.Toshkent 2017-y.

PISA XALQARO BAHOLASH DASTURIGA O‘QUVCHILARNI BOSHLANG‘ICH SINFDAN TAYYORLASH

Umarov Husniddin Egamboyevich
Guliston davlat pedagogika instituti Katta o‘qituvchisi
Mahmudova Sabina Amriddin qizi
Guliston davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi
3-bosqich talabasi

Annotatsiya: PIRLS va TIMSS xalqaro baholash dasturlarini o‘z ichiga olgan PISA xalqaro baholash dasturiga o‘quvchilarni boshlang‘ich sinfdan tayyorlash maqsadga muvofiq. Chunki PISA PIRLS va TIMSSning mantiqiy davomi bo‘lib, ushbu baholash dasturlarida ishtirok etgan yoki bularga muvofiq ta’lim olgan o‘quvchilarda PISA uchun asosiy poydevor shakllanadi. Buni esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari shakllantirishlari lozim. Mazkur maqolada PISA, PIRLS, TIMSS xalqaro baholash dasturlarida o‘quvchilarimizning ishtiroki mamlakatimiz ta’lim sifatiga ta’siri, o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: PISA, PIRLS, TIMSS, xalqaro baholash dasturi, o‘qish savodxonligi, mantiqiy fikrlash, mushohada, muammoli ta’lim.

Abstract: it is advisable to prepare students for the international assessment program PISA, which includes the PIRLS and TIMSS international assessment programs, from primary school. This is because PISA is a logical continuation of PIRLS and TIMSS, and students who have participated in or received education aligned with these assessment programs develop a foundational basis for PISA. This foundation should be established by primary school teachers.

Keywords: PISA international assessment program, PIRLS program, TIMSS program, reflection, problem-based learning.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ta’limga oid ko‘plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi Farmoni asosida qabul qilingan 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi”da aks ettirilgan. 2022-yilda O‘zbekiston Respublikasi ilk bor PISA xalqaro baholash dasturida ishtirok etgani barchamizga ma’lum. Ushbu baholash dasturining natijalari chiqqandan so‘ng yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev shaxsan o‘zlari video selektr o‘tkazdilar.

PISA xalqaro baholash dasturi nima? PISA dasturi bu o‘quvchilarining o‘qish, matematika, tabiiy fanlardan savodxonligini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturi bo‘lib, uning natijalari asosida dunyo mamlakatlari o‘quv dasturlarida mavjud talablar asosida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlarini aniqlashga qaratilgan. Ushbu xalqaro baholash dasturi har uch yildan bir marta 15 yoshdagi o‘quvchilar orasida o‘tkaziladi. Ushbu dasturga o‘quvchilarni boshlang‘ich sinfdan tayyorlash lozim. Chunki bolalarning bilim olishlariga poydevor qo‘yiladigan eng asosiy davr boshlang‘ich 1-4-sinfda ta’lim olayotgan davrlaridir. Boshlang‘ich sinfdagi bilimlari kelajakda oladigan bilimlariga zamin yaratadi. Bugun PIRLS dasturida ishtirok etgan o‘quvchi ertaga PISA dasturida ishtirok etishi mumkin. PIRLS dasturi o‘z ichiga olgan ona tili o‘qish savodxonligini baholash, TIMSS dasturi o‘z ichiga olgan matematika va tabiiy fanlardan bilimlarini baholash PISAda ham o‘z aksini topgan. Ushbu baholash dasturiga tayyorlashda o‘quvchilarni mantiqiy fikrlash va mushohada yuritishga o‘rgatish lozim. Bu esa o‘quvchining bilimiga uning miyasidagi ma’lumotlarga borib taqaladi. O‘quvchi olgan ma’lumotlarini tahlil qilishi, ularni amalda qo‘llay olishi, ularga munosabat bildira olishi lozim. Buning uchun o‘quvchilarning fikrlashini oshirishga qaratilgan muammoli ta’lim, mantiqiy fikrlashga yo‘naltirilgan matn bilan ishlash, mantiqiy misol va masalalarni yechishga o‘rgatishdan boshlash kerak. Bundan keyingi bosqichda esa

o‘quvchilarga tahlil qilishni o‘rgatish lozim. Tahlilni matn asosidagi mushohadali savollar doirasida o‘rgatish maqsadga muvofiqdir. Bunda o‘quvchi ma’lum bir savolning to‘g‘ri javobinigina emas, balki, boshqa javoblar nima uchun to‘g‘ri emasligini anglashi, unga o‘z munosabatini bildira olishi kerak. Mantiqiy misol va masalalarni yechishga o‘rgatish esa aniqlarini o‘rgatib so‘ng, bosqichma- bosqichida soddadan murakkabga qarab boradi. Har bir matematika darsida kamida bitta mantiqiy misol va masala ustida bosh qotirilsa, o‘quvchining mantiqiy fikr yuritishi kengayadi. Tabiiy fanni o‘qitish esa kitobdagi ma’lumotlar bilangina cheklanib qolishi kerak emas. Mavzu yuzasidan o‘qituvchi o‘rganib kelgan qiziqarli faktlar bilan bo‘lishishi va unga o‘quvchining munosabatini o‘rganish lozim.

O‘quvchining qay darajada bilim olib, kamol topishida o‘qituvchining, ayniqsa boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisining, o‘rni katta. Shunday ekan buni birinchi qadamdan, bola aynan maktabga kelgan ilk kunidan boshlash lozim. Chunki davlatning ertangi kuni yoshlarning qay darajada bilimli ekani bilan bevosita bog‘liq!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son
2. Mahmudova Sabina, Umarov Husniddin "Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mantiqiy fikrlashga o‘rgatish". Berlin "ISOC"

METHODOLOGY FOR DEVELOPING READING LITERACY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH TRIZ PEDAGOGY

Kayumova Shoxsanam To‘lqin qizi
Doctor of Philosophy in Educational Sciences (PhD),
The doctoral student of Guliston state University(DSc)
Postal code Guliston 120204, Uzbekistan
Email: shoxsanamkayumova0523@gmail.com
ORCID ID 0009-0007-8909-550X

Abstract: This article explores the role of TRIZ (Theory of Inventive Problem Solving) pedagogy in developing reading literacy among primary school students and its methodological foundations. The article analyzes the potential of TRIZ approaches to foster creative thinking, stimulate interest in reading, and develop analytical skills among students. It also highlights the interactive methods developed based on TRIZ and their integration into the educational process.

Keywords: TRIZ pedagogy, reading literacy, creative thinking, primary education, problem-solving, methodological approach.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль педагогики TRIZ (Теория решения изобретательских задач) в развитии читательской грамотности у учащихся начальных классов и её методологические основы. В статье анализируются возможности применения подходов TRIZ для развития творческого мышления у учащихся, стимулирования интереса к чтению и формирования аналитических навыков. Также рассматриваются интерактивные методы, разработанные на основе TRIZ, и их интеграция в образовательный процесс.

Ключевые слова: педагогика TRIZ, читательская грамотность, творческое мышление, начальное образование, решение проблем, методологический подход.

In today's education system, developing reading literacy requires not only enhancing reading abilities but also fostering critical and creative thinking skills among students. TRIZ pedagogy plays a significant role as an innovative approach in this regard. This methodology helps to revitalize the learning process by solving creative tasks and problems.

TRIZ (The Theory of Inventive Problem Solving), developed by Genrich Altshuller in 1946, was initially applied to solve technical problems. Later, this approach was adapted to education and aimed at developing creative thinking in students. The key principles of TRIZ pedagogy include:

- *Resolving Contradictions*: Students combine opposing ideas to develop creative solutions.

- *Ideal Outcome Principle*: Achieving the highest results with the least resources in the educational process.

- *Systematic Approach*: Applying a comprehensive approach to solving problems.

In the field of education, scholars such as Leonid Chechurin, Elena G. Popov ("Teaching and Learning with TRIZ: New Directions in Education"), Karen Gadd, Denis Cavallucci, James Moultrie ("TRIZ for Engineers: Enabling Inventive Problem Solving"), and Lilly Haines-Gadd ("TRIZ for Dummies") have conducted research on the use of TRIZ pedagogy.

TRIZ and Reading Literacy: TRIZ offers the following opportunities in improving reading literacy: Deeply analyzing the content of texts and identifying their key ideas; Using creative tasks to enhance students' interest in reading; Creating problem-solving questions based on the material read and finding answers.

TRIZ-based Methodology for Developing Reading Literacy:

Interactive Methods: The interactive methods used in TRIZ pedagogy encourage students to actively participate in the reading process. For example:

"Contrary Story" method: Students propose conflicting situations and their solutions based on the text.

"Ideal Book" method: Students imagine how the story would look in an ideal form and create their own versions.

Game Technologies: TRIZ makes extensive use of game elements, such as:

- "Reading Labyrinth": During the reading process, students solve problems at certain stages to achieve a goal.

- "Question Creator" game: Each student develops questions about the text, and discussions are held based on those questions.

Differentiated Approach: TRIZ methods can be adapted to each student's individual needs. For example, more complex tasks can be offered to high-ability students, while simpler problems can be given to beginners.

International Experience with TRIZ: TRIZ pedagogy has been successfully applied in many countries:

- Russia: Creative activities based on TRIZ are organized for students, showing high results in reading literacy.
- Finland: TRIZ methods are actively used to improve teachers' qualifications and have been integrated into the educational process.
- USA: Interactive TRIZ methods are used as an innovative approach in elementary education institutions.

Features of TRIZ pedagogy:

Encouraging Creative Thinking: TRIZ pedagogy stimulates students' creative thinking by introducing them to a structured framework for problem solving. It encourages them to break away from conventional thinking patterns and explore unconventional solutions.

Problem-Solving Competence: TRIZ equips students with a toolkit of problem-solving techniques that can be applied across various domains. This competence is highly transferable and valuable in addressing real-world challenges.

Identifying Contradictions: TRIZ emphasizes the identification and resolution of contradictions within a problem. This skill is particularly relevant in engineering, product design, and process optimization.

Enhancing Critical Thinking: TRIZ pedagogy encourages students to analyze problems from multiple angles, fostering critical thinking skills. It requires them to question assumptions, seek root causes, and explore innovative alternatives.

Innovation and Inventiveness: TRIZ is centered around the concept of innovation. By teaching students the principles of innovation and inventive problem solving, TRIZ pedagogy prepares them to be future innovators and inventors.

Cross-Disciplinary Application: TRIZ is not limited to a specific field; it can be applied across disciplines. This versatility makes it a valuable addition to educational programs in diverse fields, from science and engineering to business and the arts.

Real-World Relevance: The skills acquired through TRIZ pedagogy are directly applicable to real-world challenges. This prepares students for success in their careers and equips them to contribute positively to society.

While the benefits of TRIZ pedagogy are substantial, there are challenges to its implementation. These include the need for specialized training for educators, curriculum integration, and the adaptation of TRIZ principles to the specific needs of different educational levels and contexts. However, the long-term benefits outweigh these initial hurdles.

Practical Recommendations:

1. Incorporating TRIZ methods into teacher training programs: Equipping future educators with skills to conduct lessons based on TRIZ.
2. Using TRIZ technologies in the classroom: Implementing methods that encourage students to think actively and independently.
3. Improving text-based exercises using TRIZ: Providing tasks that develop creative and critical thinking in students as they study texts.

Conclusion: TRIZ pedagogy is an effective method for developing reading literacy in elementary school students. It not only enhances reading abilities but also shapes creative thinking, problem-solving, and analytical skills. By widely applying TRIZ methods in the education system of Uzbekistan, the learning process can be taken to a new level.

References:

1. Altshuller G.S. Theory of Inventive Problem Solving.
2. International PIRLS reports and research on TRIZ methodology.
3. Articles on the practical application of TRIZ in the educational systems of Finland and Russia.
4. Yunusova D.I. Theoretical foundations of developing the methodological readiness of future mathematics teachers. Textbook. Thinking Patterns. 2018
5. .Sharipov Sh.S. Theory and practice of ensuring students' professional creativity: Pedag. sciences. d. abstract. -T .: 2012. -p. 46
6. Л.Н. Чипышева Формирование общеучебной компетентности младших школьников на уроках русского языка
7. Скибб Л.Дж., Хэйфмейстер Сюзен, Чеснат Анжела М. Оптимизация мультимедиа ПК/ *Пер. с англ. – Киев: НИПФ «ДиаСофт Лтд», 1997.
8. Бўлажак босшланғич синф ўқитувсчиларини timss халқаро баҳолаш дастури асосида методик тайёргарлигини ривожлантиришда мултимедия воситаларининг ўрни. *Science and innovation*, *1*(B4), 159-162.

O‘SMIRLIK DAVRIDA SALBIY XUSUSIYATLARNING PAYDO BO‘LISHI

Xaydarova Sayyora Chinaliyevna
Guliston Davlat universiteti
Psixologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlik davriga xos bo‘lgan salbiy xulq-atvor ko‘rinishlari,ularning kelib chiqishi sabablari, rivojlanish shart-sharoitlari, namoyon bo‘lishinig psixologik xususiyatlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik, ontogeniz, deviant, xulq-atvor, xarakter aksentuatsiyasi, bolalar va o‘smirlar.

Abstract: In this article, the negative behavior characteristic of adolescence, the causes of their origin, the conditions of development, and the psychological features of their manifestation are presented.

Key words: adolescence, ontogeny, deviant, behavior, character accentuation, children and adolescents.

Bugungi kunda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarda, xususan o‘smirlarning ta’lim jarayonidagi faolligini oshirish, shaxslararo munosabatlarga kirishishda empatiya hissini rivojlantirish, shaxs sifatida o‘zini to‘g‘ri baholash, jamiyatda o‘z o‘rnini topishida yordam berish hamda axloqiy ko‘nikmalar shakllantirilishining psixologik mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb masalalar hisoblanadi.

O‘zbekistonlik psixologlardan E.G‘. G‘oziyev, N.G‘. Kamilova, G.Q. To‘laganova, B.M. Umarov kabi olimlarning izlanishlarida bolalik va o‘smirlik davridagi psixik xususiyatlarni o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar o‘tkazilgan bo‘lib, ularda asosiy e'tibor deviant xulq-atvor, xarakter aksentuatsiyasi, bolalar va o‘smirlar suitsidi, o‘z-o‘ziga baho berish va nazorat qilish muammolariga qaratiladi.Inson onogenizida o‘smirlik balog‘atga yetish davri bo‘lib, yangi xislar, sezgilar va jinsiy xayotga taalluqli chigal masalalarning paydo bo‘lishi bilan xam xarakterlanadi. O‘z davrida L.S.Vigotskiy bunday holatni psixik rivojlanishdagi krizis deb nomlagan. O‘smirlik yoshida ularning xulq-atvoriga xos bo‘lgan alohida xususiyatlarni asosan jinsiy yetilishning boshlanishi bilan izohlab bo‘lmaydi. Jinsiy yetilish o‘smir xulq-atvoriga asosiy biologik omil sifatida ta'sir ko‘rsatib, bu ta'sir bevosita emas, balki ko‘proq bilvositadir. O‘smirlik davriga ko‘pincha so‘zga kirmaslik, o‘jarlik, tajanglik, o‘z kamchiliklarini tan olmaslik, urushqoqlik, yig‘loqilik, kabi xususiyatlar xos. O‘smirlar va bolalar psixikasining yosh davrlarida o‘ziga xos xususiyati mavjud bo‘lib adabiyotlarda emotsional yetuk emaslik, kattalar avtoritetiga bo‘ysunish, ishonuvchanlik, jinsga oid munosabatlar haqida xabardorligi va hayotiy tajribasining yetarli darajada emasligi, boshqa insonlarni mavjud harakatlarini oldindan ayta olish va murakkab vaziyatlarda tanqidiy hamda to‘liq baholay olmaslik kabi sifatlar namoyon bo‘ladi.

Bolalar kattalar singari bir maromda rivojlanmaydi, shuningdek, ijobiy va salbiy psixologik xususityalar, nisbatan barqaror va tinch osoyishta kechadigan davrlar mavjud. Kattalarga nisbatan xulq-atvoridagi ijobiy va salbiy munosabatning paydo bo‘lishi, negativizm singari nohush xulq-atvor alomatlari o‘z-o‘zidan kelib chiqadigan bevosita jinsiy yetilish tufayli poydo bo‘ladigan belgilar bo‘lmay, balki ular bilvosita ta'sir ko‘rsatadigan, o‘smir yashaydigan ijtimoiy shart-sharoitlar vositasi orqali, uning tengdoshlari, turli jamoalardagi mavqei tufayli, kattalar bilan munosabati, maktab va oilasidagi o‘rni munosabatlari sababli yuzaga keladigan xarakter belgilaridir.

Mana shu ijtimoiy sharoitlarni o‘zgartirish yo‘li bilan o‘smirlarning xulq-atvoriga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta'sir ko‘rsatish mumkin. Ular tashqi ta'sirlarga va xissiyotlarga juda beriluvchan bo‘ladilar. Shuningdek ularga mardlik, jasurlik, tantiqlik kabi psixologik sifatlar ham xosdir. Tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik o‘smirda shaxsiy fikrni yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi, lekin bu shaxsiy fikr aksariyat hollarda asoslanmagan bo‘ladi. Shuning uchun ham ular ota-onalarning, atrofdagi kattalarning shuningdek, ustozlarning to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatishlariga qaramay o‘z fikrlarini o‘tkazishga harakat qiladilar. Juda ko‘p o‘smirlar bu davrda chekish hamda spirtli ichimliklarga qiziqib qoladilar. Bugungi kunda internet materiallarini tushunish yoki anglamasdan undan foydalanishga harakat qilishadi. Bu holatda chekuvchi, ichuvchi singari yangi rolda o‘zini normal, qulay his qiladi. Bunday holatlarga tushgan o‘smir juda tashvishga tushadi va unda krizis holati yuzaga keladi. Bu krizis o‘smirning ma'naviy o‘sishi psixikasidagi o‘zgarishlariga ham bog‘liqdir. Bu davrda bolaning ijtimoiy mavqei o‘zgaradi, o‘zining yaqinlari, do‘stlari, tengdoshlari bilan yangi munosabatlar yuzaga keladi. Lekin eng katta o‘zgarish uning ichki dunyosida yuzaga keladi. Ko‘pgina o‘smir yoshi davridagi maktab o‘quvchilarida o‘zidan qoniqmaslik holati kuzatiladi. Shuningdek, o‘zi xaqidagi mavjud fikrlarining bugun unda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarga to‘ri kelmayotganligi o‘smirni asabiylashishiga olib keladi. Bu esa o‘smirda o‘zi xaqida salbiy fikr va qo‘rquvni yuzaga keltirishi mumkin. Bunday o‘smirdagi

o‘zgarishlarni uchun atrofdagilar, kattalar, shuningdek ota-onasiga qarshi chiqayotganligini anglay olmayotganligi tashvishga soladi.

Maxsus ijtimoiy psixologik adabiyotlarda hayotga chidamli, irodali iborasi mavjud. Bu iboraga taalluqli bo‘lgan salbiy-xulq atvor larning paydo bo‘lishi o‘smir davridagi bolalardagi og‘ir iztirob noqobiloila, spirtli ichimliklarni iste'mol qiluvchi ota-onalar, shavqatsiz kaltaklash, tabiiy ofat, kambag‘allik, oiladardagi ajrim xolatlari kabilar ularni psixik rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi.

Bu borada o‘smirlarning ota-onasi, kattalar bilan qiladigan muloqoti asosan ularning katta bo‘lganlik hissi asosida tuzilganligi sababli qo‘llab -quvvatlashlariga ehtiyoj sezadilar. Ota onalar bilan faoliyat o‘smirga kattalarni yaxshiroq tushinishlari uchun yordam beradi. O‘smir o‘zida bo‘layotgan o‘zgarishlar, uni tashvishga solayotgan muammolar xaqida kattalar bilan bo‘lishishga katta extiyoj sezadi, lekin buni xech qachon birinchi bo‘lib o‘zi boshlamaydi. O‘smir o‘ziga nisbatan yosh bolalardek qilinadigan muomila -munosabatiga qattiq norozilik bildiradi. O‘smirlar muloqoti nihoyasida o‘zgaruvchanligi bilan xarakterlanadi.

Qayd etib o‘tilgan yo‘nalganlik albatta kattalarning ham muloqot va munosabatda mavjud, lekin ular kattalarnikidan o‘z emotsionalligi bilan farqlanadi. Tengdoshlari, shuningdek sinfdoshlari guruhida o‘smir o‘zining kelishuvchanlik xususiyati bilan namoyon bo‘ladi. O‘smir yoshidagi o‘quvchilarda «Biz» hissining shakillanishiga yordam beradi va uning ichki holatini mustaxkamlaydi. O‘smir yoshdagi bola uchun do‘st tanlash juda katta axamiyatga ega. O‘smirlik davrida do‘st juda qadirli hisoblanadi. Do‘stlar doimiy ravishda ruhan, qalban yaqin bo‘lishga extiyoj sezadilar. Bu extiyoj o‘smir do‘stlarning so‘rashishi va ko‘rishishlarida (qo‘l berib, quchalab ko‘rishish) birga o‘tirish va birga yurishga xarakat qilishlarida ko‘rinadi. Ko‘pgina ana shunday juda yaqin munosabatlar, umumta'lim maktabi o‘smir yoshi o‘quvchilarining shaxs bo‘lib shakllanishdagi, birgalikdagi xarakatlarini o‘zi inson qalbida va xotirasida birumrga saqlanib qoladi.

Ko‘pgina bunday oilalarda tarbiyalanayotgan o‘smirlar hayotda mustaqil holda harakat qilishlari, o‘z rejalarini amalga oshirishlari, qiyin ma'suliyatning o‘z bo‘ynilariga olishlari birmuncha qiyinroq. Ular ko‘pincha intelektual xarakterdagi muammolarni ham qiyinchilik bilan yengadilar. Kattalarning bu davrdagi eng asosiy vazifalari o‘smirning muammosini to‘g‘ri anglashi va erkin to‘g‘ri yashashiga yordam berishidir. Shuning uchun tashqi ta'sirlarga beriluvchan o‘smir yosh qiz va o‘g‘il bolalarga alohida e'tibor qaratish zarur. Buning uchun ular bilan ishlashda g‘oyaviy -siyosiy vatanparvarlik xissining shakllanishiga, mustaqil bilim olish, ijodiy fikr yuritishga o‘z-o‘zini boshqarish, anglash, baholash va nazorat qilishlariga imkon yaratish zarur. Ko‘pincha o‘qituvchilar o‘smirlardagi salbiy xulq-atvor illatlarini tanqid qiladilar,o‘smirlarga psixologik yondoshishda metodologik kamchilikka yo‘l qo‘yadi. Bu salbiy sifatlarning oldini olish chora va tadbirlarini ishlab chiqa olmaydi,o‘smirlarda uchraydigan salbiy sifatlarni yo‘qotish.va yangi ijobiy xulq-atvor sifatlarini asta-sekin tarkib toptirish mumkin. O‘smirlarning mustaqil faoliyatiga keng imkon berilishi, faoliyati takomillashib, psixikasi xar tomonlama rivojlanib borgan

O‘smirlardagi salbiy xulq-atvorni korreksiya qilish maqsadida umumta'lim maktablarida turli ijtimoiy, motivatsion psixologik trening mashg‘ulotlar va olib borilsa amaliy-psixologik maslaxatlar korreksion texnikalar va salbiy hulq-atvorni bosqichma bosqich o‘zgartirish mumkin ya'ni, shaxsning o‘zini-o‘zi va o‘z his-tuyg‘ularini anglash, o‘z shaxsini qayta baholash, hissiyotlar ustida ishlash, salbiy xulq-atvorni anglash, shaxslararo munosabatdagi qiyinchiliklar, kognitiv jarayonlarni rivojlantirish, barkamollikka intilish, ota-ona va pedagoglar bilan ishlash kabi mashg‘ulotlar majmui qo‘llanildi.

Ijtimoiy, motivatsion psixologik treninglar majmuini xalq ta'lim muassasalari amaliyotiga tatbiq etilishi orqali bola shaxsining pedagogik va psixologik jihatdan mukammal rivojlanishiga yordam beradi. Jumladan, maktab amaliyotchi psixologining ish rejasiga kiritilgan "Ijtimoiy psixologik muammolari mavjud bo‘lgan o‘quvchilarning salbiy burilish va og‘ishlarining oldini olish"ga qaratilgan psixologik profilaktika, "Xulqida og‘uvchanligi mavjud va moyilligi aniqlangan o‘quvchilari bilan korreksiyalash ishlarini tashkil qilish" hamda "bolalar va

o‘smirlarning salbiy burilishi va og‘ishlarining oldini olishda maktab pedagogik jamoasi va ota-onalarning hamkorligini takomillashtirish" kabi vazifalarini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Karimova V. “Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot”. T.1999 yil.
2. Karakulova U.A “O‘smirlar xulq atvori shakllanishiga oilaviy munosabatlarning o‘rni” O‘zbekistonda psixologiyani rivojlantirish muammolari: nazariya va amaliyot uyg‘unligi jurnal T. 2021 yil.
3. Nishonova Z.T. va b. “Rivojlanish psixologiyasi.pedagogik psixologiya”.
4. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. T. 2018 yil.
5. Tadjieva S.X., Sabirova D.G‘. “Tanglik vaziyatida qolgan bolaga psixologik yordam ko‘rsatish”. T.: RBIMM
6. G‘oziyev E. G‘ “Psixologiya”. T. 2008 yil.
7. G‘oziev E.G‘. “Ontogenez psixologiyasi. Noshir tahriri ostida T. 2020 yil.

OILAVIY NIZOLAR VA ULARNING BOLA TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

Xaydarova Sayyora Chinaliyevna
Guliston Davlat universiteti Pedagogika va psixologiya
kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada o‘smirlarda deviant xulq-atvor shakllanishiga oilaviy nizolarning ta’siri haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: xulq-atvor, oilaviy tarbiya, o‘smirlar, oilaviy muammolar, nizolar, huquqbuzarlik, affektiv soha, disfunktsional oila, emotsional holat.

Abstract: This article discusses the influence of family conflicts on the formation of deviant behavior in adolescents.

Key words: behavior, family upbringing, teenagers, family problems, conflicts, delinquency, affective sphere, dysfunctional family, emotional state.

Hozirgi kunda nikoh va oila munosabatlari, oila institutini mustahkamlash turli soha mutaxassislari: yuristlari, demograflar, iqtisodchilar, sotsiologlar va psixologlar tomonidan jadal o‘rganilayotgan bo‘lsa-da, oilaviy muammolar, nizolar va oilada o‘zaro ziddiyatlar ortib bormoqda. Shuning uchun bu borada ko‘plab amaliy ishlar olib borilishi, sohaga oid xizmatlarni yanada takomillashtirish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylangan. Xususan, bugungi kundagi ajralishlar sonining ortishi, oilaviy muammolarning barvaqt aniqlanmasligi, oldini olish chora-tadbirlarining qo‘llanilmasligi oilaviy nizolar kuchayishiga sabab bo‘lmoqda.

Shu bilan birga, oilada tarbiyaning salbiy omillarini ham esdan chiqarmaslik kerak. Bular:

- kattalarning noqonuniy xatti-harakatlari;
- ota-onalar ma’naviyatining qashshoqligi;
- normal psixologik iqlimning yetishmasligi;
- moddiy qadriyatlarning ustunligi va boshqalar.

Oiladagi salbiy, beshafqat muhit, ma’lum turdagi o‘smirlardagi qo‘pollik, yovvoyilik, sovuq munosabat kabi illatlarni paydo bo‘lishiga zamin yaratadi, ular atrofdagilarga nisbatan qarama-qarshi ruhda harakatlanib, tajovuzkorona buzg‘unchilik sifatlarini namoyon qilishadi.

Bola baxtli, mustahkam va sog‘lom oilada muloqot qilsa, u odatda o‘ziga va atrof-muhitga ishongan, atrofdagi madaniyat me‘yorlarini adolatli va o‘z-o‘zidan ravshan deb qabul qiladigan odobli shaxs sifatida shakllanadi. Bola o‘z kelajagiga ma’lum bir tarzda yo‘naltiriladi. Agar oilaviy hayot qandaydir darajada qoniqarsiz bo‘lsa, bolalarda ko‘pincha tarbiyadagi bo‘shliqlar, me’yorlarni o‘zlashtirmaslik va deviant xatti-harakatlar rivojlanadi. O‘smirlar o‘rtasidagi huquqbuzarlik bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, deviant xulq-atvorga ega bo‘lgan yoshlarning aksariyati disfunksional oilalarda tarbiyalangan. Bu sohada amerikalik

tadqiqotchilar ijtimoiy psixologiya belgilovchi beshta asosiy omil aniqlandi oilaviy hayot disfunksional sifatida:

- o‘ta qattiq otalik intizomi (qo‘pollik, isrofgarchilik, tushunmovchilik);
- onalik nazoratining yetarli emasligi (beparvolik);
- otalik mehrining yetishmasligi;
- onalik mehrining yetarli emasligi (sovuqlik, dushmanlik);
- oilada hamjihatlikning yo‘qligi (janjal, dushmanlik, o‘zaro dushmanlik). Bu omillarning barchasi bolaning oilada ijtimoiylashuv jarayoniga va pirovardida deviant xulq-atvorga ega shaxsni tarbiyalashga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Adler shaxsiyatni shakllantirishning muhim omili sifatida oila tuzilishini aniqlaydi, bola va unga mos keladigan ta’lim turlarining o‘zgarishi deviant xatti-harakatlarning paydo bo‘lishiga sezilarli va ko‘pincha hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatadi.

V.V.Korolev o‘smir yoshidagi huquqbuzarlikning psixologik holatlarini o‘rganish davomida ularga xos bo‘lgan quyidagi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni aniqlagan: odob-axloq, namunali xulq tajribalarining yo‘qligi, do‘stlik, sevgi, jasurlik kabi ijtimoiy qadriyatlarni qabul qilmasligi, ular haqidagi to‘pori tushunchalar, o‘z-o‘zini o‘ta past yoki juda yuqori baholash, huquqiy va ma’naviy qadriyatlarni noto‘g‘ri tushunish va ularga teskari munosabatda bo‘lish, tashqi barcha ta’sirlarga beriluvchan bo‘lish.

I.A.Semikashevaning izlanishlari bo‘yicha bunday guruhga kiruvchi o‘smirlar ota-onaga o‘xshash xislatlarga ega bo‘lib, alohida insonlarni emas, o‘zi mansub guruhni hurmat qiladi. Bunday o‘smirlar o‘z xarakterlariga ko‘ra mas‘uliyat sezmaydi, biroq tengdoshlari orasida hamma qatori harakatlanadi.

S.A.Kulakovning ta’kidlashicha, bunday xulqli o‘smirlar ko‘pchiligi psixoterapevtlarning mijozidir, ularga aniq tashxis qo‘yish mushkil, ammo ularning ko‘pgina xislatlari me‘yoriy jihatdan buzilgan. Affektiv sohada - ular hissiy bo‘shanglik, depressiya va hayajonga tez beriladilar. Talab qilish sohasida erkinlik, himoyalanganlikka bo‘lgan ehtiyojini yopib qo‘yilishi, referent guruhiga xos bo‘lishi, kognitiv sohada esa xulosa qilishni rad etish kuzatiladi.

B.N. Almazov disfunktsional oilalarning turlarini alohida ajratib ko‘rsatdi: ta’lim resurslari yetishmayotgan oilalar, nizoli oilalar, axloqiy jihatdan noto‘g‘ri, pedagogik jihatdan qobiliyatsiz oilalarga.

L.S. Alekseeva va G.P. Bochkarev; disfunktsional, emotsional va zararli axloqiy muhitga ega oila turlarini ajratib ko‘rsatdi.

A. Lichko va K. Leonhard ota-onalar bilan munosabatlarning buzilishi bilan xarakter va xatti-harakatlarning og‘ishlarining eng ko‘p uchraydigan ko‘rinishlarini aniqladilar:

– giper himoya qilish (haddan tashqari qo‘riqlash va nazorat);
– haddan ortiq g‘amho‘rlk (bolaning barcha ehtiyojlarini qondirish, uni barcha qiyinchiliklardan himoya qilish istagi);
– hissiy rad etish.

E.G. Eidemiller bolada og‘ishish shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadigan, oiladagi quyidagi patologik rollarini aniqlaydi:

– ota-ona hissiyotlari doirasining kengayishi;
– o‘zining nomaqbul fazilatlarini bolaga o‘tkazish;
– ota-onalarning tarbiyasi muammolari;
– bolani yo‘qotish fobiyasi.

Ota-onalarning aksariyat qismi farzandlarining noto‘g‘ri tarbiyasi kelgusida noxush oqibatlarga olib kelishini tushunmaydilar. Psixologik tadqiqot natijalariga ko‘ra, bugungi kunda farzand tarbiyasi va yoshlardagi agressiv xulq-atvor normalarining namoyon bo‘lishida oilalardagi psixologik muhitning nosog‘lomligi, ota-onalarning farzand tarbiyasini “ikkinchi o‘ringa” qo‘yayotganligi va noto‘liq oilalar sonining ortib borayotganligi sabab bo‘lmoqda. Bu esa ta’lim muassasalari va mahallalarda yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash borasidagi nafaqat yoshlar balkim ularning ota-onalari bilan ham pedagogik bilimlar targ‘ibotini olib borishni taqozo etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, oila tarbiyaning boshlang‘ich o‘chog‘idir.Oiladagi muhit bolalar xulq-atvorida o‘z aksini topadi. Doimiy nizoli vaziyat hukm surgan oilada,psixologik muhit buziladi va o‘smirga e’tiborsizlik kuchayadi. Natijada esa o‘smir xulqida og‘ishishlar yuzaga kela boshlaydi.Bunday vaziyat uzoq muddat davom etadigan bolsa, jiddiy deviatsiyalarga olib kelishi mumkin. Nizoli oilada o‘smirlar doim e’tiborsiz va qarovsiz qoladi, oilaviy muloqotga muhtojlik sezadi,u o‘zgalar panoh izlaydi, boshqa turli mashg‘ulotlar topadi, xatto jinoyatchilikka qo‘l urishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziyev E. G‘ “Psixologiya”. T. 2008 yil.
2. G‘oziev E.G‘. “Ontogenez psixologiyasi. Noshir taxriri ostida T. 2020 yil.
3. Karakulova U.A “O‘smirlar xulq atvori shakllanishiga oilaviy munosabatlarning o‘rni” O‘zbekistonda psixologiyani rivojlantirish muammolari: nazariya va amaliyot uyg‘unligi jurnal T. 2021 yil.
4. Karakulova U.A “Axborot savodxonligi va axborot izlash xulq-atvoridagi psixologik omillar”. Kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari mavzusidagi xalqaro ilmiy-texnik konferensiya. Oktyabr 2022 yil
5. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. М.:2016 yil
6. Shoumarov G‘, Umarov B, Akramova F. Yoshlarda xulq og‘ishi va tarbiya buzilining oldini olish bo‘yicha psixologik maslahatlar. Toshkent.:2015 yil

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКУ

Байзакова Малика Абдукаюмовна
старший преподаватель Гулистанского
государственного педагогического института
e-mail: malikaboyzoqokova 12@gmail.com
Муродкулова Муниса Амануллаевна
студентка педагогического факультета
Гулистансмкого гос. пед. института

Аннотация. В статье указывается понятие об инновации и исследовательской деятельности ученых XX века, про нововведение в педагогическую деятельность, изменения в содержании и технологии обучения и воспитания, имеющие целью повышение их эффективности.

Ключевые слова: инновация, технические и социально-организационные инновации, дискуссии, конъюнктуры, содержания образования, социум, образовательная система, новшество, модернизация, промышленные материалы, технологии, идей и трудоустройств.

Abstract. The article specifies the concept of innovation and research activities of scientists of the 20th century, about innovation in pedagogical activity, changes in the content and technology of teaching and education, aimed at increasing their effectiveness.

Key words. innovation, technical and social-organizational innovations, discussions, conditions, educational content, society, educational system, innovation, modernization, industrial materials, technologies, ideas and employment

Настоящее время нынешний социум терпит большие изменения. Особенно в области инновации. В педагогике инновация имеет весомое понятие. Говоря на эту тему, давайте уточним, что же такое сама инновация.

Инновация – актуально значимая и системно самоорганизующееся новообразования, возникающие на основе разнообразия инициатив и новшеств, которые становятся перспективными для эволюции образования и позитивно влияют на его развитие, а также на развитие более широкого пространства образования. [1]

Понятие «инновация» вошло в научный оборот в начале XX века благодаря экономистам Й.Шумпетеру и Г.Меншу, которые понимали его как научное открытие,

воплощенное в новом продукте или технологии. Постепенно и сам термин, и сопряженные с ними понятия, стали использоваться в различных науках, тем самым приобретая статус общенаучных категорий.

Педагогические инновации понимаются как нововведения в педагоги-ческой системе, улучшающие в течение процесса образования и воспитания, и его результаты. Такие нововведения могут быть направлены на содержание в условии технологии, результаты образовательной деятельности. Именно по этому поводу и появились разные научные взгляды. Некоторые педагоги считают новшество широким пониманием модернизации образования, другие – узким. И при этом каждый педагог остается на своём мнении. Поэтому термин «новшество» разделился на несколько типов, каждый из которого обозначает разные понятия.

Говоря об этом, я считаю, что в дискуссии между педагогами нет неверного понятия. Каждый педагог имеет свою точку зрения, которое состоит сопоставлением разных видов мышления. И любая сторона считается по-своему правым. Новшество в качестве педагогического понятия означает «введение нового в образовательно-воспитательную работу». Его часто относят к введению и применению новых методов, способов, средств, новых концепций, к реализации учебной литературы, новых учебных программ, мер воспитания. Как понятие оно целиком входит в понятие модернизации. [2]

Как говорилось ранее, впервые термин «инновация» привели в науку Й. Шумпетер и Г. Менш. При этом каждый учёный трактует свою точку зрения по-разному.

Й.Шумпетер понимает под инновациями: изменения с целью внедрения и использования новых видов производственных товаров, производственных и транспортных средств, рынков и форм организации в промышленности, акцентируя внимание на экономическом воздействии этих изменений.

«Производственная функция описывает количественное изменение продукта с учетом изменений во всей совокупности воздействующих на него факторов. Если в сумме факторов мы изменим форму функции, то получим инновацию». [3]

Таким образом, инновация трактуется Й.Шумпетером, как новая научно организационная комбинация производственных факторов, мотивированная предпринимательским духом особого типа предпринимателя – «новатора».

Теперь, когда стало понятно мышление Й.Шумпетера, передем к Г.Меншу, который также внёс важный вклад о понятии инновации в педагогику и про его исследовательскую деятельность по этой теме.

Герхард О. Менш – профессор экономических наук, эксперт по предпринимательству и стартовым предприятиям. В своей исследова-тельской деятельности, Г. Менш внёс вклад в изучение инноваций и конъюнктуры (книга «Технологический пат»). Наряду с Германией он вёл работу в США. Как значимого представителя науки об инновациях, некоторые называют Герхарда Менша «германский патриарх инноваций».

Он был награждён премией «Гумбольдта» в области информатики, а также премией «Прогноз» за исследования в области инноваций.

Герхард Менш вёл преподавательскую деятельность в Германии и США по направлениям экономики предприятия и народное хозяйство. Особенно активно занимался изучением инноваций и стартовых предприятий. Основным полагающим трудом Г. Менша стала книга «Технологический пат: инновации преодолевают депрессию». [4]

В этой книге Менш изложил свои наблюдения и теорию развития конъюнктуры и инноваций. Понятием «технологический пат», Менш описывает период переориентации, во время которого складывается ситуация между традиционно-охранительными и обновляющими силами.

Герхард Менш является разработчиком основ структурного анализа нестабильности. Его научная работа базируется по существу на теории Йозефа А. Шумпетера (1930 г).

Согласно данной теории, технические и социально-организационные инновации представляют собой внутренний двигатель капиталистического развития экономики,

которое протекает с присущей нестабильностью в виде циклов конъюнктуры: депрессия-восстановление.

Конъюнктурные циклы существуют не сами по себе, а определяются инновационной динамикой или инновационной атрофией.

Соответственно Шумпетер при этом воспринял теорию «длинных волн» экономического развития, разработанную русским экономистом Николаем Кондратьевым.

Модель циклов Кондратьева предполагает, что за последние 200 лет со времени промышленной революции экономика несколько раз проходила через фазы процветания (подъема), рецессии, депрессии и очередного восстановления.

Говоря обо мне, я считаю, что инновации – это введение новых, более промышленных материалов, технологии, идей и трудоустройств.

В педагогике, инновации считаются нововведением, значимо повышающим качество обучения учащихся и их промышленность. Как правило, каждый педагог должен иметь понятие про инновацию и в любое время быть способным приводить пример.

Такими примерами могут составлять направление содержания образования, технологии, новейшие методы на уроках и их влияние на учащихся. Как мы уже поняли, сам термин «инновация» развит в разных научных сферах. Инновация в педагогике лишь один из разделов, которые составляют более из тысяч, каждая из которых является само по себе огромным разделом.

Использованной литературы:

1. Хуторской А. В. Педагогическая инновация: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. - М., 2008. – С. 230-231(взято из сайта: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/52119/1/klo_2014_054.pdf).
2. Имакаев В. Р. Педагогическое знание // Философские науки.2005.№3-С. (взятоизсайта:https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/52119/1/klo_2014_054.pdf)
3. Й.Шумпетер. Теория экономического развития: Исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры. М.:Прогресс,1982(взятоизсайта:https://www.mivlgu.ru/site_arch/educational_activities/journal_ec/journal_arch/N4/Panaygina_Chaikovskay.pdf).
4. Полное название книги: «Stalemate in Technology: Innovations Overcome the Depression» 1979г. (взято из статьи: https://inecon.org/ docs/Mensch.pdf).

XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURINING AHAMIYATI VA DOLZARBLIGI

Bayzakova Malika Abdukayumovna
Guliston davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning PISA xalqaro baholash dasturi asosida metodik tayyorgarligini rivojlantirishning mohiyati va mazmuni, pedagogik shart-sharoitlari, vazifalari, texnik ta’minoti shartlari, ta’lim jarayonini xalqaro tadqiqotlar uchun zarur o‘quv axborotlari bilan ta’minlash mexanizmi bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: PISA, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, o‘quvchi, o‘qituvchi, metodik tayyorgarlik, pedagogik shart-sharoitlari, matematik va tabiiy-ilmiy savodxonlik, xalqaro tadqiqotlar, vazifa, mexanizm, bilimlarini mustaxkamlash, tafakkurini shakllantirish.

Abstract. The essence and content of the development of methodological training of future primary school teachers based on the PISA international assessment program, pedagogical conditions, tasks, conditions of technical support, the educational process with the necessary educational information for international studies are described in the article. The provisioning mechanism is developed.

Key words: PISA, future primary school teachers, student, teacher, methodological training, pedagogical conditions, mathematical and scientific literacy, international studies, task, mechanism, strengthening of knowledge , formation of thinking.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini metodik tayyorgarligini rivojlantirish borasida Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiya[3]si doirasida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tomonidan o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish malakalari va kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida urg‘u bergan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta’lim dasturlari va yangi davlat ta’lim standartlarini joriy etish, o‘quvchilarning bilim darajasini baholashda ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro PISA, PISA, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish nazarda tutilgan. Shu asosda o‘quvchilar savodxonligini baholash bo‘yicha xalqaro dastur (PISA), boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qib tushunish darajasini baholash xalqaro dasturi (PIRLS), o‘quvchilarning matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash dasturi (PISA), rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim berish muhitini hamda ularning ish sharoitlarini o‘rganish bo‘yicha xalqaro baholash (TALIS) dasturlarida ishtirok etishga kirishildi.

Shu o‘rinda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bilishi kerak bo‘lgan xalqaro baholash dasturlariga to‘xtalib o‘tamiz.

“PIRLS - ingliz tilidagi “Progress in international reading and literacy study” so‘zlaridan olingan bo‘lib, O‘quvchilarning o‘qib tushunish darajasini baholashga mo‘ljallangan xalqaro tadqiqot dasturidir. Mazkur dastur IEA tomonidan har besh yilda bir marotaba amalga oshirilib, unda PISAdan farqli ravishda boshlang‘ich ta’limdagi 4-sinf o‘quvchilarining badiiy tajriba orttirish, axborot olish va undan foydalanish ko‘nikmalari baholanadi. Ushbu xalqaro dastur bolaning mustaqil inson sifatida rivojlanishida katta ahamiyat kasb etib, boshlang‘ich ta’limda tahsil olayotgan o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmalarini xalqaro miqyosda baholaydi. PIRLS dasturida asosiy e’tibor 4-sinf o‘quvchilariga qaratiladi, buning boisi odatda, ushbu rivojlanish davrida o‘quvchilar o‘qish ko‘nikmasini hosil qilgan bo‘lib, endi bu ko‘nikmadan boshqa fanlarni o‘rganishda foydalanayotgan bo‘ladi [49].

“PISA - inglizchadan olingan qisqartma bo‘lib “Program for international student assessment” – O‘quvchilarni baholash xalqaro dasturi degan ma’noni anglatadi. Ushbu dastur OECD tomonidan amalga oshiriladigan bo‘lib, u dunyo bo‘ylab 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematik va tabiiy-ilmiy savodxonlik darajasini baholovchi xalqaro tadqiqotdir. Tadqiqot an’anaviy ravishda 3 yilda bir marotaba o‘tkazilib, har bir davriylikda bittadan yo‘nalishga ustuvorlik beriladi hamda bitta innovatsion yo‘nalish kiritiladi” [33]. 2022 yilda o‘tkazilishi rejalashtirilgan tadqiqotda innovatsion yo‘nalish sifatida o‘quvchilarning kreativ fikrlash kompetensiyalari ham baholanadi. Unda o‘quvchilar maktabda egallagan bilimlarini qanchalik eslab qolganliklari emas, balki olgan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishlari, ijodiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari baholanadi.

TALIS (Teaching and Learning International Survey) [74] bu – maktab ta’limi tizimi o‘qituvchilar qatlami(korpusi)ni o‘qitish va ularni o‘rganish bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar majmuasi bo‘lib, OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti homiyligida o‘tkaziladigan maktab ta’lim muhiti, kasbiy sharoitlar va o‘qituvchilarni professional/mahoratli pedagog darajasigacha rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli va nufuzli xalqaro qiyosiy tadqiqotlardir [71].

TALIS so‘rovnomasi natijalari dunyo maktablaridagi akademik muhit, o‘qituvchi va maktab direktorlarining kasbiy faoliyati, ularning malaka oshirishlariga oid mavjud sharoitlar haqida fikr yuritishga undaydi. Mazkur keng ko‘lamli tadqiqot ota-onalar o‘z farzandlari taqdirini ishonib topshirayotgan ta’lim dargohlarida sodir bo‘layotgan pedagogik, uslubiy va ijtimoiy jarayonlar to‘g‘risidagi imkon qadar xolis ma’lumotlarni to‘plash, tahlillar natijasida uni takomillashtirishga to‘sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan. Tadqiqot natijalarini tahlil

qilish har bir mamlakatdagi bo‘lajak o‘qituvchilarini kasbiy va metodik tayyorgarligini har tomonlama rivojlantirish imkon beradi.

A.Avloniy nomidagi ilmiy-tadqiqot instituti O‘zbekiston Respublikasida 48 ta boshqa mamlakatlarda olib borilgan TALIS-2018 tadqiqotlar natijalari asosida 2021 yilda ichki tadqiqotlar olib bordi [130].

Tahlillar natijasida o‘qituvchilarning malakasini oshirish bo‘yicha kompentensiyalarni rivojlantirish, o‘qitish metodlarini takomillashtirish, o‘quv dasturlari mazmuni va o‘quvchilarni baholash, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish hamda Koreya, Vetnam va Finlandiyada malakasini oshirishi ularga ijobiy tasir ko‘rsatishi aniqlangan. Bundan ko‘rinib turibdiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning PISA xalqaro baholash dasturi asosida metodik tayyorgarligini rivojlantirish dolzarb mavzulardan biri ekanligini isbotlaydi.

“1958 yilda Germaniyadagi YUNESKO Ta’lim Institutida bir guruh olimlar, pedagogik psixologlar, psixometrlar va sosiologlar uchrashib, maktablar va o‘quvchilarni samarali baholash ta’limga kirish va uning natijalarini tekshirish to‘g‘risida bahslashadilar va tadqiqot guruhini tuzadilar. 1967 yilda Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assosiatsiyasi (IEA) tashkil yetildi. Assosiatsiya asoschilari butun dunyo bo‘ylab turli maktab tizimlaridan dalillarni olishga kirishadi. 1960 yilda 12 ta davlatda (Belgiya, Angliya, Finlyandiya, Fransiya, Germaniya Federativ Respublikasi, Isroil, Polsha, Shotlandiya, Shvesiya, Shveysariya, AQSh va Yugoslaviya) “O‘n ikki mamlakatda uchuvchi tadqiqot- “Pilot Twelve-Country Study” deb nomlanuvchi birinchi xalqaro tadqiqot o‘tkazildi. Ular 13 yoshli o‘quvchilarning matematika, o‘qishni tushunish, geografiya, tabiatshunoslik fanlaridan savodxonlik darajalarini baholaydilar. 1964 yilda Birinchi Xalqaro Matematik Tadqiqot (FIMS- First International Mathematics Study) xuddi shu o‘n ikki mamlakat tomonidan 13 yoshli talabalar va oxirgi kurs o‘quvchilari uchun o‘tkazildi. 1970–1971 yillarda Olti mavzuli tadqiqot yoki Birinchi xalqaro ilmiy tadqiqot (FISS-First International Science Study) tabiiy fan, o‘qishni tushunish, adabiyot ta’limi, ingliz tilini chet tili, fransuz tili fuqarolik ta’limini 14 yoshli o‘quvchilar uchun o‘rganib chiqdi.

Asosiy mavzularni davriy o‘rganish g‘oyasi 70-yillarning oxirida paydo bo‘lgan. Maqsad mamlakatlarga matematika va tabiiy fan bo‘yicha yutuqlar standartlari tendensiyalari haqida muhim ma’lumotlarni taqdim yetish va vaqt o‘tishi bilan ta’lim yutuqlarining o‘zgarishini o‘lchashdir. 1980-1981 yillarda 20 ta davlatda ikkinchi xalqaro matematika tadqiqoti (SIMS-Second International Mathematics Study) va 1983–1984 yillarda ikkinchi xalqaro tabiy fanlar tadqiqoti o‘tkazildi. Tadqiqot (SISS-Second International Science Study) 24 mamlakatda o‘tkazildi (o‘sha yerda)” [72].

Matematika va tabiiy fan bo‘yicha birinchi to‘rt bosqichli baholash 1995 yilda o‘tkazilgan. O‘shanda u uchinchi xalqaro matematika va tabiiy fanlarni o‘rganish deb nomlangan va yarim milliondan ortiq ishtirokchilarni qamrab olgan. U o‘sha paytda qiyosiy ta’limning yeng yirik va yeng katta tadqiqoti hisoblangan. Qirq oltita davlat baholashda besh sinfdan yarim milliondan ortiq o‘quvchi ishtirok yetdi. Vaqt o‘tishi bilan xalqaro baholashlarning ommabopligi oshdi, bu ishtirokchi mamlakatlar sonining ko‘payishidan ko‘rinib turibdi. 1999 yilda PISAning ikkinchi bosqichi o‘tkazildi va PISA takrori deb nomlandi. Keyingi bosqichlar har to‘rt yilda o‘tkazilib kelinyapti.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-29-Apreldagi “O‘zbekiston Yil xalq ta’limiga muvofiq 2030-yilgacha Respublikasi taraqqiyot konseptsiyasini to‘g‘rilash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni.

3. Abdullaeva B.S. Boshlang‘ich ta'lim sifat-samaradorligini ilg‘or pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tuzatish. “Boshlang‘ich ta’lim va jismoniy madaniyat yo‘nalishida sifat va samaradorlikni belgilang: muammo va echimlar” xalqaro ilmiy konferentsiya. Toshkent, 2017 yil 25 may, 11 bet [56]

4. Gustafsson J.E., Hansen K.Y., Rosén M. PISA va PIRLS: To‘rtinchi sinfda o‘qish, matematika va fan yutuqlari o‘rtasidagi aloqalar -Implications for erta Learning PISA & PIRLS International Study Center, Boston College.2018. 432B.

5. Ismailov A.A., O‘quvchilarning ta'limdagi yutuqlarini o‘rganish uchun xalqaro talablar asosida ta loyihaning nazariy va institutsional asoslari, Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar (2022-yil No 2).

6. Jumaev M.E. O‘qituvchining ijodiy shaxs sifatida rivojlanishida bo‘lajak Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik matematik tayyorgarlik. Monografiya. -T.: “Fan” nashriyoti, 2009 y. 240 tikish. [55,132]

O‘QUVCHILARNING LINGVOMADANIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

T.Sh.Muhammadiyev
GDPI Ta’lim sifatini nazorat
qilish bo‘limi bosh mutaxasissi
e-mail: tulaganmuhammadiyev282@gmail.com

Annotatsiya: Kompetensiyalar — bu shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikmalar, qobiliyatlar va shaxsiy xususiyatlar to‘plamidir. Kompetensiyalar individual yoki jamoaviy ishning sifatini oshirishga, maqsadga erishishda samarali bo‘lishga yordam beradi. Ular insonning nafaqat professionalligi, balki shaxsiy rivojlanishi hamda jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun muhimdir.

Kalit so‘zlar: Kompentensiya Kompentensiya modeli Kompetensiya tahlili Aloqa kompetensiyasi Liderlik kompetensiyasi Jamoa bilan ishlash kompetensiyasi Moslashuvchanlik Strategik fikrlash.

Annotation: Competencies are a set of knowledge, skills, abilities and personal characteristics that a person needs to successfully perform a specific activity. Competencies help to improve the quality of individual or collective work, to be effective in achieving the goal. They are important not only for a person's professionalism, but also for personal development and successful functioning in society.

Key words: Competency Competency Model Competency Analysis Communication Competency Leadership Competency Teamwork Competency Adaptability Strategic Thinking

Bugun kunda ta’lim sohasida kompetentlilik kabi tushunchalar muomalada juda keng foydalanilmoqda. Kompetensiyani rivojlantirish mazmuni o‘quvchilarda fikr va mulohazalarini o‘z ona tilida erkin, aniq, qisqa, ravon va tushunarli tarzda bayon eta olishiga, o‘z nutqida adabiy til normalariga rioya qilgan holda so‘zlash, imlo va uslubiy xatolarsiz fikr almashishga yordam beradi. Umumta’lim maktablarida mazkur kompetensiyalarga ega o‘quvchini tarbiyalash “Ona tili” fanining zimmasidadir. Ona tili darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarda tilshunoslikka oid nazariy bilimlarni boyitish emas, balki o‘quvchilarda mazkur bilimlarni amaliyotda tadbiq eta olish, qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish deb belgilab olish bugungi kun ta’lim sohasi oldida turgan asosiy muammo hisoblanadi. Mazkur muammoning yechimi sifatida o‘quvchilarda lingvistik bilimlarni badiiy adabiyot vositasida shakllantirish esa nazariy bilimlarni kontekst ichida kelishi bilan bog‘lagan holda tushuntirish bilim oluvchilarning o‘qib o‘rganganlarini tushunarli va esda qolarli bo‘lishini taminlaydi.

Kompetentlik nafaqat shaxsning bilimdon ekanligi, balki o‘z bilimlarini uzluksiz ravishda namoyish eta olishi va egallagan bilimlarini yangilab borish ham demakdir. Kompetentlik mutaxassisning ma’lum bir faoliyat uchun tayyor ekanligini bildiradi. Ta’lim-tarbiya jarayonida bola ruhiyati va uning imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish maqsadga muofiq, ya’niy o‘quvchiga fanni tushuntirish jarayonida o‘zini darajasida tushuntirilsa va rial voqialarga misollar yordamida yoritilib borilsa maqsadga erishilgan hisoblanadi.

Uzluksiz ta’lim tizimini joriy etish, shuningdek, mustaqil fikr egasi, erkin va ijodkor shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda alohida ahamiyat kasb etmoqda. O‘quvchi va talabalarni ona tili darslarida mustaqil, ijodiy fikrlashga o‘rgatish, ular ongida ma’naviy-ma’rifiy inqilob hosil qilishga intilish lozim. Shuning uchun yangi dastur va darsliklarda grammatik qoidalarni yodlatishdan voz kechish, ijodiy tafakkur tarzini shakllantirish, dars va mashg‘ulotlarni o‘quvchi va talabalarning nutqiy malakasini yuzaga keltirishga qaratish maqsad qilib olindi. Til o‘qitishda til va nutq hodisalarining farqiga yetmaslik ko‘pgina chalkashliklarni keltirib chiqarmoqda. Til va nutq tushunchalarini bir-biridan ilmiy asosda farqlash uni o‘qitish metodikasi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Chunki til birliklarining grammatik belgilarini, birikuvini va vazifasini bilishning o‘zi mazkur tildagi nutqni egallash uchun yetarli emas. Asosiy maqsad tilning grammatik qurilishi asosida nutq faoliyatini egallash bo‘lganligi sababli, mashg‘ulot materiallarini tanlash, darslarni tashkil etish ishlari o‘quvchilarning nutqini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilishi lozim. Shuning uchun til ma’ruza orqali emas, balki nutq ko‘rinishlarini tahlil qilish, so‘z birikmasi va gap modellarini o‘zlashtirish, esda saqlash orqali o‘rganiladi.

Ta’limni rivojlantirish, o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishda zamonaviy usullardan foydalanish bo‘yicha qator tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan, ta’lim tizimiga innovatsion texnologiyalar va raqamli texnologiyalarni joriy etish ta’limda integratsiyalashgan darslarni tashkil etishda ulardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda bugungi kun o‘quvchilariga alohida e’tibor qaratilib, ularni sog‘lom, aqliy rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, iqtidori va intellekti yuqori, hayotiy nuqtayi nazarga ega, vatanga mehr muhabbatli qilib tarbiyalash, ijtimoiy faolligini oshirish, ijodiy va intellektual salohiyatini qo‘llab quvvatlash ishlari olib borilmoqda. Davlat ta’lim standartlarida ko‘zda tutilgan kompetensiyalar va o‘quv jarayonini interaktiv boshqarish mahorati tamoyillariga asoslangan pedagogik faoliyatini baholash mezonlarini ishlab chiqish hisoblanadi. Bugungi kunda o‘quvchilar uchun yangi nashr qilingan ona tili darsliklari, o‘qituvchidan juda katta mehnat, tinimsiz izlanishda borishni talab qiladi. O‘quvchiga tayyor qoidalarni yodlatib emas, balki ijodiy fikrlash orqali uning mustaqil fikrlashga tayyorlab borishni nazarda tutadi. O‘quvchilarining kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘qituvchilarning axbarot-kommunikasiya texnologiyalari savodxonligi muhum ahamiyatga ega hisoblanadi. Shuning uchun ham bugungi kunda o‘qituvchi hamda o‘quvchilarning zamonaviy axbarot-kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanish savodxonligini oshirish o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish muhum ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda o‘qituvchilarni ilmiy, metodik salohiyatlarini oshirishda o‘quvchilarga lingvomadaniy kompetensiyalarini shakillantirishda bir qancha talablar qoyilmoqda.

Kompetensiya shaxsning murakkab, ta’limiy tuzulishi bo‘lib, u o‘zida shaxsning intellektual, irodaviy, kreativ, emotsional sifatlarini o‘zida jamlaganki, ular faoliyatdan ko‘zlangan maqsad uning o‘zgarib boruvchi sharoitida amalga oshib borishini ta’minlaydi. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, kompetensiya shaxsning yuqori xislati bo‘lib, uning shakllanishi ta’limning hal qiluvchi oqibat, natijasi hisoblanadi. Respublikamizda ta’limning uzluksizligi, uzviyligi, o‘quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda tayanch kompetensiyalar belgilab olindi. Kommunikativ kompetensiya-o‘quvchilarning o‘zaro muloqot almashunivini yo‘lga qo‘yadigan, jamiyatda o‘rnini his etadigan va fikrini teran bayon etadigan qobilyatini ko‘rsatadi. O‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi-o‘quvchi o‘rgangan bilimlarni mustahkamlash, ularga asoslanib boshqa bilimlarni qidirish va o‘zlashtirish orqali o‘zini o‘zi rivojlantirish qobilyatini bildiradi. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi-o‘z fuqarolik huquqi, burchi va vazifalarini biluvchi, o‘quvchi kompetensiyadan iborat. Milliy va umummadaniy kompetensiya-o‘quvchining milliylik ruhiyatini rivojlanishi, umummadaniy qadryatlarning tarkib topishiga qaratilgan kompetensiya. Kompetensiyalarni shakllantirishda o‘quvchilarni innovatsion texnologiyalar yordamida dars o‘tilishi juda yuqori samara beradi. So‘nggi yillarda respublikamizda til o‘qitish tizimini yangicha innovatsion sifat bosqichiga olib chiqishga oid islohotlar umumiy o‘rta ta’lim ona tili darslarida o‘quvchilarga nutqiy kompetensiya komponentlarini egallashga doir ilmiy-nazariy bilimlarni chuqur o‘rganish, erkin, kreativ, ilmiy va

mantiqiy fikrlash hamda atrof-muhitga ongli munosabatni rivojlantirish, og‘zaki va yozma savodxonligini mustaqil ifodalay olishlari uchun zarur imkoniyatlar bermoqda. Ta’limga kompetensiyaviy, integrativ va kommunikativ yondashuv o‘quvchilarda ilmiy tafakkur potensialining o‘sishi, kasbiy kompetentlikning faollashuvi, izlanuvchan, yangilikka intilgan, harakatchan, tashabbuskor, o‘zining professional maqsadlarini aniq anglaydigan, yetuk, barkamol shaxs bo‘lib yetishishiga ijobiy, samarali ta’sir ko‘rsatadi. Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturida “Ona tili fani o‘quvchi shaxsida fikrlashga, o‘zgalar fikrini anglashga, o‘z fikrini og‘zaki hamda yozma shaklda nutq sharoitiga mos ravishda to‘g‘ri va ravon bayon qila olishga qaratilgan nutqiy (kommunikativ) kompetensiyani rivojlantirish, o‘quvchida til qurilishiga oid o‘zlashtiriladigan amaliy bilimlarni fonetika, leksika, so‘z tarkibi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni rivojlantirish” nazarda tutadi. O‘quvchilarda ushbu malaka talablarini rivojlantirish va takomillashtirishda esa ona tili o‘qituvchisining o‘rni beqiyosdir. O‘quvchilarning to‘g‘ri mantiqiy fikrlashini rivojlantirish borasida ona tili fani o‘qituvchisining roli juda muhimdir. U hamma vaqt o‘quvchilarni to‘g‘ri jumla tuzishga, ravon mulohaza qilishga, fikr yuritishga, yozish o‘rgatib boradi. Demak, nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida ona tili o‘qituvchisi kontekstli o‘qitish va zamonaviy yondashuvlar asosida o‘quvchilarga mazmunan va grammatik jihatdan to‘g‘ri jumla tuzishni, mustaqil fikr yuritishni hamda o‘z fikr-mulohazalarini og‘zaki hamda yozma bayon qilishda olingan bilimlarni amalda qo‘llay olishni o‘rgatib boradi. Ona tili nafaqat barcha fanlarni o‘zlashtirishda, balki umuman, jamiyatda insonlarning o‘zaro munosabatga kirishishida muloqotning shakllanishida ham ahamiyatlidir. Ona tili darslarida milliy til – ona tilini o‘qitishda har bir sinfda o‘quvchilar egallashi ko‘zda tutilgan nutqiy faoliyatning asosiy to‘rt lisoniy ko‘nikmasini, ya’ni nutqni tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish amallari bo‘yicha talab etiladigan malaka va ko‘nikmalar me’yori rivojlantirilib boriladi. Inson hayoti davomida nutqiy faoliyatning ta’siri va ahamiyati, nutqning doimiy o‘sib boruvchanligi, oilada, jamiyatda va ta’limda mazkur kompetensiyaning rivojlanish xususiyatlari aks etishi, ayniqsa, ona tili ta’limida o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish, o‘quvchilarni o‘z fikrini mustaqil, erkin va asosli bayon qila olish ko‘nikmasini o‘stirish orqali nutqiy faoliyatga tayyorlash jarayonini sifatli tashkil etish va kutilgan natijaga erishishda ona tili darslarida ta’lim oluvchining og‘zaki hamda yozma nutqini namunali darajaga olib chiqish to‘g‘risida fikr yuritgan. Nutqiy kompetensiya uzluksiz ta’limda o‘qitiladigan barcha fan predmetlarining integratsiyalashuvi natijasida takomillashib boradi va o‘quvchilarning o‘z nutqi ustida ishlashiga imkon beradi. Nutqiy kompetensiya o‘quvchilarning amaliy faoliyati davomida axborotlar bilan ishlashi, turli nutqiy vaziyatlarda o‘zgalar fikrini tinglashi va o‘z fikrini mustaqil bayon eta olishi, mantiqiy fikrlashi, og‘zaki yoki yozma ma’lumot olish va ma’lumot berish jarayonlarida adabiy til me’yorlariga amal qilgan holda lisoniy qoidalarni qo‘llashi natijasida takomillashib boradigan nutqiy bilim, ko‘nikma va malakalarni qo‘llay olish qobiliyatidir. O‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalari ular mavjud bo‘ladigan barcha lisoniy hamjamiyatlarda, ya’ni o‘z oilasida, tengdoshlari davrasida, ijtimoiy muhitlarda amalga oshiriladigan nutqiy faoliyatlari davomida sayqallanib boradi, chunki o‘quvchi o‘z navbati bilan ham so‘zlovchi, ham tinglovchi pozitsiyasini egallaydi, jarayonning faol ishtirokchisi sifatida savol-javoblarda qatnashadi, munosabat bildiradi, o‘z fikrlarini himoya qilishda so‘z boyligidan to‘la foydalanishga ehtiyoj sezadi, shu holat o‘quvchi leksikasida hikmatli so‘zlar, maqollar, hikoyalardan eshitib, o‘qib o‘zlashtirgan so‘zlardan amalda foydalanish imkoniyatini yaratadi. Nutqiy kompetensiyani tashkil etuvchi tinglash, so‘zlash, o‘qish va yozish tarkibiy elementlari o‘quvchilarda bir-birini taqoza etuvchi hamda to‘ldirib boruvchi, o‘zaro chambarchas bog‘langan nutqiy jarayonlar bo‘lib, har biri nutqiy faoliyatning rivoji uchun muhim ahamiyatga egaligi bilan ajralib turadi. Umumiy o‘rta ta’limda o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalari tizimli va uzluksiz ravishda o‘qitishning dastlabki bosqichlaridan boshlab rejaga muvofiq til sathlariga oid grammatik qoidalar va ularni mustahkamlashga doir mashq va topshiriqlar asosida rivojlantirilib boriladi. Ona tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalari ham rivojlantirilib boriladi. Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan axborot asrida til o‘qitish tizimida ham zamonaviy yondashuvlar, interfaol metodlar va zamonaviy didaktik vositalardan foydalangan

holda o‘quvchilarda tinglash, so‘zlash, o‘qish va yozish nutqiy ko‘nikmalarni kompleks rivojlantirish bugungi davr talabidir. Ona tili darslarida o‘quvchilarga nutqiy kompetensiya tarkibiy elementlarining funksional mazmunini singdirish va amalda qo‘llashga o‘rgatish ularning jamiyatda kommunikativ aloqaga kirishlarida, og‘zaki va yozma muloqot jarayonlarida faol ishtirokini ta’minlashga xizmat qiladi.

Bugungi shiddatli davr har bir insondan bolalik chog‘idan boshlab qunt bilan o‘qish, ilm va hunar o‘rganishni talab etmoqda. O‘quvchining savodxonlik darajasini, uning ijtimoiy hayotda tutgan o‘rni ona tilidan hosil qilingan bilim va malakalari asosiga quriladi. Ma’lumki, har bir milliy til o‘zida moddiy olamni aks ettirishdan tashqari ruhiy olamni, qayg‘u-alamlari-yu shodliklarini ham o‘rinda tugal ifodalaydi. Insonda har bir narsaga nisbatan o‘z munosabatini bildirish imkoniyati bor va bu imkoniyat har gal tilning muayyan shakllari orqali yuzaga chiqariladi. Tilning o‘ziga xos nafosatini o‘quvchilarga yetkazish, his qildirish, sezish va undan oqilona foydalanish maqsadida hozirda ona tili ta’limida an’anaviy usullardan tashqari zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanilmoqda. O‘quvchilardagi loqaydlik, beparvolikni yo‘qotib, dadillikka, ijodkorlikka chorlaydi, mutelik, tobelik, nofaollik kabi salbiy xususiyatlarga barham beradi. Ona tili darslarida nutqiy kompetentsiyani rivojlantiruvchi ta’lim vazifalarini yaratishda integratsiya masalasi til ta’limida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan mavzudir. Nutq malakasi samarali muloqotda hal qiluvchi rol o‘ynaydi va u o‘quv rejasini tuzishda va o‘qitish amaliyotida ehtiyotkorlik bilan e’tiborni talab qiladi. Ona tili darslarida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish bilan bog‘liq qiyinchiliklar va imtiyozlar haqida umumiy ma’lumot beradi, uning o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun oqibatlarini yoritadi. Integratsiya yondashuvi til ko‘nikmalarining o‘zaro bog‘liqligini tan oladi va o‘qish, yozish, tinglash va gapirishning bir vaqtda rivojlanishiga urg‘u beradi. Texnologiya integratsiyasi nutq amaliyotini va shaxsiylashtirilgan o‘rganishni osonlashtirish vositasi sifatida o‘rganiladi. Raqamli vositalar va onlayn platformalar o‘quvchilarning interaktiv nutq vazifalarini bajarish va darhol fikr-mulohazalarni olish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, o‘qituvchilar kasbiy rivojlanishdan o‘tish va faol ishtirok etish, hamkorlik va mulohaza yuritishni rag‘batlantiradigan qo‘llab-quvvatlovchi sinf muhitini yaratish orqali integratsiya va nutq kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Muammolarni hal qilish va samarali integratsiya strategiyalarini taklif qilish orqali tilni o‘qitishga kompleks yondashuvni qo‘llash muhimligini ta’kidlaydi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantiradi, tildan haqiqiy foydalanishni targ‘ib qiladi va ularni real hayotdagi til bilan tanishishga tayyorlaydi. Kompetentsiyaviy yondashuvni tatbiq etish, o‘quvchilarning tayanch hayotiy va fanga oid kompetentsiyalarini shakllantirish jarayoni modelining prognostik komponentlarini aniqlashtirish, maktab yoshidagi o‘quvchilarda tayanch hayotiy kompetentsiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan didaktik vaziyatlarni loyihalashning maqbul mexanizmlarini takomillashtirishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, o‘quvchilarning tayanch hayotiy va fanga oid kompetentsiyalarini tashxislashning modifikatsion metodikalarini ishlab chiqish, o‘quvchilarda hayotiy kompetentsiyalarini rivojlantirishning ta’limga asoslangan muhim dolzarblik kasb etadi. O‘quvchilarning tayanch hayotiy va fanga oid kompetentsiyalarini shakllantirish imkoniyatlarini kengaytirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu esa, ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarida tayanch hayotiy kompetentsiyalarni shakllantirishning didaktik imkoniyatlarini aniqlashtirish, tayanch hayotiy kompetentsiyalarni tarkib toptirishning ijtimoiy-pedagogik tizimini takomillashtirishni taqozo etadi. Nutqiy tajriba ona tilini amaliy bilish, oilada, ko‘cha-ko‘yda, jamoat joylarida boshqalardan eshitish orqali maydonga keladi. Nutqiy kompetensiya nutqiy tajriba va til haqidagi bilim munosabati bir butunligi asosida shakllanadi. Shunday ekan, o‘qituvchi o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish jarayonida bu ikki tomonning o‘zaro munosabatini hisobga olishi katta ahamiyatga ega. Nutqiy kompetensiya (kommunikativ kompetensiya) o‘quvchining notanish matnni ifodali o‘qiy olish, o‘zgalar fikrini va matn mazmunini anglash hamda uni og‘zaki qayta bayon qila olish, fikrni yozma ravishda izchil ifodalay olish darajasi hisoblanadi. Lingvistik kompetensiya – maktab o‘quvchisining lingvistik kompetensiyasi deganda til sistemasi haqidagi bilimga, lingvistik tafakkurga, yangi til vaziyatlarda

bilim va ko‘nikmalarini mustaqil qo‘llash tajribasiga ega bo‘lgan o‘quvchining shaxsiy xislatlari tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, lingvistik kompetensiya ijtimoiy hodisa va belgilar sistemasi sifatida til haqida, tilning qurilishi va funksiyalashishi haqidagi o‘quvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmasi hamda bulardan turli vaziyatlarda mahorati anglashiladi. Umuman olganda, lingvomadaniy yondashuv orqali nutq ko‘nikmalarini shakllantirish, til o‘rganish jarayonini yanada boy va mazmunli qilishga yordam beradi, shu bilan birga, o‘quvchilarni global madaniy tafovutlarni hurmat qilishga va o‘zaro tushunishni rivojlantirishga rag‘batlantiradi. Lingvomadaniy nutq ko‘nikmalari til va madaniyatni bir butun sifatida qabul qilib, bu ikki omilni birgalikda rivojlantirishni anglatadi. Ushbu ko‘nikmalar tilni o‘rganishda madaniy kontekstlarni hisobga olishni talab qiladi.

Madaniy kontekstda tilni qo‘llash bu ko‘nikma o‘quvchining tilni o‘rganayotganda madaniy omillarni hisobga olishini talab qiladi. Masalan, biror bir ibora yoki so‘z turli madaniyatlarda turlicha ma’noga ega bo‘lishi mumkin. Shu sababli, tilni o‘rganishda u yoki bu iboraning madaniy kontekstini bilish muhim. Madaniy tafovutlarni anglash va hurmat qilish lingvomadaniy ko‘nikmalar o‘quvchilarga turli madaniyatlarning o‘ziga xosliklarini anglash va hurmat qilishga yordam beradi. Bu ko‘nikma nafaqat tilni, balki turli madaniy urfodatlar, qadriyatlar va ijtimoiy qoidalarni tushunishni ham o‘z ichiga oladi. Kommunikativ kompetentsiya madaniy kontekstlarda muloqot qilish qobiliyati, ya’ni turli madaniyat vakillari bilan samarali va hurmatli muloqot qila olish qobiliyati. Bu ko‘nikma tilning grammatik jihatlari bilan bir qatorda madaniy jihatlarini ham o‘z ichiga oladi. Interkultural kompetentsiya turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar. Bu, turli madaniy tafovutlarni tushunish, ularni hurmat qilish va moslashish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Ona tili va adabiyotni o‘qitishga kompetensiyaviy yondashuv bu o‘qituvchi shaxsining yoshlarni til haqidagi bilimlarini oshirish bilan birgalikda, muammoli vaziyatlarda bu bilimlardan o‘rinli va maqsadga muvofiq ravishda foydalana olish qobiliyatiga ega shaxs sifatida tarbiyalashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yishdan iboratdir.

Xulosa qilib aytsak ona tili va adabiyot o‘qituvchisining bosh vazifasi faqat bilimga ega yoshlarni tarbiyalash bilan cheklanmay, balki bu bilimlarga ega bo‘lish bilan birgalikda yuzaga kelgan muammoli vaziyatlarda o‘rinli foydalana oladigan, malaka va ko‘nikmasi rivojlangan shaxslarni tarbiyalashdan iboratdir. Demak, ta’limning barcha turlarida, xususan, tilga oid ta’limda kompetensiyaviylikni rivojlantirishga e’tibor qaratish barkamol avlodni tarbiyalashning tayanch nuqtasi bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O‘qituvchi faoliyatida pedagogik deontalogiya va kompentlikning roli va ahamiyati Ortiqov.O.R – 2021 yil.

2. Ona tili. O‘rta ta’lim muassasalarining 11- sinfi va kasb- hunar ta’limi muassasalari o‘quvchilari uchun darslik. Mahmudov.N. va boshq. – T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018 yil.

3. A.G‘ulomov, M.Qodirov va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: “Fan va texnologiya”, 2012 yil.

4. Kelajak-til sohiblariniki. Til va adabiyot ta ’limi Rasulov R. (2020) yil.

5. Ona tili va adabiyot darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash mahorati. Science and Education, 2020 yil.

2. Til – millatning ma’naviy merosi. Tilning leksik-semantik tizimi, qiyosiy tipologik izlanishlar va adabiyotshunoslik muammolari N.Shayxislamov U.Baykabilov 2020 yil.

4. Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). Rafiyev A G‘ulomova N. “Sharq”, 2013 yil.

5. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya N.Sayidahmedov T.: 2003 yil.

THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN PREPARING ELEMENTARY STUDENTS FOR INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS

Utanbaeva Dildora Abdikhadirovna
Senior teacher of the Department of
“Methodology of preschool and primary education”
Gulistan State Pedagogical Institute, PhD in pedagogical science

Abstract: this article highlights the importance of digital technology in preparing elementary students for the PIRLS International Assessment Program, analyzes and subjectively reacts to Methodist scholars ' research on the use of digital technology in preparing elementary students for international assessment programs. Also listed are the goals, objectives of the mobile application “PIRLS UZBEKISTAN”, which was created to prepare elementary students for the PIRLS International Assessment Program

Keywords: PIRLS, International Assessment Program, primary grade, digital technology, information technology, mobile application, text reading comprehension, question-assignments, reading literacy, creative thinking.

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlashda raqamli texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan, metodist olimlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini xalqaro baholash dasturlariga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari tahlil qilingan va subyektiv munosabat bildirilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlash uchun yaratilgan “PIRLS UZBEKISTAN” mobil ilovasining maqsadi, vazifalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS, xalqaro baholash dasturi, boshlang‘ich sinf, raqamli texnologiyalar, axborot texnologiyalari, mobil ilova, matnni o‘qib tushunish, savol-topshiriqlar, o‘qish savodxonligi, ijodiy tafakkur.

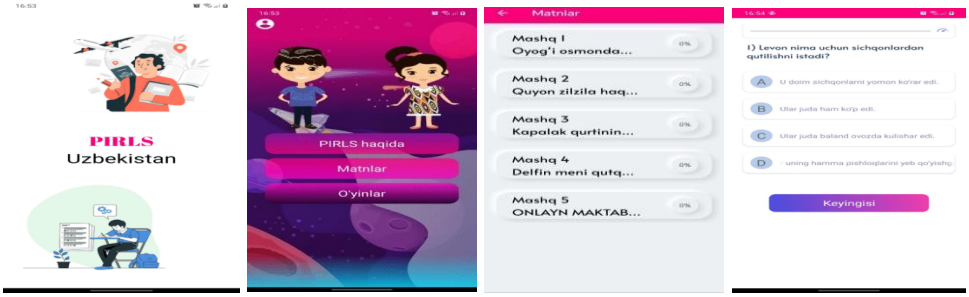
Increasing their knowledge on the basis of modern advanced, innovative methods to students during the development of today's information technology, the cultivation of speech skills through educational educational tasks is one of the main tasks of the teacher of the subject of reading literacy and native language literacy.

During the work with students during the course of the lesson on reading and understanding the text in the preparation of Primary School students for the International Assessment Program, attention should be paid to creativity, which positively affects their logical thinking and directs them to create an effective speech product. It is also advisable to carry out lexical, grammatical and in this regard systematic work when introducing them to selected texts in foreign countries in repetition lessons. Specifically, mice with feet in the sky-Roeld Dahl.

Researcher Sh.T.Kayumova, based on her dissertation” improving methodological readiness to train future primary school teachers on the basis of the TIMSS International Assessment Program", noted that " interest in applying innovative technologies, pedagogical and information technologies to the educational process in the educational process is increasing day by day, while in traditional education students are taught to acquire only ready-made knowledge, while in primary education modern technologies, he noted that he teaches them to analyze, even to draw conclusions themselves”.

One of the main tasks of reading literacy classes is to improve reading competence in students and positively influence them on their axiological rebirth on the basis of this competence, as well as to develop these skills. A.X.Suyarova believes that " the use of the multimedia E-information educational resource in the lessons of mother tongue and reading literacy in the elementary grades of Secondary Schools will serve to develop reading literacy of students, increase their interest in education and expand their boundaries regarding language knowledge”[163].

As a result of our research, we created the PIRLS UZBEKISTAN mobile application.

Created by us, using interesting interfaces through digital technologies, PIRLS and ePIRLS provide an opportunity for international assessment programs to be used by teachers and students of higher and secondary special education institutions, including graduates of the primary education direction, public education institutions, researchers, in Republican educational institutions through the mobile application “PIRLS UZBEKISTAN”, which serves to prepare elementary students. Information about the PIRLS study, a mobile application that includes exercise texts, serves as an important tool in the effective preparation of elementary students for international research.

The purpose of the mobile application: an innovative approach to preparing elementary students for PIRLS and ePIRLS international assessment programs using digital technologies.

Tasks of the mobile application: to provide students with information about the PIRLS International Assessment Program; to increase students ‘ interests when working with the recommended exercise books when preparing for the PIRLS International Assessment Program; to provide the opportunity to work with exercise books at any time; to reduce paperwork(it will not be necessary for each student to print separate exercise books); to; formation of students ‘ ability to think creatively through games.

Expected result from the mobile application:

1. Elementary students develop an understanding of the PIRLS International Assessment Program as well as the skills to work with texts in PIRLS exercise books.
2. In preparation for the PIRLS International Assessment Program, an interesting mechanism for working with exercise books using digital technologies is put into practice.
3. With PIRLS exercise books, you will be able to work at any time.
4. The opportunity to reduce paperwork, make the most of digital technologies.
5. It becomes possible to work over and over again on each text.
6. Parents are also involved in the process of preparing elementary students for the PIRLS International Assessment Program.
7. In parents and students, there is confidence in the fairness and transparency of the results.
8. The teacher saves time.

The successful participation of students in the PIRLS International Assessment Program requires that each of us approach this process responsibly while showing the position of our state between the participating states. The use of the PIRLS UZBEKISTAN mobile application serves as an important tool in the effective preparation of students for PIRLS and ePIRLS international research.

Referenges:

1. Abdikhadirovna, U. D. (2022). Possibilities of improving the methodology of preparing primary class students for the international assessment program based on digital technologies (example of pirls). *Innovation in the modern education system*, *3*(25), 159-163.
2. Abdixadirovna, U. D. (2022). Reviews on Preparation for the Pirls International Assessment Program. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, *6*, 696-700.
3. Abdixadirovna, U. D. (2022). The role of digital pedagogy in the development of student oral and written speech in primary school mother tongue lessons
4. Dilrabo, E., & Dildora, U. (2023). Modern Approaches Natural Science Lessons.

5. Qayumova Sh.T. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini TIMSS xalqaro baholash dasturi asosida o‘qitishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent – 2022

6. Suyarova A.X. Multimedia ta`lim resurslari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent – 2022.

7. Utanbaeva, D., & Sodiqboyeva, A. (2024, May). THE USE OF INNOVATIVE TECHNIQUES IN TEACHING TEXT ANALYSIS IN THE LESSONS OF” READING LITERACY. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 3, pp. 156-159).

8. Utanbayeva, D. (2023). BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIGA SAMARALI TAYYORLASHDA BADIIY MATNLAR BILAN ISHASHNING AHAMIYATI. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, *2*(4), 27-31.

9. Utanbayeva, D. A. (2020). BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI ONA TILI TA'LIMI JARAYONIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISH. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 236-239).

10. Utanbayeva, D., & Sa’dullayeva, D. (2024). CONTENT OF TEACHING ELEMENTARY STUDENTS TO ANALYZE THE TEXT IN THE LESSONS OF" READING LITERACY". *Modern Science and Research*, *3*(5), 759-762.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA LIRIK JANRGA XOS SHE’RIY MATNLAR USTIDA ISHLASH

Utanbayeva Dildora Abdixadirovna
GulDPI “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi
katta o‘qituvchisi, p.f.f.d (PhD)
Qurbonboyeva Zuhra Davlatboy qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang‘ich snf o‘quvchlari uchun she’riyat qay darajada muhim ekanligini ko‘rsatilgan, shuningdek, hissiyotni ifoda etish, tasavvurni kengaytirish, nutqiy ravonlikni oshirish ham ko‘zda tutilgan. Turli xil interfaol metodlar orqali she’riy matnlar tahlili bilan ishlash va boshlang‘ich sinflarda she`riy asarlarning o‘ziga xos xususiyati, uni o‘rganishga tayyorgarlik, she’riy asar matni tahlili xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: she’riyat, shoira, ma’naviyat, komil inson, she’riy asarni o‘qishga tayyorgarlik, adabiy tahlil va talqin, didaktik qoida, pedagogik texnologiya.

Abstract: this thesis not only shows how important poetry is for elementary school students, but also provides for expressing emotions, expanding imagination, and increasing speech fluency. We will get acquainted with the analysis of poetic texts through various interactive methods, and in primary classes, we will talk about the characteristics of poetic works, preparation for studying them, and the analysis of the text of a poetic work.

Key words: poetry, poetess, spirituality, perfect person, preparation for reading a poetic work, literary analysis and interpretation, didactic rule, pedagogical technology.

Boshlang‘ich sinflarning o‘qish darslarida garchi ilmiy jihatdan bo‘lmasa-da, amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar o‘qib o‘rganiladi. “O‘qish savodxonligi” darsliklariga, asosan, hikoya, she’r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan. Bulardan tashqari, ilmiy-ommabop asarlar ham o‘qitiladi.

She’r ohang jihatidan ma`lum bir tartibga solingan, his-tuyg‘u ifodasi sifatida vujudga kelgan hayajonli ritmik nutqdir. She’riy nutqni ohang jihatidan ma`lum bir tartibga solish vositalari ritm (bir-biriga monand kichik bo‘laklarning izchil va bir me’yorda takrorlanib kelishi) va qofiya (misralarning oxirida keladigan ohangdosh so‘zlar) hisoblanadi. She’rni o‘qiganda

kichik yoshdagi o‘quvchilar tabiat va jamiyat voqea-hodisalarining poetik tasviridan hayajonlanishlari muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinflarda she’r tarzida yozilgan hikoyalar, ertaklar, lirik va epik she’rlar o‘qitiladi. She’riy hikoya, she’riy ertaklarda syujet, ya’ni voqealar tizimi va uning rivoji xarakterlidir. Lirik she’r “biror hayotiy voqea-hodisa ta`sirida insonda tug‘ilgan ruhiy kechinma, fikr va tuyg‘ular orqali turmushni aks ettiradi”. Lirik she’rning xususiyati “kishining his-tuyg‘uga to‘la hayajonli nutqini ta’sirliroq ifodalashda qo‘l keladi”.

Badiiy asar tahlil va talqini har jihatdan yetuk va komil inson tasvirini o‘rganishga qaratilishi (sotsialistik jamiyat kishisini — yasama obrazning tadqiqiga emas) adabiyotning bosh vazifasi (insonning ezgu tuyg‘ulari tarbiyasi)ni — adabiyot ilmining mazmunini tamoman o‘zgartirdi. She’riy ohangni his qilmaslik, matn so‘zlarini to‘la tushunib yetmaslik she’r yodlashni zerikarli mashg‘ulotga aylantiradi. Ma’nosi anglanmagan matnni yodlash oson kechmaydi.

“... Unda hech bir tasodifiy va ortiqcha narsa yo‘q. Ham m a qismlar butunga buysungan, hammasi bitta maqsadga yo‘naltirilgan, hammasi birlikda bitta go‘zallik, yaxlitlik, individuallikni maydonga keltiradi”.

Boshlang‘ich sinflarda she’riy matnlarni o‘rganish orqali ularni tarbiyalab ham boramiz. Chunki har bir asar va undan chiqarilgan xulosa bolalarning bilimli, saviyali, odob-axloqli bo‘lib yetishishida muhim rol o‘ynaydi. Masalan 4-sinf “O‘qish savodxonligi “ dasrligidagi Halima Ahmedovaning “Tabiat darsi” she’rini birgalikda tahlil qilamiz. She’r nomi qandaydir ilmiy narsalar haqida aytmoqchidek tuyulgan bo‘lsa-da, aslida unday emas. Chunki bu she’r orqali Parij, London shaharlariga borsang ham, o‘z tug‘ilgan go‘shangni qo‘msashing, unga talpinishing she’rda ochiq va tushunarli tarzda bayon etilgan:

“...Bir kuni mehmonga borsak qaygadir,
Qo‘msayman nur to‘la supachamizni.
Ichikib qolasan, sog‘inib darrov,
O‘zimizning eski kulbachamizni...”

Inson o‘zi tug‘ilib o‘sgan makoniga intilib, uni jon-dilidan sevib yashaydi. O‘quvchilarga Vatanni sevish, uni ardoqlash, xizmatida bo‘lish, Vatan ravnaqi uchun munosib hissa qo‘shishlarini o‘rgatish boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining eng asosiy vazifalaridandir. Chunki bola uchun o‘z ustozidan “ideal” inson bo‘lmaydi.

Vatandan uzoqqa ketib yashayotganlar ham aslida o‘z yurtini qo‘msashi, unga intilishi, ammo ba’zi kela olmay qolib ketganlarning qayg‘u-alamlari she’rda aks etgan:

O‘g‘lim,Vatanidan ketganlar asli,
Ruhni tashlab, olib ketganlar tanni.
Dunyo boyligini sig‘dirolsang ham,
Jomadonga joylab bo‘lmas Vatanni!

She’riy asarni o‘rganishni quyidagi kabi bosqichlarda tashkil etish mumkin:

1. She’r matni tahlilidan oldin o‘quvchilarni she`rni o‘qish va tushunishga tayyorlovchi, ularni fikrlashga undovchi metodik ishlar amalga oshiriladi. Bunda she’r mavzusiga bilan aloqador topishmoqlardan, afsonalardan foydalanish bir usul sifatida qo‘llanishi mumkin:

- Vatanni sotgan er bo‘lmas.
- Ona yurting omon bo‘lsa, rang-u ro‘ying somon bo‘lmas

Shuningdek, Vatan haqida berilgan afsona va rivoyatlar, xalq sevadigan vatanparvar insonlar haqida aytishimiz lozim. Masalan, Shiroq. U o‘z vatanini himoya qilish uchun jonini xatarga qo‘yishni lozim bildi.

Savol: Bugungi darsimizda qaysi mavzudagi asarni o‘rganar ekansiz?

2. O‘quvchilarning Vatan haqidagi dastlabki tushunchalarini aniqlash. Buning uchun biz “Zanjir” metodini qo‘llaymiz. Unda bolalarni 3 guruhga bo‘lamiz va har bir guruh o‘z zanjirini uzmasdan Vatan haqida she’r hamda maqollar aytishadi.

3. Xattaxtaga mavzu – “Tabiat darsi” (Halima Ahmedova) yoziladi. O‘quvchilardan she’r muallifining yana qaysi she’rlarini o‘qib o‘rganganliklari va ularning qaysi mavzuda ekani haqida suhbat o‘tkaziladi hamda shoir haqida qisqa ma’lumot beriladi:

Halima Ahmedova - “Ko‘zimning tili”, “Tungi marvaridgullar”, “Erk darchasi”, “Tiyramoh”, “Shafaq ibodati”, “Yosuman gulning soyasi”, “Yashil”, “Nigoh qiblasi” kabi she’rlar muallifi, shoira. Uning kitoblarida insonni yaxshilikka boshlash, ma’nan poklanish, Vatanga muhabbat tuyg‘ulari ifoda etilgan.

4. She’r bilan tanishtiriladi va o‘quvchilarning she’rdan olgan dastlabki tushunchalari aniqlanadi

5. She’r matni ustida ishlash o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmalarini takomillashtirish bilan bog‘lab olib boriladi. − Birinchi to‘rtlikni o‘qing. Unda qaysi so‘z va iboralar o‘z ma’nosida qo‘llanmagan? Ularning qaysi ma’noda qo‘llanganini izohlashga harakat qiling.

− Quyidagi to‘rtlikning qaysi misralarida jonlantirish qo‘llangan? Jonlantirish deganda nimani tushunasiz?

Ajib hayratingda orzu shu’lasi,
Parvozga shaylangan qanotdir yo‘ling…

Mustaqil ish. 1-topshiriq: She’rni ichingizda qayta o‘qing. Qaysi misrada o‘xshatish borligini aniqlang.

Parvozga shaylangan qanotdir yo‘ling.

2-topshiriq. She’r matni asosida xattaxtaga yozilgan so‘zlarning ma’nosini izohlang: ajib, hayrat, shaylanmoq, qo‘msamoq, ichikib, kulbacha, jomadon.

3- topshiriq: Shoir quyidagi misralarda nimalarni nazarda tutadi?

O‘g‘lim, Vatanidan ketganlar asli
Ruhni tashlab, olib ketganlar tanni.

4- ijodiy ish uchun topshiriq: She’r mazmuniga mos rasm chizish.

She’rdan olgan taassurotingizdan foydalanib, Vatan, unga xizmat qilish, e’zozlash haqida 4-5 gapli matn tuzing.

Xulosa qilib aytganda, she’rni o‘qiganda boshlan ich sinf o‘quvchilari tabiat va jamiyat voqea-hodisalarining poetik tasviridan hayajonlanishlari muhim ahamiyatga ega. She’riy hikoya, she’riy ertaklarda syujet, ya’ni voqealar tizimi va uning rivoji xarakterlidir. Lirik she’r “biror hayotiy voqea-hodisa ta’sirida insonda tug‘ilgan ruhiy kechinma, fikr va tuyg‘ular orqali turmushni aks ettiradi”. Lirik she’rning xususiyati “kishining his-tuyg‘uga to‘la hayajonli nutqini ta’sirliroq ifodalashda qo‘l keladi”. Lirik she’rni o‘qish va tahlil qilish o‘qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Holbuki, ko‘p hollarda she’rga oddiy matn nuqtayi nazaridan yondashiladi. Bunday holda she’riy san’at hissiyot bilan bog‘liq ekanligi unutiladi, she’r ma`nosining satrlar, so‘zlar zaminida yashirin berilishi anglab yetilmaydi. Buning oqibatida o‘quvchilar she’rdagi obrazlilikning mag‘zini chaqa olmaydilar. Vaholanki, har qanday asar zaminidagi yashirin ma’noni o‘qish mehnattalab ishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdixadirovna, U. D. (2022). The role of digital pedagogy in the development of student oral and written speech in primary school mother tongue lessonst.

2. Abdixadirovna, U. D. (2022). Reviews on Preparation for the Pirls International Assessment Program. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, *6*, 696-700.

3. Abdikhadirovna, U. D. (2022). Possibilities of improving the methodology of preparing primary class students for the international assessment program based on digital technologies (example of pirls). *Innovation in the modern education system*, *3*(25), 159-163.

4. Dilrabo, E., & Dildora, U. (2023). Modern Approaches Natural Science Lessons.

5. Matchonov S., Shojalilov A., G‘ulomova X. va b. O‘qish kitobi. 4- sinf uchun darslik. – T.: Yangiyo‘l poligraf servis. 2020.

6. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X. va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: Noshir. 2019.

7. Toirova M.E. O‘qish savodxonligi. 4-sinf darsligi. –T.: Novda edutainment, 2023.

8. G‘ulomova X. O‘quvchilarning matn ustida ishlashi//maqola. Til va adabiyot ta’limi, 1994.

9. Utanbayeva, D. A. (2020). BOSHLANG'ICH SINF O‘QUVCHILARINI ONA TILI TA'LIMI JARAYONIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISH. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 236-239).

10. Utanbayeva, D. (2023). BOSHLANG ‘ICH SINF O ‘QUVCHILARINI PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIGA SAMARALI TAYYORLASHDA BADIIY MATNLAR BILAN ISHASHNING AHAMIYATI. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, *2*(4), 27-31.

11. Utanbaeva, D., & Sodiqboyeva, A. (2024, May). THE USE OF INNOVATIVE TECHNIQUES IN TEACHING TEXT ANALYSIS IN THE LESSONS OF” READING LITERACY. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 3, pp. 156-159).

12. Utanbayeva, D., & Sa’dullayeva, D. (2024). CONTENT OF TEACHING ELEMENTARY STUDENTS TO ANALYZE THE TEXT IN THE LESSONS OF" READING LITERACY". *Modern Science and Research*, *3*(5), 759-762.

GLABALLASHUV SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

To‘rabekova Aziza Mirzabek qizi
Nizomiy nomidagi TDPU tayanch doktoranti
azizatorabekova4@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada xaql ta'limi sohasidagi islohotlarning amaldagi natijasi sifatida glaballashuv sharoitida boshlang‘ich ta'limdagi zamonaviy yondashuvlar: kompetensiyaviy yondashuv, kognitiv va pragmatik yondashuvlar haqida xorijlik olimlarning qarashlari nazariy tahlil qilingan va mazkur yondashuvlarning avzalliklari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: yondashuv, kompetensiya, kognitiv yondashuv, pragmatik yondashuv, boshlang‘ich ta'lim, bilim, ko‘nikma, malaka.

Annotation. This article presents a theoretical analysis of foreign scholars' perspectives on modern approaches to primary education in the context of globalization. It examines competency-based, cognitive, and pragmatic approaches, which are considered practical outcomes of public education reforms. The advantages of these approaches are elucidated.

Key words: approach, competence, cognitive approach, pragmatic approach, primary education, knowledge, skills, qualifications.

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimi, xususan, boshlang‘ich ta’lim muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy dunyoda ta’limning mazmuni, usullari va shakllari tez sur’atlar bilan o‘zgarib bormoqda. Globallashuv ta’lim tizimini yangi yondashuvlar bilan boyitib, turli milliy ta’lim tizimlari o‘rtasida tajriba almashinuvini tezlashtirdi. O‘zbekiston ham o‘z navbatida boshlang‘ich ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ta’lim sifatini oshirish va xalqaro tajribalarni integratsiya qilish orqali global ta’lim tizimiga moslashishga intilmoqda. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish, avvalo, ta’lim jarayonida bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Shu maqsadda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan bir qancha muhim qarorlar va farmonlar imzolangan bo‘lib, ular boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish, innovatsion uslublarni joriy etish va pedagoglarning malakasini oshirishda asosiy omil sifatida xizmat qilmoqda. Shu o‘rinda 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Prezident farmoni[1] doirasida, O‘zbekistonning xalqaro standartlarga mos keluvchi ta’lim tizimini yaratish rejalashtirilgan. Bu hujjatga ko‘ra, boshlang‘ich ta’lim tizimida xalqaro tajriba va innovatsion pedagogik yondashuvlar joriy etilishi belgilangan. Ushbu konsepsiya boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘quv jarayonini sifatli tashkil etish, ta’lim jarayonini raqamlashtirish va global miqyosda raqobatbardosh bilim olishga asos bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 3-fevraldagi “Xalq ta’limi tizimini isloh qilish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi F-22-sonli Farmoyishida[2] ta’lim sohasini rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega bo‘lib, unda ta’lim tizimiga zamonaviy texnologiyalarni

joriy etish, o‘qituvchilar uchun qulay ish sharoitlarini yaratish va ularning malakasini oshirishga alohida e’tibor qaratilgan. Ushbu farmon globallashuv sharoitida raqobatbardosh bilim olish uchun muhim bosqich bo‘lib, xalq ta’limi tizimini takomillashtirishni maqsad qilgan. Shuningdek, 11-may 2022-yildagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-sonli Farmonida[3] esa boshlang‘ich ta’lim mazmunini yangilash orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning keng dunyoqarashga ega bo‘lishiga ko‘maklashmoqda. Globallashuv davrida bunday yangiliklar milliy ta'lim tizimining zamonaviy texnologiya va yondashuvlarga moslashuvini kuchaytiradi, bolalarga yangi bilim va ko‘nikmalarni egallashda keng imkoniyatlar yaratadi. Shunday qilib, globallashuv sharoitida O‘zbekiston boshlang‘ich ta'lim tizimini xalqaro tajribalar va ilg‘or pedagogik texnologiyalar bilan boyitishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ymoqda. Shu o‘rinda davlat rahbari tomonidan imzolangan qaror va farmonlar yangi ta’lim yondashuvlari, o‘quv jarayonida innovatsion uslublarni qo‘llash hamda ta’lim sifatini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratib, zamonaviy ta’lim tizimini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etmoqda.

Boshlang‘ich ta’limda **kompetensiyali yondashuv** – bu o‘quvchilarga nazariy bilimlarni berishdan ko‘ra, ularga amaliy ko‘nikma va qobiliyatlarni shakllantirishga qaratilgan ta’lim berish usuli hisoblanadi. Bu yondashuvda o‘quvchilarning bilimlarini hayotda qo‘llash, muammolarni hal qilish, o‘z fikrini aniq va to‘g‘ri ifoda qilish, jamoada ishlash kabi asosiy kompetensiyalarini rivojlantirishga urg‘u beriladi. Boshlang‘ich ta’limda kompetensiyali yondashuv o‘quvchilarning intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi qator ko‘nikmalarni qamrab oladi. Kompetensiyaviy ta’limga asoslangan standartlarni tahlil qilishdan oldin kompetensiyaviy ta’limning mohiyatini aniqlab olish zarur bo‘ladi. Pedagogik terminlar lug‘atida “kompetensiya” so‘ziga quyidagicha ta’rif berilgan: “Ma’lum bir vazifani adekvat tarzda bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar majmui hamda tajriba” [4].

Kompetensiya (lotincha ***“competo” – erishypman, munosibman, loyiqman***) – u yoki bu sohadagi bilimlar, tajribalar; shaxsning biron-bir sohadan xabardorligi, shu sohani bilish darajasi [5].

Kompetensiyali yondashuvning asosiy maqsadlari:

1. **Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim**: o‘quvchilarga faqatgina nazariy bilimlarni berish emas, balki ularni kundalik hayotda, turli vaziyatlarda qo‘llay olishni o‘rgatishdir.

2. **Hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish**: o‘quvchilarga ijtimoiy hayotda zarur bo‘lgan tanqidiy fikrlash, muloqot qobiliyati, o‘zini boshqarish, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish kabi qobiliyatlarni rivojlantirish.

3. O‘ziga ishonchni mustahkamlash: kompetensiyali yondashuv yordamida o‘quvchilar o‘z qobiliyatlarini kashf etishadi va ulardan samarali foydalanishni o‘rganishadi, bu esa ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Boshlang‘ich ta’limda **kognitiv yondashuv** – bu o‘quvchilarning bilish jarayonlariga asoslangan yondashuv bo‘lib, ularning diqqatini axborotni qabul qilish, qayta ishlash, esda saqlash va yangi bilimlarni anglab yetishga qaratadi. Bu yondashuvning asosiy maqsadi o‘quvchilarning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning bilim olish jarayonini faollashtirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Kognitivizm (lotincha *“cognoscrere”* – “bilmoq” so‘zidan olingan) – psixologiya va pedagogikadagi yetakchi nazariyalardan biri. Ushbu nazariya tarafdorlari fikricha, inson miyasi “qora quti” va o‘rganish jarayonini samarali tashkil qilish uchun uning uchida qanday jarayonlar sodir bo‘lishini tushunish kerak. Bilim bu – “sxema”la yig‘indisi [6].

Kognitiv yondashuv quyidagi asosiy elementlarni o‘z ichiga oladi:

1. Bilish jarayonlarini rivojlantirish.

2. **Bilimlarni shakllantirish va qo‘llash.**
3. **Metakognitiv ko‘nikmalar.**
4. **Qiziqish va ichki motivatsiyani oshirish.**
5. **O‘yin va amaliy mashg‘ulotlar.**

Kognitiv yondashuvning afzalliklari:

- o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantiradi;
- o‘z bilimini boshqarish va baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- ta’lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi;
- yangi bilimlarni amalda qo‘llash imkonini beradi.

Kognitiv yondashuv boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning aqliy salohiyatini oshirishga, ularning bilimga bo‘lgan qiziqishini rag‘batlantirishga va ularni kelajakdagi ta’lim jarayonlariga tayyorlashga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda **pragmatik yondashuv** – bu bilimlarni hayotda qo‘llashga yo‘naltirilgan, amaliy va foydali ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan ta’lim usulidir. Pragmatik yondashuvda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning bilimlarni real hayotda qo‘llay olish qobiliyatini shakllantirish maqsad qilingan. Bu yondashuvga ko‘ra, ta’lim jarayonidagi asosiy **maqsad** – o‘quvchilarga hayotiy vaziyatlarda zarur bo‘ladigan ko‘nikmalarni o‘rgatishdir.

Boshlang‘ich ta’limda pragmatik yondashuvlarning asosiy xususiyatlari:

1. Hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish.
2. **Amaliy mashg‘ulotlarga e’tibor qaratish.**
3. **Muammoli ta’lim va loyiha asosidagi ta’lim.**
4. **Ta’limni qiziqarli va mazmunli qilish.**
5. **Shaxsiy tajriba va kuzatuvlarga asoslangan o‘qitish.**

Yuqoridagi xususiyatlaridan kelib chiqib, ta’limda pragmatik yondashuvning afzalliklari quyidagilrdan iborat deyishimiz mumkin:

- **Amaliy ko‘nikmalar:** bu yondashuv o‘quvchilarga bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni o‘rgatadi.
- **Ijodiy va tanqidiy fikrlash:** o‘quvchilarning muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.
- **O‘ziga ishonchni oshiradi:** bolalar bilimlarni real hayotda qo‘llashni o‘rganish orqali o‘ziga ishonch hosil qiladi va o‘z mustaqilligini oshiradi.
- **Kuchli motivatsiya:** real hayot bilan bog‘liq mavzular orqali o‘quvchilarda o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiya shakllanadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, boshlang‘ich ta’limda kompetensiyaviy, kognitiv va pragmatik yondashuvlarning qo‘llanilishi zamonaviy ta’lim jarayonini yanada samarali va amaliy qilishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlarning har biri o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish, bilim olish jarayonini chuqurlashtirish va ularni real hayotda qo‘llash imkoniyatini kengaytirishga qaratilgan. Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarning hayotiy ko‘nikmalarga ega bo‘lishiga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu jarayonda ularning individual imkoniyatlari, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. Bu yondashuv boshlang‘ich ta’limni shunchaki bilim olish jarayoni sifatida emas, balki amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish jarayoni sifatida qaraydi va bolalarning jamiyatdagi faolligini oshirishga xizmat qilsa, kognitiv yondashuv esa o‘quvchilarning bilish jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bilimlarni chuqur anglash va tahlil qilishni ta’minlaydi. Kognitiv yondashuv orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, axborotni qayta ishlash va o‘z bilimlarini mustahkamlash ko‘nikmalari shakllanadi. Bu yondashuv bilimlarning ichki mazmunini anglashni chuqurlashtiradi va o‘quvchilarda intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Pragmatik yondashuv o‘quvchilarga o‘rganilgan bilimlarni real hayotda qo‘llash imkonini beradi. Bu yondashuv bilimlarning amaliy ahamiyatini ko‘rsatib, bolalarni real muammolarni hal qilishga tayyorlaydi va ularning shaxsiy tajribalarini boyitishga yordam beradi. Pragmatik yondashuv boshlang‘ich ta’limni hayot bilan bog‘lab, o‘quvchilarni amaliy faoliyatga undaydi. Shunday qilib, ushbu uch yondashuvning uyg‘unligi boshlang‘ich ta'lim tizimida muhim o‘rin tutadi. Ular o‘quvchilarning ko‘p qirrali rivojlanishini ta'minlab, ularning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy qobiliyatlarini oshiradi. Zamonaviy boshlang‘ich ta'limda ushbu yondashuvlarni integratsiyalash orqali o‘quvchilarning mustaqil, kreativ va hayotiy ko‘nikmalar bilan boyitilgan shaxs sifatida shakllanishiga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Prezident farmoni. 29.04.2019.
2. “Xalq ta’limi tizimini isloh qilish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi F-22-sonli Farmoyish. 03.02.2022.
3. “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-sonli Farmoni. 11.05.2022.
4. Collins III J. W. and O‘Brien N. P. (Eds). The Greenwood Dictionary of Education. 2nd Edition. Santa Barbara: “Greenwood”. 2011.
5. “Pedagogika” ensiklopediyasi, “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” nashriyoti, Toshkent, 2015.
6. Sxema (yunoncha “schema” – “shakl” so‘zidan) – insonda mavjud bo‘lgan dunyoqarash, bilimlar, tushunchalar, xatti-harakatlar yig‘indisi.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Kabulova Sanobar Eshnazarovna
Sanobarkabulova56@gmail.com
Преподавател кафедры “Педагогики и психологии”
Гулистанского государственного педагогического института

Ташкулова Жасмин Рашид кизи
jasminatashkulova@gmail.com
Студентка 2 курса Гулистанского государственного
педагогического института

Анотанация. В данном тезисе рассматривается создание инклюзивной образовательной среды для детей с особыми потребностями с исполь-зованием современных технологий. Подчеркивается важность адаптивных технологий, обучающих приложений и интерактивных платформ, способ-ствующих индивидуализации обучения. Также акцентируется внимание на необходимости профессионального развития педагогов и поддержки родителей в использовании технологий. Статья предлагает рекомендации по интеграции технологий в образовательный процесс, направленные на улучшение качества обучения и социального взаимодействия детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: инклюзия, технологоия, педагог, потребности, инклюзивное обучение, взаимодействие, интеграция, развитие, инклюзивное образование, устройства, физические условия, зрение, оборудование, безбарьерное образование, социализация, образовательные потребности, ОВЗ, адаптация

Abstract: The paper looks at creating an inclusive educational environment for children with special needs using modern technology. The importance of adaptive technologies, learning applications, and interactive platforms that promote individualization of learning is emphasized. Attention is also focused on the need for professional development of teachers and support for parents in the use of technology. The article offers recommendations for integrating technology into the educational process, aimed at improving the quality of learning and social interaction of children with special needs.

Key words: inclusion, technology, educator, needs, inclusive learning, interaction, development, inclusive education, devices, physical conditions, vision, training, equipment, barrier-free education, socialization, HIA, educational needs, adaptation.

Инклюзивное образование – это концепция, согласно которой абсолютно все дети включены в общую систему образования и обучаются вместе со своими сверстниками в обычных школах по месту жительства. Цель инклюзивного образования – создание условий

для максимальной социализации детей с особыми потребностями, их успешной адаптации и полноценного развития потенциала.

Концепция инклюзивного образования.

- Все дети учатся вместе – это развивает толерантность и эмпатию у здоровых детей, формирует позитивное инклюзивное мышление и отно-шение к людям с инвалидностью. Дети с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) имеют возможность постоянно общаться со сверстниками, что способствует их социализации и максимально возможной самостоя-тельной жизни в будущем.

- Дети с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) имеют возможность постоянно общаться со сверстниками, что способствует их социализации и максимально возможной самостоятельной жизни в будущем.

Образовательная среда и применение интерактивных технологий в инклюзивном обучении (на примере предметов естественно-матема-тического и технологического циклов).

Одним из факторов образовательной среды в условиях инклюзивного образования являются санитарно-гигиенические условия проведения образовательного процесса. Данный документ содержит требования к классной доске, освещенности, уровню шума, режимам проветривания, параметрам рабочего места и т. д. Мебель в учебном кабинете должна со ответствовать возрасту и росту учащихся. Цвет классной доски не должен утомлять зрение, она должна быть удобна для размещения наглядности.

Цвет изображений и букв должен быть контрастным по отношению к фону. Если наглядность не соответствует данным требованиям, то необходимо предложить ребенку соответствующий раз даточный материал. Особое внимание следует уделить уровню освещённости помещения. Для учащихся с ослабленным зрением нормы выше, чем для ребенка без особенностей в развитии, поэтому для таких детей следует предусмотреть дополнительный источник света. Размещение учащихся в учебной аудитории выполняется с учетом их особенностей и рекомендаций медицинской комиссии. Например, дети, страдающие светобоязнью, должны сидеть как можно дальше от естественных источников света. Для поддержания работоспособности необходимо соблюдать режим проветривания и чисто ту рабочих мест. Уровень шума не должен превышать 70 Дб – это предельно допустимое давление звука. На уроках повышенной опасности (физике, химии, технологии) следует следить за соблюдением правил охраны труда.

Для отдельных учащихся с особыми возможностями здоровья может быть предусмотрено гибкое расписание в соответствии с адаптированной программой и индивидуальным учебным планом, которое позволяет уменьшить количество уроков в день, сократить рабочую неделю до пяти дней. Это может быть обусловлено противопоказаниями на определенные формы работы. При организации урочной деятельности и самостоятельной домашней работы необходимо дозировать нагрузки, связанные с использованием нарушенного канала информации. Например, для детей с ослабленным зрением недопустимы задания, связанные с чтением больших текстов, в качестве альтернативы может быть использована электронная аудиокнига.

Оборудование для инклюзивного образования:*Пандусы и лифты:* Для обеспечения доступности школьного пространства учащимся на инвалидных колясках и с ограниченными возможностями передвижения.

Специализированная мебель: Регулируемые столы и стулья, которые можно адаптировать под индивидуальные физические потребности учащихся.

Тактильные полосы и знаки: Для учащихся с нарушениями зрения, обеспечивающие безопасность и ориентацию в пространстве.

Специальное оборудование для слабовидящих и слепых: Включая увеличительные устройства, шрифт Брайля на оборудовании, аудиокниги и программы с голосовым управлением.

Слуховое оборудование и системы FM: Для учащихся с нарушениями слуха, обеспечивающие четкое восприятие речи учителя и одноклассников.

Интерактивные доски и сенсорные экраны: Помогают сделать учебный процесс более визуальным и интерактивным, что особенно важно для учащихся с особыми образовательными потребностями.

Компьютеры и планшеты с соответствующим программным обеспечением: Для адаптивного обучения, включая программы для чтения с экрана, специализированные образовательные приложения.

Специализированные учебные пособия: Например, учебники с увеличенным шрифтом, тактильные книги, обучающие игры и материалы для развития моторики.

Оборудование для физической реабилитации и терапии: Включая спортивные и терапевтические тренажеры, которые могут использоваться для физического развития и реабилитации.

Тихие комнаты и зоны отдыха: Пространства, где учащиеся могут отдохнуть и восстановиться, особенно важны для детей с аутизмом и сенсорными перегрузками

Одна из последних стратегий специального образования это инклюзия. Как сообщает Н.В.Борисова, «инклюзия означает полное вовлечение ребенка с осо быми образовательными потребностями в жизнь школы».

«Безбарьерная среда — комплекс мер для обеспечения доступности и со здания равных возможностей для лиц с особенностями психофизического разви тия во всех сферах жизни общества». Н.Н.Буковцова пишет, что без барьерной образовательной средой является доступная среда для детей-инвали дов, которая обеспечивает доступ к образовательным ресурсам и совместный процесс их обучения в обычных школах.

Безбарьерное образование и его четыре основных положения:

1. Планирование обучения и воспитания на основе точно определенного желаемого результата.
2. Программирование учебно-воспитательного процесса в виде строгой последовательности действий учителя и ученика.
3. Сопоставление результатов обучения и воспитания с первоначально намеченным результатом как в ходе учебно-воспитательного процесса (монито ринг), так и при подведении итогов.
4. Коррекция результатов на любом этапе учебно-воспитательного про цесса.

Говоря о технологиях инклюзивного образования, то мы понимаем те тех нологии, которые ведут к созданию условий для качественного доступного об разования всех без исключения детей, то есть безбарьерного образования. Н.В.Борисова выделяет две большие группы инклюзивных технологий: организаци онные и педагогические. Организационные технологии связаны с этапами орга низации инклюзивного процесса:

− технологии проектирования и программирования;
− технологии командного взаимодействия учителя и специалистов;
− технологии организации структурированной, адаптированной и доступной среды.

Проектирование и программирование являются необходимыми технологиями для реализации принципов инклюзивного об разования.

Среди педагогических технологий можно выделить те, которые могут быть успешно использованы в инклюзивной практике учителем на уроке. Классификация их осуществляется в соответствии с задачами и ролью в организации совместного образования детей с различными образователь-ными потребностями.

1. Технологии, направленные на освоение академических компетенций при совместном образовании детей с различными образовательными потребностями: технологии дифференцированного обучения, технологии индивидуализа ции образовательного процесса.

2. Технологии коррекции учебных и поведенческих трудностей, возника ющих у детей в образовательном процессе.

3. Технологии, направленные на формирование социальных (жизненных) компетенций, в том числе принятия, толерантности.

4. Технологии оценивания достижений в инклюзивном подходе.

5. Технологии, индивидуализирующие образовательный процесс.

Особенности технологий инклюзивного образования

- Если ранее содержание образования ориентировалось на нормативность развития, то сегодня акцент переносится на развитие «жизненных навыков», социального взаимодействия и создание адекватных условий для социализации всех студентов, имеющих отклонения в развитии, включения их в социум. В специальном образовании эти тенденции и раньше имели место. Факторы, причины и условия, порождающие разнообразие индивидуальных траекторий развития, всегда находились и находятся в центре внимания, и их учёт является важнейшим принципом работы со студентами с проблемами в развитии. В реальности специального образования технологии всегда адаптируются в соответствии с особенностями конкретного студента.

- Требуется модель психолого-педагогического сопровождения инклюзивной образовательной вертикали и разработка адекватных поставленным задачам технологий психолого-педагогического сопровож-дения инклюзивных процессов, создание условий реализации разработанных технологий.

Литература:

1. Компания "Новация" – комплексное оснащение школ и детских садов./ Инклюзивное образование: как создать поддерживающую среду.

2. Сборник научных трудов по материалам XXV Международной научно-практической конференции, 12 декабря 2020 года, /XXV Международная научно-практическая конференция.

3. Рындак В.Г., Аллагулов А.М., Челпаченко Т.В. Оренбургский государственный педагогический университет. Оренбург, Россия. (стр. 70-73)

4. Государственное бюджетное профессиональное образовательное учреждение «Тверской политехнический колледж»РУМЦ Тверской области/ Применение технологий инклюзивного образования для создания безбарь-ерного обучения обучающихся с ОВЗ Учебно-методическое пособие по предметам естественно-математических и технологических дисциплин для обучающихся с задержкой психического развития, слабослышащих и слабовидящих. (стр 10-13), (16-17)

5. Музафарова, Е.А. Технологии инклюзивного образования как средства для создания безбарьерного обучения детей с ОВЗ /Е.А. Музафарова. – Текст: непосредственный //Образование и воспитание. - 2016. – (стр 89-91)

TA’LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Saxobidinova Ozodaxon Isomidinovna
"Aniq fanlar" kafedrasi o‘qituvchisi
e-mail: sahobidinova@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamoniaviy o‘qitishda ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanish, pedagogikda yangicha yondashuv asosida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari, mamalakatimizda raqamli ta’lim muhitini yaratishdagi imkoniyat va sharoitlar ilmiy tahlil etilgan.

Kalit sozlar: Iped, elektron doska, raqamli ta’lim muhiti, inson kapitali, psdagogik texnologiya, ta’lim jarayoni, loyihalash texnologik yondashuv.

Abstract: This article scientifically analyzes the use of advanced pedagogical technologies in modern education, the possibilities of digital technologies in organizing the educational process based on a new approach to pedagogy, as well as the possibilities and conditions for creating a digital educational environment in our country.

Keywords: iPad, electronic board, digital educational environment, human capital, pedagogical technologies, educational process, project-technological approach.

«Kelajakning raqamli sanoatini yaratish» - inson kapitalini rivojlantirish darajasini oshirish orqali mamlakatni raqamli transformatsiyasini ishga tushirishni, ta’limda tezkor sur’atlarda raqamli o‘zgartirishni talab qiladi. Bugungi kun auditoriyalari o‘n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta’lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham raqamli avlodning yetti ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, tablet, fablet, smartfon va smart-soatlari paydo bo‘ldi. Bunday zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qiladi. Raqamli avlod ota-onalarimiz o‘rgangan uslubda o‘qitilishi mumkin emas va bo‘lmasligi ham kerak. Bu avlodni o‘qitishda qora doska va oq bo‘rdan foydalanish mumkin emas. Qora doskani oqiga va bo‘rni markerga o‘zgartirish hech narsani o‘zgartirmaydi, ya’ni zamonaviy talabalarni bilim olishga va mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishish ko‘nikmalarini rivojlantirishga undash usuli bo‘la olmaydi. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovasion ta’lim texnologiyalari va didaktik modellarni ommaviy va samarali qo‘llash orqali ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish zarur. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida tadqiqotga asoslangan yondashuvdan faol foydalanish lozim va bu bilan ilmiy tadqiqotda talabalarning ko‘nikmalarini rivojlantirish va IT- kompetensiyaga asoslangan ijodiy qobiliyatlarini va ijodiy fikrlashlarini shakllantirish mumkin. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari – ta’lim tizimidagi barcha muammolarga yechim emas, balki raqamli avlod uchun ma’ruzalar va seminarlarni ma’lumotlarga boy va interaktiv qilib amalga oshirish vositasidir. Shuni ham ta’kidlab o‘tish lozimki, o‘qituvchilar talabalarning ehtiyojlariga yo‘naltirilgan interfaol o‘quv jarayonida asosiy rolni saqlab qoladi. O‘qituvchining obro‘si va uning faoliyatining samaradorligi faqatgina kurs mazmunidagi bilimlar darajasi va uning pedagogik qobiliyatiga emas, balki muayyan o‘quv materialini to‘plash, qayta ishlash va o‘qitishda Kelajakning inson kapitalini rivojlantirish darajasini oshirish orqali mamlakatni raqamli transformatsiyasini ishga tushirishni, ta’limda tezkor sur’atlarda raqamli o‘zgartirishni talab qiladi. Bugungi kunda mamlakatimizning har sohada jahon maydonida yetakchilik qilayotgan g‘oya va texnologiyalarni joriy etish imkoniyatiga ega qudratli davlatga aylanganligini faxr bilan e’tirof etish mumkin. Jumladan, raqamli iqtisodiyot rivojlangan mamlakatlarda o‘zining cheksiz imkoniyatlar maydoni ekanligini namoyon qilganligi bois, bizning davlatimizda ham bu yo‘nalishlarda ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Ma’lumki, iqtisodiyot har sohaning asosi, richagi va harakatlantiruvchi kuchidir. Shu jumladan, pedagogikaning ham. Chunki ta’lim-tarbiya jarayonining iqtisodiyotga bog‘liqligi, ishlab chiqarishning muhim omilligi barcha davlat hujjatlarida yaqqol belgilab qo‘yilgan.

Bugungi kun auditoriyalari o‘n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta’lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham raqamli avlodning yetti ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, tablet, fablet, smartfon va smart- soatlari paydo bo‘ldi. Bunday zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qiladi. o‘qituvchining qanchalik zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Boshqacha qilib aytganda, raqamli asrda ta’lim qayta ko‘rib chiqilishi va ta’lim paradigmasi o‘zgartirilishi shart, chunki talabalarga ortiq an’anaviy uslsubda o‘qishni hohlaydilar va o‘qituvchilar ham bu kabi odatiy usulda o‘qitishni davom ettirishlari kerak emas.

Raqamli avlod ota-onalarimiz o‘rgangan uslubda o‘qitilishi mumkin emas va bo‘lmasligi ham kerak. Bu avlodni o‘qitishda qora doska va oq bo‘rdan foydalanish mumkin emas. Qora doskani oqiga va bo‘rni markerga o‘zgartirish hech narsani o‘zgartirmaydi, ya’ni zamonaviy

talabalarni bilim olishga va mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishish ko‘nikmalarini rivojlantirishga undash usuli bo‘la olmaydi.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovasion ta’lim texnologiyalari va didaktik modellarni ommaviy va samarali qo‘llash orqali ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish zarur. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida tadqiqotga asoslangan yondashuvdan faol foydalanish lozim va bu bilan ilmiy tadqiqotda talabalarning ko‘nikmalarini rivojlantirish va IT-kompetensiyaga asoslangan ijodiy qobiliyatlar ini va ijodiy fikrlashlarini shakllantirish mumkin. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari – ta’lim tizimidagi barcha muammolarga yechim emas, balki raqamli avlod uchun ma’ruzalar va seminarlarni ma’lumotlarga boy va interaktiv qilib amalga oshirish vositasidir. Shuni ham ta’kidlab o‘tish lozimki, o‘qituvchilar talabalarning ehtiyojlariga yo‘naltirilgan interfaol o‘quv jarayonida asosiy rolni saqlab qoladi. O‘qituvchining obro‘si va uning faoliyatining samaradorligi faqatgina kurs mazmunidagi bilimlar darajasi va uning pedagogik qobiliyatiga emas, balki muayyan o‘quv materialini to‘plash, qayta ishlash va o‘qitishda Professor-o‘qituvchining ma’naviy-axloqiy qiyofasi va qanchalik zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash darajasiga bog‘liq bo‘ladi.

Boshqacha qilib aytganda, raqamli asrda ta’lim qayta ko‘rib chiqilishi va ta’lim paradigmasi ta’lim va tarbiya birligi prinsipi asosida o‘zgartirilishi shart.

Jahon ta’lim tizimida texnologik yondashuvga asoslangan innovasion-kreativ muhitni qaror toptirish, bo‘lajak o‘qituvchilarda analitik va prognostik kompetentlikni rivojlantirish, refleksiv yondashuv asosida darslarni tahlil qilish malakalarini shakllantirishning texnologiyalari ta’lim jarayoniga tatbiq etilgan. Bo‘lajak o‘qituvchilarda interfaol mashg‘ulotlarni tashkil etish, maxsus-metodik kompetentlikni rivojlantirish, pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarida o‘quv materiallarini strukturalashtirish, o‘qitish jarayonini loyihalashga tayyorlash, o‘qitish jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish mexanizmini takomillashtirish, bo‘lajak o‘qituvchilarda mustaqil malakalarini rivojlantirish bo‘yicha amaliy ishlar olib borilmoqda.

Jahonda texnologik yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik faoliyatini takomillashtirish, interfaol o‘qitish texnologiyalarini dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda qo‘llash jarayonlarini intensiv loyihalashga doir ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilarni dars jarayonini loyihalash va rejalashtirishga tayyorlash, axborot-tahliliy kompetensiyasini rivojlantirish, texnologik yondashuvning didaktik imkoniyatlarini kengaytirish, bo‘lajak o‘qituvchilarda darsni tahlil etish malakalarini rivojlantirish bo‘yicha ham ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda.

Respublikamizda so‘nggi yillarda oliy ta’lim sifatini oshirish, bo‘lajak o‘qituvchilarning darslarini tahlil qilish, kasbiy-pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish, kredit-modul tizimini o‘qitish jarayoniga joriy etish modeli va mexanizmlarini ishlab chiqishning me’yoriy asoslari yaratilmoqda. “Uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta’lim va o‘qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish” kabi vazifalar belgilab berildi. Bu esa, texnologik yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda darsni tahlil qilish malakalarini shakllantirishning didaktik xususiyatlarini aniqlashtirish jarayonni amalga oshirishning tashkiliy modeli va mexanizmlarini takomillashtirish sharoitlarini kengaytiradi.

Ma’lumki, bugungi kunda har bir OTM kompyuter sinflari hamda mutaxassislar bilan yetarli darajada ta’minlangan. Biroq bu kabi sharoitlardan to‘g‘ri va samarali foydalanish uchun o‘qituvchining o‘zida AKT yoki raqamli o‘qitish usullariga motivatsiya yetishmayapti. Natijada ayrim o‘qituvchilar faqatgina ochiq darslarda(shunda ham o‘zgalarning ko‘magi ostida) gina AKT dan foydalanib dars o‘tmoqdalar. Bu holat o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ma’lum bir to‘siqni yuzaga keltiradi. O‘z o‘rnida yoshlarning ko‘z o‘ngida o‘qituvchining mavqeni saqlab qolish masalasi ustida ishlash talab etilmoqda.

Pedagogik texnologiyalar sinf-dars tizimini turli yo‘nalishlarda takomillashtirgan holda o‘qituvchi-talaba faoliyatini “sub’yekt-sub’yekt” munosabatlari qonuniyatlari asosida tashkil etishni ifodalaydi, ya’ni bu o‘rinda hamkorlik pedagogikasi ta’lim-tarbiya mazmunini innovasion yondashuvlar asosida boyitib boradi. Pedagogik jarayon texnologik yondashuv mazmunida o‘z

yechimini topadi. Bu o‘rinda pedagog-olim M.Ochilov “Agar jamiyat davlat buyurtmasidan ta’lim tizimining maqsad-vazifalariga, undan shu o‘quv yurtining, o‘quv predmetining uning bo‘limlari, mavzulari, ayrim o‘quv masalalarining maqsadi, vazifasiga qarab berilsa, o‘ziga hos maqsadlar tizimi hosil bo‘ladi,”- deb ko‘rsatgan.

1. Maqsadlarni ta’lim mazmuniga binoan belgilash.
2. Ta’lim maqsadini o‘qituvchi faoliyati orqali aniqlash.
3. Ta’lim maqsadlarini talaba shaxsining ruhiy, aqliy, estetik jarayonlari shaklida ifodalash.
4. Ta’lim maqsadini talabaning o‘quv–bilish faoliyati orqali qo‘yish.

Demak, bizning nazarimizda pedagogik texnologiyaning mohiyati ta’lim-tarbiya maqsadini amalga oshirishning maqbul yo‘lini aniqlashdan iborat. Bu degani, o‘quv materialining mazmun-mohiyatini puxta egallagan, pedagogik texnika va texnologiyani uyg‘unlashtira oladigan o‘qituvchigina dars jarayonining mas’uliyatini his etgan holda, uning maqsadga erishish yo‘lida zarur shart-sharoitlarni yarata oladi. O‘qituvchining maqsadi talaba maqsadi bilan uyg‘unlashadi. Bu jarayon, pedagogik texnologiyaning samaradorligini ta’minlaydi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyaning eng asosiy belgilaridan biri, talabaning faolligini ta’min etadigan metodlarni, axborot texnologiyalari vositasida samarali qo‘llagan holda, didaktik maqsadga erishish. Shunga ko‘ra, pedagogik texnologiya birinchi galda ta’lim jarayonini ilmiy-amaliy asosda qurishga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘qituvchi va talaba munosabati o‘zaro hamkorlik hamda hamfikrlilik prinsipiga asoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Intant Septia Latifa. The analyses of teachers lesson plan through behavioral objektives theory.// Atlantic press № 9. 2017.-6-10 p.
2. Karimova G.Q. Texnologik yondashuvjarayonida pedagogik monitoringni amalga oshirish imkoniyatlari.// Zamonaviy ta’lim. №4. 2019.- 35-39
3. Kovalenko O.Yu. Innovasionnыye formы podgotovki uchiteley v SSHA.// Molodoy uchennыy № 10.2013.-S.506-509/ http: // www/moluch.ru /authors / 10687/
4. Kryukova Ye.A. Lichnostno –razvivayuщiye obrazovatelnыye texnologii: priroda, proyektirovaniye, realizatsiya: Monografiya.- Volgograd: Peremena, 1999.- S.196.
5. Leontyev D.A. Syennost kak mejdissiplinarnoye ponyatiye: opыt mnogomernoy rekonstruksii. // Voprosы filosofii.-№ 4

INKLYUZIV TA’LIMDA MUAMMO VA ULARNING YECHIMLARI

Bazarov Sardor Kenjaboy o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
Gadoyboyeva Munavvar Rustam qizi
Boshlang‘ich ta'lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda inklyuziv ta’limning xalqaro tarixi va erishilgan natijalar, mamlakatimizda inklyuziv ta'lim tizimini joriy etishga qo‘yiladigan talablar, mazkur tizimni joriy etish oldida turgan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: *inklyuziv ta’lim, xalqaro tajriba, natija, ta’lim usullari, muammo, yechim.*

Abstract: This thesis describes the international history of inclusive education and the resources it has achieved and facilitates its subsequent loading, and uses its perspective to help them. The ways of introducing this new system of inclusive education, during production, are described.

Key words: *inclusive education, international experience, result, educational methods, problem, solution.*

Ta'lim muassasalarimizda sog‘lom va imkoniyati cheklangan bolalarning birgalikdagi ta'lim tizimining joriy etilishi yurtimizda xalqaro inson huquqlari me'yorlariga mos islohotlar amalga

oshirilayotganining dalilidir. Inklyuziv ta’limning xalqaro tarixi, XX asrning boshlariga boring taqaladi lekin o‘tayotgan yillarda uning rivojlanishida katta o‘zgarishlar bo‘lmoqda. Inklyuziv ta’limning xalqaro tarixi va ta’lim tizimlarida inson huquqlarini bajarish va har bir o‘rganuvchi shaxs uchun o‘zlashtirilgan ta’lim turlarini ta’minlash maqsadida qanday rivojlanayotganligini o‘rganish uchun katta muhiyatga ega.

Inklyuziv ta’limning boshqa turlari bilan solishtirilganda, unda o‘rganuv-chilar va o‘rganayotganlar uchun erishilgan natijalar va ulardan oqilona foydalanishning xalqaro miqyosdagi o‘rnini ta’kidlash juda muhimdir. Erishilgan natijalar, o‘rganuvchilarning va o‘rganayotganlarning o‘qishi yoki o‘rganishi jarayonlari natijasida paydo bo‘layotgan bilim, ko‘nikma va shu qatorda tajribalar hisoblanadi. Bu natijalar har bir o‘rganuvchi va o‘rgangan shaxs uchun maxsusdir va ularning o‘zlashtirishlariga yordam beradi desak yanglishmagan bo‘lamiz.

Inklyuziv ta’lim tizimida o‘rganuvchilar o‘zlarining erishilgan natijalarini qatorida ularni qo‘llash uchun bir nechta usullarni o‘rgana olishlari lozim. Bu usullar, ta’limda o‘rgatilgan bilim va ko‘nikmaarni amaliy hayotda ham foydalanishlariga to‘g‘ri keladi. O‘rganuvchilar o‘zlarining erishilgan natijalarini ta’limdan tashqari hayotlarida ham qo‘llash uchun ma’naviy va amaliy usullardan foydalansalar bo‘ladies. Bular orasida, o‘zlarining so‘nggi maqbul bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni qo‘llash yoki ulardan mustaqil hayotlarida foydalanishlar va shaxsiy hayotlarida rivojlanishlari uchun zarur.

Inklyuziv ta’limni o‘rganuvchilar va o‘qituvchilar uchun o‘zlashtirilgan ta’lim tizimlarini amalga oshirishda yordam berish muhim sanaladi. Bu muammolarni hal qilish yani o‘rganuvchilarni, har bir insonni o‘zlashtirishida uchun zarur bo‘lgan yechimlarni o‘rgatishda qollanilsa ularga yordam beradi. Quyidagi qisqa ma’lumotlarda yani inklyuziv ta’limning muammolari va ularning yechimlari haqida ko‘proq ma’lumotlardan habardor bo‘lishingiz mumkin.

Muammolar: 1. Har bir o‘rganuvchining xususiyliklari: O‘rganuvchilar o‘zlarining ta’lim stili va o‘rganish usullari bo‘yicha farqli xususiyatlarga ega bo‘lishi mumkin. Bu o‘qituvchilarga har bir o‘rganuvchi uchun eng muhim va foydali ta’lim usullarini tanlashda yordam berishni talab qiladi va ularni qulay usullar yordamida yetkazib berishlari zarur bo‘ladi.

2. Huquqiy muammolar: O‘rganuvchilar o‘rtasida yashirin diskriminatsiya, intizomli so‘zlar va qo‘llash tizimi bilan bog‘liq huquqiy muammolar paydo bo‘lishi mumkin.

O‘qituvchilar bu muammolarni aniqlash va ularni yechish uchun huquqiy muammolarni o‘rganishi va yechim topishlari zarur.

3. Ta’lim vositalari va materiallari: Ta’lim vositalari va materiallari, har bir shaxs o‘rganuvchi uchun eng qulay va foydali ko‘rsatkichlar bilan ta’minlanishlari zarur. Bu o‘rganuvchilar o‘zlarining o‘rganish potensialini oshirish va ta’limni samarali va foydali qilish uchun muhimdir.

Yechimlar: 1. Ma’naviy sabr va tajribalilik: O‘qituvchilar o‘rganuvchilarni ko‘rib chiqishda sabrli va ma’naviy tajribali bo‘lishlari zarur Har bir o‘rganuvchi uchun o‘zgaruvchan davom etadigan jarayonlar mavjud bo‘lishi mumkin va o‘qituvchilar uning oshirib borishlari kerala.

2. Huquqiy bilimlar va tushunchalar: O‘qituvchilar o‘rganuvchilarning huquq va tushunchalari haqida bilimlarga ega bo‘lishlari zarur. Bu o‘rganuvchilar uchun to‘g‘ri muammolarni tushuntirish va ularga yordam bera olishlari ham huquqiy himoya ta’minlashda muhim vazifa sanaladi.

3. Individualistik ravishda ishlash: O‘rganuvchilarni individual ravishda yaxshi ko‘rib chiqishlari va ularga o‘zlarining eng yaxshi tajribalarini taqim etishlari zarur bo‘ladi. Bu har bir shaxs o‘rganuvchi uchun eng samarali o‘rganishni va o‘rgatishni talab etadigan jarayondir.

4. Ijodkorlik va yaratuvchilik: O‘rganuvchilarni ijodkorlik va yaratuvchilikka tayyorlash yani ularga yengil va samrali ish yaratish va jamiyatda qo‘llashni o‘rganish uchun muhimdir. Inklyuziv ta’lim bu qobiliyatni rivojlantirish va ta’lim jarayonida erkinlikni ta’minlash uchun mos manbalarni joriy qiladi..Inklyuziv ta’limning muammolari va yechimlari, har bir shaxs o‘rganuvchi uchun eng yaxshi ta’lim tajribasini ta’minlash va shu qatorda o‘rganuvchilarni

o‘zlarining eng yaxshi potensiallarini oshirishda yuqori qatorlarni ko‘rsatadi. O‘qituvchilar o‘zlari uchun, har bir o‘rganuvchi uchun eng muhim va qo‘llaniladigan ta’lim usullarini topish va ulardan qay yo‘sinda foydalanish, inklyuziv ta’limning amalda yutishining muhim qismi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Inklyuziv ta'lim" fanidan o‘quv-uslubiy majmua. A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika instituti. Toshkent -2014.
2. X.N.Muzaffarova, D.Tangirova. "Inklyuzv ta'lim" fani bo‘yicha o‘quv- metodik qo‘llanma. Jizzax davlat pedagogika instituti. 2011 y
3. Fayziyeva U., Nazarova D., Kolbayeva X. J. Eshitishida muammolari bo‘lgan bolalar inklyuziv ta'limi. O‘XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisef. XBJ.T.,2005

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНСТРУМЕНТАЛЬНОМ ИСПОЛНИТЕЛЬСТВЕ

Худойкулова Н. Х.
преподаватель ГИИКУз кафедры
«Инструментальное исполнительство»
Электронная почта: xbnn4@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматривается роль, положительные и отрицательные влияния информационных и коммуникационных технологий в образовании на сегоднящний день. Также в статье рассматриваются виды логической, моторной, слуховой, зрительной и емоциональной памяти при еффективном запоминании музыкальных произведений с учетом особенностей, специфики жанра фортепианной музыки которые входят в программу студенческого исполнительства.

Ключевые слова: Синтетическая способность, память, музыкальная память, логическая, моторная (двигательная), слуховая, зрительная, виды емоциональной памяти, исполнительская программа, пьеса, етюд, полифония, експозиция.

Annotation. This article discusses the role, positive and negative effects of information and communication technologies in education today. The article also discusses the types of logical, motor, auditory, visual and emotional memory in the effective memorization of musical works, taking into account the features and specifics of the piano music genre that are included in the program of student performance.

Key words: Synthetic ability, memory, musical memory, logical, motor (motor), auditory, visual, types of emotional memory, performing program, play, study, polyphony, exposition.

Недаром сегодня наше правительство уделяет серьезное внимание образованию, особенно высшему. Ведь на этапе развития каждая страна нуждается в образованных и квалифицированных молодых людях, способных мыслить современно. Потому что высококомпетентные и квалифицированные кадры, получившие образование в высших учебных заведениях, обязательно будут способствовать развитию Нового Узбекистана, стремительно развивающегося к высоким целям, развитию науки и технологий в информационную эпоху.

Как мы все знаем, XXI век – это эпоха высоких информационных технологий, и правительство Республики Узбекистан планирует масштабно внедрять и развивать информационные технологии в нашей стране в целях повышения качества и эффективности образовательного процесса. и широко использовать информационные и телекоммуникационные технологии. В частности, согласно Постановлению Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года о «Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года № ПФ-5847 внедрения технологий», ПК от 5 июня 2018 года «О дополнительных мерах по повышению качества образования в высших учебных заведениях и обеспечению их активного участия в комплексных

реформах, реализуемых в стране» - создание необходимых условий для всестороннего развития и поддержки инновационных и технологических идей, повышение инициатива профессоров, преподавателей, молодых ученых и студентов в создании инновационных технологий в постановлении №3775; внимание уделяется таким задачам, как внедрение технологий обучения и интерактивных методов, направляющих студентов на инновационное мышление.

Недаром сегодня наше правительство уделяет серьезное внимание образованию, особенно высшему. Ведь на этапе развития каждая страна нуждается в образованных и квалифицированных молодых людях, способных мыслить современно. Потому что высококомпетентные и квалифицированные кадры, получившие образование в высших учебных заведениях, обязательно будут способствовать развитию Нового Узбекистана, стремительно развивающегося к высоким целям, развитию науки и технологий в информационную эпоху.

Сегодня IT-технологии проникают во все стороны нашей жизни и развиваются день ото дня. Соответственно, преподаватели и студенты высших учебных заведений должны уметь использовать информационные технологии и применять их в образовательном процессе. Влияние информационных технологий в образовании, особенно в высшем образовании, велико, и технологи признали, что они важны для творческого и системного мышления студентов.

Каким бы важным и необходимым ни было значение информационно-коммуникационных технологий в образовании, мы всегда должны напоминать молодым людям о рациональном использовании этих технологий.

Поскольку неосознанно неэффективное и неконтролируемое использование цифровых технологий вредно для внимания и особенно памяти, это справедливо подчеркивается в нескольких исследованиях, связанных с этой областью.

Основным и важнейшим аспектом получения музыкального образования является приобретение и запоминание большого объема информации, освоение исполнительского репертуара, соответствующего учебной программе, получение практических навыков.

Одной из самых сложных задач для большинства студентов на занятиях по музыкальному исполнительству является быстрое и качественное запоминание новых музыкальных произведений, включенных в исполнительскую программу семестра. Сложные по содержанию музыкальные произведения чрезвычайно трудно запомнить, удержать их в памяти и восстановить в памяти в определенное время. Потому что память — это «психологический процесс запоминания воспринятых вещей и событий или прошлого опыта и их восстановления, когда это необходимо».

Известно, что существуют такие виды памяти, как образная, эмоциональная, логическая, двигательная, зрительная, эмоциональная. Музыкальная память – это последовательное выражение услышанного и запомненного музыкального текста. По своему составу музыкальная память представляет собой сложную синтетическую способность, включающую в себя несколько видов памяти, в том числе логическую, двигательную, слуховую, зрительную и эмоциональную. Исходя из этого, чем выше сенсорная, эмоциональная и мыслительная деятельность при разучении музыкального произведения, тем быстрее оно усваивается. Поэтому при запоминании текста произведения необходимо использовать как можно больше видов памяти.

Мы знаем, что музыкальные ноты структурно полифоничны, гамофонно-гармоничны и отличаются своими особенностями. Процесс анализа музыкального произведения важен для понимания сути произведения. Текст изучаемой работы необходимо запомнить после детального анализа. В частности, в пособии Г. М. Сипина «Обучение игре на фортепиано» изложены эффективные приемы запоминания музыкального произведения. Он говорил, что в процессе запоминания музыкального произведения полностью освоить его можно лишь при условии сочетания художественной интеллектуальной и эмоциональной деятельности с продуманными, логическими методами.

При освоении инструментального произведения сначала разделите его на рациональные части, поработайте над его интонацией, выявив тонально и гармонически модулированные последовательности и повторяющиеся однотипные предложения, затем объедините их в целый эпизод (текст произведения большого объема рекомендуется выучить наизусть). кусок. На наш взгляд, такая практика активно служит сохранению текста изучаемого произведения в «долговременной» памяти учащихся. В то же время зрительная память также играет роль в более быстром запоминании музыкального текста. Следует подчеркнуть, что зрительная память тесно связана с внутренней слуховой памятью, которую после анализа текста произведения методом памяти, «включив» тип внутренней слуховой памяти, необходимо запомнить. Следует отметить, что во время исполнения заученного таким образом музыкального произведения его текст обязательно предстанет перед глазами ученика-исполнителя.

Эмоциональный тип памяти, как память об опыте, запоминает прошлые чувства и эмоции в сознании обучающегося под влиянием объективной реальности. Именно посредством эмоциональной памяти «создается» в исполнении художественный образ музыкального произведения. Эмоциональные переживания являются важным фактором эмоциональной памяти, которая, в свою очередь, становится основой музыкально-эмоционального исполнительства.

Следует также отметить, что прослушивание вертикального гармонического пути произведения внутренним слухом, напевание мелодических линий являются эффективными методами запоминания произведения.

После анализа музыкального произведения, только когда понятна его общая форма, «приступают» к запоминанию исполнения и заранее распределенных частей.

Темп также очень важен для запоминания произведения. Этот процесс сначала следует проводить в умеренном темпе, а не в темпе, заданном автором. Потому что способность мыслить в высоком темпе замедляется, и работа сама по себе запоминается поверхностно. Повторяя заученное предложение снова и снова, убедившись, что оно удерживается в уме, приступают к запоминанию другого отрывка. После того как таким образом освоено новое второе предложение, оно исполняется совместно с первым предложением. В конечном итоге предложения, выученные и запомненные в ходе этого процесса, концентрируются в прочной памяти.

В заключение допустимо упомянуть следующие важные правила развития музыкальной памяти. Одним из главных условий запоминания музыкального произведения является регулярное, регулярное занятие игрой на музыкальных инструментах. Кроме того, при анализе текста аппликация, то есть определение положения пальцев и всегда одинаковое воспроизведение ими, гарантирует отсутствие «перерывов» в исполнении заученного произведения. При этом необходимо помнить о важном аспекте исполнения произведения средствами художественной выразительности образа. Выявляя похожие и одинаковые предложения музыкального текста, сравнивая их и выделяя целые эпизоды, можно за короткое время запомнить его. Если происходит неожиданный «перерыв» в запоминании музыкального произведения, оно немедленно прекращается, а причины несовершенного разучивания этих тактов определяются по тексту нот. В этом случае, играя определенную фразу в более умеренном темпе форте, устраняются причины «перерыва» исполнения и достигается идеальное исполнение. Художественный образ произведения прорабатывается только после полного освоения музыкального текста.

При запоминании музыкальных произведений каждый педагог-инструменталист учитывает эти принципы и использует их в учебном процессе, а главное, если он сможет «заразить» эту систему учащихся, то эффективность музыкально-исполнительской подготовки и уроков увеличится. Думаю, это будет позитивно и эффективно.

Список литературы:

1. Захарова И.Г. Информационные технологии и образование. - М.: Академия, 2005. С. 11.

2. Аллаярова С. Информационно-коммуникационные технологии как фактор повышения качества и эффективности высшего образования. Современное образование. 2020, 4 (89). 10-19 б.

3. Джафет Э. Лоуренс, Усман А. Факторы, влияющие на внедрение учителями и интеграцию ИКТ в процесс преподавания/обучения // Educational Media International. Февраль 2018 г., 55(4):1–27. DOI:10.1080/09523987.2018.1439712

4. Национальная энциклопедия Узбекистана. 9 томов – Т.: «Национальная энциклопедия Узбекистана», Государственное научное издательство, 2000. 241 с.

5. Алексеев Д.Е. Методика обучения игре на фортепиано. - М.: Музыка, 1978. С. 34.

6. Цыпин Г.М. «Обучение игра на фортепиано» - М.: Просвещение. 1984. С. 111.

7. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М.: «Оникс»; 2005. С. 87

8. Национальная база правовых документов (www.lex.uz).

O‘QUVCHILARNING TA’LIMDAGI MUVAFFAQIYATI VA OILADA TA’LIM MUHITINING UZVIY JIHATLARI

Matkarimov Akramjon Muxtorovich
„Oila va gender“ ilmiy tadqiqot instituti doktoranti
E-Mail: akramjon14@list.ru

Annotatsiya. Maqolada xalqaro baholash tadqiqotlari misolida o‘quvchilarning ta’limdagi muvaffaqiyatini baholashda ijtimoiy-pedagogik jihatlari, jumladan oilalardagi ta’lim muhiti bilan qanday uzviylikka ega ekanligi tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada oilada ta’lim muhitini rivojlantirishning mazmuni tizimli muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: xalqaro baholash tadqiqotlari, oila, oilada ta’lim muhiti, ta’limdagi muvaffaqiyat

Abstract. In the article, on the example of international assessment studies, the social and pedagogical aspects of the assessment of students' educational success are analyzed, including the connection with the educational environment in families. Also, the content of the development of the educational environment in the family is systematically discussed in the article.

Key words: international evaluation studies, family, educational environment in the family, educational success

Xalqaro baholash tadqiqotlarida o‘quvchilarning ta’limdagi muvaffaqiyati bir qator ijtimoiy-pedagogik omillarga bog‘lagan holda o‘rganiladi. Shunday ijtimoiy-pedagogik omillardan biri oilada ta’lim muhitining shakllanganligidir. Ma’lumki, „Ta’lim to‘g‘risida“gi qonunning 3-bobida „ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari — ta’lim oluvchilar, voyaga yetmagan ta’lim oluvchilarning ota-onalari yoki boshqa qonuniy vakillari, pedagog xodimlar va ularning vakillari“ ekanligi ta’kidlab o‘tilgan. Shuningdek, mazkur qonun bilan ta’lim sohasidagi asosiy prinsiplar ham belgilab qo‘yilgan. Jumladan, ta’lim ustuvorligining tan olinishi; ta’lim sohasida kamsitishlarga yo‘l qo‘yilmasligi; ta’lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta’minlanishi; ta’lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi; ta’limning uzluksizligi va izchilligi; insonning butun hayoti davomida ta’lim olishi kabi printsiplar ta’limning ijtimoiy-pedagogik jihatlarini o‘zida aks ettiradi. Shuningdek, Ta’lim to‘g‘risidagi 5-moddada „jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat’i nazar, har kimga ta’lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi „ deb qayd etilgan[1].

Ota-onalarning o‘z farzandlarini qo‘llab-quvvatlashi hamda oiladagi ta’lim muhit va munosabatning rivojlanganligi pedagog faoliyatini samaradorligi hamda sinfda ijobiy o‘rganish muhitini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchining o‘z kasbidan roziligini qo‘llab-quvvatlash maktablarda yuqori malakali o‘qituvchilarni saqlab qolishning garovi hisoblanadi. Birgalikda ishlash va qo‘llab-quvvatlash hamda maktabdagi ijobiy ijtimoiy muhitni va kuchli yetakchilik mahorati kabi ijtimoiy omillar o‘qituvchilarning o‘z kasbidan qoniqishi va ularni ish joylarida saqlab qolishda muhim ahamiyatga ega.

Insoniyat taraqqiyoti, jamiyat rivojini tarixiy kontekstda tahlil qilinar ekan, uning turli bosqichlarida shu davrni tavsiflovchi iboralar qo‘llanilganligini ko‘rish mumkin. „Ilk uyg‘onish davri“, „Uyg‘onish davri“, xususan „Sharq renessansi“, XX asrga kelib „kollektivlashtirish“, „elektrlashtirsh“, „politexnizatsiya“, „industriyalashtirish“ va „kosmos asri“, „avtomatlashtirsh“ va hakazolar. Biroq insoniyat tarixidagi taraqqiyot bosqichlarining mazmuni, mohiyati, nomlanishi qanday bo‘lishidan qat’iy nazar inson omili, unga ta’lim berish, uni tarbiyalash jamiyatni har qanday sharoitidagi ijtimoiy buyurtmasi bolib qolavergan[2; 4]. Iboralarning mazmuni taraqqiyotning keyingi bosqichi oldingi bosqichiga nisbatan inson omili ta’sirini kattalashib borayotganini ko‘rish mumkin. Bu esa maktab ta’limi bilan birgalikda oilalarda ta’lim muhitini shakllantirish va rivojlantirishni taqozo etadi. Oilada ta’lim muhitini rivojlantirish xususida ilmiy-tadqiqot ishlarining tahlili oilada ta’lim muhitining pedagogik jihatlarini aniqlashtirishga imkon beradi.

J.L.Epstein o‘z ilmiy asarida oilada farzandlarning „o‘rganish orqali rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashini“ alohida ta’kidlab o‘tadi. Oilada farzandlarning o‘quv faoliyatiga jalb etish, mustaqil o‘rganishini rag‘batlantirish, uy vazifalarini tayyorlashishda yordamlashish, turli fan sohalariga doir suhbatlarni tashkil etish uchun tashabbuskorlik qilish kerak ekanligini ta’kidlab o‘tadi[4; 395].

A.T.Henderson va K. L. Mapp o‘z ilmiy tadqiqotlarida oilada ota-onalarning „o‘rganish uchun qulay muhit“ yaratishining amaliy mexanizmlari keltirib o‘tilgan. Jumladan, farzandlarning tinch muhitda o‘rganishi, farzandlarning xonalari „motivatsiya berish“i kerak ekanligi, ta’lim orqali rivojlanish uchun barcha ta’lim resurslariga kirish imkoniyatiga ega bo‘lishi ta’kidlab o‘tilgan [6; 241].

K.V.Hoover-Dempsey va H.M.Sandlerlar esa farzandlarning ta’lim olishida rag‘batlantiruvchi omil sifatida ota-onalarning maktab bilan hamkorligini keltirib o‘tadilar[7; 4]. Ota-onalar uchun tashkil etilgan tadbirlarda „majburiyat“ sifatida emas, baki „ihtiyoriy“ ishtirok etishi, o‘qituvchilar bilan farzandining o‘qishdagi rivojlanishi xususida suhbatlashishi farzand uchun namuna xususiyatiga ega bo‘lib, ta’limga bo‘lgan munosabati ijobiy tomonga o‘zgaradi.

W. S. Grolnick va M. L. Slowiaczek o‘z tadqiqot ishida oilada farzandlarning mustaqilligini qo‘llab-quvvatlash masalasi yoritilgan. Oilada farzandlarning mustaqil bilim olishni rag‘batlantirish, ularda mas'uliyat hissini rivojlantirish hamda o‘zini o‘zi boshqarishni rag‘batlantirilishi ularning maktab ta’limida muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlaydi[5; 237]. Bolalarda moddiy va madaniy boylik o‘rtasidagi ustuvorlik belgilashning ilk tasavvurlari oila muhitida shakllanadi. Bolalarni muzey, teatr, kino va boshqa madaniyat muassasalariga ota-ona hamrohligida olib borish, har bir san’at asarining mazmunini tushunishiga yordamlashish bolalarning tahliliy ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan birgalikda, ularning kreativligi, ijodkorligini rivojlantiradi. Shuningdek, bu bolalarda boshqa madaniyatlarga hurmat, o‘z madaniyatidan faxrlanish tuyg‘usini shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Ota-onalar farzandlarini ta’lim jarayonida yangi bilimlarga, o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlashi va bunda metodik jihatdan yordam berishi lozim. Ma’lumki, o‘rganishga bo‘lgan motivatsiya individual xususiyatga ega. Bunda shaxsiy qiziqish, maqsad va ustuvorliklar hal qilivchi ahamiyatga ega. Shunday bo‘lsada, umumiy holatda oilada ta’lim muhitini rivojlantirishda quyidagi jihatlarni hisobga olish muhim hisoblanadi:

1. Aniq va real maqsadlarni shakllantira olishi farzandlarning maqsadli hamda o‘rganishga bo‘lgan yo‘nalishli faoliyatini belgilab beradi. O‘rganishga bo‘lgan yo‘nalishli faoliyat ma’lum bir vaqt oralig‘ida bilim darajasini ortishi bilan belgilanadi. Masalan til o‘rganishda A1 darajadan, 3 oydan so‘ng A2 darajaga erishishini ko‘rsatadi. Aniq va real maqsadlarning shakllanishi o‘rganish ta’lim oluvchi uchun maqsadlarga erishish uchun vosita vazifasini o‘taydi.

2. Agar mavzu va uning mazmuni farzandlarda qiziqish va ishtiyoq uyg‘otsa o‘rganishga bo‘lgan motivatsiya shunga mitanosib ravishda ortadi. Bu esa farzandning faol o‘rganish bilan band bo‘lishi va shaxsiy rivojlanishi uchun xizmat qiladi. Ota-ona farzandidagi har bir elementar qiziqishni anglashi va unga ishtiyoq berishi kerka bo‘ladi. E’tibor bermalik oqibatida bolada keyingi qiziqishlarini aytmaslik, o‘rtoqmaslik va natijasiz degan xulosa shakllanishiga olib keladi.

3. Mukofot farzandlarning o‘rganish motivatsiyasini saqlab qolish uchun turtki bo‘lib xizmat qiladi. Bu marralarga erishish yoki ma'lum ballarni to‘plash shaklidagi mukofotlar bo‘lishi mumkin. Shuningdek, boshqalarning e'tirofi, masalan, o‘qituvchilar yoki ota-onalarning maqtovi o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyani rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu o‘rinda, moddiy ko‘rinishdagi mukofot yoki e’tirof pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq emas degan xulosa o‘rinli deb hisoblanadi.

4. Farzandlar o‘rganishning maqsadi va ahamiyatini tushunsa va unda hissiy-kognitiv bog‘liqlik vujudga kelsa o‘zini-o‘zi o‘rganishga nisbatan rag‘batlantira oladi. Hissiy-kognitiv bog‘liqlik o‘rganilayotgan mavzunining ahamiyatini tushunishi, ta’lim oluvchi o‘z shaxsiy, kasbiy hayoti bilan bog‘liqligini anglashi, real vaziyatlada qo‘llash imkoniyatlarini bilishi uning o‘rganishga bo‘lgan faoliyatini jiddiy tus olishiga turtki bo‘ladi.

5. Farzandlarning motivatsiyasi ijobiy va qo‘llab-quvvatlovchi o‘rganish muhitida rivojlanib boradi. Bunday muhit ta’lim oluvchiga o‘zini qulay his qilishi, rag‘batlantiradigan, o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradigan muhitni anaglatadi.

6. Agar ota-onalar farzandlarini o‘z qobiliyati va salohiyatiga ishontira olsa, ular o‘rganish jarayonida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishga va barcha shaxsiy imkoniyatlaridan samarali foydalanishga harakat qiladi.

7. Kashfiyotlar bosqichma-bosqich izlanish orqali natijalarga erishishni tavsif etadi. O‘rganish jarayonini ham kashfiyot sifatida talqin qilish orqali o‘rganish „majburiy“ va „vazifa“ sifatida emas, balki „ixtiyoriy“, „Aha effektiga“ ega jarayonga aylanadi. O‘rganish jarayoni o‘rganishning faol davridan boshlab majburiyat sifatida emas, balki kashfiyotlar singari „rivojlantiruvchi, qiziqarli hamda sermazmun“ faoliyat sifatida tasavvur uyg‘otishga erishish lozim bo‘ladi. O‘rganish tasavvur kuchini rivojlantiradi hamda ta’lim oluvchinii „chegarasiz fikrlash“ imkonini taqdim etadi.

Oilada ota-onalar bolalar bilan muloqot jarayonida muntazam tarbiyaviy ta’sir o‘tkazish metodlari bilan ishlaydi. Masalan: biror-bir voqea, hodisaning mohiyatini tushuntirishda, bolaga u tomonidan sodir etilgan biror-bir noto‘g‘ri xatti-harakat uchun dashnom berishda. Ushbu vaziyatda ota-onalar, avvalo, nimalarga e’tibor berishi kerak: birinchidan, vaziyat tahlil qilinadi; ikkinchidan, murakkab vaziyatdan chiqishning mumkin bo‘lgan variantlari saralanadi, uchinchidan, ushbu faoliyat, odatda tezkor amalga oshiriladi (bunda ham pedagogik kommunikatsiyaning o‘ziga xosligi namoyon bo‘ladi) va optimal metodlar tanlanadi, faqat shundan keyingina pedagogik ta’sir tashkil qilinadi. Biroq, hali tanlangan ta’sir metodiga adekvat bo‘lgan, u orqali pedagogik ta’sir amalga oshiriladigan muloqot tizimini topishimiz kerak. Ya’ni, ma’lum bir maqsadga qaratilgan umumiy pedagogik vazifani hal etgandan so‘ng, ta’sir metodini tanlab bevosita ta’sirni tashkil qilish uchun asosiy vazifa sifatida kommunikativ vazifa belgilanishi kerak. Oiladagi tarbiyaviy jarayon o‘ziga xos xususiyatga ega. Bola ota-onaning xatti-harakatlarini taqlid qilish orqali o‘rganadi, ular aytgan so‘zlarni takrorlaydi. Demak, ota-ona bola shaxsi shakllanishi uchun ideal tarbiyachi bo‘lishi lozim[3; 11].

Xulosa o‘rnida ta’kidlab o‘tish lozim-ki, oilada shakllangan ta’lim muhiti milliy ta’lim tizimining samaradorligiga ta’sir qiladi. Shu bilan birga, jamiyatda ta’limga bo‘lgan ijobiy munosabatning rivojlanishi oiladagi ta’lim muhiti bilan uzviy aloqadorlikka ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining „Ta’lim to‘g‘risida“gi Qonuni// O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son

2. Abdulleva M. A. Oilada maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda estetik tasavvurlarni shakllantirish. Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya, T. 2009. – B.4.

3. Alimova G.Oilada bolalar muloqotchanligini oshirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari/Kasb-hunar ta’limi, 1-son, 2019. -11-14B.

4. Epstein, J. L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools// Office of Educational Research and Improvement (ED), Washington, DC.; Disney Learning Partnership, Burbank, CA.; DeWitt Wallace/Reader's Digest Fund, Pleasantville,

NY. 2001.-p. 395

5. Grolnick, W. S., & Slowiaczek, M. L. Parents' Involvement in Children's Schooling: A Multidimensional Conceptualization and Motivational Model// Child Development, Vol. 65, No. 1. (Feb., 1994), pp. 237-252

6. Henderson, A. T., & Mapp, K. L. (2002). A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family, and Community Connections on Student Achievement// SEDL – Advancing Research, Improving Education, 2002. -p. 241

7. Hoover-Dempsey, K. V., & Sandler, H. M. Why Do Parents Become Involved in Their Children’s Education? Review of Educational Research, 67(1), 1997. P. 3-42.
https://doi.org/10.3102/00346543067001003

MODERN APPROACHES TO THE EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN ACCORDANCE WITH OUR UNIVERSAL VALUES

Yusufaliyeva Gulnora Abduraxmonovna. Teacher
Gulistan state pedagogical institute (Uzbekistan)
gulnora_yusufaliyeva@mail.ru
Khidirbaev Sherali Yeraliyevich.
TeacherGulistan State University (Uzbekistan)
prezident.sh@mail.ru

Annatatsion: This article talks about the importance of modern approaches in the education of primary school students in accordance with our national values. Studying the priceless heritage of our ancestors who made a great contribution to the development of world science and culture, raising young people to be perfect human beings, various theories about the important conditions for ensuring a stable socio-spiritual environment in the society will be highlighted.

Key words: National education, personality, value, social task of education, education, reading lessons in primary classes.

Preserving our centuries-old national and religious values, studying the invaluable heritage of our ancestors who made a great contribution to the development of world science and culture, and educating young people as perfect human beings on the basis of it is an important part of ensuring a stable socio-spiritual environment in society. is one of the conditions. To widely promote our noble qualities and values, such as enlightenment, tolerance, kindness, and creativity, characteristic of our people from time immemorial, and to ensure the stability of the social and spiritual environment in the society, the representatives of the religious and educational sphere It is an important task to increase the role and participation, to educate the young generation in accordance with our national spiritual values, to form human virtues in their minds based on the lessons of the science of Hadith, and to instill in them concepts such as patriotism. Thanks to national education, the values that ensure the existence of man and society are gradually passed from ancestors to generations. The term national education is used in broad and narrow senses. In a broad sense, it means the sum of all spiritual influences, activities, actions, and aspirations aimed at forming a human personality, ensuring his active participation in production and social, cultural, and educational life. In this understanding, national education includes not only the educational work carried out in the family, school, children and youth organizations, but also the entire social system, its leading ideas, literature, art, cinema, radio, television, mass media. . Also, national education in a broad sense includes education and information in this field. In a narrow sense, national education means a pedagogical activity aimed at cultivating the spiritual development, worldview, moral image, and aesthetic taste of a particular person. This is done by family and educational institutions and public organizations. We know that any upbringing exists only in close connection with education.

Because, in the process of education and information acquisition, the knowledge of a person is not only increased, but also the development of spiritual and moral qualities is accelerated. It is for this reason that our forefathers considered knowledge, education and upbringing to be the most

important condition and guarantee of human perfection and development of the nation. As the first President of the Republic of Uzbekistan LKarimov noted, "Education is a product of consciousness, but at the same time it is the most important factor that determines the level of consciousness and its development, that is, it forms and enriches the spirituality of the people. Therefore, it is impossible to develop the educational system and, on this basis, consciousness and spirituality without changing it. Therefore, superficial, formal approaches and ill-thought-out work are absolutely unacceptable in this area. Our basic law stipulates that the issue of school and education should be under the control of the state and society. At the same time, this is a nationwide issue that requires the participation and support of the general public, the entire nation... When thinking about it, I remember Abdulla Awlani's words "Education is life or death for us, salvation or destruction or happiness." I remember his deeply meaningful words: "It's a matter of disaster." These words of our great enlightened grandfather were as important and relevant for our nation at the beginning of our century, they are as important and relevant for us today.

In the years of independence, strengthening the material and technical base of educational institutions and general education schools that implement national education in our country has become the most important and serious issue. For this purpose, the decision "On approving the concept of development of the public education system of the Republic of Uzbekistan until 2030" is of great importance in our country. In accordance with it, formation of knowledge and skills of schoolchildren, education in the spirit of loyalty to national and universal values, increasing the prestige of the teaching profession and the quality of pedagogy, improvement of textbooks and teaching methods based on the requirements of the times, public education institutions in order to establish modern models that meet international standards, as well as the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026 the decree of the President of the Republic of Uzbekistan was signed. In recent years, the great work we have done in the field of education, in terms of scope and essence, is aimed at achieving our noble intentions, building a life that is second to none, and the spiritual growth of our youth and the entire nation. it would be no mistake to say that it created a solid foundation.

In conclusion, national education is of decisive importance in the life of any society and country. Because, for its growth and development, the production of material and spiritual wealth must increase continuously. For this, the young generation needs to rise to a higher level than their ancestors in creating this wealth. It is especially necessary to implement the recommendations of modern medicine, pedagogy, and psychology in every family in order to properly educate young people both physically and spiritually. It is extremely important that every family, parent, first of all, sees a person in the form of a child, and always feels that he is responsible for ensuring all the rights and freedoms of a person. In national education, each of the emblems and symbols that serve the national idea and national pride is a great textbook and a powerful educational tool. In addition, celebrating the birthdays of great ancestors is also of spiritual and historical importance. By conducting such a ceremony, young people are brought up on the basis of new values, they are instilled in their hearts to understand and appreciate history, to approach the past with respect, to preserve it, and to be proud of belonging to this nation. In general, the ethnic image of the youth is formed through the dialectical interaction of the nation's current national education, mentality, and culture. A person who has received a good spiritual education lives consciously, with his own mind, his own thinking, his own work, his own responsibility, as a free and free-thinking person.

The theoretical opinions and pedagogic theories expressed by encyclopedists, our great ancestors, thinkers and pedagogues of the 19th and 20th centuries, who lived and created in Central Asia, have not lost their importance even now. Their use in modern pedagogy is effective. If current educators use the advice given above regarding child upbringing in the family in their own experience and approach it in connection with today's new scientific views, good results can be obtained without a doubt. Therefore, family education, determining one's identity in life, and teaching a person to live have been important areas of society's activity. The social task of education is to train a person for some activity. The general directions of education were created

and developed in ancient times. Education based on general principles has its own character. Therefore, if parents, together with the whole country, realize that our national values are a factor of effectiveness in the education process in raising their children in the family, and use them in connection with new forms and methods, if they connect the concepts of children's hearts and psychology with the concepts of the current era. , will be the same term.

Now that reading in schools is conducted based on the method of explanatory reading, the following question arises: what is explanatory reading? In the 60s and 70s of the 19th century, the Russian pedagogue K. D. Ushinsky was the main slogan of explanatory reading. He emphasized teaching students to "read consciously, understand and think" and called it "Explanatory reading". ” is called. Successors of the work of K. D. Ushinsky introduced innovations to the method of explanatory reading. Korf and Vakhterev say that annotated reading is a means of imparting real knowledge to students, while Vodovozov and Bunakov put forward the opinion that it is given to students in the process of reading in connection with the analysis of an artistic work and the educational character of the work. Professor Askar Zunnunov, reflecting on the content and methods of teaching, emphasizes that paying attention to students' acquisition of knowledge first, and then to their memorization, is called descriptive reading in the educational process. So, interpretive reading means reading that leads to thinking, feeling, fully understanding the work, and mastering the meaning of what is read. Annotated reading ensures understanding of the content of the work, understanding of the important idea in the work, the idea that the writer puts forward. Annotated reading will be successful only if the following principles are fully followed:

a) organizing education in connection with life.

b) to be based on the life experiences and impressions of the student in order to make the reading conscious and effective.

c) visual organization of study, organization of excursions to nature and historical places, observation of animal and plant world, introduction to pictures, tables, objects and conduct of the text in the way of expressive reading of the student. In elementary school reading classes, poems, parables, fairy tales, stories, legends, proverbs and riddles, popular scientific works are studied. Naturally, each of them is created in its own form, style and content. That is why it is recommended to study works belonging to each genre in a unique way.

It seems that creative reading, in contrast to expository reading, requires a creative approach to uncovering the meaning of a direct text. What method to use in each lesson, what method to use in the lesson should be determined in advance by the teacher and carefully developed. In this regard, the role of mature and potential primary school teachers who can contribute to the development of our independent country in our rapidly developing era, when special attention is paid to the education of the future generation, is important. Because they serve in the way of personal perfection and perfection.

REFERENCES:

1. I.A.Karimov “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch” Toshkent. “Ma’naviyat” 2010 yil.

2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the concept of development of the public education system of the Republic of Uzbekistan until 2030". 29.04.2019. No. PF-5712.

3. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026. 28.01.2022. No. PF-60.

4. Abdullayeva Q. va boshqalar “Savod o‘rgatish darslari” Toshkent. 2014yil.

5. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2016.

6. Yeraliyevich, X. S. (2023). Talaba shaxsiga yo‘naltirilgan va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni takomillashtirishga ta’sir etuvchi omillar. Innovation: The journal of Social Sciences and Researches, 1(6), 197-201.

7. Khidirbaev Sh., Yusufaliyeva G., Eraliyeva M. "TEACHING LEARNERS TO SPEAKING SKILLS" Proceedings of the international conference "PERSPECTIVES OF PHILOLOGY AND PRACTICAL POSSIBILITIES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES". Gulistan, October 16-17, 2024.

DEVIANT XULQ-ATVOR VA UNING TIPOLOGIYASI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA

Xaitov Ortiqboy Tursunboyevich
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
Ortiqxaitov83@gmail.com

Аннотация: Ushbu tezisda deviant xulq-atvorni vujudga kelishi haqidagi turli xil qarashlar, jinoyatchilikning boshqa shakllarini izohlashga bo‘lgan dastlabki urinishlar, jinoyatchilarning bosh chanog‘i va miyasining tuzilishi, qonunga amal qiluvchi kishilarning miya tuzilishidan farq qilinishi kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *deviant, kriminal, ijtimoiy tajriba, mezomorf, ektomorf, endomorpf, degenerativ, defektlik.*

Annotation: This article contains different views on the emergence of deviant behavior. The first attempts to explain other forms of crime are mainly biological in nature. According to the supporters of the biological theory, the structure of the skull and brain of criminals differs from the structure of the brain of law-abiding people, and the issues of implementation are highlighted.

Key words: *deviant, criminal, social experience, mesomorph, ectomorph, endomorph, degenerative, defect.*

Kishining deviant axloqini jamiyatda qabul qilingan me’yorlarga zidligi va ruhiy jarayonlarning muvozanatsizligi, moslashuvchan emasligi ko‘rinishida yoki uning shaxsiy axloqi ustidan axloqiy va estetik nazoratdan bo‘yin tovlash ko‘rinishidagi o‘zining faollashtirish jarayonining buzilishida namoyon bo‘luvchi alohida qilmishlar yoki qilmishlar tizimida belgilash mumkin.

Deviant tushunchasi lotincha “deviatio” so‘zidan olingan bo‘lib, og‘ish, chetga chiqish degan ma’noni bildiradi. Deviant xulq-atvorli kishilarni “xulqi og‘ishganlar” deb ham ataladi.

Deviant xulq-atvorni vujudga kelishi haqida turli xil qarashlar mavjud. Jinoyatchilikning boshqa shakllarini izohlashga bo‘lgan dastlabki urinishlar asosan biologik tabiatga ega. Biologik nazariya tarafdorlarining fikricha, jinoyatchilarning bosh chanog‘i va miyasining tuzilishi qonunga amal qiluvchi kishilarning miya tuzilishidan farq qiladi.

Ma’lumki, har bir jamiyat o‘zining qat’iy belgilangan ijtimoiy xulq-atvor dasturlari tizimiga va jamoatchilik fikri, odatlar, axloqiy tamoyillar, an’analar kuchiga tayanuvchi xulq-atvor qoidalariga ega. Qabul qilingan me’yorlar xulq-atvorning tarixan shakllangan qoidalari sifatida talqin qilinadi, shu bilan birga u baholovchi vazifaga ham ega. Unga muvofiq ravishda har qanday harakat “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” “yaxshi” yoki “yomon” deb tavsiflanadi. Bunday tushunishda me’yorning tabiiy bog‘lanishi, ya’ni unga aloqador tushuncha “buzilish” atamasi bo‘lib hisoblanadi.

Odatda “buzilish” atamasi har qanday “kasal” va “kasallik” xususida mulohaza yuritilganda ham ishlatiladi. Chunki buzilish aniq termin bo‘lmasdan, balki bu tushuncha orqali xulq-atvor yoki uning simptomlari bilan bog‘liq belgilar tushuniladi. Lekin psixik buzilishlar guruhiga alohida ijtimoiy og‘ishlar yoki shaxsiyatsiz vazifalar kirmaydi. Har bir shaxs o‘z yosh davriga xos muayyan ijtimoiy munosabatlar egasi hamda unga jamiyat tomonidan ko‘rsatiladigan ko‘plab iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy ta’sirlarning obyekti hisoblanadi.

XIX asrning 70-yillarida faoliyat ko‘rsatgan italiyalik kriminalist Chezare Lombrozo “Ba’zi odamlar jinoiy mayllar bilan tug‘iladilar va ular ibtidoiy insonlar tipiga mansub bo‘ladilar”, degan xulosaga kelgan. Uning fikricha, jinoyatchi tiplarni bosh chanog‘i shakliga qarab aniqlash mumkin. U ijtimoiy tajribaning kriminal xulq rivojiga ta’sirini inkor etar edi, uning asosiy g‘oyasi ko‘pchilik jinoyatchilarning biologik jihatdan degenerativ va defektli ekanida edi.

Richard Daygdeyglning fikricha, “ba’zi jinoyatkorona xulq-atvor shakllanishi uchun xos bo‘lgan mayllar doimo avloddan-avlodga o‘tib turadi”. Biologik omil va jinoyatga mayl orasidagi bog‘liqlik g‘oyasi Vilyam Sheldon ishlarida 1940-yillarda qaytadan tiklandi. Sheldon odamlarning 3 jismoniy tipini ajratib ko‘rsatdi:

- Mezomorf tip (mushakdor, faol)

- Ektomorf tip (suyak tizimi yaxshi rivojlangan)
- Endomorf tip (to‘lalikka moyil odamlar)

Uning fikricha, ulardan biri – mezomorf tip huquqbuzarlikka mayl bilan bevosita bog‘liq.

Boshqa olimlar tomonidan keyinroq o‘tkazilgan tadqiqotlar ham shunga o‘xshash natijalar berdi. Hozirgi kungacha ham bunday qarashlarning himoyachilari borligiga qaramay, u tadqiqotlar kuchli tanqidlarga sabab bo‘ldi. Agar hatto odamning jismoniy tuzilishi o‘rtasida bog‘liqlik mavjud, deb faraz qilsak ham bu irsiyat masalasini aniqlashtirmaydi. Vilyam Sheldon jinoyatchilik bilan bog‘langan mushakdor odamlar kuch talab qilgani uchun ham bunday faoliyatga jalb etilgan bo‘lishi mumkin.

Jinoyatning psixologik nazariyalari ham, biologik nazariyalar kabi jinoiy mayllarni shaxsning muayyan tipi bilan bog‘lar edi. Jinoyatni psixologik jihatdan talqin qilishga Freyd g‘oyalari, garchi Freyning o‘zi kriminalogiya bo‘yicha hech narsa yozmagan bo‘lsa ham muayyan ta’sir o‘tkazdi. Keyingi olimlar unchalik ko‘p bo‘lmagan odamlarda “axloqsiz” yoki psixopatik shaxs rivojlanadi, degan fikr bilan uning g‘oyalariga asoslanishdi. Freyd fikriga ko‘ra, rivojlanishning Edip bosqichida, ilk bolalikda o‘rganiladigan, o‘zini cheklashlardan ko‘pchilik axloqiy sifatlar vujudga keladi. Ota-onalar bilan o‘ziga xos munosabatlar shakllanishi oqibatida, ba’zi bolalarda bunday cheklov shakllanmaydi va axloqiylik tuyg‘usi asosan mavjud bo‘lmaydi. Psixopatlarni zo‘rlikdan lazzat oladigan odamovi shaxslar sifatida tavsiflash mumkin.

Freyd ta’limoti yoki boshqa psixologik konsepsiyalardan kelib chiqadigan jinoyatning psixologik nazariyalari nari borsa jinoyatning ba’zi jihatlarini tushuntirib berishi mumkin. Jinoyatchilardan juda ozchiligi boshqa aholidan farq qiladigan xuxusiyatga ega bo‘lsa ham, bunday xususiyatlar barchaga xos bo‘lishi ehtimolligi oz. Jinoyatlarning xilma-xillari shunchalik ko‘pki, ularni amalga oshirayotganlar bir xil psixologik xususiyatlarga ega deyish haqiqatdan yiroqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

I. M.Xakimova. Deviant xulq – atvor psixologiyasi. Toshkent, 2014 - 5-b.
2. А.В.Боковина. Энциклопедия глубинной психологии. – М., 2001. 87-с.
3. А.В.Петровский. Идея свободной причинности в психологии. Москва, 1996. 98-с.
4. Б.Л.Шнайдер. Девиантное повидение детей и подростков. –М., 2002

THE ADVANTAGES OF DIGITAL TEACHING TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE PROFESSIONAL EFFICIENCY OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Ro‘zimatov Jamshid Alisher o‘g‘li
Teacher of Gulistan State Pedagogical Institute
e-mail: jamshidrozmatov1313@gmail.com
Savriddinova Mexrinoz Ulug‘bekovna
Gulistan State Pedagogical Institute
A student of the 2nd stage of primary education
e-mail: mexrinozulugbekovna1209@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning o‘rni haqida aytib o‘tilgan. Boshlang‘ich sinflardan boshlab innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi ko‘rsatib berilgan. Qolaversa, raqamli ta’lim texnologiyalardan foydalanish qoidalari haqida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiya, innovatsion, o‘qituvchi, interfaol, maktab, universitet, muammo, boshlang‘ich ta’lim, pedagog, sinf, qoida, kompyuter, elektron doska, uzluksiz ta’lim, smartfon.

Abstract: This article discusses the role of digital technologies in the education system today. Effectiveness of using innovative technologies from primary grades has been demonstrated. In addition, the rules for the use of digital education technologies were discussed.

Keywords: digital technology, innovative, teacher, interactive, school, university, problem, primary education, pedagogue, class, rule, computer, electronic board, continuous education, smartphone.

Today, there is no industry without modern equipment and technology. A number of achievements can be achieved with the help of digital technologies in the field of education.

Today, modern information technologies are widely used in all areas. It will not be a mistake to say that this is a sign of advanced development and significantly facilitates our work. The use of digital educational technologies in education has a number of advantages. If teachers and trainers use information technologies correctly and appropriately during the lesson, the lesson process can be more effective than expected. For this, every teacher today must be computer literate. If he does not know how to use any technology, be it a computer, an electronic board or a TV, he will face a number of difficulties. The possibilities of digital technologies are enormous. Naturally, a person who knows how to use it will achieve great success.

It is known that the introduction of advanced pedagogy and new information technologies in education not only increases the effectiveness of classes, but also increases the effectiveness of classes, and independent and logical thinking, comprehensively developed and highly educated, also plays a role. an important role in the education of a virtuous person. scientific achievements in practice. Today, interest in the use of interactive methods and information technologies in the educational process is growing every day. One of the reasons for this is that until now, in traditional education, students were taught only to acquire ready-made knowledge, and the use of modern technologies teaches them to independently search for acquired knowledge, study, think independently, analyze and even make final conclusions independently.[1]

Today, attention is paid to modern technologies and interactive methods, starting from the younger grades. Students can easily use innovative technologies already from grades 1-2. It is no exaggeration to say that this is the first step taken to ensure that the child becomes a talented and mature worker in the future. Of course, primary school teachers play an invaluable role in this. Primary school students understand and remember what they see better than what they read. A child remembers better what he sees, the child's imagination grows thanks to what he has seen. This is why electronic boards and televisions are used in the educational process today.

Types of digital technologies. There are several types of digital technologies that should be used in primary education. In this regard, the following main types of digital technologies are worth mentioning: 1) training in digital technologies based on computer programs; 2) electronic modular technology; 3) distance education technology; 4) independent education technology; 5) individual approach technology; 6) Internet education technology; 7) national portal technology; 8) personal technologies of experienced teachers. It is advisable to use these types of digital technologies depending on the school environment and capabilities. For example, today comprehensive schools are equipped with modern computer technology. That's all in connection with the digitalization of computer training in primary education the use of technology is important for the sake of pleasure, speed and efficiency important. For this, the following should be done:

a) preparing computer versions of subjects;

b) providing students with computer capabilities and their use create mechanisms for;

c) knowledge of topics related to students through virtual communication and skill transfer;

g) animated and multimedia images of prepared educational materials present richly;

d) monitor the learning process of students define the methodology.[2, 480–484b.]

This approach has deepened the subjects of primary education allows teaching in this way. Digital technologies are unique one of the possibilities is the availability of updated educational materials. For this reason, from digital technologies in all types of education in recent times. The main attention is paid to the use.

Informatics in primary grades of the 2023-2024 academic year began to be taught. Computer literacy of students in this subject, data processing skills and the use of technical tools play an important role in the formation of culture. Therefore, this science digital technologies of primary

school teachers in the educational process it is necessary to organize additional training in the skill of using will be compatible.

There are several advantages of using digital teaching technologies for primary school teachers:

1. Attracting students. Digital learning tools provide interactive lessons that help engage and motivate students to learn.

2. Increase student productivity: Using digital learning gives students more freedom and efficiency in learning.

3. Collaboration opportunities: With the help of digital education technology, a collaborative relationship can be established between teachers and parents. Parents can monitor their children directly using social media or platforms like daily.com.[3, 755-760]

Digital education technology provides students with the opportunity to learn using modern tools. Students can access classes anytime and anywhere from computers, smartphones, tablets, and other electronic devices. Digital learning technologies help meet the new demands placed on students. Online learning materials are easily and visually accessible, and information can be searched quickly and conveniently.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Prezident farmoni (2019-yil 29-aprel, PF-5712):

2. Ro‘zimatov, J., Norbo‘tayeva, O., Savrullayeva, M., Cho‘liyeva, A., & Usmonova, G. (2024). THE ROLE AND IMPORTANCE OF DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 3(4), 480–484. https://doi.org/10.5281/zenodo.11091877

3. Savriddinova Mexrinoz Ulug‘bekovna. (2024). METHODOLOGICAL ANALYSIS OF MATHEMATICS TEACHING IN PRIMARY CLASSES. https://doi.org/10.5281/zenodo.11157919

4. Hoyos V. (2012). Online education for in-service secondary teachers and the incorporation of mathematics technology in the classroom ZDM - Int. J. Math. Educ 44(6) 775–786.

5. Ruzimatov, J. (2024). The role of using digital educational technologies in methodical training of future primary school teachers. *Евразийский журнал академических исследований*, *4*(3 Part 2), 109-113.

6. Ro‘zimatov, J., Norbo‘tayeva, O., Savrullayeva, M., Cho‘liyeva, A., & Usmonova, G. (2024). The role and importance of digital educational technologies for primary school students. *Modern Science and Research*, *3*(5), 480-484.

7. Ro‘zimatov, J. (2024). Bo‘lajak boshlang ‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning afzalligi. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, *3*(8), 72-78.

8. Jamshid, R. Z. (2024). Bo‘lajak boshlang ‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, *4*(4), 141-146.

9. Ruzimatov, J. (2024). Improving the methodology of using digital educational technologies of future primary class teachers. *NRJ*, *1*(3), 755-760.

10. Jamshid, R. Z., Ravshan, A., Sirojiddin, G., Gulizahro, T., & Azamat, Z. (2023). Developing effective approaches to the use of modern information technology in education.

UCHINCHI RENESSANS SHAROITIDA MILLIY TARBIYA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI

Mansurova Odinaxon Ulug‘bek qizi
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda milliy tarbiya tizimini takomillashtirish imkoniyatlari, o‘quv-tarbiya jarayoniga qo‘yiladigan talablar, bu borada ota-onalar va ustozlar hamkorligi, globallashgan dunyoda farzand tarbiyasiga mas’ul shaxshlar, oilada farzand tarbiyasi masalalari yoritilgan.

Annotation: In this thesis, the possibilities of improving the national education system, the requirements for the educational process, the cooperation of parents and teachers in this regard, the persons responsible for child education in the globalized world, and the issues of child education in the family are highlighted.

Kalit so‘zlar. *milliy tarbiya, yoshlar tarbiyasi, tarbiya vositalari va metodlari, vizualizatsiya, longityud.*

Keywords. National Education, Youth Education, means and methods of Education, visualization, longitude.

Bugungi kunda xalqimiz “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasi asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. Mazkur g‘oya ta’lim-tarbiya tizimiga ham o‘zining aniq, qat’iy talablarini qo‘ymoqda. Ushbu talablar doirasida davlatimizda ta’lim sohasida pedagoglarning moddiy-ma’naviy sharoiti tubdan yaxshilanib, ta’lim sifatini oshirishning zamonaviy texnologiyalari joriy qilinmoqda.

Tarbiya va ta’limni bir-biridan alohida ajratib bo‘lmaydi, bu ikki jarayon o‘zaro uyg‘un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma’naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog‘lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo‘lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda yoshlar tarbiyasini milliy va zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar va asosli pedagogik qonuniyatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda.

Milliy tarbiya haqida gap ketganda beixtiyor taniqli ma’rifatparvar Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir” degan chuqur Ma’noli so‘zlari inson e’tiborini tortadi. Ko‘plab olimlar o‘z tadqiqotlarida ma’naviy tanazzulning asosiy omillari bo‘yicha qator izlanishlar olib borishdi, har xil qiziqarli tahliliy ma’lutolar ilmiy asoslandi, lekin bularning ichida odamni tashvishga soladigan bir qaraganda e’tiborsizdek tuyiladigan, lekin oqibati tanazzulga, johillikka olib boradigan bir omil, ya’ni oilada farzand tarbiyasiga e’tiborsizlik, uning pedagogik qonuniyatlarini bilmaslik illati millatning ma’naviy tannazulining asosi desak hecham mubolag‘a bo‘lmaydi. [4,5]

Xo‘sh nega bugun ota-onalar farzand tarbiyasiga e’tiborsiz? Farzand tarbiyasi bilan shug‘ullanishiga qanday omillar to‘sqinlik qilyapti? Ota-onalar farzand tarbiyalash metodlarini biladimi? Ota-onalar farzand tarbiyasida qanday pedagogik qonuniyatlardan foydalanayapti? Mazkur savollar bizni masala yuzasidan hamma uchun bir tildagi optimal javoblar topishdek mas’uliyatli vazifani qo‘ymoqda . Bugun butun dunyoda inson kapitali uchun kurash, eng katta sarmoya farzandni yaxshi bilimli bo‘lishiga, tarbiyasiga tikilayotgan bir vaqtda bizda farzand tarbiyasiga e’tiborsizlik, uning pedagogik qonuniyatlari bilan hisoblashmaslik kabi illat va tahdidlar ko‘proq ko‘zga tashlanib bormoqda.

Oilada farzand tarbiyasiga e’tiborsizlik illati bir qator qarorlarda jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi PQ-3160-sonli, 2019 yil 3-maydagi PQ- 4307-sonli, 2021 yil 26 martdagi PQ- 5040-sonli Qarorlari va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31-dekabrdagi 1059-sonli qarorida ichki tahdid sifatida qayd qilinib,

mazkur tahdidlarni yuzaga keltiruvchi pedagogik omillar bo‘yicha tad qiqotlar olib borish, mazkur tahdidlarga nisbatan g‘oyaviy kurash olib borish vazifasi qo‘yildi. [1,2]

Yuqoridagi masalani nechog‘lik xavotirli va dolzarbligi to‘g‘risidagi mulohazalarni asoslashda biz tomonimizdan bugungi murakkab mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish, baholash, ustuvor yo‘nalishlarni aniqlab, ularning aholi turli qatlamlariga ta’sirini o‘rganish va zarur maqsadli va manzilli pedagogik tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik qonuniyatlari mavzusi bo‘yicha joylarda tekshiriluvchilar bilan suhbat, ekspert-intervyu, so‘rovlar (ijtimoiy-psixologik), kuzatish, kontent tahlil, modellashtirish, matematik statistika (spss dasturi), gipotetik-deduksiya, vizualizatsiya, longityud monitoring va ma’naviy marketing kabi metodlar orqali o‘rganishlar olib borildi va quyidagicha empirik natijalar qayd qilindi. Bizning tadqiqotimiz davomida milliy tarbiyada tayanch ma’naviy fazilatlarni shakllanganlik darajalari va aholining ichki va tashqi tahdidlardan habardorlik darajalarini aniqlashtirishga qaratilgan o‘rganishlarimiz quyidagicha empirik ko‘rsatkichlarni qayd qildi.

Oilaviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasiga e’tiborsizlik tahdididan habardorlik darajasi bo‘yicha o‘rganishlarning epmirik natijalari Oilaviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasiga e’tiborsizlik tahdidi aholi orasida boshqa tahdidlarga nisbatan xabardorligi pastligi bo‘yicha 55% ya’ni salbiy ko‘rsatkichga ega. Bu aholining oilada yoshlar tarbiyasi, milliy tarbiya bilan bog‘liq ishlarda sustkashliklar ko‘p ekanligini, yoki tarbiya masalasiga past munosabatda ekanligini ko‘rsatadi. Bu illatning salbiy oqibatlaridan ko‘pchilik behabar. [6,7]

Milliy tarbiyaning shakllanishida milliy qadriyatlarning o‘rni ham alohida o‘ziga xos asosli psixologik omillardan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham biz mazkur masala bo‘yicha ham o‘rganishlarni amalga oshirdik.

Masala yuzasidan o‘rganishlar, ya’ni aksariyat respondentlarning fikricha yosh ota-onalar o‘z farzandlariga milliy qadriyatlarni o‘rgatmayapti, shu sababli yoshlarimiz milliy qadriyatlarni hurmat qilmayapti, aksincha, “ommaviy madaniyat”ga zamonaviy madaniyat deb taqlid qilish kabi salbiy jihatlar ko‘payib bormoqda deb ta’kidlandi. Oilada milliy tarbiya fuksiyasining ishlamasligi oilaviy nizolar va oilaviy ajrimlarni ko‘paytirayotganligi ko‘pchiligimizga sir emas va biz shu sababli ham mazkur farazga aniqlik kiritish uchun ushbu masalani ham o‘rgandik.

Biz tadqiqotimiz davomida yoshlar orasidagi jinoyatchilik omillarini ham yetarlicha tarbiya topmaganlik omili bilan bog‘liq deb o‘yladik va mazkur farazimizni ham tekshirib ko‘rish uchun respondentlar orasida o‘rganishlar olib bordik va quyidagicha qiziq va xavotirli empirik natijalarni qo‘lga kiritdik.

Tadqiqotimiz davomida oilada farzand tarbiyasi uchun ajratilayotgan vaqt, ya’ni ota – ona bir kunda o‘z farzandi bilan tarbiya bo‘yicha qancha vaqt muloqotda bo‘ladi, shuni ham o‘rgandik va quyidagicha empirik natijalar qayd qilindi.

Aslida mazkur qayd qilingan holat yoshlar orasidagi jinoyatchilikka sabab bo‘layotgan omillardan biri hisoblanadi, ya’ni ikki avlod orasidagi o‘zaro muloqotning uyushtirilmasligi, oqibatda ota-ona va farzand bir-birida kechayotgan kechinmalar, o‘zgarishlardan bexabar qoladi.

Biz tadqiqotimiz davomida ota-onalar o‘z farzandini pedagogik nazorati qilayaptimi yoki yo‘qmi, shu kabi holatlarni ham o‘rgandik va quyidagicha holatlarni aniqladik.

Demak biz oilada farzand tarbiyasiga e’tiborsizlik ichki tahdidini mazmun mohiyati, uning inson, xalq, millat uchun ayanchli oqibatlari to‘g‘risida aholi orasida keng ko‘lamdagi maqsadli va manzilli profilaktika tadbirlarni olib borishimiz maqsadga muvofiq. Zero, buyuk vatandoshimiz Imom G‘azzoliy aytganidek “Bolalar ota-onalariga berilgan bir omonatdir. Bolaning qalbi har qanday naqshu tasvirdan xoli bir qimmatbaho gavhardir. U qanday naqsh solinsa, qabul qiladi, qayoqqa bukilsa, egiladi.

Agar yaxshilikka o‘rgatilsa, shu bilan o‘sadi va dunyo oxiratda saodatga erishadi. Uning savobiga ota-onasi ham, har bir muallimu ustozlari ham sherik bo‘ladilar. Agar yomonlikka odatlantirilsa, hayvonlardek o‘z holiga tashlab qo‘yilsa, oxir-oqibat halok bo‘ladi. Gunohi esa uning tarbiyasi uchun javobgar bo‘lganlarning gardaniga tushadi”.

Tarbiya masalalariga e’tiborsiz qaralgan vaziyatda yuzaga keladigan ko‘ngilsizliklar ham, u keltirib chiqaradigan zararli oqibatlar ham barchamizni ogohlikka da’vat qilmog‘i lozim.

Ammo bugun qaysidir davrada shu haqda fikr bildirilsa aksariyat ota-onalarda masalaga daxldorlik bilan emas, aksincha o‘z loqaydliklarini xastpo‘shlash uchun sizga: “Hozir zamon juda qiyin bo‘lyapti, tirikchilik uchun yugurmasang bo‘lmasa!”, “Nima qilay bolalarim yeyman, ichaman deydi, kiyim kechagini aytmaysizmi, bizga oson emas...”, “Ha endi o‘zi omon bo‘lsa, tarbiyasi bir gap bo‘lar...” deb javob berishadi.

“Ha endi o‘zi omon bo‘lsa, tarbiyasi bir gap bo‘lar...” aynan mana shunday beparvolik, e’tiborsizlikning ortida butun bir millatning ma’naviy tanazzuli naqd. Shunday ekan bugun mazkur masalani har bir ota-ona bu borada olib borayotgan ishlariga bir nazar tashlab ko‘rishlari lozim. Zero, bugun ilm-fan va ta’lim izchil rivojlanib borayotgan bir davrda hech shak -shubhasiz tarbiya ta’limning asosida turishi shartdir. Shunday ekan, ilm-fan ta’lim-tarbiya asosida olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Demak bugungi kunda ota-onalar ko‘proq tarbiyalashning psixologik qonuniyatlari, pedagogik talablari, mezonlari va metodlari haqida ko‘proq o‘ylashlari lozim. XXI asrda barkamol farzand tarbyasining negizi sifatida oila (ota-ona), maktab (pedagog), mahalla (qo‘ni-qo‘shni, nuroniylar, mahala faollari), ijtimoiy muhit (tengqurlari, atrofidagi insonlar) o‘z mavqeini saqlab qolaveradi. Barkamol kelajak bunyondkorlarini tarbiyalashda quyidagi pedagogik jihatlarga alohida ahamiyat berish juda muhim hisoblanadi:

- tarbiyaning milliy fazilatlariga nisbatan yoshlarimizni odatla ntish bo‘yicha zamonaviy mashqlar ishlab chiqish;
- tarbiyaning psixologik qonuniyatlari bo‘yicha metodik qo‘llanmalar yaratish va mazkur sohada faoliyat ko‘rsatayotgan pedagoglar va ota-onalarga yetkazish;
- milliy tarbiyaning tayanch kompetensiyalarini yoshlarimizda shakllantirishning pedagogik talablarini ishlab chiqish;
- uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyada ko‘rsatilgan vazifalar bo‘yicha barcha davlat va nodavlat tashkilotlari orasidagi amaliy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;
- ota-onalarga farzand tarbiyasi bo‘yicha zamonaviy metodlar bo‘yicha xalqchil sodda tildagi darsliklar va qo‘llanmalarni tayyorlab berish. [8,9]

Bugun har bir ota-ona pedagog bo‘lishi lozim tarbiya metodlarini puxta o‘zlashtirmog‘i lozim, chunki farzand ta’lim-tarbiyasiga tikilgan sarmoya eng yaxshi va eng kafolatli sarmoyadir. Pedagogika fanlari doktori, professor M.Quronov o‘zining “Bugungi har bir ota-ona pedagog bo‘lishi kerak” deb nomlangan maqolasida bugungi ota-onalarning farzand tarbiyalashdagi ta’sirchan metodlar to‘g‘risida quyidagi qarashlarini ilgari suradi. Jumladan olimni ta’kidlashicha farzand tarbiyasidagi eng ta’sirchan metod buo‘rgatish metodi. Chunki uning ichida tushuntirish ham bor, suhbat ham bor, ko‘rsatish ham bor, aytish ham bor, namuna ham bor.

Shuni unutmasligimiz kerakki, yurt kelajagi, vatanimiz taraqqiyoti va xalqimizning ertangi kuni qanday bo‘lishi farzandlarimiz va yoshlarimizning bugun qanday ta’lim va tarbiya olishiga bog‘liqdir. Shu sababli mazkur masaladagi asosiy pedagogik talablardan biri, har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko‘rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, unib-o‘sib kelayotgan yoshlarni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish – ta’lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo‘lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, oilada farzand tarbiyasi - oila baxti, farzandlarning tarbiyali yetuk inson bo‘lib yetishidagi ota–onaning sa’yi-harakati hisoblanadi. Oiladagi farzand tarbiyasi uning kelajakda kim bo‘lib yetishishida muhim o‘rin tutadi. Demak, bola oilada jamiyatning qiyofasini ko‘radi, bo‘lajak fuqaroning tabiati, dunyoqarashi va axloqiy qiyofasi oilada shakllanadi hamda shunga ko‘ra kamol topib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrdagi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi O‘RQ-406-sonli Qonuni. -T., 2016.

3. Akbarjonovich M.A. (2023). An analytical approach to the elimination of corruption. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(4), 2045-2047.

4. Mansurov A. Development stages of migration from a historical point of view //UzMU xabarlari. – 2024. – T. 1. – №. 1.1. – C. 108-111.

5. Akbarjonovich M.A. Migratsiyani keltirib chiqaruvchi sabablar //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – T. 24. – №. 2. – C. 32-34.

6. Akbarjonovich M. A. et al. The Economy of the Baburian Empire. – 2023.

7. Abdulaziz M. Migratsiyani ijtimoiy zarurat sifatidagi ahamiyati //Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 38-40.

8. Abdulaziz M. Migratsiya tushunchasining tahlili va uning muammoli jihatlari //Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 32-34.

9. Erkinovna T.N. The influence of social communications on the formation of alienation and loneliness. – 2023.

10. Temirova N. Begonalashuv tushunchasi talqini uning sabablari va bartaraf etish zarurati //News of the NUUz. – 2024. – T. 1. – №. 1.10. – C. 162-164.

O‘QUVCHI YOSHLARGA SUN'IY INTELLEKT TASIRINING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Azimova Rushana Zokirjonovna
Guliston davlat pedagogika insituti o‘qituvchisi
e-mail:rushana0242@mail.ru

Anatatsiya. Ushbu tezisda bugungi hayotimizda dolzarb mavzuga aylangan sun’iy intellektning inson hayotiga ta’siri, sun'iy intellekt yordamida o‘qitish usullari, uning o‘quvchi yoshlar hayotiga tasiri, o‘quvchi yoshlarga suniy intellekt tasirining psixologik jihatlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: *suniy intellekt,o‘quvchilar,AI,sun’iy intellekt yordamida o‘rganish,sun’iy intellektning ta’siri.*

Abstract. This thesis provides information about the impact of artificial intelligence on human life, a topic that has become highly relevant in today's world. Throughout the article, we will address questions such as: What is artificial intelligence? What are the teaching methods using artificial intelligence? How does it affect the lives of young students? What are the psychological aspects of artificial intelligence’s influence on students? The article aims to explore and answer these questions.

Keywords: *artificial intelligence, students, AI, learning with artificial intelligence, impact of artificial intelligence.*

So‘nggi yillarda ta'lim sohasidagi texnologiyalardagi yutuqlar, xususan, sun'iy intellekt (AI) dan foydalanish juda rivojlandi. Yurtimizda ham bu sohani keng qo‘llash,uning texnalogiyalarini joriy etish,ma’lumotlarni raqamlashtirishdan foydalanish sohani jahon talablari darajasida rivojlantirishga qaratilgan ko‘plab islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, bunga “IT-park” lar faoliyati,”Bir million dasturchi”, "Yoshlar texnoparklari" ni misol keltirsak bo‘ladi. [1,31-32]

Sun'iy intellekt yordamida o‘qitish ta'lim muassasalarida kuchli vosita sifatida paydo bo‘lib, o‘quvchilar uchun moslashtirilgan o‘rganish tajribasini taklif qildi. Biroq, AI sinflarga tobora ko‘proq integratsiyalashgani sababli, uning o‘quvchilarga psixologik ta'sirini o‘rganish juda muhimdir. Sun'iy intellekt yordamida o‘rganishni tushunish uning o‘quvchilarning ruhiy farovonligiga potentsial ta'sirini tushunishda juda muhimdir.

Suniy intellekt nima o‘zi?

Suniy intellekt- informatikaning alohida sohasi bo‘lib,insonning mantiqiy va ijodiy funksyalarini bajaruvchi intellektual suniy tizim tushiniladi. Ushbu atama, shuningdek, o‘rganish

va muammolarni hal qilish kabi inson aqli bilan bog‘liq xususiyatlarni namoyish etadigan har qanday texnalogiyaga nisbatan ham qo‘llanilishi mumkin. [3, 514-516]

Suniy intellekt muammoni hal qilish, qaror qabul qilish va o‘rganish kabi odatda inson aql-zakovatini talab qiladigan vazifalarni bajara oladigan kompyuter tizimlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi. Ta'lim sohasida suniy intellekt boshqa ilovalar qatorida aqlli repetitorlik tizimlari, virtual yordamchilar va avtomatlashtirilgan baholash vositalarini yaratish uchun ishlatiladi.

Zamonaviy ta'limda sun'iy intellektning o‘rni keng va ko‘p qirrali. Sun'iy intellekt yordamida o‘rganish har bir o‘quvchining kuchli, zaif tomonlari va o‘rganish uslubiga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan o‘quv usullarini taqdim etish orqali ta'lim tajribasini oshirishi mumkin. Shuningdek, u o‘quvchilarga o‘z yutuqlarini kuzatish va kerakli tuzatishlar kiritish imkonini beruvchi tez fikr-muloxaza yuritishni taqdim etishi mumkin.

Sun'iy intellekt yordamida o‘rganishning afzalliklari sezilarli bo‘lsa-da, lekin o‘ziga xos kamchiliklar ham mavjud. AI tizimlariga tayanish o‘quv jarayonida insoniy aloqaning yo‘qolishiga olib kelishi mumkin, bu esa o‘quvchilarning motivatsiyasi va faolligiga ta'sir qilishi mumkin. Bundan tashqari, ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishning ko‘payishi ma'lumotlarning maxfiyligi, algoritmik tarafkashlik va ta'lim imkoniyatlarida adolatlilik haqida tashvish uyg‘otadi. AI yordamida o‘qitishning o‘quvchilarga psixologik ta'siri e'tiborga olinishi kerak bo‘lgan muhim jihatdir.

Suniy intellekt tizimlari o‘quvchining afzal ko‘rgan o‘rganish uslubiga aylanishi mumkin, bu ularning ma'lumotni tushunish va saqlash qobiliyatini oshirishi mumkin. Biroq, o‘quvchilar sun'iy intellektga haddan tashqari ishonib qolishlari mumkin, bu ularning mustaqil tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi.

O‘quvchilarning ruhiy salomatligiga mumkin bo‘lgan ta'sirini e'tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish stress va xavotirning kuchayishiga olib kelishi mumkin, ayniqsa o‘quvchilar doimiy monitoring va baholashdan o‘zlarini bezovta qilsalar. AI tizimlari o‘quvchilar farovonligi va ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlaydigan tarzda ishlab chiqilishi va joriy etilishini ta'minlash juda muhimdir.

Sun'iy intellekt yordamida o‘rganish, o‘qitish bugungi uzluksiz ta'limda o‘zgaruvchan yondashuv bo‘lib, u o‘quvchilar uchun o‘rganish tajribasini yaxshilash uchun AI texnologiyalari kuchidan foydalanadi. Sun'iy intellekt yordamida o‘qitish sun'iy intellekt texnologiyalari va usullarini birlashtirishni anglatadi va ta'lim jarayonlarida o‘quvchilarning bilimini qo‘llab-quvvatlash va yaxshilash uchun yordam beradi. Bu o‘quvchilar ma'lumotlarini tahlil qilish, shaxsiy fikr-mulohazalarni taqdim etish va moslashtirilgan o‘rganish tajribasini taqdim etish uchun suniy intellekt tizimlari va algoritmlaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi[4-485-488].

Sun'iy intellekt zamonaviy ta'limda o‘zgartiruvchi kuch sifatida paydo bo‘lib, o‘quvchilarni o‘rganish va o‘qituvchilarning dars berish usullarini inqilob qildi.

Sun'iy intellekt yordamida o‘rganish o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan o‘rganish tajribasini taklif qiladi. . Ushbu individual yondashuv o‘quvchilarga tushunchalarni yanada samaraliroq tushunishga yordam beradi, faollikni oshiradi va mavzuni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

AI algoritmlari o‘quvchilarning o‘rganish jarayoniga moslashadi, maqsadli tadbirlarni ta'minlaydi va shunga mos ravishda vazifalarning qiyinchilik darajasini moslashtiradi. Ushbu moslashuvchan ta'lim yondashuvi o‘quvchilarning doimiy ravishda qiyinchilik tug‘dirishini ta'minlaydi, lekin o‘ta og‘ir emas, bu esa ta'lim natijalarini yaxshilashga olib keladi.

Sun'iy intellekt individual o‘rganish uslublariga moslasha olsa-da, o‘quvchilar AI tizimlariga haddan tashqari ishonib qolishlari xavfi mavjud. Bu haddan tashqari ishonch o‘quvchilarning mustaqil muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish qobiliyatini cheklashi mumkin.

Agar talabalar AIni o‘z qobiliyatlaridan ustun deb bilishsa, bu ularning o‘zini o‘zi qadrlashiga salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin. O‘zlarini barcha javoblarga ega bo‘lgan sun'iy intellekt tizimlari bilan solishtirish, o‘zini-o‘zi qadrlash hissining pasayishiga olib kelishi mumkin.

AI inson psixologiyasiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Ijobiy tomondan, AI odamlarning axborotni qayta ishlash qobiliyatini oshirishi, murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini yaxshilashi va ba'zi hollarda hatto odamlarning hissiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishi mumkin.

Biroq, AIning mumkin bo‘lgan salbiy ta'siri ham mavjud. AIning odamlarning psixologik holatiga salbiy ta'siri odamlarning o‘z qobiliyatlariga bo‘lgan ishonchini kamaytirish, ijtimoiy izolyatsiya tuyg‘usini yaratish va odamlarga texnologik tizimga kirishga imkon berish imkoniyatini o‘z ichiga oladi. Sun’iy intellekt va odamlarning o‘zaro ta'siri o‘rtasidagi muvozanatni saqlash talabalarning faolligi va farovonligi uchun juda muhimdir. Pedagoglar insoniy aloqalarni rivojlantirishga va o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasida mazmunli o‘zaro munosabatlar uchun imkoniyatlar yaratishga ustuvor ahamiyat berishlari kerak. [7,125-131]

O‘qituvchilar ta'limda AIdan foydalanishda vositachilik qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ular AI tizimlari ko‘paytira olmaydigan yo‘l-yo‘riq, qo‘llab-quvvatlash va maslahat beradi. O‘quvchilarning ehtiyojlarini tushunish va AIdan vosita sifatida foydalanish orqali o‘qituvchilar AI afzalliklarini birlashtirgan yaxlit o‘quv muhitini yaratishi mumkin.

Sun'iy intellekt yordamida o‘qitish bilan bog‘liq muammolar va xavflarni faol ravishda hal qilish orqali biz uning foydasini maksimal darajada oshirishimiz va potentsial salbiy oqibatlarni yumshatishimiz mumkin. Sog‘lom o‘zaro ta'sirni rag‘batlantirish, adolatni ta'minlash va sun'iy intellekt va odamlarning o‘zaro ta'siri o‘rtasidagi muvozanatni saqlash AIning ta'limga mas'uliyatli va samarali integratsiyalashuvi uchun muhim ahamiyatga ega. O‘ylangan amalga oshirish va doimiy baholash orqali sun'iy intellekt yordamida o‘qitish o‘quvchilarning ta'lim natijalarini yaxshilaydigan va ularning umumiy farovonligini qo‘llab-quvvatlovchi kuchli vosita bo‘lishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, sun'iy intellekt o‘quvchilar uchun moslashtirilgan o‘rganish tajribasini taklif qilib, ta'limni inqilob qilish potentsialiga ega. Biroq, uning o‘quvchilarga qanday psixologik ta'sir ko‘rsatishini tushunish juda muhimdir. Muammolarni hal qilish, sog‘lom o‘zaro munosabatlarni targ‘ib qilish, adolatni ta'minlash va sun’iy intellekt va odamlarning o‘zaro munosa-batlarini muvozanatlash orqali biz o‘quvchilar farovonligi va ruhiy salomatligini birinchi o‘ringa qo‘ygan holda ta'limda AIning to‘liq imkoniyatlaridan foydalanishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Norbosheva M. Bolalar psixologiyasi. Toshkent, 2002. (31-32 betlar)

2. Buribayevich M.K., Yuldashev S.E., Ugli S.L. B. Psychology of Modern Leadership as an Important Phenomenon of Эффективе Management //Internati-onal Journal of Early Childhood Спесиал Эдусатион. – 2022. – Т. 14. – №. 1.

3. Boynazar S.L., Ulugbek M. Ursachen Der Entstehung Von Psychischen Krisen “ONLINE-CONFERENCES " PLATFORM. – 2021. – S. 514-516.

4. Shovxiyev L., Sharafitdinov A. Psixologiyada tush korish tilsimlari //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – S. 485-488.

5. Ibragimovna, Tuxtasinova Munira, et al. "EDUCATORS ARE ONE OF THE CREATORS OF THE NEW RENAISSANCE (progress in international reading literacy study)." *Journal of Адвансед Ссиентифис Research (ISSN: 0976-9595)* 3.4 (2023).

6. Tuxtasinova, Munira Ibragimovna, and Nazokatxon Iqboljon qizi Qurbonova. "UCHINCHI RENESANS SARI ILDAM QADAMLAR BILAN (PIRLS xalqaro baholash dasturining ikkinchi davriyligiga tayyorgarlik)". *Эдусатионал Research in Universal Ссиенсес* 2.1 SPECIAL (2023): 401-403.

7. Ibragimovna, Tukhtasinova Munira, and Sadirova Dilnoza Murodovna. "Improving the mechanisms of using International Assessment Programs (based on the Pirls International Assessment Program)." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 125-131.

INKLYUZIV TA’LIM ISTIQBOLI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Shoymatova Gulnoza
Guliston davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi
Cho‘lliyeva Afzuna
Guliston davlat pedagogika insituti talabasi
email: afzunacholliyeva@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sifatini yaxshilash maqsadida Guliston davlat pedagogika institutida o‘tkaziladigan anjuman to‘g‘risida bayon etiladi. Unda inklyuziv ta’lim sifatiga urg‘u beriladi. Bugungi kundagi ta’lim sifatini oshirishga oid yechim va muammolar ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, oliy ta’lim muassasalari, innovatsiya, strategiya

Abstract. This article describes the conference held at Gulistan State Pedagogical Institute to improve the quality of inclusive education. It emphasizes the quolity of inclusive education. Solutions and problems related to improving the quality of education today were revedled.

Keywords: inclusive education, higher education institutions, innovatsion, strategy, convention

Kirish. Rivojlanishning bugungi davrida butun dunyoda sog‘lom va nosog‘lom (sog‘ligida nuqsoni bor) insonlar auditoriyada birgalikda bilim olishlari uchun innovatsion ta’lim platformalari asosida o‘quv jarayonlari tashkil etilmoqda.

Jahonda bu ta’lim amaliyoti "inklyuziv ta’lim" deb yuritiladi. Bugungi kunda bu ta’lim O‘zbekistonga ham "inklyuziya " (birgalikda ishtirok etish) tushunchasi ostida kirib keldi. Bu ta’lim mazmuni shundan iborat bo‘lib, bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat’iy nazar, ularning barchasiga sifatli ta’lim taqdim etishdir. UNICEF tashkiloti inklyuziv ta’lim dasturini O‘zbekiston ta’lim tizimiga kiritish bo‘yicha shug‘ullangan. Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari shundan iboratki, bolaning qobiliyati va holatidan kelib chiqqan holda ularrning sifatli ta’limini kafolatlashdan iborat.

Sog‘ligida nuqsoni bor bolalarni tarbiyalash, ularning bilim va ko‘nikmalarini oshirish asosiy vazifalarimizdan biri hisoblanadi. Bugungi kunda respublikamizda 700 mingdan ortiq nogironligi bor shaxslar mavjud. Ularning 100 mingdan ortig‘ini esa 16 yoshgacha bo‘lgan yoshlar va bolalar tashkil etadi. So‘nggi yillarda ularning huquqlarini ta’minlash maqsadida bir necha qaror va farmonlar ham ishlab chiqilgan. Ularan biri O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O‘zbekiston respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida" gi PF 5847-sonli farmoni qabul qilindi. Bu farmonda ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslarni, jumladan nogironlarning oliy ta’lim sifatini oshirish nazarda tutilgan.

Inklyuziv ta’limga muhtoj bolalarni tarbiyalash bugungi kun mavzusi hisoblanadi. Ular ham barcha tengqurlari qatorida bilim olishga, oliy ta’limda tahsil olishga munosibdir. Bugungi kunda inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun ham bir qator ishlar olib borilmoqda. Bulardan biri Guliston davlat pedagogika institutida o‘tkazilayotgan anjumandir. Bu anjuman O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024-yil 18-yanvardagi 16-son "O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200 qarori ijrosini ta’minlash to‘g‘risida" gi buyrug‘i ijrosini ta’minlash uchun bo‘lib o‘tadi. Bu anjuman o‘tkazilishidan bosh maqsad shuki, inklyuziv ta’lim tizimiga urg‘u bergan holda maktabgacha va umumta’lim maktablari uchun malakali, yosh kadrlarni, pedagog mutaxasislarni tayyorlash muammosi, umumta’lim maktab va maktabgacha ta’lim tashkilotlari bilan o‘zaro aloqalarni mustahkamlash, ular bilan tajriba almashish ko‘nikmalarini shakllantirishdir.

Anjuman jarayonida quyidagi ilmiy va ustuvor yo‘nalishlarga urg‘u beriladi va ko‘rib chiqiladi:

Birinchidan, inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishning asosiy maqsadi va ustuvor yo‘nalishlari to‘g‘risida;

Ikkinchidan, inklyuziv ta’lim oluvchilarning ta’lim olish jarayonidagi o‘quv xonalari va boshlang‘ich sinflarda o‘quv jarayonini tashkil etishdagi muammolar to‘g‘risida;

Uchinchidan,oliy ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari to‘g‘risida;

To‘rtinchidan, inklyuziv ta’lim tizimidan umumta’lim va maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish istiqbollari to‘g‘risida;

Beshinchidan, inklyuziv ta’limda pedagogik o‘qituvchi va professorlar, psixologlar va ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish to‘g‘risida o‘tkaziladi.

Keyingi yillarda yurtimizda nogironlar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida bir qancha qonunlar ishlab chiqildi. Bulardan biri 2020-yilda " Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida " gi qonundir. Ushbu qonunda nogironligi bor shaxslarning yashashi va turmush tarzida, ta’lim olishida bir necha imtiyozlar va qulayliklarni yaratish, ularni axborot kommunikatsiyalari bilan ta'minlash to‘g‘risida bayon etilgan. Anjuman jarayonida ham mavzuga oid g‘oya va takliflar, ilmiy va ustuvor yo‘nalishlar ko‘rib chiqiladi.

Inklyuziv ta’limning muammolari sifatida bir necha misollarni keltirishimiz mumkin. Bular jumlasiga nogironligi bor, inklyuziv ta’limga muhtoj shaxslarning nafaqalarini o‘z vaqtida berilishini ta’minlash, ular uchun ajratilgan qo‘shimcha pullarning o‘z vaqtida yetkazilmasligi, nogironligi bor shaxslarning, jumladan, bolalarning ota- onalari bilan bog‘liq muammolar; ularning murojaatlarini o‘z vaqtida bajarilishini ta’minlamaslik kabilar uchrab turadi. Ta’lim muassasalarida ham, umumta’lim maktablarida ham ularning o‘quv jarayonlari uchun kerakli shart-sharoitlar yaratilmaganligi, ularning o‘quv jarayonlari uchun yetuk mutaxassis kadrlarning yetishmasligi muammolari bor.

Bu muammolarni bartaraf qilish uchun har bir nogironligi bor shaxsga alohida vakil biriktirish, ularning nafaqa va qo‘shimcha pullarini vaqtida to‘lashni ta'minlash lozim. Ota-onalar bilan turli muzokara va muhokamalarni, yig‘ilishlarni o‘tkazish, ularning muammolarini o‘z vaqtida, o‘z joyida hal qilish lozim. Ta’lim muassasalarida esa ular uchun o‘quv jarayonlarini tashkil etishda yetuk mutaxasislar tomonidan dars o‘tilishini, darsga kelishga imkoni bo‘lmaganlar uchun o‘z uylarida oflayn ta’limni tashkil etish lozim. Oliy ta’lim muassasalarida esa kelib ketishga layoqati bor talabalarning dars jarayoniga qatnashishini ta’minlash lozim.

Inklyuziv ta’lim jarayoni yo‘lga qo‘yilar ekan, unda ta’lim oluvchi har bir shaxs o‘z qadr-qimmati, o‘z qobiliyatini namoyon qilish, yutuqlarga erishish, dars jarayonida qatnashish, yutuqlarga erishish, bir-biri bilan muloqotga kirishish, bir-birini to‘ldirish imkoniga ega bo‘ladi. Ilk marotaba nogironlarni umumta’lim maktablari va o‘quv tizimida o‘qitishga qaratilgan islohotlarga e'tibor berish Respublikamizda 1996-yilda boshlangan. Bunga sabab esa O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi Vazirligi Respublika ta’lim markazi va YUNESCO tashkiloti bilan birgalikda o‘tkazilgan respublika seminari bunga asos bo‘lgan. Shundan boshlab yurtimizda bu ta’limni rivojlantirishga e’tibor qaratilmoqda. Buning natijasida esa bir necha yutuq va muvaffaqiyatlarga erishilmoqda. Bular har bir nogironligi bor insonlar ham sog‘lom insonlar qatori ulardan kam bo‘lmagan holda ta’lim olishlari ta’minlanmoqda. Tengqurlari singari o‘qish va yozish ko‘nikmalari ularda ham shakllantirilmoqda. Buning natijasida yurtimizda ularning sog‘lig‘i, jinsi, ehtiyojlariga nisbatan cheklovlar, kamsitishlarning oldi olinmoqda.

Xulosa qilib aytganda, har bir inson uning ijtimoiy holati, kelib chiqishidan qat'i nazar bilim olishga haqli. Shunday ekan inklyuziv ta’limning rivojlanishiga alohida e’tibor berishimiz lozim. Undagi muammo va kamchiliklarni bartaraf etgan holda barcha shaxslarning bilim olishini ta’minlashimiz lozim. Inklyuziv ta’lim muammolarini bartaraf etgan holda yurtimizda nogironligi bor shaxslar ta’lim olishiga mo‘ljallangan muassasa, maktab va maktabgacha ta’lim tashkilotlarini ko‘paytirish, ularni tarbiyalovchi o‘qituvchi, tarbiyachi va yetuk pedagog mutaxasislarni ko‘paytirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inklyuziv ta’lim. UNICEF har bir bola uchun.

2. O‘zbekiston Respublikasining qonuni "Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida" 2020-yil 15-oktabr. O‘RQ- 641-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni "O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida" 2019-yil 8-oktabr , PF-5847

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-oktabrdagi "Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida" . PQ-4860-son qarori.

5. Ganieva, M. (2023). Empowering logical thinking in primary school students through tips technology. In academic international conference on multi-disciplinary studies and education (vol. 1, no. 12, pp. 62-63).

6. Maftuna, G. (2023). Scientific and theoretical foundations of methodical training of primary school teachers for logical thinking. Modern science and research, 2(10), 91-94.

EFFECTIVENESS OF DIGITIZATION TOOLS IN PREPARING FUTURE TEACHERS FOR PEDAGOGICAL ACTIVITY

Hotamova Dildora Komilovna
Doctoral student of the Bukhara
State Pedagogical Institute.
edu.uz1991@gmail.com

Annotation: Preparing future teachers for pedagogical activities through digital tools for organizing the educational process is of great importance. This article discusses modern forms of education such as digital electronic learning, synchronous and asynchronous learning, hybrid learning, timed online education, computer-managed learning, and technologies for electronic and distance education. Each form of education has its own unique styles and tools that help future teachers effectively develop pedagogical skills and innovatively organize the educational process in the future. Additionally, digitized forms of education allow for the enhancement of modern teaching methods and improve students’ levels of comprehension.

Key words: Digital Electronic Education, Synchronous Education, Asynchronous Education, Hybrid Education, Scheduled Online Education, Computer-Managed Education, E-Learning, Distance Learning, Digitalization, Interactive Learning, Pedagogical Flexibility, Virtual Learning Platforms.

Annotatsiya: Bo‘lajak o‘qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda raqamlashtirish vositalari orqali ta’lim jarayonini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada raqamli elektron ta’lim, sinxron va sinxron ta’lim, gibrid ta’lim, belgilangan vaqtli onlayn ta’lim, kompyuterda boshqariladigan ta’lim, elektron va masofaviy ta’lim texnologiyalari kabi zamonaviy ta’lim turlari haqida so‘z yuritiladi. Har bir ta’lim turi o‘ziga xos uslublar va vositalarga ega bo‘lib, bo‘lajak o‘qituvchilarga pedagogik ko‘nikmalarni samarali shakllantirish va ularning kelajakdagi o‘quv jarayonini innovatsion tarzda tashkil qilishda yordam beradi. Shu bilan birga, ta’limning raqamlashtirilgan shakllari zamonaviy o‘qitish metodlari va o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: raqamli elektron ta’lim, sinxron ta’lim, asinxron ta’lim, gibrid ta’lim, belgilang vaqtli onlayn ta’lim, kompyuterda boshqariladigan ta’lim, elektron ta’lim, masofaviy ta’lim, raqamlashtirish, interaktiv ta’lim, pedagogik moslashuvchanlik, virtual ta’lim platformalari.

The role of digital tools in the modern education process is increasing. The development of educational technologies not only facilitates the process of acquiring knowledge, but also allows teachers to organize their activities more efficiently. In particular, the use of digital technologies in the process of preparing future teachers for pedagogical activity is an urgent issue. In pedagogical education, various forms of digitization, including digital e-learning, synchronous and asynchronous learning, hybrid learning, fixed-time online learning, computer-assisted learning and distance learning technologies, are widely used. is being used. These methods create an

opportunity to adapt the educational process more effectively and to the needs of students. The article examines exactly these types of education and their importance in training future teachers.

All aspects of our life, cooking, communication, travel, sports, management, everything is under the influence of technology. Technology represents dynamism and adapting to this dynamism requires adequate skills. Education is the only way to arm ourselves and adapt to technological advancement. So, when everything is going digital, education itself cannot be left behind. Below we will consider the types of organization of training in digitization tools.

Digital e-learning. It is a product of technology. However, it is different from online learning or just digital learning. In digital education, the student learns with the help of digital technologies. It may include online lessons, e-learning materials in the form of audio-video lectures, textbooks and notebooks for reference. It is a combination of Blended and Virtual Learning. On the other hand, digital e-learning is a method of learning that is completely dependent and facilitated by electronic materials. Teachers and students do not meet each other physically and only communicate using electronic devices.

Digital e-education, that is, the use of various electronic resources, distance platforms and training programs, teaches teachers to work with modern technologies. It helps to develop the necessary skills, especially in managing online resources, creating educational content and using interactive teaching methods. Teachers can make the lesson more interesting and adapt to the individual needs of students.

Synchronous e-learning is distance learning, but it is real-time learning. It is similar to regular day education, the difference is that the participants are at a great distance from each other. Special software is used to organize lectures.

Asynchronous e-learning means that the student receives all the necessary information from online sources or from electronic media (CD, DVD or flash cards) and independently organizes the pace and schedule of learning the material. The asynchronous e-learning system includes all types of CD-courses and e-learning courses. Today, e-learning has become an integral part of the educational process in most HEIs, it has also found its place in the organization of advanced training courses, and some corporations have departments , their task is to organize electronic courses for employees.

Learn more about the differences between synchronous and asynchronous learning:

Synchronous learning	Asynchronous learning
Students and teachers engage in learning activities at the same time and follow a predetermined schedule.	Students have the flexibility to access course materials and complete learning activities at their own pace and schedule.
It allows for immediate feedback, live discussions, and opportunities for students to ask questions and get immediate answers.	While interaction is still possible, it occurs at different times and responses and interactions may not be instantaneous.
For students who must balance work, family or other responsibilities, this may be less flexible.	It adapts students to different schedules and allows them to manage their time independently.
Synchronous learning requires the use of real-time communication tools such as video conferencing platforms or collaboration software.	Asynchronous learning relies on the use of online platforms, learning management systems and digital resources.

In synchronous education, the teacher and students conduct lessons simultaneously in real time. This method gives future teachers the skills to deal quickly in the online environment, respond to students' questions immediately, and manage the learning process. On the other hand, in asynchronous learning, students learn the material on their own time, which gives teachers more experience in preparing and managing educational resources on their own. Asynchronous learning gives students more time to study topics in depth, which requires the teacher to prepare clear and consistent material for students.

Hybrid learning. The hybrid curriculum combines synchronous and asynchronous formats to create a structured and interactive learning process where students can ask questions in real time and learn independently over several days.

This approach allows teachers to organize the educational process in different ways, to effectively combine synchronous and asynchronous lessons. This increases their pedagogical flexibility and strengthens their ability to adapt to different learning environments.

Timed online education. For some educational institutions that had to adapt during the global pandemic, hybrid learning was simply not an option. Instead, many of them preferred to simulate the same classroom environment virtually. Timed offerings follow a predetermined and fixed class schedule that students must attend. There are check-in and check-out times to prove that they have completed the school day. Unlike synchronous learning, which does not require fixed blocks of time for video conferencing, this type of virtual learning is timed when you log in and log out.

This type of training provides future teachers with the skills to manage the learning process and plan it clearly for a specified period of time. Time management of the educational process and synchronizing with the students, conducting lessons in the right time increases the discipline of the pedagogical process. Also, opportunities to establish effective communication and monitor education through online platforms will expand.

Computer-Managed Learning (CML) Also known as Computer-Managed Instruction (CMI), this type of online learning relies on a computer program or application to facilitate the student's online learning process. Through the program or portal, students can get the materials they need for learning, which is also graded or graded by the computer through predetermined criteria based on the students' learning goals.

In this method, the educational process is controlled by computer-automated systems. Through this, prospective teachers develop skills in creating tests, facilitating assessment systems, and monitoring student achievement. Computer-assisted learning prepares them for technology-based teaching methodologies and teaches them to organize the lesson more effectively.

Blended learning. Blended learning is a combination of the best processes of online and traditional learning methods. Here, teachers teach students through online classes and face-to-face meetings.

This approach allows teachers to organize the educational process in different ways, to effectively combine distance and face-to-face lessons. This increases their pedagogical flexibility and strengthens their ability to adapt to different learning environments.

Electronic education (E-Learning). Closely related to children, E-Learning is a type of online learning that is timed or self-paced to learn more about a lesson, measure or review it. It is done through an online learning platform that offers self-directed learning. Students typically participate in lessons and quizzes, which introduce a game-changing aspect to learning. Results are recorded for review and monitoring.

Distance learning technology is a broader concept than E-Learning, which is an intensive consultation synthesis of interactive self-learning and support. Thus, electronic education is a part of distance education. Distance education provides the delivery of the main educational material to students and interactive work between the student and the teacher during the learning process.

There are many positive aspects of teaching using distance learning technologies:

- The opportunity to study from the place of residence - people living in remote villages do not always have the opportunity to go to the big cities and study at the university. Distance education technologies allow them to study without leaving their place of residence.

- Combining study and work - students will have the opportunity to study without being separated from work, which is especially useful for those who have advanced training or second higher education.

- Acquisition of high-quality technologies and educational content - the student can be trained with the help of high-quality educational materials, communicate with the teacher and create his own individual study plan.

- Impartiality of assessment - distance education technologies provide for permanent control of the quality of knowledge, evaluation of results, impartial automated assessment free from the human factor, and loss of material interest in places.

- Individual approach to education - variable schedule, combining work and study, as well as adapting the learning material to the speed of individual assimilation of information makes distance education convenient for everyone.

Electronic and distance education makes it possible to carry out pedagogical activities regardless of geographical distances. For future teachers, these technologies will teach them the skills to organize their lessons for distance learners, they will master the use of virtual platforms, and they will also have the experience of teaching at an international level. Distance education is aimed at improving students’ independent work skills, which gives teachers the opportunity to precisely plan and control lessons.

Digital educational methods allow future teachers to conduct lessons interactively, using visual and audio tools. Teachers learn to interact with students in real time by delivering their classes through video conferencing, virtual labs, and online forums. These educational methods play an important role in attracting students’ attention and optimizing their learning process.

The article discussed the effectiveness of the types of educational organization through digitization tools in preparing future teachers for pedagogical activity. Digital electronic education, synchronous and asynchronous education, hybrid education, fixed-time online education, computer-controlled education and distance education technologies allow to bring the pedagogical process to a qualitatively new level. These methods create a wide range of opportunities for teachers and help them develop their skills in managing the learning process. Through digital educational methods, teachers have the opportunity to work with students in an interactive and individual approach, and play an important role in the implementation of the educational process in flexible and innovative ways. At the same time, digital educational technologies are an important factor in improving learning outcomes by developing effective communication between teachers and students.

REFERENCES USED:

1. Hotamova D.K. Bo‘lajak o‘qituvchilarni raqamlashtirish vositasida pedagogik faoliyatga tayyorlashning zarurati // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. Xalqaro ilmiy-metodik jurnal, 77-79 b. 2024.

2. Hotamova D.K. The history of the development of psychology, the subject and its place in the activity of medical personnel // International Journal Of Literature And Languages 3 (02), 97-99, 2023

3. A.J.Seytov, A.J. Khurramov, S.N.Azimkulov, M.R.Sherbaev, A.A.Kudaybergenov. S.Kh.Khasanova. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. T. 8 №2 ISSN: 2350-0328. Pp. 17177- 17185.

4. Fotima Abdurakhimovna Umarova / Use of modern information and communication technologies in the training of designers / Journal of Central Asian Social Studies 2020/8/15

5. Fotima Abdurakhimovna Umarova / The role of ICT in achieving effectiveness in education / Innovative development of education science./international scientific and practical conference/July 2020 3. Х.А. Умаров,

6. А. Умарова / " Использование электронно-образовательных ресурсов в целях создания образовательной экосистемы". Перспективные информационные технологии / Перспективные информационные технологии (ПИТ 2018) 2018

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING IJODIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Berdiyeva Muborak Baxtiyorovna
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
muborak0489@gmail.com

Annotatsiya. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy kompetentligini rivojlantirish haqida fikr yuritilgan. Talabalarning ijodiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning kasbiy ahamiyatga molik maqsadlarning motivlari va qadriyatlarini bilish o‘quv jarayonida samarali ta’sir ko‘rsatishga imkon beradi va kasbni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: pedagog mahorati, ijodiy yondashuv, yaratuvchanlik qobiliyatlari, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari.

Annotation. Developing the creative competence of future elementary school teachers development was discussed. Knowing the motives and values of professional goals for improving the methodology of developing students' creative competence allows for effective influence in the educational process and ensures successful mastery of the profession.

Keywords: pedagogical skills, creative approach, creative abilities, primary school teachers.

Mamlakatimiz pedagog olimlarining bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bo‘yicha tadqiqotlarini, ta’lim tizimidagi mahalliy va xorijiy tajribalarni, bo‘lajak mutaxassislarni maxsus kasbiy tayyorlash bilan shug‘ullanadigan o‘qituvchilar bilan maqsadli suhbatlarni tahlil qilish asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining ijodiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bo‘yicha maxsus konsepsiya rivojlantirildi.

Konsepsiya quyidagi pedagogik tarkibiy qismlarning mohiyatini aniqlash bilan bog‘liq asosiy nuqtai nazar va ijodiy kompetensiyani shakllantirish usullarini aks ettiradi: motivatsion-qiymatli, tarkibiy, tashkiliy-faoliyat, nazorat-baholash, refleksiv-tuzatish. Ushbu komponentlarni ko‘rib chiqamiz.

Motivatsion-qiymatli component. Motivatsion-qiymatli komponent – bu ijodiy kompetensiyali mutaxassisni shakllantirishga qaratilgan ijodiy kompetentlikning dastlabki tizimini tashkil etuvchi tarkibiy qismidir.

Umumbashariy umuminsoniy qadriyatlarga, shuningdek, shaxsning o‘z-o‘zini takomillashtirish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini tashkil etish, kasbda o‘z-o‘zini anglash kabi yangi qadriyatlarga qaratilgan bo‘lib, ular muhokama qilinadi, baholanadi, qabul qilinadi yoki rad etiladi.

Olimlarning nuqtai-nazarini har tomonlama tahlil qilar ekanmiz, o‘qituvchi fundamental va maxsus ijodiy tayyorgarlik doirasida talabalar faoliyatini kelajakdagi ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish va tartibga soluvchi vazifasini bajaradigan gumanistik ideallarga asoslangan qiymat yo‘nalishlarini tanlash qobiliyatlarini shakllantirishga yo‘naltiradi.

O‘qituvchining asosiy vazifasi bo‘lajak mutaxassisni “hayot uchun” standart bilimlar to‘plami bilan emas, balki bilimlarni qo‘llash, uni mustaqil ravishda olish, jamoada ishlash qobiliyatini shakllantirish, “Men – konsepsiya”ni va “Men va biz” pozitsiyasini standart bilimlar to‘plami bilan jihozlash, balki bilimlarni qo‘llash uchun barqaror ijobiy ehtiyojni yaratish hisoblanadi.

M.M. Potashnik va P.I. Pidkasistiyning takidlashicha, insonning har qanday faoliyati ushbu faoliyatdan oldin ijobiy natijaga muhtoj bo‘lib, unga erishish uchun jismoniy va ma’naviy harakatlar ma’lum darajada muvaffaqiyatga erishish uchun yo‘naltiriladi.

Maqsad – faoliyat natijasini baholashda eng muhim ko‘rsatkich bo‘lib, sifatli tavsiflangan va iloji bo‘lsa, to‘g‘ri miqdoriy loyihalashtirilgan modelning yutuqlarini aks ettiradi.

Ma’lumki, ijodiy qiziqish ma’lum miqdorda shakllanadi va ta’limning ichki motivatsiyasi hisoblanadi. O‘qituvchi o‘quv ishlarini bajaradigan har bir talabaning maqsadlari o‘quv faoliyati

maqsadlariga mos kelishini ta’minlashi zarur hisoblanadi.

Talabalarning ijodiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning kasbiy ahamiyatga molik maqsadlarning motivlari va qadriyatlarini bilish o‘quv jarayonida samarali ta’sir ko‘rsatishga imkon beradi va kasbni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Talabaning subyektiv pozitsiyasini shakllantirish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishi motivlar faolligining namoyon bo‘lishi: qiziqish va yutuqlar, qiziqishning kelajakdagi kasbning ijodiy muammolarini hal qilishga tayyorligi va qobiliyatiga rivojlanishi tufayli amalga oshiriladi.

Zamonaviy, ijtimoiy-kasbiy faoliyatga yo‘naltirish; umumiy madaniy va huquqiy darajaga intilish; har xil turdagi motivlarni qo‘llab-quvvatlash sifatida mutaxassislik bo‘yicha mustaqil ravishda yangi bilim va ko‘nikmalarni egallash qobiliyati, motivatsion kompetensiyalar ijodiy kompetensiyali mutaxassisni shakllantirishning muxim omillaridan biri hisoblanadi.

Binobarin, motivatsion-qiymatli tayyorlik – bu talabaning muayyan sharoitiga, uning ichki holatiga qarab aniqlanadi. Motivlar, qadriyatlar, mavzu pozitsiyasi, tayyorgarlik darajasining rivojlanishini ta’minlash pedagogika oliy ta’lim muassasasi talabalarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish modelining barcha boshqa tarkibiy qismlarini amalga oshirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tarkibiy komponent: Ijodiy kompetensiyani shakllantirish dizayni tizim-faoliyat yondashuviga asoslangan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining bilimlari, ko‘nikmalari va shaxsiy fazilatlarini o‘zlashtirish va rivojlantirishni o‘z ichiga oladi va uning ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rnatadi. Shu bilan birga, o‘qituvchi o‘z ishida maxsus fanlarni o‘rganishda talabalarning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olishi kerak, ya’ni ijodiy kompetentlikni shakllantirish modelini amalga oshirishda tarkibiy komponent sifatida ishlaydi va tuzilishi, ko‘rsatkichlari, vositalari va turlari to‘g‘risida bilimlarni o‘z ichiga oladi.

Ijodiy kompetensiya sohaga tegishli shaxsning ijodiy faoliyati hisoblanadi. Ma’lum bir sohaga tegishli ijodiy kompetensiyaning mazmuni mazkur lavozimning funksiyalari, hal qilinishi kerak bo‘lgan kasbiy vazifalarning tabiati va mazmuni bilan belgilanadi. Mutaxassisning kasbiy malakasi uning kasbiy faoliyatining mahsuldorligi va samaradorligini, kasbiy muvaffaqiyatini, o‘z-o‘zini anglash darajasini ta’minlaydi hamda uning ijodiy ta’lim darajasiga, kasbiy muhim shaxsiy fazilatlarga va kasbiy tajribaga bog‘liq holda rivojlanadi

Ijodiy kompetentsiya va oliy ta'lim muassasalarida rivojlanish masalalarini ijodiy yo‘l bilan boshqaradigan boshlang‘ich bo‘lajak o‘qituvchilarning joriy amaliyoti hisoblanadi. Jumladan, ular fanni rejalashtirishda ijodiy ta'limning mazmuni va mohiyatini bilishni istaydilar .

Bugungi kunda zamonaviy ta’limning asosiy muammolaridan biri bo‘lajak o‘qituvchilarga ularning ijodiy va shaxsiy rivojlanishida ijodiy, xolisona va ijodiy yordam berish hamda ijodiy fikrlovchilarni mehnatga tayyorlash hisoblanadi.

Eng yaxshi ta’lim usulini aniqlash, ijodiy faoliyat kasbiy kompetentsiya, ijodkorlik, nostandart fikrlash va xulq-atvor, qaror qabul qilish, tushunish va tajribani rivojlantirish kabi faoliyatni o‘z ichiga oladi.

Binobarin, bugungi sharoitda oliy ta’limning asosiy vazifasi bo‘lajak o‘qituvchilarni turli ta’lim dasturlari, darsliklar va muassasalar asosida mehnat qilishga tayyorlashdan iborat.

Tashkiliy-faoliyatli komponenti. Tashkiliy-faoliyatli komponent – ijodiy faoliyat vazifalarini hal qilish uchun bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, malaka va texnologiyalar to‘plamini o‘z ichiga oladi.

Motivatsion-qiymatli komponent bilan bog‘liq holda, bu ijodiy vazifalar turiga, talabalarning individual xususiyatlariga va ularning qiziqishlariga bog‘liq.

Tashkiliy-faoliyatli komponent ilmiy xarakter, ilmiy g‘oyalarni umumlashtirish, uzluksizlik, subyektivlik, o‘zgaruvchanlik, an’anaviy va innovatsion qadriyatlarni birlashtirish, rivojlanayotgan ta’lim texnologiyalardan foydalanish kabi didaktik tamoyillarni hisobga olgan holda fan va texnikaning yetakchi yutuqlariga qaratilgan.

Natijada, mutaxassisning ijodiy tayyorgarligi uchun tubdan yangi talablar shakllantirildi, ular ishning maqbul shakllariga yo‘naltirilgan bo‘lib, minimal vaqt davomida muhim ma’lumot blokini o‘zlashtirish, uni mustaqil izlash, natijani tahlil qilishga yordam berish va olingan

bilimlarni qo‘llashga imkon beradi.

Bo‘lajak mutaxassisning kasbiy kompetentligi kasbiy vazifalarni hal qilishda uning qadriyatlari bilan birlikda, ushbu faoliyat turiga shaxsiy qiziqishda namoyon bo‘ladi. Bunday faoliyatning qiymati xuddi zanjirga o‘xshab qurilganligida aniq bo‘ladi: kompetensiya – faoliyat – kompetentlik – kasbiy faoliyatni yangilash, ya’ni bilimlarni uzluksiz ta’lim jarayonida shakllantirish, tajriba orttirish, kasbiy kompetensiya darajasini oshirish. Natijada ijodiy kompetensiya shakllanadi.

Ijodiy kompetensiya – bu inson madaniyatining alohida sohalari nuqtai-nazaridan tahlil qilish va xarakat qilish, o‘z faoliyatiga yetarlicha yuqori darajada egalik qilish, ularning keyingi kasbiy rivojlanishini loyihalashtirish qobiliyati hisoblanadi. Tadqiqotimizdagi ijodiy kompetensiya bitiruvchining mutaxassislik uchun zarur bo‘lgan kasbiy vazifalarni hal qilishga tayyorligini aks ettiradi. Bu amaldagi standartning maxsus blokiga o‘xshash maxsus fanlar sikliga tegishli. Bunday fanlarni o‘rganishdan maqsad bilimlarni egallash va ijodiy faoliyatning aniq vazifalarini hal qilish qobiliyatlari, ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyati hisoblanadi.

Nazorat-baholash komponenti: Nazorat-baholash komponenti pedagogika oliygohi talabalarining ijodiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning ishlab chiqilgan mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari asosida olingan bilim, ko‘nikma va malakalarni tashxislashni o‘z ichiga oladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari amaliy mashg‘ulotlari sifatini nazorat qilish turlari

Nazoratning turi	Nazoratning maqsadi
Joriy	O‘qitishning har bir bosqichida bilimlarni o‘zlashtirish va mustahkamlash kuchini baholash; bilim va tajribani faollashtirish, bilim qobiliyatlarini rivojlantirish.
Bosqichli	O‘quv dasturining muhim qismini topshirish oxirida akademik yutuqlar darajasini baholash.
Yakuniy	O‘quv kursi davomida olingan bilim, ko‘nikma, malaka va qobiliyatlar tuzilishini baholash.

O‘zaro nazorat va o‘zaro baholash barcha bosqichlarda o‘z-o‘zini nazorat qilish va o‘z-o‘zini baholash oraliq natijalarni so‘zlash va kasbiy kompetentlikni shakllantirish darajasini aniqlash imkonini berdi.

“Baholash qobiliyati o‘z fikrlarini va boshqa odamlarning fikrlari, harakatlari va ishlarini rivojlantirishda tushunish imkoniyatini o‘z ichiga oladi. Baholash qobiliyati subyektiv munosabatlarni rivojlantirishning ijtimoiy sharoitida amalga oshiriladigan insonning o‘ziga, qarorlariga, tanloviga o‘zini o‘zi ta’minlash, o‘zini o‘zi boshqarish, o‘ziga ishonch darajasini ta’minlaydi”.

Baholash funksiyasi va teskari aloqa funksiyasini bajarish, nazorat sizga bilim va ko‘nikmalardagi bo‘shliqlarni bartaraf etish, fanlarni yanada o‘rganish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining ijodiy kompetentli shaxsini rivojlantirishni rag‘batlantirish imkonini beradi. Binobarin, pedagogik oliygohda shakllangan bo‘lajak o‘qituvchilik faoliyatiga tayyorlik darajasi talabaning o‘z bilimlari, ko‘nikmalari va qobiliyatlarini subyektiv baholashi bilan belgilanadi.

Bizning nuqtai nazarimizga ko‘ra, bu talaba uchun ijodiy kompetensiyani shakllantirishning ijodiy darajasiga erishish uchun zarur bo‘lgan konstruktiv prinsip hisoblanadi.

Refleksiv-tuzatish komponent:

Refleksiv-tuzatish komponenti o‘z faoliyatini tushunish va uni baholash, kerakli tuzatishni ta’minlash va natija uchun shaxsiy javobgarlikni o‘z zimmasiga olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Ta’limda aks ettirish o‘qituvchi va talaba tomonidan o‘quv jarayonining samaradorligini va ularni takomillashtirishga qaratilgan o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholashni o‘z ichiga oladi.

Ijodiy kompetensiyani shakllantirishga refleksiv yondashuv o‘qituvchini o‘zini o‘zi tashkil

etish, individual va guruh ishlarida o‘z faolligi va mas’uliyatini oshirish bilan bog‘liq shakllar, usullar, o‘qitish vositalaridan foydalanishga yo‘naltiradi, bu esa, rejalashtirilgan va haqiqiy o‘quv jarayonini bir tizimga keltirishga imkon beradi.

Belgilangan pedagogik sharoitlarning haqiqatini aks ettiradi (innovatsion va ijodiy muhitni yaratish; o‘zini anglashga qodir shaxsning subyektiv pozitsiyasini shakllantirish; aks ettirish va o‘zini o‘zi tashkil etish; faoliyatning amaliyotga yo‘naltirilgan yo‘nalishini mustahkamlash; hisoblash tizimlari, axborot-telekommunikatsiya texnologiyalari(AKT) va tizimlaridan foydalanish; talabalarning o‘quv, ilmiy va kasbiy faoliyatini samarali boshqarish);

Tashkiliy-faoliyatli komponent – ijodiy faoliyat vazifalarini hal qilish uchun bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, malakalar va texnologiyalar to‘plamini o‘z ichiga oladi. Motivatsion-qiymatli komponent bilan bog‘liq holda, bu ijodiy vazifalar turiga, talabalarning individual xususiyatlariga va ularning qiziqishlariga bog‘liq.

Nazorat-baholash komponenti pedagogika oliygohi talabalarining ijodiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish ning ishlab chiqilgan mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari asosida olingan bilim, ko‘nikma va malakalarni tashxislashni o‘z ichiga oladi.

Refleksiv-tuzatish komponenti o‘z faoliyatini tushunish va uni baholash, kerakli tuzatishni ta’minlash va natija uchun shaxsiy javobgarlikni o‘z zimmasiga olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Ta’limda aks ettirish o‘qituvchi va talaba tomonidan o‘quv jarayonining samaradorligini va ularni takomillashtirishga qaratilgan o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholashni o‘z ichiga oladi.

Pedagogik shart-sharoitlarning umumiyligi bo‘lajak mutaxassisning ijodiy kompetentligini shakllantirish va o‘z-o‘zini takomillashtirishga bo‘lgan fazilatlari, qobiliyatlari va tayyorligini aniqlash jarayonini anglatadi.

ADABIYOTLAR:

1. G‘afforov, U.Z. (2019). Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy kompetentsiyalarini rivojlantirish. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, 2, 78-82.

2. Berdiyeva M.B. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kreativ kompetentsiyalarini aniqlash. «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» № 2, Нөкис — 2023, 253-261 betlar

3. Qo‘ysinov O.A. Mustaqil ta’lim olish jarayonida talabalarning ijodiy tafakkurlarini shakllantirish. / Ta’lim jarayonida mustaqil tafakkur rivojlanishi: Resrublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDRU, 2005-y. - B. 98 - 99.

4. Berdiyeva M.B. O‘qituvchi kreativ kompetensiyasining o‘quvchilar kreativ fikrlashiga ta’siri. Uzluksiz ta’lim tizimida “Boshlang‘ich ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangilash: muammo, yechimlar va rivojlanish istiqbollari mavzusi-dagi” Xalqaro ilmiy-amaliy konferensi-yasi.Guliston 2022yil,76-78betlar

5. Berdieva M.B. Mechanisms for enhancing the methodology of developing creative competence in future primary school teachers// Science and Innovation International scientific journal Volume 3, Issue 8 august 2024 ISSN: 2181-3337|scientists.uz 34-44 bet https://doi.org/10.5281/zenodo.13624427

6. Байденко В. И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России. – 2004. – № 11.– С. 3–14.

7. Брякова И. Е. Критерии, показатели и стадии формирования креативной компетентности студен тов-филологов педагогического вуза // Известия Южного федерального университета. Педагоги ческие науки. – 2009. – № 1. – С. 163–173.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TEZKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA HARAKATLI O‘YINLARNING SAMARADORLIGI

Eshonqulova Kamola Ibroximovna
Guliston davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi
e-mail: eshonqulovakamola1@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tezkorlikni rivojlantirishda harakatli o‘yinlarning samaradorligi haqida so‘z boradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini sog‘lom

qilib tarbiyalashda ularning jismoniy sifatlarini oshirishda milliy harakatli o‘yinlardan foydalanish haqida amaliy ko‘rsatma va tavsiyalar berib o‘tilgan, har bir jismoniy sifatlarga alohida milliy harakatli o‘yinlar berib o‘tilgan, Ko‘rsatilgan o‘yinlardan foydalanib jismoniy tarbiya darslarini tashkil qilinsa o‘quvchilarni darsga bo‘lgan qiziqishi yanada oshadi. Maqola davomida milliy harakatli o‘yinlardan foydalanish qanchalik foydali ekanligi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: jismoniy sifatlar, milliy harakatli o‘yinlar, sog‘lom, chidamlilik, chaqqonlik, epchillik, kuch, egiluvchanlik.

Annotation This article talks about the importance of national movement games in increasing the effectiveness of physical development of elementary school students. Practical instructions and recommendations were given on the use of national movement games to improve the physical qualities of elementary school students, and separate national movement games were given for each physical quality. If physical education lessons are organized using these games, students’ interest in the lesson will increase. The article reveals how useful it is to use national action games.

Keywords: Physical Qualities, National Movement Games, Fitness, Endurance, Agility, Dexterity, Strength, Flexibility.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida jismoniy chaqqonlik va tezkorlikni rivojlantirish ularning umumiy harakat qobiliyatlari, muvofiqlashtirish va sport qobiliyatlari uchun asosdir. Rag‘batlantirishga javoban tez reaksiyaga kirishish va tez harakat qilish qobiliyati sifatida tavsiflangan tezkorlik nafaqat sportda, balki tez reflekslar va samarali harakatni talab qiladigan kundalik mashg‘ulotlarda ham muhimdir. Yosh o‘quvchilarning jismoniy tarbiyasiga harakatli o‘yinlarni kiritish bu tezkorlik sifatlarini oshirishda yuqori samara berishi ko‘rsatilgan. Ushbu maqolada harakatli o‘yinlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tezkorlikni rivojlantirishga qanday hissa qo‘shishi va nima uchun ular jismoniy tarbiya dasturlarida asosiy narsa bo‘lishi kerakligi o‘rganiladi.

Jismoniy rivojlanishdagi tezkorlikni tushunish. Tezlik reaktsiya vaqti, chaqqonlik va tezlikning kombinatsiyasini o‘z ichiga oladi. Yosh bolalar uchun bu ko‘nikmalar ayniqsa muhimdir, chunki ular kelajakdagi sport rivojlanishi uchun qurilish bloklarini tashkil qiladi. Boshlang‘ich maktab bosqichida o‘quvchilar motor rivojlanishining muhim bosqichida bo‘lib, ularning o‘sishida jismoniy faollik muhim rol o‘ynaydi.

Bu talabaning poyga boshlanishi yoki o‘yin davomida yo‘nalishning o‘zgarishi kabi stimulga javob berish tezligi.Bu tez va samarali yo‘nalishni o‘zgartirishni o‘z ichiga oladi, bu ko‘pincha ob'ektlarni teglash, qochish yoki qo‘lga kiritishni o‘z ichiga olgan o‘yinlarda talab qilinadi.

Tezlik - bu to‘g‘ri chiziq bo‘ylab tez harakat qilish qobiliyati, bu o‘yinlarda takroriy harakatlar va harakatlar orqali yaxshilanadi.

Harakatli o‘yinlar – o‘yinchilardan tez reaksiyaga kirishish, samarali harakat qilish va ko‘pincha jamoaning bir qismi sifatida ishlashni talab qiladigan mashg‘ulotlar. Misollar teg o‘yinlari, estafeta poygalari, to‘p o‘yinlari va to‘siqlar kurslarini o‘z ichiga oladi. Ushbu o‘yinlar nafaqat yosh bolalar uchun qiziqarli va qiziqarli, balki tezkorlik va boshqa vosita ko‘nikmalarini yaxshilaydigan dinamik, oldindan aytib bo‘lmaydigan muhitlarni ham ta’minlaydi.Ko‘p harakatli o‘yinlar o‘quvchilardan boshlash va to‘xtatish, teglardan qochish yoki ob’ektni qo‘lga olish kabi vizual yoki eshitish signallariga o‘z-o‘zidan reaktsiya berishni talab qiladi. Ushbu reaktiv harakatlar javob vaqtlarini keskinlashtirishga yordam beradi.

Yo‘nalish va harakat shakllarini tez o‘zgartirish orqali talabalar silliq va samarali harakat qilish qobiliyatini yaxshilaydi. Bu chaqqonlik lateral harakatlar, aylanish va yo‘nalishni almashtirishni talab qiladigan o‘yinlar orqali rivojlantiriladi.

Estafeta o‘quvchilarni qisqa masofalar bo‘ylab tez harakatlanishga va ob'ektlarni tezlik va muvofiqlashtirish bilan topshirishga undaydi. Estafeta poygasida shoshilinchlik hissi talabalarni tezlik chegaralarini oshirishga undaydi. Bu o‘yin o‘quvchilardan bayroqni yoki boshqa narsalarni qo‘lga olishga urinayotganda sprint, chetlab o‘tish va raqiblarga javob berishni talab qilish orqali

tezkorlikni oshiradi. Jamoaviy ish elementi ham strategik tezkorlikni qo‘shadi. To‘siqlar, tunnellar, konuslar yoki halqalarni o‘z ichiga olgan kurslar talabalarga boshqariladigan tezlik va chaqqonlikni mashq qilish imkonini beradi. Ushbu kurslar lateral va oldinga harakatni joriy qilish, har tomonlama tezkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun moslashtirilishi mumkin.

Jismoniy tarbiyada harakatli o‘yinlarni integratsiyalash metodikasi

Harakatli o‘yinlarni tuzilgan, tizimli tarzda integratsiya qilish tezlikni o‘lchash mumkin bo‘lgan yaxshilanishlarga erishishning kalitidir. Jismoniy tarbiya o‘qituvchilari takrorlash, qiziqarli va qiyinchilikda bosqichma-bosqich rivojlanishga urg‘u beradigan mashg‘ulotlarni yaratishga e'tibor qaratishlari kerak. Bir necha yo‘nalishda qisqa tezlik va harakatga qaratilgan engil isinish va chaqqonlik mashqlari bilan boshlang.

Ko‘nikmaga yo‘naltirilgan o‘yinlar individual tezkorlik fazilatlarini rivojlantirish uchun reaktsiya vaqti yoki chaqqonlik kabi maxsus tezkorlik ko‘nikmalarini maqsad qilgan teg o‘yinlari yoki to‘siqlar kurslaridan foydalaning.

An'anaviy o‘yin qoidalarini o‘zgartirish ko‘proq jismoniy yoki kognitiv muammolarni qo‘shishi mumkin, masalan, bo‘sh joyni cheklash yoki harakatlar orasidagi javob vaqtini qisqartirish, o‘quvchilarni tezroq reaksiyaga kirishga undash.Talabalarning tezkorlik va muvofiqlashtirish qobiliyatlariga ishonchini mustahkamlash uchun ijobiy fikr bildiring va rag‘batlantiring. Yaxshilanishni kuzatish uchun teglarni hisoblash yoki vaqtli sprintlar kabi oddiy o‘lchovlardan foydalaning.Tezlik mashqlari va harakatli o‘yinlar barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun haftada ikki-uch marta o‘quv rejasining izchil qismi bo‘lishi kerak. Har bir mashg‘ulot 10-15 daqiqalik maqsadli tezkor o‘yinlarni o‘z ichiga olishi kerak, bunda vaqt mahoratni oshirish mashqlari va sovitish mashg‘ulotlariga ajratilgan.

Jismoniy va ijtimoiy rivojlanish uchun harakatli o‘yinlarning foydalari. Harakatli o‘yinlarning afzalliklari jismoniy rivojlanishdan tashqari, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ham ijtimoiy, ham hissiy o‘sishiga ijobiy hissa qo‘shadi:

Talabalar o‘zlarining tezkorligi va muvofiqlashtirishlari yaxshilanganini ko‘rganlarida, ular o‘zlarining jismoniy qobiliyatlariga ishonch hosil qiladilar, bu esa o‘z-o‘zini hurmat qilish va jismoniy faoliyatga ijobiy munosabatda bo‘lishga olib kelishi mumkin. Ko‘p harakatli o‘yinlar jamoaviy ish va muloqotni o‘z ichiga oladi, talabalarga do‘stlik o‘rnatishga, hamkorlikni mashq qilishga va adolatli o‘yin tuyg‘usini rivojlantirishga yordam beradi.Yoshligida qiziqarli mashg‘ulotlarni joriy etish, o‘quvchining turmush tarzi va sog‘lig‘iga doimiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan harakat va jismoniy tayyorgarlikka bo‘lgan muhabbatni kuchaytiradi.

Baholash usullari sodda, qiziqarli va boshlang‘ich yosh guruhiga mos bo‘lishi kerak. Reaktsiya vaqtlarini yoki qisqa sprintlarni kuzatish tezlik va chaqqonlikning yaxshilanishini aniqlashga yordam beradi.

Teglar soni va ballar hisobi: Talabalarning teglardan qanchalik qochishlarini yoki boshqalarni belgilashlarini hisoblash reaktsiya vaqtlari va chaqqonlik haqida tushuncha beradi.

O‘z-o‘zini baholash va fikr-mulohazalar: Talabalarni o‘z faoliyati haqida mulohaza yuritishga va ularning yaxshilanishini his qilishga undash rag‘batlantiruvchi bo‘lishi mumkin va o‘qituvchilarga o‘quvchilarning yutuqlari bo‘yicha qarashlarini tushunishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun jismoniy tarbiya mashg‘ulotlariga harakatli o‘yinlarni kiritish ularning tezkorligi, epchilligi va reaksiya vaqtini oshirishning tasdiqlangan usuli hisoblanadi. Ushbu o‘yinlarning interaktiv, qiziqarli tabiati o‘quvchilarni rag‘batlantiradi, jismoniy va kognitiv qobiliyatlarga bo‘lgan turli talablar har tomonlama rivojlanishni qo‘llab-quvvatlaydi. Harakatli o‘yinlardan muntazam foydalanish orqali o‘qituvchilar jismoniy faoliyatga bo‘lgan muhabbatni uyg‘otishi va yosh o‘quvchilarning hayoti davomida foydali bo‘lgan asosiy vosita ko‘nikmalarini shakllantirishlari mumkin. Shunday qilib, harakatli o‘yinlar kelajakdagi sport mashg‘ulotlari va umr bo‘yi fitnes uchun zamin yaratishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Adabiyot va manbalar ro‘yxati.

1. T.Usmanxo‘jayev, A.Po‘latov, S.Tajibayev, F.Pulatov “Sport va harakatli o‘yinlar”. Darslik. Cho‘lpon. Toshkent-2018.

2. Raximqulov K.D. “Milliy harakatli o‘yinlari” O‘quv qo‘llanma. -T.:2012 y.

3. Usmonxo‘jaev T, Tolipjonov A, Meliev H, Xotamov N “500 harakatli o‘yinlar” uslubiy qo‘llanma. Yangi asr avlodi nashriyoti. -T.: 2014 y.
4. T.S.Usmonxujayev, F.Xo‘jayev «1001 o‘yin». -T.: «O‘qituvchi» 1990 y.

BOSHLANG‘ICH SINFDA “TARBIYA” FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK-YONDASHUVLAR

Kurbanova Dilrabo Xaitbayevna
Guliston davlat pedagogika instituti
stajor-o‘qituvchisi
dilrabokurbonova54@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinfda tarbiya fanini o‘qitishning nazariy asoslari, pedagogik-metodik yondashuvlar va ularning samaradorligini baholash masalalari yoritib berilgan. Boshlang‘ich sinfda tarbiya fanini o‘qitishda pedagogik-metodik yondashuvlarni samarali qo‘llash o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi.Maqolada o‘qitish jarayonini sifatli tashkil etish, o‘quvchilarning qiziqishlarini va ijodiy salohiyatlarini rivojlantirish, pedagogik-metodik yondashuvlarning samaradorligini muntazam baholash orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini jamiyatga munosib a’zo bo‘lishga tayyorlash mumkinligi aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya, tarbiya fanining mohiyati va ahamiyati,o‘qitish metodlari,tadqiqot natijalarining umumlashtirilishi.

Abstract: The theoretical foundations of education in primary school, pedagogical-methodical approaches and issues of evaluating their effectiveness are explained in the article. The effective use of pedagogical-methodical approaches in teaching the science of education in the primary school makes a great contribution to the personal development of students. it is reflected that it is possible to prepare elementary school students to become worthy members of society through regular evaluation of their effectiveness.

Key words: education, the essence and importance of the science of education, teaching methods, generalization of research results.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining shaxsiy rivojlanishida tarbiya fanining o‘rni beqiyosdir. Ularning axloqiy, huquqiy, estetik va jismoniy tarbiyalanishiga katta hissa qo‘shadi. Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydigan, ularning qiziqishlarini va ijodiy salohiyatlarini rivojlantiradigan pedagogik-metodik yondashuvlarga talab ortib bormoqda. Shuning uchun, boshlang‘ich sinfda tarbiya fanini o‘qitishda pedagogik-metodik yondashuvlarning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganish juda muhimdir.

Tarbiya fanining mohiyati o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash, ularning axloqiy, huquqiy, estetik va jismoniy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan. U o‘quvchilarga jamiyatda to‘g‘ri xulq-atvor qoidalarini o‘rgatish, ularning vatanparvarlik, insonparvarlik, halollik, mehnatsevarlik va boshqa ijobiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarbiya fanini o‘qitishning asosiy maqsadi o‘quvchilarni axloqiy, huquqiy, estetik va jismoniy jihatdan shakllantirish, ularning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashdir. Bu jarayon o‘quvchilarni jamiyatda munosib hayot kechirishga, o‘zlarini va atrof-muhitni hurmat qilishga, o‘z huquqlari va majburiyatlarini bilishga, estetik qadriyatlarni anglashga va sog‘lom turmush tarzini olib borishga tayyorlashni o‘z ichiga oladi.

Tarbiya fanini o‘qitishning vazifalari quyidagilar:

Axloqiy tarbiya: O‘quvchilarga axloqiy qoidalarni o‘rgatish, ularning halollik, adolatlilik, insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, mas’uliyatlilik, o‘zaro hurmat va boshqa ijobiy fazilatlarini shakllantirish.

Huquqiy tarbiya: O‘quvchilarning huquqiy madaniyatini shakllantirish, ularning o‘z huquqlari va majburiyatlarini bilishini, qonunlarga bo‘ysunishini, huquqiy mas'uliyatni anglashini ta'minlash.

Estetik tarbiya: O‘quvchilarning estetik didini rivojlantirish, ularning go‘zallikni anglashini, san'at asarlarini tushunishini, o‘zlarini va atrof-muhitni go‘zallik bilan bezashga intilishini ta'minlash.

Jismoniy tarbiya: O‘quvchilarning jismoniy rivojlanishini ta’minlash, ularning sog‘lom turmush tarzini olib borishini, jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanishini, o‘z tanasini va salomatligini himoya qilishini ta'minlash.

Vatanparvarlik tarbiyasi: O‘quvchilarning vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish, ularning o‘z vataniga bo‘lgan muhabbatini, tarixini, madaniyatini, tabiatini hurmat qilishini, vatan himoyasi uchun tayyor turishini ta'minlash.

Pedagogik-metodik yondashuvlar ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va o‘quvchilarning bilim olish jarayonini jonlantirishda muhim ahamiyatga ega.Ular o‘quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularning qiziqishlarini va ijodiy salohiyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Ushbu yondashuvlardan to‘rt asosiy turi: **o‘yinli o‘qitish, muammoli o‘qitish, loyihaviy o‘qitish va interfaol o‘qitish** o‘quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va amaliy ko‘nikmalarni oshirishga yordam beradi. Har bir yondashuvning o‘ziga xos afzalliklari mavjud.

1. O‘yinli o‘qitish. O‘yinli o‘qitish jarayonida bolalar o‘yin orqali bilim olishadi, bu esa o‘rganishni qiziqarli va qulay qiladi. O‘yinlar o‘quvchilarni o‘rganishga rag‘batlantiradi va darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.O‘yinlar orqali o‘quvchilar ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.Ushbu metod orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.Tarbiya darslarida o‘yinli o‘qitish usuli o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va ularni faol ishtirok etishga undashda samarali hisoblanadi.O‘yinli o‘qitish, o‘quv jarayonini jonlantirish bilan birga, bolalarga o‘rganish jarayonida ko‘proq quvonch keltiradi. Ushbu usulda o‘qituvchilar o‘quvchilarga bilim berishdan tashqari, ularni axloqiy va ijtimoiy ko‘nikmalarga ham o‘rgatadilar. Tarbiya darslarida o‘yinli o‘qitish usuli o‘quvchilarni bilim olish jarayonida faol ishtirok etishga, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga va motivatsiyalarini oshirishga yordam beradi. Ushbu usul, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bolalar uchun o‘rganishni quvnoq va foydali qiladi. O‘qituvchilar o‘z darslarida ushbu usulni keng qo‘llashlari kerak, chunki bu o‘quvchilarni hayotga tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi.O‘quvchilarning qiziqishlarini oshirish, ularning faol ishtirokini ta'minlash, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga qaratilgan. O‘yinlar o‘quvchilarga o‘rganish jarayonini qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi.O‘yin texnologiyasi o‘quv jarayonining ma’lum qismini qamrab oladigan yaxlit ta’lim sifatida tashkil etiladi. O‘yin texnologiyalari dars davomida o‘quvchilarni qiziqtirish, rivojlantirish, raqobat muhitini yuzaga keltirish uchun foydalaniladigan usullardir. O‘yinda o‘quvchilar nazariy bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniga ega bo‘ladilar.

2. Muammoli o‘qitish. Muammoli o‘qitish usuli o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilar real hayotdagi muammolarni tahlil qilishga va ularga yechim izlashga undaladi.

Ushbu yondashuv o‘quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, shuningdek, o‘zaro muloqot qilishga rag‘batlantiradi.Muammoli vaziyatlar o‘quvchilarni yangicha fikr qilishga va ijodkorlikni oshirishga yordam beradi.Muammoli o‘qitish — bu o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik usul bo‘lib, unda ta'lim jarayoni muammo yoki vaziyat atrofida tashkil etiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarga muammolarni hal qilish, tahlil qilish va qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi.

Muammoli darsning bosh maqsadi – o‘quvchilarning o‘rganilayotgan mavzuga doir muammolarni to‘liq tushunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o‘rgatishdan iborat. Muammoli ta’limni amaliyotda qo‘llashda asosiy masalalardan biri o‘rganilayotgan mavzu bilan bog‘liq muammoli vaziyat yaratishdan iborat.

3. Loyiha asosida o‘qitish. Loyiha asosida o‘qitish o‘quvchilarga amaliy ko‘nikmalarni egallash, o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash va yangi g‘oyalar ishlab chiqish imkonini beradi.O‘quvchilar o‘zlari tanlagan mavzular bo‘yicha mustaqil ish olib borishadi, bu esa ularning

ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.Guruhli ish orqali o‘quvchilar o‘zaro muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini oshiradilar, bu ijtimoiy ko‘nikmalarni kuchaytiradi.O‘quvchilar loyihalarni ishlab chiqish, ularni amalga oshirish va natijalarini taqdim etish jarayonida o‘z bilim va ko‘nikmalarini qo‘llaydilar.

4. Interfaol o‘qitish. Interfaol o‘qitish o‘quvchilarning darsda faol ishtirok etishini ta’minlaydi, bu esa ularning motivatsiyasini oshiradi,Shunda ta’lim jarayoni qiziqarli bo‘ladi.O‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, o‘rganilgan materialni muhokama qilish va o‘zaro baham ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Interfaol o‘qitish metodlari o‘quvchilarga muloqot qilish, fikr almashish, o‘zaro yordam berish imkonini beradi.Interfaol metodlar – bu jamoa bo‘lib fikrlash , deb yuritiladi.Bu metodlarning o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchilarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi. Interfaol metodlarni qo‘llash dars samaradorligini oshirishga katta yordam beradi. Interfaol ta’limning asosiy mezonlari: o‘quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati,o‘quvchilar tashabbus ko‘rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo‘lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo‘lib, ular ta’lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o‘ziga xos ahamiyatga ega.Mashg‘ulotda vaqtdan unumli foydalanish zarur va shart hisoblanadi. Buning uchun zarur vositalarni to‘g‘ri tanlash, tayyorlash hamda mashg‘ulot o‘tkazuvchilar va ularning vazifalari aniq belgilangan bo‘lishi lozim. Interfaol metodlar bilan an’anaviy ta’lim usullari orasida o‘ziga xos farqlar mavjud bo‘lib, har bir o‘qituvchi bu farqlarni qiyoslashi, ularning bir-biriga nisbatan afzalliklari va kamchiliklarini darsni rejalashtirish va uni o‘tkazish usullarini tanlashda to‘g‘ri hisobga olishi kerak.

Hozirgi kunda eng ommaviy interfaol ta’lim metodlari quyidagilardir:

1. **Interfaol metodlar**: “Muammoli ta’lim”, “Keys-stadi”, “Blist-so‘rov”, “Modellashtirish”, “Ijodiy ish” va boshqalar.

2. **Interfaol ta’lim strategiyalari**: “Aqliy hujum”,“Bumerang”,“Zig-zag”, “Zinama-zina”, “Muzyorar”,“Yumaloqlangan qor”.

3. Interfaol grafik organayzerlar: “Baliq skeleti”, “BBB”, “Venn diagrammasi”, “T-jadval”, “Insert”, “Klaster” va boshqa ko‘plab misollarni keltirishimiz mumkin. Interfaol grafik organayzerlarni ajratishda bunday mashg‘ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko‘rinishda ifodalanishiga asoslaniladi.

Ushbu yondashuv, ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro muloqot va hamkorlikni kuchaytiradi.

O‘qitishda o‘yinli, muammoli, loyihaviy va interfaol yondashuvlar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu yondashuvlar yordamida tarbiya fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilar faol ishtirok etishga undaladi, bu esa ularning bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirishiga va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, pedagogik-metodik yondashuvlarning to‘g‘ri tanlanishi va qo‘llanilishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tarbiyasi va ta'limida muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchilar o‘z darslarida ushbu metodlarni integratsiyalash orqali nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarni hayotga tayyorlash va ularning shaxsiy rivojlanishiga ko‘mak berishi lozim. Kelajakda ushbu yondashuvlarni amaliyotda yanada takomillashtirish va rivojlantirish ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.To‘xtaev, A.Xolmuhamedov. “Pedagogika”. -T.: O‘qituvchi nashriyoti, 2017

2. U.Umarov, A.Axmedov. “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”. -T.: Fan va texnologiya nashriyoti -2019.

3. G.A.Jalolov, N.O‘.Sodiqov. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. -T.: Noshir nashriyoti. -2020.

4. N.Norboyeva. “Ta’limda metodik yondashuvlar”. - T.: Innovatsiya nashriyoti, 2021.

5. M.Toshbekova. “Tarbiya darslarida faol va interfaol o‘qish uslublaridan samarali foydalanish”mavzusidan ma’ruza matni. - T., 2022.

O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Kurbanova Dilrabo Xaitbayevna
Guliston davlat pedagogika instituti
stajor-o‘qituvchisi
dilrabokurbonova54@gmail.com
Sevinch Baxromova Rustam qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 37-23-guruh talabasi
sevinchbaxromova0601@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Maqola doirasida pedagogik texnologiyalarning ta’rifi va turlari, jumladan, interfaol usullar va texnologik vositalar haqida ma’lumot beriladi. Interfaol darslar, guruh ishlari va online platformalarning qo‘llanilishi o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini qanday rivojlantirishiga misol sifatida keltiriladi.O‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini baholash usullari, jumladan, testlar, loyihalar va ijodiy ishlanmalar muhokama qilinadi.Maqola ta’lim sohasida innovatsiyalarni joriy etish va o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Mustaqil fikrlash,pedagogik texnologiyalar,o‘quvchilarning qobiliyatlari,ta'lim jarayoni,interfaol metodlar ,tanqidiy fikrlash ,multimedia vositalari,o‘yin asosidagi o‘qitish,rolli o‘yinlar,individualizatsiya, o‘z-o‘zini baholash,motivatsiya,ijtimoiy ko‘nikmalar.

Abstract: This article examines the importance of pedagogical technologies in the development of independent thinking skills of students. The article provides information on the definition and types of pedagogical technologies, including interactive methods and technological tools. Interactive lessons, group work, and the use of online platforms are examples of how students can develop independent thinking skills. Methods of assessing students' independent thinking skills, including tests, projects, and creative work, are discussed. and includes practical recommendations aimed at increasing the creative potential of students.

Key words: Independent thinking, pedagogical technologies, students' abilities, educational process, interactive methods, critical thinking, multimedia tools, game-based teaching, role-playing games, individualization, self- self-esteem, motivation, social skills.

Mustaqil fikrlash – o‘quvchilarning o‘z fikrlarini yaratish, muammolarni tahlil qilish va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyatidir. XXI asrda bu qobiliyatlar talab qilinadi, chunki zamonaviy dunyo tez o‘zgaradi va o‘quvchilarning muammolarni hal qilish qobiliyatlari muhimdir.Ushbu qobiliyat nafaqat ta’lim jarayonida, balki hayotning barcha sohalarida ham muhimdir. Mustaqil fikrlash o‘quvchilarga murakkab muammolarni aniqlash va ularga yechim topish imkoniyatini beradi. Bunday qobiliyatlar o‘quvchilarni nafaqat maktabda, balki kelajakda professional hayotlarida muvaffaqiyatli bo‘lishlariga yordam beradi.O‘quvchilar turli fikrlarni baholash va o‘zlarining pozitsiyalarini shakllantirishga o‘rganadilar. Tanqidiy fikrlash esa har qanday ma’lumotni chuqur tahlil qilish va o‘z qarorlarini asoslash qobiliyatidir.O‘quvchilar o‘z-o‘zini baholash va o‘z qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatini topadilar, shuningdek, o‘z maqsadlarini aniqlab, ularga erishish uchun strategiyalar ishlab chiqishga o‘rganadilar. Mustaqil fikrlash innovatsion g‘oyalarni ishlab chiqish va yaratuvchanlikni rivojlantirish imkoniyatini beradi, bu esa zamonaviy dunyoda raqobatbardosh bo‘lish uchun muhimdir.O‘quvchilar o‘z fikrlarini ifoda etish va boshqalar bilan baham ko‘rish jarayonida ijtimoiy va emotsional qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Bu ularning muloqot qobiliyatlarini yaxshilashga yordam beradi

va mustaqil, mas'uliyatli qarorlar qabul qilishlariga yordam beradi.Natijada, mustaqil fikrlash ta’lim jarayonida asosiy o‘rin tutadi va o‘quvchilarni faol, ijodkor va mas'uliyatli shaxslar sifatida tarbiyalashga yordam beradi. Bunday qobiliyatlarni rivojlantirish uchun pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llash zarur.

Pedagogik texnologiyalar. Pedagogik texnologiyalar – bu ta’lim jarayonini samarali boshqarish va o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga mo‘ljallangan uslublar va vositalardir. Ular o‘qituvchilarga o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini optimallashtirishda yordam beradi va o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Quyida pedagogik texnologiyalarning asosiy turlari va ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni keltirilgan.

1. **Interfaol o‘qitish metodlari.**Interfaol darslar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.Darslar davomida o‘quvchilarni turli mavzular bo‘yicha munozaralarga jalb qilish. O‘qituvchi muammoni taqdim etadi, o‘quvchilar esa o‘z fikrlarini bildirishadi. Bu usul tanqidiy fikrlash va o‘z fikrlarini ifoda etish qobiliyatlarini oshiradi.O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lish va ularga loyihalar, tadqiqotlar yoki taqdimotlar tayyorlashni topshirish. Guruh ishlarida har bir o‘quvchi o‘z rolini bajaradi, bu esa hamkorlik qobiliyatini oshiradi va jamoa bilan ishlashni o‘rgatadi.

Interfaol metodlar o‘quvchilarni faollashtirishga qaratilgan usullar bo‘lib, quyidagi usullarni o‘z ichiga oladi:

Munozara. O‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlari va bir-birlari bilan fikr almashishlari uchun munozaralar tashkil etish. Bu ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Guruh ishlari. O‘quvchilar kichik guruhlarga bo‘lib, birgalikda muammo yechish, loyihalar yaratish va g‘oyalarni muhokama qilish imkoniyatini olishadi. Bu, hamkorlik va ijtimoiy qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Rolli o‘yinlar.O‘quvchilar muayyan rollarni bajarish orqali real hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qiladilar. Bu usul empatiya va tushunishni oshiradi.

2. **Multimedia va interaktiv vositalar.** Zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga kiritish o‘quvchilarni jalb qilish va bilimlarni o‘zlashtirishni osonlashtiradi.O‘qituvchilar darslar davomida taqdimotlar va videolarni qo‘llash orqali mavzuni yanada qiziqarli va tushunarli qilishlari mumkin. Bu usul vizual materiallar yordamida murakkab g‘oyalarni osonroq tushunishga yordam beradi. Ta’lim jarayonini qo‘llab-quvvatlash uchun online platformalardan (masalan, Google Classroom yoki Moodle) foydalanish. Bu platformalar orqali o‘qituvchilar topshiriqlar berish, natijalarni baholash va o‘quvchilar bilan doimiy aloqada bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ta’lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi:

Taqdimotlar. PowerPoint yoki boshqa taqdimot dasturlari orqali vizual materiallar tayyorlash. Bu o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi va mavzuni yanada tushunarli qiladi.

Video materiallar. Ta’lim dasturlari, hujjatli filmlar yoki animatsiyalar yordamida mavzularni jonlantirish. Video materiallar ko‘pincha murakkab g‘oyalarni oson tushunishga yordam beradi.

3. **O‘yin asosidagi o‘qitish**. O‘yinlar ta’lim jarayonini qiziqarli qilish va o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishda samarali vositadir.O‘quvchilar ma’lum vazifalarni bajarish orqali ta’lim oladilar. Masalan, o‘qish savodxonligi darsida o‘quvchilar muayyan davrni simulyatsiya qilish orqali o‘sha davr haqida ko‘proq ma’lumotga ega bo‘lishlari mumkin. Bu jarayon ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.Ta’limga oid interaktiv o‘yinlar orqali o‘quvchilar ko‘nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Masalan, matematik o‘yinlar yordamida hisoblash ko‘nikmalarini mustahkamlash.

O‘yinlar orqali o‘qitish – o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va bilimlarni o‘zlashtirishni osonlashtirishning samarali usuli. Bu usul o‘yin elementlarini o‘qitish jarayoniga kiritishni o‘z ichiga oladi:

Kvestlar. O‘quvchilar ma’lum vazifalarni bajarish orqali yangi bilimlarni egallaydilar.

Simulyatsiya o‘yinlari. O‘quvchilar turli vaziyatlarda qarorlar qabul qilishadi, bu esa mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

4. Individualizatsiya va differensiyatsiya. Har bir o‘quvchining o‘ziga xos qobiliyatlari, ehtiyojlari va o‘rganish usullari bor. Pedagogik texnologiyalar orqali ta’limni individualizatsiya qilish imkoniyatlari:

Individual topshiriqlar. O‘quvchilarning qobiliyatiga mos keladigan muammolarni berish.

Turli darajadagi materiallar. O‘quvchilarga moslashtirilgan resurslar va materiallar taqdim etish, bu esa har bir o‘quvchining o‘ziga xos ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi.

Pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular ta’lim jarayonini qiziqarli, interfaol va individual tarzda tashkil etishga yordam beradi, bu esa o‘quvchilarning o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlariga va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi.

O‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini baholash. Bu jarayon nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash, balki ularning tahlil qilish, baholash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Quyida mustaqil fikrlash qobiliyatlarini baholash usullari va metodologiyalari keltirib o‘tamiz:

1. Testlar va anketalar. Testlar va anketalar — o‘quvchilarning bilimini baholashda keng qo‘llaniladigan usullar.

Qisqa savollar va testlar. O‘quvchilardan ma’lum bir mavzu bo‘yicha savollarga javob berish talab etiladi. Bu usul bilim darajasini tezda baholash imkonini beradi. Qisqa savollar o‘quvchilarni o‘z bilimlarini tahlil qilishga undaydi.

Anketalar. O‘quvchilarning fikrlarini va munosabatlarini o‘rganish uchun anketalar tuzish. Bu usul o‘quvchilarning o‘z fikrlarini ifoda etish imkoniyatini yaratadi.

2. Ijodiy ishlar. Ijodiy ishlanmalar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini baholashda samarali vosita hisoblanadi.

Loyihalar. O‘quvchilarga berilgan mavzu asosida loyihalar tayyorlashni topshirish. Bu jarayonda o‘quvchilar muammolarni aniqlash, tadqiqot o‘tkazish va yechimlar ishlab chiqishlari kerak. Loyihalarning natijalari ularning ijodiy fikrlashini ko‘rsatadi.

Ijodiy yozuvlar. O‘quvchilarga erkin mavzular bo‘yicha insho yoki esselar yozish. Bu usul ularning fikrlarini tartibga solish va ifoda etish qobiliyatlarini baholashga yordam beradi.

3. Guruh muhokamalari. Guruh muhokamalari o‘quvchilarning fikr almashish va muloqot qilish qobiliyatlarini baholashda muhim rol o‘ynaydi.

Guruh taqdimotlari. O‘quvchilarga guruh bo‘lib tayyorlangan taqdimotlar orqali o‘z g‘oyalarini taqdim etish. Bu jarayonda ular bir-birlarini tinglaydi va fikrlarini baham ko‘rishadi. O‘quvchilarning o‘zaro muloqoti va fikr almashishi mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

Munozaralar. O‘quvchilarga muayyan mavzu bo‘yicha munozara o‘tkazishni taklif qilish. Bu jarayonda ularning fikrlarini mustaqil ifoda etishlari va boshqalar bilan bahs qilishlari talab etiladi.

4. Individual baholash. O‘quvchilarni individual baholash usullari ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini aniqlashda qo‘llaniladi.

Refleksiya. O‘quvchilardan dars davomida o‘z fikrlarini va his-tuyg‘ularini yozib olishlarini so‘rash. Bu, o‘quvchilarning o‘z-o‘zini tahlil qilish qobiliyatini baholash imkonini beradi.

Individual intervyu. O‘quvchilar bilan individual suhbatlar o‘tkazish. Bu usul ularning fikrlarini chuqurroq tushunishga va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi.

O‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini baholash ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Turli baholash usullari yordamida O‘quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash, rivojlantirish va takomillashtirish imkoniyatini yaratish mumkin. Bu jarayon, o‘z navbatida, o‘quvchilarning o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlariga va mustaqil fikrlashlarini kuchaytirishga yordam beradi.

O‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘z fikrlarini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirish, ularni ijodiy va tanqidiy fikrlashga rag‘batlantirish, ta’lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi.Natijada, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish

va baholash jarayonlari, ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli va raqobatbardosh shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmatov A. "Ta’lim metodologiyasi: nazariy asoslar va amaliyot". -T., Ta’lim va Innovatsiyalar nashriyoti, 2018-yil.

2. Qodirov S. "Pedagogik texnologiyalar: nazariy va amaliy yondashuvlar". -T., O‘zbekiston Ta’lim Akademiyasi, 2019-yil.

3. Raxmonov A. "Interfaol o‘qitish usullari: ta’lim jarayonida innovatsiyalar". -T., Fan va Ta’lim nashriyoti, 2020-yil.

4. Abdullayeva N. "Innovatsion pedagogik texnologiyalar: nazariy va amaliy jihatlar".Oliy Ta’lim Vazirligi, 2021-yil.

5. Sattorov M. "O‘quvchilarning mustaqil fikrlashini baholash: metodologik yondashuvlar".Ta’lim va Ilm nashriyoti, 2022-yil.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGIKASINING JAMIYATDAGI O‘RNI

Shoymatova Gulnoza
Guliston davlat pedagogika instituti stajyor -o‘qituvchisi
shoymatovagulnoza3@gmail.com
Cho‘lliyeva Afzuna
Guliston davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi
afzunacholliyeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limning mohiyati va mazmuni, boshlang‘ich ta’lim pedagogikasining o‘qitilishi va undagi muammolar, boshlang‘ich ta’lim pedagogikasining jamiyat hayotiga ta’siri bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, pedagogika, innovatsiya, integratsiya, dars, inklyuziv ta’lim, metod.

Abstract. This article describes the nature and content of primary education, the teaching of primary education pedagogy anot its problems and its impact on the life of society.

Keywords: elementary school, pedagogy, innovatsion, integration, lesson, inclusive education, method.

Ta’lim va tarbiya berish avvalo oiladan boshlanadi. Undan keyin esa maktabgacha va maktab ta’lim tashkilotlarida davom ettiriladi. Xalqimiz orasida ham yoshlikda olingan bilim toshga o‘yilgan naqsh kabidir deb ta’-kidlanadi. Bunday bilimni esa boshlang‘ich sinfdayoq berish maqsadga muvofiqdir. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda bilimning shakllanish davri hisoblanadi. Aynan tarbiya ham bu davrda qanday yo‘sinda berilsa umri davomida shu tarbiya ta’sirida bo‘ladi. O‘zbekistonda boshlang‘ich ta’limga oid ilmiy- tadqiqotlar XX asrdan boshlab amalga oshirilgan.

Boshlang‘ich sinf tarbiyalovchi pedagog qanday bo‘lishi kerak? Alisher Navoiyning "Mahbub-ul qulub" asarida ta’kidlanganidek o‘qituvchi" malak qiyofali" bo‘lishi kerak. Odob-axloqi, etika-estetikasi, nutqi va bilim, ko‘nikmalari bilan o‘rnak bo‘lishi kerak. Pedagog bu tarbiya jarayonining qonuniyatlarini, tarkibi va tashkil etish mexanizmlarini tadbiq etadi, tarbiyaviy va o‘quv ishlarining mazmuni, tamoyillari, ularni tashkil etish shakl, usul hamda yo‘sinlarini belgilab beriluvchi shaxs hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi fani 2020-2021-yillar pandemiyadan keyin talim tizimimizni yanada takomillashtirish maqsadida joriy qilingan fan hisoblanadi. Ushbu fanning ta’lim dasturi 2021-yilda ishlab chiqilgan va Oliy ta’lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan. Jumladan bu fanning asosiy tarkibiy qismini 5 ta modulga bo‘lingan. Bular:

1-modul. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasining nazariy asoslari.

2-modul. Boshlang‘ich ta’lim didaktikasi.

3-modul. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasida tarbiya nazariyasi.

4- modul. Boshlang‘ich ta’limda innovatsiya.

5- modul. Boshlang‘ich ta’limda integratsiya.

Mazkur fan o‘qituvchisi va pedagoglarni tarbiyalashda asosiy fan hisoblanib oliy ta’lim tizimida joriy qilingan. Ushbu fanning bir necha fanlar bilan aloqadorli mutaxasislarni har tomonlama yetuk kadr bo‘lib yetishishida muhim ahamiyat kasb etadi. "Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi" fanining umumiy pedagogika, pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik mahorat, pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik texnologiya, axborot kommunikatsiya texnologiyalari va ta’limda normativ hujjatlar fanlari bilan uzviy bog‘liq hisoblanadi.

Bu fan o‘qitilishi asosida ko‘nikma va bilimga ega kadrlarni tayyorlashda asosiy rol o‘ynaydi. Tom ma’noda jamiyat hayotini barpo etishda ham ushbu fanning o‘rni beqiyos. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim konsepsiyasida ham o‘qituvchi-mutaxasis oldida turgan vazifalar quyidagicha belgilab qo‘yilgan:" Mutaxasis malakasi- chuqur umumiy bilim, keng dunyoqarash, kasb tayyorgarligi, kompyuter savodxonligi, o‘z bilimini tezlik bilan yangilash va to‘ldira olish qobiliyati singari omillardan tashkil topadi" deyilgan. Hozirgi kunda talim tizimida yoshlarga bilim berish asosini o‘qituvchilar tashkil qilmoqda. Bugunga qadar maktablarda inklyuziv sinflar tashqil gilingan bo‘lib ularda bolalarga faqat maxsus sertifikatga ega o‘qituvchilargina dars berishi mumkin edi. Hozirgi kunga kelib Oliy ta’lim tizimida inklyuziv ta’lim fani tashkil qilingani uchun bo‘lajak o‘qituvchilar hech qanday muammosiz ta’lim berishga haqli. Bu esa o‘qituvchi va pedagoglarning jamiyat oldida yetuk kadr bo‘lishini ta’minlaydi.

Ta’lim va tarbiya berish pedagogning asosiy vazifasi hisoblandi. Hozirgi davrda axborot kommunikatsiyalari tez suratlarda rivojlanmoqda. Shu texnalogiyalardan foydalanilgan holda dars otish ham o‘qitishning samarali bo‘lishiga zamin yaratilmoqda. Yangicha metod va texnalogiyalar yosh avlodning zamon bilan hamnafasligini oshirmoqda. Shu munosabat bilan ta’lim tizmimiz ham sezilarli darajada tarqqiy etmoqda. Buning barchasining negizida o‘qituvchi va mutaxasislarning, professor o‘qituvchilarning, tatqiqotchi olimlarning mehnati mujassamdir. Shuning uchun ham yurtimizda 1-oktabr kuni " O‘qituvchi va murabbiylar kuni" sifatida keng nishonlanib kelinadi. Bu ularga nisbatan berilgan e’tiborning ramzidir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o‘quvchini tarbiyalash, shaxsni tarbiyalash pedagogning asosiy vazifasi hisoblanadi. Oila va jamiyat esa birgalikdagi faoliyatni amalga oshirishga ko‘maklashadi. O‘qituvchi esa mazkur jarayonda o‘qitadi, yo‘l-yo‘riqlar ko‘rsatadi, tarbiyalaydi, o‘quv-tarbiya ishlarini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Pedagogning maqomi to‘g‘risida” gi (O‘RQ-901-son 01.02.2024y)

2. “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi “ (PF-5847- son 08.10.2019)

3. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi innovatsiya, integratsiya. G‘afur G‘ulom.T-2013.

4. Tursunov S.Q. Ta’limda elektron axborot resurslarini yaratish va ularni joriy qilishning metodik asoslari. Monografiya. -T.: Adabiyot uchqunlari, 2018-y.

5. Turdiyeva G. Raqamli talim platformalari talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish konikmalarini shakllantirish vositasi sifatida //(buxdu. uz). – 2023. – T. 35. – №. 35.

CHEGARAVIY SHATLARDA VAQT BO‘YICHA HOSILA QATNASHGAN DIFFERENSIAL TENGLAMALAR

Xamzaqulov Erjigit Abdubasharovich

GulDPI “Pedagogika” fakulteti stajyor o‘qituvchisi.

e-mail: xamzaquloverjigit25@gmail.com

Annotatsiya: Matematik fizik tenglamalariga tegishli bo‘lgan “Chegaraviy shartda vaqt bo‘yicha olingan hosila ishtirok etgan issiqlik tarqalish tenglamasi” va unga keluvchi matematik modellar ularni yechish usullari ushbu ishda batafsil bayon etilgan. Bundan tashqari yechish usuli sifatida asos qilib Galerkin metodi olingan va uning yordamida olingan yechim turg‘unligi ko‘rsatib õtilgan.

Kalit so‘zlar: Hosila,matematik model, galekin usuli, chegaraviy shart, issiqlik tarqalish tenglamasi, turg‘unlik,tenlamalar sistemasi, aniq yechim, taqribiy yechim.

Annotation: The "Heat conductivity equation with time derivative under boundary conditions"" and related mathematical models, related to mathematical physics equations, are described in detail in this work. In addition, Galerkin's method was used as the basis of the solution method, and the stability of the solution obtained using it was shown.

Key words: Derivation, mathematical model, Galekin method, boundary condition, heat dissipation equation, stability, system of equations, exact solution, approximate solution.

Masalaning fizik jihatdan qo‘yilishi. Qator dolzarb texnik muammo(masala)larni tadqiq etishda, izlanayotgan funksiyadan vaqt bo‘yicha hosilani o‘z ichiga olgan chegaraviy shartli parabolik tipdagi aralash masalani o‘rganish zarurati yuzaga keladi. Bunday tipdagi masalalar, masalan, temperaturasi uning barcha nuqtalarida bir xil bo‘lgan jism sirti yaxshi aralashgan suyuqlik bilan yuvilganida paydo bo‘ladi . Umumiy massasi M^1 bo‘lgan, yaxshi aralashgan suyuqlikka tushirilgan R radiusli izotrop doiraviy silindrni qaraylik.Boshlang‘ich vaqt momentida silindr U_0 temperaturagacha tekis isitiladi, suyuqlikning boshlang‘ich temperaturasini esa nolga teng qilib qo‘yilgan bo‘lsin deb faraz qilaylik. Belgilashlarni kiritamiz: $u^1(t)$ — suyuqlik temperaturasi, $u(r,t)$ — silindr temperaturasi, a —silindr moddasining issiqlik o‘tkazuvchanligi, C — uning nisbiy issiqlik sig‘imi. Shunday faraz qilaylikki, silindr chetlarida issiqlik almashinuvi mavjud emas va silindr materiali va suyuqlikning barcha xarakteristikalari temperaturaga bog‘liq emas.

Silindr ichidagi temperatura maydoni

$$\frac{\partial u}{\partial t} = a\left(\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} + \frac{1}{r}\frac{\partial u}{\partial r}\right)$$

Issiqlik o‘tkazuvchanlik tenglamasi

$$u(r,0) = u_0,\ r \le R;\ u^1(0) = 0$$
$$u(r,R) = u'(t), \qquad t > 0$$
$$\frac{2acM}{R}\frac{\partial u}{\partial r} = -c^1 M^1 \frac{\partial u}{\partial t}, \quad r = R$$

Boshlang‘ich va chegaraviy shartlar bilan aniqlanadi.

Izlanayotgan funksiyadan vaqt bo‘yicha hosilani o‘zida saqlovchi shunga o‘xshash masalalar keng sersuv daryo tubining issiqlik rejimini o‘rganishda yuzaga keladi. Sirtli birjinslimaslik (metallar sirtining cho‘g‘lanishi(qizishi), suyuq metallning kristallanishi, issiqlik zarbasi masalalari va boshqalar) termofizik jarayonlarni o‘rganishda nochiziqli chegaraviy shartlar paydo bo‘ladi.

Xusussan, induksion pech induktoriga birjinsli izotrop jism joylashtirilgan bo‘lsa, u holda nostatsionar temperature maydoni aniqlanishi matematik jihatdan nochiziqli chegaraviy shartli issiqlik tarqalish tenglamasini yechishga keltiriladi, bu holda chegaraviy shart izlanayotgan funksiyadan vaqt bo‘yicha hosilani o‘z ichiga oladi:

$$\begin{cases} \gamma\dfrac{\partial u}{\partial t} = \Delta u\,, x \in \Omega,\ \ 0 < t \le T;\ \delta, \gamma, a_1, a_2 = const \\ \delta\dfrac{\partial u}{\partial t} = \Delta u + \dfrac{\partial u}{\partial n} + \delta u = a_1 - a_2 u^4, \quad x \in \partial\Omega \end{cases}$$

Qayd etib o‘tamizki, chegarlangan sohaning butun chegarasida berilgan, nostatsionar chegaraviy shartli umumiy parabolik tenglama uchun chegaraviy masalaning korrektligi isbotlangan.

M.L.Rasulovning kitoblarida chegaraviy shartida izlanayotgan funksiyadan vaqt va normal bo‘yicha aralash hosilani o‘zida saqlovchi parabolik tipdagi masalalar konturli integral metodi bilan tadqiq etiladi.

Yu. Mitropolskiy va uning hamkasblari ishlari umumlashgan va klassik yechimlar mavjudligini isbotlashga bag‘ishlangan.

Bundan tashqari, bu ishlarda qaralayotgan H Gilbert fazosida Galerkin bo‘yicha taqribiy yyechimlarning turg‘unligi tadqiq etilgan.

Maxsus ko‘rinishdagi chegaraviy masalalar va maxsus ko‘rinishdagi kordina funksiyalari tekis metrikada Galerkin bo‘yicha taqribiy yyechim turg‘unligi isbotlangan. ishda D.B.Topolyanskiy va Ya. M. Zasrudskiy ikki turg‘unlik tushunchasini farqlaydilar: turg‘unlik va umumlashgan turg‘unlik.ulardan birinchisi M.A. Beliyev ta’rifiga yaqin bo‘ladi, bir vaqtning o‘zida turg‘unlik tushunchasini kengaytiradi, aynan, boshlang‘ich vaqt momentida izlanayotgan funksiya koeffitsiyentlari uchun tenglamalar sistemasini yechish paytida paydo bo‘ladigan qo‘zg‘alishni qo‘shimcha ravishda hisobga oladi.Umumlashgan turg‘unlik deganda S.G. Mixlinning turg‘unlik tushunchasi tushuniladi. Qaralayotgan Gilbert fazosida taqribiy yechimlarning turg‘unligi tadqiq etilgan. Bu turg‘unlik koordinata sistemasining kuchli minimalligi faraz etilib o‘rnatilgan.

Monoton koeffitsiyentlar bo‘lgan holda, umumlashgan yechimning mavjudligi va yagonaligi Galerkin metodi bilan isbotlanadi. Keyin Galerkin metodi yaqinlashish tezligi bahosini hosil qilingan.

Ishning amaliy qiymati shundan iboratki, dissertatsiyad ko‘rilayotgan masalaning taqribiy yyechimi aniq yechimdan qanchalik og‘ganini(chetlanganini) baholash imkoniyatini beradi. Keyinchalik, dissertatsiyada o‘tkazilgan turg‘unlik tatqiqoti yaqinlashish tartibi oshganida taqribiy yechim xatoligi sezilarli darajada oshmaydigan koordinata funksiyalarini shunday tanlash imkoniyatini beradi.

Nihoyat, eng umumiy belgilashlar ro‘yxatini keltiramiz. E_m simvoli m o‘lchovli yevklid fazosini anglatadi, $x = (x_1, x_2, \dots, x_m)$ –undagi ixtiyoriy nuqta. $\Omega - E_m$ da chegaralangan soha.

L_2 normada

$$\|u_n(t) - u(t)\|^2_{L_2(\Omega)} \le ch, \quad h = \frac{T}{n}$$

Va

$W_p^1(\Omega)$ normada

$$\|u_n(t) - u(t)\|_{W_p^1(\Omega)} \le ch^{\frac{1}{2p}}$$

xatolikning bahosi hosil qilinadi, W_p^1— baho barcha $\xi, \eta \in E_{m+1}$ lar uchun

$$\sum_{i=1}^{m}[a_i(x,\xi) - a_i(x,\eta)](\xi_i - \eta_i) \ge c|\xi - \eta|^p$$

shartda hosil qilingan.

Chegaraviy shartda vaqt bo‘yicha hosilasiz parabolc tipdagi kvachiziqli masala yyechimi mavjudligi va yagonaligi isboti uchun Galerkin metodi ko‘plab avtorlar: Brauder, Lions, Vishik, Ladijinskaya, Uralseva, Dubinskiy va boshqalar tomonidan qo‘yilgan.

Klassik kvazichiziqli parabolic masalaning galerkin metodi bo‘yicha taqribiy yyechimi xatoligioptimal bahosini olish bilan amerikalik matematiklar Douglas, du Pont, Dendi, Viler, Rachvord va boshqalar shug‘ullanishgan.

Douglas va du Pont Galerkin metodining $H^1 = W_2^1$ – xatolik bahosini va vaqt bo‘yicha Galerkin metodining bir nechta diskret sxemalarini, xususan, kvachiziqli parabolik masalalarga qo‘llaniladigan Galerkin – Kranka –Nicolson metodini hosil qildilar. Agar unda taqribiy yyechim qidiriladigan $\Omega = (0,1) \times (0,1)$ va $M = M_h$ qism fazo shunday bo‘lakli nominal funksiyalarning fazosi bo‘ladi deb da’vo qilinadi, unda barcha $\alpha = (\alpha_1, \alpha_2) : 0 \le \alpha_1, \alpha_2 \le m-1$ lar uchun $D_\alpha g(x) = \left(\frac{\partial}{\partial x_1}\right)^{\alpha_1}\left(\frac{\partial}{\partial x_2}\right)^{\alpha_2} g(x)$ lar Ω sohada va $g(x)\sum_{i,j}^{m-1} C_{i,j}\, x^i x^j$ ko‘rinishidagi ko‘phad bo‘ladi.

XULOSA. Ushbu maqolada issiqlik tarqalish tenglamasiga oid chegaraviy masala, boz ustiga chegaraviy shartda keltirilgan vaqt bo‘yicha hosila o‘rin egallaydi va uning barobarida unga

keltiluvchi matematik model ko‘rsatib o‘tildi. Bu model tenglamasi aniq va taqribiy usulda yechildi va shuningdek masalaning taqribiy yechimiga oid ba’zi teoremalar keltirildi va isbotlandi. Adabiyotlar tahlili asosida avval o‘rganilgan tadqiqotlar natijalaridan unumli foydalangan holda, o‘z nazariy qarashlarimiz ushbu ishda ilgari surildi.

ADABIYOTLAR

1. SH.M. Mirziyoyev. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. Toshkent-«O‘zbekiston» - 2016. 56 bet
2. SH.M.Mirziyoyev. “Tanqidiy tahlil, qathiy tartib - intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. - 104 b.
3. SH.M. Mirziyoyev. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” Toshkent-«O‘zbekiston» - 2017. 488 bet.
4. SH.M. Mirziyoyev . “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini tahminlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi” Toshkent-«O‘zbekiston»-2017.48 bet
5. Mamatov A.Z. Primeneniya metoda Galerkina k nekotoromu kvazilineynomu uravneniyu parabolicheskogo tipa // Vestnik LGU,-1981.-№13.-p.37-45.
6. Mamatov A.Z., Djumabaev G. Ob odnoy zadache parabolicheskogo tipa s divergentnoy glavnoy chastyu // p.53 /inter. Scientifical practical conference., VSTU, Vitebsk, Repub. Belaruss ».- 2020 г.
7. Mamatov A.Z., Baxramov S. Priblijennoe reshenie metoda galerkina kvazilineynogo uravneniya s granichnym usloviem, soderjahiy proizvodnuyu po vremeni ot iskomoy funktsii // Uzbekistan-Malaysia International Scientific Online Conference Proceedings,.NUuz, 24-25 august 2020 y., p.239
8. Xamzaqulov, E. (2024). DERIVATIVE OF A MODULAR FUNCTION AND ITS ANALYSIS BY LEARNING METHOD. Modern Science and Research, 3(2), 943-946.
9. Xamzaqulov, E., & To’xtayeva, A. (2024). THE CONCEPT OF NUMERIC AND LETTER EXPRESSIONS IN PRIMARY GRADES. EXPRESSION WITH VARIABLE. Modern Science and Research, 3(2), 90-93
10. Raxmonov, J. T., Xamzaqulov, E. A., & qizi Xamzaqulova, S. S. (2023). BA’ZI ANIQMAS INTEGRALLARNI YECHISHDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA UNI TA’LIM METODI BILAN TAHLILI. Innovative Development in Educational Activities, 2(18), 87-91.
11. Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).
12. .Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).
13. .Abdubasharovich, X. E. (2024). MODULLI FUNKSIYANING HOSILASI VA UNI TA’LIM METODI BILAN TAHLILI.
14. Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).

BOSHLANG‘ICH TA’LIM FANLARINI O‘QITISHDA CHET EL TAJRIBALARI.

Xamzaqulov Erjigit Abdubasharovich,
GulDPI “Pedagogika” fakulteti stajyor o‘qituvchisi.
Mardonova Marjona Zokirjon qizi .
GulDPI“Pedagogika” fakulteti talabasi
e-mail: xamzaquloverjigit25@gmail.com

Annotatsiya Maqolada Yaponiya va Finlandiya kabi ilg‘or xorijiy davlatlarnig ta’lim tizimi tuzilmasi , tajribalari va zamonaviy ta’lim dasturlari haqida qisqacha ma’lumotlar

etirof etilgan. Shuningdek , ta’lim tizimidagi yutuqlar va O‘zbekistonning ayni paytdagi yutuqlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar : ta’lim tizimi , tajriba , mamlakat , tuzilma , xalqaro baholash.

Abstract The article acknowledges the brief information about the structure , experiences and modern educational programs of advanced foreign education systems such as Japon and Finland . Achievements in the education system and current achievements of Uzbekistan are also described.

Key words : educational system , experience , country , strukture , international assessment.

Vatanimizda ta’lim tizimi qanchadir vaqt mobaynida mana shunday darajaga keldi.Hozirgi kunda esa bu ta’limni qayta qurish va uni yuksak darajada rivojlantirish kabi ko‘plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Bundan ko‘zlangan maqsad maktab faoliyatini rivojlantirish , insonparvarlik tamoyillarini shakllantirish , shuningdek o‘quv tarbiya ishlar mazmunini , uning ko‘rinishi va uslublarini qaytadan yangilash va yanada takomillashtirishdir.Yangi ta’limni biz zamonaviy ta’lim desak ham mubolag‘a bo‘lmaydi. Yangilangan ta’lim to‘la ma’noda yangicha tafakkur, sog‘lom fikr demakdir.

Ta’limdagi muvaffaqiyat va rivojlanish , aksariyat dadil harakat qiluvchilar ya’ni o‘zgaruvchi va o‘zgartiruvchilar tarafidan amalga oshadi.Shu bois ta’limda bo‘ladigan o‘zgarishlar va hamma narsa maktabga va uning tizimiga borib taqaladi . Maktab faoliyatini va ta’lim tizimini rivojlantirishda bizga chet el tajribalari samara beradi . Hozirgi kunda O‘zbekistonga ko‘plab xorijiy tajribalar kirib kelgan va bundan davlatimiz ham bu tajribalarni ta’lim tizimiga tatbiq qilmoqda. Xorijiy ta’lim tajribalaridan masalan **PIRLS** ya’ni baholash dasturi va oliy ta’lim tizimidagi Kredit modul tizimi hamda **PISA** tadqiqotlari hozirga qadar qo‘llanib kelinmoqda.Bu esa ta’lim tizimining rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi.Biz mana shunday tajribalarni egallab o‘zimizga olib kirib ta’lim tizimini rivojlanish smaradorligini oshirishimiz va insoniylik burchimizni bajarishimiz lozim.Biz bu vazifalarni muvaffaqiyatli tarzda hal qilishning muhim shartlaridan biri chet el maktab faoliyati va tajribalarini o‘rganishdir.Chet el tajribalarini qunt bilan o‘rganish va uning asosiy mohiyati nimada ekanligini anglashimiz va biz ham bundan to‘g‘ri foydalanishimiz zarur.

Davlatimiz rahbari mamlaktda kadrlar muammosi mavjudligini va barcha sohalarga mos zamonaviy mutaxassislar kerakligini aytgan edi.Mana shunday maqsadda butun ta’lim tizimi takomillashtirilmoqda.

Maktabgacha ta’lim rivojlanayotgani maktab saboqlariga katta zamin bo‘ladi. Umumiy o‘rta ta’lim sifati ilg‘or chet el tajriba va zamon talablari asosida yuksaltirilmoqda.

YAPONIYA TA’LIM TIZIMI. Yaponiya ta’limida "iqtidorli o‘quvchi" tushunchasi yo‘q , chunki har bir o‘quvchi alohida iqtidor sohibidir.

Ilg‘or mamlakatlar ichida Yaponiya ta’lim tizimi o‘ziga xos yo‘nalishi yetakchi o‘rinni egallaydi.Masalan, Yaponiya ta’lim tizimining tarkibiga maktabgacha ta’lim ,boshlang‘ich maktab, yuqori o‘rta maktab, oliy ta’lim tizimlariga kiruvchi o‘quv yurtlari.

Boshlang‘ich maktabda o‘qituvchilar bolalarni tanqidga yani o‘z xulqlarining yomon jihatlarini,maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o‘rgatishadi.Bundan ko‘rinib turibdiki, o‘qituvchi faqat ta’lim berish bilangina cheklanib qolmay,bolaning har tomonlama rivojlanishiga ta’sir etadi . Tanqid bu kelajak mevasidir.

Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o‘qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori bo‘lgan yagona davlat.

Majburiy ta’lim muhiti. Ta’limning bu pog‘onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo‘lgan bolalarni o‘z ichiga oladi.Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko‘rsatiladi.

Yuqori o‘rta maktab 10-11-12-sinflarni o‘z ichiga oladi,bunday maktablarning kunduzgi, sirtqi, kechki bo‘limlari mavjud.

Yuqori bosqich o‘rta maktablarda butun o‘quv jarayonida o‘quvchilar 80 ta sinov topshiriladi.O‘quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o‘z xohishlariga ko‘ra ingliz tili , texnik ta’lim va maxsus sinovlarga jalb etiladi.

Universitetlariga yuqori va o‘rta maktabning yoki 12 yillik oddiy maktabni bitirgan o‘quvchilari qabul qilinadi. Universitetlarga qabul qilinish 2 bosqichga bo‘linadi:1-bosqich turar joyda o‘tkaziladi, buning uchun yapon tili,matematika ,fizika ,kimyo ,jamiyatshunoslik , tarix bo‘yicha test sinovlaridan o‘tkaziladi.

Yaponiyada oliy ta’lim majburiy hisoblanadi va u kasb ta’limi bilan uzviy bog‘liqdir.

Yaponiyada bolalar tarbiyasida onalarning roli va mas’uliyati ayniqsa kattadir.Ular farzandlarining aqlli ,dono va mehnatsevar bo‘lib o‘sishlari uchun oila sulolasi va davlat oldida o‘zlarini mas’ul deb hisoblaydi.Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko‘plab metodik qo‘llanmalar va tavsiyalar nashr etiladi, radio va televideniye orqali ko‘plab pedagogik maslahatlar berib boriladi.

Yaponiya oilalaridagi uy partalari diqqatga sazovordir.U mukammal, yon tomonidan muhofazalangan qurilma bo‘lib,parta ustida kitob javoni ,yoritkich, soat ,qalam qog‘oz, mikrokalkulyator va boshqa zaruriy ashyolar, shuningdek kerak bo‘lib qolgan taqdirda ota-onalarini chaqiradigan signal tugmachalarigacha o‘rnatilgan.Yaponiya o‘rta maktablarining saviyasi AQSh o‘rta maktablari saviyasidan bir muncha yuqori turadi.

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki Yapo‘niyada ta’lim tizimi ham shaklan, ham mazmunan yuksak uyg‘unlik kasb etgan. Ibrat olsa, o‘rgansa arziydigan jihatlati ko‘p. Yana bir e’tiborli tomoni – Yaponiyada faqat milliy an’analar bilan cheklanib qolmay jahondagi AQSH, Finlandiya va Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg‘or pedagogik ish tajribalari ham ijodiy o‘zlashtirilgan. Bunday tajribalar ta’lim tizimini va yurtimizning ham rivojlanishida shubhasiz qo‘l kelishi mumkin.

FINLANDIYA TA’LIM TIZIMI. Finlandiya eng rivojlangan davlatlardan biri hisoblanadi.Har qanday rivojlangan davlatning ham albatta ta’lim tizimi ham o‘zgacha tuzilishga ega bo‘ladi.Biz O‘zbekiston va Finlandiya ta’lim tizimini o‘rtasida anchagina farq bor.Ulardagi ta’lim tizimidagi bir nechta farqlarni ko‘rib chiqamiz.

O‘zbekiston	Finlandiya
Maktab formasi majburiy.	Maktab formasi majburiy emas.
Baholash besh ballik tizimida.	Boshlang‘ich sinflarda baholash tizimi mavjud emas.
O‘quv dasturi va darsliklar davlat tomonidan belgilanadi.	O‘quv dasturi va darsliklar o‘qituvchi tomonidan belgilanadi.
Uyga vazifa mavjud.	Uyga vazifa mavjud emas. Chunki, o‘qish joyi faqat maktab deb hisoblanailadi.
Barcha o‘qituvchilar kamida “bakalavr” darajasiga ega bo‘lishi shart.	Barcha o‘qituvchilar kamida “magistr” darajasiga ega bo‘lishi shart, hamda uch bosqichli tanlovdan o‘tish lozim.
Maktab tozaligi maxsus ishchilar tomonidan nazorat qilinadi (ya’ni farroshlar mavjud).	Maktab tozaligi o‘quvchilar tomonidan nazorat qilinadi (Finlandiya maktablarida farroshlar yo‘q, barcha tozalik ishlari o‘quvchilar tomonidan, navbatma-navbat bajariladi).
Dars vaqtlari 5-6 soat (Xususiy maktablarda esa 7-8 soat).	Dars vaqti 4 soat.
Maktab o‘qituvchilari malakasi har 3yilda oshiriladi.	Maktab o‘qituvchilari malakasini oshirish har hafta 2 soatni tashkil etadi.
Maktab oshxonalarida achchiq, shirin, sho‘r, non mahsulotlari, ayrim zararli mahsulotlar sotiladi.	Maktab oshxonasida mahsulotlar bepul bo‘lib, sut, suv, meva va sabazavotlardan boshqa mahsulotlar yo‘q.

“Raqobat” tushunchasi mavjud.	“Raqobat” tushunchasi mavjud emas,Fin madaniyatida biri boshqasidan ustun degan tushunchasi qadrlanmaydi.
Tashqi nazorat va bosim mavjud.	Tashqi nazorat va bosim mavjud emas.

Finlandiya maktablarida bolalar uchun ko‘proq erkinliklar yaratilgan va bu erkinlik esa bolaning yaxshi o‘sishiga,rivojlanishiga albatta ta’siri bor .Finlyandiyada o‘quv yili avgustda boshlanadi, ya'ni 8-avgustdan

16-avgustgacha, yagona kun yo‘q. O‘quv yili may oyi oxirida yakunlanadi. Kuzgi yarim yillikda 3-4 kunlik ta'til bor, shuningdek Rojdestvo munosabati bilan 2 haftalik ta'til beriladi. Bahorgi yarim yillik fevral oyidagi "chang‘i" ta'tilini ham o‘z ichiga oladi, bunda fin oilalari, qoidaga ko‘ra, oilaviy chang‘i uchishga borishadi. Bundan tashqari, bahorgi yarim yillikda Pasxa ta'tili ham bor.Ta'lim - 5 kunlik, faqat kunduzgi smenada. Juma - qisqartirilgan kun.

Mamlakatda 10 ballik tizim qabul qilingan, ammo 7-sinfgacha faqat so‘zda baho qo‘yiladi: o‘rtadan pastroq, qoniqarli, yaxshi, a'lo. 1-3 sinflarda umuman hech qanday ko‘rinishdagi baholar yo‘q.

Fin maktablarida baholar xavotir uyg‘otmaydi, ular faqat o‘quvchining o‘zi uchun kerak, qo‘yilgan maqsadga erishishda bolaga motivatsiya berish va o‘zini tekshirish uchun qo‘llaniladi. Baholar o‘qituvchi, maktab nufuziga ta'sir ko‘rsatmaydi va hech qanday ko‘rsatkichlarini buzmaydi.

Maktab hayotiga doir boshqa tafsilotlar

-Darsda bolalar parta va stolda o‘tirishi shart emas, polda (gilamda) o‘tirish ham mumkin. Ba'zi maktablarda sinflar divan va kreslolar bilan jihozlangan. Kichik maktab inshooti gilamchalar bilan ta'minlangan.

-Forma yo‘q, kiyimga nisbatan qandaydir talablar ham yo‘q, istagan kiyimda kelish mumkin. Almashtirish uchun qo‘shimcha poyabzal talab qilinadi, lekin kichik va o‘rta zvenodagi bolalar paypoqda yurishni ma'qul ko‘rishadi.

-Iliq havoda darslar ko‘pincha ochiq havoda maktab oldida, maysalar ustida yoki maxsus jihozlangan qatorlarda o‘tkaziladi. Tanaffus vaqtida kichik maktab o‘quvchilari albatta ko‘chaga olib chiqiladi.

-Uy vazifalari kamdan-kam beriladi. Bolalar dam olishlari kerak. Ota-onalar bolalar bilan dars qilishga majbur emas, buning o‘rniga pedagoglar muzey, o‘rmon yoki suzish havzasiga oilaviy borishni tavsiya qilishadi.

-"Doska oldida" o‘qitish usuli qo‘llanmaydi, bolalar materialni so‘zlab berish uchun doska oldiga chaqirilmaydi. O‘qituvchi darsga umumiy tus beradi, so‘ngra o‘quvchilar orasida yurib, ularga vazifalarni bajarishga yordam beradi va jarayonni nazorat qiladi. O‘qituvchining yordamchisi (fin maktablarida o‘qituvchi yordamchilari ham bo‘ladi) ham xuddi shu ish bilan band bo‘ladi.

-Daftarga qalam bilan yozish va qancha xohlasa, shuncha o‘chirish mumkin. O‘qituvchi ham vazifani qalamda tekshirishi mumkin.

Finlyandiya maktablaridagi ta'lim tizimi qisqa satrlarda mana shunday. Ehtimol, u kimgadir noto‘g‘ridek tuyulishi mumkin. Finlar mukammallikka da'vogarlik qilishmaydi va erishilgan yutuqlar bilan cheklanib qolishmaydi, hatto eng yaxshi tizimda ham kamchiliklar bo‘lishi mumkin. Ular mamlakatdagi maktab tizimi jamiyatdagi o‘zgarishlarga qanchalik to‘g‘ri kelishini doimiy ravishda tadqiq qilishadi.

Shunisi quvonarliki, finlarning farzandlari tunda asabiy zo‘riqishdan uyg‘onmaydi, tezroq katta bo‘lishni orzu qilmaydi, ularda maktabga nisbatan nafrat yo‘q, o‘quvchilar navbatdagi imtihonlarga tayyorlanib, o‘zlari va butun oila a'zolarini qiynamaydi. Xotirjam, sermulohaza va baxtli fin bolalari kitoblar mutolaa qilishadi, tarjimasiz (original tilda) filmlar ko‘rishadi, kompyuter o‘yinlari o‘ynashadi, rolik va velosipedlarda uchishadi, musiqa va teatr pesalari yaratishadi, qo‘shiq kuylashadi. Ular hayotdan quvonib yashashadi va buning orasida ta'lim olishga ham ulgurishadi.Ko‘rib turganimizdek hammasi oddiy,lekin beqiyosdir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki Boshlang‘ich ta’lim fanlarida nafaqat chet el tajribalari balki O‘zbekistonda erishilgan yutuqlar ham bu fanlarning, ta’lim tizimining yanada samarali bo‘lishiga yordam beradi, zamonaviy ta’lim dasturlari asosida o‘tilgan darslar o‘quvchilarning kelajakda yetuk kadr bo‘lishida asqotadi. O‘zbekistonda ham bu borada ko‘zlangan maqsadlarni amalga oshirishdagi harkatlarni kuchaytirilmoqda va bunday maqsadlarni amalga oshirish davom etmoqda .

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.B.X.Xodjayev "Umumiy pedagogika nazariyasi"-Toshkent 2017-yil.

2.Yo‘ldoshev J.F. Xorijda ta’lim (metodik qo‘llanma)-Toshkent:1995-yil.

3.Timoti Uoker."Finlandiya ta’lim mo‘jizasi", "Global books",2023-yil.

4. Xamzaqulov, E. (2024). DERIVATIVE OF A MODULAR FUNCTION AND ITS ANALYSIS BY LEARNING METHOD. Modern Science and Research, 3(2), 943-946.

5. Xamzaqulov, E., & To’xtayeva, A. (2024). THE CONCEPT OF NUMERIC AND LETTER EXPRESSIONS IN PRIMARY GRADES. EXPRESSION WITH VARIABLE. Modern Science and Research, 3(2), 90-93

6. Raxmonov, J. T., Xamzaqulov, E. A., & qizi Xamzaqulova, S. S. (2023). BA’ZI ANIQMAS INTEGRALLARNI YECHISHDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA UNI TA’LIM METODI BILAN TAHLILI. Innovative Development in Educational Activities, 2(18), 87-91.

7.Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).

8.Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).

9.Abdubasharovich, X. E. (2024). MODULLI FUNKSIYANING HOSILASI VA UNI TA’LIM METODI BILAN TAHLILI.

10.Xamzaqulov, E. (2024, May). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHNING METODIK TAHLILI. In *NEW RENASSAINCE CONFERENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 22-26).

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MASSA, SIG‘IM VA VAQT O‘LCHOV BIRLIKLARI TO‘G‘RISIDAGI TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Beknazarova Muxlisa O‘tkir qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
e-mail:beknazarova@gmail.com

Annotasiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida massa, sig‘im, vaqt o‘lchov birliklari to‘g‘risidagi tasavvurlarni tarkib toptirishning metodlari haqida fikr yuritilib, tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar:Vaqt, o‘lchov, massa, vaqt, sig‘im, o‘lchov birliklari, gramm, kilogramm, sentner, tonna, sekund, minut, soat, sutka, hafta, oy, yil, asr, oddiy va kabisa yili.

Abstract: The article discusses the methods of forming ideas about mass, capacity, and time measurement units in elementary school students and gives recommendations.

Keywords. Time, measurement, mass, time, capacity, units of measurement, gram, kilogram, centner, ton, second, minute, hour, day, week, month, year, century, simple and leap year.

Ma‘lumki, hayotimizni o‘lchov birliklarisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Maktab o‘quv dasturida o‘lchov birliklarini o‘rganish dastlab boshlang‘ich sinflarda boshlanadi. Bunda 1-

sinfda o‘quvchilar tanishadigan birinchi o‘lchov birlik bu -massa birligi kilogrammdir. 1 kg li massa haqidagi tasavvurni bolalar faqat o‘zlarining amaliy ishlari asosida olishlari kerak. Bolalar massalari 1 kg ga teng bo‘lgan predmetlarni qo‘llarida ushlab ko‘rishlari va bu predmetlarni og‘ir yoki yengil predmetlar bilan taqqoslashlari kerak bo‘ladi. Taqqoslash operatsiyasi asosidagina bolalar 1 kg li massa haqida real tuyg‘uni sezadilar. Massani o‘lchash jarayonida bolalarning o‘zlari qatnashishi muhimdir. Albatta, bunda o‘qituvchi oldindan tarozida tortish qoidalarini gapirib berishi kerak. Tortish natijalari doskaga va daftarlarga yoziladi. Navbatdagi darsda bolalar hajm (sig‘im) o‘lchovi birligi —litr bilan tanishadilar. Bunda litrning har xil namunalarini bo‘lishi, ya‘ni bir litrli banka, krushka, shuningdek, idishlarning (banka, chelak, kastryulka, stakanlar) bo‘lishi juda muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchiga mo‘ljallangan metodik qo‘llanmada «darsni suhbatdan boshlash» tavsiya qilinadi, —bu suhbatda «bolalardan oldin, kim ulardan sut yoki lampa moy (kerosin) sotib olganini, unda sotuvchi sut yoki kerosinni nima bilan o‘lchashini» so‘rab olish tavsiya etiladi. Shundan keyin litrni ko‘rsatish va litr yordamida har xil idishlarning hajmini (sig‘imini) o‘lchashga o‘tish tavsiya qilinadi. Amaliy ishlarni har xil shaklda o‘tqazish mumkin. Shulardan ba‘zilarini keltiramiz:

1) «Magazin» o‘yini: o‘quvchilardan biri sotuvchi qilib tayinlanadi. Chelaklarga «sut» (suv) quyilgan. Bir necha o‘quvchi bidonlar va bankalar olishadi —ular xaridorlar. Xaridorlarning talabiga binoan sotuvchi ularga 1 litr, 2 litr, 3 litrdan «sut» quyib beradi, qolgan hamma o‘quvchilar sotuvchi «sutni» to‘g‘ri quyib berayotganini kuzatib borishadi

2) Bankaga, kastryulkaga (boshqa idishga) qancha suv sig‘ishini o‘lchash taklif qilinadi. Bunda oldin o‘quvchilardan biror idishga necha litr suyuqlik sig‘ishi haqida qanday fikrda ekanliklarini so‘rash kerak. Ular o‘zlari o‘ylagan sonni yozib qo‘yishsin, o‘lchashlardan keyin o‘zlarining qanchalik turli o‘ylaganliklarini tekshirib ko‘radilar.

3) Bir chelakka 5 l ikkinchi chelakka 3 l suv quying. Chelaklardagi suvlar teng bo‘lishi uchun nima qilish kerak? (1 l suvni birinchi chelakdan ikkinchisiga quyish, birinchi chelakdan 2 l suvni to‘kib yuborish mumkin, ikkinchi chelakka yana 2 l suv quyish mumkin). O‘qituvchi bulardan ba‘zi mashqlarni tanlab olishi, o‘z mashqlaridan foydalanishi mumkin, ammo bolalar o‘lchashni mashq qilishlari va sig‘imni ko‘zda chamalab aniqlashlari muhimdir. Ikkinchi sinfda o‘quvchilar yangi massa birligi —gramm bilan tanishadilar. Bunda ish metodikasi kilogramm bilan tanishishdagidek. Masalan, gramm haqida konkret tasavvur hosil qilish uchun bolalar qo‘llari bilan massasi 1 g bo‘lgan toshni ushlashlari va uning og‘irligini boshqa predmetlariing og‘irliklari bilan taqqoslashlari kerak. Sinfga dorixona tarozisini olib kirish, bolalarga bu tarozida dorilar tortilishini tushuntirish kerak. Dorilarni o‘lchash uchun 1 g, 2 g, 5 g, 10 g,20 g, 50 g, 100 g, 500 g li mayda toshlar kerakligini aytadi (va ko‘rsatadi). Shundan keyin tortishga oid amaliy mashqlar o‘tqazish kerak: Masalan, 300 g shakar, 200 g yorma tortib olish va xokazo. Bu jarayonda o‘quvchilarning o‘zlari ishtirok etishlari muhimdir. Ikkinchi sinfda o‘quvchilarni savdo tarozisi bilan tanishtirish tavsiya qilinadi. Shu maqsadda yaqin joydagi ovqat magaziniga ekskursiya tashkil qilish va bolalarni bunday tarozilarning tuzilishi va ishlatilishi bilan tanishtirish kerakUchinchi sinfda, birinchidan «massa o‘lchovlari» tushunchasi kiritiladi, ikkinchidan, o‘quvchilar o‘zlari uchun birlik -sentner va tonna bilan tanishadilar, uchinchidan, massa o‘lchovlari jadvali kiritiladi. «Massa o‘lchovlari» terminini quyidagicha tushuntirish yordamida kiritish tavsiya qilinadi: «Ikki kesmani taqqoslab, ulardan qaysinisi uzun. qaysinisi qisqa ekanligini bilish zarur" bo‘lganda ularning uzunliklarini bir xil birlik masalan, santimetr bilan o‘lchab taqqoslaymiz. Qaysi bo‘lak nonning massasi ortiq, qaysinisiniki kam ekanligini bilish zarur bo‘lganda esa, buni tarozi va toshlar yordamida hal qilamiz. Siz qanday massa birliklarini bilasiz? 1 kg da qancha gramm bor?...». Massasi 1 s va 1 t bo‘lgan predmetlarni qo‘lda «ushlab turish» mumkin emas. Shu sababli o‘quvchilarda yangi o‘lchov birliklari haqida konkret tasavvurlar hosil qilishi uchun metodik adabiyotda ilgaridan o‘quvchilarga, masalan, bunday ma‘lumotlarni aytish tavsiya qilinadi: ikki qop kartoshkaning massasi taxminan 1 s, «Moskvich» avtomobilining massasi (passajirlarsiz) taxminan 1 t ga teng; sinfdagi hamma o‘quvchilarning (30—35 ta o‘quvchi) massasi taxminan 1 t ga teng. Shundan keyin massa o‘lchovlari jadvali tuziladi va bolalarga uni eslab qolish tavsiya etiladi.Vaqt

o‘lchov birliklari mavzusini o‘rganishning asosiy vazifasi bolalarni vaqt birliklari va ularning munosabatlari bilan tanishtirish, vaqtni soat bo‘yicha aniqlashga o‘rgatishdir. Ularga minut, sekund, soat, kun, hafta, oy, yil kabi vaqt o‘lchovlarini uy sharoitida o‘rganib kelish topshiriladi. Birinchi sinfning tayyorgarlik davridayoq—oldin, —keyin tushunchalari kiritiladi. Masalan, to‘rtta faslga doir rasmli ko‘rgazmadan foydalanib, qaysi fasl oldin keladi, qaysi keyin keladi, degan savollarni tushuntirish mumkin. 1-sinfdan boshlab, tong, kunduz, kechqurun, tun, bugun, kecha, ertaga tushunchalari bilan tanishib boradilar. Sinfda kalendardan (taqvim) foydalanish, shu asosda hafta, oy, yil kabi ularning orasidagi bog‘lanishni o‘rganish mumkin. Vaqt o‘lchovlari mavzusi bo‘yicha darslarda odamlar turmushida vaqtning qanday rol o‘ynashini, kichik chaqaloqligidan keksa bo‘lgunga qadar o‘tgan oraliqdagi odamlarning yoshi bo‘yicha bosqichlarini tushuntirish, suhbat uyushtirish mumkin. IV sinfda —Vaqt o‘lchovlari mavzuida yil, oy hafta, sutka, soat, minut kabi o‘lchov birliklari haqida tushuncha beriladi. Ko‘rgazmali tushuncha berish uchun soat va undan foydalanishga kengroq to‘xtatilish kerak. Sinfda vaqtning o‘lchov asboblari : soat va sekundomerlar bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. Ko‘proq hisoblash ishlarida soat siferblatining bo‘lishi shart. Vaqtni hisobga oladigan quyidagi qo‘llanmalar haqida tushunchlar berish mumkin:

1. Tabel
2. Soatning demonstrasion modeli (siferblat).
3. Maktab o‘quvchisining kundalik rejimi jadvallari. Shuningdek, sekund va asr bilan tanishadilar. O‘quv yilning oxirida quyidagi vaqt o‘lchovlari jadvali beriladi. 1 asr = 100 yil 1 sutka = 24 soat 1 yil = 12 oy 1 soat = 60 minut 1 oy = 30 yoki 31 sutka 1 minut = 60 sekund. Fevral oyi 28 yoki 29 kun. 1 oddiy yil 365 sutka. Kabisa yili 366 kun.Asosiy birliklar –yil va sutka. Darslikda berilgan jadvaldan foydalanib 12 oy va har bir oy necha kundan iboratligini ko‘rsatish zarur. Bu mavzuga oid darslarda yirikroq vaqt o‘lchovlarini maydaroq vaqt o‘lchovlariga va aksincha almashtirishga oid mashqlarga katta e‘tibor bergan ma‘qul. Misol. 1 yil 2 oy necha sutka? Vaqt birliklari bilan amallar bajarish. Bir necha dars vaqt birligi qatnashgan sonlar ustida amallar bajarishga ajratiladi. 12 soat 45 minut + 15 soat 35 minut , 10 soat30 minut + 8 soat 48 minut . Vaqtni qo‘shishni o‘rganishdan oldin, ana shunday mashqlar qaraladiki, ularda minutlar yoki sekundlar yig‘indisi 24 soatdan kam, kunlar yig‘indisi 30 dan yoki 31 dan kamAyrishni qarashda quyidagi misollar tavsiya qilinadi: 1soat -34 min, 3 m -26 sekund Bular uchun 1soat-34 min =60 min -34 min=26 minut 3 min-26 sek= 2 min 60 sek-26 sek = 2 min 34 sek deb tushuntirish lozim. Bu mavzuni o‘rganishda vaqt hisobini 1 sutkani 24 soat hisobida olib borish malakasi quyidagicha chizmabilan tushuntiriladi. Bir yil 366 kundan iborat bo‘lib, kabisa yili deyiladi. Bizning eramizgacha 46-yilda Rim Imperatori Yuliy Sezar o‘sha paytda chalkashib ketgan kalendarni tartibga solish maqsadida yillar shunday navbat bilan keladigan kalendarni yaratdi. Shuning uchun bu yangi kalendar yuli Yulian kalendari deyiladi. Shu kalendarga asosan yangi yil 1-yanvardan boshlanadi va 12 oy davom etadi. Bu kalendarda vavilonlik astronomlar yaratgan vaqt o‘lchovlardan hafta ham saqlanib qolgan, Oy vaqtning unchaaniq bo‘lmagan birligidir, u 31, 30, 28, 29 kundan iborat. Ammo bu birlik qadim zamonlardan beri mavjud va u oyning yer atrofida aylanishibilan bog‘liq. Oy taxminan 29,5 sutkada Yeni to‘la bir marotaba aylanib chiqadi va bir yilda taxminan 12 marta aylanadi. Shu ma'lumotlar qadimgi kalendarni tuzishga asos bo‘ladi. Ko‘p asr davomida izlanish, mukammallashtirish natijasida hozirgi kalendar vujudga keldi. Sutkaning hozirgidek 24 soatga bo‘linishi ham qadimgi davrdan kelib chiqqan bo‘lib, u qadimgi Misrda kiritilgan. Minut, sekund qadimgi Vavilonda kelib chiqqan. 1 soatni 60 minutligi, 1 minutni 60 sekundligini Vavilonlik olimlar topganlar. 1 soat = 60 minutga, 1 minut=60 sekundligiga vavilonlik olimlar yaratgan oltmishli sanoq sistemasining ta‘siri bor faraz qilinadi. I-IV sinflarda bolalar yil, oy, hafta, sutka, soat, minut, sekund, asr,-vaqt o‘lchovining asosiy birliklari haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishlari kerak. Insonning butun umri vaqt bilan bog‘liq. Vaqt beto‘xtov o‘tadi, uni to‘xtatish ham, qaytarish ham mumkin emas. Shuning uchun vaqt oraliqlarini qabul qilish, voqealarni davom etishi bo‘yicha taqqoslash ham qiyin. Vaqtni qabul qilishimiz mukammal emas, vaqtning u yoki bu oralig‘ida nima bo‘layotganligiga bog‘liq ravishda vaqt ham tez ham

sekino‘tayotgandek bo‘lib tuyuladi. Shuning uchun vaqt o‘rganish qiyin bo‘lgan miqdorlardan biridir. Bolalarda vaqt haqida tasavvurlar uzoq kuzatishlar, turmush tajribalarining jamlanib borishi jarayonida asta sekin rivojlanadi. Vaqt haqidagi dastlabki tasavvurlarni bolalar maktabgacha bo‘lgan davrda oladilar. Tun va kunning, yil fasllarining almashinishi, bolalar hayotidagi rejimli momentlarning takrorlanishi vaqt haqidagi tasavvurlarni shakllantiradi. Voqealarning vaqt bo‘yicha ketma-ketligi ham (nima avval bo‘lgan edi, nima keyin bo‘lgan edi) va hodisalarning davomiyligi haqidagi tushuncha ham bolalar tomonidan qiyin o‘zlashtiriladi. Birinchi sinf o‘quvchilarida vaqt haqidagi tasavvurlar maktabgacha yoshdagi bolalardagi kabi eng avvalo ularning amaliy faoliyatlarida shakllanadi; kun rejimi, tabiat kalendarining yuritilishi, hikoyalar, ertaklar o‘qiganlarida va kinofilmlar ko‘rganlarida voqealarning ketma-ket kelishini qabul qilinishi, har kuni dafarlarda ish kunining yozib borilishi -bola vaqt o‘zgarishini ko‘rishiga, vaqt o‘tishini his qilishiga yordam beradi. 1-sinfda bolalarni hafta kunlari va ularnig kelish tartibi bilan tanishtirishni ko‘zda tutadi. Shu bilan birga dastur yildagi oylarning nomlarini va ularni kelish tartibini bilib olishlarini, tanish vaqt oraliqlarini taqqoslashni ya‘ni nima uzoq davom etadi: darsmi yoki tanaffusmi, o‘quv choragimi yoki kanikulmi, yoshi bir xil, yoshi kichik, yoshi har xil kabi tushunchalarni o‘rgatishni nazarda tutadi. Bolalarda yig‘ilgan bunday tasavvurlar ikkinchi sinfda vaqt o‘lchovlarini o‘rganishga zamin bo‘ladi. Berilgan mavzuni o‘rganishga bag‘ishlangan birinchi darsda bolalarda yil, oy, hafta haqidagi tasavvurlarni shakllantirishga doir ishlar bajariladi. Yil, oy, hafta bilan tanishtirishda o‘qituvchi tabel kalendardan foydalanadi. Bolalar tabel–kalendar yordamida bir yilda o‘n ikki oy borligi, davomiyligi bir xil bo‘lgan oylarning nomini o‘zlashtiradilar, ajratadilar: aprel, iyun, sentyabr, noyabr 30 kundan, qolgan 7 oy esa 31 kundan, oddiy yilning fevrali 28 kundan, kabisa yili esa 29 kundan iborat. Shu bilan birga kalendardan oyning tartib raqamini aniqlash o‘rgatiladi. Masalan, yilning beshinchi oyi qanday ataladi? Iyul, avgust, oktyabr tartib bo‘yicha nechanchi oylar? Agar oy va sana ma'lum bo‘lsa, haftaning kunini aniqlaydilar va aksincha haftaning kunlari ma'lum bo‘lsa, bu kun oyning qaysi sanasiga to‘g‘ri kelishini aniqlash mumkin. Shundan keyin o‘qituvchi bolalarga vaqt hisobi yarim kechadan yoki tushdan boshlanishini aytadi. Bolalar vaqtni soatga qarabaniqlashni o‘rganishlari uchun siferblatli soat modellaridan foydalanadilar. So‘ngra soat modellaridan foydalanishga doir mashqlar tavsiya qilinadi: masalan belgilangan vaqtini aytish va o‘qituvchi aytgan vaqtni belgilash taklif qilinadi. So‘ngra vaqtni soat va minutlar bilan aniqlashning turli ifodalanishi o‘rgatiladi. Masalan, 9-u 30 minut, soat 9 dan 30 minut o‘tdi, 9 yarim —soat 4-u 45 minut, 15 ta kam 5, chorakam 5. Shu bilan birga bolalarga kunduz yoki kechani birdan o‘n ikkigacha bo‘lgan soatlarningaytilishi ham o‘rgatiladi. Ya‘ni soat modelida birdan o‘n ikkigacha bo‘lgan sonlar bor. Shuning uchun vaqtni aytishdan oldin hozir ertalab yoki kechqurun, kunduzi yoki kechasi ekanligini aniqlab olish lozim. Masalan kunduz soat 4 yoki kechasi soat 4. Sutka tungi soat 0 dan boshlanadi. Soat 0 dan kunduz soat 12 gacha sutkaning birinchi yarmi o‘tadi. Bir soatdan keyin soat 13 (yoki kunduz soat 1) bo‘ladi. Sutka boshidan 24 soat o‘tgandan keyin soat yana soat 0 ni ko‘rsatadi. Boshlang‘ich sinflarda vaqt o‘lchovlariga oid masalalar quyidagi mazmunda bo‘ladi:I. Hodisaning boshlanishi bilan oxiri orasidagi o‘tgan vaqtga ko‘ra uning oxirini topishga oid masalalar. II. Hodisaning boshlanishini uning oxiri va boshlanishi bilan oxiri orasidagi o‘tgan vaqtga ko‘ra topishga doir masalalar. III. Berilgan hodisalar orasida o‘tgan vaqtni hisoblashga oid masalalar. Bu o‘zaro teskari masalalarni bir vaqtga kiritiladi va yechishga o‘rgatiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Jumayev M.E. Boshlangi‘ch sinflarda matematika o‘qitish metodikasidan praktikum. (OO‘Y uchun o‘quv qo‘llanma) Toshkent: O‘qituvchi- 2004 yil.

2. Axmedov M., Abduraxmonova N.Jumayev M.E. Birinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. -Turon iqbol- 2013 yil., 160 bet3. Axmedov M., Abduraxmonova N.JumayevM.E. “Birinchi sinf matematika darsligi metodik qo‘llanma”. Toshkent. -Turon iqbol- 2008 yil.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI O‘QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Beknazarova Muxlisa O‘tkir qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi stajyor o‘qituvchisi
e-mail:beknazarova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda o’quvchilarni raqamli texnologiyalar asosida o‘qish savodxonligini oshirish usullari ko’rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiya, savodxonlik, metod, tushuncha, malaka, kampitensiya, usul

Abstract: This article examines methods of improving reading literacy of students in primary grades based on digital technologies

Keywords. digital technology, literacy, method, concept, competence, competence, method

Ta'lim o‘qituvchi va o‘quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo‘lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o‘qituvchi o‘z bilimi, ko‘nikma va malakalarini mashg‘ulotlar vositasida o‘quvchilarga yetkazadi, o‘quvchilar esa uni o‘zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘ladi. O‘rganish jarayonida o‘quvchilar o‘zlashtirishning turli ko‘rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o‘zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o‘ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarlarning dars paytidagi hamkorligi, o‘quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo‘lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to‘g‘ri, aniq, o‘rinli foydalanish ko‘nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g‘oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, og‘zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g‘oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o‘rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo‘ladi.

Ulug‘ donishmandlardan biri «...kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o‘qit», degan ekan. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o‘zgarish bo‘ldi, desak xato bo‘lmaydi. Bu prezidentimizning kelajagimiz, kelajak avlodimiz haqida qayg‘urib, yurtimizning barcha farzandlari – mening farzandlarim, ular bizlardan ko‘ra kuchli, bilimli va albatta baxtli bo‘lishlari kerak, degan g‘oyasi zamirida donishmandlarcha siyosat yotganini ko‘rsatadi.

Ma'lumki, ta'limda ilg‘or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o‘quv mashg‘ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo‘llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topish, mustaqil o‘rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda **«Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o‘yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so‘zni men aytay»** kabi

zamonaviy texnologiyalar qo‘llanmoqda. Dars mashg‘ulotlarida o‘yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O‘yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o‘quvchilarining o‘yin-topshiriqlarni bajarishga o‘rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o‘rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog‘liq bo‘lishi kerak. Ta'limda o‘quvchi shaxsini fikrlashga, o‘zgalar fikrini anglash va shu fikrni og‘zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o‘rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo‘lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o‘rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o‘rganiladi. Bugungi kun o‘qituvchidan ilg‘or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o‘quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg‘ulotlarida interfaol metodlarni qo‘llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo‘llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. O‘ylaymizki, u o‘quv mashg‘ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o‘quvchilarni o‘z yo‘nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko‘nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko‘makchilardan biriga aylanadi. Quyida sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o‘qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar beramiz. Siz undan ijodiy yondashgan holda foydalanasiz va birinchi prezidentimizning: **«Har qarichi muqaddas bo‘lgan ona yerimizga nisbatan farzandlarimizda g‘urur va iftixor, sadoqat tuyg‘ularini uyg‘otish uchun biz bugun nima qilyapmiz, degan savolga javob izlab ko‘raylik»**, - degan fikrlariga javoban ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy usullarini tatbiq etish orqali ko‘zlangan maqsadga erishishga o‘z hissangizni qo‘shasiz degan umiddamiz. **«Beshinchisi (oltinchisi, yettinchisi ...) ortiqcha» metodi:** O‘quvchilar mantiqiy tafakkur yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlarida ushbu metod alohida ahamiyatga ega. Uni qo‘llashda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

- O‘rganilayotgan mavzu mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi tushunchalar tizimini shakllantirish;
- hosil bo‘lgan tizimdan mavzuga taalluqli bo‘lgan to‘rtta (beshta, oltita, ...) va taalluqli bo‘lmagan bitta tushunchaning o‘rin olishiga erishish;
- o‘quvchilarga mavzuga taalluqli bo‘lmagan tushunchani aniqlash va uni tizimdan chiqarish vazifasini topshirish;
- o‘quvchilarni o‘z harakatlari mohiyatini sharhlashga undash (mavzuni mustahkamlash maqsadida o‘quvchilardan tizimda saqlanib qolgan tushunchalarga ham izoh berib o‘tishlari hamda ular o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni asoslashlarini talab etish lozim).

Mazkur metod o‘quvchilardan o‘rganilayotgan mavzu (yoki bo‘lim, bob) yuzasidan tahliliy mulohaza yuritish, shuningdek, eng muhim tayanch tushunchalarni ifodalay olishni talab etadi.

Metodni qo‘llashda quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

- o‘qituvchi o‘zaro teng nisbatda mavzuga (bo‘lim, bob) oid va oid bo‘lmagan asosiy tushunchalar tizimini yaratadi;
- o‘quvchilar mavzuga (bo‘lim, bob) oid va oid bo‘lmagan asosiy tushunchalarn aniqlaydilar va daxldor bo‘lmagan asosiy tushunchalarni tizimdan chiqaradilar;
- o‘quvchilar o‘z harakatlarining mohiyatini izohlaydilar.

Metoddan individual, guruhli va ommaviy shaklda o‘quvchilar tomonidan mavzuning puxta o‘zlashtirilishini ta'minlash hamda ularning bilimlarini aniqlash maqsadida foydalanish mumkin.

1-sinf darsligidagi «Oshxona jihozlari», «Qushlar», «Uy hayvonlari va parrandalar» kabi mavzularini o‘rganishda yangi mavzuni mustahkamlash uchun mazkur metodni qo‘llash ijobiy natija beradi. Bunda mavzuga oid to‘rtta va taalluqli bo‘lmagan (ortiqcha) bitta so‘z (tushuncha, fikr) beriladi.

O‘quvchilar ana shu so‘zni (tushuncha, fikr) aniqlaydilar.

Masalan, 1-sinf darsligidagi 1-mashqda berilgan topshiriqni bajarishda quyidagicha qo‘llash mumkin. Yozuv ekranda ko‘rsatiladi. O‘quvchilar ortiqcha so‘zni aniqlashadi.

Uy hayvonlari: *sigir, qo‘y, toshbaqa, ot, it.*

So‘ng bu so‘zlar ishtirokida gap tuzish topshirig‘i beriladi va tuzilgan gaplar asosida axloqiy tarbiya beriladi.

Namuna: *Ot - insonning eng ishonchli do‘sti.*

O‘quvchilar tomonidan tuzilgan gaplar asosida o‘quvchilar qalbida ona tabiatga muhabbat uyg‘otiladi, uy hayvonlariga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishga o‘rgatiladi.

«Videotopishmoq» metodi. Hozirgi kunda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari (kompyuter, televideniye, radio, nusxa ko‘chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitofonlar) yordamida ta'lim jarayoni tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O‘qituvchilar oldida ta'lim jarayonida turli axborot vositalaridan o‘rinli va maqsadga muvofiq foydalanish vazifasi turibdi.

Videotopishmoq metodidan foydalanishda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

- o‘quvchilar e'tiboriga o‘rganilayotgan mavzu mohiyatini tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta videolavha namoyish etiladi;
- o‘quvchilar har bir lavhada qanday jarayon aks ettirilganini izohlashadi;
- jarayonlarning mohiyatini daftarlariga qayd etishadi;
- o‘qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishadi.

Mazkur metod asosida mavzuga doir kompyuter orqali videolavha namoyish etiladi. O‘quvchilar videolavha mavzusi, unda ifodalangan mavzu haqida o‘z fikr-mulohazalarini bildirishadi.

Masalan, «Elektr jihozlari» (1-sinf), «Yil fasllari» (2-sinf) kabilar asosida o‘quvchilarga milliy an'analarimiz, urf-odatlarimiz, iqtisodiy munosabatlar haqida tushunchalar beriladi.

Navro‘z udumlari (foydalanish uchun matnlar)

Navro‘z kuni odam ota-onasi, yaqin kishilari bilan diydorlashadi. Ginali odamlar Navro‘z kuni yarashadi.

Navro‘z arafasida keksalar maxsus idishlarga yetti xil don ekib, ularning unib chiqishiga qarab, kuzda olinadigan hosil cho‘g‘ini chamalashgan.

Ba'zi joylarda esa Navro‘z kunlarida paydo bo‘lgan kamalakka qarab yerga suv sepiladi. Shunday qilinsa, go‘yo yil seryog‘in va barakali bo‘lar ekan.

Navro‘z kunlari bog‘dagi o‘rik daraxtlariga arqon solib arg‘imchoq yasaladi. Qiz-juvonlar yig‘ilishib, navbatma-navbat arg‘imchoq uchadilar. Navro‘zda arg‘imchoq uchsa bir yillik gunohi to‘kiladi deyilgan.

Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o‘yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o‘rganganlarini hayot bilan bog‘lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg‘or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Bizningcha, ta'limiy o‘yinlarga qo‘yiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat:

1. Ta'limiy o‘yinlar o‘quvchilar yoshiga mos bo‘lishi kerak;
2. O‘yinlar o‘tilayotgan mavzu mazmun-mohiyatiga mutanosib bo‘lishi lozim;
3. Ta'limiy o‘yinlarni o‘tkazish vaqti aniq belgilanishi shart;
4. Ta'limiy o‘yinlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lishi kerak;
5. Ta'limiy o‘yinlarning o‘tkazilish maqsadi, ahamiyati belgilanishi lozim.

Yuqoridagi talablarga amal qilingandagina dars samaradorligi ortadi va zamonaviy texnologiyalar ta'lim samaradorligiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi**.** Ona tili**.** Adabiyot**.** O‘zbek tili (ta’lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablar uchun) **.** Toshkent**.** “Sharq” nashriyot-matbaa konserni**.** 1999-yil, 1-maxsus son.

2. O‘zbekiston Pespublikasining “Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni”. 1997 B.To‘xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi” Toshkent: “Yangi asr avlodi” nashriyoti. 2006-y.

3. A.G‘ulomov, M.Qodirov “Ona tili o‘qitish metodikasi” Toshkent: “Universitet” nashriyoti. 2001-y.

4. “O‘zbek tilining asosiy imlo qoydalari” Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti 1995-y.

IJTIMOIY TARMOQLARDA ZAMONAVIY YOSHLARNING IJTIMOIY MUNOSABATLARINI SHAKLLANTIRISH

N.S.Sangirova
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Umumiy psixologiya kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi.
e-mail: Quvertiqverti.gmail.com
Sh.A.Xudoynazarov
Guluston davlat pedagogika inistituti
Pedagogika-psixologiya kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
e-mail: sherzodxudoynazarov1994@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi axborot texnologiyalari va internetning shiddat bilan rivojlanishi virtual reallikni shakllanishiga olib keldi, hamda bu reallikning bolalar dunyoqarashiga, ta’lim-tarbiyasiga ta’siri ham ijobiy, ham salbiy jihatdan o‘zini namoyon qilmoqda. Shu boisdan ham biz ushbu maqolada bolalar ta’lim-tarbiyasida virtual olam hamda virtual reallikning salbiy va ijobiy ta’siri masalasiga ijtimoiy-psixologik jihatdan yoritishga urinib ko‘ramiz.

Kalit so‘zlar: axborot, internet, kompyuter, virtual olam, virtual reallik, virtual o‘yin, ta’lim, tarbiya, bilim, dunyoqarash, ijtimoiy fanlar, jamiyat, hayot, ota-ona.

Abstract: The rapid development of current information technologies and the Internet has led to the formation of virtual reality, and the impact of this reality on children's worldview and education manifests itself in both positive and negative ways. Therefore, in this article, we will try to shed light on the issue of the negative and positive effects of the virtual world and virtual reality in children's education from a socio-psychological point of view.

Key words: information, internet, computer, virtual world, virtual reality, virtual game, education, education, knowledge, worldview, social sciences, society, life, parents.

Bugungi kunda kompyuter texnologiyasi va boshqa sun’iy texnik qurilmalar hamda internet orqali turli virtual jarayonlar va ob’ektlarni yaratish va ular bilan ishlash bolalar faoliyatiga yangi mazmun beradi, hayot tarzini o‘zgartirishi mumkin bo‘lgan xilma-xil ehtiyojlarni hosil qiladi, ularni qondiradi. Ammo kompyuter va internetdagi virtual olam bolalarga ijobiy imkoniyatlar berish bilan birga o‘zining salbiy oqibatlarini ham ko‘rsatmoqda.Ayniqsa, pedagog, psixolog va sotsiologlar bolalarni internetdagi onlayn o‘yinlariga butunlay bog‘lanib qolishlaridan, soatlab, kunlab virtual dunyoda qolib ketishayotganidan tashvishga tushmoqdalar. Internet bilan do‘st tutingan bolalarda o‘z-o‘zidan atrofidagi kishilar bilan muloqot qilishga bo‘lgan ehtiyoj kamayadi, ruhiyatida o‘zgarish sodir bo‘ladi.

Virtuallik tushunchasi lotinchadan olingan bo‘lib, “virtus” – “faraziy”, “xayoliy” degan ma’nolarni anglatadi. G‘arbiy Rim madaniyatida “virtus” so‘zi to‘rt ma’noda tushunishgan: birinchidan, bu axloqiy qadriyat, yaxshilik, (masalan, ingliz tilida “virtus”- yaxshi fazilat degani); ikkinchidan, bu qandaydir aktual, mavjud, hamda ta’sir etuvchi reallik; uchinchidan qandaydir artefakt; to‘rtinchidan, virtuallik ko‘proqxayoliy, faraziy, potensiallik, noreallik kabilarga sinonim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kaykovus Unsurulmaoni - 63 yoshida o‘g‘liga atab “QOBUSNOMA” yozib, unda o‘zining bola tarbiyasi, oilaviy hayot, shaxs kamoloti masalalarini bayon etdi. Kitobdagi asosiy g‘oya - yoshlarni ota-onani hurmat qilishga, e’zozlashga chaqirishdir Bahovuddin Naqshbandi, Ahmad Yassaviy, At-Termiziy, Al-Buxoriy, Bobarahim Mashrab, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nosir Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Burhoniddin Marg‘iloniy,

Mahmud Qoshg‘ariy, Ahmad Donish, Yusuf Xos Hojib, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat kabi buyiklar yoshlarning ma’naviy qiyofasini shakillantirishda ta’limning xususiyatlari muhumligini takitlagan.

Bugungi kunda internetga qaramlik virtual reallikni hosil qilish monitor, multimediya, modem va boshqa kompyuter texnologiyasi orqali amalga oshiriladi. Bu virtual reallikning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u inson tamonidan yaratilgan sun’iy makon va muhitdir, turli modellar va obrazlar fazosidir. Internetdagi virtual reallik muhitida ishlash yengil tarzda sodir bo‘lib, o‘yinga o‘xshab ketadi, kompyuter va undan foydalanuvchining bir butunligi his etiladi. Natijada virtual ob’ektlarning ta’siri bolalar tomonidan xuddi “odatdagi” reallik kabi qabul qilinadi. Aynan virtual reallikning mana shunday interaktiv imkoniyatlari o‘quvchi-bolalar uchun o‘ta darajada ahamiyatli bo‘lib borishiga olib kelmoqda. Internet tizimdan foydalanish bir qator ijtimoiy-ma’naviy xarakterdagi muammolarni keltirib chiqardi.

Individni internetga mukkasidan ketishning dastlabki belgilari quyidagilar:

• uzoq vaqt tarmoq ichida bo‘lish;

• internetdan hech qanday maqsadsiz foydalanish;

• virtual olam tufayli boshqa qiziqishlardan voz kechish;

• internetdan foydalana olmaganda kayfiyatning tushishi, jahldorlik kabi holatlarning kuzatilishida ko‘rishimiz mumkin. Internet orqali suhbatlasharkansiz, muloqot shunchaki bir o‘yin ko‘rinishida o‘ladi. Internet bilan do‘st tutingan bolalarda o‘z-o‘zidan atrofidagi kishilar bilan muloqot qilishga bo‘lgan ehtiyoj kamayadi, ruhiyatida o‘zgarish sodir bo‘ladi. U o‘zini kuchli va go‘zal, hamma narsaga qodirdek his qiladi. Virtual olam devorlari ortida hech kim uni nojuya ishlari uchun urishmaydi, buzilgan jo‘mrakni tuzatishga majbur qilmaydi. Internet go‘yoki uni tashqi dunyodan himoya etuvchi qobiq vazifasini bajaradi

Hozirda bunday muammolarni oldini olish va hal qilish bo‘yicha bir qancha e’tiborga loyiq tavsiyalari berilmoqda:

- ota-onalar farzandlarini internet saytlarda qidiruvni amalga oshirayotganda, axborotni qabul qilishda yoki elektron pochta manzilidan foydalanayotganda ularni ma’lum darajada nazorat qilib borish;

- internetdan foydalanish qoidalari bo‘yicha tushunchalarni murabbiylik soatlarida, ijtimoiy gumanitar fanlar mavzularida kengroq yoritib borish;

- “Internetdan foydalanishning salbiy oqibatlari”, “Internetdagi firibgarliklar” mavzularida insholar tanlovi, plakatlar tanlovini o‘tkazish;

-hozirgi kompyuter va internet mutaxassislarining vazifasi oilada internetdan foydalanish madaniyatini joriy etadigan, hamda bolalarga psixologik, ma’naviy va jismoniy zarar yetkazmaydigan ochiq va xavfsiz axborot makonini yaratish;

- ta’lim tizimida ijtimoiy fanlarni chuqur o‘rgatish orqali bolalarning g‘oyaviy hamda internetdan unumli foydalanish malakasini oshirish;

Jamiyatda, fanda, ta’lim tizimida, o‘quvchi va o‘qituvchining ijtimoiy roli va salohiyatida ham katta o‘zgarishlar, tub yangilanish sodir bo‘lmoqda. Bu esa ijtimoiy fanlarni o‘qitish jarayoniga, mazmuni va strukturasiga katta ta’sir ko‘rsatadi

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, zamonaviy texnologiyalarning tez sur’atlarda o‘sishiga qaramay, ba’zan odamlar ulardan oqilona foydalanish qanday kechishi kerakligini to‘liq anglab yetmaydi. Kompyuter va internetgacha bo‘lgan davrda o‘sib-ulg‘aygan ko‘plab ota-onalar va muallimlarning katta qismi, agar bola internetdan foydalana boshlasa, buning, albatta, foydasidan zarari ko‘proq deb o‘ylaydi. Bolani kompyuter yoki internetdan chalg‘itish harakati zamirida, aslida, boshqa bir muammo, ya’ni kattalarning bu masalada nisbatan savodsiz ekani aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

2. Nishonova Z.T., Alimova G.K. “Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi”. -T.: TDPU 2017 – 264 b.

2. G‘oziye E. “Ontogenez psixologiyasi Nazariy- eksperimental tahlil” -T.: Noshir 2010. – 356 b.

3. Do‘stmuhamedova Sh.A., Nishonova Z.T.va boshqalar “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya” -T.: Fan va texnologiyalar 2013 – 343 b.

4. Usmonova, M. (2023). “OILAVIY NIZOLARDA FARZAND VA OTA-ONA MUNOSABATLARI”. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (I).

5. “Axborot asrida ta’lim-tarbiya” . Toshkent: Akademnashr, 2012. – 176 b.

6. Ergasheva M. ”Ta’limning tizimli tahlili” Общestvo i innovatsii. – T. 2021.

TARBIYALANUVCHILARNING YOSHIGA XOS BO‘LGAN PSIXOLOGIK XUSUSIYATLAR ORQALI QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH

Ma’rufova Nargiza Gulyamovna
Sirdaryo pedagogika kolleji o‘qituvchisi
E-mail: marufovanargiza@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada tarbiyalanuvchilarning qobiliyatini shakllantirishda ularning yoshiga xos bo‘lgan psixologik xususiyatlarni o‘rganish, bilim va malakalarini shakllantirish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim-tarbiya, mashg‘ulot, innovatsiya, qobiliyat, psixologik xususiyat, texnologiya, jarayon, zamonaviy pedagogik texnologiyalar.

Annotation: The article describes the ways of using innovative technologies to study the psychological characteristics specific to their age, to form their knowledge and skills in the formation of the abilities of the students.

Keywords: Education, training, innovation, ability, psychological characteristic, technology, process, modern pedagogical technologies.

Rivojlanib borayotgan mamlakatimizda yosh avlodning ta‘lim – tarbiyasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda, ularning yetuk bo‘lib ulg‘ayishlari, zamonaviy va mumtoz ilm-fanning sir – asrorlarini mukammal egallashlari hamda barkamollik xususiyatlarini o‘zlarida mujassam eta olishlari uchun keng imkoniyatlar eshigi ochib berilgan.

Xususan, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: “Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liqdir. Atrofimizda yuz berayotgan o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da’vat ularning qalbida doimo aks – sado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin”. Darhaqiqat, yoshlar har bir mamlakatning ertangi kunini belgilovchi, buyuk kelajakning poydevorini shakllantiruvchi avlodlar hisoblanadi. Zero, millatimizning faxri bo‘lmish Abdulla Avloniy tarbiyani shunday tushuntiradi: “—Tarbiya, pedagogika, ya’ni bola tarbiyasining fani demakdur… Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtidan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o‘rgatmak, yomon xulqlardan asrab o‘sdurmakdur”.

Albatta, yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalash maktabgacha ta‘lim jarayonidan boshlanadi. Shu boisdan ham, prezidentimiz tashabbuslari bilan 2017-yil 4-yanvarda —2017-2021-yillarda Maktabgacha ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to‘g‘risida‖ qaror qabul qilindi. Ushbu qarorda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, malakali pedagog kadrlar bilan ta‘minlash, ta’lim – tarbiya jarayoniga zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun psixologik jihatdan tarbiyalash va shart-sharoitlar yaratish maqsadi ko‘zda tutilgan.

Ma’lumki, maktabning bola shaxsiga qo‘yadigan asosiy talablaridan yana biri psixologik tayyorgarlikdir. Bolaning psixologik tayyorligi uning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeining o‘zgarishi va kichik maktab yosh davridagi bolalar o‘quv faoliyatining o‘ziga xosligi bilan uzviy bog‘liq. Shuni ta’kidlab o‘tish joizki, maktabda psixologik aniq bir mazmun doimiy hisoblanmaydi, balki u

doimo o‘zgarib boyib boradi. Psixologik tayyorlikning tarkibiy jihatlari: intellektual (aqliy), ma‘naviy va irodaviy tayyorgarlikdan iboratdir.

5-7 yosh bolaning maktabga intellektual (aqliy) tayyorligining psixologik xususiyatlaridan biri bu ulardagi obrazli dunyoqarashining oliy darajada rvojlanganligidir. Bularga tayangan xolda bola atrof-muhitdagi narsa-hodisalar o‘rtasidagi eng muhim xususiyatlarni, munosabatlarni farqlay olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu o‘rinda bolalar chizmali tasvirlarni shunchaki tushunibgina qolmay, balki ulardan muvaffaqiyatli foydalana oladigan bo‘ladilar.

Demak, bola zarur bilim, ko‘nikma va ko‘nikmalar zahirasiga ega bo‘lsa, unda intellektual rivojlanganlik darajasi ham yuqori bo‘lsa-yu o‘quvchilikning ijtimoiy holatiga shaxsan tayyor bo‘lmasa, maktabda o‘qib ketishi qiyin kechadi. Agar o‘qituvchi yoki ota-ona uni o‘qishga qiziqtira olmasalar, o‘quv vazifalarini zo‘rama-zo‘raki, sifatsiz, qo‘l uchida bajaradilar. Bunday holatlarda zarur natijalarga erishish qiyin bo‘ladi. Shuningdek, bu yoshda maktabga borishni xohlamaydigan, qaysar bolalar ham uchrab turadi. 5-7 yoshli bolaning maktabga borishdan bosh tortishi asosan uni tarbiyalashda ota-onalar tomonidan yo‘l qo‘yilgan xatoning oqibati natijasi hisoblanadi. Ayrim ota-onalarda maktabgacha yosh davridagi bolani maktab bilan qo‘rqitish hollari ham kuzatiladi.

- To‘g‘ri gapira olmasang, qanday maktabga chiqasan?
- Yozish, o‘qish, sanashni bilmaysan-ku, seni maktabga qabul qilishmaydi.
- Maktabga borsang, o‘rtoqlaringga bu qiliqlaring yoqmaydi!
- Sen bilmasvoysan, hech narsani bilmaysan, maktabga borsang uyalib qolasan kabi ta’na-dashnomlar, bolada maktabdan qo‘rqish, undan xavfsirashning shakllanishiga ham asos bo‘lishi mumkin. Bunday yondashuvlar bolani maktabdan qo‘rqishiga sabab bo‘ladi. Shuning uchun maktabga borgan bolalarning maktabga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish, ularda o‘ziga nisbatan ishonch uyg‘otish uchun haddan ziyod kuch, vaqt, mehnat, sabr-toqat, chidam, e’tibor zarur bo‘ladi.

Ota-onalar har bir bola ruhiy rivojlanishida o‘ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi va bu xususiyatlar ularning u yoki bu faoliyat turini egallashida namoyon bo‘lishini yodda tutishlari lozim. Ta’lim jarayonida bola imkoniyatlarining namoyon bo‘lishi ma‘lum darajada nasliy omillar bilan ham bog‘liqdir. Bolalar o‘z temperament xususiyatlariga ko‘ra ham bir-birlaridan ajralib turadilar.

Xushchaqchaq, sergap, quvnoq, hayotning o‘zgaruvchan sharoitlariga tez moslasha oladigan bolalar –sangvinik temperamentga mansub bo‘ladilar.

Ko‘pincha noxush kayfiyatda yuradigan, ta’sirchan, kamgap, sust bolalar – melanxolik temperamentga kiradilar.

Xotirjam, befarq, kamharakat, nutqi sust bolalar – flegmatiklardir.

Jaxldor, betoqat, serzarda, xarakatchan bolalar–xolerik hisoblanadilar.

Bolalar kattalarning yordamiga muxtoj bo‘lishiga qarab ham bir-birlaridan farq qiladilar. Ba’zi bolalar biror hatti-harakatni bajarishni bir necha marta ko‘rsatish, tushuntirish, ketidan ergashtirish kerak. Boshqa bolalarga esa bajariladigan ish bir marotaba ko‘rsatilsa yetarli bo‘ladi. Shunday bolalar ham borki, ular berilgan vazifani mustaqil bajaradilar. Bolalar o‘zlarini qiziquvchanlik, aqliy faolliklariga qarab ham bir-birlaridan ajralib turadilar. Ba’zi bolalar ko‘p savol beradilar va harakatchan bo‘ladilar, ba’zi bolalarni esa hech narsa qiziqtirmaydi.

Ma’lumki, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonini jadal rivojlantirish ehtiyoji bilan uni amalga oshirishga tarbiyachilarning tayyor emasligi, zamonaviy bilimlar bilan yetarli qurollanmaganligi orasidagi ziddiyat innovatsion texnologiyalardan foydalanishga ehtiyojning mavjudligini keltirib chiqarmoqda.

Haqiqatdan ham jamiyatda ―Innovatsiya tushunchasi keng va tor ma’noda ishlatiladi. Demak, innovatsiya –biror bir yangi ijtimoiy ehtiyojni yaxshiroq qondirish uchun yangi ilmiy, amaliy vosita, ya’ni yangilik yaratish, tarqatish va qo‘llashni o‘z tarkibiga oladigan kompleks jarayon sifatida tadqiq etiladi. Shuningdek, ―Innovatsiya biror bir jamoa yoki ta‘lim jarayonini takomillashtirish uchun kiritilayotgan va bu innovatsiya sub‘yekti tomonidan yangilik deb qabul

qilingan bo‘lib ta’lim jarayoni ishtirokchilarini har tomonlama intellektual rivojlanishini ta’minlash maqsadida yangi vosita, uslub, yondashuvlar asosida tadqiq etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda qabul qilingan ―2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida‖gi PQ 2707 sonli qarori.

2. Rahimova R. Tarbiyachiga ming bir maslahat. //Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -Toshkent , 2007.

3. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 4-jild. T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.

BOSHLANG‘ICH TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MATEMATIKA DARSINI TASHKIL ETISH

Axmedova Sayyora Furkatovna
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
e-mail:sayyora furqatovna@gmail.com

Annotatsiya Uzluksiz ta'lim tizimida matematika fanini o‘rgatish jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash, o‘quvchilarning bilimlarini samarali rivojlantirish va ta'limni interaktiv shaklda olib borishda katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta'lim tizimida matematika darslarini tashkil etishda raqamli texnologiyalarni qo‘llashning asosiy afzalliklari, muammolari va ular bilan bog‘liq yechimlar ko‘rib chiqilgan. Raqamli ta'lim vositalari o‘quvchilarga matematik masalalarni boshqacha tarzda tushunishga va o‘zlashtirishga yordam beradi, shuningdek, ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ta'lim tizimidagi texnologik yangiliklarni joriy etish, o‘qituvchilarning malakalarini oshirish va ta'limning sifatini yaxshilash uchun zarur chora-tadbirlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, boshlang‘ich ta'lim, matematika, interaktiv darslar, ta'limning samaradorligi, o‘quvchilarning bilimlarini rivojlantirish.

Abstract: The use of digital technologies in the process of teaching mathematics in the system of continuous education plays a crucial role in the effective development of students' knowledge and conducting lessons in an interactive manner. This article discusses the main advantages, problems, and solutions associated with the application of digital technologies in organizing mathematics lessons in the primary education system. Digital educational tools help students to understand and master mathematical problems in new ways, thereby improving the effectiveness of the learning process. The article also outlines necessary measures for introducing technological innovations into the education system, enhancing teachers' qualifications, and improving the quality of education.

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim tizimiga keng kirib borishi bilan, matematikani o‘rgatish metodlari ham yangilanmoqda. Boshlang‘ich ta'limda matematika darslarini samarali tashkil etish uchun raqamli texnologiyalarni qo‘llash, o‘quvchilarning qiziqishini oshirish, darslarni interaktiv va ilg‘or usullarda o‘rgatish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning bilim olish jarayoni yanada sifatli, samarali va kognitiv faoliyatni rivojlantirishga yordam beradi. Maqolada boshlang‘ich ta'limda matematika darslarini raqamli texnologiyalar asosida qanday tashkil etish mumkinligi va bu jarayondagi dolzarb muammolar ko‘rib chiqiladi.

Raqamli texnologiyalarni matematika darslarida qo‘llash. Raqamli texnologiyalarni matematika darslariga joriy qilish o‘quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi. Interaktiv ta'lim vositalari, masalan, onlayn ta'lim platformalari, matematik o‘quv ilovalari va multimedia dasturlari yordamida darsni yanada qiziqarli va samarali o‘tkazish mumkin. Raqamli ta'lim resurslari o‘quvchilarga matematik tushunchalarni yaxshiroq tushunish va mashq qilish imkonini beradi. Masalan, *GeoGebra* yoki *Khan Academy* kabi platformalar yordamida murakkab matematik masalalarni vizual tarzda ko‘rsatish mumkin.

Raqamli texnologiyalarning afzalliklari. Interaktivlik: O‘quvchilar raqamli platformalar yordamida o‘z o‘qish jarayonini interaktiv ravishda boshqarish imkoniga ega bo‘ladilar. Bu o‘quvchilarga matematik masalalarni turli shakllarda hal qilishni o‘rgatadi va o‘zlashtirishni osonlashtiradi.

1. **Individual yondashuv**: Raqamli texnologiyalar yordamida o‘qituvchilar har bir o‘quvchining o‘ziga xos ehtiyojlariga mos ravishda individual darslarni tashkil etishlari mumkin. Bu, ayniqsa, boshlang‘ich ta'limda juda muhimdir, chunki har bir o‘quvchi o‘z sur'atida o‘qishi va rivojlanishi kerak.
2. **Vaqt va resurslarni tejash**: Onlayn resurslar orqali o‘quvchilar va o‘qituvchilar darslarni har joyda va har vaqtda olib borishlari mumkin. Bu metod ta'limning sifatini oshirishga yordam beradi va vaqtni samarali ishlatishni ta'minlaydi.

Muammolar va cheklovlar

Biroq, raqamli texnologiyalarni boshlang‘ich ta'lim tizimida matematika darslarida qo‘llashda ba'zi muammolar ham mavjud:

- **Texnik infrastrukturani ta'minlash**: Ba'zi hududlarda Internet tarmog‘ining pastligi yoki zarur texnik vositalarning yo‘qligi o‘quvchilarga ta'lim olishda qiyinchilik tug‘dirishi mumkin.
- **O‘qituvchilarning raqamli ko‘nikmalari**: Raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchilar o‘zlarining raqamli ko‘nikmalarini muntazam ravishda yangilab borishlari lozim. Bu esa, o‘qituvchilarning o‘z malakalarini oshirishga bo‘lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi.
- **O‘quvchilarni raqamli asbob-uskunalarga muvofiqlashtirish**: Ba'zi o‘quvchilarda raqamli texnologiyalarni ishlatish uchun zarur ko‘nikmalar bo‘lmasligi mumkin, bu esa o‘qish jarayonini sekinlashtirishi va samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Dars jarayonini raqamli vositalar orqali tashkil etish

Raqamli texnologiyalarni boshlang‘ich ta'limda samarali qo‘llash uchun darslarni to‘g‘ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Matematika darslarini raqamli vositalar yordamida tashkil etishda quyidagi yondoshuvlar samarali bo‘lishi mumkin:

1. **Multimedia materiallar yordamida tushuntirish**: Matematikaviy mavzularni o‘quvchilarga tushuntirishda grafik, animatsiya va video materiallar yordamida vizual ko‘rsatmalar berish o‘quvchilarning yaxshiroq tushunishiga yordam beradi. Masalan, *GeoGebra* kabi dasturlar yordamida geometrik shakllarni va algebraik ifodalarni ko‘rsatish mumkin.
2. **Interaktiv mashqlar va testlar**: O‘quvchilarning bilimlarini sinab ko‘rish va mustahkamlash uchun onlayn testlar va interaktiv mashqlarni tashkil etish mumkin. Bu mashqlar o‘quvchilarga o‘z-o‘zini baholash imkoniyatini beradi va o‘qituvchiga har bir o‘quvchining yutuqlarini kuzatib borish imkoniyatini yaratadi.
3. **Gamifikatsiya**: Matematika darslarini yanada qiziqarli qilish uchun o‘yinlashtirish elementlarini qo‘llash mumkin. Bu o‘quvchilarning o‘zlashtirish motivatsiyasini oshiradi va ularni yangi bilimlarni o‘rganishga undaydi.

Boshlang‘ich ta'limda matematika darslarini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish o‘quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi va ta'lim jarayonini sifatli, samarali va interaktiv qilishda yordam beradi. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘qitishning afzalliklari katta, lekin uning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur texnik infratuzilma, o‘qituvchilarning raqamli ko‘nikmalari va o‘quvchilarning moslashuvchanligi muhim omillar hisoblanadi. Shuning uchun, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayonida to‘liq qo‘llash uchun o‘qituvchilarni tayyorlash va zarur infratuzilmani yaratish masalalariga e'tibor qaratish zarur.

Tavsiya.O‘qituvchilarni raqamli texnologiyalar bo‘yicha malakasini oshirish: O‘qituvchilarni yangi texnologiyalar va metodologiyalarni o‘zlashtirish uchun muntazam ravishda o‘qitish dasturlari tashkil etilishi zarur.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abduqodirov, A. (2018). Boshlang‘ich ta'limda raqamli texnologiyalarni qo‘llashning metodik asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.

2. Islomov, B., & Zokirov, D. (2020). Matematika darslarida interaktiv texnologiyalardan foydalanish. Tashkent: Ma'naviyat va ma'rifat.

3. Mahmudov, R. (2019). Pedagogik texnologiyalar va ularning ta'lim jarayonidagi o‘rni. Tashkent: Science and Education.

4. Jabborov, T. (2017). Raqamli ta'lim vositalari va ularning o‘quvchilarga ta'siri. Samarkand: Samarqand davlat universiteti.

5. Xodjayeva, D. (2021). O‘qitish metodikasi: Yangi yondashuvlar. Bukhara: Buxoro davlat universiteti.

BOLALARDA LINGVISTIK IJODIY INTELEKTNI SHAKLLANTIRISH ERTAK VA QO‘SHIQLARDAN FOYDALANISH

M.K. Jabborova
Qarshi davlat universiteti doktoranti
e-mail: maftuna97jabborova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada erta maktab yoshidagi bolalarga chet tillarini o‘rgatishda qiziqarli ertak va qo‘shiqlardan foydalanishning usullari yoritilgan. Ertak va qo‘shiqlarni rolli tarzda bajarish orqali bolalardagi til o‘rganishga bo‘lgan intilishlarini uyg‘otish, hamda qiyinchiliklarsiz sodda va oson yo‘llar orqali lingvistik qobiliyatlarini shakllantirish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: tilshunoslik, fonetik, leksik, morfologik, qo‘shiq, rolli ertaklar, nutq apparatlari

Annotation: This article describes the methods of using interesting fairy tales and songs in teaching foreign languages to children of early school age. By performing fairy tales and songs in a role-playing way, it is thought about awakening children's desire to learn a language, and forming their linguistic abilities through simple and easy ways without difficulties.

Key words: linguistics, phonetic, lexical, morphological, song, role-playing tales, speech devices

Bolalarga chet tillarini erta yoshdan boshlab o‘rgatish, ulardagi tilshunoslik qobiliyatini oshirishga imkon beradi. Chunki bola tillarni o‘rganish jarayonida o‘z tili va o‘zga tillarni fonetik, leksik, morfologik jihatdan solishtiradi. O‘rganayotgan tilidagi madaniyat hamda urf-odatlar bilan tanishadi. Boshqa madaniyatlar bilan tanishish esa boladagi bag‘rikenglikni shakllantiradi. [2, 51-b.] Chet tillarini o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj yildan-yilga ortib borayotganligi sababli, boshlang‘ich sinflardagi ingliz tillarini o‘rgatishga ajratilgan dars soatlari o‘quv yuklamasining sezilarli darajada oshishiga olib keldi. Bu esa bolalardagi aqliy zo‘riqishga sabab bo‘lmoqda. Shunday ekan bolalarning chet tillarini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish va ularda chet tillarini o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyani shakllantirishda ota-onalar ham o‘z hissalarini qo‘shishlari kutilgan natijaga erishish imkonini beradi.

N.V. Oxotinaning “Bolalar uchun quvnoq ingliz tili” dasturi bolalarda quvnoq usulda, hech qanday zo‘riqishlarsiz ingliz tilini o‘rganishlariga yordam beradi. Bolalar ingliz tilini o‘rganishda rolli o‘yinlardan, qo‘shiqlardan, ertak va hikoyalardan foydalanishadi. Ingliz tilini o‘rgatishga asoslangan mashg‘ulotlar guruhli tarzda tashkil etilib, guruhdagi bolalar soni 8-10 tadan oshmasligi kerak. 25-30 daqiqa davom etadigan dars mashg‘ulotlari belgilangan bosqichlarda amalga oshiradi.

Birinchi bosqich- tayyorgarlik. Fonetik jihatdan. Ushbu bosqichda yangi ingliz tili tovushlarini artikulyatsion apparatlar yordamida hosil qilinadi. Bunda eng asosiysi “quvnoq ingliz tili tovush”larini hosil qilishdir. Har bir tovushning o‘z rangi va o‘z hikoyasi bor. Buning yordamida bolalar uni eslashadi va bir biriga bog‘lashadi. Assimilyatsiya. Bundan tashqari bu bosqichning o‘ziga xosligi, bolalar harflar bilan bevosita tanishishlari hamda harflarga qo‘l bilan teginishlari ham mumkindir. Bolalar bilan ishlashda bu jarayonlarni bir-biriga bog‘lash judayam muhimdir. Chunki bola tug‘ilgandan boshlab, atrof-muhitni o‘rganishda oladigan bilimlarini

mustahkamlashda barmoq uchidagi retseptorlardan foydalangan holatda amalga oshiradilar. Bu retseptorlar orqali bola predmetlarning issiqligini, sovuqligini, g‘adir-budirligini, silliqligini bila oladi**.** Bu yerda bir xillik prinsipi qo‘llaniladi. Bu usul yordamida bola tovushlarning shaklini barmoqlari bilan his qilish orqali yanada yaxshiroq eslab qoladi. Bolalar uchun bu jarayon judayam qiziqarli bo‘ladi.

Ikkinchi bosqich-leksik. Ushbu bosqichda yuqorida o‘rganilgan tovushlar yordamida hosil qilingan so‘zlar mobil ilovalar orqali bolalarga eshittiriladi. Bu jarayon o‘yinlar orqali amalga oshiriladi. Bolalar bu bosqichda chet tiliga oid bo‘lgan yangi so‘zlar bilan tanishishadi.

Uchinchi bosqich-musiqali. Bu bosqichda bolalarga ingliz tilidagi qo‘shiqlarni ijro etish yoki mashqlar yordamida amalga oshirish taklif etiladi. bu holat ularda lingvistik qobiliyatni oshishiga sababchi bo‘ladi. Qo‘shiq aytish orqali bolalarda eslab qolish, eshitish qobiliyatlarining shakllanishiga, boshqa mamlakatlarning madaniyati bilan tanishishiga va eng asosiysi so‘zlarning to‘g‘ri talaffuz qilish orqali o‘rganishga imkon beradi. Mashqlar orqali chet tilini o‘rganish so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishga, nafaqat dars jarayonidagi aqliy zo‘riqishlarning oldini olishga yordam beradi.

To‘rtinchi bosqich-dialogli. Aynan shu bosqichda, o‘rganilgan yangi so‘z birikmalari nutq apparatlarida jonlantiriladi. Bolalar bu jarayonni olib borishda turli xildagi ertaklardan, rolli o‘yinlardan foydalanishadi. Ertak va rolli o‘yinlarni sahnalashtirilgan tarzda amalga oshirishadi. Bundan tashqari o‘rganilgan so‘zlardan dialoglar tashkil etishadi.

Beshinchi bosqich- yakuniy bosqich hisoblanadi va bu bosqichda o‘rganilgan so‘zlar, so‘z birikmalari takrorlanib, mustahkamlanadi.

O‘quvchilarning lingvistik ijodiy intelekti shakllanishida ertaklarning ham o‘rni beqiyos. Chunki bolalar ertaklarni sevishadi, uni jon quloqlari bilan tinglashadi, ertak qahramonlarining kechnmalarini his qilishadi. Shuning bilan birga ertak qahramonlariga aylangilari keladi. Shunday ekan biz bolalarga rolli o‘yinlar orqali, ertak qahramonlari obraziga kirishlariga imon beramiz. Dramatik elementlari mavjud bo‘lgan rolli o‘yinlar bolalar qalbida chinakam qiziqish uyg‘otadi. Shuning bilan birga o‘zlari xoxlagan tarzda chet tillarini bemalol osongina o‘rgana olishadi. O‘zbek yoki boshqa mamlakatlar ertaklarini ingliz tili talqinida, rollarga kirgan holatda amalda bajarish bolalarga o‘zgacha quvonch beradi. Bizga ma’lumki o‘zbek, rus xalq ertaklari qadim-qadimdan buyon bolajonlarning sevimli ertaklariga aylangan, ammo uning yangi talqinda amalga oshirilishi ertaklarning undanda sevimli bo‘lishiga sababchi bo‘ladi.

Dastlab bolalar, ertaklarni ijro etishdan avval ertak qahramonlarining so‘zlarini ingliz tilida yodlab, o‘zlariga tegishli bo‘lgan obrazlarni mashq qilib ko‘rishadi. Masalan rus xalq ertaklaridan hisoblangan “Teremok” (A small house) ertagini bolalarga aytib beramiz. Bu ertakni har bir bola biladi va ertakni odatiy holda eshitish ular uchun qiziqarli bo‘lmaydi. Ammo bu ertakni biz bolalarga yangi talqinda ijro ettirishimiz orqali ertakka bo‘lgan qiziqishlarini oshira olamiz. Avvalambor, bolalarga ertakni aytib berishdan oldin, ularga notanish bo‘lgan ingliz tilidagi so‘zlar bilan tanishtiramiz. So‘ng bolalarga shunday deymiz “I’ll speak in Uzbek, you'll speak in English, and otherwise I’ll speak in English, you'll speak in Uzbek”. Ushbu jarayon orqali bolalarga o‘zlarini tarjimon sifatida sinab ko‘rish imkoni beriladi. Keyin esa har biir bola o‘z rolidagi harakterlarni tavsiflab ertak qahramoniga aylanadi.

Eratk boshlanadi va o‘qituvchi quyidagi so‘zlarni aytadi: *– A small house stood in the open air.*

Bolalar ularga tanish bo‘lgan ertakni bilish va ingliz tilidagi eshitgan so‘zlari yordamida yuqoridagi so‘zni tarjima qiladilar. Ertak uchun oldindan uycha tayyorlangan va bezatilgan bo‘ladi. har bir bola esa, o‘z uy hayvonlari obraziga kirgan holatda o‘tirgan bo‘ladi.

O‘qituvchi davom etadi*: - A mouse is running by the small house.– Who is the mouse? Stand up.* Sichqoncha rolini ijro etayotgan bola o‘rnidan turadi. O‘qituvchi bolaga aytadi: *– You are running by the small house.* Ushbu so‘zlarni eshitgan bola “Present Continuous” zamonini bilmasdan turib, so‘zlarni tushunishi va o‘qituvchuga qarata javob berishi qiyin bo‘ladi. Ammo o‘qituvchi tana harkatlari va yuz ifodalari orqali bolaga nimani tasvirlab berishi kerakligini

o‘rgatadi. – *You like the small house and ask* (sen kichkina uychani yoqtirib qolasan va undan so‘raysan)*:Teremok, teremok, uychada kim yashaydi?*

– The small house, the small house, who lives in the small house?

– Nobody answered. The mouse is coming in the small house and begins to live there.

O‘qituvchi bolalarga tarjima qilishni yengillashtirish uchun ertakka oid bo‘lgan rasmlarni ko‘rsatadi hamda qahramonlar harakatini bajaradi. So‘ngra ertakdagi keyingi qahramon, ya’ni uy hayvoni hisoblangan qo‘y paydo bo‘ladi.

– A sheep is walking by the small house.

– Who is the sheep? Stand up.

– You are walking by the small house.

– You like the small house and ask: - Teremok, teremok, uychada kim yashaydi?

– The small house, the small house, who lives in the small house?

– I am a mouse. My name is … Who are you?

– I am a sheep. My name is … Let me in the small house.

– Let’s live together.

Ertak shu tarzda davom etaveradi, faqatgina ertak qahramonlari uy hayvonlaridan iborat bo‘ladi. “Teremok” ertagini yangi usulda sahnalashtirish quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- Uy hayvonlarining nomini ingliz tilida bilishni;
- Allaqachon ham leksik, ham fonetik jihatdan o‘rganilib bo‘lingan Present Contunious fellarini yangi shaklda o‘rganishni; (kimdir yuguradi, kimdir sakraydi, kimdir uchadi, kimdir o‘tiradi va hkzo)
- Avtomatik tarzda, nutq apparatlarida so‘zlarni aks ettirishni;

Ertak uyning mayda bo‘laklarga bo‘linib ketishi bilan an’anaviy tarzda yakunlanadi. Ertak qahramonlari esa yangi uy qurish uchun ishni boshlab yuborishadi. Uy yasash jarayonida qo‘shiq xirgoyi qilishadi. Nafaqat maktabgacha yoshdagi bolalar, hattoki, maktab o‘quvchilari ham ingliz tilini qo‘shiqlar orqali o‘rganishni judayam yaxshi ko‘rishadi. Ertak va qo‘shiq aytish faoliyatining birgalikda olib borilishi bosh miya yarimsharlarining faol ishlashiga turtki beradi. Tadqiqiotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, bu ikki faoliyat jarayoni o‘rganilayotgan materialni tezroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Musiqa bolalarni hissiyotlarga berila olishini, diqqatini jamlashni, tabiiy dunyoqarashini oshirishni va eng asosiysi chet tilini o‘rganishni osonlashtiradi. [1, 79-b].

Qo‘shiq va mashqlar orqali amalga oshiriladigan jismoniy tarbiya jarayoni barcha yoshdagi bolalar uchun muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Biz qo‘shiq kuylash yoki o‘yinlar orqali maktabdagi har qanday darslarni tashkil eta olamiz. Masalan, “Baa,Baa black sheep” qo‘shig‘i sinfda o‘quvchilar bilan birgalikda dumaloq shaklga kelgan holatda kuylanadi. O‘yinni qur’a tashlagan holatda qora qo‘yni tanlab olish bilan boshlanadi. Qo‘shiqni ijro etish jarayonida uy egasi, o‘g‘illari, bekasi va kichkina bolakay obraziga kirishadi. Bu jarayonni har qnaday qo‘shiq bilan amalga oshirish mumkin.

Erta maktab yoshidagi bolalarga ingliz tilini o‘rgatish jarayoni qiziqarli va samarali bo‘lishi uchun bir qator qoidalarga amal qilishimiz lozim. Ular:

- Darslar o‘yin shaklida tashkil etilib, bolaning xohish-istaklariga va tabiiy ehtiyojlariga mos keladigan bo‘lishi lozim;
- O‘quv materiallarini turli xildagi axborot vositalari (ovoz, video, grafika, modellar, rasmlar) orqali taqdim etish,
- O‘quv materiallarini taqdim etishda hamda ularni takrorlashda yangi usullardan foydalanish;
- Ta’lim olish jarayonida qulay shart-sharoitlar hamda do‘stona muhitni yaratish;
- Bola faoliyatini uning qiziqishlariga asoslangan holda tashkil etish;

Xulosa sifatida shuni keltirishimiz mumkinki, pedagog tomonidan puxta ishlab chiqilgan va tashkil etilgan ingliz tilini o‘rgatuvchi darslari o‘quvchilarning chet tillarini o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqlarini oshiradi. Boladagi lingvistik qobiliyatlarning shakllanishi qiziqarli tashkil etilgan dars jarayonlariga chambarchas bog‘langan. Ingliz tilini o‘rganishga bo‘lgan qiziqish, erta maktab

yoshida turli xil usullardan foydalangan holatda amalga oshirish, kelajakda ushbu tilni o‘rganish uchun asosiy poydevorni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мокерова Н. С., Протасова Е. В. Играя, познаем мир // Современное дошкольное образование: опыт, проблемы и пер- спективы: сборник научно-методических статей. Йошкар-Ола: Поволжский государственный технологический университет, 2014. С. 116–123.

2. Сластенин В. А. Педагогический процесс как система и целостное явление. -М.: Издат. дом МАГИСТР-ПРЕСС, 2000. С. 195–219.

TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA O‘QITUVCHIGA QO‘YILADIGAN TALABLAR

Sheraliyeva Nasiba Alimkulovna
Guliston davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi
nasibasheraliyeva23@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya dasrslarini tashkil etishda o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablar tarbiya darslarning umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘tilish jarayonini va o‘quvchilarning qay darajada o‘zlashtirishini bilish maqsadida o‘quvchilarni bilim ko‘nikma va malakalarni nazorat qilish hamda “Tarbiya” fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning milliy qadriyatlarga qiziqishlarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda “Tarbiya” fanini o‘qitish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarida milliy qadriyatlarga qiziqishlarini shakllantirish bo‘yicha falsafiy, psixologik, pedagogik, didaktik, metodik, adabiyotlarni tahlil qilish.“Tarbiya” fanini o‘qitish asosida umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarida milliy qadriyatlarga qiziqishlarini shakllantirishning didaktik ta’minotini takomillashtirish va umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarining o‘quv-tarbiyaviy jarayonlarini kompetentsiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish” hamda o‘quvchilariga tarbiya darslarini samarali tashkil etishda o‘quvchilarning kereaktiv fikri haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘z: Tarbiya, o‘qitish, metodik, iste’dod, texnologiya, pedagogik, psixologik, samarador, uzluksiz, kompetentsiya, mas’uliyat.

Annotation: in this article, the requirements for the teacher in the organization of educational dasrs in order to find out the transition process of educational classes in general secondary schools and the degree to which students master, control cognitive skills and abilities of students and improve the methodology for developing interests of students in national values in the process of teaching “educational” , analysis of psychological, pedagogical, didactic, methodological, literature.Based on the teaching of the subject” education”, students of general Secondary Education Schools thought about improving the didactic provision of the formation of their interest in national values and improving the educational processes of students of general secondary education schools on a competency approach", as well as the kereactive opinion of learners in the effective organization of educational classes for students.

Keywords: upbringing, teaching, methodical, talent, technology, pedagogical, psychological, effective, continuous, competence, responsibility.

O‘qituvchi barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida ishtirok etar ekan, nafaqat ma’naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o‘rnak bo‘lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini namoyon eta olishi, etuk pedagog sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o‘zining munosib hissasini qo‘shishi zarur. Mamlakatimizda olib borilayotgan ta’lim islohotlari, ilm-fan, texnologiya sohalarida erishilayotgan yutuqlar uzluksiz ta’lim tizimining barcha bosqichlarida o‘qitilayotgan fanlarni optimallashtirish va yangi fanlarni o‘qitishni taqozo etmoqda.

Bu kabi o‘quv fanlarining o‘qitilishidagi talablardan eng muhimi – ularning mazmunida mavjud ilmiy bilimlar o‘z ifodasini topibgina qolmay, shu bilan birga mamlakatimizda amalga

oshirilayotgan islohotlarni mazmun-mohiyatini xususan ta’lim sohasida olib borilayotgan davlat siyosatining asosiy tamoyillarini ham ochib berish hisoblanadi. Prezidentimiz mamlakatimiz mustaqilligining yigirma to‘qqiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqida O‘zbekistonda yangi bir uyg‘onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilayotganini alohida ta’kidlab o‘tdi. “Xalqimizning ulug‘vor qudrati jo‘sh urgan hozirgi zamonda O‘zbekistonda yangi bir uyg‘onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda”, desak, ayni haqiqat bo‘ladi.

Har qanday mustaqil davlat mustahkam ma’naviy poydevorga ega bo‘lgandagina yuksak taraqqiyotga erisha oladi. Farzandlarimizning iste’dod va qobiliyati, ezgu intilishlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish, ijtimoiy faolligini oshirish, hayotda munosib o‘rin egallashlari uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish bundan buyon ham bosh maqsadimiz bo‘lib qoladi. Shu maqsadda biz ―Uzluksiz ma’naviy tarbiya kontseptsiyasi doirasida umumta’lim maktablarida birinchi marta ―Tarbiya fanini joriy etmoqdamiz - deb ta’kidlab o‘tgan edi. Darhaqiqat, uzoq yillar davomida tarbiya ta’limdan bo‘sh vaqtida amalga oshiriladigan qo‘shimcha yuklamaga – ikkinchi darajali ishga aylanib, uzuq -yuluq jarayon bo‘lib kelganligi hamda jamiyatning pedagogik madaniyati pasayib, maktabgacha ta’lim, maktab pedagoglari, ota-onalarning tarbiyaga oid pedagogik-psixologik bilimlari zamon talablariga javob bermay qoldi.

Tarbiyada yo‘l qo‘yilgan xatolar asoratlari kundalik hayotda, ommaviy axborot vositalarida, ijtimoiy tarmoqlarda keng muhokama qilinib, jamoatchilikning haqli e’tirozlariga sabab bo‘ldi. Masalaning yana bir tomoni oliy ta’lim muassasalarida zamon talablariga javob beradigan, yuqori malakali tarbiyachi pedagoglarni tayyorlash ishining sustlashib ketgani bilan bog‘liq. Chunki, yosh avlodni tarbiyalashda ma’lum malaka va kompetentsiyalarni egallamay turib, bunday mas’uliyatli ishga kirishishning o‘zi maqsadga muvofiq emas.

Shunday bir vaziyatda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha choratadbirlar to‘g‘risida”gi 2019 yil 3 maydagi PQ-4307-sonli qarori ijrosini ta’minlash, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrdagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya kontseptsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 1059-sonli qarorining chiqishi bu millat kelajagi, millat ma’naviy taraqqiyoti uchun bir o‘ziga hos tarixiy voqelik bo‘ldi. Uzluksiz ma’naviy tarbiya kontseptsiyasining asosi milliy tarbiyamiz, Unsur al Maoliy Kaykovus, Yusuf Xos Hojib, Abu Rayhon Beruniy, Imom Buxoriy, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy, Abu Nasr Forobiy, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat kabi ulug‘ mutafakkirlarimizning ma’naviy-ilmiy merosiga asoslangan. Ayni vaqtda dunyoning rivojlangan davlatlari tajribasida sinovdan o‘tgan zamonaviy tarbiya texnologiyalaridan foydalanish Kontseptsiyaning zamon bilan hamnafasligini ta’minlaydi.

Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasida dunyo pedagogik tajribasi va yutuqlarini mujassam etganligi alohida ta’kidlandi. Jumladan, Evropa Ittifoqining tarbiyaviy tavsiyalari, AQSh tajribasidan shaxs erkinligi, tadbirkorlik, muvaffaqiyatga erishishga intilish, Janubiy Koreyada yoshlar ongiga urf-odatlar, axloqiy ideallarni singdirish, Yaponiyaning ―xarakterni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim, Xitoyning yaxshilik, to‘g‘rilik, poklik, donolik va ishonchlilik kabi fazilatlarni tarbiyalashga qaratilgan pedagogik tajribalari o‘rganilgan.

Konsepsiyada O‘zbekistonda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiytexnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar va uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetentsiyalar, fazilatlar asosida shakllantirish ishiga katta ahamiyat berilgan. Buning uchun oila, maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus kasb-hunar, oliy ta’lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik hamkorlikni yangi darajaga ko‘tariladi. Prezidentimiz O‘zbekistonni rivojlangan davlatlar darajasiga ko‘tarish uchun fuqarolarning faolligiga erishish muhim omil ekanligiga e’tiborni qaratdi. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun fikrlashi, hayotga munosabati butunlay o‘zgacha bo‘lgan yangi avlodni tarbiyalash, ta’lim-tarbiya berish vazifasi muhimdir.

Bu borada mamlakatimizda qisqa davr ichida amalga oshirilgan ishlar, xususan, maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta-ta’lim, oliy ta’limdagi islohotlar yangi avlodni tarbiyalash

asoslarini mustahkamlamoqda. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi 422-sonli “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida «Tarbiya» fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Qaror doirasida 2020-2023 yillarda respublika oliy ta’lim muassasalarining «Boshlang‘ich ta’lim», «Tarix» (mamlakatlar va mintaqalar bo‘yicha), «Tarix o‘qitish metodikasi», «Filologiya va tillarni o‘qitish: O‘zbek tili», «O‘zbek tili va adabiyoti», «Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi», «Pedagogika va psixologiya», «Dinshunoslik» va Islomshunoslik (Islom tarixi va manbashunosligi)», «Psixologiya (Din sotsiopsixologiyasi)» ta’lim yo‘nalishlari bitiruvchilariga umumiy o‘rta ta’lim maktablarida «Tarbiya» fanini o‘qitish huquqi berilishi yuzasidan zarur choralarni ko‘rsin va mazkur ta’lim yo‘nalishlari o‘quv rejalariga 2020-2021 o‘quv yilidan boshlab tegishli o‘zgartirishlar kiritishni rejalashtirilgan bo‘lib, bu borada muayyan ishlar amalga oshirildi. Bugungi kunda jamiyatda ijtimoiy birdamlik hissini mustahkamlash, xalqimiz turmushini har tomonlama yuksaltirishga xizmat qiladigan ezgu g‘oyalar atrofida yosh avlodni birlashtirish ta’lim tizimi oldida turgan eng dolzarb masalalardan biridir. Albatta, bu o‘z-o‘zidan amalga oshib qolmaydi, buning uchun avvalo mavjud holatni hisobga olgan holdi tizimli èndashuv zarur. Shuning uchun ―Uzluksiz ma’naviy tarbiya kontseptsiyasi doirasida umumta’lim maktablarida birinchi marta ―Tarbiya fani joriy etildi.

Tarbiya fanni o‘qitishdan maqsad –o‘quvchilarni kelajak avlodni ma’naviy yuksad fizilatlar egasi qilib tarbiyalashda innovatsion tarbiya texnologiyalarini qonuniyatlarini, jahon tarbiya kontseptsiyalari namunalarining qiyosiy tahlili, ta’lim muassasalarida tarbiya fanini o‘qitishning shakl, metod va vositalarini o‘rgatishdan iborat. Fanning vazifasi esa – talabalarga tarbiya fanini o‘qitishning nazariyilmiy, amaliy va metodologik asoslari haqida bilim berish, tarbiya fanini o‘qitish ijtimoiy zarurat sifatida ilmiy-amaliy asoslash, fanni o‘qitishda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning sifat samaradorligini oshirishga oid bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ―Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora – tadbirlari to‘g‘risidagi qarorida: ―Har bir oliy ta’lim muassasasi jahonning yetakchi ilmiy-ta’lim muassasalari bilan yaqin hamqorlik aloqalari o‘rnatish, o‘quv jarayoniga xalqaro ta’lim standartlariga asoslangan ilg‘or pedagogik texnologiyalar, o‘quv dasturlari va o‘quv-uslubiy materiallarini keng joriy qilish, o‘quv-pedagogik faoliyatga, master-klasslar o‘tkazishga, malaka oshirish kurslariga xorijiy xamkor ta’lim muassasalaridan yuqori malakali o‘qituvchilar va olimlarni faol jalb qilish ta’kidlanganligi muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi milliy va ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotining muvaffaqiyatlarini belgilab beruvchi, bu tub vazifalarning bosh harakatlantiruvchi kuchi innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliètga tatbiq etishdan iborat. Bunda avtoritar pedagogikadan voz kechib, innovatsion texnologiyasini qabul qilishimiz kerak bo‘ladi. Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda ta’lim va tarbiyaning bosh maqsadi va mazmuni tubdan yangilandi. Shu sababli, O‘zbekiston Respublikasida oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlarida innovatsion texnologiyalarni samarali joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Oliy ta’lim tizimida tarbiya fanini o‘qitishda quyidagilar inobatga olinishi lozim: Birinchidan, tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a’zolarining tarbiyasi bilan yetarlicha shug‘ullanmagan mamlakat turg‘unlik va inqirozga mahkumdir. Negaki, o‘sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma’naviy boyliklar ishlab chiqarish, to‘htovsiz ravishda yuksalib borishi lozim.

Ikkinchidan, tarbiya fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan to‘g‘ri uyushtirish g‘oyat muhimdir. Faoliyat jarayonida talaba tashqaridan kelayotgan axborot xurujlariga, tarbiyaviy ta’sirlarga nisbatan ma’lum munosabatda bo‘ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoj va xohishlarini ifodalaydi. Psixolog va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning (xoh salbiy, xoh ijobiy) ta’siri bolaning ularga munosabatiga bog‘liqligini ko‘rsatadi. O‘quvchilar faoliyatini uyushtirishgina emas, balki tarbiyalanuvchining bu faoliyatga nisbatan turli kechinmalarni qanday anglashi, baholashi, his qilishi, ulardan o‘zi uchun nimalarni olayotganligini bilishi zarur. Oliy ta’lim tizida o‘qitiladigan

tarbiya fanida bo‘lajak o‘qituvchilarning ma’naviy, mafkuraviy, ijtimoiy, siyosiy, huquqiy bilimlar bilan qurollanishi zarur. Chunki u yosh avlod ongu tafakkurini, tarbiyasi o‘z bilimlari asosida shakllantiradi.

Uchinchidan, tarbiya fanini o‘qitish jarayonida talabaning ongigina emas, balki his-tuyg‘ularini ham o‘stirib borish, unda jamiyatning shaxsga qo‘yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarini rivojlantirish lozim. Bunga rishish uchun o‘qituvchi o‘qituvchining ongi, hissiyoti, tafakkkuri va irodasiga ta’sir etib boradi. Agar bularning birortasi e’tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi. Tarbiya jarayonini o‘qituvchi boshqaradi, u o‘quvchilar faoliyatini belgilaydi, ularning ijtimoiy jarayonda ishtirok etishlari uchun shart-sharoit yaratadi.

To‘rtinchidan, oliy ta’lim tizimida o‘qitilayotgan ―Tarbiya fanni o‘zlashtirish natijasida o‘qituvchi bilishi lozim bolgan bilimlar majmui ham aniqlashtirib olinishi lozim. Tarbiya fanining Davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari, me’yoriy-huquqiy asoslari, ushbu fanini o‘qitishning ilmiy, diniy, badiiy va falsafiy asoslari, o‘qitishdagi yangicha yondashuvlar; Zamonaviy tarbiyashunoslikning globallashuv, o‘zaro integratsion va axborot texnologiyalari rivojlangan jarayonidagi muammolari, vazifalari va ularning echimlari, tarbiyaviy jaraènlar, uni tashkil etishda milliy tajriba, ma’naviy merosdan samarali foydalana olish hamda yuksak ma’naviyatli pedogok kadrlarni shakllantirish, ta’lim tizimi faoliyatini ta’minlashning me’yoriy-huquqiy hujjatlari, yoshlarda huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish kabilarni bilishi kerak.

Beshinchidan, talabalar tarbiya fani o‘rganish mavzusiga kiritgan muammolarini idrok etish, tarbiyani mustahkamlashda milliy tarbiya mezonlarini qo‘llay bilish, atrofida sodir bo‘layotgan jarayonlarga o‘z munosabatini bildira olish, jamiyat va inson hayotida tarbiyaning o‘rnini anglash va bugungi kunda ta’lim tarbiya jaraènida sodir bo‘layotgan voqealarni baholay olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Shuningdek, O‘zbekistonning ta’lim-tarbiya siyosatini bilish, tarbiya jarayonida ma’naviy-milliy va umuminsoniy qadriyatlar, mezon va tamoyillarlar bo‘yicha o‘z qarashlarini ilmiy asoslashni va ifodalashni bilish, milliy tarbiya talablariga amal qiladigan faol haètiy dunèqarash kabi malakalarga ega bo‘lishi kerak.

Xulosa qillib aytganda, ta’lim-tarbiya hamjihatlikda, hamkorlikda olib boriladigan jarayon. Bu erda oliy ta’lim tizimida tahsil olayotgan bo‘lajak o‘qituvchimurabbiyning alohida, ota-onaning alohida o‘rni va jamoatchilikning hamkorlikdagi vazifalari bor. Shu jihatdan qarasak, demak, ―Tarbiya fanining o‘qitilishi, samaradorligi masalasi umumxalq ishi darajasiga ko‘tarilishi zarur. O‘zbekiston kelajagi bo‘lgan yoshlarning istiqboli uchun astoydil va hamkorlikda ishlashimiz kerak, degan ma’naviy talabni umumxalq xarakatiga aylantirilsa va har bir pedagog o‘qituvchi o‘ziga qat’iy vazifa sifatida belgilasa,―Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari kontseptual g‘oyani amalga oshirish imkoniyati oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ―Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha choratadbirlar to‘g‘risidagi 2019 yil 3 maydagi PQ 4307-sonli qarori .

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrdagi Uzluksiz ma’naviy tarbiya kontseptsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlar to‘g‘risidagi 1059-sonli qarori

3. Anarmatovna, N. Y., & Ummatkulovna, X. Z. (2022). IMPROVING THE SYSTEM OF SPIRITUAL AND MORAL-SPIRITUAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1832-1838.

4. Nurumbekova, Y. (2020). Improving the system of spiritual and moral-spiritual training of future teachers. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, *24*(9), 411-418.

5. Нурумбекова, Я. А. (2012). ОСНОВНЫЕ ПРИЦИПЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВОСПИТАТЕЛЯ. *Педагогические науки*, (3), 107-108.

6. NURUMBEKOVA, Y. (2024). BO‘LAJAK MUTAXASSISLARDA KOUCHING KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH DARAJASINI BAHOLASH VA TASHXISLASH ASOSIDA UNI PEDAGOGIK KORREKSIYALASH. *Молодые ученые*, *2*(3), 11-14.

7. Anarmatovna, N. Y., & Ummatkulovna, X. Z. (2022). IMPROVING THE SYSTEM OF SPIRITUAL AND MORAL-SPIRITUAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1832-1838.

8. Nurumbekova, Y. (2023). THE TYPES AND MAIN PRINCIPLES OF COACHING. *Science and innovation*, *2*(B2), 243-247.

INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

M.A.Abduvaliyeva
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi magistranti
e-mail: mashhuraabduvaliyeva26@g-mail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada siz butun jahonda globallashuv davrida ta’limni modernizatsiya qilishda, ta’limning sifati va samaradorligini jahon talablariga mos ravishda yuqori ko‘rsatgichga olib chiqishda innovatsion texnologiyalarning o‘rni qay darajada muhim ekanligi haqida tatbiq etilgan.

Kalit so‘zlar: *ta’lim, texnologiya, modernizatsiya, interfaol, o‘qitish, metod, didaktik texnologiyalar, faoliyat.*

Abstract: in this article, you will learn how important the role of innovative technologies is in modernizing education in the era of globalization, in bringing the quality and efficiency of education to a high level in accordance with global requirements.

Key words: *education, technology, modernization, interactive, teaching, method, didactic technologies, activity.*

Mamlakatimizda barcha sohalarda bo‘lgani singari ta’lim sohasida ham yanada takomillashtir bo‘yicha chuqur islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta’lim taraqqiyotini jahon andozasi darajasiga ko‘tarish bosh maqsadimiz etib belgilangan. Buning asosi sifatida “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun hamda “Kadrlar tayyorlash milliy davlat dasturi” kabi asosiy mezonlarimizni ayta olamiz va buning zamirida malakatimizda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, yosh avlodga samarali va sifatli ta’limni tashkil etish yotadi. Asosiy mezonimizning amaliy natijasi sifatida jamiyatga yuqori deontologiyaga ega, raqobatbatbardosh kadrlarni yetishtirish tashkil etadi. Butun jahondagi globallashuv davrida ta’lim oluvchilarni axborot oqimidan to‘g‘ri foydalanishga hamda mustaqil faoliyatti to‘ri tashkil etishga yo‘naltirish ta’limning asosiy vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Ta’lim sifatini va samaradorligini oshirish hozirgi vaqtda ta’lim muassasalariga o‘z sohasi bilimlarini va yondosh bilimlarni chuqur o‘zlashtirgan, o‘z ustida tinimsiz mehnat olib boruvchi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar haqida keng ko‘lamli nazariy va amaliy bilimlarga ega va uni unumli qo‘llay oluvchi o‘qituvchilarni talab etadi.

“Innovatsiya” atamasi lotincha “novatio” so‘zidan olingan bo‘lib, “yangilanish” (yoki “o‘zgarish”), “in” qo‘shimchasi esa lotinchadan “yo‘nalishida” deb tarjima qilinadi, agar buni yaxlit “Innovatio” ko‘rinishida tarjima qilsak – “o‘zgarishlar yo‘nalishida” deb izohlanadi. Innovation tushunchasi birinchi bo‘lib XIX-asrning ilmiy tadqiqotlarida paydo bo‘ldi. Innovatsiyaga har qanday turdagi yangilik sifatida emas, balki mavjud tizimning samaradorligini jiddiy ravishda oshiradigan omil sifatida qarashimiz lozim. Keng tarqalgan yanglish fikrlashlarga qaramasdan innovatsiyalar kashfiyotlardan farq qiladi.

Innovatsion ta’lim texnologiyasi – bu ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun shart-sharoitlarni yaratish uchun mavjud usullar va vositalarni qandaydir yangi yoki sifat jihatidan yaxshilashni o‘z ichiga olgan ta’lim faoliyatini tashkil etish metodologiyasidir. Ta’limdagi innovatsion faoliyat ta’lim sohasidagi innovatsiyalarning paydo bo‘lishiga qaratilgan kompleks faoliyatni o‘z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar ta’lim jarayonini tashkil etishning usul va usullari, ta’lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan resurslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar bo‘lishi

mumkin. Ta’lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib boradi. Quyidagi asosiy texnologiyalar guruhlarini ajratish mumkin:

1. Fan ta’limi sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yoki AKT. Ushbu texnologiyalardan foydalanish axborot jamiyatining rivojlanishi va hayotning barcha sohalarida axborot vositalarini faol joriy etish bilan bog‘liq. Bunday texnologiyalar talabalar ongini axborotlashtirishga qaratilgan. Ta’lim dasturlari informatika, axborot jarayonlari va AKTni o‘rganishga qaratilgan yangi fanlarni o‘z ichiga oladi. Professor-o‘qituvchilar va talabalarning axborot madaniyatini oshirishga yordam berish uchun o‘quv jarayoni ham faol ravishda axborotlashtirilmoqda;

2. Shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalar. Ushbu texnologiyalar shaxsni ta’lim va tarbiyada ustuvor o‘ringa qo‘yishga qaratilgan. Butun ta’lim jarayoni shaxsning o‘ziga xosligi va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsni rivojlantirishga qaratilgan.

3. O‘quv jarayonini axborot-tahliliy ta'minlash. Ushbu guruh texnologiya-laridan foydalanish har bir o‘quvchi, sinf, parallel, ta’lim muassasasining rivojlanishini o‘rganishga, ularni adekvat baholashga qaratilgan;

4. Intellektual rivojlanish monitoringi. Texnologiyalar grafiklardan foydala-nishga, test tizimiga, individual o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasini va umuman ta’lim sifatini kuzatish imkonini beruvchi yangi baholash usullariga asoslangan;

5. Ta’lim texnologiyalari. O‘quv jarayonini ta’limdan ajratib bo‘lmaydi. Shuning uchun shaxsni, uning asosiy fazilatlarini rivojlantirishning yangi usullari joriy etilmoqda;

6. Didaktik texnologiyalar. Ular ta‟lim muassasasi rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunday texnologiyalar an'anaviy va innovatsion texnologiyalardan foydalanishni o‘z ichiga olgan texnika va vositalar majmuasiga asoslanadi: o‘quv adabiyotlari bilan mustaqil ishlash, audiovizual, multimedia vositalaridan foydalanish, tabaqalashtirilgan o‘qitish usullari.

Innovatsion texnologiyalarning ta’lim sifatini va samaradorligini oshirishdagi ahamiyati – bu ta’limni tartibga solish, uni to‘g‘ri yo‘naltirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘RQ-637-son Qonuni. – T., 2020 yil, 23 sentyabr.

2. Ishmuxamedov R.J. Innovasion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yullari. T.: TDPU, 2004.

3. Oliy ta‟limda faol va interaktiv ta’lim texnologiyalari (darslarni o„tkazish shakllari): darslik / komp. T.G. Muxin. - Nijniy Novgorod: NNGASU, 2013. - 97 p.

4. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari: darslik / mualliflar jamoasi; ed. Bordovskoy N.V. - 2-nashr, o‘chirilgan - M.: KNORUS, 2011. - 432 b

BELGIYA VA SHVETSIYA DAVLATLARINING TA'LIM TIZIMLARIGA KOMPARATIV TAHLIL

Nasrullayeva Mumtozmahal Abdusamat qizi
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
e-mail: mumtozmaha19m@gmail.com

Annotatsiya: Ta’lim tizimlari har bir davlatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Belgiyaning va Shvetsiyaning ta’lim tizimlari o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu tizimlarning samaradorligi va ularning o‘zaro farqlari ko‘plab tadqiqotlar va ta'lim ekspertlari tomonidan o‘rganilgan. Ushbu maqolada Belgiyaning va Shvetsiyaning ta’lim tizimlariga komparativ tahlil o‘tkazamiz, ularning o‘ziga xosliklari, kuchli tomonlari va o‘xshashliklarini ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: Belgiya, ta’lim tizimi, Shvetsiya, STEM,PISA,komparativ tahlil, kasbiy ta’lim,Vallon, umumiy ta’lim, monitoring, ta’lim sifati, texnologiya, raqamli o‘qitish

Abstract: Educational systems are important in the social and economic development of every country. The education systems of Belgium and Sweden have their own characteristics, and the effectiveness of these systems and their differences have been studied by many studies and education experts. In this article, we will conduct a comparative analysis of the educational systems of Belgium and Sweden, consider their peculiarities, strengths and similarities.

Keywords: Belgium, education system, Sweden, STEM, PISA, comparative analysis, vocational education, Wallonia, general education, monitoring, quality of education, technology, digital learning

Umumiy ta’lim tizimining tuzilishi.Belgiya ta’lim tizimi uchta asosiy til hududiga ajratilgan: flamand (niderland tilida so‘zlashuvchilar), vallon (fransuz tilida so‘zlashuvchilar) va nemis tilida so‘zlashuvchilar. Har bir mintaqada o‘ziga xos ta’lim siyosati, dasturlari va yondashuvlari mavjud, ammo umumiy tuzilma bir xil. Belgiyada boshlang‘ich ta’lim 6 yoshdan boshlanadi va 12 yoshgacha davom etadi. Keyin o‘rta ta’lim bosqichiga o‘tiladi, u esa 18 yoshgacha davom etadi. O‘rta ta’lim ikki yo‘nalishga bo‘linadi: umumiy ta’lim va kasbiy ta’lim.

Shvetsiyada ta’lim tizimi umumiydir va barcha mintaqalarda bir xil, bu mamlakatda bir nechta turli tillarda so‘zlashuvchi guruhlar bo‘lsa ham, ta’limning asosiy tizimi bir xil asosga qurilgan. Shvetsiya ta’lim tizimi 6 yoshda boshlanadi va 9 yil davom etadi. Keyinchalik, 15 yoshdan 19 yoshgacha o‘rta ta’limning keyingi bosqichlari (gymnasiet) mavjud bo‘lib, bu yerda talabalar umumiy akademik yoki kasbiy ta’lim oladilar. Shvetsiyada ta’lim tizimi markazlashgan bo‘lib, barcha o‘quvchilar uchun yagona dastur va tizim amal qiladi.

Ta'limga kirish va imkoniyatlar.Belgiyada ta’limga kirish huquqi qonuniy ravishda kafolatlangan. Biroq, ta’lim tizimida o‘zgarishlar mintaqaviy hukumatlar tomonidan amalga oshiriladi, bu esa ayrim hududlarda resurslar va imkoniyatlarning farq qilishiga olib keladi. Flamand mintaqasida ta’lim tizimi ko‘proq innovatsion va zamonaviy metodlarga asoslangan, Vallon mintaqasida esa an’anaviyroq yondashuvlar hukm suradi. Kasbiy ta’lim va amaliy bilimlar ta’lim tizimida katta ahamiyatga ega bo‘lib, talabalar o‘z kasblarini boshlashdan oldin bir nechta amaliyot va tajriba olishadi.

Shvetsiyada ta’lim tizimi o‘zining tenglik prinsiplariga asoslangan. Ta’lim barcha uchun bepul va davlat tomonidan moliyalashtiriladi. Bu mamlakatda o‘quvchilarning ehtiyojlariga qarab moslashtirilgan yordam tizimi mavjud, shuningdek, ta’limda inklyuzivlik (barcha o‘quvchilarni teng ravishda ta’lim olish imkoniyati yaratish) katta e'tibor qaratiladi. Shvetsiyada talabalar o‘z qiziqishlariga mos keladigan yo‘nalishni tanlashda keng imkoniyatlarga ega, shu jumladan, kasbiy ta’lim ham yuqori darajada rivojlangan.

Ta’lim sifatini baholash va monitoring.Belgiyada ta’lim sifatini baholash tizimi davlat tomonidan amalga oshiriladi, lekin bu jarayon mintaqaviy hukumatlar tomonidan boshqariladi. Mintaqaviy hukumatlar ta’lim sifatini baholashda o‘ziga xos me'yorlar va ko‘rsatkichlarni belgilaydi, ammo umumiy sifat baholash tizimi belgiyalik o‘quvchilarni xalqaro testlarda (masalan, PISA) ishtirok etishiga yordam beradi. PISA (Program for International Student Assessment) testlari Belgiyaning ta’lim tizimida asosiy baholash vositalaridan biri hisoblanadi. Bu testlar o‘quvchilarning matematik, ilmiy va o‘qish ko‘nikmalarini o‘lchaydi.

Shvetsiyada ta’lim sifatini baholash jarayoni yagona va markazlashtirilgan bo‘lib, Shvetsiya Ta’lim Kengashi (Skolverket) tomonidan boshqariladi. Skolverket ta’lim standartlarini ishlab chiqadi va amalga oshiradi, shu bilan birga, o‘quvchilarning o‘rganish natijalarini baholashda PISA kabi xalqaro sinovlar ham muhim rol o‘ynaydi. Biroq, Shvetsiyada ta’lim sifatini baholash ko‘proq o‘quvchilarni individual darajada baholashga qaratilgan va ta’lim tizimida o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash uchun resurslar mavjud.

Ta’limda texnologiyaning roli.Belgiyada ta’limda texnologiyalarni joriy etish jarayoni tobora kengayib bormoqda. Flamand mintaqasi o‘zining innovatsion ta’lim tizimi bilan mashhur, bunda yangi texnologiyalar va raqamli ta’lim vositalari keng qo‘llaniladi. Belgiyada bir qator maktablar va universitetlar o‘quvchilarga onlayn ta’lim imkoniyatlarini taklif qiladi, shuningdek,

STEM (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) sohalarida yangi o‘quv dasturlari ishlab chiqilgan.

Shvetsiyada texnologiya va raqamli o‘qitish shuningdek, ta’lim tizimida katta rol o‘ynaydi. Shvetsiya hukumati o‘quvchilarga raqamli savodxonlikni oshirish uchun turli dasturlarni amalga oshiradi. O‘quvchilarga kompyuter va internetga kirish imkoniyati keng, bu esa masofaviy ta’lim va onlayn resurslardan foydalanishni osonlashtiradi. Shvetsiya, shuningdek, o‘qituvchilarni raqamli texnologiyalarni samarali ishlatish bo‘yicha muntazam ravishda qayta tayyorlaydi.

O‘qituvchilarni Tayyorlash. Belgiyada o‘qituvchilarni tayyorlash tizimi mintaqaviy ravishda boshqariladi, ammo barcha mintaqalarda o‘qituvchilarni tayyorlashda akademik va amaliy bilimlar zarurligi ko‘zda tutilgan. Flamand mintaqasi o‘qituvchilarni ta'limga kirishdan oldin katta ilmiy tayyorgarlikdan o‘tkazadi, Vallon mintaqasida esa o‘qituvchilar uchun amaliyotga katta e'tibor beriladi. O‘qituvchilarni tayyorlashda pedagogik bilimlar va o‘quvchilar bilan ishlash qobiliyatlari rivojlantiriladi.

Belgiyaning va Shvetsiyaning ta’lim tizimlari o‘zaro farq qilsa ham, har ikkala mamlakatda ta’limga yuqori darajada e'tibor beriladi. Belgiyaning mintaqaviy ta’lim tizimi ko‘plab yondashuvlar va imkoniyatlarni taqdim etadi, lekin bu tizimning ayrim noaniqliklari va farqlari ham mavjud. Shvetsiya esa o‘zining markazlashtirilgan va tenglikka asoslangan ta’lim tizimi bilan ajralib turadi. Har ikkala mamlakatda ta’limning sifatini oshirish, o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash va texnologiyalarni ta’limga joriy etish masalalariga katta ahamiyat beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mutalipova M.J. “Komparativistik pedagogika” -T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2016 y
2. Shodmonova Sh., Yergasheb P. “Qiyosiy pedagogika”. - T.: TDPU, 2005.
3. Вулфсон Б.Ф. Сравнителная педагогика М.: «Просвещение», 2003 г
4. www.bilimdon.uz
5. www.de.uz
6. www.plekhanov.ru
7. www.tgeu.uz

INNOVATSION TA’LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Norboyeva Farangiz Alisher qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
1-kurs 3-24M guruh magistranti
e-mail: farangiznorboyeva3@gmail.com

Annontatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish metodikasini takomillashtirishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchilarning muloqot qobiliyatini rivojlantirish usullarini yoritadi. O‘quvchilarning nutqiy faoliyatini o‘stirish orqali ularning og‘zaki va yozma ifoda qobiliyatini yaxshilash imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada lingvistik ko‘nikmalar va nutq madaniyati shakllanishi uchun o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot muhimligi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: bilim, badiiy asar, ifodali nutq, innovatsiya, nutq, notiq, metod, ko‘nikma, kitob, kitobxon, ta’lim, tarbiya, o‘quvchi, o‘qituvchi, qobiliyat.

Annotation: This article is aimed at improving the methodology for developing speech culture among primary school students and highlights methods for enhancing students' communication skills. The possibilities for improving their oral and written expression abilities through the growth of their speech activities have been analyzed. The article emphasizes the importance of effective communication between the teacher and the student for the formation of linguistic skills and speech culture.

Keywords: knowledge, literary work, expressive speech, innovation, speech, speaker, method, skill, book, reader, education, upbringing, student, teacher, ability.

XXI asrda ta’lim sohasidagi tezkor o‘zgarishlar, yangi texnologiyalarning jadal rivojlanishi va o‘quv jarayoniga innovatsion usullarni joriy etish ta’lim tizimining dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish jarayoni jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki nutq madaniyati bolalarning dunyoqarashi, tafakkuri va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy omillaridan biridir.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, “Innovatsiya — bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni aynan innovatsion g‘oyalar asosida boshlashimiz kerak. Innovatsion rivojlanish va raqamli iqtisodiyot yo‘liga o‘tishimiz bejiz emas. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi”.

Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni faol qo‘llash va ta’lim samaradorligini oshirish bugungi kunning davr talabiga aylandi. Innovatsion ta’limda o‘quvchi faol ishtirokchiga aylanadi, shu bilan birga o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida faol aloqa yo‘lga qo‘yiladi.

Innovatsion ta’lim sharoitida nutq madaniyatini shakllantirishning o‘ziga xosligi va murakkabligi, o‘quvchilarning yoshiga mos ravishda til o‘rgatish metodikalarini takomillashtirishni talab qiladi. Bu esa o‘z navbatida, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy tafakkurini shakllantirish, ularda og‘zaki va yozma nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ularning fikrlash doirasi kengayadi, muloqot madaniyati shakllanadi.

Bizga ma’lumki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining oldida turgan muhim vazifalaridan biridir. Bu borada o‘qituvchining o‘rnini hech qanday vosita bosa olmaydi. O‘quvchilarning nutqini aniq va ravon shakllantirish, dunyoni anglatishda o‘qituvchi nutqining ham o‘rni beqiyosdir. Shuning uchun o‘qituvchi o‘z nutqi ustida ham mukammal ishlashi va darslarni tashkil qilishda o‘quvchilarni barkamol hamda har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash uchun puxta bilimli, o‘z fikrini chiroyli, ifodali nutq qonuniyatlarini chuqur egallagan holda ifoda qila bilishi lozim. Savod o‘rgatish davridan boshlab o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini o‘stirishga e’tibor qaratiladi. Bu borada o‘qish fani o‘quvchilarning nutqini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qish fanining asosiy vazifasi o‘quvchilarning nutqini to‘g‘ri, ongli, ravon va ifodali o‘qishga o‘rgatadi. O‘quvchi qancha ko‘p o‘qisa, uning nutq madaniyati rivojlanadi va mustaqil fikrlash qobiliyatlari shakllanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirishda badiiy adabiyotlarning o‘rni beqiyosdir. Chunki o‘quvchi badiiy asarni avval ovoz chiqarib o‘qiydi va bu orqali nutq motorikalari sekin-astalik shakllanib boradi. Badiiy asarni o‘qishdan maqsad, uning mazmun-mohiyatini tushunish, ongli anglash va tafakkur etishdan iboratdir.O‘quvchilar o‘qigan asarining mazmunini so‘zlab berishadi va sinfdoshlari bilan o‘zaro muhokamaga kirishadi va bu orqali so‘z boyligini kengaytirish va nutqda o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash qobiliyatlari shakllanadi. Bundan tashqari o‘quvchilar bu munozarada tushunarli talaffuz qilish va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanib, eshittirish va o‘qitish jarayonida o‘z fikrlarini to‘g‘ri ifodalash ko‘nikmalari shakllanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirishda she’riyat va tez aytishlarning ham ahamiyati kattadir. Bular yordamida o‘quvchilarda ovoz harakati va talaffuz mexanizmlari shakllanadi. Va shu bilan birga o‘quvchilarda kitobga bo‘lgan muhabbatni oshiradi va yetuk kitobxonlarni kamol toptirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion ta’lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasini takomillashtirish o‘quvchilarning nutqini boyitish, ravon va ifodali qilish asosiy vazifalaridan biridir. Bu esa bolalarning nafaqat o‘quv jarayonidagi muvaffaqiyatiga, balki ularning kelajakda o‘z fikrini erkin va ravon ifodalashiga, ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonishiga zamin yaratadi. “Bilim doimiy izlanishda kamol topadi” deb

bejiz aytilmagan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida avval nutq madaniyati paydo bo‘lib, shakllanadi. Keyin asta-sekinlik bilan rivojlanadi va go‘zal nutq sohibiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ulomov.S. Nutq madaniyatini shakllantirish asoslari. Toshkent 2010-yil. O‘qituvchi nashriyoti.

2. Yo‘ldosheva.D. O‘qish va nutq madaniyati o‘rgatish metodikasi. Toshkent 2015-yil. Fan va texnologiya nashriyoti.

3. Rahimova.S. Nutq madaniyatining o‘ziga xos xususiyatlari va ularni o‘qitish usullari. Toshkent 2018-yil. O‘zMU nashriyoti.

4. Xudoyberdiyev.I. Boshlang‘ich ta'limda nutq rivojlantirish metodlari. Samarqand 2019-yil. Zarafshon nashriyoti.

BARKAMOL YOSHLAR TARBIYASIDA GENDER MUNOSABATLARINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

D.A. Dadabayeva
Guliston davlat pedagogika instituti
1-kurs magistranti
e-maildadabaeva86@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada gender –barkamol yoshlar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan, madaniyat, ta’lim, ilm-fan sohalarida namoyon bo‘layotgani, ayol-qizlarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi roli oshayotgani, jamiyatda ayol-qizlar o‘z o‘rnini topishi uchun davlat tomonidan barcha sharoit va imkoniyatlar yaratib berilayotgani hamda G‘arb va Sharq tamaddunining rivojlanish tendensiyasi bilan bir qatorda, sharqona gender tengligining o‘ziga xos jihatlari allomalarning qarashlari misolida ham fikr yuritilgan**.**

Kalit so‘zlar: gender tengligi, ota-ona va farzand munosabatlari, oila mustahkamligi, madaniyat, ta’lim, ilm-fan, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq, G‘arb va Sharq tamadduni, sharqona gender tengligi.

Annotation. In this article, gender – relations between women and men are manifested in all spheres of society’s life and activities, including culture, education, science, the increasing role of women and girls in social and political life, as well as to the fact that the state creates all the conditions and opportunities for women and girls to find their place in society and the development trend of Western and Eastern civilizations, the specific aspectsof Eastern gender equality are also highlighted in the example of scholars’ views.

Keywords: gender equality, parent-child relations, family stability, culture, education, science, equal rights for women and men, Western and Eastern civilization, Eastern gender equality.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMTning Inson huquqlari bo‘yicha kengashining 46-sessiyasida so‘zlagan nutqida: “Biz gender siyosati masalalari borasida mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida va ishbilarmonlik sohasida ayollarning rolini tubdan oshirishga qaratilgan ishlarni qat’iy davom ettiramiz”, – deb ta’kidladilar. Ma’lumki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 2015-yil sentabrida Barqaror rivojlanish bo‘yicha o‘tkazilgan sammitida qabul qilingan 70-son rezolyutsiyasiga muvofiq, shuningdek, 2030-yilgacha bo‘lgan davrda BMT Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2030-yilgacha bo‘lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori qabul qildi. Shu bilan birga, O‘zbekiston Barqaror rivojlanishning Beshinchi maqsadini amalga oshirish doirasida “Gender tenglikni ta’minlash hamda barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish”ga oid to‘qqizta vazifani ishlab chiqdi. Beshinchi maqsadning vazifalariga (Gender

tenglik) muvofiq 2030-yilga kelib barcha xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning har qanday shakliga barham berish, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda qarorlar qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning to‘liq va samarali ishtirokini hamda yetakchilik qilish uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash zarur. Bundan tashqari, ushbu maqsad davlatning turli darajalarida Davlat dasturlarini qabul qilish jarayonida gender tenglik tamoyillarini joriy qilishni o‘z ichiga oladi. So‘nggi yillarda gender tenglikni ta’minlash, ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi rolini oshirish bo‘yicha ishlar bir necha yo‘nalishlarda olib borilmoqda:

• ayollar huquqlari to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish;
• ayollarni himoya qilishning institutsional asoslarini takomillashtirish;
• aholining gender tenglik va ayollar huquqlari to‘g‘risida xabardorligini oshirish;
• huquqni qo‘llash amaliyotida ularga rioya etilishini ta’minlash uchun mas’ul mansabdor shaxslarni tegishli huquqiy me’yorlar asosida o‘qitish. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida “Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar” , deb belgilangan. Demak, gender tengligining ham xalqaro, huquqiy ham konstitutsiyaviy huquqiy asosi kafolatlangan. Gender tengligi ijtimoiy tenglikni ham anglatadi.

“Gender” so‘zi inglizcha “gender”, lotincha “genus” so‘zlaridan olingan bo‘lib, “zot, jins, kelib chiqish” ma’nosini anglatadi. Agarda biologik jins insonlarni ayol va erkaklarga ajratadigan bo‘lsa, gender ayol va erkaklarning jamiyatdagi o‘rnini ajratishga qaratilgan. Jamiyatda ayol va erkaklarning o‘z o‘rnini topishi va belgilashi uchun davlat ularga bir xil sharoit va imkoniyat yaratib berishi gender tenglikni ta’minlashda asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda gender tenglikni ta’minlashning qonunchilik va institutsional negizini mustahkamlash yo‘lida muhim choralar ko‘rildi.. Ta’kidlash joiz, qabul qilingan normativ-me’yoriy hujjatlar va amaliy chora-tadbirlar O‘zbekistonning gender siyosati sohasidagi muhim qadamidir va u qonunchilik hamda amaliyotning xalqaro me’yor va standartlariga to‘liq mos keladi. Odatda biz ayolni, avvalambor, ona, oila qo‘rg‘onining qo‘riqchisi sifatida hurmat qilamiz. Bu, shubhasiz, to‘g‘ri. Ammo bugun har bir ayol oddiy kuzatuvchi emas, balki mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik o‘zgarishlarning faol va tashabbuskor ishtirokchisi ham bo‘lishi kerak” , – deb ta’kidlagan. Biologik jins va ijtimoiy jins differensiyasi 1935-yilda Polineziya orollarida o‘smirlarning ijtimoiylashuvini tadqiq etgan amerikalik antropolog Margaret Mid tomonidan tahlil qilingan. Gender tushunchasi shaxs ijtimoiylashuvi bilan uzviy bog‘liq. Insonlar tug‘ilishi bilan ijtimoiylashadi, o‘zi yashayotgan jamiyatning axloq, fe’l-atvor, xulq me’yorlari, ijtimoiy determinant (lot. determinans – aniqlovchi)larga muvofiq rivojlanadi, voyaga yetadi va o‘zini tutishni o‘rganadi. Insonlarga oila, maktab, professional muhit, ommaviy axborot vositalari, axborot texnologiyalari va madaniy normalar katta ta’sir ko‘rsatadi. Shaxs umri davomida jinsga bog‘liq ijtimoiy konstruksiyalar ta’sirida rivojlanadi. Masalan, o‘g‘il bolalar ongiga o‘zlarining his-tuyg‘ularini sezdirmaslik, jismoniy kuchni namoyon etish, harbiy xizmatga tayyorgarlik ko‘rish singdiriladi. Uy mehnati esa azaldan ayollarning zimmasidagi vazifa deb tushuntiriladi. Aksariyat barcha rivojlangan mamlakatlarda barqaror gender taqsimotiga ko‘ra erkaklar mehnat bozorida, ayollar esa uy mehnati bilan band. Jahonning barcha qit’alarida uy ishlarining aksariyat og‘irligi, ya’ni 70-75% ayollarning zimmasiga to‘g‘ri keladi. Gender tengligi inson huquqlarining ajralmas qismi bo‘lsa-da, dunyoda gender bilan bog‘liq kamsitilish, gender bo‘yicha diskriminatsiya (lot. diskriminatio – farqlash), huquqlarning poymol etilishi, gender asimmetriya (simmetriyaning bo‘lmasligi yoki buzilishi) keng tarqalgan. Gender asimmetriya ijtimoiy hayotning ayrim sohalarida ayollar va erkaklar tengsizligini anglatadi. Masalan, davlat boshqaruvi, siyosiy qarorlar qabul qilish, yirik O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlashning dolzarb masalalari: joriy holat, vazifalar va istiqbol va o‘rta biznes sohasida erkaklarning ustunlik qilishi, iqtisodiyotning kam daromadli sohalarida esa ayollarning ustunlik qilishini ko‘rish mumkin. 65% qizlar boshlang‘ich va o‘rta ta’limni o‘g‘il bolalarga qaraganda kam oladilar.

Ilm-fan yoki injeneriya sohasida ayollar ishtirokining ko‘rsatkich past. Ish bilan ta’minlanish, karyera, oylik maosh miqdori, yuqori lavozimlarga tayinlanish masalalarida muammolar saqlanib qolmoqda. Dunyo bo‘ylab ko‘pchilik ayollar oilaviy, maishiy va jinsiy zo‘rovonliklarga qarshi huquqiy himoyaga muhtoj. Jins bo‘yicha ish haqida tafovut dunyo

miqyosida 23% ni tashkil etadi va qishloq joylarda 40% gacha yetadi. Ayollar dunyo aholisining qariyb yarmini tashkil etsa-da, milliy parlamentlar a’zolarining 18,4% i ayollar hissasiga to‘g‘ri keladi.

Milliy parlamentda ayollarning ulushi o‘rtacha 25% dan kam. Dunyo bo‘yicha 17 ta davlat yoki hukumat rahbari ayol kishidir. Yevropada yirik kompaniyalarning atigi 3% ini rahbar ayollar boshqaradi . Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik genderga asoslangan zo‘ravonlikning eng jiddiy shakllaridan biridir. Ayollar va qizlar turli xil zo‘ravonlik shakllariga duch kelishadi, ya’ni oilaviy zo‘ravonlik, jinsiy ta’qiblar, jismoniy, psixologik, iqtisodiy va boshqalar. BMT ma’lumotlariga ko‘ra, dunyodagi har beshinchi ayol jismoniy yoki jinsiy zo‘ravonlikka uchraydi. Yevropadagi ayollarning 20% dan 50% gacha qismi oilaviy zo‘ravonlikdan qiynalishadi. Iqtisodiy tenglikda ham, ya’ni oziq-ovqat mahsulotlarining 50% i xotin-qizlar tomonidan ishlab chiqariladi, ammo ayollarning 1% xususiy mulk egasidir. Dunyo aholisining qashshoq qismining 70% i ayollarga to‘g‘ri keladi.

O‘tmishdan ma’lumki, sharq xalqlarida tarbiya borasida ulkan ma’naviy meros yaratilgan. Mana shunday an’analarimizdan biri ayollar, onalar, xotin-qizlar qizlar tarbiyasidagi boy pedagogik tajriba hisoblanib, qizlar tarbiyalayotgan oilalar millat kelajagiga mas’ul eng katta tarbiyachilar hisoblanadi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, xotin-qizlarning fazilatlari, ijtimoiy sifatlari, jamiyatdagi o‘rni, avvalo, oilada shakllanadi. Yurtimizda o‘zbek qizlarining ko‘rkam xulqli bo‘lishi milliy tarbiyaning asosiy talablaridan biri bo‘lib hisoblanadi.

Bunda esa eng katta mas’uliyat ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o‘rinda shuni alohida ta’kidlash kerakki, qiz bolalar tarbiyasida asosiy ta’sirchan kuch-qudrat bu onadir . Ota ko‘pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta’minlash qolaversa, oilaning xo‘jalik ishlari bilan band bo‘ladi.

Xulosa. Har bir sohada olib borilayotgan chuqur islohotlarga innovatsion yondashuv zaruriyati vujudga kelgan bugungi kunning eng asosiy talabi xalqning dardi bilan yashash, xotin-qizlarning og‘irini yengil qilish, ularning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash orqali oilalardagi ijtimoiy-ma’naviy muhitning barqarorligini ta’minlashga erishishdir. Chunki, har bir ayolning ortida uning oilasi, farzandlari turadi. Shunday ekan, bizning yurtimizda har bir ayolning hayotdan rozi bo‘lib, baxtli yashashi davlatimiz e’tiborida turgan eng muhim masaladir Hozirgi davrda har tomonlama rivojlangan, keng dunyoqarashga ega bo‘lgan talaba-qizlarni mutaxassislik asosida tayyorlash va ular yordamida mamlakatimiz xotin-qizlari salohiyatidan jamiyatimiz ma’naviyati va moddiy farovonligini yanada oshirishning falsafiy-ijtimoiy xususiyatlari hamda pedagogik-psixologik o‘ziga xosliklari mavjuddir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 46-moddasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 1992.
2. Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 21-iyun oyida Oliy Majlis Senatining yigirmanchi yalpi majlisidagi nutqi.
3. http: //ec.europa. eu/social/main.jsp.
4. https://www.un.org/ru/observances/equal-pay-day.
5. Platon. Dialogi [Dialogues]. Translation from ancient Greek. Khar’kov, Folio Publ., 1999. –383 p.
6. Гуревич Д., Рапсат-Шарле М. -Т. Повседневная жизн женщин в Древнем Риме. – Москва, 2006. – С. 239–240.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRUVCHI METODLAR

Omonboyeva Gulsevar Otabekovna
To‘xtasinova Gulnoza Baxodir qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabalari
E-mail: gulsevaromonboyeva 11@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarinining intelektual salohiyatini kichik maktab yoshidan boshlab yangi texnologiyalar va metodlar hamda turli aqliy zakovat o‘yinlari yordamida oshirish xususidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, o‘quvchilar, intellekt, aqliy zakovat, metodik o‘yinlar, metodika, “Geksagon” metodi

Abstract: in this article, the thoughts on increasing the intellectual potential of elementary school students from the junior school age with the help of new technologies and methods and various mental intelligence games are presented.

Key words: primary class, students, intelligence, mental intelligence, methodical games, methodology, "Hexagon" method

Bugungi kunda aqliy zakovatni, intellektni oshirish chora tadbirlari siyosat darajasigacha ko‘tarilgan dolzarb masalalardan hisoblanadi. Prezidentimizning yoshlarning intellektual qobiliyatini oshirish to‘g‘risidagi qabul qilgan bir qator qonunlari buning isbotidir. O‘zbekiston Respublikasi va boshqa mamlakatlar tashabbusi bilan 2019-yil 2-dekabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha maxsus rezolyutsiyasi qabul qilinganligi va ushbu rezolyutsiyaga muvofiq 20-iyul Butunjahon shaxmat kuni etib e’lon qilinganligi ham o‘sib kelayotgan yosh avlodning aqliy salohiyatini yanada rivojlantirish dolzarb masala ekanligidan dalolat bermoqda.

Boshlang‘ch sinflarda interaktiv salohiyat haqida gapirishimzdan oldin intellekt so‘ziga qisqacha tar‘rif keltirsak: Intellekt (lotincha: intellects — bilish, tushunish, idrok qilish) — insonning aqliy qobiliyati; hayotni, atrof muhitni ongda aynan aks ettirish va o‘zgartirish, fikrlash, o‘qish-o‘rganish, dunyoni bilish va ijtimoiy tajribani qabul qilish qobiliyati; turli masalalarni hal qilish, bir qarorga kelish, oqilona ish tutish, voqea-hodisalarni oldindan ko‘ra bilish layoqati.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini boshidanoq savod berish to‘g‘ri targ‘ib etish ularning kelaja sgini belgilaydi. Bu davrda bolalarni darslarga interaktiv metodlar orqali shakllantirsa, dars degan muqaddas so‘zni to‘g‘ri targ‘ib eta olsa o‘quvchilarni darsga qiziqishini uyg‘otsa bu o‘qituvchi uchun eng katta yutuqlardan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini aqliy hamda o‘z fikrlarini mustaqil , ravon bayon etishida avvalambor , ular o‘zlariga berilgan darsliklardan qiziqarli tarzda interfaol metodlar , aqliy rivojlantiruvchi , mustaqil fikr yurita olishga undaydigan metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Masalan , "A4 format " , ,,aqliy hujum" , " Nuqtai nazaring bo‘lsin " , " Geksagon", "G‘ijimlangan qog‘oz ", " Tarmoqlar metodi" , " Zigzag" , "Yumaloqlangan qor" ," BBB" , " 6×6×6" metodlari o‘quchilar uchun samarali hisoblanadi."Geksagon " metodi o‘quvchi yoshlar uchun alohida e'tiborlidir. Bu metodda o‘quvchi bolalar o‘tilgan mavzularni mustahkamlaydi hamda tegdoshlarining savollari ustida bosh qotirishadi. Uch guruh bolalar o‘zlariga nom qo‘yishadi: birinchi guruh " To‘plamlar",ikkinchi guruh " top‘lamlarning qismlari", uchinchi guruh esa , "Mulohaza ". Masalan shu tartibda nom olishsa, endi bu mazvular yuzasidan olti burchakli uchburchaklarga o‘z atamalarini ketma-ketlikda tartib bilan, pazzl shaklida joylashadi. So‘ngra esa har bir guruh o‘zlarining savollarini almashishdi. Birinchi guruh boshqa guruh bilan, shunda o‘quvchilar tengdoshlari tuzagan shartga muvofiq bosh qotirishadi. Bolalar bunda jamoaviy ishlashni ham o‘rganishadi, zehni charxlanadi . Bunday metodlardan aqliy zehnni kuchliroq oshirish maqsadida bola uyda vaqti ham ota onalar tomonidan foydalanshsa ham bo‘ladi. Yana bir jihatni e'tibordan chetda qoldirmasak, o‘quvchilarning tashabbuskorligini, ziyrakligini, mustaqil fikr yurita olishi uchun atrof muhitidagi insonlar ham ularga katta ta'sir o‘tkazishadi. Masalan misol qiladigan bo‘lsak, ularning ota onalari. Ota onalari bolalariga boshidanoq o‘rnak bo‘lib o‘zlarini ko‘rsata olishsa, bola ham asta sekin ular tomon asta odimlay boshlaydi. Ular qanday bolaga o‘rnak bo‘la olishlari mumkin? Oila muhiti avvalambor , bola uchun eng katta mativatsiya o‘chog‘i hisoblanadi. Ota onalar qancha ilmli bo‘lsa, bola ham shuncha zehni o‘tkir bo‘ladi. Bola ulardan o‘rnak olib, katta kelajak sari kichik kelajak avlod yoshlarimiz odimlay boshlashadi. Ularning aqliy intelekti shakllanishida esa hamma hammaning o‘rni beqiyos hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bog‘cha yoshi davridan o‘tib kichik maktab yoshiga yetb keladi va unda krizis ya'ni, boshqa davr muhitiga moshlashishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bog‘cha davrida o‘quvg‘inlarga sodda tilda sanoq, alfabitlar o‘rgatilgan bo‘lsa , endi maktab davriga kelib esa sanoqlardan yordamida sonlarni qo‘shish, alifbo harflari yordamida esa harflarni to‘g‘ri bir biriga ulagan holda jumlalarni o‘qish kerak bo‘ladi. Bunda bolalar qiyinchiliklarga duch kelishdi. Bunday hollarda o‘quvchilarni ongini oshirishga , maktab davriga moslashtirishga, aqliy zakovatini maktab davriga monand qo‘yishga interaktiv metodlar qo‘llash bolalar va o‘qituvchi o‘zi uchun ham ancha samarali bo‘lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. MIRZIYOYEV Toshkent sh., 2021-yil 14-yanvar, PQ-4954-son O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 14-yanvardagi PQ-4954-son qaroriga 1-ILOVA. https://lex.uz/docs/-5222869

2. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 8UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR VA ZAMONAVIY TEXNALOGIYALARDAN FOYDALANISH Turakulova Mexribon Choriyevna Jarqo‘rg‘on tumani 47-sonli umumta’lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi Turakulova Adolat Choriyevna Jarqo‘rg‘on tumani 34-sonli umumta’lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi https://cyberleninka.ru/article/n/boshlang-ich-sinflarda-interfaol-metodlar-va-zamonaviy-texnalogiyalardan-foydalanish/viewer

3. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Intellekt

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA O‘QUVCHILARDA PEDAGOGIK KO‘NIKMALARINING KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVI

Jo‘raqulova Saida Akramqul qizi
Guliston davlat pedagogika insituti magistranti
Email: Jo‘raqulovasaida@gmail.com

Annotatsiya. Quyida keltirilgan maqolamizda o‘quvchilarda pedagogik ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo ekanligi, “pedagogik ko‘nikma”, “kompetentlilik” tushunchalari, ularning tarkibi, mazkur tushunchalarga nisbatan turli-tuman yondashuvlar, kompetenisyalar va kompetent-lilikning shaxs taraqiyotida tutadigan o‘rni tavsiflab berilgan. Ko‘plab pedagog va psixologlarning yondashuvlari tahlil qilingan. Mazkur tahlillar natijasida ilmiy qarashlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, ko‘nikma, kompetensiya, kompetentlilik, shaxs taraqqiyoti, ta’lim jarayoni, bilim, ko‘nikma, malaka, tayanch hayotiy kompetensiya, fanga oid kompetensiya.

Abstract. In the following article, it is stated that the formation of pedagogical skills in students is an urgent socio-pedagogical problem, the concepts of “pedagogical skills”, “competence”, their composition, various approaches to these concepts, the role of competence and competence in personal development. described. The approaches of many pedagogues and psychologists have been analyzed. As a result of these analyses, scientific opinions are stated.

Key words: learner, skill, competence, competence, personal development, ducational process, knowledge, skill, competence, basic life competence, science competence. competence, competence, personal development, educational process, knowledge, skills, competence, basic life competence, scientific competence.

Zamonaviy sharoit jamiyatning har bir a’zosidan ayniqsa yosh avloddan raqamli kompetentsiyani mukammal darajada egallashni talab etadi. Buning asosiy sababi globallashuv jarayonida raqamli texnika va texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanib borayotgani bo‘lsa, uning oqibatida internet, turli ijtimoiy tarmoqlar, axborot va ma’lumotlar oqimining haddan ziyodligidir.

Axborot orqali insonlarning ongini, mafkurasini o‘zgartirish mumkin. Axborot orqali insonlarning dunyoqarashini boshqarish mumkinligi yaqqol ayon bo‘lmoqda. Dunyon axborot

boshqaradi degan gap haqiqatga aylanib bormoqda. Axborotga egalik qilish va uni yetkazish talabga aylanib borayotgan bir pallada axborot maydoni tobora kengayib bormoqda. Axborot turlari orti borishi natijasida axborotning ko‘rinishlari ham tubdan o‘zgarmoqda. Axborot tarqatish manbayi sifatida foydalaniladigan internet tizimi turli xil tasdiqlangan va tasdiqlanmagan axborotlar bilan to‘la. Aynan bu vaziyatda axborot qabul qiluvchilarda axborot olish madaniyati va tahlil qila olish qobiliyatini shakllantirish muhim o‘rin tutadi. Buning uchun jamiyat axborotlashgan bo‘lishi talab etiladi.

Axborotlashgan jamiyat qanday bo‘ladi?Jamiyatning axborotlashuvi–bu ma’lum bir davlat yoki jamiyatda axborot texnologiyalarining keskin rivojlanishi natijasida sodir bo‘ladigan holat. Jamiyatning axborotlashgan bo‘lishi uchun avvalo jamiyatda axborot texnologialari rivojlanishi va talablarga javob berishi lozim. Axborotlashgan jamiyatda axborotning kirib kelish oqimi erkin bo‘ladi. Bu esa milliy mafkuraga ta’sir etish barobarida birqancha ma’naviy tahdidlarni ham tug‘diradi. Har qanday qurolli urushlarning boshlanishida axborot jarayonining ta’siri mavjud. Axborotning xuruji esa urushlarning birinchi qadamidir. Axborotxavfsizligini ta’minlashning bugungi kunda dolzarbligi shu holat bilan belgilanadi. Insoniyat “Axboriy jamiyat” deb atalmish yangi bir davrga qadam qo‘yayotgan ekan, axborot xavfsizligini ta’minlash har doimgidan ham zarur.

Axborot iste’moli madaniyatini shakllanishi davomida odamlarda axborotni saralab olishda bilim va qobiliyatni qo‘llanishi tushuniladi. Mazkur jarayonda axborotlaar kerakli va keraksiz kabi turlarga bo‘linib tahlil qilinadi. Tasdiqlangan ma’lumotlarni qabul qilish jarayoni tezlashadi. Axborotning iste’mol madaniyati bo‘lmagan jamiyatda esa turli tahdidlar va notinchliklar vujudga keladi. Chunki, axborot – bu kuch. Undan yaxshilik va yomonlik maqsadlarida foydalanish mumkin.

O‘quvchilarda axborot saralash qobiliyatini shakllantirish ko‘p tarmoqli ilmiy jurnal faktlarni tekshirish orqali amalga oshiriladi. Bu bo‘yicha bir nechta tavsiyalar mavjud:

- ❖ Ijtimoiy tarmoqda foydalanuvchining sahifasi qachon ochilganligini tekshiring.
- ❖ Foydalanvchining faolligini o‘rganing.
- ❖ Foydalanuvchining boshqa ijtimoiy tarmoqdagi sahifalarini izlang.
- ❖ Yangiliklarni yuklab olgan, nashr qilgan inson bilan bog‘laning.
- ❖ Foydalanuvchining siz bilganlar bilan gaplashayotganini solishtiring
- ❖ Qayerda joylashgani haqidagi ma’lumotlarni solishtiring.
- ❖ Tasvir bo‘yicha qayta qidiruvdan foydalaning
- ❖ EXIF fotosurat ma’lumotlarini tekshiring.

Zamon ruhini ifodalab, kun sayin barcha sohalar amaliyotiga jadal kirib borayotgan axborot texnologiyalarini umumta’lim maktablari ta’lim jarayoniga ham tatbiq etish dolzarb masalalardan biridir. Butun dunyo bo‘ylab axborot tarmog‘i har qanday sohada axborotning hajmi va tezligidan qat’iy nazar, uni istagan miqdorda qabul qilish uchun taqdim eta oladi. Multimedia va Internet texnologiyalarining paydo bo‘lishi axborot texnologiyalarining umumiy ta’lim maktablari ta’lim va tarbiya, muloqot jarayonlarida samarali vosita sifatida foydalanishga keng yo‘l ochib berdi. Axborot texnologiyalarining barkamol shaxsni rivojlantirish, uning mustaqil kasb tanlashi va kasbiy jihatdan o‘z-o‘zini shakllantirish, kasbiy mahoratini o‘stirishda tutayotgan o‘rni va ta’siri ortib borayotganligini inkor etib bo‘lmaydi. Umumiy ta’lim maktablaridagi ta’lim jarayonida axborot texnologiyalari vositasida o‘qituvchi va o‘quvchilar oldida quyidagi imkoniyatlar ochiladi, xususan:

- ❖ axborot yig‘ishning yangi usullarini va ularni qo‘llashni bilib oladilar;
- ❖ bolalarning fikrlash doirasi kengayadi, bilim olishga qiziqishlari ortadi;
- ❖ mustaqil ishlashning roli ortadi, samaradorligi yaxshilanadi;
- ❖ bolani aqliy jihatdan rivojlantirishga, hissiy-estetik doirasini kengaytirishga, ijobiy
- ❖ qobiliyatlarini o‘stirishga yordam beradi.

Kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanib, ta’lim sohasida, o‘quv faoliyatida va o‘quvchilar ijodiy tafakkurini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratiladi. Axborot texnologiyalari ta’limni amalga oshish jarayonida hayot bilan uyg‘unlashtirishga imkon beradi.

O‘qitishni kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan chambarchas bog‘lash imkoniyati paydo bo‘ladi. Axborot texnologiyalarini qo‘llashda o‘quvchi shaxsining butun imkoniyatlarini amalga oshirishga: kompyuter vositalari orqali bolaning bilishga oid, axloqiy, ijodiy, muloqot qilish va estetikaviy imkoniyatlarini, qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarishga intilish lozim. Kompyuter va axborot texnologiyalarini o‘quvchi shaxsini rivojlantirishning to‘laqonli vositasiga aylantirish uchun o‘qituvchining o‘zi axborot texnologiyalari sohasida bilimdon (salohiyatli) bo‘lishi kerak.

Bugungi kun ta’lim ishtirokchilari (o‘qituvchi,o‘quvchi,talaba) doimiy o‘zgarishlar qurshovida, tahsil oluvchilarning o‘qish odatlari ham tabiiy ravishda o‘zgargan, ularning ehtiyojlari va sharoitlari ham o‘n yil oldingi kabi emas. Shuning uchun ta’lim muassasalari o‘quvchi yoshlarning mediasvodxonligini oshirishga, yot g‘oyalarni targ‘ib qiluvchi axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitetini mustahkam qilishga e'tibor qaratishi juda muhimdir. Bir so‘z bilan aytganda, ta’lim yosh avlod ma’naviy ehtiyojlariga javob beradigan didaktik va xavfsiz bo‘lishi kerak. Ko‘zlangan maqsadga erishish uchun o‘quvchilarning ta’lim-tarbiya jarayonini o‘z zimmasiga oluvchi va ularda asosiy malakalarni o‘zlashtirishlarida yordam beruvchi, yangilangan kasbiy tayyorgarlik, pedagogga xos professional kompetensiyalar bilan bir qatorda raqamli kompetensiyaga ega bo‘lgan o‘qituvchi talab qilinadi.

Yuksak pedagogik mahoratga ega bo‘lgan, ilmiy salohiyatli shu bilan birgalikda AKT dan unumli va keng foydalana oladigan raqamli kompetensiyani egallagan o‘qituvchigina bugungi zamon talabiga javob beradigan, raqobatbardosh, tashabbuskor, intiluvchan, faol ijodiy (kreativ) va tanqidiy fikrlay oladigan , jahon andozalariga mos keladigan kadrlarni tarbiyalay oladi. Shu bois ham Oliy ta’lim muassasalari tahsil oluvchilari, ayniqsa bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishda tanqidiy fikr yurita olishlari katta ahamiyatga ega. Bugungi kunda ta’limni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish, o‘qituvchi hamda o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish va muntazam tarzda rivojlantirib borish pedagogikaning dolzarb masalalariga kiradi.

Raqamli kompetensiya va yana boshqa pedagogik ko‘nikmalarining kompetensiyaviy yondashuvi haqida fikr yuritishdanoldin, ushbu atamaning ma’nosiga to‘xtalib o‘tsak.

Kompetensiya - lotincha so‘z bo‘lib, o‘zbek tilida “munosib”, “to‘g‘ri keladi” yoki “mos keladi” ma’nolarini anglatadi. O‘z bilim, mahorat va amaliy tajribalarni qo‘llagan holda oddiy va murakkab masalalarni yecha olishga munosib inson deb tushunsa bo‘ladi.

Kompetensiya – o‘quvchilarning ma’lum sohada samarali faoliyat ko‘rsatishlari uchun ta’lim tayyorgarligiga oldindan qo‘yilgan ijtimoiy talab. Kompetentlilik ko‘p qirrali bo‘lib, uning bir necha talqinlari mavjud. Kompetentlilik o‘quvchi tomonidan tegishli kompetensiyalarga ega bo‘lishni anglatadi. Kompetentlilik o‘quvchida tarkib topgan shaxsiy sifatlar va berilgan sohadagi faoliyati bo‘yicha to‘plagan minimal darajadagi bilim, ko‘nikma, malakalari va amaliy tajribalarini o‘z ichiga oladi. Xususiy kompetensiyalar bilan tayanch kompetensiyalar o‘zaro farqlanadi. Tayanch kompetensiyalar o‘quvchining istiqboldagi hayotiy-ijtimoiy faoliyati modeli hisoblanadi. O‘quvchilar muayyan bilim, ko‘nikma, malaka va tajribaga ega bo‘lgach, o‘zlari egallagan kompetensiyalarni faoliyatlari orqali tatbiq eta oladilar. Tayanch kompetensiyalar ko‘proq o‘quvchining istiqboldagi ijtimoiy faoliyati uchun zarur hisoblanadi. Xususiy o‘quv fani doirasida o‘zlashtiriladigan kompetensiyalar esa, asosan, o‘quv va istiqboldagi kasbiy faoliyat samaradorligini ta’minlaydi.

Kompetensiyalar har bir mamlakat xalqining turmush tarzi, madaniy, ma’naviy hayoti, an’analaridan kelib chiqqan holda shakllantiriladi. O‘quvchilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar kreativ, ya’ni ijodiy yaratuvchilik xarakteriga ega bo‘lib, ularni muntazam faollikka undaydi. Bunday kompetensiyalar sirasiga kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o‘zini o‘zi rivojlantirish, ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kabilarni kiritish mumkin. O‘quvchilarda kompetensiyalardan foydalanish tajribasini hosil qilishga alohida e’tibor qaratish lozim. Buning uchun o‘quv dasturlari, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida loyihalash, o‘qituvchilar tomonidan tanlanadigan ikkilamchi loyihalar tarkibiga kompetensiyalarni hosil qilishga xizmat qiladigan o‘quv materiallari, ta’limiy

topshiriqlarni kiritish, raqamli didaktik vositalarni ishlab chiqishga xuddi shu nuqtai nazardan yondashish alohida dolzarblik kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ta’limning uzluksizligi, barkamol shaxsni tarbiyalashga yo‘naltirilganligidan kelib chiqqan holda umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limida o‘qitiladigan umumta’lim fanlari mazmunining izchilligini ta’minlash maqsadida tayanch kompetensiyalar hamda har bir o‘quv fani mazmunidan kelib chiqqan holda fanga oid kompetensiyalar belgilab berildi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllan-tirishda umumiy va xususiy yondashuvlarni aniq hisobga olish va mavjud metodologik yondashuvlarga tayangan holda mazkur hodisaning nazariy-didaktik asoslarini ishlab chiqish pedagogika fani oldida turgan muhim vazifalardan hisoblanadi.

So‘nggi yillarda raqamli ta'lim muhitida o‘quvchilarda pedagogik ko‘nikmalarni shakillantirish tushunchasi pedagogikada keng qo‘llanilmoqda. Ta’lim amaliyotida tez-tez qo‘llanilayotgan ushbu atama ta’lim mazmunida ustuvor o‘rin egallamoqda. raqamli ta'lim muhitida o‘quvchilarda pedagogik ko‘nikmalarni shakillantirish tayanch tushuncha sifatida zamonaviy pedagogikaning ilmiy tushunchalari tarkibiga singish bosqichlarini o‘tamoqda. Mazkur tushunchaning o‘ziga xos jihati uning pedagogika fanida eskirib qolgan tushunchalar bilan o‘zaro qiyoslashni taqozoqilishidadir.

Biz o‘z tadqiqotimiz davomida raqamli ta'lim muhitida o‘quvchilarda pedagogik ko‘nikmalarni shakillantirish doirasiga kiradigan va u bilano‘zaro aloqador bo‘lgan tushunchalarni izohlashga harakat qilamiz. Ular kompetensiya, kompetentlilik, kasbiy kompetentlik, pedagogik ko‘nikmalarni shakillantirish kabilar. Shu bilan bir qatorda biz tadqiqotimiz davomida pedagogik ko‘nikmalar, kompetentlilik va tayyorlik, kompetensiya hamda bilim, ko‘nikma, malakalarning har biri ustida fikr yuritishga harakat qildik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги ―Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида‖ги 187-сон Қарори //www.lex.uz

2. Axmedova M.T.Pedagogik konpetentlik (uslubiy qo‘llanma): 5110900 – Pedagogika va psixologiya / -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018. - 80 bet.

3. Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетент-ностного подхода в образовании. www.eidoc.ru. 2005, 09, 10.

4. Зимняя И.А., И.А. Ключевных. Компетенции – новая парадигма результата образования. quality.petrsu.ru

O‘QUVCHILARDA PEDAGOGIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

Yusupova Ziyoda Ikrom qizi
Guliston davlat pedagogika inistituti
Pedagogika ta’lim yo‘nalishi magistranti
Email:yusupovaziyoda2001@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishda bir qancha usullar va ular orqali amalga oshirilishi va pedagogik kompetensiyaning asosiy qismlari borasida fikr yuritilgan. O‘quvchilarda pedagogik kompetensiyani rivojlanti-rishning metod va yondashuvlari haqida keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, kompetentlik, pedagogik kompetensiya, modernizatsiya, yondashuv, ta’lim jarayoni, shaxsiy sifatlar, boshqaruv qobiliyatlari, interfaol metodlar, pedagogik kommunikatsiya, refleksiya, innovatsion fikrlash, rag‘batlantirish, tarbiyaviy kompetensiya, mentorlik, mashg‘ulot, o‘z- o‘zini baholash.

Annotation: In this article, there are several ways to develop the pedagogical competence of students, to improve the creative abilities of students and their implementation, and the main parts of pedagogical competence. Methods and approaches to the development of pedagogical competence in students are presented.

Key words: competence, competence, teacher, pedagogical competence, modernization, approach, educational process, personal qualities, management skills, interactive methods, pedagogical communication, reflection, innovative thinking, passion motivation, educational competence, mentoring, training, self-evaluation.

Kompetensiya (lot. “competentia” – qobiliyat) – bu biror sohada muvaffa-qiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning yig‘indisidir. Bu atama, shuningdek, ikki yoki undan ortiq shaxslar, tashkilotlar yoki davlatlar o‘rtasidagi raqobatni ifodalash uchun ham ishlatiladi. Masalan, ish joyida biror xodimning o‘z lavozimiga mos bo‘lgan ko‘nikmalari va bilimlari, shuningdek, boshqa xodimlar bilan raqobatdagi o‘rni “Kompetensiya” deb ataladi.

Hozirgi kunda ilmiy adabiyotda “kompetensiya”, “kompetentlik”, “kompetentli yondashuv” tushunchalari turlicha talqin qilinmoqda. Bizning bu mavzuga taniqli psixolog B.D.Elkonin eng ajoyib fikr bildirgan: “Kompetentli” yondoshuv – bu xayoliy sharpadek: u haqda hamma gapiradi, lekin uni ko‘rganlar kam”

“Kompetensiya” atamasi keng ma’noda umumiy masalalarni hal etishda amaliy tajribalar asosida bilim va malakalarni qo‘llash, muvaffaqiyatli harakat qilish qobiliyatini bildiradi. Lotincha “campetere”- muvofiq bo‘lmoq so‘zidan kelib chiqqan.

“Kompetensiya” so‘zi birinchi marta 1596 yilda Vikiped lug‘atida paydo bo‘ldi. Hozirgi kunda “kompetensiya” atamasi turli sohalarda qo‘llaniladi: huquqshunoslik, tilshunoslik, madaniyat sohalarida, shuningdek kompaniyaning muhim (ochqichli) kompetensiyalarida. Lekin bizni o‘quvchilarni boshqarish nuqtai nazaridan “kompetensiya” atamasi qiziqtiradi, shuning uchun o‘quvchilarning kompetensiyasi haqida gaplashamiz.

Bugungi kunda Harakatlar strategiyasi asosida ijtimoiy sohani rivojlantirish bilan bog‘liq yo‘nalishiga daxldor bo‘lgan ta’lim sohasini rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo‘yicha qator maqsadli dasturlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risidagi” qarorining qabul qilinishi ta’lim tizimida o‘qitishga nisbatan tubdan yangicha yondashishni taqozo etmoqda. Ya’ni umumTa’lim fanlarini o‘qitishda zamonaviy metodologiyani qo‘llash, ta’lim jarayoniga kompetentlik nuqtayi nazaridan yondashish orqali ta’lim oluvchilarning layoqatlilik darajasini oshirish maqsad qilib olingan. Qabul qilingan mazkur DTSning e’tiborli tarafi shundaki, o‘quvchilarda o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyotda qo‘llay olish, tayanch va fanga oid kompetensiyalarga ega bo‘lish jihatlarini shakllantirish va rivojlantirish alohida inobatga olingan. Kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o‘zini o‘zi rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, milliy va umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda foydalanish kabi tayanch kompetensiyalarning o‘quvchilarda shakllantirilishi bitiruvchilarning aqlan va ruhan barkamol topishiga, kelajak hayotda dadil va mustahkam qadam tashlashiga zamin hozirlaydi.

Kompetensiya tizimi ko‘pincha quyidagi komponentlardan iborat bo‘ladi:

1. Bilim: Nazariy bilimlar va tushunchalar.
2. Ko‘nikmalar: O‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash qobiliyati.
3. Shaxsiy sifatlar: Mas’uliyat, jamoa bilan ishlash va boshqaruv qobiliyatlari.

Pedagogik kompetensiya – bu o‘qituvchining o‘quvchilar bilan samarali ishlash, ta’lim jarayonini tashkil etish, o‘quvchilarga bilim, ko‘nikma va malakalarni uzatish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlar yig‘indisidir. Pedagogik kompetensiya o‘qituvchining o‘z ishini yuqori darajada bajarishi uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Bu kompetensiya nafaqat o‘qituvchi uchun, balki ta’lim tizimining umumiy sifatini yaxshilash uchun ham juda muhim hisoblanadi.

Pedagogik kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari:

1. Ta’lim va tarbiya metodologiyasi va uslublari. O‘qituvchi ta’lim jarayonini samarali tashkil eta olish uchun turli metod va uslublarni bilishi, shuningdek, o‘quvchilarning individual

ehtiyojlariga mos ravishda ularni qo‘llay olish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak. Bu o‘z ichiga guruh ishlari, interfaol metodlar, muammoli o‘rgatish va boshqalarni oladi.

2. Pedagogik bilimlar. O‘qituvchi o‘z sohasiga oid chuqur bilimlarga ega bo‘lishi kerak. Bu nafaqat o‘quv dasturini yaxshi bilishni, balki o‘quvchilarni qanday qilib samarali o‘rgatish, ularga qanday yordam berish va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi.

3. Psixologik bilimlar. Pedagogning o‘quvchilarni tushunish, ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olish, o‘quvchilarni motivatsiya qilish va har birining ehtiyojlarini qondirishga qodir bo‘lishi juda muhim. Psixologik bilimlar yordamida o‘qituvchi o‘quvchilarni ruhiy holatini tahlil qilib, ta’lim jarayonini shunga moslashtirishi kerak.

4. Pedagogik kommunikatsiya. O‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi samarali kommunikatsiya muhim. O‘qituvchi o‘z fikrini aniq va tushunarli tarzda yetkaza olish, o‘quvchilarni eshitish, ularning savollariga to‘g‘ri javob berish, shuningdek, muloqotda konstruktiv va ijobiy usullarni qo‘llay olish kerak.

5. Tarbiyaviy kompetensiya. Pedagogning o‘quvchilarni tarbiyalashda, ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda va axloqiy qadriyatlarni o‘rgatishda qobiliyatlari muhim. Bu o‘qituvchining o‘quvchilarga jamiyatda o‘z o‘rnini topish, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishni o‘rgatishi va ular bilan ijtimoiy jihatdan foydali munosabatlar o‘rnatishi kerakligini anglatadi.

6. Reflektiv kompetensiya. O‘qituvchi o‘z ishini muntazam ravishda tahlil qilib, tajriba va natijalarga asoslanib, o‘z pedagogik faoliyatini takomillashtirishga qodir bo‘lishi kerak. Bu o‘qituvchining o‘z ishini qayta ko‘rib chiqish, xatolardan o‘rganish va doimiy ravishda professional o‘sish uchun zarurdir.

7. Texnologik kompetensiya. Zamonaviy ta’lim tizimida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish juda muhim. Pedagogik kompetensiya o‘qituvchining turli texnologiyalarni, kompyuter dasturlarini va onlayn resurslarni ta’lim jarayonida qo‘llay olish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Bu o‘qituvchining o‘quvchilarga yanada interfaol va innovatsion ta’lim tizimini taqdim etishiga imkon yaratadi.

Pedagogik kompetensiyaning ahamiyati:

1. Ta’lim sifatini oshiradi – Ta’lim jarayonini samarali va interaktiv tashkil etish o‘quvchilarni yanada yaxshi o‘rgatishga yordam beradi.

2. O‘quvchilarni rivojlantiradi – O‘qituvchining pedagogik kompetensiyasi o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

3. Ta’lim tizimini yaxshilashga xizmat qiladi – Ta’lim tizimi rivojlanishiga hissa qo‘shadi, chunki o‘qituvchilar o‘z kompetensiyalarini doimiy ravishda oshirib boradilar.

4. O‘qituvchining professional o‘sishini ta'minlaydi – pedagogik kompeten-siyaning oshishi o‘qituvchining professional o‘sishiga yordam beradi va uni doimiy ravishda Ta’lim tizimining ehtiyojlariga moslashtiradi.

O‘quvchilarda pedagogik kompetensiyani rivojlantirish – bu o‘quvchilarga o‘z bilim va ko‘nikmalarini samarali tarzda Ta’lim jarayonida ishlatish, o‘rgatish va tarbiyalashga qodir bo‘lishni o‘rgatish jarayonidir. Bu kompetensiya o‘quvchilarga faqat bilimlarni o‘zlashtirishni emas, balki bilimlarni qo‘llay olish, boshqalarga uzatish, ta’lim jarayonida faol ishtirok etish, o‘z fikrini aniq va tushunarli tarzda ifodalash, hamda ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatni his qilishni ham o‘rgatadi.

Pedagogik kompetensiyani rivojlantirishda foydalaniladigan metodlar va yondashuvlar:

1. Interfaol metodlar:

O‘quvchilarning o‘zaro muloqotda bo‘lishini ta'minlovchi metodlar, masalan, guruh ishlari, muammoli vazifalar, fikr almashish.

Aqliy hujum (brainstorming), rolli o‘yinlar, simulyatsiya va case study kabi metodlar o‘quvchilarda ta’lim jarayonini faol o‘rganish va muloqot qilishni rivojlantiradi.

2. Tajriba va amaliyotga asoslangan yondashuv:

O‘quvchilarga pedagogik ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun amaliyotga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar, shuningdek, o‘z sinfida va jamoada ishlashga oid tajribalar.

Pedagogik amaliyot va mentorlik dasturlari orqali o‘quvchilarga tajriba orttirish imkoniyatlari yaratiladi.

3. Refleksiya va o‘z-o‘zini baholash:

O‘quvchilarga o‘z o‘qish jarayonlarini tahlil qilish va o‘z faoliyatlarini baholashni o‘rgatish.

Muntazam ravishda o‘z faoliyatini qayta ko‘rib chiqish va o‘zgarishlarni kiritish, bu pedagogik kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradi.

4. Innovatsion fikrlashni rag‘batlantirish:

O‘quvchilarga yangi g‘oyalarni ilgari surish, yaratish va turli pedagogik vazifalarni ijodiy yondashuv bilan hal qilish imkoniyatlari berish.

Bu o‘quvchilarni yangilikka intilish va pedagogik faoliyatda ilg‘or yondashuvlarni qo‘llashga o‘rgatadi.

O‘quvchilarda pedagogik kompetensiyani rivojlantirishning foydalari:

O‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari oshadi — o‘quvchilar o‘z bilim va ko‘nikmalarini boshqalarga etkazish orqali o‘zgaruvchan sharoitda mustaqil qarorlar qabul qilishni o‘rganadilar.

Shu tarzda, o‘quvchilarda pedagogik kompetensiyani rivojlantirish nafaqat o‘quv jarayonini samarali tashkil etishda yordam beradi, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga, ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo‘lishiga va kelajakdagi professional faoliyatlariga katta ta'sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31- dekabr-dagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son Qarori 1-ilovasi. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 03.01.2020 y., 09/20/1059/4265-son

2. Elkonin B.D. Kompetentli yondoshuv. - M.: 2009

3. Muslimov N.A. Kasb Ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. -T.: Fan va texnologiyalar, 2013.

4. Mitrofanov K.G. Uchitelskoe uchenichestvo. // Pedagogika i psixologiya /Podpisnaya nauchno-populyarnaya seriya.-M.: 1991. №6,-80s 8. D.M

5. Baxriddin o‘g‘li, F.O., Abdunabiyevich, F.A., & Norbo‘Tayevna, N. D. (2022). Improving vocational education in primary school students by developing primary mechanisms of national crafts. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(02), 577-580.

MAKTAB O‘QUVCHILARIDA IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Yusupova Ziyoda Ikrom qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika ta‘lim yo‘nalishi magistranti
Email:yusupovaziyoda2001@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishda bir qancha usullar va ular orqali amalga oshirilishi va o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari borasida fikr yuritilgan. Muammoli ta’lim orqali o‘quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirish yo‘llari qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ijodiy qobiliyat, ijodkorlik, ijodiy fikrlash, tafakkur, faollik, mustaqillik, mas’uliyatni rag‘batlantirish, ta’limga texnologik yondashuv, ko‘nikma, malaka, intellekt, faoliyat, muhit, tajriba, iste’dod.

Abstract: This article discusses the development of students’ creative abilities, a number of ways to improve students’ creative abilities and their implementation, and the pedagogical-psychological features of developing students’ creative abilities. Ways of formation are comparatively analyzed.

Key words: creative ability, creativity, creative thinking, thinking, activity, independence, responsibility promotion, technological approach to education, practice, qualification, intelligence, activity, environment, experience, talent.

Bugungi kunda jamiyatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar kelajak avlodning ertangi kuni, uning farovonligi yo‘lida qo‘yilayotgan tamal toshi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning yoshlar bilan bo‘lgan uchrashuvlarida “Ma’lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda”, - deya ta‘kidlaganlar.

Aytishimiz mumkinki, bugungi yosh avlodni rivojlanishida iqtidori, qobiliyatlari, imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga jalb etish, bunda mamlakatimizda qad ko‘tarayotgan zamonaviy innovatsion maktablar faoliyatini kengaytirish, umumta’lim maktab bitiruvchilarini savodxonlik darajasini yanada oshirish masalalari davlatimiz siyosati oldidagi muhim vazifalarga aylanib bormoqda.

Hozirgi vaqtda ijodiy jarayon o‘quvchidan bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va iste’dod bilan birga, shijoat, chidam, aniqlikni talab qiladi. O‘quvchilarning kuchli bilim olishi, ruhiy va jismoniy jihatdan yetuk shaxslar bo‘lib, ulg‘ayishini ta’minlash ularning qobiliyat va iqtidorini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, intelektual salohiyatini yuzaga chiqarish, ular qalbi ongi va shuurida vatanga sadoqat va fidoyilik tuyg‘ularini rivojlantirish ziyolilar oldiga katta mas’uliyat yuklaydi. Ajdodlari buyuk yurtning avlodlari ham buyuk bo‘lishi kerak.

Umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish borasidagi muammolar bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Shuning uchun, “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan.

S.Leytes qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarini tadqiq qilgan yetakchi psixologlardan biri hisoblanadi. U asarlarida bolalarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish bo‘yicha muhim ilmiy asoslarni yaratgan. Leytesning fikricha qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarining tadqiqotlari bir necha muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi: Individual yondashuv, ya’ni har bir bolaning o‘ziga xos individual qobiliyatlari borligi va pedagogik jarayonlarni individual ehtiyoj va imkoniyatlarga moslashtirish orqali qobiliyatlarni samarali rivojlantirish mumkinligini aytgan.

Metadologik yondashuv, ya’ni psixologik testlar, kuzatish, suhbat va boshqa diagnostika usullaridan foydalanish orqali bolalarning qobiliyatlarini baholash va rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar bergan.

Ijtimoiy va madaniy yondashuv ya’ni qobiliyatlarni rivojlantirish faqatgina individual jarayon bo‘lmasdan, ijtimoiy va madaniy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq bo‘lib, oilaviy muhit, ta’lim tizimi, jamiyatdagi qadriyatlar va an’analar qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Leytesning tadqiqotlari bugungi kunda ham qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik amaliyotlar uchun muhim nazariy asos bo‘lib, xizmat qiladi.

Badiiy va ijodiy faoliyatni tashkil qilishda o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir strategiyasini tanlash muhimligini esga olish lozim. Amalda, tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, o‘zaro ta’sir strategiyasini tanlashda odatda ikkita usul qo‘llaniladi:

- tashqi tomondan rivojlanish, shaxsning ichki dunyosiga aralashish sifatida, unga ishlab chiqilgan usullar, faoliyat normalari va xatti-harakatlarini yuklash;

- faollik, mustaqillik, mas’uliyatni rag‘batlantirish, shaxsga hurmat ko‘rsatish, unga xos bo‘lgan imkoniyatlarni ochib berish, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish kabi ichki tomondan rivojlanish.

Ijodkor kishiga xos bo‘lgan bu xususiyatlar faqat demokratik muloqot uslubi tufayli shakllanadi. Bunday holda, o‘qituvchi insonning individual xususiyatlarini, uning tajribasini, ehtiyojlari va imkoniyatlarining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga oladi, shuningdek, u baholashda ob’ektiv, bolalar bilan aloqada ko‘p qirrali va tashabbuskor bo‘lishi kerak.

Eng samarali – bu ijodiy faoliyatga qo‘shma ehtirosga asoslangan muloqot. Ushbu uslubning asosini o‘qituvchining yuqori professionalligi tashkil etadi. Zero, ijodiy izlanishga bo‘lgan ishtiyoq nafaqat kommunikativ faoliyat natijasidir, balki umuman ko‘proq darajada pedagogik faoliyatga bo‘lgan munosabat natijasidir. Ko‘pgina o‘qituvchilarning fikriga ko‘ra, maktab o‘quvchilarining badiiy va ijodiy faoliyatini tashkil qilishning eng muhim sharti – bu nafaqat qiziqishni, nostandart yechimlarga bo‘lgan didni, ahamiyatsiz fikrlash qobiliyatini rivojlantirish bilan emas, balki yangi va g‘ayrioddiy narsalarni idrok etishga tayyorlikni rivojlantirish, ulardan foydalanish va amalga oshirish istagi bilan yaratilgan ijodiy muhitni yaratishdir.

Qobiliyatlar – samarali faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun shart bo‘lgan shaxsning individual psixologik hususiyati hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda qobiliyat tushunchalari juda katta, ammo eng mashhuri taniqli amerikalik olim J.Renzulli tomonidan ishlab chiqilgan qobiliyat tushunchasi bo‘lib, unga ko‘ra qobiliyat uch xususiyatning kombinatsiyasi hisoblanadi:

- Intellektual qobiliyatlar (o‘rtacha darajadan yuqori);
- Ijodkorlik;
- Qat’iyatlilik (vazifaga yo‘naltirilgan motivatsiya).

Qobiliyatli shaxsning ko‘nikma va malakalari ko‘p qirrali va mukammallashgan bo‘ladi. Bevosita qobiliyat-ko‘nikma va malakalarning paydo bo‘lishi jarayonida shakllanadi. Hamma maxsus qobiliyatlarni, inson faoliyatining asosiy turlarini uchga: fan, san’at, amaliyotga ajratish mumkin. Shunga binoan qobiliyatni milliy, badiiy va amaliy deb klassifikasiyalash mumkin. Bu turlarning har biri o‘z navbatida yana ma’lum turlarga bo‘linishini ko‘rish mumkin. Bular:

- Badiiy qobiliyat
- Ilmiy qobiliyat
- Amaliy qobiliyat
- O‘quv qobiliyatlari
- Nazariy va amaliy qobiliyatlar
- Ijodiy qobiliyatlar

Shaxsni ijodiy rivojlantirishda tadqiqotchilar turli xil psixologik maktablar va yo‘nalishlarning yutuqlariga murojaat qilishadi. Bugungi kunda insonning ijodiy salohiyati va ijodiy rivojlanish sur’atini belgilaydigan ko‘plab ichki va tashqi omillar allaqachon ma’lum. Barcha intellektual qobiliyatlar qaysidir darajada ijodiydir, lekin birinchi navbatda bu fikrlash qobiliyatining ajralib chiqishi deya ta’riflanadi. Aksariyat mualliflar ijodkorlikni baholash mezoni sifatida yuqori mahsuldorlikni ta’kidlashadi. Shunday qilib, biron bir universal texnikani yaratish mumkin bo‘lmagani kabi ijodiy rivojlanish darajasini to‘la-tokis aniqlash mumkin emas, bu ham nisbiylikka asoslanadi.

O‘quvchilarda ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi ijodiy qobiliyatlarning tabiati va namoyon bo‘lishini belgilaydigan juda ko‘p turli xil omillarga bog‘liq. Asosan, ushbu omillarni uchta eng umumiy guruhga birlashtirish mumkin.

➢ Birinchi guruhga ijodiy shaxsning shakllanishini belgilaydigan tabiiy moyilliklar va individual xususiyatlar kiradi.

➢ Ikkinchi guruh ijtimoiy muhitning ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi va namoyon bo‘lishiga ta‘sirining barcha shakllarini o‘z ichiga oladi.

➢ Uchinchi guruh - bu ijodkorlik rivojlanishining faoliyatning tabiati va tuzilishiga bog‘liqligi.

Ijodkorlik o‘ziga xos xususiyatdir va u har bir bolada mavjud. Bundan tashqari, ijodkorlik bitta omil sifatida emas, balki har bir shaxsning ma’lum bir odamda turli darajalarda namoyon bo‘lishi mumkin bo‘lgan turli xil qobiliyatlarning birikmasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuning uchun psixologlar hamda pedagoglar uchun barcha bolalar potentsial ijodiy bo‘lishi kerak. Pedagog uchun bolaning o‘ziga xos individual ijodini sezish va uni rivojlantirishga intilish juda muhimdir.

Ijodkorlik faoliyat mobaynida rivojlanadi, ko‘plab tadqiqotchilar ijodiy bo‘lmagan tafakkur uslubining shakllanishining sababini o‘quv jarayonida bolalar doimiy ravishda “yopiq turdagi” vazifalar bilan, ya’ni berilgan elementlar to‘plamiga va yagona to‘g‘ri yechimga ega bo‘lgan vazifalarda deb ta’kidlashadi. Bolalarda mashg‘ulotlar natijasida ilgari shakllangan bilim va faoliyatga asoslangan fikrlash turi shakllanadi. Ijodiy qobiliyatlar, agar bola “Ochiq turdagi” vazifalar bilan ishlash imkoniyatiga ega bo‘lsa, shakllanishi mumkin. Ushbu vazifalar yechim usulini tanlashda to‘liq mustaqillikni anglatadi va muammolarga har qanday yechimni taklif qilishda bolaga ijodiy yondashish imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ta’lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor yo‘nalishlarini izlanuvchi ta’lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta’limga texnologik yondashuv asosida tashkil etilishi o‘quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlaydi. Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilar bilim olishining poydevori hisoblanar ekan, mazkur sinfdan boshlab, o‘quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday ekan o‘quvchilarda ijodkorlik, ijodiy faoliyatni rivojlantirish lozimligi kun tartibidagi muammo bo‘lib qoldi. Zero, o‘quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini e’tiborga olish, ta’limni samarali tashkil etishda darslarni noan’anaviy tarzda o‘tkazish, darslarda innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarida ijodiy faoliyatni rivojlantirish ularni har tomonlama yetuk bo‘lishiga xizmat qiladi.

O‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish- pedagogik muammo sifatida ekanligini tahlil qilar ekanmiz, O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy- axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlovchi, yuksak malaka tajribasiga ega kadrlarni tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- yil 28- yanvardagi PF-60-son Farmoni asosida “2022- 2030- yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilinganligi ayni mazkur muammolarni bartaraf etishga qaratilganligini e’tirof etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasiyaning “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni- T.:2020-yil. 23-sentabr//O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

2. Mirziyoyev Sh.. “2022- 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni.

3. Mirziyoyev Sh.. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni.

4. F.I.Xaydarov N.I.Xalilova “Umumiy psixologiya” Toshkent-2009

5. Alieva E.G. Ijodiy qobiliyat va uning rivojlanish shartlari // Ta’lim faoliyatini psixologik tahlil qilish M.: IPRAN. 1991.

6. Ponomarev Ya.A. Ijodiy fikrlash psixologiyasi.- M., 1960

7. Vygotskiy L.S. Ta’lim psixologiyasi // Psixologiya: klassik asarlar. № 3. - M., 1996

ADABIYOT – MILLAT TAYANCHI

Aliqulova Sevara Shamshiddin qizi
Eliboyeva Sarvinoz Rasulbek qizi
Qo‘shimbatova Aziza Maqsudjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 10-23-guruh

Annotatsiya. Har bir millatning xalq bo‘lib shakllanishida adabiyotning o‘rni beqiyosdir. Adabiyot millat tilining imkoniyati, boyligi, nafosatini namoyish etadigan san’atdir. Har bir millat uchun o‘z ona tili aziz, mo‘tabar va go‘zal. Til va adabiyot bir tan, bir jonki, ularni alohida

tasavvur etish mumkin emas. Milliy til va adabiyotning rivoji millatning madaniy ravnaqiga xizmat qiladi.

Kalit so‘z: adabiyot, til, millat, so‘z, xalq, ijod, she’riyat.

Annotatsion. The role of literature in the formation of each nation as a nation is incomparable. Literature is an art that shows the potential, wealth, sophistication of the national language. For every nation, its mother tongue is dear, dignified and beautiful. Language and literature are one body, one soul, it is impossible to imagine them separately. The development of the national language and literature serves the cultural development of the nation.

Keywords: literature, language, nation, word, people, creativity, poetry.

Til va adabiyot millatni dunyoga tanitadi. Adabiyot millat qalbining ko‘zgusi, ezgu niyatlari, orzu-armonlarini aks ettiruvchi san'at. Boshqacha aytganda, millatlarni bir-biri bilan tanishtiradigan, ularni yaqinlashtiradigan qudratli kuchdir. Bugun tez o‘zgarayotgan dunyoda, globallashuv jarayonlari chuqurlashib borayotgan, turli buzg‘unchi g‘oyalar milliy qadriyatlarimizga, ma'naviyatimizga tahdid solayotgan bir sharoitda ona tilimiz va adabiyotimizni yanada rivojlantirish, unga yoshlarning mehrini oshirish juda muhim ahamiyatga ega vazifadir.

Qadimda ham bizning zaminimizda turli millat vakillari bahamjihat yashab, bir-birlarining tillarini yaxshi bilgan, hurmat qilgan. Ota-bobolarimiz bir necha tilda so‘zlashgan va ijod qilgan. Mamlakatimizda o‘zbek tili bilan bir qatorda boshqa millatlar tiliga berilayotgan e'tibor millatlararo ahillik va hamjihatlikni mustahkamlashda muhim omil bo‘lmoqda.

Yangilanayotgan adabiyot, o‘z navbatida demokratik jamiyatning mustahkamlanishida qudratli qurol vazifasini o‘taydi. Shuning uchun ham mamlakatimizning birinchi Prezidenti I.A.Karimov o‘zining qimmatli «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» deb nomlangan asarida: «Shu maqsadda mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab yurtimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli ishlarning amaliy natijasi o‘laroq, adabiyot va san’at, madaniyat, matbuot sohasi mafkuraviy tazyiqdan butunlay xalos bo‘lganini qayd etish joiz. Har qanday ijod namunasi, badiiy asar sinfiy bo‘lishi va qandaydir g‘oyaga, kommunistik mafkura manfaatlariga xizmat qilishi kerak, degan qarashlar bugun o‘tmishga aylandi. Erkin ijod uchun, milliy qadriyatlarimiz va boy ma’naviyatimizni, xalqimiz tarixini, uning bugungi sermazmun hayotini to‘laqonli va haqqoniy aks ettirish uchun zarur sharoitlar yaratildi», — deb ta’kidlagan edi.

Zamonamiz adabiyoti mavzu nuqtai nazaridan ham, badiiy tasvir tamoyillari jihatidan ham ilgarigi qoliplarga sig‘maydigan, tabiiy ravishda rivojlanayotgan yangi estetik hodisadir. U odamlarga yo‘l ko‘rsatishni zimmasiga olmaydi, o‘quvchiga aql o‘rgatmaydi, hayotiy muallimlikni da’vo qilmaydi, balki badiiy tasvirning nozikligi, ifodalarning favquloddaligi, obrazlarning kutilmaganligi bilan o‘quvchida axloqiy adab, ma’naviy poklanish munosabatlarini uyg‘otadi. Bu adabiyotning jozibasi zohir (tashqi, oshkor)da emas, botin (ichkari, yashirin, sirli)da bo‘lib, badiiy matn zamiriga joylangan bo‘ladi.

Ta’kidlash joizki, o‘zbek milliy adabiyoti chinakamiga rang-barangdir. Uning bag‘rida turli-tuman ijodiy tajribalar kechadi, ijodiy yo‘nalish va oqimlar kesishadi va shu orqali cheksiz olam bag‘rida kechayotgan insonning murakkab dunyosi kashf etiladi. Adabiyot inson istiqboli, ruhan poklanishida ijobiy ta’sir etishiga 1-Prezident Islom Karimovning: «Hech shubhasiz, ziyolilarning ilg‘or qismi bo‘lmish badiiy adabiyot vakillarining xalqimiz qalbini, uning oliy maqsadlari, bugungi hayoti, taqdiri va kelajagini yaqindan biladigan insonlar sifatida jamiyatimizdagi o‘rni va ta’siri beqiyosdir» - deganlar. Shuning uchun ham har bir huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimi badiiy adabiyotni ko‘plab mutolaa qilishlari, ularda yuksak ma’naviy kamolot tamoyillari shakllanishi ayni muddaodir, deb o‘ylaymiz. Chunki, kitobxonlik qalb-shuurini, ayniqsa adabiyot orqali nafaqat badiiy, balki ilm-fan adabiyotlari, sohalar bo‘yicha esa yuridik adabiyotlar orqali kasb mahoratni egallashda ehtiyoj va tushunchalarimizni kengaytiradi, kitob odamga o‘zining “meni” hududidan tashqariga chiqishga nihoyatda katta yordam beradi.

Adabiyot milliydir, u har bir xalq madaniyatining tarkibiy qismi hisoblanadi. Xalqning tarixiy hayoti hamda ruhiyatidagi xususiyatlar adabiyotning milliyligi mazmunini tashkil etadi va

o‘ziga xos milliy shaklni yuzaga keltiradi. Milliy shaklning yuzaga kelishida adabiyot tomonidan uzoq davr mobaynida yig‘ilgan tajriba va an’analarning ham ahamiyati katta bo‘ladi.

Adabiyotning yuksak ma’naviy boyligini shoirlar sultoni Alisher Navoiy ijodisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ya’ni turkiy o‘zbek tilidagi benazir nazmiy misralari bilan inson va insonparvarlikni ulug‘lashga, uning ruhiy olamini yuksaltirishga xizmat qilganligini ko‘ramiz. Alisher Navoiy ma’naviy merosi, qalb-shuuriga aylangan ijodi huquq-targ‘ibot xodimlarini rostgo‘y, adolatli, sabr-toqatli, xalqning tashvishi va dardiga darmon bo‘lishga chaqiradi. Bunday fazilatlarga ega bo‘lgan Vatanimiz himoyachilari xalqning ishonchiga kiradi, insonparvarlik g‘oyalarini puxta egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. I.A. KARIMOV “YUKSAK MA’NAVIYAT YENGILMAS KUCH”.
2. SH.M.MIRZIYOYEV “BUYUK KELAJAGIMIZNI MARD VA OLIYJANOB XALQIMIZ BILAN BIRGA QURAMIZ”
3. “ZIYO” VA “KITOBXON” nomli internet saytlari.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA DARSNI TASHKIL ETISH TARTIBI

Muxtorova Mohinur
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola boshlang‘ich sinflarda darsni tashkil etish jarayonlarini samarali rejalashtirish va amalga oshirish usullariga bag‘ishlangan. Unda dars jarayonida o‘quvchilarning yosh xususiyatlarinihisobga olgan holda turli metod va usullarni qo‘llash zarurligi ko‘rsatilgan. Shuningdek, o‘qituvchilar uchun dars jarayonida bolalarning qiziqishlarini orttirish, ularni faol ishtirok etishiga jalb etish va ularning bilimini oshirish yo‘llari aytib o‘tilgan. Ushbu maqola pedagoglar va boshlangich sinflar o‘qituvchilari uchun dars jarayonini samarali tashkil etishda amaliy yordam berishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich talim, darsni tashkil etish, pedagogik metod, o‘quv jarayoni, faol o‘qitish usullari, ta'lim samaradorligi, o‘quvchilarning yoshxususiyatlari, darsni rejalashtirish, o‘quvchilarning qiziqishinioshirish, pedagogik faoliyat.

Abstract: this article is devoted to the methods of effective planning and implementation of the processes of organizing the lesson in primary classes. It indicates the need to apply various methods and techniques taking into account the age characteristics of students in the course of the lesson. Also, for teachers, ways are mentioned in the course of the lesson to gain children's interests, attract them to their active participation and increase their knowledge. This article can provide practical assistance in the effective organization of the course Process for educators and teachers of beginner classes.

Keywords: beginner training, lesson organization, pedagogical method, educational process, methods of active teaching, educational efficiency, age characteristics of students, lesson planning, increasing the interest of students, pedagogical activity.

Ma’lumki, boshlang‘ich sinflarda ta’lim jarayonini to‘g‘ri tashkil etisho‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda asosiy masala hisoblandi. Bolalar maktabga ilk qadam qo‘yganda, ularning bilim olishga bo‘lgan qiziqishlari, dunyoqarashi,bilim olishga bo‘lgan ijobiy qarashlari asosiy ahamiyatga egadir. Bolalar maktabga kelgandan boshlab ular yangi hayotga qadam qo‘yadi. O‘qituvchi bolalarning yangi qadam qo‘yishida asosiy tayanch hisoblanadi. Shuning uchun, boshlang‘ich sinflarda o‘qituvchi darsni to‘g‘ri tashkil qilishi kerak.

O‘qituvchi birinchi navbatda oldiga maqsad qo‘yishi lozim. Shundagina darsni samarali tashkil qila oladi. Bu maqsad shundan ibortki: bunda bolalarning dunyo qarashini kengaytirish, ilk qadam qo‘yishida to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatish, bolalarning mavzularni o‘zlashtirishiga asos yaratish, kelajakda o‘quv faoliyati uchun zarur bolgan ko‘nikmalarni shakillantirish, odob va tarbiyani o‘rgatib o‘tish kabi maqsadlarni qo‘yishi lozim. Darsni tashkil etishi uchun avvalambor o‘quvchilarga qulay va samimiy muhit yaratish talimning samaradorligini oshiradi. Boshlang‘ich

sinf o‘quvchilari diqqatlarini uzoq vaqt davomida bir joyga toplashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkun .Shu sababli o‘qituvchi dars davomida bolalarni dam olishga chaqirish, interfaol usullarni qo‘llash muhimdir. Darslarda rangli ko‘rgazmalar, audio va vidio materiallardan foydalanish bollalarning darsga bolgan qiziqishlarini oshiradi. Har bir bolaning qobiliyatlarini o‘rganish ham kerakdir. Chunki har bir bola bir biridan o‘qish tezligi, anglab olish qolilyati, tushunish darajasi va boshqa qobilyatlari orqali ajralib turadi. Shu sababli darsda individual yondashuvni qo‘llash, o‘quvchilarga o‘zlarini erkin his qilish, imkonini beradi. Guruhiy ishlash orqali o‘quvchilar o‘zaro muloqot qilish, fikr almashish va birgalikda hamjihatlikda yechim topish kabi ko‘nikmalarni egallaydi.

Shuni ham aytib o‘tish joizki, boshlanlich sinf darslarini tashkil etishda zamonaviy interfaol metodlarni qollash, o‘quvchilarning faolligini oshirishga yordam beradi. Masalan, rolli o‘yinlar, savol-javoblar, "Aqliy hujum" kabi metodlar bolalarning darsga bolgan qiziqishini kuchaytiradi. Shuningdek, hozirgi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o‘quv materiallarini yanada qiziqarli va tushunarli bo‘lishini taminlaydi. Darsning yakuniy qismida o‘tilgan mavzularni takrorlash va o‘quvchilarning qay darajada mavzuni tushunganini bilib, shunga qarab o‘quvchilarni rag‘batlantirish, baholash kerak. Masalan, savol-javob metodi orqali o‘quvchilarning qay darajada mavzuni o‘zlashtirganligini bilib olish va xato bergan savollarini to‘ldirib mavzuni yana bir bor eslatib o‘tish mumkun.

Shunday qilib, boshlang‘ich sinflarda darsni tashkil etishning asosiy maqsadi bolalarni o‘qishga bilim olishga qiziqtirish va ular uchun qulay ijobiy muhit yaratishdir. Dars jarayonida o‘quvchilarning yoshiga mos tarzda moslashtirish, o‘quv materiallarini qiziqarli shaklda taqdim etish va o‘z-o‘zini anglash imkoniyatini yaratish orqali bollalarda mustahkam bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish mumkun. O‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari ijobiy muhit yaratishda muhim hisoblanadi. O‘qituvchi dars jarayonini to‘g‘ri boshqarish va o‘quvchilarning qiziqishlarini oshirishi lozim, bu esa ta'lim sifatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alimova M. "Boshlang‘ich sinflarda ta’lim jarayonini tashkil etish". Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti, 2019

2. Saidov U.(2020)." Pedagogik texnalogiyalar va o‘qitish metodlari". Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi fan va texnologiya nashriyoti, 2020.

3. Mahmudov K va Karimova L. (2022). "Boshlangich ta’limda pedagogik yondashuvlarning samaradorligi". Toshkent: Ta'lim va fan jurnali, 4(1), 45-50.

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO‘Z BIRIKMASI VA GAPNING TAVSIFI

Jumayeva Farangis Komiljon qizi,
Xakimjanova Ruxshona Sobirjon qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabalari

Annotatsiya. O‘zbek tilshunosligida gaplarni tashkil qilish va sintaktik tahlilini amalga oshirishda so‘z birikmasi muhim o‘rin tutadi. So‘z birikmalarining tuzilish tarkibini aniqlash, bog‘lanish usul va yo‘llarini tahlil qilish bugungi kunda ham murakkab hisoblanadi. Mazkur maqolada o‘zbek tilshunosligidagi so‘z birikmalarining va gapning ta’rif va tavsiflari o‘rganildi, misollar orqali dalillandi.

Kalit so‘zlar: *so‘z birikmasi, qo‘shma so‘z, bitishuvli so‘z birikmasi, boshqaruvli so‘z birikmasi, moslashuvli so‘z birikmasi.*

Abstract. In Uzbek linguistics, word combinations play an important role in organizing sentences and performing syntactic analysis. Determining the structure of word combinations, analyzing the methods and ways of connection is still difficult today. In this article, definitions and descriptions of phrases and sentences in Uzbek linguistics were studied and proved through examples.

Key words: *phrase, compound word, conjunction, control phrase, matching sentence.*

Tilshunoslar tomonidan tilning grammatik sathi o‘rganilib tadqiq qilinar ekan, tildagi sintaktik munosabatlar, sintaktik qurilish va turli sintaktik jarayonlar yuzasidan fikr-mulohazalar tahlilga tortiladi. Tilshunoslikda shu kabi barcha jarayonlar sintaksis bo‘limida qamrab olinadi va o‘rganiladi. Tilshunoslik fanida sintaksis so‘z birikmasi sintaksisi va gap sintaksisi qismlariga bo‘lib o‘rganilishi so‘z birikmasining tildagi funksiyasini alohida belgilab olgan holda tahlil va tadqiq etishni taqozo etadi. Dastlab so‘z birikmasi va boshqa til birliklari o‘rtasidagi farqli va o‘xshash jihatlari yuzasidan ilgari surilgan nazariy qarashlarni ko‘rib o‘tamiz.

Bu birliklarning har biri o‘ziga xos grammatik qurilish va funksional xususiyatlarga ega bo‘lgan sintaksisning o‘rganish obyektidir. So‘z birikmalarining hosil bo‘lishida gap emas, aksincha gap qurilishida so‘z birikmalari muhim rol o‘ynaydi. So‘z birikmasi tushuncha ifodalaydi. Gap esa fikr ifodalaydi. Bu ularning farqli jihatlaridan biri hisoblanadi. Gap ham, so‘z birikmalari ham bir va undan ortiq so‘zlardan tashkil topadi. Bu ularning umumiy o‘xshash xususiyatidir. So‘z birikmalari gapga xos bo‘lgan kesimlik shakllarini olganda yoki so‘z birikmalari tarkibidagi so‘zlar o‘rni almashganda gap bo‘lib shakllanadi. So‘z birikmasi va gap o‘rtasidagi farqli va o‘xshash xususiyatlarning shu va boshqa jihatlari tilshunoslar tomonidan o‘rganib e’tirof etilgan.

Yuqorida o‘zbek tilshunosligida so‘z birikmasi va unga yondosh bo‘lgan til birliklari o‘rtasidagi munosabatlar tilshunoslar tomonidan bildirilgan nazariy qarashlar hamda keltirilgan dalillar asosida ko‘rib o‘tildi. Quyida esa so‘z birikmasigagina xos bo‘lgan xususiyatlar va uning turli jihatlari, shu bilan birga bu borada olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda so‘z birikmasi tasnifi yuzasidan asoslangan bir-birini to‘ldiruvchi hamda bir-biriga zid bo‘lgan nazariyalarni tahlil qilgan holda, o‘z fikr-mulohazalarimizni bildirib o‘tamiz. So‘z birikmasining gap va gapda tutgan o‘rnini adabiyotlarda keltirilgan tasniflar orqali tahlil qilamiz.

So‘z birikmasi hokim so‘zning qaysi turkumga oid so‘z bilan ifodalanishiga qarab, ikki guruhga bo‘linadi: otli so‘z birikmasi, fe’lli so‘z birikmasi. Otli so‘z birikmasida hokim so‘z ot va otlashgan so‘zlar bilan ifodalanadi: *shaharning ko‘chalari, hammasidan katta, chumchuqning chug‘ur-chug‘uri, o‘quvchilarning beshtasi, beqiyos o‘lka, katta qishloq.* Fe’lli so‘z birikmasida hokim so‘z sof fe’l bilan ifodalanadi: *kitobni o‘qimoq, daftarga yozmoq, tez yugurmoq, ohista gapirmoq, ta’sirli so‘zlamoq, zavq bilan o‘qimoq.* Kelishik va egalik qo‘shimchalari hamda ko‘makchilar so‘z birikmalari tarkibida so‘zlarni bir-biriga bog‘lashga xizmat qiladi. So‘z birikmalari tarkibidagi tobe va hokim so‘zning hech qanday qo‘shimchasiz, faqat ohang va ma’nosiga ko‘ra bog‘lanishi bitishuv deyiladi: *tez termoq, chiroyli gapirmoq, ishchan o‘quvchi, mehribon murabbiy.* Bitishuvda ergash so‘z vazifasida sifat, ravish hamda ular vazifasidagi boshqa so‘zlar keladi: *qizil gul, tez yurmoq.* Bosh so‘z ot va fe’l so‘z turkumidan iborat bo‘ladi. Tobe so‘zning hokim so‘zga qaratqich kelishigi qo‘shimchasi yordamida, hokim so‘zning esa tobe so‘zga egalik qo‘shimchalari yordamida bog‘lanishi moslashuv deyiladi: *kitobning muqovasi, xonalarning kattarog‘i, bizning sinfimiz, sizning ukangiz.* Tobe so‘zning hokim so‘zga tushum, jo‘nalish, o‘rin-payt va chiqish kelishigi qo‘shimchalari yoki ko‘makchilar yordamida bog‘lanishi boshqaruv deyiladi: *do‘stlarni hurmat qilmoq, g‘alaba uchun kurashmoq, yoshlarga g‘amxo‘rlik qilmoq, sharoitga ko‘ra yondashmoq.*

Keyingi tadqiqot natijalarida ushbu tasnifning kengayganini ko‘rish mumkin. So‘z birikmalari qismlarining grammatik tabiatiga ko‘ra tasnif qilinganda, hokim a’zoning qaysi so‘z turkumidan ekanligi, tobe a’zoning sintaktik vazifasi asosga olinadi. So‘z birikmalari hokim qismning qaysi so‘z turkumidan ekanligiga ko‘ra, quyidagi turlarga ajratiladi: 1) otli birikma; 2) fe’lli birikma; 3) sifatli birikma; 4) ravishli birikma; 5) modal so‘zli birikma. Otli birikmaning hokim so‘zi vazifasida ot, otlashgan so‘zlar keladi va u quyidagi ko‘rinishlarga ega bo‘ladi:

- hokim qism vazifasida ot keladi: *g‘ayratli odam, samimiy inson, ezgu niyatli kishi.*
- hokim qism sifatida olmosh keladi: *bolaning o‘zi, Karimaning o‘zi.*
- hokim so‘z sifatida otlashgan sifat keladi: *kishilardan eng mardi, qizlarning sarasi.*
- hokim qism vazifasida otlashgan son keladi: *talabalarning beshtasi, o‘quvchilardan biri.*
- hokim qism vazifasida otlashgan olmosh keladi: *tilaklarning barchasi, kutib oluvchilarning hammasi.*

- hokim so‘z vazifasida otlashgan sifatdosh keladi: *onamlarning aytganlari, bolalarning o‘qiyotgani va h.k.*

- hokim qism vazifasida otlashgan ravish keladi: *ko‘p so‘zning o‘zi, ishlarning ko‘pi.*

- hokim so‘z sifatida otlashgan undov so‘z keladi: *ularning dod-voyi, bolalarning urasi.*

- hokim so‘z vazifasida otlashgan taqlid so‘z keladi: *otlarning dupur-dupuri, toplarning gumbur-gumburi.*

Ko‘rinadiki, otli so‘z birikmasi qismlari bitishuv, moslashuv va boshqaruv yo‘li bilan grammatik aloqaga kirishadi. Otli birikma so‘z shakli bilan so‘zning (leksemaning) yoki ikki so‘z shaklining bog‘lanishidan hosil bo‘ladi.

Fe’lli birikmaning hokim qismi fe’l bilan ifodalanadi: *tez ishlamoq, oldinda yurmoq kulib gapirmoq, diqqat bilan tinglamoq.* Fe’lli birikmaning qismlari o‘zaro bitishuv va boshqaruv yo‘li bilan bog‘lanadi. Fe’lli so‘z birikmasi so‘z shakl bilan so‘zning (leksemaning) o‘zaro bog‘lanishidan yuzaga keladi.

Sifatli birikmada hokim so‘z otlashmagan sifat bilan ifodalanadi, birikmaning qismlari boshqaruv yo‘li bilan sintaktik munosabatga kirishadi: *akasidan kuchli, singlisidan ziyrakroq.*

Ravishli birikmaning hokim so‘zi otlashmagan ravish bilan ifodalanadi. Ravishli so‘z birikmalarida tobe va hokim qismlar o‘zaro boshqaruv yo‘li bilan bog‘lanadi: *raketadan tez, toshbaqadan sekin.*

Modal so‘zli birikmada modal so‘z birikmaning hokim so‘zi sifatida keladi. Birikma boshqaruv yo‘li bilan tuziladi: *bizga kerak, o‘quvchilarda bor.* Sifatli, ravishli, modal so‘zli birikmalar ham fe’lli birikma singari so‘z shakl bilan so‘z (leksema)ning o‘zaro bog‘lanishi natijasida hosil qilinadi.

So‘z birikmalari tobe qismning sintaktik vazifasiga ko‘ra, quyidagi turlarga bo‘linadi: a) aniqlovchili birikma; b) to‘ldiruvchili birikma; d) holli birikma.

Aniqlovchili birikmalarning tobe qismi aniqlovchining barcha turlari vazifasini bajaradi. Shunga ko‘ra, ularni: 1) sifatlovchili birikma, 2) qaratuvchili birikma, 3) izohlovchili birikmalarga ajratish mumkin. Masalan: *yozma ish, ilmiy maqola, beshta kitob, allaqanday ovozlar* – sifatlovchili birikma; *iqtisodiyotning taraqqiyoti, maktab hovlisi* - qaratuvchili birikma; *o‘qituvchi Salimova, professor Qodirov* – izohlovchili birikma. Shuningdek, aniqlovchili birikma bitishuv va boshqaruv yo‘li bilan tuziladi.

Tobe qismi to‘ldiruvchi vazifasini bajaradigan so‘z birikmasi to‘ldiruvchili birikma deb yuritiladi. Bunda qismlar o‘zaro boshqaruv yo‘li bilan birikadi. Masalan: *yoshlarga nasihat qilmoq, odamlarni qadrlamoq, talabalar uchun darslik, ilm-fan haqida so‘zlamoq.*

Holli birikmada so‘z birikmalarining tobe qismi hol vazifasini bajaradi. Holli birikmaning tobe va hokim qismlari o‘zaro bitishuv yoki boshqaruv yo‘li bilan bog‘lanadi: *yangicha fikrlamoq, birga ishlamoq, maktabdan qaytmoq, erta boshlamoq.*

Shuni aytish kerakki, keltirilgan ushbu tasniflar an’anaviy tilshunoslik tadqiqotlarida yoritilgan. Bunda mazmuniy sintaktik munosabatlarni umumlashtirgan holda turlarga ajratilgan. So‘z birikmasiga oid munosabat turlari tahlil qilinib, quyidagicha turlarga ajratilgan:

- obyektli munosabat (to‘ldiruvchi-to‘ldirilmish munosabati);
- atributiv munosabat (sifatlovchi-sifatlanmish munosabati);
- kordinativ munosabat (qaratuvchi-qaralmish munosabati);
- ikki tomonlama munosabat.

Atributiv birikma aniqlovchilik munosabati orqali hosil bo‘lgan birikmadir. Lekin predikativlik yo‘li bilan aniqlash bunga kirmaydi, chunki bunda belgi hukm yo‘li bilan bildiriladi, atributiv munosabatda esa predmetning belgisi o‘ziga qo‘shilib, bir murakkab tasavvur holida beriladi. Demak, bu birikma aniqlovchi va aniqlanmishdan hosil bo‘ladi. Atributiv birikma material jihatidan bir qancha ko‘rinishlarga ega:

1) Sifat + ot
2) ot + ot
3) son +ot
4) olmosh +ot

5) sifatdosh + ot va boshqalar.

Obyektli birikmaga boshqaruv yo‘li bilan bog‘lanish natijasida hosil bo‘lgan birikmalar kiradi. Bunda tobe elementning hokim so‘zga munosabati kelishik affikslari va ko‘makchilar yordami bilan ifodalanadi. Bular tobe holatdagi predmet-obyektning harakat, belgi bilan bo‘lgan munosabatini ko‘rsatadi.

Releliv birikmaga tobe so‘zning hokim elementga bitishuv yo‘li bilan hosil bo‘lgan birikmalar kiradi. Bu harakat va uning belgisi ma’nosini, shularning munosabatini ifodalaydigan holli birikmadir. Bu birikmalarning material jihatdan ko‘rinishlari:

1) Ravish + fe’l

2) ravishdosh + fe’l

3) ot + fe’l

Ko‘rinadiki, har ikkala tasnifda ham so‘zlarning munosabatga kirishish yo‘llari va birikma turlari aytib o‘tilgan bo‘lib, avvalgi tasnifda obyektli munosabat bunda to‘ldiruvchi to‘ldirilmish asosidagi birikmalarga ishora qilgan bo‘lsa, keyingi tasnifda obyektli birikma bu boshqaruv yo‘li bilan hosil qilinadi, deb ta’kidlangan bo‘lsa-da, aslida to‘ldiruvchili birikma nazarda tutilgan.

Atributli birikma uchun avvalgi tasnifda sifatlovchi sifatlanmish, keyingi tasnifda aniqlovchi aniqlanmish munosabati aytib o‘tiladi. Ikkinchi tasnifdagi fikr aniqroq, deb o‘ylaymiz, chunki aniqlovchi faqat sifatlovchi sifatlanmishdan iborat emas, balki uning boshqa turlari ham mavjud bo‘lib, ularning barchasi atributli birikmaga xosdir, deb o‘ylaymiz. So‘z birikmalarining grammatik xususiyatlari hamda so‘z birikmalarida so‘zlarning bog‘lanish usullariga ko‘ra, bir qancha tasniflarni ko‘rib o‘tar ekanmiz, tilshunoslikka oid darslik va o‘quv qo‘llanmalarda so‘zlarning bog‘lanish usullari tasnifida boshqaruv yo‘li bilan bog‘langan so‘z birikmalari to‘g‘risida turli fikrlarni ko‘rish mumkin. Tobe so‘z vazifasida ravishdosh *(shoshilib gapirdi)*, sifatdosh *(o‘qigan bola)* yuzaga chiqqan birikuv ham bitishuvli birikma sifatida qaraladi. Vaholanki, bu yerda ravishdosh ko‘rsatkichi -ib fe’lni fe’lga *(shoshilib gapirdi)*, sifatdosh shakli -gan fe’lni otga *(o‘qigan bola)* bog‘lash uchun xizmat qiladi. Shuningdek, bularning morfologiyada lug‘aviy- sintaktik shakl sifatida qaralishi ham ular hosil qilgan birikuvni bitishuvli emas, balki boshqaruvli birikuv sifatida baholashni taqozo etadi. Boshqaruvni amalga oshirayotgan vositaga bog‘liq ravishda kelishikli boshqaruv, ko‘makchili boshqaruv, ravishdoshli boshqaruv, sifatdoshli boshqaruv kabi turga ajraladi [Sayfullayeva, Mengliyev, 2009, 309].

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilshunosligida so‘z birikmasi tuzilish strukturasiga ko‘ra, grammatik munosabatga kirishishiga ko‘ra, ba’zi shakllarda so‘zga, ba’zi o‘rinlarda gapga tenglanishiga ko‘ra murakkab tuzilma hisoblanadi. Ular uchun ayni bir qolipni belgilab olish qiyin hisoblanadi. Shuningdek, so‘z birikmasi tarkibida o‘rganilayotgan nomli birikmalarni ham qayta ko‘rib chiqish zaruriyat kasb etadi. Bir so‘z bilan aytganda, so‘z birikmasi tasnifi va uni o‘rganish masalasi bugungi kunda ham dolzarbligicha qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anorbekova A., Mirzayeva Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent, 2011.

2. G‘ulomov A., Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Sintaksis. - Toshkent, 1965.

3. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis). – Toshkent, 1995.

4. Muhiddinova H., Xudoyberganova D. va b. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent, 2006.

5. O‘zbek tili grammatikasi. II tom. (mualliflar jamoasi). – Toshkent, 1978.

6. Sayfullayeva R., Mengliyev B. va b. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent, 2009.

7. Sharipov M. Hozirgi o‘zbek tilida so‘z birikmalari sintaksisi. – Toshkent, 1918.

8. Toshnazarova D., Ibragimova A. So‘z birikmalari ta’rifiga yangicha yondashuv. Til va adabiyot ta’limi jurnali, 4-son. – Toshkent, 2020.

9. M Kurbanova, Hozirgi zamon o‘zbek tili (Sodda gap sintaksisi uchun materiallar), 2002.

MILLIY TARAQQIYOT YO‘LIDA YOSHLARNI MA’NAVIYATLI QILIB TARBIYALASHNING AHAMIYATI

Xasanova Parvina Toxirjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
e-mail: aasel4903@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy o‘zlikni asrash yo‘lida yoshlar ongini yot g‘oyalardan himoya qilish maqsadida bir qator amalga oshirilishi kerak bo‘lgan chora tadbirlar va bu maqsad yo‘lining naqadar ahamiyatli ekanligi to‘g‘risida fikr va mulohazalar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya, ta’lim, vatanga muhabbat, o‘zlikni anglash, barkamol shaxs, komil inson, madaniyat, milliy taraqqiyot, yoshlar ma’naviyati, qadriyat, an’ana, kitobxonlik, ma’naviy globallashuv, yot g‘oyalar.

Annotation: In this article, in order to protect the minds of young people from foreign ideas, in order to preserve the national identity, a number of measures should be taken and the importance of the path to this goal is expressed.

Key words: education, education, love of country, self-awareness, perfect personality, perfect person, culture, national development, youth spirituality, value, tradition, reading books, spiritual globalization, foreign ideas.

Zamon shiddat bilan taraqqiy etar ekan yangi fikr, yangi g‘oyalar ham o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib boraveradi. Biz texnologiya asrida yashamoqdamiz. Bu esa yer sayyorasining bir nuqtasidan turib boshqa bir nuqtasi bilan bog‘lananishimiz va ma’lumotlar almasha olishimiz uchun imkoniyatlar eshigini ochib beradi. Ammo biz nazarda tutayotgan imkoniyatlardan ongli ravishda to‘g‘ri foydalana olish uchun har bir insonda ma’naviyat shakllanmog‘i lozim. Yoshlarni yot g‘oyalardan asrash, ularni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimovning ushbu so‘zlari aslida hammamizni ogohlikka chaqiradi. “Tarbiyachilar, olimlar, domlalar tomoshabin bo‘lib o‘tirmasligi lozim. Farzandlarimizni kim to‘g‘ri yo‘lga soladi, kim ularning ongini tozalaydi, kim ularga haq gaplarni gapirib, hayotda o‘z e’tiqodiga suyanib yashashga o‘rgatadi, tarbiyalaydi? Yoshlarning to‘g‘ri yo‘lni tanlashda kim birinchi bo‘lib yordam berishi kerak, ularga kim tayanch bo‘lishi lozim?”

Ma’lumki, iqtidorli ammo sodda yoshlarimizni turli va’dalar bilan og‘dirib, chet elga o‘qish yoki sayohatga yuboradigan nohukumat fondlarining asl qing‘ir maqsadlari oshkor bo‘lmoqda. Ular go‘yoki O‘zbekistonga yordam berish (ya’ni yoshlarimiz o‘qib kelsa, chet el tajribasini ulardan biz ham o‘rganamizda) niqobi ostida o‘z mamlakatlariga olib ketib, iqtidorli yoshlarimizni chalg‘itib, shohona hayot va’da qilib, o‘sha yerda olib qolishga urinmoqdalar yoki hali ongi yetarli shakllanib ulgurmagan yoshlarni o‘z vatanlariga qarshi qayramoqdalar. Maqsad ravshan – iqtidorli yoshlarni ongiga kishan solib o‘zi istagan yo‘ldan boshlash. Shu boisdan ham har bir yosh qalbida vatanga muhabbat tuyg‘usi tomir otmog‘i , ma’naviyat bilan yo‘g‘rilmog‘i lozim.

“Vatanga muhabbat hissi odamning qalbida tabiiy ravishda tug‘iladi. Ya’ni inson o‘zligini anglagani, nasl nasabini bilgani sari yuragida Vatanga muhabbat tuyg‘usi ildiz otib yuksala boradi.” Bu ildiz qancha chuqur bo‘lsa, tug‘ilib o‘sgan yurtga muhabbat ham shu qadar cheksiz bo‘ladi”. Inson ma’naviyati o‘sgani sari dunyoqarashi ham o‘zgaradi.

Davlatimiz yoshlar bandligini ta’minlash maqsadida tadbirkorlikka keng yo‘l ochib bermoqda. Lekin, bizda iqtisodiy tarbiya bilan bir qatorda ongli o‘z-o‘zini boshqarish tarbiyasi to‘laqonlicha shakllanmagan.

Hammamizga ma’lumki, katta Avtomobil kompaniyasi sohibi “Ford” o‘z biznesini bir necha gazeta chop etib sotishdan boshlagan va tushgan foydaga yanada mukammalroq uskuna sotib olgan. Tinimsiz mehnat mevasi, ya’ni “Ford” kompaniyasini hozir dunyo tan olgan. Shu o‘rinda savol tug‘iladi. Nega bizning deyarli ko‘pchilik yoshlarimiz ham xuddi shunday, ya’ni barchasini kichik faoliyatdan boshlashga va yuqori natijaga bosqichma-bosqich sabr bilan, matonat bilan

erishishni emas, balki birdan “moyli joy”ga ega bo‘lishni xohlashadi? Bu o‘rinda ma’naviy hayotni asosiy yo‘nalishlarini to‘g‘ri belgilash ahamiyatli bo‘lib qolmoqda.

“Ma’lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda”.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘zining “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyida so‘zlangan nutq. 2017yil 30iyun.

Prezidentimizning bu masalada aytgan yuqorida fikrlari ham so‘zimizni isbotlaydi. Davlatimiz konstitutsiyasida ham yoshlar uchun alohida moddalar ishlab chiqilgan. Jumladan Konstitutsiyada belgilangan XIV bob 79-moddada Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta’minlashi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag‘batlantirishi, yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi uchun, ularning ta’lim olishga, sog‘lig‘ini saqlashga, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo‘lgan huquqlarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratishi haqida so‘z yuritilgan. Milliy taraqqiyot yo‘lida yoshlar borasida bundan ham kerakli ishlar qilinmoqda va rejali hamkorliklar hamma jarayonlar amalga oshirilmoqda. Ulardan eng ko‘zga ko‘rinarlisi kitobxonlikni targ‘ib qilish desam mubolag‘a bo‘lmaydi. Axir bugun bitta kitob o‘qigan bola ertaga o‘nta televizor ko‘rgan bolani boshqaradi. Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida quyidagi paytni aytib o‘tadi: “Hayo, nomus imona dalildur, hayosiz doimo xor-u zalildur. Uyalma ma’rifat hosil qiluvdan, Maorifsiz kishilar murda dildur.” Muddao shuki, biz kitobxonlikni yana ham kuchliroq isloh qilishimiz uchun o‘tmish allomalarimiz asarlarida qayd etilgan ta’lim-tarbiyaga oid meroslarini chuqur o‘rganib, tadqiq etib, ulardagi eng ilg‘or tajribalarni hozirgi zamon pedagogik jarayonlarga dadil tadbiq etishimizdan iborat.

Biz ma’naviy globallashuv asrida yashayotganimiz ma’lumki, yoshlarni o‘zga g‘oyalardan asrash uchun ham kurashmog‘imiz lozim. Dunyoda nimalar bo‘layotgani siz-u bizga begona emas. Qaysidir mamlakatlarda yigit va qizlar nigohsiz yashashadi, keyin yo turmush qurishadi, yoki ajralib ketishadi. “Okna” ko‘rsatuvida esa bir rus millatiga mansub ayol o‘z erini xiyonat qilishi mumkinligini, erkak va ayol teng huquqliligini shama qilib, o‘zi ham xiyonat yo‘lidan yurishga haqli ekanligini gapirgan. Yoki yana bir ko‘rsatuvlarning birida bir qiz ikki yigit bilan tanishib, ular bilan obdan birga bo‘lib yurgandan so‘ng birini tanlaydi. Bu kabi nomaqbulchiliklar bizning mentalitetimizga aslo to‘g‘ri kelmaydi. Ammo afsuski, biz qoralayotgan hayot ayrim yoshlarimiz ongini egallab, o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Axloq me’yorlari ustun bo‘lishi kerak bo‘lgan har qanday jamiyat o‘z farzandlarini buzuq g‘oyalardan asrashi lozim. Zeroki, axloqsizlik avj olgan jamiyat vaqt o‘tib, tanazzulga yuz tutadi. Aynan shu kabi sabablarni bartaraf etish maqsadida O‘zbekistion Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori ta’sis etildi. Unga ko‘ra:

Yoshlarning bandligini ta’minlash va ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilish bo‘yicha ishlarni mutlaqo yangi tizim asosida tashkil etish va amalga oshirish maqsadida “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi qabul qilindi.

Yoshlar bilan doimiy muloqot qilish mazkur sohadagi dolzarb muammolarni aniqlash va hal etishda davlat organlari va jamoat tashkilotlari faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Shu bilan birga, amalga oshirilgan ishlarning tahlili bu borada ayrim muammolar saqlanib qolayotganligini ko‘rsatmoqda. Xususan:

Birinchidan, yosh avlod ongiga Vatanga sodiqlik va uning taqdiri uchun daxldorlik hissini singdirishga, ularda yot g‘oya va qarashlarning salbiy ta’siriga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar yetarli darajada samara bermayapti;

Ikkinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash, shuningdek, ekstremizm, terrorizm va boshqa buzg‘unchi g‘oyalarga nisbatan murosasizlikni shakllantirish yuzasidan davlat organlari va jamoat tashkilotlarining faoliyati hamon talab darajasida emas;

Uchinchidan, o‘quvchi-yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish uchun zarur bo‘lgan madaniy-ko‘ngilochar obyektlar, maktabdan tashqari ta’lim muassasalari, shu jumladan, joylarda turli ijodiy va ta’lim to‘garaklari, sport seksiyalarining yetishmasligi bolalarning sog‘lom ruhda tarbiyalanishiga va to‘g‘ri hayot yo‘lini tanlashiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda;

To‘rtinchidan, o‘qituvchi va murabbiylarning ijtimoiy mavqeyi va nufuzi pasayib ketganligi, ularni moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish tizimi bugungi kun talabiga mutlaqo javob bermasligi yosh avlodni o‘qitish va tarbiyalash hamda mustaqil dunyoqarashini shakllantirish borasida jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda;

Beshinchidan, yoshlarning oliy ta’lim muassasalariga qamrab olinish darajasi pastligi, yetakchi xorijiy oliy ta’lim muassasalari bilan o‘zaro hamkorlik yetarlicha yo‘lga qo‘yilmaganligi malakali kadrlarning yetishmasligiga va olib borilayotgan islohotlardan ko‘zlangan maqsadga to‘liq erishilmasligiga sabab bo‘lmoqda;

Oltinchidan, sohada qonun buzilishi holatlarining saqlanib qolayotganligi, shu jumladan, yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga ajratilayotgan mablag‘larning maqsadli sarflanishida nazoratning yetarli darajada emasligi tizimli muammolarni yuzaga chiqarmoqda.

Har bir muammo kun kelib yechimini topadi. Ammo, muhimi biz taraqqiyot yo‘lida yoshlar ma’naviyatini o‘stirish borasida samaraga erishishimiz va buni qo‘ldan boy bermasligimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.Qodirov. Tashqi ta’sir zarari: Nima qilmoq kerak?. Toshkent – Zarqalam, nashr. 2005.

2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2019.

3. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent – “O‘qituvchi” 1992

4. Ilkhomovna, M.S. (2023). Issues in the development of socio-intellectual competence of adult student-youth in incomplete families in higher educational institutions.

5. Ilhomovna, M. S. (2022). Significance and role of pedagogical creativity.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TARBIYA FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Malikova Feruza Olimjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi 2-bosqich magistranti
e-mail: malikovaferuza1999@gmail.com

Annotatsiya: O‘qituvchilarning darslarda pedagogik texnologiya, boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o‘yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o‘rganganlarini hayot bilan bog‘lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradigan fikrlar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: texnikaviy, axborotli, audiovizualli faol fuqarolik pozitsiyasi, mas’uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog‘lom e’tiqodlilik, ma’rifatparvarlik, bag‘rikenglik, ma'naviy, g‘oyaviy, nafosat tarbiyasi.

Abstract: In this article, the use of pedagogical technology in the classroom, interactive methods and educational games in primary school, the use of modern information and communication technologies in teaching elementary education in primary school helps students to think independently, creative research and logical thinking. along with the expansion, ideas are articulated that help them relate what they learn in the lessons to life, increasing their interest.

Keywords: technical, informational, audiovisual active civic position, responsibility, obligation, legal consciousness and culture, deep outlook, healthy beliefs, enlightenment, tolerance, spiritual, ideological, delicate upbringing.

Maktabda bolalarga yangi pedagogik texnologiyalar asosida saboq berish jarayonida muammoli vaziyatlar yaratib, o‘quvchilarning aynan shu yangi mavzu doirasida qanchalik bilimga ega ekanligini tezkor savol - javob metodlaridan, yoki qiziqarli, kutilmagan tarqatmalar asosida dars samaradorligini kuzatish, tajribalarda sinalib kelinmoqda .O‘qituvchi nafaqat o‘quvchiga bilim beradi, balki uning hayotda o‘z o‘rniga ega bo‘lishiga yordam berib, shaxs sifatida jamiyatning faol a’zosiga aylanishiga ko‘maklashadi. Shu boisdan birinchi o‘qituvchi hamma vaqt o‘quvchi xotirasida umrbod qoladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga o‘quvchini tarbiyalashda xalqimizning boy ma’naviy merosi, qadriyatlari muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, o‘qituvchi faoliyatida xalq og‘zaki ijodi, jumladan, maqol, topishmoq, tez aytish, rivoyat, afsona, ertaklardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchini nafaqat dars jarayonida balki, darsdan va sinfdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida ham tarbiyalab boradi. Shu bois tarbiyaviy ishlarni zamon talablari darajasida tashkil etishga harakat qilish, ular mazmunini turli-tuman didaktik vositalar bilan boyitib borish bugungi kun sinf rahbarlari oldida turgan dolzarb muammolaridan biridirKasblarning eng ulug‘i - bu o‘qituvchilik kasbidir. Bu borada boshlang‘ich sinf o‘qituvchini alohida tilga olmoq darkorki, u ilk bor o‘quvchi savodini chiqarib, unga “Ona”, “Vatan”, “Oila” so‘zlarini yozish va o‘qishni o‘rgatadi, ularning mazmunini anglatadi.

Boshlang‘ich sinf darslarini multimedia vositalaridan foydalangan holda tashkil etish orqali o‘quvchilarda ushbu fan bo‘yicha beriladigan turli yo‘nalishdagi ma’lumotlarga, vazifa va topshiriqlarga bo‘lgan qiziqishni yanada orttirish, topshiriq sifatida berilgan amaliy ishlarni video va animatsion usul orqali tasavvur qilgan holatda mustaqil bajarishlari uchun qulaylik yaratuvchi manba sifatida katta ahamiyat kasb etadi.Shu sababdan multimedia vositasi haqida qisqacha ma’lumot:

Multimedia vositalari haqida so‘z borar ekan internet sayti manbalarida u haqidaa quyidagicha ma’lumotlarni uchratishimiz mumkin bo‘ladi:

Multimedia (multi - ko‘p, media - muhit) - bu kompyuter texnologiyalarining soxasi bo‘lib, turli axborot saqlovchi vositalaridagi turli fizik ko‘rinishda ifodalangan axborotlarga ishlov beradi.

Multimedia - bu zamonaviy texnik va dasturiy vositalardan foydalanib, interfaol dasturiy ta’minot ostida boshqariladigan video va audio effektlarning o‘zaro bog‘liqligi bo‘lib, matn, tovush, grafika, foto, videoni birlashtiradi. Bunda ma’lumot turli axborot tashuvchilarida mavjud bo‘lishi mumkin (magnit va optik disklar, audio va video tasmalar).

Multimedianing apparat dasturiy vositalari foydalanuvchi o‘z ish faoliyatida axborotning matn va grafik shakldan tashqari yana foydali audio va video fayllar shakllaridan foydalanish, hamda o‘zlarining animatsiyali rolik va filmlarini yaratishlari mumkin.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchining mas’uliyatli, ko‘p qirrali va murakkab faoliyati zaminida yosh avlodni vatanparvar, odobli, iymon-e’tiqodli qilib tarbiyalash, shuningdek, ularni ilmiy bilimlar bilan qurollantirish kabi muhim vazifalar yotadi. Bularni amalga oshirish esa o‘qituvchining xilma-xil faoliyatiga bog‘liq: bolalarni o‘qitish, maktabdan va sinfdan tashqari ishlarni tashkil eta bilish, o‘tkazish, ota-onalar o‘rtasida pedagogik targ‘ibot ishlarni olib borish va sinf jamoasini shakllantirish kabilar. Bularni hammasi o‘qituvchidan chuqur bilimlarga ega bo‘lishni, o‘z sohasini, bolalarni sevishni talab etadi.

Bugungi kunda taraqqiyot sari odimlab borayotgan Respublikamiz yuksalishi yo‘lida xalqimizning boy tarixi, madaniyati, urf-odatlari bilan faxrlana oladigan va uni o‘quvchi yoshlar o‘ratasida targ‘ib qila oladigan fidoiy o‘qituvchilar zarur bo‘ladi. Shubhasiz bunday o‘qituvchilar boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridir.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining asosiy vazifalaridan biri bizning kelajagimiz bo‘lmish yosh avlodni to‘g‘ri, insonparvarlik ruhida tarbiyalashdan iboratdir. Boshlang‘ich sinflar maktab ta'limining dastlabki bosqichi bo‘lib, bolalar o‘qituvchi rahbarligida ta'limga birinchi qadamni qo‘yadilar.

O‘quvchilar ilk bor o‘quv faoliyatida bilim, ko‘nikma va malakani egallaydilar. O‘qituvchi sinf bilan yolg‘iz ishlaydi va ko‘pincha tarbiyachi sifatida ish yuritadi. O‘qituvchilarning bolalarga bo‘lgan munosabati katta mehribonlik va g‘amxo‘rlik bilan xarakterlanadi. O‘quvchilarning

o‘qituvchilar bilan bo‘ladigan o‘zaro munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish hamda o‘quvchilarning o‘sishi va rivojlanishiga qarab ularni qayta tarbiyalash xususiyati ham sinf rahbari uchun muhim ahamiyatga ega. Maktab Nizomida sinf rahbarining asosiy vazifalari belgilab berilgan. Sinf rahbari barcha o‘qituvchilar bilan birgalikda aloqada bo‘lib, o‘zining sinfi bilan tarbiyaviy ishlarni olib boradi. O‘qituvchilar tomonidan o‘quvchilarga qo‘yiladigan pedagogik talablar birligiga erishadi. Ota-onalar, kun uzaytirilgan guruh tarbiyachilari, jamoatchilik bilan doimo aloqada bo‘lib turadi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida o‘tkazilgan darslar o‘quvchilarning muhim hayotiy yutuq va muammolarga o‘z munosabatlarini bildirishga intilishlarini tarbiyalab, o‘z nuqtai nazaridan asoslashga imkoniyat beradi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatiga yangilik, o‘zgarishlar kiritish bo‘lib uni amalga oshirishda asosan interfaol usullardan foydalaniladi. Bunday darslarda o‘qituvchi o‘quvchilarni faoliyatini dars maqsadiga yo‘naltiradi bu usullarning o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchilarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlikjarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, dars jarayonida fanga bo‘lgan qiziqishlari doimiyligi ta`minlanishi, o‘qituvchi va o‘quvchilarning hamkorligidagi faoliyatining doimiy ravishda tashkil etilishini ta`minlaydi. O‘qituvchi darsga tayyorgarlik ko‘rish mobaynida o‘quv vositalarini darsning rejadagi mavzusiga qarab tanlashi va asosiy e`tiborni qo‘llaydigan metodlari va tanlagan o‘quv vositalariga qaratishi lozim. O‘z darslarida har bir mavzuga mos yangi usullar va texnik vositalaridan o‘z o‘rnida va unumli foydalanishi zarur. Bu esa o‘quvchilarni mustaqil bilim olishga, berilgan aniq mavzu bo‘yicha atroflicha fiklashga va ijodiy faol bo‘lishga yo‘naltiradi. Hozirgi kunda keng qo‘llanadigan usullar “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Debat”, “U kim Bu nima”, “Xotira mashqi”, “eslab qol”, “Sirli sandiqcha”, va boshqa usullardan foydalanib darsni tashkil etsa, dars mazmunli bo‘ladi. Dars davomida kelib chiqqan muammolarni inovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali oson yechimini topish mumkin. O‘qituvchi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarni darsdagi faoliyatini aniq bir maqsadga yo‘naltirib, har bir darsga puxta tayyorgarlik ko‘rgan holda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida olib borishi va o‘quvchilarni ko‘proq mustaqil fikrlashga, fikrlarini erkin bayon etishga o‘rgatib borishi lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining asosiy maqsadi, o‘quvchida savodxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning dunyoqarashi, axloqi, estetik didi, qobiliyati va e’tiqodini rivojlantirib, ma’lum kasb egasi bo‘lishga tayyorlab borishdan iboratdir. Boshlang‘ich ta’lim jarayoni o‘ta mas’uliyatli, murakkab jarayon hisoblanadi. Shu bois bu jarayonda faoliyat yuritish o‘qituvchidan juda katta kuch, matonat, sabr-bardosh, ijodkorlikni talab etadi. Negaki, o‘qituvchi ilk bor o‘quvchi qo‘liga qalam ushlatib, unga harfni, o‘qishni o‘rgatadi, tevarak-atrof haqidagi tasavvurlarini boyitadi hamda ahil sinf jamoasini shakllantirib boradi. Shuningdek, bu vaqtda o‘qituvchidan har bir o‘quvchiga e’tiborli bo‘lish, ularning qiziqish va xarakter xususiyatlarini hisobga olish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O. Hasanboyeva .Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Toshkent. 2016.
2. Davlatova.N. Maktabgacha ta‘lim metodikasi. 2019.
3. O‘. O‘tanov. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti fanidan ma’ruzalar matni,Samarqand-2016.
4. Iskandar, O. (2023). The Organization of the Khorazm Soviet Republic. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(4), 794-798.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SON SO‘Z TURKUMINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA O‘QITISH

O‘razbayeva Jasmina Abduhakim qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Niyozullayeva Shoira Jaloliddin qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boslang‘ich sinflarda son so‘z turkumi darslarini interfaol usullar yordamida o‘tish usullari va yo‘llari haqida yoritib o‘tilgan.Maqolada kltirilgan metodlarning usullariga emas balki aynan son so‘z turkumi darslariga mos kelishiga ko‘proq urg‘u berilgan va shu yo‘nalishda tanlangan.

Kalit so‘zlar: son so‘z turkumi, metod, usul, dars, muammoli vaziyat, charxpalak, aqliy hujum, zig-zag.

Abstract: This article covers the methods and ways of teaching number vocabulary in elementary grades using interactive methods. The article emphasizes the suitability of number vocabulary lessons, rather than the methods of the mentioned methods. 'it is given and chosen in this direction.

Key words: numerical vocabulary, method, method, lesson, problem situation, charkhpalak, brainstorming, zig-zag.

Ona tili fanini o‘qitish qanchalik muhim va dolzarbligini 1-sinflardan boshlab o‘qitilishidan bilish mumkin. O‘zbek tilimizning so‘zlarga boyligi boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish darsliklarida qo‘llangan holatidan ham ma’lum. Son so‘z turkumi ustida olib borilgan lug‘atga oid ishlar o‘quvchilarning mavzuga xos bilimlarini mustahkamlash, kengaytirish bilan bir qatorda, lug‘at zahirasini oshirishga ham katta hissa qo‘shadi.

Son ustida ishlash o‘qitish dasturiga ko‘ra 1-sinfdan boshlansa ham, lekin uni o‘rganish jarayoni, metodik jihatdan qaraganda 4 bosqichga bo‘linadi.Son so‘z turkumi 1-sinflardan boshlab o‘qitilishisa ham, lekin aynan son so‘z turkumi tushunchasi bilan emas, balki narsalarning son-sanog‘ini bildirgan so‘zlar tushunchasi bilan o‘tiladi.Aynan son so‘z turkumi atamasi bilan esa, 3-sinfdan boshlab o‘rgatiladi. Son boshlang‘ich ta’limda elementar nazariy tushunchalar asosida amaliy o‘rganiladi. Lekin 1-bosqichni to‘liq ma’noda sonni amaliy o‘rganish bosqichi deb nomlaymiz. Chunki bu bosqichda umuman hech qanday nazariyasiz son so‘z turkumi bilan ishlanadi va bu 1-sinfning savod o‘rgatish va 1-sinfning 2-yarmini o‘z ichiga qamrab oladi. Shuning uchun son so‘z turkumi haqidagi tushunchani to‘g‘ri shakllantirish uchun zamonaviy metodlardan foydalanishning o‘rni juda uhim sanaladi. Chunki bu yoshdagi bolalarning yosh xususiatiga qarab barcha darslarni iloji boricha interfaol metodlar va o‘yinlardan foydalanib o‘tish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu mavzuni tushuntirish va o‘rgatish jarayonida hayolimga bir qancha metodlardan foydalanib darsni tashkil qilish keladi va men bulardan qaysi biri o‘qitish jarayoni uchun samaraliroq degan maqsad bilan zamonaviy interfaol metodlarning bir nechta turlari bilan tanishib, ularni o‘rganib chiqdim va ushbu maqolani yozishga harakat qildim.

Boshlang‘ich sinflarda son so‘z turkumini o‘qitishda Charxpalak, aqliy hujum, muammoli vaziyat, zig-zag, FSMU metodlarini qo‘llash to‘g‘ri keladi deb o‘yladim. FSMU metodi asosida son tushunchasini o‘quvchilar ongiga to‘g‘ri shakllantirish ustida ishlash jarayoni 3-sinf o‘quvchilarining aqliy darajasiga mos kelishi bilan muhim hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kichik guruhlar bilan ishlash ancha yaxshi samara beradi hamda o‘quvchilarni faollashtirishga ko‘mak beradi. Har bir kichik guruhlarda o‘quvchilarning yoshidan kelib chiqqan holda muammoli vaziyat asosida savollar tuzib chiqiladi. .Savollardagi asosiy mazmun darslikdagi bosqichlar asodida shakllantirilgan bo‘ladi. Shuni ham yodimizda tutishimiz kerakki, boshlang‘ich ta’limda son uch yo‘nalishda o‘rganiladi:

1. Son so‘z turkumiga oid so‘zlarning talaffuzi va ma’nosi ustida ishlash.
2. Sonning grammatik shakllari ustida ishlash.
3. Sonlarning imlosi ustida ishlash.

Bu metodlar son so‘z turkumi mavzusi yuzasidan beriladigan tushunchalarning mohiyatiga, o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasini inobatga olgan holda tanlanishi ham muhi ahamiyatga ega hisoblanadi. Son so‘z turkumining o‘qitish jarayonidagi uch yo‘nalish bo‘yicha har bir guruhga quyidagi muammo orqali mavzu yuzasidan o‘z shaxsiy fikrlarini bayon qilishadi. Birinchi guruh son so‘z turkumiga oid so‘zlarning talaffuzi va ma’nosi ustida ishlashni qay tartibda yo‘lga qo‘yish kerakli haqida o‘z fikrlarini bayon qilishadi. Ikkinchi guruhdan sonning grammatik shakllari ustida ishlash haqidagi fikrlari so‘raladi. Uchinchi guruh esa sonlarning imlosi ustida

ishlash haqidagi fikrlarini bayon qilishadi. O‘quvchilarning bu kabi fikrlari o‘qituvchi tomonidan baholab, rag‘batlantiriladi. Ikkinchi bosqichda esa,shu metod bo‘yicha sabab aytiladi. Sabab jarayonida o‘qituvchi kichik guruhlar uchun bir xil muammo aytadi. Kishilar bir-biri bilan o‘zaro muloqot qilganida soating nechchi bo‘ldi? deb so‘rashadi. Soatdagi raqamlarni so‘raganimizda biz aynan shu so‘roqni beramiz.

Son tushunchani o‘zlashtirishga ko‘maklashadigan asosiy metodik shartlar o‘quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirish, ularni yangi bilim olishlari uchun qiziqtirish hisoblanadi.O‘qituvchi son haqidagi tushunchalarni shakllantirish jarayonini nazoratga olishi, o‘quvchilarning aqliy faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish uchun zamonaviy interfaol metodlar nima ekanligini bilib olishlari va jarayonning xususiyatlarini, son tushunchasini o‘rganish va o‘rgatish qaysi hollarda va qay yo‘sinda tashkil qilingan darslarda boshqalarga ko‘ra natijaliroq bo‘lishini sinab ko‘rib o‘z faoliyati uchun bilib olishi kerak.

Xulosa o‘rnida Sheroziyning quyidagi fikrlarini keltirib o‘tsak bo‘ladi: ”Agar inson ilm nuri bilan o‘z yo‘lini yoritmasa, zulmat va nodonlik ko‘chasida qoladi. Kishi qalbining nuri ilm va ma’rifat bilan baquvvat bo‘ladi. Insoniyatning qadri ilm bilan hosil bo‘ladi. Ilmdan hali hech kim zarar ko‘rgan emas. Ilmni egallab olish esa bir san’atdir.Dunyoda qanday yovuzlik sodir bo‘lgan bo‘lsa,ularning hammasi nodonlik orqali kelib chiqqan. Eng zo‘r halokat nodonlik, insoniylikni bitiruvchi ham nodonlikdur.Yaxshi tahsil ko‘rgan va ilm nuri bilan xulqni yaxshilagan ayol har yerda izzat topadi. Ilm-ayol uchun ziynat. Aqlini nodonlikdan qutqargan har bir ayol nomus, izzat ayollik qadrini tushunib yetadi. Bunday ayol hech bir ishda adashmaydi. Ilmsiz ayol esa,bola tarbiyalashda turli xatolarga yo‘l qo‘yadi”.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qosimova K. va boshqalar Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: “Nosir” nashriyoti. 2009y. B 261.

2. G‘afforova T. G‘ulomova X. 1-sinfda ona tili darslari. Toshkent: Taffakur, 2007y.

3. G‘ulomova X. Yo‘ldosheva Sh. Shermatova U. 4-sinfda ona tili darslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2004y

4. G‘ulomov A. Qodirov B. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 1998y.

BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA ERTAK JANRIGA XOS MATNLAR USTIDA ISHLASH

Jumanazarova Zahro Berdiyor qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Davronova Saida Valijon qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA. Ertak janri insoniyatning qadim zamonlardan beri mavjud bo‘lgan eng muhim va qiziqarli adabiy shakllaridan biridir. U xalq og‘zaki ijodining ajralmas qismi bo‘lib, ko‘plab madaniyatlarda o‘ziga xos ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Ular hayotda yuz beradigan turli muammolarni, insoniy his-tuyg‘ularni va ijtimoiy munosabatlarni aks ettiradi. Quyida ertak janrining asosiy xususiyatlari, strukturalari, temalari va ertak janri matnlari ustida ishlash xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ertak, xalq og‘zaki ijodiyoti, syujet, srtuktura, ertaklarning temalari, ertak qahramonlari.

ANNOTATION.The fairy tale genre is one of the most important and interesting literary forms of mankind, which has existed since ancient times. It is an integral part of folk oral creativity and manifests itself in a unique way in many cultures. They reflect the various problems that occur in life, human emotions and social relationships. The following is talked about working on the main features of the fairy tale genre, structures, themes and texts of the fairy tale genre.

Keywords: fairy tale, folk oral creativity, plot, structure, themes of fairy tales, heroes of fairy tales.

Ertak - o‘zbek xalq og‘zaki ijodining eng qadimiy va eng ommaviy janrlaridan biri. Fantastik xayolot hamda badiiy to‘qimalar asosiga qurilib, didaktik g‘oya tashuvchi og‘zaki hikoyalar ertak deb ataladi.

Ertaklarning tarixi qadimgi davrlarga borib taqaladi va turli xalqlarda o‘ziga xos shakllarda mavjud. Masalan, Yevropa, Osiyo va Afrika xalqlarining ertaklari o‘z madaniyatlarining xususiyatlarini, urf-odatlarini va e'tiqodlarini aks ettiradi. Ertaklar ko‘pincha tarbiyaviy maqsadlarda ishlatiladi va ularning asosiy vazifalaridan biri – axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdir. Ertaklar asosan nasr shaklida yaratilgan. Bugungi kunda ertaklar nafaqat og‘zaki ijod sifatida, balki adabiyot va ommaviy madaniyatda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Zamonaviy yozuvchilar xalq ertaklarini qayta yozib, zamonaviy mavzularni qo‘shmoqda. Shuningdek, kinofilmlar va animatsion filmlar orqali ham ertaklar qayta ishlab chiqilmoqda

Ertakning o‘tkir maroqli syujeti, voqea rivojidagi favqulodda ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi, undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g‘oyaviy yo‘nalishi, unda ezgulik kuchining yaxshilikning doimo g‘alaba qilishi bolalarni o‘ziga tortadi. Ertaklar zamonaviy dunyoda ham tarbiyaviy rolini saqlab qolmoqda. Ular bolalarni ma’naviy-axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirish va hayotiy saboqlar berishning samarali vositasi bo‘lib qolmoqda.

Ertaklarda ko‘pincha yaxshi va yomon, adolat va nohaqlik, sevgi va fidoyilik kabi temalar ko‘tariladi. Bu temalar ertaklarning asosiy motivlarini tashkil etadi. Motivlar, odatda, qahramonning sayohati, qiyinchiliklarni yengib o‘tishi va o‘z-o‘zini topishi bilan bog‘liq. Masalan, "Qizil shapka" ertagida qahramonning yovuzlikka qarshi kurashi va o‘zini himoya qilish yo‘llari tasvirlanadi. Ushbu motivlar nafaqat bolalar, balki kattalar uchun ham muhim ahamiyatga ega, chunki ular insoniyatning umumiy tajribasini aks ettiradi. Ertaklar orqali ko‘plab ijtimoiy muammolar, masalan, adolat, tenglik va inson huquqlari haqida fikr yuritiladi.

Ertaklar, odatda, uch asosiy qismdan iborat: kirish, voqea rivoji va xulosa. Kirishda qahramonlar va ularning muammolari tanishtiriladi. Bu bosqichda, qahramonlarning xarakterlari va ularning atrof-muhit bilan munosabatlari ochib beriladi. Voqea rivojida esa qahramonlar muammolarni hal qilish jarayonida turli qiyinchiliklarga duch keladilar. Ushbu muammolar ko‘pincha fantastik elementlar yoki sehrli ob'ektlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Xulosa qismida esa voqealar natijasi ko‘rsatiladi, va ko‘pincha qahramon o‘z maqsadiga erishadi yoki yutqazadi. Ushbu strukturaviy qism ertaklarning ko‘plab variantlarida umumiy bo‘lib, ularning tahlilida muhim rol o‘ynaydi.

Ertak janri matnlari ham ertakni o‘rganish va o‘qitish jarayonlarida asosiy o‘rin egallaydi. Matnlar ustida ishlash eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Quyida ertak janri matnlari ustida ishlash uchun bir necha asosiy nuqtalarni ko‘rib chiqishimiz mumkin:

a) mavzu tanlash: Ertak uchun qiziqarli va o‘ziga xos mavzu tanlang. Bu o‘ziga xos qahramonlar, fantastik voqealar yoki axloqiy saboqlar bo‘lishi mumkin;

b) qahramonlar yaratish: Ertakning qahramonlari va antagonistlarini aniq belgilab olish. Ularning xarakterlari, maqsadlari va o‘zaro munosabatlari muhim. Har bir qahramonning maqsadi, qobiliyatlari va xususiyatlari aniq bo‘lishi kerak. Ular o‘zaro qanday munosabatda bo‘lishini ko‘rsatish muhim;

c) syujetni qurish: Ertakning boshlanishi, rivojlanishi va yakuni qanday bo‘lishini rejalashtirsh kerak. Odatda, ertaklar qandaydir muammoga duch kelish va uni hal qilish jarayonini o‘z ichiga oladi;

d) tilda o‘ynash: Ertakni yozishda tasviriy va ijodiy til ishlatish, o‘quvchini jalb qilish uchun juda muhim;

e) qayta ko‘rib chiqish, tahrir qilish: Ertak yozgandan so‘ng, ertakni qayta ko‘rib chiqib, struktura, til va qahramonlar rivojini tekshirib chiqish lozim.

Yuqorida keltirilgan ertak matni ustida ishlashga doir ba’zi asosiy punktkar ustida ishlansa, ertak yaratilishi jihattan ancha mukammal va mazmundor holda yaratiladi. Shuningdek, ushbu janrni turli zamonaviy metodlar, xususan, ko‘rgazmali qurollar, zamonaviy aspektlar asosiga

qurilgan hamda o‘quvchilar o‘zlari tomonidan sahnalashtirilgan tarzda tashkil etish bilim oluvchiar o‘rtasida ushbu janrga bo‘lgan munosabatni kuchaytirishi dars. mashg‘uloti saviyasini oshirish imkoniyatini beradi. Ertak janri matni ustida ishlash jarayonida chuqurroq tahlil qilish va yanada batafsil ma’lumot berish janrining turli o‘ziga xos xususiyatlarini kengroq o‘rganishga yordam beradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, ertak janri – insoniyatning muhim madaniy merosi. Ertaklar orqali xalqning qadriyatlari, urf-odatlari va dunyoqarashini saqlab qolish mumkin. Ushbu janr bolalar tarbiyasida, ularga axloqiy qadriyatlarni o‘rgatishda va badiiy tasavvurni kengaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Ertaklar orqali odob-axloq qoidalari, qahramonlik, halollik, va mardlik kabi fazilatlar tarbiyalanadi. Shu bilan birga, ertak janri matnlarini o‘rganish badiiy tahlil, janrning tarkibiy qismlari, timsollar va syujet tuzilmasini aniqlash imkonini beradi. Ertaklar insonning ichki dunyosini va ijtimoiy hayotdagi muammolarni o‘ziga xos tarzda aks ettiradi. Matnlar ustida ishlash natijasida ularning zamonaviy ta'lim va madaniyatdagi ahamiyatini ham o‘rganish mumkin. Umuman olganda, bu ish ertak janri matnlarini chuqurroq o‘rganishning ahamiyatini ta’kidlab, ularning adabiy va madaniy meros sifatida saqlanishi va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Afzalov M. O‘zbek xalq ertaklari haqida. T.: «FAN»
2. M.Jo‘rayev. J. Eshonqulov. Folklorshunoslikka kirish, T: "Barkamol fayz media 2017. O‘ZBEKISTON, 180 b
3. Sarim soqov B. O‘zbek folklorining janr sostavi // O‘zbek folklori ocherklari. Uch tomlik.l-tom. -T.: "Fan", 1988

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATNNI O‘RGANISH BOSQICHLARI

Doniyorova Dinora Kenjaboy qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Tursunboyeva Nurjahon Mahmudjon qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang‘ich sinflarda matnni o‘rganish bosqichlari haqida fikr yuritilgan bo‘lib, darslikdagi matnlar tahlili qilinib ularning ma’no va mazmuni haqida so‘z yuritilgan. Shuningdek, 3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligida berilgan Muhabbat Hamidovaning “Odob” nomli matni tahlili keltirilgan.

Kalit so‘z: Boshlang‘ich sinf, o‘qish, matnni tahlil qilish, tahlil, matn tanlash, o‘qish tezligi.

Abstract:this thesis focused on the stages of text learning in the elementary grades, and analyzed the texts in the textbook and talked about their meaning and content. Also presented is an analysis of the text of the love Hamidova, entitled” decency“, given in the 3rd grade textbook” reading literacy".

Key words: Elementary class, reading, text analysis, analysis, text selection, reading speed.

KIRISH. Mustaqilligimizdan so‘ng yurtimizda ta'lim sohasida ko‘plab yangiliklar va o‘zgarishlar bo‘lmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.04.2019 yildagi PF-5712- on farmoniga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim tizimini tasdiqlash ilgari surilgan. Boshlang‘ich sinf darsliklari hozirda ko‘plab davlatlarning darsliklari bilan sinov muddati o‘tamoqda. Misol tariqasida Finlandiya tizimi asosida yaratilgan darslik haqida so‘z olib borar ekanmiz bu darslik o‘quvchilarning qiziqishlariga mos ravishda ishlab chiqilgan. Fanlarning o‘zaro integratsiyalashganligi o‘quvchilarning salohiyatini yanada oshiradi. Darslikda ijodiy vazifalar va muammolarni hal qilish topshiriqlari ham mavjud.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarida ona tili va o‘qish savodxonligi ta’limining asosiy maqsadi – o‘quvchilarning kommunikativ savodxonlik darajasini oshirish, ularni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo‘naltirish, o‘quvchilar lug‘at boyligini oshirish, fikr mahsulini to‘g‘ri ravon va ongli ifodalashga o‘rgatish ekan, uni amalga oshirishning ishonchli omillaridan biri - matn yaratishning samarali texnologiyalarini ishlab chiqish, uni o‘quv

amaliyotiga izchil joriy etish hisoblanadi. Matn – bu ma'lum bir maqsadga erishish uchun so‘zlar, jumlalar va paragraflardan tashkil topgan ifoda hisoblanadi. Matnlar o‘qish, yozish va muloqot jarayonida muhim ahamiyatga ega. Ular turli ko‘rinishlarda bo‘lishi mumkin: hikoyalar, maqollar, insholar va dialoglar kabi. Matn tuzish bolalarga bir qator foydali ko‘nikmalar va manfaatlar beradi va ular quyidagilar:

1. Matn tuzish bolalarning tasavvurini kengaytiradi va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

2. O‘z fikrlarini aniq va izchil ifodalash ko‘nikmalarini shakllantiradi, bu esa ularning yozma nutqini yaxshilaydi.

3. Matn tuzish jarayonida mantiqiy tahlil va tartibga solish ko‘nikmalari rivojlanadi, bolalar fikrini izchil ifoda etishni o‘rganadilar.

4. Lug‘at boyitish, grammatik qoidalarni o‘zlashtirish va tilni ishlatish qobiliyatini oshiradi.

5. O‘z his- tuyg‘ularini va fikrlarini erkin bayon etish imkonini beradi, bu esa o‘z-o‘zini anglashga yordam beradi.

6. O‘ziga qiziqarli mavzularni tanlash orqali o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Bu ko‘nikmalarni egallagan bola matnni qiyinchiliksiz tuza olishi mumkin bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinflardan matnni o‘rganish jarayoni bolalarning o‘qish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon bir necha bosqichlardan iborat bo‘lib, har biri o‘quvchilarning matnni tushunish va tanqidiy fikrlashini oshirishga qaratilgan.

1. Matnni tanlash. O‘quvchilar uchun qiziqarli va foydali matnlar tanlash muhimdir. Ularning yoshiga mos keladigan tushunarli va ma'lumotlarga boy bo‘lishi zarur. Masalan, ertaklar, qisqa hikoyalar yoki ilmiy maqolalar tanlanishi mumkin.

2. Oldindan ko‘rib chiqish. O‘quvchilar matnni o‘qishdan oldin, matnning mavzusi, muallifi va asosiy g‘oyasi haqida suhbat qilishi kerak. Bu jarayon bolalarning qiziqishlarini oshirishga va matnni o‘zlashtirishga yordam beradi.

3. O‘qish jarayoni. O‘quvchilar matnni o‘qiydilar. Bu bosqichda talaffuz va o‘qish tezligiga e'tibor berish zarur. O‘qish jarayonida o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash, ularga kerakli ko‘rsatmalar berish muhimdir.

4. Tushunishni tekshirish. O‘qishdan so‘ng, o‘quvchilarga savollar berish orqali ularning matnini qanday tushunganini aniqlash kerak. Savollar aniq va qiziqarli bo‘lishi lozim, bu esa bolalar o‘rtasida muhokama va fikr almashinishini rag‘batlantiradi.

5. Muvofiqlik va tahlil. O‘quvchilar o‘qilgan matnni muhokama qilishadi. Ular matnning asosiy g‘oyasi, qahramonlari va voqealar haqida fikr yuritishlari, o‘z nuqtai nazarini bildirishlari mumkin. Bu jarayon tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

6. Ijodiy faoliyat. Matn asosida ijodiy ishlarda e'tibor berish zarur. O‘quvchilar matndan ilhomlanib rasm chizish, dramatizatsiya qilish yoki yangi hikoyalar yozish orqali o‘z ijodiy qobilyatlarini namoyish etishlari mumkin. Bu jarayon ularning bilim doirasini kengaytiradi.

7. Takrorlash va qiyoslash. O‘quvchilar o‘qilgan matnni boshqa matnlar bilan qiyoslash orqali tushunishlarini chuqurlashtirish mumkin. Bu jarayon ularning bilimdoirasini kengaytradi.

8. Natijalarni baholash. O‘quvchilar o‘z o‘qish jarayonlari haqida fikr yuritishadi. Bu baholash nafaqat o‘qituvchisiga balki o‘quvchilarga ham o‘z o‘zgarishlarini tushunishiga yordam beradi.

3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligining 57-betida Muhabbat Hamidovaning “Odob” nomli matnini ko‘rib chiqsak. Ushbu matnni quyidagi bosqichlarda tahlil qilamiz.

1. Matnni tanlab olamiz.

2. O‘qishdan avval uning muallifi ya'ni Muhabbat Hamidova ekanligiga va mavzusiga e'tibor qaratamiz.

3. Matnni talaffuz va o‘qish tezligiga e'tibor bergan holda o‘qib chiqamiz.

4. Matn to‘g‘risidagi quyidagi savollarni o‘quvchilarga beramiz.

a) Muallif hikoya orqali nima demoqchi bo‘lgan.

b) Nima uchun madina maktabga bormadi.

5. Matn birgalikda muhokama qilinadi. Uning qahramonlari Madina, Karima opa, Hakima xola Matluba kelinoyi.

6. Matnga mos rasm chiziladi.

7. Matnni darslikdagi boshqa matnlar bilan solishtiramiz. Ustun jihatlarini sanaymiz.

8. Natijalarni baholaymiz.

Boshlang‘ich sinflarda matnni o‘rganish bosqichlari o‘quvchilarning o‘qish va tushunish qobiliyatlarini rivojlanishiga qaratilgan. Har bir bosqich o‘ziga xos vazifalar va uslublarga ega bo‘lib, ularning bilim va kunikimalarini kengaytirish uchun muhimdir. O‘qituvchilar bu jarayonni samarali tashkil etish orqali bolalar hayotida kitobning ahamiyatini oshirishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi. 29.04.2019-yil

2. G‘ulomova X, Yo‘ldosheva Sh. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qish metodikasi (Ma’ruzalar matni). 2-qism. Toshkent, 2002.

3. 3-sinf “O‘qish savodxonligi” 2023-yil.

4. http//universalpublishings.com.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BADIIY ASAR MATNI USTIDA ISHLASH

Allaberganova Shahrizoda Bozorboy qizi
GulDPI, “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Abdug‘ofurova Feruza Ikrom qizi
GulDPI, “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalar orqali o‘quvchilarda fanga oid tayanch kompetensiya elementlari shakllantirish jihatlari aytib o‘tilgan. Tanlangan metodni qo‘llash orqali o‘quvchilarda do‘stlik, mehr-oqibat, poklik tuyg‘ularini badiiy asar orqali shakllantirish, fikrlarini erkin va teran bildirishga o‘rgatish, bu bilan ularning dunyoqarashini o‘stirish, darslarda topqirlik, zukkolik, tezkorlik hamda faollik kabi qobiliyatlarini yanada takomillashtirish ko‘zda tutilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, badiiy asar, ertak, afsona, rivoyat, do‘stlik, “To‘rt pog‘onali” metodi.

Abstract. This article touches upon the aspects of developing students' basic elements of competence related to science through modern technologies. Using the chosen method, students are offered to develop feelings of friendship, kindness and purity through a work of art, learn to freely and deeply express their thoughts, thereby developing their worldview, ingenuity, resourcefulness, intelligence and further improvement of abilities. such activities are provided.

Key words: Primary education, artistic work, fairy tale, legend, narrative, friendship, "Four-step" method.

Ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning o‘quv-biluv faoliyatini faollashtirish bugungi kunda jamiyatning maktab oldiga qo‘ygan muhim talablardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ularning ijodiy qobiliyati va faolligini o‘stirishdek muhim vazifa darsda faollik prinsipini muvaffaqiyatli qo‘llash darajasi bilan chambarchas bog‘langan.

Boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, yangi yaratilgan “Milliy o‘quv dasturi” asosida chiqarilgan darslikda o‘quvchilarning og‘zaki bilim ko‘nikmalariga alohida e’tibor qaratilgan. O‘qish savodxonligi fani og‘zaki va ijodiy fikrlashni o‘stirish, so‘z boyligini oshirish, to‘g‘ri va ifodali o‘qishga o‘rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyati hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘qish savodxonligi darslari oldiga qo‘yilgan tarbiyaviy vazifaning muvaffaqiyatli hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog‘liq bo‘lib qolmay, balki bolani qurshab olgan hayot, tabiatdagi o‘zgarishlar, turli foydali mehnatlar bilan ham o‘zaro bog‘liq bo‘lishi lozim.

Boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligi darslarini afsonalarsiz, ertak va rivoyatlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Afsona va rivoyatlar bolalarda go‘zallikka muhabbat uyg‘otadigan, poklik tuyg‘ulariga orzuqa bo‘ladigan hissiyotni oshiradigan, tasavvurlar olamini boyitadigan, estetik didni os‘tiradigan, aql- idrokni mustahkamlaydigan, musiqa va tasviriy san’at elementlari bilan bog‘liq bo‘lgan, ozodlik va hurlikning qadrini his qildira oladigan darajada ta’sirchan va sehrli bo‘lishi zarur.

Afsona va rivoyatlar o‘quvchilarning ma’naviy kamol topishiga, qadrlash, e’zozlash kabi tuyg‘ularini rivojlantirishga, eng asosiysi o‘quvchilarning dunyo qarashini o‘zgartirishga, ularning so‘z boyligini oshirishga xizmat qiladi. Badiiy asar orqali o‘quvchilarning ruhiy holatini, asar mualliflariga bo‘lgan munosabatlarini orqali ularning psixologiyasini bilib olishimiz mumkin. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim tizimida ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining milliy tarbiyasi shakllanishida ham afsona va rivoyatlarning o‘rni beqiyosdir. Shuningdek “Shiroq” afsonasida vatanparvarlik, mardlik, jasurlik, insoniylik g‘oyalari ilgari suriladi. Bu rivoyat asosda bolalarning ruhiyati takomillashadi. Afsonalarimizni bolalarga o‘rgatishda har xil vositalar, texnologiyalar bilan ish olib olib borish maqsadga muvofiqdir.

Badiiy asar quyidagi muhim metodik qoidalar asosida tahlil qilinadi:

1. Badiiy asar mazmunini tahlil qilish va to‘g‘ri, tez, ongli, ifodali o‘qish malakasini shakllantirish bir jarayonda boradi.

2. Asarning g‘oyaviy-tematik asoslarini uning obrazlari, syujet chizig‘i qurilish va tasviriy vositalarini tushuntirish o‘quvchilarning shaxs sifatida umumiy kamol topishini, bog‘lanishli nutqini rivojlanishinii ta’minlaydi.

3. O‘quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish asar mazmunini ongli idrok etishning asosi va uni tahlil etishning zururiy sharti hisoblanadi.

4. Sinfda o‘qish o‘quvchilarning bilish faolayitini aktivlashtirish va atrof muhit haqidagi bilimlarini kengaytirish vositasi hisoblanadi.

Masalan 3-sinf darsligida berilgan “Do‘stlik yo‘lagi” rivoyatini tahlil qilamiz. Bu rivoyatda do‘stlik, qon-qarindoshlik, mehr-oqibatlilik, ezgulik kabi g‘oyalar juda ta’sirchan va samimiy tasvirlab berilgan: “Qish kelib, qalin qor yog‘a boshlagan kunlarning birida qo‘shnilardan biri erta turib, darvozasi oldidagi qorni kurab, kata yo‘l tomonga yo‘lak ochibdi. Ishini tugatib qarasa, qo‘shnisi darvozasi oldidan yo‘lak ochib bo‘lgan ekan. Shunda u: “Ertaga vaqtliroq chiqib, birinchi bo‘lib yo‘lak ochib qo‘yaman”, deb ko‘nglidan o‘tkazibdi. Tuni bilan yana qor yog‘ibdi. Haligi odam qorni birinchi kuramoqchi bo‘lib saharda turibdi-da, shosha-pisha ko‘chaga chiqibdi. Ish boshlashdan oldin qo‘shnisi tomonga qarabdi. Qarasa, qo‘shnisining darvozasidan katta yo‘l tomonga yo‘lak ochib bo‘lingan ekan…

Bu kabi tushunchalar 4-sinf o‘qish savodxonligi darsligida ham berib o‘tilgan bo‘lib, buni “Do‘stlikda gap ko‘p ekan” o‘zbek xalq ertagi talqinida “To‘rt pog‘onali” metod orqali ko‘rib chiqamiz.

“To‘rt pog‘onali” metodning bosqichlari quyidagilardan iborat:

“Tushuntirish” bosqichida o‘qituvchi o‘quvchilarga avval oddiy asarni o‘qib, tushuntirib beradi.

“Nima qilish kerakligini ko‘rsatib berish” bosqichda o‘qituvchi o‘quvchilarga topshiriqni qanday bajarish kerakligini amalda ko‘rsatib beradi.

Uchinchi bosqichda o‘quvchilar o‘qituvchi ko‘rsatgan ish harakatlarini takrorlaydi, o‘quvchilar bajarayotgan harakatlar yuzasidan o‘qituvchi o‘z fikrini bildirib, xatolarini to‘g‘rilab turadi.

“Mashq qilish” bosqichida ta’lim oluvchilarning hatti-harakati o‘qituvchi tomonidan nazorat qilib boriladi. O‘quvchilar ish amallarini mukammal o‘zlashtirganlaridan so‘ng, uni mustaqil bajaradilar. “To‘rt pog‘onali” metodning asosiy belgisi o‘quvchilarning harakatlari O‘qituvchi ko‘rsatib bergan harakatlar doirasi bilan cheklanganligidadir. “To‘rt pog‘onali” metodning afzalliklari: ta’lim oluvchilarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda yordam beradi; vaqtdan unumli foydalanish imkoniyati mavjud; oddiy ish bosqichlarini o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi.

Ertakni o‘quvchilarga oson tushuntirish, ertak qahramonlari o‘rniga o‘zlarini qo‘yib ularning hissiyotlarini his qildirish, asar voqealariga qiziqtirish va bundan tashqari ularning aktyorlik mahoratlarini sinash va orttirish uchun asarni rollarga bo‘lib ijro qildiramiz. Bu ertakda qog‘ozvoy va kesakvyning do‘stligi ta’riflangan bo‘lib bir kuni ikkalasi ham do‘st axtarib safarga chiqishgan paytlari uchrashib qolishadi. Shunda birinchi bo‘lib qog‘ozvoy gap boshlaydi:

- Assalomu alaykum, Kesakvoy

- Vaalaykum assalom, - deb zo‘rg‘a alik olibdi Kesakvoy.

- Qani, Kesakvoy, yo‘l bo‘lsin, juda ham xafa ko‘rinasan? – so‘rabdi Qog‘ozvoy,

- Bir joyda yolg‘iz yuraverib juda zerikib kettim. O‘zimga do‘st-birodar axtarib ketyapman, - debdi Kesakvoy…

Kunlardan bir kuni qattiq shamol turibdi. Shunda Qog‘ozvoy juda qo‘rqib ketibdi-da, Kesakvoyga:

- Voy, do‘stim Kesakvoy, chatoq bo‘lyapti-ku?! Ana endi, bizning do‘stligimiz buziladigan bo‘ldi. Shamol bobo qahr bilan kelib, meni sendan ayirib olib ketadi, - debdi qattiq qayg‘urib.

- Men bor ekanman, bunday bo‘lishi mumkin emas. Men bunga yo‘l qo‘ymayman, debdi Kesakvoy. Keyin Qog‘ozvoyning ustiga chiqib uzala tushib yotib olibdi-da, do‘stini Shamol bobo olib ketishidan saqlab qolibdi.

- Ikkovlari xursand bo‘lib turishgan ekan, osmonga Bulut bobo chiqib olibdi. Hamma yoqni qorong‘ilik bosib, bir payt sharros yomg‘ir quyib beribdi. Kesakvoy do‘sti Qog‘ozvoyga qarab:

- Ey do‘stim Qog‘ozvoy, ana endi mendek do‘stingdan ajraladigan bo‘lding. Mana shu yomg‘ir meni birpasda eritib selga qo‘shib olib ketadi-da, sendan ajratib, do‘stligimizga chang soladi, debdi.

- Shunda Qog‘ozvoy do‘stiga qarab:

- Unday deb g‘amga berilma, oshna. Mendek do‘sting bor ekan, bunga yo‘l qo‘ymayman. Men seni o‘rab olib, seni yomg‘irning qahr-g‘azabidan saqlab qolaman... debdi.

Bundan ko ‘rinib turibdiki do‘sting chin bolsa albatta har doim oldingda turadi.

Xulosa qilib aytganda boshlang‘ich ta’limda badiiy asarlarni o‘rganish tanqidiy fikrlay oladigan, boshqalarga hamdard bo‘ladigan, o‘z fikrini ijodiy ifoda eta oladigan barkamol shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Badiiy asarlar yosh o‘quvchilarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va madaniy ongni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Asarni tahlil qilish o‘quvchilarni savol berishga, aloqa o‘rnatishga va o‘z fikrlarini rivojlantirishga undaydi. Turli xil badiiy asarlarni o‘rganish orqali o‘quvchilar turli madaniyatlar va tarixlar haqida tushunchaga ega bo‘ladilar. Bu hamdardlik va tafovutlar uchun minnatdorchilikni rivojlantiradi, yanada kengroq dunyoqarashni rag‘batlantiradi. Badiiy asarlar o‘quvchilarga o‘z his-tuyg‘ularini va fikrlarini ijodiy tarzda ifoda etishga imkon beruvchi vositadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo‘jayeva N.N. O‘qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. -T.: TDPU. 2000.

2. Boshlang‘ich ta‘lim sifati va samaradorligini oshirish: muammolar va yechimlar Respublika ilmiy-amaliy konfrensiya materiallari Toshkent -2014.

3. Jumayev M.E., Yuldasheva M.Yu., Mingbayeva B.U., Mamatova G.A., Levkina M.F. Boshlang‘ich ta'lim fanlarini o‘qitish metodikasi O‘UM. Nizomiy nomidagi TDPU huzuridagi XTXQTUMOHM., 2017.

4. Toirova M.E. 3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi. “Novda”, Toshkent - 2023.

5. Toirova M.E. 4-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi. “Novda”, Toshkent - 2023.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI BADIIY MATN USTIDA ISHLASH ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISH

Valijonova Tursunoy G‘anijon qizi
GulDPI “Boshlangich ta’lim” yonalishi 3-kurs talabasi
Zilola Xojimurotova Muhiddin qizi
GulDPI “Boshlangich ta’lim” yonalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini badiiy matnlar ustida ishlash orqali mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish metodlari yoritilgan. Badiiy matn ustida ishlashning nafaqat bolalarning tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda, balki ularning mustaqil qaror qabul qilish, o‘z fikrini ifoda etish hamda mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishdagi o‘rnini tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada badiiy matn tahlili jarayonida qo‘llaniladigan samarali metod va texnikalar haqida batafsil ma'lumot berilgan. O‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda matn bilan ishlashni qiziqarli va tushunarli usullar yordamida tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, badiiy matn, mustaqil fikrlash, tahlil qilish, pedagogika, o‘quvchilar rivojlanishi, tanqidiy fikrlash, o‘quv metodlari, o‘qitish usullari, ta'lim texnikalari.

Abstract: this article covers methods for the formation of independent thinking skills of Primary School students by working on artistic texts. The role of working on an artistic text is analyzed not only in the development of children's analytical and critical thinking skills, but also in their ability to make independent decisions, express their own opinion and improve logical thinking skills. The article also details the effective techniques and techniques used in the process of artistic text analysis. Recommendations have been made to organize work with the text using interesting and understandable methods, taking into account the age characteristics of readers.

Keywords: primary grade, literary text, independent thinking, analysis, pedagogy, student development, critical thinking, teaching methods, teaching methods, teaching techniques.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mustaqil fikrlashni rivojlantirish juda muhim, chunki bu yoshda asosiy o‘quv ko‘nikmalari shakllanadi va o‘quvchilarning aqliy salohiyati rivojlanishining negizlari yaratiladi. Badiiy matn ustida ishlash orqali bolalarda tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Bu jarayon faqatgina matnni o‘qib, mazmunini anglab yetishdan iborat bo‘lmay, balki o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, o‘z qarashlarini ifoda etishga va o‘qilganlardan kelib chiqib xulosa chiqarishga o‘rgatishni ham o‘z ichiga oladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun badiiy matnning ahamiyati. Badiiy matn o‘quvchilarga qahramonlar xarakteri, voqealar rivoji va muallifning o‘ziga xos yondashuvini tushunish imkonini beradi. Matn mazmunini tahlil qilish jarayonida o‘quvchilar voqealar zanjirini kuzatib, turli nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqadilar. Bu esa ularni chuqurroq fikrlashga, voqealarga o‘z munosabatini bildirishga undaydi. Shu orqali ular o‘zlarining hayotiy tajribalarini kengaytiradilar va mustaqil qarash shakllantirishni o‘rganadilar.

Badiiy matn ustida ishlash metodlari:

1. Savol-javob usuli: Matnni o‘qib chiqqach, o‘quvchilarga mazmunni anglash va tahlil qilish uchun savollar beriladi. Savollar yordamida matndagi voqealar, qahramonlarning xatti-harakati va muallifning niyati haqida o‘ylashga undaladi.
2. Munozara: O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, muhokama qilish imkonini yaratish. Bu usul ularning muloqot qobiliyatini rivojlantiradi, o‘z fikrlarini boshqalar bilan baham ko‘rish imkonini beradi va turli fikrlarni eshitib, o‘z nuqtai nazarlarini boyitishga yordam beradi.
3. Rol o‘ynash (dramatizatsiya): O‘quvchilar matn qahramonlarining obraziga kirib, ularning xatti-harakatlarini sahnalashtiradilar. Bu usul orqali ular qahramonlarning xarakteri va motivlarini chuqurroq tushunadilar, voqealarga nisbatan o‘z qarashlarini shakllantiradilar.
4. Matn davom ettirish: O‘quvchilarga o‘qilgan matn asosida voqealarni davom ettirish yoki yangi sahna yaratish topshirig‘i beriladi. Bu usul bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va ularga voqealarning mantiqiy oqimini tushunish imkonini beradi.
5. Kompyuter va multimedia texnologiyalaridan foydalanish: Animatsiyalar va multimedialar yordamida matn voqealarini jonlantirish bolalarning qiziqishini oshiradi, vizual tasvirlar orqali o‘qilganlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirish natijalari. Badiiy matn ustida ishlash natijasida o‘quvchilar bir qator ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar:

- tahliliy fikrlash: Matndagi asosiy fikrlarni aniqlash va xulosalar chiqarish ko‘nikmalari rivojlanadi.

• tanqidiy fikrlash: Qahramonlarning xatti-harakatlarini baholash, voqealarga o‘z nuqtai nazari bilan yondashish qobiliyati shakllanadi.

• mantiqiy xulosa chiqarish: Voqealar zanjirini mantiqan tahlil qilib, davom ettirish ko‘nikmasi paydo bo‘ladi.

• ijodiy fikrlash: Matn asosida yangi g‘oyalar yaratish, voqealarni boshqacha tugatish yoki rivojlantirish orqali ijodiy qobiliyat shakllanadi.

Xulosa. Badiiy matn ustida ishlash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda samarali vositalardan biridir. Bu jarayon orqali o‘quvchilar nafaqat o‘qish va tushunish, balki o‘qilgan matnga nisbatan o‘z fikrlarini bildirishi, tahlil qilish va ijodiy yondashish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ta’lim jarayonida badiiy matndan foydalanish, o‘qituvchilarga o‘quvchilarni ijodkor, tahlil qiluvchi va tanqidiy fikrlovchi shaxslar sifatida tarbiyalashda katta yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, A. (2018). Boshlang‘ich sinflarda badiiy matn bilan ishlash metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.

2. Abdullaeva, Z. (2019). Badiiy matn va ijodiy fikrlash. Pedagogik mahorat jurnali, 4(2), 47-51.

3. Rafiqova, M. (2020). Boshlang‘ich ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari. Toshkent: Talim texnologiyalari instituti.

4. Niyozov, A. (2017). O‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish. Pedagogika va psixologiya fanlari ilmiy jurnal, 3(5), 33-39.

5. Mamatqulov, O. (2021). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tanqidiy fikrlashga o‘rgatish. O‘zbekiston pedagogik nashriyoti.

BOSHLANG‘ICH TA’LMDA PIRLS TOPSHIRIQLARI USTIDA ISHLASH

Jumanova Soliha G‘ayrat qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lm” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Zakiryayeva Durdona Nazar qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lm” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS topshiriqlari asosida badiiy asarlarni tahlil qilishga o‘rgatishning ahamiyati xususida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, funksional savodxonlik, milliy rejaning maqsadi, PIRLS test topshiriqlari, o‘zbek xalq maqollari, boshlang‘ich sinf, jahon amaliyoti, hikoya, test topshiriqlari, kompetensiya, o‘qish, badiiy asar, ta‘‘lim sifatini baholash.

Abstract. This thesis discusses the importance of teaching primary grade students to analyze works of art based on PIRLS tasks.

Key words: educational system, functional literacy, the purpose of the national plan, PIRLS test tasks, Uzbek folk proverbs, primary class, world practice, story, test tasks, competence, reading, artistic work, ta Assessment of the quality of education.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga muvofiq umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, O‘zbekiston Respublikasining 2030- yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo‘naltirilgan ta’lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan.Yoshlarning intellektual qobiliyatlarini shakllantirish, ularni ijodiy va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi

kunning dolzarb masalalaridan biridir. Yoshlarni jahon andozalariga mos holda tarbiyalash pedagoglar oldidagi muhim vazifalaridan biridir.

Konsepsiya doirasida, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish malakalari va kompetensiyalarining rivojlanishiga alohida urg‘u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta’lim dasturlari va yangi davlat ta’lim standartlarini joriy etish, o‘quvchilarning bilim darajasini baholashda ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro PIRLS, PISA, TIMSS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish nazarda tutilgan. Shuningdek, xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o‘rnatish, o‘quvchi yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish maqsadida hukumat qaroriga muvofiq ishlar olib borilmoqda.

Mamlakatimizdagi o‘zgarishlar, barqaror rivojlanishning yangi strategik yo‘nalishlari va jamiyatning shaffofligi, uni tezkor axborotlashtirish, intensivlashtirish ta’limga qo‘yiladigan talablarni tubdan o‘zgartirdi. Ta’limning yangi modelini joriy etish ta’limni shaxsni rivojlantirish jarayoni sifatida yo‘naltirilgan. Jahon amaliyotiga asoslanib PISA xalqaro tadqiqot dasturi yaratildi.

O‘qish savodxonligi – jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatidir. Ushbu nuqtayi nazar o‘quvchilarning o‘qishdan olingan ma‘lumotlardan foydalanish qobiliyatiga tobora ko‘proq e’tibor qaratadigan zamonaviy jamiyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Asosiy e’tibor tushunishni namoyon qilishdan o‘zlashtirilgan ma’lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda. O‘qish savodxonligining bu ko‘rinishi konstruktiv va interaktiv jarayon sifatida ko‘plab o‘qish nazariyalarini aks ettiradi. O‘quvchining matn bilan ishlashi jarayonida o‘quvchi va matn orasidagi muloqot orqali (shuning uchun ham bu jarayon interaktiv deyiladi) o‘quvchi ma’noni yaratadi (shuning uchun ham bu jarayon konstruktiv inglizcha «construct» – yaratmoq deyiladi). O‘quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo‘lib, ma’no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o‘qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo‘llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o‘quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo‘lishi mumkin. Bular an’anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko‘rinishdagi yozma shakllarni ham o‘z ichiga oladi.

Boshlang‘ich sinf bitiruvchi o‘quvchilarini PIRLS baholash tizimi topshiriqlari asosida badiiy asarni tahlil qilishga o‘rgatishga harakat qilamiz. Unda 4-sinf o‘quvchilariga sinfdan tashqari o‘qish darslarini inobatga olib, “Hikmatli boylik” hikoyasini tahlilga tortamiz. Hikoyada ikki kishi sayohat qilib yurib, bir g‘orga duch kelishgani, g‘orning ichida kumush eshikli xonada bir sandiq kumush tanga, tilla eshikli xonadan ham bir sandiq tilla tanga topishibdi. Har ikkala sayohatchi cho‘ntaklarini va qo‘ynilarini tilla tangaga to‘ldirib olishibdi. Ketmoqchi bo‘lib turishganida yog‘och eshikli xonani ham ko‘rib qolibdilar. Bu xonada yog‘och sandiq ichida to‘la kitoblarni ko‘rib, birinchi sayohatchi: “Kitoblarni bunchalik ichkariga yashirishning nima hojati bor edi? Bu sandiq g‘orning og‘zida tursa ham bo‘lar edi” deb orqasiga qaytibdi. Ikkinchi sayohatchi esa: “Bu sandiqning ichkariga yashirilishining bir hikmati bo‘lsa kerak”, deb tillalarni to‘kib, kitoblardan ko‘targanicha olibdi…

O‘quvchilar matn bilan tanishtirilgach, asarning voqealar rivojini, mazmunini, g‘oyasini, badiiyatini, shaklini va umumiy xulosasini tahlil asosida o‘rganib, bolalarning savodxonlik darajasini aniqlaymiz. O‘quvchilarning matnni to‘liq, mazmun va g‘oyasini kengroq ochtirishga, har bir so‘z mohiyatini tushuntirishga, hikoyadan kelib chiqadigan g‘oyani anglatishga va to‘g‘ri xulosa chiqarishlariga yordam berish maqsadida PIRLS test topshiriqlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Buning uchun quyidagi test topshiriqlaridan foydalanamiz.

1.“Hikmatli boylik” hikoyasi nima haqida yozilgan?

A.Boylik B.Ilm izlash C.Kitob D.Sayohat

2. Ikki sayohatchi yo‘lda qanday voqealarga duch kelishdi? Hikoya mazmuniga mos keladigan to‘g‘ri fikrlarni aniqlang.

1. Sayohatchilar yo‘lda yovuz jodugarga duch kelishdi.

2. Ular yurib-yurib g‘orga duch kelishdi.

3. G‘orda kumush, tilla, yog‘och eshikli xonalarni ko‘ishdi va uy ichini kuzatishdi. 4. G‘orda sayohatchilarni qirq qaroqchilar tutib olishdi.

5. G‘ordan ko‘pgina tilla va kitoblar olib chiqishdi.

6. G‘ordan faqat kitob topishdi.

7. Ikki sayohatchilar o‘z uylariga ketib, o‘z holicha yashashdi.

A.1,2,4,5. B.2,3,5,7. C.2,3,6,7 D.1,2,3,5.

3. Kitobni nimaga qiyoslaymiz?

A.Oftob, nur, olam. B.Hikmat, soya, dur

C.Ona, oltin, hikmat. D.Tanga, ziyo, quyosh.

4. Birinchi sayohatchi boyliklarini nima qildi?

5. Ikkinchi sayohatchining yo‘li to‘g‘rimi?

6. Kitob insonga nima beradi?

7. Hikoyadan kelib chiqadigan xulosaga mos keladigan o‘zbek xalq maqollaridan topib yozing.

O‘qish darslarida va sinfdan tashqari o‘tiladigan har bir dars davomida o‘quvchilarni matn bilan tanishtirish uning asosiy mazmun-mohiyatini ochish, berilgan badiiy asardan to‘g‘ri xulosa chiqarish va mazmunini chuqur tushunib yetgan holda o‘z hayotida amaliyotda kerakli o‘rinda foydalana olishga o‘rgatishda yuqorida berilgan topshiriqlar yuqori samara beradi. Agar o‘quvchda berilgan matnni ongli ravishda tushunish ko‘nikmasi rivojlanganda uning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi jadal suratda oshadi. Matn yuzasidan bajarilgan test topshiriqlari o‘quvchini har tomonlama aqliy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirib, ma’nan tarbiyalanishiga yordam beradi va bunday topshiriqlar o‘quvchi bilim faoliyatini kengaytirib, tarbiyalanishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida» 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.

3.”Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash” (Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma) Toshkent.2019.

4. Boymurodova G., Sattorova X., Muslimova Sh., Kabilova Z., Saydaliyeva G., Karimova F. O‘qish: 4-sinf. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma -T.:“Sharq”

5. PIRLS 2021 Assessment Framework. Ina V.S. Mullis, Michael O. Martin. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College. 2019. www.timssandpirls.bc.edu

6. Norboyeva D.Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi direktori o‘rinbosari. 4-sinf o‘quvchilarinning o‘qish savodxonligini baholash bo‘yicha o‘tkaziladigan xalqaro tadiqiqotlarga tayyorgarlik ko‘rish uchun daftar.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING TA’LIM-TARBIYASIDA ERTAKLARNING AHAMIYATI

Qo‘chqorova Sevinch Boltosh qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Xo‘jaqulova Madina Ummatqul qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim-tarbiyasida ertaklarning ahamiyati katta bo‘lib, ular bolalarning aqliy, axloqiy va estetik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ertaklar orqali bolalar o‘z xatti-harakatlariga baho berish, ijobiy va salbiy xarakterlarni ajratish, sabr-toqat, do‘stlik, mehr-muhabbat kabi axloqiy tushunchalarni o‘rganadilar. Bundan tashqari, ertaklar ularning tasavvur va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, nutqni boyitadi va o‘qishga qiziqishini oshiradi. Ushbu maqola boshlang‘ich ta’limda ertaklardan foydalanishning usullari va ularning bolalarning tarbiyasiga ta’siri haqida yoritadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim**,** ertaklar**,** ta’lim-tarbiya**,** axloqiy rivojlanish**,** tasavvur va ijodiy fikrlash**,** o‘qish qiziqishi**,** nutq rivoji**,** axloqiy tushunchalar.

Annotation. Fairy tales are of great importance in the education of primary school students, they affect the intellectual, moral and aesthetic development of children. Through fairy tales, children learn to evaluate their employees, the nature of production and diseases, moral issues such as patience, friendship, love. In addition, the review of fairy tales develops creative thinking, enriches speech and develops fine motor skills. This article covers the methods of withdrawal from early childhood education and its impact on children’s upbringing.

Key words: design education, fairy tales, education, moral speech, imagination and creative thinking, reading behavior, moral contents.

Ertaklar bolalar ta’lim-tarbiyasida muhim vosita bo‘lib, ularning axloqiy va estetik rivojlanishida katta rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar dunyoni idrok etishda o‘ziga xos usullarga ega bo‘lib, ular atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini ko‘pincha o‘qigan yoki eshitgan hikoyalari orqali shakllantiradilar. Ayniqsa, ertaklar bolalarda yaxshi va yomon tushunchalarini ajratish, adolat, mehr-oqibat kabi axloqiy fazilatlarni anglashga yordam beradi. Shu bilan birga, ertaklar bolalarning tasavvur dunyosini boyitib, ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda ertaklardan foydalanishning yana bir muhim jihati shundaki, ular bolalarning nutqini rivojlantirish va o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirishda ham beqiyos vosita hisoblanadi. Ertaklarni tinglash va ular asosida muhokama olib borish o‘quvchilarda so‘z boyligini oshirish, o‘z fikrlarini ifodalash qobiliyatini shakllantiradi. Shu sababli, boshlang‘ich sinflarda ertaklardan o‘quv jarayonida keng foydalanish ta’lim-tarbiyaning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. [1, 104 b.]

Ushbu maqolada ertaklarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ta’lim-tarbiyasidagi o‘rni, ularning aqliy va axloqiy rivojlanishiga ta’siri, shuningdek, ertaklarni ta’lim jarayonida qo‘llashning usullari va afzalliklari haqida batafsil ma’lumot beriladi.

Ertaklar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun nafaqat qiziqarli o‘quv materiali, balki muhim tarbiyaviy vosita hamdir. Ertaklarning asosiy afzalliklaridan biri bolalarning axloqiy tushunchalarini shakllantirish va rivojlantirishga yordam berishidir. O‘quvchilar ertak qahramonlarining yaxshi yoki yomon xatti-harakatlarini kuzatish orqali adolat, halollik, mehribonlik, do‘stlik kabi ijobiy fazilatlarni anglaydilar va bu qadriyatlarni o‘z hayotlariga tatbiq qilishga harakat qiladilar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, axloqiy rivojlanish uchun ertaklar vositasida taqdim etilgan ijobiy va salbiy obrazlar bolalar ongida yaxshiroq mustahkamlanadi va ularning axloqiy tanlovi ortadi.[2]

Bundan tashqari, ertaklar bolalarda ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ertaklardagi voqealar rivoji va qahramonlarning o‘zgarishlari bolalarni hodisalarga kengroq yondashishga va xayoliy dunyolarni tasavvur qilishga undaydi. Bu jarayon bolalarning tasavvur doirasini kengaytirib, ularni turli vaziyatlarda innovatsion yechimlar izlashga o‘rgatadi. O‘quvchilar ertaklar asosida o‘z hikoyalarini to‘qish yoki o‘ziga xos yakun yaratish orqali ijodkorlikni rivojlantiradilar, bu esa ularning darslarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ishtirokni faollashtiradi.

Ertaklar bolalarning nutqini rivojlantirishda ham katta rol o‘ynaydi. Ertaklarni o‘qish va ularni qayta hikoya qilish o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshiradi va ularga yangi so‘zlarni qo‘llash imkonini beradi. Shuningdek, ertaklar yordamida o‘tkaziladigan guruhli muhokamalar va

rolli o‘yinlar bolalarning muloqot qobiliyatlarini yaxshilaydi, o‘z fikrlarini erkin ifodalashni o‘rgatadi. Ushbu metodlar darslarda faol ishtirok etishni rag‘batlantirib, bolalarning nutqiy rivojlanishiga samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Ertaklardan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ta’lim-tarbiyasida foydalanish bir qator ijobiy natijalarni berdi:

1. **Axloqiy tushunchalarni rivojlantirish**: O‘quvchilarda mehr-oqibat, halollik, adolat kabi ijobiy axloqiy sifatlarni rivojlantirishda sezilarli o‘sish kuzatildi. Ertak qahramonlarining harakatlari bolalarga axloqiy qadriyatlarni tushunishga yordam berdi.
2. **Ijodiy va tasavvur qobiliyatlarini oshirish**: Ertaklar asosida hikoya to‘qish yoki voqealarni qayta tasvirlash orqali o‘quvchilarda ijodiy fikrlash va tasavvur kuchi rivojlandi. Bu jarayon ularning innovatsion fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qildi.
3. **Nutq rivoji va lug‘at boyligini oshirish**: Ertaklarni qayta hikoya qilish va ular asosida olib borilgan suhbatlar o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirdi va nutq madaniyatini rivojlantirdi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini ifodalashda o‘zlariga bo‘lgan ishonchni kuchaytirdilar.
4. **O‘quv jarayoniga qiziqish va faollik**: Ertaklardan foydalanish o‘quvchilarda darslarga nisbatan qiziqishni orttirdi va ularning ta’lim jarayonidagi ishtirokini faolroq qildi. O‘quvchilar ertak voqealari asosida o‘yinlar va sahnalashtirishda ishtirok etish orqali darslarga yanada qiziqish bilan yondashdilar.
5. **Muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish**: Ertaklarni guruhli muhokamalar va rolli o‘yinlarda qo‘llash o‘quvchilar orasida ijtimoiy muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini yaxshiladi, ularni jamoaviy faoliyatga tayyorladi[3].

Ushbu natijalar boshlang‘ich sinf ta’lim-tarbiyasida ertaklarning samarali ta’sirini tasdiqlab, ularning bolalarning aqliy, axloqiy va ijodiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi.[4]

Ertaklar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ta’lim-tarbiyasida kuchli tarbiyaviy va ta’limiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ertaklar bolalarning axloqiy tushunchalarini shakllantirishda, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda va nutq boyligini oshirishda beqiyos ahamiyatga ega. Ertaklar orqali bolalar hayotiy tajribalarni o‘zlashtirib, yaxshi va yomon tushunchalarini ajratishni o‘rganadilar, bu esa ularning axloqiy ongini rivojlantiradi.

Ijodiy qobiliyatlarning rivoji bolalarning tasavvur doirasi kengayishi va innovatsion yondashuvlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarning ertak qahramonlariga asoslanib o‘z hikoyalari va sahnalashtirilgan o‘yinlar yaratishi ijodiy ifoda va o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ertaklarni qayta hikoya qilish, ularni muhokama qilish va o‘yin shaklida namoyish etish o‘quvchilarning nutqini rivojlantirib, muloqot ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.[5]

Xulosa qilib aytganda, ertaklar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini nafaqat bilim olishga, balki axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtirishga va o‘zlarini ijodiy ifoda etishga undaydi. Bu esa ularni nafaqat muvaffaqiyatli o‘quvchilar, balki jamiyat uchun mas’uliyatli, ijodkor va ishonchli shaxslar sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’limning 1-sinfi uchun darslik. 1-qism.-Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021.-104 b.

2. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki poetic ijodi.-Toshkent: “O‘qituvchi”, 1990. 5. Qosimova K., Matchonov S.va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. -Toshkent, 2009.

3. Nikolajeva, M., & Scott, C. (2001). How Picturebooks Work. Routledge.

4. Nodelman, P. (2008). The Hidden Adult: Defining Children’s Literature. Johns Hopkins University Press.

5. Slattery, M., & Willis, J. (2001). English for Primary Teachers: A Handbook of Activities & Classroom Language. Oxford University Press.

ERTAK JANRIGA XOS MATNLARINI O‘RGANISH

Abdusattorova Zarnigor Abduqaxxor qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Rahmonova Madinabonu A’zam qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ertaklar matnlarini o‘rganish xalqning madaniyati, qadriyatlari va dunyoqarashini anglashda katta ahamiyat kasb etadi. Ertaklar xalq hayotidagi ideal va qadriyatlarni ifodalab, qahramon obrazlari, axloqiy motivlar va ramziy ma’nolari orqali tarbiyaviy va axloqiy saboqlar beradi. Matnlarda xalqning orzu-umidlari, odatlari va ijtimoiy qarashlari aks etgan bo‘lib, tilda qo‘llangan o‘ziga xos iboralar, maqollar va uslublar og‘zaki ijodning badiiy ko‘rinishini ochib beradi. Ertaklarni boshqa madaniyatlar bilan taqqoslash orqali ularning universal va maxsus jihatlarini ham ko‘rish mumkin. Shu bois ertaklarni o‘rganish xalqning tarixiy tajribasi, axloqiy me'yorlari va badiiy tafakkuri haqida chuqurroq tasavvurga ega bo‘lish imkonini yaratadi.

Kalit so‘zlar: Ertaklar, xalq madaniyati, qadriyatlar, qahramonlar, axloqiy saboqlar, ramziy ma’nolar, tarbiya, ijtimoiy qarashlar.

Annotation: The study of fairy tale texts is highly significant for understanding a nation's culture, values, and worldview. Fairy tales reflect societal ideals and values through character portrayals, moral themes, and symbolic meanings, serving an important educational and ethical role. They embody people’s hopes, customs, and social views while utilizing unique expressions, proverbs, and stylistic elements that reveal the artistic essence of oral folklore. Comparing fairy tales across cultures highlights both universal and distinctive features. Thus, analyzing fairy tales enables a deeper insight into a people’s historical experiences, moral standards, and artistic thinking.

Keywords: Fairy Tales, culture, values, heroes, morality, symbolic meanings, education, social views.

Ertakning paydo bo‘lishi tarixiy jarayonlar va madaniy o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq. Ularning kelib chiqishi quyidagi omillar bilan izohlanadi:

1. Og‘zaki an'ana: Ertaklar avvaliga og‘zaki tarzda, avloddan-avlodga o‘tkazilib kelgan. Ular xalqning kundalik hayoti, urf-odatlari va tajribalari haqida hikoya qilgan. Og‘zaki an'analar orqali ma'lumotlar saqlanib, ularga badiiy elementlar qo‘shilgan.
2. Xalqning hayot tarzi: Ertaklar asosan oddiy odamlarning hayoti, muammolari, orzulari va umidlarini aks ettiradi. Ularda qishloq hayoti, tabiat bilan bog‘liq voqealar, mehnat va turmush tarzidagi qiyinchiliklar ko‘rsatilgan.
3. Mif va afsonalar: Ertaklar ko‘pincha mifologik va afsonaviy elementlarni o‘z ichiga oladi. Ular xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va e'tiqodlarini ifodalaydi. Bu jihat ertaklarni yanada qiziqarli va o‘rganishga arziydigan qiladi.
4. Kichik va kattalar uchun ta'lim berish: Ertaklar ko‘pincha ma'naviy saboq beruvchi va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ular bolalar va kattalarga hayotdagi qiyinchiliklarni yengish, yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi farqni tushunish kabi saboqlarni o‘rgatadi.
5. Madaniy va tarixiy kontekst: Har bir xalqning ertaklari o‘ziga xos bo‘lib, ularning paydo bo‘lishi tarixiy, ijtimoiy va madaniy kontekstga bog‘liq. Misol uchun, urushlar, mojarolar yoki tinchlik davrlaridagi voqealar ertaklarda o‘z aksini topgan.
6. O‘zgaruvchanlik: Ertaklar zamon bilan o‘zgarib, yangi shakllar va mazmunlarni qabul qila oladi. Ular turli davrlarda, joylarda va madaniyatlarda o‘zgarishlarga uchrab, yangilanish jarayonida davom etadi.

Ertak janri — xalq og‘zaki ijodining bir turi bo‘lib, ko‘plab xususiyatlar va turlarga ega. U quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi:

O‘ziga xos xususiyatlar: Xayoliy va sehrli elementlar: Ertaklarda ko‘pincha sehrli mavjudotlar, xayoliy voqealar va afsonaviy joylar tasvirlanadi.

Yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi kurash: Ertaklar odatda yaxshilikning yomonlik ustidan g‘alabasi bilan tugaydi, bu esa axloqiy saboq beradi.

Odat va qadriyatlar: Ertaklar xalqning an'analarini, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiradi.

Ertak turlari: Sehrli ertaklar: Ular sehrli mavjudotlar, jodugarlar va afsonaviy voqealar bilan to‘ldirilgan hikoyalar.

Hayvonlar haqidagi ertaklar: Bu turda hayvonlar inson sifatlarini o‘zida mujassam etgan holda hikoya qilinadi. Masalan, "Besh jonzot" yoki "Siyohqul" kabi ertaklar.

Qahramonlik ertaklari: Jasur qahramonlarning sarguzashtlari va yurtni himoya qilishlari haqida hikoya qiladi.

Struktura: Qahramonlar: Ertaklarda odatda yaxshilar, yomonlar va turli xil qo‘shimcha personajlar bo‘ladi.

Voqealar rivoji: Ertakning voqealar rivoji qahramonning maqsadiga erishish yo‘lidagi to‘siqlar va ularni yengish jarayonidan iborat.

Yakun: Ertaklar ko‘pincha yaxshi natija bilan yakunlanadi, bu orqali o‘quvchiga ahloqiy saboqlar beriladi.

Axloqiy saboqlar: Ertaklar ko‘pincha tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ular:

Yaxshilik va yomonlikni farqlashga o‘rgatadi. Mehnat va sabr-toqatni qadrlashni ta'kidlaydi. Do‘stlik, sadoqat va o‘zaro yordam kabi qadriyatlarni targ‘ib qiladi.

Ertak janri nafaqat bolalar uchun, balki kattalar uchun ham qiziqarli bo‘lib, turli davrlarda va madaniyatlarda ahamiyatini saqlab kelmoqda. Ertaklar xalqning madaniy merosini, urf-odatlarini va tarixini o‘rganishda muhim vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbek Ertaklari To‘plamlari. "O‘zbek xalq ertaklari" (tahririy muharrirligi G.S.Abdullaeva)Toshkentdagi G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti 1980-yil

"O‘zbek xalq ertaklari" (M. T. Shayxzoda)

2.M. A. Zayniddinov, "O‘zbek folklori" 1978-yil Toshkent "O‘qituvchi" .

R. B. Boshayev, "O‘zbek xalq adabiyoti" 1978-yil Toshkent, "O‘qituvchi".

3.S. M. Abdurahmonov, "Xalq og‘zaki ijodi" 1979-yil Toshkent, "O‘qituvchi".

E. M. Toshpulatova, "Ertaklar va ulardagi axloqiy saboqlar" 1992-yil Toshkent,"O‘qituvchi".

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA “MATN” MAVZUSINING O‘RGATILISHI

Safarova Feruza
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Ataqulova Mohinur
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchlaridagi ijodiy fikrlash va nutqni o‘stirish asosiy o‘rinni egallaydi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qitiladigan har bir fan yosh avlodning har tomonlama komil, bilimli, jamiyatga foydali shaxs bo‘lib yetishishida muhim ahamiyat kasb etadigan bu jarayon o‘z-o‘zidan boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga bog‘liq va buning br nechta ko‘rinishlari ushbu tezisda berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: notiqlik, nutq, sinfdan tashqari ishlar,ta’lim tizimi, tanlov ssenariy, viktorina ,konkurs, olimpiada.

Abstract. In this thesis, the development of creative thinking and speech of elementary school students occupies a key place. Every subject taught in general secondary schools is important for the development of the young generation as a well-rounded, educated, and useful person for the society. This process depends on the primary teacher. and several manifestations of it are given in this thesis.

Keywords:public speaking, speech, extracurricular activities, education system, script competition, quiz, contest, olympiad.

Ta’limiy g‘oyalar taraqqiyoti tarixining barcha bosqichlarida ham shaxs nutqini o‘stirishga alohida e’tibor qaratib kelingan. Ayniqsa, notiqlik san’atining eng yuksak bosqichlari – qadimgi Rim va Gretsiyada yosh avlod nutqini rivojlantirish, ularda nutq, so‘z kuchi yordamida ijtimoiy sub’ektlarga ta’sir ko‘rsatish, hatto, ijtimoiy guruhlarni ta’sirchan, yuqori darajada hissiy-estetik bayon etilgan nutq yordamida boshqarish qobiliyatini rivojlantirish ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi bo‘lishiga erishilgan. Bugungi kunda ham nutqni rivojlantirish “boshlang‘ich sinflar oldiga qo‘yilayotgan muhim vazifa sanaladi, binobarin, nutq har qanday aqliy faoliyatning asosi va insoniy muloqot vositasi” bo‘lib, uning yordamida “ta’lim tizimi oldida turgan tilshunoslik, psixologik-pedagogik, metodik-didaktik xarakterga ega” o‘qitish ishlarining sifatini yaxshilashga erishiladi. Nutq o‘stirish “boshlang‘ich ta’lim tizimida uzviylik asosida amalga oshiriladi, bir butun o‘qish jarayoniga amaliy yo‘nalish beradi va bolalarning ongli o‘qish, uqqanlarini tushunarli qilib so‘zlab berish, savodli yozishga o‘rgatadi. Bolalarning yosh xususiyatini va saviyasini hisobga olgan holda, ona tili va adabiyotdan boshlang‘ich bilim beriladi va shular asosida ularning nutqi boyitiladi”. O‘quvchilar nutqini o‘stirish turli xil usullarda amalga oshirilishi mumkin va ulardan biz ko‘rib chqadiganimiz turli tadbir va tanlovlar ko‘rinishida bo‘ladi.

Sinfda o‘tkaziladigan tarbiyaviy ta’sir o‘qituvchilar, ota-onalar, jamoatchilik va o‘quvchilar tashkilotlarining kuchlarini o‘quvchilarning o‘qish muvafaqqiyatiga tarbiyaning ta’sirini oshirish maqsadida birlashtirish bilan bog‘liq. O‘qishda qiynalayotgan bolalarga nisbatan qulay axloqiy iqlim yaratish muhimdir. Bunda birinchi navbatda bolaning ustidan kulish, haqoratlashlariga yo‘l qo‘ymaslik, ta’sirini antipedagogik usullarga yo‘l bermaslik zarur. Bunday iqlim yakdil tashkil e’tilgan jamoadagina yaratish mumkin. Shuning uchun ham o‘zlashtirmaslikning oldini olishning muhim tarbiyaviy ta’sirlaridan biri o‘quvchilar jamoasida birdamlikni tarbiyalash, o‘qishga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalashda yoshlar tashkilotining rolini oshirish bo‘yicha tadbirlar tashkil e’tish muhim hisoblanadi..

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida sinfdan tashqari ishlar o‘quvchilarning bilimlari, va amaliy ko‘nikmalarini chuqurlashtirish va kengaytirishga, o‘quvchilarning topqirliklarini, ziyrakligini oshirishga, ona tiliga qiziqishini orttirishga, qobilyatli, layoqatli, bolalarni topish, talabchanlik va irodani tarbiyalashga, mehnatga muhabbatni, mustaqillikni, uyushqoqlikni, va jamoatchilikni tarbiyalashga yordam beradi.

Yoshlar, ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘rtasida kitobga bo‘lgan qiziqish va muhabbatni oshirish zarur. Umumta’lim maktablari o‘quvchilarining kitobxonlik qobiliyatlarini rivojlantirish, notiqlik mahoratini oshirish, o‘z fikrini teran bayon qilishga, shu orqali ularda o‘z qobiliyati va iqtidorini namoyon etishlariga ko‘maklashishda esa turli xil ko‘rik-tanlovlar, kitobxonlik tanlovlari, adabiy kechalar tashkil qilib borish maqsadga muvofiqdir.

Tanlovlar o‘quvchilarda muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik kabi muayyan ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ular o‘quvchilarni fanlar bilan chuqur shug‘ullanishga undaydi,o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga intilish uchun maqsadlar qo‘yish, ular muvaffaqiyatga erishganlarida muvaffaqiyat hissini uyg‘otishi mumkin. Tanlovlarda qatnashish ko‘pincha jamoaviy ish, hamkorlik va muloqotni talab qiladi, bu o‘quvchilarga muhim ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Bayramlar o‘quvchilar, oilalar va o‘qituvchilarni birlashtirib, tegishlilik tuyg‘usini rivojlantirish orqali maktab jamoalarini mustahkamlashi mumkin. xBayramga bag‘ishlangan tadbirlar san’at, musiqa va spektakllar orqali ijodkorlikni rag‘batlantiradi, bu esa o‘quvchilarga o‘zlarini turli yo‘llar bilan qobiliyatlarini ko‘rsatish imkonini beradi, shuningdek ko‘plab bayram tadbirlari rejalashtirish va tashkil etishni o‘z ichiga oladi (masalan, sinf tadbirini tashkil etish), o‘quvchilarga amaliy hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Bayramshunos olim, professor U.X.Qoraboyev “Badiiy ommaviy tadbirlar” kitobida shunday yozadi: “Ssenariy yozish bilan kim shug‘ullanmasin, u quyidagi talablarga javob bermog‘i lozim:

- Ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayotni, mahalliy aholi mehnati va turmushini chuqur tushuna oladigan hamda uni to‘g‘ri tahlil qila oladigan shaxs bo‘lmog‘i;

- Adabiyot va dramaturgiya sohasida bilimga ega bo‘lgan, ulardan samarali foydalana oladigan kishi bo‘lishi;

- Hayotiy materiallarni, hujjatli dalillarni yig‘a oladigan, ularni adabiy-badiiy shaklda bayon qila oladigan ijodkor bo‘lmog‘i lozim”.

Har bir boshlang‘ich snf o‘qituvchisi ssenariy tuzishni,bayram va tanlovlar tashkillashtirishni bilishi lozim. Bu orqali o‘quvchilarda nutq komponentlari, ijodiy yondashuv, erkin fikrlash, matnni anglash tushunchalari shakllantiriladi.

Boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar tashkil qilish o‘quvchilarning har tomonlama bilimini o‘stirish, nutqini rivojlantirish va ularni bir mavzu ostida birlashuvini ta’minlash vazifasini bajaradi.

Xulosa o‘rnida shuni alohida ta’kidlash kerakki, ommaviy bayramlar vaqt o‘tishi va texnikaning rivojlanishi bilan sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilib, rivojlanib boradi. Eng asosiysi ssenariy yozilish davri, ijtimoiy muhiti, tarbiyaviy ahamiyati bilan tomoshabinlarda o‘zgacha ta’sir qoldirishi lozim. Asosiysi, ssenariy muallifi tomosha san’atini yaxshi tushunishi va ssenariynavislik talablariga javob berishi, tomoshabinni bayram e’tirofida o‘z aksini ya’ni ijobiy ta’sirini qoldirishi juda katta ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Haydarov A. Ijodiy ishlab chiqarish faoliyatini rejalashtirish. Tashkil etish va boshqarish. A Haydarov. Ijodiy ishlab chiqarish faoliyatini rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish fanidan o‘quv qo‘llanma, 2023.

2. Haydarov. A Madaniyat va san’at sohasini boshqarish asoslari [Matn]: o‘quv qo‘llanma. A. Haydarov. - T.:«Kamalak» nashriyoti, 2019.

3. F. E. Ahmedov. Ommaviy tadbir va bayramlar rejissurasi va aktyorlik mahorati. Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2021.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI O‘QISH VA YOZISHGA O‘RGATISH USULLARI

Anorqulova Shahrizoda
Guliston davlat pedagogika insituti talabasi
anorqulovashahrizoda@gmail.com
Raxmonova Laylo
Guliston davlat pedagogika insituti talabasi
layloraxmonova606@gmail.com

Annotatsiya: mazkur maqola boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qish va yozishga o‘rgatish usullarini ko‘rib chiqadi. O‘quv jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy va an’anaviy pedagogik metodlar, bolalar psixologiyasining ahamiyati hamda dars samaradorligini oshirish yo‘llari yoritiladi. Metodologiya va didaktik yondashuvlarning o‘zaro ta’siri tahlil qilinib, natijalarga erishish uchun innovatsion yondashuvlar muhokama qilinadi. Maqolada o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qish ko‘nikmalari, yozish ko‘nikmalari, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik yondashuvlar, didaktik metodlar, kognitiv rivojlanish.

Abstract: this article explores the methods of teaching reading and writing to primary school students. It highlights modern and traditional pedagogical approaches, the importance of child psychology in the learning process, and ways to enhance lesson effectiveness. The interaction of methodological and didactic approaches is analyzed, and innovative strategies for achieving results are discussed. The article also provides practical recommendations for teachers.

Keywords: reading skills, writing skills, primary education, pedagogical approaches, didactic methods, cognitive development.

Kirish. Boshlang‘ich sinfda o‘qish va yozish ko‘nikmalarini shakllantirish ta’limning eng muhim vazifalaridan biridir. Bolalarning intellektual rivojlanishi, keyingi bosqichlardagi o‘qish samaradorligi va shaxsiy muvaffaqiyatlari aynan boshlang‘ich davrda o‘rganilgan ko‘nikmalarga

bog‘liq. Bu jarayon o‘quvchilarning yoshiga mos yondashuvlarni talab qiladi. O‘qish va yozishni o‘rgatishda nafaqat texnik ko‘nikmalar, balki bolalarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishini ham hisobga olish muhimdir. Shu sababli maqolada samarali ta’lim usullari va amaliy yondashuvlar haqida so‘z yuritiladi.

Ushbu maqolada ilmiy-tadqiqot metodlari sifatida:

1. **Nazariy tahlil:** O‘qitish usullari va ta’lim jarayoniga oid ilmiy manbalar o‘rganiladi.
2. **Tajribaviy yondashuv:** Real sinf sharoitlaridagi kuzatishlar asosida amaliy metodlar baholanadi.
3. **Suhbatlar va intervyu:** Tajribali o‘qituvchilar bilan suhbatlar orqali an’anaviy va zamonaviy usullar tahlil qilinadi.

Tadqiqotda asosiy urg‘u o‘quvchilarning yoshiga mos individual yondashuvlarga beriladi. Ushbu metodologiya orqali o‘qitish jarayonining samaradorligi aniqlanadi.

- **Individuallashtirilgan yondashuv:** Har bir bolaning o‘quv sur’ati va qobiliyatlariga mos usullar muvaffaqiyatli ta’lim olishda muhim rol o‘ynaydi.
- **An’anaviy va zamonaviy usullarning integratsiyasi:** Yozuv va o‘qish jarayonida interaktiv texnologiyalar va an’anaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish yuqori natijalarni beradi.
- **O‘quv materialining qiziqarli taqdimoti:** Didaktik o‘yinlar va vizual vositalardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.
- **Psixologik tayyorgarlikning ahamiyati:** O‘qish va yozishni o‘rgatishda o‘quvchilarning emotsional holatini hisobga olish muhimdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qishga va yozishga o‘rgatishda individual yondashuv katta ahamiyatga ega. Har bir bolaning qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish dars jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, an’anaviy va zamonaviy usullarni uyg‘unlashtirish, masalan, kitob o‘qish bilan bog‘liq o‘yinlar va raqamli platformalarni qo‘llash, o‘quvchilarning ishtirokini faollashtiradi.

Yana bir muhim jihat — bu o‘qituvchilarning pedagogik va psixologik tayyorgarligi. Bolalar bilan ishlashda o‘qituvchining empatiya ko‘rsatishi va emotsional qo‘llab-quvvatlashi muhimdir. Bolalar o‘zlariga ishonch hosil qilganda va muvaffaqiyatga erishayotganini sezganda, ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi ortadi.

O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga va yozma ifoda ko‘nikmalariga o‘rgatish uchun ularning ijodkorligini rag‘batlantirish kerak. Masalan, o‘quvchilardan o‘zlarining kichik hikoyalarini yozib ko‘rish yoki sevimli kitoblar bo‘yicha munozaralar uyushtirish ularga qiziqarli bo‘ladi.

1. Individual yondashuvning ahamiyati. Har bir o‘quvchining qobiliyatlari, bilish darajasi va o‘quv sur’ati turlicha bo‘lgani sababli ta’lim jarayonida individual yondashuv katta ahamiyat kasb etadi. Ayrim o‘quvchilar o‘qishni tez o‘zlashtirsa, boshqalarga ko‘proq vaqt va e’tibor kerak bo‘ladi. Shuning uchun o‘qituvchilar bolalarning qobiliyatlarini to‘g‘ri baholash va har biriga mos ta’lim usulini tanlashlari muhim. Bunda ko‘rsatma-mashqlar, shaxsiy topshiriqlar va rag‘batlantiruvchi vositalardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi.

O‘quvchilarga o‘qish va yozishni o‘rgatishda Vigotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” tamoyili qo‘llaniladi. Bu tamoyilga ko‘ra, o‘qituvchi o‘quvchining mavjud bilimlarini inobatga olib, unga biroz qiyinroq vazifalar berib boradi. Shunday yondashuv bolalarda qiziqish uyg‘otadi va ularda muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiya hosil qiladi.

2. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo‘llanilishi. O‘quv jarayonida texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning o‘qishga va yozishga bo‘lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi. Masalan, interaktiv doskalar, audio va video materiallar bolalarning o‘quv jarayoniga faol qo‘shilishini ta’minlaydi.

Didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning e’tiborini jamlashda muhim ahamiyatga ega. Masalan, harflarni taniy olmayotgan o‘quvchilar uchun maxsus ilovalar yordamida interaktiv o‘yinlar tashkil qilish mumkin. Bu usul o‘quvchilarning e’tiborini jalb qilish bilan birga, ularda mantiqiy va ijodiy tafakkurni ham rivojlantiradi.

3. Psixologik omillar va emotsional qo‘llab-quvvatlash. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik rivojlanishi ta’lim jarayonida muhim omil hisoblanadi. Bolalar bu

davrda o‘zlariga ishonch hosil qilishni, muammolarni mustaqil hal qilishni va o‘z fikrlarini ifodalashni o‘rganadi. O‘qituvchi bolalarning emotsional holatini hisobga olib, darslarda ular bilan ijobiy muloqot o‘rnatishi kerak. Bolaning xatosi uchun tanbeh berish o‘rniga, rag‘batlantirish usuli qo‘llansa, u o‘z kamchiliklarini tuzatishga ko‘proq intiladi.

Empatiya va **rag‘batlantirish** — bu jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. O‘qituvchi bolalarning his-tuyg‘ulariga e’tibor qaratib, ularga qiyin vaziyatlarda yordam berishi kerak. Bu bolalarning darsga qiziqishi va o‘zlashtirish darajasini oshiradi.

4. An’anaviy va innovatsion metodlarning uyg‘unligi. An’anaviy o‘qitish usullari, masalan, diktant va ko‘chirma yozish mashqlari bolalarning yozish ko‘nikmalarini mustahkamlashda hali ham samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy yondashuvlar, jumladan, ijodiy yozuv va qiziqarli o‘qish topshiriqlarini qo‘llash bolalarning o‘qish va yozishga bo‘lgan qiziqishini yanada oshiradi.

Masalan, o‘quvchilardan sevimli kitoblari haqida kichik insho yozish yoki ertaklar o‘qib, munozaralar tashkil qilish ularda ijodkorlikni rivojlantiradi. Shu tarzda an’anaviy va zamonaviy metodlarni uyg‘unlashtirish bolalar o‘rtasida yuqori natijalarni ta’minlaydi.

5. Rivojlantiruvchi muhit yaratishning ahamiyati. Boshlang‘ich sinfda ta’lim samaradorligini oshirish uchun sinfda rivojlantiruvchi va ijodiy muhit yaratish lozim. O‘quvchilar erkin fikrlash va ijod qilish imkoniga ega bo‘lgan muhitda o‘zlarini qulay his qiladi va o‘quv jarayoniga faolroq qo‘shiladi. Shu maqsadda sinfda kitoblar, didaktik o‘yinlar va yozuv materiallari bilan boyitilgan maxsus burchaklar tashkil qilish tavsiya etiladi.

Hamkorlikda o‘qitish usuli ham yaxshi samara beradi. Bu usulda bolalar kichik guruhlarda ishlash orqali bir-biridan o‘rganadi va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘qituvchi har bir guruhga topshiriq berib, ularning o‘zaro hamkorlikda ishlashini kuzatadi.

6. O‘quvchilarning o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish. O‘qituvchi bolalarda mustaqillik va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratishi kerak. Masalan, o‘quvchilarga kunlik topshiriqlar berish va ular o‘z vaqtida bajarilganini nazorat qilish orqali ular mas’uliyatni his qila boshlaydi. Shuningdek, topshiriqlarni bajarishda o‘quvchilarni mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatish ularda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

Yozuv ko‘nikmalarini rivojlantirishda o‘quv kundaligi yuritish samarali usullardan biridir. Bolalar kunlik taassurotlarini kundaliklariga yozib borish orqali o‘z fikrlarini ifodalashni mashq qiladi va yozuv ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qish va yozishga o‘rgatish jarayoni murakkab, ammo samarali pedagogik yondashuvlar yordamida natijali bo‘lishi mumkin. Bolalarning yoshiga mos metodlarni qo‘llash, didaktik o‘yinlar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshiradi. Shu bilan birga, psixologik qo‘llab-quvvatlash va individual yondashuv ham ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. O‘qituvchilarning uzluksiz malaka oshirishi va yangi metodlarni o‘zlashtirishi o‘quv jarayonini yanada boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Ta'lim to‘g‘risida" Qonun (2020-yilda qabul qilingan.)
2. Davlatov, D. Boshlang‘ich ta'limda interfaol metodlar. –T.: Ilm-Ziyo, 2021.
3. Maxkamova, R. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitish metodikasi. –T.: O‘qituvchi nashriyoti, 2020.
4. Qodirova, Sh. Ta'lim texnologiyalari asoslari. –T.: Tafakkur, 2017.
5. Sultonova, M. Boshlang‘ich ta'lim metodlari. –T.: Sharq nashriyoti, 2018.
6. Vygotskiy, L. S. Bolalar psixologiyasi va ta'lim. –T.: Fan va texnologiya, 2019.

ILMIY OMMABOP JANRGA XOS MATNLAR USTIDA ISHLASH

Abduhakimova Odina Komil qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Burxiyeva Zebiniso Baxrom qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ilmiy-ommabop janr, ilmiy bilimlarni keng ommaga oson va tushunarli tarzda taqdim etishga yo‘naltirilgan uslubdir. Bu janrda yozilgan matnlar ilmiy tadqiqotlar va kashfiyotlarni oddiy tushunchalar bilan izohlash orqali jamiyatning ilm-fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ilmiy ommabop maqolalar ko‘pincha ilmiy kashfiyotlar, texnologik rivojlanishlar, ekologik masalalar va sog‘liqni saqlash kabi mavzularni yoritadi. Bu turdagi matnlar, ko‘pincha, ilmiy faktlar va tushunchalarni ilmiy uslubdan uzoqlashmasdan, ommabop tilda taqdim etish orqali ko‘pchilik uchun qiziqarli va tushunarli bo‘lishiga harakat qiladi.

Kalit so‘zlar: ilmiy ommabop janr, ilmiy bilimlarni ommalashtirish, ommabop ilmiy maqolalar, ilmiy kommunikatsiya, ilm-fanga qiziqish, ilmiy axborot tarqatish, tushunarli ilm-fan, texnologik rivojlanish, ekologik masalalar.

Abstract: the popular science genre is a method aimed at presenting scientific knowledge to the general public in an easy and understandable way. Texts written in this genre increase society's interest in science by explaining scientific research and discoveries with simple concepts. Popular science articles often cover topics such as scientific discoveries, technological developments, environmental issues, and public health. These types of texts often try to make scientific facts and concepts interesting and understandable for many by presenting them in a popular language without straying from the scientific method.

Key words: scientific popular genre, popularization of scientific knowledge, popular scientific articles, scientific communication, interest in science, dissemination of scientific information, understandable science, technological development, environmental issues.

Ilm-fan biz yashayotgan dunyoni shakllantirishda, innovatsiyalarni rivojlantirishda, global muammolarni hal qilishda va koinot haqidagi tushunchamizni kengaytirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Biroq, ilmiy tushunchalar va kashfiyotlar ko‘pincha murakkab bo‘lib, ularni keng jamoatchilik uchun tushunish qiyin. Ilmiy ommalashtirish janri yoki “ommaviy ilm” texnik, jargonli ilmiy bilimlarni kengroq auditoriya bilan aks-sado beradigan ochiq, jozibali kontentga aylantirish orqali bu bo‘shliqni bartaraf etishga intiladi. Ushbu yondashuv orqali fan-ommabop nafaqat ma'lumot beradi, balki o‘quvchilarda qiziquvchanlik, tanqidiy fikrlash va ilm-fanni chuqurroq qadrlashni rivojlantiradi.

Ilmiy-ommabop matnlar tibbiyotdagi innovatsion kashfiyotlar va texnologiyadagi yutuqlardan tortib, iqlim o‘zgarishi va aholi salomatligi kabi dolzarb masalalargacha bo‘lgan keng doiradagi mavzularni qamrab oladi. Ushbu mavzularni soddalashtirilgan, ammo aniq tarzda taqdim etish orqali, ilmiy-ommabop yozuv bilimlarni yanada demokratik qiladi, bu turli xil kelib chiqishi odamlarga ilmiy ma'lumotlarni tushunish, ular bilan shug‘ullanish va potentsial ravishda harakat qilish imkonini beradi. Shunday qilib, bu janr ilmiy savodxonlikni oshirish, ongli qarorlar qabul qilishni rag‘batlantirish va kelajak avlodni ilmiy izlanishga undashda muhim rol o‘ynaydi[1].

Ilmiy ommalashtirish janrining ta'siri va samaradorligini tahlil qilishda bir nechta asosiy tushunchalar paydo bo‘ladi. Ilmiy-ommabop matnlar murakkab g‘oyalarni ochiq va o‘zaro bog‘lash mumkin bo‘lgan holda ilmiy bilimlar bilan jamoatchilikning faolligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ilmiy-ommabop materiallarni o‘qiydiganlar ko‘pincha ilmiy tushunchalarni tushunish va qadrlashning ortishi haqida xabar berishadi, bu janrning ilmiy savodxonlikni rivojlantirish maqsadini qo‘llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari, texnik ma'lumotni aniqlikdan mahrum qilmasdan soddalashtirish orqali ilmiy-ommabop matnlar olimlar va jamoatchilik o‘rtasidagi bilim tafovutini bartaraf etishga yordam beradi. Bu aloqa nafaqat ilmiy jarayonlarning sirini ochadi, balki tibbiyot, iqlimshunoslik va texnologiya kabi sohalarda ayniqsa muhim bo‘lgan noto‘g‘ri ma'lumotlarga qarshi kurashda yordam beradi[2].

Ilmiy-ommabop maqolalarni izohli o‘qish darsini samarali uyushtirish uchun mazkur reja bosqichlari muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular bolalar uchun murakkab tushunchalarni sodda qilib yetkazishga yordam beradi. Quyida ushbu rejaga asosan darsni qanday tashkil etish mumkinligi haqida tushuntirish berilgan:

Bolalar tajribasi va bilimini aniqlash – Darsni boshlashdan oldin bolalarning mavzuga oid mavjud bilimlarini aniqlash maqsadida savol-javob yoki taxminiy suhbat uyushtirish lozim. Bu usul orqali bolalar matnga tayyorlanadi va ularning e’tiborini o‘rganilayotgan mavzuga qaratish osonlashadi.

Notanish so‘zlar ustida ishlash – Maqolani yoki uning qismini o‘qigandan so‘ng, matnda uchraydigan yangi va murakkab so‘zlarning ma’nosini tushuntirish lozim. Bu bolalarning matn mazmunini to‘liq tushunishlariga yordam beradi va yangi bilimlarni egallashni osonlashtiradi.

Maqola rejasini tuzish – Maqolaning asosiy qism va g‘oyalarini ajratib, reja tuzish bolalarga matnni tushunishga va uni yodda saqlashga yordam beradi. Bu qadam matnni tahlil qilish va muhim qismlarni anglash uchun zarur.

Suhbat uyushtirish – O‘qilgan matn yuzasidan guruh yoki juftlikda suhbat uyushtirish o‘quvchilarning o‘zaro fikr almashishiga, mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Suhbat orqali o‘z fikrini ifodalash va boshqalarning fikrini tinglash ko‘nikmasi rivojlanadi.

Asosiy mazmunni aniqlash – Matnning eng muhim mazmunini aniqlash va reja qismlarini yoritish bolalarga matndagi asosiy fikrlarni ajratishni o‘rgatadi. Bu ularga tanqidiy tahlil qilish va matnni umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Reja asosida qayta o‘qish – Matnni reja asosida qayta o‘qish orqali bolalar o‘zlarining bilim va tushunchalarini mustahkamlab olishadi, bu ularga matnning asosiy mazmunini yanada chuqurroq o‘zlashtirish imkonini beradi.

Maqolani yaxlit o‘qish va qayta hikoyalashga tayyorlash – Maqolani to‘liq o‘qish va bolalarni qayta hikoyalashga tayyorlash orqali bolalar matnni yaxlit idrok etishga, tushunchalarni mustahkamlashga va o‘z so‘zlari bilan qayta ifodalashga o‘rganadilar.

Reja asosida qayta hikoyalash – Bolalar reja asosida matnni qayta hikoya qilish orqali o‘z fikrlarini mantiqiy izchillikda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Bu matn mazmunini yanada chuqurroq o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

Xulosalash va umumlashtirish – Dars oxirida matn mazmunini umumlashtirish va asosiy fikrlarni qayta ko‘rib chiqish orqali bolalar dars davomida o‘rgangan bilimlarini mustahkamlaydilar va mavzu yuzasidan xulosalar chiqarishga o‘rganadilar[3].

Ushbu reja ilmiy-ommabop maqolalarni izohli o‘qish jarayonini tizimli va samarali qilishga yordam beradi. Bunday yondashuv bolalarga ilmiy tushunchalarni sodda va mantiqiy tarzda anglab olish imkoniyatini yaratadi. Shu tariqa, o‘quvchilar kelgusida gazetalar, jurnallar va ilmiy matnlarni mustaqil o‘qish va tushunishga tayyor bo‘lishadi; ularning nutq madaniyati, mantiqiy tafakkuri hamda ilmiy terminlarni o‘zlashtirish darajasi oshadi[4].

Turli ilmiy-ommabop materiallarni ko‘rib chiqishimiz shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli ilmiy-ommabop matnlarda hikoya qilish texnikasi, o‘xshatishlar va yorqin misollar qo‘llaniladi, bularning barchasi o‘quvchining tushunishi va eslab qolishini yaxshilashga yordam beradi. Misol uchun, o‘zaro bog‘liq metafora yoki kundalik misollardan foydalanish o‘quvchilarga mavhum tushunchalarni tushunishga imkon beradi, hikoya qilish esa an'anaviy ilmiy yozishda ko‘pincha etishmaydigan ishtirok elementini qo‘shadi. Ushbu stilistik elementlar ilmiy ma'lumotni jozibali hikoyalarga aylantiradi, bu esa o‘quvchilarga fanni nafaqat faktlar yig‘indisi sifatida, balki real hayotga mos keladigan dinamik jarayon sifatida ko‘rish imkonini beradi.

Ilmiy ommalashtirish janri ilmiy jamoatchilik va keng jamoatchilik o‘rtasida muhim ko‘prik bo‘lib xizmat qiladi, murakkab ilmiy tushunchalarni qiziqarli, tushunarli hikoyalarga aylantiradi. Ilmiy ma'lumotni tushunarli va dolzarb qilib, ilmiy-ommabop yozuvlar yanada xabardor va ilmiy savodli jamiyatni rivojlantiradi. Bizning tahlillarimiz shuni ko‘rsatadiki, ommabop fan nafaqat bilimlarni oshiradi, balki sog‘liqni saqlash, texnologiya va ekologik barqarorlik kabi asosiy muammolar atrofida tanqidiy fikrlash va jamoatchilik bilan muloqotni rag‘batlantiradi.

Bundan tashqari, janrning samaradorligi soddalashtirishni aniqlik bilan muvozanatlash, ilmiy yaxlitlikni yo‘qotmasdan ilm-fanni qulay qilish qobiliyatidadir. Ilmiy-ommabop kitobxonlar ilmiy mavzularni muhokama qilishda ishonchga ega bo‘lishadi, bu esa dalillarga asoslangan fikrlashni qadrlaydigan va ongli qarorlar qabul qilishni qo‘llab-quvvatlaydigan jamiyatni rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, bu janrni o‘rganish va takomillashtirish bo‘yicha doimiy

sa'y-harakatlar, ayniqsa, noto‘g‘ri ma'lumotlar keng tarqalgan davrda, ilmiy savodxonlikni oshirishning samarali vositasi bo‘lib qolishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Oxir oqibat, ilmiy ommalashtirish janri nafaqat individual bilimga, balki jamiyatning jamoaviy intellektual mustahkamligiga hissa qo‘shadi. Qiziqish va tushunishni ilhomlantirgan holda, ilmiy-ommabop yozuv odamlarga dunyomizni shakllantirayotgan ilmiy yutuqlar bilan puxta o‘ylash imkoniyatini berishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi[5].

Xulosa qilib aytganda, ilmiy-ommabop janr jamoatchilikning ilmiy savodxonligini oshirish, qiziquvchanlikni uyg‘otish va bilim almashish madaniyatini tarbiyalashda qudratli vosita ekanligini isbotlaydi. Biroq, bu janrdagi yozuvchilar uchun soddalashtirish bilan ilmiy yaxlitlikni muvozanatlashi juda muhim, chunki haddan tashqari soddalashtirish noto‘g‘ri tushunchalarga olib kelishi mumkin. Ommaviy ilm-fanning ilm-fanni jamoatchilik idrokiga va tushunishiga uzoq muddatli ta'siri bo‘yicha keyingi tadqiqotlar ushbu janrdagi yondashuvlarni takomillashtirishga yordam beradi va uning ilmiy ta'lim va muloqot uchun samarali vosita bo‘lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matchonov S. va boshq. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Ishonchli hamkor, 2021. – 695 b.

2. Matchon, S. Adabiy ta’lim va mutolaa madaniyati. – Toshkent: BAYOZ, 2023. – 152 b.

3. Brown, J. (2018). The Art of Popular Science Writing: Making Science Accessible to All. Cambridge University Press.

4. Smith, L., & Johnson, M. (2020). "Promoting Scientific Literacy through Popular Science Texts," Journal of Science Communication, 19(3), 15-29.

5. Wilson, A. (2019). Bridging the Gap: How Popular Science Influences Public Understanding of Science. Oxford University Press.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARI TA’LIM-TARBIYASIDA MAQOL JANRINING AHAMIYATI

Norbo‘tayeva Marjona Ilhom qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Xolmamatova Durdona Alibek qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashda maqollarning ahamiyati haqida fik yuritilgan bo‘lib, darslikdagi maqollar tahlil qilinib, ularning ma’no va mazmuni haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘z: boshlang‘ich sinf, maqol, o‘qish savodxonligi, xalq og‘zaki ijodi, pand-nasihat.

Abstract: This thesis discusses the importance of proverb in the education of elementary school students,andlyzes the proverbs in the textbook and talks аbout their meaning and content.

Keyword:elementary school,reading literacy,folklore,admonition,proverb.

KIRISH. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev kelajak yosh avlod tarbiyasiga katta ahamiyat berib: “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”, - degan edilar.

“Maqol” - xalq og‘zaki ijodi janri; qisqa va lo‘nda,obrazli va obrazsiz,grammatik va tugallangan ma’noli hikmatli ibora,chuqur mazmunli. Muayyan aniq shaklga ega. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalar, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiy holati, etik va estetik tuyg‘ulari, ijobiy fazilatlari mujassamlashgan. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va soda poetik shaklga kelgan. Xalq og‘zaki ijodi haqida ilmiy ish olib borgan dunyodagi hamma olimlar maqollarda millatning dunyoqarashi, hayot va tabiat voqealariga bo‘lgan munosabati aks etganini alohida ta’kidlaydilar.

Bizga ma’lumki, badiiy asar matni ustida ishlash bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Maqollarni o‘rganishda ham bu bosqichlariga e’tibor qaratish darkor. 1-2-sinflar maqollarni

o‘rganishning ilk bosqichi bo‘lsa savod o‘rgatish davri maqollarni o‘qish va o‘rganishning tayyorlov bosqichidir. Savod o‘rgatish davridayoq o‘quvchilar maqollarni o‘qiy boshlaydilar. Alifbe davrida berilgan maqollar matn mazmuni bilan bog‘liq bo‘lib, ular matn g‘oyasini o‘quvchilarga aniq hamda lo‘nda yetkazib berish uchun xizmat qiladi. Bu vaqtda o‘quvchilarga maqollar o‘qitiladi, ma’nosini bilganlaricha izohlab berishlari talab qilinadi.

Maqollarni o‘rgatish o‘qituvchidan katta tayyorgarlikni talab etadi. Har bir darsga tayyorlanayotganda asar mazmuniga va unda ilgari surilgan g‘oyaga mos maqol ustida qanday mashq uyushtirishni rejalashtirib olish zarur. Boshlang‘ich sinflarda matn ostida berilgan maqollarni o‘qish va o‘rganish,tahlil qilish asar o‘qilib,tahlil qilinib bo‘lingach amalga oshirilishi kerak. Boshlang‘ich sinflarning 1-2-sinflarida maqolni ifodali o‘qish va yod olishga ahamiyat beriladi. 1-2-sinflarda maqolning mazmunini o‘rganish va yod olishdan tashqari, uning matnida izohli so‘zlar, birikmalar ustida lug‘at ishi o‘tkazish, badiiy til vositalari,ko‘chma ma’noli, qarama-qarshi ma’no bildiruvchi, maqolda takrorlanib kelayotgan so‘zlar ma’nosi yuzasidan ish olib borish talab etiladi. 3-sinf o‘qish savodxonligi darsligida ham maqollar berilgan, ushbu maqollar turli xil metodlar orqali o‘quvchilar saviyasiga mos holda tuzilgan. Masalan,”bulbul bog‘ni bezaydi”,-degan maqolni bulbul va bog‘ni rasmini qo‘yib bezaydi so‘zini qo‘ygan.

Xalq og‘zaki ijodi bo‘lmish maqol o‘quvchilarni xotirasini charxlaydi, fikrlash doirasini kengaytiradi, mantiqiy tafakkurni boyitadi hamda rivojlantiradi. Boshlang‘ich sinfning deyarli barcha darsliklarida xalq og‘zaki ijodi namunalari berilgan bo‘ladi. Ona tili darsliklarida ko‘proq xalq maqollarni mashqlar tarkibiga singdirilgan. Kichik yoshdagi o‘quvchilarning psixologik va fiziologik xususiyatidan kelib chiqqan holda darsliklarga kiritilgan maqollar tushunilishi oson bo‘lgan maqollardir.

Bilamizki, maqol xalq og‘zaki ijodining juda qadimiy shakllaridan biri bo‘lib, unda xilma-xil badiiy ifoda vositalari-ohangdosh tovushlilar takrori bo‘ladi. Katta hayotiy va ijodiy tajribaga ega bo‘lgan ajoyib so‘z ustalarining o‘lmas satr va hikmatli so‘zlari ham ko‘pincha xalq maqollariga o‘xshab ketadi. Masalan, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarida aytgan bir qancha hikmatli so‘zlari shular jumlasidandir: “Oz-oz o‘rganib dono bo‘lur, qatra-qatra yig‘ilib daryo bo‘lur”, “Tilga ixtiyorsiz - elga e’tiborsiz” va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbek xalq maqollari.
2. Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish metodikasi (ma’ruzalar matni) 2-sinf, G‘ulomova X,Yo‘ldosheva Sh , - T.:2002
3. Fuzailov S,Xudoyberganova M,Yo‘ldosheva Sh., Ona tili, 3-sinf.- T.:2019
4. Ikromova R,G‘ulomova X,Yo‘ldosheva Sh,Shodmonqulova D,Ona tili,4-sinf uchun, T .,2020
5. Mirzayeva S., O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – T.:O‘qituvchi,1992.
6. https://www.samdu.uz
7. https://uz.wikipedia.org
8. https://arxiv.uz.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BADIIY ASARNI TAHLIL QILISH USTIDA ISHLASH

Qodirqulova Dilnoza Xayrulla qizi
GulDPI Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Turdibekova Noila Nurbek qizi
GulDPI Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalar orqali o‘quvchilarda fanga oid tayanch kompetensiya elementlari shakllantirish jihatlari aytib o‘tilgan. Tanlangan metodni qo‘llash orqali o‘quvchilarning tarixga, milliy qadriyatlarga bo‘lgan qiziqishlari ortadi, o‘quvchilar ijodiy, erkin o‘z fikrlarini bildirishga harakat qiladilar, bu bilan ularning mustaqil fikri, dunyo qarashi o‘sadi, darsdagi qiziqishlari, topqirliklari, zukkoligi, tezkorligi, faolliklari oshib borishi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Rivoyat, innovatsion metod, boshlang‘ich ta'lim, to‘rt pog‘onali, Ibn Sino.

Abstract: In this article, the aspects of forming basic competence elements related to science in students through modern technologies are mentioned. By using the selected method, students' interest in history and national values increases. Students try to express their ideas creatively, freely, thereby their independence his mind, world view grows, his interests in class, resourcefulness, intelligence, quickness, activities increase is highlighted.

Keywords: Narration, innovative method, primary education, four steps, Ibn Sina. Boshlang‘ich ta’lim oluvchilarda umumiy o‘rta ta’limni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim, malaka va konikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan.

Pedagog olimlar fikriga ko‘ra faollik tamoyili quyidagi qoidalar orqali amalga oshiriladi:

-Ishning maqsad va vazifalarini aniq bilish, tushunish va tushuntirish;

-Bilish jarayonining analiz, sintez, induksiya, deduksiya, taqqoslash va qiyoslash kabi ko‘rinish va shakllarni qo‘llab o‘qitish;

-Har bir so‘z, gap, tushunchani to‘liq ochib bera olish;

-Jamoa bo‘lib, guruh bo‘lib, bir-birini o‘qitishga erishish;

-Ta'lim samarali bo‘ladi, qachonki siz ishlatilishiga oid misollar ko‘proq keltirsangiz;

-Har bir narsadan asosiysini topishga o‘rgating;

-Har bir shaxsning individual xususiyatlarini biling, shunga mos o‘qiting, muomalada bo‘ling;

-O‘ylashga, fikrlashga, mustaqil ishlashga o‘rgating.

-Yordamchi narsalar ko‘chirish, aytib turish, nusxa olishga o‘rgatmang.

-Ijodiy tafakkurni oshiruvchi mashqlarni ko‘proq qo‘llang.

Boshlang‘ich ta'limda o‘qish darslarini afsona va rivoyatlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Afsona va rivoyatlar bolalarda go‘zallikka muhabbat uyg‘otadigan poklik tuyg‘ulariga orzuga bo‘ladigan hissiyotni o‘tkirlashtiradigan, aqlni, fahm-farosatni charxlaydigan, tasavvurlarni boyitadigan, estetik didni o‘stiradigan musiqa va tasviriy san'at predmetlari bilan chambarchas bog‘langan bo‘lishi kerak.

Afsona va rivoyatlar qadrlash ko‘nikmalarini o‘stiradi, o‘quvchilarni shaxs sifatida ma'naviy qiyofasini shakllanishga xizmat qiladi. Ayniqsa,darsda o‘quvchilarni faolligini oshiradigan ruhiyatlarini shakllantiradigan,tasavvurlarini boyitadigan usullardan foydalanish, asarlarni janr tabiatidan kelib chiqib rollarga bo‘lib o‘qitish, qahramonlar nomidan qayta hikoya qilish, qahramonning taqdiri haqidagi hikoyani davom ettirish, qiziqarli mavzularda og‘zaki hikoya tuzdirish kabi ijodiy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. O‘qish darslarida afsona va rivoyatlarni o‘rganishdan maqsad tarbiyaviy vazifaning hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog‘liq bo‘lib qolmay balki bolalarni qurshab olgan hayot, tabiatdagi turfa o‘zgarishlar, ekalogik vaziyatlar, mehnat o‘tmish o‘zbek xalq qahramonlari bilan ham o‘zaro bog‘liq bo‘lishi lozim.

Boshlang‘ich sinflarda ta'lim jarayonini o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, fikri, xarakteri, tasavvur va tushunchasi, idrok etish qobilyati, irodasi, qiziqishi faolligi kabi ruhiy holatlarini o‘rganishni taqozo etadi.

Shunga ko‘ra afsona va rivoyatlar o‘quvchilarni ruhiyatini o‘stirishga xizmat qiladi Vatan haqidagi tasavvurlarini boyitib boradi.

Bola 1-sinfga kelganida taxminan 1300, 1400 atrofida so‘z boyligiga ega bo‘ladi. Maktab ta'limi, o‘qituvchilarning pedagogik mahorati bilan unga har kuni 5-6 ta yangi so‘z o‘rgatiladi va bu so‘zlar uning lug‘atidan joy olishi hamda mustahkamlanishi kuzatilib boriladi. O‘quvchilarni so‘z boyligini oshirishda, uning ruhiyatini shakllanishida afsona va rivoyatlarning samarasi kuchli bo‘ladi. O‘quvchilar bilimini rivojlantirish va uning nufuzini oshirishda pedagogik, metodik va psixoplogik tamoyillarga amal qilib, har bir o‘qituvchi o‘z konsepsiyasiga ega bo‘lishi va tizimli ravishda bolalar ona tili o‘qitishning eng maqul uslublarini qo‘llash orqali ko‘zda tutgan maqsadiga erishishi aniq. O‘qituvchi bolalar ruhiyatini chuqur o‘rganib, ularning har biriga o‘ziga xos munosabatda bo‘lish, nutqida tasviriy vositalarni ishlatishga o‘rgatishni taminlash kerak.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining asosiy talablardan biri ilg‘or pedagogik texnalogiyalarni ta'lim jarayoniga olib kirib o‘quvchilarni mustaqil bilim olishga, erkin fiklashga o‘rgatishdir.

Dunyo ta'lim tizimiga nazar tashlaydigan bo‘lak, yangi islohatlar davrida ta'lim tajribalariga tayanib ish tutmoq yaxshi natijalarga olib keladi. Iqtisodiy qudrati jihatidan Yaponya jahonda Amirika Qo‘shma Shtatlaridan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Jahonning ko‘zga ko‘ringan ruhshunoslari va iqtisodchilari Yaponya rivojlanishidagi bu ulkan parvozni mamlakatda ta'lim tizimlari taraqqiyutiga berilgan yuqori darajadagi e'tibor samarasi, deya qayd etadilar. Turli ta'lim ko‘nikmalarini bolalar ongiga singdirish, milliy tarbiyani esa boshlang‘ich ta'limda shakllantirish, yaponlarga xos fazilatdir. Masalan, 2-sinf o‘quvchisi ko‘pchilik oldida nutq so‘zlash qobilyatiga ega bo‘lishi, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi suvda bemalol suza olishi kerak. Shu bilan birgalikda bolalar milliy qahramonlarini ham yaxshi bilmog‘i zarur. Yaponyada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari afsona va rivoyatlarni ham o‘zlashtirmog‘i lozim.

O‘zbekiston Respublikasining ta'lim tizimida ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining milliy tarbiyasi shakllanishida ham afsona va rivoyatlarning o‘rni beqiyosdir. Masalan, "Shiroq" afsonasida Vatanparvarlik, jasurlik, insoniylik olg‘a suriladi. Bu asosda bolalar ruhiyati takomillashadi. Afsonalarimizni bolalarga o‘rgatishda har xil ilg‘or vositalar asosida dars jarayonini olib borsak maqsadga erishamiz.

Rivoyatlar har bir sinf kesimida o‘rganiladi. 3-sinf o‘qish darsligida yettita rivoyat kiritilgan bo‘lib, shu rivoyatlarimizdan biri "Ibn Sinoning shogirdlari" rivoyatini quyidagi, "To‘rt pog‘onali" metod orqali dars jarayonini olib boramiz.

"To‘rt pog‘onali" metodning bosqichlari quyidagilardan iborat:

"Tushuntirish" bosqichida o‘qituvchi o‘quvchilarga avval oddiy rivoyatni o‘qib, tushuntirib beradi. "Nima qilish kerakligini ko‘rsatib berish" bosqichda o‘qituvchi o‘quvchilarga topshiriqni qanday bajarish kerakligini amalda ko‘rsatib beradi.

Uchinchi bosqichda o‘quvchilar o‘qituvchi ko‘rsatgan ish harakatlarini takrorlaydi, o‘quvchilar bajarayotgan harakatlar yuzasidan o‘qituvchi o‘z fikrini bildirib, xatolarini to‘g‘rilab turadi.

"Mashq qilish" bosqichida ta'lim oluvchilarning hatti-harakati o‘qituvchi tomonidan nazorat qilib boriladi. O‘quvchilar ish amallarini mukammal o‘zlashtirganlaridan so‘ng, uni mustaqil bajaradilar.

"To‘rt pog‘onali"metodning asosiy belgisi o‘quvchilarning harakatlari O‘qituvchi ko‘rsatib bergan harakatlar doirasi bilan cheklanganligidadir.

"To‘rt pog‘onali" metodning afzalliklari: ta'lim oluvchilarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda yordam beradi; vaqtdan unumli foydalanish imkoniyati mavjud; oddiy ish bosqichlarini o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi.

Ibn Sinoning shogirdlari bular quyidagilar:

Tozalik

Parhez

Badantarbiya

Bemor kayfiyati

Natijaviyligi:

Ziyraklik oshadi;

Mustaqil fikrlash ko‘nikmasi rivojlanadi;

Qiyosiy o‘rganish rivojlanadi.

So‘z ajratish malakasi rivojlanadi.

Bunday interfaol darslarni tashkil etish o‘quchilardan darsda faol ishtirok etishni, manbalardan foydalanib, mustaqil yakka holda guruhda jamoa bo‘lib bilim olishni mavzu yuzasidan o‘z mustaqil fikrini bildirishni talab etadi. Ilg‘or pedagogik texnologiya usullari asosida tashkil etiladigan darslar muntazam o‘tkazilib borilsa o‘quvchida mustaqil bilim olish, olingan bilimlarni tahlil qilib, erkin fikr bildirish tajribasi boshlang‘ich sinflardanoq shakllanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘rsida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son 23.09.2020

2. S.T. Turg‘unov, L.A. Maqsudova, M.A. Umaraliyeva, N.M. Tojiboyeva Pedagogik jaaryonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari. -Toshkent : "Sano -standart", 2012.

3. "Ta'lim samaradorligini oshirish yo‘llari" mavzusidagi seminar trening mteriallari.-T., 2002.

4. Azizxo‘jayeva N.N. O‘qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. -T.: TDPU. 2000.

5. Jumaev M.E., Yuldasheva M.Yu., Mingbaeva B.U., Mamatova G.A., Levkina M.F. Boshlang‘ich ta'lim fanlarini o‘qitish metodikasi O‘UM. Nizomiy nomidagi TDPU huzuridagi XTXQTUMOHM., 2017.

6. G‘ulomova X., Yo‘ldosheva sh., Mamatova G., Boqiyeva H. Husnixat va uni o‘qitish metodikasi. -T.: TDPU, 2013.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI O‘QUVCHILAR NUTQINI O‘STIRISH

Saydullayeva Nozima
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Abdusamatova Farida Baxtiyor qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang‘ich sinflarda matn ustida ishlash orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ravon va ongli o‘qish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi va nutqi, erkin fikrlash qobiliyati rivojlantirilishi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, nutq, tafakkur, matn, ijodiylik, matn yaratish, matn ustida ishlash, erkin fikrlash.

Abstract: in this thesis, information is given about the development of fluent and conscious reading skills of primary school students and the development of speech and free thinking skills by working on the text in primary grades.

Key words: primary education, speech, thinking, text, creativity, creating a text, working on a text, free thinking.

Matn nutqiy hodisa bo‘lib, u ikki va undan ortiq gapning mazmuniy birikishidir. O‘z tuzilishiga ko‘ra gap xat boshi, bo‘lim qism, boblardan tashkil topadi. O‘quvchilari tomonidan yaratilgan matnlar asosan gap, xat boshi va qismdan iborat bo‘ladi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida bosqichma-bosqich tarzda matn yozish va o‘qish o‘rgatib boriladi.

Matn ustida ishlashga o‘quvchilarni jalb qilish o‘ziga xos xususiyatlarni namoyon qiluvchi pedagogik jarayon sanaladi. Har qanday pedagogik jarayon kabi boshlang‘ich sinflarda matn ustida ishlashda ham muayyan psixologik, pedagogik, metodik talablar inobatga olinishi zarur. Shundagina boshlang‘ich sinf o‘quvchilari matn bilan ishlash orqali muayyan bilimlarni o‘zlashtiradi, ravon va ongli o‘qish ko‘nikma-malakalariga ega bo‘ladi, nutqi boyiydi, fikrlash qobiliyati rivojlanadi, o‘zgaradi. O‘quvchilar qanchalik ko‘p matn o‘qisa, shunchalik so‘z boyligi, matnning ma’nosini tushunish orqali dunyoqarashi va fikrlashi o‘zgaradi. O‘quvchilarini ijodiy fikrlashga yo‘naltirish boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining asosiy vazifalardan hisoblanadi. O‘quvchilarida ijodiy tafakkur, ijodiy izlanish, tushunarli va ta’sirchan, chiroyli so‘zlash, mavjud imkoniyatlardan eng maqbulini tanlash, tilimizning boy imkoniyatlaridan nutq sharoitiga qarab to‘g‘ri, o‘rinli va samarali foydalanish malaka va ko‘nikmalarini singdirish, ularni milliy qadriyatlarimiz, udum va an’analarimiz ruhida tarbiyalashda ona tilining tutgan o‘rni va imkoniyatlari benihoya kattadir. Darhaqiqat, ona tili orqali o‘quvchilarida ijodiylik, mustaqil fikrlash, fikr mahsuli og‘zaki va yozma shakllarda tog‘ri, ravon ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirish lozim. Mashg‘ulotlarida asosiy e’tibor o‘quvchilarga tilning grammatik qurilishini emas, balki ularning so‘z boyligini oshirish, so‘zdan to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish, fikrini sharoitiga mos ravishda ifodalay olish ko‘nikmalarini kengaytirishga qaratishimiz zarur. A.Hamroyev ta’kidlaganidek, ona tili ta’limiga kognitivpragmatik usul elementlarini kiritish

o‘quvchilar tafakkuri va mustaqil fikrlash layoqatlarini o‘stirish, ta’lim jarayoni samaradorligi bolalar o‘zlashtirishining sifatini yaxshilashga olib keladi.

O‘quvchining bunday nutqi uzundan-uzun jumlalardan ortiqcha so‘zlardan xoli bo‘lishiga, nutq yaratilayotgan paytda o‘quvchining so‘zlovilarga nisbatan qanday turishga, qo‘l, ko‘z, bosh, bo‘yin, oyoq harakatlariga alohida e’tibor berish kerak. Nutq sharoitining muxim tarkibiy qismlaridan biri so‘zlovchining tinglovchilar saviyasini hisobga olishidir. Bu nutqning eng zaruriy tarkibiy qismlaridan biridir. Xalqimiz bunga juda katta e’tibor bergan. Shuning uchun “So‘zim aytgin uqqancha”-kabi maqollarda xam nutqning tinglovchilarga tushunarli qilib bayon etish zaruriyati ta'kidlangan. Tinglovchilarning saviyasini hisobga olish faqat nutq taqdirini emas, balki notiq taqdirini ham hal qiladi. Shuning uchun o‘quvchilarda o‘z fikrini tinglovchining saviyasini, yoshi, mavqeini hisobga olgan holda bayon qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor berish kerak. Buning uchun o‘quvchilar bilan ayni bir fikrni, o‘quvchilarga o‘zidan kichiklarga, tengqurlarga, o‘zidan kattalarga “yaqinlarga, yaqindan tanish bo‘lmagan shxslarga ifodalash ustida muntazam ish olib borishga to‘g‘ri keladi. Bolalarni maktublar yozishga o‘rgatish, ayni bir fikrni turli kishilarga turli xilda bayon etish ko‘nikmalarini shakllantirishga samarali ko‘nikmalarini shakllantirishga samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Ona tili darsliklari so‘zga ehtiyoj hosil qiladigan, so‘z boyligini oshiradigan o‘quv-topshiriqlariga, matnlarga boy bo‘lishi, leksikologiya har bir til sathining tarkibiy qismiga aylantirilishi lozim va zarurdir, har bir dars matn tahlili bilan boshlanib, matn yaratish bilan tugallansagina, ona tili ta’minining bosh maqsadga erishgan, o‘quvchilarning nutqiy taraqqiyotini ta’minlagan, ularni nutq sharoitiga mos ravishda go‘zal ixcham va ravon so‘zlashga o‘rgatgan, so‘z san’ati ilmiy bilan tanishtirgan bo‘lamiz. Matn ustida ishlash boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini o‘stirishning eng ma’qul usullaridan biri hisoblanadi. Buning uchun ularning og‘zaki va yozma nutqlarini baravar rivojlantirib borish kerak. Biror asar matn ustida ishlashda ham bu talablarni unutmaslik lozim. O‘quvchilarda ijodiy fikrlash va ijodiy matn yaratish ko‘nikmalarini shakllantirishga oid tashkiliy-metodik ishlarni asosan o‘tilgan darsni mustahkamlash jarayonida, shuningdek, uy vazifalari bajarishga yo‘llanma berish davrida amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Matn yaratishga o‘rgatish orqali o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikma va malakalarini oshirish ona tili mashg‘ulotlarida ko‘zlanadigan bosh maqsad bo‘lib, u so‘z ustida ishlash, gap ustida ishlash va matn ustida ishlash orqali amalga oshiriladi.

Qanday nutqni yaxshi nutq deb atash mumkin? O‘quvchi nutqiga qanday talablar qo‘yiladi? Bu savollarga javob topmay turib bolalar nutqining boshqa muammolari xaida fikr yuritish qiyin. O‘quvchi nutqiga qo‘yiladigan asosiy talablardan biri nutqning nutq sharoitiga mosligidir. Nutq sharoiti deganda nutq yaratilayotgan paytda so‘zlovchi va tinglovchining sharoiti tushniladi. Bu sharoit bexad ko‘p tarkibli, serqirra bo‘lib so‘zlovchi va tinglovchini nutq paytida qurshab turgan barcha narsa, buyum, holatlardan tortib, ularning bilim saviyasi, kasb-kori, so‘zlovchining maqsadi va imkoniyatlrigacha bshlagn barcha narsalarni o‘z ichiga oladi. Nutq sharoiti nutq shaklini belgilashda juda muhim omildir. Chunonchi, bir-biridan uzoq turgan so‘zlovich va tinglovchi faqat yozma nutq (xat. Maktub, axborot, voqeanavislik va h.k.) vositasida fikr almashtira oladi. Tabiiyki, bu nutqning o‘ziga xos xususiyatlari bor. Bir-biriga yaqin turgan so‘zlovchi va tinglovchi orasida fikr almashishning eng qulay yo‘li og‘zaki nutqdir. Og‘zaki va yozma nutqning o‘z nutq sharoitlariga yarasha xilma-xil xususiyatlari bor. Chunonchi, so‘zlovchi ko‘p bo‘lsa, so‘zlovchining baland ovozda to‘xtamlarga rioya qilib, imo-ishoralardan kamroq foydalanib, fikrini izchil va birbiriga bog‘liq ravishda bayon qilishi talab etiladi. Bunday nutqning o‘ziga xos ko‘rinishi, o‘quvchining masalalarini yoritish yoki uy topshiriqlarini bajarish jarayonidagi javoblarida ma’lum bir mavzuni sinfda, biror yig‘inda ochib berishdagi nutqida o‘z aksini topadi. Shuning uchun bunday nutqda fikr izchilligi, gaplarning o‘zaro to‘g‘ri bog‘lanishi, bog‘lovchilar, olmoshlar, soxa atamalari, iboralar, ovoz tembri, ohang kabilarni to‘g‘ri qo‘llashga alohida e'tibor berish lozim. O‘quvchining bunday nutqi uzundan-uzun jumslalardan ortiqcha so‘zlardan xoli bo‘lishiga, nutq yaratilayotgan paytda o‘quvchining so‘zlovilarga nisbatan qanday turishga, qo‘l, ko‘z, bosh, bo‘yin, oyoq harakatlariga alohida e'tibor berish kerak. Nutq

sharoitining muhim tarkibiy qismlaridan biri so‘zlovchining tinglovchilar saviyasini hisobga olishidir.

O‘quvchi nutqiga qo‘yiladigan talablardan biri uning aniq bo‘lishidir. Nutqning aniqligi bu farqat narsa, voqea-hodisani tasvirlash yoki bayon qilish emas, balki shu narsa, voqea-hodisa uchun xos bo‘lgan belgilarini aniqlash, ularning tasviriga mos tushadigan so‘z, so‘z birikmalari, iboralarva gaplar tunlashdan xam iboratdir. Aniqlik nutqning boyligi va rng-barangligi bilan chambarchas bog‘liq. Ma'lum bir mazmunn turli shakllarda bila berish, nutq sharoitiga mos tushadigan tasvir usulini tanlash nutqqa aniqlik kiritadi.

Ohangdorlik ham o‘quvchi nutqiga qo‘shiladigan muhim talablardan biridir. Ohang o‘quvchi nutqining ta’sirchanligini oshirish vositalaridan biridir. Shuning uchun she’riy asarlar, nasriy parchalarni ohangdorlikka amal qilgan holda o‘qiy olish malkasi ham o‘quvchi nutqiga qo‘yiladigan asosiy talablardan bri hisoblanadi. U ohang yordamida nutqni sintegmalarga bo‘ladi. Mantiqiy urg‘uni o‘rinli qo‘llaydi.

Nutqqa qo‘yiladigan yana bir muhim talab uning soddaligi va sofligidir. Sodda nutq avvalo, tushunarli bo‘ladi.

Nutqning tushunarli bo‘lishi bir tomondan fikrni lo‘nda, aniq bayon qilishi, tushunarli bo‘lmagan g‘aliz jumlalardan saqlanishda namoyon bo‘lsa, ikkinchi tomondan tinglovchining tayyorgarlik darajsiga ham bog‘liqdir. Demak, o‘quvchi fikrni xam sodda xam ravon bayon qilishi o‘zgalar fikrinng moxiyatini anglab, uni tushunish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Nutqning sofligi avvalo uning tozaligi demakdir. Ma'lumki, o‘quvchilar nutqida xar xil qaytariqlar, ortiqcha jumlalar, o‘zbek tiliga xos bo‘lmagan gap, so‘zlar anchagina qismini tashkil etadi, ular nutqining bunday so‘zlardan tozalab borish, fikrni sof adabiy tilda, uning boy imkoniyatlaridan foydalanib bayon qilish ona tili mshg‘ulotlarining asosiy vazifasi hisoblanadi. Nutqni egallash jarayoni bola tafakkurining o‘sishi bilan chambarchas bog‘liq holda yuz beradi. O‘quvchi o‘z fikrini ifoda etishda til unsurlari(elementlari)ni o‘zlashtirish davomida atrof-olamni his qila boshlaydi, borliqni bilib oladi. Bola ongida til vositalari yordamida aks ettirgan tushunchalar shakllana boradi. Bu holat bolaning faqat ona tilida fikrlashi, idrok etishi asosida ro‘y beradi. O‘quvchi aloqa-aralashuv davomida til unsurlarini egallay borar ekan, ular tilning murakkab hodisalariga duch kela boshlaydi. O‘quvchilar til hodisalarining shakli va mazmuni haqida mulohazalar yurita boshlaydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflardayoq o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘zaro nutqiy bog‘liqlikni o‘strib boradilar, ijodiylik, tafakkur, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sobirova M. Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchi so‘z boyligini oshirish. Til va adabiyot ta’limi. Toshkent. 1-son. 38 b.

2. G‘ulomov A. Ona tili o‘qitish prinsiplari va metodikasi. Toshkent. O‘qituvchi. 1992. 326 b.

3. Qosimova K. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi.Toshkent: O‘qituvchi.

4. Ashrapova T. va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. T. «O‘qituvchi», 2020-yil. 102103-betlar.

5. L. O‘rinboyeva (va boshqalar). 2-sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darsligi –Toshkent Respublika ta’lim markazi.

6. Umarova M. O‘qish kitobi. 3-sinflar uchun darslik. –Toshkent: Yangi asr avlodi. 2019-yil.

7. Shojalilov A. va boshqalar. O‘qish kitobi. 4-sinflar uchun darslik. –Toshkent: O‘qituvchi, 2020

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SHE’RIY MATNLAR USTIDA ISHLASHGA INNOVATSION YONDASHUV

Rabbimqulova Durdona Haydarqul qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Sharifova Charos Fozil qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinflarda she’riy matnlar ustida ishlashda innovatsion yondashuvlar bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, badiiy so‘z san’ati bilan tanishtirish va o‘qishga qiziqishini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Mazkur mavzu she’rlarni o‘qitish jarayonini qiziqarli va samarali qilishga yo‘naltirilgan zamonaviy metodlarni qamrab oladi. Ushbu yondashuvlarda o‘yinli va interaktiv metodlardan foydalanish, texnologiyalardan foydalangan holda audio va video materiallar yaratish, jamoaviy va rolli o‘qish, tahlil qilish kabi usullar orqali bolalarning she’riy asarlarni tushunish qobiliyatlari rivojlantiriladi. Innovatsion yondashuvlar ta'lim jarayonida o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb qilib, ularga ijodiy fikrlash va estetik didni shakllantirishda yordam beradi. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda she’r matni ustida ishlash, uni tahlil qilishning innovatsion usullari yoritilgan.

Kalit so‘z: boshlang‘ich sinf, she’riy matnlar, innovatsion yondashuvlar, ta’limiy texnologiyalari, didaktik materiallar, bolalar she’riyatiga qiziqish, audiovizual materiallar, bolalarning ijodiy qobiliyatlari, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, she’riy obrazlar.

Abstract: Innovative approaches to working on poetic texts in elementary grades are important for developing children's creative thinking, introducing them to the art of words, and increasing their interest in reading. This topic covers modern methods aimed at making the process of teaching poems interesting and effective. In these approaches, children's ability to understand poetic works is developed through the use of playful and interactive methods, creation of audio and video materials using technologies, collective and role-playing reading, and analysis. Innovative approaches involve students as active participants in the educational process, helping them to develop creative thinking and aesthetic taste. This article describes innovative methods of working on the text of the poem and analyzing it in elementary grades.

Key words: primary class, poetic texts, innovative approaches, educational technologies, didactic materials, interest in children's poetry, audiovisual materials, children's creative abilities, development of critical thinking, poetic images.

KIRISH. Ta’lim jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining adabiy nutqini rivojlantirish va ularni badiiy asarlar bilan tanishtirish muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, she’riy matnlar orqali bolalarga estetik zavq uyg‘otish, ularning til imkoniyatlarini kengaytirish, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhim vazifalardan biridir. Boshlang‘ich sinflarda she’riy matnlar ustida ishlashning o‘zgacha usullari o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning ijodiy tafakkurini shakllantiradi va o‘qitish samaradorligini oshiradi. Zamonaviy ta’lim tizimi va metodikasi turli innovatsion yondashuvlarni qo‘llashni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, she’riy matnlarni o‘qitishda interaktiv, texnologik va qiziqarli usullarni joriy qilish hozirgi davrda dolzarb masala hisoblanadi. Bu tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang‘ich sinflarda she’riy matnlarni samarali o‘rganish usullarini o‘rganish, innovatsion yondashuvlar asosida o‘qitish jarayonini takomillashtirish va bu orqali o‘quvchilarning badiiy tafakkurini rivojlantirishdir.

She’r — bu asar yoki his-tuyg‘ularni badiiy uslubda ifodalovchi, o‘ziga xos ritm va qafiyalarga ega bo‘lgan adabiy tur. She’r ko‘pincha o‘zida chuqur ma'nolarni, tasvirlarni va emotsiyalarni mujassamlashtiradi. U lirik, epik yoki dramatik bo‘lishi mumkin va turli xil mavzularni qamrab oladi. She’r yozish san'ati esa poeziya deb ataladi.

She’riy matn — bu she’r shaklida yozilgan badiiy asar. U ritm, qafiya va figurativ til vositalaridan foydalanib, muayyan his-tuyg‘ular, g‘oyalar yoki voqealarni ifodalaydi. She’riy matnlar lirik, epik yoki dramatik bo‘lishi mumkin, va ko‘pincha tasviriy obrazlar, metaforalar va simvollar bilan boyitilgan bo‘ladi. She’riy matnlar o‘zida estetik go‘zallikni va chuqur ma'noni mujassamlashtiradi.

Boshlang‘ich sinflarda she’riy matnlar ustida ishlashga innovatsion yondashuv ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish maqsadida bir qancha metod va texnikalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu yondashuv quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi:

1. Interfaol usullar: O‘quvchilarga she’rlarni o‘qitishda o‘yinlar, guruh muhokamalari va rolli o‘yinlar kabi interfaol usullarni qo‘llash. Bu metodlar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga va she’rlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

2. Vizual materiallar: She’rlarni tushunishni osonlashtirish uchun rasmlar, videolar va multimediya materiallardan foydalanish. Bu o‘quvchilarning tasavvurlarini kengaytiradi va she’rning ma'nosini chuqurroq anglashlariga yordam beradi.

3. Kreativ yondashuv: O‘quvchilarni she’r yozishga rag‘batlantirish va o‘z his-tuyg‘ularini ifodalashga imkon berish. Bu, masalan, she’rlar yaratish, ularni sahnalashtirish yoki ijodiy loyihalar orqali amalga oshirilishi mumkin.

4. Multidisiplinar yondashuv: She’rlarni boshqa fanlar bilan bog‘lash, masalan, san'at, tarix yoki tabiiy fanlar. Bu orqali o‘quvchilar she’rning kontekstini yanada yaxshi tushunadilar.

5. Tadqiqot va muhokama: O‘quvchilarga she’rlarning mualliflari, tarixi va madaniy kontekstini o‘rganish imkoniyatini berish. Bu, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

6. Emotsional bog‘lanish: O‘quvchilarni she’rlardagi his-tuyg‘ular bilan bog‘lash va ularga o‘z his-tuyg‘ularini ifodalash imkonini berish. Bu, masalan, she’rlardan keyin muhokama o‘tkazish yoki shaxsiy tajribalar bilan bog‘lash orqali amalga oshirilishi mumkin.

Ushbu innovatsion yondashuvlar boshlang‘ich sinflarda she’riy matnlar ustida ishlash jarayonini qiziqarli, samarali va ma’naviy jihatdan boyitishga yordam beradi.

Innovatsion yondashuv — bu yangi g‘oyalar, usullar yoki texnologiyalarni joriy etish orqali muammoni hal qilish yoki jarayonni yaxshilash maqsadini ko‘zlaydigan yondashuvdir. U quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi:

-yangi g‘oyalar: Mavjud tizimlarni takomillashtirish uchun yangi fikrlar va konseptlarni ishlab chiqish.

-texnologiyalarni qo‘llash: Zamonaviy texnologiyalar yordamida samaradorlikni oshirish.

-ijodkorlik: Innovatsion yondashuv ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi va yangi yechimlar topishga yordam beradi.

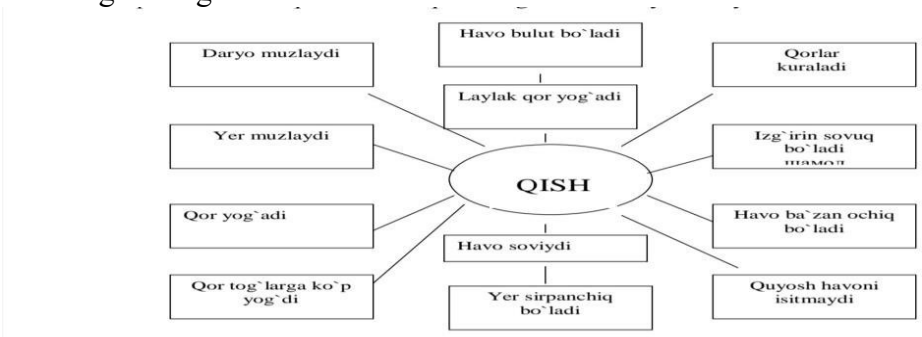
-tajribalar o‘tkazish: Yangi metodlarni sinab ko‘rish va natijalarni tahlil qilish orqali takomillashtirish.

-ko‘p qirrali yondashuv: Bir nechta sohalar orqali amalga oshirilishi, yangi ko‘rinish va yechimlarni keltirib chiqarishi.

Innovatsion yondashuv, umuman olganda, muammolarni yangicha ko‘rib chiqish va ularga yangi yechimlar taklif qilish jarayonidir.

Keling, boshlang‘ich sinflarda berilgan she’riy matnni tahlil qilib ko‘raylik. Misol uchun, "Qish" mavzusidagi she’rni olaylik.

She’r Tahlili: She’r "Qish" mavzusida yozilgan bo‘lib, qish faslining go‘zalliklari va uning tabiiy holatlarini ifodalaydi. She’rda qishning rang-barangligi, qor, muz va qishda yashovchi hayvonlar tasvirlangan. Bu obrazlar o‘quvchilarga qish faslini ko‘z o‘ngida tasavvur qilishga yordam beradi. She’rda qishning go‘zalligi va sovuqligi bilan birga, uning keltirgan hissiyotlari ham aks etadi. O‘quvchilar qorli landshaft va qishki o‘yinlarning quvonchini his qilishadi. She’rda o‘ziga xos ritm va qafiya mavjud, bu esa o‘quvchilarning she’rni eslab qolishini osonlashtiradi va uning estetik go‘zalligini oshiradi.

XULOSA. Boshlang‘ich sinflarda she’riyat matnlari ustida ishlash innovatsion yondashuvlar yordamida ta'lim jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi. Interaktiv metodlar, multimedia vositalari, ijodiy loyihalar va o‘zaro baholash orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlash, tilni o‘zlashtirish va badiiy tuyg‘ularini rivojlantirish mumkin. Madaniy kontekstni

inobatga olish esa she’rlarning chuqurroq tushunilishiga yordam beradi. Shu tariqa, bu yondashuvlar o‘quvchilarning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdug‘aniyev X. Adabiyot darslarida yangi pedagogik texnologiyalar. –T.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, 2020.
2. Abdullaeva S. M. She’riy matnlarni tahlil qilish metodikasi. –T.: O‘qituvchi, 2017.
3. Amonov R. A. Pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar. –T.: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat Ilmiy Nashriyoti, 2018.
4. Jumayeva T. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan she’riy matnlar ustida ishlash. –T.: Fan, 2022.
5. Karomatov Z. Boshlang‘ich ta’limda adabiyot va nutq madaniyati. –T.: Ma’naviyat, 2015.
6. Tursunov I. O‘zbek maktablarida adabiyotni o‘qitish usullari. –T.: Universitet nashriyoti, 2020.
7. Vahobova M. X. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati. –T.: Fan va texnologiya, 2019.
8. Xolmurodov U. Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. –T.: Ilm ziyo, 2016.
9. G‘aniyev B. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. –T.: Yangi asr avlodi, 2017.
10. Sharipov A. Ta’limda kreativ va innovatsion yondashuvlar. –T.: Navro‘z nashriyoti, 2021.

BOSHLANG'ICH SINF O‘QUVCHILARINI RASM ASOSIDA IJODIY MATN TUZISHGA O‘RGATISH

Imomxo‘jayeva Ma'rifat Rahimjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
O‘ktamova Shaxina O‘tkir qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu yozilgan tizesda boshlang‘ich sinf o‘quvchisiga berilgan rasmlar asosida mashq va topshiriqlardan foydalanish samaradorligi yoritilgan, metodist olimlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirish, so‘z boyligini oshirish, o‘quv fanini o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqini rag‘batlantirish, mantiqiy va ijodiy tafakkurini o‘sitirishda mashq va topshiriqlardan foydalanish bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari tahlil qilingan va subyektiv munosabat bildirilgan.

Kalit so‘z: Matn, rasm, boshlang‘ich sinf, o‘quvchilar, dastur ,kreativlik, qobiliyat, integratsiya.

Abstract: The use of exercises and tasks based on pictures given to elementary school students is highlighted in the given texts, study of the speech of students of the first grade by Methodist scientists, checking of vocabulary, study of educational science The analysis of the progress of sending from exercises and tasks in the establishment of logical and creative thinking, and the subjective attitude of the student was analyzed.

Keywords: Text, picture, primary class, students, program, creativity, ability, integration.

So‘nggi yillarda yurtimizda ta'lim sohasida ko‘plab yangiliklar va o‘zgarishlar bo‘lmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.04.2019-yildagi PF-5712-son farmoniga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash ilgari surilgan. Boshlang‘ich sinf darsliklari hozirda ko‘plab davlatlarning darsliklari bilan sinov muddatini o‘tamoqda. Misol tariqasida Finlandiya tizimi asosida yaratilgan darsliklar haqida so‘z olib borar ekanmiz, bu darslik o‘quvchilarning qiziqishlariga mos ravishda ishlab chiqilgan. Fanlarning o‘zaro integratsiyalashganligi o‘quvchilarning salohiyatini yanada oshiradi. Darsliklarda ijodiy vazifalar va muammolarni hal qilish topshiriqlari ham mavjud.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini rasm asosida ijodiy matn tuzishga o‘rgatish – bolalar fikrini rivojlantirish va tasavvurini boyitishda juda samarali usuldir. Mana bu jarayonni samarali tashkil qilish uchun ba’zi maslahatlar:

1. Sodda va tushunarli rasmlardan boshlang: Kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun murakkab rasmlar o‘rniga sodda, aniq va o‘zlariga tanish bo‘lgan obyektlar tasvirlangan rasmlar tanlang. Masalan, tabiat manzarasi, maktabdagi holatlar yoki hayvonlar.

2. Rasmni diqqat bilan kuzatishni o‘rgating: O‘quvchilardan rasmni diqqat bilan kuzatishni so‘rang va uni kichik qismlarga ajratib tahlil qilishga yo‘naltiring. Ulardan rasmda nimalar borligini, qanday harakatlar ko‘rsatilganini va qanday ranglar ishlatilganini aytib berishni so‘rang.

3. Savollar berish orqali ijodni rivojlantirish: Rasm haqida turli savollar bering. Masalan:

Bu rasmda nima bo‘lyapti?

Rasmda qanday holat tasvirlangan?

Qahramonlar qanday kayfiyatda, ular nima qilishyapti?

Nima deb o‘ylaysiz, bu voqea qayerda sodir bo‘lyapti?

Qahramonlar keyin nima qilishi mumkin?

4. Tasavvurga yo‘naltiring: Rasm asosida o‘quvchilardan qisqa hikoya tuzishni so‘rang. Ularni qahramonlarning his-tuyg‘ularini, kelajakdagi harakatlarini va voqealarning davomiyligini tasavvur qilishga yo‘naltiring.

5. Yordam beruvchi iboralar bering: Boshlang‘ich o‘quvchilar uchun boshlanishi yoki rivoji qiyin kechishi mumkin, shuning uchun ularga oson iboralar yoki boshlanish shakllarini taklif qiling. Masalan, "Bir kuni...", "Ertalab...", "Birdaniga...".

6. Ko‘rgazmali ijodiy ishlarga e’tibor qarating: Har bir o‘quvchining ijodiy ishini ko‘rib, ularning fikrlarini baham ko‘rishlariga imkon bering. Bu ularda o‘z ishlariga ishonch hissini uyg‘otadi va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

7. Mavzuga mos leksikani boyitish: Rasmda uchraydigan obyekt va harakatlar bo‘yicha yangi so‘z va iboralarni o‘rgatib, matnni boyitishda yordam bering. Bu kelgusida mustaqil ijodiy ishlar yozish uchun foydali bo‘ladi.

Bu usullar orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida rasm asosida ijodiy matn tuzish ko‘nikmasini samarali shakllantirishingiz mumkin. Shu bilan birga, ularda tasavvur qilish, tahlil qilish va o‘z fikrlarini bayon qilish qobiliyatlari rivojlanadi.

Finlandiya tizimi asosida yaratilgan darsliklar o‘quvchilarning ijodiy, mustaqil va qiziqish asosida o‘rganishlariga ko‘maklashadi. Ushbu darsliklarda an’anaviy yodlash va murakkab nazariya o‘rniga, amaliyotga yo‘naltirilgan va qiziqarli o‘quv jarayoni yaratishga e’tibor qaratiladi. Finlandiya ta’lim tizimi dunyoda yuqori natijalarga erishgani uchun, ko‘plab davlatlar, jumladan, O‘zbekiston ham ushbu tizimga qiziqib, uni mahalliy sharoitga moslashtirishni rejalashtirmoqda.

Finlandiya tizimi asosida yaratilgan darsliklarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Integratsiyalashgan fanlar: Finlandiya tizimida fanlar o‘zaro bog‘lanadi. Masalan, matematika, geografiya va biologiya bir dars doirasida o‘rgatilishi mumkin. Bu o‘quvchilarning o‘rganilayotgan bilimlarni real hayotga moslashtirishlariga imkon yaratadi.

2. Mustaqil o‘rganishga yo‘naltirilgan: O‘quvchilarga mustaqil fikrlash, savol berish va ijodiy yechimlarni izlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun ko‘proq erkinlik beriladi. Darsliklar qattiq nazorat qilinmasdan, o‘quvchilarning o‘z qiziqishlariga ko‘ra mavzuni kengaytirishlariga imkon yaratadi.

3. Amaliy va loyihaviy yondashuv: O‘quvchilarga mavzularni tushunishga va o‘rganilgan bilimlarni qo‘llashga yordam beruvchi amaliy topshiriqlar beriladi. Masalan, loyiha ishlari yoki guruh bilan yechim topish mashg‘ulotlari qo‘llaniladi. Bu jarayonda o‘quvchilar ko‘proq qo‘llari bilan ishlashadi, tajriba o‘tkazishadi yoki tadqiqot olib borishadi.

4. Qiziqish va qobiliyatlarni rivojlantirish: Darsliklar o‘quvchilarning individual qobiliyatlari va qiziqishlariga moslashtirilgan. Har bir o‘quvchi o‘z yo‘nalishi va kuchli tomonlarini rivojlantirish uchun mos material va vazifalarni topishi mumkin.

5. Sinovlar va baholash tizimi soddalashtirilgan: Finlandiya tizimida qattiq baholashdan ko‘ra, o‘quvchilarning jarayondagi ishtiroki va bilimlarni amaliy qo‘llashlari ahamiyatli hisoblanadi. Baholar ko‘proq o‘quvchilarni rag‘batlantirish maqsadida qo‘yiladi.

6. Innovatsion material va texnologiyalar: Finlandiya darsliklari ko‘pincha zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilgan bo‘ladi. Elektron darsliklar, interaktiv vazifalar va raqamli resurslar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va o‘qishni yanada qulaylashtiradi.

7. Hayotiy mavzularni o‘rganish: Darsliklarda faqat an’anaviy mavzular emas, balki kundalik hayotda qo‘llaniladigan ko‘nikmalar – moliyaviy savodxonlik, ekologiya, hayotiy muammolarni hal qilish kabi mavzular ham o‘rgatiladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham Finlandiya tizimi asosida tuzilgan darsliklardan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqilmoqda. Bu tizim asosida tayyorlangan darsliklar orqali o‘quvchilar o‘qish jarayonida mustaqillikka erishish, keng qamrovli fikrlash va bilimlarni hayotga tatbiq qilish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdug‘aniyev X. Adabiyot darslarida yangi pedagogik texnologiyalar.–T.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, 2020.

2. Abdullaeva S. M. She’riy matnlarni tahlil qilish metodikasi. –T.: O‘qituvchi, 2017.

3. Amonov R. A. Pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar. –T.: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat Ilmiy Nashriyoti, 2018.

4. Jumayeva T. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan she’riy matnlar ustida ishlash. –T.: Fan, 2022.

5. Karomatov Z. Boshlang‘ich ta’limda adabiyot va nutq madaniyati. –T.: Ma’naviyat, 2015.

6. Tursunov I. O‘zbek maktablarida adabiyotni o‘qitish usullari. –T.: Universitet nashriyoti, 2020.

7. Vahobova M. X. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati. –T.: Fan va texnologiya, 2019.

8. Xolmurodov U. Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. –T.: Ilm ziyo, 2016.

9. G‘aniyev B. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. –T.: Yangi asr avlodi, 2017.

10. Sharipov A. Ta’limda kreativ va innovatsion yondashuvlar. –T.: Navro‘z nashriyoti, 2021.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MASAL JANRIGA OID MATNLAR USTIDA ISHLASH

Botirova Xurshida Rustam qizi
Sadiqulova Nilufar Abdumannob qizi
Guliston davlat pedagogika instituti boshlang‘ich
ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabalari

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf darsliklarida berilayotgan masal janriga xos matnlarning zamonaviy ta’lim tizimida yang innovatsion vositalar orqali o‘tilishi berilgan. Masallarni o‘qitish orqali bolalarnng mustaqil fikrlashini o‘stirish,ta’limiy-tarbiyaviy jihatdan bilimini oshirish muhimligi ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim tizimi, masal, adabiyot nazariyasi, liro-epik janr, interfaol metodlar, ijodiy ishlar, ma’naviy tarbiya, interfaol usul, aqliy salohiyat.

Abstract. In this thesis, the passage of the parable genre texts given in primary school textbooks in the modern education system through new innovative tools is given. The importance of developing children's independent thinking and increasing their educational and educational knowledge through the teaching of parables was considered.

Key words: modern educational system, parable, theory of literature, lyric-epic genre, interactive methods, creative works, spiritual education, interactive method, mental capacity.

Rivojlanib borayotgan zamonda yashar ekanmiz, jahonda va yurtimizda bo‘layotgan o‘zgarishlarni bilmasligimiz mumkin emas, hattoki. O‘sib kelayotgan o‘quvchi yoshlarga ta’lm va tarbiyani birdek singdirish esa biz, boshlang‘ich sinf oqituvchilarining oldiga qo‘ygan eng asosiy vazifasidir. Ularning ma’naviyatini, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini yanada o‘stirish zarur.

Inson o‘zligini anglashi va o‘zining insoniylik burchini mukammal bajarishi uchun ma’lum e’tiqodga ega bo‘lishi, hayotning asl mohiyati nimada ekanligini chuqur anglashi lozim. Bunda esa yaxshi ta’lim va ma’naviy tarbiyaning o‘rni nihoyatda katta. Ma’naviy tarbiya atamasi insonni komil inson sifatida shakllantirishga, uning ijtimoiy hayotda faol ishirokini ta’minlashga qaratilgan barcha ma’naviy ta’sirlarni o‘z ichiga oladi. Shuni ham aytib o‘tish lozimki, badiiy asarlarning ma’naviy ta’sir kuchi qolganlariga nisbatan sezilarli darajada kuchli. Shularni inobatga olgan holda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari darsligiga badiiy matnlar bilan ishlashga oid turli xildagi topshiriqlar kiritildi.

Ta’lim beruvchi va oluvchi ham mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlangan bo‘lishi kerak. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mo‘ljallangan har qanday asarda bolalarning muloqat madaniyati va erkin fikr yurita olish kabi vositalarni bajaradi. Jumladan o‘quvchilar uchun tez va oson eslab qolishda masal janri katta ahamiyatga ega. Masal - axloqiy, satirik va kesatiq mazmunini kinoyaviy obrazlarda aks ettirgan aksariyat kichik she’riy, ba’zan nasriy asardir. Inson xarakteriga xos xususiyatlar masalda majoziy obrazlar – hayvonlar, jonivorlar va o‘simliklar dunyosiga ko‘chiriladi. Timsollarning kinoyaviy xarakterda bo‘lishidan tashqari, kulgili savoljavob ham masal tili va uslubi uchun xarakterlidir. Ko‘pincha masalning kirish qismida, ba’zan pirovardida qissadan hissa – ibratli xulosa chiqariladi.

Adabiyot nazariyasida masalga liro-epik janrlardan biri sifatida she’riy shakldagi, majoziy xarakterdagi qisqa syujetli asar deb ta’rif beriladi. Masallarda turli hayvonlar majoziy suratda asarning qahramonlari sifatida tasvirlanadi.

Masal janrini o‘rgatish orqali o‘quvchilarda yolg‘onchilik, ikkiyuzlamachilik, qo‘pollik, yalqovlik, beparvolik va qo‘rslik kabi illatlarni yo‘q bo‘lishi uchun yordam beradi. Bu kabi illat yoki nuqsonlarni har bir o‘quvchida yo‘q bo‘lishi uchun turli xil mavzudagi masallar bilan tanishtirish va shu orqali kitobxonlikni ham shakllantirish uchun asos bo‘ladi. Masallarda turli hayvonlar majoziy suratda asarning qahramonlari sifatida tasvirlanadi.Masal kichik hajmli, ammo boy mazmunli, tugun, kulminatsion nuqta va yechimi bo‘lgan kichik piesani eslatadi. U biror voqea-hodisani qisqa, mazmunli tasvirlashda ajoyib namuna bo‘la oladi.“Antik adabiyotda Ezop masallari juda mashhur bo‘lgan. O‘z ma’nosidan ko‘chirilgan (majoziy) so‘z va kinoyaviy iboralar orqali qilinadigan “yashirincha” tanqidning tili va uslubi Ezopga nisbatan berilib, “Ezop tili” deyilgan va shu ta’bir joriy qilingan”.Mashhur masalnavis Gulxaniyning “Toshbaqa bilan Chayon”, “Maymun bilan Najjor” masallari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yoshiga mos keladi. Ularda do‘stlik, rostgo‘ylik, qo‘lidan kelmaydigan ishga urinmaslik kabi g‘oyalar ilgari suriladi.

O‘quvchilar faqat masalni o‘qibgina qolmasdan tahlil qilish ko‘nikmasini ham shakllantirish kerak.Agar o‘qigan asarini ongli ravishda tushuna bilsa, asarlarni anglab yetishida hech qanday muammo bo‘lmaydi. Masal kichik hajmli, ammo boy mazmunli, tugun, kulminatsion nuqta va yechimi bo‘lgan kichik pyesani eslatadi. Masalan, o‘qish darslarida o‘quvchilar badiiy asar matni ustida ishlash orqali o‘zlariga kerakli hayotiy saboqlarni oladilar. Bundan tashqari ular matn tahlili jarayonida asar qahramonlarining xatti-harakatlarini birma-bir tahlil qilib, yaxshi qahramonlardan o‘rnak oladilar, ularga o‘xshashga harakat qiladilar, shu bilan birga asardagi voqealardan ta’sirlanadilar.

Dars o‘tish jarayonida, ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bunday metodlardan foydalanish ularning aqliy salohiyatini oshirishdagi muhim omillardan biri hisoblanadi. Misol sifatida Ezopning masallarini o‘quvchilarga oson tarzda tahlil qilishni va tushunib mag‘zini chaqishni o‘rgatish o‘qituvchining vazifasidir. “Yovvoyi echkilar va cho‘pon” masalini o‘qitish orqali o‘quvchilar juda ko‘p ma’lumotlarni olishi va hayotda ham shularga asoslangan holda yashashga o‘rgatadi. Masalda cho‘pnning echkilariga qo‘shilib,yovvoyi echkilar kelib qo ‘shilishadi. Va shu bilan ertasiga yomg‘ir yog‘ganligi sababli echkilarni yaylovga olib

chiqmaydi.Yovvoyi echkilarga juda ko‘p yem-xashak beradi cho‘pon. Lekin o‘zining echkilariga ozgina qilib beradi. Shunda echkilar xafa bo‘ladi. Ertasiga hamma echkini yaylovga yuborganda yovvoyi echkilar qochib,faqat eski echkilari qoladi. Shunda cho ‘pon ularga qarata “ey echkilar men sizlarga o‘zimning echkilarimdan ham yaxshi qaragandim, lekin sizlar vafo qilmay qochib ketdinglar”,- deb o ‘ksinib gapiradi. Qissadan hissa shuki, inson hech qachon yangi do‘st topganda eski do‘stni unutmaslik kerak. Bunda echkilar timsolida ikkita ma’noni anglash mumkin. Ya’ni birinchisi o‘zining manfaati uchun harakat qiladigan insonlar, ikkinchisi esa sadoqatli do‘st timsoli gavdalanadi. Bu bilan o‘quvchilarga har doim do‘stga vafodor bo‘lish, yangi do‘stlar ko‘proq topish kerak, lekin eski do‘stlarni ham unutmaslik kerakligini o‘rgatadi. Buni qiziqarli tarzda ham o‘tish mumkin. O‘quvchilarning yodida muhim o‘rnashib qolishi uchun sahna ko‘rinish tarzida ham o‘tish mumkin. Cho‘pon obrazini bir o‘quvchi. Yovvoyi echkilar bir nechta o‘quvchi Echki bitta o‘quvchi. Bunday qilib sahnalashtirilsa, o‘quvchining nutqiy salohiyati va sahnada o‘zini tutishi kabi madaniyat ham shakllanadi. Masal ustida ishlash quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Masal mazmunini aniq idrok qilish.
2. Qatnashuvchilarning xarakteriga mos xususiyatlarini, xatti-harakatlarinining sabablarini ochish.
3. Allegoriyani aniqlash.
4. Masal xulosasini tahlil qilish.

Boshlang‘ich sinf darsliklarida ilmiy jihatdan bo‘lmasa-da, amaliy jihatdan turli janrdagi kichik asarlar o‘qib o‘rganiladi. Bunga misol tariqasida she’r, ertak, hikoya, maqol, masal, rivoyat va topishmoqlarni keltirish mumkin. Biroq, ularga yuzaki qarash bilan chegaralanib qolmaslik kerak, chunki har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, she’riy asarlar matni hikoya matnidan, topishmoqlar esa maqol janridan tubdan farq qiladi. Shu sababli badiiy asarlarni o‘qish va ularning matni ustida ishlashda o‘qituvchidan unga mos bo‘lgan usullarni qo‘llash talabi qo‘yiladi. Bu borada eng keng tarqalgan usullardan biri “Qayta hikoyalash” metodi hisoblanadi. O‘qilgan asar mazmunini qayta hikoyalash o‘quvchiga asar rejasini tuzishga yordam beradi. Reja asosida qayta hikoyalash o‘qituvchi savoliga javob berishga qaraganda ancha oson va mustaqil jarayon hisoblanadi. Reja tuzishda o‘quvchi hikoyani tarkibiy qismlarga bo‘ladi va har bir qismdagi asosiy fikrni aniqlaydi. Bularning barchasi analitik ish hisoblanadi. Keyin esa o‘quvchilar sintetik ishga, ya’ni hikoyaning har bir qismiga sarlavha topishga kirishadilar. Sarlavha topish va uni jamoa bo‘lib muhokama qilish, shuningdek, reja tuzish jarayonining o‘zi o‘quvchining fikrlash qobiliyatini o‘stirish, o‘z mulohazasini isbotlash singari faoliyatlarini yanada rivojlantiradi. Badiiy matnlarni o‘qish bilan bog‘liq holda o‘tkaziladigan ijodiy ishlar ham o‘quvchilarning nutqi va tafakkurini o‘stiradi, matn mazmunini o‘zlashtirishga yordam beradi.

O‘qilgan badiiy matn mazmuniga mos keladigan rasm chizish usulida o‘quvchi rassomlar tomonidan chizilgan rasmlardan eng munosibini tanlaydi yoki o‘z tasavvuriga tayangan holda rasm chizadi. Biroq o‘quvchilar orasida rassomlik qobiliyatiga ega bo‘lmaganlari ham uchrab turadi. Bunday hollarda o‘quvchi o‘zi chizmoqchi bo‘lgan rasmni og‘zaki shaklda tasvirlab beradi, ya’ni so‘zlar yordamida rasm chizadi. Bu usulni qo‘llash o‘quvchilarda rassomlik, qolaversa, ixtirochilik qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf “O‘qish kitobi” darsliklarida masal janriga kam o‘rin berilgan. Vaholanki, bola tarbiyasida masalning o‘rni beqiyosdir. Masaldagi qissadan hissa o‘quvchi matndagi e’tibordan chetda qoldirgan, yuzaki o‘qib o‘tib ketgan, yaxshi anglashga harakat qilmagan o‘rinni, bo‘shliqni to‘ldiradi. 3-sinf “O‘qish kitobi”dan o‘rin olgan “Qaysar buzoqcha” (O. Qo‘chqorbekov) masali oilasi, o‘rtoqlari, do‘stlaridan ajralib, yomon yo‘llarga kirib qolgan, oqibatda ko‘ngilsiz holatlarga tushib qolgan bolalarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Ushbu masaldagi asosiy xulosa masal oxirida berilgan qissadan hissada, ya’ni otabobolarimiz yaratib, bizga nasihat sifatida qoldirgan “Bo‘linganni bo‘ri yer” hikmatida o‘z ifodasini topgan. Bu hozirgi kunda maqol tusini olgan. Shoir esa bundan juda ustalik bilan foydalangan. o‘quvchilarning ijodiy faolligi bilan bir qatorda ijodiy fikrlash doirasi ham yanada kengayadi. Demak, boshlang‘ich

sinflarda badiiy matnlar ustida ishlashda hikoya mazmunini o‘zlashtirish bo‘yicha matn asosida quyidagicha ishlarni qo‘llash maqsadga muvofiqdir:

1. Matn yuzasidan o‘quvchilar bilan savol-javob o‘tkazish.
2. O‘quvchilarga hikoya mazmuni yuzasidan savollar tuzish topshirig‘ini berish. Hikoyani o‘rganishda savollarni, odatda, o‘qituvchi beradi, ammo asar mazmuni va undagi qahramonlar xarakteri hamda xulq-atvorini ochish yuzasidan o‘quvchilarga ham savol tuzdirish juda samarali natija beradi.
3. Matn yuzasidan o‘quvchilarda paydo bo‘lgan savollarga aniq javob berish.
4. Hikoya mazmuniga mos bo‘lgan rasmlar chizdirish.
5. Matnni o‘qishdan avval unda uchraydigan o‘quvchilar uchun notanish bo‘lgan so‘zlar ma’nosiga alohida e’tibor qaratish.
6. Hikoya matnini qismlarga bo‘lish.
7. Har bir qismga alohida sarlavha tuzish.
8. O‘quvchilarga hikoya yuzasidan reja tuzdirish.
9. Reja asosida qayta hikoyalash.
10. Hikoya mazmuniga qisman yoki to‘liq mos keladigan maqol va topishmoqlardan foydalanish.
11. Matn yuzasidan bayon yozdirish va hokazo

O‘quvchilarga ushbu bosqichlarni o‘rgatish masal janrini yanada mukammal anglab, xulosa chiqarshlariga ko‘maklashadi. Masal qahramonlari hayvonlar, parrandalar, hasharotlar, gular, o‘simliklar sifatda berilgani sabab o‘quvchilar qiziqib o‘qiydilar.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, har qanday mavzuni o‘tishda yangi innovatsion texnologiyalar asosida o‘tish bolaning chaqqonlikka, topqirlikka va mustaqil ravishda harakat qilishga, fikrlashga o‘rgatadi. nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida bolalarning badiiy asarlarni o‘qib, qayta hikoya qilib berishlariga alohida e’tibor qaratish zarur. Har bir mamlakatning taraqqiyoti, ma’naviy yuksalishi rivojlanishi, shak-shubhasiz, shu yurtning bilimli, shijoatli yoshlari qo‘lidadir. Bunday yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, fidoyi, iymonli avlodni voyaga yetkazish, o‘qitishni yuqori pog‘onalarga olib chiqish singari sharafli va mas’uliyatli vazifalar, avvalo, o‘qituvchi va tarbiyachi murabbiylar zimmasiga yuklatilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G‘ulomova, Sharofat Yo‘ldosheva, Sharofjon Sariyev “Ona tili o‘qitish metodikasi”.

2. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Noshir, 2019. 3. “Ezop masallari”. Tarjima Qodir Mirmuhamedov 2021.

3. Ona tili o‘qitish prinsiplari va metodlari. A. G‘ulomov. T.:O‘qituvchi, 2023

4. Tarbiyaviy darslarni o‘tish. Sinf rahbarlari uchun qo‘llanma. A. Jo‘rayev. T.:O‘qituvchi, 2020.

5. “Boshlang‘ich ta’lim saboqlari” Z. Mehriddinov, O. Isamuhammedov. Toshkent 2021.

6. “Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar” T. G‘afforova. Toshkent 2022

7. Ilmiy maqola va o‘quv qo‘llanmalar.

8. Internet saytlari.

BOSHLANG’ICH SINFLARDA OLMOSH SO‘Z TURKUMINI O‘RGATISH USULLARI

Muhiddinova Mehriniso Akmaljon qizi
Guliston davlt pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari olmosh so‘z turkumini yaxshi o‘rganishlari va tushunishlari uchun ona tili darslari davomida qo‘llanilishi kerak bo‘lgan metodlar va usullar keltirilgan.Bundan tashqari maqolada olmosh so‘z turkumi hamda metod tushunchalariga ham alohida ta’rif berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Usul, metod, so‘z turkumi ,olmosh, olmoshning turlari, o‘rgatish, o‘qitish.

Abstract: This article presents the methods and methods that should be used during the mother tongue lessons so that elementary school students can learn and understand the pronouns well. In addition, the article covers the concepts of the pronouns and method. is also defined separately.

Key words: Method, method, vocabulary, pronoun, types of pronoun, teaching, teaching.

Hozirgi kunda hech kimga sir emaski barcha sohalarda juda katta o‘zgarishlar va islohotlar olib borilmoqda.Ta’lim sohasi ham bu kabi islohotlardan chetda qolib ketgani yo‘q.Bunday o‘zgarishlar ta’limning barcha yo‘nalashlari qamrab olgan.Shu qatori boshlang‘ich ta’lim sohasida ham qator o‘zgarishlar ko‘zga yaqqol tashlanadi. Bu o‘zarishlarning barchasi bolalarning sifatli va yaxshi ta’lim olishlari uchun amalga oshirilmoqda.

Ona tili darslari boshlang‘ich ta’lim sohasida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.Ona tili fanini o‘qitishning yetakchi maqsadi-shaxsiy fikrini og‘zaki va yozma tarzda to‘g‘ri, aniq va ravon bayon qila oladigan, kitobxonlik madaniyatiga ega, mustaqil va ijodiy fiklaydigan, o‘zgarishlar haqida fikr yurita oladigan, muloqot qilish va nutq madaniyati shakllangan shaxsni yetishtirishdan iborat.Bu maqsadga erishish uchun esa boshlang‘ich ta’lim o‘qituvhilariga uda katta mas’uliyat yuklanadi hamda ulardan chuqur bilim, mas’uliyat, mahorat talab qiladi desak mubolag‘a bo‘lmaydi.Bu kabi talablarga javob berish uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘zlari dars beradigan fanlarini chuqur egallashlari, bu fan doirasidagi eng so‘nggi yangiliklardan muntazam ravishda xabardor bo‘lib turishlari, darslarda foydalaniladigan turli yangi texnologiyalardan foydalanishni yaxshi bilmog‘i, dars uchun mo‘ljallangan turli metod va texnologiylar bilan qurollanmog‘i shart hisoblanadi.

Metod (yun. "metodos" — bilish yoki tadqiqot yo‘li, nazariya, ta’limot) — voqelikni amaliy va nazariy egallash, o‘zlashtirish, o‘rganish, bilish uchun yo‘l yo‘riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli.

So‘z turkularini o‘rganish mavzularini o‘rganish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bu mavzular orqali o‘quvchilarning so‘z boyligi yanada oshadi.Boshlang‘ich sinfda so‘z turkumlaridan ot, sifat, son, fe’l va olmoshlar nazariy va amaliy jihatdan o‘rganiladi.Olmosh so‘z turkumi ham ona tili nazariyasida alohida o‘ringa ega mavzulardan biri hisoblanadi.Gap ichida ot, sifat, son, ravish, ba’zan so‘z birikmasi va gap o‘rnida qo‘llana oladigan, atash ma’noga ega bo‘lmagan so‘z turkumi olmosh deyiladi.Olmoshlar ko‘p hollarda boshqa so‘z turkumlari o‘rnida almashib kela oladi.Bu degani olmoshlar nutqdagi takrorlarni oldini oladi degani. Yuqordagi vazifalarni bajarishiga ko‘ra olmoshlarning yettita ma’no turlari mavjud hisoblanadi:

1)kishilik olmoshlari
2)o‘zlik olmoshi
3)ko‘rsatish olmoshlari
4)so‘roq olmoshlari
5)belgilash olmoshlari
6)gumon olmoshlari
7)bo‘lishsilik olmoshlari

Olmosh so‘z turkumini boshlang‘ich sinf o‘quv dasturi va darsliklarini talil qilib chiqsak, bu so‘z turkumi haqida boshqa so‘z turkumlariga nisbatan kam ma’lumotlar bor ekanligini ko‘ramiz.Olmosh so‘z turkumi haqida boshlang‘ich sinfning 4-sinf darsligida ma’lumot berilgan. 4-sinf darsligida yuqorida ta’kidlab o‘tgan olmosh turlaridan faqat kishilik olmoshlari berilgan. O‘quv dasturi bo‘yicha kishilik oloshlarini o‘rgatish uchun 13soat berilgan.Bunda olmosh so‘z turkumiga yetarli ma’lumot berilmaydi. Badiiy asarlardan o‘quvchilarning o‘zlari tomonidan tuzilgan misollar yordamida o‘rgatiladi.Chunki o‘quvchilar aynan shu darslargacha kishilik olmoshlarini nutqlarida juda ko‘p qo‘llab kelishgan. Olmoshlarini o‘rgatish jarayonida o‘quvchilaarda quyidagi bilimlar shakllantiriladi:

Kishilik olmoshlari nutq so‘zlanayotgan paytda ishtirok etgan yoki tilga olingan shaxs va narsaga ishora qiluvchi so‘zlar hisoblanadi.Kishilik olmoshlari asosan ot o‘rnida qo‘llanadi va uch shaxsni ifodalaydi: 1-shaxs (men) – so‘zlovchi, 2-shaxs (Sen) – tinglovchi, 3-shaxs (u)o‘zga shaxsni ifodalaydi.

Sh a x s	B i r l i k	K o‘ p l i k
1- shaxs (so‘zlovchi)	men	biz
2- shaxs (tinglovchi)	sen	siz
3- shaxs (o‘zga)	u	ular

Ko‘rsatish olmoshi. Ko‘rsatish olmoshi shaxs, narsa yoki belgini ko‘rsatish, ta’kidlash uchun qo‘llaniladi.Olmoshning ushbu turiga: u, bu, shu, usha, mana shu, ushbu kabi so‘zlarni o‘z ichiga oladi.Ko‘rsatish olmoshlari tuzilishiga ko‘ra ikki xil bo‘ladi: 1) sodda ko‘rsatish olmoshlari: u, bu, shu, o‘sha;2) qo‘shma ko‘rsatish olmoshlari: mana shu, ana shu, mana bu, anavi (ana u).

So‘roq olmoshlari. Nutq jarayonida ishtirok etuvchilarga ma’lum bo‘lmagan narsani aniqlash uchun qo‘llaniladigan olmoshlar so‘roq olmoshlari deb ataladi.So‘roq olmoshlari shaxsga (kim), narsaga (nima), belgiga (qaysi, qanday), miqdorga (necha, qancha), vaqtga (qachon), maqsad va sababga (nega, nimaga) va o‘ringa (qani) kabi so‘roqlarni beradi.

O‘zlik olmoshi aniq yakkalikni ajratish, belgilash va ko‘rsatish uchun xizmat qiladi. Olmoshning bu turi o‘z so‘zidan iborat hisoblanadi. O‘z olmoshi har uchala shaxs, birlik va ko‘plikdagi kishilik olmoshlari o‘rnida ishlatilib, ko‘pincha shaxsni, ba’zan narsani ko‘rsatib keladi.

Belgilash olmoshlari narsa va shaxslarning to‘dasini, jamini bildirib keladi yoki ularni ayirib, ta’kidlab ko‘rsatish uchun xizmat qiladi. Shunga ko‘ra ularni ikki kichik guruhga, ya’ni jamlash va belgilash olmoshlariga ajratish mumkin. Birinchi guruhga kiradigan olmoshlar jamlikni ifodalasa, ikkikchi guruhga kiradigan olmoshlar narsani qisman jamlash bilan birga ta’kidlab, belgilab, aniqlab ko‘rsatib keladi.

Bo‘lishsizlik olmoshi. Bo‘lishsizlik olmoshlari narsa yoki belgiga nisbatan inkor ma’nosini bildirib keladi. Bu olmoshlar ishtirok etgan gapning kesimi bo‘lishsiz shaklda keladi va inkor mazmunli gap vazifasini bajaradi. Bo‘lishsizlik olmoshlari tuzilishiga ko‘ra ikki turli bo‘ladi: a) tub shaklidagi bo‘lishsizlik olmoshi; b) qo‘shma so‘z shaklidagi bo‘lishsizlik olmoshi.

Gumon olmoshlari. Gumon olmoshlari narsa, belgi yoki hodisa haqidagi noaniq tasavvurni bildirib keladi. Bu olmoshlar asosan ot va sifat o‘rnida qo‘llanadi va –alla, -dir kabi qo‘shimchalari orqali hosil qilinadi.

Ona tili darslari innovatsion texnologiya asosida tashkil qilinganda, asosan, o‘quvchilarda hamkorlikda ishlash ko‘nikmasi shakllanadi, umumiy vazifalar yechimini topishda bir-birlariga ko‘mak beradilar, o‘quvchilarda ijodiy va mustaqil fikrlash malakalaritarkib topadi, o‘quvchilar o‘z ishlari natijasiga, o‘qishga, ta’lim olishga shaxsan mas’ullikni his qiladilar. Quyida innovatsion texnologiyalardan ba’zilarini keltiramiz va sharhlaymiz:

1. “Aqliy hujum” texnologiyasi.
2. “Klaster yoki tarmoqlanish” texnologiyasi.
3. “Kichik guruhlarda ishlash yoki hamkorlik” texnologiyasi.
4. “Musobaqa” texnologiyasi.
5. “Idrok xaritasi” texnologiyasi.
6. “FSMU” texnologiyasi.
7. “Sinkveyn” texnologiyasi.
8. “Seminar-trening” texnologiyasi.
9. “Ajurli arra” texnologiyasi.
10. “Baliq skeleti” texnologiyasi.
11. “Qaysi biri ortiqcha?” texnologiyalaridir.

Olmosh so‘z turkumi mavzularini o‘rgatishda zamonaviy interfaol usullarning o‘rni bor hisoblanadi. Maktabda “Aqliy hujum” texnologiyasidan o‘rinli va maqsadga muvofiq foydalanish orqali darsni yanada qiziqarli va o‘quvchilar faoliyatini esa oshirish imkoniga ega bo‘ladi. Shu o‘rinda “Aqliy hujum” texnologiyasi haqida batafsil ma’lumot berib o‘tmoqchimiz: Darsning

uyga vazifani so‘rash va o‘tilganlarni mustahkamlash bosqichlarida bu texnologiyadan unumli foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi.Masalan, o‘tgan mavzu olmosh bo‘ladigan bo‘lsa, o‘quvchilarga tayyorlanib kelishi uchun taxminiy savollar oldindan taqdim etiladi. Savollar o‘qituvchi tomonidan beriladi. Guruhdagi o‘quvchilarning tez va aniq javobi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Qaysi guruhdan o‘quvchi birinchi bo‘lib to‘g‘ri javob bersa shu javob rag‘bat olish imkonini qo‘lga kiritadi. Natijalar jamlanib, g‘olib guruh aniqlab taqdirlanadi.

“Baliq skeleti” texnologiyasi. “Baliq skeleti” texnologiyasidan ham foydalasa bo‘ladi. Masalan, 4-sinfda o‘qitiladigan olmosh so‘z turkumiga oid mavzularni tushuntirish va mustahkamlash jarayonida buni qo‘llash orqali darsning yanada samarador bo‘lishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Umumiy o‘rta ta’limning Davlat Ta’lim standarti va O‘quv dasturi. Boshlang‘ich ta’lim. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi Vazirligi Respublika Ta’lim Markazi. Toshkent-2017
2. Tal’at G’afforova “Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar”. Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari hamda boshlang‘ich ta’lim va sport tarbiyaviy ish yo‘nalishi uchun o‘quv qo‘llanma. “Tafakkur” nashriyoti. Toshkent-2011.
3. Hamrayev M. “Ona tili “ “Sharq” nashriyot-matbaa AK. Toshkent.2012-yil.
4. Qosimova .K va boshqalar. ”Ona tili o‘qitish metodikasi” Boshlang‘ich ta’lim fakultetlari talabalari uchun darslik. ”Nosir” nashriyoti. Toshkent-2009.

BOSHLANG’ICH SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA MATN TURLARI

Elmurodova Maftuna Fozil qizi
GulDPI Pedogogika fakulteti 3-bosqich talabasi
Bahromova Feruza Bahriddin qizi
GulDPI Pedagogika fakulteti 3-bosqich talabsi

Annotatsiya: Mazkur tezisda boshlang’ich sinf o‘qish savodxonligi darslaridagi matn turlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: O‘qish savodxonligi, matn turlari, fan, matn, dars, tahlil, nutq, 1-sinf, 2-3-4-sinf, qayta ishlash, ijodiy fikr, o‘qish savodxonligi.

Abstract: This thesis deals with types of texts in "Primary grade reading literacy" classes. Abstract: This thesis deals with text types in "Primary grade reading literacy" classes.

Keywords: Reading literacy, text types, science, text, lesson, analysis, speaking, 1st grade, 2-3-4th grade, processing, creative thinking, reading literacy.

Bugungi rivojlanib borayotgan zamonda, ilm-fanga bo‘lgan talab nihoyatda kuchlidir. Shu bois boshlang’ich sinflardayoq o‘quvchilarga yaxshi ta’lim-tarbiya bermoq, ilm-fanga qiziqtirmoq muhim sanaladi. Shu o‘rinda aytish mumkinki, 23.09.2020-yildagi "Ta’lim to‘g’risida"gi Qonunda "Ta’lim — ta’lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko‘nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta’lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko‘nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon" - deb kiritilgan. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu — ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir” - deb bejiz aytgan emas. Ilm-fanga qiziqish yoshlikdan, boshlang’ich sinfdan berilishi ilm-fanni yuqori cho‘qqilarga olib chiqishga katta turtki bo‘ladi.

Matn - nutq ko‘rinishi bo‘lib, vazifasi jihatidan tugal nutqiy butunlik -dir. Har bir matn murakkab tuzilish va mazmun mundarijasiga ega bo‘lib, u og‘zaki hamda yozma ijod namunasi hisoblanadi.

Matn turlari quyidagi asosiy kategoriyalarga bo‘linadi:

1. Hikoya. O‘z ichiga voqealar, xarakterlar va muammolarni oladi. O‘quvchilar uchun qiziqarli va tasavvurni rivojlantiradi.

2. She’riy matn. Ritm, qofiya va metaforalar bilan yozilgan badiiy matn. Hissiyotlarni ifodalashda muhim rol o‘ynaydi.

3. Ma'lumotnoma matnlari. Muayyan mavzu haqida aniq va qisqa ma'lumot beradigan matn. O‘quvchilarga bilimlarni kengaytirishga yordam beradi.

4. Taqdimot matnlari. G‘oyalar yoki mavzularni taqdim etishda foydalaniladi. O‘quvchilarga muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi.

5. Badiiy matnlar. Fantastik, dramatiq yoki badiiy tasvirlarga ega. Madaniy va estetik hissiyotlarni oshiradi.

6. Hujjatlar. Rasmiymavzularni yoki ma'lumotlarni rasmiy shaklda taqdim etadi. O‘qitishda rasmiy yozuvlarni o‘rganish uchun muhimdir.

7. Esse. Muayyan fikr yoki g‘oyani tahlil qilib, o‘z nuqtai nazarini ifodalaydi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

8. Blog va maqolalar. O‘z fikr va tajribalarni baham ko‘radigan matnlar. Zamonaviy yozuv uslublarini o‘rganishga yordam beradi.

Har bir matn turi o‘quvchilarga turli ko‘nikmalarni o‘rgatadi va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida matn turlarini ta'lim berish jarayoni muhim o‘rin tutadi. Har bir matn turi o‘quvchilarning o‘zlashtirishini, fikrlashini va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

O‘qitishda yondashuvlar

Qayta ishlash: O‘quvchilarga turli matn turlarini o‘rganib, ularni tahlil qilishni taklif etish.

Ijodiy faoliyat: O‘quvchilardan o‘z matnlarini yozishni so‘rab, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Masalan, 3-sinf “O‘qish savodxonligi” kitobida quyidagi she’riy matnlar o‘rin olgan va ular topishmoqning javobini toping ko‘rinishida berilgan.

—Sayrab tursam suyarlar,
Sayramasam so‘yarlar.
Tushmayin deb qoshiqqa,
Zo‘r beraman qo‘shiqqa. (Bedana)

—"To‘q-to‘q" tumshuq urganim—
Daraxtni qo‘riganim,
Davolayman mo‘rtini,
Tushiraman qurtini. (Qizilishton)

4-sinf o‘qish savodxonligi kitobida esa bilib oling ko‘rinishida quyidagi ma’lumot berilgan:

Rivoyat nima?

"Rivoyat" arab tilidan olingan bo‘lib, "hikoya qilmoq" degan ma’noni bildiradi. Rivoyat – voqea va hodisalarni, inson faoliyatini, ba’zan uydirmalar vositasida, ba’zan esa real tasvirlovchi og’zaki hikoya. Ko‘pincha rivoyat asosida voqelik va tarixiy shaxs bilan bog’liq hodisalar yotadi. Axloqiy qarashlar asosida aytilgan rivoyatlar ham ko‘p. Rivoyatlar xalq tarixi hamda madaniyatini o‘rganishda muhim manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Ta’lim to‘g’risida"gi Qonun. 23.09.2020-yil

2. Abdullayeva Q., Rahmonbekova S. „Ona tili darslari (1 -sinf o‘qituvchilari uchun qo‘llanma). - T.: 1999.

3. Abdullayeva Q., Rahmonbekova S. Diktantlar to‘plami,-T.:1997

4. Abdurahmonova E., Grammatika imlo va nutq o‘stirishda tarqatma materiallar.-T.: 1996

5. Almamatov T. Yadgorov Q, Pochchayeva G. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi metodik qo‘llanma. Jizzax - 2006

6. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo‘ldosheva Sh. Ona tili. 3-sinf. - T.:2019

7. Galperin I. R. "Matn" tushunchasi haqida // "Matn lingvistikasi" ilmiy konferensiyasi materiallari - T. 1. - M., 1974. - B. 67

8. Ikromova R., Gulomova X., Yo‘ldosheva Sh.,. Shodmonqulova D, Ona tili, 4-sinf uchun, Toshkent, 2020
9. 3-sinf "O‘qish savodxonligi" darsligi 2023-y
10. 4-sinf "O‘qish savodxonligi" darsligi 2023-y

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA TOPISHMOQLARDAN FOYDALANISH USULLARI

Qurbonboyeva Gulchiroy
Guliston davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti
“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 16-22 guruh talabasi
Smaylova Nilufar
Guliston davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti
“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 16-22 guruh talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda mamlakatimizdagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkurini rivojlantirishdagi topishmoqlarning ahamiyati haqida bayon etilgan. Shuningdek, topishmoqlar haqida qisqacha ma’lumot keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, topishmoq, darslik**,** mantiqiy fikrlash, islohotlar, ta’lim va tarbiya.

Abstract: This thesis describes the meaning of riddles in the development of the thinking of elementary school students in our country. Also, a brief summary of the riddles is given.

Key words: elementary class, riddle, textbook, logical thinking, reforms, education and training.

KIRISH. Mustaqillik yillarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim tarbiyasiga alohida e’tibor qaratilib, bu borada ko‘plab islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, o‘quvchilar bilimini oshirish hamda ularning ta’lim tarbiya borasidagi salohiyatini yanada yuksaltirish maqsadida xorij davlatlarining ta’lim tizimi bilan hamkorlik yo‘lga qo‘yildi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsliklari ustida juda ko‘p o‘zgarishlar kuzatildi. Prezident tomonidan 2024-yilda qabul qilingan farmonlarga ko‘ra, boshlang‘ich sinflar uchun “ilg‘or xorijiy tajriba” va xalqaro standartlarga mos darsliklar joriy qilinishi rejalashtirilgan.[1] Jumladan, Finlandiya ta’lim tizimidagi boshlang‘ich sinf darsliklaridan andoza olingan holatda darsliklar yo‘lga qo‘yildi.

“Topishmoq” so‘zi o‘zbek tilida mavjud bo‘lib, turkiy tillardan olingan. U qadimdan turkiy tillar madaniyatida o‘yin-kulgi va ta’lim vositasi sifatida ishlatilgan. So‘zning o‘zi “topmoq” fe’lidan kelib chiqqan bo‘lib, biror narsani topish yoki bilishni anglatadi, ya’ni “topishmoq” sirli yoki yashirin ma’noni topishni talab qiluvchi savol yoki jumboqdir. Topishmoq – bu narsaning nima ekanligini bilishni tinglovchi yoki o‘quvchining ixtiyoriga qoldiriladigan o‘yin bo‘lib, uning xususiyatlari ismini tilga olmay, bilvosita aytib beradi. [2] Bundan tashqari topishmoqlar xalq og‘zaki ijodining qadimiy janrlaridan biri bo‘lib, ko‘pincha bolalarni o‘ylashga, xotirani yaxshilashga va mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Topishmoqlar turli mavzularga oid bo‘lishi mumkin:tabiat, hayvonot olami, kundalik hayot, mehnat qurollari va hokazo. Ular nafaqat madaniy meros, balki didaktik vosita sifatida ham muhim rol o‘ynaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tafakkurini rivojlantirishda topishmoqlardan foydalanish juda samarali usullardan biri hisoblanadi. Bu usul o‘quvchilarning mantiqiy, ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Quyida topishmoqlardan foydalanishning bir nechta usullari keltirilgan:

1. Darslarda mantiqiy o‘yin sifatida qo‘llash. Dars davomida o‘quvchilarning e’tiborini jalb qilish va ularning fikrini o‘stirish uchun topishmoqlardan o‘yin tarzida foydalanish mumkin. Masalan, har darsda bitta topishmoq aytilib, o‘quvchilarga javobni topishga vaqt beriladi. Bu ularni diqqatni jamlash va mantiqiy fikrlashga undaydi.

2. Tafakkur va ijodkorlikni rivojlantirish. Topishmoqlarni yechish jarayonida o‘quvchilar o‘zlarining tasavvurini ishga soladilar va mantiqiy bog‘liklarni izlaydilar. Bu esa

tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, o‘quvchilar o‘zlari topishmoqlar yaratishni o‘rganib, ijodiy qobiliyatini mustahkamlaydilar.

3. Guruhli muhokamalar orqali bilim almashinuvi. O‘quvchilarni kichik guruhga ajratib, har bir guruhga topishmoq beriladi. Har bir guruh topishmoqni yechish uchun birgalikda fikrlashadi va muhokama qiladi. Bu jarayon ularda jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini, mantiqiy tahlil qilish va muammo yechish qobiliyatini rivojlantiradi.

4. Interaktiv ta’lim materialari sifatida foydalanish. Multimedia va texnologiyalar yordamida topishmoqlarni qiziqarli va rang barang ko‘rinishda taqdim etish mumkin. Masalan, interaktiv taqdimotlar yoki o‘yin dasturlari orqali bolalar topishmoqlarni yechib, darhol javobni tekshirishi mumkin. Bu jarayonni yanada interaktiv va qiziqarli qiladi.

5. O‘quv materiallarini mustahkamlash. Topishmoqlardan dars oxirida yoki yangi mavzuni mustahkamlash maqsadida foydalanish yaxshi usul hisoblanadi. Masalan, yangi mavzu bo‘yicha topishmoqlar o‘ylab toppish yoki mavjudlarini yechish orqali o‘quvchilarning bilimlari mustahkamlanadi.

6. Til va nutqni rivojlantirish. Topishmoqlarni yechish o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshiradi va nutqni rivojlantiradi. Ular so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llash, ma’nolarini tushunish va ifoda qilishga o‘rganadilar.

7. **Shaxsiy va ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilish.** O‘quvchilarga topishmoqlarni o‘ylab topishni topshirish orqali ular o‘zlarining ijodkorligini sinab ko‘rishlari va boshqalarga topishmoq yaratishni o‘rgatishlari mumkin. Bu ularning o‘z-o‘zini rivojlantirishga qiziqishini oshiradi.

8. **Mantiqiy zanjirlarni shakllantirish.** Topishmoqlar yordamida o‘quvchilarning qiyoslash, solishtirish va mantiqiy bog‘liqlarni topish qobiliyatini oshirish mumkin. Masalan, topishmoqlarda keltirililgan belgilar orqali ularni fikrlashga yo‘naltirish.

Xulosa. Umuman olganda, topishmoqlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual va ijodiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi, ularni mustaqil fikrlashga, savol-javobga qiziqish uyg‘otishga undaydi va ta’lim jarayonini qiziqarli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. PF-79-sonli. 2023-yil 26-may, Toshkent sh. https://lex.uz
2. Hozirgi turkcha lug‘at. Turk tili uyushmasi. Kirish: 8-dekabr, 2011-yil
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Topishmoq

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI IJODIY MATN TUZISHGA O‘RGATISH STRUKTURASI

Abdikayumova Nigora Muhiddin qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta`lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Baxtiyorova Umida G’ayrat qizi
GulDPI “Boshlang‘ich ta`lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ijodiy matn yaratish qoidalari bilan tanishtirish, matn yozishga o‘rgatish, matnni mazmunli va to‘g‘ri yozilishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Ona tili o‘qish savodxonligi, o‘quvchi, DTS, matn.

Abstract: This thesis talks about introducing primary school students to the rules of creating creative text, teaching them to write a text, and writing a text meaningfully and correctly.

Key words: native language reading literacy, student, DTS, text.

KIRISH: Barchamizga ma’lumki, insonning boshqa jonzotlardan ustun sanalishiga asosiy sabab aql, ilm, tafakkur va nutqdir. Shuning uchun ham inson hayotning oliy xilqati sanaladi. Biroq inson o‘z vazifalarini bekam-u ko‘st amalga oshirishi uchun ma’lum e’tiqodga ega bo‘lishi, o‘z umrining asl mohiyatni anglashi lozim bo‘ladi. Buning uchun esa insonga yaxshi ta’lim va

ma’naviy tarbiya olish zarur sanaladi. Xo‘sh, ma’naviy tarbiya nima? Inson tarbiyasida ma’naviy tarbiya juda muhim. Ayniqsa, hozirgi shiddatli davrda insonning ma’naviy tarbiyasi juda ko‘p narsani belgilaydi. “Bolalarimizni bog‘cha yoshidan, boshlang‘ich sinflardan kichik-kichik kitoblarga o‘rgatish, shu orqali ularni kitobsevar etib ulg‘aytirish zarur. Shundagina jamiyatimizda kitobxonlik muhiti shakllanadi, boshqalar ham kitob o‘qishga qaytadi”, deb ta’kidlaydi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o‘z ma’ruzalarida. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qish darslari o‘quvchilarga samarali ma’naviy tarbiya berishning eng optimal shakli bo‘lib xizmat qilishi va xalq ta’limi tizimining boshlang‘ich davridan boshlab bu ishlar to‘laqonli amalga oshirilishi lozim. Ma’naviy tarbiyaning asosida qalb tozaligi yotadi. Shuning uchun ham yosh avlodga ma’naviy tarbiya zarur. Inson qaysi jamiyatda yashashidan, qaysi kasb bilan shug‘ullanishidan qat’iy nazar, u o‘z insoniy burchi sifatida oilasini moddiy jihatdan to‘kis etib ta’minlashi uchun dunyoviy ishlar bilan shug‘ullanishga majbur. Chunki, insonning moddiy ehtiyojlari doimiy ravishda o‘sib boradi. Ota-bobolarimiz bolalarini halol-pokiza turmush kechirishlari uchun ularga yoshlikdan kasb va hunar sirlarini o‘rgatish bilan birga ularga odob va tarbiya berishgan. Chunki insonning iymon va ma’naviyati mukammal bo‘lsa, u nopok yo‘lga yurmaydi. Shu bilan birga topilgan mablag‘ va mol-u dunyosi halol bo‘ladi. Birovning haqqiga xiyonat qilmaydi.

Matn (lotincha: textus — mato; birikma) — ma’lum moddiy tashuvchiga bog‘langan inson fikri; belgilarning umumiy izchil va to‘liq ketma-ketligi.Matn“ tushunchasining ikkita asosiy talqini mavjud: immanent (kengaytirilgan, falsafiy qarashlarga yo‘g‘rilgan) va reprezentativ (asosan, xususiy munosabat aks etgan). Immanent yondashuv matnda voqelikka xolis munosabat bildirib, uning ichki tuzilishini uchinchi shaxs tomonidan yoritishga e‘tibor qaratishni nazarda tutadi. Reprezentativ yondoshuv esa, matnni tashqi voqelik haqidagi ma’lumotni taqdim etishning maxsus shakli sifatida ko‘rib chiqishni anglatadi.

Tilshunoslikda „matn“ atamasi keng doirada, jumladan, og‘zaki nutq namunalarida ham qo‘llanadi. Matnni idrok etish matn lingvistikasi va psixolingvistika doirasida o‘rganiladi. I.R.Galperin matn xususiyatlari haqida to‘xtalib o‘tar ekan, unga quyidagicha ta’rif beradi: „Matn bu yozma hujjat shaklida ob’ektivlashtirilgan, turli xil leksik, grammatik va mantiqiy bog‘lanishlar bilan birlashtirilgan bir qator bayonotlardan tashkil topgan, axloqiy xarakter, pragmatik munosabat va shunga mos ravishda adabiy qayta ishlangan ma’lum bir xususiyatga ega bo‘lgan yozma xabardir“. Matn, o‘ziga xos tarzda, bir nechta jumlalardan tarkib topadi. Keng yoritilgan, murakkab hajmga ega bo‘lgan bir jumladan iborat yozuvni matn deb atash mumkin emas. Chunki matn bir nechta mustaqil gapga ajralishi mumkin, bunda gap bo‘laklari matnga emas, balki murakkab gapning sintaksis qonunlariga ko‘ra birikadi.

Matnning semantik yaxlitligi mavjud voqelikdagi bog‘lanish va bog‘liqliklar (ijtimoiy hodisalar, tabiat hodisalari, inson, uning tashqi ko‘rinishi va ichki dunyosi, jonsiz tabiat obyektlari va boshqalar)ni aks ettiradi.Nutq predmetining birligi gapning mavzusidir. Mavzu esa matnning semantik o‘zagi, uning ixchamlashtirilgan va umumlashtirilgan mazmunidir. „Matn mazmuni“ tushunchasi nutqning axborot mazmuni kategoriyasi bilan bog‘liq jarayon bo‘lib, faqat matnga xosdir. U o‘quvchiga hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni, ularning barcha sohalardagi ahamiyatini muallifning individual munosabati orqali xabardor qiladi, unga semantik yaxlitlik beradi.Katta matnda yetakchi mavzu bir qator kichik tarkibiy mavzularga, kichik mavzular esa o‘z navbatida paragraflar (mikro-mavzular)ga bo‘linadi. Matnda bayon qilinayotgan fikrning to‘liqligi matnning semantik yaxlitligi bilan bog‘liq bo‘lib, to‘liq tugallangan, yaxlit tugal mazmunga ega matn mazmunni to‘liq aks ettiruvchi sarlavhani tanlash orqali amalga oshiriladi.Shu tariqa matnning semantik yaxlitligidan uning quyidagi xususiyatlari kelib chiqadi: Matn — bu ma’lum bir mavzudagi bayonot;

Matn so‘zlovchining niyatini, asosiy g‘oyasini ifodalab beradi; Har qanday hajmdagi matn nisbatan avtonom (to‘liq) bayonotdir; Matnda gaplar mantiqiy jihatdan bog‘langan bo‘ladi; Matn uchun uning mazmuniga mos sarlavha tanlash mumkin; To‘liq matn odatda boshlanish va yakunga ega bo‘ladi. Mantiqiy bo‘lgan minimal matn yozuv deb ataladi. Bundan tashqari, bunday matnni eslatma deb atash mumkin.

Matnni 2 xil tasvirlash mumkin: 1) so‘z bilan tasvirlash; 2) grafik tasvirlash. So‘z bilan tasvirlash o‘ziga xos murakkab ish turi bo‘lib, unda manzarani so‘z yordamida aniq qayta tiklash talab etiladi. Bunda so‘zlarni aniq tanlashga e’tibor qaratiladi. Turli tabiat manzaralarini, qatnashuvchi k ishilarning tashqi ko‘rinishini, voqyea sodir bo‘lgan joylarni tasvirlash topshiriq qilib berilishi mumkin. Matnni so‘z bilan tasvirlashga o‘rgatishni darslikda berilgan rasmni matndagi shu rasmga mos qism bilan taqqoslab tasvirlashdan boshlash kerak.

So‘z bilan tasvirlash bosqichma-bosqich, maxsus tayyorgarlikdan so‘ng amalga oshiriladi:

1. Matndan manzara, vaziyat yoki qahramonlarning tashqi ko‘rinishi tasvirlangan o‘rinlar aniqlanadi.

2. Nisbiy tugallangan o‘rinlar ajratiladi.

3. Tasvirlashga leksik-uslubiy tayyorgarlik ko‘riladi, ya’niyozuvchi, shoir qo‘llagan lug‘aviy birliklarga o‘quvchilar diqqati tortiladiva ular tahlil qilinadi. Tasvirlashda so‘zni aniq tanlashga yordam beradi.

4. So‘z bilan tasvirlashga o‘rgatishning dastlabki paytida doskaga foydalaniladigan so‘zlar yozib qo‘yilishi zarur. So‘z bilan tasvirlash qayta hikoyalashga aylanib asligi lozim.

Grafik tasvirlash ko‘proq uyda bajariladi. Buning uchun o‘quvchilar tasvirlanadigan matn qismini ajratadilar, uni diqqat bilan o‘qib chiqadilar, mazmunini o‘zlashtiradilar va unga mos rasm chizadilar.Bunda o‘quvchilar bilan qanday ranglardan foydalanish, ranglar ifodalaydigan ma’nolar bo‘yicha suhbat o‘tkaziladi. Rasmlar ko‘rgazmasi tashkil etiladli. Har bir rasm muallifi o‘zi chizgan rang tasvirini izohlab beradi. Kompyuterlashtirilgan sinflar grafik tasvirlashda sinfda bajartirilishi mumkin. Bunda o‘quvchilarning ijodiy yondashuvlariga imkon beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha komissiya tuzish to‘grisida. // Prezident Farmoni. “Xalq so‘zi” gazetasi, 2017-yil 13-yanvar. – № 9. – 1-b

2. Boshlangich sinflarda ona tilini o‘qitish metodikasi (Maruzalar matni) 2-qism, G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh, – T.: 2002.

3. Ikromova R., G‘ulomova X., Yo‘ldasheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2011.

4. Abdurahmonova E., Grammatika imlo va nutq o‘stirishda tarqatma materiallar.-T.: 1996

5. Almamatov T. Yadgorov Q, Pochchayeva G. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi metodik qo‘llanma. Jizzax - 2006

6. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo‘ldosheva Sh., Ona tili,3-sinf.- T.:2019

7. Ikromova R., Gulomova X., Yo‘ldosheva Sh.,. Shodmonqulova D, Ona tili, 4-sinf uchun, T.,2020

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI O‘QISH VA YOZISHGA O‘RGATISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

O‘rinboyeva Shohista Nurbek qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
“Boshlang‘ich ta’lim” y‘nalishi
3-bosqich talabasi
Muxtorova Oliyaxon Ulug‘bek qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
“Boshlang‘ich ta’lim” y‘nalishi
3-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda bugungi kun talablariga nos tarzda ta’lim-tarbiyan yo‘lga qo‘yish va yoshlarni zamonaviy, innovatsion texnologiyalarga asoslangan holatda o‘qitish masalalari yoritilgan va bundan tashqari darslarda qo‘llanishi kerak bo‘lgan eng samarali metodlar tushuntirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, innovatsiya, savodxonlikka o‘rgatish, zamonaviy pedtexnologiyalar, o‘qish darsi, o‘yin turlari, mantiqiy fikrlash.

Abstract: this thesis covers the issues of establishing education in accordance with the requirements of today and teaching young people based on modern, innovative technologies, and also explains the most effective methods that should be used in the classroom.

Keywords: education, innovation, literacy training, modern pedagogical technologies, reading lesson, types of games, logical thinking.

Uzluksiz ta’lim tizimi bo‘g‘inlariga e’tibor beradigan bo‘lsak, maktabgacha ta’lim tizimi uning dastlabki bo‘g‘ini bo‘lib hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti maktabgacha yoshdagi bolalarni nafaqat ta’lim-tarbiyasi balki jismoniy va ruhiy jihatdan ham sog‘lom va yetuk bo‘lib shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Ta'lim o‘qituvchi va o‘quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo‘lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma’lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o‘qituvchi o‘z bilimi, ko‘nikma va malakalarini mashg‘ulotlar vositasida o‘quvchilarga yetkazadi, o‘quvchilar esa uni o‘zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘ladi. O‘rganish jarayonida o‘quvchilar o‘zlashtirishning turli ko‘rinishlaridan foydalanishadi, ya’ni o‘zlashtirilayotgan ma’lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o‘ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarlarning dars paytidagi hamkorligi, o‘quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

Ayniqsa, hozirgi shiddatli davrda insonning ma’naviy tarbiyasi juda ko‘p narsani belgilaydi. Ma’naviy tarbiyaning asosida qalb tozaligi yotadi. Shuning uchun ham yosh avlodga ma’naviy tarbiya zarur. Inson qaysi jamiyatda yashashidan, qaysi kasb bilan shug‘ullanishidan qat’i nazar, u o‘z insoniy burchi sifatida oilasini moddiy jihatdan to‘kis etib ta’minlashi uchun dunyoviy ishlar bilan shug‘ullanishga majbur. Chunki, insonning moddiy ehtiyojlari doimiy ravishda o‘sib boradi.

O‘qish faoliyatida o‘qituvchi badiiy asar ustida ishlash jarayonining quyidagi masalalarini hal qilishi muhimdir. Bular asar ustida ishlashning maqsad va mazmunini aniqlab olishdan boshlanadi. Sinfda o‘quvchilarning ruhiy holati, sinf o‘quvchilari orasidagi holat va vaziyatlardan kelib chiqqan holatda asar ustida ishlashning mazmuni belgilanadi. Keyingi vazifa asarni tahlil qilish uchun dars bosqichlarini belgilab olish vazifasidir. Bu vazifa o‘qituvchining dars jarayoniga metodik tayyorgarligi, dars jarayonini qanday metodlar asosida tashkil etishi va boshqarishiga bog‘liq bo‘ladi. Bunda o‘qituvchi badiiy asar ustida ishlashda har bir asar tahlili uchun topshiriqlar tizimini ishlab chiqishi muhim o‘rin tutadi.

Boshlang‘ich sinflarda ijodiy rivojlanishni shakllantirishda sahna ko‘rinishlari, o‘yinlar, ijodiy mashqlardan samarali foydalaniladi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topish, mustaqil o‘rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda **“Aqliy hujum”, “Fikrlar hujumi”, “Tarmoqlar” metodi, “Sinkveyn”, “BBB”, “Beshinchisi ortiqcha”, “6x6x6”, “Bahs-munozara”, “Rolli o‘yin”, FSMU, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Yumaloqlangan qor”, “Zigzak”, “Oxirgi so‘zni men aytay” kabi zamonaviy texnologiyalar qo‘llanmoqda.**

Dars mashg‘ulotlarida o‘yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O‘yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o‘quvchilarining o‘yin-topshiriqlarni bajarishga o‘rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o‘rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog‘liq bo‘lishi kerak.

Bugungi kun o‘qituvchidan ilg‘or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o‘quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg‘ulotlarida interfaol metodlarni qo‘llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo‘llariga doir

fikrlarimizni bayon etamiz. O‘ylaymizki, u o‘quv mashg‘ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o‘quvchilarni o‘z yo‘nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko‘nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko‘makchilardan biriga aylanadi. Quyida sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o‘qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar beramiz. Siz undan ijodiy yondashgan holda foydalanasiz va birinchi prezidentimizning: **«Har qarichi muqaddas bo‘lgan ona yerimizga nisbatan farzandlarimizda g‘urur va iftixor, sadoqat tuyg‘ularini uyg‘otish uchun biz bugun nima qilyapmiz, degan savolga javob izlab ko‘raylik»**, - degan fikrlariga javoban ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy usullarini tatbiq etish orqali ko‘zlangan maqsadga erishishga o‘z hissangizni qo‘shasiz degan umiddamiz.

“Beshinchisi (oltinchisi, yettinchisi ...) ortiqcha” metodi. O‘quvchilar mantiqiy tafakkur yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlarida ushbu metod alohida ahamiyatga ega. Uni qo‘llashda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

- o‘rganilayotgan mavzu mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi tushunchalar tizimini shakllantirish;
- hosil bo‘lgan tizimdan mavzuga taalluqli bo‘lgan to‘rtta (beshta, oltita, ...) va taalluqli bo‘lmagan bitta tushunchaning o‘rin olishiga erishish;
- o‘quvchilarga mavzuga taalluqli bo‘lmagan tushunchani aniqlash va uni tizimdan chiqarish vazifasini topshirish;
- o‘quvchilarni o‘z harakatlari mohiyatini sharhlashga undash (mavzuni mustahkamlash maqsadida o‘quvchilardan tizimda saqlanib qolgan tushunchalarga ham izoh berib o‘tishlari hamda ular o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni asoslashlarini talab etish lozim).

Mazkur metod o‘quvchilardan o‘rganilayotgan mavzu (yoki bo‘lim, bob) yuzasidan tahliliy mulohaza yuritish, shuningdek, eng muhim tayanch tushunchalarni ifodalay olishni talab etadi.

Metodni qo‘llashda quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

- o‘qituvchi o‘zaro teng nisbatda mavzuga (bo‘lim, bob) oid va oid bo‘lmagan asosiy tushunchalar tizimini yaratadi;
- o‘quvchilar mavzuga (bo‘lim, bob) oid va oid bo‘lmagan asosiy tushunchalarn aniqlaydilar va daxldor bo‘lmagan asosiy tushunchalarni tizimdan chiqaradilar;
- o‘quvchilar o‘z harakatlarining mohiyatini izohlaydilar.

Metoddan individual, guruhli va ommaviy shaklda o‘quvchilar tomonidan mavzuning puxta o‘zlashtirilishini ta'minlash hamda ularning bilimlarini aniqlash maqsadida foydalanish mumkin.

1-sinf darsligidagi «Oshxona jihozlari», «Qushlar», «Uy hayvonlari va parrandalar» kabi mavzularini o‘rganishda yangi mavzuni mustahkamlash uchun mazkur metodni qo‘llash ijobiy natija beradi. Bunda mavzuga oid to‘rtta va taalluqli bo‘lmagan (ortiqcha) bitta so‘z (tushuncha, fikr) beriladi.

O‘quvchilar ana shu so‘zni (tushuncha, fikr) aniqlaydilar. Masalan, 1-sinf darsligidagi 1-mashqda berilgan topshiriqni bajarishda quyidagicha qo‘llash mumkin. Yozuv ekranda ko‘rsatiladi. O‘quvchilar ortiqcha so‘zni aniqlashadi.

Uy hayvonlari: *sigir, qo‘y, toshbaqa, ot, it.*

So‘ng bu so‘zlar ishtirokida gap tuzish topshirig‘i beriladi va tuzilgan gaplar asosida axloqiy tarbiya beriladi.

Namuna: *Ot - insonning eng ishonchli do‘sti.*

O‘quvchilar tomonidan tuzilgan gaplar asosida o‘quvchilar qalbida ona tabiatga muhabbat uyg‘otiladi, uy hayvonlariga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishga o‘rgatiladi.

“Bolalarimizni bog‘cha yoshidan, boshlang‘ich sinflardan kichik-kichik kitoblarga o‘rgatish, shu orqali ularni kitobsevar etib ulg‘aytirish zarur. Shundagina jamiyatimizda kitobxonlik muhiti shakllanadi, boshqalar ham kitob o‘qishga qaytadi”, deb ta’kidlaydi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o‘z ma’ruzalarida. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qish darslari o‘quvchilarga samarali ma’naviy tarbiya berishning eng optimal shakli bo‘lib xizmat qilishi va xalq ta’limi tizimining boshlang‘ich davridan boshlab bu ishlar to‘laqonli amalga oshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha komissiya tuzish to‘grisida. // Prezident Farmoni. “Xalq so‘zi” gazetasi, 2017-yil 13-yanvar. – № 9. – 1-b
2. Grosheva I.V., Say E.F.,Mirjalilova S.S., Medvedeva N.I. “Ilm yo‘li“ variativ o‘quv dasturi.
3. M.R.Is’hoqova, M.Z. Fayzullaeva,J.R.Kucharov, N.Q.Azizova, N.M. Sultonova. “Savodxonlikka o‘rgatish“ Tarbiyachi kitobi.
4. Mehriddinov Z. Isamuhammedov O. “Boshlang‘ich ta’lim saboqlari” Toshkent 2021.
5. Tal’at G‘afforova.“Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar” Toshkent– 2021
6. Ziyayev R. “ Ta’limda integratsiya” Toshkent : “O‘qituvchi” – 2023

BOSHLANG‘ICH SINF DARS JARAYONLARIDA DIKTANT MATNI USTIDA ISHLASH METODIKASI

To‘xtayeva Aziza Davron qizi
Guliston davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Abdushukurova Muxlisa Foziljon- qizi
Guliston davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotasiya. Ushbu tezisda diktantlar yordamida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining imloviy malakalarini shakllantirishning ilmiy-metodik xususiyatlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’limiy diktant, ta’kidiy diktant, o‘z diktant yoki yoddan yozuv diktanti, izohli diktant, saylanma diktant, erkin diktant, rasm diktant, lug‘at diktant, ijodiy diktant

Abstract.This thesis talks about the scientific-methodical features of forming the spelling skills of elementary school teachers using dictations.

Key words: educational dictation, emphatic dictation, own dictation or dictation from memory, annotated dictation, optional dictation, free dictation, picture dictation, vocabulary dictation, creative dictation.

Boshlang‘ich ta’limda ona tili mashg‘ulotlari bolalarda ijodiylik, mustaqil fikrlash, ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og‘zaki, yozma shakllarda to‘g‘ri, ravon ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish, til sezgirligini tarbiyalashga xizmat qilmog‘i lozim. Zero, ona tilini o‘rgatish natijasida o‘quvchilarda o‘z fikrini grammatik to‘g‘ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to‘g‘ri yoza olish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu vazifa o‘quv predmeti sifatida ona tilining o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, o‘quvchini shaxs sifatida shakllantirishga yo‘naltirilgan umumta’lim vazifalari bilan bog‘liq holda amalga oshiriladi.Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning orfografik malakalarini shakllantirishda diktantning alohida o‘rni bor. Diktant lotincha dicto (dikto) so‘zidan olinib, aytib bermoq, gapirmoq ma’nolarini bildiradi. Diktant, odatda, o‘qituvchining aytib turishi bilan amalga oshiriladigan yozma ish turidir.

Ta’limiy diktantlarni o‘tkazish vaqtini, o‘rnini, turini o‘qituvchining o‘zi belgilaydi. Ta’limiy diktantlar uchun darsning ma’lum bir qismi (5-10 daqiqasi), yoki bir dars ajratiladi. Bu diktant o‘quvchilar bilimini mustahkamlash maqsadida o‘tkaziladi. Ta’limiy diktantda o‘qituvchi o‘quvchilarga o‘rgatilayotgan hodisaning imlosini bir necha tahlil usullaridan foydalanib tushuntiradi, o‘quvchilar so‘zlarni to‘g‘ri yozishlariga ishonch hosil qilgach, uni yozishga ruxsat beradi. Diktant, odatda, o‘qituvchining aytib turishi bilan amalga oshiriladigan yozma ish turidir.Har qanday yo‘l bilan xatoning oldini olish chorasi ko‘riladi. Masalan, 1-sinfda a va o unlilari o‘rganilayotgan darsda bo‘g‘in-tovush, tovush-harf tahlili o‘tkaziladi. **Baho, bahor** so‘zlarining birinchi bo‘g‘inida a harfi yozilishini o‘quvchilar bilib olgach, o‘quvchilardan biri shu

so‘zlarni xattaxtaga yozadi va tahlil qilinadi. So‘ng so‘z o‘chirib tashlanadi, shundan keyin aytib turib yozdiriladi.Ta’limiy diktantlar tashkil etish va bajarilish usuliga ko‘ra quyidagi turlarga bo‘linadi:1. Ta’kidiy diktant.2. O‘z diktant yoki yoddan yozuv diktanti.3. Izohli diktant.4. Saylanma diktant.5. Erkin diktant.6. Rasm diktant.7. Lug‘at diktant.8. Ijodiy diktant.Shulardan erkin va ijodiy diktantlarda matn o‘zgarishlar bilan yoziladi

Ta’kidiy diktantdan qoidani tatbiq etish usullarini yaxshi bilib olish maqsadida foydalaniladi. Matnni yozishdan oldin, uni yozish jarayonida, izohli yozuvdagi kabi, o‘quvchilar so‘zni qanday yozishni va nima uchun shunday yozilishini tushuntiradilar.

Izohli diktant o‘quvchilarning qobiliyatiga qarab ikki xil o‘tkaziladi. O‘quvchi, odatda, o‘qituvchining ko‘rsatmasi bilan so‘zning yozilishini diktant yozishdan oldin yoki keyin izohlaydi. So‘zning yozilishini bo‘g‘in-tovush, tovush-harf tomondan tahlil qiladi, unga qoidani tatbiq etadi. Masalan,Kitob – bilim manbai – Kitob: Ki-tob. Ikki bo‘g‘in. Birinchi bo‘g‘inida, ikkinchi bo‘g‘inida -tob tovushlari bor. Oxirgi b tovushi p tovushi tarzida talaffuz qilinadi. Unda b yoki p tovushini ifodalovchi harfning yozilishini tekshirib aniqlaymiz. Buning uchun so‘z oxiriga i tovushini qo‘shamiz va aytamiz: kitobi b tovushi yozilar ekan kabi izohlanadi.Izohli diktant boshlang‘ich sinflarning barchasi uchun mos bo‘lib, o‘quvchilarga yozdirilgan matn tarkibidagi imlosi qiyin so‘zlarning yozilishini eslatish va ta‘kidlash maqsadida o‘tkaziladi.Saylanma diktantda o‘quvchilar diktovka qilingan gaplar yoki matnning hammasini yozmaydilar. Uning o‘qituvchining topshirig‘iga mos qisminigina (o‘rganilgan qoida asosida yoziladigan so‘zlarni, so‘z birikmalarini) yozadilar. Masalan, bosh harf bilan yoziladigan so‘zlarnigina yozish (1-sinf), qaratqich kelishigidagi so‘zni u bog‘langan ot bilan yoki tushum kelishigidagi so‘zni u bog‘langan fe’l bilan birga yozish (4-sinf) kabi.

Saylanma diktant o‘quvchilarda imloviy ziyraklikni o‘stiradi. Masalan, bosh harf bilan yoziladigan so‘zlarnigina yozish (1-sinf)

Erkin diktant uchun hikoya tarzidagi uncha katta bo‘lmagan matn tanlanadi. Tanlangan matnning har bir bo‘limida ikkitadan uchtagacha gap bo‘lishi kerak. Matnda o‘quvchilar yozishda qiynaladigan yoki imlosi o‘rganilmagan so‘zlar ishtirok etgan bo‘lsa, matn mazmuniga halal yetkazmagan holda, boshqa so‘zlar bilan almashtirish yoki tushirib qoldirish mumkin. Bu diktantda o‘quvchilarga mazmunni buzmay, gap tuzilishini o‘zgartirish, bir so‘zni unga yaqin ma‘noli so‘z bilan almashtirish erkinligi beriladi. Diktant uchun 3-5 qismli matn tanlanadi. O‘qituvchi avval matnni bir marta ifodali o‘qib beradi, so‘ngra matn mazmuni yuzasidan suhbat o‘tkazadi. Ayrim qoidalarni eslatadi. Keyin matnning bir qismi qayta o‘qib beriladi, o‘quvchilar uning mazmunini yozadilar.Erkin diktant imlo qoidalarini mustahkamlashga xizmat qilishi bilan birga, o‘quvchilar nutqini o‘stiradi, fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, bayon yozishga tayyorlaydi

Ijodiy diktantda o‘quvchilarga o‘rganilgan qoidaga mos so‘z, so‘z birikmasi, biror mavzuga doir savollar beriladi. Ular berilgan so‘z va so‘z birikmalarini qatnashtirib, savollarga javob topish orqali matn yoki hikoyacha tuzadilar. O‘qituvchi ana shu berilgan so‘z va so‘z birikmalari yordamida tuzilgan hikoya mazmunini ishni bajarish usuli haqida o‘quvchilarga tushuncha beradi. Chunki ijodiy diktant matnini o‘quvchilarning o‘zlari ijod qiladilar va uni o‘qituvchining ko‘rsatmasiga muvofiq yozadilar. Shunisi bilan diktant inshoga o‘xshaydi. Ijodiy diktant o‘rganilgan qoidalarni o‘zlashtirish va yozuvda o‘rinli qo‘llash malakalarini mustahkamlaydi. O‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlanishiga ijobiy ta’sir qiladi, ularda ijodkorlik, mustaqillik kabi zaruriy malakalarini shakllantirish muhim o‘rin tutadi.

Rasm diktant predmet rasmini yoki o‘zini ko‘rsatib o‘tkaziladi: predmet rasmi ko‘rsatiladi, o‘quvchilar uning nomini aytadilar va yozib vergul qo‘yadilar, ish shunday davom etadi (Birinchi so‘z bosh harf bilan, qolganlari qoidaga ko‘ra yozilishi eslatiladi). Rasm diktantda o‘rganilgan qoidani, ayniqsa, o‘quv yili davomida o‘rganiladigan imlosi qiyin so‘zlarni to‘g‘ri yozishni puxtalash, shuningdek, ularni o‘quvchilar qanday o‘zlashtirganliklarini sinash maqsadi ko‘zda tutiladi.3-4-sinfda ayrim harflar imlosiga doir imlo qoidasidan a va o unlisining imlosi, i va u unlisining imlosi, h va x undoshlarining imlosi, v va f undoshlarining imlosi, b va p undoshlarining imlosi, h va x undoshlarining imlosi, d va t undoshlarining imlosi, z va s undoshlarining imlosi, j va ch undoshlarining imlosi o‘ va i unlilari, e va i unlilarining talaffuzi,

imlosi, so‘z ma’nosini farqlashdagi o‘rni, tutuq belgili so‘zlar o‘rganilganda ham rasm diktantlardan foydalanish mumkin.

Lug‘at diktant o‘rganilgan imlo qoidalarini mustahkamlash, o‘quvchilar lug‘atini boyitish, o‘rganilgan imlo qoidalarini o‘quvchilar tomonidan qanchalik o‘zlashtirilganini aniqlash, hisobga olish maqsadida o‘tkaziladi. Lug‘at diktant uchun o‘rganilgan imlo qoidasi asosida yoziladigan so‘zlar tanlanadi. Lug‘at diktantning ko‘ruv sezgisiga asoslangan turidan foydalanish lug‘at diktantning eshitib yozish turiga tayyorlaydi. Chunki bola nuqtalar o‘rniga qaysi harfni qo‘yishni o‘ylaydi, talaffuzi bilan yozilishini taqqoslaydi, so‘ng yozadi. Eshitib yozishda bunday imkoniyat bo‘lmaydi. Buning uchun doskaga quyidagicha topshiriq yozib qo‘yiladi:

1- sinf uchun:

Nuqtalar o‘rniga a yoki o harflaridan mosini qo‘yib ko‘chiring va imlosiga e’tibor bering.

B...h...r, b...h..., Bux...r..., d…vl… t, d…v…, s…v…b

2- sinf uchun:

Nuqtalar o‘rniga i yoki u harflaridan mosini qo‘yib yozing imlosiga e‘tibor bering.

Uz…m, b…lb…l, g…r…ch, b…rg…t, qov…n, sov…n, ch…mch…q, ch…g‘…rch…q

Tekshirish diktanti dasturning biror bo‘limi o‘rganilib, xilma-xil ta’limiy mashqlar bilan mustahkamlangach, ular o‘quvchilar tomonidan qay darajada o‘zlashtirilganini aniqlash maqsadida o‘tkaziladi. Tekshiruv diktanti yozadigan darsda yordam ko‘rsatilmaydi. Tekshiruv diktanti o‘quv yili davomida 5-6 marta o‘tkaziladi. Masalan, ot turkumi o‘rganilib bo‘lingach diktant yoki bayon yozdirish o‘quvchilarning egalik qo‘shimchali, kelishik bilan turlangan so‘zlarni imloviy to‘g‘ri yozishni egallab olganliklarini namoyish qiladi. Sifat turkumi o‘rganilib bo‘lingach, olinadigan diktant sifatlardagi daraja ifodalovchi –roq qo‘shimchasinining yozilishini, biroz, to‘q, liqqa, nim so‘zlari bilan keladigan sifatlarni, ko‘m-ko‘k, oppoq kabi sifatlarning imlosiga doir ko‘nikmalarini aniqlashga yordam beradi. Fe’l turkumi o‘rganilib bo‘lingach, diktant orqali zamon, shaxs-son qo‘shimchalari bilan tuslangan, bo‘lishsizlik qo‘shimchalari bilan qo‘llangan fe’llarning imlosini qay daraja xotirada olib qolganliklarini aniqlash ko‘nikmalarini aniqlash mumkin bo‘ladi.Diktantning bu turida yo‘l qo‘yilgan xatolar chuqur tahlil qilinadi, ularni bartaraf qilish usullari belgilanadi. Shu jihatdan tekshiruv diktantining ta’limiy ahamiyati katta.

Baholash mezonlari:

1. Imloviy savodxonlik darajasi.
2. Tinish belgilarining to‘g‘ri ishlatilishi.
3. Fonetik tahlil.
4. So‘z tarkibiga ko‘ra tahlil.
5. Gap bo‘laklariga ko‘ra tahlil.
6. Leksik tahlil.
7. Xatboshilarga rioya qilinishi.
8.Yozuvning husnixat talablariga mosligi.
9. Diktant matniga tuzatishlar kiritilganligi yoki kiritilmaganligi.

Tekshiruv diktantida dastur talabiga ko‘ra so‘zlar soni:

1-sinfda: 1-yarim yillikda: yil oxirida: 20-25 so‘z.

2-sinfda: 1-yarim yillikda: yil oxirida: 30-35 so‘z.

3-sinfda: yil oxirida: 50- 60 so‘z

4-sinfda: yil oxirida: 70- 75 so‘z

Diktantning bu ko‘rinishini yozish jarayonida o‘quvchilar grammatikadan olgan nazariy bilimlarini yozuvga mustaqil tatbiq qilishga odatlanadilar, bunda o‘quvchilar mustaqil fikrlashga, biror imlo qoidasi haqida o‘zicha hukm chiqarishga majbur bo‘ladilar. Bu o‘quvchilarning ongli bilim olishlariga zamin yaratadi. Ba’zan esa avval o‘rganilgan bir necha dars davomida turli yo‘llar bilan bolalarga singdirilgan biror mavzuni yana ham puxtaroq mustahkamlash, shuningdek, o‘quvchilar bilimidagi bo‘sh tomonlarni aniqlab olish va uni tuzatish uchun metod izlash maqsadida ta‘limiy diktantdan foydalanish mumkin. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarni ko‘proq mustaqil fikrlashga, o‘z xatosini izlab topishga o‘rganilgan nazariy bilimni birovning yordamisiz yozuvga tatbiq qilishga yetaklaydi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matchonov S., Bakiyeva H., Gulyamova X. va b. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: Ishonchli hamkor. 2021

2. Gulyamova, X. (2021). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QISH FANIDAN UMUMLASHTIRUVCHI DARSLARNI TASHKIL ETISH. Academic Research in Educational Sciences, 2(1), 1052-1060.

3. G‘ulomova, X., &Bakiyeva, H. (2020). O‘QISH DARSLARIDA SHE’RIY ASARLAR MATNI USTIDA ISHLASH. Academic Research in Educational Sciences, 1 (3), 582-589.

4. Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi// Boshlang‘ich ta’lim, 1998, 6-son.

5. Davlat Ta’lim Standarti va o‘quv dasturi
(Boshlang„ich ta‟lim).- Toshkent, 2017.

6. Qosimova K., Matchonov S. , G‘ulomova X., Yo‘ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. -Toshkent, “Nosir”, 2009.

ABDULLA AVLONIY IJODIDA MASAL JANRINING O‘RNI

Xoldorova Husnida
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabasi
Fayzullayeva Salama
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada Abdulla Avloniy hayoti va ijodiga oid ma’lumotlar berilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf darsliklarida Abdulla Avloniy ijodidan namunalar va ular asosida tuzilgan topshiriqlar berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, masal, Abdulla Avloniy, o‘qish savodxonligi.

Annotatsiya: this article provides information about the life and work of abdulla Avloni. Also, examples of Abdulla Avloni’s work and assignments based on them are given in elementary school textbooks.

Keywords: primary grade, parable, Abdulla Avloniy, reading literacy.

KIRISH. So‘nggi yillarda yurtimizda til o‘qitish tizimini, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarning bilim egallash imkoniyatlarini yaratish hamda ularning mantiqiy fikrlash qobiliyati, ijodiy faoliyatini takomillashtirishning me’yoriy asoslari yaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Farmonida bu o‘z aksini topgan.

Abdulla Avloniy ijodida masal janri muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘z asarlarida hayotiy saboqlarga, axloqiy qadriyatlarga va insoniy muammolarga e’tibor qaratadi. Masal — qisqa, mazmunli hikoya yoki gap bo‘lib, unda ko‘pincha biror saboq yoki axloqiy fikr ifodalanadi.

1. Axloqiy sabotlar: Avloniy masallarida odatdagi hayotiy vaziyatlar va insonlar o‘rtasidagi munosabatlar tasvirlanadi. U o‘z asarlarida yaxshilik, yomonlik, adolat va nohaqlik kabi mavzularni ko‘taradi.

2. Qiziqarli hikoyalar: masallar ko‘pincha qiziqarli va e’tiborni jalb qiluvchi hikoyalar orqali beriladi. Avloniy o‘z masallarida mantiqiy fikrlashni, sabr-toqatni va donolikni ta’kidlaydi.

3. O‘qituvchi va tarbiyachi: masal janri, Avloniy uchun o‘qituvchi va tarbiyachi sifatida xizmat qiladi. U masallari orqali yoshlarni to‘g‘ri yo‘lga boshlashni, hayotdagi muhim qadriyatlarni o‘rgatishni maqsad qiladi.

4. Folklor an’analari: Avloniy ijodida xalq og‘zaki ijodining an’analari aks etadi. U o‘z asarlarida folklor elementlarini, xalq qahramonlarini va urf-odatlarini qo‘shib, masalarning milliy mohiyatini oshiradi

. 5. Darsliklar va o‘quv materiallari: Avloniy masallarini o‘quv jarayonida ham qo‘llagan. U o‘z asarlarini o‘quvchilarni tarbiyalash va ma’naviy dunyosini boyitish maqsadida yozgan.

Abdulla Avloniy o‘zining ijodida masal janriga alohida e'tibor qaratgan. Uning masallari nafaqat ma'naviy-axloqiy saboqlarni o‘z ichiga oladi, balki xalq og‘zaki ijodining o‘ziga xos xususiyatlarini ham namoyon etadi.

1. Masal janrining ahamiyati: Axloqiy ta'lim: Avloniy masallari orqali yoshlarni axloqiy qadriyatlar, mehnatsevarlik, halollik kabi insoniy fazilatlar bilan tanishtiradi. Folk pedagogikasi: masallar xalq tajribasini va donishmandlikni o‘zida mujassam etadi, bu esa Avloniy ijodining pedagogik qismidir.
2. Struktura va uslub: sodda va ravon uslub: Avloniy masallari sodda tilda yozilgan, bu esa ularni oson qabul qilish imkonini beradi. Qiziqarli hikoyalar: har bir masal o‘ziga xos hikoya, ko‘pincha kulgili yoki taajjublantiruvchi voqealar bilan to‘ldirilgan.
3. Masallar va inson tabiatining ko‘rsatishi: Insoniy xususiyatlar: Avloniy masallari ko‘pincha inson tabiatining turli jihatlarini, xususan, insoniy zaiflik va kuchlarni ta'kidlaydi. Hayotiy saboqlar: Ular o‘z ichiga hayotiy saboqlarni jamlaydi va muammolarni hal etish yo‘llarini taklif etadi.
4. Avloniy masallarining o‘ziga xosligi: Mahalliy an'analar: Avloniy o‘z masallarida O‘zbekistonning madaniy va etnik xususiyatlarini aks ettiradi. Universal mavzular: Uning masallari butun insoniyatga tegishli bo‘lgan universal mavzularni ham qamrab oladi, bu esa ularni keng auditoriyaga tanitadi.

Abdulla Avloniy ijodida masal janri muhim o‘rin tutadi, u nafaqat o‘z zamonining ma'naviy va axloqiy muammolarini yoritadi, balki kelajak avlodlarga ham qimmatli saboqlar beradi. Uning masallari zamonaviy hayotda ham ahamiyatini yo‘qotmaydi va ko‘plab insonlar uchun ma'naviy manba sifatida xizmat qiladi.

Abdulla Avloniy ijodida masal janrining o‘rni o‘ziga xos ahamiyatga ega bo‘lib, maktab darsliklarida ham tarbiyaviy ahamiyati bilan ajralib turadi. 2-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligida “Bolari bilan pashsha” masali keltirilgan.

Bolari bilan pashsha

Bir Pashsha qir tarafdan uchib kelayotgan Arini ko‘rib:

—Do‘stim, qayerdan kelyapsan? - dedi. Ari: —Qirdan kelyapman. Biroz bol yig‘dim. Uy yasash uchun mum ham hozirlab keldim, - dedi. Pashsha: —Oh, birodar! Bir boshing uchun buncha harakat qilasan! Sen men kabi yashasang nima bo‘ladi? Mening yashashimda hech bir mashaqqat yo‘q. Insonlar hozirlagan dasturxonlardan har xil taomlarni yeb - ichib umr o‘tkazaman. Ba’zi vaqtlarda sen tayyorlagan boldan ham to‘ygunimcha yeyman. Mana! Yashamoq mana! Umr kechirish uchun olamda bundan ham yaxshi turmush bo‘ladimi? Menda bol tayyorlash mashaqqati ham yo‘q, uya solish kulfati ham yo‘q, – dedi.

Ari bu so‘zlarga javoban shunday dedi:

— Oh, do‘stim! Sening bunday turmushing o‘z boshingdan beri kelmasin. Mashaqqatsiz taomda lazzat bo‘ladimi? Insonlar seni dasturxondan quvib haydaydi. Oxiri bir o‘rgimchak luqmasi bo‘lishdan boshqa narsaga yaramaysan. Ammo men tayyorlagan mum hamma yerni yoritadi. Bolim dunyoning hamma yerida maqbuldir. Shu sababli insonlar meni o‘zlari tarbiya qiladilar. Har yerda meni maqtaydilar. Qo‘y, birodar, mening ishim ko‘p. Sen bilan behuda so‘zlashib turishga vaqtim yo‘q.

Ari shunday deb uchib ketdi.

Xulosa shuki, mehnatning oxiri rohat, yalqovlikning oxiri xorlikdir.

Xulosa qilib aytganda, ma’rifatparvar adib Abdulla Avloniy ta’lim - tarbiyaning barcha muhim jabhalari haqida keng mushohada yuritadi. Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy - ma’naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu o‘lmas meros hamisha yonimizda bo‘lib, bizga doimo kuch - quvvat va ilhom bag‘ishlashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Farmoni. 2019-yil 29-aprel.

2. Qosimov B. Abdulla Avloniy. T., 1979.
3. Avloniy. A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O‘qituvchi, 1992
4. Boboxonov A., Maxsumov M., Abdulla Avloniyning pedagogik faoliyati._T.:, 1997-y.
5. 2-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA HIKOYA JANRIGA XOS MATNLAR USTIDA ISHLASHNING O‘ZIGA XOS SHART-SHAROITLARI

Saydaliyeva Gulbahor
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
gulikomiljonovna84@gmail.com
O‘taganova Mohinur
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
mohinurotaganova@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda hikoya janri ustida ishlashning o‘ziga xos shart-sharoitlari, metodik yondashuvlar va pedagogik ahamiyati keng yoritilgan. Hikoya janri orqali o‘quvchilarda analitik fikrlash, hissiy idrok va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayoni muhim o‘rin tutadi. Metodik yondashuvlar, o‘quv muhiti, amaliy faoliyat va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati maqolada batafsil tushuntirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, hikoya janri, o‘qish darslari, tahlil, metodik yondashuvlar, pedagogik ahamiyat, didaktik materiallar, ijodiy faoliyat.

Annotation. In this article, the specific conditions, methodical approaches and pedagogical importance of working on the story genre in primary education are widely covered. The process of forming analytical thinking, emotional perception and moral values in students through the narrative genre is important. Methodical approaches, educational environment, practical activities and the importance of using modern technologies are explained in detail in the article.

Key words: primary education, story genre, reading lessons, analysis, methodical approaches, pedagogical importance, didactic materials, creative activity.

Boshlang‘ich ta’lim bolalarning bilim olish va shaxs sifatida shakllanish jarayonidagi ilk qadamdir. Bu bosqichda adabiyot darslari, xususan, hikoya janri, o‘quvchilarning tafakkurini kengaytirish, tasavvurini boyitish va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Hikoya janrining qisqa va aniq ifodali voqealarga asoslanganligi tufayli u boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun eng mos janrlardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM. Boshlang‘ich sinflar adabiy ta’limi o‘qish darslarida badiiy asarlar janriy xususiyatlariga ko‘ra o‘rganish ilmiy-nazariy jihatdan bo‘lmasa-da, amaliy tomondan turli asarlar misolida amalga oshiriladi. Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning o‘quvchilarga ta’siri ham har xil bo‘ladi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitilayotgan o‘qish darslari yuqori sinflarda o‘tiladigan adabiyot fanining tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘qish darslarida o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar mazmuni, o‘quvchilarni to‘g‘ri, ravon, ma’lum darajadagi tezlik bilan ifodali o‘qishga o‘rganishi, bolaning ona Vatan, uning tabiati kishilar mehnatidagi qahramonlik, jasurlik, milliy istiqlol g‘oyalarini ular ongiga singdirilishi kabi bilimlarini boyitish orqali o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalari kengaytiriladi, shakllanadi va mustahkamlanadi. O‘qish darslarini Davlat standarti talablari asosida hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanib, hayotga bog‘lab o‘tilishi uning ta’sirchanligi hamda ongli idrok etishlarini ta’minlaydi. Unda o‘qish va nutq o‘stirishning ta’limiy-tarbiyaviy maqsadlari, sinflar bo‘yicha o‘qish mazmunini o‘qish ko‘nikmalarining og‘zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish usullarini, o‘qish mashg‘ulotlarining yozma nutq bilan bog‘lanish kabi masalalar aniq kiritilgan. O‘qish savodxonligi darslarida asar ustida ishlashni shunday tashkil etish kerakki, asar mazmunini tahlil qilish o‘qish malakalarini takomillashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lsin. Bundan tashqari, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni ham reja asosida olib borish va unda badiiy asarlar tahlilini qilish ham ko‘p foyda beradi. Hozirda bolalar uchun qiziq bo‘lgan rasmli,

qiziqarli kitoblar nashr etilmoqda, o‘qituvchi bola yoshidan kelib chiqib uyda qo‘shimcha o‘qish uchun topshiriqlar berishi ham katta samara beradi.

Hikoya janri ham boshlang‘ich adabiy ta’limda ta’sir jihatidan alohida o‘ringa ega janr hisoblanadi. Ayniqsa, kichik hajmli hikoyalarning berilishi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo‘lib, unda kishi hayotidagi ma’lum bir voqea, hayotning muhim tomonlarini umumlashtirib tasvirlanadi. Hikoya – bu to‘liq ma’noli va hikoya xarakteriga ega bo‘lgan kichik nasriy asar. Hikoya qandaydir voqeani qisqa vaqt ichida sodir bo‘ladigan voqealarga asoslangan bo‘ladi. Hikoya muallifi avvalo uning syujetini tuzadi, faqat muhim nuqtalarni tanlaydi.

Hikoya mazmuni syujet asosida ochib borilib, odatda savollar asosida tahlil qilinadi. So‘roqlardan ikki maqsadda: hikoya mazmunini tahlil qilish hamda dalillar, mulohazalar, xulosalarni taqqoslash, voqea- hodisalar, xatti-harakat o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlash va umumlashtirish uchun foydalaniladi. Hikoyani o‘qish darsida o‘quvchilar tushunmaydigan so‘z va iboralar ma’nosini tushuntirish ham muhim, aks holda ular hikoya mazmunini tushuna olmaydilar. Hikoyani o‘qishda uning mazmuniga diqqat qaratish dolzarb sanalib, shu mazmunni boshlang‘ich sinf o‘quvchisi idrok etsa, ya’ni tasavvurida voqealar ketma-ketligini shakllantira olsa, asarni to‘liq anglagan bo‘ladi. Hikoya o‘qib bo‘lingach, o‘quvchilar o‘ylashi, o‘z mulohazalarini aytishi uchun tayyorlanishiga vaqt berish kerak. O‘qilgan asar yuzasidan beriladigan dastlabki savollardan maqsad hikoya bolalarga yoqqan-yoqmaganligi, undagi qaysi qahramonning xarakteri bolaga ta’sir etganini bilishdan iborat. Savollarni asosan o‘qituvchi beradi, ammo asar mazmuni, qatnashuvchi shaxslarning xulq-atvorini ochish yuzasidan o‘quvchilarga ham savol tuzdirish juda foydali. Bu usul bolalarga yoqadi va ishni jonlantiradi:

- asar mazmunini yaxshi tushunish;
- o‘z fikrini izchil bayon qilish;
- mazmun va voqealar orasidagi bog‘lanishni to‘liq esda saqlash;
- asar qahramonlari haqida fikr bildirish.

Hikoya janrining ta’limiy ahamiyati. Hikoya janri bolalarning ta’lim olish jarayonida bir qancha pedagogik maqsadlarga erishishga imkon beradi. Ushbu janr boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun maxsus tanlangan bo‘lib, ularning intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Bular quyidagilardan iborat:

Axloqiy tarbiya: Hikoyalar, odatda, yaxshilik va yomonlik, haqiqat va adolat, do‘stlik va xiyonat kabi mavzularni yoritadi. O‘quvchilar hikoya qahramonlarining xatti-harakatlari orqali axloqiy xulosalar chiqaradi va ularda yaxshilikka muhabbat, yomonlikka esa nafrat hissi shakllanadi. Masalan, qahramonning fidokorona harakati yoki yomon xulqi bolalarda tegishli tuyg‘ularni uyg‘otishi mumkin.

Analitik tafakkur: Hikoya syujetini tahlil qilish, voqealar ketma-ketligini anglash va qahramonlarning motivlarini tushunish orqali o‘quvchilarda analitik tafakkur rivojlanadi. O‘quvchilar hikoya davomida muhim bo‘lgan voqealarni tanlash, ularni baholash va ular orasidagi sabab-oqibat aloqalarini tushunish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Hissiy idrok va empatiya: Hikoyalar bolalarda qahramonlarning his-tuyg‘ulariga hamdardlik qilishni rivojlantiradi, bu esa ularning hissiy intellektini oshiradi. Hikoyadagi voqealar orqali o‘quvchilar qahramonlarning o‘rniga o‘zlarini qo‘yib ko‘rishga o‘rganadi, bu esa empatiya va insoniylikni rivojlantiradi.

Hikoya matnlarida ishlash shart-sharoitlari. Hikoya matnlari ustida ishlashda samarali o‘qitish va o‘rganish jarayonini tashkil etish uchun ma’lum shart-sharoitlarni ta’minlash zarur. Ushbu shart-sharoitlar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishda muhim ahamiyatga ega:

Mazmunan boy materiallar: Tanlangan hikoyalar bolalarning yoshiga mos bo‘lishi, qiziqarli va ma’noli bo‘lishi lozim. Hayotiy voqealarga asoslangan hikoyalar o‘quvchilarning kundalik hayotidagi voqealar bilan bog‘liq bo‘lganda, ularni qiziqtiradi va tushunishni osonlashtiradi.

Qulay o‘quv muhiti: Hikoya bilan ishlashda interaktiv va samimiy o‘quv muhiti yaratish juda muhimdir. Bolalar matnni tushunish jarayonida o‘z fikrlarini erkin bayon qila oladigan dars

muhiti o‘quvchilarni rag‘batlantiradi. Bu jarayonda o‘qituvchining rag‘batlantiruvchi savollari va ishtirokni qo‘llab-quvvatlashi muhim.

Texnologiyalardan foydalanish: Vizual va audiomateriallardan foydalanish hikoya mazmunini tushunishni osonlashtiradi. Multimediali darsliklar, video lavhalar va slaydlar orqali hikoyani ko‘rish va eshitish bolalarning matnni yaxshiroq anglashlariga yordam beradi.

Hikoya matnlarini o‘rganishning metodik yondashuvlari. Hikoya janri bilan ishlashning samarali metodik yondashuvlari o‘qituvchilarning dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Quyidagi metodik yondashuvlar o‘quvchilarning matnni to‘liq tushunishiga imkon yaratadi:

Ifodali o‘qish: O‘qituvchining hikoyani ifodali tarzda o‘qishi bolalarning e’tiborini jalb qiladi va ularni matnni anglashga rag‘batlantiradi. Hikoyaning ohangdor o‘qilishi orqali bolalar matnning kayfiyati va muhim nuqtalarini yaxshiroq his qiladi.

Savol-javob usuli: O‘quvchilarga matnni tahlil qilish va o‘z fikrlarini bildirish uchun savollar beriladi. Bu savollar matnning asosiy mazmunini tushunish va qahramonlarning harakatlarini tahlil qilishga xizmat qiladi. Masalan: "Hikoya qahramoni nima uchun bunday qildi?", "Siz qahramonning o‘rnida qanday yo‘l tutgan bo‘lardingiz?"

Guruhli tahlil: O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, hikoya syujetini va qahramonlarning xatti-harakatlarini muhokama qilish metodikasi bolalarda hamkorlik va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu usulda o‘quvchilar o‘z fikrlarini ochiq bildirishga o‘rganadi va bir-birlaridan o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Amaliy faoliyat va ijodiy mashqlar. Hikoya janri bilan ishlashda o‘quvchilarning ijodiy va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish dars jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Quyidagi amaliy faoliyatlar bunday ishlarga misol bo‘lishi mumkin:

Rasm chizish: O‘quvchilar hikoya mazmuniga asoslanib voqealar tasvirini yaratadi. Bu ularning tasavvur qilish va vizual ongini rivojlantiradi. Har bir rasm hikoyadagi muhim nuqtalarni eslab qolishga va ularni to‘g‘ri ifodalashga yordam beradi.

Dramatizatsiya: Hikoyani sahnalashtirish orqali o‘quvchilar qahramonlarning hissiy tajribalarini his qilishadi va ularning harakatlariga chuqurroq kirishadi. Bu usul jamoaviy ishlash ko‘nikmasini ham rivojlantiradi.

Kreativ yozuv mashqlari: O‘quvchilardan hikoya matnini davom ettirish yoki o‘z versiyalarini yaratish so‘raladi. Bu ularning ijodiy fikrlashini rag‘batlantiradi va yozma nutq ko‘nikmalarini yaxshilaydi.

Zamonaviy texnologiyalarning o‘rni.Hikoya janrini o‘rganishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Interaktiv darsliklar, video materiallar va elektron kitoblar yordamida bolalar hikoyani nafaqat o‘qib, balki ko‘rib, eshitib o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Masalan, hikoya asosida animatsion video tomosha qilish bolalarga syujetni yaxshiroq tushunish va voqealar orasidagi bog‘liqlikni anglashga yordam beradi. Multimedia elementlari bolalarning qiziqishini oshiradi, ta’lim jarayonini boyitadi va o‘qish darslarini interaktiv shaklda o‘tkazish imkonini beradi.

Zamonaviy texnologiyalarning yana bir afzalligi, ularning bolalarning turli o‘quv uslublariga moslashuvchanligidir. Vizual, eshituv va kinestetik o‘quvchilar bir xil darsdan turli xil shakllarda foyda olishlari mumkin, bu esa darsni hamma uchun qiziqarli va samarali qiladi.

Umumiy qoidalar:

1. Hikoya tanlashda o‘quvchilarning yoshiga va qiziqishlariga mos matnlarni tanlash zarur.
2. Darslar davomida ochiq savollar berish va bolalarning javoblarini rag‘batlantirish muhim.
3. O‘quvchilar bilan samarali tahlil jarayonini olib borish va fikr almashish uchun interaktiv metodlardan foydalanish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ergasheva Shoxida Nurmuxammadovna, Boshlang‘ich ta’limda hikoya janri ustida ishlashning o‘ziga xos xususiyatlari// “Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya to‘plami. 2018.

2. Matchonov S., Shojalilov A., G‘ulomova X. va b., O‘qish kitobi, 4-sinf uchun darslik. – T.: Yangiyo‘l poligraf servis, 2020.

3. G‘ulomova X. O‘quvchilarning matn ustida ishlashi// maqola. Til va adabiyot ta’limi, 1994.

4. Voshina M.P., Kislinskaya S.A., Lebedeva E.V. Metodika obucheniya literature v nachal'noy shkole, Akademiya, 2010.

BOSHLANG’ICH TA’LIMDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI O‘QUVCHILAR NUTQINI VA MUSTAQIL FIKRLASH QOBILYATINI O‘STIRISH

Usmonova Shohistaxon Shukurulloxon qizi
Tolibjonova Sevara G'ulomjon qizi
GulDPI “Boshlang‘ich” ta'lim yo‘nalishi 3-bosqich talabalari.

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang‘ich ta'limda matn ustida ishlash orqali o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini va ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish , so‘z boyligini oshirish haqida bayon etilgan. Matn ustida ishlash orqali o‘quvchilarda talimiy tarbiyaviy bilimlar hosil bo‘lishi va ularni rivojlantirish usullari ko‘rib chiqilgan.

Kalitso‘zlar: Ta'lim,tarbiya ,metod,usul,uslub,faoliyat,matn ,vosita ,yozma ish,hikoya ,ertak,ijodiy ish,qobiliyat.

Annotation. This thesis describes the development of students' oral and written speech, their thinking ability, and increasing their vocabulary by working on the text in primary education. Methods of formation of educational and educational knowledge in students by working on the text and their development were considered.

Key words: Education, education, method, method, style, activity, text, tool, written work, story, fairy tale, creative work, ability.

"Bukilmas iroda va jasorat namunasini amalda namoyon etib, o‘z hayotini aziz Vatanimizning har tomonlama ravnaq topishi, bugungi tinch va osoyishta kunlar uchun jonini fido qilgan ajdodlarning muqaddas xotirasini yod etib, ezgu ishlarini davom ettirish, safimizda yurgan keksalarni e’zozlash — odamiylikning eng oliy mezoni va bizga tinchlik, omonlik kerak, deb yashaydigan bag‘rikeng va olijanob xalqimizga xos azaliy qadriyatdir.Erishilgan yutuqlarga mahliyo bo‘lib o‘tirish taraqqiyot yo‘lidagi eng katta g‘ovdir".

Bolaning tarbiyasining muhimligi kabi ta'limi ham birdek muhimdir.Albatta bu ta'lim va tarbiyani o‘quvchilarga qanday usulda, qaysi darajada yetkazib berish boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning qo‘lida hisoblanadi. O‘qituvchi ta'lim berar ekan bu ta'limning samarasi qanchalik ekanligi o‘quvchining tashqi ko‘rinish,odob va nuqtida namoyon bo‘ladi. Buning uchun eng avvalo o‘quvchi o‘zining o‘zligini insoniyligini aqlan va ruhan tushunishi va bu bilimlarni olishi zarurligini bilishi ,ta'lim olish uchun harakat qilishi zarur.

O‘quvchilar ilk maktabga qadam qo‘yar ekan ularning nutqi hali yaxshi rivojlanmagan bo‘ladi. Bundao‘qituvchi o‘quvchilarning nutqini va fikrlash qobiliyatini rivojlantirish rivojlantirishi uchun bir qancha vazifalarni bajarishi kerak. Yaxshi rivojlanmagan nutqni rivojlantirish uchun rivojlantiruvchi vosita, yani matndan foydalaniladi.Bunda o‘qituvchi matnning og‘zaki va yozma turlaridan foydalanadi. Matn nutqning yozuvdagi ifodasi. Matnning og‘zaki ko‘rinishi bu- nutq.Yozma ko‘rinishiga bir qancha misollarni keltirishimiz mumkin. Masalan: ertak, hikoya asarning turli ko‘rinishlari (badiiy ilmiy)roman, insho maqola, bayon masal , she'r ,doston, topishmoq, tez aytish, maqol kabilardan foydalanadi. Boshlang‘ich sinflarda esa asosan she'r, topishmoq, maqol, hikoya tez aytish, insho, bayonlardan foydalaniladi. Yuqoridagi matn turlaridan foydalanib o‘qituvchi matn ustida ishlash vazifalarini olib boradi.O‘quvchi bu vazifalarni osondan murakkabga qarab bajarib boradi. Masalan, birinchi sinflarda o‘quvchilar harf ,bo‘g‘in, gap, hikoya , ertak, she'r, maqollar bilan tanishadilar. O‘quvchilar o‘zlari matn tuzishga harakat qiladilar. Uchinchi, to‘rtinchi sinflarda esa ularning so‘z boyliklari oshadi va bayon, inshoyozushni mashq qiladilar. Buning uchun ular eng avval matn ustida ishlash ishlarini olib borgan bo‘lishlari kerak. Matn ustida ishlash o‘quvchilarning nutqini

tafakkurini aqlini rivojlantiribgina qolmay , ularni diqqatini jamlashga, qaror chiqarishga, mulohaza qilishga ,xulosa qilishga o‘rgatadi.Boshlangich ta'lim o‘quvchilarida nutq va uni o‘stirish har doim dolzarb mavzu bo‘lgan. Nutq kishi faoliyatining turi til vositalari asosida aqlni va tafakkurni ishga solishdir. Nutq o‘zaro aloqa va xabar vazifasini, o‘zaro fikrni his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish ishini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishining aktiv faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi va uni o‘z ishining mahoratli kishisi sifatida namoyon qilishga yordam beradi.. O‘quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqqiyatli ta'lim olish qurolidir,o‘qituvchi uchun esa ta'lim berish quroli.

O‘quvchilardan nutqni rivojlantirish uchun o‘quvchilarda matn ustida ishlash ko‘nikmasini hosil qilishimiz kerak. O‘quvchilarning nutqi o‘z-o‘zidan rivojlanib qolmaydi. Buning uchun o‘quvchi va o‘qituvchi hamkorligi zarur. Bunda o‘qituvchiturli xil matn (hikoya, ertak, badiiy asar, masal, topishmoq va maqollar)ustida ishlash vazifalarini bajaradi va o‘quvchilarning nutqini tekshiradi,rivojlantiradi. Turli usul va metodlardan foydalanadi.

Nutqini o‘stirish vositalaridan biri to‘g‘ri uyushtirilgan qayta hikoyalashdir .Qayta hikoyalashning bir qancha turlari bor:

- O‘quvchi o‘qilgan matn mazmunini o‘qituvchi savoli yordamida aytib berishi;
- matn mazminiga mos tashkil etilgan sahna korinishlar orqali;
- mat yuzasidan testlar ishlash orqali;
- matnni so‘zlab berishi orqali;
- metodlar orqali;

Nutqiy xatolarga noto‘g‘ri (n oo‘rin) tanlangan so‘zlar, noto‘g‘ri tuzilgan gaplar, morfologik shakllarni noto‘g‘ri ishlatish kiradi.Boshlang‘ich sinflarda bunday xatolar ustida ishlash ancha qiyin,chunki ularni to‘g‘rilash va oldini olish uchun ona tili dasturida berilgan qisqa nazariy m a’lumot yetarli emas. Bolalar nutqini takomillashtirish ustida rejali, muntazam ish olib borish uchun asosiy nutqiy xatolar turini bilish zarur. Bunday nutqiy xatolarni o‘rganish, shuningdek, ularning kelib chiqish sabablarini tekshirish xatolarni to‘g‘rilash va oldini olish uchun zamin hozirlaydi.

Nutqiy xatolar uch turga ajratiladi:

1. Bir so‘zni qayta-qayta ishlatish. Bunday xatoning kelib chiqishiga sabab, birinchidan, o‘quvchi so‘zni ishlatishga kam e ’tibor beradi va faol lug‘atidagi so‘zdan takroriy foydalanadi; ikkinchidan, o‘quvchining so‘z boyligi kam, sinonim lam i bilmaydi, takrorlanadigan so‘zlar o‘rniga olmoshlardan foydalana olmaydi.

Agar o‘qituvchi bir so‘zni qayta-qayta ishlatmaslik uchun uning m a’nodoshlaridan yoki shu so‘z o‘rniga olmoshlardan foydalanish kerakligini yaxshi tushuntirsa, kichik yoshdagi o‘quvchi matnni e ’tiborbilan o‘qib, takrorlarini nisbatan tez tuzata oladi.

2. So‘zning ma'nosini yoki ma’no qirrasini tushunmaslik natijasida uni aniq m a ’nosida ishlata olmaslik. Bunday xato bolaning nutqi yaxshi rivojlanmaganligi, so‘z boyligining kamligi sababli yuzaga keladi.

3. Shevaga xos so‘zlardan foydalanish. O‘quvchilar bunday so‘zlarni ota-onalarining nutqi va nutqiy sharoit ta’sirida qo‘llaydilar. Ularda adabiy tilda qo‘llanadigan tushunchalarni shakllantirish asosida shevaga xos so‘zlarni ishlatmaslik ko‘nikmasi hosil qilinadi.

O‘quvchilar nutqini o‘stirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi: Nutq til vositalariga boy , aniq, mantiqiy ,tushunarli , ifodali, to‘g‘ri bo‘lishi lozim.

O‘quvchilar og‘zaki va yozma nutqida yo‘l qo‘ygan nutqiy xatolarni o‘z vaqtida to‘g‘rilab borish zarur. O‘quvchi yo‘l qo‘ygan xatosining to‘g‘ri variantini o‘zlashtirsin, imkoni bo‘lsa, xatoning kelib chiqish sababini tushunsin. Xatoni to‘g‘rilashning eng foydali usuli yo‘l qo‘ygan xatosini o‘quvchining o‘zi to‘g‘rilashi hisoblanadi, agar o‘quvchi xatosini to‘g‘rilay olmasa, uni o‘qituvchi to‘g‘rilaydi.

Qayta hikoyalashning bir qancha turlari bor:

- O‘quvchi o‘qilgan matn mazmunini o‘qituvchi savoli yordamida aytib berishi;
- matn mazminiga mos tashkil etilgan sahna korinishlar orqali;
- mat yuzasidan testlar ishlash orqali;

○ matnni so‘zlab berishi orqali;

Bundan tashqari "Ona tili ta’limi mazmuni” o‘quv-metodik qo‘llanmasi mualliflari H.Ne'matov, A.G'ulomovlar o‘quvchilarni ijodiy yozma ish matn ustida ishlashga o‘rgatishda egallangan bilimlarni quyidagi ko‘nikma va malakalar bilan mustahkamlashni tavsiya qiladilar:

"Ijodiy yozma ish" (matn) tushunchasi: rasm asosida hikoya, manzara tasviri, shaxs, hayvon, narsa buyum, voqyea - hodisa tasviri;

-o‘quvchi (muallif) va borliq; yozma ishning maqsadi; yozma ish- o‘quvchining (muallifning) o‘zligi;

- yozma ishga mavzu tanlash; uni tayyorlash; ayni bir narsa (buyum, manzara, voqea - hodisa) hamda turli mavzuda matn yaratish;

-yozma ish mazmunining mavzu va uning nomlanishi bilan uyg‘unligini ta'minlash;

-berilgan mavzu, erkin mavzu ustida ishlash;

-mavzuni yoritish uchun zarur material: o‘quvchining bilimlari, kuzatishlari, taassurotlari, mushohadalari, qiyos va o‘xshatishlari, hukm va xulosalari;

-yozma ishning rejasi, unga qo‘yilgan asosiy talablari; tor reja, keng reja;

-manzilgohni yozish;

-mavzuni yoritishda mazmun izchilligi; "xat boshi" tushunchasi, yozma ish ustida qayta ishlash; uyadosh, ma'nodosh, shakldosh, zid ma'noli so‘zlardan foydalanish;

-matnning uslubi (gap qurilishi), imlosi va tanish belgilari ustida ishlash;

-ishni oqqa ko‘chirish;

-xatolar ustida ishlash.

Demak, matn ustida ishlash, matnni tahrir qilish mashg‘ulotlari, o‘quvchilarda matn yaratish ko‘nikmalarini shakllantirishni kafolatlaydi

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang‘ich ta'limda matn ustida ishlash orqali og‘zaki va yozma nutqlarini fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirib,tafakkurini kengaytirib,diqqatini yaxshilab ,aqlini oshirishga erishiladi. Bundan tashqari xatolar ustida ishlanganda o‘quvchilar o‘z xatolari nimada ekanligini bilib, uning to‘g‘rilab, qayta xato qilmaslikka shevaga xos so‘zlarni ko‘p qo‘llamaslikka, jozibali, kitobiy so‘zlarni qo‘llab,serma'no so‘zlaridan foydalangan yoqimli nutq yaratadilar. Turli matnlar o‘qigan va u matnlar ustida ishlagan o‘quvchining nutq boyligi oshib, fikrlash doirasi kengayib boradi.Ko‘plab asarlar o‘qigan va tahlil qilgan o‘quvchilardan kelajakda ajoyib ritorika namoyondalari yetishib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Donyorova Mohinur "o‘quvchilarda nutqni o‘stirish da matni yaratish metodining o‘rni". Jizzax 2022- yil
2. H.Ne'matov, A.G'ulomovlar "Ona tili ta’limi mazmuni” o‘quv-metodik qo‘llanmasi Toshkent 2021-yil
3. Karima Qosimova|, Safo Matchonov, Xolida G'ulomova, Sharofat Yo‘ldosheva,Sharofjon Sariyev."Ona tili o‘qitish metodikasi "Toshkent 2009- yil

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SIFAT SO‘Z TURKUMINI O‘QITISHDA YANGI INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH

Raxmatova Sevara G’ayratjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Mamatqulova Nazira Rustam qizi
Guliston davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Yusufboyeva Farida Oybek qizi
Guliston davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Umarova Mohinur Shavkatjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda sifat so‘z turkumini o‘qitishga asoslangan darslarning yangi innovatsion metodlar asosida o‘qitilishi, dars rejalarini ham shunga

asosan tuzilishi kerakligi haqida yozilgan. Boshlang‘ich sinflarda innovatsion ko‘rinishdagi metodlar bilan ishlash,dars jarayonini olib borishning eng yaxshi usuli sifatida e’tirof etiladi. O‘quvchilarga dars jarayonini qiziqarli, aniq va tushunarli bo‘lishini ta’minlash ona tili darslarining muhim vazifalaridan biri ekan, ushbu yangi innovatsion metodlardan foydalanish asosiy usul va yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: metod, usul, faollik, kuzatish, innovatsion metodlar, fikrlash, bilim, tushuncha, sifat, o‘yin metodi.

Abstract: In this article, it is written that the lessons should be taught based on new innovative methods based on the teaching of quality vocabulary in primary grades, and lesson plans should be drawn up accordingly. Working with innovative methods in primary classes is recognized as the best way to conduct the teaching process. As one of the important tasks of mother tongue lessons is to make the lesson process interesting, clear and understandable for students, the use of these new innovative methods is one of the main methods and directions.

Key words: method, method, activity, observation, innovative methods, thinking, knowledge, understanding, quality, game method.

Boshlang‘ich sinflarda mustaqil so‘z turkumlarini o‘qitish va o‘rgatish 1-sinfning ikkinchi yarim yilligidan boshlanadi .Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida so‘z turkumlari haqidagi dastlabki tushunchalar so‘z turkumlarining o‘z nomlari bilan emas, balki ular bajaradigan vazifalariga nisbatlab qo‘yilgan nomlar bilan o‘rgatiladi. Bu kabi ko‘rinishda o‘rgatish 1-sinfning ikkinchi yarim yilligidan boshlab 2-sinfni ham o‘z ichiga oladi. 3-sinfdan boshlab esa so‘z turkumlarining o‘z nomlari bilan o‘qitish boshlanadi. Shu jumladan sifat so‘z turkumi ham shu ko‘rinishda o‘rgatiladi. 1-sinfning ikkinchi yarim yilligidan boshlab 2-sinfning oxirigacha sifat so‘z turkumi “sifat” deb emas , balki “shaxs va narsaning belgisini bildirgan so‘zlar” deb o‘rgatiladi. 3-sinfdan esa o‘z nomi , yani, sifat so‘z turkumi nomi bilan keng o‘rganishni boshlashadi.Bu esa umumiylikdan xususiylikka tomon borish, oddiylikdan murakkablikka qarab o‘rganish tamoyillariga asoslab o‘rgatiladi.

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda, raqamli texnologiyalar asrida ta‘lim tizimini tubdan o‘zgartirishni talab qiladi. Maktab ta‘limida eski, an’anaviy faqat o‘quvchilarni nazariy jihatdan qoidalarni yodlatishga yo‘naltirilgan ta‘limdan butunlay voz kechgan holda, balki o‘quvchilarni kompleks vazifalarni,bilimlar, mantiq, tahlil, mushohadaga tayangan holda tanqidiy fikrlashga, fikr-mulohazalarni shakllantirib, qaror qabul qilishga,ijodiy yondashishga, insonlar bilan hamkorlik qilish, jamoada faoliyat olib borishga, o‘zining va boshqalarning his-tuyg‘ularini to‘g‘ri va haqqoniy baholashga, ularni boshqarishni,intellektga ega bo‘lishni, diqqatni bir vazifadan boshqasiga tez qarata olishga,moslashuvchan bo‘lishga o‘rgatishni talab qiladi. . Zamonaviy ta’lim dunyodagi tinimsiz o‘zgarishlarga moslashgan, turli muammo va to‘siqlarga tayyor turadigan mutaxassislarning yangi avlodini shakllantirmoqda. Bu kabi ta’lim o‘quvchilarni nafaqat amaliy ko‘nikmalar bilan, balki o‘quvchilarga bugungi kunda zarur bo‘lgan zamonaviy bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishga yordam beruvchi o‘quv usullari bilan qurollantiradi.

Sifat so‘z turkumini o‘qitish innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda tashkil qilinganda, asosan o‘quvchilarda hamkorlik qilgan holda, jamoa muhitida , juftliklarda ishlash ko‘nikmasi shakllanadi, umumiy vazifalar yechimini topishda bir-birlariga yordamlashadilar, o‘quvchilarda ijodiy va mustaqil firlash malakalari shakllanib boradi, o‘quvchilar o‘z ishlari natijasida o‘qishga, ta’lim olishga shaxsan mas’uliyatni his qilishadi.Sifatni o‘rganish yo‘llari materialni leksik va grammatik tomondan izchillik bilan boyitib, murakkablashtirib borishni nazarda tutadi. O‘quvchilar 1- va 2-sinfda sifatning leksik ma’nosini o‘rganadilar, sifatga qanday?, qanaqa? so‘rog‘ini berishga odatlanadilar. 3-sinfda sifat so‘z turkumi o‘z nomida “sifat” deb o‘rganiladi.4-sinfda ilgari o‘tilgan mavzular va ma’lumotlar takrorlanib, grammatik materialga bog‘liqligi bilan qip-qizil, yam-yashil kabi orttirma darajadagi sifatlarning yozilishi va belgilik darajasi o‘rgatiladi.

Boshlang‘ich sinflarda „Sifat" mavzusi quyidagi bosqichlarda o‘rganiladi:

Birinchi bosqich. Sifat haqidagi dastlabki yuzaki ma’lumotlar bu bosqichda sifat so‘z turkumi birinchi tanishtirish, sifatning leksik ma’nosi va so‘roqlari ustida kuzatish olib borish bilan boshlanadi. Predmetning belgilari turli xil bo‘lib, uni rangi, mazasi, shakli, xil-xususiyatlari hidi, tuzilishi tomonidan o‘rganiladi. Shunday ekan, sifat haqidagi ko‘nikmani shakllantirish uchun uning ma’nolarini topish kerak bo‘ladi.O‘qituvchi predmetni yoki uning rasmini ko‘rsatadi, o‘quvchilar uning belgilarini aytadilar va yozadilar. Masalan, (qanday?) olma -yashil, shirin, yumaloq olma; (qanday?) ip - uzun, qizil ip. Albatta, suhbat asosida o‘quvchilar olma, ip so‘zlari nima? so‘rog‘iga javob bo‘lib, predmet nomini bildirishi, qizil, shirin, yumaloq kabi so‘zlar qanday? so‘rog‘iga javob bo‘lib, predmetning belgisi (rangi, mazasi, shakli)ni bildirishni aytadilar. O‘qituvchi atrofimizni o‘rab olgan predmetlarning o‘z belgilari borligini, ular bir-biridan shu belgilar bilan farq qilishini yana bir-ikki misollar yordamida tushuntiradi (Qanday? daraxt-katta, chiroyli, sershox, ко ‘m-ko ‘k daraxt. Qanaqa ? shkaf — oynali, baland shkaf). Xulosa chiqariladi: qanday?, qanaqa? so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlar predmet belgisini ifoalab keladi.

Bu bosqichda darslarda –“Ortiqchasini top” o‘yini, -Senkveyn metodini qo‘llaganda kutilgan natijaga erishiladi. Masalan, o‘qituvchi kitob, oq, katta, chiroyli, qizil kabi so‘zlarini o‘quvchilarga beradi, o‘quvchilar esa ularning orasidan ortiqchasini chiqarib tashlashadi. O‘quvchilarda bu jarayon ularning tanqidiy fikrlashini va nutqini rivojlantirish vazifasini bajaradi.

Ikkinchi bosqich. Sifat haqida tushunchani shakllantiradi (3-sinf). Ikkinchi bosqichda asosan ikki vazifa: „Sifat" tushunchasini shakllantirish va o‘quvchilar nutqini yangi sifatlar yordamida boyitib borish,fikrni aniq ifodalash uchun mazmunga to‘g‘ri keladigan sifatlardan nutqda unumli foydalanish ko‘nikmasini o‘stirish belgilab beriladi. „Sifat-tushunchasini shakllantirish o‘quvchilaning „predmetning belgisi" degan umumlashtirilgan kategoriyani o‘rgana olish darajasiga uzviy bog‘langan. Shu maqsadda rang, maza-ta’m, shakl, hajm, xil-xususiyat ifodalaydigan so‘zlar guruhlanadi va shu so‘zlarning xususiyatlari birlashtiriladi.

Bu bosqichda Klaster, Eyler Venn diagrammasidan foydalanilsa, o‘quvchilarning darslarga qiziqishi yanada oshadi. Masalan, o‘qituvchi qanday? so‘rog‘iga javob bo‘ladigan so‘zlarni so‘roq ostiga olib to‘plam hosil qiling kabi vazifalarni qo‘yadi.

Uchinchi bosqich. Shu grammatik mavzu bilan bog‘liq holda ba’zi sifatlarning yozilishini o‘rgatiladi (4-sinf).Uchinchi bosqichda sifat haqidagi bilimlarni rivojlantirish, og‘zaki va yozma nutqda sifatlardan to‘g‘ri,aniq va o‘rinli foydalanish ko‘nikmasini shakllantirish bilan bog‘liq holda –roq qo‘shimchasi bilan qo‘llangan sifatlarni va ko‘m-ko‘k, yam-yashil kabi sifatlarni to‘g‘ri yozish ko‘nikmasi shakllantiriladi. Ish mazmuni shu vazifalarni bajarishga tayangan holda belgilanadi va o‘quvchilar nutqini o‘stirishga yo‘naltiriladi. Nazariy ma‘lumotlarga asoslanib matnda berilgan otlarning belgilarini bildiradigan sifatlarni tanlab olish, gapda sifat bog‘langan otni aniqlab yozish, otga mos sifatlar tanlab predmetni tasvirlash, berilgan sifatlar yoki so‘z birikmasi bilan gap tuzish kabi mashqlardan foydalaniladi.

Bu bosqichda –“Ha yoki yo‘q” o‘yinidan foydalanganda o‘quvchilarga mavzu haqidagi fikrlarini xulosalashga va o‘quvchilar ongiga tez singishiga, ularni kundalik faoliyatda qo‘llash ko‘nikmasi shakllanadi.

t/r	Savollar	Ha	Yo‘q
1	Sifat shaxs va narsalar nomini bildiradi		+
2	Sifat qanday? Qanaqa? So‘roqlariga javob bo‘ladi.	+	
3	Sifat yasovchi qo‘shimchalarga –q kiradi	+	
4	-chi, -loq, -dosh qo‘shimchalari shaxs ma‘nosini bildiradi	+	

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. K.Qosimova, S.Matchonov, X. G‘ulomova, Sh.Yol‘dosheva, Sh.Sariyev Ona tili o‘qitish metodikasi.. Toshkent ―NOSHIR‖ nashriyoti. 2009 y

2. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitishning zamonaviy metodikasi‖ dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo‘llanmasi. Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi, Ta‘limni rivojlantirish ilmiy metodika markazi.A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o‘rgatish ilmiy tadqiqot instituti. Toshkent 2023

3. Ona tili darsligi. 4-sinf. –T.: Novda edutainment, 2023

3-SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA HIKOYA JANRIGA XOS METALLAR USTIDA ISHLASH IMKONIYATLARI

Rakhimjonova Lobar
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 16-22 guruh talabasi
Namozova Odina
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 16-22 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda 3-sinf o‘qish savodxonligi darslarida hikoya janriga xos metallar haqida bayon etilgan. Shuningdek, bolalar hikoya janri bilan yangi tanishish jarayonida bo‘lgani uchun ,ularga hikoyani tushuntirish va ushbu janrda ishlashni osonlashtirish uchun turli xil metodlar haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, hikoya , darslik, mantiqiy fikrlash, islohotlar, ta’lim va tarbiya.

Abstract: In this thesis, in the 3rd grade reading literacy lessons, it is described about the metals specific to the narrative genre. Also, since children are in the process of getting to know the story genre, they are given information about various methods to explain the story and facilitate work in this genre.

Key words: elementary school, story, textbook, logical thinking, reforms, education and training.

3- sinf o‘quvchilari o‘qish savodxonligi darslarida yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtiradigan davrda bo‘lishadi. Ayniqsa, hikoya janri ular uchun qiziqarli va ijodiy imkoniyatlar dunyosini ochadi. Hikoya o‘qish va yozish darslari orqali bolalar voqealarni ko‘z oldiga keltirishni, qahramonlarning his-tuyg‘ularini tushunishni o‘rganadilar. Ushbu maqolada hikoya janrini o‘rganishga qaratilgan asosiy metodlar va ularning o‘quvchilarning savodxonligini oshirishdagi ahamiyati haqida so‘z yuritamiz.

Hikoya – Badiiy adabiyotning qisqa janri bo‘lib, unda biror voqea, hodisa yoki qahramonning hayotidagi muayyan bir holat qisqacha tasvirlanadi. Hikoya odatda bir necha sahifadan oshmaydigan, qisqa, mazmunli asar bo‘lib, voqealar ketma-ketligi sodda va ravon tarzda bayon qilinadi. Unda o‘quvchiga o‘sha voqea orqali muallifning g‘oyasi, hayotiy saboq yoki o‘git yetkaziladi.

Hikoyaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Bir asosiy voqea hikoyada odatda bitta asosiy voqea yoki hodisa tasvirlanadi. Bu voqea tez rivojlanadi va qisqa muddatda o‘z yakuniga yetadi.
- Qahramonlar hikoyada ko‘p qahramonlar bo‘lmaydi; aksariyat hollarda asosiy e'tibor bitta yoki ikkita qahramonga qaratiladi.
- Qisqa hajm roman yoki qissaga nisbatan hikoya qisqa bo‘lib, unda voqealar tezkor va lo‘nda ifodalanadi.
- Sodda tuzilma hikoyaning boshlanish, rivojlanish va yakun qismlari bo‘ladi, bu qismlar voqealar ketma-ketligini soddalashtiradi.

Hikoyalar inson hayoti, uning his-tuyg‘ulari, orzu-umidlari, qiyinchiliklari haqida bo‘lib, o‘quvchida chuqur hissiy ta’sir uyg‘otadi.

1. Hikoya tuzilishini o‘rganish: O‘quvchilarga hikoyaning tuzilishini tushuntirish muhim bosqichdir. Hikoya odatda uch qismdan iborat bo‘ladi: “boshlanish”, “rivojlanish”, va “yakun”. Boshlanish qismida voqea sodir bo‘ladigan joy, qahramonlar va ular duch keladigan muammo tanishtiriladi. Rivojlanishda voqealar o‘zgarib, qahramonlarning muammolar bilan qanday kurashayotgani ko‘rsatiladi. Yakun qismida esa hikoya yakunlanadi, muammo hal qilinadi yoki qandaydir xulosaga kelingan bo‘ladi. O‘quvchilar hikoya tuzilishini o‘rganganida, ular keyinchalik o‘z hikoyalarini tuzishda ham mazkur tuzilishga amal qilishga o‘rganadilar.

2. Qahramonlar xarakterini tahlil qilish: Hikoyadagi asosiy qahramonlarni tahlil qilish orqali o‘quvchilar ularning xarakter xususiyatlarini tushunishni o‘rganadilar. Dars davomida qahramonlarning fe’l-atvori, ularning xatti-harakatlari va qarorlari haqida savollar berish mumkin.

Masalan, "Nega qahramon shunday qildi?" yoki "Agar sen qahramon o‘rnida bo‘lsang, qanday yo‘l tutarding?" kabi savollar o‘quvchilarning fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi va ularning o‘z hayotida ham qiyin vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishlariga yordam beradi.

3. Tasvir va tasavvur ishlatish: Hikoyalarni tasavvur qilish orqali o‘quvchilar voqealarni "jonlantiradi". Dars davomida hikoyadagi joy va qahramonlar tasvirini tuzish mashqlari o‘tkazish o‘quchilarning hayoliy tasavvurlarini rivojlantiradi. Masalan, hikoyadagi bir sahnani o‘quvchilar rasmga chizishlari yoki uni og‘zaki tasvirlashlari mumkin. Tasvir va tasavvur yordamida hikoyani his qilish imkoniyati yanada oshadi.

Xulosa. Hikoya boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining hayotida muhim o‘rin tutadi. Ularning dunyoqarashi kengaytirib, hayotiy qadriyatlar bilan tanishtiradi. Hikoyalar dars jarayonini qiziqarli va jonli qiladi. Bolalar hikoyani tinglashni va o‘qishni yoqtiradilar.Shu orqali ular o‘qishga qiziqish uyg‘otadi va kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. PF-79-sonli. 2023-yil 26-may, Toshkent sh. https://lex.uz
2. 3-sinf Ona tili va o‘qish savodxonligi O‘qituvchilar uchun qo‘llanma Toshkent-2022.
3. “O‘zbekiston barkamollik uchun “ ta’lim dasturi.

O‘ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNING KIRIB KELISHI VA RIVOJLANISHI

A’zamova Marjona
Xaitboyeva Sadoqat
Ne’matova E'tibor
GulDPI Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalari

Annotatsiya: ushbu maqolada hozirgi kunda imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim-tarbiya olishlari uchun qilinayotgan ishlar, inklyuziv ta’lim va bu ta’lim tog‘risidagi qabul qilingan va bu borada bugungi kundagi muammo va kamchiliklar xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: inlyuziv ta’lim ,konsepsiya , reabilitatsiya ,deklaratsiya , salamanka bayonoti , konvensiya .

Abstract: this article talks about the work being done for the education of children with disabilities, inclusive education and the acceptance of this education and the problems and shortcomings in this regard today.

Key words: inclusive education, concept, rehabilitation, declaration Salamanca statement, convention.

BMT Bosh Assambeliyasining 72-sessiyasida 2017-yil sentabr oyida Prezitentimiz tomonidan ilgarisurilgan taklif “Yoshlar huquqlari to‘g‘risida”gi

Xalqaro konvensiya loyihasi ishlab chiqildi.”Yoshlar huquqlari bu eng avvalo ularning sog‘lom yashash hamda ta’lim olishga bo‘lgan huquqlari hisoblanadi , unib-o‘sib kelayotgan yosh avlodni barkamol bo‘lib voyaga yetishi , sifatli va mukammal ta’lim olishini ta’minlash yurtimizda inklyuziv ta’limni yuksaltirish masalalari bo‘yicha 2020-2025 yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Konsepsiya doirasida belgilangan vazifalarni bajarish orqali quyidagi natijalar kutilmoqda:

alohida ta’lim ehtiyojari bo‘lgan shaxslarning rivojlanishi , reabilitatsiyasi, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta’limiy muhiti yaxlitligi mustahkamlanadi, ularning jamiyatga integratsiyasi uchun zarur sharoitlar ta’minlanadi. -inklyuziv ta’lim tizimining umumiy qulayligi, uzluksizligi, ta'lim sifati, shuningdek o‘quvchilarning rivojlanish darajasi, xususiyatlariga moslashuvchanligi va variativligiga erishiladi. Konsepsiya amaliy natijalariga muvofiq Respublika miqyosida o‘tgan 2021-2022 va joriy 2022-2023 o‘quv yilidan 130 dan ortiq umumiy o‘rta ta'lim maktablarida inklyuziv va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar tashkil etildi.

Inklyuziv ta’limning mohiyati shundan iboratki, ruhiy yoki jismoniy rivojlanishda orqada qolganligi sababli maxsus yordamga muhtoj bo‘lgan bolalardan "nogiron" degan tamg‘ani olib tashlab, normal rivojlanishdagi bolalar bilan birga teng huquqlililikni ta'minlash, jamiyatga to‘laqonli, erta moslashtirish, mavjud imkoniyatlaridan foydalana olishlarini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari tizimida o‘qitishdan iborat. Hech o‘ylab ko‘rganmisiz, biz har kuni yurgan yo‘llardan ayrim bolalar yura olmaydi, biz har kuni ko‘rgan go‘zallikni, atrof olamdagi voqea-hodisalarni eshita olmaydi, ko‘ra olmaydi, chunki uning harakatlanishi falajlik oqibatida chegaralanib qolgan, uning ko‘zlari ojiz, quloqlari eshitmaydi. Ammo bu bola ham har tomomlama sog‘lom bo‘lib voyaga yetishi, hamma qatori jamiki go‘zalliklardan bahra olib yashashi mumkin edi, biroq salbiy omillar ta'sirid u bundan bebahra qolgan. Turli xildagi sabablarga ko‘ra ruhan yoki jismonan nuqsonli bo‘lib qolgan bolalarni jamiyatdan alohida etiborsiz holda tashlab qo‘yib bo‘lmaydi. Bunday bolalar nuqsonliligi sababli imkoniyatlari cheklanib qolgan. Imkoniyatlarining chegaralanib qolganligi oqibatida korrksion yordamga muhtoj.

Shuning uchun ham bu vazifalarni to‘laqonli amalga oshirish maxsus yordamga muhtoj bo‘lgan bolalarni huquqlarini qo‘llab-quvvatlab, ularni joriy etish maqsadida jahon miqiyosida "Inklyuziv ta'lim" siyosat darajasiga ko‘tarilib xalqaro huquq normalari, jumladan, BMTning 1989-yilgi "Bolalar huquqlari to‘g‘risida Konvensiya"si, Dakar Deklaratsiyasi, Salamanka bayonoti va Ish rejasi (1994yil) kabilarda o‘z aksini topgan. Biroq juda ko‘p hollara maxsus yordamga muhtoj bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Bunga asosiy sababalar birinchi navbatda ota-onalarning farzandiga bo‘lgan e'tiborining sustligi bo‘lsa, keyingi galda bu bolani o‘qitish uchun ta'lim muassasalarining o‘sha hududda yo‘qligi yoki juda uzoqda joylashganligidir. Mana shunday hol maxsus yordamga muhtoj bola uchun juda ayanchli holdir. Chunki bu bolada mavjud nuqson tufayli uning imkoniyatlari chegaralanib qolgan, ma'lumki bola ta'lim-tarbiya olmasa va undagi nuqsonni tuzatish ishlari olib borilmasa, nuqson darajasi yanada og‘irlashadi, ikkilamchi nuqsonlar kelib chiqadi va uning o‘z o‘ziga xizmat qilish malakalri shakllanmay qoladi. Ijtimoiy hayotga moslashishi qiyinlashadi. Bir so‘z bilan aytganda u "nogiron" bo‘lib qolaveradi.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish, nafaqat ta’lim tizimini yaxshilash, balki jamiyatni yanada adolatli va barqaror qilishga xizmat qiladi. Har bir bola , o‘z ehtiyojlariga qaramay , ta’lim olish huquqiga ega, shuning uchun bu jarayonni qo‘llab-quvattlash va rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020-yil 30-sentabr.(http://marifat.uz/marifat/ruknlar/rasmiy/4939.htm)

2. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi. Lex.uz

3. BMTning "Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi(UNCPRD) 2006-yil 13-dekabr

4. O‘zbekiston Respublikasining 2020-2025-yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi.(https://lex.uz/docs/-5044711)

O‘SMIR YOSHIDAGI BOLALARDA DEVIATSIYA TURLARI

S.SH.Turdiboyeva
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika yo‘nalishi talabasi
e.mail; turdiboyevasevinchxon@gmail.com
Tel:+998930043113

Annotatsiya: Ushbu maqola globallashuv davrida o‘smirlar orasidagi turli ijtimoiy, psixologik va xulq-atvor deviatsiyalarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Unda o‘smirlik davrida yoshlarning turli qiyinchiliklar va stress omillariga qanday reaksiya berishi, bu jarayonlarning

ijtimoiy va psixologik salomatlikka ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada, shuningdek, deviatsiyalarning oldini olish va ularni to‘g‘ri yo‘naltirish uchun o‘smirlar bilan ishlashda zarur bo‘lgan pedagogik va psixologik yondashuvlar haqida ham so‘z boradi. Bu davrning psixologik xususiyatlari, o‘smirlarning o‘ziga xos qiyinchiliklari va jamiyat bilan muvofiqlikni ta'minlashda muhim rol o‘ynaydigan omillar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: deviatsiya, o‘smirlik, tarbiya, jinoyatchilik, depressiya, annemiya, psixologik-fiziologik rivojlanish, og‘ishish, shaxsiyat.

Annotation: This article is dedicated to studying various social, psychological, and behavioral deviations among adolescents in the context of globalization. It explores how adolescents respond to different challenges and stress factors during their developmental period, as well as the impact of these processes on their social and psychological well-being. The article also discusses the necessary pedagogical and psychological approaches to prevent and properly guide deviations in adolescents. It analyzes the psychological characteristics of this period, the specific difficulties faced by adolescents, and the factors that play a crucial role in ensuring their social alignment with society.

Bugungi globallashuv davrida deviant xatti-harakatlar muammosi keskin ravishda rivojlanmoqda. Bu esa jamiyatda turli xildagi huquqbuzarliklar, jinoyatlarning kelib chiqishiga sabab bo‘lmoqda. Eng achinarli jihati shundaki bu qonunbuzarliklar asosan voyaga yetmagan yoshlar tomonidan amalga oshirilmoqda. Rivojlanishning asosida yoshlar bo‘lib turgan bir zamonda millat yoshlarining ta’lim va tarbiyasida kuzatilayotgan deviatsiya davlatning istiqboli va rivojiga putur yetkazishi mumkin. Bu borada Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning “Haqiqatdan ham, hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o‘z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo‘qotmaydigan masala bo‘lib qolmoqda.”[1] degan so‘zlari yaqqol misol bo‘lmoqda.

Yosh davrlari orasida aynan o‘smirlik juda murakkab davr bo‘lib ko‘pgina psixolog-olimlar tomonidan ushbu davr “o‘tish davri” deb ham yuritilgan. O‘smirlik bolalikdan kattalikka o‘tish davri bo‘lib, fiziologik, psixologik, ruhiy va jismoniy jihatdan o‘ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. «Endi o‘smir bola emas, biroq katta ham emas»- degan ta’rif o‘smirlik davrining muhim xarakterini bildiradi. Shuningdek, o‘smirlik davri qarama-qarshiliklarga boy davr deb ham hisoblanadi. Uni ba’zi olimlar “krizislar”, “tanazzullar” davri ham deb ataydilar. Sababi o‘smir ruhiyatida shunday inqiroziy holatlar ro‘y beradiki, u bu inqirozni bir tomondan o‘zi hal qilgisi keladi, ikkinchi tomondan, o‘zi hal qilishga imkoniyati, kuchi va aqli yetmaydi. Ayni mana shu holatlarda noto‘g‘ri berilgan bilimlar, vaziyatga qaratilgan yondashuvlar natijasida bolada turli xil deviatsiya turlarini keltirib chiqaradi.

Deviatsiya - (lotincha "deviatio" - og‘ish) - bu jamiyatda qabul qilingan me'yorlardan og‘ish hodisasi bo‘lib, u ijtimoiy hayotning barcha sohalarida kuzatilishi mumkin.[2] Bu hodisa nafaqat salbiy, balki ijobiy ko‘rinishlarda ham namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan, jinoyatchilik salbiy deviatsiya hisoblanasa, ijodkorlik yoki ixtirochilik ijobiy deviatsiya sifatida baholanishi mumkin.

Amerikalik sotsiolog Robert Merton deviatsiyani "jamiyatda qabul qilingan me'yorlar va qadriyatlardan og‘ish" deb ta'riflaydi. Uning fikricha, deviatsiya ijtimoiy tuzilmaning mahsuli bo‘lib, jamiyatning ma'lum bir qismi tomonidan me'yorlarni buzish orqali namoyon bo‘ladi.[3]

O‘smir yoshida esa deviatsiya turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin, bu esa ularning psixologik holati, o‘zini tutish tarzi va atrofdagi jamiyatga moslashishiga ta'sir ko‘rsatadi. Ushbu maqolada o‘smir yoshidagi bolalarda uchraydigan deviatsiyaning asosiy turlari va ularning sabablari ko‘rib chiqiladi.

1. Jismoniy deviatsiya — bu o‘smirning o‘z jismoniy holati va tashqi ko‘rinishida jamiyat tomonidan kutilgan me'yorlardan chetga chiqishi. Jismoniy deviatsiyaga quyidagilar kiradi:

Semizlik yoki ortiqcha vazn olish. Bunday o‘smirlar ko‘pincha o‘z jismoniy holatini boshqalar bilan solishtirishadi va bu ularning o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin.

Kamqonlik (anemiya). Ba'zan o‘smirlar ratsionida yetarli ozuqa moddalarining bo‘lmasligi natijasida jismoniy rivojlanish kechikadi.

Jismoniy rivojlanishning kechikishi. O‘smirlik yoshidagi ayrim bolalar boshqa tengdoshlari bilan solishtirganda jismoniy jihatdan orqada qolishadi, bu ularni o‘zini noqulay his qilishiga olib kelishi mumkin.

Malakaviy amaliyotdagi kuzatuvlarimizda ayon bo‘ldiki, bugungi kundagi barcha o‘smirlarda deviatsiyaning bu shaklini ko‘rishimiz mumkin. Bunga asosiy sabab tabiiy mahsulotlardan ko‘ra, yarimtayyor va kimyoviy moddalardan iborat zararli maxsulotlarning iste’mol qilinishi va bularning ota-ona, tarbiyachi-pedagoglar tomonidan nazoratga olinmaganliklaridir.

2. Psixologik deviatsiya — bu o‘smirning o‘z ichki hissiyotlari, fikrlari yoki hissiy holati normadan chetga chiqishi bilan bog‘liq. Bunday deviatsiya, ko‘pincha stress, oilaviy muammolar, jamiyatdagi noaniqliklar yoki individual psixologik xususiyatlar natijasida yuzaga keladi. Psixalogik deviatsiyaga quyidagilar kiradi:

Depressiya va bezovtalik. O‘smirlik davrida ruhiy holat o‘zgaruvchan bo‘ladi, va ba'zan o‘smirlar doimiy stress, o‘zlikni anglashdagi muammolar yoki oilaviy tashvishlar natijasida depressiyaga duchor bo‘lishlari mumkin.

Aggressiya va befarqlik. Bunday o‘smirlar o‘zini boshqarish qobiliyatiga ega bo‘lmasligi yoki ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

O‘z-o‘zini tanqid qilish va o‘zgarishlarni qabul qila olmaslik. O‘smirlar ko‘pincha o‘z ichki tajribalari va o‘zlarini jamiyatga moslashtirish borasida katta bosimni his qilishadi.

Bugungi shakllanayotgan o‘smirlarning aksariyat qismida aynan mana shu deviatsiya shali natijasida jinoyatlar, qonun va huquqbuzarlik holatlari shuningdek, o‘z joniga qasd qilish kabi juda yomon vaziyatlar yuzaga kelmoqda. Albatta bu bevosita ijtimoiy muhitning ta’siri natijasida desak adashmagan bo‘lamiz. Bugun ota-onalar farzandiga mexr, e’tibor bermay qo‘yabdi. Ularning ta’lim-tarbiyasi bilan shug‘ullanmayabdi. Qimmatli vaqtlarini esa moddiyatga sarflashmoqda. Buning natijasida o‘z fikriga ega bo‘lmagan, qo‘rqoq, zaif, jinoyatga moyil bolalar yetishib chiqmoqda.

3. Ijtimoiy deviatsiya — bu o‘smirning ijtimoiy normalarni va madaniy me'yorlarni buzishidan kelib chiqadi. Ijtimoiy deviantlik o‘smirlar o‘z tengdoshlariga, oila va jamiyatga nisbatan salbiy munosabatda bo‘lishlari, me'yorlardan chetga chiqadigan xulq-atvorlar namoyon bo‘lishi mumkin. Ijtimoiy deviatsiyaga quyidagilar kiradi:

Jinoyatchilik. O‘smirlar ba'zan kichik jinoyatlar, o‘g‘irliklar yoki boshqalarga zarar yetkazish bilan shug‘ullanishadi. Bu, ko‘pincha oila va jamiyatda yetishmayotgan ehtiyojlar, shaxsiy muammolar yoki ijtimoiy tengsizlikka javob sifatida yuzaga keladi.

Narkotik moddalar va alkogol iste'moli. O‘smirlar ba'zan hayotdagi qiyinchiliklardan qochish yoki muammolarni hal qilish uchun narkotik moddalarni yoki alkogolni iste'mol qiladilar.

O‘zini himoya qilish yoki o‘limga moyillik. Ayrim o‘smirlar o‘zini anglashdagi qiyinchiliklar yoki ichki iztiroblar tufayli ekstremal yo‘llarni tanlashlari mumkin.

Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi” ning 2- bobida yosh avlodni mustaqil va baxtli hayot uchun zarur ijtimoiy Malaka hamda fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirish maqsadini amalga oshirish uchun ustuvar vazifalar belgilab qo‘yilgan. Aynan “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi”ning “Oila, ta’lim muassasalari va mahalla, shuningdek, ommaviy axbarot vositalari va boshqa ijtimoiy tuzilmalar o‘rtasida samarali hamkorlik mexanizmini yo‘lga qo‘yish” vazifasi deviatsiyaning bu shaklini bartaraf etishimizda xizmat qiladi. Negaki, xalqimizda “Bir bola uchun yeti mahalla qo‘shni” degan maqol bejizga aytilmagan. Bola xulq-atvoriga tashqi muhit ya’ni oilasi, o‘z tengdoshlari va jamiyatdagi odamlar yomon ta’sir ko‘rsatar ekan. Buning natijasida bolada ijtimoiy deviatsiya shakli yuzaga keladi. Shunday ekan bolaning har tomonla to‘g‘ri shakllanishida oila bilan birga ta’lim muassasalari va jamiyat birday ma’suldir.

4. Axloqiy deviatsiya - o‘smirlarning ijtimoiy va axloqiy me'yorlarga zid bo‘lgan xulq-atvorlar bilan bog‘liq. Bunday holatlar ko‘pincha ota-onalar va ta'lim muassasalarining ta'siri, o‘smirning axloqiy qarashlarining shakllanishi, shaxsiy qadriyatlar tizimi va o‘zligini anglash jarayoniga ta'sir ko‘rsatadi. Axloqiy deviatsiyaga quyidagilar kiradi:

Qonunlarga qarshi xulq-atvor. O‘smirlar jamiyat tomonidan belgilangan qoidalarni buzish, qonunlarga qarshi harakatlar qilishlari mumkin.

Ijtimoiy mas'uliyatsizlik. O‘smirlar ba'zan jamiyatga yoki o‘zining kelajagi uchun mas'uliyatni to‘liq his etmasliklari mumkin, bu esa ularni salbiy yo‘nalishlarga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o‘smirlik davri – bu shaxsiyatning shakllanishi, o‘zini anglash va jamiyat bilan muvofiqlikni ta'minlash jarayonining murakkab va muhim bosqichidir. Shu sababli bu jarayonlarda oilaning roli, ta'lim muassasalarining ta'siri hamda voyaga yetmagan bolalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash tizimi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek ularni jismonan ham ruhan ham sog‘lom bo‘lib yetishsishida hamma ijtimoiy institutlarning birgalikda ish olib borishi zaruriyatdir. Taraqqiyot yoshlar qo‘lida ekan, qo‘rqoq, zaif, jinoyatchi farzandlarni emas balki, zukko, bilimdon, tirishqoq, kreativ hamda kritik fikrovchi shu bilan birga yuksak ma’naviyatli bolalarni tarbiyalashni har birimiz o‘z oldimizga oliy maqsad qilib olishimiz kerak. Bitta bola nafaqat bir ota-onaning, oilaning balki butun bir davlatning, millatning yuzi demakdir.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M “ Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi”. T.: - O‘zbekiston. 2017. 23 b
2. Asadov Yu. "O‘smirlar deviant xatti-harakatining psixologik xususiyatlari " -Toshkent. 2011. 22-26 b
3. 1. Merton, R. K. (1968). Social Theory and Social Structure. New York: Free Press
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori
5. Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik texnologiya. T., 2004
6. Yoshlarning ijtimoiy-psixologik muammolari, sabab va yechimlari. Maqolalar to‘plami. Toshkent. 2020.

4-SHO‘BA. OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O‘QITUVCHILARINING XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Muslimov Narzulla Alixanovich
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI HUZURIDAGI PEDAGOGIK KADRLARNI QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH TARMOQ MARKAZI DIREKTORI, p.f.d., professor

Annotatsiya: ushbu maqolada innovatsion texnologiyalar asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining xalqaro baholash dasturlariga metodik tayyorgaligini takomillashtirish masalasi yoritilgan. Shuningdek, metodist olimlarning ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari tahlil qilingan va subyektiv munosabat bildirilgan

Kalit so‘zlar: innovatsiya, yangilik kiritish, innovatsion texnologiya, xalqaro baholash dasturlari, PISA, PIRLS, TIMSS, kasbiy shakllanish, internet, matnni o‘qib uni tushunish, mulohaza yuritish, mantiqiy xulosa chiqarish.

Abstract: this article covers the issue of improving the methodological readiness of future primary school teachers for international assessment programs based on innovative technologies. Also, the research carried out by Methodist scientists on the introduction of innovative technologies into the educational process, the preparation of elementary students for international assessment programs was analyzed and subjective reaction was expressed

Key words: innovation, novelty, innovative technology, international assessment programs, PISA, PIRLS, TIMSS, professional training, internet, read and understand the text, reason, draw logical conclusions.

Mamlakatimizda ta’lim samaradorligini yuqori darajada rivojlantirish, o‘quvchilarning bilim saviyasi, dunyoqarashining kengligi, mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, shuningdek, matnni o‘qish va tushunish darajalari, maktab va oilada ta’lim olish uchun yaratilgan muhitning ijobiy yoki salbiy ekanligini aniqlash maqsadida PISA, PIRLS, TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etmoqda. Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi(IEA) tomonidan o‘tkazilib kelinayotgan ushbu xalqaro baholash dasturlari davlatimizning ushbu dasturlarda qatnashuvchi davlatlar orasidagi o‘rnini belgilab beradi.

Xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etishga doir vazifalar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Farmoni hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-sonli qarorida belgilab berilgan.

“PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – xalqaro o‘qish savodxonligini o‘rganishdagi yuksalish) – bu turli mamlakatlarda boshlang‘ich sinfda tahsil oluvchi o‘quvchi yoshlarning matnni o‘qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Ushbu sinov turi har 5 yilda bir marta o‘tkazishga mo‘ljallangan”. Bu kabi xalqaro baholash dasturini amalga oshirish pedagoglar va o‘quvchilarning bilim va fikrlash darajasini

oshiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ushbu xalqaro tadqiqotga samarali tayyorlashda ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim vazifa hisoblanadi.

Ingliz tilidan tarjima qilinganda “Innovatsiya” bu “yangilik kiritish” degan ma’noni bildiradi. O‘zbekicton Milliy ensiklopediyasida innovatsiya so‘ziga quyidagicha ta’rif berilgan: “Innovatsiya (ingl. “innovationas” – kiritilgan yangilik, ixtiro) – 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta’minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag‘lar; 2) ilmiy-texnika yutuqlari va ilg‘or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalardagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo‘llanishi”.

E.Rodjersning tadqiqotlariga e’tibor qilsak, “innovatsiya - bu ijtimoiy-psixologik jarayonda ishtirok etuvchi subyektlarning toifalari va o‘zaro munosabatlarning jihatlari, ishtirokchilarni yangilikka bo‘lgan qarashlari, yanglikni anglash va qabul qilish, mazmun va mohiyatini tushunish va boshqalar”.

A.S.Djurayevning fikricha, “ta’lim tizimida innovatsiyalarni joriy etish nazariy va amaliy tavsifga ega bo‘lib, ma’lum tavakkalchilikka yo‘l qo‘yiladigan murakkab jarayondir. Innovatsion ta’limni rivojlantirish yo‘liga o‘tish oliy ta’lim muassasalari uchun muhim ahamiyatga ega, eng asosiy omil faqat texnik g‘oyalarni ishlab chiqish emas, balki jahon mehnat bozori talablariga javob bera oladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash bilan asoslanadi. Bugungi kunda ta’limning yuqori sifatini kasbiy mahoratga ega, o‘z-o‘zini rivojlantira oladigan, ta’limning ochiq ijtimoiy buyurtmalari doimiy o‘zgarib turadigan sharoitda o‘zgarishlarga tez moslasha oladigan, o‘zining kasbiy ishini yaxshi tushunadigan, doimiy qayta tayyorlash va yangilanishga doim tayyor bo‘lishlari talab etiladi”. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining PIRLS xalqaro baholash dasturiga metodik tayyorgarligini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha kognitivligini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

M.Asqarovaning fikricha, “PIRLS testlari nazariy doirasi jihatdan to‘rt xil asosiy o‘qish ko‘nikmalarini aniqlash imkonini beradi: matnda ochiq-oydin ifodalangan axborotni topish; uning asosida oddiy aqliy xulosalar chiqarish; matndagi g‘oya va axborotlarni sharhlash, integratsiyalash; matn shakl va mazmunini baholash”.

I.S.Horn, B.D.Kane, J.Wilsonlar “xalqaro tadqiqotda qatnashuvchilarga ma’lumotlarni taqdim qilishda yuzaki ma’lumotlarni bilimga aylantiradigan keng qamrovli talqin qilish bilan birlashtirish amaliyotchilar tomonidan foydali va tushunarli bo‘lishi mumkin”ligi haqida fikr bildirganlar. Tabiiyki, kichik hajmdagi sodda ma’lumotlar ko‘payishi natijasida katta hajmdagi ma’lumotlar yig‘indisi paydo bo‘ladi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari mazkur xalqaro dastur talablari yuqori saviyadagi maqsadlarni ko‘zlaganligini inobatga olgan holda dars jarayonlariga innovatsion ta’lim texnologiyalarini tatbiq etishlari lozim.

Xorijlik olimlar ushbu sohada ilmiy izlanishlar olib borar ekan, “PIRLS xalqaro tadqiqoti shaxsni hamda jamiyatni o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishishida, yozma matnlar va boshqa turdagi ma’lumotlar ustida mulohaza yuritishni maqsad qilganligini ta’kidlagan holda, bunday yondashuv bugungi jamiyatda yanada yaqqol sezilib, jamiyat o‘quvchidan o‘qish orqali olgan ma’lumotlardan foydalana olish qobiliyatiga ega bo‘lishni talab etmoqda”,- deya munosabat bildirganlar. Bizningcha, yozma savodxonlik va og‘zaki nutqning mazmundorligini ta’minlash, mantiqiy va tanqidiy fikrlash, berilgan matn bo‘yicha mustaqil fikr bayon qilish mujassamlashadi. O‘qish negizida o‘quvchida shaxsiy qobiliyat, nutq madaniyati elementlari va insoniy fazilatlar rivoj topadi.

“Hozirgi paytda matnlar yoki ma’lumotlarni internet orqali o‘qish maktabdagi dasturning asosiy qismi va ma’lumotlarni qo‘lga kiritishning eng muhim usuli hisoblanadi”. Bugungi kun yoshlari matnlarni va ma’lumotlarni internet saytlaridan qidiradilar va bu vaqtni tejashga yordam beradi. “Yangi raqamli savodxonlik ma’lumotlarni internet orqali o‘qish uchun muhim sanalib, unda o‘quvchi o‘ziga kerakli ma’lumotni qidirib topib, uni tushunish orqali o‘qishdan ko‘zlangan maqsadga erishadi”. Savodxonlik ma’lumotlarini o‘quvchilar internetdan qidirib topadi, ma’lumotni o‘qish orqali tushunib yetadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bugungi

internet asrida o‘quvchilarda internetdan to‘g‘ri va samarali foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishi zarur.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini innovatsion texnolgoiyalar asosida xalqaro baholash dasturlariga metodik tayyorgarligini takomillashtirish ularning kasbiy shakllanishiga asos bo‘ladi. Kasbiy shakllanish – shaxs kamolotining muhim jihatlaridan biri bo‘lib, shaxsning faqatgina mehnat va kasbiy faoliyatini tanlash bilan bog‘liq ehtiyoj va qiziqishlarini ifodalaydi (umumiy rivojlanish barcha ehtiyojlar majmuasini, uning borliqqa, atrofdagilarga o‘ziga nisbatan munosabatlari tizimini ifoda etadi).

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. PF-5712-sonli. 2019-yil 29-aprel. https://lex.uz.

2. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-sonli qarori. 2018-yil 8-dekabr. https: //lex.uz.

3. Aflerbach P. & Cho B.Y. (2009) Identifiting and describing constructively responsive comprexension strategiyes in new and traditional forms of reading. In S.E Israel & G.G.Dufy. Handbook of research on reading comprexension (pp. 69-90) http://www.orca.uconn.edu/orca/assets/File/Research%20Reports/PROJECT%20REPORT%20%231.pdf.

4. Asqarova M.A. Boshlang‘ich ta’limda xalqaro baholash dasturlaridan foydalanishning metodik asoslari // ilmiy maqola. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar (2023 йил № 8). – 2 b.

5. Djurayev A.S. Malaka oshirish jarayonida tinglovchilarning kasbiy malakasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish: Ped. fan. bo‘y. fal. dokt. (PhD) diss. – Samarqand: 2019. – 53 b.

6. Horn I.S., Kane B.D., & Wilson J. (2015). Making sense of student performance data: Data use logics and mathematics teachers learning opportunities. American Educational Research Journal, 52(2), 208-242.

7. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Zebuniso-Konigil / 4-tom. Bosh tahrir hay’ati a’zolari: M.Aminov va boshq. – T.: “O‘zbekicton milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2002.

8. Leu D.J., O‘Byrne W.I. Zawilinski L., McVerry J.G. Everett-Cacopardo H. (2009). Comments on Grenhow, Robelia, and Huges: Expandinc the new literasies conversation Educational Researcher, 38, 264-269

9. Omanova M.A. PIRLS xalqaro dasturi asosida 4-sinf o‘quvchilarida matnni o‘qish va tushunish malakasini rivojlantirish. Maqola. PIRLS xalqaro baholash dasturi: nazariya va tatbiq etish istiqbollari. Xalqaro ilmiy konferensiyasi materiallari. *Toshkent, 13 mart 2020 yil*

10. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: НТ Прогресс, 1994. – 480 с.

11. Читательское развития личности: теоретико методологические аспекти: автореферат дис. д-ра пед. наук: 05.25.03 / Бородина В.А.. - СПб., 2007. - 43 с.

Ч.АЙТМАТОВДУН «БИРИНЧИ МУГАЛИМ» ПОВЕСТИНДЕГИ БИЛИМ МАСЕЛЕСИНЕ КОНФУЦИЙДИН НАКЫЛ КЕПТЕРИНДЕГИ МААНИЛЕРИНИН ДАЛ КЕЛҮҮСҮ

Закирова Бермет Абдикалиловна - окутуучу
E-mail: bermet.zakirova82@gmail.com
Кыргызстон Ёзувчилар уюшмаси Ўш вилояти бўлими раҳбари.
Филология фанлари доктори
Ош мамлекеттик университети

Ош, Кыргызстан

Аннотация: *Макалада кыргыз жана кытай эли бири-биринен тарыхы, дини, психологиясы, салт-санаасы, макал-лакаптары, накыл кептери аркылуу өзгөчөлөнөрү белгиленип, Ч.Айтматовдун “Биринчи мугалим” чыгармасындагы тарбиялоо, окутуу маселесиндеги ойлор кытай философу Конфуцийдин накыл кептери, учкул сөздөрү менен салыштырылды. Келечектеги кытай таануучу-изилдөөчүлөргө салыштырып окутуу маселелеринде кыргыз жана кытай элинин сүйлөө чеберчилигиндеги өзгөчөлүктөрдү жана окшоштуктарды талдоого алууга, колдонууга болору белгиленди. “Биринчи мугалим” повестинен үзүндү берилип, Конфуцийдин накыл кептериндеги идеялардын жалпылыктары талдоого алынды.*

Ачкыч сөздөр: *дүйнө тааным, адеп-ахлак эрежеси, билим, окуу,* этикалык-саясий окуу*, тарбия, мугалим, накыл кеп.*

THE SIGNIFICANCE OF CONFUCIUS' PROVERBS ON EDUCATION AND EDUCATION IN THE STORY OF CHINGIZ AITMATOV”THE FIRST TEACHER”

Zakirova Bermet Abdikalilovna - teacher
E- mail: bermet.zakirova82@gmail.com
Osh State University
Osh, Kyrgyz Republic

Annotation*: The issues of education and upbringing in Aitmatov's work “The First Teacher” are compared with the proverbs of the Chinese philosopher. Based on scientific sources and work, the significance of Confucian proverbs is analyzed. The analysis of proverbs focuses on the study of some similarities in the culture of speech of the Chinese and Kyrgyz people.*

To master proverbs and sayings, you need to follow the traditions, customs and peculiarities of other peoples. Chinese and Kyrgyz differ from each other in history, religion, psychology, humanism, proverbs and sayings. The goal is for future Chinese scholars to understand these issues, to learn the features and similarities in the speech art of the Kyrgyz and Chinese peoples.

An hour as an object of research. Aitmatov's work "The First Teacher" and proverbs of Confucius, a dictionary of proverbs, samples of fiction were received. The methods of analysis, synthesis, and description were used in the study.

Keywords*: character, education, training, upbringing, teacher, proverb.*

Киришүү. Адабият менен таалим-тарбияга багыттоо милдети канча мезгил өтсө да түгөнгүс дөөлөт катары адамзат тарыхында кызмат кылат. Көркөм адабияттын тарбия маданиятына кошкон салымы зор. Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы билим-тарбияга багытталган нускалуу үлгүлөрдөн башка улуттун да дүйнө таанымы өзгөрдү, кыргыз элине болгон көз карашы түптөлдү. Кытай элинде Ч.Айтматовду таануу 60-жылдарга туура келет, учурда анын чыгармаларын окуган окурмандардын саны арбын жана Айтматовго арналган монографиялар, илимий иштер, магистрдик, докторлук диссертациялар жазылууда. Болочоктогу кытай таануучуларга эки элдин адабиятында, маданиятында чоң орду бар, философиялык ойлорду мыкты чагылдыра билген залкар инсандар Ч.Айтматов менен Конфуцийдин ой жүгүртүүсүндөгү, дүйнө таанымындагы айрым окшоштуктарды иликтөөнү туура көрдүк жана эки элдин (кыргыз-кытай) накыл кептеринин окшоштуктарынын, өзгөчөлүктөрүнүн изилденбегендиги темабыздын актуалдуулугун түзөт.

Изилдөөнүн объекти катары Ч.Айтматовдун «Биринчи мугалим» чыгармасы жана Конфуцийдин накыл кептери, накыл кептердин сөздүгү, көркөм адабият үлгүлөрү алынды.

Чебер жана залкар жазуучу Ч.Айтматов өзүнүн ар бир чыгармасында адамдык мамилелердин жөнгө салынышын, таалим-тарбия маселесин мифологиялык образдар, символикалык түшүнүктөр менен масштабдуу түрдө көрсөткөн. Чыгармадагы каармандардын, кейипкерлердин ички дүйнөсү, толгонуусу, ойлоосу, диалог, монологдору

аркылуу бүгүнкү күндөгү жашоого үндөп, реалдуулукту чагылдырат [3]. Ч.Айтматовдун чыгармаларынын таалим-тарбия сабактары көп кырдуу жана терең. Мына ушул өзгөчө касиеттеринен улам анын чыгармалары мезгилдин өтүшүнө карабай өйдөлөп олтурат. Жазуучунун “Биринчи мугалим” повестинде берилген билимге болгон умтулуу, билимдин өмүр бою адам баласына керектүүлүгү, канча мезгил өтсө да актуалдуу маселе бойдон калат. Даанышман жазуучу көркөм сөз өнөрүнүн жардамында адам турмушундагы билим муктаждыгын ортого салат.

Изилдөөнүн методдору жана материалдары. Негизинен эки элдин накыл кебинин маанилерин салыштырып изилдөөдө кеңири жайылтылган методдор колдонулду. Ишибизде коюлган максатка жетүү үчүн салттуу изилдөөнүн ыкмалары, б.а., салыштырма-тарыхый, анализ, синтез ыкмалары пайдаланылды.

“Биринчи мугалим” повестинде билим алуу, билимге умтулуу, билимдүүлүк маселесин автор өзгөчө көз карашта чечмелейт. Эч ким айта албаган, эч ким баштай албаган ишти Дүйшөн баштайт. Ал мектепте балдарга билим, тарбия берүүнү, ак менен караны ажырата билүүнү үйрөтүү максатын көздөп байдын атканасын оңдоп балдарды окутууга киришти. Чыгармада жыйырманчы жылдардагы кыргыз айылындагы агартуу иштеринин ишке ашырылышы тууралуу сөз болот. Балдарга таалим-тарбия жеткирем деген биринчи мугалим Дүйшөн тууралуу окуялар баяндалат. Башкы каарман Дүйшөн Алтынайдын зээндүүлүгүн, илимге болгон кызыгуусун сезе алды. Дүйшөндүн иш-аракети бул ошол мезгилдеги чоң эрдик десек болот.

Кыргыз Дүйшөнү сыяктуу Кытай философторунун ичинен өзүнүн мектебин ачкан, маанилүү кеп калтырган Конфуций (б.з.ч..551-479-жж) болуп эсептелет. Кытайлар Конфуцийдин жазып кеткен эрежелерин жашоодо адеп- ахлак эрежеси катары колдонушат. Анын философиялык системасынын борборунда адеп-ахлак жана тарбия маселелери турат. Рухий маданиятына, саясий турмушуна жана коомдун өнүгүшүнө таасир тийгизген этикалык-саясий окуу. Конфуцийчиликтин идеялары андан ары өнүктүрүлүп, кийин ал дин катарында таанылган. Анын окуусу азыркыга чейин улантылып келет. Кытайдын улуу философу менен кыргыздын алп жазуучусу Ч.Айтматовдун “Биринчи мугалимдеги” айтылгандардан бир топ шайкештиктерди байкоого болот. Конфуций өзүнүн накыл сөздөрүн насаат катары калтырып кеткен болсо, ал эми Айтматов өзүнүн чыгармаларында каармандардын образы, сөздөрү аркылуу берген.

Окуу - бул адам баласын бакытка, улуу бийиктикке жеткирчү нерсе. Конфуцийдин: “Окуп- үйрөн, таанып-бил, билгенинди бекемдеп, ар дайым билимдин жаны ашуусун багындырганын-бактын эмести” - деген сөзү бар. Бул шайкештик “Биринчи мугалимде” Дүйшөндүн сөздөрү аркылуу жеткирилет. Муну төмөнкү мисалдан көрүүгө болот:

... Экөөбүз азыр бир иш кылабыз, Алтынай, - деди, өзүнчө сүйүнгөндөй мени күлө карап, - мына бул теректерди мен сага арнап алып келдим. Ушулар жетилип чонойгончо, сен дагы жетилип, жакшы киши болуп, көктөп бүрдөйсүң. Менин баамымда сен чоң бир окумуштуу адам болосуң. Айтты- айтпады дээрсиң, сенин таалайыңа жазылып турат, жайнаган көздөрүндөң айланайыным, тал-чыбыктай солкулдак кезиң, зээниң бар, акылын тунук. Ушул тилекке багыштап алып келдим элем, кел эми өз колубуз менен тигип коёлу. Багың окуудан ачылсын! [2, 46-б.].

"*Окуп-үйрөнүп жаткандар үчүн айырма болбойт*" - деген Конфуцийдин сөзүнө маанилештикти чыгарманын төмөнкү үзүндүлөрү менен берсек болот:

... Дүйшөн Алтынайды окууга чакырганы барганда женеси: - *Мунун жаш-пашын эмне кыласың? Буга окшогон томаяк куу жетим эмес, нанды "нана" деп жүргөн аталуу-энелүү эркелер да окубай жүрөт. Тетиги ээрчиткен балдарды эле окутуп ал, мында ишиң болбосун*. Дүйшөн ордунан секирип тура келди. Өңү кумсарып, бүркүт канат каштары куушурула түштү:

- *Бул эмне дегениңиз. Жетим деген Кудайга жазыптырбы! Жетим кыздар окубасын деген закон бар бекен?*

- *Закун-пукунуң менен ишим жок.*

- Байкап сүйлөнүз. Бул кыз сизге кереги жок болсо, кеңеш өкүматына керек! Жооп берип калып жүрбөңүз! [2, 46-б.].

Мында Дүйшөндүн келечек муун үчүн жанын берип, окууга үгүттөгөнү, эртеңкинин жарык жолун ачууга дилгирленгени көрүнүп турат. Демек, чыгармадагы борбордук идея – педагогдук ишке өзүн арноо.

Педагогдор, бизге билим берген устаттар – булар эң улуу адамдар. Конфуций: “*Эгерде окууму эч ким кабыл албаса кайыкка түшөт элем да, деңиз менен сүзүп кетет элем*”, - дейт. Бул ой Дүйшөн мугалими тууралуу Алтынайдын эскерүүлөрүндө белгиленет: “*Дүйшөн билгенин аябай, ар бирибиздин үстүбүзгө үйрүлүп, калем кармоодон тарта үйрөтүп, биз укпаган саясый сөздөргө чейин түшүндүрүп, окутууга аракеттенип жатты. Азыр ойлосом, колунда кармаган алиппеси жок бул чала сабат, эки сөздү эптеп кошуп окуткан жаш жигиттин, албетте, анда окутуунун тартиби, жол-жобосу жөнүндө эч кандай кабары болгон эмес. Окутат десе ушул деп билгениндей, өзүнүн оюна туура келгениндей окута берген. Бирок анын ак пейили менен кылган аракети, менимче, талаага кеткен жок. Анткени, айылынын четине чыгып көрбөгөн тоо койнундагы кыргыз балдары үчүн, бул мектеп деп аталган туш-туш жыртыгынан шамал ышкырып, эшигинин жылчыктарынан тээ алыстагы ак карлуу тоо чокулары көрүнгөн ышталган котур тамда кулак угуп, көз көрбөгөн укмуштуу жаңы дүйнө ачылды*” [2, 46-б.]. Дүйшөн өмүрү кыл учунда турса да, көпкөн байлардын союлунан эстен тана токмок жесе да, балдарды окутуу аркылуу караңгылыктын капканынан сууруп чыгууга зор кайраты менен чечкиндүү кадам жасайт.

Окуу тууралуу, Конфуцийдин: “*Эч качан окуудан көңүлүң калбасын, өлөр-өлгөнчө ыймандын жол-жобосунда бол*” - деген насаат кебине Алтынайдын: “*Мен эми сөзсүз мектепке окуйм! Өзүм гана эмес, башка балдарды да ээрчитем*!” *- деп көңүлүм көтөрүлүп, сыймыктанып келе жаттым*”, - деген кептери, адам баласынын билимүүлүгү анын жашоодо сөзсүз ийгиликке жетерин айгинелеп турат [4].

Изилдөөнүн натыйжалары. Кытайдын улуу философу Конфуций менен кыргыздын алп жазуучусу Ч.Айтматовдун “Биринчи мугалимдеги” айтылгандардан бир топ шайкештиктер мисалдар аркылуу далилденди. Конфуций өзүнүн накыл сөздөрүн насаат катары калтырып кеткен болсо, ал эми Айтматов өзүнүн чыгармаларында каармандардын образы, сөздөрү аркылуу бергендиги иштин актуалдуулугун көрсөтүп турат.

Корутунду. Жогорудагы шайкештиктерди талдап салыштырууда төмөнкүдөй жыйынтыктарга токтолдук: Ч.Айтматовдун "Биринчи мугалим" чыгармасы адамзатты педагогикалык идеяларга шыктандырган көркөм табиятынын куралган педагогикалык кенч болсо, Конфуцийдин басып өткөн жолу, калтырып кеткен нуска кептери Кытай маданиятында жашоо эрежеси катары калыптанган. Бүгүнкү күнгө чейин официалдуу кытай тилинде Конфуций тарабынан колдонулган *го цзя* (мамлекет, үй-бүлө) термини сакталат. *Сяо* категориясы ата-энени жана улууларды сыйлоо дегенди түшүндүрөт. Ал эми *жень* категориясы Конфуцийдин гумандуулук, бийик даанышмандык, ак көңүлдүк, кайрымдуулук маанилеринде колдонулат [6, 156-б.].

Бул концепцияларды Айтматовдун чыгармаларынын ар биринен кездештирүүгө болот. Анткени адам баласынын адеп-ахлактык жактан жакшы жакка өзгөрүүсү өлкөнүн келечеги үчүн маанилүү. Адеп-ахлактын жетишсиздигинен, таалим-тарбиянын тайкылыгынан, түптөлгөн кыянатчылыктан, кыямат келип чыгары айтпаса да белгилүү. Адеп-ахлак көрөңгөбүз бөксөрбөөсү үчүн биз улуу адамдардын калтырып кеткен накыл кеп, философиялуу ой жүгүртүүлөрү камтылган чыгармаларды окушубуз, окутушубуз зарыл.

Учурда адам баласынын, коомдун көңүлү китепке бурулбай, көбүнчө телефон, телевизор, компьютерге бурулуп калганы белгилүү. Техниканын тез өнүгүүсү адамзатка мыкты кызматын көрсөтүп жатканы менен руханий байлыктын, адамгерчилик касиеттердин бөксөрүп калуусуна шарт түзүп жатат. Китеп окубаган, чыгармаларды

баракгабаган жаштардан мээримдүүлүк, кайрымдуулук, таалим-тарбиянын баалуулугунан кабардар болбой калуу коркунучу туулат.

Билим жандуу, дайыма толукталып, жаңыланып туруучу дөөлөт. Мугалим ар дайым өз билимин өркүндөтүп турууга умтулушу керек. Мугалимдик улуу кесиптин эрежелерин унутта калтырбоо зарыл. Эки элдин адабий, маданий, тарыхый карым-катышын чыңдоо үчүн Айтматов таануу борборлорун, Айтматовдун жеке китепканаларын, ал эми жогорку окуу жайларында Айтматов институтун ачуу маселеси заман талабы.

Ч.Айтматовдун чыгармаларында адам баласына жакындаган алааматтан алдын ала сактануулары керектиги, таалим-тарбиянын, адамдын аң-сезиминдеги акыл-эстин улуу жүрүшү түбөлүктүү экендиги айтылып келгендиги менен баалуу. Анын чыгармаларындагы образдар окурмандын дүйнөгө болгон көз карашына зор таасирин тийгизип, ар убакта кеңешчиси болуп кала берет.

Адабияттар

1. Абдухамидова Б. Кыргызча кеп адеби. Б., 2007
2. Айтматов Ч. Чыгармаларынын жыйнагы: 2-том. Повесттер, ангемелер түз.
3. А. Акматалиев.-Б.: Бийиктик, 2008.
4. Айтманбетов А. Кеп маданияты. – Б., 2004.
5. Ботобекова А. Ишарат сырлары. – Б., 2000.
6. Болотбекова А. Администрациялык этика: Окуу китеби. – Б., 2003.
7. Блинников Л.В. Великие философы: Учебный словарь-справочник. 2- е изд., перераб. И доп. М.: "Логос", 1999.
8. Дин Жуджунь, М.М.Ковалев, В.В.Новик. Феномен экономического развития Китая: Научное издание. Мн.:Издательскийцентр БГУ, 2008

OLIYGOHLARDA MUHANDISLAR TAYYORLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN BO‘LGAN DUAL TA’LIMI ASOSIDA “TARMOQ-KORXONA-OLIYGOH” ZANJIRIDA TASHKIL ETISHDAGI DOLZARB MUAMMOLAR VA UNING YECHIMLARI

I.N.Kodirov
f.m.-f.n., professor, QarMII
kodirov@gmail.ru

Annotatsiya. Maqolada oliygohlarda zamonaviy ta’limda muhandis kadrlarni tayyorlashda “Tarmoq-korxona- oliygoh” darajasida dual ta’limni tashkil etishdagi dolzarb muammolar va uning yechimlari muhokama qilinadi. Dual ta’limni joriy etish amaliyotining tahlili, uni rivojlantirishning meyoriy-huquqiy bazasini takomillashtirish muhimligi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: “Tarmoq-korxona-oliygoh”, korxona, dual ta’limni tashkil etish,tamoyillari, kompetensiyalar, o‘z-o‘zini baholash, dual ta’lim mezoni.

Abstract. The article discusses the current problems in the organization of dual education at the level of “Network-Enterprise - High School” in the training of engineering personnel in modern education in universities and its solutions. Analysis of the practice of introducing Dual education, the importance of improving the meiori-legal base of its development is shown.

Keywords: ”Network-Enterprise-High School", enterprise, organization of dual education, principles, competencies, self-assessment, dual educational criterion.

Kirish. Prezidentimizning 20.06.2024 yilda “Muhandislik sohalaridagi kadrlar tayyorlash va oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish yuzasidan ustuvor vazifalar” bo‘yicha o‘tgan videoselektor yig‘ilishida asosiy vazifalar belgilab berildi, jumladan: “Tarmoq – korxona - oliygoh” zanjiri asosida har bir oliygohga sanoat hamkori belgilab beriladi; barcha muhandislik oliygohlarining hamkor korxonalarda kafedralari ochiladi va dual ta’lim yo‘lga qo‘yiladi va hokazo. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi 163-

son qarori bilan professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish tartibi to‘g‘risida Nizom tasdiqlandi[1].

Dual ta’lim atamasining ma’nosiga to‘xtaladigan bo‘lsak, u “ikkilik” degan ma’noni anglatadi. Bu borada rivojlangan va ilg‘or mamlakatlar tajribasini tahlil qilish natijalari (masalan Germaniya, Fransiya, Xitoy, Yaponiya, Xindiston, Buyuk Britaniya, Braziliya, Rossiya, Malayziya kabilarni) shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayoni va amaliyotning integratsiyasi ishlab chiqarish korxonalarning turli xil sohalarida malakali mutaxassislarning yuqori sifat darajasida tayyorlanishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi [2-5].

Dual ta’lim, bo‘lajak mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy va ijtimoiy moslashuvi uchun ta’lim muassasalari va ish beruvchilar o‘rtasidagi yaqin hamkorlik mahsulidir.

Tadqiqot materiallari va metodologiyasi. Har qanday ta’lim muassasasida dual ta’limni joriy etish an’anaviy ta’lim shaklidan qo‘shimcha ta’lim tizimiga o‘tishda kompleks tayyorgarlik jarayonini boshdan kechiradi. Ushbu o‘tish jamiyatning o‘z-o‘zini anglashining o‘zgarishi va uning rivojlanishi va o‘zini-o‘zi takomillashtirishga tayyor bo‘lgan zamonaviy jamiyatning ehtiyoji va talabi bilan belgilanadigan yangi normalarni qabul qilishga tayyorligini talab etadi.

Ma’lumki, dual ta’lim tizimini tashkil etishning "korxona- universitet", "korxona-kafedra", "korxona-laboratoriya", “Tarmoq- korxona-oliygoh” kabi bir qancha tuzilmaviy darajada qurishda dual ta’lim bilan bog‘liq bir qator muammolar paydo bo‘ladi. Bunda qo‘yilgan maqsadga qarab keraklisi tanlab olinadi.

Dual ta’lim tizimini tashkil etishning yigirma to‘rtta o‘ziga xos xususiyatini tahlil qilish asosida “Tarmoq-korxona-oliygoh” darajasida tashkil etishda uning bir qancha tamoyillari aniqlangan va ularning sakkizta (8 ta) mezonini tanlash o‘ta muhim hisoblanadi. Korxona bilan oliygohning o‘zaro munosabatlarida tashkiliy,boshqaruv muammolarini muvaffaqiyatli hal qilish uchun uslubiy asoslar dolzarb masala hisoblanadi va bu borada ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Oliygohlarning muhandis kadrlar tayyorlashdagi muammolaridan biri bu-oliygohlarda talabalarning nazariy mashg‘ulotlar va amaliy ko‘nikmalari, ish beruvchi korxonalar va mehnat bozori orasidagi bo‘shliqlarning mavjudligidir.Har qanday kasbning bo‘lajak mutaxassislarini tayyorlashda bunday ta’limning modelini amalga oshirish dual ta’lim tizimidan foydalanilgan holda amalga oshirish mumkin bo‘ladi [3,5].

Ma’lumki dual ta’limni “Tarmoq- korxona-oliygoh” tuzilmaviy darajada qurishda dual ta’lim bilan bog‘liq bir qator muammolarni paydo bo‘ladi:

- ta’lim dasturlari mazmunini va usullarini shakllantirish;
- dual ta’lim tamoyillari va kategoriyalarini shakllantirish uchun dual ta’lim doirasidagi tadbirlar olib borish va boshqalar.

Dualni ta’limni amalga oshirishda yuzaga keladigan muammolar ko‘rib chiqildi va shu narsa ayon bo‘ldiki, dual ta’limning shakli har doim va har yerda ham joriy etishga mos kelavermasligi hamda ishlamasligi qayd etilgan [2-5,6-13]. Bundan tashqari, dual ta’lim sharoitida talabalar o‘z-o‘zini baholash natijalarini hisobga olgan holda bilim, ko‘nikmalarni ongli ravishda egallashi, ko‘nikmalar, tajriba, talabalar o‘rtasida aks ettiruvchi shaxsiy va professional bilimlarini yanada muvaffaqiyatli shakllantirish targ‘ib qilinadi. Bu biz o‘qituvchilarga talabalarni o‘qitish usullarini yanada takomillashtirish imkonini berdi.Shuningdek, talabalarning tajribaviy ko‘nikmalariga va olayotgan bilimlariga asoslanib, dual ta’lim sharoitida o‘qitishning dasturiy ta’minoti ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Ko‘pgina tadqiqotchilar shu narsani ta’kidlashadilarki, dual ta’limni joriy etish bo‘yicha Germaniya katta tajribaga ega[26]. Qozog‘iston Respublikasida dual ta’limni joriy etish bo‘yicha sohalarda katta yutuqlarga erishayotganligi diqqatga sazovar, chunki Respublikada dual ta’limni tashkil etishni tartibga soluvchi va bunga yordam beruvchi normativ-huquqiy qo‘llab quvvatlovchi xujjatlar asos qilib olingan[28].

Dual va an’anaviy ta’lim tizimlari farqlarini qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, “Tarmoq-korxona-oliygoh” darajasida dual ta’limni tashkil etish va joriy qilish yuqorida aytilgan sakkista (8 ta) mezonini qamrab olganligini inobatga olinishi maqsadga muvofiq bo‘lishi aniqlandi.

Zamonaviy ta’limning "obyektlar", "turlar", "elementlar", "kasbiy faoliyatni amalga oshirish shartlari" kabi metodologik kategoriyalari dual ta’limni “Tarmoq- korxona-oliygoh”darajasida tashkil etishning uslubiy tamoyillarini shakllantirishga imkon berishi mumkinligi aniqlandi.

Oliy ta’lim muassasalarini bitiruvchilari tomonidan dual ta’limni tashkil etishni baholash natijalari diagrammasi dual ta’lim tizimini “Tarmoq – korxona - oliygoh” darajasida qurish “korxona-laboratoriya” darajasida qurishdan ko‘ra qiyinroq ekanligini ko‘rsatdi.Oliy ta’lim muassasalarini bitiruvchilari tomonidan o‘z-o‘zini baholashda ularda o‘nta kompetensiyani rivojlantirish darajasini baholashlarida, birorta ham respondent "kompetensiya rivojlanmagan" pozitsiyasini tanlamadi, ammo respondentlarning ma’lum bir qismi “kompetensiyalarning zaif rivojlangan” pozitsiyasini qayd etdilar (44,4% gacha). Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, dual ta’lim imkoniyatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun mashg‘ulotlarda nafaqat uni tashkil etish tamoyillarini amalga oshirish, balki o‘qitish usullarini yanada takomillashtirish ham muhim ekanligi aniqlandi.

Dual va an’anaviy ta’limni qiyosiy tahlil qilish natijasiga ko‘ra oliy ta’limda muhandis energetik kadrlarni tayyorlashda dual ta’limi asosida o‘qitishning joriy etilishi va tashkil etilishida uning quyidagi asosiy tamoyillari aniqlandi:

- muhandis energetik mutaxassislar tayyorlashning tuzilishi, mazmuni va hajmi korxonaning haqiqiy ehtiyojlarga mos kelishi kerak;
- muhandis energetik mutaxassislik bo‘yicha fanlardan bajariladigan laboratoriya ishlarining mavzulari korxona ishlab chiqaradigan tovarlar, mahsulotlar va ularning sifatini aniqlovchi optimal parametrlarini aniqlash va yuqori samaradorligini baholashga qaratilgan bo‘lishi lozim;
- bajariladigan kurs ishlari va yakuniy malakaviy bitiruv ishi mavzulari ish beruvchi korxonalarning potensial ehtiyojlarga yo‘naltirilishi kerak.
- talabalarning amaliyoti ishlab chiqarish korxonasining zamonaviy uskunalarida olib borilishi zarur va hakozalar.

Xulosa: 1. Dual ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari tamoyillarini shakllantirish va uni takomillashtirish “Tarmoq- korxona-oliygoh” darajasida dual ta’lim tizimini yaratishga tayananish maqsadga muvofiqdir.

2. Dual ta’limni “Tarmoq- korxona-oliygoh” darajasida tashkil etishning uslubiy tamoyillari oliygoh va korxona hamkorligidagi ta’lim jarayonini yanada muvaffaqiyatli shakllantirish, talabalarning kognitiv faoliyati (nazariy va amaliy mashg‘ulotlarni o‘qitish) faoliyatini oqilona tashkil etishni imkonini beradi.

3. “Muqobil energiya manbalari” ta’lim yo‘nalishi bitiruvchilari o‘rtasida maxsus so‘rov natijalari dual ta’lim doirasida egallagan malakalari, o‘rganilgan material ishlab chiqarish talablariga javob berishini ta’kidlanadi. Shu bilan birga, o‘tkazilgan anketa so‘rovlariga binoan “Tarmoq-korxona-oliygoh” darajasida dual ta’limni muvaffaqiyatli tashkil etish “korxona – laboratoriya ” darajasiga qaraganda dual jarayonni qurish qiyinroq ekanligi aniqlandi.

4. Korxona ehtiyojlarini hisobga olgan holda talabalarni mutaxassislik fanlarini professional modul asosida o‘qitish hamda o‘qitish materiallarini o‘z ichiga olgan holda uning mazmunini qayta ko‘rib chiqish zarurati ma’lum bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi 163-son qarori.

2. Сидакова Л.В. Сущность и основные признаки дуальной модели обучения. Образование и воспитание. 2016; 2: 62 – 64.

3. Растегаева Д.А., Филимонюк Л.А. Основы реализации системы дуального обучения в профессиональной подготовке студентов организаций высшего образования. Мир науки, культуры, образования. 2017; 6 (67): 110 – 112.

4. Харитонова Н.Д. Дуальная система образования в высшей школе: эффективность внедрения. Электронный научно-методическийжурнал Омского ГАУ. 2017; 3: 15. Аваилабле ат: ҳттпс://элибрарй.ру/итем.асп?ид=28889620

5. Терещенкова Е.В. Дуальная система образования как основа подготовки специалистов. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2014; 4: 41 – 45.

6. G N Uzakov, X A Almardanov, I N Kodirov, L A Aliyarova.Modeling the heat balance of a solar concentrator heliopyrolysis device reactor. B IO Web of Conferences,71, 010,98 (2023). p.1-11.*CIBTA-II-2023.* ROSSIYA. https://doi.org/10.1051/bioconf/20237101098.

7. Kodirov I.N. Advantages of dual education in training qualified engineering personnel in technical higher education institutions. Proceeding of International Conference on Modern Science and Sciendies Hosted online from Paris, France.Date: 19th March,2024.Pp.223-231.

8. Kodirov I.N.Dual education system in training qualified alternativi energy personnel in cooperation with manufacturing enterprises. Proccedings of International Educators Conference.Hosted online from Rome,Itale. Website: conferenceseries.com.E-ConferenceSeries.Date: 25th March, 2024.ISSN:2835-396X.Pp.100-110.

9. Kodirov I.N. Characteristics of dual education in the training of engineering bachelors in higher education institutions. Western European Journal of Linguistics and Education. Volume 2, Issue 2, February, 2024. Pp. 91-95.

10. Kodirov I.N.Dual education in the training of qualified engineering personnel in technical fields is the basis of the new innovative educational system. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices. Volume 2, Issue 2, February, 2024. Pp. 33-38.

11. Kodirov I.N.Muhandis-texnik kadrlar tayyorlashda dual ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va kamchiliklari. “TAFAKKUR ZIYOSI” ilmiy-uslubiy jurnali. Jizzax. 2024/2-son.10-14 b.

12. Kodirov I.N. Texnika oliy ta’lim muassasalarida malakali muhandis kadrlar tayyorlashda dual ta’limning afzalliklari. “ILM SARCHASHMALARI” ilmiy-nazariy, metodik jurnal. Urganch davlat universiteti. Xorazm. 5/1-son (may 2024).58-62 b.

13. Kodirov I.N.Dual ta’limni “korxona-kafedra” darajasida tashkil etish orqali oliy ta’limda muhandis energetiklarni tayyorlash. Замонавий таълим / Современное образование. htt ps://doi .org /10.34920/so /vol _2024_issu e_6_2. 2024, 6 (139).9-16 б.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA PSIXOLOGIK TAYYORLASH VA EMOTSIONAL QO‘LLAB-QUVVATLASHNING AHAMIYATI

M.J.Shodiyeva
Qashqadaryo viloyati PYMO‘MM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrasi mudiri
Pedagogika fanlari doktori (DSc)
e-mailshodiyeva82@gmail.com
Tel:+998903259172

Annotatsiya. Boshlang‘ich ta'lim bolalarning intellektual rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biri sanaladi. Bu yoshda o‘quvchilar nafaqat bilim oladi, balki psixologik va emotsional jihatdan shakllanish jarayonidan o‘tadi. Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga beriladigan ta'limda ularning psixologik tayyorligi va emotsional qo‘llab-quvvatlanishi katta ahamiyat kasb etadi. Quyida psixologik tayyorlash va emotsional qo‘llab-quvvatlashning boshlang‘ich ta'lim uchun qanchalik zarur ekanini ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: psixologik tayyorgarlik, emotsional qo‘llab-quvvatlash, boshlang‘ich ta'lim, motivatsiya, stress boshqaruvi, diqqat va xotira, o‘yinli ta'lim, ijodiy faoliyat, individual yondashuv, psixolog yordam.

Annotation. Primary education is one of the most important stages in children's intellectual development. At this age, students not only acquire knowledge, but also go through the process of psychological and emotional formation. Therefore, their psychological preparation and emotional support are of great importance in the education provided to elementary school students. Below we will consider how necessary psychological preparation and emotional support are for primary education.

Key words: psychological preparation, emotional support, primary education, motivation, stress management, attention and memory, game education, creative activity, individual approach, psychological support.

Boshlang‘ich maktabga moslashish qiyin jarayon bo‘lishi mumkin va o‘quvchilarga yangi muhitga moslashishda psixologik yordam zarur. Ota-onalar, tarbiyachilar va o‘qituvchilar bolalar uchun xavfsiz va qulay muhitni ta'minlash uchun birgalikda ishlashlari kerak. Faol tinglash, ijobiy mustahkamlash, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, maslahat xizmatlari va guruh terapiyasi psixologik yordam ko‘rsatishning samarali usullaridir. Hissiy va psixologik yordam ko‘rsatish orqali bolalar xavfsiz, qo‘llab-quvvatlovchi muhitda o‘sishi va rivojlanishi hamda akademik va shaxsiy hayotlarida muvaffaqiyat qozonishi mumkin.

1. Bolalarning psixologik tayyorligi nima?

Psixologik tayyorlik, o‘quvchilar uchun ta'lim jarayonida ishtirok etish uchun zarur bo‘lgan ruhiy va hissiy holatni anglatadi. Bu holat bola o‘qishga kirayotganida ularning o‘z-o‘zini anglash, diqqatni jamlash, yangi ma'lumotlarni qabul qilish va ularga moslashish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Boshlang‘ich ta’lim yoshida bolalarning psixologik tayyorligini oshirish uchun quyidagi omillarga e'tibor qaratish muhim:

Motivatsiya: Bolalarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi va ishtiyoqi kuchli bo‘lishi kerak. Darslarni o‘yin va ijodiy faoliyatlar bilan boyitish bu motivatsiyani oshiradi.

Diqqat va xotira: Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning diqqatni bir joyga jamlay olish va materiallarni eslab qolish qobiliyatlari muhim. Shu maqsadda darslar o‘quvchilarning yoshiga mos, qisqa vaqt davomida o‘tishi kerak.

Hissiy holatni boshqarish: Bolalar uchun o‘qituvchi va tengdoshlar bilan muloqotda hissiyotlarini ifoda qilish va boshqarishni o‘rgatish zarur. Bu ularni stress holatiga qarshi immunitetli qiladi va o‘zini tutish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

2. Emotsional qo‘llab-quvvatlash nima uchun zarur?

Bolalar boshlang‘ich sinfda o‘qishni boshlaganda, yangi muhitga moslashish, o‘z tengdoshlar bilan muloqot o‘rnatish va yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirish ular uchun qiyin kechishi mumkin. Shuning uchun o‘quvchilar o‘zlarini xavfsiz va qulay his qiladigan dars muhitiga muhtoj. Emotsional qo‘llab-quvvatlashning o‘quvchilarga bo‘lgan foydalari quyidagilar:

Stress va qo‘rquvni kamaytiradi: O‘quvchilar o‘qituvchi va tengdoshlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanganda, ular darslarga qiziqish bilan kirishadi va o‘zlariga ishonch hosil qiladi.

O‘z-o‘zini hurmat qilishni oshiradi: Emotsional qo‘llab-quvvatlash bolalarning o‘zlariga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. O‘z-o‘zini hurmat qilish yuqori bo‘lgan o‘quvchilar ta’limda yuqori natijalarga erishishga moyil bo‘ladilar.

Moslashuv qobiliyatini rivojlantiradi: Maktab muhitida qo‘llab-quvvatlangan bolalar yangi vaziyatlarga tezroq moslasha oladi va bu moslashuv kelajakdagi turli ijtimoiy vaziyatlarga tayyorlanishiga yordam beradi.

3. Psixologik tayyorlash va emotsional qo‘llab-quvvatlashni qanday amalga oshirish mumkin?

Boshlang‘ich ta’limda psixologik va emotsional qo‘llab-quvvatlashni amalga oshirish uchun quyidagi yondashuvlarni qo‘llash mumkin:

a) Individual yondashuv. Har bir bolaning psixologik rivojlanish darajasi va ehtiyojlari farq qiladi. Shuning uchun o‘qituvchi har bir o‘quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olib, unga alohida yondashishi zarur. Masalan, uyatchan o‘quvchilarni ishtirokga jalb qilish uchun

rag‘batlantirish, diqqatni jamlay olmaydigan bolalarga esa qisqa tanaffuslar berish samarali usul bo‘lishi mumkin.

b) O‘yin va ijodiy faoliyatlar. Bolalar o‘yin orqali tezroq o‘rganadi va o‘zlarini ifoda etadi. O‘quvchilarni o‘yinlar, ijodiy topshiriqlar, teatr ko‘rinishlari va rasm chizish kabi faoliyatlar orqali ta'lim jarayoniga jalb qilish, ularning emotsional holatini yaxshilaydi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

C) Stressni kamaytirish texnikalari. O‘quvchilarga stress va tashvishlarni boshqarish texnikalarini o‘rgatish ham psixologik tayyorgarlikning muhim qismi sanaladi. Masalan, chuqur nafas olish mashqlari, vizualizatsiya, va qisqa tanaffuslar orqali diqqatni qayta tiklash usullari bolalarga stressni yengishda yordam beradi.

d) Psixologlar va maslahatchi mutaxassislar qo‘llab-quvvatlashi

Maktablar psixologik xizmatni tashkil etishi va bolalar bilan ishlash uchun maxsus psixologlarni jalb qilishi kerak. Psixologlar o‘quvchilarning emotsional muammolarini o‘z vaqtida aniqlash va kerakli yordamni ko‘rsatishda muhim rol o‘ynaydi. Ular bilan o‘tkaziladigan psixologik treninglar o‘quvchilarning ijtimoiy muloqot va hissiy boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

4. O‘qituvchilarning rolini mustahkamlash. O‘qituvchilarning psixologik bilim va ko‘nikmalarini oshirish o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlashda katta ahamiyatga ega. O‘qituvchilarga stress boshqaruvi, bolalarning emotsional ehtiyojlarini aniqlash va ularga yordam berish bo‘yicha treninglar o‘tkazish foydali bo‘ladi. O‘qituvchilar o‘zlarini emotsional qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha maxsus bilimlarga ega deb his qilsalar, ular bolalarga yordam berishda o‘zlarini ishonchli va samarali tutadilar.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’limda psixologik tayyorlash va emotsional qo‘llab-quvvatlash o‘quvchilarning nafaqat ta'limdagi muvaffaqiyatlari uchun, balki ularning kelgusidagi ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun ham zarur. Bu yondashuvlar orqali maktablarda qulay va ishonchli ta'lim muhiti yaratiladi, o‘quvchilar o‘zlarini xavfsiz va tushungan holda his qiladilar. Shu sababli, psixologik va emotsional qo‘llab-quvvatlash tizimini ta’lim dasturiga kiritish, ularni qo‘llash uchun zaruriy resurslarni yaratish boshlang‘ich ta'lim tizimini yanada yaxshilash va bolalarning kelajagiga katta hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G’oziyev E. Umumiy pedagogika. Yangi asr avlodi (2010).
2. Davlatshin M. Umumiy psixologiya. TDPU.
3. R.A.mavlonova, N.h.Rahmonqulova “Boshlang‘ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi”
4. O‘rinova, “Boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda ilg‘or texnologiyalardan foydalanish”
5. R.Mavlonova “Boshlang‘ich ta’limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya”

ELEKTRON TA'LIM RESURSLARINI ISHLAB CHIQISH JARAYONLARIDA METODIK TA'MINOTNI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Nurmaxanov Kayrat Erpayızovich
Nukus davlat pedagogika instituti
Matematika o‘qitish metodikasi kafedrasi
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
e-mail: nurmakhanovk88@gmail.com
Tel: +998905774541

Annotatsiya: Ushbu maqolada elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish jarayonlarida metodik ta'minotni takomillashtirishning zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Elektron ta'lim resurslarining o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashishi, ularning bilimlarini mustahkamlash va motivatsiyasini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Metodik tamoyillar asosida loyihalash, multimedia va interaktivlik elementlarini qo‘llash orqali elektron ta'lim resurslarining ta'lim

samaradorligini oshirish yo‘llari yoritiladi. Shuningdek, maqolada adaptiv o‘qitish va gamifikatsiya kabi innovatsion yondashuvlar haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: elektron ta'lim resurslari, metodik ta'minot, raqamli ta'lim, didaktik tamoyillar, raqamlashtirish, adaptiv o‘qitish, interaktiv ta'lim, multimediya, o‘quv platformalari, ta'lim sifatini oshirish

Abstract: This article analyzes modern methods for improving methodological support in the development of electronic educational resources. It examines how electronic resources can be adapted to students' needs, enhancing their knowledge retention and motivation. The article discusses ways to improve the effectiveness of electronic educational resources by incorporating didactic principles, multimedia, and interactive elements. It also explores innovative approaches such as adaptive learning and gamification.

Keywords: electronic educational resources, methodological support, digital education, didactic principles, digitalization, adaptive learning, interactive learning, multimedia, educational platforms, improving education quality

Hozirgi kunda ta'lim jarayonlarini raqamlashtirish jarayoni tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Ushbu jarayonda zamonaviy elektron ta'lim resurslari (ETR) muhim o‘rin tutadi. Ta'lim resurslarining o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashishi, bilimlarni yanada chuqurroq o‘zlashtirishga yordam berishi, ularni jalb qilish va motivatsiyasini oshirishi zarurdir. Shu sababli, elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish jarayonlarida metodik ta'minotni takomillashtirish zamonaviy ta'lim muhitining ajralmas qismidir.

1. Elektron ta'lim resurslarining asosiy komponentlari va ularning metodik ahamiyati

Elektron ta'lim resurslari quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

- ***Interaktivlik:*** O‘quvchilarning dars jarayoniga faol jalb qilinishini ta’minlash uchun interaktiv elementlardan foydalanish muhimdir. Masalan, turli xil testlar, masalalar va o‘yinlar o‘quv jarayonini jonlantiradi va o‘quvchilarning diqqatini o‘qishga yo‘naltiradi.
- ***Moslashtirish:*** Elektron ta'lim resurslari har bir o‘quvchining individual ehtiyoj va qobiliyatlariga moslashtirilishi kerak. Bu o‘quv jarayonini samarali qiladi.
- ***Multimedia elementlari:*** Raqamli darsliklar, videolar, audio va grafik tasvirlar ta'lim resurslarini yanada qiziqarli va tushunarli qiladi.

Mazkur komponentlarning samaradorligi va ularni ishlab chiqish jarayonida qo‘llanishi ta'lim resurslari sifatini sezilarli darajada oshiradi.

2. Elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqishda zamonaviy metodik usullar

Zamonaviy metodik usullar ta'lim resurslarini ishlab chiqishning yangi usullarini qo‘llashga imkon beradi. Quyida bu usullarning asosiylari bayon etilgan:

- ***Konstruktsionistik yondashuv:*** Ushbu yondashuvga ko‘ra, ta'lim resurslari o‘quvchilarning bilimlarini mustaqil ravishda shakllantirish va rivojlantirish imkonini beradigan tarzda yaratilishi lozim. O‘quvchilar o‘quv resurslaridan mustaqil o‘rgana olishlari va o‘z bilimlarini mustahkamlashlari uchun real hayotiy muammolar asosida vazifalar taqdim etiladi.
- ***Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi:*** Ushbu yondashuvning mohiyati shundan iboratki, o‘quvchilar o‘z tengdoshlari yoki mutaxassislardan tajriba o‘rganadilar. Shunday qilib, o‘quv resurslari jamoaviy ishlash, muhokama va birgalikda o‘rganishni rag‘batlantiradigan interaktiv muhit yaratishi kerak.
- ***Adaptiv o‘quv tizimlari:*** Zamonaviy elektron ta'lim platformalari o‘quvchilar uchun moslashtirilgan o‘quv rejasini taqdim etish imkoniyatiga ega. Masalan, adaptiv o‘quv tizimlari har bir o‘quvchining natijalariga qarab keyingi bosqichlarni tavsiya etadi yoki qiyinchilik darajasini moslashtiradi.
- ***Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish):*** Gamifikatsiya ta'lim jarayoniga o‘yin elementlarini qo‘shish orqali o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish va motivatsiyani oshirishga yordam beradi. Bu usul turli vazifalarni bajarish, rag‘bat olish, reytinglar va yutuqlar bilan qo‘llanilishi mumkin.

3. Elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqishda didaktik tamoyillar

Elektron ta'lim resurslari ishlab chiqishda didaktik tamoyillarga asoslangan yondashuv katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu tamoyillar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- ***Maqsadga yo‘naltirilganlik:*** Har bir ta'lim resursi aniq maqsad va vazifalarga mos kelishi kerak.
- ***Izchillik:*** Ta'lim materiallari izchil tuzilgan bo‘lishi kerak, bu o‘quvchilarning bilimni yaxlit holda tushunishiga yordam beradi.
- ***Moslashuvchanlik:*** Ta'lim resursi talabaning bilim darajasiga moslashishi va o‘rganish jarayonida moslashuvchan bo‘lishi lozim.
- ***Jozibadorlik:*** Ta'lim resurslarining jozibador va qiziqarli bo‘lishi o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

4. Elektron ta'lim resurslarini joriy etishning amaliy tomonlari

Elektron ta'lim resurslarini ta'lim jarayoniga tatbiq qilishda o‘qituvchilarning roli muhim hisoblanadi. Ular:

- ✓ Elektron resurslardan foydalanish bo‘yicha trening va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari,
- ✓ O‘quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olgan holda moslashtirilgan o‘quv rejalarini ishlab chiqishlari,
- ✓ Turli texnologiyalardan foydalangan holda, o‘quvchilar bilan samarali hamkorlik qilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish jarayonlarida zamonaviy metodik usullarni qo‘llash ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. Raqamli o‘quv materiallarining ta'lim jarayoniga moslashishi va o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish imkoniyati ta'lim sifatini oshirishning samarali yo‘lidir. Elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqishda didaktik tamoyillar va zamonaviy metodlarni qo‘llash nafaqat o‘quvchilar uchun, balki o‘qituvchilar uchun ham yangi imkoniyatlar ochib beradi. Shunday qilib, ushbu maqola elektron ta'lim resurslarini yaratishda metodik ta'minotni takomillashtirish orqali o‘quv jarayonining innovatsion imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning (4th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
2. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2(1), 3-10.
3. Anderson, T., & Elloumi, F. (2004). Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.
4. Mayer, R. E. (2009). Multimedia Learning (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
5. Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2006). The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. San Francisco: Pfeiffer.
6. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. San Francisco: Jossey-Bass.
7. Laurillard, D. (2013). Rethinking University Teaching: A Conversational Framework for the Effective Use of Learning Technologies (2nd ed.). London: Routledge.
8. Ally, M. (2004). Foundations of Educational Theory for Online Learning. In T. Anderson & F. Elloumi (Eds.), Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.
9. Bates, A. W. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning for a Digital Age. Vancouver, B.C.: Tony Bates Associates Ltd.
10. Picciano, A. G., & Dziuban, C. D. (2007). Blended Learning: Research Perspectives. Needham, MA: Sloan Consortium.
11. Erpayizovich, Nurmakhanov Kayrat. "IMPORTANT FACTORS FOR USING THE GEOGEBRA PROGRAM IN TEACHING ANALYTICAL GEOMETRY." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.11 (2022): 691-693.

12. Nurmakhanov K. E. Improving the Methodology of Using the Geogebra Program in E-Learning Environment //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 14571-14577.

13. Nurmakhanov K. THROUGH GEOGEBRA DIGITAL LEARNING SYSTEMS SOLVING PROBLEMS OF ANALYTICAL GEOMETRY //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 4.

14. Erpayizovich, N. K. (2024). Methodology Of Teaching Future Teachers To Create Electronic Educational Resources In The Conditions Of Digitization. Onomázein, (62 (2023): December), 2575-2581.

15. Barakbaevich, P. B., & Erpayizovich, N. K. (2023). TEACHING MATHEMATICS USING THE GEOGEBRA SOFTWARE TOOL IN AN E-LEARNING ENVIRONMENT. QUALITY OF TEACHER EDUCATION UNDER MODERN CHALLENGES, 1(1), 360-365.

16. Prenov, B. B., & Nurmakhanov, K. E. (2022). Active methods of teaching analytical geometry in higher education institutions. *NeuroQuantology*, *20*(18), 108.

OLIY TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA QONUNLARNING O‘RNI VA ROLI

Tursunova Olmos Fayzievna
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
Milliy g‘oya va falsafa kafedrasi dotsenti
e-mail:olmostursunova1@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada oliy ta’lim tizimini rivojlantirishda yoshlarga oid normativ-huquqiy hujjatlar mohiyati yoritib berilgan. Oliy ta’limda tahsil olayotgan yoshlarning huquqiy madaniyati, huquqiy ongi va huquqiy bilimini yuksaltirishdagi me’yorlar ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar, huquqiy madaniyat, huquqiy bilim, huquqiy ong, normativ-huquqiy hujjatlar.

Rezume: The article describes the nature of regulatory documents relating to youth in the development of the higher education system. Standards for increasing legal culture, legal awareness and legal knowledge of young people studying in higher educational institutions have been identified.

Key words: youth, legal culture, legal knowledge, legal consciousness, legal acts.

O‘zbekistonning kelajagi, birinchi navbatda, yoshlarga, ularning amaliy faoliyatiga, axloqiy barkamolligiga, irodaviy sifatlariga, mustaqil pozitsiyasiga, g‘oyaviy, siyosiy, huquqiy etuklik darajasiga, milliy o‘zligini qanchalik chuqur va mukammal anglab olishlariga bevosita bog‘liq. Jamiyat taraqqiyotini, aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish bilan bog‘liq bo‘lgan ulkan vazifalarni bajarishga ommani safarbar etishni mafkurasiz tasavvur etish mumkin emas. Xususan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasida shunday deyiladi: «Xalqimizda «ta’lim va tarbiya beshikdan boshlanadi» degan hikmatli bir so‘z bor. Faqat ma’rifat insonni kamolga, jamiyatni taraqqiyotga etaklaydi.

Shu sababli, ta’lim sohasidagi davlat siyosati uzluksiz ta’lim tizimi printsipiga asoslanishi, ya’ni ta’lim bog‘chadan boshlanishi va butun umr davom etishi lozim».

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida barcha fuqarolarga taalluqli me’yorlardan tashqari, aynan yoshlarni huquqiy ongini yuksaltirishga doir bo‘lgan qoidalar ham mavjud. Jumladan,

33-modda: «Har kim fikrlash, so‘z va e’tiqod erkinligi huquqiga ega. Har kim istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega. Davlat Internet jahon axborot tarmog‘idan foydalanishni ta’minlash uchun shart-sharoitlar yaratadi”.

Shuningdek, O‘zbekiston 2016 yilning 14-sentyabrida O‘zbekiston Respublikasida «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi qonunning qabul qilinganini alohida qayd etib o‘tish joiz. Ushbu huquqiy hujjat bosh islohotchi bo‘lgan davlatning yoshlar masalasiga doir strategik yo‘nalishlarini izchil va tizimli ravishda bosqichma-bosqich amalga oshirish yo‘llarini belgilab

berdi. Yoshlarga oid davlat siyosati davlat tomonidan amalga oshiriladigan hamda yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshqa yo‘nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratilishini nazarda tutadigan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy chora-tadbirlar tizimidir. Shunday ekan, qonun yoshlarimizning huquqiy madaniyatini oshirishda huquqiy kafolat hisoblanadi, normativ-huquqiy aktda yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta’sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat’iy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash belgilab qo‘yilgan.

Ushbu qonunga ko‘ra, davlat yoshlar siyosatini amalga oshirar ekan, avvalo, millati, irqi, tili, dini, ijtimoiy mavqei, jinsi, ma’lumoti va siyosiy e’tiqodidan qat’iy nazar, yoshlarga g‘amxo‘rlik qilish, ularni huquqiy va ijtimoiy jihatdan himoya qilish, milliy-madaniy an’analarning avloddan avlodga o‘tishi, avlodlarning ma’naviy aloqalarini ta’minlash, yoshlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari doirasida o‘z manfaatlarini amalga oshirish yo‘llarini erkin tanlab olishlarini kafolatlash, jamiyat va yoshlar hayotiga oid siyosat va dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda yoshlarning bevosita ishtirok etishini ta’minlashni o‘ziga vazifa qilib olishi belgilab qo‘yilgan.

Ta’kidlash lozimki, so‘nggi yillarda yoshlarning ijtimoiy faolligi o‘sib borayotganligini kuzatish mumkin. Bu borada ularda shakllanayotgan ijtimoiy va mafkuraviy tushuncha va g‘oyalarning ahamiyati kattadir. Shu nuqtai nazardan, “O‘zbekiston – 2030” Strategiyasida yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo‘llab-quvvatlash va ro‘yobga chiqarish, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, ta’lim muassasalari, yoshlar va boshqa tashkilotlarning samarali faoliyatini tashkil etish belgilab qo‘yilgan.

Bugungi kunda O‘zbekiston qanchalik qaltis dunyo bilan aloqaga kirishganligini kuzatish mumkin. Mintaqamizda yoshlar ma’naviy xavfsizligini ta’minlash zaruriyatining sabablaridan biri shundan iboratki, bozor iqtisodiyoti chet el sarmoyalari, zamonaviy texnika va texnologiya, bozorni shakllantirish usullari bilan bir qatorda mamlakatimizga o‘zining madaniyati, turmush tarzi, dunyoqarashi va tasavvurlarini ham olib kirmoqda. Global mafkuraviy tahdid va tajovuzning xavfi - ularning yurtimizga ochiq kirib kelishidir. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston Yoshlar Ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida»gi Farmonida yoshlarning ilmiy va badiiy kitoblar, jumladan, elektron asarlarni o‘qishga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirish, huquqiy, ekologik, tibbiy va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish madaniyatini yuksaltirish orqali ularda turli mafkuraviy tahdidlarga, xususan, diniy ekstremizm, terrorizm, «ommaviy madaniyat» va boshqa yot g‘oyalarga qarshi mustaqkam immunitetni shakllantirish muhimligi qayd etilgan.

Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev o‘zlarining Oliy Majlisga qilgan murojaatlarida: «Oliy ta’lim tizimida tahsil olish uchun teng imkoniyat yaratishga qaratilgan ishlarni yanada kuchaytirishimiz zarur.

O‘zbekistonda oliy va o‘rta maxsus ta’lim maskanlari bitiruvchilarini oliy ta’lim bilan qamrab olish o‘tgan davrda 9-10 foiz darajasida bo‘lib kelayotgan edi. So‘nggi ikki yilda ko‘rilgan chora-tadbirlar tufayli, biz bu raqamni 15 foizdan oshirishga erishdik.

Lekin bu hali etarli emas. Chunki dunyodagi rivojlangan davlatlar tajribasiga qaraydigan bo‘lsak, bu ko‘rsatkich ularda 60-70 foizni tashkil etadi».

Shuningdek, Yoshlarimizning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillarga, jumladan, axborot texnologiyalari rivojlangan bir paytda yoshlarimizning virtual saytlar to‘riga aralashib qolishi, «mumkin bo‘lmagan» mavzularda bahsga kirishib ketishi, virtual jihodlar kabi «kasallik»larga nisbatan immunitetni shakllantirish zarur. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida»gi Farmoni bugungi kunda yoshlarning axborot xavfsizligini ta’minlashga dasturulamal bo‘ladi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Jumladan, farmonda jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, ta’lim-tarbiyani tizimli va uzviy

ravishda olib borilishiga alohida e’tibor qaratish, maktabgacha ta’lim tizimidan boshlab, aholining barcha qatlamlariga huquqiy ong va huquqiy madaniyatni chuqur singdirish, shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni saqlash g‘oyalarini keng targ‘ib qilish belgilangan. Shundan kelib chiqqan holda, yuqoridagi «kassallik»larga nisbatan albatta yurtimizda javobgarlik asoslari belgilanganligini yoshlarimiz ongiga sindirib borishimiz shart.

Ijtimoiy hayotda yoshlar faoliyatiga nisbatan liberal siyosat yuritish ular tarbiyasiga putur etkazadi. Azaldan yoshlarning faoliyati ota-ona, qo‘ni-qo‘shnilar, mahalla va keng jamoatchilik tomonidan doimo nazoratda bo‘lib kelgan. Yoshlar huquqiy madaniyatini oshirishda quyidagilarga e’tibor qaratish bizningcha to‘g‘ri bo‘lar edi:

Birinchidan, «shaxs – oila – mahalla – ta’lim muassasasi – tashkilot - jamiyat» kontseptsiyasi asosida barchada daxldorlik hissini uyg‘otish;

Ikkinchidan, barcha bo‘g‘indagi ta’lim muassasalarida korruptsiyaga qarshi kurash bo‘yicha keskin choralar ko‘rish. Buning uchun, salohiyatli, ilmli yoshlar o‘rtasida turli xil brifinglar, master klasslar, konkurslar tashkil etish va rag‘batlantirish. Pedagog va talaba-yoshlarga har bir ilmiy ishi uchun eng kam oylik ish miqdorida rag‘batlantirish. Zero, investitsiyalarga bilimga, g‘oyaga qaratilsa yoshlarimiz barcha masalalarga kreativ yondashadilar.

Uchinchidan, ta’lim muassasalarida sog‘lom raqobatni kuchaytirish. Masalan, «Prezident asarlari bilimdoni», «Huquqiy bilimdon», «Deputat bo‘lsam», «Senator bo‘lsam», «Hokim bo‘lsam» kabi konkurslar tashkil etish. Konkurs ishtirokchilariga qo‘yiladigan talablar oddiy, «…bo‘lsang, avvalo qanday qonunlarni qabul qilgan bo‘larding? Kontseptsiyangni ishlab chiq? Qaysi qonunlarga qanday o‘zgartishlar kiritish lozim, nega? Asoslang. Va hakozo.

To‘rtinchidan, har bir ta’lim mussasasi qoshida «Huquqiy klinika» tashkil etish, volontyorlardan iborat guruh yurtimizda qabul qilinayotgan normativ-huquqiy aktlar bilan aholining turli qatlamlarini tanishtirib boradi, albatta reja asosida bir oyda bir marta. Targ‘ibot-tashvig‘ot ishlarini olib boradilar. Zero Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek: «Jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini qaror toptirish – dekmokratik huquqiy davlat qurishning garovidir!»

Beshinchidan, turli xil stipendiyalar, mukofotlar ta’sis etishini tavsiya qilamiz.

Oltinchidan, «Yosh qonun ijodkori» shiori ostida insholar, rasmlar, albomlar, video, audio ko‘rsatuvlari, she’rlar, qonun loyihalari konkurslarini tashkil etish.

Vatanimizdagi har bir yosh avlod ongiga ana shu maqsadlarimizni singdirib borsak, ularga yangi zamonaviy bilimlar berib, milliy g‘oyamiz ruhida tarbiyalasak, ertaga mehnatimizning samarasini albatta ko‘ramiz. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Bu yo‘lda bizga ishonch va ilhom, g‘ayrat va shijoat beradigan beqiyos bir kuch-qudrat borki, biz unga tayanib, o‘z maqsadlarimizga albatta etamiz. Bu – hayot sinovlarida toblangan, so‘zida qat’iy turadigan, ishning ko‘zini biladigan, mehnatkash, mard va matonatli xalqimizdir. Biz bugun ko‘p millatli xalqimizga, barchamizning umidimiz va suyanchimiz bo‘lgan yoshlarimizga ishonib, marrani katta olmoqdamiz. Aziz farzandlarimiz, nabiralarimiz baxtini, kamolini o‘ylab, el-yurtimizning, xalqimizning yorug‘ kelajagini ko‘zlab, oldimizga ulkan vazifalar qo‘ymoqdamiz”.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida». Xalq so‘zi gazetasi, 2016-yil 15- sentyabr, № 182 (6617). 1-bet.
2. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2023. – 23-b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyuldagi «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston Yoshlar Ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida»gi Farmoni. Zarafshon gazetasi, 2017-yil 8-iyul № 85 (22885) 2-b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi «O‘zbekiston – 2030” Strategiyasi Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2023 y., 6-son, 70-modda.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Mahalla gazetasi. 2019 yil 29-dekabr 164-165-son (1642). 3-bet.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida»gi Farmoni. Xalq so‘zi gazetasi, 2019-yil 10-yanvar, № 5 (7235). 4 b.

YIGITLARINI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA OILADAGI TARBIYANING O‘RNI

Nurumbekova Yarkinay Anarmatovna
Guliston davlat pedagogika instituti p.f.f.d (Phd), dotsenti.
Nishanbayeva Sevara Avazxanovna
Guliston davlat universiteti tayanch doktaranti
e-mail: **sevara.axmetova1979@gmail.com**

Anotatsiya: Hozirgi davrda jamiyatimizda oilaviy nizolarning soni ortib bormoqda buning, natijasida ajirimlar soni xam keskin kupayib bormokda. Ushbu maqolada yigitlarni oilaviy hayotga psixologik tayyorlash muammosi atroflicha bayon qilingan. Oila haqidagi tasavvurlarni shakllantirishga oid sharq mutafakkirlarining qarashlari va zamonaviy yondashuvlar, shuningdek, oila borasidagi ijtimoiy-psixologik masalalar muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: oila, yigitlar, oila mustahkamligi, qadriyat, oilaga tayyorlash, jammiyat, oila psixologiyasi, tarbiya.

Abstract: in the current period, the number of family conflicts in our society is increasing due to this, as a result of which the number of ajirim is sharply decreasing. This article describes in detail the problem of psychological preparation of guys for family life. Views of Eastern thinkers and modern approaches to the formation of ideas about the family, as well as socio-psychological issues about the family, have been discussed.

Keywords: Family, Guys, family strength, value, preparation for the Family, Community, Family Psychology, upbringing.

O‘tmishga, bobo-momolarimizning hayotiga nazar tashlasak, oilada o‘g‘il bola tarbiyasiga alohida e’tibor berilgan. Bolaligidan oilaning suyanchi, kattasi, opa-singillarining himoyachisi bo‘lishini, qolaversa, Vatanning tayanchi ekanini uqtirib, shu asosda tarbiya berilgan. To‘g‘ri, ayol oilaning chirog‘i, iqboli. Farzandning sog‘lom, barkamol tug‘ilib voyaga yetishi ko‘p jihatdan unga bog‘liq. Shunday bo‘lsa-da, tarbiyada e’tiborni ikki jinsdagi farzandga ham teng qaratish zarur. Hatto, o‘g‘il bolalarga ko‘proq ahamiyat berish maqsadga muvofiqdir. Chunki ayolning ayolday yurishini ta’minlaydigan erkaklar ekanligini hech qachon unutmasligimiz kerak. Bugun aksariyat yoshlarimiz bo‘sh qoldi deguncha darrov qo‘l telefoni bilan mashg‘ul bo‘lishi odatiy holga aylanib qoldi. Qandaydir o‘yin o‘ynaydi, qo‘shiq eshitadi, film tomosha qiladi, ijtimoiy tarmoqlardagi turli-tuman ma’lumotlar bilan tanishadi. Buning nimasi yomon, texnika davri, taraqqiyot dersiz? To‘g‘ri, buning yomon tomoni yo‘q. Tan olishimiz kerak, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ayniqsa, internet taraqqiyot darajamizni bir necha pog‘onaga ko‘tardi, uzog‘imizni yaqin, ishimizni yengil qildi.

Oilaviy munosabatlar nihoyatda murakkab va bir-biriga bog‘liq bo‘lib, qadim zamonlardan bashariyat ahlining diqqat markazida bo‘lgan. Bugungi kunda yigitlarni psixolgik jihatdan oilaviy hayotga tayyorlash va faoliyatning samarali tashkil etilishi bir qancha ijtimoiy muammolarning ijobiy hal etilishiga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi: -Jamiyatimizning ijtimoiy ma’naviy jihatdan rivojlanishini ta’minlaydi; - jamiyatimizning ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyotining yuqori bosqichga ko‘tarilishida muhim ahamiyat kasb etadi; -mustahkam oilalarni shakllantirish, ularda sog‘lom psixologik muhitni qaror toptirish, oila tarbiyasini samarali tashkil etish, farzandlar tarbiyasida muayyan muvaffaqqiyatlarga erishish, oilaviy mojaro, ajrimlarning oldini olish uchun zamin hozirlaydi. Sharqda yigitlarni oilaviy hayotga tayyorlashga qadimdan jiddiy ahamiyat berilgan. Jumladan Abu Nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Kaykovus, Alisher Navoiy, Rizouddin Ibn Faxriddin kabi allomalar bu masala yo‘zasidan o‘zlarining durdona fikrlarini tarixda qoldirib ketganlarki, ular hozirgacha o‘z ahamiyatini

yuqotmagan. Ular «Nasixatnoma», «Pandnoma», «Hikmatnoma» tarzida bizgacha yetib kelgan. Bu manbaalarda qizlarni hayotga tayyorlashda, ularda birinchi navbatda insoniy fazilatlar shakllangan bo‘lishi, oila muqaddas, uni avaylab asrash aynan uy bekalariga bog‘liq ekanligi haqida turli tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan xodisalar hikoya qilinadi.

«Kaykovus Unsurulmaoni – 63 yoshida o‘g‘liga atab «Qobusnoma» yozib, unda o‘zining bola tarbiyasi, oilaviy hayot, shaxs kamoloti masalalarini bayon etdi. Mamlaktimizning yetakchi psixolog olimlaridan biri Vasila Karimova “Oila ma’rifati” ushbu risola muallifining “Oila ma’rifati” ruknida chop etilayotgan risolalarining dastlabkisi bo‘lib, bu bevosita oilaviy hayot bo‘sag‘asida turgan yoshlar hamda endigina nikoh qurib, yaxshi niyatlar bilan turmush qurgan kuyov va kelinchaklarga mo‘ljallangan. Unda asosiy e’tibor oila ilmining mazmun mohiyati, oila 6 ma’rifatini tashkil etuvchi omillar va baxtli hayot kechirishni aslida hammaga ma’lum bo‘lgan, lekin amalda har doim ham egallash oson bo‘lmagan jihatlarga qaratilgan. Muallif “Oila ma’rifati”ga erishish, ya’ni kelin-kuyovlar, yoshlar hamda ularning ota-onalar savodxonligini oshirish orqali, oilaviy muhitda ma’naviy qadriyatlarni barqarorlashtirishga erishishni ko‘zda tutgan. A.Avloniy “Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat- yo falokat masalasidir”, degan fikri o‘zbekning kun tartibidan tushmasligi lozim. Chunki avvalgiga o‘xshab qariyalar keksalar yoshlarni odob axloqqa chaqirib yoshlar esa ularni hurmatlab, ularning o‘gitiga amal qilish udumi yo‘qolib bormoqda. Har kim o‘zi bilan ovora birovning gapi birovga yoqmaydi. Yosh yigitlarda umr yo‘ldosh tanlashda sevgi tushunchasi faqat 4 o‘rinda, ya’ni xurmat qilish, ishonch, bir-birini tushunish kabi xislatlardan keyin turadi. Yoshlar oilani jiddiy qabul qilmaydilar. Natijada juda ko‘p xatoliklarga yo‘l qo‘yadilar, keyinchalik oilaning muhimligini psixologik tan oladilar. Bizning asosiy vazifamiz shuki, yigitlarda oilaning qadrini, sevgi, nikoh oiladagi sevgini ro‘li muhimligini va u uzoq va baxtli hayot garovi ekanligini uqtirishdir. Oilaviy hayot o‘z o‘rnini shaxsiy manfaatlarga, martaba, o‘z-o‘zini rivojlantirish, sayohatlarga borishga bo‘shatib berdi. Bugungi kun voqeligi odamlarning na siyosiy, na ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda hech qanday inqirozli vaziyatlarda ham yo‘q bo‘lib ketmaydigan shunday mustahkam, muhim qadriyatlarga bo‘lgan ehtiyojini sezmoqda. Insonga bunday qimmatbaho manbani berish faqat shaxsiy sohaning ustunlari bo‘lishi mumkin: sevgi, do‘stlik tuyg‘usi va, albatta, oila bu borada ustuvor o‘rinni egallaydi.

Oila va oilaviy munosabatlarni yaratish, rivojlantirish va saqlashga tayyorlik shaxsiy rivojlanish potentsialida namoyon bo‘ladi va eng muhimi, bu kattalarning shaxsiy kamolotidir. Bu shaxsiy kamolotga erishish mumkin va bu aniq, oilaviy hayotda, chunki shaxsning etukligi namoyon bo‘ladigan faoliyatdir. Agar insonning oilasi farovon bo‘lsa, jamiyat nuqtai nazaridan u ishonch va hurmat pozitsiyasidan qabul qilinadi. Jamiyat va davlat hayoti uchun zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitlar nuqtai nazaridan Vygotskiyning so‘zlariga ko‘ra, nikohga tayyorgarlik muammosining ahloqiy tomoni oilaviy hayotga psixologik tayyorgarlik kontekstida ustuvor ahamiyatga ega bo‘lishi kerak, uni amalga oshirish natijasi yigitlarning his-tuyg‘ularini va his-tuyg‘ularini boshqarishga yordam beradigan ko‘nikmalarni shakllantirish, ularning tashqi ifodasi orqali o‘z-o‘zini tartibga solish usullarini egallash kerak. Yigitlarda mehr-muhabbat tuyg‘usini to‘g‘ri anglash va bu tuyg‘ularga integratsiyalashgan mas'uliyat hissini shakllantirish lozim.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bugungi kunda mamlakatimizda yosh yigitlarga, ularning ilm olish va kasb-xunar egasi bo‘lishiga katta e’tibor berilmoqda. Lekin bularning o‘zi yosh yigitlarning kelgusi hayotlarining farovon bo‘lishligi uchun yetarli darajada emas, balki ularga oilaviy hayot saboqlaridan psixologik bilim va tushunchalardan keng va yetarlicha ma’lumot berish davr talabiga aylanib bormoqda. Yoshlarimizni ona vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarimizga hurmat ruhida, yuksak ma’naviyatli va salohiyatli qilib tarbiyalash har birimizning ishimiz. Ayniqsa, internet tarmoqlarida tarqatilayotgan diniy aqidaparastlik, terrorizm g‘oyalarini yoyish, “ommaviy madaniyat” ko‘rinishlarini yoshlar ongiga singdirish, ularning turmush tarziga aylantirishga bo‘layotgan urinishlarga, yoshlarimizning ana shu illatlar ta’siriga tushib qolmasliklari, yuqoridagi kabi aldovlarga ko‘r-ko‘rona ergashmasliklari uchun eng avvalo, ularning bilim va tafakkurini boyitish, internet ma’lumotlaridan o‘rinli va oqilona foydalana bilish ko‘nikmasini shakllantirishimiz zarur.

Chunki sog‘lom psixologik muhit qaror topgan oiladagina barkamol va yurt koriga yaraydigan kelajak avlodni voyaga yetkazish mumkin. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, bu masalaga e’tibor qaratishimiz davr talabiga aylanib o‘z dolzarbligini amaliy hayot tajribasida nmayon etmoqda. 2021 yil statistik ma’lumotlariga e’tibor qaratadigan bo‘lsak 11 oyda 30000 ming oilani ajrashishi bu millat taqdir va davlat kelajagiga katta hafv ekanligini xar bir sog‘lom fikr egasi anglab turibdi. Ajaralgan har bir oilaning 2 nafar farzandi bor deb oladigan bo‘lsak 60000 ming nafar bolalar noto‘liq oilada voyaga yetadi. Bu holat bolaning psixikasiga juda yomon ta’sir qilishi tabiiy hol. Biz bugungi kunda maktab va jamiyat hayotida tarbiyasi og‘ir bolalarni sonini keskin kam paytirish borasida sa’y harakatlarni olib borishimiz samarasiz bo‘lib qolishiga olib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akhmedov B. Uzbek nation. T., Public Heritage Publishing House named after Abdullah Qadiri, 1992, p. 121.
2. Eshnaev N.J., Maratov T.G‘., Mirzaraximova G. (2020). O‘zbek milliy kino san’ati va madaniyatida psixoprofilaktik xizmat tizimini joriy etish masalalari. Oriental Art and Culture 03. 156-165. 9
3. Samarova Shoxista Rabidjanovna, Rakhmonova Muqaddas Qahramanovna, Mirzarahimova Gulnora, Ikromovna, Maratov Temur Gayrat ugli, Kamilov Bobir Sultanovich. (2020). Psychological aspects of developing creative personality and the concept of reduction of creativity to intellect. JCR. 7(17): 498-505. doi: 10.31838/jcr.07.17.69
4. Подготовка учащихся к семейной жизни и сопутствующему образованию: методика обучения. мат-ли / авт.-сост. А.А. Фомарова [ИА]. - Фогилев: «ime. Кулешова А.А. ", 2012. - 52 с.
5. Karimova O. “Oila huquqi asoslari” -t.: 2003.
6. Maratov Temur Gayrat ugli (2019) Scientific theoretical problems of perfect human category in the psychology. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. 7(8). 16-22.
7. Ремерикова Н.Н. Равенство в семейной жизни: структура и содержание. Мемерикова // Документы и выходы. - 2009. - № 9. - С 61–67.

ONA TILI TA’LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISHDA TA’LIM VOSITALARINING AHAMIYATI

O.B.Qurbonova
Nizomiy nomidagi TDPU
“Umumiy tilshunoslik” kafedrasi dotsenti (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili ta’lim mazmunining lingvodidaktik jihatdan nazariy asoslanishi, bu fanni turli o‘quv predmetlarini o‘zaro integratsiyalab o‘qitish, talabalarning og‘zaki va yozma nutqni o‘stirish, o‘z fikrini mustaqil ifoda qilish, nutqiy ko‘nikmalarni egallash bo‘yicha tilshunos va metodist olimlarning ilmiy qarashlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ta’lim mazmuni, o‘quv dasturi, darslik, nutq ko‘rinishlari, og‘zaki va yozma savodxonlik, nutqiy ko‘nikma, nutqiy kompetensiya, mashq, o‘quv topshirig‘i, matn ustida ishlash.

Abstract: This article analyzes the theoretical basis of the educational content of the native language linguodidactically, the scientific views of linguists and Methodist scientists on the mutual integration of various educational subjects, the cultivation of oral and written speech by students, independent expression of their opinion, acquisition of speech skills.

Keywords: educational content, curriculum, textbook, speech manifestations, oral and written literacy, speech skills, speech competence, exercise, study assignment, work on the text.

Bugungi kunda ta’lim jarayoni subyektlarining zamonaviy yondashuvlarini, mustaqil mantiqiy fikrlash malakalarini rivojlantirish va ularning kognitiv- pragmatik kompetensiyalarini

takomillashtirish, talabalarni ona tili ta’limi mazmuni bo‘yicha o‘quv-metodik, nutqiy-pedagogik faoliyatga yo‘naltirish, ta’limiy vositalardan unumli foydalanishni o‘rgatish, ularning nazariy, diagnostik, pragmatik bilimlarini takomillashtirish orqali ijodkorlik, kreativ mantiqiy fikrlash malakalarining, informativ yondashuvlarni o‘stirish ta’sir ko‘rsatadi. Buning uchun ta’lim mazmunini interaktiv, innovatsion metodlarni qo‘llashning ilmiy metodologik asoslarini takomillashtirish ahamiyatli. O‘quv jarayonida ta’lim subyektlarining lingvistik va nutqiy, og‘zaki va yozma nutq ifodasining, grammatik bilimlarining o‘zbek tilida yuqori darajada rivojlantirishga e‘tibor qaratish lozim. Shu xususda metodist olimlar B.To‘xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyodovalar tomonidan tuzilgan “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi” qo‘llanmasida bo‘lg‘usi mutaxassislarni maktab ta’limiga tayyorlashda grammatik mavzularga bog‘liq holda o‘quvchilar nutqini o‘stirish, lug‘atini boyitish metodikasiga alohida e’tibor qarstilgan. Mazkur maqola mazmunidan kelib chiqib aytish mumkinki, ta’lim bosqichlarida o‘quvchi va talabalarning kognitiv- pragmatik, nutqiy- kasbiy bilim va ko‘nikmalarini oshirish maqsadga muvofiq.

Shunisi ahamiyatliki, ona tili ta’lim mazmuni rivojlantirish ta’lim bosqichlarida uzluksiz jarayonlardan biri hisoblanadi. Lekin bu jarayonga har bir shu soha mutaxassisi jiddiy yondashib, tizimlilikka tayanib uni izchik tashkil qilishi lozim. Mazkur uzluksiz jarayon rivojida ta’limiy vositalardan foydalanishning o‘rni ahamiyatli. A.N.Shamov ta’lim vositalaridan foydalanishda quyidagi jihatlarga e’tibor berishni ta’kidlaydi: 1) fan dasturi bilan darslik mazmuni o‘rtasidagi aloqa; 2) o‘qitish mazmunining predmetli mantiqiy tarkibga mutanosibligi; 3) o‘qitish maqsadlariga mos kelishi; 4) asosiy tasvirning til hodisalarini tushuntirishidagi betakrorligi; 5) maksimal yuqori metodik samaraga erishishga yordam berish. Fan dasturi va darslik mazmunining mosligi, o‘qitish farayonining mantiqqq asoslanganligi, darsni metodik jihatdan samarali tashkil qilish o‘quv mashg‘ulotida qo‘llaniladigan ta’limiy vositalarga bog‘liq.

“Verbal tafakkur, noverbal tafakkurdan farqli ravishda, so‘zlar yordamida fikrlash amalga oshgani kabi, bo‘lajak xorijiy til o‘qituvchisi ongida ushbu mavzu (hodisalar, jarayon va boshqalar)ning tasvirlari va ta’riflari orqali subekt va ongni bog‘laydi”. Boshqacha aytganda, tafakkur, fikrlash mahsuli, asosan, o‘zini tevarak-atrofdagi atrofdagi voqelik bilan fikr obrazlari orqali muloqot qiladi. Mazkur maqola maqsadi kasbiy nutq faoliyati og‘zaki va yozma nutqni rivojlantirish haqidagi qator konseptlarning ma’noviy ta’rifidan kelib chiqib, shu bo‘yicha ularda bilim va motivni o‘stirish va shu vositalar asosida mashg‘ulotlardan ko‘zlangan maqsadni amalga oshirishga olib keladigan vazifalarni rejalashtirish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va undan unumli foydalanish hamdatizimli tarzda o‘qitish mazmuni va kasbiy nutq faoliyatini ta’lim jarayoni subyektlarining kommunikativ salohiyatini mukammal rivojlantirishga yo‘naltiriladi. “Nutqning sharofati bilan tafakkur mahsulotlarining izchilligi, mantiqiyligi, sistemaliligi yuzaga keldi, kelajak avlod uchun meros tariqasida qoldirish imkoniyati barpo bo‘ldi. Tafakkur mahsulotlarining og‘zaki va yozma nutqlarda ifodalanishi (mustahkamlanishi) yosh avlodga muvaffaqiyatli ta’lim berish, ularni har tomonlama rivojlantirish imkonini yaratadi”. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kognitiv faoliyatini takomillashtirib borish, ularning nutqi, tafakkuri, fikrlashi, kreativligi boyib boradi.

Ma’lumki, ona tili ta’lim mazmuni sifat va samaradorligini oshirish professor–o‘qituvchilarning muhim vazifalaridan biri sanaladi. Oliy ta’lim muassasasida o‘tiladigan mavzu materialini tanlash, lisoniy birliklarni nutqida mustaqil qo‘llashni o‘rgatish, og ‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishga oid matnli topshiriqlar ishlab chiqib, o‘quv jarayoniga uni tatbiq qilish yoshlarning intellektual salohiyatini, erkin, ilmiy va ijodiy fikrlashini o‘stiradi. Ona tili ta’lim mazmuni va uni yangilash masalalari Sh.Yusupova, X.Qurbonova, R.Safarovalar tomonidan tadqiq qilingan. Talabalrning turli informatsiyalarni tinglab, o‘qib, eshitib tushunadigan, o‘z fikrini ma’noli ifodalab, aniq, sermazmun so‘zlab yetkazadigan va diqqat bilan o‘qish qobiliyatlariga ega bo‘lib hamda ijodiy fikrlab, ilmiy qarashlarni tahliliy o‘rganda,yozma ifodalashda esa orfografik qoidalarga amal qilishi, turli ma’lumot va axborotlarni o‘qib undan mantiqiy xulosani chiqarishi dolzarbdir. Shu bilan bir qatorda, ona tili ta’lim mazmuni zamonaviy xalqaro andozalar ga asoslangan turli shakl va ko ‘rinishga ega bo‘lgan o‘quv metodik ta’minotni

ko‘proq yaratish va uni ta’lim jarayonida qo‘llab, samaradorligiga e’ ibor qaratish zarur deb hisoblaymiz.

Shu jihatlarni inobatga olib tadqiqotchi P.Starkov tomonidan quyidagicha fikrini keltirish ahamiyatga molik. “O‘qituvchi va o‘quvchilar ta’limiy faoliyatning obyektini, shuningdek, uning shakllari hamda mazmunini belgilaydi. Buni quyidagicha ta’riflash mumkin:og‘zaki va yozma kommunikatsiya jarayonida qo‘llanilayotgan vositani hamda uning harakatini o‘zlashtirishdan iborat”. Ona tili ta’limi mazmuniga xalqaro va zamonaviy yondashuvlarni singdirish va amaliyotda qo‘llash ularning nutqiy va lingvistik ko ‘nikmalarini rivojlantirishga asos bo‘ladi.

Talabalarning ona tili mazmuni bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini oshirish akmeologik, aksiologik madaniyatini, mantiqiy fikrlash va turli zamonaviy yondashuvlarning o‘stirishga zamin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qurbonova X. Ona tili ta’limi mazmunini yangilashning lingvometodik asoslari: Ped. fan. nom. disser. avtoref. – Toshkent, 2005-y.

2. Safarova R. Ona tili ta’limining yangilangan mazmuni va uning didaktik asoslari. – Toshkent: Fan, 1995.-224b

3. Старков А.П. Обучение английскому языку в средней школе. — Москва: Просвещение, 1978. – С. 224.

4. To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. –T.: 2006.-192b

5. Yusupova Sh. Ona tili o‘qitish mazmuni. – Toshkent: Yangi asr avlodi.

6. Шамов, А. Н. Методика преподавания иностранных языков: теоретический курс, учебное пособие/А. Н. Шамов. – Нижний Новгород: НГЛУ имени Н. А. Добролюбова , 2012.- 288 ст, 177-ст.

7. Millrood R. Teaching English Communicatively. Speaking. -Manchester: CELSE, 1998.

8. G‘oziyev E. Tafakkur psixologiyasi. –T.: O‘qituvchi Fan. 1990. -156

OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DISSIMMETRIK PARADIGMASI

U.R.Bekpo‘latov
Navoiy davlat universiteti doktoranti, f.f.f.d.(PhD), dotsent
e-mail: bekpolatov.u@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada Yangi O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini raqamlashtirishda asosida yuzaga kelayotgan texnologik tengsizliklar va ularning ijtimoiy barqarorlikka ta’siri dissimmetrik paradigma kontekstida ijtimoiy falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Ta’lim resurslarining teng taqsimlanishi va oliy ta’lim muassasalariga kirish imkoniyatlaridagi shaffoflik barqaror taraqqiyot va adolat tamoyillarini ta’minlash yo‘lida muhim o‘rin tutishi ko‘rsatilgan. Shuningdek, ta’limning raqamlashtirilishi orqali Yangi O‘zbekistonda farovon jamiyat barpo etish istiqbollari ham ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Oliy ta'lim tizimi, raqamlashtirish, innovatsion texnologiyalar, dissimmetrik paradigm, texnologik tengsizlik, ta'lim resurslari, ijtimoiy barqarorlik, ta'limdagi tengsizlik, raqamli ta'lim, ijtimoiy adolat.

Annotation: The article analyzes the impact of technological inequality arising from the digitalization of the higher education system in New Uzbekistan on social stability from the perspective of the asymmetric paradigm in the socio-philosophical context. The importance of fair distribution of educational resources and transparency in access to higher education institutions is highlighted as a key factor in ensuring the principles of sustainable development and justice. The article also discusses the prospects for building a prosperous society in New Uzbekistan through the digitalization of education.

Keywords: higher education system, digitalization, innovative technologies, asymmetric paradigm, technological inequality, educational resources, social stability, inequality in education, digital education, social justice.

Oliy ta’lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etishning dissimmetrik paradigmasi ijtimoiy falsafa doirasida oliy ta’limdagi tengsizlik va o‘zgarishlarni chuqur tahlil qiladi. Ijtimoiy falsafiy nuqtai nazardan, dissimmetriya paradigmasi jamiyatda kuchlar, resurslar va imkoniyatlarning notekis taqsimlanishini ko‘rsatadi va bu jarayonlar qanday ijtimoiy ta’sirlar keltirib chiqarishini o‘rganadi.

Bu paradigma oliy ta’lim tizimida raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy qilish jarayonida uchraydigan ijtimoiy notekislik va tengsizlikni tahlil qilish imkonini beradi. Oliy ta’limdagi raqamli vositalar va innovatsion texnologiyalarning keng joriy etilishi bir tomondan, o‘quv jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi va zamonaviy resurslarga erishishni osonlashtiradi. Biroq, ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan bu imkoniyatlardan teng foydalanish masalasi dolzarb bo‘lib, raqamli texnologiyalardan yetarlicha foydalanish imkoniga ega bo‘lmagan talabalar va oliy ta’lim muassasalariga zarar yetkazishi mumkin.

Dissimmetrik paradigma oliy ta’limda imkoniyatlarning teng bo‘lmagan taqsimlanishi orqali ijtimoiy adolat va teng imkoniyat masalalariga yangicha yondashish imkonini beradi. Bu tushuncha ijtimoiy falsafada oliy ta’limning tengsizliklarni keltirib chiqarishi va mustahkamlashi mumkin bo‘lgan holatlarini aniqlashga yordam beradi.

Dissimmetrik paradigma nuqtai nazaridan oliy ta’lim tizimida o‘quv resurslari va texnologiyalar teng taqsimlanmaydi. Hududlar yoki iqtisodiy sharoitlar tufayli ayrim oliy ta’lim muassasalari raqamlashtirish jarayonlaridan orqada qolishi mumkin, bu esa ularning talabalari uchun resurslardan foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi. Raqamlashtirishning samarali joriy qilinmagan sharoitlarida talabalarning malakasi, raqobatbardoshligi va zamonaviy bilimlarga erishishi sezilarli darajada kamayadi. Bu, o‘z navbatida, ularning jamiyatdagi teng ravishda ishtirok etish va o‘z hayotiy sharoitlarini yaxshilash imkoniyatlarini susaytiradi.

Bundan tashqari, hududiy tafovutlar nafaqat oliy ta’limda, balki ularning ta’limdan keyingi hayotida ham ta’sir ko‘rsatadi. Shahar va qishloq ta’lim muassasalari o‘rtasidagi texnologik tafovutlar, masalan, ayrim joylarda yuqori tezlikdagi internet yoki ilg‘or texnik vositalar yetishmasligi, talabalar orasida bilim o‘rganish imkoniyatlarini yanada cheklaydi. Bu notekis taqsimlanish o‘quv jarayonining sifatiga, oliy ta’lim tizimida adolat tamoyillariga amal qilishga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi.

Dissimmetrik paradigmaga ko‘ra, oliy ta’lim tizimidagi notekis imkoniyatlar ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarning buzilishiga olib keladi. Oliy ta’limda resurslarning teng taqsimlanishi nafaqat o‘qituvchilarning bilim berish sifati, balki talabalarning bilim olish imkoniyatlari va kelajakdagi karyerasi uchun ham hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bunday dissimmetriya o‘z navbatida ta’lim jarayonida o‘z tengdoshlaridan ortda qolayotgan talabalar orasida ijtimoiy va iqtisodiy cheklanishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa ijtimoiy qashshoqlik va imkoniyatlar qamrovining cheklanishiga olib keladi.

Dissimmetrik tafovutlarni tahlil qilish va bartaraf etish orqali oliy ta’lim tizimida mavjud tengsizliklarni kamaytirishga qaratilgan yechimlarni ishlab chiqish mumkin. Bu nuqtai nazardan, ijtimoiy falsafiy jihatdan qaraganda, resurslarni teng taqsimlash, imkoniyatlarni barobar yaratish va raqamli vositalarni ommalashtirish orqali ta’limning ijtimoiy adolatga asoslangan tizimini shakllantirish muhimdir. Raqamlashtirishning hamma uchun teng sharoitda joriy qilinishi ijtimoiy adolat tamoyillariga muvofiq keladi va oliy ta’lim muassasalarining zamonaviy talablariga javob berish imkoniyatini oshiradi.

Shunday qilib, dissimmetrik paradigma oliy ta’limda tengsizliklarni ochib berish bilan birga, bu muammolarni kamaytirish uchun ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillariga muvofiq yechimlar yaratish zarurligini ko‘rsatadi.

Oliy ta’lim tizimida dissimmetrik raqamlashtirish jarayoni ijtimoiy barqarorlik nuqtai nazaridan bir nechta asosiy masalalarni ko‘rsatadi. Raqamlashtirishda dissimmetrik yondashuv,

ya’ni texnologik resurslar va imkoniyatlarning notekis taqsimlanishi, ta’lim sifatida katta farqlarni keltirib chiqaradi. Bu holat ayrim guruhlar uchun raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatini cheklab qo‘yadi va ularga ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan rivojlanishda salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Dissimmetriya paradigmasi ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’limdagi texnologik tengsizlik nafaqat ta’lim jarayonida balki jamiyatda ham barqarorlikka tahdid soladi. Notekis imkoniyatlar, resurslarni cheklangan holda taqsimlash va ayrim hududlar yoki guruhlarning zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkonidan mahrumligi natijasida bilimlarga egallashdagi farqlar kuchayadi. Bu esa jamiyatdagi ijtimoiy tafovutlar va tengsizlikni oshirib, norozilik va ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin.

Ijtimoiy falsafa kontekstida qaralganda, oliy ta’lim tizimini raqamlashtirishda adolat va tenglik tamoyillariga asoslanish jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlash uchun muhimdir. Dissimmetriya jarayonlari ushbu tengsizliklarni aniqlab, mavjud resurslarni adolatli va teng taqsimlash zaruriyatini ko‘rsatadi. Bu orqali ta’lim tizimida har bir individ va ijtimoiy guruh uchun teng imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va ijtimoiy barqarorlikka erishish mumkin bo‘ladi. Bunday yondashuv, jamiyatning barcha qatlamlari uchun raqamli ta’limdan samarali foydalanish imkoniyatini yaratib, iqtisodiy va madaniy rivojlanishning mustahkam asosi bo‘lib xizmat qiladi. Dissimmetrik paradigmaga asoslangan yondashuv yangi O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini raqamlashtirish orqali jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim tizimidagi notekis imkoniyatlarni bartaraf etish orqali dissimmetriya paradigmasi o‘zini ko‘rsatadi – ya’ni, texnologik yetishmovchiliklarga duch kelgan hudud va guruhlarga zarur imkoniyatlar yetkazish orqali barcha jamiyat a’zolari bilim va ko‘nikmalarni teng egallash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Bu, o‘z navbatida, yangi avlodni innovatsiyaga yo‘naltiradi va ular jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotning samarali kuchi sifatida shakllanishiga yordam beradi. Raqamlashtirilgan ta’limni adolatli taqsimlash orqali dissimmetrik paradigma ijtimoiy taraqqiyot jarayonida muhim rol o‘ynaydi, chunki bu nafaqat bilim olishga teng huquq va imkoniyatlarni yaratadi, balki kelajakda jamiyatdagi har bir individning ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarga faol va samarali hissa qo‘shishini ta’minlaydi.

Yangi O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimidagi texnologik dissimmetriyaning bartaraf etilishi ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta’minlash uchun zarur bo‘lib, ta’limdagi raqamlashtirish jarayonlarini rivojlantirish bilan birga, jamiyatning farovon rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Bu kelajak istiqboli oliy ta’lim tizimining barcha jamiyat qatlamlariga teng va adolatli xizmat ko‘rsatishi orqali keng qamrovli ijtimoiy taraqqiyotni ta’minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U.R. Bekpo‘latov. Jamiyat taraqqiyotida uyg‘unlikni ta’minlashning dissimmetrik paradigmasi. TAMADDUN NURI jurnali. 2024-yil, 9-son. 216-220 betlar.

2. U.R. Bekpo‘latov. Simmetriya, dissimmetriya, asimmetriya: ilmiy-nazariy va falsafiy jihatlari. Monografiyav, – Navoiy: “NAVOIY” nashriyoti, 2024.- 280 b.

3. И.Тогунов. Перекрестная симметрия и асимметрия, как понимание механизмов социальной устойчивости и социальных потрясений. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3764029

TA‘LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Faxriddinov Yoqubjon Abubakir o‘g‘li
GDPI dotsenti
magguldu2013@mail.ru
Mavlonova Barno Jahongir qizi
GDPI magistrant
barno98@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada respublikamiz oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo‘llash, ularning imkoniyatlarini tahlil qilish asosida o‘quv jarayonini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari aniqlangan. Shuningdek, oliy ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy qilishga ilmiy asoslangan xulosalar tuzishda mavjud bo‘lgan amaliyotni o‘rganish, tizimlashtirish va umumlashtirish orqali ta’lim sohasida nafaqat muhim o‘rin egallashi va qanday shaklda joriy qilinishi bo‘yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni, raqamli texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, oliy ta’lim tizimi, zamonaviy ta’lim, masofaviy o‘qitish, pedagogik texnologiyalar, multimedia vositalar.

Annotation: the article identifies priorities for the development of the educational process based on the application of digital technologies in the higher education system of our Republic, analysis of their capabilities. Proposals are also made for the implementation of digital technologies in higher education by studying, systematizing and generalizing the existing practice in drawing up scientifically based conclusions, which will not only occupy an important place in the field of education and in what form it will be introduced.

Keywords: educational process, digital technologies, information and communication technologies, higher education system, modern education, distance learning, pedagogical technologies, multimedia tools.

Rivojlangan xorijiy davlatlar ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning ustuvorlik kasb etishi o‘qitish sifatini yangi bosqichga ko‘tarish, tayyorlanayotgan kadrlarning raqobatbardoshligini oshirish, inson kapitalini samarali rivojlantirishning yangi istiqbollarini ochmoqda.

Ta’limni raqamlashtirish bo‘yicha etakchilik qilib kelayotgan Finlandiyada amaliy fanlar onlayn universiteti (Finnish Online University of Applied Sciences (FOUAS) Campus Arena; 2015 yil) platformasi, Singapurda Aqlli millat sensor platformasi (Smart Nation Sensor Platform; SNSP; 2017 yil), Yaponiyada Cloud Campus (Bulutli kampus; 2017 yil), Web Class (Veb sinf; 2018 yil) ta’lim platformalari orqali sifatli ta’lim xizmatlarini ko‘rsatishga erishildi. Mavjud yutuqlarSingapur davlatiga Raqamli texnologiyalar bo‘yicha raqabatbardoshlik bo‘yicha Jahon reytingida 2017-2018 yillarda birinchi hamda ikkinchio‘rinni egallash imkoniyatini yaratdi.

Jamiyatning barcha sohalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish dolzarb ijtimoiy zaruriyat ekaniga urg‘u bergan holda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev quyidagilarni qayd etib o‘tadi: “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko‘p mablag‘ va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi”.

Raqamli texnologiyalar (inglizcha: Digital technology) - signallarni uzluksiz spektr shaklida emas, balki analog darajadagi diskret diapazonlarda ko‘rsatishga asoslangan texnologiyalar.

Boshqacha qilib aytganda, raqamli texnologiya kodlashtirilgan (raqamli signallar yordamida uzatiladigan) axborotlarning diskret holda, ya’ni, uzlukli – qisqa, ammo muayyan vaqt oralig‘ida olish imkonini beruvchi texnologiya sanaladi.

O‘qitish tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish “ta’limni raqamlashtirish” deb nomlanadi. Bunda barcha o‘quv hujjatlari – o‘quv rejalari, fan dasturlari, tegishli fanlarning ishchio‘quv dasturlari, guruh jurnallari, o‘quv materiallari onlayn shaklga o‘tkaziladi. Talabalar istalgan sharoitda – axborot-resurs markazida, uy sharoitida Internetga bog‘lanish orqali masofadan tashkil etilayotgan o‘quv mashg‘ulotlari, sinov va imtihonlarda ishtirok etishi mumkin.

2020-yil 17 martida Prezidentimizning “Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4642-son17 qarori qabul qilinib, mazkur qarorda ta’limning barcha sohalarini raqamlashtirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berildi. Shu yil 23 martdan talabalar uchun televizion darslar efirga uzatila boshladii. Bundan tashqari, bir nechta oliy

ta’lim muassasalari talabalar va o‘quvchilar uchun virtual ta’lim tizimlarini ishga tushirdi. Masalan, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetida “O‘quv jarayonini tashkil etish va boshqarish” axborot tizimi hamda MOODLE masofaviy ta’lim platformasi ishga tushirildi. Boshqa oliy ta’lim muassasalarining rasmiy veb-saytlarida ham MOODLE, Platonus, Moodle LMS, SRS (Student Records System), MOOC kabi masofaviy ta’lim platformalari hamda mobil telefon va planshetlar uchun Google Classroom, Ereader ilovalari ishga tushirilib onlayn darslar tashkil qilinishi boshlandi. Bugungi kunda mamlakatimiz oliy ta’lim muassasalarining asosiy faoliyatlarini avtomatlashtirish hisobiga ma’muriy xodimlar, professor-o‘qituvchilar va talabalarga elektron ta’lim xizmatlarini taqdim etuvchi HEMIS axborot tizimi yo‘lga qo‘yildi. Axborot tizimi oliy ta’lim muassasalari bilan Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi o‘rtasida axborot ko‘prigi vazifasini o‘taydi hamda oliy ta’lim muassasalaridan olinadigan turli xil ma’lumotlar sonini keskin kamaytirish, ularning qog‘oz shaklidan voz kechish va boshqaruv tizimini raqamlashtirishga xizmat qiladi.

Xo‘sh, o‘qitish sifatini saqlab qolgan holda ta’lmda raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun nimalar qilish kerak?

Birinchidan, albatta mamlakatimizda Internet infratuzilmasini yaxshilashimiz, mobil operatorlar tomonidan ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishimiz va eng muhiki aholining, ayniqsa talaba yoshlarni zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalarining so‘ng yutuqlarini o‘zlashtirishga shartsharoitlar hamda imtiyozlar yaratib berishimiz lozim.

Ikkinchidan, o‘quv jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish va axborot resurslari, o‘qitish vositalari va masofaviy o‘qitish texnologiyalarini rivojlantirish, ijodkor talabalarni universitetni raqamlashtirish loyihalariga jalb qilish bilan oliy ta’lim muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga o‘zgartirish kiritish bo‘yicha vakolatli organlarga takliflar berish, yuqori samaradorlikka ega raqamli qurilmalar bilan jihozlangan tuzilmalar, o‘quv xonalari, laboratoriyalar,mediastudiyalar va boshqalarni o‘z ichiga olgan markazlarni tashkil etish hamda unda orttirilgan tajribani O‘zbekistonning barcha oliy ta’limmuassasalarida qo‘llash.

Uchinchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish.

To‘rtinchidan, interfaol taqdimot tizimlaridan foydalanish, ma’ruza va seminar darslari uchun internet bilan bog‘liq holda interfaol va multimediali taqdimotlarni ishlab chiqish kabi mavzular bo‘yicha o‘qituvchilarning malakasini oshirish uchun kurslarni tashkil qilish va o‘tkazish.

Beshinchidan, real vaqt rejimida interfaol taqdimot tizimlari,video- konferensaloqa tizimlari, virtual zallar, elektron resurslardan foydalanib istalgan vaqtda masofaviy o‘qitish jarayonini amalga oshirish.

Oltinchidan, bulutli texnologiyalar, virtual voqelik, kengaytirilgan voqelikdan foydalanish hamda didaktik materiallar va tajriba dizaynlarini ishlab chiqishda 3D printerini qo‘llash, raqamli didaktika va raqamli ta’lim modellarini qo‘llash, o‘qituvchilar va talabalar uchun loyihalar, diplom ishlari, ilmiy izlanishlar va boshqalarini muhokama qilish uchun ilmiy veb-saytlar ishlab chiqish lozim. Shundagina, biz raqamli texnologiyalardan foydalanib ta’lim sifatini tushirmagan holda talaba yoshlargabugungi kun talabi darajasida bilim olishlariga erishamiz.Biz ta’lim sifatini oshirish varivojlantirish uchun texnologiyalardan manfaatli foydalanish imkoniyatini yaratishni istadik. Qachonki, planshet ta’lim olishning bir elementiga aylansa, bolalar o‘qish jarayoniga katta qiziqish bilan kirishadi. Bu o‘yin bilan klassik ta’limni birlashtirishga tengdir. Natijada o‘qish jarayoni yaxshilanadi, o‘zlashtirish, ta’lim darajasi va kadrlarni tayyorlash samaradorligi oshadi. Bilimli avlod, professional kadrlar — bu jamiyatning keng miqyosda rivojlanishining garovidir.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim tizimida axborot texnologiyalarini ta’lim tizimida qo’llashni umumlashtirib shuni takidlab o’tish mumkunki, bugungi kun auditoriyalari o‘n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta’lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo‘lgani kabi

O‘zbekistonda ham raqamli avlodning yangi ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, fablet, smartfon va smartsoatlari paydo bo‘lmoqda. Bunday zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qilmoqda. Bugungi avlodni o‘qitishda qora doska va oq bo‘rdan foydalanish ham mumkin emas. Qora doskani oqiga va bo‘rni markerga o‘zgartirish hech narsani o‘zgartirmaydi, ya’ni zamonaviy talabalarni bilim olishga va mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishishko‘nikmalarini rivojlantirishga undash usuli bo‘la olmaydi. Shuni ham ta’kidlab o‘tish lozimki, o‘qituvchilar talabalarning ehtiyojlariga yo‘naltirilgan interfaol o‘quv jarayonida asosiy rolni saqlab qoladi. O‘qituvchining obro‘si va uning faoliyatining samaradorligi faqatgina kurs mazmunidagi bilimlar darajasi va uning pedagogik qobiliyatiga emas, balki muayyan o‘quv materialini to‘plash, qayta ishlash va o‘qitishda o‘qituvchining qanchalik zamonaviy axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Boshqacha qilib aytganda, raqamli asrda ta’lim qayta ko‘rib chiqilishi va ta’lim paradigmasi o‘zgartirilishi shart, sababi talabalar ortiq an’anaviy uslubda o‘qishni xohlamaydilar va o‘qituvchilar ham bu kabi odatiy usulda o‘qitishni davom ettirishlari kerak emas, balki yang innovatsiyalarni darsda qo’llay bilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 17-martdagi “Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4642-son qarori.

3. D. Babaraximova. Ta`lim tizimida axborot texnologiyalarini qo’llashning ilmiy pedagogik masalalari; 6 – tom 3 – son / 2022 - yil / 15 – mart. https://bestpublication.org/index.php/pedg/issue/view/81

ПРЕИМУЩЕСТВА ЦИФРОВИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ

Умиров Б.Т.
Гулистанский государственный педагогический институт
Старший преподаватель кафедры «Истории и искуствоведения»
e-mail: baxodir7523@gmail.com
Хайров Р.З.
Гулистанский государственный педагогический институт
Д.ф.п.н. (PhD) Доцент кафедры «Истории и искуствоведения»
e-mail: xayrov@mail.ru
Хайрова Н.Р.
Гулистанский государственный университета
Студентка факультета «Филология»
e-mail: khayrovanigina06@mail.ru

Аннотация: Статья освещает основные преимущества цифровизации педагогических институтов, включая доступность и гибкость обучения, интерактивные и персонализированные подходы, оптимизацию управления ресурсами и улучшение образовательного процесса. Рассмотрены цифровые платформы и инструменты, такие как HEMIS, Google Classroom и интерактивные доски, а также их роль в подготовке будущих педагогов к работе в цифровой среде.

Ключевые слова: цифровизация, интернет, обучение, интерактивные технологии, интерактивные доски, виртуальные лаборатории, платформы, ресурсы, электронные учебники, видеокурсы, эффективность.

Abstract: The article highlights the main benefits of digitalization of pedagogical institutes, including accessibility and flexibility of learning, interactive and personalized approaches, optimization of resource management and improvement of the educational process. Digital

platforms and tools such as HEMIS, Google Classroom and interactive whiteboards are considered, as well as their role in preparing future teachers to work in the digital environment.
Keywords: digitalization, Internet, training, interactive technologies, interactive whiteboards, virtual laboratories, platforms, resources, electronic textbooks, video courses, efficiency.

Цифровизация сегодня охватывает все аспекты жизни, включая высшее образование. Педагогические институты Республики Узбекистан, как учреждения, подготавливающие будущих специалистов в области обучения и воспитания, особенно нуждаются в цифровых преобразованиях.

Цель создания цифровой среды в высшем образовании состоит в переводе всех информационных процессов, происходящих в учебном заведении, на новый технологический уровень, а также в использовании информационно-коммуникационных технологий в процессе преподавания студентам педагогических дисциплин, что является необходимым условием. В параграфе втором главы 3 **“Концепции развития системы высшего образования Узбекистана до 2030 года”**, утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан № ПФ-5847 от 8 октября 2019 года, предусмотрены такие мероприятия, как: “... индивидуализация образовательных процессов на основе цифровых технологий, развитие дистанционных образовательных услуг, широкое внедрение в практику таких цифровых технологий, организация программ дистанционного обучения на основе современных информационно-коммуникационных технологий” [1, с. 1].

Современные цифровые технологии способны не только повысить эффективность образовательного процесса, но и улучшить качество подготовки будущих педагогов. В этой статье мы рассмотрим основные преимущества цифровизации для педагогических институтов, используемые технологии и программы, а также методы, которые помогают обеспечить качественное и доступное образование.

Одним из самых значимых преимуществ цифровизации является расширение доступности и гибкости учебного процесса. Цифровые платформы и ресурсы, такие как HEMIS, Coursera и Google Classroom предоставляют студентам возможность обучаться вне зависимости от географического положения, а также выбирать индивидуальный темп обучения. Это особенно полезно для студентов, которые находятся в удаленных районах или вынуждены совмещать учебу с работой [2, с. 7].

Онлайн-курсы и виртуальные классы, доступные на этих платформах, позволяют студентам изучать материал в удобное время, пересматривать лекции и получать доступ к учебным материалам из любой точки мира.

Современные цифровые технологии позволяют сделать процесс обучения более интерактивным и привлекательным. Применение **“виртуальных симуляций”, “интерактивных досок”** и **“онлайн-тестов”** помогает вовлекать студентов в процесс и способствует лучшему усвоению материала. Например, интерактивные доски, такие как **“SMART Board”**, используются для создания интерактивных уроков, где студенты могут участвовать в коллективных обсуждениях, решении задач и визуализации материала [3, с. 74].

Программа “PhET” - набор интерактивных симуляций, который помогает студентам лучше понять сложные концепции в физике, химии и биологии. Благодаря этим инструментам будущие педагоги получают не только знания, но и навыки использования интерактивных методик, которые они смогут применять в своей работе.

Цифровизация способствует внедрению индивидуальных подходов к каждому студенту. Платформы с элементами искусственного интеллекта, такие как **“ALEKS” и “Khan Academy”**, позволяют анализировать уровень знаний учащегося и адаптировать учебные материалы под его индивидуальные потребности. Эти технологии помогают будущим педагогам получить опыт работы с персонализированным обучением и

разработкой индивидуальных планов, что особенно важно при обучении детей с разными потребностями и уровнем подготовки.

Персонализированный подход также реализуется через электронные дневники и журналы, которые дают возможность преподавателям отслеживать успеваемость каждого студента в реальном времени и вносить корректировки в учебный план при необходимости [4, с. 209].

Одной из ключевых задач цифровизации является оптимизация учебного процесса и улучшение управления ресурсами учебного заведения. Использование **“Систем управления обучением (LMS)”,** таких **как “Canvas” и “Blackboard”,** позволяет педагогическим институтам эффективно планировать занятия, распределять ресурсы и управлять учебными материалами [4, с. 7].

Эти системы также поддерживают автоматизированный учет посещаемости, оценивание и ведение журналов, что значительно снижает административную нагрузку на преподавателей. Внедрение таких технологий делает процесс обучения более прозрачным и удобным для всех участников образовательного процесса. Цифровые технологии обеспечивают быстрое взаимодействие между преподавателями и студентами.

Цифровые образовательные ресурсы (ЦОР) включают **“электронные учебники”, “видеолекции”, “виртуальные лаборатории”** и другие средства, которые помогают студентам изучать материал в удобной форме. Например, “виртуальные лаборатории” в предметах естественно-научного цикла позволяют студентам выполнять эксперименты и исследовать процессы, которые в обычных условиях требуют специального оборудования и условий.

Электронные учебники и видеокурсы, доступные через платформы, такие как **“Unilibrary”,** позволяют студентам получить доступ к знаниям мирового уровня. Это особенно важно для педагогических вузов, которые готовят будущих учителей к работе с разнообразными образовательными ресурсами [2, с. 8].

Современный учитель должен уметь использовать цифровые технологии в своей работе, поэтому педагогические институты обязаны обучать будущих специалистов навыкам работы с ИКТ. Знания и умения, полученные в процессе обучения, такие как работа с **“интерактивными досками”, “электронными дневниками”** и **“онлайн-платформами”,** дают выпускникам педагогических вузов значительное преимущество при трудоустройстве и в их дальнейшей карьере. Например, использование “Learning Apps” для создания интерактивных упражнений помогает студентам понять, как делать учебные материалы интересными и увлекательными. Таким образом, цифровизация учебных заведений обеспечивает студентов необходимыми инструментами для эффективного преподавания в условиях современной школы.

В заключении надо подчеркнуть, преимущества цифровизации педагогических институтов очевидны. Она делает процесс обучения более доступным, интерактивным и персонализированным, облегчает управление учебным процессом и ресурсами, а также подготавливает будущих педагогов к работе с современными технологиями [3, с. 47]. Педагогические институты, которые активно внедряют цифровые решения, способны обеспечить высокий уровень подготовки студентов и сформировать у них профессиональные навыки, востребованные в условиях цифровой образовательной среды.

Цифровизация образовательных учреждений - это не только инструмент повышения качества образования, но и важный шаг на пути к созданию системы, которая способна быстро адаптироваться к изменениям и соответствовать запросам современного общества.

Литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан “Об утверждении Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года” от 08.10.2019 г. № УП-5847 // -https:// lex.uz/docs/4545884

2. Суропов Б.М. Олий таълимда ахборот-таълим муҳитини яратиш ва ундан фойдаланишнинг имкониятлари // Замонавий таълим. 2020. №10 (95). -3-10 б.

3. Беляева, О.В. Цифровизация образования: современные тенденции и перспективы. -М.: Издательство Московского педагогического университета, 2020. – 256 с.

4. Смирнова О.В., Смирнова Е.А. Информационные образовательные технологии в учебном процессе (из опыта Череповецкого государственного университета) // Вестник Череповецкого государственного университета. 2020. №1. - 207-218 с.

BO‘JAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

N.N.Raximov
Guliston davlat pedagogika instituti
“Tarix va san’atshunoslik” kafedrasining dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta’lim maktabi bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini tayyorlashda ta’limning innovatsion texnologiyalaridan foydalanish vosita va metodlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, tadqiqotchi, targ‘ibotchi, zamonaviy axborot texnologiyalari, pedagogik mahorat, ta’lim va tarbiya, pedagogik jarayon, pedagogik hamkorlik, ta’lim texnologiyalari.

Abstract: In this article, it is explained that the use of innovative technologies of education in the training of future music teachers of the general education school is the need of the hour.

Key words: innovation, researcher, propagandist, time, demand, modern information, pedagogical skills, education, pedagogical process, pedagogical cooperation, educational technologies.

Zamonaviy o‘qituvchi – kelajak bunyodkori, yangi innovatsion texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ‘ibotchisidir.

Oliy ta’lim sohasida olib borilayotgan davlat siyosatida ko‘zda tutilgan muhim vazifa – musiqa ta’limi yo‘nalishlarida innovatsion pedagogik texnologiyani joriy etish, uning zamonaviy shakl, vosita va metodlaridan samarali foydalanish, axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish ishlari keng miqyosda amalga oshirilmoqda.

O‘qituvchining pedagogik mahorati – o‘quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo‘naltirish, talaba-o‘quvchilarda keng dunyoqarash, ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish, jamiyat uchun zarur bo‘lgan faoliyatga moyillik uyg‘otish asosiy vazifalardan hisoblaniladi[1, 55-b.].

Pedagogik faoliyat maqsadining o‘ziga xosligi o‘qituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini to‘la anglab, o‘z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarining takomillashib, uning pedagogik nuqtai nazariga aylanishi;
- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondashishi;
- o‘quvchi-yoshlar qiziqishlarini e'tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish.

Pedagog o‘quvchi-yoshlar psixologiyasini o‘rganishi va har biriga nisbatan individual yondashishi, dars va mashg‘ulot jarayonida ularning talab va istaklari qondirilishi uchun harakat qilishi, yaxshi ijodiy natijaga erishishga, har bir o‘quvchi-yoshlarni safarbar eta olishi, bir so‘z bilan aytganda, yoshlarning ma'naviy ehtiyojini qondirish uchun sharoit yaratishi lozim.

Ta'lim va tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o‘tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo‘nalishlari shu faoliyatdan ko‘zda tutilgan maqsadlarni to‘liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so‘ngi yillarda pedagogik hamda innovatsion texnologiyalar amal qila boshladi.

Innovatsiya (inglizcha innovation) – yangilik kiritish, yangilikdir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi va talaba faoliyatiga

yangilik, o‘zgarishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to‘liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu – jamoa bo‘lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullarini o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagok va o‘quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o‘quvchining dars davomida befarq bo‘lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- o‘quvchilarni o‘quv jarayonida bilimga bo‘lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo‘lishini ta'minlashi;

- o‘quvchining bilimga bo‘lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi;

Pedagog va o‘quvchilarning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirishi va ta'minlashi.

Pedagogik texnologiya – bu faqat axborot texnologiyasi bilan bog‘liq hamda o‘qitish jarayonida qo‘llanishi zarur bo‘lgan, kompyuter, masofali o‘qish yoki turli xil texnikalardan foydalanish deb belgilanadi. [2, 52-b.]

O‘qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko‘ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo‘lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi lozim. Bunda o‘qituvchi tomonidan bo‘lajak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o‘qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o‘quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi.

O‘qituvchi tomonidan o‘zi o‘qitayotgan fanning har bir mavzusi, har bir dars mashg‘uloti bo‘yicha tuzilgan texnologik harita unga fan, predmetini yaxlit holda tasavvur etib yondoshishga, tushunishiga (bir semestr, bir o‘quv yili bo‘yicha), yaxlit o‘quv jarayonining boshlanishi, maqsadidan tortib, erishiladigan natijasini ko‘ra olishiga yordam beradi.

Ta’lim texnologiyasi – butun o‘qitish va o‘qish jarayonini ishlab chiqish, amalga oshirish va baholashning tizimi usuli bo‘lib, u maqsadga erishishga yo‘naltirilgan holda insonlarning o‘rganish qobiliyati va ular o‘rtasida muloqot to‘g‘risidagi tadqiqotlar natijasiga hamda ta’lim jarayonini yanada samarali tashkillashtirishning jonli, jonsiz vositalari bilan shug‘ullanishga asoslanadi.

Innovatsiya – grekcha didaskien so‘zidan olingan bo‘lib, o‘qitaman, o‘qishni o‘rgataman ma’nolarini anglatadi. Shunga ko‘ra innovatsion pedagogika – bu o‘qitish nazariyasidir. Innovatsion pedagogika o‘qitish jarayonining shakllari, metodlari, tamoyillari, mazmuni, vazifasi va maqsadlarini ishlab chiqadi.

Musiqiy-pedagogik kompetentsiya talablari, ixtisoslik fanlari xususiyatidan kelib chiqib, o‘quv mashg‘ulotlarini axborot texnika vositalarining keng imkoniyatlari, o‘qitishning zamonaviy shakl, vosita va metodlaridan foydalangan holda tashkil etish mumkin. [3, 67-b]

Musiqa darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishda o‘qituvchi quyidagi muammolarni hal etishi lozim:

- o‘quvchilarni mustaqil ta’lim olishlari uchun alohida sharoitlar yaratish;

- darslarda o‘quvchilarning faolligini orttirish, buning uchun ko‘proq interaktiv uslublardan foydalanish;

- ta’lim jarayonida har bir o‘quvchiga musiqa ta’limining aniq maqsadlarini tushintirib berish va shu yo‘l bilan ularning shu maqsadga ongli ravishda intilishlarini ta’minlash;

- innovatsion jarayonni an’anaviy repraduktiv yondashuvdan farq qiluvchi hamkorlik innovatsion asi talablarida tashkil etish;

- bilim olishda faqat darslargagina tayanmasdan , boshka manbalardan xam unumli foidalanishga erishish;

- o‘quvchilar bilimi, malaka va ko‘nimalarini aniqlashda ularning muloqot qobiliyatlarini

hisobga olish;

- ta’lim berish jarayoni boshida o‘quvchilarni dastlabki darajasini aniklash hamda har bir o‘kuvchiga shaxsi nuqtai nazaridan yondoshish, uning rivojlanish dinamikasini qayd qilib, tahlil etib borish;
- ta’lim jarayonida noan’anaviy dars shakllaridan musobaqa, konkurs, amaliy o‘yinlar va hokozolardan samarali foydalanish;
- dars jarayonida o‘quvchini o‘qitish emas, ko‘proq ijodiy yondashishga o‘rgatish va h.k.

Ilg‘or innovatsion texnologiyalar xuddi ishlab chiqarishda qo‘llanilayotgan texnologiyalar kabi, barcha mutaxasislar tomonidan takrorlanuvchan va pirovardida bir-xil natijaga erishishni kafolatlaydigan uslub bo‘lmog‘i kerak. [4, 57-60-b]

O‘quv-tarbiyaviy jarayoni ilg‘or innovatsion texnologiyalar bilan ta’minlash vazifasi ham o‘quvchilardan chinakam ijodkorlikni talab qiladi. O‘qituvchi an’anaviy dars usularidan chekinib, yangi-yangi usullardan foydalansa maqsadga muvofiqdir, o‘qitishning yangi usullaridan foydalanish o‘qituvchiga:

- o‘quvchilar tafakkurini faollashtirish;
- ta’lim maqsadini belgilash;
- munozara tashkil etish;
- ta’lim motivatsiyasini orttirish;
- o‘zgarishlarni rag‘batlantirish;
- turli qarashlar bilan tanishish;
- o‘quvchilarni savol berishga o‘rgatish;
- o‘z fikrlarini ifodalay olishga o‘rgatish;
- butun e’tiborni badiiy ijodkorlikni rivojlantirish imkonini beradi.

Innovatsion ta’lim texnalogiyalari, o‘qitishning zamonaviy vosita va metodlari musiqa o‘qituvchisidan yuksak pedagogik mahorat va ijodiy qobiliyatlarni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxujayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T.:TDPU, 2003.
2. Ishmuxamedov R.J. Innovasion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. T.: TDPU, 2004.
3. Midrimov B.X. Musiqa o‘qitish texnologiyalari va loyihalash. –Buxoro, “Durdona”, 2020.
4. Tolipov K., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari. -T.: «Fan», 2006.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ

Н.Т.Мисирова
Гулистанский государственный педагогический институт
Доктор философских наук (PhD), доцент
e-mail: misirovanodira2@gmail.com
Ж.С.Шеранова
Гулистанский государственный педагогический институт
Магистрант
e-mail: jamilatashmatova1993@gmail.com

Аннотация: В данной аннотации представлен обзор современных педагогических подходов и условий, способствующих развитию творческих способностей учащихся. В нем исследуется роль современных методов обучения, разработки учебных программ и образовательной среды в развитии творческих способностей учащихся. В аннотации

обсуждается важность развития критического мышления, навыков решения проблем и инноваций в образовательных учреждениях. Кроме того, он может охватывать использование технологий, обучение на основе проектов и совместную деятельность в качестве эффективных стратегий развития творческих способностей. В аннотации также говорится о значении подготовки и повышения квалификации учителей в создании условий, способствующих развитию творческого потенциала учащихся. В целом данная аннотация дает ценную информацию о современной педагогической практике, направленной на развитие творческих способностей учащихся в образовательном контексте.

Ключевые слова: современные педагогические условия, развитие учащихся, творческие способности, методы обучения, разработка учебных программ, образовательная среда, критическое мышление, навыки решения проблем, инновации, технологии в образовании, проектное обучение, совместная деятельность, подготовка учителей, профессиональное развитие, творческий потенциал, современные педагогические практики.

Abstract. This annotation provides an overview of the current pedagogical approaches and conditions that facilitate the development of students' creative abilities. It explores the role of modern teaching methods, curriculum design, and educational environments in fostering creativity among students. The annotation discusses the importance of promoting critical thinking, problem-solving skills, and innovation in educational settings. Additionally, it may cover the use of technology, project-based learning, and collaborative activities as effective strategies for nurturing creativity. The annotation also addresses the significance of teacher training and professional development in creating an environment conducive to the cultivation of students' creative potential. Overall, this annotation offers valuable insights into contemporary pedagogical practices aimed at enhancing students' creative abilities within the educational context.

Keywords: modern pedagogical conditions, student development, creativity, teaching methods, curriculum development, educational environment, critical thinking, problem-solving skills, innovations, technologies in education, project-based learning, collaborative activities, teacher training, professional development, creative potential, modern pedagogical practices

Современные педагогические условия развития творческих способностей студентов — это комплексный вопрос, зависящий от множества факторов. Ключевыми аспектами являются:

1. Образовательная среда: ориентация на личностно-ориентированное обучение: Фокус смещается от передачи готовых знаний к развитию самостоятельного мышления, критичности и креативности студентов. Преподаватель выступает как фасилитатор, а не просто источник информации. Проектная деятельность: Выполнение проектов, требующих нестандартных решений и интеграции знаний из разных областей, стимулирует творческий поиск. Проблемное обучение: Постановка перед студентами проблемных ситуаций, требующих нетривиальных решений, развивает аналитические и креативные способности. Использование активных методов обучения: Дискуссии, мозговые штурмы, ролевые игры, кейс-стади – все это способствует обмену идеями и развитию коллективной креативности. Доступ к современным технологиям: Использование цифровых инструментов, программного обеспечения для дизайна, моделирования и других творческих задач расширяет возможности студентов. Креативные пространства: Наличие специально оборудованных зон для творческой работы, где студенты могут свободно общаться, экспериментировать и реализовывать свои идеи.

2. Роль преподавателя: стимулирование инициативы и самостоятельности: Преподаватель должен создавать атмосферу доверия и открытости, поощрять эксперименты и не бояться ошибок. Развитие критического мышления: Преподаватель должен учить студентов анализировать информацию, формулировать собственное мнение и аргументировать его. Обратная связь: Регулярная и конструктивная обратная связь помогает студентам понимать свои сильные и слабые стороны, корректировать свои работы

и развиваться. Моделирование творческого поведения: Преподаватель должен сам демонстрировать творческий подход к своей работе и быть примером для студентов. Индивидуальный подход: Учитывание индивидуальных особенностей и способностей каждого студента, помощь в поиске и реализации потенциала.

3. Оценка и мотивация: Нестандартные методы оценки: Оценка творческих работ не должна ограничиваться только традиционными формами. Необходимо учитывать оригинальность, креативность и глубину мышления. Поощрение креативности: Студенты должны быть мотивированы к проявлению творческих способностей, получать положительное подкрепление за свои успехи. Создание конкурентной среды: Участие в конкурсах, конференциях и выставках стимулирует творческую активность студентов.

4. Внеучебная деятельность: творческие кружки и секции: Возможность развития творческих способностей за пределами учебного процесса. Взаимодействие с профессиональным сообществом: Знакомство с практикой работы, общение с профессионалами.

В заключение: развитие творческих способностей студентов — это длительный и многогранный процесс, требующий комплексного подхода и совместных усилий преподавателей, студентов и образовательных учреждений. Современные педагогические условия должны быть ориентированы на стимулирование индивидуальности, самостоятельности и креативности каждого студента.

Творческие способности являются неотъемлемой частью профессионального развития учителя начальных классов. Они позволяют педагогу создавать увлекательные уроки, находить нестандартные решения учебных задач, вдохновлять и мотивировать детей.

Основные направления работы по развитию творческих способностей будущих учителей:

Формирование креативного мышления: развитие гибкости и оригинальности мышления: использование мозговых штурмов, ролевых игр, творческих заданий на поиск нестандартных решений. Стимулирование фантазии и воображения: создание сказок, стихов, проведение игр на развитие воображения. Поощрение нестандартных идей и альтернативных подходов: создание проектов, презентаций, использование различных методов обучения.

Развитие творческого потенциала в педагогической деятельности: Применение инновационных технологий: использование интерактивных досок, мультимедийных презентаций, онлайн-ресурсов, программ для создания видеоуроков. Создание проектной деятельности: разработка и реализация проектов в различных предметных областях. Использование методов активного обучения: ролевые игры, дискуссии, дебаты, творческие конкурсы. Внедрение игровых технологий: использование игр для развития когнитивных и социально-эмоциональных навыков.

Создание творческой атмосферы на занятиях: стимулирование инициативы и самостоятельности: предоставление студентам возможности самостоятельно выбирать темы для исследований, проектов и презентаций. Создание благоприятного психологического климата: поощрение критического мышления, открытости новым идеям, взаимоуважения. Повышение мотивации и интереса к профессии: демонстрация примеров успешных творческих педагогов, посещение мастер-классов, участие в конкурсах и фестивалях.

Развитие творческих способностей в личном развитии: посещение выставок, театров, концертов: вдохновение творческими достижениями других людей. Занятия творческими хобби: рисование, музыка, танцы, литература, рукоделие - это способ развития фантазии и креативности. Чтение художественной литературы: погружение в мир фантазии и творческих идей. Самообразование и постоянное поиск новых знаний: творчество основывается на знаниях и опыте.

Важно помнить, что развитие творческих способностей - это длительный процесс, который требует последовательных усилий и системного подхода. Важно также помнить о

том, что у каждого человека есть свой собственный творческий потенциал, который нужно раскрывать и развивать.

Литературы:

1. Зязюн И.А. Педагогическое мастерство: учебник / І.А. Зязюн, Л. В.Крамущенко, И.Ф. Кривонос и др.; По Ред. И.А. Зязюна. - 2-е вид., дополнить. и перераб. – К.: Высшая шк., 2004. – 422 с.

2. Зязюн И.А. Философия педагогического действия: монография / І.А. Зязюн. - Черкассы: Вид.-во от ЧНУ имени Б. Хмельницкого, 2008. - 608 С.

3. Сысоева С. О. Основы педагогического творчества: учебник. / С. О. Сысоева. – К.: Миллениум, 2006. – 346 с.

OILADA BOLALAR BILAN MULOQOTNI YO‘LGA QO‘YISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK SHART-SHAROITLARI

Xidirova Malohat Qazaqovna
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika” kafedrasi dotsent v.b., (PhD)
xidirovamalohat848@gmail.com,
Tolliboyeva Hilola Bahodir qizi
Pedagogika yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Oilada bolalar bilan muloqotni yo‘lga qo‘yish, ularning tarbiyasida va psixologik rivojlanishida katta ahamiyatga ega.To‘g‘ri muloqot usullarini qo‘llash orqali bolalarda ishonch, hurmat va muhabbat hissini shakllantirish mumkin. Maqolada oilada bolalar bilan samarali muloqot qilishning pedagogik va psixologik shart-sharoitlari haqida tushunchalar berib boriladi.

Kalit so‘zlar. Muloqot, pedagogik, psixologik shart-sharoitlar, tushuncha, oila, farzand, ota-ona, psixolog, o‘qituvchi, ijtimoiy, ijtimoiylashuv ,jamiyat, muhit, tarbiya, jarayon, bosqich, tur, xususiyat, fikr, o‘quvchi, keksa avlod, yaqin insonlar, do‘stlar, guruh va jamoa.

Abstract. Establishing communication with children in the family is of great importance for their upbringing and psychological development. By applying proper communication methods, trust, respect, and love can be fostered in children. This thesis provides an understanding of the pedagogical and psychological conditions necessary for effective communication with children in the family.

Keywords. Communication, pedagogical, psychological conditions, concept, family, child, parents, psychologist, teacher, social, socialization, society, environment, education, process, stage, type, feature, opinion, student, older generation, close people , friends, group and team.

Kirish. Hozirgi kunda oilada bolalar bilan muloqot olib borish anchayin murakkablashib bormoqda. Oilada bolalar bilan muloqotni yo‘lga qo‘yishning pedagogik shart-sharoitlariga to‘xtaladigan bo‘lsak, birinchi ochiq va halol muloqot lozimdir. Bolalar bilan muloqotda ochiq va halol bo‘lish kerak. Ular bilan gaplashganda uning his tuyg‘ulariga etibor berish, muammolarini tinglash va muhokama qilish muhimdir. Bu usul bolalarda ishonch hissini oshiradi, hamda ularning kelajagi uchun ham foydalidir. Bundan tashqari ota-onalar bolalari uchun ham namunali bo‘lishi kerak. Uning xatti harakatilari,so‘zlari bolalarga ta’sir qiladi. Agar ota-onalar o‘zlari yaxshi namuna ko‘rsatsa farzand ham ularga ergashadi. Xalqimiz aytganidek, „Qush – uyasida ko‘rganini qiladi”. Bu maqol ham bejiz emas, bolalar eng avvalo uyida ko‘rgan narsasini takrorlaydi. Shuning uchun ham ota-onalari farzandiga namuna bo‘lishi kerak. Agarda ota-onada doimiy janjallashsa, bir-biriga nisbatan o‘zaro hurmat bo‘lmasa,farzandiga alohida vaqt ajratmasa, o‘z ayblarini o‘zi anglab yetmasa,farzand ham oila tushunchasiga ana shunday ko‘z bilan qaray boshlaydi, ya’ni mehrni ota-onasidan emas ko‘chadan mehr izlay boshlaydi.Bolaning dilida qanday vaziyat o‘tayotganini o‘zi anglay olmagan holda jamiyatdan uzila boshlaydi. Unda odamovilik, tortinchoqlik, qo‘rqoqlik hissilari ustun kela boshlaydi.Ya’ni unga hamma narsa

begonadek tuyuladi. O‘zini anglamagan holda ulg‘ayadi Shuning uchun Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi muloqot juda muhim. Bu muloqot o‘zaro tushunish, ishonch, va yaqinlikni rivojlantiradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Inson boshqa mavjudodlardan o‘z ongi, muloqotga kirishishi,va aqliy fikrlay olishi bilan ajralib turadi. Shu sababli ham inson ongli mavjudotlar sirasiga kiradi. Oila qurish jarayonida ikki qarama- qarshi jins vakillari bir birlari bilan muloqotda bo‘ladilar, bir birlarini o‘rganib oila ostonasiga qadam qo‘yishadi. Oilaning mustahkamligini bog‘lab turuvchi rishta bu farzanddir. Ana endi ota-onaning asosiy etibori bog‘lab turuvchi rishta farzandga qaratiladi.Tarbiya berish va ota-onaning tarbiyalanish bosqichi ham ana o‘shanda yana bir sayqallanadi.Ya’ni ota-ona tarbiya berish jarayonidagi farzand bilan muloqotga kirishish jarayonidir.

Muloqot jarayoni shunday yo‘lga qo‘yilsinki, farzand hech bir kamchilik ko‘rmay ulg‘aysin. Lekin ota-onalar ko‘pincha mana shu jarayonda ko‘plab qiyinchiliklarga duch kelishadi. Mashhur turk yozuvchisi Adem Guneshning ,,Farzand tarbiyalash siri” kitobida shunday so‘zlarni keltirib o‘tadi. ,,Farzand tarbiyalash jarayonida ota-onada ikki xil muloqot jarayoni bo‘lishi kerak. Ya’ni birinchisi ichki muloqot, ikkinchisi tashqi muloqot “. Bu so‘zlarga nazar tashlasak, ota-ona farzandi bilan muloqotga kirishish jarayonida gapiradigan gapini oldin tahlil qilib, keyin yuzaga chiqarish kerak. Ularga doimiy vaqt ajratish kerak. Muloqot jarayonida turli xil varvar va vulgarizim so‘zlardan foydalanmaslik kerak. Ota ona daraxt misoli bo‘lsa farzand unib kelayotgan niholdir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Milliy tiklanishdan, milliy yuksalish sari” kitobida oilaviy qadriyatlarni rivojlantirish, ota-onalarning bolalariga nisbatan mas’uliyatini oshirish, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash zarurligini qayd etadi. Oilada ona qiz bola bilan yaqin sirdosh bo‘lsa,ota o‘g‘il bilan do‘st bo‘ladi. Bola o‘z xatti-harakatlariga javob bera olgach, shaxs deb qaraladi. Bu davrda ular muloqot jarayonining eng qiziq davri bo‘ladi. Bu davrda ota-ona farzandga alohida e’tibor qaratish talab etiladi. Bolada u nima, buni nima qilishda foydalanadi degan savollar bera boshlaydi, atrofdagilarga nisbatan qiziqishi ortadi, bu davr bolaning atrof bilan tanishish jarayoni sanaladi. Bolaning nutqi jarayonida to‘g‘ri talaffuz qilish muhimdir. Bolaning krizis davri aynan 3 yosh, o‘smirlik, o‘spirinlik va keksalik davr hisoblanadi. Bu davr haqida Ergash G‘oziyevning ,,Umumiy psixologiya” kitobida ham alohida keltirib o‘tilgan. Bolalarning muloqot jarayonida turli qiyinchiliklar yuzaga kelmasligi uchun,ota onalar farzandlari bilan doimo muloqotda bo‘lishi va farzandi qaysi bosqichni boshidan o‘tkazayotganligidan xabardor bo‘lishi kerak. Ota-onalar farzandlari bilan muloqot jarayonini yo‘lga qo‘yishda quyidagilar tafsiya etiladi:

- Ochiqlik va ishonch: Farzandlar ota-onalari bilan ochiq muloqot qilishni his qilishlari uchun, ota-onalar ishonchli va samimiy bo‘lishi lozim. Farzandlar o‘z fikrlarini erkin ifoda eta olishlarini his qilishlari muhimdir.

- Ijobiy munosabat: Ota-onalar farzandlariga ijobiy munosabatda bo‘lishlari, ularga ko‘maklashishi va rag‘batlantirishi zarur. Bu farzandlarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

- Eshitish va tushunish: Ota-onalar farzandlarining fikrlarini, his-tuyg‘ularini va muammolarini diqqat bilan eshitishlari kerak. Ularning fikrlariga ahamiyat berish, ularni tushunishga harakat qilish zarur.

- O‘rnak ko‘rsatish: Ota-onalar muloqotda qanday qilib o‘zaro munosabatlarni qurishlarini ko‘rsatib berishi kerak. Bu ularning farzandlariga yaxshi namuna bo‘ladi.

Ota-ona farzandlari uchun ibrat bo‘lsa, ular ham kelajakda ota -onalariday bo‘lib ulg‘ayishadi va farzand tarbiyalash jarayonida hech qanday qiyinchiliklarga duch kelishmaydi.

Muhokama. Farzand ota-onalar uchun bamisoli farishtaga tengdirlar.Shu sababli ham ba’zi bir ota-onalar farzandlarini o‘zaro nigohi orqali anglab olaman deb o‘ylaydilar, ularni moddiy tomonlama hech kimdan kam qilmaydilar. Farzandiga vaqtlarini ajratmaydi, ularni oldiga borsa, qo‘polroq qilib aytganda “Pul bilan og‘zini yopishadi”, farzandni hech kim kam-ko‘stsiz, bizdek tarbiya qila olishmaydi deb o‘ylashadi. Farzandi bilan muloqot qilmaydi,undan o‘zini olib qochadi yoki ishlatib juda ko‘p deb bahona topishadi.Bu esa farzandga va ota-onaga minus sanaladi. Yani farzandda qay holat kechayotganini bilmaydi. Yana farzandim menga quloq solmaydi deb

nolishadi. Aslida esa eng katta xatoni o‘zlari qilishganini anglab yetishmaydi. Farzand muloqotga kirishish, ijtimoiylashuv jarayonida, do‘st orttirish jarayonida juda qiynaladi, ularda kechayotgan vaziyatni tushunmaslik salbiy oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Bu vaqtda ota-ona va psixolog farzand bilan ishlashi tafsiya etiladi.

Natija. Ota onalar va bolalar o‘rtasida ishonchli muvozanatni saqlash kerak. Muloqotni rivojlantirish uchun qiziqarli faoliyatlarni birgalikda o‘tkazish (o‘yinlar, sport, sayohatlar) ham juda foydali. Ota-onalar farzandlariga emotsional intellektni rivojlantirishga yordam berishi lozim, bu esa ularni o‘z his-tuyg‘ularini yaxshiroq anglashga imkon beradi. Sabr-toqat: Har bir muloqot jarayonida sabrli bo‘lish juda muhimdir. Ba’zan bolalar his-tuyg‘ularini ifoda etishda vaqt olishi mumkin. Ota-onalar farzandlariga ishonch bildirishlari kerak. Bu farzandlarning o‘zlarini qulay his qilishlariga va mustaqil bo‘lishlariga yordam beradi. Ochiq va samimiy muloqot ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Farzandlar o‘z fikrlarini erkin ifoda eta olishlari kerak. Farzandning muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklarida ota-onalarning qo‘llab-quvvatlashi zarurdir. Bu ularga kuch beradi va yangiliklarga ochiq bo‘lishlariga yordam beradi. Farzandlarining muloqotga kirishishi, ya’ni ularning boshqa odamlar bilan aloqalar o‘rnatishi va muloqot qilish qobiliyati, hayotda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa. Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, ota-onalar farzandlariga muloqot qilishda yordam berishlari kerak. Ularni tinglash, fikrlarini qadrlash va suhbati davomida qo‘llab-quvvatlash juda muhimdir. Farzandlarni muloqotga kirishishga tayyorlashda izchil yondoshuv zarur bo‘ladi: ularga tinglashni, fikr bildirishni va boshqalarga hurmat ko‘rsatishni o‘rgatish lozim. Oilada bolalar bilan muloqotni yo‘lga qo‘yishning pedagogik va psixologik shartsharoitlari to‘g‘ri amalga oshirilsa, bolalarning rivojlanishi va tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ota-onalar bolalar bilan ochiq va halol muloqot qilishlari, ularni tinglashlari, rag‘batlantirishlari va ularga ishonch bildirishlari kerak.Shundagina farzand yaxshi psixologik tarbiya topadi. O‘ziga bo‘lgan ishonchi yanada ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Abdullayev Sh. Oila va bolalar tarbiyasida muloqotning ahamiyati. Toshkent: O‘zbekiston respublikasi fanlar Akademiyasi nashriyoti. 2010.
2. Karimova D. Muloqot psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti nashriyoti. 2018
3. Muxammadiyev F. Oilada bolalar bilan muloqot qilishning pedagogik usullari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. 2017
4. Raximov K. Oila psixologiyasi Toshkent: Ma’rifat nashriyoti.2011
5. Xodjayeva N. Oilada bolalar bilan muloqot qilishning psixologiyasi. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.2016

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К СТРЕССОВЫМ СИТУАЦИЯМ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ И ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Бахытжан А.Б.
Казахский национальный университет им.аль-Фараби
Докторант кафедры «Педагогика и образовательный менеджмент»
e-mail: arailym98.1998@gmail.com
Тел: +77001881098
Нургалиева Д.А.
Казахский национальный университет им.аль-Фараби
Ст.преподаватель, к.п.н кафедры «Педагогика и образовательный менеджмент»
e-mail: nur.dolores@mail.ru
Тел: +77027675044

Аннотация. Современное образование, с переходом к цифровизации и внедрением инновационных технологий, ставит перед педагогами новые вызовы. В статье

рассматриваются основные причины стресса у педагогов, возникающего в условиях быстрого освоения новых технологий и дистанционного обучения. Особое внимание уделено подготовке будущих педагогов к стрессовым ситуациям, включая развитие стрессоустойчивости и эмоциональной регуляции. Приводятся рекомендации по использованию различных методов психологической подготовки и международного опыта для успешной адаптации в образовательной среде. Подчеркивается необходимость формирования у педагогов навыков управления стрессом для эффективной работы в условиях цифровых трансформаций.
Ключевые слова: стрессоустойчивость, психологическая подготовка, цифровизация образования, инновационные технологии, стресс в образовании, педагогическая деятельность.

Образовательная сфера подвергается значительным трансформациям в связи с внедрением цифровых технологий и новых методов обучения. Это ставит перед педагогами задачу быстро реагировать на изменения и осваивать инновационные подходы в своей работе. Р. С. Немов в своём учебнике отмечает, что стресс является одним из самых распространённых аффектов в современном мире. Это состояние длительного психологического напряжения, вызванного эмоциональной перегрузкой нервной системы[1]. Этот аспект важен для подготовки будущих педагогов, поскольку стресс часто встречается в их профессиональной деятельности. Осознание его природы поможет им лучше справляться с эмоциональными нагрузками и поддерживать свою психологическую устойчивость.Процесс адаптации может вызывать стресс, который негативно сказывается как на профессиональной деятельности, так и на личном состоянии преподавателей. В условиях цифровизации особенно важно развивать у будущих педагогов умения справляться со стрессом и повышать свою стрессоустойчивость для эффективной работы.

А. Г. Маклакова в своей работе акцентирует внимание на процессе, который сопровождает развитие стресса. Автор отмечает, что основная суть стрессовой реакции заключается в «подготовительном» возбуждении организма, активирующем его для возможных физических усилий. Таким образом, можно утверждать, что стресс всегда предшествует значительной трате энергетических ресурсов, что, в свою очередь, может привести к истощению физиологических резервов организма [2]. Это утверждение важно для психологической подготовки будущих педагогов, поскольку стрессовые ситуации в их профессиональной деятельности неизбежны. Знание механизмов стресса и осознание его последствий помогут будущим педагогам научиться управлять своими эмоциональными и физиологическими реакциями, чтобы не только эффективно справляться с трудностями, но и поддерживать своё психофизиологическое состояние на должном уровне. Обучение этим аспектам в рамках психологической подготовки позволит педагогам развить навыки стрессоустойчивости и научиться предотвращать выгорание, что необходимо для долгосрочной и успешной профессиональной деятельности.

Стресс у педагогов может быть вызван рядом факторов, как внешними, так и внутренними. Одним из значимых источников стресса является необходимость непрерывного совершенствования и освоения новых технологий, что связано с цифровизацией образовательного процесса. Современные педагоги сталкиваются с ситуациями, когда требуется быстро обучаться новейшим цифровым платформам, методикам и инструментам. Переход на дистанционное обучение, повышение требований к качеству учебного контента и необходимость работать в условиях высокой цифровой нагрузки также могут вызывать стресс.

Другими важными причинами стресса являются высокие требования со стороны учебных заведений, отсутствие времени на собственное развитие и отдых, а также перегрузка работой. В условиях цифровизации преподаватели могут сталкиваться с недостаточной подготовленностью к нововведениям и технологическому обеспечению. Неопытность или низкая квалификация в работе с цифровыми инструментами часто

становятся источником беспокойства и фрустрации, что усугубляет стрессовые реакции. Также важно отметить, что в условиях онлайн-обучения педагоги теряют физический контакт с учениками, что снижает возможности для полноценной коммуникации и понимания потребностей обучающихся.

Цифровизация образования является не только основным трендом, но и значительным источником стресса для многих педагогов. Педагоги сталкиваются с необходимостью адаптировать традиционные методики обучения к новым условиям, используя онлайн-платформы и цифровые инструменты. Особенно это актуально для тех, кто не имел опыта работы с такими технологиями. В условиях быстрого перехода на онлайн-обучение стресс увеличивается из-за перегрузки информацией и недостаточной подготовки к работе с платформами, что может повлиять на качество преподавания и вызвать чувство профессиональной некомпетентности.

Кроме того, избыточная нагрузка на педагога в условиях цифровизации может проявляться в виде многозадачности. Например, необходимость одновременно следить за выполнением заданий студентами в онлайн-режиме, отвечать на электронные письма, работать с большими объемами информации и учитывать различные цифровые требования увеличивает вероятность возникновения стресса.

Перед разработкой методов профилактики важно провести психодиагностику для оценки уровня стресса и эмоционального выгорания у будущих педагогов до и после вмешательства. Выбор психодиагностических методик определяется спецификой профессиональной деятельности. Для оценки профессионального стресса и стрессоустойчивости у специалистов экстремальных профессий часто применяются такие инструменты, как многоуровневый опросник «Адаптивность» (А. Г. Маклаков, С. В. Чермянин), методика диагностики эмоционального выгорания (В. В. Бойко), шкала организационного стресса Мак-Лина, тесты Ч. Спилбергера (модификация Ю. А. Ханина), копинг-тесты Р. Лазаруса и С. Фолькмана, тест Я. Стреляу (адаптация Н. Н. Даниловой и А. Г. Шмелева), опросник SACS С. Хобфолла, тест Дембо – Рубинштейн (модификация А. М. Прихожана), скрининговый опросник AUDIT и проективные методики [3].

Для будущих педагогов выбор диагностических инструментов также зависит от необходимости оценки их стрессоустойчивости, эмоционального выгорания и адаптивных стратегий в условиях образовательной среды. Например, можно применить методику диагностики эмоционального выгорания В. В. Бойко, так как она позволяет выявить степень истощения эмоциональных и психических ресурсов, что особенно важно в условиях учебной деятельности, где педагогам часто приходится сталкиваться с высоким уровнем стресса. Эта методика, наряду с другими инструментами, поможет более точно оценить стрессоустойчивость будущих специалистов и выявить потенциальные риски выгорания, что является ключевым аспектом их профессиональной подготовки и психоэмоционального здоровья.

В ответ на вызовы, создаваемые цифровизацией и внедрением инновационных технологий, можно выделить несколько эффективных способов и подходов для снижения стресса и повышения стрессоустойчивости педагогов:

Способ	**Описание**	**Примеры методов**	**Результат**
Развитие навыков эмоциональной саморегуляции	Умение контролировать свои эмоции и реакции на стрессовые ситуации	Дыхательные упражнения - Медитация и Mindfulness	Снижается уровень стресса и повышается эмоциональное благополучие.
Обучение и тренировка стрессоустойчивости	Развитие способности справляться с трудными ситуациями, не теряя работоспособности.	- Когнитивно-поведенческая терапия- Упражнения на адаптацию к стрессу	Быстрее адаптация к нововведениям в образовательной среде.

Использование инновационных технологий для снижения стресса	Применение цифровых инструментов и платформ для организации работы и управления стрессом.	- Виртуальные тренажеры для обучения управлению стрессом- Использование обучающих приложений для педагога	Снижается уровень стресса у педагогов.
Развитие коммуникативных навыков	Повышение уверенности в общении с коллегами, студентами и родителями через цифровые каналы.	- Эффективная работа с электронной почтой и мессенджерами- Сетевые тренинги по улучшению общения в онлайн-среде	Минимизация стрессовых ситуации в межличностных контактах.
Поддержка коллег и социальных групп	Создание поддерживающей среды в коллективе.	Коллективные обсуждения и встреча с коллегами для обмена опытом- Поддержка со стороны руководства	Поддержка коллег и участие в социальных группах помогают педагогу справляться со стрессом.

Чтобы эффективно работать в условиях цифровизации и инновационных образовательных технологий, будущие педагоги должны быть подготовлены к стрессовым ситуациям, возникающим в профессиональной среде. Психологическая подготовка, включающая развитие стрессоустойчивости, является важным элементом подготовки студентов педагогических вузов.

1. Развитие стрессоустойчивости. Стрессоустойчивость — это способность эффективно справляться с трудными ситуациями, адаптироваться к изменениям и сохранять продуктивность. Для повышения стрессоустойчивости педагогам необходимо научиться не только справляться с профессиональными нагрузками, но и сохранять психоэмоциональное равновесие. Программы психологической подготовки могут включать тренинги по эмоциональной регуляции и управлению стрессом.

2. Использование технологий для поддержки стресса. Современные технологии могут быть полезными не только как инструменты для преподавания, но и как средства для снижения стресса. Например, использование онлайн-курсов и интерактивных платформ для повышения квалификации педагогов позволяет не только улучшить их профессиональные навыки, но и снижать уровень стресса, так как обучение становится более доступным и гибким.

3. Коммуникационные навыки. В условиях цифровизации и онлайн-образования особенно важно развивать навыки эффективной коммуникации в цифровой среде. Способность грамотно организовывать обратную связь с учениками, создавать комфортную атмосферу общения и поддерживать контакт с родителями и коллегами через электронные каналы связи помогает уменьшить стресс и предотвратить его накопление.

4. Методы эмоциональной саморегуляции. Развитие навыков эмоциональной саморегуляции позволяет педагогам лучше контролировать свои эмоциональные реакции и принимать более взвешенные решения в стрессовых ситуациях. Методы саморегуляции, такие как дыхательные упражнения, медитация и mindfulness, могут помочь педагогам справляться с ситуациями, которые вызывают повышенную тревогу и напряжение.

Психологическая подготовка будущих педагогов к стрессовым ситуациям, вызванным цифровизацией и внедрением инновационных технологий, имеет ключевое значение для успешной профессиональной деятельности. Важно развивать у студентов не только профессиональные знания и навыки, но и способность справляться с изменениями, адаптироваться к новым условиям и сохранять психоэмоциональное здоровье. Учитывая постоянное развитие цифровых технологий и инновационных методов в образовании, необходимо также пересматривать подходы к обучению педагогов и внедрять современные методы и практики психологической поддержки.

Литература:

1. Немов Р. С. Психология. Кн. 1. Общие основы психологии. М., 1999, с. 442
2. Марищук В. Л., Евдокимов В. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса. СПб.: Издательский дом «Сентябрь». 2001, с. 81-85.
3. Профессиональный стресс и стрессоустойчивость специалистов экстремального профиля деятельности: учебное пособие / Н. Н. Смирнова, А. Г. Соловьев, М. В. Корехова, И. А. Новикова. – Архангельск: Изд-во Северного государственного медицинского университета, 2017. – 161 с.].

RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING OLIY TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI O‘RNI

Kurbanova Gullola Baxramovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.
gullolakurbanova077@gmail.com
Ravshanov Umidjon Abdiqodir o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
rua20041999@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda zamonaviy dunyoda tobora ommalashib borayotgan "raqamli texnalogiya" tushunchasining yurtimizdagi ta’lim muassasalarida, jumladan oliy ta’limda keng joriy etilishi va uning bugungi istiqbollari to‘g‘risida so‘z boradi. Bugungi kunda ushbu tushuncha jamiyatning barcha sohasida dolarb ijtimoiy zaruriyat ekanligi ta’kidlab o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: "raqamli texnologiya", ta’lim muhiti, zamonaviy ta’lim, masofaviy ta’lim, multimedia vositalari.

Abstract: This article talks about the widespread introduction of the concept of "digital technology", which is gaining popularity in the modern world, in educational institutions of our country, including higher education, and its current prospects. Today, it is emphasized that this concept is a social necessity in all spheres of society.

Keywords: "Digital technology", educational environment, modern education, distance education, multimedia tools.

Raqamli texnologiya tushunchasi bugungi kunda barcha sohada o‘z afzalliklarini ko‘rsatib kelmoqda. Shuningdek, yurtimizda istiqomat qiluvchi barcha fuqarolar, xususan yosh bolalardan, keksa avlod vakillarigacha ko‘plab muammolarning yechimi sifatida "raqamli texnologiya" tushunchasini tilga olmoqda. Davlat va jamiyat boshqaruvi hamda ijtimoiy sohada raqamli texnologiyaning keng joriy etilishi esa samaradorlikni oshirishga bir so‘z bilan aytganda, insonlar hayotini keskin yaxshilashga olib kelmoqda. Mamlakatimiz prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ham bugungi kunda jamiyatimizdagi barcha sohalarga "raqamli texnologiya" dolzarb zaruriyat ekanligi to‘g‘risida shuni ta’kidlab o‘tadiki," Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnalogiyalari chuqur kirib bormoqda. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko‘p mablag‘ va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi

bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi"[1,45 b.].

Xo‘sh, bugun butun yer yuzini qamrab olayotgan ushbu “raqamli texnalogiya” tushunchasi asli qanday ma’noni anglatadi va bugun ta’lim muassasalarida qanday o‘ringa ega.

Raqamli texnologiya – kodlashtirilgan (raqamli signallar yordamida uzatiladigan) axborotlarni diskret holda, ya’ni uzlukli – qisqa, muayyan vaqt oralig‘ida olish imkonini beruvchi texnalogiya sanaladi.

Ta’limdagi raqamli texnologiyalar – bu raqamli texnalogiyalarga asoslangan zamonaviy ta’lim muhitini tashkil etish usuli.

Raqamli ta’lim muhiti (DSP) – ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilarini birlashtiruvchi ochiq axborot tizimlari to‘plamidan iborat raqamli makon.

Axbarot olish va foydalanish tezligi juda oshgan hozirgi kundagi ta’lim tizimida raqamli texnalogiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish hamda faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Eski ta’lim dasturlarining an’anaviy usuli o‘z navbatida ta’lim sifatining u qadar yuqori bo‘lishini ta’minlay olmagan. O‘quvchi va talabalarda qoliplashtirish va bir xillik holatini paydo qilgan. Shaxsiy mustaqilligi va kreativligi shakllanmay, o‘qituvchi va talaba nazariy bilimlar bilan cheklanib qolgan. Bugungi kunda raqamli texnalogiyalarning ta’lim muassasalari, jumladan oliy ta’limga kirib kelishi o‘qituvchi va talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini o‘sishiga qulay zamin yaratib bermoqda. Oliy ta'limga raqamli texnologiyalarning kirib kelishining ayni misoli sifatida biz ”Kredit modul” tizimini keltirishimiz mumkin. Aynan mana shu raqamli texnologiya oliy ta'limdagi shaffoflikni ta'minlash, qoğozbozlikni oldini olish hamda vaqtdan unumli foydalanish uchun joriy etilganligi hech kimga sir emas. [2,57-58 b.]

Shuningdek, yangi ta’lim tizimidagi o‘quvchi va talabalarga berilayotgan dars samaradorligini oshirishda mobil qurilmalar, elektron doskalar, kompyuter va planshetlar, simulyatsiya va virtual labaratoriya kabi shu turdagi raqamli texnalogiyalar o‘qituvchining mavzu bayonini tushuntirishi va talabaning berilayotgan mavzuni yanada kengroq tushunishida asosiy vosita bo‘lib hisoblanmoqda. Ushbu vositalar oliy o‘quv yurtlariga kiritilgan yangi ta’lim tizimi, ya’ni 60/40 dasturini yo‘lga qo‘yishda yordam beruvchi qurol hisoblanadi.

Yana shuni qayd etishimiz mumkinki, hozirda yurtimizda kundan- kunga rivojlanib borayotgan virtual o‘quv muhiti va masofaviy ta’limni ta’minlash, dasturlarda qatnashmagan talabalarga qulay imkoniyat yaratib bermoqda. Shu bilan birga, talabalar slaydlar, video-roliklar, online dars va treninglardan foydalangan holda o‘zlarining bilim, ko‘nikma va malakalarini mustaqil tarzda oshirib borishlari mumkin.

Ammo, hamma vaqt ham axbarot texnalogiyalaridan ta’lim jarayonida to‘g‘ri va samarali foydalana olinmayabdi. Bu esa ta’lim ta’lim sifatini oshirishda, ko‘zlangan natiga erishishda og‘ishishlarga olib kelmoqda. O‘qitish sifatini saqlab qolgan holda ta’limda raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun nimalar qilish kerak?

Birinchidan, albatta mamlakatimizda Internet infratuzilmasini yaxshilashimiz, mobil operatorlar tomonidan ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishimiz va eng muhimi aholining, ayniqsa talaba yoshlarni zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalarining so‘ngi yutuqlarini o‘zlashtirishga shart-sharoitlar hamda imtiyozlar yaratib berishimiz lozim.

Ikkinchidan, o‘quv jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish va axborot resurslari, o‘qitish vositalari va masofaviy o‘qitish texnologiyalarini rivojlantirish, ijodkor talabalarni universitetni raqamlashtirish loyihalariga jalb qilish bilan oliy ta’lim muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga o‘zgartirish kiritish bo‘yicha vakolatli organlarga takliflar berish, yuqori samaradorlikka ega raqamli qurilmalar bilan jihozlangan tuzilmalar, o‘quv xonalari,laboratoriyalar,mediastudiyalar va boshqalarni o‘z ichiga olgan markazlarni tashkil etish hamda unda orttirilgan tajribani O‘zbekistonning barcha oliy ta’lim muassasalarida qo‘llash.

Uchinchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish.

To‘rtinchidan, interfaol taqdimot tizimlaridan foydalanish, ma’ruza va seminar darslari uchun internet bilan bog‘liq holda interfaol va multimediali taqdimotlarni ishlab chiqish kabi mavzular bo‘yicha o‘qituvchilarning malakasini oshirish uchun kurslarni tashkil qilish va o‘tkazish.

Beshinchidan, real vaqt rejimida interfaol taqdimot tizimlari,video- konferensaloqa tizimlari, virtual zallar, elektron resurslardan foydalanib istalgan vaqtda masofaviy o‘qitish jarayonini amalga oshirish.

Oltinchidan, texnologiyalar, virtual voqelik, kengaytirilgan voqelikdan foydalanish hamda didaktik materiallar va tajriba dizaynlarini ishlab chiqishda 3D printerini qo‘llash, raqamli didaktika va raqamli ta’lim modellarini qo‘llash, o‘qituvchilar va talabalar uchun loyihalar, diplom ishlari, ilmiy izlanishlar va boshqalarini muhokama qilish uchun ilmiy veb-saytlar ishlab chiqish lozim. Bu vazifalar yo‘lga qo‘yilar ekan har qanday sohada, xususan ta’limning barcha turlarida yuqori sifat o‘zgarishlariga erishishimiz, jahon axbarot makonida yetuk mutaxasis kadrlarni yetishtirib chiqara olishimiz mumkin. Biz ta’lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun texnalogiyalardan manfaatli oydalanish imkoniyatini yaratishni istadik. [3, 54-59 b.]

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, raqamli texnalogiyalardan o‘z o‘rnida foydalanish, mamlakatimiz ta’limini rivojlangan davlatlar ta’limi qatoriga qo‘sha olishi mumkin. Shunday ekan raqamli texnalogiyalarning ta’lim muassasalariga, jumladan oliy ta’limda qo‘llanishi yetishib kelayotgan mutaxassis kadrlarni uzoq muddatli malaka asosida emas, balki qisqa muddatda bilim, ko‘nikma va malakalaga ega holda jamiyatga yetishtirib chiqarishda asos bo‘lib xizmat qilmoqda desak adashmagan bo‘lamiz. Axborot asri bugun shuni talab qilar ekan, bunday qulayliklar bilan har bir shaxs jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, Vatani va xalqi oldida mardanovor turib, ishonchini oqlashi hamda bugun ta’lim sohasida ham O‘zbek farzandi nimalarga qodir ekanini ko‘rsatib berishi lozim va shartdir!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PF-60-son Farmoni.
2. D.Baxraminova. Ta’lim tizimida axborot texnalogiyalarini qo‘llashning ilmiy pedagogik masalalar; 6-tom 3-son/ 2022-yil/15-mart.
3. https://bestpublication.org/index.php/pedg/issue/view/81
4. https;//uza.uz/o/politics/ubekistin-respublikasi-prezidenti-rziyoyevningoliy-25-01-2020.

MAKTABGACHA TA’LIMDA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ZARURATI

Niyozova Gulnoza Baxtiyor qizi,
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning zamonaviy istiqbollari, ularning ta’lim-tarbiya jarayonidagi o‘rni hamda pedagogik samaradorligi yoritilgan. Axborot texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etish orqali mashg‘ulotlarni individuallashtirish, bolalarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va axborot madaniyatini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, elektron ta’lim resurslari, kompyuterli ta’limiy o‘yinlar, interfaol ta’lim.

Abstract. The article discusses the modern prospects for the use of information and communication technologies (ICT) in the preschool education system, their role in the educational process and pedagogical effectiveness. The possibilities of individualizing classes, developing children's cognitive activity, independent thinking, creativity and information culture through the introduction of information technologies into the educational process are analyzed.

Keywords: Information and communication technologies, preschool education, digital technologies, electronic educational resources, computer educational games, interactive education.

.

Bugungi kunda barcha ta’lim muassasalari, shu jumladan maktabgacha ta’lim tashkilotlari zamonaviy axborot kommunikasion texnologiyalari bilan jihozlanmoqda. Bu esa, tarbiyachi-pedagoglarning o‘z mehnati faoliyatiga yangicha yondashuvini, mashg‘ulot o‘tish jarayonida bolalarni bilim, malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ularni tushunarli va qiziqarli shaklda tashkil etishda zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalaridan samarali foydalanish zaruriyati paydo bo‘ladi.

Birinchidan, an’anaviy o‘qitish tizimi, aytish mumkinki, yozma va og‘zaki so‘zlarga tayanib ish ko‘rishi tufayli “axborotli o‘qitish” sifatida tavsiflanadi, chunki o‘quvchi faoliyati birgina o‘quv jarayonining tashkilotchisi sifatida emas, balki nufuzli bilimlar manbaiga aylanib borayotganligini ta’kidlagan holda baholanmoqda.

Ikkinchidan, ilmiy-texnik taraqqiyotning rivojlanayotgan bosqichida axborotlarning keskin ko‘payib borayotganligi va ulardan o‘qitish jarayonida foydalanish uchun vaqtning chegaralanganligi, shuningdek, yoshlarni hayotga mukammal tayyorlash talablari ta’lim tizimiga yangi texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda.

Mamlakatimiz ta’lim kengliklarida ro‘y berayotgan tub burilishlar har bir ta’lim muassasasida didaktika sohasini jonlantirishni talab etai, yangilikni joriy etish yo‘li esa har doim murakkab va uzoqdir. Komil ishonch bilan aytish mumkinki, yangi axborot texnologiyalari yaqin yillar ichida didaktik yangilikka kirishishning asosiy manbai bo‘lib qoladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari, o‘quv-tarbiya jarayonlarining barcha bosqichlarini jadallashtiradi. Bunda axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida, ta‘lim jarayonining sifati va samaradorligi ortishi, o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashuvini, fanlararo aloqalarning chuqurlashuvini kuzatish mumkin. Didaktika nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etadigan, axborot texnologiyalarini joriy etish orqali samaradorlikka erishiladigan metodik maqsadlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- O‘qitish jarayonini individuallashtirish va differentsiyalash;
- Teskari aloqa bilan o‘quv faoliyati nazoratini olib borish;
- O‘z-o‘zini nazorat qilish;
- O‘quv materialini o‘zlashtirish jarayonida mashq qilish va mustaqil tayyorgarlikni tashkil etish;
- O‘quv vaqtini tejash;
- O‘quv axborotlarni kompyuter orqali vizuallashtirish;
- O‘rganilayotgan hodisa va jarayonlarni modellashtirish;
- Kompyuterda laboratoriya mashg‘ulotlarini bajarish;
- Axborot ma’lumotlar bazasini yaratish va undan foydalanish;
- O‘qishga qiziqishni orttirish;
- O‘quvchini o‘quv materialini o‘zlashtirish strategiyasi bilan qurollantirish;
- Fikrlashni rivojlantirish;
- Optimal qaror qabul qilish malakasini shakllantirish;
- O‘quvchida axborot madaniyatini shakllantirish.

Maktabgacha ta’im tashkilotlarida ta’lim jarayonida yangi kompyuter va axborot kommunikatsion texnologiyalari vositalarining joriy etilishi, pedagog-tarbiyachilarning axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish bilan birga ularning mashg‘ulotni tashkil etish jarayonidagi o‘rni, vazifalari va rolini o‘zgartiradi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilariga ta’lim berishda axborot texnologiyalaridan foydalanish ancha nozik masala hisoblanib, ko‘plab munozaralarga sabab bo‘lmoqda.

Lekin shunga qaramay maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularni har tomonlama yetuk inson bo‘lib, ya’ni intellektual qobiliyatlarini rivojlanishida kompyuter texnologiyalari vositalaridan foydalanish o‘zining ijobiy samarasini bermoqda. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida axborot texnologiyalaridan tarbiyalanuvchilarning badiiy-musiqiy faoliyatini, matnlarni o‘qish, rasmlarni ko‘rish va ajrata bilish tasavvurlarini kengaytirish, kompyuterli o‘yin dasturlari orqali fikrlash va mustaqil qarorlar qabul qilish bilim, malaka va ko‘nikmalarini shakllantirishda keng foydalanilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi uchun mo‘ljallangan barcha kompyuterli o‘yin dasturlarining hammasi ham ta’lim jarayonida o‘z samarasini beravermaydi. Shuning uchun ham kompyuter o‘yinlarini tanlash va ulardan foydalanish uchun jiddiy yondashuv va e’tibor kerak bo‘ladi. Kompyuterli o‘yin dasturlari shunday yaratilgan bo‘lishi kerakki, unda bajariladigan har bir harakat bolalar tomonidan to‘g‘ri qabul qilinishi, bajarilishi va tasavvur etilishi hamda qobiliyatlarini rivojlantirishi lozim. O‘yin dasturidagi har bir harakatni bola tushuna olish, uni qanday bajarish kerakligini o‘ylash va amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim.

Bundan tashqari maktabgacha ta’lim tashkilotlariga tarbiyalanuvchilarni axborot texnologiyalari bo‘yicha boshlang‘ich savodxonligini ham oshirish mumkin, ya’ni kompyuterning umumiy tuzilishi, asosiy qurilmalari to‘g‘risida umumiy tushunchalarni, klaviaturadan foydalana olish malakalarini hosil qilish mumkin. Bu bolalarni kompyuter o‘yinlaridan foydalana olish bilim va ko‘nikmalarini shakllanishida asosiy omil bo‘lib hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kompyuterli o‘yin dasturlaridan foydalanish bolalarda bir qancha pedagogik-psixologik funktsiyalarni amalga oshiradi va shakllantiradi:

- Bolalarning fikrlash qobiliyatini oshiradi;
- Bola bir vaqtning o‘zida ham ko‘radi, ham eshitadi;
- Mustaqil harakat qilish imkonini beradi;
- Insonlar bilan qanday munosabatda bo‘lishni o‘rgatadi;
- O‘z-o‘zini nazorat qilishni shakllantiradi.

Kompyuterli o‘yin dasturlaridan tashqari maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun kompyuterli nashrlar, shu jumladan virtual laboratoriya, ijodiy ishlanmalar, virtual sayohatlar va boshqa elektron axborot resurslari yaratilmoqdaki, ulardan foydalanish bugungi kunda o‘z samarasini ko‘rsatmoqda.

Axborot texnologiyalari vositalaridan maktabgacha ta‘lim tizimini boshqarishda foydalanishning samaradorligi tarbiyachi-pedagoglarning ta’lim jarayoniga shu texnologiyalarni qo‘llashga oid bilim, malaka hamda ko‘nikmalarining darajasi va tajribasiga ham bog‘liq bo‘ladi. Boshqacha aytganda, maktabgacha ta’lim tizimida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan mukammal foydalanish uchun asosiy e’tibor, eng avvalo, zarur bo‘lgan sharoitni yaratish hamda ta’lim-tarbiya jarayonlarida zamonaviy elektron axborot va uslubiy resurslaridan samarali foydalanishga qaratilishi lozim.

ADABIYOTLAR:

1. Hamdamov R. Begimqulov U, Tayloqov N. Ta’limda axborot texnologiyalari o‘quv qo‘llanma. O‘zME davlat ilmiy nashriyoti. -T.: 2010, -120 b.
2. Toshtemirov D.E., Niyozov M.B., J.D.Saidov Ta’limda axborot texnologiyalari o‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2020. -292 b.
3. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Maktabgacha ta’lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (o‘quv-uslubiy qo‘llanma). - Qarshi: Nasaf, 2011. - 257 b.
4. Begmatova N.X. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining ta’lim-tarbiya jarayoniga multimediaga asoslangan kompyuter o‘yinlarini qo‘llash // Zamonaviy ta’lim 2022, 3(112), 59-67 b.

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA INNOVATSIYALARNI TIJORATLASHTIRISH MODELLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Mirzayev Djamshid Turdaliyevich
Guliston davlat universiteti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi, PhD
Email: mirzjamshid.003@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida texnologiyalar transferini yo‘lga qo‘yish, texnologiyalarni tijoratlashtirishning xorijiy modellari va ulardan mamlakatimiz oliy o‘quv yurtlarida foydalanish masalalari tadqiq qilingan.

Tayanch so‘zlar: *Innovatsiya, innovatsiyalar transferi, innovatsiyalarni tijoratlashtirish, innovatsion model, innovatsion tizim, innovatsion infratuzilma.*

Abstract: This article examines the issues of technology transfer in higher education institutions, foreign models of technology commercialization and their use in higher education institutions of our country.

Keywords: *Innovations, innovation transfer, innovation commercialization, innovation model, innovation system, innovation infrastructure.*

Innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish borasida turli oliy o‘quv yurtlari tomonidan foydalaniluvchi yondashuvlarning turli-tumanligiga qaramasdan, tijoratlashtirish modellarining ikki tipini ajratib ko‘rsatishimiz mumkin [1]:

1. ***CHiziqli (jarayonli)*** model vazifa va topshiriqlarning qadamba-qadam bajarilishini ko‘zda tutadi. Ba’zi bir holatda bunday modellar ishlanmalarni muvaffaqiyatli tijoratlashtirish imkoniyatlarini oshirish uchun bir vaqtda bajarilishi lozim bo‘lgan ishlarning bir-birini to‘ldiruvchi sohalarini o‘z ichiga olgan parallel jarayonlarni ishga tushirishni nazarda tutadi.

2. *Funksional model muhim hodisa va jarayonlarni birlashtiradi va ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklarni aks ettiradi.* 1995 yilda X.Rendall Goldsmit [1] tomonidan ishlab chiqilgan va innovatsiyalarning tijoratlashtirilishini ta’min etuvchi ularning texnik jihatlari bilan bozor-biznes jihatlarining o‘zaro uyg‘unligini aks ettiruvchi chiziqli modellardan birini ko‘rib chiqamiz. Mazkur model g‘oyaning yaratilishidan tortib uning rivojlanishigacha, startap yoki spinofflarni yaratish va ishga tushirishdan tortib, ixtirochi va investorlarning loyihadan chiqib ketishigacha bo‘lgan barcha jarayonlarni qamrab oladi. Model mahsulot hayotiy siklining tadqiqotlarni o‘tkazish, tadqiqotlarni texnik jihatdan amalga oshirish, rivojlantirish, joriy qilish, o‘sish, yetuklik kabi bosqichlaridan tashkil topadi. Mazkur model loyihani turli nuqtai nazarlardan qarab chiqish lozimligini ko‘rsatadi:

1) **texnik nuqtai nazardan:** loyihani texnik jihatdan amalga oshirish imkoniyatlarini tahlil qilish, ishchi model, laboratoriya namunasi, tajriba namunasini baholash va sinovdan o‘tkazish, kichik partiyali, keng ko‘lamli ishlab chiqarish uchun testlarni o‘tkazish va uni hayot siklining barcha bosqichlarida qo‘llab-quvvatlash;

2) **bozor nuqtai nazaridan:** muayyan bozorga kirish va chiqish borasidagi xavf va to‘siqlarni tahlil qilish, iste’molchilarni, raqobatchilarni aniqlash, bozor hajmini baholash, marketing strategiyasini shakllantirish, muayyan maqsadli guruhlar bo‘yicha test o‘tkazish, shuningdek mijozlar va hamkorlarning qoniqishlarini baholash, savdo kanallarini kengaytirish, yangi bozorlar va yangi mahsulotlarni tahlil qilish;

3) **ishlab chiqarish nuqtai nazaridan:** tanlangan model asosida potensial tijoratlashtirish va daromad olish modellarini baholash, rivojlanishning turli bosqichlarida moliyalashtirish sxemalari va manbalarini tahlil qilish, jumladan xodimlarni yollash va o‘qitishni e’tiborga olgan holda biznes-reja va tashkiliy tuzilmani shakllantirish, loyihaning har bir bosqichida biznesni rivojlantirish monitoringi.

Goldsmit modeli mutlaqo yangi g‘oyalarni tijoratlashtirish uchun ko‘proq mos keladi va mavjud mahsulot, xizmat va jarayonlarni [2] bosqichma-bosqich modernizatsiya qilishni nazarda tutuvchi inkremental innovatsiyalar uchun mos kelmaydi, degan qarashlar ham mavjud. Goldsmitning o‘zi esa, modelni loyihani rivojlantirishga imkon beruvchi aniq chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish, axborot va texnik ko‘mak ko‘rsatishga bo‘lgan ehtiyojlarni aniqlashtirish, loyihani qayta ishlash uchun talab qilinuvchi xarajatlarga oydinlik kiritish va loyihani amalga oshirish uchun talab etiluvchi mablag‘lar miqdorini bashoratlash maqsadida ishlab chiqilgan va ko‘rsatmalar ketma-ketligidan tashkil topgan “taktik model” sifatida baholaydi [3].

Rotvell va Zegfel’dning chiziqli modeli tijoratlashtirish jarayonining tarkibiy qismlari va ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik mexanizmini aks ettiruvchi blokli diagrammani ifoda etadi.

Goldsmit modeli kabi mazkur model ham izchillik tavsifiga ega bo‘lsada, bunda ishlanmaning texnik tomoni asosiy o‘rin tutadi, unga bir tomondan o‘zgarib boradigan bozor ehtiyojlari ta’sir ko‘rsatsa, ikkinchi bir tomondan esa texnologiyalarning rivojlanishi katta ta’sir ko‘rsatadi. Bu modelda ishlab chiqarish masalalari yodga olinsada, lekin batafsil ko‘rib chiqilmaydi hamda texnik, ishlab chiqarish va bozor omillarining batafsil ro‘yxati ham

keltirilmaydi. Vaqt o‘tib borishi bilan ishlanmalarni tijoratlashtirishdan tushumlar va pul sarflarining o‘zgarishi grafik tarzda aks ettirilgan tijoratlashtirishning Endryu va Sirkin chiziqli modelini ko‘rib chiqamiz [4].

Ordinatalar o‘qida mahsulotni tijoratlashtirishdan olingan mablag‘lar aks ettirilgan. Abssissalar o‘qi tijoratlashtirish jarayonining ketma-ket, ya’ni g‘oyani hosil qilishdan to uni amalga oshirishgacha bo‘lgan bosqichlarni ifodalaydi. Endryu va Sirkin modeli ishlanmalar bilan bog‘liq xarajatlarni qisqartirish maqsadida mahsulotni iloji boricha tezroq bozorga olib chiqish muhimligini, foydalilik va investitsiyalarning tezda qoplanishiga erishish borasida sotish hajmlarini muttasil oshirib borish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga modelda mahsulotni bozorga olib chiqqandan keyin ham reklama marketing, texnik qo‘llab-quvvatlash orqali qo‘llab-quvvatlash zaruriyati va mahsulotni yaxshilash borasidagi ishlarni to‘xtatmaslikka alohida e’tibor qaratiladi. Mazkur model aniq hatti-harakatlar tartibini belgilab bermasada, ixtirochilar va investorlar e’tiborini tijoratlashtirish jarayonining iqtisodiy jihatlariga qaratadi va quyidagi oddiy: loyihani amalga oshirish vaqt, mablag‘ va hatti-harakatlarni amalga oshirishga arziydimi? degan savolga javob izlab topishni taqozo qiladi [5].

Model doirasida olimlar tomonidan loyihaning dastlabki bosqichida texnik, moliyaviy va marketing ekspertizasini amalga oshirishga qodir bo‘lgan ekspertlarni jalb qilish orqali g‘oyalarning tijorat salohiyatini aniqlash, shuningdek, g‘oyani yanada takomillashtirishdan so‘ng — potensial litsenziatlar va investorlarga taqdim etish jarayonlari qo‘llab-quvvatlanadi. Agar pirovard natijada intellektual faoliyat natijalarini tijoratlashtirish imkoni bo‘lmasa, ular ixtirochiga qayta topshiriladi.

Texnologiyalar transferining zamonaviy xorijiy tajribasini o‘rganish va moslashish zaruriyati mamlakat ilmiy-texnik kompleksi rivojlantirishning eng muhim vazifalaridan biri xisoblanadi. Ma’lumki, so‘nggi yillarda O‘zbekistonda xam bu boradagi ishlarni jadallashtirishga qaratilgan qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Yangi ishlab chiqarish texnologiyalarini kengaygirish uchun rivojlangan mamlakatlar amaliyotidagi ilg‘or tajribalardan kelib chiqib ularni qiyosiy va taxliliy o‘rganish asosida davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan va yo‘naltiriladigan texnologiyalar transferi tizimini (TTT) tartibga soluvchi yangi bozor sektorini yaratish zarur.

ADABIYOTLAR:

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. “Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents” International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. https: econferencezone.org July 15th 2022 45-48 p
https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от
https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217

3. Мирзоев, Д. (2022). “Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi.” Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от
https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218.

4. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta‘sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer

5. Mirzayev Jamshid Turdialiyevich. “Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth” / INTELLECTUAL EDUCATION

TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.
https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386
6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350
https://www.proquest.com/openview/c0c46eaeba7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897
7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109
8. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109

ANIQ FANLARNI O‘QITISHDA ILG‘OR PEDAGOGIK VA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

T.Q.Xojiyev
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
“Amaliy matematika va kompyuter tahlili”
kafedrasi katta o‘qituvchisi
e-mail: tojiddin542018@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada aniq fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiya-lardan foydalanish bilan bir qatorda an’anaviy o‘qitish texnologiyalaridan foydalanish ham katta ahamiyatga ega ekanligi va bunda uchraydigan ba’zi bir muammolarni hal qilish uchun fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: algoritm, massivlar, ro‘yxatlar, fayllar, izlash, saralash, kompyuter xotirasi, hisoblash vaqti, an’anaviy va kompyuter texnologiyari.

Abstract. The article considers that in addition to the use of innovative technologies in teaching specific subjects, the use of traditional learning technologies and the solution of some of the problems that arise in this case is of great importance.

Keywords: algorithm, arrays, lists, files, tracing, sorting, computer memory, computing time, traditional and computer technologist.

Ta’lim sohasida ko‘p yillik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, aniq fanlarni o‘qitish boshqa fanlar bazasida olib borilishi bois, fanlararo uzviylik mavjud va bunga albatta e’tibor berish kerak bo‘ladi. Jumladan:

- odatda mavzulardagi ba’zi bir atamalarning umumiy nomlanishidan boshlab, toki ta’riflarigacha ularning umumiy mazmunni beradigan qulay shakllarda ifodalashga harakat qilish;
-mashg‘ulotni uning tadbiqi bilan asoslagan holda boshlash va davom etish;
- natijaga erishish va uni tahlil qilish, umumlashtirish, o‘tilgan mashg‘ulotni va uning eng asosoiy qismini qolipga tushirgan holda yakuniy xulosalash.

Masalan, mana shu bosqichlar ketma-ketligini O‘zMU ning Amaliy matematika yo‘nalishida o‘qitilayotgan ixtiyoriy fanda kuzatish mumkin. Shu jumladan, 3-semestrda o‘qitilayotgan “Algoritmlar va berilganlar strukturasi” fanini o‘qitishda ham. Aniq fanlar qatoridagi bu fan ham darsda berilgan ma’lumotlarni talabalardan yodlab olmaganligini tasdiqlovchi bilimni, qo‘yilgan masalani to‘g‘ri bajarishga qaratilgan harakatlarni va o‘rganilgan mavzuni to‘liq asoslay olishlarini nazorat qilishga yo‘naltirilgan joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar yordamida amalga oshiriladi. Aniq fanlarni o‘qitishdagi yana bir umumiylik shundan iboratki,

osta-sekinlik bilan murakkablashib borishga asoslangan bu fan mavzulari umumlashtirishga yo‘naltirib boriladi. Barcha mavzular biror boshqa bir fan muammolari bilan uzviy bog‘langan holda olib borilishi talab qilinadi. Shuning uchun ham, bu fan o‘quv rejadagi 1-2- semestrlarda o‘tilgan “Matematik analiz”, “Diskret matematika” va “Algoritmik tillar va dasturlash” kabi fanlardan keyin qo‘yilgan.

Shunday qilib, “Algoritmlar va berilganlar strukturasi” fani bo‘yicha reja asosidagi dastlabki mashg‘ulotlar davomida, talabalarda masalaning qo‘yilishi va uning yechilishi bo‘yicha boshlang‘ich tushunchalar paydo bo‘ladi. Buni eng oddiy algoritm tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lgan tarixiy ma’lumotlardan boshlab, berilgan ikkita natural sonning eng katta umumiy bo‘luvchisi(EKUB)ni topish kabi oddiy misollar uchun algoritm tushunchasi rasmiiylashtirib boriladi. Xuddi shu tarzda berilgan *a*, *b* va *c* sonlarini o‘sish (yoki kamayish) tartibida joylashtirish masalasidan boshlab, nihoyatda katta o‘lchamdagi massivlar, ro‘yxatlar va fayllar shaklidagi berilganlarning xotiradan egallaydigan joylari va masala mohiyatiga ko‘ra natijaga olib keladigan amallar soniga bog‘liq bo‘lgan hisoblash vaqtining tobora o‘sib borishi tabiiy, albatta. Bulardan oqilona foydalanish esa berilganlarning strukturasiga bog‘liq bo‘lgan kompyuter xotirasini tejash va hisoblash vaqtini qisqartirish usullarini aniqlash va ularni tahlil qilish zaruriyatiga olib keladi. Masalan, massiv ko‘rinishida biror turda ifodalangan berilganlarning xotira bilan ishlashda masala mohiyatidan kelib chiqqan holda, ularning turi yoki struturasi asosiy o‘rinni egallashidan tashqari, algoritmning bajarilish vaqtini tejash bo‘yicha ham mavjud usullarni tahlil qilish orqali ulardan samaralisini tanlash g‘oyalari nihoyatda katta ahamiyatga ega. Bunday ishlar berilganlarni tartiblash va izlash masalalarida juda ko‘p uchraydi. Qolaversa, mashg‘ulotlarda tariblash (saralash) va izlashga oid bir qancha usullar, ularning murakkablik tartiblarini asimtotik baholashlar orqali o‘rganish va qo‘llashlar bo‘icha zarur ma’lumotlarni berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Albatta, bunday katta muammoli mavzularni ma’ruza yoki amaliy mashg‘ulot soatlarida ochib berish va ularni real jarayonlarga qo‘llashga yo‘naltirish uchun misollar juda ko‘p. Juda bo‘lmaganda, telegramdagi kerakli dorilarni izlash bo‘yicha mavjud bo‘lgan Arzon Apteka(AA) saytini keltirish mumkin, qaysiki kerakli dori nomini kalit sifatida kiritish orqali uni aptekalar bazasidan izlash va topilsa uning qaysi joydagi aptekada borligi(manzili), telefon raqami va hattoki narxlari bilan yozilgan ma’lumotga ega bo‘linadi. Mana shunga o‘xshagan jonli misollar orqali darsni olib borish mumkin va shart. Lekin talabalarning o‘zlari bu kabi mavzularga oid bo‘lgan ishlarni toki o‘z qo‘llari bilan mustaqil ravishda bajarib ko‘rmaganlaricha kerakli natijani olish ancha qiyin kechadi

Ma’lumki, “Algoritmlar va berilganlar strukturasi” fanida isbot talab qiladigan teorema va lemmalar juda kam bo‘lishiga qaramasdan, talabalardan mantiqiy algoritmik fikrlashlar talab qilinadi. Masalan, Chorch tezisi, graflar nazariyasi bo‘yicha ham xuddi shu singari isbot talab qiladigan mavzular ko‘p bo‘lmasada mavjud bo‘lib, bunday isbotlar evristik yondashishga ko‘proq yo‘naltiriladi. Bular esa isbotni izlashga oid quyidagi talablardan iborat:

- tezis yoki teorema shartini tahlil qilish;
- isbotlashga oid gipotezalarni ayta olish.

Isbotlashga olib keladigan malaka sifatida esa quyidagilarni aytish mumkin:

- aqliy fikrlashlar;
- o‘z mulohazalarini asoslay olish.

Bu fan tarkibida oddiy massiv yoki ro‘yxat elementlari orasidan maksimal (yoki minimal) qiymatga ega bo‘lgan hadni aniqlashdan boshlab, biror elementni izlash, elementlarni o‘sish (yoki kamayish) tartibida joylashtirish kabi amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan masalalar ham ko‘p uchraydi. Bunday masalalarni yechish uchun mo‘ljallangan tegishli izlash va saralash algoritmlari asosida biror algoritmik tilda yozilgan dastur bajarilganda vujudga keladigan vaqt va xotira muammosi paydo bo‘ladi. U ham bo‘lsa, hisoblash uchun zarur bo‘lgan vaqtni va xotirani tejash bo‘yicha qo‘yiladigan talablar asosida har xil metodlarni tahlil qilishlardan iboratdir. Bularni dars jarayonida talabalarga yetkazish uchun ma’lum bir pedagogik va kompyuter texnologiyalaridan o‘z o‘rnida foydalanish- mashg‘ulot samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri bo‘lib

hisoblanadi, lekin bu yagona usul emas. Chunki, shunday vaziyatlar ham bo‘ladiki, masalan elektrning bo‘lmay qolishi, proyektorda ro‘y berishi mumkin bo‘lgan texnik kamchiliklar, yoki dasturiy manbalarda uchrab turadigan muammolar natijasida an’anaviy usullardan, ya’ni bo‘r, latta va doskadan foydalanmaslikning iloji yo‘q. Qizig‘i shundaki, bunday “doskali” o‘qitish hollarida mashg‘ulot xonasining yorug‘ligi talab qilinishi tabiiy, lekin kompyuter texnologiyalari yordamida “proyektorli” o‘qitish jarayonida esa xonaning ma’lum bir meyorda qorong‘iroq bo‘lishi ham talab qilinadi. Bu holat barcha ma’ruza va amaliy mashg‘ulot o‘tkazilishi rejalashtirilgan auditoriyalar uchun taalluqlidir.

Ko‘p hollarda ta’lim dargohlaridagi bunday nomutanosiblik mashg‘ulot sifatiga keskin ta’sir qiladi. Bu xuddiki, yozib bo‘lmaydigan darajada “yaltiroq doskali” auditoriyada dars o‘tish holatiga o‘xshab, ekranda talabalarga ko‘rinmaydigan slaydlar bilan “berilib” dars o‘tishga o‘xshab ketadi. O‘quv xonalarining o‘quv jarayoniga bunday tayyorgarligi juda katta mablag‘ talab qilmasada, lekin o‘z yechimini kutayotgan xonalar uchrab turadi. Mana shu singari holatlarda hattoki, o‘qituvchilarning o‘zlari tomonidan doskadagi yoki ekrandagi ma’lumotlarni yaxshi ko‘ra olmayotgan talabalar uchun telefonlari yordamida “yozib” olishlariga ruxsat bermaslikning iloji yo‘q. Mana shunday vaziyatlar talabalarning o‘qituvchi ovozini eshitish imkoniyatiga ega bo‘lishsada, lekin unga e’tiborsizliklarini va faqat vaqt-vaqti bilan rasmga tushirib olish, so‘ngra uni telegramga kirib ochib ko‘rish va uning davomidan atigi bir-ikkita xabarlarga chalg‘ib qolganini talabaning o‘zlari ham “bilmay” qolishadi.

Ko‘rinib turganidek, jarayon juda oddiy bo‘lib, auditoriya yoki o‘qituvchining mashg‘ulotni tashkiliy tomoni bo‘yicha yuzaga kelgan nomutanosibligi natijasida boshlandi, bu esa osta –sekin odatiy holga aylanishi, ya’ni auditoriyadagi ko‘rish darajasi mavjud bo‘lgan joylarda o‘tirgan boshqa talabalar uchun ham asoslangan yaxshigina bir bahona bo‘ladi va ular ham “telefonist"ga aylanib qolishadi. Bularni ko‘rib turgan auditoriyalardagi kameralar esa, faqat yozib olish bilan ovora, tahlilni esa kerak bo‘lganda buyurtmaga ko‘ra amalga oshirishga yordam beradi.

Talabalarning mana shunday telefonlarga bog‘lanib qolishlari 2019-yildagi pandemiya paytlaridagi masofaviy ta’limdan boshlanishi sabab bo‘ldi deb aytish mumkin, chunki o‘shanda hamma ota-onalar ham farzandlarining uyda qolib o‘qishlari uchun ularga yaxshi telefon va hattoki kompyuterlar ham olib berib sharoit yaratib berishdi. Qolaversa, aynan mana shu paytdan boshlab talabalarning masofaviy ta’limga o‘rganib qolganliklarini navbatdagi anomal sovuqlar yana esga tushirdi va buni yanada rivojlantirdi desak to‘g‘ri bo‘ladi.

Ertaklarga aylanib borayotgan bir zamonlardagi doskaga harflarni chiroyli qilib terib yozadigan ustozlarni, darsda katta diplomat sumkalarga darsliklarni, konspekt yozish uchun umumiy daftarlarni solib yurgan talabalarni, darslarga tayyoranish uchun joylari va kitoblari yetishmayotgan o‘quv zallari esdan chiqmaydi. Darsda konspekt yozmayotgan talabani uchratish qiyin edi. Chunki, o‘zbek tilidagi adabiyotlarning judayam kamligidan tashqari, texnik vositalar ham bu darajada rivojlanmagan bo‘lsada, karton qog‘ozga chizilgan ko‘rgazmali qurollardan foydalanilar edi. Shuning uchun ham yaxshi yozilgan konspektning va uning egasini hurmati ancha baland edi, ayniqsa sessiya paytlarida.

Sessiya natijasi har doim g‘alati qonuniyatga ega bo‘lib, u ham bo‘lsa bir nechta guruhli potoklardagi imtihon baholarining kun sayin yaxshilanib borar edi. Sababi shundaki, 1-kuni tushgan imtihon biletlaridagi savollar keyingi guruhlar uchun belgilangan kunlardagi imtihon topshiruvchi guruh talabalari uchun juda ham kerakli ma’lumot bo‘lib hisoblanardi. Bularni imtihon topshirib chiqqan talabalardan so‘rab olish uchun hamma talabalar harakat qilardi. Ularni asosan qaysi savol va qanday misol tushgani, qanday javob bergani va bunga o‘qituvchining munosabati qiziqtirardi. Bulardan xulosa chiqargan talabalar bilmaganlarini o‘rganish bilan bir qatorda, bilganlarini yanada yaxshiroq bilib olishga intilishardi va shularning natijasida baholar ham yaxshilanib borardi. Albatta, ta’lim sohasidagi har bir yaxshi harakat inobatga olinganda va qadrlangandagina unga nisbatan havas qilib, harakat qiladiganlar soni va o‘z-o‘zidan ta’lim sifati ham ortib boradi. Yuqorida aytilganidek, o‘sha davrlarda a’lo, yaxshi va uch bahoda o‘qiydigan talabalar uchun belgilangan stipendiya miqdori va qayta topshiruvchi talabalarning semester davomida stipendiya olish imkoniyatidan mahrum qilinishlari, yoki hattoki bitta imtihondan

qarzdor bo‘lgan talabalarni talabalik safidan chiqarishlar ham o‘ziga xos ahamiyatga ega ediki, talaba 4-5 yil qiynalib yurmasdan o‘z yo‘lini ertaroq topib olishi mumkin edi.

Hozirgi davrda xalqimizning ijtimoiy holatida va ta’lim tizimida nisbatan juda katta va maqtovga loyiq o‘zgarishlar bo‘ldiki, buni deyarli hamma biladi. Ayniqsa, ta’lim sohasidagi kompyuterli va zarur proyektorli xonalarining sonini oshayotganligini va shu bilan bir qatorda, o‘qishga qabul qilinayotgan abituriyentlarning soni ham tobora oshib ketayotganligidan xursand bo‘lsa arziydi.

Bunday ijobiy o‘zgarishlarni hattoki, talabalarning qo‘llarida juda katta imkoniyatlarga ega bo‘lgan oxirgi rusumdagi telefonlarning paydo bo‘lganligidan ham bilib olish mumkin. Ayniqsa, nazorat ishlari olinayotgan paytlarda buni yaqqol kuzatish mumkin, qaysiki mashg‘lotlar paytida konspekt yozmaydigan, lekin telefonda rasmga olib qo‘yilgan dars mavzularini qachondir ishlatadigan payt kelishi aniqligini talaba oldinroq bilgan. Nazorat paytlarida telefonlarning yig‘shtirib olinishi bilanoq, ijaraga olingan ikkinchi telefonlar ham paydo bo‘lmoqda. Ta’lim tizimidagi bunday holatlarning shu ketishda davom etishi qanday natijalarga olib kelishi mumkinligini chuqur tahlil qilish orqali, bunday salbiy holatlarning oldini olish uchun tegishli chora-tadbirlarni tezroq ishlab chiqish va uni qo‘llash maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Hammaga ma’lumki, bizning kelajagimiz mana shunday bilimga chanqoq va tadbirkor yoshlarimizning qo‘lida deymizu, lekin navbatdagi dars mashg‘ulotlarida ularni sarxush qilib turgan “telefon zanjiri”ga raqobatdosh qanday texnologiyadan foydalanish mumkin, oraliq va yakuniy nazoratlardachi deb o‘ylab qoladi kishi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gaynazarov S.M., Saidov D.Y. Algoritmlar va berilganlar tuzilmasi. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Ma’rifat”, 2023. -254 b.

2. Raxmonov Z.R., Xojiyev T.Q. Algoritmlar va berilganlar strukturasi. Uslubiy qo‘llanma. Toshkent: O‘zMU, 2022. -104 b.

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ «ИНФОРМАЦИОННОЙ ГРАМОТНОСТИ»

Тожибоева Гульмира Рифовна
старший преподаватель доктор философских педагогических наук (PhD)
Чирчикского государственного педагогического университета
gulmiratojiboyeva096@gmail.com
Динеева Зильфира Наилевна
магистр 1-курса, направления «Теория и методика начального образования»
Чирчикский государственный педагогический университет
электронная почта: zilfira0233@gmail.com

Аннотация: В статье раскрывается сущность и значение понятия информационной грамотности. Актуальность темы состоит в том, что информация играет большую роль в современном обществе. Информационная грамотность – это не просто набор навыков, а важнейшая компетенция, необходимая для жизни в современном мире. Она влияет на личностное и профессиональное развитие, активное гражданское участие и способствует устойчивому развитию общества в целом. Развитие информационной грамотности должно стать приоритетом как в образовательной системе, так и в широкой общественности.

Ключевые слова: информационная грамотность, критическое мышление, анализ источников, мотивация к обучению, развитие любознательности и исследовательского подхода.

Annotation: The article reveals the essence and concept of information literacy. The relevance of the topic is that information plays a big role in modern society. Information literacy is not just a set of skills, but a critical competency needed to live in the modern world. It influences personal and professional development, active civic participation and contributes to the

sustainable development of society as a whole. The development of information literacy should be a priority both in the educational system and in the general public.

Key words: information literacy, critical thinking, source analysis, motivation to learn, development of curiosity and research approach.

Постановление Президента Республики Узбекистан, от 11.05.2022 г. № ПП-241 «О дополнительных мерах по развитию дошкольного и школьного образования» в приложении 4. установлено «В целях улучшения инфраструктуры информационно-коммуникационных технологий в учреждениях общего среднего образования, обеспечения компьютерных кабинетов современной техникой и другими средствами: внестиПрограмму по обновлению морально устаревших компьютерных классов в школах на 2023-2024 годы»[1].

Информационная грамотность – это способность находить, анализировать, оценивать и использовать информацию эффективно и этично. Это не только технические навыки работы с цифровыми ресурсами, но и критическое мышление, анализ источников и этическое использования информации [2].

В контексте начальной школы это означает, что ученики должны уметь различать, как искать информацию в книгах и интернете, и понимать, как оценивать достоверность и актуальность полученных данных.

Основные компоненты включают: умение формулировать вопросы, использовать различные источники, а также критически относиться к найденной информации.

Впервые понятие «информационная грамотность» было введено в 1977 г. в США и использовано в национальной программе реформы высшего образования[3].

Информационная грамотность способствует развитию критического мышления. Ученики учатся не только воспринимать информацию, но и задавать важные вопросы:

- Кто является автором информации?
- Какова цель этой информации?
- Есть ли у этой информации подтверждение из других источников?

Эти навыки позволяют детям формировать собственное мнение и принимать обоснованные решения, что важно для их будущей учебы и жизни.

Обучение информационной грамотности включает в себя освоение основных технологий. Дети учатся использовать компьютеры, планшеты и интернет для поиска информации. Например, на уроках использовать обучающие приложения, которые помогают детям развивать навыки поиска и анализа информации, что дает детям практические навыки, которые будут полезны в будущем[5].

Навыки информационной грамотности могут значительно повысить интерес детей к учебе. Дети, умеющие самостоятельно находить информацию по интересующим их вопросам, становятся более мотивированными к обучению. Например, если ученики могут выбрать тему для проекта, найти ресурсы и представить свои результаты, это усиливает их вовлеченность в процесс. Таким образом, информационная грамотность способствует развитию любознательности и исследовательского подхода[3].

Таким образом информационная грамотность у учеников начальных классов — это основа для их успешного обучения и жизни в информационном обществе. Осваивая эти навыки с раннего возраста, дети становятся более уверенными и ответственно подходящими к использованию информации. Важно, чтобы образовательные учреждения, родители и общество поддерживали и развивали эти навыки, создавая среду, способствующую формированию критически мыслящих и активных граждан.

Использованной литературы:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 11.05.2022 г. № ПП-241 «О дополнительных мерах по развитию дошкольного и школьного образования».
2. Сборник статей / ред. Ю.Ю. Черный, Т.А. Мурована Медийно-информационная грамотность в цифровом мире: как научить учителей.

3. Москва: Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, Программа ЮНЕСКО «Информация для всех», 2021.

4. Медийная и информационная грамотность: программа обучения педагогов / К. Уилсон, А. Гриззл, Р. Туазон, К. Акьемпонг, Ч.К. Чун [Электронный ресурс]: русское издание; научные редакторы Н. И. Гендина, С. Г.Корконосенко.– URL:https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971_rus.

5. Интернетресурсы :https://www.google.com,https://ru.wikipedia.org/wikihttps://yandex.uz

OLIY TA’LIM MUASSASLARIDA FIZIKA FANIDAN MUSTAQIL ISHLARNI BAJARISHDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Karshiboyev Shavkat Esirgapovich
O‘zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti
O‘zbekiston. Samarqand Sh.,140100. Spitamen shoh ko‘chasi 166-uy.
shavkat.qarshiboyev.89@bk.ru

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishda Oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak fizika o‘qituvchilarni tayyorlashda mustaqil ta’limning o‘rni va mustaqil ta’lim bo‘yicha laboratoriya ishlarini bajarishda virtual laboratoriyalarning ahamiyati bayon qilingan. Mustaqil ta'lim mavzularida beriladigan laboratoriya ishlarini virtual bajarish yuzasidan ko‘rsatmalar misolar yordamida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Mustaqil ta’lim, kredit-modul, virtual laboratoriya, PhET, Yung moduli.

Abstract: In this research, the role of independent education in the training of future physics teachers in higher education institutions and the importance of virtual laboratories in performing laboratory work on independent education are described. The instructions on the virtual performance of laboratory works given in the subjects of independent education were analyzed with the help of examples.

Key words: Independent education, credit module, virtual laboratory, PhET, Young‘s module.

KIRISH: Hozirgi kunda jahondagi rivojlangan davlatlarning oliy ta’lim tizimida mavjud bo‘lgan va yurtimizda joriy qilingan kredit-modul ta’lim tizimi asosidagi o‘quv rejalarda o‘quv yuklamasining mustaqil ta’lim soatlari uchun 50-60% qismi ajratilgan. Bunday vaziyatda ta’lim jarayonida auditoriya mashg‘ulotlariga qay darajada ta’sir etishi muhokamalarga olib kelmoqda. Shunday ekan bunday vaziyatda mustaqil ta’limni qanday tashkil etish, ta’limda sifati va samaradorligini oshirish metodikasini takomillashtirish zarur ilmiy-metodik izlanishlardan hisoblanadi. Shu nuqatai nazardan oliy o‘quv yurtlarida bo‘lajak fizika fani o‘qituvchilarini tayyorlashda “Nazariy, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarida” mustaqil ta’limni tashkil etish va bajarish metodikasi “fizika” fanidan laboratoriya ishilarida mustaqil ta’limni virtual laboratoriyalar orqali amalga oshirish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

Kredit-modul ta’lim tizimida mustaqil ta’lim jarayonini talabalarning o‘quv va ilmiy – tadqiqot faoliyatining ajralmas qismi sifatida muhim ahmiyat kasb etadi. Shuning uchun mustaqil ta’lim talabaning effektiv va aniq maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida qaralishi va har tomonlama o‘rganilishi lozim.

Ilmiy pedagogik tadqiqotlarda mustaqil ta’limga mutaxassislar tayyorlash jarayonining bir komponenti sifatida qaralsa-da, uning mazmuni keng yoritilmaydi. Ayni vaqtda pedagogik ta’lim muassasalarida mustaqil ta’limni “Nazariy, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarida” jihatdan mavzularga ajaratilsa-da, asosan mavzular bo‘yicha referatlar tayyorlash, uni internet ma‘lumotlaridan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirib olish yoki mavjud adabiyotlardagi mavzularni shunchaki yozishdan iborat bo‘lib qolmoqda. Bunga sabab mustaqil ta’limni laboratoriya uchun ajaratilgan qismiga e’tibor beradigan bo‘lsak, talaba mustaqil laboratoriyani bajarish uchun zarur jihozlar yetishmaslik yoki talabaning mustaqil laboratoriya ishlarni bajarishga qiynalishini hisobga

olsak, bunday muammoni yechishning eng samarali va zamonaviy usuli XXI – asr texnologiyasining rivojlanishidan foydalangan holda ta’lim samaradorligini oshirishda bir qancha ishlar olib borilmoqda. Hozirgi kunda raqamli texnologiyalarni fan va ta’limda qo‘llanish mumkin bo‘lgan muhim ta’sirlaridan biri bu virtual laboratoriyalardir. Shunga e’tiborni qaratishimiz joizki, ta’lim jarayonida talabalar tomonidan bajariladigan mustaqil ishlarni ikki turga ajratish mumkin:

1. O‘qituvchining bevosita nazoratida bajariladigan mustaqil ishlar
2. O‘qituvchi ishtirokisiz bajariladigan mustaqil ishlar.

O‘qituvchi ishtirokisiz bajariladigan mustaqil ishlarda virtual laboratoriya ishi juda ham qo‘l keladi sababi talaba o‘z uyida o‘tirgan holatda o‘zining shaxsiy kompyuteri, plansheti yoki smart telefonlari orqali bemalol mustaqil ta’limga tegishli bo‘lgan virtual laboratoriya ishini bajara oladi.

Virtual o‘quv laboratoriya ochiq va masofaviy o‘qitish g‘oyasiga muvofiq bo‘lib, ta’lim jarayonidagi moddiy-texnik imkoniyat muammolarni oz bo‘lsa-da dolzarbligini kamaytiradi.

Fizika fanidan mustaqil ta’limni tashkil qilish va bajarishda virtual laboratoriya ishlarining qo‘llanilish darajasi, usullari va istiqbollarini aniqlash hamda ularning ta’lim samaradorligiga ta’sirini o‘rganish maqsadida mavjud tajribalar tadqiq qilindi.

M. T. Taher ham virtual laboratoriya ishlaridan foydalanish ta’lim oluvchilar bilimini oshirishda samarali vosita ekanligini qayd etadi. Shu bilan birga virtual laboratoriya ishlarini real laboratoriya ishlari bilan birgalikda olib borishni, gibrid yoki kombinatsion o‘qitish strategiyasini taklif etadi.

Hozirda fizikani o‘qitishda qo‘llanilayotgan virtual laboratoriya ishlarining aksariyati videolavha ko‘rinishida bo‘lib, unda talabaning bevosita ishtiroki, mustaqil qaror qabul qilishi va izlanuvchanligi bilan bog‘liq ko‘pgina jihatlar hisobga olinmagan :

-ishni bajarish uchun lozim bo‘ladigan asbob-uskunalarni uskunalar omboridan mustaqil tanlab olish;

-laboratoriya ishi qurilmasini shakllantirish;

-qurilma tarkibiy qismlarni o‘zaro mutanosib joylashtirish (dizayn);

-o‘rganilayotgan ob’yekt parametrlarni istalgancha keng diapazonda o‘zgartirish;

-zarurat tug‘ilsa, qurilmaga o‘zgartirishlar kiritish;

-zamonaviy o‘lchov-nazorat uskunalaridan foydalanish imkoniyati.

Virtual laboratoriya ishlari zamonaviy o‘quv qo‘llanmalar hisoblanib, virtual tajribalar o‘rganilayotgan materialni o‘zlashtirish jarayonini sezilarli darajada tezlashtiradi. Fizika yoki elektrotexnika sohasidagi muammolarning barchasi eksperimental tadqiqotlar olib borishda to‘plangan natijalar asosida hal qilinadi.

Kompyuterda virtual eksperimentlar haqiqiy elementlar, asboblar va jihozlar bilan o‘tkazilgan tajribalarga qaraganda ancha arzon va mutlaqo xavfsizdir.

Virtual laboratoriya ishi - bu fanlar laboratoriyalarining laboratoriya jihozlarini o‘xshashligi, ammo o‘rnini bosish emas, balki real va virtual laboratoriyalar birgalikda faoliyat yuritishi va bir-birini to‘ldirishi kerak. Hozirgi davrda umumiy fizika fanidan laboratoriya jihozlariga bo‘lgan talabning jadal ravishda oshib borishi hamda talabalarning vaqtni to‘g‘ri taqsimlashi va unumli foydalanishlarini hisobga oladigan bo‘lsak, mustaqil ta‘lim ishlarini bajarishida axborot texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Virtual laboratoriyadan quyidagi usullardan foydalansa, maqsadga muvofiq bo‘ladi:

1. Laboratoriya mashg‘ulotlarini bajarish uchun virtual laboratoriya qurilmasi sifatida ishlatish. 2. Talaba real laboratoriya ishlarini bajarishdan oldin mashq qilish uchun. 3. Amaliy va seminar mashg‘ulotlarida ma’lum bir jarayon borishini yoki asbobning ishlashini modellashtirish bilan talabalarning bilimini mustahkamlash uchun. 4. Nazariy bilim beruvchi ma’ruza darslarida demonstrasion virtual dastur sifatida foydalanish.

Bu usullarni qo‘llasa, dars jarayonida ham talabaning mustaqil ta‘limni bajarishda ham sifat va samaradorlikni oshirish mumkin.

Talaba mustaqil ta’lim mavzularidagi laboratoriya ishlarini bajarishda animatsion namoyishlar va virtual laboratoriya ishlaridan foydalangan holda bajarishda bevosita online platformalardan foydalaniladi. Shunday platformalardan fizika fanini o‘qitishga mo‘ljallangan

“Crocodile Physics”, “Yenka Electricity and Magnetism”, “Phun Physics”, “Physics Education Technology” (PhET), “Maktabda fizika” platformalari o‘rganib chiqilib, fizika fanidan talaba mustaqil laboratoriya ishlarni bajarishda o‘zining soddaligi va tushunarliligi, umumiy fizika fanining bo‘limlariga oid ko‘plab animatsiyalar, tajribalarni qamrab olganligi bilan bilan ajralib turuvchi “Physics Education Technology” (PhET) platformasi tanlandi.

Physics Education Technology» (PhET) platformasi tabiiy fanlar yo‘nalishida 2001 yildagi Nobel mukofotining laureati K. Viman tomonidan yaratilgan. PhET platformasida turli xil mavzularga oid modellar mavjud bo‘lib, ular Java va Macromedia flash dasturlarida yaratilgan.

PhET dasturini http://phet.colorado.edu platformasidan yuklab olishingiz mumkin. PhET dasturidagi modellardan fizika, ximiya, matematika va biologiya fanlaridan dars mashg‘ulotlarida namoyish tajribalari sifatida, virtual laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkillashtirishda keng foydalanish mumkin.

PhET dasturining umumiy ko‘rinishi.

Ayni vaqtda PhET dasturini http://phet.colorado.edu platformasidan fizika faniga oid 90 dan ortiq, biologiya faniga oid 10 dan ortiq, matematika faniga oid 7 ta, kimyo faniga oid 20 dan ortiq modellar mavjud.

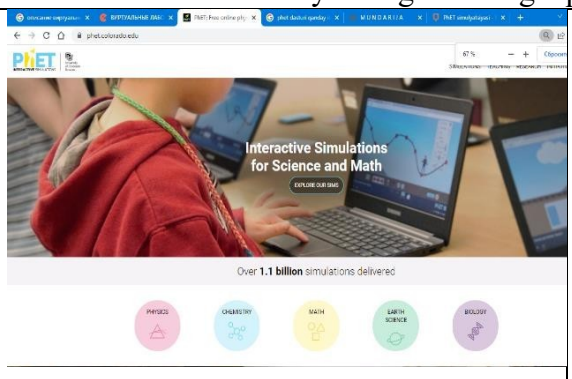
Talabalarga dasturdan foydalanish usullarini yoritish maqsadida “**Yuk ta’sirida prujinaning cho‘zilishini” o‘rganish**” laboratoriya ishini o‘tkazish jarayonini bajarilishini keltirib o‘tamiz:

Labpoarotiya ishi: **Yuk ta’sirida prujinaning cho‘zilishini ishning nazariy qismi ma’lumot o‘rnida oldindan talabalarga berilgan bo‘ladi.**

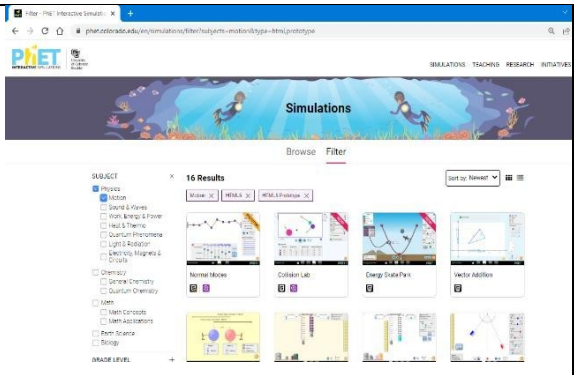
Ishning maqsadi: PhET dasturlash muhitida “Yuk ta’sirida prujinaning cho‘zilishini” o‘rganish”.

Ishni bajarish tartibi:

1. Phet dasturini yuklang. 1-rasmga qarang

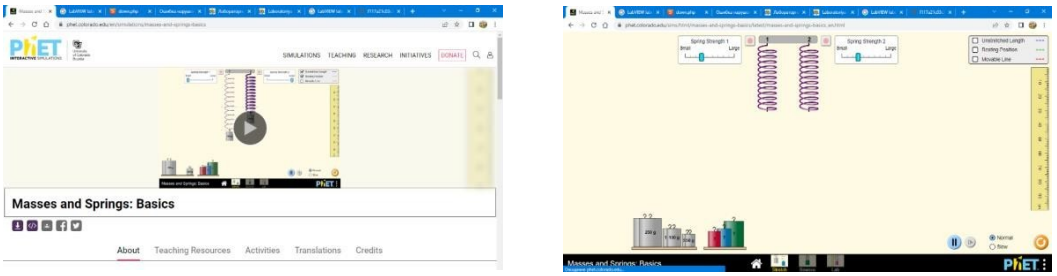

1-rasm

2-rasm

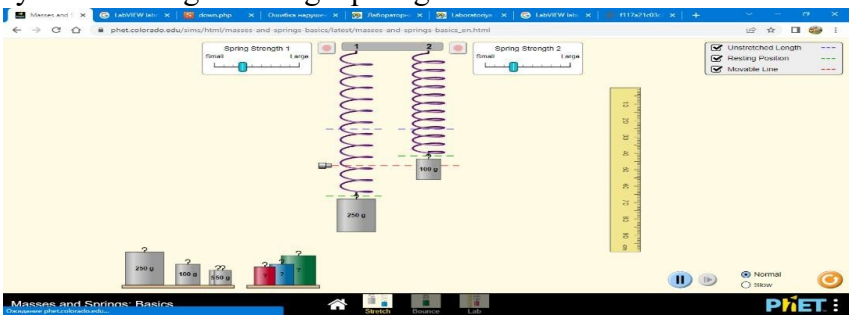
2. Pet dasturi mundarijasidan Fizika fani bo‘limini tanlang. 2-rasmga qarang

3. Modellar ro‘yxatidan “Motion” bo‘limidan “ Masses and Springs:” simulyatsiyani tanlang. 3-rasmga qarang

3-rasm

4.Prujinalarga yuklarni osing. 4-rasmga qarang

4-rasm

4. Chizg‘ich yordamida prujinalarning uzunligini aniqlab, qanchaga uzayganligini aniqlang.

5.Prujinalar bikrliklarini hisoblang.

6. Har bir o‘lchangan $\Delta l_1, \Delta l_2, \Delta l_3$ va hisoblanib F_{t1}, F_{t2}, F_{t3} natijalarni

$$k = \frac{F_{el}}{\Delta l}$$

formulaga qo‘yib, k_1, k_2, k_3 prujinalar bikirligini hisoblang va natijalarni jadvalni to‘ldirish zarur.

7. $k_{o‘rt} = (k_1+k_2+k_3)/3$ formula bo‘yicha prujina bikirligining o‘rtacha qiymatini hisoblanadi va natijani jadvalga to‘ldiriladi.

№	m,kg	F_t, N	Δl, m	k,N/m	$k_{o‘rt}$	$\lvert k_{o‘rt} - k \rvert$	E
1							
2							
3							

8. $\Delta k_n = |k_{o‘rt} - k_n|$ formuladan absolyut xatolikni topish kerak.

9. $\varepsilon = (\Delta k_{o‘rt}/k_{o‘rt})$ 100% formuladan nisbiy xatolikni topish kerak

10. Natijalarni tahlil qilinadi va xulosa yoziladi.

Yuqoridagi jadvalni talaba mustaqil to‘ldiradi, absolyut va nisbiy xatolikni hisoblaydi va laboratoriya ishi bo‘yicha xulosa qiladi.

Ushbu virtual laboratoriya ishini talaba mustaqil ish sifatida bajarsa, qolgan mustaqil ish mavzulariga doir laboratoriya ishlarni ham PhET dasturlash muhitida yoki yuqorida keltirilgan boshqa dasturlar orqali bajaradi. Bu esa talabaning muammolarni hal etish, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kontseptual tushunish, ilmiy jarayon ko‘nikmalari, laboratoriya ko‘nikmalari, motivatsiya, qiziqish, idrok qilish kabi natijalarga olib keladi. Eng muhimi talabada mustaqil ishlashga bo‘lgan ishtiyoq oshadi va laboratoriya ishi bo‘yicha berilgan mustaqil ish mavzularini to‘la qonli bajarish imkoniyati mavjud bo‘ladi.

Xulosa va takliflar. Talaba laboratoriya mashg‘ulotlaridan mustaqil ta’limni bajarishda virtual laboratoriya ishlariga ehtiyoj juda yuqori. Bu ehtiyoj dunyo miqyosida sinovdan o‘tgan, samarali dasturlar hisobidan qondirilishi lozim. Mustaqil ishlarni tashkil etish jarayonida real laboratoriya ishlariga qo‘shimcha sifatida virtual laboratoriya dasturlarini kiritish zarur. Bu orqali

talabalarda amaliy ko‘nikmalar bilan bog‘liq bo‘shliqlar paydo bo‘lishining oldi olinadi, ta’lim sifati sezilarli darajada yaxshilanishiga erishiladi.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalariga asoslangan holda fizika fanidan mustaqil ishlarni tashkil qilishda PhET platformasidan foydalanishni samarali vosita sifatida taklif qilamiz. Ushbu platforma interfeysi sodda va tushunarli, imkoniyatlari esa keng ko‘lamli. Kelajakda PhET platformasi yordamida fizika kursi bo‘yicha namoyish-tajribalar va virtual laboratoriya ishlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bo‘yicha tadqiqot ishlarini olib borishni tavsiya etish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E.N Xudayberdiyev “Atom va Yadro fizikasini o‘qitishda mustaqil ta’limni tashkillashtirish metodikasi” Fizika, Matematika va Informatika jurnali. 3/2022 76-83 b

2. R.K Scheckler, “Virtual labs: a substitute for tradition labs?” The International Journal of Developmental Biology, vol47, pp 231-236. 2003

3. 4.Черемисина, Е. Н., Антипов О. Е., Белов М. А. Роль виртуальной компьютерной лаборатории на основе технологии облачных вычислений в современном компьютерном образовании // Дистанционное и виртуальное обучение. - 2012. - № 1. - с. 53-60

4. 5.Д.И. Троицкий, Е.Е. Дикова. Виртуальные лабораторные работы в естественнонаучном образовании. Тульский государственный университет. Сборник научных статейXVIII Объединенной конференции «Интернет и современное общество» IMS-2015, Санкт-Петербург, 23-25 июня2015 г.

5. arshiboyev Shavkat Esirgapovich Fizika darslarida texnika xavfsizligi qoidalariga rioya etishning tadbiqlari ISSN 2181-1717 (E) Образование и инновационные исследования (2022 год №12) ..\2211-Текст статьи-6695-1-10-20230424.pdf

6. Xoliqov Qurbonboy To‘ychiyevich, Sulaymanov Obid Ablakulovich Karshiboyev Shavkat Esirgapovich Karno sikliga oid namoyish tajribalarni virtual tarzda o‘tkazish usullari “BILIG – ILMIY FAOLIYAT” nashri http://journal.bilig.uz \xoliqov m.pdf

7. http://phet.colorado.edu

EFFECTIVENESS OF DIGITIZATION OF CHINESE UNIVERSITY TEACHER TRAINING CENTERS

Shakirova Araily Dalelovna, Bi Tao
Al-Farabi Kazakh National University, Senior Lecturer
Al-Farabi Kazakh National University,PhD student
E-mail:arayly.shakirova85@mail.ru
E-mail:bitao@hgnu.edu.cn

Abstract: This article explores the digitalization process and effectiveness of university teacher training centers, focusing on how modern information technology and online platforms can be used to enhance the quality of educational programs. The study analyzes the main effectiveness of digitization in terms of distance learning, use of electronic resources and administrative automation, and assesses the impact of digitization on teachers' satisfaction, learning outcomes, time and resource savings through interviews and surveys. Interviews with heads of educational centers and a questionnaire survey of faculty members at the Rabbinical University of the Kazakh State Legislation found that digitization significantly increased the accessibility and flexibility of educational programs, improved personalized learning, and optimized time and costs. However, there are also problems such as insufficient digital literacy of teachers and difficulties in using the platform. The study suggests that digitization contributes to the accessibility of educational programs and personalized learning spaces, but further development of digital tools adapted to professional development is needed.

Keywords: digitalization, digital technologies, educational program, electronic resources, efficiency, professional development, financial resources.

Introduction: One of the main trends in the field of education in the 21st century is the process of digitalization. Due to the pace of economic, social, and technological development worldwide, it has become important to transition professional development centers for university instructors to a digital system. Effective use of digital tools not only improves the quality of teaching but also enhances the competitiveness of educational institutions (Watson, W. R., & Watson, S. L. (2011). The role of technology in education. Journal of Educational Technology & Society, 14(4), 9-21). Digitalization enables instructors to optimize the use of educational resources and adapt learning materials to individual needs. In addition, digital management and evaluation systems contribute to improving the effectiveness of education (Kirkwood, A., & Price, L. (2014). Technology-enhanced learning and teaching in higher education: What is 'enhanced' and how do we know? Learning, Media and Technology, 39(1), 6-36). This study aims to assess the effectiveness of digitalizing professional development centers in higher education institutions. Examining the role of digital technologies in the professional development of instructors and studying the importance of improving their digital literacy is highly relevant (Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. London: Bloomsbury Publishing).

Literature Review: Evaluating the Effectiveness of Digitalization in Professional Development Centers for Higher Education Instructors

The digitalization of professional development centers for higher education instructors has become a key area of research, driven by rapid advancements in educational technology and the increasing need for adaptable, accessible learning solutions. Literature on this topic explores several core areas:

1. Benefits of Digitalization: Studies highlight that digital platforms can improve access to resources, enhance flexibility in training schedules, and allow for a more personalized learning experience. Digital tools enable instructors to engage with up-to-date content, often incorporating multimedia and interactive modules, which can enhance retention and engagement.

2. Challenges and Barriers: Despite the advantages, barriers such as technical challenges, inadequate digital literacy, and the potential for reduced interpersonal interaction are noted. Research indicates that effective digitalization requires not only reliable technology but also support systems to assist instructors in navigating digital platforms.

3. Impact on Teaching Practices: Literature suggests that digitalization in professional development fosters the adoption of new teaching methods, including blended learning and flipped classrooms. By familiarizing instructors with these approaches, digitalized centers can indirectly promote innovation within their classrooms.

4. Evaluation Metrics: Studies stress the importance of clear metrics to evaluate digitalization's effectiveness. Metrics often include user satisfaction, engagement rates, and the measurable impact on teaching quality. A robust assessment framework can help institutions refine their digital strategies.

Overall, the literature reflects a cautiously optimistic view of digitalization in professional development, with an emphasis on balancing technological and human-centered approaches for meaningful instructor development.

Aims: The main goal of this article is to scientifically assess the effectiveness of digitizing professional development centers for university lecturers in Kazakhstan and to determine the impact of digital technologies on the educational process. To achieve this goal, several objectives are set, each addressing different aspects of the digitalization process and allowing for a deep understanding of its role in enhancing the professional qualifications of university lecturers.The digitization of professional development centers for university lecturers in Kazakhstan contributes not only to improving their professional competence but also to enhancing the overall quality of education. The integration of digital tools allows for more efficient and equitable organization of the educational process, while also making resources and knowledge more accessible to lecturers, thereby fostering their professional growth (Ali & Baig, 2019; Bakyt & Talgat, 2021).The goal of the research is to determine the effectiveness of this digitization process and evaluate its long-term outcomes from a scientific perspective. By achieving this goal, the study will provide evidence on

how digital technologies influence the professional development of university lecturers and the quality of education.

Objectives.

1. Evaluate Current Readiness for Digitalization: Analyze the current state of professional development centers for university lecturers in Kazakhstan, focusing on infrastructure, digital skills, and use of digital tools, identifying challenges and opportunities for digital transformation.

2. Examine Impact on Professional Development and Education Quality: Investigate how digitalization affects lecturers’ competencies and educational quality, assessing the effectiveness and challenges of digital tools in professional development.

3. Identify Ways to Enhance Education through Digital Tools: Explore methods for using digitalization to improve teaching efficiency and education quality, focusing on optimizing time, accessibility of resources, and introducing innovative teaching methods.

4. Develop Recommendations for Digital Transformation: Formulate scientifically-based recommendations to guide the digitalization of professional development centers for university lecturers in Kazakhstan.

5. Analyze Benefits and Challenges of Digitalization: Assess the advantages and difficulties in digitalizing the education system, providing insights on overcoming obstacles for effective implementation.

Hypothesis: Assumption 1: Compared with traditional face-to-face training methods, the digitization of Higher Education Teacher Training Center has improved the convenience for teachers to receive training, enabling lecturers to participate in professional development activities more efficiently.

Assumption 2: The digital transformation of Higher Education Teacher Training Center can effectively improve the learning outcomes of instructors, promote their application in practical teaching, and enhance teaching quality.

Assumption 3: Digital transformation has increased teachers' enthusiasm and satisfaction with training, making them more willing to participate in professional development activities.

Research results: Current digital readiness: Survey data shows that about 63.8% of instructors believe that the infrastructure of teacher training centers can basically meet their teaching needs, but 36.2% of instructors believe that digital skills training still needs to be strengthened.

The impact on professional development and education quality: Interview results show that about 95% of lecturers believe that digital tools have played a positive role in teaching innovation and increased student engagement.

The method of enhancing education with digital tools: A survey shows that about 93% of lecturers believe that digitalization makes resource acquisition more convenient, can effectively reduce preparation time, and improve teaching efficiency.

The advantages and challenges of digitalization: Research shows that most lecturers hold a positive attitude towards digitalization tools, but issues such as insufficient technical support and digital literacy still constrain their further development.

Conclusions and recommendation: Conclusion. This study has shown that the digitization of the Center for Professional Development of Lecturers at the University of Kazakhstan has significantly increased the flexibility and personalization of educational programs and provided lecturers with easier access to resources. Although the results of the study show the positive impact of digitization, the issues of low digital literacy of teachers and insufficient technical support need to be further addressed.

Recommendation: Integrating digital technology into teacher training centers has created a more dynamic and immersive learning environment, promoting collaboration and interaction among educators. Increase online forums or virtual communities to promote communication and knowledge sharing among teachers, and enhance their motivation and sense of belonging in the digital environment.

Provide digital skills training for teachers to help them master the basic operation of online platforms and digital tools and improve their digital adaptability. Set up a round-the-clock technical support team or online help platform to solve problems encountered by teachers in the process of using the platform in a timely manner, so as to ensure smooth digital teaching.

Simplify the design of the platform, enhance its user-friendliness, and ensure that all functions are easy to operate, so as to reduce the learning burden of teachers due to technical operations. Regularly collect teachers' feedback on the digitalization process, adjust and optimize the training content and technical support methods to ensure that the digital transformation meets the actual needs of teachers.

References:

1. Watson, W. R., & Watson, S. L. (2011). The role of technology in education. Journal of Educational Technology & Society, 14(4), 9-21.

2. Kirkwood, A., & Price, L. (2014). Technology-enhanced learning and teaching in higher education: What is ‘enhanced’ and how do we know? Learning, Media and Technology, 39(1), 6-36.

3. Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. London: Bloomsbury Publishing.

4. Ali, S., & Baig, M. (2019). Digital transformation and its impact on higher education: A case of professional development centers. International Journal of Educational Research and Development, 7(2), 45-53.

5. Bakyt, N., & Talgat, R. (2021). Digitalization in higher education: Opportunities and challenges for professional development. Central Asian Journal of Educational Studies, 23(3), 112-125.

HOZIRGI DAVR YOSHLARINING KOMMUNIKATIV RIVOJLANISHI

Kurbanova Gullola Baxramovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.
Ahmatov Nodirbek Musa o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda keltirilgan fikrlarning qisqacha mazmuni shundan iboratki, rivojlanish asri jadallashayotgan davrda yoshlar xulq-atvori, tafakkurining ulardan avvalgi avloddagi tafakkurdan farqi va shu sabab yuzaga kelayotgan muammolar haqida. Maqolada yoshlarning xulq-atvori va ichki kechinmalari yorotiladi va hozirgi jamiyatga qanchalik mos ekani ochiqlanadi

Kalit so‘zlar: evolutsiya, mavhumlik, dolzarblik, streotip.

Abstract: The summary of the ideas presented in this article is that the behavior and thinking of young people are different from the thinking of the previous generation in the age of development and the problems that arise because of this. The article highlights the behavior and inner experiences of young people and reveals how they fit into today's society.

Key words: evolution, abstraction, actuality, stereotype.

Boshlashdan avval bir narsaga kelishib olishimiz kerakki, bu maqolani o‘qiyotganingizda o‘zingizga ma’lum streotiplar haqida bir muddat unuting va muallifning gaplarini salbiy tomonlama ham ijobiy tomonlama ham baholang. Gap yoshlarga yon bosish va kattalar siyosatiga qarshi chiqish haqida emas. Gap yetishib chiqayotgan kelajak egalarining jamiyatga tasiri haqida. Iltimos dunyoga real ko‘z bilan boqing va ertangi kunimiz haqida o‘ylang. Unutmang tarix hulosa chiqarish uchun kerak qaytarish uchun emas.

Avval bir narsani tushunib olsak:"Yoshlar bebosh bo‘lib ketgan","Hozirgi yoshlar axloqsiz bo‘lib ketgan" – bu iboralarning muallifi bormi? Biz aniq muallifi yo‘q bo‘lgan gaplarni undalik

hayotimizga kirgizdik.Bular o‘zi nima? Ibora? Maqol? Bu streotip. Streotip bu sodda tilda to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekani muhum bo‘lmagan asosiysi ko‘pchilik tomonidan qabul qilingan kundalik tushuncha. Tushunishimiz kerakki X asrda axloqsiz bolalar bo‘lgan. Tasavvur qilishingizni osonlashtirsam bu davrda telefon tugul sharikli ruchka ham bo‘lmagan.

Demak, bu asossiz gap. Yoshlarni hammasi ham axloqsiz emas. Avval aniqlashtirib olsak axloqsizlik yosh tanmaydi. Shunchaki yoshlar ichida axloqiy tarbiyaga muhtoj qatlam bor. Balki yoshlarimiz o‘rtasidagi axloqsizlk hozirga kelib namoyishkoronalik jihatidan kuchaygandir ammo bu yoshlar qatlami haqida emas.Keling qaltis savol beraman yoshlar axloqsizlikni kimdan o‘rganyapti? Javob berishingiz mumkinki internet deb. Aytingchi unda internetdagi tengdoshlari o‘rtasida axloqsiz harakatlarni yoyishni birinchi bo‘lib boshlagan tengdoshimiz kimdan o‘rgangan ekan.

O‘tkir Hoshimovning "Ikki jara ikki besh" asarida adib men aytayotgan narsaga shama qilgan. Miyyasida beg‘uborlikdan boshqa his bo‘lmagan Qo‘shoqboy mahalla raisining harakatlari natijasida isyonkorlik tuyg‘usini his qildi.

Yoshlar masalasi juda dolzarb. Biz qachondir qariymiz va biz olib borgan siyosat qulashi tabiiy, so‘ng esa bizdan keyingilar siyosatiga bosh egishga majbur bo‘lamiz. Biz yoshlarni talablar, jazolar, nazorat ostida ko‘p ushlab turmayapmizmikan? Biz o‘zga asos bormi? Yoshlar o‘zlaridan avvalgi avlod xatosi uchun javobgar emas, ular shunchaki xulosa chiqarishi kerak. Gabriel Garsia Markesning "Yolg‘izlikning yuz yili" asarini eslasak: zamon hech qachon bizni kutib turmaydi, biz yoshlarni to‘g‘ri fikrlashga undamasak(e'tibor bering majbur qilmasak emas) insoniyat boshidan yana bir evolutsiyani o‘tqizadi.

Mummo shunchalik chigalki savollarni hammsasi bir biriga bog‘liq. Telefondan voz kecha olmasligimizni tushunishimiz kerak. Biz Hozir kitob o‘qib til organib yana ixtirolar yangiliklar qilamiz va yana qaytamiz. Nima deb o‘ylaysiz X-XV asrdagi mutaffakirlarmizning tarbiyaviy qarashlari bizga to‘g‘ri keladimi. Men ulardan voz kechish kerak emasman(agar asabiylashayotgan bo‘lsez maqolani boshidagi jumlani eslang) shunchaki balki yangi asr asarlarini ham darslikka qo‘shish kerakdir demoqchiman. Yoki siz XV asrga qaytmoqchimisiz. Men hech qaysi davlatni misol keltirmoqchi emasman. Shunchaki fikrlashga chaqirmoqchiman.

Yoshlarni hammasi ham siz kattalar tug‘ilgan davrda axloqli tarbiyali bo‘lmagan va hozir ham bunday emas. Agar sizda "bizni paytta ko‘p emas edi" degan savol bo‘lsa men sizga ilmiy savol beraman. Siz tug‘ilgan paytta yoshlar ko‘p bo‘lmagandir balki yoki sanab chiqdimi kimdir. Muallif hali 19 yoshda u ham yosh. Ammo siz kattalarni tilizda sizga shunday savol beryapman. Nima deb o‘ylaysiz yoshlar sizlarni tobora keng yoyilayotgan dashnomlariz ostida tez qarimayaptimikan. Biz yoshlar haqida gapirar ekanmiz aniq chorani avval o‘ylab topishimiz kerak. Savolni javobi ma'lum bo‘lmasa uni oshkor etish har doim ham to‘g‘ri emas.

"Biz kattalarni ko‘rsak hurmatini joyiga qo‘yardik hozirgilar bunday emas" bu gapni ham eshitganmiz. Bilishimiz kerakki demak o‘sha kattalar rosttan hurmatga loyiq bo‘lgan. Bu gapni ishlatayotganlar esa insonlarni g‘iybat qilishga ketayotgan vaqtini kasbiga bag‘ishlasa balki u ham hurmatga loyiq bo‘ladi. To‘g‘ri tushunaylik – hurmat so‘rab olinmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gabriel Garsia Markes. "Yolg‘izlikning yuz yili". –T., "O‘qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi. - 2017

2. O‘tkir Hoshimov. "Ikki karra ikki besh". –T., "O‘qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi. - 2018

3. M.Sharipov, D.Fayzixo‘jayeva. Mantiq. –T., "Gafur G‘ulom" nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2004

INNOVATSIYA — BIZ, YOSHLARNI KELAJAKIMIZ.

Sattarov Inomjon Odilbay o‘g‘li
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o‘qituvchisi
inomjonsattarov6@gmail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda, Bundan bir necha yil oldin “innovatsiya” so‘zi ko‘pchilik uchun notanish tushuncha edi. Xorijdan kirib kelib, qulog‘imizga tez-tez chalina boshlagan bu atamani ahyon-ahyonda qo‘llay boshladik. Ammo ko‘p o‘tmay — Yangi O‘zbekiston islohotlari avvalida rivojlana boshlagan zamonaviy texologiyalar va bilimlar sabab bugun “innovatsiya” til lug‘atimizdagi asosiy so‘zlardan biriga aylandi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston “innovatsiya” ilg‘or g‘oyalar, “nou-xau” va “aqlli”, Yangi fikr, yangi g‘oyaga, “Innovatsiya — bu kelajak degan, Innovatsion rivojlanish va raqamli iqtisodiyot yo‘liga o‘tishimiz bejiz emas.

Abstract: In this article, a few years ago, the word "innovation" was an unfamiliar concept for many. We started to use this term, which came in from abroad and started to ring in our ears often. But soon - due to the modern technologies and knowledge that began to develop at the beginning of the reforms of New Uzbekistan, today "innovation" has become one of the main words in our vocabulary.

Keywords: New Uzbekistan "innovation" advanced ideas, "know-how" and "smart", New thought, new idea, "Innovation is the future", Innovative development and digital economy It is not by chance that we move to the league.

Bundan bir necha yil oldin “innovatsiya” so‘zi ko‘pchilik uchun notanish tushuncha edi. Xorijdan kirib kelib, qulog‘imizga tez-tez chalina boshlagan bu atamani ahyon-ahyonda qo‘llay boshladik. Ammo ko‘p o‘tmay — Yangi O‘zbekiston islohotlari avvalida rivojlana boshlagan zamonaviy texologiyalar va bilimlar sabab bugun “innovatsiya” til lug‘atimizdagi asosiy so‘zlardan biriga aylandi. Hozirgi dunyoda innovatsion taraqqiyot modellarini joriy etish, ilg‘or g‘oyalar, “nou-xau” va “aqlli” texnologiyalarni eksport qilish hisobidan tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan davlatlar soni tobora ortib boryapti. Tan olishimiz kerak, ma'lum muddat mamlakatimizda bu yo‘nalishda amalga oshirilgan ishlar qoniqarli bo‘lmadi. Shu bois, davlatimiz rahbari o‘z lavozimiga kirishgan dastlabki yillardanoq bu yo‘ldagi dolzarb muammolarni hal etishga qat'iy chog‘landi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, “Innovatsiya — bu kelajak degani. "Mamlakatimiz aholisining qariyb yarmini tashkil etadigan yoshlar bilan ishlash masalasi, bundan buyon ham eng asosiy vazifalarimizdan biri bo‘lib qoladi - deydi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni aynan innovatsion g‘oyalar asosida boshlashimiz kerak. Innovatsion rivojlanish va raqamli iqtisodiyot yo‘liga o‘tishimiz bejiz emas. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi”. Bu so‘zlar amalda ham o‘z isbotini topa boshladi. Harakatlar strategiyasida aynan innovatsiyalar masalasiga alohida urg‘u berildi. Xususan, unda ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag‘batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o‘quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish ustuvor vazifa sifatida belgilab berildi.

Bugungi kunda g‘oyalar amalga oshadi!

Prezidentimiz tashabbusi bilan tashkil etilgan Innovatsion rivojlanish vazirligida

3 yildan ortiq vaqt davomida faoliyat yuritib kelyapman. Bu yerda biz ishni avvalo, innovatsiya o‘zi nima ekanini odamlarga tushuntirish, u bizga qanday imkoniyatlar bera olishidan xabardor qilishdan boshladik. Bugunga kelib, innovatsiya — foydalanish uchun kiritilgan yangi yoki sezilarli darajada yaxshilangan mahsulot (tovar, xizmat) yoki jarayon, sotuvlarning yangicha uslubi yoki ish amaliyotidagi, ish o‘rinlarini tashkil etishdagi va tashqi aloqalarni o‘rnatishdagi yangi tashkiliy uslub ekanidan ko‘pchilik xabardor. Vazirlikda yoshlarga yaratilgan sharoitlarni ta'kidlash uchun birgina mening talabalik davrimdagi va hozirgi talabalarga berilayotgan imkoniyatlarni taqqoslashning o‘zi kifoya. Innovatsion iqtisodiyot - bu "bilim, yangilik, yangi

g‘oyalar, yangi mashinalar, tizimlar va texnologiyalarni xayrixohlik bilan idrok etishga, ularni inson faoliyatining turli sohalarida amaliy tatbiq etishga tayyorligiga asoslangan jamiyat iqtisodiyoti" Men oliy o‘quv yurtida tahsil olgan vaqtlarim grantlarni qo‘lga kiritish juda qiyin edi. Hatto, grantlarning turlari ham kam bo‘lgan. Qizig‘i, grant olish uchun qanday turdagi loyihalarni shakllantirish yoki taqdim etishni bilmasdik. Bu borada bizga yordam beradigan xizmat turlari ham yo‘q edi. Shu bois, grant olishga loyiha topshirish men uchun katta orzudek tuyulardi. Oxirgi 3-4 yil ichida yoshlarimiz uchun keng imkoniyatlar eshigi ochildi. Bu mubolag‘a emas, aksincha, shu kunlarni orzu qilgan bir yigit tilidan chiqayotgan shukronalik so‘zlari, xolos. Axir, qachon o‘z g‘oyasi, loyihasiga ega yigit-qizlar vazirlik darajasida qo‘llab-quvvatlangan, ular uchun turli tanlovlar tashkil etilgan? Bugun bu ishlar odatiy holga aylandi. Yoshlar “Start up”, “TexnoWays” singari yirik texnologik rivojlanish marafonlarida o‘z iqtidor va imkoniyatlarini namoyon etyapti. Grantlar g‘olibiga aylanib, ishlanmalarini foydali qurilmalarga aylantiryapti. Ana shunday yigit-qizlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida Innovatsion rivojlanish vazirligi qoshida birinchilardan bo‘lib “Yoshlar akademiyasi” tashkil etildi. Akademiyaga o‘z jamoasi, ilmiy ishlanmasi, g‘oya yoki startap loyihalariga ega 40 yoshgacha bo‘lgan yigit-qizlar qabul qilinadi. Yosh ixtirochilar bu yerda “G'oyalar generatorlari”, “Startaplar”, “Biznes vakillari” hamda “Bo‘lajak akademiklar” kabi 4 ta platformadan birida faoliyat yuritishi mumkin. Ayni paytda Yoshlar akademiyasining 2 mingga yaqin a'zosi bor. Ular geologiya, matematika, fizika, qishloq xo‘jaligi, kimyo sanoati, sog‘liqni saqlash, ta'lim, sun'iy intellekt, robototexnika va mexatronika, dasturlash, 3D modellashtirish va boshqa yo‘nalishlarda o‘z loyihalarini amalga oshirib kelmoqda. A'zolar orasida innovatsion va amaliy ishlanmalarini hayotga tatbiq etib, muayyan soha rivojiga hissa qo‘shayotgan faol va tashabbuskor jamoalar ko‘pchilikni tashkil etadi.

Bugun ular tomonidan ishlab chiqilgan ko‘plab loyihalar hayotimizga keng joriy etilmoqda. Xususan, ayni paytda turli sohalarda foydalanilayotgan, tug‘ma qo‘lsiz va hayoti davomida qo‘li amputatsiyaga uchragan nogironlar uchun bionik protezlar, o‘pkani sun'iy shamollatish apparatlari uchun maxsus oksigenatsiya niqoblari, kiyimlar, bolalar o‘yinchoqlari va boshqa uy-ro‘zg‘or buyumlaridagi bakteriya va hidlarni bartaraf etishga mo‘ljallangan “CleanBox” qurilmasi, avtomobillar xavfsizligini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan “Carwon smart security system” mobil ilovasi, maishiy chiqindilar asosida sun'iy uglerodlashtirilgan material olish qurilmasi, rangli metall buyumlar quyish uchun vakuum asosida ishlaydigan “Humo S1” uskunasi, “Sky project” virtual parashyut simulyatori va boshqa bir qancha ixtirolar o‘zbek yigit-qizlari, xususan, “Yoshlar akademiyasi” a'zolari tomonidan yaratilgani bizni quvontiradi.

Kelajak bunyodkorlari yoshlardir

Bugun respublikamizning har bir viloyatida akademiyaning yetakchisi saylanib, iqtidorli yoshlar jamoalari tomonidan ishlab chiqilgan loyihalar saralab olinyapti. O‘tgan qisqa vaqt ichida ana shunday yigit-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, akademiya a'zolarini rag‘batlantirish, istiqbolli ishlanmalarga ega yoshlarga motivatsiya berish maqsadida bir qator yo‘nalishlarda amaliy, innovatsion va startap loyihalar tanlovlari o‘tkazib kelinyapti. Ayniqsa, Prezidentimizning joriy yil aprel oyidagi qarori bilan tashkil etilgan “Bo‘lajak olim” tanlovi doirasida yoshlarning eng yaxshi innovatsion hamda startap loyihalariga 50 milliard so‘m mablag‘ yo‘naltirilishi yigit-qizlar uchun katta imkoniyat bo‘ldi. “Yoshlar akademiyasi” tomonidan amalga oshirilayotgan loyihalarning aksariyati hududlarda o‘g‘il-qizlarning intellektual, ilmiy, ijodiy salohiyatini oshirish, ularni jamiyatda olib borilayotgan islohotlarning faol yetakchilariga aylantirishga qaratilgan. Ana shu maqsadda hukumat qarori bilan bugun respublikaning har bir hududida bosqichma-bosqich Yoshlar texnoparklari tashkil etilyati. Chekka hududlarda istiqomat qiladigan yigit-qizlarni mamlakatimiz rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan soha va yo‘nalishlar bo‘yicha o‘qitishga qaratilgan “Texnobus” innovatsion ta'lim avtobusi faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Shu o‘rinda, Innovatsiyalar Milliy Ofisi faoliyati haqida ham alohida to‘xtalsak. Ma'lumki, innovatsiyalarni yaratgandan ko‘ra, uni joriy etish anchayin qiyin. Biz Innovatsiyalar Milliy ofisida bevosita ana shu jarayon bilan shug‘ullanamiz. Yoshlarga o‘z ishlanmalarini qanday taqdim etishi va qanday qo‘shimchalar kiritib, uni mukammal darajaga olib chiqish bo‘yicha yo‘nalish hamda ko‘rsatmalar berib boramiz. Bu yerda Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan

moliyalashtirilgan loyiha egalarining ishlanmalarini takomillashtirishlari uchun bir qancha laboratoriyalar xizmatlari yo‘lga qo‘yilgan. Xususan, ilmiy tajribalar olib borayotgan yosh olimlar “Aviatsion va kosmik”, “Uchuvchisiz uchish qurilmasi” (dron), “3D prototiplashtirish”, “Informatsion texnologiyalar”, “Robototexnika”, “5G” o‘quv-tadqiqot laboratoriyalaridan foydalanish imkoniyatiga ega. Joriy yilda “Aviatsion va kosmik” o‘quv-tadqiqot laboratoriyasi mutaxassisi Ziyodulla Butaxonov mavjud eng zamonaviy qurilmalardan foydalanib, yirik loyihani amalga oshirishga muvaffaq bo‘ldi. Yerni 42 km balandlikdan suratga olishga erishgan yosh olim harakatlari bilan yurtimiz tarixida ilk bor fazoga “aerostart” uchirildi. Bir so‘z bilan O‘zbekiston birinchi marta yaqin kosmos, ya'ni starotasferani zabt etdi, desak ham bo‘ladi. Ushbu ulkan yutuq mamlakatimiz mustaqilligining 30 yilligiga munosib sovg‘a bo‘ldi. Shuningdek, Innovatsiyalar Milliy ofisi tomonidan har mavsumda yurtimizning biror hududida “Texnoways” texnologik rivojlanish marafoni o‘tkazib kelinmoqda. Loyiha doirasida deyarli bir hafta mobaynida yoshlarning texnologik bilimlarini oshirish, ilg‘or texnologiyalar bilan yaqindan tanishtirish bo‘yicha turli xil qiziqarli tadbirlar uyushtiriladi. YOshlarning loyihalarini shakllantirish, to‘g‘ri tahlil qilish, innovatsion ishlanmalarini taqdim etishda to‘g‘ri yo‘nalish va ko‘rsatmalar berish masalasida soha mutaxassislari tomonidan treninglar tashkil etiladi. Marafon yakunida eng yaxshi g‘oyalar g‘oliblariga pul mukofotlari ajratiladi. Joriy yilda ofis tomonidan yana bir yirik loyiha — “Ixtirochi abituriyent” tanlovi e'lon qilindi. U turli xil yangilik yaratishga qiziquvchi abiturient yoshlarga o‘z ishlanmalarini taqdim etish va ular orasidan saralanadigan “original g‘oya” egalari qatorida Turin universitetiga imtiyozli o‘qishga kirish yo‘llanmasini qo‘lga kiritish imkonini beradi. O‘ylaymanki, bu yoshlar uchun juda katta imkoniyat. Axir, talaba bo‘lish va nufuzli oliygohlarda imtiyozli tarzda ta'lim olish har bir yigit-qizning orzularidan biri. Bugun yurtimiz aholisining 60 foizini tashkil etadigan yoshlar orasida iqtidorlilar ko‘p. Ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash zamirida esa mustaqil, o‘z g‘oyalari bilan yurtimiz va jahon maydonida munosib o‘rin egallay oladigan shaxslarni tarbiyalash yotadi. Zero, ana shunday yoshlar Yangi O‘zbekiston kelajagini bunyod etish yo‘lida shahdam qadam tashlashni boshladi.

ADABIYOTLAR

1. Берестовицкая С.Э., Сизова М.Б., Семенова Т.В., Белова Е.А. Мировоззрение как личностный результат образования: традиции и инновации // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. 2013. № 2. С. 3-18.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Oliy Majlisga Murojaatnomasi Абрамова М.Н. Исследовательская деятельность как технология становления личности обучающихся // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. 2011. № 2. С. 23-25.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 26.03.2021 yildagi PQ-5040-son

5. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 20.01.2021 yildagi O‘RQ-668-son

6. Yaxshilikov J.Ya. Muhammadiyev N.E. Milliy g‘oya: O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Darslik. –T.: Cho‘lpon nomidagi nashriyot. 2018-yil. –B.516-517.

7. J.ya.yaxshilikov. n.e.nurmuhammedov. texnika va informatsion texnologiyalar falsafasi. Samdu. 2022-yil

INNOVATSION MENEJMENT ASOSIDA OTMLARDA BOSHQARUV XODIMLARINING STRESSNI BOSHQARISH VA UNI BARTARAF ETISH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Sariboyev Nurali Abdunazarovich
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
E-mail: sariboyevnurali5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda bugungi kunda insonlarning muammolaridan biri bo‘lgan stressni va uni yengish usullari, innovatsion menejment, OTMlarda boshqaruv xodimlarining

stressni boshqarish va uni oldini olish, bartaraf etish imkoniyatlarini takomillashtirish, bo‘sh vaqtlardan unumli foydalanish va samarali tashkil qilish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: stress, innovatsiya, usul, sabab, manba, natija, yo‘nalish, mehnat, jarayon, holat, muammo, biznes, ishbilarmonlik, yangilik, maqsad, stressor, psixologik shakl, vosita va yo‘l.

Abstract: In this article, stress whжich is one of the problems of people today, and the ways to overcome it, the of innovative management, the improvent of management and management employees’ ability to prevent and eliminate stress, as well as the efficient use and efficient use and effective organazation of their free time.

Key words: stress, innovation, methods, cause, source, result, direction, work process, situation, problem, business, entrepreneurship, innovation, goal, pschological path, stressor, shaki is the essence, the means.

Bugungi kunda insonlar juda ko‘p muammolarga duch kelishmoqda shular ichida inson uchun foydali ham zararli ham bo‘ladiganlari uchrab turadi. Nima sababdan insonlar muammolar girdobida qolishadi bazan shunday vaziyatlar ham bo‘ladiki odamlar juda qattiq qayg‘uga botib qolishadi bularning asosiy sababi insonlar o‘zlarini to‘g‘ri, to‘liq anglay olmasliklari o‘zlariga nima kerak ekanligini vaqtida tushunib yetmasliklari natijasida vujudga keladi. Insonga atrofdagilarning tasiri ham o‘ta yuqori darajada seziladi.

Shaxs jamiyatdan orqada qolmaslikka har doim yuqorida bo‘lishga intilib yashaydi, shunday insonlar ham borki ular o‘zlarining qiziqishlarini emas balki o‘zgalarning fikrlari, ularning gap, so‘zlari asosida yashaydi. Hayotda juda ko‘p insonlarda uchraydigan muammolardan eng yomonlaridan biri bu- stressdir.[1]

STRESS – og‘ir, mushkul yoki murakkab sharoitlarda yuzaga keluvchi psixikaning zo‘riqishidir. Stressning vujudga kelishi quyidagilarini o‘z ichiga oladi; inson shug‘ullanadigan faoliyatning turi,mazmuni, mavjud shart-sharoitlar, faoliyatning tashkiliy qismi va ekstremal omillar, shuningdek, tashqi muhit insonning bor imkoniyatlaridan ortig‘ini talab qilishi. Masalan, xizmat faoliyatida talabning ko‘payishi kuchli stressor hisoblanadi.

Stress hamma insonlarda uchraydi stress ko‘pgina salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin qachonki u o‘z vaqtida oldi olinmasa vaqtida chora ko‘rilmasa yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin.Stress ijobiy natijalarga ham olib keladi. Stressni boshidan o‘tkazgan inson qiyinchiliklarni yengish va ularni yengib yanada kuchli bo‘lishga o‘rganadi. Har qanday inson o‘zini tirik va to‘laqonli ekanligini his etish uchun o‘zining atrofdagi har qanday qiyinchiliklarni,muammolarni yechib, o‘zini baxtli seza boshlaydi. Stress holatini yengish uchun ham bir nechta usullar mavjud bo‘lib ularni bajarish orqali shaxs o‘zidagi stressni yengishga harakat qiladi va albatta chindan bu usullarni bajarsa stersni yenga oladi.

Stress holatida qilish mumkin bo‘lgan ba’zi oddiy narsalarga quyidagilar kiradi:

1. Qiziqarli narsalar qilish
2. Jismoniy faol bo‘lish
3. Boshqalarga yordam berish
4. O‘zingizni his qilayotgan narsalar haqida kimdir bilan suhbatlashish.
5. Sog‘lom, muvozanatli dietaga ega bo‘lish. [2]

Stresslarsiz faol hayot kechirib bo‘lmaydi, chunki stresslar bo‘lmasligi bu o‘lim bilan barobar, - degan edi Hans Selye. Demak, stresslar nafaqat xavfli, balki organizm uchun foydali ham bo‘lishi mumkin. Bu holat organizm imkoniyatlarini ishga soladi, salbiy ta’sirotlarga chidamliligini oshiradi. Sterssning yuzaga kelish sabablari ilmiy nuqtai nazardan turlicha izohlanadi.

Stressning inson organizmning haddan tashqari zo‘riqishi, salbiy emotsiyalar yoki oddiygina zerikishga bo‘lgan javob reaktsiyasidir. Stress chog‘ida inson organizmi yechim izlashga undaydigan adrenalin gormoni ishlab chiqaradi. Kichik miqdordagi stress hamma uchun kerak. Chunki, bu kishini fikrlashga, muammodan chiqish yo‘lini topishga undaydi, stressiz hayot

zerikarli bo‘lardi. Boshqa tomondan, agar stress juda ko‘p bo‘lsa, tana zaiflashadi, kuchsizlanadi va muammolarni hal qilish qobiliyatini yo‘qotadi.

Stresslar sog‘liqqa ta’sir qiladi. Stress immunitetni pasaytiradi va ko‘plab kasallikga sabab bo‘ladi. Shuning uchun ham stressli vaziyatga qarshi tura olishni va hayotga ijobiy qaray olishni o‘rganishga to‘g‘ri keladi. Stressni sabablari aslida insonni ta’sirlaydigan, bezovta qiladigan har qanday narsa bo‘lishi mumkin. Misol uchun tashqi sabablardan biri nima tufayli paydo bo‘lgan bezovtalikni vujudga kelishi natijasida paydo bo‘ladi. Stress va depressiya ayol va erkaklarda taxminan teng darajada uchrashi mumkin. Biroq, har bir organizm o‘z xususiyatlariga ega.

Agar siz o‘zingizda stress haqida so‘zlashish mumkin bo‘lgan alomatlarni sezsangiz, birinchi navbatda, holat sabachilarini aniqlash kerak. Stressning oqibatlaridan ko‘ra sabablarini bartaraf etish ancha osonroq. Stressdan qutulish uchun eng avvalo stressga olib keluvchi omilga to‘g‘ridanto‘g‘ri ta’sir o‘tkazish; stressli vaziyatning asl sababi nimada ekanligini aniqlash, ushbu vaziyatni o‘zgartira olishingizni baholash, oqibatlarini baholash. Vaziyatga bo‘lgan qarashingizni o‘zgartirish, vaziyatni o‘zgartirish sizning qo‘lingizdan kelish-kelmasligini baholash, agar boshqalar hatti-harakatini o‘zgartirib bo‘lmasa, ularga bo‘lgan munosabatingizni o‘gartirish. Stressga qarshi kurashishdan oldin uning kelib chiqish sabablarini o‘rganish va undan so‘ng shunga mos tarzda kurashish talab qilinadi. Stressga har qanday kasb egasi uchraydi chunki har bir ishning o‘z texnikasi bor o‘z qiyinchiliklari bor. [3]

Qiyinchiliklarga sabr qilish,ularni yengib o‘tishga harakat qilmoq darkor. Kasbiy so‘nish bu uzoq davom etgan surunkali stress natijasida rivojlanadigan sindrom bo‘lib, mehnat qiladigan insonni emotsional-energetik va shaxslilik resurslarining holdan toyishiga olib keladi. O‘z navbatida ish joylaridagi stresslar bevosita professional so‘nish bilan ham insonlar bilan ishlash, ularga xizmat ko‘rsatish va yordam berish sohasida uchraydi. Kasbiy so‘nish bunda kasbiy krizis sifatida ham baholanadi, birinchi navbatda o‘zgarishlar shaxslararo o‘zaro munosabatlar tizimida, o‘zaro ta’sirga kirishish jarayonida kuztiladi.

Kasbiy so‘nish barcha kasb egalarida jumladan o‘qituvchi-pedagoglarda ham kuztilar ekan. O‘qituvchilarda kasbiy so‘nish fenomeni bolalarga nisbatan qahr-g‘azab, dars o‘tkazishni istamaslik, hammani va hamma narsani baholash, doimiy bo‘lar-bo‘lmas nasihatgo‘ylik qilish, ko‘p holatlarda bolalarga nisbatan agressivlik ko‘rinishida bo‘ladi. To‘g‘ri o‘qituvchilar doim stressga tez uchraydigan insonlardir. Chunki ular ko‘p hollarda ota-ona tarbiyalay olmagan bolalarni ham ular tarbiyalshga majbur bo‘lishadi, bir kun davomida bir nechta yuzlab asab tolalari jarohatlanadi.

O‘qituvchilar boshqa kasb egalariga qaraganda stressga qarshi kurashuvchan insonlardir. Ular o‘zlarida vujudga kelgan muammolarni bartaraf qilishga ularga yechim topishga harakat qilib ularni tezroq yengib o‘tishadi. Bugungi kunda nima uchun insonlar tez stressga tushib qolishadi? Bunga juda ko‘p sabablarni keltirish mumkin shulardan biri ulardagi iqtisodiy va manaviy yetishmovchiliklardir. Inson qachonki bir qiyinchillikka uchrasa va u sababli qattiq tushkunlikka tushib qolsa demak buning natijasi kuchli stresslarga olib keladi.

O‘qituvchi-pedagoglar ham doimo o‘z asab buzilishlarga yo‘l qo‘ymasliklari ularni yengib o‘tishlari kerak. Pedagoglar ko‘p hollarda aqliy mehnat bilan ko‘p shug‘ullanishlari va boshqa mehnat faoliyatiga vaqt ajratmasliklari tufayli ham stressga ko‘proq moyil bo‘lishadi. Inson bir faoliyat turi bilan tinmasdan hech qanday boshqa faoliyat turlariga chalg‘imasdan shu asosiy faoliyati bilan uzoq vaqt shug‘ullanishi natijasida ish turidagi qiyinchilikni yengib o‘tishi murakkablashib o‘zi bilmagan holda stressga tushib qolishadi.

Bugungi kunda insonlarga foyda keltiradigan mashg‘ulot turlari kun sayin ko‘payib, rivoj topib bormoqda, bunday mashg‘ulotlarni o‘rganish ulardan samarali foydalanish kerak. Masalan, OTMlarda boshqaruv xodimlarining faoliyatiga qo‘shimcha tarzda innovatsion menejment sohasini o‘zlashtirib olishlari birmuncha oson bo‘lishi mumkin. Bu orqali ular ish faoliyatiga qo‘shimcha tarzda o‘rganishlari mumkin ekan. Innovatsion menejment o‘zi nima? Innovatsion menejment – bu yangi turdagi tovarlarni, ishlab chiqarishning yangi usullarini, yangi bozorlarni o‘zlashtirishni joriy etish va ulardan foydalanish maqsadida tadbirkorlik ruhi asosida ishlab chiqarish omillarini o‘zgartirish sohasidir.

Innovatsion menejment faoliyat yo‘nalishlari quyidagilar taalluqli:

1. Maqsadni qo‘yish, strategiyani tanlash
2. Bosqichlarni rejalashtirish
3. Sharoitlarni aniqlash va tashkil qilish
4. Ijro etish, rahbarlik.

Innovatsion menejmentni o‘zlashtirish orqali yangi, rivojlanayotgan sohalarni yaratish ularni takomillashtirish uchun imkon yaratadi. Innovatsion menejment asosida yangi mahsulot turlarini yaratish ularni keng ommaga tatbiq qilish orqali boshqalar uchun ham foydali bo‘lgan sharoitlarni ham yaratish mumkin bo‘lgan.

Innovatsion menejment asosida boshqaruv xodimlarining g‘oyalarini amalga oshirish ularni takomillashtirish yanada ko‘proq yangiliklarni yaratish mumkin ekan,innovatsiyalarni to‘g‘ri yo‘naltirish orqali yaxshigina bilim va malakaga ega bo‘lish ularni moddiy to‘ldirib borish ham talab qilinar ekan.

Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak, inson hech qachon bir joyda to‘xtab qolmasdan doimo harakatda bo‘lishi, o‘z yangi g‘oyalarini yaratib borishi jamiyat tarraqiyoti, yuksalishi uchun izlanishda bo‘lishi darkor. Odamlarda bo‘sh vaqtning ko‘p bo‘lishi, zerikish, ma’naviy bo‘shliqning paydo bo‘lishi, tushkunlikka tushib qolish, rivojlanishdan orqada qolib ketish ham streeslarning paydo bo‘lishi uchun imkon yaratadi. Yangiliklarga moyil bo‘lish, innovatsiyalarni, turli foydali usullar orqali bo‘sh vaqtni to‘g‘ri tashkil qilish orqali yaxshi natijalarga erishsa bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shemetev A.A. Innovatsion menejmentning xalqaro standartlari. O‘quv qo‘llanma. –T, 2014.
2. Surin A.B., Molchanova O.P. Innovatsion boshqaruv. –T, 2008.
3. Kulagin A.S. Innovatsiya atamasi haqida biroz . –M., 2004.
4. Bodrov V.A. Informatsionni stress. –M.: PER.SE, 2004.
5. Sariboev N., Salieva U. O‘smir yoshidagi o‘quvchilarni o ‘quv-faoliyatiga qiziqtirish metodlari. –T., NRJ, 1(2), (2024). 153- 157.
6. Sariboyev N.A. (2024) Basic Concepts of “Innovation Management. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development 3.2: 203-205.
7. Sariboyev N.A. (2024). Possibilities to manage and eliminate the stress of managers on the basis of innovative management. Modern Science and Research, 3(1), 1111-1116

TALABALATRDA OILAVIY MUNOSABATLARINING SHAKLLANISHIDAGI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xudoynazarov Sherzod Axmad o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti
e-mail: sherzodxudoynazarov1994@gmail.com

Annotatsiya. Oila va jamiyat bir-biriga o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tushuncha, jamiyatning bir bo‘lagi sifatida vujudga keladi. Jamiyat ham oilalardan tashkil topadi, talaba yoshlar oila bag‘ridan oliygoh talabasi sifatida kelar ekan jamiyatning eng muhum a’zosiga aylanadi, talabalarda oila va unga bo‘lgan muhabbat hissini shakillantirish oliy maqsatimizdir.

Kalit so‘zlar. Oila, talaba, ijtimoiy ro‘l, qadriyat.

Annotation. The concept of family and society is interdependent and arises as a part of society. The society is also made up of families, students become the most important members of the society as they come from the family as a university student, forming a feeling of love for the family in students is our highest goal.

Key words. Family, student, social role, value.

Kirish. Oila va uning tashkil topishi, taraqqiy etishi va oiladagi vazifalarni bajarish jarayonlari har bir xalqda alohida, o‘ziga xos xususiyatga egadir. Har bir xalq dunyoda o‘zining

o‘rniga egadir, inson-insonga, xalqlar-xalqlarga o‘xshamaydi, bir-birini aynan takrorlamaydi. Har bir millat va elatning o‘zigagina xos bo‘lgan jihatlari mavjud bo‘lib, har bir xalq va ellatning o‘z ma’naviyati, milliy qadriyatlari va boy tarixi mavjuddir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Oila qadim zamondan sharq va g‘arb mutafakkirlari tomonidan o‘rganilgan eng dolzarb mavzulardan biri sifatida qarab kelingan, xususan Kaykovus Unsurulmaoni - 63 yoshida o‘g‘liga atab “QOBUSNOMA” yozib, unda o‘zining bola tarbiyasi, oilaviy hayot, shaxs kamoloti masalalarini bayon etdi. Kitobdagi asosiy g‘oya - yoshlarni ota-onani hurmat qilishga, e’zozlashga chaqirishdir Bahovuddin Naqshbandi, Ahmad Yassaviy, At-Termiziy, Al-Buxoriy, Bobarahim Mashrab, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nosir Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Burhoniddin Marg‘iloniy, Mahmud Qoshg‘ariy, Ahmad Donish, Yusuf Xos Hojib, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, hamda hozirgi davr O‘zbekiston olimlari M.G. Davletshin, G‘.B. Shoumarov, V.M. Karimova, E.G‘.G‘oziyev, Sh.R.Baratov, M.Mamatov, B.M. Umarov, X.U.Abdusamatov oila munosabatidagi muammoli masalalarni ilmiy jihatdan tadqiq etishda katta xizmatlar qilmoqda.

Oila qurish talabidan kelib chiqib, amalga oshirish lozimligi yuzasidan soha vakillari J.Usarov, N.Eshnaev, T.Maratovlar ushubu masalada to‘xtalib: “Yurtimizda oilani mustahkamlash, oila bilan bog‘liq muammolarni aniqlash va bartaraf etish, ayniqsa, yosh oilalarni moddiy va manaviy qo‘llab quvatlash borasida keng ko‘lamli ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar tashkil etilib, ijtimioiy-siyosiy dasturlar ishlab chiqilmoqda. Biroq oilaviy ajrimlar soni ortib borayotgani bu yo‘nalishdagi ishlarda yangicha yondoshuv, yangicha qarashlarni talab etmoqda va yangi ilmiy tadqiq etishni talab etadi”- degan ilmiy qarashni ilgari surgan. boshqalarning tadqiqotlarida ham oila muammosi, undagi er-xotin o‘rtasidagi nizoli munosabatlar hamda barcha oilaviy munosabatlar farzand tarbiyasiga qay darajada muhum ekanliligi har bir ota ona uchun sir emas. Aynan ushbu muammoning yechimlarini topish bizning maqolamiz mavzusining dolzarbligini tashkil etadi.

Asosiy qism. Oila va undagi shaxslararo munosabatlar, uning shaxs shakllanishiga ta’sirini o‘z madaniy muhiti sharoitida xorijiy psixolog olimlardan R.Brazington, T.Dumitrashku, F.Galton, U.Toumen, R.Richordson, R.Zayons, G.Xomentauskas va boshqalar ushbu sohani tadqiq qilgan. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari olimlaridan ushbu soha bo‘yicha V.V.Boyko, G.M.Breslav, A.G.Volkov, S.V.Kovalev, V.P.Levkovich, E.I.Pavlovich, V.L.Titarenko, o‘zbek olimlari tomonidan oiladagi er-xotin munosabatlarining turli ijtimoiy-psixologik jihatlari o‘rganilgan. G‘.B. Shoumarov, X.U.Abdusamatov jumladan, Y.A.Yakubov tomonidan o‘zbek oilalaridagi er-xotin munosabatlarining ijtimoiy-psixologik jihatdan o‘rganilgan dastlabki tadqiqotlardan biri bo‘lgan. Muallif o‘zining olib borgan tadqiqot obyekti sifatida nikohlar mustahkamligiga qarab yuqori ko‘rsatkichlarga ega bo‘lgan er-xotinlar hamda ajralish arafasida turgan juftliklardan iborat guruhlar tanlab olingan. Ikkala guruhlarda ham er-xotinlarning oiladagi funksiyalarini bajarishlarida bir-birlarini hissiy qo‘llab-quvvatlashlari, oilaviy qadriyatlarga yondashishlari va oilaviy rollarga nisbatan bo‘lgan yo‘l-yo‘riqlari o‘rtasidagi tafovut farqlari borligi ta’kidlangan. Olim o‘zining tadqiqotlaridan kelib chiqib o‘zbek oilalarida farzandlarning borligi va ularning soni nikoh mustahkamligini ta’minlovchi yana bir muhim omillardan biri hisoblanishini qayd etib o‘tgan. Shu bilan birga, an’anaviy, milliy, oilaviy turmush tarzi, yo‘l-yo‘riqlar, yosh er-xotinlar munosabatlariga ota-onalarning aralashuvi, oilada rollar taqsimoti va ularning er-xotin tomonidan idrok qilinishi kabi xususiyatlarni bir tomonlama, salbiy omillar sifatida sanab o‘tgan bo‘lsa, ayollarning mavqeyi, ularning ijtimoiy faolligini ortishini esa ijobiy tomondan baholab o‘tgan. Shuningdek, er-xotinning nikohdan qoniqish darajasi o‘zaro hurmat, o‘zaro tushunish hamda hissiy munosabat bilan bog‘liqligi keltirib o‘tilgan.

Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, keyingi yillarda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarda oilaning keng qamrovli turli jihatlari ochilmoqda va o‘z aksini topib kelmoqda. Jumladan, X.U.Abdusamatovning “Nikohdan tashqari munosabatlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari”

nomli dissertatsiyasida oilalarda nikohdan tashqari munosabatlarni keltirib chiqaruvchi “o‘zgani sevib qolish”, “moddiy ehtiyojni qondirish”, “jinsiy aloqaga majburiyat sifatida qarash” hamda “turmush o‘rtog‘idan jinsiy qoniqmaslik” kabi ijtimoiy-psixologik masalalar tadqiq etilgan. Mazkur ishda, nikohdan tashqari munosabatlarni keltirib chiqaruvchi quyidagi sabablarni keltirib o‘tilgan:

- turmush o‘rtog‘i bilan bo‘lgan jinsiy hayotdan qoniqmaslik;
- turmush o‘rtog‘iga nisbatan muhabbat hislari (simpatiya yoki umumiy qarama qarshi jinsga nisbatan bo‘ladigan ijobiy hislar)ning mavjud emasligi;
- ayollarda erkaklarga nisbatan hissiy yaqinlik ustunlik qilishi;
- oilaviy turmush staji bo‘yicha farqlar mavjudligi;
- er-xotinlar orasidagi nizoli vaziyatlar;
- jinsiy savodsizlik;
- psixologik inqirozlar;
- jinsiy munosabatlar to‘g‘risidagi bilim, ko‘nikma va malakalar o‘rtasidagi tafovutlarni mavjudligi;
- turmush o‘rtoqlardan birining uzoq muddat xizmat safarida bo‘lishi;
- ehtiyojlarning mos kelmasligi;
- moddiy va iqtisodiy motiv asosida qurilgan oilalar;
- sovchilik asosida shoshilinch qurilgan oilalar;
- spirtli ichimlik ta’sirida ro‘y beradigan nikohdan tashqari munosabatlar;
- ayollardagi frigidlik;
- boshqa jins vakilini sevib qolishi;
- er-xotinlarda diniy ma’lumotlar deyarli mavjud emasligi;
- egallab turgan lavozimini asrab qolish, biror amal va lavozimga erishish uchun rahbar yoki bevosita bo‘ysinuvchi shaxs yoki ilmiy rahbar bilan jinsiy munosabatga kirishishi;
- erkaklarning ko‘proq oilada o‘zini erkin tutishi va o‘zi xohlagan vaqtda boshqa ayollar bilan jinsiy aloqa qilishi;
- yoshlikdagi muhabbat hissi;
- ayol yoki erkakning biri bepusht bo‘lsa, farzand ko‘rish maqsadida;
- oiladagi nosog‘lom muhit;
- oiladagi surunkali janjallar.

Bunday sabablar shaxslardagi o‘zaro nikohdan tashqari munosabatlar uchun imkoniyat yaratmoqda shu o‘rinda oila qurish uchun jismonan yetilgan va ijtimoiy munosabatlarda faol bo‘lgan talabalarda nikohdan tashqari munosabatlarning shakillanmasligi, oila muqaddas dargoh ekanliligi singdirilishi maqsadli bo‘ladi degan tushunchaga keldik. Talaba yoshlarda oilaviy munosabatlarning shakillanishi 1. Sevgi munosabatlariga asoslansa. 2. Qarama – qarshi jins vakillariga bo‘lgan qiziqish asnosida.

Talabalarda nikohga bo‘lgan ijtimoiy psixologik sabablar.

1. Emotsional tayyorgarlik: Talabalar ko‘pincha hissiy tajriba va o‘zaro munosabatlarni shakllantirish jarayonida. Bu ularga oila qurishda sevgi va his-tuyg‘ularni ifoda etish imkoniyatini beradi.

2. Ijtimoiy tajriba: Talabalar, ijtimoiy muhitda o‘sgan holda, oila qurish modelini ko‘rsatadigan turli xil munosabatlarni ko‘rishadi. Bu ularning oila qurishga bo‘lgan qarashlariga ta’sir qiladi.

3. Ta’lim darajasi: Ta’lim, talabalarning oila qurish haqidagi qarorlariga, mas’uliyat va iqtisodiy imkoniyatlarni qanday baholashlariga ta’sir qiladi.

4. Himoya mexanizmlari: Talabalar stress, muvaffaqiyatsizlik yoki o‘zgarishlarga qarshi turish uchun turli xil himoya mexanizmlarini qo‘llaydilar, bu esa oila qurish jarayonida muhim rol o‘ynashi mumkin.

5. O‘zlikni anglash: Talabalar, o‘zlarini anglash jarayonida, oila va munosabatlarga bo‘lgan ehtiyojlarini shakllantiradilar. Ular o‘zlarining qadriyatlari va istaklarini aniqlab, kelajakdagi oila

hayotiga tayyorgarlik ko‘radilar. Bu omillar talabalar oila qurishga tayyorlik darajasini va ularning o‘zaro munosabatlarini belgilovchi asosiy psixologik jihatlardir.

Xulosa va tavsiyalar. Oila qurish yoshidagi talabalarning oila qurishga ijtimoiy- psixologik tayyorgarligi, er-xotin munosabatlarining ijobiy o‘rnatilishida ota-onalar tomonidan moddiy ma’naviy qo‘llab quvvatlash oila mustahkamliligining asosiy omillaridan biri sanaladi. Talaba yoshlarning oilaviy hurmatning shakillanishida oilada ro‘llar taqsimotida vazifalarning aniq bajarilishi ishonch va muhabbatning asosidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. OILA PSIXOLOGIYASI “SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT — 2010
2. file:///C:/Users/PRO-LIDER.DESKTOP-O52LPGU/Downloads/
3. https://ijtimoiy.uz/2583/
4. https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23489
5. XUDOYNAZAROV, S. (2024). RIVOJLANAYOTGAN O ‘ZBEKISTONDA GENDER VA OILA. Евразийский журнал академических исследований, 4(3 Part 2), 137-14

TALABA-YOSHLARNI OILAVIY TURMUSHGA TAYYORLASHING MUHIM PSIXOLOGIK OMILLARI

Xudoynazarov Sherzod Axmad o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti
e-mail: sherzodxudoynazarov1994@gmail.com

Annotatsiya. Oila va jamiyat bir-biriga o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tushuncha, jamiyatning bir bo‘lagi sifatida vujudga keladi. Talabalarda oila ijtimoiy jamiyatning muhum bo‘g‘ini sifatida ko‘rilshini singdirish nikoh va oilada er xotin munosabatlari muhum bo‘g‘in xisoblanadi.

Kalit so‘zlar. Nikoh, oila, sevgi, Talaba, jinsiy tafavvut.

Annotation. The concept of family and society is interdependent and arises as a part of society. Instilling in students that the family is seen as an important link of social society, marriage and the relationship between husband and wife are considered an important link in the family.

Key words. Marriage, family, love, student, sexual difference.

Oila jamiyatning negizi sifatda tashkil topar ekan unda hayotning eng muhum bo‘g‘inlari shakillanadi, rivojlanadi. Oilada shaxs shakillanar ekan, shaxsning shakillanishida ta’lim tarbiyaning o‘rni muhum. Katta hayot yo‘liga kirayotgan yoshlarning bir-birlari bilan munosabatga kirishishdan oldin turmush o‘rtoq tanlashdagi motivlar ahamiyatli hisoblanadi . Bunda yoshlar umur yuldoshini tanlash va ota-ona majburiyatlari, bola tarbiyasi bilan bog‘liq majburiyatlarni bajarishga o‘rganadilar.

Bu borada I.V.Grebennikov shunday deydi: O‘sib kelayotgan yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash o‘z ichiga ushbu jihatlarni qamrab olmog‘i lozim:

1. Nikoh-oila va demografiya xususida davlat siyosatini ochib beruvchi, shuningdek, nikohoila munosabatlari, oilaning o‘rni, oilaviy qadriyatlar, ota-ona va kelinkuyovlarning ijtimoiy roli xususida jamiyatning fikrini ifoda etuvchi ijtimoiydemografik;
2. O‘z ichiga quyidagi axloqiy fazilatlarni: o‘zga jins vakiliga nisbatan do‘stona munosabatda bo‘lish, ota-onasiga, katta-kichikka nisbatan hurmat, bolalar tarbiyasiga ehtiyoj, mas’uliyatlilik, ishonch, halollik, o‘zini tutish, muloyimlik, yon bosish, umr yuldoshiga, bolalarga nisbatan burchni his etish, intim hissiyot madaniyati kabilarni qamrab oluvchi axloqiy-etnik;
3. Nikoh va oilaga oid qonunchilikdan boxabar bo‘lish, oila huquqining ahamiyatga molik yo‘riqnomalarini bilish, kelin-kuyovlarning bir-biriga, bolalarga va jamiyatga nisbatan majburiyatlarini bilish singari huquqiy;

4. Shaxsning rivojlanishi tushunchasini shakllantiruvchi o‘smirlarning shaxslararo munosabatlarining ruhiy jihatlari, nikoh va oilaviy hayotning ruhiy asoslari, boshqalarning ruhiyatini tushuna bilishi, turmush va oila hayotida zarur bo‘luvchi tuyg‘ularning rivojlanishi, muloqot qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lish singari ruhiy;

5. Jinsiy hayot, shaxsiy gigiena masalalarini, erkak va ayolning jismoniy alohidaligi kabi bilimlarni o‘zida mujassamlashtirgan jismoniy-gigienik;

6. Bolalar tarbiyasida oilaning roli, uning pedagogik salohiyati, oilaviy tarbiyaning xususiyatlari, ota va onaning tarbiyaga yondashuvlari, ota-onalarda pedagogik madaniyatni oshirish yullari shakllanishi bilan bog‘liq pedagogik;

7. Oila jamg‘armasi, maishiy madaniyat, uy xo‘jaligini yuritish va boshqalarni o‘z ichiga olgan xo‘jalik-iqtisodiy. Oila avlodlar almashuvi jarayoni ta’sirida doimo o‘zgarib turadi. Yosh oilalar jamiyat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma’naviy yangilanishi va yuksalishini muhim sub’ektlaridan bo‘lib, ijtimoiy hayotda ro‘y berayotgan murakkab jarayonlarga o‘z ta’sirini o‘tkazishda va taraqqiyotni harakatga keltirishida muhim ro‘l o‘ynaydi.Shuning uchun hozirgi vaqtda yoshlarni ma’naviy-axloqiy va ruhiy olamini shakllantirish va rivojlantirishni chuqur va atroflicha tahlil etish ilmiy -amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qisim. Talaba-yoshlarni oilaviy turmushga tayyorlash muhim ijtimoiy ehtiyoj ekanligini nazardan tutib, dastlabki oila va nikoh haqida boshlang‘ich bilim beruvchi jamiyatning bo‘g‘ini oila va maktabda bu masalada e’tiborni kuchaytirish zarur. Oilada ota-onaning o‘zaro munosabatlari, maktabda pedagoglar o‘rtasida muomala madaniyati o‘g‘il-qizlarning tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalar bilan olib borilgan so‘rov-anketa natijalariga ko‘ra yoshlarimizning ko‘pchiligi oila qonunchiligini yo yaxshi bilishmaydi, yoki mutloqo bexabar. Shaxsning oilaviy hayotga tayyorligi deyilganda, oila quruvchining: jismoniy (fiziologik), huquqiy, iqtisodiy, ma’naviy-axloqiy, psixologik jihatdan etuklikligi tushuniladi. Masalan, tibbiyot xodimlarning ta’kidlashicha, shaxsning jinsiy yetukligi o‘ziga xos omillarga bog‘liq. Kilinik kuzatishlar natijasiga ko‘ra, hozirgi zamon qizlarida jinsiy etuklik (balog‘atga etish) 12-14 yoshga, o‘g‘il bolalarda 14-16 yoshga to‘g‘ri keladi. Albatta, bu etuklik ba’zi bir bolalarda ertaroq, boshqa birlarida esa kechroq ro‘y berishi mumkin. Shuning uchun ham bo‘lajak o‘qituvchilar bolalarda bo‘ladigan fiziologik o‘zgarishlarni o‘z vaqtida payqashi va bu o‘zgarishlar har bir o‘smir yoshidagi bolada bo‘lishini yotig‘i bilan tushuntirishi lozim.

Olimlarimiz shaxs etukligini quyidagi turlarga bo‘ladilar: V.A. Suxomlinskiyning chuqur ishonchiga ko‘ra, oila bolalarda axloqiy tuyg‘ularni singdirishning asosiy maktabi bo‘lishi kerak va bu axloqiy g‘oyalar va tushunchalarni shakllantirish, axloqiy tuyg‘ularni rivojlantirish, axloqiy e’tiqodlarni rivojlantirish, xulq-atvor ko‘nikmalarini va odatlarini shakllantirishni anglatadi. Nikohgacha ta’limga katta hissa qo‘shgan V.A. Suxomlinskiyning aksariyat hollarda nikohning asosiy motivi “sevgi” deb hisoblagan. Biroq, “sevgi” ni nikoh motivi sifatida ataganda, yoshlar bu so‘zga turli xil ma’nolarni qo‘yishadi. T.A. Florenskaya bu so‘zning uch xil tushunchasini belgilaydi: sevgi - jinsiy jalb qilish; sevilish zarurati sifatida sevish; dominant sifatida sevgi. Nikoh haqida gapirganda, nikoh ittifoqiga kirish istagi va unga kirishga tayyorlik darajasi bir xil tushunchalardan uzoq ekanligini unutmasligimiz kerak. Mamlaktimizning yetakchi psixolog olimlaridan biri Vasila Karimova “Oila ma’rifati” ushbu risola muallifining “Oila ma’rifati” ruknida chop etilayotgan risolalarining dastlabkisi bo‘lib, bu bevosita oilaviy hayot bo‘sag‘asida turgan yoshlar hamda endigina nikox qurib, yaxshi niyatlar bilan turmush qurgan kuyov va kelinchaklarga mo‘ljallangan. Muallif “Oila ma’rifati”ga erishish, ya’ni kelin-kuyovlar, yoshlar hamda ularning ota-onalar savodxonligini oshirish orqali, oilaviy muhitda ma’naviy qadriyatlarni barqarorlashtirishga erishishni ko‘zda tutgan. S.V.Kovolyov o‘smir va qizlarda oila va nikoh tushunchalari haqidagi tasavvurlarga ega bo‘lishlari juda muhimdir, deydi. Nikoh va sevgi tushunchalari 13-15 yoshli bolalarda qarama-qarshi tushunchalar ekanligi bilan kuzatiladi, ya’ni ular sevgi va nikoh bir-biriga teskari tushunchalar ekan deb tushunadilar. Talabalarda umur yo‘ldosh tanlashda sevgi tushunchasi faqat 4 o‘rinda, ya’ni

kabi xislatlardan keyin turadi. Yoshlar oilani jiddiy qabul qilmaydilar. Natijada juda ko‘p xatoliklarga yo‘l qo‘yib, keyinchalik oilaning muhimligini psixologik tan oladilar. Bizning asosiy vazifamiz shuki, o‘smirlarda oilaning qadrini, sevgi, nikoh oiladagi sevgining ro‘li muhimligini va u uzoq va baxtli hayot garovi ekanligini psixologik singdirishdir.

Xulosa va tavsiyalar. Oilada farzandlarni tarbiyalash, jamiyatning faol fuqarosiga aylantirish bugungi kunning asosiy omiliga aylanib bormoqda. Albatta turmush qurish yoshiga kelgan talaba bollar va qizlarning turmush o‘rtog‘ini tanlashdagi psixologik mativlarini o‘rganish darkor nikohdan oldin ota-onalar inobatga olsa maqsadli bo‘lar edi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Suxomlinskiy, V.A. Tanlangan pedagogik asarlar: 3 jildda / V. A. Suxomlinskiy. – M.: Ta’lim, 1980 – 3 jild – 640 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni XUDOYNAZAROV, S. (2024). RIVOJLANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA GENDER VA OILA. Евразийский журнал академических исследований, 4(3 Part 2), 137-141.
3. file:///C:/Users/PRO-LIDER.DESKTOP-O52LPGU/Downloads/44.pdf
4. file:///C:/Users/PRO-LIDER.DESKTOP-O52LPGU/Downloads/admin,+1.pdf

TA’LIMDA KOUCH TRENING JARAYONI

Kabulova Sanobar Eshnazarovna
Guliston davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi
Sanobarkabulova56@gmail.com

Annotatsiya: Тезисda shaxs psixologiyasi va kouching fani qamrab olgan asosiy muammolar va mavzularning markaziy figurasi hamda “Shaxs- kouching” tizimida o‘zaro munosabatlarning obyekti va subyekti sifatida e’tirof etilgan. Shaxs taraqqiyoti va kamoli uchun muhim bo‘lgan ijtimoiylashuv omillari va kouching tizimidagi psixologik hodisalar talqin etilgan.

Kalit so‘zlar: trening, bugungi globallashuv, kasbiy muvaffaqiyat, metodika, qonunlar, ixtiyoriylik, konfedensiallik, tamoyillar, muloqot, shaxs, tabiiy, ehtiyoj.

Abstract: The thesis covers the science of personal psychology and coaching he is recognized as the central figure of the main problems and topics and as the object and subject of mutual relations in the "Person - coaching" system. Socialization factors and psychological phenomena in the coaching system, which are important for the development and improvement of the personality, are interpreted.

Key words: training, today's globalization, professional success, methodology, laws, discretion, confidentiality, principles, communication, individual, natural, need.

Zamonaviy psixologiya sohalarining muammolaridan biri har tomonlama barkamol shaxslarni tarbiyalash va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga ko‘maklashish, malakalarini rivojlantirish hisoblanadi. Bu boradagi ishlarni amalga oshirishda albatta, psixologik treningni o‘ziga xos o‘rni mavjud bo‘lib, hozirda mutaxassislar fanning imkoniyatlaridan keng foydalanib kelmoqdalar desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Natijada, shaxslararo munosabatlar orasida muloqot uslubining o‘zgarishi, muayyan kasbiy sohalardagi bilim, ko‘nikma va malakalarning ortishi, rahbar, menejer, tadbirkor, kadrlar menejeri, psixolog, murabbiyning faoliyati kabilarda, ayniqsa, shiddatli

sharoitlarda juda murakkab faoliyat turlarida yoshlarning peshqadamligi fanning asl mohiyatini tahlil qilishga imkoniyat yaratadi[1].

Shuningdek, bugungi globallashuv davri shaxslarida muloqotga bo‘lgan (ishlab chiqarish, ta’lim-tarbiya jarayoni, oilaviy munosabatlar, emotsional sferaning barqarorligini ta’minlash kabilarda) ehtiyojlarning kundan-kunga oshib borishi, ular o‘rtasida yuzaga keladigan turli nizoli vaziyatlarni bartaraf etish jarayonida albatta psixologik treninglarning imkoniyatlarini kengligi ham hech kimga sir emas.

Trening – bu odamning muloqot uslubini o‘zgartirishga, uyg‘unlashtirishga, kerakli ko‘nikmalarni singdirishga va boshqa odamlar bilan o‘zaro munosabatlarida namoyon bo‘ladigan yoki ong osti xarakterga ega bo‘lgan qarama-qarshiliklarni hal qilishga qaratilgan yorqin, hissiy jihatdan jadal o‘quv faoliyat turi deb ta’kidlasak ham xato bo‘lmaydi.

Trening – bu turli faoliyat sohalarida keng qo‘llaniladigan juda mashhur va keng tarqalgan o‘qitish shaklidir. Kasbiy muvaffaqiyat ko‘plab tarkibiy qismlardan iborat, shu bilan birga, trening texnologiyasi odamning kayfiyatini, muayyan faoliyat turiga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirishga, o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘zini rivojlantirish zarurligini anglashga yordam beradigan o‘quv shakllardan biridir[2].

Hozirgi davrda insonlarni eng tabiiy bo‘lgan muloqotga ehtiyoji, uning sirlaridan xabardor bo‘lish, o‘zgalarga samarali ta’sir eta olishga intilishining kuchayishi, bo‘lajak kadrlarni kelgusi faoliyatlarini samarali amalga oshirishga tayyorlash, shuningdek, rahbar kadrlarni samarali boshqarish usuliga o‘rgatish kabi masalalarni yechimini topish borasidagi ishlardan biri – bu ijtimoiy psixologiyaning asosiy sohasi bo‘lgan psixologik treninglarni tashkil etishdir.

XXI asrda kishilarning eng tabiiy bolgan muloqotga ehtiyoji, uning muloqot sirlaridan xabardor bo‘lish va o‘zgalarga samarali ta’sir etishga bo‘lgan intilishi yanada oshdi.

Birinchidan, axborotlashgan jamiyatga o‘tganligimiz tufayli axborotlarning ko‘pligi aynan inson manfaatiga aloqador ma’lumotlarni saralash, u bilan to‘g‘ri munosabatda bo‘lishni taqozo etadi.

Ikkinchidan, turli kasb faoliyat sohasida ishlayotgan odamlar guruhining ko‘payishi, ular o‘rtasida munosabatlar va aloqaning dolzarbligi axborotlar tig‘iz sharoitida oddiygina muloqotni emas, balki professional, bilimdonlik asosidagi muloqotni talab etadi.

Uchinchidan, hozirda shaxslarni ruhiy salomatligini saqlash maqsadida hissiy-emotsional zo‘riqishlarni oldini olish va bartaraf etishni rivojlantirish kabilar dolzarb masalalardandir. 2019-2025 yillarda O‘zbekiston Respublikasi aholisining ruhiy salomatligini muhofaza qilish to‘g‘risidagi konsepsiyaning qabul qilinishi va uni amalga oshirish maqsadida barcha ta’lim - tarbiya muassasalari, korxona va tashkilotlar, oila institutlari, hamda mahalla uyushmalarida aholini ruhiy zo‘riqishlarini bartaraf etish, natijada aholining salomatligini, ish unumdorligini oshirish keng targ‘ib qilinmoqda. Bu boradagi ishlarni amalga oshirishda psixologik treningning o‘z o‘rni va ahamiyati katta. [3]

Trening tushunchasi ingliz tilidan kelib chiqqan bo‘lib, “**train”, “training”** ko‘plab ma’nolarga ya’ni: o‘qitmoq, tarbiyalamoq, (trenirovka) mashq qilmoq kabi ma’nolarga ega. Xuddi shunday ko‘p ma’nolilik treningning ilmiy talqiniga ham mos keladi. Xususan, bu turli ijtimoiy faoliyat sohalariga shaxsni tayyorlashdan iborat bo‘lib, bunda shaxs yoki yaxlit guruhning muloqot sohasidagi bilimdonik darajasi maqsadga muvofiq tarzda maxsus mashqlar tizimi orqali rivojlantiriladi. Ya’ni u shaxsni ijtimoiy muloqotga oldindan maqsadli tarzda tayyorlaydi. Jumladan:

- bo‘lajak mutaxassislarni kelgusi faoliyatlarini samarali amalga oshirishga tayyorlash;
- rahbar kadrlarni samarali boshqarish usullariga o‘rgatish;
- ta’lim-tarbiya maskanlarida o‘zaro hamkorlik faoliyatini rivojlantirish;
- ijtimoiy muhitdagi barcha shaxslararo munosabatlarda muloqot kompetent-ligini oshirish;
- ijtimoiy shaxslararo muloqot jarayonida yuzaga kelishi kutiladigan emotsional zo‘riqishlarni oldini olish va mavjudlarini barqarorlashtirish va hokazolar.

Trening insonlarda mavjud bo‘lgan xulq-atvori va faoliyatini boshqaruv modelini qayta dasturlash vositasidir. Shuningdek, trening, tashkilotni rejalashtirilgan faolligini, kasbiy bilimlarini

oshiruvchi, ko‘nikmalarini yaxshilashga yo‘naltirilgan, yoki tashkilotning maqsadli faoliyati talablariga mos keluvchi ustanovkalar modifikatsiyasi va jamoaning ijtimoiy xulq-atvorini korreksiyalash uchun zarurdir.

Psixologik treninglar tabiiy va maxsus tarzda uyushtirilgan bo‘ladi. Maxsus tarzda uyushtirilgan treningda alohida vaziyatlar va o‘yin ishtirokchilarining shaxsiy ehtiyojlari, ularda individual shakllanishi zarur bo‘lgan sifatlar katta rol o‘ynaydi va shaxs ataylab u yoki bu ijtimoiy psixologik vaziyatga o‘zgalar tomonidan tushirilishi haqida oldingi bo‘limlarda ham keltirib o‘tgan edik. [4]

Trening mashg‘ulotlari uchun maxsus vaziyat, aniq maqsad, shaxsiy ehtiyojlar hamda mashg‘ulotlarni o‘tkazuvchi shaxs yoki boshlovchi bo‘lishi zarur. Eng muhimi guruhni tashkil qilish bosqichi bo‘lib, bunda quyidagi jihatlarga e’tibor berish kerak:

- Har qanday treningda (faqat nogironlar bilan o‘tkaziladigan maxsus treninglarni hisobga olmaganda) tashqi jismoniy defektga ega bo‘lgan va psixik holatida buzilishlar bo‘lgan kishilar ishtirok etmasligi lozim. Negaki, bunday holatlarda aynan ana shunday kamchilikka ega bo‘lganlarda aks ta’sir bo‘lishi ehtimoli kuchliroqligi har qanday mutaxassis uchun tushunarli bo‘lsa kerak.
- guruh a’zolarining soni 8 tadan 12 tagacha (ba’zi hollardagina 20 tagacha) bo‘lgani ma’qul.
- ishtirokchilarning yoshi iloji boricha taxminan teng bo‘lishi, ya’ni ular orasidagi farq 4-5 yoshni tashkil etishi mumkin (Alohida qayd etish lozim, 45-50 yoshdan kattalar uchun trening juda katta va ahamiyatli ta’sirga ega bo‘lmasligi va ular kutganchalik natija bermasligi ham mumkin).

Trening qoidalari yoki qonunlari guruh ichidagi jarayonlarni nazorat qilish va tartibga keltirish uchun xizmat qiladi.

Treningning asosiy qonunlari:

1. **“00” qonuni.** Barcha ishtirokchilar mashg‘ulot boshlanishiga va tanaffusdan keyin kechikmay kelishlari, bunda trener ularga namuna bo‘lishi kerak. Trening boshlovchisi faqatgina treningni boshqarmasdan guruh bilan birgalikda tahlil qiladi va o‘zini tutishi va muloqoti bilan qatnashchilarga namuna bo‘ladi.

2. **“Mikrofon” qonuni.** Kimning qo‘lida mikrofon bo‘lsa o‘sha odam gapiradi. Mikrofon sifatida mashq o‘tkazish vaqtida aylana bo‘yicha har bir ishtirokchiga uzatiladigan biror bir yumshoq o‘yinchoqdan, oddiy marker yoki ruchkadan foydalanish mumkin.

3. **“Faollik” qonuni.** ‘Siz biror bir mashqni bajarishda ishtirok etmasligingiz mumkin. Bu siz vazifani bajara olmaysiz degani emas, balki siz chetdan turib kuzatmoqchisiz. Bu haqida avvaldan ma’lum qilish kerak bo‘ladi. Lekin guruhdan bir kishining chiqib ketishi shu guruhning ishiga ta’sir qilishini ham e’tiborga olish kerak bo‘ladi.

4. **“Faqat o‘z fikrini bayon etish” qonuni.** Bu qonun o‘zining fikrini birinchi shaxs nomidan bayon etish, ya’ni “Mening fikrimcha, men his qilaman, mening o‘ylashimcha...”. Har bir ishtirokchi guruhninig boshqa qatnashchilarining fikrlarini bilmaydi. Guruh nomidan gapira olmaydi, shuning uchun ko‘pchilik, ya’ni “biz” deb boshlanadigan fikrlar mumkin emas.

5. **“Guruhning barcha qatnashchilariga xayrixoh munosabatda, xushmuomala bo‘lish” qonuni.** Ushbu qonun quyidagicha talqin qilinadi: “Barchamizning afzallik tomonlarimiz va kamchiliklarimiz bor. Trening vaqtida boshqalarning xususiyatlariga sabrli bo‘lish kerak. Agar sizni nimadir qoniqtirmasa, hech bir ishtirokchiga zarar yetkazmagan holda bu haqida trenerga ma’lum qiling”. Bu qonun ayniqsa o‘smirlar guruhida muhimdir. Trening vaqtida bir-birini familiyasi va laqabi bilan atash mumkin emas.

6. **“O‘z ismini aytish” qonuni**. Agar trening qatnashchilari bir-biriga notanish bo‘lsa har bir chiqish oldidan o‘z ismini aytishi kerak bo‘ladi.

7. **“Muloyimlik” qonuni.** Barcha qatnashchilar bir-birlariga xushmuomalalik bilan va o‘zlarini taqdim qilganda aytgan ismlari bilan murojaat qilishlari kerak bo‘ladi.

8. **“Shu yerda va hozir” qonuni.** Ayni vaqtda va shu yerda bo‘layotgan jarayonning, shuningdek, qatnashchilarning his-tuyg‘ulari, kechinmalari va munosabatlarini trening doirasida

ko‘rib chiqish va ularni kelajak yoki o‘tmish bilan bog‘lamaslik kerak. Bu qoida guruhning har bir qatnashchisiga mazkur trening vaqtidagi kechinmalarni anglab yetish imkonini beradi.

9. **“Konfidensiallik” qonuni. “**Trening vaqtida sodir bo‘ladigan barcha holatlar, vaziyatlar faqat shu yerda va faqat trening qatnashchilari bilan muhokama qilinadi va tashqariga chiqmaydi”.

Bu qonun trening qatnashchilariga o‘z fikrlarini erkin bayon etish imkonini beradi.

10. **“Ishtirokchi sifatida faqat o‘zini taklif etish” qonuni.** Ko‘p hollarda ba’zi ishtirokchilar biror bir mashqda ishtirok etishni xohlamasdan boshqa ishtirokchilarni taklif etadilar. Bu esa boshqalarga ham ta’sir ko‘rsatib, treningning muvaffaqiyatli tugashiga aks ta’sir etadi. Shuning uchun bu qonunni trening boshlanishidan avval tanishtirish kerak bo‘ladi.

11. **“Seminarning boshidan oxirigacha qatnashish” qonuni.** Bu ishtirokchilarda mas’uliyatni vujudga keltirish uchun zarur bo‘lgan tamoyildir.

12. **“Ixtiyoriylik” qonuni.** Seminarda o‘z mulohazalarini bayon qilish, munozaralarda, o‘yin va mashqlarda ishtirok etishda ixtiyoriylikni joriy qilishi mumkin.

13. **“Vaqtni tejash – sarishtalik” qonuni.** Guruh ishtirokchilari trening mashg‘uloti davomida gaplarini imkon qadar qisqa, lo‘nda ifodalashi, mavzu doirasidan chetga chiqib ketmasligi lozim.

14. **“Shaxsni baholamaslik” qonuni.** Har bir ishtirokchi o‘z fikr mulohazalarini, hissiyotlarini bayon qilishi mumkin, biroq bunda boshlovchi va qolgan ishtirokchilar hikoyadagi vaziyatnigina muhokama qilishlari kerak va so‘zlovchining o‘sha paytdagi xulq-atvori, xatti-harakatini baholashdan qochishlari kerak. M: “o‘sha paytda siz jahlga berilmasligingiz yoki bunday demasligingiz kerak edi” va hokazo. Buning o‘rniga bunaqa vaziyatda men bunday qilardim yoki deyardim kabi variantlarda so‘zlashish yoki fikrini bildirish so‘raladi.

Qo‘shimcha tarzda shuni ta’kidlash kerak treningda ishtirokchilar bir-birlariga do‘stona munosabatda bo‘lishi, bir-birlarining hissiyotlarini hurmat qilishlari kerak (M: ketishi kerak bo‘lib qolsa albatta boshlovchini ogohlantirishi va aksincha).

Bundan tashqari trener tomonidan quyidagilar alohida ta’kidlab o‘tilishi shart.

- Birovning fikrini umuman noto‘g‘ri deb hisoblagan yoki unga qo‘shilmagan taqdirda ham uni to‘xtatib qo‘yish yoki ustidan kulishga hech kimning haqqi yo‘q.

- Ishtirokchilar bir-birini masxaralashi yoki g‘ururiga tegadigan gaplar aytishi mumkin emas.

- Ishtirokchilar ham, boshlovchi ham, agar savol uning shaxsiy hayotiga tegishli bo‘lsa, javob bermaslik huquqiga ega.

- Boshlovchiga savollar va fikrlar anonim tarzda berilish imkoniyati yaratilishi shart. Lekin bu haddan tashqari chegaradan chiqish imkonini bermasligi, ya’ni boshlovchining shaxsiyatiga tegish kabilarga yo‘l qo‘yilmasligi ta’minlanishi kerak. [5]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kuznetsov A. "Психология коучинга" (Psychology of Coaching), 1997. (2) Мирзакҳмедов, Б. "Централно-Азиацкий подход к коучингу" (Central Asian Approach to Coaching), 2004. (3) Петров, М. & Иванова, Н. "Теории коучинга в России" (Coaching Theories in Russia), 2010.

2. Umarov D. "Prakticheskie metodiki kouchinga" (Practical Techniques of Coaching), 2011. (5) Sidorova, E. "Mentalno‘e aspekto‘ kouchinga" (Mental Aspects of Coaching), 2003.

3. Rakhmonov T. "Uzbekskaya filosofiya kouchinga" (Uzbek Philosophy of Coaching), 2007. (7) Sobirov, F. "Tsentrovanie klienta v kouchinge" (Client-Centeredness in Coaching), 2009.

4. Morozov V. "Обучение в процессе коучинга: Российский опыт" (Learning in the Coaching Process: A Russian Experience), 2013.

5. Karimova L. Этика и мораль в узбекском коучинге. (Ethics and Morality in Uzbek Coaching), 2016.

6. Fedorov I. Этические дилеммы коучинга в российской практике. (Ethical Dilemmas of Coaching in Russian Practice), 2015.

O‘SMIRLARNING AQLIY RIVOJLANISHIDA MAKTAB VA OILA HAMKORLIGI: PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ASOSLAR

Ummatkulova Nigora Umarqulovna
“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti tayanch doktoranti
e-mail: nummatkulova@mail.ru

Annotatsiya: Bu maqolada o‘smirlarning aqliy tafakkurini rivojlantirishda oila va maktabning roli zamonaviy nuqtai nazardan ko‘rib chiqiladi. Xususan, ota-onalarning farzandlar bilan pedagogik va texnologik hamkorligi, maktab tizimida qo‘llanilayotgan innovatsion usullar, shuningdek, o‘smirlar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqola zamonaviy ta’lim jarayonidagi oila va maktabning birgalikdagi sa’y-harakatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Oila, maktab, hamkorlik, tanqidiy fikrlash, o‘smirlik davri.

Abstarct: in this article, the mental of adolescents the role of family and school in the development of thinking is considered from a modern point of view. In particular, pedagogical and technological cooperation of parents with children, innovative methods used in the school system, as well as psychological approaches in working with teenagers are analyzed. The article is aimed at analyzing thr joint efforts of the family and the school in the modern educational process.

Keywords: Family, school, cooperetion, critical thinking, adolescence period.

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng muhim davrlardan biri bo‘lib, bu bosqichda shaxsning aqliy faoliyati, xulq-atvori va shaxsiyati shakllanadi. Bu davrda o‘smirlarning aqliy rivojlanishi tez sur’atlarda kechadi, bu esa ularning tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini kuchaytiradi. O‘smirlik davridagi aqliy faoliyatni rivojlantirishning ilmiy asoslari psixologik va pedagogik tadqiqotlarga tayanadi. Quyida bu jarayonning asosiy xususiyatlari yoritiladi.

O‘smirlik davri 12-19 yosh oralig‘ida bo‘lib, bu davrda o‘smirlar bir qator muhim o‘zgarishlarni boshdan kechiradi. Psixologik jihatdan, o‘smirlarning aqliy faoliyati rivojlanishi quyidagi omillar bilan belgilanadi:

Abstrakt tafakkurning rivojlanishi: O‘smirlik davrida bolalar konkret tafakkurdan abstrakt tafakkurga o‘tadilar. Ya’ni ular endi abstrakt tushunchalar, nazariyalar va qoidalarga asoslangan fikrlash qobiliyatiga ega bo‘ladi. Bu qobiliyat Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko‘ra "formal operatsiyalar bosqichi" deb ataladi.

Tanqidiy fikrlashning shakllanishi: O‘smirlar o‘zlarini va atrofdagilarni tanqidiy tahlil qilishga intiladi. Bu davrda ular muammolarni ko‘rib chiqishda yangi usullarni qo‘llaydi, ko‘proq savollar berishadi va mavhum tushunchalarni tahlil qilishga kirishadi.

Mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati: O‘smirlik davrida bolalar mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Bu ularning o‘z tajribalariga asoslanib, ma’lumotlarni mustaqil ravishda tahlil qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini kuchaytiradi.

O‘smirlarning aqliy faoliyati bir necha omillar sabab takomillashib boradi.

O‘smirlik davridagi aqliy faoliyatga ta’sir qiluvchi omillar bir nechta asosiy kategoriyalarga bo‘linadi. Bular ijtimoiy, biologik, psixologik va pedagogik omillar hisoblanadi.

Biologik omillar: O‘smirlik davrida o‘zgaruvchan gormonal faoliyat miyaning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar ko‘rsatganidek, miyaning oldingi bo‘limlari (prefrontal korteks) bu davrda rivojlanishda davom etadi va bu qism qaror qabul qilish, rejalashtirish va o‘zini boshqarish qobiliyatlari bilan bog‘liq. Shu sababli, bu davrda o‘smirlar muammolarni hal qilishda yangi strategiyalarni o‘zlashtiradilar.

Ijtimoiy omillar: O‘smirlar uchun do‘stlari, tengdoshlari va jamiyatning ta’siri katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy tajribalar, muammolarni birgalikda hal qilish, o‘yinlar va munozaralar orqali ularning aqliy tafakkuri kuchayadi. Ushbu jarayonlar o‘smirlarni ko‘p qirrali fikrlashga undaydi.

Pedagogik omillar: Ta’lim tizimi va o‘qituvchilarning o‘smirlar aqliy faoliyatiga bo‘lgan ta’siri juda muhimdir. Innovatsion ta’lim usullari, jumladan, muammoli ta’lim, loyihaviy o‘qitish

va interfaol dars usullari orqali o‘smirlar murakkab vazifalarni bajarishga, mustaqil ravishda tadqiqot olib borishga va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga undaladi.

O‘smirlarning aqliy rivojlanishida oila va maktabning o‘rni. Oilaning roli: Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, oila muhitidagi qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish o‘smirlarning aqliy rivojlanishi uchun muhimdir. Ota-onalar farzandlarining mustaqil fikrlashiga yo‘l qo‘yishi, ularga yangi bilimlarni izlashda yordam berishi, shuningdek, ularni savol-javoblar orqali tanqidiy fikrlashga undashi mumkin. Shuningdek, oiladagi ijobiy munosabatlar o‘smirlarning o‘zini erkin ifoda etishi va muammolarni samarali hal qilishiga yordam beradi

Maktabning roli: Maktab ta’limi o‘smirlarning aqliy faoliyatini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Pedagoglar o‘quvchilarga muammolarni mustaqil ravishda tahlil qilish va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beruvchi metodlardan foydalanadilar.

Zamonaviy jamiyatda o‘smirlarning aqliy tafakkurini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega bo‘lgan masalalardan biri hisoblanadi. O‘smirlik davri inson hayotida mantiqiy fikrlash, mustaqil qarorlar qabul qilish, tanqidiy tafakkur kabi intellektual qobiliyatlarning shakllanish jarayoni bilan bog‘liq. Ushbu jarayon nafaqat maktab tizimi orqali, balki oila tomonidan ham qo‘llab-quvvatlanishi kerak. Oila va maktab o‘rtasidagi uzviy hamkorlik o‘smirning intelektual rivojlanishi uchun asosiy omil hisoblanadi, chunki oila bolaning ilk bilim olish muhiti bo‘lsa, maktab uning intellektual rivojlanishini ilmiy va tizimli yondashuvlar asosida kengaytiradi.

XXI asrda raqamli texnologiyalar va innovatsion pedagogik metodlarning keng qo‘llanilishi o‘smirlarning aqliy tafakkurini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Raqamli resurslar va masofaviy ta’lim vositalari o‘quv jarayonida qo‘llanilayotgani o‘quvchilarga yanada kengroq bilim olish imkonini bermoqda. Shuning bilan birga, oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlik shakllari ham raqamli platformalar orqali yangi bosqichga ko‘tarilmoqda.

Ota-onalar o‘smirlarning birinchi o‘qituvchilari hisoblanadi, chunki bolalar hayotining ilk yillaridanoq bilimlarni asosiy manbasi oiladir. Ayniqsa, o‘smirlik davrida, bola yangi bilimlarni olishga intiladigan, tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlana boshlaydigan vaqt bo‘lgani uchun, ota-onalarning to‘g‘ri yo‘naltirishi o‘smirlarning aqliy tafakkurini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Oila a’zolarining bilim olishga bo‘lgan munosabati, kitob o‘qish madaniyati, suhbatlardagi fikrlar bilan bolani qiziqtirish kabi omillar ularning fikrlash darajasiga bevosita ta’sir qiladi.

Oiladagi intellektual muhit o‘smirlarning tafakkurini rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi. Bu nafaqat uy sharoitida farzandlar uchun qulay o‘quv muhitini yaratishni anglatadi, balki ota-onalarning o‘zlari ham bilim va tarbiyaga jiddiy e’tibor berishlari lozim. Uyda kitoblar, ilmiy maqolalar va boshqa ta’limiy resurslar mavjudligi o‘smirlarning bilim olishga qiziqishini kuchaytiradi. Ota-onalar farzandlar bilan ilmiy suhbatlar olib borib, muammolarni hal qilish usullarini o‘rganishda ularga yordam berishi mumkin. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

Zamonaviy davrda o‘smirlarning bilim olish jarayoni ko‘pincha texnologik vositalar yordamida amalga oshiriladi. Shu sababli, ota-onalarning raqamli savodxonligi ham o‘smirlarning intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlariga o‘quv dasturlarini tanlashda, onlayn resurslardan to‘g‘ri foydalanishda yordam berishi, shuningdek, ularning internetdagi ta’limiy faoliyatini nazorat qilishi kerak. Bu ularning tanqidiy fikrlash va mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini oshiradi. Ota-onalar farzandlarini texnologiyalardan to‘g‘ri foydalanishga o‘rgatish orqali ularning raqamli dunyodagi bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Ota-onalar farzandlarida o‘rganishga bo‘lgan ichki motivatsiyani shakllantirishi kerak. Ularning yutuqlarini qadrlash, kichik yutuqlar uchun ham maqtash orqali o‘sib borayotgan qiziqishni qo‘llab-quvvatlash muhim. Ota-onalarning farzandlariga e’tibor berib, ularning qiziqishlarini o‘rganib, ularga mos ravishda ta’limiy yordam ko‘rsatishlari farzandning bilim olishdagi ishtiyoqini oshiradi. Farzandlar uchun yangi maqsadlar belgilash va bu maqsadlarga erishishda ota-onalar doimo qo‘llab-quvvatlashi kerak.

Oilaning pedagogik rolida muhim jihatlardan biri – bu farzandlarga intizom va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini singdirishdir. O‘smirlarning ta’lim olish jarayonida muvaffaqiyatga erishishi ko‘p jihatdan uydagi intizom va tartib-qoidalar bilan bog‘liq. Uy vazifalarini belgilangan vaqtda bajarish, to‘g‘ri dars rejasi tuzish, ta’lim jarayoniga jiddiy yondashish va mas’uliyatni his qilish kabi ko‘nikmalar oilada shakllantirilishi zarur. Bu jarayonda ota-onalar farzandlariga mas’uliyatli bo‘lishni o‘rgatadi va bilim olish jarayoniga to‘g‘ri yondashuv shakllantiradi.

Oilaning pedagogik roli o‘smirlarning aqliy tafakkurini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining o‘quv jarayonidagi ishtirokini faol qo‘llab-quvvatlashi, ular uchun qulay intellektual muhit yaratishi, texnologiyalar orqali bilim olishlarini yo‘naltirishi va ularni motivatsiya qilishi orqali o‘smirlarning intellektual rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Shu sababli, oila va maktabning birgalikdagi pedagogik sa’y-harakatlari uzluksiz bo‘lishi zarur.

Maktab o‘smirlarning intellektual rivojlanishi va shaxsiy kamoloti uchun eng muhim institutlardan biridir. O‘quvchilar maktabda nafaqat bilim oladilar, balki mantiqiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Maktab o‘smirlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish, ularning jamoada ishlash qobiliyatini kuchaytirish va mustaqil qarorlar qabul qilish uchun imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlarning aqliy rivojlanishi murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, uning muvaffaqiyatli kechishi uchun bir qator omillar muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotda o‘smirlar aqliy faoliyatining rivojlanishida maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlikning o‘rni batafsil tahlil qilindi.

Maktab o‘quvchilarga nazariy bilimlarni berish bilan bir qatorda, ularning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, mustaqil qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarini rivojlantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Innovatsion o‘qitish metodlari, interfaol darslar va loyihaviy ta’lim orqali o‘smirlar murakkab bilimlarni o‘zlashtirish, ularni amalda qo‘llash va turli ijtimoiy vaziyatlarda o‘z fikrini himoya qilishni o‘rganadilar. O‘qituvchilarning metodik yondashuvlari va ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash usullari o‘quvchilarning intellektual salohiyatini oshiradi.

Oilaning pedagogik roli esa o‘smirlarning shaxsiy rivojlanishi va motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlashdan iboratdir. Ota-onalar o‘z farzandlariga ilm olish jarayonida rag‘bat berib, ularni mustaqil fikrlashga va mas’uliyatni his qilishga undashi zarur. O‘smirlarning aqliy rivojlanishi uchun oila va maktabning uzviy hamkorligi katta ahamiyatga ega. Zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida oila va maktab o‘rtasidagi samarali muloqot o‘quvchilarning muvaffaqiyatini yanada oshiradi.

Shu sababli, o‘smirlarning aqliy rivojlanishi va shaxsiy kamoloti uchun ta’lim muassasalari va oilalar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, innovatsion pedagogik usullarni qo‘llash va har ikki tomonning pedagogik mas’uliyatini oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Usmonov, S. (2017). O‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda interfaol usullarning o‘rni. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.

2. Sodiqova, N. (2020). Oila va maktab hamkorligi: zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: Yangi asr avlodi.

3. Mahmudov, A. (2018). Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.

4. Karimov, I. (2015). Pedagogik psixologiya. Toshkent: Universitet nashriyoti.

5. Norboyeva, D. (2019). O‘zbek maktab ta’limida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi ilmiy markazi.

TALABALARNING FIZIK DOIMIYLIKLARGA OID KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Botirjon Xamidov Xusnidinovich
Navoiy davlat universiteti tayanch doktaranti
E-mail: xamidovbotir77@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning fizik doimiyliklarga oid kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli va innovatsion texnologiyalarning o‘rni tahlil qilingan. Zamonaviy ta'limda raqamli vositalar va metodlar fizik bilimlarni samarali o‘rgatish va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda muhimdir. Interaktiv dasturlar, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar orqali talabalarning tushunchaviy qobiliyatlari rivojlantiriladi. Shuningdek, flipped classroom, gamifikatsiya kabi metodlarning fizik bilimlarni o‘zlashtirishga ta’siri o‘rganilgan. Natijalar raqamli texnologiyalar ta'limni yanada interaktiv va qiziqarli qilishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Fizik doimiyliklar, raqamli texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar, simulyatsiyalar, gamifikatsiya, flipped classroom, interaktiv o‘quv jarayoni.

Annotation: This article analyzes the role of digital and innovative technologies in developing students' competencies related to physical constants. In modern education, digital tools and methods are essential for effectively teaching physical knowledge and building practical skills. Interactive programs, virtual laboratories, and simulations help enhance students' conceptual abilities. The study also examines the impact of methods such as flipped classrooms, gamification, and problem-solving on mastering physics. The results show that digital technologies make the learning process more interactive and engaging.

Keywords: physical constants, digital technologies, innovative technologies, modeling, gamification, inverted classroom, interactive learning process.

Raqamli va innovatsion texnologiyalar ta’lim jarayonida katta o‘zgarishlar kiritdi. Talabalarning fizik doimiyliklarga oid kompetensiyalarini rivojlantirishda ham raqamli va innovatsion texnologiyalar muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kunda, ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali talabalar uchun an’anaviy tushuntirish uslublarini zamonaviy interaktiv vositalar bilan boyitish imkoniyati mavjud. Bu yondashuv fizik doimiyliklarni yanada chuqurroq tushunish, ularning fizik qonuniyatlardagi ahamiyatini anglash hamda real dunyodagi jarayonlar bilan bog‘lashda katta yordam beradi.

Fizik doimiyliklarga oid mavzular o‘ziga xos va ko‘pincha abstrakt tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Raqamli simulyatsiyalar yordamida talabalar bu tushunchalarni interaktiv muhitda sinab ko‘rishlari, o‘zlarini kuzatuvchi va tahlil qiluvchi sifatida his qilishlari mumkin. Masalan, yorug‘lik tezligi, Plank doimiyligi yoki gravitatsion doimiyligi kabi fizik doimiyliklarni real vaqt rejimida ko‘rish orqali ular qanday ishlashini tushuntirish va o‘zaro bog‘liqliklarini chuqur anglash imkonini beradi. An’anaviy laboratoriya usullarida ba’zi tajribalarni amalga oshirish murakkab va qimmat bo‘lishi mumkin. Virtual laboratoriyalar esa bu cheklovlarni yengib o‘tish imkonini beradi va talabalarga istalgan vaqtda, istalgan joyda tajribalarni amalga oshirish imkonini taqdim etadi. Masalan, talabalar Plank doimiyligini o‘lchash bo‘yicha tajribalarni virtual muhitda bajarish orqali kvant mexanikasidagi asosiy tushunchalarni o‘rganishlari mumkin. Bu esa ular o‘zlari tushungan har bir doimiylikning fizik jarayonlarga qanday ta’sir qilishini sinab ko‘rish imkoniyatini oshiradi. Talabalar uchun maxsus tayyorlangan raqamli o‘quv platformalari fizik doimiyliklarni o‘rgatishda samarali vositalardan biridir. Bu platformalar talabalarni nafaqat nazariy, balki amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘qitishga imkon beradi. O‘qituvchilar fizik doimiyliklarning ahamiyatini, masalan, yorug‘lik tezligi va uni ko‘p sohalarda qo‘llash haqida o‘rgatishda ushbu platformalar yordamida talabalar o‘z bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashlari uchun sharoit yaratadi. Tahliliy va modellashtirish dasturlari Mathematica, va Python kabi dasturlar yordamida talabalar fizik doimiyliklarni o‘rganish jarayonida ilmiy tahlil va modellash vositalaridan foydalanishlari mumkin. Bunday dasturlar fizik doimiyliklarning

qiymatlarini aniq hisoblash, ularning muayyan jarayonlardagi rolini anglashga yordam beradi. Masalan, talabalar Gravitatsiya doimiyligi yordamida sayyoralar orasidagi tortishish kuchini hisoblashda kod yozib, turli hodisalarni modellashtirishlari mumkin. Bu o‘z navbatida talabalar tomonidan fizik doimiyliklarning o‘ziga xos xususiyatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Raqamli va innovatsion texnologiyalar talabalar uchun fizik doimiyliklarni faqat nazariy emas, balki amaliy jihatdan ham anglash imkonini beradi. Bu texnologiyalar ta’lim jarayonini interaktiv va samarali qilish bilan birga, talabalarda ilmiy qiziqishni kuchaytiradi va ular o‘zlari kuzatgan jarayonlar bilan bevosita ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, ushbu vositalar talabalarning fizika fanini yanada qiziqarli va samarali o‘rganishlariga sharoit yaratadi.

Fizik doimiyliklar — bu tabiat qonunlarida uchraydigan, o‘zgarmas qiymatlarga ega bo‘lgan soniy ifodalar bo‘lib, ular fizik jarayonlarni aniqlash, modellashtirish va matematik tarzda ifodalash uchun ishlatiladi. Fizik doimiyliklarning o‘ziga xos xususiyatlari va rollari tufayli fizikada muhim rol o‘ynaydi. Ular turli fizik hodisalarning asosiy parametrlarini belgilashda, tabiat qonuniyatlarini matematik ifodalashda va boshqa ko‘plab ilmiy amaliyotlarda ishlatiladi.

Raqamli va innovatsion texnologiyalar talabalarning fizik doimiyliklarga oid bilimlarini mustahkamlash, bilimlarni real hayot bilan bog‘lash va ilmiy tafakkurni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu texnologiyalar orqali o‘quv jarayoni yanada interaktiv va samarali bo‘lib, talabalar amaliyotga yo‘naltirilgan bilimlarni egallashadi. Shu tarzda, raqamli va innovatsion texnologiyalarning ta’limdagi o‘rni ilmiy taraqqiyot va texnik rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanib, fizik doimiyliklarni o‘rgatish talabalarning ushbu mavzudagi bilimlarini chuqurlashtirish va ularni amaliy ko‘nikmalarga aylantirishda katta imkoniyat yaratadi. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarga murakkab fizik doimiyliklarni o‘zlashtirishda yordam beruvchi simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar, o‘quv dasturlari va boshqa interaktiv vositalar keng qo‘llanilmoqda. Quyida ta’limda raqamli texnologiyalar yordamida fizik doimiyliklarni o‘rgatish tajribalarining asosiy turlarini ko‘rib chiqamiz.

- **Simulyatsiyalar va Modellashtirish.** Simulyatsiya dasturlari fizik doimiyliklar kabi mavhum tushunchalarni vizual tarzda ko‘rsatishga imkon beradi. Masalan, yorug‘lik tezligi yoki Plank doimiyligining kvant mexanikasi jarayonlaridagi rolini simulyatsiya orqali tushuntirish mumkin. Talabalar ushbu jarayonlarni interaktiv ravishda ko‘rib, ularning o‘zgarishini kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bunday simulyatsiyalar fizik doimiyliklar o‘rtasidagi munosabatlarni tushunishni yengillashtiradi, chunki talabalar nazariy bilimlarni real sharoitda ko‘rish imkoniga ega bo‘ladilar.
- **Virtual laboratoriyalar.** Virtual laboratoriyalar yordamida talabalar murakkab eksperimentlarni raqamli muhitda amalga oshirishi mumkin. Masalan, Nyutonning tortishish doimiyligi bo‘yicha virtual laboratoriyada jismlar orasidagi tortishish kuchini o‘lchash, uning o‘zgarishini kuzatish va natijalarni tahlil qilish imkoniyati mavjud. Ushbu tajriba laboratoriyalari talabalarga haqiqiy laboratoriya sharoitlarini modellashtirish orqali bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi va xarajatlarni ham qisqartiradi, chunki qimmat uskunalar talab etilmaydi.
- **Interaktiv o‘quv dasturlari.** Maxsus interaktiv dasturlar, masalan, **PhET Interactive Simulations** yoki **Labster**, o‘quvchilarga fizik doimiyliklarni amaliy ravishda o‘rganish imkoniyatini beradi. Bu dasturlar orqali talabalar yorug‘likning vakuumda tarqalishi, Plank doimiyligi yordamida energiyaning kvantlanishi kabi jarayonlarni tadqiq etishi mumkin. Ushbu dasturlar o‘quvchilar uchun interaktiv muhit yaratib, ular mavzuga yanada chuqurroq kirishlari uchun qiziqarli imkoniyatlar beradi.
- **3D va VR texnologiyalar yordamida o‘qitish.** 3D texnologiyalar va virtual reallik (VR) yordamida talabalarga fizik doimiyliklarning yanada real ko‘rinishdagi modellari ko‘rsatiladi. Masalan, yorug‘lik tezligini nisbiylik nazariyasidagi rolini VR muhitida tushuntirish orqali talabalar Einsteinning nisbiylik nazariyasi va fizik doimiyliklarning bu nazariyada qanday ishlashini yaxshiroq tushunishlari mumkin. VR texnologiyalar real hayotdagi voqealarni

to‘g‘ridan-to‘g‘ri talabalarga ko‘rsatib, fizik jarayonlarning harakatini va dinamikasini yaqinroq tushunishga yordam beradi.

- **Onlayn darslar va videodarsliklar.** Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilar fizik doimiyliklarni tushuntirishga bag‘ishlangan onlayn darslar, videodarsliklar va vebinarlarni tomosha qilishlari mumkin. Ko‘plab onlayn ta’lim platformalari, masalan, **Coursera**, **Khan Academy** va **Udemy** singari platformalarda fizik doimiyliklarga oid tushuntirishlar, amaliy masalalar va misollar bilan boyitilgan darslar mavjud. Ushbu darslar orqali talabalar o‘z bilimlarini mustahkamlaydi va mavzuga chuqurroq kirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.
- **Ma’lumotlarni tahlil qilish va model yaratish.** Fizik doimiyliklar bo‘yicha real tajribalar yoki simulyatsiyalar natijasida hosil bo‘lgan ma’lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish talabalar uchun ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Talabalar ma’lumotlarni tahlil qilish dasturlari yordamida olingan natijalarni baholaydilar, jarayonlarni modellashtiradilar va fizik doimiyliklarning o‘zgarishini tushunishga harakat qiladilar. Bu jarayon ilmiy natijalarni qayta ishlash, tahlil qilish va ularni xulosalash ko‘nikmalarini oshiradi.
- **Kvant mexanikasiga oid o‘quv dasturlar.** Fizik doimiyliklar orasida Plank doimiyligi kabi kvant mexanikasining muhim elementlari bo‘yicha dasturlar orqali o‘quvchilarga mikrodunyodagi jarayonlarni tushuntirish mumkin. Misol uchun, kvant zarralarining energiya darajalarini va kvantlanishini ko‘rsatadigan raqamli modellar talabalar uchun qiziqarli va samarali bilim manbai hisoblanadi. Ushbu o‘quv dasturlari orqali talabalar mikrodunyo va uning qonuniyatlari haqida to‘liqroq tasavvurga ega bo‘ladilar.

Raqamli texnologiyalar yordamida fizik doimiyliklarni o‘rgatish tajribalari ta’limni ancha qiziqarli, samarali va interaktiv holga keltiradi. Simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar va boshqa innovatsion vositalar orqali talabalar ilmiy jarayonlarni ko‘z bilan ko‘rib, ularning o‘zgarishini tahlil qilish imkoniga ega bo‘ladilar. Ushbu texnologiyalar talabalarga fizik doimiyliklarni amaliy jihatdan tushunish, tahlil qilish va real hayotga tatbiq qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini yaratadi.

Ilmiy tadqiqotlar va amaliy misollar orqali raqamli texnologiyalar yordamida fizik doimiyliklarni o‘rgatish bo‘yicha ilg‘or tajribalar zamonaviy ta’lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga yordam beradi. Bunda simulyatsiya, virtual laboratoriyalar, interaktiv o‘quv dasturlari va boshqa texnologiyalar yordamida o‘quvchilar fizik doimiyliklarning ahamiyati va qo‘llanilishini yaxshiroq tushunishadi.

O‘zbekistonda o‘quv dasturlarida fizik doimiyliklarni o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat ta’lim samaradorligini oshirish, balki ilmiy tafakkur va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ham yordam beradi. Raqamli texnologiyalar yordamida fizik doimiyliklarni o‘rgatish jarayoni talabalarga murakkab ilmiy kontseptsiyalarni tushunishni osonlashtiradi, shuningdek, ilmiy eksperimentlarni virtual tarzda amalga oshirish imkoniyatini yaratadi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ta’lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy etish bo‘yicha bir qator tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Fizik doimiyliklarni o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish tajribalari ham sezilarli o‘sish kuzatilmoqda.

Raqamli texnologiyalar yordamida kompetensiyalarni rivojlantirish o‘quvchilarga nafaqat bilimlarni o‘zlashtirishda yordam beradi, balki ularning amaliy ko‘nikmalarini oshirish, innovatsion fikrlashni rivojlantirish va o‘zgaruvchan dunyoda samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish, fizik doimiyliklarni o‘rgatish va umumiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonini samarali va innovatsion tarzda olib borishga yordam beradi. Ular yordamida talabalar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham mukammal tarzda o‘zlashtiradilar. Bu, o‘z navbatida, talabalarning zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalar bilan ta’minlaydi.

Adabiyotlar:

1. Ньютон Исаак. Математические начала натуральной философии. – М.: Наука, 1989, 688 стр.

2. С.Хокинг, В.Израэль. Общая теория относительности. М.: Мир, 1983, 464 стр.

3. Bekpulatov U.R. Physical style of thinking - methodological basis for the formation of a scientific worldview. ISJ Theoretical & Applied Science. 2020, 09 (89), p. 480. Philadelphia, USA.

4. U. R. Bekpulatov, M. U. Musurmonov. The relation of conservation laws to the symmetry of space and time// Uzbek Scholar Journal Volume-25, February, 2024, pp.225-231. www.uzbekscholar.com

5. Bekpulatov U. Worldview aspects of symmetry and conservation laws in thermodynamics. ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal. India, Vol. 11, Issue 10, October 2021. pp. 1327-1335.

6. Bekpo‘latov U.R. Materiyaning turli ontologik darajalarida simmetriya va uning buzilish qonunlari. Ilm sarchashmalari, 2023 yil, 37-43 b.

7. U.R. Bekpulatov. “Physical style of thinking-methodological basis for the formation of a scientific world view”. Theoretical&Applied Science. 09(89). pp.183-188.

TALABALARDA SIMMETRIYA TAMOYILARIGA OID KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

M.U. Musurmonov
Navoiy davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
e-mail: musurmonovm@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada talabalarda simmetriya tamoyillariga oid kompetensiyalarni rivojlantirishda raqamli va innovatsion texnologiyalarning o‘rni tahlil etilgan. Raqamli va innovatsion texnologiyalar simmetriya tamoyillarini o‘rganishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Ular o‘quvchilarga bu tamoyillarni interaktiv va intuitiv tarzda o‘rganish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: raqamli va innovatsion texnologiyalar, interaktiv, intuitiv, simmetriya, GeoGebra, Desmos, Google Classroom, Moodle

Abstract: The article analyzes the role of digital and innovative technologies in the development of students' competencies related to the principles of symmetry. Digital and innovative technologies open up new opportunities for studying the principles of symmetry. They allow students to learn these principles in an interactive and intuitive way.

Key words: digital and innovative technologies, interactivity, intuitiveness, symmetry, GeoGebra, Desmos, Google Classroom, Moodle

Ma’lumki, hozirgi kunda ta’lim tizimida eng samarali foydalanilayotgan tizim bu raqamli va innovatsion texnologiyalar tizimidir. Raqamli va innovatsion texnologiyalar simmetriya tamoyillarini o‘rganishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Ular o‘quvchilarga bu tamoyillarni interaktiv va intuitiv tarzda o‘rganish imkonini beradi. Quyida raqamli va innovatsion texnologiyalarning simmetriya tamoyillarini o‘rgatishda qanday rol o‘ynashini va bu jarayonda qanday imkoniyatlar yaratishini ko‘rib chiqamiz.

1. Vizualizatsiya va interaktiv platformalar: Simmetriya ko‘pincha geometrik shakllar va ularning o‘zgarishlarini o‘rganish bilan bog‘liq. Raqamli texnologiyalar, masalan, GeoGebra, Desmos, va boshqa interaktiv dasturlar o‘quvchilarga geometrik shakllar, ularning simmetrik transformatsiyalari (refleksiya, aylanish, o‘zgartirish)ni real vaqtda ko‘rish va manipulyatsiya qilish imkonini beradi. Bu o‘quvchilarni tushunishni chuqurlashtirishga yordam beradi, chunki ular simmetriya tamoyillarini amaliy misollar bilan ko‘rishadi.

2. Simulyatsiyalar va animatsiyalar: Simulyatsiyalar va animatsiyalar yordamida o‘quvchilar simmetrik shakllarning qanday paydo bo‘lishi, qanday o‘zgarishi va bir shaklning boshqa shaklga qanday o‘tishi haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishadi. Masalan, 3D modellashtirish va animatsiya dasturlari yordamida o‘quvchilar 3D simmetriya va rotatsiya kabi mavzularni yanada batafsil

o‘rganishlari mumkin. Bu texnologiyalar yordamida shakllarni qaysi tomonga aylantirganingizda simmetriya qanday o‘zgarishini osonlik bilan tushunish mumkin.

3. Kollaborativ o‘rganish muhitlari: Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarga birgalikda ishlash va o‘zaro fikr almashish imkonini beradi. Google Classroom, Moodle kabi platformalar orqali o‘quvchilar simmetriya tamoyillari bo‘yicha o‘z ishlarini birgalikda bajarishlari mumkin. O‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasida tezkor fikr almashish, forumlar va virtual sinflar yordamida mavzuni yanada chuqurroq tushunish imkoniyatlari yaratadi.

4. Augmentatsiya va virtual haqiqat (AR/VR): Augmentatsiya va virtual haqiqat (AR/VR) texnologiyalari simmetriya tamoyillarini o‘rganishda o‘zgacha imkoniyatlar yaratadi. Masalan, o‘quvchilar o‘zlari haqiqiy muhitda 3D simmetrik shakllarni ko‘rib, ularni o‘zgartirish yoki tahlil qilish imkoniga ega bo‘lishadi. Virtual sinflar orqali o‘quvchilar o‘zlariga kerakli geometrik simmetriya shakllarini ko‘rib, ularga ta’sir etuvchi fizikaviy qonunlarni o‘rganishlari mumkin.

5. Ma’lumotlarni tahlil qilish va sun’iy intellekt: Sun’iy intellekt (SI) va mashinani o‘rganish texnologiyalari simmetriya tamoyillarini tahlil qilishda yangi yondashuvlar yaratadi. Masalan, SI yordamida geometrik shakllarni tanib olish, ular orasida simmetrik bog‘lanishlarni aniqlash va o‘quvchilarga real vaqtda tuzilgan shakllar asosida muammolarni yechishda yordam berish mumkin. Bu metodlar o‘quvchilarga shakllarning simmetrik xususiyatlarini tez va samarali tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

6. O‘quv materiallarini individualizatsiya qilish: Raqamli texnologiyalar orqali o‘quv materiallarini individualizatsiya qilish mumkin. Masalan, simmetriya tamoyillari bo‘yicha o‘quvchilar uchun turli darajadagi muammolarni avtomatik tarzda yaratish, o‘quvchilarning qiyinchilik darajalariga qarab turli xil vazifalarni taqdim etish mumkin. Bu o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashishga yordam beradi va o‘rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

7. Raqamli o‘quv resurslari: Simmetriya bo‘yicha turli xil video darsliklar, interaktiv qo‘llanmalar va onlayn testlar o‘quvchilarning bilimini mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, Khan Academy, Coursera, yoki YouTube kabi platformalar orqali o‘quvchilar simmetriya tamoyillari haqida turli formatdagi video darslar va misollarni tomosha qilishlari mumkin. Bu o‘quvchilarga nazariyani amaliy misollar bilan bog‘lashda yordam beradi.

8. Yaratish va loyihalar: Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarga o‘zlarini ijodiy tarzda ifoda etish imkonini beradi. Masalan, o‘quvchilar 3D modellar yaratish, grafik dizayn dasturlarida simmetrik rasmlar yaratish va ularni digital platformalarda taqdim etishlari mumkin. Bu nafaqat simmetriya tamoyillarini o‘rganishda, balki o‘quvchilarning ijodiy va texnik kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Raqamli va innovatsion texnologiyalar simmetriya tamoyillarini o‘rganishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Ular nafaqat tushunchani yaxshiroq tushunishga yordam beradi, balki o‘quvchilarning kreativ fikrlash va analitik ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Shuningdek, bu texnologiyalar o‘quvchilarga interaktiv, vizual va amaliy metodlar orqali yanada samarali o‘rganish imkoniyatlarini taqdim etadi. Simmetriya tamoyillari fizika fani uchun juda muhim, chunki u tabiiy qonuniyatlar, xususan, fizika tizimlarining yuqori darajadagi tartib va muvozanatini tushunishda asosiy o‘rin tutadi. Masalan, fizikaning ko‘plab sohalarida (mexanika, elektromagnitizm, kvant fizika va boshqalar) simmetriya tamoyillari obyektlar va jarayonlarning xususiyatlarini aniqlashda qo‘llaniladi. Raqamli va innovatsion texnologiyalar bu jarayonda talabalarga simmetriya tamoyillarini tushunishda yangi yondashuvlarni taqdim etadi, bu esa ularga yanada chuqurroq va amaliy bilimlarni olishda yordam beradi. Fizika o‘qitish jarayonida simmetriya tamoyillarini rivojlantirishda raqamli va innovatsion texnologiyalarning roli qanday bo‘lishini quyidagi jihatlar orqali ko‘rib chiqamiz.

1. Simmetriya va fizikaning asosiy tamoyillari: Simmetriya fizika fanida ko‘plab muhim g‘oyalarni izohlashga yordam beradi. Misol uchun: - Galiley simmetriyasi: Har qanday inersial (ya'ni tezlikda doimiy) tizimda fizik qonunlar bir xil tarzda ishlaydi.

- Noether teoremasi: Simmetriya va saqlanadigan miqdorlar o‘rtasidagi bog‘lanishni tasvirlaydi. Masalan, vaqtga bo‘lgan simmetriya energiya saqlanishiga olib keladi. Fizikada simmetriya tamoyillarining tushunilishi uchun talabalar, masalan, fazoviy va vaqtga oid

simmetriyalarni o‘rganishlari zarur. Raqamli texnologiyalar bu tamoyillarni vizualizatsiya qilish va talabalarga amaliy tajriba orqali tushuntirishda yordam beradi.

2. Interaktiv simulyatsiyalar va vizualizatsiya: Simmetriya tushunchalarini o‘rganish uchun talabalar ko‘pincha ko‘rinishlar va shakllarni manipulyatsiya qilishga muhtoj. Raqamli platformalar va simulyatsiyalar bu jarayonni osonlashtiradi.

- PhET Interactive Simulations: Bu loyiha universitetlar va maktablar uchun turli fizika tajribalarini virtual muhitda o‘tkazish imkoniyatini yaratadi. Talabalar elektronlar va protonlar o‘rtasidagi elektromagnit simmetriya, yoki ikkita qo‘llanilayotgan kuchning simmetrik ta'siri kabi mavzularni interaktiv tarzda o‘rganishlari mumkin.

- GeoGebra: Bu vosita yordamida geometrik shakllar va simmetriya tamoyillarini real vaqt rejimida yaratish mumkin. Fizika fanida, masalan, harakatning simmetrik xususiyatlari (tezlikni va vaqtni o‘zgartirish, teskari harakat)ni interaktiv tarzda o‘rganish imkonini beradi. Bu turdagi simulyatsiyalar talabalar uchun fizika qonunlarini tushunishning aniq va intuitiv usulini taqdim etadi. Ular o‘zaro simmetrik jarayonlarni ko‘rish va ularni manipulyatsiya qilish orqali o‘rganadilar.

3. Augmentatsiya va virtual haqiqat (AR/VR) Texnologiyalari: Augmentatsiya (AR) va virtual haqiqat (VR) texnologiyalari fizika darslarida talabalarga yanada chuqurroq o‘rganish tajribasini taqdim etadi. Bu texnologiyalar simmetriya tamoyillarini o‘rganishda juda samarali. - Virtual Haqiqat (VR): Fizika o‘qitishda VR texnologiyasidan foydalanish talabalarga 3D model yordamida simmetrik jismlarning harakati va o‘zaro ta'sirini ko‘rish imkonini beradi. Misol uchun, talabalar magnit maydonlarining simmetrik xususiyatlarini ko‘rish yoki zarrachalar o‘rtasidagi simmetrik o‘zaro ta'sirni virtual muhitda kuzatishlari mumkin. Augmentatsiya (AR): Talabalar haqiqiy muhitga ko‘proq virtual elementlar qo‘shish orqali, masalan, simmetrik kuchlar yoki energiya o‘zgarishlarini haqiqatda qanday ko‘rishlarini tushunishlari mumkin. AR yordamida fizikaviy tajriba o‘tkazishda, simmetriya tushunchalari ko‘rsatiladigan interaktiv elementlar yaratish mumkin. Bu texnologiyalar yordamida o‘quvchilar matematik modellarni va fizik qonunlarni nafaqat nazariy, balki amaliy tarzda ham o‘rganishadi.

4. Simmetriya va fizika jarayonlarini modellashtirish: Fizika fanida simmetriya ko‘plab jarayonlarni modellashtirishda asosiy rol o‘ynaydi. Raqamli texnologiyalar yordamida talabalar turli fizik jarayonlar, masalan, termodinamika, elektromagnitizm, va kvant fizikasidagi simmetriya tamoyillarini model qilib ko‘rishlari mumkin.

- Matlab/Simulink: Bu dasturlar fizika jarayonlarini simulyatsiya qilishda juda foydalidir. Talabalar, masalan, elektromagnit maydonlar yoki boshqa fizikalik tizimlardagi simmetrik xususiyatlarni modellashtirib, ularni vizualizatsiya qilishlari mumkin.

- OpenSim: Bu dastur orqali talabalar bioloji va mexanik tizimlardagi simmetriya tamoyillarini o‘rganishlari mumkin. Masalan, muskul-skelet tizimining simmetrik holatlarini modellash va kuzatish mumkin. Bu platformalar talabalar uchun real fizik tizimlarni simmetrik asosda modellashtirish va tahlil qilish imkoniyatini beradi.

5. Kollaborativ yondashuvlar va onlayn resurslar: Fizika o‘qitish jarayonida kollaborativ yondashuvlar o‘quvchilarga fikr almashish va o‘zaro tajriba orttirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar bu jarayonni yanada samarali qilish uchun foydalaniladi.

- Google Classroom va Moodle kabi onlayn ta'lim platformalarida talabalar simmetriya va fizika bo‘yicha guruhli muammolarni hal qilishlari mumkin. Ular birgalikda masalalar ustida ishlash, simulatsiyalarni tahlil qilish va o‘z bilimlarini boshqalar bilan baham ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

- Kollaborativ onlayn dasturlar yordamida talabalar birgalikda fizikaviy simmetrik tizimlarni modellashtirish, simulyatsiya qilish va ular haqidagi natijalarni muhokama qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

6. Interaktiv video va animatsiyalar: Fizika fanida simmetriya tamoyillarini tushuntirish uchun interaktiv video va animatsiyalar ham samarali vosita hisoblanadi.

- YouTube va boshqa ta'lim platformalarida simmetriya va fizika bo‘yicha turli animatsiyalarni tomosha qilish, masalan, yorug‘likning simmetrik tarqalishi yoki zarra harakatlaridagi simmetriya xususiyatlarini kuzatish mumkin.

- Khan Academy va Coursera kabi onlayn ta'lim platformalarida fizika bo‘yicha simmetriya tamoyillari bilan bog‘liq interaktiv video darslar mavjud. Bu materiallar o‘quvchilarga simmetriyaning fizik jarayonlardagi o‘rni va ahamiyatini tushunishda yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, fizika o‘qitish jarayonida raqamli va innovatsion texnologiyalar simmetriya tamoyillarini o‘rganishda muhim vosita hisoblanadi. Simmetriya tushunchalarini interaktiv simulyatsiyalar, AR/VR texnologiyalari, virtual modellash, kollaborativ platformalar va boshqa raqamli resurslar yordamida yanada samarali o‘rgatish mumkin. Bu texnologiyalar talabalar uchun fizika va simmetriya tamoyillarini tushunishning intuitiv va amaliy usullarini taqdim etadi, bu esa ularning ilmiy va analitik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. А.А.Детлаф, Б.М.Яворский. “Курс физики”. I том. Москва. Высшая школа. 1994.
2. В.Гейзенберг. Развитие понятий в физике XX столетия. // Вопросы философии. 1975. № 1. стр.88
3. Владимиров Ю.С. Основания физики. М., БИНОМ, 2008
4. Г.Вейл. Симметрия. Наука. М.:,1968.с.192.
5. Готт В.С., Перетурин А.Ф. Категория симметрии и асимметрии в физика микромира.-В кн: Философские вопросы квантовой физики.М.,1970 с.
6. Кюри П. Избранные труды .М.,-Л.1966.с.101
7. Владимиров Ю.С. Основания физики. М., БИНОМ, 2008, с.19.
8. U.R.Bekpo‘latov, M.U.Musurmonov. “Fizikada simmetriya va saqlanish qonunlari”. (Uslubiy qo‘llanma), Navoiy-2023, NavDPI kichik bosmaxonasi, 25-26 b.
9. Bekpulatov, U.R., Musurmonov, M.U. The role of the principles of symmetry in the formation of the general theoretical foundation of scientific knowledge and scientific worldview. ISJ Theoretical & Applied Science, 2023, 03 (107), pp. 7-15.

ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОИЙ УСТАНОВКАЛАР ШАКИЛАНИШИНИНГ ИЖТИМОЙИ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Бекболаев Жавлонбек Жуманазар ўғли
Гулистон давлат университети doktoranti
E-mail:javlonbekbekbolayev@gmail.com
Tel: 97 245 27 27
ГулДу профессори, М.Х. Холназарова тақризи асосида

Аннотация. Ижтимоий муносабатлар нафақат инсон ҳаёти жараёнида шаклланади, балки кўпинча ўзгаради. Бу уларнинг шахс сифатида инсоннинг бошқа психологик хусусиятларидан фарқидир. Агар, масалан, темперамент, характер, қобилият, Ирода, эҳтиёжлар каби шахсий хусусиятлар аста-секин шаклланса ва ҳаёт давомида озгина ўзгарса (лекин ҳеч бўлмаганда бир авлоднинг ҳаётида), унда ижтимоий муносабатлар, аксинча, тез ва қайта-қайта шаклланиши мумкин.ўзгаради. Инсоннинг хулқ-атворини башорат қилиш учун унинг шахсиятининг бошқа хусусиятларига қараганда унинг ижтимоий муносабатларини билиш анча муҳимдир, чунки инсоннинг бевосита кузатиладиган хатти-ҳаракати биринчи навбатда унинг ижтимоий муносабатларига богьлиқ. Шахснинг бошқа шахсий хусусиятларига келсак, улар ҳозирги ижтимоий муносабат орқали унинг ижтимоий хулқ-атворига таьсир қилади.

Калит сўзлар: воситалар, муносабат, омиллар, маьлумот манбаси

Abstract. Social relations are formed not only in the process of human life, but often change. This is their difference from other psychological characteristics of a person as a person. If, for example, personal characteristics such as temperament, character, ability, Will, needs are gradually formed and change little over the course of life (but at least in the life of a generation),

then social relations, on the contrary, can be formed quickly and repeatedly.changes. To predict a person's behavior, it is much more important to know his social relationships than other characteristics of his personality, since the directly observed behavior of a person depends primarily on his social relationships. As for other personal characteristics of a person, they affect his social behavior through the current social attitude.

Key words: means, attitude, factors, source of information

Кириш. Биринчи жаҳон уруши тугаганидан сўнг олимларнинг ушбу масалага катта эътибори жалб қилинди. Ҳарбий ҳаракатлар пайтида қарама-қарши томонлар жаҳон амалиётида биринчи марта бир-бирига тўғридан-тўғри психологик таъсир кўрсатиш воситаларини қўлладилар. Улар авиатсия томонидан душман орқасида тарқалган ташвиқот ва таргъибот характеридаги варақалар ёки душман тилида эшиттириладиган радио орқали узатиладиган тегишли мақсадли матнлар эди. Маьлум бўлишича, бундай воситалар одамларнинг ижтимоий муносабатларини ўзгартириб, душманга кучли руҳий тушкунликка олиб келиши мумкин ва бу ҳолат уруш тугаганидан кўп ўтмай сиёсатчилар ва ҳарбийларнинг алоҳида эътиборини тортди. Одамларнинг ижтимоий муносабатининг шаклланиши ва ўзгаришига таьсир қилувчи омилларни ўрганиш дунёнинг бир қатор мамлакатларида, шу жумладан АҚШ, Буюк Британия ва Германияда амалга оширила бошланди. Дастлаб бу тадқиқотлар ёпиқ эди, аммо 1930-йиллардан бошлаб уларнинг натижалари мунтазам равишда очиқ матбуотда ҳам чоп этилади. Америкалик ижтимоий психолог Ховланд бу масалани ўрганишга катта ҳисса қўшди. Ушбу бобда муҳокама қилинган маьлумотлар ва фактлар асосан унинг экспериментал ва назарий ишланмаларидан олинган.

Аввало, одамларнинг ижтимоий муносабатининг шаклланиши ва ўзгариши қандай омилларга богьлиқ бўлиши мумкинлигини билиб оламиз.

Агар биз умумий маьнода ижтимоий муносабатларни шакллантириш ва ўзгартириш жараёнини ҳақиқатда мавжуд бўлган шаклда тасаввур қилсак, у қуйидагича кўринади. Ижтимоий муносабатни шакллантириш ёки ўзгартириш учун мўлжалланган баьзи бир маьлумот манбаи, маьлумот узатиш воситаси ва ушбу маьлумотларга мурожаат қилинган аудитория (ўрнатмалари шаклланадиган ёки ўзгартириладиган одамлар) мавжуд. Ушбу жараёнда ижтимоий муносабатлар богьлиқ бўлиши мумкин бўлган учта омил гуруҳини ажратиш мумкин. Бу маьлумот манбасининг ўзи, унинг муносабати таьсир кўрсатадиган одамлар томонидан қандай қабул қилиниши; маьлумотни ташкил қилиш ёки узатиш усули ва ушбу маьлумот юборилган аудитория. Келинг, ушбу омилларнинг барчаси билан богьлиқ бўлган ва одамларнинг ижтимоий муносабатларига маьлум таьсир кўрсатиши мумкин бўлган фактларни батафсил кўриб чиқайлик. Келинг, масалани муҳокама қилишни маьлумот манбасининг хусусиятлари ва одамлар томонидан қандай қабул қилиниши билан бошлаймиз.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Ижтимоий установкани ўрганиш Л.Лангенинг ишидан бошлангани маьлум, у эрда у ҳиссий ва моторли реактсия вақтини, шунингдек, мавзуни Ижтимоий установкага богьлиқлигини ўрганишга ҳаракат қилган. Бу эрда Ижтимоий установка ўтган тажриба туфайли тайёрлик сифатида кўринади.

1918-1920 йилларда В. И. Томас ва Ф. Знанетскийнинг "Йевропа ва Америкадаги полшалик деҳқонлар"номли жилдли тадқиқотлари чоп этилган. Ушбу иш туфайли "Ижтимоий установка" тушунчаси ижтимоий психологияда Марказий ўринни эгаллайди.

Гарварднинг таниқли психологи Гордон Аллпортнинг баёноти шундан далолат берадики, у 1935 йилда ушбу иншоотлар Америка ижтимоий психологиясининг бутун биносининг асоси эканлигини ёзган.

Полша деҳқонларининг бошлангьич гуруҳларини ўрганиш вазифаларидан бири Знанетский мен одамлар ўртасидаги ижтимоий ўзаро муносабатларнинг асосий ижтимоий муносабатларини аниқлашда кўрдим. У ушбу муносабатлардаги ўзгаришларнинг сабаблари ва қонунларини аниқлашга интилди**.**

Тадқиқот методологияси. Талабаларнинг ижтимоий фазилатларини шакллантириш замонавий мактаб таълим тизимининг энг муҳим вазифаларидан биридир. Жамоада ишлаш, фарқларга бардошли бўлиш, ҳамдардлик ва ҳамкорликни намоён этиш қобилияти – буларнинг барчаси муваффақиятли ижтимоийлашган одамнинг ажралмас қисмидир.

Ушбу мақсадларга эришиш учун ўқувчиларнинг ижтимоий кўникмаларини шакллантиришга ёрдам берадиган турли хил техника ва технологиялар қўлланилади. Асосий усуллардан бири ижтимоий вазиятларни моделлаштиришдир. Ушбу усул талабаларга олинган билимларни Реал вазиятларда амалда қўллаш ва бошқа одамлар билан мулоқот қилиш ва мулоқот қилиш кўникмаларини ривожлантириш имконини беради.

Шунингдек, ижтимоий фазилатларни шакллантиришнинг муҳим элементи можаролар билан ишлашдир. Талабаларга зиддиятли вазиятларни таҳлил қилиш ва ҳал қилиш, муросага келиш ва конструктив эчимларни излаш қобилиятини ривожлантириш ўргатилади. Бу, айниқса, можаролар кундалик фаолиятнинг ажралмас қисмига айланган замонавий жамиятда тўғьри келади.

Умуман олганда, талабаларнинг ижтимоий фазилатларини шакллантириш таьлим тизимининг муҳим ёьналиши ҳисобланади. Ижтимоий вазиятларни моделлаштириш ва низоларни ҳал қилиш каби асосий технологияларни жорий этиш талабаларга замонавий жамиятга муваффақиятли мослашиш ва бошқалар билан уйгьун муносабатларни ўрнатиш имконини беради.

Ижтимоий фазилатлар ўқувчиларнинг таьлимида муҳим рол ўйнайди. Улар шахснинг уйгьун ривожланишини шакллантиришга ёрдам беради, жамиятда муваффақиятли мослашишга ёрдам беради ва ўрганишни осонлаштиради.

Талабаларнинг асосий ижтимоий фазилатларидан бири бу коммуникативликдир. Бошқаларни самарали мулоқот қилиш, тинглаш ва тушуниш қобилияти одамлар билан ўзаро муносабатларнинг асосидир. Мулоқот орқали талабалар ўз фикрларини ишлаб чиқиш ва этказишни, бошқалар билан ҳамкорлик қилишни, низоларни ҳал қилишни ўрганадилар.

Эмпатия ва багьрикенглик ҳам муҳим ижтимоий фазилатлардир. Талабалар бошқа одамларнинг ҳис-туйгьулари ва фикрларини тушунишлари ва ҳурмат қилишлари, фарқларга тоқат қилишлари ва қийин вазиятларда муросага келишлари керак. Ушбу фазилатлар жамоада ижтимоий масьулият ва конструктив ўзаро таьсирни ривожлантиришга ёрдам беради.

Таҳлил ва натижалар. Ўқувчиларнинг ижтимоий фазилатлари ўқув жараёнида муҳим рол ўйнайди. Улар нафақат академик кўрсаткичларга таьсир қилади, балки жамоавий ишда иштирок этиш, мулоқот қобилиятларини ривожлантириш ва синфдошлари билан муносабатларни ўрнатиш қобилиятини ҳам белгилайди.

Ижтимоий сифат	Таьлимга таьсири
Емпатия	Емпатиянинг мавжудлиги ўқувчига синфдошларини яхшироқ тушунишга, синфда ижобий муҳит яратишга ва конструктив муносабатларни сақлашга имкон беради.
Толерантлик	Синфдошларининг фикрлари, қизиқишлари ва маданий хусусиятларидаги фарқларга нисбатан багьрикенглик кўрсатадиган талабалар ўрганиш ва ўзаро билим алмашиш учун очиқ ва дўстона муҳит яратишга ҳисса қўшадилар.
Мулоқот қобилияти	Яхши мулоқот қобилиятига эга бўлган талабалар ўқитувчилар ва ўртоқлар билан осонроқ алоқа ўрнатадилар, гуруҳ топшириқлари ва лойиҳаларида фаол иштирок этадилар, бу эса ўқув материалларини яхшироқ ўзлаштиришга ёрдам беради.
Етакчилик	Ривожланган этакчилик фазилатларига эга бўлган талабалар гуруҳдаги ишларни самарали ташкил этишлари, қолган ўқувчиларни умумий мақсадга эришиш ва ижобий синф жамоасини яратишга ундашлари мумкин.
Масьулият	Ижтимоий жавобгарлик ўқув вазифалари ва мажбуриятларига

	нисбатан кўпроқ онгли муносабатни ривожлантиради, бу эса ўрганиш ва ўз-ўзини тарбиялашда яхши натижаларга олиб келади.

Шундай қилиб, ўқувчиларнинг ижтимоий фазилатлари ўқув жараёнининг ажралмас қисмидир. Улар ижобий таълим муҳитини шакллантиришга таъсир қилади, ҳар бир талабанинг мулоқот қобилиятлари ва шахсий ўсишини ривожлантиришга ҳисса қўшади.

Ижтимоий фазилатларни шакллантириш усулларидан бири моделлаштиришдир. Ушбу усул талабалар ижтимоий кўникмаларни машқ қилишлари ва бошқа одамлар билан қандай муносабатда бўлишни ўрганишлари мумкин бўлган муайян вазиятларни яратишни ўз ичига олади. Моделлаштириш жараёнида талабалар ижтимоий хулқ-атвор мисолларини кузатишлари мумкин, сўнгра ўқитувчилар ва тенгдошларидан фикр-мулоҳазалар ва тузатишлар олиш орқали ушбу ҳаракатларга тақлид қилишлари мумкин.

Ижтимоий фазилатларни шакллантиришнинг яна бир усули-кооператив таълим. Ушбу усул талабаларнинг гуруҳлардаги ҳамкорлиги ва ўзаро таъсирини ўз ичига олади. Гуруҳда ишлаш жараёнида талабалар алоқа, этакчилик, ҳамкорлик ва багърикенглик каби ижтимоий кўникмаларни ривожлантириш орқали муаммоларни ҳал қилишни ва биргаликда қарор қабул қилишни ўрганадилар.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса қилиб айтганда, ўқувчиларда ижтимоий фазилатларни шакллантириш таълим тизимининг муҳим вазифасидир. Моделлаштириш, кооператив таълим ва лойиҳа фаолияти каби турли усуллар ўқувчиларга жамиятда муваффақиятли мослашиш ва фаолият юритиш учун зарур бўлган ижтимоий кўникмалар ва хусусиятларни ривожлантиришга ёрдам беради.

Ижтимоий моделлаштириш. Ижтимоий моделлаштириш жараёни қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

Рол моделларини танлаш. Талабалар тақлид қилишни ва ўрганишни хоҳлайдиган хатти-ҳаракатларни танлайдилар. Улар ҳаётнинг турли соҳаларидаги муваффақиятли одамлар бўлиши мумкин: олимлар, спортчилар, рассомлар, сиёсатчилар ва бошқалар.

Моделларни таҳлил қилиш. Талабалар танланган рол моделларининг ҳаёт ёъли ва ютуқларини, уларнинг тамойиллари ва қадриятларини ва бошқалар билан қандай муносабатда бўлишни ўрганадилар.

Симулятсия қилинган моделлар. Турли хил ўқув ва кундалик вазиятларда талабалар ўзларининг рол моделларининг хатти-ҳаракатларини такрорлашга, натижаларни таҳлил қилишга ва тузатишлар киритишга ҳаракат қилишади.

Фикр-мулоҳаза. Ижтимоий моделлаштириш жараёнида талабалар ва ўқитувчи ўртасида фикр-мулоҳазаларни тақдим этиш муҳимдир. Ўқитувчи талабаларнинг тараққиёти ва ютуқларини қайд этиши, шунингдек уларни ривожланиш ва ўз-ўзини ривожлантириш ёъларига ёъналтириши керак.

Шундай қилиб, ижтимоий моделлаштириш талабаларга муваффақиятли намуналарнинг хатти-ҳаракатларини тақлид қилиш ва таҳлил қилиш орқали ижтимоий фазилатларни ривожлантиришга имкон беради. Ушбу усул ўқувчиларнинг ўзаро таъсир, ҳамдардлик ва ҳамкорлик кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради, бу жамиятда муваффақиятли мослашиш учун муҳим асосдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. М.Норбошева “Болалар психологияси” Тошкент-2002. (31-32 бетлар)

2. Бурибаевич М. К., Юлдашев С. Э., Угли С. Л. Б. Псйчологй оф Модерн Леадершип ас ан Импортант Пҳеноменон оф Эффективе Манагемент //Интернатионал Жоурнал оф Эарлй Чилдҳоод Спесиал Эдусатион. – 2022. – Т. 14. – №. 1.

3. Бойназар С. Л., Улугбек М. Урсачен Дер Энтстеҳунг Вон Псйчисчен Крисен //" ОНЛИНЕ-СОНФЕРЕНСЕС" ПЛАТФОРМ. – 2021. – С. 514-516. Бойназар С. Л., Улугбек М. Урсачен Дер Энтстеҳунг Вон Псйчисчен Крисен //" ОНЛИНЕСОНФЕРЕНСЕС" ПЛАТФОРМ. – 2021. – С. 514-516.

4. Шовхийев Л., Шарафитдинов А. Психологияда туш кориш тилсимлари //Замонавий

инноватsion тадқиқотларнинг долзарб муаммолари ва ривожланиш тенденсиялари: ечимлар ва истиқболлар. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 485-488.

5. Ибрагимовна, Тухтасинова Мунира, эт ал. "ЕДУСАТОРС АРЕ ОНЕ ОФ ТҲЕ СРЕАТОРС ОФ ТҲЕ НЕW РЕНАИССАНСЕ (прогресс ин интернатионал реадинг литерасй студй)." *Жоурнал оф Адвансед Ссиентифис Ресеарч (ИССН: 0976-9595)* 3.4 (2023).

6. Тухтасинова, Мунира Ибрагимовна, анд Назокатхон Иқболжон қизи Қурбонова. "УЧИНЧИ РЕНЕСАНС САРИ ИЛДАМ ҚАДАМЛАР БИЛАН (ПИРЛС халқаро баҳолаш дастурининг иккинчи даврийлигига тайёргарлик)." *Эдусатионал Ресеарч ин Универсал Ссиенсес* 2.1 СПЕСИАЛ (2023): 401-403.

7. Ибрагимовна, Тукҳтасинова Мунира, анд Садирова Дилноза Муродовна. "Импровинг тҳе мечанисмс оф усинг Интернатионал Ассессмент Програмс (басед он тҳе Пирлс Интернатионал Ассессмент Програм)." *Асиан Жоурнал оф Мултидименсионал Ресеарч* 11.12 (2022): 125-131.

TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

M.B.Islamova
Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti
e-mail: islamova.moxichexra@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan. Muammoli ta’lim, diskussiya, kritik fikrlash, refleksiya, kooperativ ta’lim kabilar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy mexanizmlar sifatida qabul qilinib, ularning mazmun-mohiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, pedagogik mexanizm, muammoli ta’lim, diskussiya, kritik fikrlash, refleksiya, kooperativ ta’lim.

Annatation: This article analyzes the pedagogical mechanisms of the development of critical thinking in students. Problem-based learning, discourse, critical thinking, reflection, and cooperative learning are considered as the main mechanisms for the development of critical thinking, and their content is revealed.

Keywords: critical thinking, pedagogical mechanism, problem-based learning, discourse, critical thinking, reflection, collaborative learning.

Tanqidiy fikrlash, o‘quv jarayonida talabalarning faolligini, mustaqil fikrlash qobiliyatini va muammolarni tahlil qilishdagi yondashuvini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, nafaqat talabaning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishga, balki ularning kelajakdagi faoliyatida qarorlar qabul qilish, muammolarni hal etish va o‘z fikrlarini asoslash ko‘nikmalarini takomillashuvida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy pedagogik mexanizmlari haqida so‘z boradi.

Tanqidiy fikrlash – bu ma'lumotni tahlil qilish, baholash, savol berish, muammo va uning yechimlari haqida mulohaza yuritish, fikrlarni taqqoslash va xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlash nafaqat ilmiy bilimlarni qabul qilish, balki bu bilimlarni amaliyotda qanday qo‘llashni, ularni muhokama qilish va rivojlantirishni o‘z ichiga oladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy ahamiyati shundaki, u talabalarga:

- **Ma'lumotlarni mantiqiy va tahliliy tarzda qabul qilish**, ya'ni olingan bilimlar asosida mustaqil xulosalar chiqarish;
- **Qarorlar qabul qilishda mas'uliyatli bo‘lish**, har bir qarorning ijtimoiy, axloqiy va iqtisodiy oqibatlarini hisobga olish;
- **Mustaqil fikrlarni shakllantirish**, o‘z nuqtai nazarini shakllantirib, mustahkam asoslash;

• **Konfliktlarni hal qilish va muloqotda samarali bo‘lish** imkoniyatini yaratadi, talabalarga konstruktiv muloqot, jamoaviy ishlash va muammolarni birgalikda hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda turli xil pedagogik maxanizmlar mavjud bo‘lib, pedagoglar turli metod va yondashuvlarni qo‘llashlari zarur bo‘ladi. Biz pedagogika fanlarini o‘qitishda foydalaniladigan asosiy pedagogik mexanizmlarning ayrimlari bilan tanishamiz.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning eng asosiy va muhim yondashuvlardan biri bu muammoli ta’lim texnologiyalaridir. Muammoli ta'lim (Problem-based learning - PBL) o‘quv jarayonida talabalarga real hayotdagi yoki ilmiy sohalardagi muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan metoddir. Bu yondashuvda talabalarga aniq javoblar o‘rnatilmaydi, balki ular turli variantlarni sinab ko‘rishlari va mantiqiy tahlil qilishlari kerak bo‘ladi. Shu tarzda, tanqidiy fikrlashga asoslangan metodika talabalarning muammolarni mustaqil ravishda hal qilishiga va o‘z bilimlarini baholashga yordam beradi. Tanqidiy fikrni rivojlantirish uchun talabalarga muammoli vaziyatlar taqdim etish foydalidir. Bu muammolarni tahlil qilish, turli xil yechimlarni topish va tanqidiy qarorlar qabul qilish talabadan puxta fikrlashni talab qiladi. Misol uchun, talabalar real hayotdagi masalalar, ilmiy yoki ijtimoiy muammolarni tahlil qilishlari mumkin.

Muammoli ta’lim metodini qo‘llash talabalarda quyidagi ko‘nikmalarni rivojlantiradi:

• Muammolarni tahlil qilish va ularga turli yechimlar izlash;

• Jamoaviy ishlashda bir-birining fikrlarini qabul qilish va teng huquqli bahs-munozaraga kirishish;

• O‘rganilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash va h.k.

Muammoli ta’lim texnologiyalaridan Pedagogika nazariyasi va tarixi, Pedagogik konflektologiya, Oila pedagogikasi, Ijtimoiy pedagogika kabi fanlarni o‘qitishda foydalanish samarali hisoblanadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning eng muhim pedagogik mexanizmi bu diskussiyadir.

Diskussiya — bu ikki yoki undan ortiq shaxslar o‘rtasida ma'lum bir masala yoki mavzu haqida fikr almashish, bahslashish va qarashlarni ifodalash jarayonidir. Diskussiya o‘quvchilarning yoki ishtirokchilarning har xil fikrlarni tinglash, o‘z fikrlarini bildirish va turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish imkonini beradi. Diskussiya va muhokama jarayonlari talabalarning fikr almashish, turli nuqtai nazarlarni o‘rganish va asosli fikrlarni keltirish qobiliyatini rivojlantiradi. Pedagog talabalarga muayyan mavzu bo‘yicha ochiq savollar berib, ularga argumentlarni ishlab chiqish va boshqalar bilan bahs-munozara qilish imkonini yaratishi kerak. Bu jarayon nafaqat tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, balki ijtimoiy va muloqot ko‘nikmalarini ham mustahkamlashga yordam beradi. **Fikr almashish** – talabalar bir-birining nuqtai nazarini tinglash va o‘z fikrini asoslashda o‘zaro yordam ko‘rsatadilar. **Muhokama** – jiddiy va konstrukttiv munozara orqali yangi fikrlarni yaratish, qarorlar va xulosalarni shakllantirish. Diskussiyalar talabalarni turli nuqtai nazarlarni ko‘rish, qarama-qarshi fikrlarni tahlil qilish va o‘z fikrini asoslashga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonni to‘g‘ri boshqarib, har bir talabaning fikrini tinglashi va ular o‘rtasida izchil, maqsadga yo‘naltirilgan muhokama olib borishi kerak.

Diskussiya bir nechta asosiy maqsadga xizmat qiladi:

1. Fikr almashish — har bir ishtirokchi o‘z nuqtai nazarini ochiq va aniq ifoda etadi;

2. Yangi g‘oyalar va qarashlarni o‘rganish — boshqa ishtirokchilarning fikrlaridan foydalangan holda yangi qarorlar yoki yechimlar qabul qilinishi mumkin;

3. Qaror qabul qilish — biror masala yoki muammoni hal qilish uchun eng maqbul variantni topish.

Diskussiya konstruktiv va hurmatga asoslangan bo‘lishi kerak, shunda barcha ishtirokchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda eta oladi va to‘liq bahs olib borish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan eng qiziq va noodatiy, doimiy foydalaniladigan mexanizm - savolga javob berish orqali kritik fikrlashdir.

Savolga javob berish, albatta, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy mexanizmidir. Talabalar faqat javobni eshitib qolmasdan, har bir javobni tekshirish, uni boshqa variantlar bilan solishtirish va o‘z fikrlarini asoslashlari zarur. Shu tariqa, talaba o‘z fikrini tanqidiy yondoshuvda

rivojlantiradi va mustahkam asosli qarorlar chiqarishga o‘rganadi. Dars davomida o‘qituvchi talabalar bilan savol-javob orqali munozara olib borishi, turli nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqish, ma’lumotni tahlil qilish va o‘z fikrlarini dalillar bilan asoslashga undashi muhimdir. Masalan, “Nima uchun?” yoki “Qanday qilib?” kabi savollar orqali talabalarni o‘z fikrini mustahkamlashga va o‘z fikrini boshqalar bilan baham ko‘rishga undash mumkin. Aslida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda to‘g‘ri savol berish o‘ta muhim hisoblanadi. Chunki, savolning saviyasi va mantig‘idan bilish mumkinki, u muammoni, vaziyatni qanchalik to‘g‘ri tushunganini anglash mumkin bo‘ladi. Javob berish ko‘nikmasi ham insonda o‘zgaruvchan bo‘lishi lozim, sababi muammoni yoki vaziyatni chuqur anglagan sari javoblar ham chuqur va mukammallashib boraveradi. Natijada talabada kritik fikrlash paydo bo‘ladi.

Kritik fikrlash — bu muammolarni tahlil qilish, turli nuqtai nazarlardan qarab, ularni yaxshiroq tushunish va yechimlarni topish qobiliyatidir. Bu jarayonda shaxs yoki guruh mavjud axborotlarni, dalillarni va fikrlarni sinchiklab o‘rganadi, mantiqan to‘g‘ri va ishonchli xulosalar chiqarishga harakat qiladi. Kritik fikrlashning asosiy tamoyillari quyidagilar:

1. Obektivlik: O‘z nuqtai nazaringizni emas, balki barcha tomonlarni va dalillarni inobatga olish;
2. Tahlil qilish: Masalani yoki fikrni bo‘laklarga ajratib, har bir qismini alohida o‘rganish;
3. Savollar berish: Fikrni qabul qilishdan oldin, unga oid savollar berish — bu yangi bilimlarni olish va xatolarga yo‘l qoyaslik imkonini beradi;
4. Dalil va asosga tayanganlik: Fikr yoki qarorni mustahkamlovchi dalillarni izlash va bu dalillarga tayanish;
5. To‘g‘ri qarorlar qabul qilish: Mantiqiy va aniq xulosalar chiqarish, shuningdek, qarorlarni muqobil yechimlar bilan taqqoslash.

Kritik fikrlash faqat intellektual jarayon emas, balki amaliyotdir. Masalan, biz hayotdagi qarorlarni, ishlash metodlarini, muammolarni hal qilishni, hatto kundalik vaziyatlarda ham kritik fikrlashni qo‘llashimiz mumkin. Bu nafaqat bilim va tafakkur, balki harakat va muammolarni hal qilishda samarali bo‘lish uchun ham zarurdir.

Kritik fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi usullarni qo‘llash mumkin: a) Doimo yangi fikrlarni o‘rganish va ular haqida qayta o‘ylash. b) Muammolarni hal qilishda turli nuqtai nazarlardan qarash. c) Kiritilgan axborotning to‘g‘riligini tekshirish. d) Mantiqiy xatolarni aniqlash va ularga yo‘l qo‘ymaslik kabilardir. Bu ko‘nikma ayniqsa ta’lim, ish va kundalik hayotda muvaffaqiyatga erishishda katta rol o‘ynaydi.

Bundan tashqari, **konstruktiv tanqid qilish** va **fikrlarni tahlil qilish** talabalar uchun muhim o‘rganish jarayonidir. Tanqidiy fikrlarni yaratish va ularga o‘z fikrlaringizni asoslash – bu nafaqat bilimlarni yaxshilash, balki mustahkam qarorlar qabul qilishning ham zarur vositasidir.

Tanqidiy fikrlarni rivojlantirishning asosiy mexanizmlaridan biri bu refleksiya va o‘z-o‘zini baholashdir. Refleksiya va o‘z-o‘zini baholash talabalarga o‘z faoliyatini tahlil qilish, o‘rganilgan materialni qayta ko‘rib chiqish va uning samaradorligini baholash imkonini beradi. Bu mexanizm orqali talabalar o‘z bilimlarini yaxshilash, xatolarini aniqlash va ularni tuzatish usullarini topishga o‘rganadilar. O‘z-o‘zini baholash jarayoni tanqidiy fikrlashning muhim qismi hisoblanadi, chunki u talabalarga o‘z qarorlarini tahlil qilish va ularga yangi nuqtai nazardan qarash imkonini beradi. Talabalar o‘z ishlarini baholashga, o‘z fikrlarini tahlil qilishga va xatolaridan xulosa chiqarishga o‘rgatilishi kerak. O‘z-o‘zini baholash jarayoni tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, chunki bu jarayonda talabalar o‘z fikrlarini qanday asoslash va qanday qilib yanada aniqroq va puxta bo‘lishini tushunadilar.

Refleksiya bir qancha talablarni o‘z ichiga oladi: o‘rganilgan bilimlar haqida qayta fikr yuritishga undaydi; xatolarini aniqlash va ularni tuzatish imkonini yaratadi; o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun yangi yo‘llar izlashga rag‘batlantiradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning yangi sayqallanayotgan pedagogik mexanizmi bu - kooperativ ta’limdir. Kooperativ ta'lim (Collaborative learning) metodologiyasi talabalarni guruhlarda ishlashga yo‘naltiradi. Guruhda ishlash, muhokama qilish va fikr almashish orqali talaba tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ular turli fikrlarni eshitish, o‘z fikrlarini baham

ko‘rish va kengroq nuqtai nazarlarni o‘rganish imkoniga ega bo‘ladi. Kooperativ ta'limda talabalarning bir-biriga yordam berishi, o‘zaro fikr almashishi va umumiy xulosalar chiqarishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda guruh loyihalari usuli ham muhim ahamiyatga ega. Bu usul talabalarni real yoki nazariy loyihalar ustida hamkorlikda ishlashga, o‘zaro fikr almashish, bir-birlarining fikrlarini tahlil qilish va birgalikda qarorlar qabul qilishga o‘rgatadi. Bunday loyihalarni ishlab chiqish jarayonida talabalar hamkorlikda muayyan bir materialni yoki hodisani tahlil qilib, birgalikda tanqidiy fikrlar bildirishadi. Bu jarayon o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini jamoaviy tarzda rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlashning yana bir pedagogik mexanizmi bu - **Kritik o‘rganish texnikalaridir.**

Kritik o‘rganish texnikalari orqali talabalarga ma'lum bir matn yoki kontentni tahlil qilish va uni tanqidiy ko‘rinishda baholashni o‘rgatish mumkin. Bu texnikalarga “Yuqori darajadagi savollar” qo‘llanilishi, analiz va sintez qilish, matnni ajratib ko‘rish va uning asosiy fikrlarini aniqlash kabi metodlar kiradi. Shu tarzda, talaba berilgan ma'lumotni faqat qabul qilmasdan, uni chuqur tahlil qilishga, xulosalar chiqarishga o‘rganadi. Bu texnikada kritik o‘qish va analitik yozish muhim hisoblanadi. Kritik o‘qishda talabalarga matnlarni nafaqat o‘qish, balki tanqidiy o‘qish va matnning ichki tuzilishini, muallifning nuqtai nazarini va maqsadlarini tahlil qilishni o‘rgatish nazarda tutiladi. Analitik yozishda esa talabalarga mustaqil ravishda tahliliy esse va fikrlarni yaratishni o‘rgatish maqsad qilinadi. Bu, o‘z navbatida, talabalarning fikrlarini aniq va izchil tarzda ifoda etish imkoniyatini oshiradi

Talabalarning tanqidiy fiklashini rivojlantirishning biz yuqorida izohlagan pedagogik mexanizmlarining har biri o‘ziga xos ahamiyatga ega bo‘lib, ta’lim jarayonlarida izchil foydalanilsa, tanqidiy tafakkur tarziga ega kadrlarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хачумян Т. И. Понятие “Критическое мышление” и его сущность в психолого-педагогической науке. Хачумян Т. И. // Теоретические вопросы культуры, образования и воспитания: сб. наук. пр. Вып. 24, часть 2. – Киев: Издательский центр КНЛУ, 2003.

2. Кочерга А. В. Взаимосвязь мышления, чувств и воображения в развитии критичности человека. В. Кочерга. Автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 Ин-т психологии им. Костюка АПН Украины. – М., 2003.

3. F.O. Xodjiyeva. O‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning didaktik asoslari (boshlang‘ich sinf o‘quvchilari misolida). p.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent-2008.

4. Islamova M.B. Tanqidiy tafakkur” tushunchasining metodologik asoslari va o‘ziga xos xususiyatlari. Pedagogik fanlarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlar: muammo va yechimlar//Respublika ilmiy amaliy konferensiyasi, Qo‘qon, 66-71 betlar.

HOZIRGI ZAMON OILALARDAGI FARZANDLARARO SIBLINGLARDA HASAD VA HAVAS NAMOYON BO‘LISHI HAMDA RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK OMILLARINI O‘RGANISH

Jumabekov Ziyovuddin Xazratqul o‘g‘li
“Oila va gender” ilmiy tadqiqot instituti doktaranti
GulDPi “Pedagogika” kafedrasi stajyor o‘qituvchisi
e-mail: Jumabekovziyovuddin795@gmail.com

Annotatsiya: Jahonda rivojlanish davrida oilaning mustahkamligi, farovonligi doiraviy muhokamalarda avj olmoqda. Yurtimizda ham keng ko‘lamda oila mustahkamligi yo‘lidatarg‘ibot va tashviqot ishlari olib borilmoqda. Mahallalarda xotin qizlar faollari, hokim yordamchilari oilalarda “sog‘lom oila” shiori ostida turli ishlar olib borishmoqda.

Kalit so‘zlar: Oila, farzand , xasad, rivojlanish, oilaviy hamkorlik, ijtimoiy omil, psixologik muhit va ijtimoiy psixalogik yondashuvlar.

Annotation: during the development period in the world, the strength, well-being of the family is at the forefront of circular discussions. In our country, there is also a large-scale family

strengthening corridor, where research and propaganda work is being carried out. In the neighborhoods, women activists, deputy governors are doing various things in the families under the slogan “healthy family”.

Keywords: family, child, Hasad, development, family Cooperation, social factor, psychological environment and social psychalogical approaches.uch as suicide, harm to health, and damage to property are committed through the motive of envy.

KIRISH. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 20.04.2017 yil 2909-sonli “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari” to‘g‘risidagi qarori e’lon qilindi. Ushbu farmonda Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan kelib chiqqan holda, kadrlar tayyorlash mazmunini tubdan qayta ko‘rish, xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratilishini ta’minlash shart sharoitlari keltirib o‘tilgan. Mamlakatimizda yoshlar talim tarbiyasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi.Yoshlarni barkamol inson etib voyaga etkazish, ularga ezgu fikr-g‘oyalarni singdirish, yot mafkuralar, hurujlardan asrash, ularda turli g‘oyaviy tahdidlarga qarshi kurash ko‘nikmalarini shakllantirish, takomillashtirish, shuningdek “Jismoniy jihatdan sog‘lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vataniga sodiq, shijoati mustahkam, qat'iy hayotiy nuqtai nazariga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish” kabi vazifalari belgilangan.

Hasad hozirgi davrda har bir shaxsga tasir ko‘rsatuvchi xis kechinma ekanligi bilan xarakterlanmoqda. Xasad xissining namoyon bo‘lish jihati hozirgi davrda rivojlanib bormoqda.Eng ko‘p uchraydigan va namoyon bo‘lish jihatlari oilada siblinglar o‘rtasida kuzatilmoqda va bu bugungi rivojlanishdagi asosiy muammolar hisoblanadi.Oilada kelinlar o‘rtasida ham bir biriga nisbatan xasad xissini ko‘plab uchratishimiz mumkin. Bunday jarayonlarni psixokorreksiya qilish bugungi kunning asosiy dolzarbligi hisoblanadi. "Hasadgo‘ylar" o‘zlarida bor narsaning ular uchun hech qanday ahamiyati yo‘q. Asosiysi, qo‘shnida bor. Va agar qo‘shni ko‘proq yoki yaxshiroq bo‘lsa, unda hamma narsa … Bunday hasad bilan kurashish kerak. Bunday hasadni o‘rganish va qanday psixologik muammolar va insoniy ehtiyojlar haqida gapirayotganini tushunishga harakat qilish kerakmi?

Albatta, hayotni osonlikcha boshdan kechirganlarning hasadini engish, "omadli" deb atash juda qiyin. Shuning uchun, umuman hasad qilmaslik mumkin emas. Lekin nafaqat axloqiy va axloqiy me’yorlar nuqtai nazaridan, balki bu tuyg‘u, hissiyotlarning samarasizligi nuqtai nazaridan ham doimo hasad qilish noto‘g‘ri. Ma'lumki, ezilgan his-tuyg‘ular halokatli. Boshqa odamga hasad, uning yutuqlari va yutuqlari, odamlar o‘z salohiyatini, yutuqlari va imkoniyatlarini qadrsizlantiradi … Agar biz faqat vaqti -vaqti bilan, epizodik tarzda namoyon bo‘ladigan hasad haqida gapiradigan bo‘lsak, unda bunday hasad, albatta, halokatli emas. **Misol uchun:** qiz do‘sti bilan uchrashdi va u ozib ketganini ko‘rdi. Qizimiz ham anchadan beri ozishni xohlardi, lekin u bu ishni bajara olmadi. U hali ham dangasa edi, sport zaliga borishni kechiktirdi va hokazo. Va do‘stini ko‘rganida, u shunday deb o‘yladi: "Ma'lum bo‘lishicha, Svetkaning irodasi bor, lekin men unday emasmi?" Natijada - hasad uni harakatga undaydi - shunga qaramay, qiz sport zaliga yoziladi va dietaga qat'iy rioya qila boshlaydi.Misol tariqasida oladigan bo‘lsak bizning muhandis ham sinab ko‘rishga qaror qildi va odatdagi ish yo‘nalishini o‘zgartirib, hamkasbidan ustun keldi. Uning rivojlanishi umumiy Yevropa musobaqasiga yuborildi va uning mukofoti hamkasbiga berilganidan oshib ketdi. Albatta, ishlar har doim ham yaxshi ketavermaydi. Ammo, aslida, ichki salohiyati va o‘ziga ishonchi yuqori bo‘lgan odamlar uchun hasadning epizodik namoyon bo‘lishi ularni yangi yutuqlarga undagan vaziyatlarni kuzatish mumkin.

Maqsad va uni asoslash. Hasad kuzatiladigan yoshlar o‘rtasida korreksion ishlarni amalga oshirish, ular o‘rtasidagi munosabatni ijobiylashtirish asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. Biz bugungi ilmiy faoliyatimizda har bir hududlarda oilalardagi farzandlarning xasad yoki havas hissining qay darajada shakllanganligini o‘rganamiz. Biz bu tadqiqotlarni amalga oshirishda hasadni keltirib chiqaruvchi sabablarini bilishimiz kerak. Hasadning bir necha sabablari bor.

Ulamolarimiz mazkur sabablarni o‘rganib chiqib, asosiylari oltita ekanini ta'kidlaganlar. Ularni qisqacha o‘rganib chiqamiz:

1. Dushmanlik va yomon ko‘rish. Bu, hasadning eng kuchli sabablaridan biridir. Ikki kishi biror sababga ko‘ra urishib qolishlari va oralarida kelishmovchilik chiqib bir-birini yoqtirmay qolishlari mumkin. Fazabi chiqqan odam o‘zining dushmaniga nisbatan qalbida kek saqlab qolsa, u hasadga aylanadi. Dushmaniga o‘zi yetkaza olmagan zararni zamondan kuta boshlaydi. Agar dushmaniga biror yomonlik etsa, xursand bo‘ladi va Alloh taoloning O‘zi menga yomonlik qilgani uchun uni jazoladi, deydi. Mabodo dushmaniga ne'mat etsa, uning maqsadiga teskari bo‘lgani uchun xafa bo‘ladi. Hasadi yana ham ziyoda bo‘ladi. Mazkur ne'matning yomon ko‘rgan odamidan ketishini istaydi va shu maqsadda ish ham olib boradi.

2. Ko‘ra olmaslik. Ba'zi odamlarda boshqaning o‘zidan ustun bo‘lishini ko‘ra olmaslik odati bo‘ladi. Ana shu narsa ham hasadning sabablaridan biridir. Odatda, birovni o‘zidan past sanab, uni odam o‘rnida ko‘rmay, nazar-pisand qilmay yurgan kimsa shunday bo‘ladi. Doimo o‘sha odam unga qaram bo‘lishini va yalinib turishini istaydi. Birdan, qarasa, haligi odamga ne'mat etibdi. Hasadchining xayoli boshidan uchadi. O‘zini qo‘ygani joy topa olmay qoladi. Hasadi o‘zini ko‘rsatadi.

3. Kibr. Mutakabbir odamlar o‘zidan past sanalgan kishilarni doimo masxara qilib, yerga urib, oldilarida maqtanib, sal narsaga kerilib yurgan bo‘ladilar. Shuning uchun ulardan past odamlarga ne'mat etganiga chiday olmay, hasad qilishga o‘tadilar.

4. Maqsadiga erisholmay qolishdan qo‘rqish. Bu holat bir maqsadga erishish uchun harakat qilayotgan shaxslar orasida bo‘ladi. Ulardan biri ko‘zlangan maqsadga erishish yo‘lida ne'matga sazovor bo‘lsa, boshqasi hasad qiladi. Qo‘polroq misol keltiradigan bo‘lsak, xuddi kundoshlarga o‘xshagan bo‘ladi.

5. Shuhratparastlik. Bunga ma'lum bir sohada tengi yo‘q bo‘lishni orzu qilgan shuhratparast kimsa misol bo‘ladi. Agar unga dunyoning narigi burchida senga teng keladigan odam chiqibdi, deyilsa, o‘shaning yo‘q bo‘lishini orzu qiladi.

6. Odamlarga yaxshilikni ravo ko‘rmaydigan tabiati buzuq shaxs hasadchi bo‘ladi. O‘ziga hech aloqasi bo‘lmasa ham, birovga ne'mat etishini ko‘rolmaydi. O‘z-o‘zidan hasad qilaveradi.

Hasad fenomeni uch darajada namoyon bo‘ladi va xuddi shu tarzda o‘z-o‘zini hurmat qilish va shaxsning xulq-atvoriga ta'sir qiladi:

- Ong darajasi - past pozitsiyani bilish, oddiy qabul qilinishi mumkin va og‘ir noqulaylik tug‘dirmaydi;

- Hissiy tajriba darajasi - bunday vaziyat tufayli bezovtalanish, g‘azablanish yoki g‘azablanish, avto -tajovuz, pastlik hissi, mag‘rurlikning buzilishi va taqdirning adolatsizligi mumkin;

- Haqiqiy xatti -harakatlar darajasi - bu vayron qilish, hasad ob'ektini yo‘q qilish. Hasadgo‘ylik ob'ektini hasadgo‘ylar uchun muammo tug‘dirganlikda ayblash mumkin bo‘lgani kabi, tajovuz ham aniq mavzuga qaratilgan. Bu darajada hasad xatti -harakatlarning etakchi motiviga aylanadi.

- Hasad hissi sizni boshqa narsadan kamchilik izlashga majbur qiladi.

- Odam qanchalik hasad qilsa, shunchalik o‘z ojizligiga, boshqalarda bor narsani ololmasligiga ishonadi.

- Hasadning namoyon bo‘lishini bizning egoning qandaydir o‘yinlari deb hisoblash mumkin, agar u boshqa odam qandaydir tarzda bizni va boshqa odamning yutuqlarini chetlab o‘tsa, buzilgan deb o‘ylaymiz.

- Taqqoslashlar, shundan so‘ng o‘zlarining pastligi, qadrsizligi, o‘tkazib yuborilgan imkoniyatlar va umumiy adolatsizlik hissi paydo bo‘ladi. O‘zining benuqsonligini saqlab qolish istagi, muvaffaqiyatsizlikni o‘zini ko‘rishdan qo‘rqish, odam boshqalardan, ayniqsa, hasad qilganlardan kamchilik qidira boshlaydi.“Hasad bu boshqa odamlarning yutuqlari, muvafaqqiyatlariga, axloqiy-ma’naviy qarashlariga nisbatan “dushmanlarcha”, yoqtirmagan holda munosabat bildirishdir”. Hasad shaxsga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Hasadgo‘yda xavotirlik, sirlilik, to‘liqsizlik kompleksidan iztirobga tushush, norozilik kabi xususiyatlar namoyon bo‘ladi. Bunda

har ikki tomon – hasad qilayotganva hasad qilinayotgan shaxslar ham jabr ko‘radi. Sub’ekt ijtimoiy hayotidagi hasad muammosiga e’tiborimizni qaratar ekanmiz, hasad nafaqat o‘zganing hayotini, balki o‘zining hayotini buzadi. Sababi hasadgo‘y shaxslilik darajasida ma’lum destruktsiyalarni boshdan kechirib, unga o‘zini-o‘zi rivojlantirishda real yutuqlarga erishishda halaqit beradi. Shunday qilib, hasadni uch darajada namoyon bo‘ladigan fenomen sifatida ko‘rib chiqish mumkin: ong darajasida – o‘zining quyiholatdagi darajasini anglash, hissiy kechinma darajasida bunday holatdan darg‘azab bo‘lish va alam qilish, real xulq-atvor darajasida hasad predmetini yo‘qotish, buzishda namoyon bo‘ladi.

“Hasad” tushunchasini tushunish uning islom ta’limotidagi ahamiyati va ahamiyatini tan olishni o‘z ichiga oladi. Hasad eng katta gunohlardan biri hisoblangan Hasadga ishora qiladi. Islom ulamolariga ko‘ra, Hasad o‘z ne’matlaridan norozilik va boshqalarning ne’matlaridan mahrum bo‘lishini ko‘rish istagidan kelib chiqadi. Bu shaxs va jamiyat darajasida bo‘linish, adolatsizlik va ma'naviy tanazzulga olib kelishi kabi salbiy oqibatlarga olib keladi (Iqbol, 2008). Hasadga qarshi kurashish uchun Islom o‘z ne'matlariga shukr qilishni, boshqalarga hamdard bo‘lishni va bu halokatli xislatdan Allohdan panoh so‘rab duolar bilan panoh so‘rashni da'vat etadi. “Hasad” islom ilohiyotidagi atama bo‘lib, boshqalarning ne’matlari va muvaffaqiyatlariga nisbatan salbiy his-tuyg‘ular bilan birga kelgan Hasadni anglatadi. Bu jamoalar ichida zarar va nizolarga olib kelishi mumkin bo‘lgan halokatli tuyg‘u hisoblanadi.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Hozirgi vaqtda dunyoviy bilimlarni egallagan har bir oila a’zolarida mafkuraviy ongning to‘laqonli shakllarini ko‘rishimiz mumkin. Shundey ekan har jamiyatda so‘glom raqobat tufayli shaxslar yuksalib kelmoqda, lekin jamiyat ichida hasad kabi salbiy xislatga ega odamlar ham hozirda ko‘plab uchramoqda**.** Biz bu kabi salbiy xislarni o‘rganilib, korreksiya qiluvchi tashviqiy choralarni ishlab chiqilmoqda**.** Hasadning choraviy davosi: Ma’lumki, hasad eng og‘ir qalb xastaliklaridan biridir. Bu kabi xastaliklarini faqatgina ilm va amalni kuchaytirgan holda davolash mumkin.

Hasadni ilm bilan davolash quyidagicha: Avvalo, har bir kishi hasad o‘zining dinu dunyosiga zarar ekanini yaxshi anglab etmog‘i lozim. Shu bilan birga, u hasad qilingan odamning na diniga va na dunyosiga zarar yetkaza olmasligini ham tushunishi kerak. Balki uning hasadidan dushmani foyda oladi. Agar oxiratga va undagi hisob-kitobga iymonni bir tarafga qo‘yib turib, aql yuzasidan ish tutganda ham, hasadga o‘rin yo‘q. Chunki hasadchi o‘z hasadi tufayli ich-ichini eydi, qalbi dard-alamga to‘ladi. Ammo biror foyda ko‘rmaydi.

Ne’mat hasad qilingan odamdan sizning hasadingiz tufayli zavolga uchramaydi. Qanday qilib deysizmi? Unga ne'matni Alloh taolo bergan va Allohning O‘zi belgilagan muddatgacha davom etadi. Birovning hasadi tufayli ne’mat tugab qolmaydi. Oxiratda unga zarar etmasligi aniq. Chunki ne’mat etgani yoki sizning hasadingiz unga gunoh bo‘lib yozilmaydi. Balki hasadingiz sababli mazlum bo‘lgani uchun foyda olishi ham turgan gap. Bu dunyoda uning foyda olishi sizning jizg‘anak bo‘lishingizdandir. Shu sababdan odamlarning xursandchiligining yana biri dushmanining azob chekishi hisoblanadi. Yuqorida zikr qilingan narsalarning barchasi hasadchi o‘ziga o‘zi dushman va dushmaniga do‘st ekanini ko‘rsatadi. Bu xuddi dushmanini qatl qilish uchun tosh otayotgan odamga o‘xshaydi. Birinchi toshni otganda dushmaniga tegmasdan o‘ziga qaytadi va o‘ng ko‘zini ko‘r qiladi. Uning achchig‘i yana ham alanga olib, ikkinchi toshni otadi. Ikkinchi toshi ham mo‘ljalga tegmay o‘ziga qaytadi va chap ko‘zini ham ko‘r qiladi. U g‘azab otiga minib uchinchi toshni otadi. Tosh qaytib kelib, o‘zining boshini yoradi. Dushmani esa soppa-sog‘, kulib, uni tomosha qilib turadi. shaxsning ta'sir etuvchi omillarga bo‘lgan munosabatining o‘ziga xosligini ta'kidlaydigan shaxsning o‘ziga xos xususiyatlarining haddan tashqari intensivligi (yoki kuchayishi) yoki aniq vaziyat... Masalan, tashvish odatiy namoyon bo‘lish darajasidagi xarakterli xususiyat sifatida, g‘ayrioddiy vaziyatlarga tushib qolgan ko‘pchilik odamlarning xatti-harakatlarida aks etadi. Ammo agar tashvish shaxsning xarakterini ta'kidlash xususiyatlariga ega bo‘lsa, unda odamning xatti-harakati va harakatlari etarli darajada tashvish va asabiylikning ustunligi bilan ajralib turadi. Xususiyatlarning bunday namoyon bo‘lishi, go‘yo odatdagi va patologiyaning chegarasida, ammo salbiy omillarga duch kelganda, ba'zi aksanlar psixopatiyaga yoki odamning aqliy faoliyatidagi boshqa og‘ishlarga aylanishi mumkin. Olim A.E.

Lichkoning fikriga ko‘ra, shu bilan birga, tanlangan zaiflik mavjud bo‘lib, u ma'lum psixogen ta'sirlarga tegishli (hatto yaxshi va yuqori qarshilik holatlarida ham). Qur’oni karim va hadisi shariflarda hasadning bu turidan qaytarilgan. Zero, bunday illat odamni yomon yo‘llarga boshlaydi. Qalbida hasad illati bor kimsa harom yo‘llar bilan birovga ziyon yetkazishga, shu bilan “alami”dan chiqishga harakat qiladi.

Ushbularni tafakkur qilgan odamning qalbida hasad olovi so‘nishi turgan gap. Hasadni amal bilan davolash quyidagicha:

Ya’ni har qanday bu holatni boshidan o‘tkazayotgan shaxslarda korreksion yo‘llarni qo‘llashimiz maqsadga muvofiq. Misol uchun aka ukasida kuzatilayotgan rivojlanishlar tufayli ota onasining unga nisbatan ko‘proq e’tiborini his qiladi . Hasadi unga mutakabbirlik qilishni tavsiya qilmoqda, u unga sekinlik bilan salbiy tasir ko‘rsatadi. Hasad juda keng tarqalgan kasallikdir. Undan ehtiyot bo‘lish kerak har doim. Inson, avvalo, o‘zidan – birovlarni hasad qilishdan ehtiyot bo‘lsin. Qolaversa, birovlarning hasadidan ham ehtiyot bo‘lsin. Hasad nafs kasalliklaridan sanaladi. Hasad illatidan juda oz kishilargina xolidirlar. Pastkash odam hasadining zahrini birovga sochadi, ichida ko‘ra olmaslik olovi alanga olayotgani uchun qoni qaynaydi, ko‘ziga qon to‘ladi, birovlarning yutug‘ini ko‘ra olmaydi. Karim inson esa qalbida hasad alomatini sezsa, uni yashiradi, dilini isloh qilish harakatida bo‘ladi.

Ibn Javziy rahmatullohi alayh shunday degan: “Hasad shunday narsaki, inson botini undan butkul xolos bo‘la olmaydi. Odam qalbida hasad borligi bilan gunohga botmaydi, balki musulmon birodaridagi ne’matni yo‘q bo‘lishini xohlashi bilan gunohkor bo‘ladi” (Manba: “At-tibbur ruhoniy libnil javziy”).

Hasad qilish loyga qorishtirilgandir. Odam bolasi borki, u bilan birga hasad ham dunyoga keladi. Kimda-kim ichidagi hasadni so‘z yoki amal bilan yuzaga chiqarmasa, hechqisi yo‘q (Manba: “Soydul xotir”). Shu o‘rinda aytish kerak, inson bolasi hasaddan xoli emas. Alloh tarafidan tanlab olingan, maqomlari yuqori ko‘tarilgan anbiyolargina bundan mustasnodirlar. Payg‘ambarlardan o‘zgalar hasadga nisbatan oshkor etuvchi yoki yashiruvchidirlar. Hasadchilarning ham bir nechta darajasi bo‘ladi. Ba’zilarning hasadi qalbini egallab oladi, ammo uning alomati tilida ko‘rinmaydi. Yana shunday kimsalar bor, u ne’matga erishgan odam qarshisida o‘zini tutib tura olmaydi, g‘azabini jilovlay olmaydi, ko‘zini lo‘q qilib, suqlanib ne’matga qaraydi, tili bilan ne’matga erishgan odamni g‘iybat qiladi. Xullas, hasad eng yomon illatlardan biridir. Mo‘min inson bunday qusurdan uzoq yurishga, qalbini isloh qilishga harakat qiladi

Salafi solihlardan ko‘plari o‘zini g‘iybat qilgan shaxs haqida xabar eshitsa, unga hadyalar yuborar edilar.

Hasad qilish tuyg‘usi har doim gunohga tenglashadi, chunki bu buzg‘unchi tabiatga ega. Qalbingizdagi hasad bilan uni o‘rnini egallovchi havas hissining tezlik bilan rivojlanishini o‘rganilishi kerak. Avvalo bu tuyg‘u sabablarini topishingiz kerak. Ko‘pincha, hasadning sababi - bu yutqazish qo‘rquv hissi, har kimdan yomonroqdir. Ammo qo‘rquv noldan chiqmaydi. Odam o‘zini yoqtirmasa, o‘zining barcha mohiyatini barcha afzalliklari va kamchiliklari bilan qabul qilmasa, u atrofida bo‘lgan kishilardan noloyiq deb hisoblaydigan narsalarni yashirishga harakat qiladi. Komplekslar atrof muhitdagi odamlarning idealizatsiyasi natijasida paydo bo‘ladi. Natijada, inson o‘z hayotini eng yaxshi narsalarga ega bo‘lish, yaxshiroq bo‘lish, yaxshiroq yashash istagiga bag‘ishlaydi. Bularning hammasini har qanday inson taqqoslash bilan bajaradi va bularning faoliyatidan qoniqish his qila olmaydi. Yaxshi va yomon hasad qilish tushunchalari shartli bo‘lib, farq faqat boshqalarga zarar keltirishi mumkinmi? Lekin hasadgo‘y kishi uchun qanday hasadning unga zarar etkazishi muhim emas. Bunday holda, qora hasadga qarshi eng yaxshi himoya qilish, o‘zingizni qabul qilishdir. Yomonliklarni o‘zingizning eskizlaringiz bilan birga qabul qiling, o‘zingiz istagan darajada ideal emasligini tan olishdan qo‘rqmang. Biror kishi o‘zining mohiyatini qabul qilgandan so‘ng, unga ta'sir qilishdan qo‘rqib qoladi, kimdirdan yaxshiroq bo‘lish istagini qoldiradi. Biror kishi o‘zini yaxshi ko‘rsa, u hech qanday boylik uchun o‘z shaxsiyligining bir qismini almashtirishni xohlamaydi va kimdir yaxshiroq bo‘lganini aks

ettirmasdan o‘zini o‘zi tashlamaydi. Aksincha, do‘stlaringiz va qarindoshlaringizning har qanday muvaffaqiyati samimiy quvonchni keltirib, odamni baxtli qilishi mumkin bo‘ladi.

Yakuniy qism. Menimcha, hamma hasadning "oq" va "qora" ga bo‘linishini eshitgan. Menimcha, bu hissiyotlarning kuchi haqida emas, balki ular bilan konstruktiv yoki halokatli kurashish qobiliyati haqida. "Qora" hasad-bu biz hasad qiladigan odamga yoki o‘zimizga qaratilgan buzg‘unchi reaktsiyalar haqidagi hikoya ("men yutqazdim" uslubidagi o‘zini o‘zi tanqid qilish). "Oq" - shunga ko‘ra, konstruktiv. Bu hasad tuyg‘usidan biz yiqilmaymiz, aksincha, maqsadlarimizga erishish yo‘lida o‘zimizni undan uzoqlashtiramiz. Agar shunday bo‘lsa, hasad bizga qadriyatlarimizni tan olishga yordam beradi. Agar siz muvaffaqiyatning bir turiga doimiy ravishda hasad qilsangiz, lekin bu sizning qadringiz bo‘lmasa, unda qanday hasad borligini o‘rganish yaxshi mavzu. Va oqlanganmi. Misol uchun, odam mashhur odamlarga hasad qiladi, lekin mashhur bo‘lish uning qiymati emas. Biz buning ortida nima borligini tekshirganimizda, "mashhur = sevilgan" kognitiv buzilish odamda ishlaydi va "sevilish" inson uchun qadrli bo‘ladi. Va keyin biz hasad emas, balki sevish kerakligi mavzusi bilan ishlaymiz.

Men har doim ham boshqasining muvaffaqiyati bizga o‘xshab ko‘rinmasligiga e'tibor berishni muhim deb hisoblayman. Biz yana lug‘atga qaraymiz: muvaffaqiyat - bu belgilangan maqsadning eng yuqori yutug‘i, faoliyat natijasi. Biz boshqasining "muvaffaqiyatiga" hasad qilganimizda, tekshirish yaxshi bo‘lardi: bu haqiqatan ham muvaffaqiyatmi yoki bu shunchaki chiroyli rasmmi? Bu odam haqiqatan ham o‘sha maqsadga intilganmi yoki u shu bilan tug‘ilganmi? Yoki bu boshqa maqsadlarga erishishning "tarafi"? Bu muvaffaqiyat unga nima qildi? Bunga kim yoki nima hissa qo‘shdi? Masalan, ilgari ortiqcha vaznga ega bo‘lgan odamda vazn yo‘qotishga hasad. Bunga hasad qilishdan oldin, oldingi va keyingi fotosuratlarni taqqoslab, quyidagi fikrlarni aniqlang: bu odamning maqsadi ozish edi va u bunga qanday erishgan? Va qanday qilib u o‘z yutug‘ini saqlab qolishni rejalashtirmoqda? Ma'lum bo‘lishicha, odam og‘ir kasal, yoki tom ma'noda zalda "o‘ldirilgan" yoki muntazam ravishda o‘zini tozalovchi ho‘qna qilib qo‘yadi. Bu hayotingizda takrorlamoqchi bo‘lgan narsaga o‘xshaydimi? Agar siz boshqasining maqsadi va yo‘lini bilsangiz, maqsadlaringizni, kelib chiqishingizni va shu natijaga erishmoqchi bo‘lgan yo‘llaringizni tekshiring. Endi his-tuyg‘ularingizni yana bir bor tekshiring. Ehtimol, hasadning izi yo‘q edi yoki uning o‘rnini mutlaqo boshqa tuyg‘ular egalladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. KarimovI.A. Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent. 1997.
2. Shoumarov G‘.B. “Oila psixologiyasi”– T.: O‘quv qo‘llanma. Sharq nashriyoti, 2010.
3. V.M.Karimova , “Oila psixologiyasi” Darslik – T.: 2007.
4. G‘oziyevE.G‘.Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi) . T. ,O‘qituvchi, 1994.
5. Davletshin M.G.,Do‘stmuxamedova Sh.A., To‘ychiyeva
S.M., Mavlonov M. ―Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. T.: TDPU, 2004 y.

INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA OLIY TA’LIM MUASSASALARI XODIMLARI O‘RTASIDA JAMOANI BOSHQARISH KO‘NIKMALARINI VA HAMJIHATLIKNI OSHIRISH

Doniyorbek Gofurov
GulDPI, “Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi”
kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
g-mail: doniyor5093454@gmail.com

Annotatsiya: Tezisda oliy ta’lim muassasalari oldida nafaqat yuqori malakali o‘qituvchilar va ma’muriy xodimlar, balki xodimlarni samarali boshqarishni ham talab qiluvchi yangi vazifalar tuganligi, bunday sharoitlarga muvaffaqiyatli moslashish uchun xodimlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlar va birdamlikning zarurligi ko‘rsatib o‘tilgan. Ta'lim va fan bilan shug‘ullanadigan tashkilotlarda zamonaviy boshqaruv texnologiyalaridan foydalanish faoliyat samaradorligini oshirishi, ichki kommunikatsiyalarni yaxshilashi, korporativ madaniyatni mustahkamlashga ham yordam berishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: xodimlarini boshqarish, xodimlarini birlashtirish, stress va charchash, yetakchilik va motivatsiya, muloqot, jamoani qurish, jamoani shakllantirish.

Abstract: This thesistypes rapidly changing world, higher education institutions face new tasks that require not only highly qualified teachers and administrative staff, but also effective staff management. In order to successfully adapt to changing conditions, innovative approaches and solidarity are needed in the management of personnel. The use of modern management technologies not only improves efficiency and improves internal communications, but also helps strengthen corporate culture, which is especially important for organizations involved in education and science.

Key words: managing employees, uniting employees, stress and burnout, leadership and motivation, communication, team building, team building.

Ushbu maqolada Oliy o‘quv yurtlarida jamoa boshqaruvining o‘ziga xos xususiyatlari. Oliy o‘quv yurtlari (OTM) turli toifadagi ishchilarni: o‘qituvchilar, ilmiy xodimlar, ma’muriy xodimlar va texnik mutaxassislarni birlashtirgan murakkab tuzilmalardir. Bu guruhlar turli xil boshqaruv yondashuvlarini talab qiladigan turli vazifalar, mas'uliyat darajalari va kasbiy vakolatlarga ega. Bundan tashqari, universitetlar xodimlar, ayniqsa o‘qituvchilar va tadqiqotchilar o‘rtasida yuqori darajadagi avtonomiya bilan ajralib turadi, bu jamoani shakllantirish va umumiy sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish jarayonini murakkablashtirishi mumkin.

Jamoani boshqarish va xodimlarning hamjihatligiga innovatsion yondashuvlar

Oliy o‘quv yurtlari xodimlarini boshqarish va birlashtirish muammolari		
1.	**Xodimlarning ishdan bo‘shatilishi**	Alohida guruhlarning vazifalari va maqsadlaridagi farqlar jamoada tarqoqlikka olib kelishi mumkin. O‘qituvchilar, ilmiy xodimlar va ma'muriy xodimlar ko‘pincha bir-biridan ajratilgan holda ishlaydi, bu ularning o‘zaro aloqalarini qiyinlashtiradi.
2.	**Muloqot muammolari**	Samarali ichki aloqa kanallarining yo‘qligi ma'lumotlar bo‘shliqlariga, turli bo‘limlar o‘rtasida tushunmovchiliklarga va ta'lim muassasasining rivojlanish jarayonidagi umumiy ishtirok darajasining pasayishiga olib kelishi mumkin.
3.	**Ishtirok etishning past darajasi**	Byurokratizatsiya va katta hajmdagi ma'muriy vazifalar sharoitida xodimlar motivatsiyaning pasayishi va umumiy jarayonda ishtirok etishlari mumkin. Bu ish unumdorligining pasayishiga va xodimlar almashinuvining oshishiga olib kelishi mumkin.
4.	**Stress va charchash**	Yuqori ish yuki va natijalarga erishish uchun doimiy bosim (ayniqsa tadqiqot va o‘qitishda) stress va charchashga olib kelishi mumkin. Bu jamoadagi muhitni yomonlashtiradi va umumiy samaradorlikni pasaytiradi.

Yuqoridagi muammolar kontekstida jamoani boshqarishga innovatsion yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Yangi boshqaruv amaliyotlari, texnologiyalari va usullarini joriy etish nafaqat dolzarb muammolarni hal qilishga, balki jamoaviy ongni rivojlantirishga, hamkorlik va o‘zaro yordamni rag‘batlantirishga yordam beradi.

1. Muloqotni yaxshilash uchun texnologiyadan foydalanish. Jamoa boshqaruvini takomillashtirishning asosiy vositalaridan biri raqamli platformalar va aloqalarni boshqarish vositalarini joriy etishdir. Zamonaviy axborot tizimlaridan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

- Ichki muloqotni yanada shaffof va samarali tashkil etish;
- Dars rejalari, jadvallar, tadqiqot hisobotlari kabi muhim ma'lumotlarga kirishni osonlashtiring;
- Turli bo‘limlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqa darajasini oshirish.

Misol: Microsoft kabi hamkorlik platformalarini amalga oshirish Teams , Slack yoki shunga o‘xshash echimlar, ayniqsa, masofaviy ish muhitida xodimlarning hamkorligini yaxshilashi mumkin.

2. Xodimlarni boshqarishning moslashuvchan usullari. Boshqaruvning moslashuvchanligi beqarorlik va o‘zgarishlar sharoitida muhim element hisob-lanadi. **Agile menejment** (Agile) kabi zamonaviy yondashuvlar universitetlarga tez o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashishga yordam beradi, shuningdek, resurslar va xodimlarni yanada samarali taqsimlashni ta'minlaydi.

- **Scrum va Agile** yondashuvlari yangi ta'lim dasturlari va tadqiqot loyihalarini ishlab chiqish jarayonini takomillashtirish uchun ta'lim muassasalarida ishlashga moslashtirilishi mumkin.
- Boshqaruvdagi moslashuvchanlik xodimlarga muammolarni hal qilish va vaqtni boshqarishda ko‘proq erkinlik berish orqali stress darajasini kamaytirishi mumkin.

3. Yetakchilik va motivatsiya. Jamoani muvaffaqiyatli boshqarish uchun barcha darajadagi menejerlar orasida etakchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish kerak. Etakchilikka zamonaviy yondashuvlar quyidagilarga qaratilgan:

- **Hissiy intellekt**: O‘zining va hamkasblarining his-tuyg‘ularini tushunish va boshqarish qobiliyatini rivojlantirish.
- Ahbarlarga jamoada yanada qulay muhit yaratishga yordam beradi.
- **Xizmatkor etakchilik**: Ushbu etakchilik modeli jamoaning farovonligi va rivojlanishiga g‘amxo‘rlik qilish muhimligini ta'kidlaydi, bu ayniqsa o‘qituvchilar va tadqiqotchilar uchun muhimdir.
- **Tan olish orqali motivatsiya**: Xodimlarni rag‘batlantirishning innovatsion yondashuvlari nomoddiy tan olish tizimlarini (masalan, muvaffaqiyatlarning jamoatchilik tomonidan tan olinishi, individual rivojlanish dasturlari) joriy etishni o‘z ichiga oladi, bu ishtirok etish va ishdan qoniqishni oshirishi mumkin.

4. Jamoa qurish va jamoani shakllantirish. Yaxlit jamoani shakllantirish har qanday tashkilot uchun muhim vazifadir, ammo universitetlarda turli kasbiy guruhlar va ularning manfaatlari tufayli bu ayniqsa qiyin bo‘lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, innovatsion jamoa qurish usullari jamoaviy ruhni shakllantirishga yordam beradi:

- **O‘zaro funktsional loyihalarni tashkil etish**: professor-o‘qituvchilar, tadqiqotchilar va ma'muriy xodimlar o‘rtasidagi hamkorlikdagi loyihalar mustahkam aloqalar va yaxshiroq tushunishga yordam beradi.
- **Onlayn va oflayn tadbirlar**: Madaniy va sport tadbirlarini, konferentsiyalarni, professional uchrashuvlarni tashkil etish, ayniqsa, o‘zaro aloqaning raqamli shakllariga o‘tish sharoitida birlashishning muhim elementidir.

5. Korporativ madaniyatni rivojlantirish. Jamoani boshqarishga innovat- sion yondashuvni korporativ madaniyatni rivojlantirmasdan amalga oshirish mumkin emas, bu ta'lim muassasasining missiyasi va qadriyatlari haqida umumiy nuqtai nazarni shakllantirishga yordam beradi. Buni amalga oshirish uchun sizga kerak:

- Ta'lim muassasasining qadriyatlari va missiyasini muhokama qilishga qaratilgan tadbirlarni muntazam ravishda o‘tkazish;
- Mentorlik va malaka oshirish dasturlarini qo‘llab-quvvatlash;
- Har bir xodim o‘z takliflarini bildirishi va qaror qabul qilishda ishtirok etishi mumkin bo‘lgan ochiq muloqot madaniyatini yarating.

Jamoani boshqarish ko‘nikmalarini oshirish va oliy ta’lim muassasalari xodimlarining hamjihatligi boshqaruvda moslashuvchanlikka, yetakchilik va motivatsiyani rivojlantirishga, muloqotni yaxshilashga va xodimlarning turli guruhlari o‘rtasida yaqin hamkorlik qilish uchun sharoit yaratishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni joriy etishni taqozo etadi. Raqamli texnologiyalar, moslashuvchan boshqaruv modellari va korporativ madaniyatni rivojlantirish usullaridan foydalanish universitet samaradorligini oshirishga va jamoadagi muhitni yaxshilashga

yordam beradi. Bu, o‘z navbatida, oliy ta’lim muassasasining asosiy vazifasi bo‘lgan o‘quv jarayoni va ilmiy faoliyat sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Djurayev R.X., Turg‘unov S.T. Ta’lim menejmenti. -T.: Voris Nashriyot, 2006.
2. G‘ulomov S.S. Menejment asoslari. - T.: O‘qituvchi, 2002.
3. Kenjaboyev A.E., Karimova B.X. Pedagogik menejment asoslari. O‘quv qo‘llanma. Termiz – 2023-yil.
4. Improvement of team management and cohesiveness skills among employees of higher education institutions based on innovative approaches. Doniyor G‘ofurov.

АРТ ПЕДАГОГИКА ЁНДОШУВ АСОСИДА ТАЛАБА ЁШЛАРНИ ВАТАНПАРВАРЛИК РУХИДА ТАРБИЯЛАШНИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Нурбоева Шоҳсанам Шамсиддин қизи
Гулистон давлат педагогика институти ўқитувчиси
e-mail: nurboyevashohsanam9@gmail.com

Аннотация.Ушбу мақолада арт педагогикаси ёндошуви асосида талабаларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинади. Мақсад — арт педагогикасининг таълим тизимидаги аҳамияти, унинг ватанпарварлик тарбиясига таъсири ва талабаларни миллий қадриятлар руҳида тарбиялашдаги ўрнини аниқлаш. Мақолада арт педагогикасининг тарбия воситаси сифатидаги ўрни, унинг психологик ва педагогик асослари, ҳамда ёшларнинг ватанпарварлик ҳисси ва миллий қадриятларга бўлган муносабатини шакллантиришдаги самараси ўрганилади.

Калит сўзлар:арт педагогика, ватанпарварлик, тарбия, ёшлар, психологик хусусиятлар, таълим, миллий қадриятлар, педагогика.

Annotation. This article analyzes the distinctive features of educating students in the spirit of patriotism through the approach of art pedagogy. The goal is to identify the significance of art pedagogy in the education system, its impact on patriotism education, and its role in nurturing students in the spirit of national values. The article examines the role of art pedagogy as an educational tool, its psychological and pedagogical foundations, and its effectiveness in shaping the sense of patriotism and the relationship with national values in young people.

Keywords: art pedagogy, patriotism, education, youth, psychological characteristics, teaching, national values, pedagogy.

Ҳозирги замонда таълимнинг фақат академик натижаларга эришиш билан чегараланмаслиги, балки ёшларда соғлом ижтимоий-ахлоқий қадриятларни шакллантириш, уларни умуминсоний қадриятларга риоя қилиш, шунингдек, миллий ва ватанпарварлик ҳиссини тарбиялаш муҳим аҳамиятга эга. Бу борада арт педагогикаси ёндошуви махсус ўрин тутади. Арт педагогикасининг тарбиялаш усуллари, талабаларнинг эго-ҳислари ва ички дунёсига таъсир қилиб, уларни Ватанга бўлган муҳаббат, миллий қадриятлар ва ижтимоий масъулиятга даъват қилиш учун қулай воситадир.

Мақсадимиз арт педагогикасининг ватанпарварлик тарбиясига таъсирини, унинг талабалардаги индивидуал ва ижтимоий ривожланишга бўлган таъсирини ўрганиш, шунингдек, арт педагогикасининг ўзига хос хусусиятлари ва унинг замонавий таълим тизимидаги ўрнини аниқлашдан иборатдир.

Арт педагогикасининг ватанпарварлик тарбиясига таъсири ҳақидаги тадқиқотлар замонавий педагогикада аҳамиятли ўрин тутади. Арт педагогикаси ва ватанпарварлик тарбиясини ўзаро боғлашга қаратилган ишлар асосан эстетик ва ахлоқий ривожланишга алоҳида эътибор қаратишига йўналтирилган.

Педагогика ва психология соҳасидаги тадқиқотлар арт педагогикасининг ижтимоий масъулият, ахлоқий қадриятлар ва миллий ҳис-туюғуларни шакллантиришда муҳим восита эканлигини кўрсатади. А.Х. Ибрагимова (2019) ўз ишларида санъат ва таълимнинг ўзаро интеграциясининг ёшларнинг ички дунёси ва муҳаббат ҳиссини шакллантиришдаги аҳамиятига алоҳида эътибор қаратган. Шунга ўхшаш, С.Р. Баранов (2017) арт педагогикасининг ижтимоий-ахлоқий тарбияни шакллантиришдаги ролига оид тадқиқотлар олиб борган.

Психологик адабиётларда, санъат шаклларидан фойдаланиш ёшлар ва талабаларда миллий ғурур ва ватанпарварлик ҳиссини шакллантиришдаги муҳим восита сифатида кўрсатилган. Бунинг натижасида, талабаларнинг ижтимоий ва ахлоқий ривожланишида катта ютуқларга эришилгани таъкидланади.

Тадқиқотда асосан илмий-амалий тадқиқот усуллари қўлланилган. Бу, аввало, арт педагогикасининг ватанпарварлик тарбиясидан фойдаланиш усулларини, психологик таъсирини ва ижтимоий ахлоқий аҳамиятини таҳлил қилишга қаратилган. Тадқиқот усуллари қуйидагилардан иборат:

Таълим методларини таҳлил қилиш: Арт педагогикасининг асосий принциплари ва унинг ватанпарварлик тарбиясига таъсирини аниқлаш.

Экспериментал тадқиқот: Талабаларнинг арт педагогикасини амалга ошириш натижаларини кузатиш.

Сўров ва интервьюлар: Талабалар ва педагоглар билан интервьюлар ўтказиш орқали уларнинг арт педагогикаси ҳақидаги фикрларини ўрганиш.

Тадқиқотнинг мақсади талабаларнинг ички дунёсига таъсир қилиш, уларнинг миллий ва ватанпарварлик ҳиссини шакллантиришнинг самарадорлигини аниқлашдан иборат бўлган.

Тадқиқот натижалари талабалар ўртасида арт педагогикасининг ватанпарварлик руҳида тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрсатди. Арт педагогикасининг таъсири билан талабалар ўз Ватанига бўлган муҳаббатини, миллий қадриятларга бўлган муносабатини қайта кўриб чиқишга, уларнинг маънавий ривожланишида ижобий ўзгаришларга эришишга қодир бўлишди.

Эксперимент натижалари кўрсатганидек, санъат воситалари орқали ташкил этилган машғулотлар талабаларнинг ватанпарварлик ҳиссини кучайтиришда самарали бўлган. Арт педагогикасининг муҳим хусусияти шундаки, у талабаларни на фақат билим, балки ҳис-туйғулар ва ижтимоий бағрикенгликка ҳам тарбиялайди. Ушбу восита, шунингдек, талабаларда жамоавий ишлаш, ижтимоий масъулият, миллий дунёқараш ва ахлоқий қадриятларга эҳтиромни шакллантиришда катта аҳамият касб этади.

Хулоса ва таклифлар. Тадқиқот натижалари арт педагогикасининг ватанпарварлик тарбиясини шакллантиришда муҳим роль ўйнаганлигини кўрсатди. Арт педагогикасини тарбиялаш воситаси сифатида жорий қилиш, ёшларнинг маънавий, ижтимоий ва ахлоқий жиҳатдан ривожланишини таъминлашга ёрдам бериши мумкин. Бунинг учун, таълим тизимида арт педагогикасини самарали жорий қилиш учун бир қатор таклифлар илгари сурилади:

Арт педагогикасини таълим жараёнига самарали интеграция қилиш учун махсус тренинглар ва семинарлар ташкил этиш.

Санъатнинг таълимдаги ўрнини ошириш ва унинг ватанпарварлик тарбиясига таъсирини кенгайтириш.

Ватанпарварлик тарбиясини шакллантиришда педагогик ва психологик усулларни жорий қилиш.

Шу билан бирга, санъатни таълим жараёнига интеграциялаш орқали талабаларнинг ижтимоий фаоллиги ва умуминсоний қадриятларга бўлган муносабатини ривожлантиришда янги имкониятлар яратилди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ибрагимова А.Х. (2019). Арт педагогикасининг ёшларнинг миллий қадриятларга муносабатини шакллантиришдаги ўрни. Тошкент: Ўзбекистон давлат педагогика университети.
2. Баранов С.Р. (2017). Педагогика ва санъат: ёшларни тарбиялашдаги роль. Москва: Педагогика.
3. Валиуллин Р.Ф. (2020). Ватанпарварлик тарбияси ва санъат // Олий таълим. — №2.
4. Алимов А.С. (2021). Ёшлар психологиясининг асослари. Тошкент: Маориф.
5. Низомова М.Ж. (2018). Психологик таълим: миллий қадриятлар ва этник шахс. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт.

KATTALARGA TA’LIM BERISHNING MUHIM XUSUSIYATLARI

Bazarova Gulnoza Ziyodulla qizi
Pedagogika va psixologiya kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi.
Yo‘ldosheva Marjona
GulDPI Geografiya Iqtisod 31-23 guruh talabasi.
muxamadiyevagulnoza4@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda kattalarga ta’lim berishning muhim xususiyatlari, kattalarga ta'lim berish bolalarga ta'limdan farqi, o‘rganish uslublari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Kattalar ta’limi, motivatsiya, pedagogika, psixologiya, ta’lim texnologiyalari.

Abstract. This article talks about the important features of teaching adults, the difference between teaching adults and teaching children, and learning styles.

Key words: Adult education, motivation, pedagogy, psychology, educational technologies.

Kattalar ta’limi deganda rasmiy va norasmiy ta’lim jarayonlarining butun majmui tushuniladi. Uning yordamida jamiyat hayotining ijtimoiy, ishlab chiqarish, oilaviy-maishiy qatlamlaridagi o‘quv faoliyatini amaliy ishtirok bilan birga yoki galma-gal olib boruvchi kishilar:

- o‘z qobiliyatlarini rivojlantiradilar;
- bilimlari, ko‘nikmalarini, shaxsiy fazilatlari va ma’naviy qadriyatlarini boyitadilar;
- yangi kasbni egallaydilar yoki malakalarini oshiradilar, yoki ularni jamiyat va shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun yangi yo‘nalishlarda qo‘llaydilar.

So‘nggi yarim asrda kattalar ta’limi umuman ta’lim sohasining rivojlanishida yetakchi rol o‘ynayapti. Uni miqdor va sifat jihatdan rivojlantirish esa butun dunyoda zamonaviy ta’limning asosiy vazifasiga aylandi.

Miqdoriy munosabatda jahonning rivojlangan mamlakatlarida kattalar ta’limi katta yoshdagi aholining 20-80 % ni qamrab oladi. So‘nggi yillarda kattalar ta’limi jamiyatning marginal ijtimoiy guruhi vakillari (ijtimoiy zaif qatlamlar: nafaqaxo‘rlar, ishsizlar, ayollar, nogironlar va b.)ning o‘qishi uchun keng imkoniyatlar yaratayotgani sababli katta yoshda ta’lim oluvchilar soni ortib bormoqda.

Sifat darajasida kattalar ta’limi sohasida ta’limning asosiy konsepsiyalari va turlari shakllanyapti, rivojlanyapti va amalga oshyapti. Bular uzluksiz, erkin (yoki „ochiq”), masofaviy (distansion), shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va b. Kattalar ta’limida ta’limni tashkil etishning turli shakl va metodlari keng qo‘llanyapti. Masalan, davom ettirilgan ta’lim, qayta tiklangan ta’lim, o‘qitishning aralash kurslari, dam olish kunlari o‘qish kurslari va sh.k.

Katta yoshdagi kishilarning turli ehtiyojlarini qondiruvchi fuqarolik, ekologik ta’lim kabi yangi mazmunli dasturlar yaratilyapti va muvaffaqiyatli amalga oshirilyapti.Andragogika” tushunchasi 1833 yilda ilmiy adabiyotlarda ko‘zga tashlana boshladi. Birinchi bo‘lib nemis pedagog tarixchisi A.Kapp tomonidan qo‘llanilgan.“Andagogika” grek tilida “andros” – erkak yoki kishi, “agogeyn” -yetaklash ma’nosini bildirgan. Agar so‘zma so‘z tarjima qilinsa, andragogika – “kattalarni yetaklash” ma’nosini bildiradi.

Andragog – bu kattalarni o‘qitish bilan shug‘ullanadigan inson. Katta yoshdagi kishining uzoq hayotiy yo‘lida uning bolaligi va yoshligida egallagan bilim, malaka, ko‘nikma va sifatlari yetarli emas, shuning uchun unga butun umr davomida o‘qish zarur. Lekin inson o‘z hayoti davrida o‘zgaradi, demak u turli yosh davrida turlicha o‘qiydi. Insonning asrlar davomidagi ijtimoiy, ishlab chiqarish, maishiy sohalaridagi turmush tarzi undan butun umr davomida o‘zini o‘qitishga xarakat qilishni talab etmagan. Shuning uchun kattalar ta’limi uzoq vaqt davomida keng rivojlanmagan, demak kattalarni o‘qitish to‘g‘risidagi fanning rivojlanishi uchun jamiyatda kuchli ehtiyoj ham mavjud bo‘lmagan.

Kattalarga ta'lim berishning muhim xususiyatlari quyidagilar:

1. Motivatsiya:

* Ichki Motivatsiya: Kattalar ko‘pincha o‘zlarining shaxsiy ehtiyojlari va maqsadlariga mos keladigan narsalarni o‘rganishga motivlangan bo‘ladilar.

* Amalga Oshirish: Kattalar o‘rganayotgan ma'lumotlarni o‘zlarining hayoti va ish joylarida qanday qo‘llashni bilishni xohlashadi.

* Tanlash Erkligi: Kattalar o‘zlarining o‘rganish yo‘llarini tanlash imkoniyatiga ega bo‘lishni xohlashadi.

2. Tajriba:

* Oldingi Tajriba: Kattalar bolalarga nisbatan anchagina tajriba to‘plagan bo‘ladilar. Ular o‘zlarining o‘rganish jarayoniga o‘zlarining tajribalarini qo‘shishni xohlashadi.

* Ahamiyatlilik: Kattalar o‘rganayotgan ma'lumotlar o‘zlarining oldingi tajribalariga ahamiyatli bo‘lishi kerak.

3. O‘rganish Uslubi:

* Amaliy Yondashuv: Kattalar ko‘pincha nazariy ma'lumotlarni o‘zlashtirishdan ko‘ra, amaliy mashqlar va muammolarni hal qilishni afzal ko‘radilar.

* Mustaqillik: Kattalar o‘zlarining o‘rganish jarayonini boshqarishni va mustaqil ravishda o‘rganishni xohlashadi.

* Tezlik: Kattalar ma'lumotlarni tezda o‘zlashtirishni xohlashadi.

4. O‘qituvchi Roli:

* Yo‘l Ko‘rsatuvchi: O‘qituvchi faqatgina ma'lumot manbayi bo‘lib qolmasdan, o‘rganuvchilarni qo‘llab-quvvatlaydigan, yo‘l ko‘rsatuvchi va mentor bo‘lishi kerak.

* Muloqot: O‘qituvchi o‘rganuvchilar bilan ochiq muloqot qilishi, ularning fikrlarini va tajribalarini hurmat qilishi kerak.

Kattalarga ta'lim berishning muhim xususiyatlarini hisobga olish:

* Motivatsion muhit yaratish: Kattalarni o‘rganishga rag‘batlantirish uchun ularning shaxsiy ehtiyojlari va maqsadlariga mos keladigan ta'lim dasturlari va materiallarni yaratish.

* Tajribadan foydalanish: Kattalarga o‘zlarining tajribalarini baham ko‘rishga imkon berish va ularning oldingi bilimlarini o‘rganish jarayoniga qo‘shish.

* Amaliy yondashuv: Kattalarga o‘zlashtirilgan bilimlarni amalda qo‘llash imkoniyatini berish uchun amaliy mashqlar, loyihalar va muammolarni hal qilishni o‘z ichiga olgan ta'lim uslublarini qo‘llash.

* Mustaqillikni rag‘batlantirish: Kattalarga o‘zlarining o‘rganish jarayonini boshqarishga imkon berish, o‘zlarining o‘rganish yo‘llarini tanlash va mustaqil o‘rganishni qo‘llab-quvvatlash.

Kattalarga ta'lim berishda bu muhim xususiyatlarni hisobga olish orqali o‘qituvchilar samarali ta'lim jarayonini tashkil qilishlari va o‘rganuvchilarning o‘zlarining shaxsiy va professional rivojlanishiga yordam berishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Биленко П.Н., Блинов В.И., Дулинов М.В., Есенина Е.Ю., Кондаков А.М., Сергеев И.С. Дидактическая концепция сифрового профессионального образования и обучения. - М.: Перо, 2020. – 98 с.

2. Василкова Т.А. Основы андрагогики: учебное пособие /Т.А. Василкова. - М.: КНОРУС, 2011– 256 с.

3. Xakimjonova H.X. Kattalarni o‘qitish metodikasi (uslubiy qo‘llanma). –Toshkent, 2019. – 30 b.
4. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. Samarqand. –2009. – 220 b.
5. Xakimova M.F., Nurumbekova Ya.A., Xidirova M.Q. Umumiy pedagogika va psixologiya. –Toshkent, 2023. – 483 b.

FUTBOL SPORT TURI BO‘YICHA MUSOBAQALAR O‘TKAZISH VA HAKAMLIK QILISH KOMPETENTSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Izzatullayev Sunnatulla Shermuxammad o‘g‘li
Guliston davlat universiteti Sport turlarini o‘qitish uslubiyati o‘qituvchisi
e-mail: sunnatullaizzatullayev@gmail.com

Annotatsiya. Ush bu maqolada talabalarda futbol sport turi bo‘yicha musobaqalar o‘tkazish va hakamlik qilish kompetentsiyalarini takomillashtirish jismoniy tarbiya darslarini futbol mashg‘ulotlarini samarali tashkil qilishning dasturlarini ishlab chiqish asosida takomillashtirish haqida kengaytirilgan ma’lumotlar berib o‘tilgan. Futbol sport turi bo‘yicha musobaqalar o‘tkazish usullari haqida hamda nizomini tuzish hakamlaring vazifalari haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit sozi. Futbol, sport, musobaqa, usullar, nizom, hakam, musobaqalar o‘tkazish, mashg‘ulot.

Annotation. In this article, detailed information is given on the improvement of the competences of conducting football competitions and refereeing among students based on the development of programs for the effective organization of football training in physical education classes. Information is given about the methods of conducting football competitions and the duties of referees in drawing up the regulations.

Key word. Football, sport, competition, methods, regulations, referee, conducting competitions, training.

Globallashib borayotgan hozirgi davrda sport davlatlarning rivojlanishi va xalqaro miqyosda milliy nufuzini oshirishda yetakchi omillardan biri sanaladi. Jismoniy madaniyat kishilar salomatligida muhim o‘rin tutib, ishlab chiqarish va mehnat unumdorligini ta’minlaydi. Jahonda yuz berayotgan madaniy o‘zgarishlar, sanoatlashuv va urbanizatsiya jarayonlari sportning o‘sishini ta’minlovchi faktorlardan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham bugungi kunda ko‘pgina rivojlangan davlatlar jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish yuzasidan o‘zlarining strategiyalarini ishlab chiqmoqda. Ayniqsa, Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasi va xalqaro sport tashkiloti (FIFA) tomonidan rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda sportni rivojlantirish yuzasidan izchil tadbirlar olib borilmoqda. Xususan, aholi salomatligini muhofaza qilishda jismoniy tarbiyaning rolini oshirish, sport turlari bo‘yicha musobaqa o‘tkazish va hakamlik qilish kompetensiyalarini rivojlantirish, sport o‘yinlari metodikasini standartlash, tizimli sport musobaqalarini tashkil etish kabilar shular jumlasidandir.[3]

Tadqiqot obyekti va qo‘laniladigan metodlar. Tadqiqotning obyekti sifatida gimnastika sport turi bo‘yicha talabalarda sport musobaqalari o‘tkazish va hakamlik qilish kompetentsiyalarini rivojlantirish jarayoni. Tadqiqotning usullari. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, so‘rov, suhbat, anketa, test, intervyu, usullaridan foydalanildi.

Olinadigan natijalar va ularning taxlili. Sovrinli o‘rinlar, shuningdek, musobaqada qatnashuvchi jamoalar yoki jismoniy tarbiya jamoalari (natijalar klublar bo‘yicha hisobga olinganda) egallaydigan barcha keyingi o‘rinlar aniqlanadigan biron-bir rasmiy musobaqa o‘tkazishdan avval, musobaqa haqidagi nizom tuzilgan bo‘lishi kerak. Bu nizom futbol federatsiya yoki musobaqani o‘tkazuvchi boshqa biror tashkilot tomonidan tasdiqlanadi.[1]

Musobaqa nizomi katta yuridik kuchga ega bo‘lgan hujjatdir. Unda asosiy tashkiliy va texnik shart-sharoitlar aniq bayon qilingan bo‘ladi.

Nizom o‘quv-mashg‘ulot ishlarining mazmunini belgilab beradi, chunki jamoalarning tashkiliy-uslubiy tayyorgarligi bo‘lajak musobaqalarning xususiyatlarini hisobga olgan holda

o‘tkaziladi. Musobaqada qatnashuvchi jamoalarning tayyorgarlik ko‘rish uchun yetarli vaqtga ega bo‘lishlari nazarda tutilib, nizom oldindan tasdiqlanishi va tarqatilishi kerak. Musobaqani o‘tkazish davrida tasdiqlangan nizomdan chetga chiqishga yo‘l qo‘yilmaydi, aks holda mazkur musobaqani o‘tkazayotgan tashkilotning obro‘yiga putur yetadi va keraksiz nizolarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi, holos.

Musobaqa nizomida quyidagi masalalar aks ettirilgan bo‘lishi kerak:

1. O‘tkazilayotgan musobaqaning maqsadi va vazifalari.
2. Musobaqani kim o‘tkazishi (federatsiya, tashkiliy komitet va hokazolar).
3. Musobaqa o‘tkazish muddatlari va shartlari.
4. Musobaqaga qo‘yiladigan jamoalar soni va nomi, talabnomaga kiritiladigan qatnashchilarning maksimal miqdori.
5. Musobaqa o‘tkaziladigan o‘yin tizimi (davralari — bir yoki ikki davrali, mag‘lubiyatdan keyin o‘yindan chiqib ketiladigan, aralash tizim).
6. Hisobga olish tizimi va jamoalarning hamda jismoniy tarbiya jamoalarining (natijalar klublar bo‘yicha hisoblanganda) egallagan o‘rinlarini aniqlash tartibi.
7. Musobaqalarning alohida shartlari (qanday hollarda o‘yinda qo‘shimcha vaqt belgbilanishi va uning davomiyligi, o‘yin durrang bilan tugallanganda yoki o‘tkazilgan musobaqa natijasida ochkolar soni teng bo‘lganda. G‘olibni aniqlash usullari, o‘yin qoidalarida ko‘rsatilgandan tashqari nechta o‘yinchi almashtirish mumkinligi va hokazolar).
8. Jamoalarni va musobaqa qatnashchilarini rasmiylashtirish tartibi, shakli, o‘yinchilarga talabnomalar berish va qayta talabnoma berish muddati.
9. Musobaqalarni olib boradigan hakamlar jamoasining nomi.
10. O‘tkazilgan o‘yinga norozilik bildirish va uni ko‘rib chiqish, shuningdek, o‘yinchilarni maydondan chiqarib yuborish yoki ularni ogohlantirish bilan bog‘liq bo‘lgan intizom masalalarini qarab chiqish tartibi.
11. O‘yinchilar intizomni buzganligi uchun jamoalarning javobgarligi hamda stadion va klublar ma’muriyatining o‘yin o‘tkazish vaqtida tartib saqlanishi uchun javobgar bo‘lishi.
12. Musobaqa o‘tkaziladigan joylar va ularga qo‘yiladigan talablar.
13. G‘oliblami mukofotlash hamda oxirgi o‘rinlarni egallagan jamoaning yoki jamoalarning keyingi xuddi shunday musobaqada qatnashish shartlari.

Davrali tizim musobaqaning davrali tizimida har bir jamoa, agar musobaqa bir davrali o‘tkazilsa, bir-biri bilan bir marta, agar musobaqa ikki davrali o‘tkazilsa, ikki marta uchrashishi kerak. Uning bunday tizim yoki adolatli musobaqalashuvchilar kuchlari nisbatini ancha oqilona belgilashga va kuchli jamoani aniqlashga imkon beradi, bunda musobaqaning umumiy yakunidagi tasodifiylik elementi ma’lum darajada bartaraf qilinadi. Bu tizim bo‘yicha musobaqalarni ikki davrali qilib o‘tkazish eng to‘g‘ri hisoblanadi. Davrali tizimda musobaqa ishtirokchilarining barcha o‘rinlari to‘plangan ochkolar soniga qarab aniqlanadi. O‘tkazilgan barcha o‘yinlar natijasida eng ko‘p ochko olgan jamoa (yoki jismoniy tarbiya kollektivi) g‘olib hisoblanadi. Bir yoki bir necha jamoalarda ochkolar teng bo‘lib qolganda, g‘olibni aniqlash uchun musobaqa tartibida qandaydir qo‘shimcha ko‘rsatkichlar yoki tadbirlar (masalan, shu jamoalar o‘rtasida qo‘shimcha o‘yin yoki shu jamoalar o‘rtasidagi avval o‘ynalgan o‘yin natijalari, yoki kiritilgan to‘plar nisbati) nazarda tutilgan bo‘lishi kerak.[3]

Davrali tizim bo‘yicha o‘ynash tartibida qur’a tashlash bilan musobaqada qatnashuvchi jamoalarning nomerlari aniqlanadi. Jamoalarning aniqlangan raqamlari asosida o‘yinlar jadvali (kalendari) tuziladi. Musobaqalar bir davrali qilib o‘tkazilganda, o‘yin bir-biri bilan bellashuvchi ikki jamoadan dastlabkisining maydonida o‘tkaziladi. Agar musobaqada ikki davra nazarda tutilgan bo‘lsa, ikkinchi o‘yin keyingi jamoa maydonida o‘tkazilishi kerak. Davrali tizim bo‘yicha o‘tkaziladigan o‘yinlar kalendarini uch usul bilan tuzish mumkin. Birinchi usul. Musobaqada ishtirok etuvchi jamoalar soniga qarab, jamoalarning umumiy soniga yaqin bo‘lgan toq son olinadi va unga muvofiq ravishda vertikal chiziqlar o‘tkaziladi. Masalan, 6 ta jamoa bo‘lganda, unga (ya’ni 6 soniga) yaqin bo‘lgan toq son 5 bo‘ladi. Demak, besh vertikal chiziq o‘tkazish zarur.

Jamoalar soni 10 ta bo‘lganda, unga yaqin toq son - 9, demak, to‘qqizta vertikal chiziq chizilgan bo‘lishi kerak va xokazo.[2]

Vertikal chiziqlarning ostidan va ustidan, pastdan boshlab chapdan o‘ngga qaratib jamoalar nomeri ketma-ket tartibda birinchidan musobaqada qatnashuvchi jamoalarning umumiy soniga eng yaqin bo‘lgan toq songacha, orada bir chiziq qoldirib yozib chiqiladi. Bu raqamlar keyingi raqamlarni grafik tarzida yozish uchun dastlabki reja bo‘lib hisoblanadi. Birinchi kun o‘yinlar taqvimini tuzish uchun birinchi raqamdan boshlab vertikal chiziq atrofida soat strelkasiga qarshi yo‘nalishda oshib boruvchi tartibda barcha ishtirok etuvchi raqamlar yozib chiqiladi. Qolgan o‘yin kunlarining taqvimini tuzish uchun vertikal chiziqlar o‘rtasidagi barcha raqamlar, avval ularning ostiga va ustiga qo‘yilgan raqamlarni hisobga olgan holda, ilonizi qilib qo‘yib chiqiladi. Shuni ham aytish kerakki, raqamlar birin-ketin vertikal chiziqlarning o‘ng tomonidan ortib boruvchi tartibda takrorlanib yoziladi.[4]

Shundan keyin ikkinchi va qolgan taqvim kunlarida bellashuvchi jamoalami aniqlash uchun har bir vertikal chiziqning chap tomoniga avvalgi taqvim kunidagi barcha raqamlar o‘zgarishsiz o‘tkazilishi kerak.[3]

10 jamoa uchun o‘yinlar taqvimini tuzish

(10 ga eng yaqin bo‘lgan kichik toq son - 9)

		6			7			8			9			
6	5	5	7	7	6	6	8	8	7	7	9	9	8	8	1	1	9
7	4	4	8	8	5	5	9	9	6	6	1	1	7	7	2	2	8
8	3	3	9	9	4	4	1	1	5	5	2	2	6	6	3	3	7
9	2	2	1	1	3	3	2	2	4	4	3	3	5	5	4	4	6
1				2				3				4				5	

Tur bo‘yicha o‘yinlar

1-tur	2-tur	3-tur	4-tur	5-tur	6-tur	7-tur	8-tur	9-tur
1-10	10-6	2-10	7-10	3-10	8-10	4-10	9-10	5-10
2-9	1-2	3-1	2-3	4-2	3-4	5-3	4-5	6-4
3-8	9-3	4-9	1-4	5-1	2-5	6-2	3-6	7-3
4-7	8-4	5-8	9-5	6-9	1-6	7-1	2-7	8-2
5-6	7-5	6-7	8-6	7-8	9-7	8-9	1-8	9-1

Xulosa. Futbol musobaqalari va hakamlik faoliyatini takomillashtirish sportning yaxlitligi, hayajonliligi va adolatliligini saqlab qolish uchun juda muhimdir. Turnir tuzilmalarini takomillashtirish, moliyaviy adolatni ta'minlash va yoshlar rivojlanishiga sarmoya kiritish orqali raqobat muhiti yanada muvozanatli va qiziqarli bo‘lishi mumkin. Ilg‘or texnologiyalarni integratsiyalash, global targ‘ibotni rag‘batlantirish va muxlislarning faolligini oshirish barcha ishtirokchilarning tajribasini yanada boyitadi.

Hakamlik sohasida har tomonlama tayyorgarlik, texnologik yordam va shaffof ish faoliyatini baholash hakamlik standartini oshirishning kalitidir. Hakamlarning jismoniy va ruhiy farovonligini qo‘llab-quvvatlash, xilma-xillik va inklyuzivlikni rag‘batlantirish bilan birga, yanada mustahkam va vakillik hakamlik jamiyatini ta'minlaydi. Oxir oqibat, bu chora-tadbirlar o‘yinchilar, hakamlar va muxlislar uchun foydaliroq, adolatli, dinamik va qiziqarli futbol muhitini ta'minlaydi. Doimiy takomillashtirishga intilish orqali futbol halol o‘yin va qiziqarli raqobat bilan ajralib turadigan dunyodagi eng sevimli sport turi sifatidagi maqomini saqlab qolishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sunnatulla, I. (2023). Improving the competences of conducting sports competitions and refereeing among students in the conditions of digitalization. Confrencea, 11(1), 149-153.

2. Izzatullayev S.Sh. SPORT TURLARI BO‘YICHA MUSOBAQALAR O‘TKAZISH VA HAKAMLIK QILISH. [O‘quv qo‘llanma] “GRAND KONDOR PRINT”, — Toshkent 2023 y., 248 bet.

3. Nurumbekova, Y. (2021). Training of future teachers to professional educative activity on the basement. *Journal of Central Asian Social Studies*, *2*(01), 66-74.

4. NURUMBEKOVA, Y. (2024). BO‘LAJAK MUTAXASSISLARDA KOUCHING KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH DARAJASINI BAHOLASH VA TASHXISLASH ASOSIDA UNI PEDAGOGIK KORREKSIYALASH. *Молодые ученые*, *2*(3), 11-14.

5. NURUMBEKOVA, Y. (2024). BO‘LAJAK MUTAXASSISLARDA KOUCHING KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH DARAJASINI BAHOLASH VA TASHXISLASH ASOSIDA UNI PEDAGOGIK KORREKSIYALASH. *Молодые ученые*, *2*(3), 11-14.

6. Nurumbekova, Y. (2023). SKILLS ENSURING COACHING EFFECTIVENESS. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, *2*(11), 34-39.

7. Nurumbekova, Y. (2023). ADVANCED METHODS AND STEPS OF PROFESSIONAL PROFESSIONAL IMPROVEMENT OF COACHING BASED ON INNOVATIVE APPROACHES. *Current approaches and new research in modern sciences*, *2*(11), 44-47.

8. Anarmatovna, Y. N. (2023). Coaching Skills Improvement System for Future Educator Psychologists. *American Journal of Science on Integration and Human Development (2993-2750)*, *1*(10), 82-87.

9. Nurumbekova, Y. (2023). FAOL KUZATISH EMPATIYA, REFLEKSIYA, IDENTIFIKATSIYA–KOUCHINGNING SAMARALI VOSITALARI SIFATIDA. *Interpretation and researches*, *2*(1).

10. Nurumbekova, Y. (2023). THE TYPES AND MAIN PRINCIPLES OF COACHING. *Science and innovation*, *2*(B2), 243-247.

OLIY TA’LIM MUASSASALARI IMIJINI BAHOLASHNING USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Ishankulova Farangis Azamovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti tayanch doktoranti,
e-mail: i.farangis.797@gmail.com

Annotatsiya: maqolada oliy ta’lim muassasalari imijini baholashning turli usullari ko‘rib chiqilgan, olimlarning bu boradagi fikrlari o‘rganilgan. Oliy ta’lim muassasalari imijini baholashning muallif tomonidan taklif etilgan metodi asosida oltita iqtisodiyot mutaxassisligi bo‘yicha kadrlar tayyorlaydigan oliy ta’lim muassasalari imiji baholangan.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim muassasalari raqobatbardoshligi, oliy ta’lim muassasasi taniqliligi, oliy ta’lim muassasalari jozibadorligi, oliy ta’lim muassasasi imiji, me’yorlashtirilgan indeks

Annotation: the article examines various methods of evaluating the image of higher education institutions, examines the opinions of scientists in this regard. Based on the method of evaluating the image of higher education institutions proposed by the author, the image of higher education institutions training personnel in six economic specialties was evaluated.

Keywords: competitiveness of higher education institutions, recognition of a higher education institution, attractiveness of higher education institutions, image of a higher education institution, normalised index

Hozirgi sharoitda oliy ta’lim tizimiga alohida e’tibor qaratilayotganligi sababli ular orasidagi raqobat kuchaymoqda. Har bir oliy ta’lim muassasi bozorda o‘z o‘rnini egallashi uchun turli marketing chora-tadbirlaridan foydalanadi, jumladan oliy ta’lim muassasasi imijini shakllantirishiga to‘g‘ri keladi.

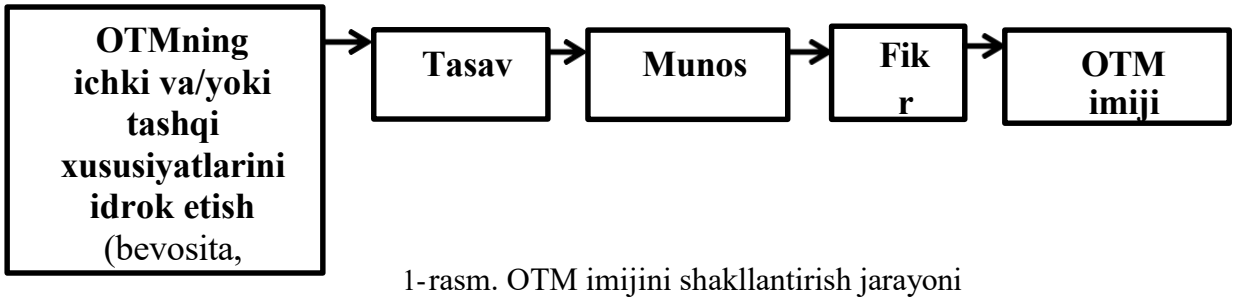
Tadqiqotimizda oliy ta’lim muassasalari imijini baholash bo‘yicha bir necha olimlar metodikalarini o‘rganib chiqib, shunday xulosaga keldikki, hozirgacha oliy ta’lim muassasasi imijini baholashning aniq mezoni ishlab chiqilmagan.

Rossiyalik olimlar D.G.Kucherov va M.Yu.Platonov oliy ta’lim muassasalari imijini ish beruvchilar tomonidan baholanishini o‘rganishdi. Ularning fikricha, oliy ta’lim muassasasining umumiy imijini ish beruvchi sifatida baholash odatda, uning tashqi va ichki imij mezonlariga asoslanadi [1].

Ish beruvchi tomonidan oliy ta’lim muassasi imijiga baho berib, O.N.Baeva va D.I.Xlebovich oliy ta’lim muassasalari talabalarini ishga joylashtirish bo‘yicha qaror qabul qilish afzalligini tadqiqot qilishadi. Tadqiqot davomida jamoaviy munosabatlar, xodimlarga hurmat, martabaning o‘sishi, ish mavqei kabi mezonlarning ahamiyati muhimligi aniqlandi [2].

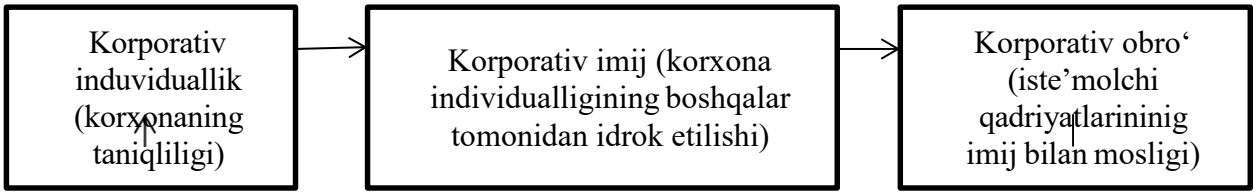
R.R.Gorchakova tadqiqotlarida oliy ta’lim muassasalari imijining barcha jihatlarini darhol baholash usuli mavjud emasligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shuning uchun u ekspert yondashuviga asoslangan usullarni o‘rganib chiqib, imijni parametrlar bo‘yicha baholash usulini taklif qiladi. Bu parametrlar tashkilotning manfaatlari va ko‘lamiga qarab farq qilishi mumkin [3].

E.A.Dagaeva fikriga ko‘ra, oliy ta’lim muassasalari imijini shakllantirish jarayonini quyidagicha tasvirlash mumkin [4]:

1-rasm. OTM imijini shakllantirish jarayoni

Solomanidina T., Rezonton S. va Novik V. har qanday tashkilot imijining obro‘si bilan o‘zaro bog‘liqligini ifodalovchi quyidagi modelni taklif qildi [5]:

2- rasm. Korxona imiji va obro‘si o‘rtasidagi bog‘liqlik modeli

Oliy ta’lim muassasalari raqobatbardoshligini baholash metodikalarining aksariyatida raqobatbardoshlikning asosiy omili sifatida oliy ta’lim muassasalari imijiga alohida e’tibor qaratilgan.

Shundan kelib chiqib, tadqiqotimiz davomida oliy ta’lim muassasalari imijini baholash metodikasini ishlab chiqdik. Oliy ta’lim muassasalari imijini baholashning quyidagi tartibi taklif etildi:

$$\boldsymbol{I_{OTM}=T_{OTM}\times w_T + J_{OTM}\times w_J + WS\times w_{WS} + JQ_{OTM}\times w_{JQ},\ 0 < I_{OTM} < 5,\ (1)}$$

Bunda:

$\boldsymbol{I_{OTM}}$ – oliy ta’lim muassasasi imiji;

$\boldsymbol{T_{OTM}}$ – oliy ta’lim muassasasi taniqliligi;

$\boldsymbol{J_{OTM}}$ – oliy ta’lim muassasalari jozibadorligi;

$\boldsymbol{WS}$ – oliy ta’lim muassasalari Web-sayti jozibadorligi;

$\boldsymbol{JQ_{OTM}}$ – oliy ta’lim muassasasi joylashuvi qulayligi;

$\mathbf{W}$ – kompleks ko‘rsatkichlarning integral ko‘rsatkich tarkibidagi vazni.

$$\boldsymbol{T_{OTM}=IB_{OTM}\times v_{ib} + KB_{OTM}\times v_{kb} + XT_{OTM}\times v_{xt} + PO'T_{OTM}\times v_{po'},\ 0 < T_{OTM} < 5,\ (2)}$$

Bunda:

$\boldsymbol{T_{OTM}}$ – oliy ta’lim muassasasi taniqliligi;

$\boldsymbol{IB_{OTM}}$ – oliy ta’lim muassasasi taniqliligiga iste’molchilar (abiturentlar, ota-onalar va ish beruvchilar) tomonidan berilgan baho;

$\boldsymbol{KB_{OTM}}$ – oliy ta’lim muassasasiga kirish ballari;

$\boldsymbol{XT_{OTM}}$ – oliy ta’lim muassasasining xalqaro taniqliligi;

$\boldsymbol{PO'T_{OTM}}$ – OTM professor-o‘qituvchilarining taniqliligi;

v – ko‘rsatkichlarning kompleks ko‘rsatkich tarkibidagi vazni.

Ma’lumki, keltirilgan metodikada ba’zi ko‘rsatkichlar (oliy ta’lim muassasasiga kirish ballari, oliy ta’lim muassasasining xalqaro taniqliligi kabi ko‘rsatkichlar; oliy ta’lim muassasasining xalqaro taniqliligi ko‘rsatkichini aniqlashda OTMda o‘qiydigan xorijlik talabalar va ishlaydigan xorijlik professor-o‘qituvchilarning o‘rtacha qiymatidan foydalanildi) turli xil o‘lchov birliklari va o‘lchamlarga ega. Ushbu ko‘rsatkichlarni integral ko‘rsatkichga kiritishda iqtisodiy statistikada me’yorlashtirish (standartlashtirish) usullaridan foydalanilgan. Ularning ichida keng tarqalgan usullardan biri – bu “minimaks” bo‘yicha chiziqli me’yorlashtirish usulidir. Shu sababli, keltirilgan barcha ko‘rsatkichlarni quyidagi formula yordamida me’yorlashtirishni taklif etdik:

$$K_k = 4 \times \left(\frac{K_k - K_{min}}{K_{max} - K_{min}}\right) + 1\ ,\ 0 < I_k < 5\ , \quad (6)$$

Bunda:

K_k – k-chi me’yorlashtirilgan (standartlashtirilgan) indeks;

k_i – ko‘rsatkichning amaldagi qiymati;

k_{max} – ko‘rsatkichning maksimal qiymati;

k_{min} – ko‘rsatkichning minimal qiymati.

Keltirilgan usul yordamida turli o‘lchov birliklariga ega ko‘rsatkichlar qiymati me’yorlashtirildi.

Me’yorlashtirilgan ko‘rsatkichlar hamda ularning vaznlari qiymatlaridan foydalanib, oliy ta’lim muassasalari raqobatbardoshligi ko‘rsatkichlari qiymati tahlilga ma’lumotlari kiritilgan oliy ta’lim muassasalari uchun baholandi (1-jadval). Shuningdek, har bir oliy ta’lim muassasasi uchun “oliy ta’lim muassasasi taniqliligi” kompleks ko‘rsatkichi va oliy ta’lim muassasalari raqobatbardoshligi ko‘rsatkichlarining integral ko‘rsatkich tarkibidagi vazni qiymatlari asosida, oliy ta’lim muassasasi imiji integral ko‘rsatkichi qiymati aniqlandi.

1-jadval

Oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilari raqobatbardoshligi

OTM	TOTM	JOTM	WS	JQOTM	IBOTM	KBOTM	XTOTM	PO‘TOTM	IOTM
SamISI	4,23	4,44	4,30	4,53	4,57	2,89	5,00	4,46	4,37
SamDU	3,87	4,10	3,87	4,19	4,26	2,83	4,01	4,36	4,00
SamDAQU	2,35	2,89	3,29	3,73	3,08	1,00	1,00	4,32	3,02
BuxDU	2,72	2,04	3,00	1,63	2,08	2,61	1,95	4,22	2,37
QarMII	2,48	1,90	2,87	1,67	2,02	2,03	1,60	4,27	2,25
TDIU	3,92	3,76	3,78	2,33	3,84	5,00	2,24	4,60	3,51

Tahlil natijasida quyidagi xulosalar qilindi:

1. “Oliy ta’lim muassasalari imiji” integral ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Samarqand iqtisodiyot va servis instituti (I_{OTM} = 4,37), Samarqand davlat universiteti (I_{OTM} = 4,00), Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (I_{OTM} = 3,51) ekanligi;

2. Oliy ta’lim muassasalari taniqliligi ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Samarqand iqtisodiyot va servis instituti (T_{OTM} = 4,23), Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (T_{OTM} = 3,92), Samarqand davlat universiteti (T_{OTM} = 3,87), ekanligi;

3. Oliy ta’lim muassasalari jozibadorligi ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Samarqand iqtisodiyot va servis instituti (J_{OTM} = 4,44), Samarqand davlat universiteti (J_{OTM} = 4,10), Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (J_{OTM} = 3,76) ekanligi;

4. Oliy ta’lim muassasalari Web-sayti jozibadorligi ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Samarqand iqtisodiyot va servis instituti (WS =

4,30), Samarqand davlat universiteti (WS = 3,87), Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (WS = 3,78), Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti (WS = 3,29) ekanligi;

5. Oliy ta’lim muassasasi joylashuvi qulayligi ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Samarqand iqtisodiyot va servis instituti (JQ_{OTM} = 4,53), Samarqand davlat universiteti (JQ_{OTM} = 4,19), Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti (JQ_{OTM} = 3,73) ekanligi;

6. Oliy ta’lim muassasalari taniqliligiga iste’molchilar tomonidan berilgan baho ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Samarqand iqtisodiyot va servis instituti (IB_{OTM} = 4,57), Samarqand davlat universiteti (IB_{OTM} = 4,26), Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (IB_{OTM} = 3,84), Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti (IB_{OTM} = 3,08) ekanligi;

7. Oliy ta’lim muassasalariga kirish ballari ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (KB_{OTM} = 5,00), Samarqand iqtisodiyot va servis instituti (IB_{OTM} = 4,57), Samarqand davlat universiteti (IB_{OTM} = 4,26), Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti (IB_{OTM} = 3,08) ekanligi;

8. Oliy ta’lim muassasalarining xalqaro taniqliligi ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Samarqand iqtisodiyot va servis instituti (XT_{OTM} = 5,00), Samarqand davlat universiteti (XT_{OTM} = 4,01), Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (XT_{OTM} = 2,24) ekanligi;

9. Oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilarining taniqliligi ko‘rsatkichi bo‘yicha o‘rganilgan oliy ta’lim muassasalari orasida yetakchi o‘rinlarda Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ($PO‘T_{OT}$ = 4,60), Samarqand iqtisodiyot va servis instituti ($PO‘T_{OT}$ = 4,46), Samarqand davlat universiteti ($PO‘T_{OT}$ = 4,36), Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti ($PO‘T_{OT}$ = 4,32) ekanligi aniqlandi.

Tahlil natijalaridan kelib chiqib, oliy ta’lim xizmatlari raqobatbardoshligini va oliy ta’lim muassasalari imijini oshirish bo‘yicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- oliy ta’lim xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishda professor-o‘qituvchilarning taniqliligi alohida o‘rin egallashini hisobga olgan holda, kadrlarni boshqarish sohasida HR-texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyatga ega, bunda rekruting agentliklarini tashkil qilish va ular bilan hamkorlik qilishni yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq;

- oliy ta’lim muassasalari Web-sayti jozibadorligini oshirish va yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb qilish uchun unda talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalari bo‘limini tashkil etib, bu bo‘limda ularning amalga oshirgan ilmiy-tadqiqot ishlarini qayd etib borish;

- oliy ta’lim muassasalari imijini oshirishda muhim omillardan sanalgan xorijiy talaba ulushi bo‘lganligi sababli ularga qulaylik yaratish maqsadida talabalar turar joyining oliy ta’lim muassasasiga yaqin hamda axborot resurs markazining oliy ta’lim muassasasi hududida joylashganligiga alohida e’tibor qaratish va ularni xorijiy talabalar ehtiyojlariga moslashtirish.

Adabiyotlar:

1. D.G.Kucherov, M.Yu.Platonov Изучение внутренного имиджа высшего учебного заведения как работодателя, Исследования в области управления персоналом, 2008

2. Baeva O.N., Xlebovich D.I. Привлекательная компания и работа глазами выпускников экономического вуза // Мотивация и оплата труда. 2006. № 4

3. R.R.Gorchakova Особенности формирования корпоративного имиджа/ Общественные науки № 2 (22), 2012

4. Dagaeva Ye.A. Управление имиджем вуза // Управление персоналом. – 2005. – № 3. – С. 26.

5. Solomanidina T., Rezontov S., Novik V. Деловая репутация как одно из важнейших стратегических преимуществ компании // Управление персоналом. – 2005. – № 3. – С. 32.

AYOLLARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIKKA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR HAMDA ZO‘RAVONLIKNING TURLARI

Eshankulova Irodaxon Avazxanovna
Guliston davlat universiteti tayanch doktaranti
e-mail: irabonu@mail.ru

Anotatsiya: Ushbu tezisda zo‘ravonlik ko‘pincha ayollarga nisbatan sodir etilib, zo‘ravonlikning asosiy jihati ayollar jamiyatda erkaklar bilan teng huquqli emas degan fikrning mavjudligi, ayollarga nisbatan past nazar bilan qaralishi oqibatida vujudga kelishi ko‘rsatib o‘tilgan. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlikning turlari, unga ta’sir etuvchi omillar va zo‘ravonlik muammosini bartaraf etish bo‘yicha xulosa va takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: psixologik zo‘ravonlik, iqtisodiy zo‘ravonlik, jismoniy zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, travma, zo‘ravon, stress, shikast, jarohat.

Annotation: This thesistypes of violence against women, factors affecting it, and conclusions and suggestions for eliminating the problem of violence are presented. Violence is often committed against women, and the main aspect of violence is the existence of the opinion that women do not have equal rights with men in society, and women are looked down upon.

Keywords: psychological violence, economic violence, physical violence, sexual violence, trauma, violent, stress, injury.

Ayol oilaning qo‘rg‘oni, jamiyatning ko‘rki, uyning sarishtasi, farzandlarning dastagidir. Ammo ming afsuski, jamiyatimizda ayollarga nisbatan zo‘ravonlik global muammoga aylanib bormoqda. Nafaqat bizning mamlakatda balki butun jamiyatda ayollarga nisbatan zo‘ravonlik juda ko‘p uchraydigan hodisa hisoblanadi. Jamiyatda ayollarga nisbatan zo‘ravonlikni oldini olish, kelib chiqish sabablarini o‘rganish, ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash va uni bartaraf qilish usullarini ishlab chiqish gender tenglik tushunchasini anglashga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 27 iyundagi “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustaxkamlash kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PK-3808-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2019 yil 7 iyundagi 472-son “Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, 2019 yil 2 sentyabrida “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida” va “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonunlari va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi mahalla va oilani qo‘llab quvvatlash vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi PK-4602-son qarori oilaviy zo‘ravonlikni oldini olishdagi asosiy qonun xujjatlari bo‘lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari O‘zbekistonda oilaviy (maishiy) zo‘ravonlik uchun ma’muriy va jinoiy javobgarlik joriy etilishi rejalashtirilmoqda. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi 23 mart kuni bo‘lib o‘tgan majlisda tegishli qonunni ikkinchi va uchinchi o‘qishda qabul qilib, hujjatni tasdiqlash uchun Senatga yubordi.

Xususan, xotin-qizlar va bolalarning huquqlarini himoya qilish bo‘yicha eng zamonaviy xalqaro normalar va xorijiy tajribadan kelib chiqib, jismoniy zo‘ravonlik bilan bir qatorda **iqtisodiy va ruhiy zo‘ravonlik** uchun ham ma’muriy va jinoiy javobgarlik belgilanmoqda. Yurtimizda zo‘ravonlikni oldini olish hamda zo‘ravonliklar sonini kamaytirish maqsadida olib borilayotgan ishlar nafaqat ayollar balki oilalarda tarbiya topayotgan farzandlar taqdirini ham o‘zgarishiga imkon yaratadi.

Jamiyatimizda zo‘ravonlik oqibatida jabr ko‘rayotgan xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish, ularning jamiyatda tutgan o‘rnini mustaxkamlash, zo‘ravonlik muammosini o‘rganish, ayniqsa, oilalarda vujudga keladigan oilaviy nizolarni oldini olish va ularni bartaraf qilish usullarini tushunish juda muhim vazifadir. Bugungi kunda jamiyatimizda ayollarga nisbatan zo‘ravonlik murakkab ijtimoiy muammodir. “Zo‘ravonlik o‘zi nima?” Zo‘ravonlik tushunchasi – ayollarga nisbatan ruhiy, jismoniy, jinsiy yoki iqtisodiy ta’sir o‘tkazish yoki bunday ta’sir

o‘tkazish choralarini qo‘llash bilan tahdid qilish orqali ularning hayoti, sog‘ligi, jinsiy daxlsizligi, sha’ni, qadr-qimmati va qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari hamda erkinliklariga tajovuz qiladigan g‘ayrihuquqiy xarakat (xarakatsizlik) tushuniladi. Er-xotin munosabatlarida zo‘ravonlik ayolga zarar keltirishi bilan birga, ijtimoiy hayotda yutuqlarga erishishiga xalaqit berib, mehnat unumdorligini pasaytiradi, sog‘likni saqlash, sud ishi va IIB bilan bog‘liq xarajatlarni oshiradi, shu bilan bir qatorda jamiyatning ham ma’naviy ham madaniy taraqqiyotiga zarar keltiradi.

Ayni damda zo‘ravonlik muammosining o‘rganilishi ijtimoiy psixologiyada ayollarga nisbatan kuch ishlatishga va oilada yuzaga keladilagan nizoli vaziyatlarni bartaraf etish bilan xarakterlanadi. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik bilan bog‘liq muammolarning o‘rganilishi bir necha fanlar (psixologiya, tibbiyot, huquqshunoslik, falsafa, sotsiologiya, iqtisodiyot va boshqalar) majmuini jipslashtiradi. Ijtimoiy tengsizlikning mohiyati va kelib chiqishi haqidagi klassik nazariyalar O.Kont, E.Dyurkgeym, M.Veberom, K.Marks, F.Engels, Z.Freyd tomonidan shakllantirilgan. Er-xotin munosabatlarini ilk nazariy tahlili D.Mill, T.Gobbs, J.Russo, J.Lokk, Sh.Fure, K.Stentonlarning ilmiy izlanishlarida uchraydi. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik muammosining konsepsiyasi ijtimoiy ziddiyat nazariyasi bilan xaraktelanadi.

Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lsa, ayol oila qo‘rg‘onining qo‘riqchisi hisoblanadi. Oilalardagi barqaror qadriyatlar, urf-odatlar davlatning ijtimoiy rivojlanishiga uzluksiz ta’sirini ko‘rsatadi. Hozirgi davrda ayollarga nisbatan zo‘ravonlik masalalari dolzarb muammoga aylanib qoldi.

“Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonunida “zo‘ravonlik-xotin-qizlarga nisbatan jismoniy, ruhiy, jinsiy yoki iqtisodiy ta’sir o‘tkazish yoki bunday ta’sir o‘tkazish choralarini qo‘llash bilan taxdid qilish orqali ularning hayoti, sog‘ligi, jinsiy daxlsizligi, sha’ni, qadr-qimmati va qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari hamda erkinliklariga tajovuz qiladigan gayrihuquqiy harakat (harakatsizlik)" - deya ta’riflanadi.

“O‘ziga, o‘zgalarga, insonlar guruhiga yoki jamiyatga qarshi qaratilgan xaqiqiy yoki taxdid shaklida jismoniy kuch ishlatish natijasida tan jarohati yetkazish, o‘lim, ruhiy jarohatlar, rivojlanish nuqsonlari yoki har xil turdagi zararlar yetkazish”.

G.N. Kireev zo‘ravonlikni shunday ta’riflaydi: “Zo‘ravonlik – bu odamlar o‘rtasidagi munosabatlarning o‘ziga xos turi bo‘lib, ular mavjudligining tabiiy, ob’ektiv sharoitlariga qarama-qarshi munosabat asosida shakllanadi va egalik qilish, bostirish, sub’ekt irodasiga bo‘ysunish, uning ustidan hukmronlik qilish”.

L.V.Serdyukning ta’kidlashicha, “Zo‘ravonlik – shaxsga (yoki bir guruh shaxslarga) uning irodasiga qo‘shimcha ravishda yoki unga qarshi amalga oshiriladigan va unga organik, fiziologik va ruhiy jarohat yetkazishi, erkinligini cheklashi mumkin bo‘lgan tashqi qasddan va noqonuniy ta’sir kursatishdir.

G.F.Belyaevaning fikriga ko‘ra, “oilaviy zo‘ravonlik – bir kishining nazorat o‘rnatish uchun boshqasiga nisbatan xatti-xarakatining modeli”dir.

R.F.Dobash, R.P.Dobash oilaviy zo‘ravonlikka shunday ta’rif beradilar, oilaviy zo‘ravonlik-erkaklarning dominant pozitsiyasi va ayollarning xatti-xarakatlari ustidan nazorat qilish natijasidir.

O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi konunida zo‘ravonlikning to‘rtta asosiy turi belgilangan.

Jismoniy zo‘ravonlik – tanaga shikast yetkazish, tishlash, bo‘g‘ish, itarib yuborish, o‘tkir tig‘li buyumlar bilan qo‘rqitish yoki yaralash, tepish, turtkilash, qiynoqqa solish, musht bilan urish kabilarni o‘z ichiga oladi. Jismoniy zo‘ravonlikdan ayollar asosan, yuz qismining momataloq bo‘lishi, tanadagi jarohatlar, ko‘karishlar, kuyishlar, suyaklardagi sinishlar, miyaga qon quyilishi, quloq pardasiga shikast yetishi, burun sinishi, ichki organlarga shikast yetishi, lablarning yorilishi kabilar bilan shikastlanadilar.

Ruxiy zo‘ravonlik – zo‘ravonlikning ushbu turi juda keng tarqalgan hisoblanadi. Bu zo‘ravonlikning belgilari inson tanasida kuzatilmaydi. Psixologik zo‘ravonlik bilvosita amalga oshiriladi. Ko‘pchilik ayollarimiz ruhiy zo‘ravonlikni anglab yetmaydilar ham. Ammo,

psixologlarning fikriga ko‘ra, ruhiy zo‘ravonlik er-xotin o‘rtasidagi zo‘ravonlikning keng tarkalgan turi bulib, psixologik xarakterdagi inqiroz sanaladi. Ruhiy zo‘ravonlik qurbonlari insonni xaqorat qilish, his-tuyg‘ularni tan olmaslik, majburlash, tuhmat qilish, qo‘rkitish, uning va yakinlarining sha’nini kamsitish, qadr-qimmatini yerga urish, qamab qo‘yish, inson erkinligini cheklash kabi holatlar bilan aziyat chekishadi.

Jinsiy zo‘ravonlik – zo‘ravonlikning yana bir keng tarqalgan turidir. Jinsiy zo‘ravonlik oilaviy munosabatlarda er-xotin o‘rtasida, yaqin qarindoshlar hamda begona shaxslarning ayollarga va bolalarga nisbatan zo‘ravonlik sodir etishidir. Jinsiy zo‘ravonlik ayollarning roziligisiz shaxvoniy hislarni qondirishga qaratiladi. Jinsiy zo‘ravonlik qurbonlari asosan, jinsiy aloqani shafkatsiz amalga oshirish, zo‘rlash yo‘li bilan jinsiy aloqaga majburlash, jinsiy kamsitish, avval kaltaklab, so‘ng jinsiy aloqa qilish, pornografik ko‘rinishdagi buzuq xatti-harakatlar bajarishga majburlash, doimiy ravishda zinokorlikda ayblash, ayolga nisbatan faqat jinsiy ob’ekt kabi munosabatda bo‘lish kabilar bilan azoblanishadi.

Iqtisodiy zo‘ravonlik – ushbu zo‘ravonlik turi erning ayolni ta’lim olish va mehnatga bo‘lgan huquqini cheklash, pul mablag‘larini o‘z xohishiga ko‘ra sarf qilishdan mahrum qilish kabilar bilan tavsiflanadi.

Xulosa qilib shuni ayta olamizki, zo‘ravonlik qurboni aylangan ayollar zo‘ravonlikning bir nechta turlaridan aziyat chekadilar. Zo‘ravonlik asosan zanjirli xarakterga ega. Biri ikkinchisi bilan bog‘langan holda amalga oshiriladi. Ayrim ayollar esa o‘zlariga nisbatan zo‘ravonlik amalga oshirilayotganligini anglamaydilar xatto. Ammo prezidentimiz tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan ishlar ayollarni qo‘llab-quvvatlash, ularni jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘lishlari uchun asos bo‘la oladi.

Ushbu tadqiqot 2022-2023 yillarda bir qancha bosqichda olib borildi. Tadqiqotning maqsadi jamiyatdagi ayollarga nisbatan tahdidlarning ijtimoiy psixologik ahamiyatini o‘rganish, zo‘ravonlikning vujudga kelish sabablarini aniqlash va bartaraf etish bo‘yicha taklif va xulosalar ishlab chiqishdan tashkil topgan.

Tadqiqotning ob’yekti sifatida Sirdaryo viloyati, Guliston shahrida 20 nafar zo‘ravonlikdan aziyat chekkan ayollar qatnashishdi. Tadqiqotda suhbat, so‘rovnoma, intervyu, kuzatuv, test metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalaridan shu narsa ma’lum bo‘ladiki, zo‘ravonlikka uchragan ayollarning erlari orasida yosh farqining kattaligi, turmush o‘rtoqlarining ma’lumot darajasi bir-biriga mos kelmasligi bilan tavsiflanadi. Tajriba guruhidagi ayollarning ko‘pchiligida erlarning ishsizligi, moddiy yetishmovchilikning mavjudligi, shuningdek, erning giyohvand moddalar yoki spirtli ichimliklar iste’mol qilishga mukkasidan ketganligi bilan xarakterlanadi.

Shunday qilib, ishsizlik yoki ishdagi maoshning yetarli emasligi, ma’lumot darajasining quyi ko‘rsatkichga ega ekanligi, diniy bilimlarning yetishmasligi, hamda er-xotin munosabatlarida yetarlicha malakaga ega bo‘lmagan er hukmronlikni qo‘lga olish uchun kuch ishlatishga majbur bo‘ladi. Tadqiqotimiz davomida ayollarning ish bilan band bo‘lishi, erkaklarda asossiz rashk hissini uyg‘onishi zo‘ravonlikning asosiy sabablaridan biri ekanligini ko‘rsatdi.

Suhbat, so‘rovnoma, intervyu, kuzatuv, test metodlari va empirik tadqiqot natijalari asosida ayollarga nisbatan zo‘ravonlikning kelib chiqish sabablarini bir necha guruhlarga ajratdik:

- o‘zaro ishonchning yo‘qligi;
- er-xotin munosabatlarida uchinchi shaxsning aralashuvi;
- er yoki xotinning spirtli ichimliklar iste’mol qilishi;
- diniy va ahloqiy tarbiyaning yo‘qligi;
- moddiy yetishmovchilik;
- turmush o‘rtog‘ini asossiz rashk qilish;
- fikrlar nomutanosibligi;
- erkak yoki ayolning xiyonati va boshqalar.

Muammoning yechimi bo‘yicha takliflar: Zuravonlikka uchragan ayollar bilan ishlovchi reabilitatsiya markazlari faoliyatini yanada takomillashtirish uchun ularda ayollar bandligini ta’minlash, shuningdek zo‘ravonlik oqibatida stress holatini boshdan kechirayotgan ayollarga

motivatsion treninglar o‘tkazilishi, zo‘ravonlikni sodir etgan erkaklarga nisbatan diniy va ahloqiy bilim berilishi hamda ayollarsiz jamiyatni tasavvur qilib bo‘lmaslikni uqtirish, ishsiz erkaklarni bandligini ta’minlash usbu holatni oldini olishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 2 sentyabrdagi "Xotin-qizlarni tazyiq, va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ,-561-son Qonuni. - https://lex.uz

2. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida"gi O‘RQ-562-son qonuni. (qonun xujjatlari milliy bazasi 03.09.2019 yil

3. Saidov A.X. Inson huquqlari umumiy nazariyasi. -T. 2012.

4. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире – М.: Издательство «Весь Мир», 2002, 4-б.

5. Киреев Г.Н. Сущность насилия. - М.: 1990. 18-б

6. Сердюк Л.В. Насилие. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. - М.: 2002. С. 179.

7. Dobash R.F., Dobash R.P. Violence against wives: a case against patriarchy. NY, 1979.

9. Гендерный подход к проблеме насилия: психологические стратегии и роль образовательных программ / Ред. коллег.: Г.Ф. Беляева и др. - М.: 2002. С. 31

ZO‘RAVONLIK QURBONLARIGA PSIXOLOGIK YORDAM BERISH

Eshankulova Irodaxon Avazxanovna
Guliston davlat universiteti tayanch doktaranti
e-mail: irabonu@mail.ru

Anotatsiya: Maqolada zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollarga yordam ko‘rsatish bo‘yicha muhim tavsiyalar hamda takliflar keltirilgan. Zo‘ravonlik inson uchun ham psixologik ham jismoniy jihatdan juda og‘ir travmalardan hisoblanadi. Ayollarga nisbatan sodir etilgan zo‘ravonlik nafaqat ayolning o‘ziga balki, uning yaqinlariga hamda farzandlarining hayotiga ham ta’sir qiladi. Shu sababli zo‘ravonlikka uchragan ayollarga psixologik yordam juda muhim hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: zo‘ravonlik, jabrlanuvchi, najot, zo‘ravon, ota-ona, farzand, stress, affekt, jarohat, depressiya.

Abstract: The article contains important recommendations and suggestions for providing assistance to women who are victims of violence. Violence is one of the most severe traumas for a person, both psychologically and physically. Violence against women affects not only the woman herself, but also the lives of her relatives and children. That is why psychological support for women who have suffered violence is very important.

Key words: violence, victim, rescue, abuser, parent, child, stress, affect, injury, depression.

Yurtimizda ayollarga nisbatan zo‘ravonlik muammosi tobora dolzarb muammoga aylanib bormoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, uy sharoitidagi zo‘ravonliklarda ayollar erkaklarga nisbatan ko‘proq aziyat chekadilar. So‘nggi yillarda ayollar bilan bog‘liq juda ko‘plab mudhish voqealar sodir bo‘lmoqda. Aynan shuning uchun ham davlatimizda yechimi topilishi lozim bo‘lgan muammolar soni ortib bormoqda. Muhtaram prezidentimiz Sh. M. Mirziyoyev tomonidan ayollar sha’ni va qadr-qimmatini yuksaltirish uchun ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan yurtboshimiz tomonidan zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollarga yordam tizimini yaratish, oilaviy-maishiy zo‘ravonlikning oldini olish va uning mudhish oqibatlariga barham berishga qaratilgan Qarori qabul qilindi. Ya’ni oilaviy zo‘ravonlik masalasiga davlat miqiyosida e’tibor qaratildi. Aksincha bo‘lishi mumkin ham emas, chunki muammo allaqachon oila qo‘rg‘oni devorlaridan tashqariga chiqib, globallashib, katta ijtimoiy muammoga aylanib bormoqda. Yurtimizda oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish tizimini takomillashtirish bo‘yicha **8** ta normativ huquqiy hujjat (**2** ta qonun, **1** ta O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori va **5** ta Hukumat qarori) qabul qilindi. Xususan**,** “Og‘ir ijtimoiy ahvolda qolgan xotin-qizlar huquqlari kafolatlarini

ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo‘shimcha va o‘zgartishlar kiritish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni davlat rahbarining 2021-yil 19-maydagi tegishli qarori ijrosi yuzasidan ishlab chiqildi. Qonun bilan O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi, “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi va “Aholini ro‘yxatga olish to‘g‘risida”gi qonunlariga qo‘shimcha va o‘zgartishlar kiritildi. Mohiyatan ushbu qonun 2019-yilda **“Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”**gi qonunning qabul qilish bilan asos solingan me’yoriy huquqiy bazani tubdan takomillashtirishga xizmat qiladi. Ushbu qonun xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilishga jalb etilgan tuzilma va idoralarning vazifalarini aniqlashtirib, ularning o‘zaro muvofiqlashgan faoliyatini takomillashtirishga zamin hozirladi. Unda nazarda tutilgan eng muhim o‘zgarishlardan biri – bu fuqarolar yig‘inlarining vakolatlari kengaytirilishi bo‘ldi. Unga ko‘ra, fuqarolar yig‘inining tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni himoya qilishga doir chora-tadbirlarni belgilashi, shuningdek mazkur faktlar to‘g‘risida tegishli ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish markazlari hamda ichki ishlar organlarini zudlik bilan xabardor qilishi nazarda tutilgan. Bu juda muhim, chunki ayollarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari ko‘proq oilada qayd etiladi, oila esa mahallaning bir qismi. Zo‘ravonlikka qo‘l urgan shaxs va bunday holatlar qayd etilgan oila, hattoki ularning ajdodlari haqida aynan mahalla fuqarolar yig‘inlarida ishonchli ma’lumotlar bo‘ladi. Ba’zida huquq-tartibot organlarining choralaridan ko‘ra mahalla ahlining munosabati zo‘ravon xulqini o‘zgartiruvchi asosiy omil bo‘lishi mumkin. Shu jihatdan tegishli normalarning yangi qonunga kiritilishi ayollarga nisbatan oiladagi zo‘ravonlikni bartaraf etish borasidagi sa’y-harakatlarning ta’sirchanligini oshiradi.

Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik inson huquqlarining eng keng tarqalgan va yashirin buzilishlaridan biridir. Ma’lumki, oiladagi zo‘ravonlik oilaning barbod bo‘lishiga sabab bo‘ladi, uning a'zolariga salbiy ta'sir o‘tkazadi, bolalarda ruhiyat buzilishlarini keltirib chiqaradi va butun jamiyat salomatligini yomonlashtiradi. O‘z oilasida zo‘ravonlikdan aziyat chekkan ayollar bilan psixologik ish olib borishning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud. Avvalo, zo‘ravonlik qurbonlari bilan ishlash niyatida bo‘lgan psixologlar uchun zo‘ravonlik sabablari va u bilan bog‘liq muammolarni tushunish uchun yetarli bilim, ko‘nikma va amalaka talab etiladi. Bugungi jamiyatda jabrlanuvchilarning o‘zlariga nisbatan sodir etilgan zo‘ravonliklarda ma’lum darajada “o‘zlari aybdor”, degan qarashlar keng tarqalgan. Ko‘pincha, jamoatchilik oiladagi zo‘ravonlikka bunday huquqbuzarliklarning og‘irligini hisobga olmagan holda, faqat “shaxsiy” yoki “oilaviy masala” sifatida qaraydi. Shu bilan birga, qarindoshlar ham, rasmiylar ham ayolni ko‘pincha ayblashadi.

Aynan Himoya orderining joriy qilinish oiladagi zo‘ravonlikni oldini olish uchun amaliy mexanizm sifatida xizmat qilmoqda. Raqamlarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, 2020-yilda **14 ming 774 nafar** ayolga himoya orderi berilgan bo‘lsa, 2021-yilning 10 oyida esa **32 ming 154 nafar** ayol bunday orderdan foydalandi va o‘z huquqlarini himoya qildi. Himoya orderidan foydalangan ayollar sonining oshishi muammolar ko‘payganligini anglatmaydi. Aksincha, bu jamiyatimizda ayollar orasida huquqiy madaniyatning oshib borayotgani va joylarda profilaktika inspektorlari samarali faoliyat yuritayotganidan darak beradi.

Zo‘ravonlik qurboniga aylangan o‘zbek ayollarining juda kam qismi tegishli joyga murojaat qilishi, ularning aksariyati qo‘rquv va boshqa sabablar bilan tazyiqlarga toqat qilishga majbur bo‘lishadi. Shunday bo‘lsada, haqiqiy raqamlarga nazar tashlasak bundan ancha yuqoriligini anglash mumkin. So‘nggi yillarda **87 foiz ayol yaqinlaridan jabr ko‘rganligi aniqlangan.** Guruhlarga bo‘linganda: 106 ta jinsiy, 234 ta iqtisodiy, **18 777 ta ruhiy, 13 658 ta jismoniy** zo‘ravonlik hamda 7 174 ta tazyiq holatlari aniqlangan. Eng yomoni, zo‘ravonlik holatlarining 34 330 tasi yoki 87 foizi oilada sodir etilgan.

Demak, bir yilda taxminan 40 mingga yaqin ayol zo‘ravonlik va tazyiqqa uchrab tegishli joylarga murojaat qilishga majbur bo‘lyapti, ularning 87 foizi o‘z yaqin(lar)I jabridan panoh so‘ragan.

Sodir etilayotgan zo‘ravonlik ayollar uchun juda og‘ir psixologik travma hisoblanadi. Zo‘ravonlikdan jabrlangan ayollarning turmush sohasidagi barcha yo‘nalishlarida faoliyatning izdan chiqishi vujudga keladi. Oilada sodir bo‘lgan zo‘ravonlik ayolning emotsional holatiga yomon ta'sir qiladi. Shu bois jabrlangan ayol uchun psixologik yordam juda ham muhim. Zo‘ravonlikka uchragan ayollarga psixologik yordam ko‘rsatish qiyin vazifa hisoblanadi. Chunki zo‘ravonlikka uchragan ayollar og‘ir psixo-emotsional holatda bo‘ladilar, ular uyat, aybdorlik hissini boshdan kechiradilar, ayniqsa ushbu vaziyat oilada sodir etilgan bo‘lsa, bo‘lgan voqeani birovga aytmaslikka harakat qiladilar. Zo‘ravonlik qurbonlarida umidsizlik hissi yuqori bo‘ladi. Ularda stress, ichki noqulaylik, uyqu buzilishi, o‘z joniga qasd qilish kabi fikrlar butun vujudini qamrab oladi. Zo‘ravonlikka uchragan ayollar o‘zlariga nisbatan past baho berishi, jamiyatdagi o‘rnini to‘g‘ri tasavvur qilishlari, zo‘ravonning harakatlarini oqlashi, o‘zini aybdor his qilishi ularning psixologik yordamga muhtojligini ko‘rsatadi. Ayniqsa ayol bolalaik chog‘ida ota-onasining surunkali janjallariga guvoh bo‘lib katta bo‘lgan bo‘lsa, bu kabi holatlarga normal munosabat kabi qarashadi. Xulosa qilib shu aytish kerakki, tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan, joniga qasd qilgan va shunga moyilligi bor ayollar o‘zaro aloqa o‘rnatish va psixologik yordam ko‘rsatish maqsadida 1146 ishonch telefoni yuritayotgani ham davlatimizda ayollarning har qanday sohada psixologik yordam beruvchi tashkilotlar hamda Oila va ayollarni qo‘llab-quvvatlash markazlarining faoliyat yuritishi ularni har tomonlama himoyada ekanliklarini isbotlaydi. Jamiyatimizda ayollarga psixologik maslahatlar, seminar treninglar, o‘quv kurslari tashkil etish orqali ayollarimizni yuqorida keltirilgan holatlarda o‘zlarini yo‘qotib qo‘ymasliklari, o‘zi va yaqinlariga ziyon yetkazmasliklarini oldini olgan bo‘lamiz. Zero ayollarimizsiz jamiyatni tasavvur qilib bo‘lmaydi. Jismonan sog‘lom, ma’nan yetuk ayol barkmol avlodni dunyoga keltiradi va tarbiya qiladi. Farzandlarimiz esa, yurtimizning porloq kelajigidir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini tugatish to‘g ‘risidagi konvensiya 1979.

2. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2018 yil 2 iyuldagi “Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek oilaviy maishiy zo‘rlik ishlatishning oldini olish tizimi takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PK-3827-son qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida” 2019 yil 2 sentyabrdagi qonuni

4. Zo‘ravonlikdan jabrlanganlar huquqlarini himoya qilish va zo‘ravonlikni oldini olish uslubiy qo‘llanma Toshkent-2020 yil

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA ANDROGOGIK KOMPITENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Bazarova Gulnoza Ziyodulla qizi
GulDPI Pedagogika va psixologiya
kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi.
muxamadiyevagulnoza4@gmail.com

Annotatsiya. Respublikamizda so‘nggi yillarda oliy ta’lim tizimini xorijiy tajribalar asosida rivojlantirish, yangi ta’lim dasturlarini ishlab chiqish, masofadan o‘qitish, mustaqil ta’lim olishni kengaytirish, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash hamda moddiy-texnika bazasini takomillashtirishning me’yoriy asoslari yaratildi. Natijada kadrlar tayyorlash va malaka oshirish sifat darajasini oshirish, jahon amaliyoti asosida pedagogik kadrlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish imkoniyatlari kengaytiriladi.

Kalit so‘zlar: kattalar ta’limi, androgogika, kompitensiya, ta’lim , tarbiya,nazariya.

Abstract: In recent years, in our republic, the development of the higher education system based on foreign experiences, the development of new educational programs, the expansion of distance learning, independent education, the use of modern pedagogical and information and

communication technologies, and the material and technical base normative basis of improvement was created. As a result, the possibilities of improving the quality of personnel training and professional development, and improving the pedagogical personnel professional development system based on world practice will be expanded.
Key words: Adult education, androgogy, competence, education, education, theory.

Kattalar ta’limi deganda rasmiy va norasmiy ta’lim jarayonlarining butun majmui tushuniladi. Uning yordamida jamiyat hayotining ijtimoiy, ishlab chiqarish, oilaviy-maishiy qatlamlaridagi o‘quv faoliyatini amaliy ishtirok bilan birga yoki galma-gal olib boruvchi kishilar:

- o‘z qobiliyatlarini rivojlantiradilar,
- bilimlari, ko‘nikmalarini, shaxsiy fazilatlari va ma’naviy qadriyatlarini boyitadilar,
- yangi kasbni egallaydilar yoki malakalarini oshiradilar, yoki ularni jamiyat va shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun yangi yo‘nalishlarda qo‘llaydilar.

So‘nggi yarim asrda kattalar ta’limi umuman ta’lim sohasining rivojlanishida yetakchi rol o‘ynayapti. Uni miqdor va sifat jihatdan rivojlantirish esa butun dunyoda zamonaviy ta’limning asosiy vazifasiga aylandi.

Miqdoriy munosabatda jahonning rivojlangan mamlakatlarida kattalar ta’limi katta yoshdagi aholining 20-80 % ni qamrab oladi. So‘nggi yillarda kattalar ta’limi jamiyatning marginal ijtimoiy guruhi vakillari (ijtimoiy zaif qatlamlar: nafaqaxo‘rlar, ishsizlar, ayollar, nogironlar va b.)ning o‘qishi uchun keng imkoniyatlar yaratayotgani sababli katta yoshda ta’lim oluvchilar soni ortib bormoqda.

Sifat darajasida kattalar ta’limi sohasida ta’limning asosiy konsepsiyalari va turlari shakllanyapti, rivojlanyapti va amalga oshyapti. Bular uzluksiz, erkin (yoki „ochiq”), masofaviy (distansion), shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va b. Kattalar ta’limida ta’limni tashkil etishning turli shakl va metodlari keng qo‘llanyapti. Masalan, davom ettirilgan ta’lim, qayta tiklangan ta’lim, o‘qitishning aralash kurslari, dam olish kunlari o‘qish kurslari va sh.k.

Katta yoshdagi kishilarning turli ehtiyojlarini qondiruvchi fuqarolik, ekologik ta’lim kabi yangi mazmunli dasturlar yaratilyapti va muvaffaqiyatli amalga oshirilyapti.

“Andragogika” tushunchasi 1833yilda ilmiy adabiyotlarda ko‘zga tashlana boshladi. Birinchi bo‘lib nemis pedagog tarixchisi A.Kapp tomonidan qo‘llanilgan.

“Andagogika” grek tilida “andros” - erkak yoki kishi, “agogeyn” - yetaklash ma’nosini bildirgan. Agar so‘zma so‘z tarjima qilinsa, andragogika – “kattalarni yetaklash” ma’nosini bildiradi.

Andragog – bu kattalarni o‘qitish bilan shug‘ullanadigan inson. Katta yoshdagi kishining uzoq hayotiy yo‘lida uning bolaligi va yoshligida egallagan bilim, malaka, ko‘nikma va sifatlari yetarli emas, shuning uchun unga butun umr davomida o‘qish zarur. Lekin inson o‘z hayoti davrida o‘zgaradi, demak u turli yosh davrida turlicha o‘qiydi. Insonning asrlar davomidagi ijtimoiy, ishlab chiqarish, maishiy sohalaridagi turmush tarzi undan butun umr davomida o‘zini o‘qitishga xarakat qilishni talab etmagan. Shuning uchun kattalar ta’limi uzoq vaqt davomida keng rivojlanmagan, demak kattalarni o‘qitish to‘g‘risidagi fanning rivojlanishi uchun jamiyatda kuchli ehtiyoj ham mavjud bo‘lmagan.

Ikkinchi ming yillikning oxirida kattalar ta’limi butun insoniyat rivojlanishining mezoniga aylandi. jamiyat hayotiga jalb qilingan xar bir insonning eng birinchi muammosi uning kompetentlik darajasining jamiyat rivojlanishining sur’atlaridan orqada qolishi bo‘lib qoldi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bo‘lajak pedagog kadrlarni malakasini oshirish masalalari Sh.Q.Mardonov, M.T.Mirsoliyeva, T.L.Hurvaliyevalar Sh.Saidqulov, M.A.Yuldashev; bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensi-yalarni samarali rivojlantirish, L.A.Ibragimova, B.B.Ma’murov, A.A.Xalikov, D.O.Ximmataliyev, Sh.S.Sharipov, O.A Qo‘ysinov; O.Q. Haydarovalar; kattalar ta’limining xususiyatlari, kattalarni ijtimoiy muhitga moslashtirish masalalari bo‘yicha M.T.Mirsoliyeva, B.R.Samatova, D.X. Yulchiyevalar ilmiy izlanishlar olib borgan.

Tadqiqotda qo‘llanilgan metodikaning tavsifi: Tadqiqot ishida mavzuga oid pedagogik, psixologik, metodik adabiyotlar, ilmiy manbalar, o‘quv-me’yoriy hujjatlar, o‘quv reja va dasturlarni qiyosiy o‘rganish va tahlil qilish, kuzatuv, suhbat, test, o‘z-o‘zini baholash so‘rovi, pedagogik tajriba-sinov, tadqiqot natijalarini matematik-statistik qayta ishlash metodlaridan foydalanildi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalarining nazariy ahamiyati bo‘lajak o‘qituvchilarda androgogik kompitentlikni shakllantirish ilmiy-nazariy yonda-shuvlar bilan boyitilgani; Bo‘lajak o‘qituvchilarda androgogik kompitentlikni shakllantirish hamda tadqiqot muammosining ijobiy yechimini ta’minlovchi ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgani bilan belgilanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda androgogik kompitentlikni shakllantirish metodi-kasini umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘qituvchilari, oliy ta’lim tizimi kadrlarn tayyorlashda, o‘qituvchi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimida foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan dabiyotlar

1. O‘zbekiston Resupblikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – T.:, 2020. – 23 sentyabr. – B. 9-10.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori //www. lex.uz

3. 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-son “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarorlari //www. lex.uz

5. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. Samarqand. –2009. – 220 b.

6. Xakimova M.F., Nurumbekova Ya.A., Xidirova M.Q. Umumiy pedagogika va psixologiya. –Toshkent, 2023. – 483 b.

7. Биленко П.Н., Блинов В.И., Дулинов М.В., Есенина Е.Ю., Кондаков А.М., Сергеев И.С. Дидактическая консепция цифрового профессионального образования и обучения. М.: Перо, 2020. – 98 с.

8. Василкова Т.А. Основы андрагогики: учебное пособие / Т.А.Василкова. - М.: КНОРУС, 2011– 256 с.

9. Вербиский А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. пособие. - М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.

TA’LIMNI AXBOROTLASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Mansurova Odinaxon Ulug‘bek qizi
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ta’lim tizimiga axborot texnologiyalarining kirib kelishi bilan ta’lim jarayoning sifat samaradorligida salmoqli o‘zgarishlar kuzatilayotganini ko‘rishimiz mumkin. Ushbu maqolada mamlakatimizda olib borilayotgan ta’lim islohatlari jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llashning mavjud imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, elektron axborot, mediakompetentlik, ZOOM, Google meet, Google disk, Camtasio studio.

Annotation: With the introduction of information technologies into the educational system, we can see significant changes in the quality and efficiency of the educational process. This article discusses the possibilities of using digital technologies in the course of educational reforms in our country.

Keywords: information technology, electronic information, mediacompetence, ZOOM, Google meet, Google disk, Camtasio studio.

Dunyodagi axborotlashgan jamiyat muhiti ta’lim tizimiga kuchli ta’sir etmoqda. Bugungi muntazam amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari, innovatsion jarayonlarning asosiy vazifalardan biri raqamlashtirish jarayoni xususiyatlariga to‘la moslashish hisoblanadi. Xalqaro miqyosda

ijtimoiy institutlarning ta’lim tizimi boshqaruvidagi o‘zaro hamkorligini takomillashtirish dolzarbligi tobora ayon bo‘lib bormoqda. Shuning uchun ham Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonlarini axborotlashtirishning interfaol texnologiyalarini ishlab chiqish, integrativ ta’lim muhitini yaratishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishga alohida e’tibor qaratish dolzarb vazifalar qatoriga kiradi.

Dunyoning hozirgi rivojlanish bosqichi ilmiy axborotlar hajmining mutassil o‘sib borishi bilan tavsiflanadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni[1], 2012 yil 21 martdagi “Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2013 yil 27 iyundagi “O‘zbekiston Respublikasi Milliy axborot-kommunikatsiya tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident qarorlari, [2]

Hukumatning tegishli huquqiy-me’yoriy hujjatlari ijrosini ta’minlash, ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet va multimedia resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish orqali ta’lim-tarbiya jarayoni sifatini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.[3]

Ta’lim muassasasining elektron axborot ta’lim muhitini yaratish sof texnik masala bo‘lib qolmasdan, balki buning uchun muassasaning ilmiy-metodik, tashkiliy va pedagogik imkoniyatlarini tizimli yondashuv asosida ishga solish talab etila di.

Axborot texnologiyalari mikro va makrodunyodagi, murakkab qurilmalar, biologik tizimlardagi hodisa hamda jarayonlarni kompyuter grafikasi va modellashtirishdan foydalanish asosida o‘rgatish, juda katta yoki kichik tezlikda sodir bo‘ladigan fizik, astronomik, kimyoviy, biologik jarayonlarni qulay vaqt o‘lchamida taqdim etish kabi yangi didaktik masalalarni echishga yordam beradi.

Shu bois, ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri – hodisa va jarayonlarni kompyuterda modellashtirishdir. Kompyuter modellari an’anaviy darsning tarkibiga hamohang bo‘lishi va o‘qituvchi uchun kompyuter ekranida, ko‘p effektlarni namoyish etishiga, o‘quvchilarning yangi, noan’anaviy o‘quv faoliyatini tashkil etishga katta yordam beradi. Axborot texnologiyalari vositalari bilan ishlaydigan pedagog quyidagi kompetentsiyaviy talablarga javob berishi kerak:

Mediakompetentlik sifatlarini o‘zida mujassamlashtirgan bo‘lishligi;

Mediakompetentlik (media competence) ta’lim tizimimizdagi nisbatan yangi atama hisoblanib, u media ma’lumotlarni turli ko‘rinishda uzatish va baholash, o‘rganish, yetkaza bilish kabi ma’nolarni o‘z ichiga oladi.

Mediata’lim hozirgi davrda shaxsning ommaviy axborot vositalari orqali rivojlanish jarayonini anglatadi. Professor A.B.Fyodorov zamonaviy olamdagi mediata’limni ommaviy axborot bilan muloqot madaniyatini shakllantirish maqsadida ijodiy, kommunikativ salohiyatlar, tanqidiy tafakkur, mediamatnlarni to‘laqonli idrok etish, talqin qilish, tahlil qilish va baholash mediatexnika yordamida o‘z-o‘zini ifodalashning turli shakllariga o‘qitish maqsadida ommaviy kommunikatsiya(media) vositalari va materiallari yordamida shaxsni rivojlantirish jarayoni sifatida ko‘radi.

- Elektron darsliklar yarata olish va ular bilan erkin faoliyat olib borish ko‘nikmasiga ega bo‘lish;

- ZOOM, Google meet, Google disk, Camtasio studio kabi dasturlarda erkin ishlay olish;

- Masofaviy ta’lim platformasini kreativ yangiliklar bilan boyitib borish va boshqalar.

Dunyo miqyosida koronavirus pandemiyasi barcha sohalar singari ta’lim tizimiga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatdi. Karantin qoidalari ko‘plab an’anaviy ta’lim shakllari va metodlarini samarasiz holatga solib qo‘ydi. Bu vaziyatda quyidagi muammo va kamchiliklar ko‘zga tashlandi:

- Internet aloqasi sifatining notekis taqsimlanganligi;

- AKT moslamalarining ta’lim sub’ektlari barchasida ham yetarli emasligi;

- Ta’lim sub’ektlarida media-axborot qurilmalaridan foydalanish ko‘nikmasi (mediasavodxonlik darajasi)ning pastligi;

- Masofaviy ta’lim shaklida ta’lim sub’ektlari uchun javobgarlikning to‘liq ta’minlanmaganligi kabi bar qator kamchiliklar ko‘zga tashlandi.

Ta’limni axborotlashtirish bo‘yicha kadrlar tayyorlashning umumpedagogik tamoyillarini quyidagicha keltirish mumkin:

- kasbiy yo‘nalishga nisbatan bazaviy tayyorgarlikning invariantligi, uning axborot, kommunikatsiya, umummadaniy jihatlarga yo‘naltirilganligi, axborot-lashgan jamiyat rivojlanishining hozirgi darajasiga mosligi;

- pedagog kadrlarni tayyorlashni ixtisoslashtirish, ya’ni aniq bir fan bo‘yicha axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalari imkoniyatlarini joriy etishga yo‘naltirilganlik;

- pedagog kadrlar tayyorlashning differentsiallashgani, uning shaxsiy afzalligiga, kasbiy ehtiyojiga va talabalarning xususiyatlariga yo‘naltirilganligi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan ta’lim islohatlari jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini ta’lim jarayonida qo‘llash, oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari va yosh tadqiqotchilarining jahon ta’lim resurslari, zamonaviy ilmiy adabiyotlarning elektron manbalardan foydalanish shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish xamda oliy ta’lim muassasalari o‘quv jarayonlarini axborotlashtirish tamoyillari bilan bog‘liq muammolarni o‘rganish bo‘yicha sotsiologik tadqiqotlar olib bormoqda.

Xulosa sifatida OTMlarda samaradorlikni yanada oshirish uchun quyidagi vazifalarni bajarish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

- ta’lim sub’ektlarining mediakompetentligini uzluksiz oshirib borish mexanizmini ishlab chiqish (You tube va boshqa ijtimoiy tarmoqlarda mavjud AKT turli dasturlaridan foydalanish videodarslarini o‘zbek tilida ham ko‘paytirishni davlat darajasida qo‘llab-quvvatlash);

- ta’lim muassasalari uchun zarur zamonaviy texnik jihozlar bilan ta’minlash jarayonini nazoratga olish va amaliy qo‘llab-quvvatlash, chekka hududlarda ham internet aloqasi va texnik jihozlar tizimli faoliyatini yo‘lga qo‘yish;

- barcha ilmiy jurnallar va ishlanmalarni Veb-saytlarga muntazam joylab borish;

- elektron boshqarish tizimlarini faoliyatga keng joriy etish va qog‘ozbozliklarni, vaqtni o‘g‘irlovchi keraksiz hujjatlarni keskin kamaytirish;

- masofaviy ta’lim platformasida, shuningdek barcha ijtimoiy tarmoqlarda ham subektlarning mas’uliyatliligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
3. “O‘zbekiston Respublikasi Milliy axborot-kommunikatsiya tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident qarori
4. Akbarjonovich M.A. (2023). An analytical approach to the elimination of corruption. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(4), 2045-2047.
5. Mansurov A. Development stages of migration from a historical point of view //UzMU xabarlari. – 2024. – T. 1. – №. 1.1. – C. 108-111.
6. Akbarjonovich M. A. et al. The Economy of the Baburian Empire. – 2023.
7. Abdulaziz M. Migratsiyani ijtimoiy zarurat sifatidagi ahamiyati //Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 38-40.
8. Abdulaziz M. Migratsiya tushunchasining tahlili va uning muammoli jihatlari //Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 32-34.
9. Erkinovna T.N. The influence of social communications on the formation of alienation and loneliness. – 2023.
10. Erkinovna T.N. The development of sociology and its role in the life of society //Galaxy international interdisciplinary research journal. – 2022. – т. 10. – №. 11. – с. 1320-1323.
11. Temirova N. Begonalashuv tushunchasi talqini uning sabablari va bartaraf etish zarurati //news of the nuuz. – 2024. – T. 1. – №. 1.10. – c. 162-164.

NIKOH OLDI YETUKLIK MUNOSABATLARI VA UNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK, ETNOPSIXOLOGIK TALQINI

Normamatova Nazira Alijon qizi
Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti
naziranormamatova715@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda oila munosabatlari davlat siyosati darajasidagi masala, oila jamiyatining asosiy bo‘g‘ini ekanligi, nikoh oldi yetuklik munosabatlari yoshlarning shaxsiy, ijtimoiy va etnopsixologik jihatdan tayyor bo‘lishini anglatishi, oila munosabatlarining mustahkam bo‘lish omillari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: nikoh oldi yetuklik, ijtimoiy-psixologik, etnopsixologik, shaxsiy rivojlanish, oila qadriyatlari, nikoh oldi omillari.

Abstract. In our country, attention is paid to family relations at the level of state policy. The family is the main link of society. Premarital maturity refers to the personal, social, and ethnopsychological readiness of young people. Marriage is the strengthening of family relationships.

Key words: premarital maturity, socio-*psychological, ethnopsychological, personal development, family values, premarital factors.*

Har qanday jamiyat taraqqiyotida oilalarning, oilalar mustahkamligining o‘rni beqiyosdir. Oila poydevori yetuk mustahkam bo‘lsa, uning ustida qurilgan imorat ham ko‘rkam bo‘ladi.Nikohga yetuklik tushunchasi ham o‘z navbatida o‘ta murakkab va nisbiy tushunchadir. Chunki odamlar doimo rivojlanib, takomillashib boruvchi mavjudotdir.

Nikohga yetuklik deyilganda oila quruvchi yoshlarning jismoniy, jinsiy, huquqiy, iqtisodiy, axloqiy kabi yetuklik jihatlarini farqlash mumkin. Nikohga yetuklik jarayonida yoshlarda bir qancha o‘zgarishlar yuz berdi.

Nikohga tayyorgarlik shaxsning ma’lum ijtimoiy-psixologik xususiyatlari orqali o‘z aksini topadi.Ijtimoiy-psixologik xususiyatlar shaxsning xulq-atvori, axloqiy tarbiyasiga ta’sir ko‘rsata oladi. Nikoh oldi omillari:

1. Oilaviy hayotga yetukligi.
2. Oila qurish motivlari.
3. Nikohgacha tanishish muddati.
4. Nikoh qurish yoshi.
5. Nikoh qurish shartlari.
6. Oilaviy hayot haqidagi tasavvurlari. [1, 97 b]

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida nikoh yoshi erkaklar va ayollar uchun 18 yosh etib belgilangan.Konstitutsiyaning oilaviy munosabatlar sohasidagi tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Ayollar va erkaklar huquqlarining tengligi
2. Nikohlangan shaxslarning teng huquqligi
3. Onalik va bolalik muhofazasi
4. Nikoh erkinligi
5. Oilani muhofaza qilish [2, 56 b]

Etnopsixologiya, shaxsning etnik madaniyatiga xos xususiyatlar va urf-odatlar ta’sirni o‘rganadi. Nikoh qurish jarayonida milliy qadriyatlarga tayangan holda nikoh quriladi.Har bir xalqning o‘ziga xos urf-odatlari bor. Nikoh jarayonidagi urf-odatlarga oilalar tanishuvi, fotiha to‘yi,to‘y oldi marosimlari, to‘ydan keyingi marosimlari kiradi. Er-xotinlarning millatiga ko‘ra, oila turlari. [4, 97 b]

Bir millatli oilalar va baynalmilal oilalarga Nikoh oldi yetuklik munosabatlari ikki yoshning shakllanishi va rivojlanishiga yordam beradi Ijtimoiy psixologik nuqtai nazardan nikoh oldi

munosabatlari yoshlar orasida o‘zaro ishonch, mas’uliyat, hurmat va hissiy bog‘lanish kabi muhim omillarga asoslanadi. Oila haqida allomalarimiz ham o‘z fikrlarini bildirib o‘tgan.

Abu Nasr Forobiy oilani jamiyatning bir bo‘lagi sifatida ko‘rgan va uni axloqiy-tarbiyaviy asos deb bilgan. Uning fikriga ko‘ra, inson oila muhitida shakillanadi,oila esa jamiyatning kichik modeli sifatida inson qadriyatlarini Farobiy uchun oila – insoning komillikka erishish yo‘lida muhim qadamlardan biridir.

Alisher Navoiy oilani inson hayotining bosh yutug‘i va ma’naviy saodat manbai deb hisoblagan. U o‘z asarlarida oila ahamiyati, er-xotin o‘rtasidagi hurmat, o‘zaro tushunish va sabr qanoat kabi qadriyatlarni targ‘ib qilgan.

Jaloliddin Rumiy oilani ilohiy tuyg‘ular va muhabbat makoni deb bilgan. U oila a’zolari orasidagi sevgi va muhabbatni inson ruhiy komillikka erishishidagi kuch deb biladi. Rumiy oila muhitida paydo bo‘ladigan mehr-muhabbat orqali inson o‘zining ilohiy mohiyatini kashf qilishi mumkinligini ta’kidlaydi.

Konfutsiy oilani jamiyatdagi tartibi va tartiblilikning asosi deb bilgan. Uning fikricha, oila ichidagi munosabatlar, hurmat va mas’uliyat his-tuyg‘ulari jamiyatdagi ahillik va barqarorlikka asos soladi Oilaning yaxshiligi – davlatning yaxshiligidir degan qarash uning falsafasida asosiy o‘rin Nikoh oldi yetuklik munosabatlari yoshlar orasida ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, ijtimoiy-psixologik va etnopsixologik omillar bilan murakkab tarizda bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi. Toshkent, 2016
2. Shoumarov G‘.B., Haydarov I.O. Oila psixologiyasi. –T., 2018
3. Mamatqulova L. Nikoh va oila psixologiyasi. -T., 2016
4. Ergashev T. Etnopsixologiya asoslari. –Toshkent, 2019
5. Bekmurodova S. Oila psixologiyasi. –T., 2016

O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK FAOLIYATIDA FASILITATOR YONDASHUVINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Sabrina Xamidova
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotasiya: Ushbu tezisda o‘qituvchining fatsilitatorlik mahorati va uning asosiy vazifalari, sifatli ta’lim va samarali natijalarga erishishda fatsilitatsiyaning roli, fatsilitatsiya talabalarda o‘quv-bilish faoliyati, mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish garovi ekanligi atroflicha yoritilgan.

Kalit so‘zlar: fasilitator, professor-o‘qituvchi, faoliyat, samara, ta’lim jarayoni, fasilitatsiya, pedagog, lektor, tyutor, edvayzer.

Abstract: In this article, the analysis of the concept of facilitator is detailed, and the requirements for it are very complex and diverse. For this reason, there are currently efforts to use the concept of a teacher in parallel with the concept of a facilitator, and even instead of it, to increase the social activity of students.

Key words: facilitator, professor-teachers, activity, effect, educational process, facilitation, pedagogue, lecturer, tutor, advisor.

Manbalarga tayanib fatsilitator tushunchasini kengroq tahlil qilib o‘tadigan bo‘lsak, bu tushuncha klassik psixolog Karl Rodjers tomonidan fanga kiritilgan. Inglizcha so‘z “facilitate” – “engillatmoq, hamkorlik qilmoq” degan ma’nolarni anglatadi. Demak, o‘qituvchining asosiy vazifasi engillatish va shu bilan bir vaqtda o‘quv-biluv faoliyatini stimullashtirish, ya’ni guruhda zarur intellektual va hissiy muhitni, psixologik qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratish bo‘lib hisoblanadi.

Ta’lim jarayonini „fatsilitatsiyalash“ tushunchasiga olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ularning fikricha, ta’lim jarayonini ***fatsilitatsiyalash***, bu:

- terapevtik va psixologik ko‘rsatmalar orqali ish olib borish (G.T. Barett);
- talabalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish orqali ish olib borish (F. Emer);
- talabalar orasida o‘zaro ijobiy shaxsiy munosabatlarni shakllantirish orqali ish olib borish (R. Shmak);
- sinegretik (yangicha alternativ) va akmeologik (psixofiziologik) yondoshuvlar orqali ish olib borish (R.S. Dinmuxametov);
- psixologik, integrativ va individual ish olib borish, demakdir (I.V. Jijina).

Qanday uslub bo‘lishidan qat’iy nazar ta’lim jarayonini fatsilitatsiyalash K.Rodjers fikricha: “bu bizning yashashni o‘rganishimiz va talabalarni unga o‘rgatishdan iboratdir”. XX asr va undan oldingi davrlarda kerakli bilimlarni “talabalarga etkazish” ta’limda asosiy maqsadlardan biri bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi davrda bu o‘z o‘rnini kerakli bilimlarni “talabalar o‘zlari izlab topib olishiga” bo‘shatib bergandir. Bu ayniqsa repetitorlik ta’limida yaqqol ko‘zga tashlanadi. [5]

Hozirgi fatsilitistik talablar juda murakkab va turli tumandir. Shu sababli hozirda talabalar ijtimoiy faolligini oshirishda o‘qituvchi tushunchasini fatsilitist tushunchasi bilan parallel va hatto uning o‘rnida ishlatishga bo‘lgan intilishlar ko‘zga tashlanadi. Unda o‘qituvchidan quyidagilar talab qilinadi:

- talabalar bilan samimiy va haqqoniy insoniy munosabatlarni o‘rnatish;
- talabalar bilan munosabatda “yuqorida turuvchi boshliq” munosabatidan voz kechish;
- talabalarning ichki imkoniyatlariga ishonish, ularni ochiq tasdiqlash va rag‘batlantirish;
- talabani u o‘ylaganidek tushunishga harakat qilish va uning ichki dunyosiga kira olish;
- talaba shaxsiga tegib ketadigan baho berishdan saqlanish.

Fatsilitatsiya o‘ziga xos bir jarayondir. Uning o‘ziga xosligi shundaki fatsilitatsiya ma’lum bir darajada psixoterapevtika ishlariga o‘xshab ketadi. Chunki bunda talaba o‘zining ichidagi bor imkoniyatlarini erkin namoyon qiladi. Shu sababli ham aksariyat hollarda bu sohada talabalar bilan ishlashda aniq maqsadga yo‘naltirilgan psixoterapevtik amaliyotlardan keng qo‘llaniladi. Bunda asosan quyidagilar bajarilishiga e’tibor qilinadi:

- talabani bor boricha qanday bo‘lsa shunday qabul qilish;
- talabani har tomonlama tushunishga harakat qilish;
- talabadagi ichki intilishlar va unga yarasha bo‘lgan imkoniyatlarni aniqlab olish;
- talaba imkoniyatlarini ma’lum bir darajada amalga oshishiga ko‘maklashish;
- talabadagi ikkilanish, qo‘rqish, hayiqish va begonasirash kabi hislar ta’sirini minimal darajaga olib kelish;
- talabaga ochiq xolisona munosabatda bo‘lish;
- talabaning shaxs sifatida o‘zini to‘laqonli xis etishiga imkon yaratish.

Keyingi tushuncha – “tyutor”, ingliz tilidan tarjima qilganda “ustoz, tarbiyachi, repititor” degan ma’noni bildiradi. Zamonaviy pedagogikada tyutor – bu o‘qituvchi-maslahatchi, koordinator demakdir. Uning maqsadi – talabaning, unga qulay bo‘lgan tartibda, dars davomida, bilim va malakalarni maksimal darajada mustaqil o‘rganishiga asoslangan ta’lim muhitini yaratish. Shu bilan birga o‘qituvchi talabalarga o‘quv materialidan, internetdan, o‘zlarining amaliy tajribalaridan samarali foydalanishlari uchun yordam beradi. Shu tariqa bilimlar talabalarning faolligi, ularning faoliyati va amaliyoti orqali egallanadi. Tyutorning koordinatsiyalovchi ishi muammoni qo‘yish, maqsad va vazifalarni belgilash, uni amalga oshirish uchun harakat dasturini tayyorlash, ish natijalarini tahlil qilishga qaratiladi. Tyutor mustaqil ish jarayonida talabalarga maslahat beradi, ularni qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bilan bir qatorda u shunday samarali ijodiy muhitni yaratadiki, unda talabaning har qanday fikri va g‘oyasini tanqid qilish, o‘z nuqtai nazari va tadqiqot strategiyasini o‘tkazishga yo‘l qo‘yilmaydi. Tyutor eshita oladi va talaba fikrlaridagi muhim o‘rinlarni ajratib ko‘rsata oladi. O‘qituvchi talabalarni ma’lumotli axborotlar, yo‘naltiruvchi savollar, maslahatlar bilan yo‘naltiradiki, bunda uning tashkilotchilik roli ta’limiy rolidan ustunlik qiladi. [3,4]

Tyutor tomonidan koordinatsiyalashtirilgan o‘quv-biluv faoliyati talabalarda quyidagi sifatlarni shakllantirishga yordam beradi: tashabbuskorlik, ochiqlik, kuzatuvchanlik, ijodiy va intellektual faollik, nostandart qaror qabul qila olish qobiliyati, tanqidiy tafakkur, kattalarning tajribasini qadrlash va diqqat bilan munosabatda bo‘lish, optimizm, tolerantlik.

E’tibor bergan bo‘lsangiz, tyutorning bajaradigan ishi fatsilitatorniki bilan o‘xshash. Faqat bir jihati bilan farq qiladi: fatsilitatorlikda ijobiy, stimullashtiruvchi o‘quv jarayoni muhitini yaratishga urg‘u beriladi, tyutorlikda esa tashkiliy-koordinatsiyalovchi holatlarga e’tibor qaratiladi. O‘qituvchining yuqorida aytib o‘tilgan rollari talabada qo‘rquv uyg‘otmaydi, uning qadr-qimmatini pasaytirmaydi, aksincha, unda erkinlik va mas’uliyatlilikni tarbiyalaydi, yuqori darajada onglilik, jasurlik kabi fazilatlarni shakllantiradiki, bu bizning jamiyatimizda juda muhim sanaladi.

Demak, talabalar ijtimoiy faolligini takomillashtirish jarayonining metodik ta’minoti uzluksiz ta’lim tizimida yuqori pog‘onani ifoda etib, innovatsion jarayon sifatida jamiyatning pedagog xodimlar kasbiy kompetentliligiga qo‘yadigan talablari va ularning shaxsiy ehtiyojlarini ta’minlash, motivlarini chuqurlashtirish, individual xususiyatlarini e’tiborga olish, kasbiy faoliyatlariga qulay sharoitlar paydo qilishni nazarda tutadi. muhit yaratish, pirovard natijada ta’lim sifati va samaradorligiga erishishni ta’minlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Anarmatovna, Y.N. (2023). Coaching Skills Improvement System for Future Educator Psychologists. *American Journal of Science on Integration and Human Development (2993-2750)*, *1*(10), 82-87.

2. Nurumbekova Y. (2023). Faol kuzatish empatiya, refleksiya, identifikatsiya – kouchingning samarali vositalari sifatida. *Interpretation and researches*, *2*(1).

3. Nurumbekova Y. (2023). The types and main principles of coaching. *Science and innovation*, *2*(B2), 243-247.

4. Anarmatovna, N.Y., Ummatkulovna, X. Z. (2022). Improving the system of spiritual and moral-spiritual training of future teachers. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1832-1838.

5. Nurumbekova Y. (2020). Improving the system of spiritual and moral-spiritual training of future teachers. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, *24*(9), 411-418.

6. Нурумбекова Я.А. (2012). Основные прициpы профессиональной деятельности воспитателя. *Педагогические науки*, (3), 107-108.

ZAMONAVIY TA’LIMDA FASILITATOR XUSUSIYATLARI

Xamidova Sabrina Abduvahobovna
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotasiya: Fasilitatsiya jarayonida jamoaning uyg‘un va samarali ishlashi, yangi narsalarni yaratish yoki nazariy ilmiy ma’lumotlarni o‘zlashtirish, keyinchalik amaliy qo‘llanilishini topish uchun izlanishlar olib boriladi. Jamoaviy ish va jamoaviy o‘zaro ta’sir o‘qituvchining maxsus harakatlari orqali tashkil etiladi. Fasilitatsiya aynan shu harakatlarni osonlashtirish jarayonini aks ettiradi. Unda ustuvorlik pozitsiyasini yetakchi o‘rin egallaydi. Ta’lim sohasida bu joy o‘qituvchiga tegishli. Uning vazifasi o‘zini hokim sifatida ko‘rsatish emas, balki neytral pozitsiyani egallash va talabalarni to‘g‘ri va rivojlanish yo‘nalishiga yo‘llashdir.

Kalit so‘zlar: kredit, pedagog, lektor, tyutor, edvayzer, fasilitator, professor- o‘qituvchilar, faoliyat, samara, ta’lim jarayoni, fasilitatsiya.

Abstract: In the process of facilitation, research is carried out in order to achieve harmonious and effective team work, to create new things or to acquire theoretical scientific information, and then to find its practical application. Team work and team interaction are organized through special actions of the teacher. Facilitation refers to the process of making these actions easier. The leader takes the priority position in it. In the field of education, this place

belongs to the teacher. His task is not to show himself as a governor, but to take a neutral position and guide students in the right direction and development.

Key words: credit, pedagogue, lecturer, tutor, advisor, facilitator, professor-teachers, activity, effect, educational process, facilitation.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida sifat o‘zgarishlari ro‘y bermoqdaki, buning zaruriy sharti o‘qituvchining o‘quv jarayonidagi rolini o‘zgartirishdir. O‘qitishning o‘zini axborotni uzatish sifatida emas, balki mazmunli o‘quv jarayonlarini osonlashtirish sifatida tashkil etish zarurati mavjud. Shu boiz, ta’lim jarayonida fasilitatsiya va fasilitator tushunchalari keng qo‘llanilmoqda.

Kredit-modul tizimida akademik faoliyat turlari. Kredit ta’lim tizimini joriy etishning yangi sharoitlarida professor-o‘qituvchilarning roli ham sezilarli darajada o‘zgaradi.

Kredit ta’lim tizimida o‘qituvchi (pedagog) o‘zining vazifasiga ko‘ra ta’lim jarayonining quyidagi sub’yektlari sifatida faoliyat olib borishi mumkinligi qayd etib kursatilgan: lector, tyutor, edvayzer, fasilitator, maxsus komissiya a’zosi.

Lektor sifatida yuqori akademik professorlar yoki dotsentlar safidan malakali o‘qituvchilar tayinlanadi. Shu tariqa ular ma’ruza darslarini yuqori ilmiy-uslubiy darajada tashkil etadi va olib borishadi.

Ma’ruzalar akademik potoklarga, ya’ni mutaxassisligi yaqin bo‘lgan bir nechta guruhlarga o‘qitiladi. Auditoriyadagi talabalar soni lektorning malakasidan va auditoriyaning texnik imkoniyatlaridan kelib chiqib belgilanadi.

Professor va dotsentlar o‘zlarining ilmiy saviyasi, ilmiy izlanish yo‘nalishlari va pedagogik mahoratidan kelib chiqib bir mutaxassislik ichida bir nechta fanlaridan ma’ruza o‘qishlari mumkinligi aytib o‘tilgan.

Oliy o‘quv yurtining Ilmiy kengashi qaroriga ko‘ra ma’ruza o‘qish huquqi ilmiy darajasiz, lekin eng tajribali va yuqori malakali o‘qituvchilarga ham beriladi.

Lektor, tyutor, edvayzer va boshqa sub’yektlarning vazifalari. Lektor o‘zining har bir ma’ruza mashg‘uloti bo‘yicha o‘qituvchi rahbarligisiz amalga oshiriladigan talabaning mustaqil ta’limiga (TMT) ga 0,5-1 soat oralig‘ida vaqt ajratishi maqsadga muvofiq ekanligi belgilab qo‘yilgan.

Tyutor – fan o‘qituvchisi sifatida amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarini olib boradi, maslahat beradi, O‘RTMI ni tashkil qiladi va amalga oshiradi, kurs ishlariga rahbarlik qiladi, amaliyotlarni tashkil qiladi.

Tyutorning amalga oshirish vazifasi har bir talabaning fanni o‘rganishini nazorat qiladi, shaxsiy topshiriqlarni bajarishini va amaliy mashg‘ulotlardagi faoliyatini baholaydi va zarur bo‘lsa ularga amaliy yordam ko‘rsatadi. Shuningdek, tyutor talabaning aniq bir fanni o‘rganishdagi faoliyatini umumiy tahlil qilishi mumkin.

Tyutorlar quyidagi sifatlarni o‘zlarida to‘la mujassam etgan bo‘lishlari zarur:

- o‘qituvchilik: amaliy mashg‘ulotlarni yuqori talablar darajasida olib borish, talabalarga kasbiy o‘zini anglashda yordam berish, fanning o‘quv-uslubiy materiallaridan to‘g‘ri va samarali foydalanishlarini ta’minlash;
- maslahatchilik: talabalarning bilish jarayonlarini muvofiqlashtirish, guruhli maslahat va muloqot darslarini tashkil etish va olib borish, fanning turli masalalari bo‘yicha talabalarga yakka tartibda maslahatlar berish;
- menejerlik: talabalar guruhlarini yig‘ish va to‘la shakllantirish, guruhli mashg‘ulotlarni boshqarish, talabalarning fanni o‘zlashtirishini nazorat qilish.

Edvayzer talabalarni oliy o‘quv yurtining o‘ziga xos jihatlari, ishchi o‘quv rejasi mazmuni, diplom olish uchun qo‘yiladigan talablar, tanlangan yo‘nalishning imkoniyatlari bilan tanishtiradi va talabalarning moyilligi, imkoniyatlari, qiziqishlari va maqsadlariga muvofiq shaxsiy o‘quv trayektoriyalarini tanlashda birlamchi zaruriy yordamchi sanaladi.

Edvayzer qayd qilish tadbirlarida faol ishtirok etadi. Har bir edvayzerga RO tomonidan ma’lum miqdorda talabalar biriktirib beriladi. Talabalar biriktirilgandan so‘ng edvayzer ular bilan shaxsiy rejimda ishlashga o‘tadi.

Edvayzer tashkiliy-uslubiy ishlarda ishtirok etadi hamda o‘quv fanlarni tanlash va ularga yozilish bo‘yicha maslahatlar beradi, yo‘nalishning tanlov fanlari kataloglari va ishchi o‘quv dasturlari bilan tanishtirib boradi.

O‘quv yili davomida edvayzer fakultet dekani tomonidan tasdiqlanadigan maslahat jadvallariga muvofiq ishlaydi. Talabalarning shoshilinch akademik muammolarini hal qilish maqsadida edvayzer ish jadvalidan tashqari shaxsiy uchrashuvlarni ham belgilashi mumkin.

Fasilitator – (ingliz tilida facilitator, lotincha facilis – yengil, qulay) – guruhlardagi faoliyat natijasini samarali baholash, muammoning ilmiy yechimini topishga yo‘naltirish, guruhdagi kommunikatsiyani rivojlantirish kabi vazifalarni bajaradi va to‘la amalga oshiradi.

Moderator – qabul qilingan qoidalarga amal qilishni nazorat qiladi, tinglovchilarning mustaqil fikrlash va ishlash qobiliyatlarni rivojlantirish, bilish faoliyatini faollashtirishga yordam beradi. Ma’lumotni, seminarni, treninglar va davra suhbatlarini boshqaradi, fikrlarni umumlashtiradi va xulosalarni to‘plashga xarakat kiladi.

Supervayzer – quyidagi to‘rt vazifani amalga oshiradi: o‘qituvchi sifatida o‘rgatadi, fasilitatorlik, maslahatchi, ekspert vazifani bajaradi.

Bizning ta’limda ushbu faoliyatlarning hammasi professor- o‘qituvchilar tomonidan amalga oshiriladi. O‘qituvchilik faoliyatini bunday turlarga ajratish bu faoliyat turining samarasini va sifatini mukammal darajada oshirishga olib keladi.

Fasilitatsiya nima, uning zaminida qanday ma’no yashiringan?

Fasilitatsiya – bu shunday boshqaruv tizimini yaratish va pedagogik jarayonni tashkil etishni o‘z ichiga olgan maxsus boshqaruv uslubi bo‘lib, unda boshqaruv direktiv xususiyatga ega, o‘zini o‘zi boshqarish tizimining o‘zini o‘zi tashkil etish doirasidan tashqariga chiqmaydi. Sodda qilib aytganda, fasilitatsiya ham jarayon, ham harakat usuli, shuningdek, yuqori sifatli va samarali guruhlarning o‘zaro ta’sirini amalga oshirish, guruh hamkorligi va qo‘shma faoliyatni tashkil etish vositasidir.

Oliy ta’lim tizimida fasilitatsiyani talabaga ijobiy ta’sir ko‘rsatishni ta’minlaydigan, xonada qulay muhit yaratish maqsadida, талабаларнинг o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchini oshirish, mustaqil ishlash faoliyatiga bo‘lgan ehtiyojini rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash yo‘lidagi rivojlantiruvchi ta’lim usuli sifatida tushunish kerak.

O‘qituvchi-fasilitator – faoliyati ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv doirasida amalga oshiriladigan va ochiqlik, талабаларнинг his-tuyg‘ulari, ichki kechinmalari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga, faoliyati va harakatlariga empatik qarovchi, ularning muvaffaqiyatlari va xizmatlarini rag‘batlantiruvchi, ishonchli munosabati bilan ajralib turadigan o‘qituvchi.

Fasilitator o‘quv jarayonidagi maxsus vosita hisoblanadi. Ta’lim muassasasi va umuman ta’lim tizimining rivojlanishi samaradorligi fasilitatorning malakasi va kasbiy mahoratiga bog‘liq. Unga psixologik o‘zaro ta’sir qilish ko‘nikmalari va samarali muloqotni ta’minlash texnologiyalari o‘rgatiladi.

Pedagog-fasilitatorning faoliyati o‘quvchilarning tashabbuskorligi va mustaqilligini rivojlantirishga foydali ta’sir ko‘rsatadigan, kommunikativ o‘zaro munosabat ko‘nikmalarini shakllantiradigan va o‘quv jarayonida tengdoshlar o‘rtasidagi muloqot uchun qulay muhit yaratishga yordam beradigan shunday ta’lim muhitini yaratishga qaratilgan muassasa. Bu holda o‘quv jarayoni erkinlik va sog‘liqni saqlashni tejaydigan usullar va texnologiyalardan foydalanish bilan tavsiflanadi.

Fasilitator quyidagi ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak:

1. O‘quv mashg‘ulotida muhokamani to‘g‘ri yo‘nalishga yo‘naltirish va qurish.
2. Jamoaviy qarorlarning xilma-xilligidan eng maqbul va to‘g‘ri, shuningdek, muayyan vaziyatda samaralini tanlash.
3. Xavfli qarorlar qabul qila olish va ular uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish.
4. Talabalarning turli guruhlari, muammoli va qiyin bolalar bilan muloqot qilish.

5. Turli formatdagi suhbatlar, dialoglar, munozaralar qura olish va ularda osongina harakatlana olish.

6. Tarbiyaviy ta’sirning turli uslub va vositalarini qo‘llash, ularni samarali birlashtirish.

7. Jamiyat taraqqiyotining yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga, ta’lim sohasidagi siyosiy o‘nalishlarga moslashish oson.

8. Ta'lim muammolari va vazifalarini hal qilish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish.

9. Stressli vaziyatlarni enging, his-tuyg‘ularingizni boshqaring.

10. Talabalar bilan ochiq muloqot.

11. Shaxsiy rivojlanishni rag‘batlantirish va ularning fazilatlarini, qobiliyatlarini o‘zgartirish, ko‘nikmalarni rivojlantirish istagi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Anarmatovna, Y.N. (2023). Coaching Skills Improvement System for Future Educator Psychologists. *American Journal of Science on Integration and Human Development (2993-2750)*, *1*(10), 82-87.

2. Nurumbekova Y. (2023). Faol kuzatish empatiya, refleksiya, identifikatsiya – kouchingning samarali vositalari sifatida. *Interpretation and researches*, *2*(1).

3. Nurumbekova Y. (2023). The types and main principles of coaching. *Science and innovation*, *2*(B2), 243-247.

4. Anarmatovna, N.Y., Ummatkulovna, X. Z. (2022). Improving the system of spiritual and moral-spiritual training of future teachers. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1832-1838.

5. Nurumbekova Y. (2020). Improving the system of spiritual and moral-spiritual training of future teachers. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, *24*(9), 411-418.

6. Нурумбекова Я.А. (2012). Основные прициры профессиональной деятельности воспитателя. *Педагогические науки*, (3), 107-108.

TALABA YOSHLARDA VIRTUAL QARAMLIKNI OLDINI OLISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

Azimova Rushana Zokirjonovna
Guliston davlat pedagogika insituti o‘qituvchisi
e-mail: rushana0242@mail.ru

Anatatsiya. Ushbu tezisda talaba yoshlarni virtual qaramlikdan saqlash va uning paydo bo‘lishini oldini olish, ta'lim muhitida kompyuter bilan ishlashga oqilona yondashish usullari keltirib o‘tilgan. Virtual qaramlikning psixologik va jismoniy belgilari, o‘smirlar o‘rtasida kompyuterga qaramlikni tashxislash, uning oldini olish va korreksiya yo‘llarini aniqlash uchun o‘qituvchilar, psixologlar, ota-onalar tomonidan kuzatilishi va tekshirilishi mumkin bo‘lgan asosiy ko‘rsatmalar tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: kompyuterga qaramlik, virtual qaramlik, profilaktika tizimi, talabalar, sog‘liq, ijtimoiy tarmoqlar, o‘yinga qaramlik, AKT.

Abstract. This thesis outlines methods for preventing and protecting students from virtual addiction and approaches to rational use of computers in the educational environment. The psychological and physical signs of virtual addiction, how to diagnose computer addiction among adolescents, and strategies for prevention and correction are discussed. The thesis also provides key indicators that can be monitored and checked by teachers, psychologists, and parents to identify and address this issue.

Keywords: computer addiction, virtual addiction, prevention system, students, health, social networks, gaming addiction, ICT.

Texnologik jadal rivojlanish fonida, ayniqsa raqamli texnologiyalar sohasida, jumladan, tarmoq yaratishda, Internet Internetga qaramlik xulq-atvorini oshirishning keskin muammosiga

aylandi. Raqamli inqilob, elektron qurilmalarning tez o‘sishi bilan biz muloqot qilish, o‘rganish va ko‘ngil ochish usullarini, shuningdek, jamiyatda o‘zini tutish uslubimizni o‘zgartirdi. Bugungi kunda Internetning asosiy foydalanuvchilari, ko‘plab sotsiologik so‘rovlarga ko‘ra, 18 yoshdan 24 yoshgacha bo‘lgan yoshlardir, ularning aksariyati talabalardir.Shu boisdan talabalarda virtual qaramlikni oldini olish,bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.[1,25-36]

Internetga qaramlik "texnologiyaga qaramlik" deb nomlanuvchi kengroq muammoning bir qismidir. Bu kundalik hayot bilan bog‘liq holda Internetdan foydalanishda muvozanatni saqlash yoki nazorat qilishning iloji yo‘qligini anglatadi. Shu munosabat bilan, Internetdan foydalanuvchilarning ongi va xatti-harakatlariga ta'sirini muhokama qilish xorijiy va mahalliy adabiyotlarda davom etmoqda. Odamlar va Internet o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning eng faol tadqiqotlari faqat o‘tgan asrning 90-yillarida boshlangan. Internetga qaramlik fenomenini o‘rgangan birinchi tadqiqotchilar amerikalik olimlar, klinik psixolog Kimberli Yang va psixiatr Ivan Goldberg edi. 1996 yilda Torontoda bo‘lib o‘tgan Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi konferentsiyasida doktor Kimberli Yang Internetga qaramlik muammosi bo‘yicha birinchi ma'ruzasini taqdim etdi. Yosh Internetga qaram bo‘lib qolgan odamlarning 600 dan ortiq holatlarini o‘rganib chiqdi. Majburiy xulq-atvor munosabatlarda, oilada birdamlikda, ish unumdorligida va maktabda ishlashda muammolarga olib keldi. [2,98-101]

Zamonaviy odamlar Internetga texnologiya sifatida emas, balki o‘ziga xos "yashash joyi" sifatida qarashadi. Ular bir vaqtning o‘zida ikkita dunyoda yashaydilar: haqiqiy va raqamli, virtual.Virtual muloqot va muloqot uchun yangi dasturlarning ishlab chiqilishi yoshlar orasida foydalanuvchilar sonini ko‘paytirmoqda. Internetga qaramlik haqida birinchi ma'lumot 80-yillarda amerikalik psixiatrlarning tadqiqotlarida paydo bo‘lgan. 1994 yilda Goldberg "Internetga qaramlik buzilishi" atamasini taklif qildi, bu o‘zini o‘zi boshqarishni yo‘qotish va virtual hayotga chekinish holatini tavsiflaydi.

Ushbu xatti-harakatlar turli xil tadqiqotlarda muhokama qilingan, jumladan "Internetga qaramlik" (Bai, Lin va Chen, 2001), "patologik Internetdan foydala-nish" (Davis 2001) va "Internetga qaramlik" (Vadi al-Dawasir, 2001). A.E.Voiskunskiy virtual qaramlik turining shaxsiy mezonlarini ishlab chiqdi. V.D. Mendelevich internetga qaram bo‘lgan shaxslar turlarining tasnifini aniqladi. V.A. Loskutova rus tilidagi internet foydalanuvchilarining madaniy xususiyatlarini o‘rgangan. A.E. Jichkina, A. Yu., N. A. Kuznetsova, E. A. Petrova, I. V. Chudova Internetga qaram bo‘lgan foydalanuvchilarning shaxsiy xususiyatlarini o‘rganishni taqdim etdilar rivojlanishda aniqlash zarurati hisoblanadi. [4,45-53]

Ko‘pgina tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Internetdan foydalanuvchilarning asosiy guruhi talabalar auditoriyasini ifodalovchi 18 yoshdan 24 yoshgacha bo‘lgan yoshlardir. Doimiy ravishda o‘sib borayotgan Internet faoliyati va texnologiyalari yoshlarni o‘ziga jalb qiladi, bu esa Internetdan ortiqcha foydalanishga va "Virtual qaramlik" deb nomlanuvchi noto‘g‘ri Internet munosabatlariga olib keladi.

Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, kompyuterga qaram kishilarning moslashuv-chanligi past,ular uyatchan, bu shaxsning kommunikativ sohasida o‘zini namoyon qiladi. Shunga qaramay, Internetga qaram bo‘lganlar orasida ijtimoiy muloqotga bo‘lgan ehtiyoj ancha yuqori, ammo bu ehtiyoj real muloqotni virtual muloqotga almashtirish orqali amalga oshiriladi. Internetga qaramlik xulq-atvori xavfi, albatta,talabalarning hissiy foni va ijtimoiy intellektning pasayishi bilan bog‘liq bo‘lib, qo‘zg‘aluvchanlik, o‘z-o‘zini nazorat qilishning pasayishi, tashvish va umumiy tashvish o‘z-o‘zidan shubha va hissiy beqarorlikni keltirib chiqaradi. Muloqotdagi qiyinchiliklar yoshlar orasida yolg‘izlik xavfini oshiradi. Tashvish kuchaygan yoshlarda, bu doimiy stressga olib keladi, bu esa ularni virtual haqiqatga cho‘mish istagini uyg‘otadi. Internetga qaram bo‘lgan talabalar o‘zlarini past baholaydilar va shuning uchun haqiqatda muvaffaqiyatga erisha olmaydilar. Ular o‘z oldilariga erishish qiyin bo‘lgan maqsadlarni qo‘ymaydilar, faqat kundalik muammolarni hal qilish bilan cheklanadilar. A.V Grishina, nuqtai nazaridan yuqori tashvish, Internetga qaramlikning sababi va oqibatlari deb hisoblanadi. [5,29-37]

Xulosa qilib aytganda, N.V. Chudova tomonidan turli mahalliy va xorijiy tadqiqotlar natijalari, Internetga qaram bo‘lgan shaxsiy xususiyatlarning quyidagi ro‘yxatini beradi:

- jismoniy "men"ni qabul qilishda qiyinchiliklar;
- to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqot qilishda qiyinchiliklar;
- intellektlanishga moyillik;
- yolg‘izlik hissi va o‘zaro tushunishning yo‘qligi (ehtimol qarama-qarshi jins bilan muloqot qilishda qiyinchiliklar bilan bog‘liq);
- past tajovuzkorlik;
- hissiy zo‘riqish va negativizmga moyillik – hech bo‘lmaganda bir umidsiz ehtiyojning mavjudligi; o‘z-o‘zini hurmat qilish past;

Muammolardan qochish tendentsiyasi va mas'uliyat M.I.Drepa, Internetga qaram bo‘lganlar quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

- shaxsiyatning kommunikativ va hissiy-irodaviy sohasidagi o‘zgarishlar;
- yuqori darajadagi tashvish, depressiya – tajovuzkorlik va dushmanlikning namoyon bo‘lishi – o‘z-o‘zidan shubhalanish, ziddiyat va yolg‘izlik bilan namoyon bo‘ladigan irodaning yetishmasligi;
- aloqa sherigi bilan ijtimoiy tarmoqda turli mavzularni osongina muhokama qilish imkonini beradi. Bunga aloqaning yozishmalar va ovozsiz ma'lumotlar almashinuvi orqali amalga oshirilishi yordam beradi. [7,12-21]

Yoshlar o‘zlarining shaxsiy fikrlarini ifoda etishning faqat (yozma ravishda) bunday usuliga odatlanib qolishadi, lekin, bu keyinchalik yigit o‘z fikrini bildirishdan, suhbatdoshlarini ko‘rishdan va eshitishdan qo‘rqishni boshlashiga olib kelishi mumkin. Kontaktsiz muloqotning bu oqibati omma oldida nutq so‘zlashda, imtihonlarga javob berishda, muhim qarorlar qabul qilishda jamoaviy ishlarni muhokama qilishda, Internetdan haddan tashqari foydalanishga ishtiyoqli bo‘lgan talabalarda ko‘pincha o‘quv jarayonida muammolar paydo bo‘ladi. O‘quv topshiriqlariga tayyorgarlik ko‘rayotganda, talabalar o‘rganishga mutlaqo aloqasi bo‘lmagan narsalar bilan chalg‘ishadi. Bu talabaning o‘zi bajarayotgan ishiga umuman aloqasi bo‘lmagan saytlarga kira boshlaganida ifodalanadi.

Bundan tashqari, ko‘pincha odam ijtimoiy tarmoqdagi yozishmalar bilan chalg‘iy boshlaydi va shu bilan o‘quv jarayonidan butunlay chiqib ketadi. Uning yagona qiziqishi Internet deb ataladigan o‘yin-kulgidir. Ammo asosiy muammo shundaki, u boshlanganda uning rivojlanishida to‘xtaydi. Uni Internetdan boshqa hech narsa qiziqtirmaydi. Talaba endi internetda o‘tkazgan vaqtini nazorat qila olmaydi, shuning uchun u o‘qishga, ko‘pincha uxlashga ham yetarlicha vaqt topolmaydi. Dam olish uchun zarur bo‘lgan uyqu yetishmasligi tufayli charchoq boshlanadi va to‘planadi, bu ko‘pincha stress va asabiy buzilishlarga olib keladi. Ko‘plab tayyor insholar, hisobotlar, kurs ishlari va boshqa materiallar, albatta, ta'limning hozirgi bosqichi talabalar hayotini osonlashtirdi. Ammo shu bilan birga, intellektning rivojlanishiga katta zarar yetkazildi, ma'lumotni izlash zarurati yo‘qoldi, shuningdek, bilimlarni mustaqil ravishda qayta ishlash va tizimlashtirish zarurati yo‘qoldi.

Tadqiqotlar Internetga qaramlikni yangi paydo bo‘lgan va ko‘pincha tan olinmaydigan klinik kasallik sifatida aniqladi. Bu foydalanuvchining Internetdan foydalanishni nazorat qilish qobiliyatiga ta'sir qiladi, bu esa munosabatlarda, kasbiy va ijtimoiy sohalarda muammolarga olib kelishi mumkin. Internetga qaramlik muammosi ommaviy axborot vositalarida tez-tez tilga olinadi, ammo uning yangiligi tufayli u yetarlicha o‘rganilmagan, uni faqat taxminlar nuqtai nazaridan muhokama qilish mumkin. Yangi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, Kimberli Yang tomonidan taklif qilingan Internetga qaramlik diagnostikasi so‘rovi (IADQ) dastlabki skrining vositasi sifatida ishlatilgan, uning asosida Internetga qaramlik xatti-harakatlarining asosiy xususiyatlari aniqlangan. Bular: Internetda o‘tkazgan eng qisqa vaqt ichida ham chalg‘ishni istamaslik; atrofidagi odamlarga yolg‘on gapirishga tayyorlik, uy ishlarini, o‘quv jarayonini yoki Internetda ish vazifalarini bajarishni unutish – bunday turmush tarzini tanqid qilishni mutlaqo istamaslik oilaning doimiy buzilishiga, yaqin do‘stlar doirasini yo‘qotishga tayyorlik; Internetga to‘liq singib ketish - o‘z sog‘lig‘iga beparvolik va beparvo munosabat, tunda Internetda sayr qilish tufayli uyqu va dam olish davomiyligini qisqartirish kabilardir.

Talabalar o‘rtasida internetga qaramlikni oldini olish bo‘yicha tavsiyalar:

1) Psixodiagnostika va korreksiya choralarini kompleks va tizimli qo‘llash, shuningdek, shaxsiy muammolar bilan tashkil etilgan va maqsadli psixologik ish uchun sharoit yaratish, universitet talabalari orasida Internetga qaramlikning samarali oldini olishga hissa qo‘shadi.

2) Talabalar o‘rtasida internetga qaramlikning oldini olish axborot-diagnostika, axborot-ma’rifiy va shakllantirish faoliyati sohasidagi o‘qituvchilar, psixologlar va boshqa mutaxassislarning sa’y-harakatlarini birlashtirishni nazarda tutadi.

3) Virtual qaramlik xavfini kamaytirish bo‘yicha profilaktika choralarini ishlab chiqishda gender omilini hisobga olish kerak. Yosh erkaklarda haddan tashqari internetga qaramlikka moyil bo‘lgan odamlarni o‘z vaqtida aniqlash uchun monitoringdan foydalanish tavsiya etiladi, bunda psixodiagnostik va korreksion choralar chastotasi 2 baravar ko‘paytirilishi kerak

4) Talabalar orasida virtual qaramlikning oldini olishda asosiysi chora-tadbirlar uning rivojlanishi uchun xavf omillari (shaxsiy muammolar va ijtimoiy muhit va ta'lim jarayonining noqulay omillari) bilan kurashishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, sa'y-harakatlarni shaxsiy anomaliyalar va xarakter aksentuatsiyalarning oldini olishga qaratish kerak.Shuning uchun talabalarning ushbu guruhida hissiyotlarni o‘z-o‘zini tartibga solish va empatiyani rivojlantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan psixologik tadbirlarni (rolli o‘yinlar, og‘zaki bo‘lmagan guruh usullari, dam olish usullari) o‘tkazish maqsadga muvofiqdir.

Talabalar orasida internetdan haddan tashqari foydalanish oqibatlari haqida imkon qadar ko‘proq ma'lumot tarqatish hamda virtual olamdan o‘z vaqtida va oqilona foydalanish madaniyatini shakllantirish uchun korreksion ishlarni amalga oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev B. (2019). Pedagogik psixologiya: Talaba yoshlarda virtual qaramlikning psixologik ta'siri. Tashkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

2. Jalilova L. (2020). Yoshlar va axborot texnologiyalari: Pedagogik va psixologik yondashuvlar. Tashkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

3. Toshmuhammadov D. (2021). Virtual qaramlik va uning yoshlar psixologiyasiga ta'siri. Tashkent: Yoshlar ishlari agentligi.

4. Samatova F. (2018). Internetda vaqt o‘tkazish va uning ta'lim jarayoniga ta'siri. "Pedagogika va psixologiya" jurnali, 5-son, 45–53-betlar.

5. Mirzayeva G. (2022). Talaba yoshlarda axborot texnologiyalari orqali psixologik sog‘liqni saqlash. "Ta'lim tizimi va psixologiya" jurnali, 4-son, 29–37-betlar.

6. Mahmudov A. (2020). Yoshlar orasida virtual qaramlikni oldini olish: Pedagogik yondashuvlar. Tashkent: "Innovatsion pedagogika" nashriyoti.

7. Khudoyberdiyeva M. (2021). Pedagogik psixologiya: O‘qituvchilar va talaba yoshlarda virtual qaramlikka qarshi kurashish metodikasi. "O‘zbekiston pedagogik ilmi" jurnali, 3-son, 12–21-betlar.

TALABALARDA IJTIMOIY USTANOVKALAR SHAKILANISHINING IJTIMOYI-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Bekbolaev Javlonbek Jumanazar o‘g‘li
Guliston davlat universiteti doktoranti
E-mail:javlonbekbekbolayev@gmail.com

Аннотация: В Послании Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиеева Олий Мажлису мы ставим перед собой такую великую цель, как создание в нашей стране фундамента третьего Возрождения, для чего необходимо создать среду и условия, которые будут воспитывать новых Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Улуғбек, Навоий и Бабуров. При этом, прежде всего, основными столпами нашей национальной идеи должны служить развитие образования и воспитания, решение проблем здорового образа жизни, развитие науки и инноваций.

Ключевые слова: социальная добродетель,способности, социальные навыки, социальная ситуация

Abstract: In the address of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Supreme Assembly, we set ourselves the great goal of establishing the foundation of the third renaissance in our country, for which we need to create environments and conditions that will educate the New Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulugьbek, Navoiy and Babur. In this, first of all, the development of education and upbringing, the decision-making of a healthy lifestyle, the development of Science and innovation should serve as the main pillars of our national idea.

Key words: **Key words:** social virtue, ability, social skills, social situation

Hozirgi kunda terroristik guruh a’zolari o‘zlarining qabih rejalarini amalga oshirish yo‘lida yoshlarning ongini zaharlashda ularning ijtimoiy ustanovkalaridan foydalanayotganligini hisobga olsak, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ham bu muammoning chuqur o‘rganilishi lozimligi ayon bo‘ladi.

Tadqiqotimiz talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish va o‘zgartirish muammosini o‘rganishda nafaqat ijtimoiy tasir hodisasini ko‘rib chiqishga, balki shaxsning xatti-harakatlariga tasir qilishning samarali mexanizmlarini aniqlashga yordam beradi.Shu sababdan biz tadqiqotimiz “Talabalarda ijtimoiy ustanovkalar shakillanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari” mavzusida oldik.

Ush bu maqola mavzusiga oid chet el olimlarining ishlarini tahlil qilib chiqdik. «Ijtimoiy ustanovka» tushunchasini fanga birinchi marotaba amerikalik sotsiologlar U. Tomas va F. Znanetskiylarning asarlarida keltirilgan deb qaraladi.

G.Ollportning ijtimoiy ustanovklar shaxsning harakatga tayyorgarlik jarayoni sifatida qarab, u xulq-atvorni keltirib chiqaruvchi yakunlangan manba ekanligini e’tirof etadi va bunday ta’rif, ijtimoiy psixologiyada shaxsning yo‘nalishini o‘rganish uchun juda muhimdir.

M. Smit ijtimoiy ustanovkalar bo‘yicha qilgan ishlari diqqatga sazovordir u ishlab chiqan attityudning uch komponentli strukturasi psixologiya sohasida ijtimoiy ustanovkalarga bo‘lgan qiziqishni oshirib yangicha qarashlarga asos bo‘ldi.

Rus psixologlardan D.N. Uznadze esa ustanovka va ijtimoiy ustanovkalarni (attityud) bir-biridan farqlash bo‘yicha bir qancha ilmiy izlanishlar olib borga.

G.M.Andreyevning ilmiy ishlarida attityud tushunchasiga to‘rt ilmiy yo‘nalishni belgilash asosida yanada oydinlik kiritilgan.

V.A. Yadov tadqiqotlarida ustanovka ma’lum vaziyatlar bilan bog‘liq «o‘z-o‘zini idora qilish» mezoni sifatida o‘rganiladi va bu o‘z navbatida, ijtimoiy psixologiya fanining taraqqiyotiga «ijtimoiy faoliyat ierarxiyasi», degan yangi tushunchaning olib kirilishiga sabab bo‘ladi.

Ijtimoiy munosabat (attitude) deganda subektning tayyorligi, moyilligi, uning fikrlari va his-tuygulariga muvofiq, ijtimoiy obektni hisobga olgan holda tashkil etilgan bo‘lib, bu uning faoliyati ushbu obektga nisbatan barqaror, maqsadli xususiyatini taminlaydi.

Ushbu kontseptsiya individni ijtimoiy tizimga kiritishning eng muhim psixologik mexanizmlaridan birini belgilaydi, attitude bir vaqtning o‘zida shaxsning psixologik tuzilishining elementi va ijtimoiy tuzilishning elementi sifatida ishlaydi.

Attitude-bu kognitsiyalar *(bilimlar), affektiv reaktsiyalar (his-tuygular), va oldingi xatti-*harakatlarga asoslangan, o‘z navbatida kognitiv jarayonlarga, affektiv reaktsiyalarga, niyatlarning shakllanishiga va kelajakdagi xatti-harakatlarga tasir ko‘rsatishga qodir bo‘lgan malum bir baholashga barqaror moyillik. Shunday qilib, attitude o‘z tarkibiga uchta komponentni o‘z ichiga oladi:

- *ijtimoiy munosabatning xulq-atvor* komponenti nafaqat to‘gridan-to‘gri xatti-harakatlar(bazi haqiqiy, allaqachon amalga oshirilgan harakatlar), balki niyatlar bilan ham ifodalanadi. Xulq-atvor niyatlari turli xil umidlar, intilishlar, rejalar, harakatlar rejalarini o‘z ichiga olishi mumkin –inson faqat qilmoqchi bo‘lgan hamma narsa;
- *kognitiv* tarkibiy qism, shu jumladan tarafkashlik, goyalar, fikrlar, yani. ijtimoiy obektni bilish natijasida hosil bo‘lgan barcha kognitsiyalar;

• *affektiv* reaktsiyalar – bu munosabat obekti bilan bogliq bo‘lgan turli xil his-tuygular, his-tuygular va tajribalar.

Ijtimoiy ustanovkaning o‘zi ro‘yxatdagi barcha tarkibiy qismlarni o‘z ichiga olgan umumiy baholash (baholash reaktsiyasi) vazifasini bajaradi.

Bugungi kunga kelib, *Ijtimoiy ustanovkalar – xatti* – harakatlar yoki *xatti-harakatlar-Ijtimoiy ustanovkalarni* aniqlaydimi, degan savol ochiq qolmoqda. Uzoq vaqt davomida attitudlar xulq-atvorni belgilaydi deb ishonishgan. Biroq, tajribalar shuni ko‘rsatdiki, bunday emas. Masalan, soglom turmush tarziga umumiy munosabat, odam yugurish, jismoniy mashqlar qilish, parhezga rioya qilish va h. k.

L. Raytsmanning "yuvish oqimi" nazariyasi attitude va xatti-harakatlarning mumkin bo‘lgan nomuvofiqligini tushuntirishi mumkin. U ijtimoiy munosabat va xulq-atvor o‘rtasidagi bogliqlik turli omillar bilan buzilgan ("xiralashgan" bo‘lishi mumkin) deb taxmin qildi.

Birinchidan, yaxlit obektga Ijtimoiy ustanovka ushbu obektni tashkil etuvchi qismga Ijtimoiy ustanovka bilan mos kelmasligi mumkin. Masalan, umuman televizion reklamaga salbiy munosabat umuman ijobiy Ijtimoiy ustanovka mavjud emas degani emas, bazi bir aniq, sevimli reklama roliklari va boshqalar.

Ikkinchidan, shuni yodda tutish kerakki, xatti-harakatlar nafaqat munosabat bilan, balki ular ajralib chiqadigan vaziyat bilan ham belgilanadi.

Uchinchidan, xatti-harakatni bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan bir nechta attitudlar belgilashi mumkin.

To‘rtinchidan, attitude va xulq-atvorning nomuvofiqligi inson ijtimoiy obektga nisbatan o‘z pozitsiyasini noto‘gri yoki noto‘gri ifoda etganidan kelib chiqishi mumkin.

Tahlil va natijalar. 1. Talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakillantirishning asosiy psixologik omillari (ishontirish, taklif qilish va motivatsiyaning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari tasirida namoyon bo‘ladi), ustanovka omili (ijtimoiy o‘ziga xoslik, ijtimoiy yordam va ijtimoiy-psixologik mexanizmlari tasirida namoyon bo‘ladi) va faoliyat omili (ijtimoiy-psixologik mexanizmlar tasirida namoyon bo‘ladi). muvofiqlik, yuqtirish va taqlid qilish).

2. Talabalarda ijtimoiy ustanovkalar shakilanishiga ijtimoiy-psixologik omillarning quyidagi tasiri aniqlandi: ijtimoiy o‘ziga xoslik, ijtimoiy yordam va ijtimoiy-psixologik mexanizmlari

3. Ijtimoiy ustanovkalarning ishlab chiqilgan tasnifi O‘zbekistonda zamonaviy yoshlar ijtimoiy ustanovkalarining asosiy turlarini, ular tomonidan ilgari surilgan fuqarolik pozitsiyasining yonalishiga, harakatlarning rasmiylashtirilga darajasiga va ularning faoliyat doirasiga qarab o‘z ichiga oladi, bu esa ijtimoiy ustanovka qaysi turlarida ishtirok etishi mumkinligini bashorat qilishga imkon beradi.

Yoshlar ijtimoiy faolligini rivojlantirish muammolari bo‘yicha olib borilgan turli sohalardagi tadqiqotlar mazmunini o‘rganish asosida quyidagicha xulosalarga keldik:

1. O‘quvchi-yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishning mazmunini asoslash, uning metodikasini ishlab chiqish pedagogika fani va amaliyoti oldidagi muhim vazifa hisoblanadi.

2. O‘quvchi-yoshlar ijtimoiy faolligini oshirish shaxs umumiy kamolotini hamda jamiyat ijtimoiy taraqqiyotini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi, bugungi kunga qadar yaxlit pedagogik jarayon sifatida tadqiq etilmaganligi ta’kidlanadi.

3. O‘quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolligi ularning ijtimoiy ustanovkalar jarayonidagi ishtirokiga bog‘liq bo‘lib, shaxsning ijtimoiy borliqqa munosabatini belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqillikni qo‘lga kiritgan dastlabki kunlardayoq mamlakat aholisi, shu jumladan, yoshlar o‘rtasida mustaqillik g‘oyalarini targ‘ib etish, ularda istiqlolni mustahkamlashga yo‘naltirilgan ijtimoiy faollikni qaror toptirish vazifasi kun tartibiga qo‘yildi. Bu boradagi vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishda ta’lim-tarbiya jarayonining roli katta.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Norbosheva. Bolalar psixologiyasi. Toshkent -2002. 31-32 betlar

2. Buribaevich M. K., Yuldashev S. E., Ugli S. L. B. Psychology of Modern Leadership as an Important Phenomenon of Effective Management //International Journal of Early Childhood Special Education. – 2022. – T. 14. – №. 1.

3. Boynazar S. L., Ulugbek M. Ursachen Der Entstehung Von Psychischen Krisen // "Online-conferences" platform. – 2021. – S. 514-516.

4. Boynazar S. L., Ulugbek M. Ursachen Der Entstehung Von Psychischen Krisen // "Onlineconferences" platform. – 2021. – S. 514-516.

4. Shovxiyev L., Sharafitdinov A. Psixologiyada tush korish tilsimlari //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: echimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – S. 485-488.

5. Ibragimovna, Tuxtasinova Munira, et al. "Educators are one of the

creators of the new renaissance (progress in international reading literacy study)" *Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976-9595)* 3.4 (2023).

6. Tuxtasinova, Munira Ibragimovna, and Nazokatxon Iqboljon qizi Qurbonova. "Uchinchi renesans sari ildam qadamlar bilan (PIRLS xalqaro baholash dasturining ikkinchi davriyligiga tayyorgarlik)." E*ducational Research in Universal Sciences* 2.1 SPECIAL (2023): 401-403.

7. Ibragimovna, Tukhtasinova Munira, and Sadirova Dilnoza Murodovna. "Improving the mechanisms of using International Assessment Programs (based on the Pirls International Assessment Program)." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 125-131.

OLIY TA’LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA KREATIV TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Ayakulov Ulug‘bek Abdug‘afforvich
Toshkent davlat pedagogika universiteti
stajyor-tadqiqotchisi
ayakulovulugbek@gmail

Annotatsiya: Ushbu tezisda oliy ta’lim tizimini raqamlashtirish, ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiq etish vazifalari, talabalarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga ijodiy munosabatni shakllantirish, ichki va jahon ta’lim resurslaridan foydalana olish qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni kreativ fikrlashga o‘rgatish vosita va omillari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta'lim tizimini raqamlashtirish, axborot madaniyati, raqamli savodxonlik, raqamli kompetensiya, AKT ko‘nikmalari, texnologik ko‘nikmalar, IT ko‘nikmalari, 21-asr malakalari, raqamli ko‘nikmalar, boshqarish tamoiyllari, innovatsion texnologiyalar.

Abstract: In this thesis, the tasks of digitalization of the higher education system, the application of information and communication technologies to the educational process, the formation of a creative attitude to information and communication technologies in students, the development of the ability to use domestic and global educational resources, the means of teaching them to think creatively and factors are highlighted.

Key words: digitization of the educational system, information culture, digital literacy, digital competence, ICT skills, technological skills, IT skills, 21st century skills, digital skills, management principles, innovative technologies.

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalariga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiq etish ko‘lami kengayishi tufayli uzluksiz ta’lim tizimida: talabalarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish orqali qaror qabul qilish uchun kerakli ma’lumotlarni to‘pish, raqamli qurilmalar bilan ishlash, ommaviy axborot vositalarini tanqidiy-tahliliy o‘rgana olishi, zamonaviy raqamli aloqa vositalaridan foydalanishi hamda yangi ishlab chiqilayotgan innovatsion texnologiyalarga ijobiy munosabatni shakllantirish bo‘yicha bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, talabalar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning umumiy darajasini oshirish maqsadida oliy ta’lim muassasalarining asosiy o‘quv dasturlariga doimiy o‘zgartirishlar kiritib borilishi, elektron ta’lim resurslarini yangi avlodlarini ishlab chiqish va takomillashtirish, axborot texnologiyalariga doir bilimlar berish usul va vositalarini takomillashtirish hamda elektron ta’lim muhitida talabalarning axborot texnologiyalariga doir ijodiy qobiliyati, kreativ fikrlashi,

ichki va jahon ta’lim resurslaridan foydalana olish qobiliyatini rivojlantirish, ta’lim samaradorligini yaxshilash bo‘yicha xorijiy tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Jamiyatning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari, kompyuter texnologiya-larini rivojlantirish, globallashuv va axborotlashtirish jarayoni barcha sohalarga, shu jumladan ta’limga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatmay qo‘lmadi. Deyarli barcha kelajakdagi ta’lim va ish o‘rinlari ma’lum darajadagi tez o‘zgaruvchan raqamli malaka va ko‘nikmalarni talab qiladi. Raqamli kompetentlik raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq ko‘nikmalarni tavsiflovchi yangi tushunchalardan biridir. So‘nggi yillarda raqamli ko‘nikma va malakalarni tavsiflash uchun “AKT ko‘nikmalari”, “texnologik ko‘nikmalar”, “IT ko‘nikmalari”, “21-asr malakalari”, “axborot madaniyati”, “raqamli savodxonlik va raqamli ko‘nikmalar” kabi bir qancha atamalar qo‘llanilmoqda. Ushbu atamalar ko‘p xollarda “raqamli kompetensiya” va “raqamli savodxonlik” kabi bir-birining o‘rnida ishlatiladi.

Raqamli savodxonlik (digital fluency) – raqamli texnologiyalar va internet resurslaridan xavfsiz, samarali foydalanish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning mavjudligidir. Sodda qilib aytganda, bu atama insonning raqamli muhitda vazifalarni samarali bajarish qobiliyatini anglatadi. “Raqamli” elektron ko‘rinishdagi turli qurilmalar (kompyuter, planshet yoki telefon) orqali taqdim etilgan ma’lumotlarni anglatsa, “savodxonlik” multimediali kontentni o‘qish va sharhlash, raqamli manipulyatsiya orqali ma’lumotlar va tasvirlarni ko‘paytirish, raqamli muhitdan olingan yangi bilimlarni baholash va qo‘llash qobiliyatini o‘z ichiga oladi [5].

Ta’lim sifatini oshirish, fan va texnologiyaning eng so‘nggi yutuqlarini amaliyotga joriy etish asosida ijodkor, kasb-hunarli, ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan, tashabbuskor va tadbirkor, o’z javobgarligini his etadigan yoshlarni tayyorlash kabi muhim vazifalarni amalga oshirish nazarda tutiladi. Bu o’z navbatida ta’lim jarayonida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etadi. Ularni qo‘llash, avvalo, pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirishni talab etadi.

Pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o‘quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir inson o‘z kasbiy tayyorgarligini, maxoratini kuchaytirish imkoniyati yaratiladi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar butun dunyo mamlakatlarida mavjud soha va tarmoqlarning qiyofasi va tuzilishini o‘zgartilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida: ta’lim tizimini to‘liq raqamlashtirish, oliy ta’limda o‘quv jarayonini kredit-modul tizimiga o‘tkazish, ilm-fan yutuqlarining elektron platformasi, mahalliy va xorijiy ilmiy ishlanmalar bazasini shakllantirish, xorijiy hamkorlar bilan birgalikda “1 million dasturchi” loyihasini amalga oshirish hamda ta’limning barcha bosqichlarida xalqaro andozalarga to‘liq javob beradigan axborot texnologiyalari joriy etish kabi asosiy masalalarga to‘xtalib o‘tildi [1].

Shuningdek, respublikamiz hududlarida “Raqamli texnologiyalar o‘quv markaz”lari tashkil etilmoqda. Shunday markazlardan biri 2019-yil 7-noyabr kuni Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi tomonidan Samarqand viloyati Kattaqo‘rg‘on shahrida foydalanishga topshirildi. Dastlabki bir yil davomida ushbu raqamli texnologiyalar markazi 1800 nafardan ortiq Kattaqo‘rg‘onlik yoshlarni robototexnika, kibersport, elektron tijorat sohasida innovatsion tadbirkorlik, dasturiy ta’minot va raqamli texnologiyalar bo‘yicha bilim, ko‘nikmalarini oshirishga xizmat qiladi [2].

Endilikda ta’lim olish uchun xorijiy davlatlarning nufuzli oliy ta’lim muassasalariga borish, chekka qishloq joylarida maktablar qurish, pedagogikkadrlarni jalb qilish, katta hajmdagi o‘quv darsliklarini nashr qilish kabilar muammo bo‘lmay qoldi. Chunki yuqoridagi masalalarning yechimi sifatida raqamli texnologiyalar butun dunyodagi ta’lim va boshqa sohalarga oid bilim va ko‘nikmalarni barcha uchun istalgan joyda, istalgan vaqtda va istalgan yo‘l bilan foydalanish imkonini bermoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasiga tayanadigan bo‘lsak, jumladan AQShda “Raqamli kelajak” dasturi ishlab chiqildi, bu dasturga muvofiq bilim olish va ta’lim berishni

butunlay o‘zgartirish nazarda tutilgan. AQSh tadqiqotchilari xususiy o‘qituvchi singari samarali bo‘ladigan kompyuterlashtirilgan ta’lim dasturini yaratish ustida ish olib bordilar.

Tadqiqotchilar izlanishlar natijasida “Raqamli o‘qituvchi” dasturini hayotga tadbiq etdilar. Dasturning dastlabki natijalariga ko‘ra, axborot texnologiyalari bo‘yicha mutaxassis bo‘lib yetishish uchun ketadigan vaqtni bir necha yildan bir necha oyga qisqartirish mumkinligini ko‘rsatdi [3].

Raqamli texnologiyalar (shaxsiy kompyuter, planshet, proektor, multimediya vositalari, elektron adabiyotlar va boshqalar) ta’lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Buning uchun elektron darsliklarni bilim olish jarayonini qiziqarli, yengil, esda qolarli va sog‘liq uchun zararsiz qilishga yo‘naltirish lozim. Elektron darsliklar bir vaqtning o‘zida ham matn, ham audiotushuntirish, ham videorolik, ham 3D- animatsiyasi kabi elementlarni o‘zida mujassamlashtira oladi. Bunday darsliklar ayniqsa, fizika, kimyo, tibbiyot kabi sohalarda ta’lim olayotganlar uchun juda qulay. Qachonki, raqamli texnologiyalar ta’lim olishning bir elementiga aylansa, ta’lim oluvchilar o‘qish jarayoniga katta qiziqish bilan kirishadilar. Raqamli darsliklar vizual, multiformatli va interaktiv bo‘lgani sababli, mutaxassislar fikricha, tahsil oluvchilar axborotlarning 80% ni eslab qoladilar [4].

Pedagog muammoli masalalarni va butun bir muammoni hal etish uchun axborotni saralaydi. So‘ngra, muammoli vaziyatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqani mukammal o‘ylab ko‘rib, diqqat e’tiborni ana shu aloqalarga alohida jalb qilishi zarur. Ushbu mashg‘ulotga pedagogni tayyorlashning navbatdagi bosqichi muammoli vaziyatlarni shakllantirish uchun kerak bo‘lgan ko‘rgazmali qurollarni tanlashdan iborat.

Bugungi kun ta’lim oluvchidan faol harakat qilishni, mustaqil qaror qabul qilishni, hayotning o‘zgarayotgan sharoitlariga tez moslashishni talab qiladi. Buning uchun, ta’lim oluvchi:

• zarur bilimlarni mustaqil egallash va amaliyotda qo‘llash;

• muammolarni yechishga qaratilgan qarashlarni taklif qilish, yangi muammolarni aniqlash va yechish;

• erkin va mustaqil fikrlash;

• kreativ g‘oyalar yaratish qobiliyatiga ega bo‘lish;

• o‘zining intellektual salohiyati rivojlantirish ustida mustaqil ishlash kabi ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishi lozim.

Ushbu sifatlarga ega ta’lim oluvchilarni tayyorlashda faqat ta’lim mazmuni emas, balki muammoli o‘qitish texnologiyalari ham muhim o‘rin egallaydi. Chunki, bu jarayonda pedagog ham, ta’lim oluvchi ham o‘zining intellektual, jismoniy, ma’naviy imkoniyatlarini o’quv va amaliy muammolarni yechish uchun doim sinovdan o‘tkazadi hamda zarur sifatlarni shakllantirishga olib keladi.

Chunki, ular materialni yuqori intellektuallik darajalarida o‘zlashtirilishini ta’minlaydi. Har bir topshiriq faqat bir tushuncha yoki qonun-qoidani o’zlashtirilganligini tekshirishi hamda ixcham, tushunarli tarzda bayon qilinishi lozim. Aks holda, bu talaba uchun qo‘shimcha qiyinchilik tug‘diradi va o‘quv motivlarini susaytiradi. Topshiriqlar og‘zaki savoljavob, yozma va test shakllarida tuzilishi mumkin. Bir maqsadga turli shakllardagi topshiriqlar tuzish ham samarali bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020 yil 24 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T., 2020 yil 24 yanvar

2. Gulnora Ismoilova. Malika Parpieva. “Characteristics of Effective Use of Scientific and Technical Innovations in the field of Information Technologies” 2021 Mejdunarodnaya konferensiya po informatike i kommunikasionnim texnologiyam (ICISCT). Characteristics of Effective Use of Scientific and Technical Innovations in the field of Information Technologies

3. Parpieva Malika Muxamadjonovna. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda innovatsiyalarning roli”. Davlat statistika qo‘mitasi huzuridagi Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar institutining “O‘zbekiston statistika axborotnomasi” ilmiy elektron jurnali. 2022 yil, 3-son. https://statmirror.uz/en /yangisoni

4. Parpieva, Malika Muxamadjonovna. “Ta’lim tizimi sifatini oshirishda innovatsion faoliyat”. Akademicheskie issledovaniya v oblasti pedagogicheskix nauk 2.1 (2021): 491-503. 2021 - cyberleninka.ru ta’lim tizimi sifatini oshirishda innovatsion faoliyat academic research in educational sciences volume 2 | ISSUE 1 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723

5. Atamuratov Rasuljon Kadirjonovich. Oliy ta’lim muassasalari talabalarida raqamli kompetensiyani rivojlantirish. Oliy ta’limni raqamlashtirish sharoitida innovatsion o‘qitish texnologiyalarini qo‘llash masalalari (ict edu 2023)

OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Normamatova Nazira Alijon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
naziranormamatova715@gmail.com

Аннотация: В данном тезисе раскрывается цифровизация системы высшего образования, организация данного процесса на основе инновационных технологии, пути устранение возникших проблем, обновление образова-тельного процесса, возможности организация занятий на основе современных технологии и повышении эффективности образования.

Ключевые слова: цифровизация, инновационные технологии, дистан-ционное образование, кибербезопасность, образовательные платформы, интерактивные образовательные материалы, цифровые системы управления, образовательные ресурсы, инновационные образовательные методики, искусственный интеллект.

Abstract: In this article, the digitization of the higher education system, the use of innovative technologies, the problems that arise in the digitization of the higher education system and their elimination, the renewal of the educational process, the organization of classes based on modern technologies, departing from the traditional method, and increasing the effectiveness of education and existing problems and shortcomings in preparing students for modern needs, and opinions about their elimination were expressed and analyzed.

Key words: digitization, innovative technologies, distance education, cyber security, educational platforms, interactive educational materials, digital management systems, educational resources, innovative educational metho-dologies, artificial intelligence .

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim va fan sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh negizida yosh-avlodni, ya’ni bo‘lajak kadrlarni kompetentli qilib tarbiyalash eng birinchi masala sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8-oktyabrda qabul qilgan O‘zbekiston Respublikasida Oliy ta’lim tizimining 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonida milliy ta’lim tizimini yangi natijaga erishishga yo‘naltirish, “universal bilimlar, ko‘nikmalar, malakalarning yangi tizimi, shuningdek, ta’lim oluvchilarning mustaqil faoliyat va shaxsiy mas’uliyat tajribasi, ya’ni zamonaviy asosiy kompetensiyalar” sifatida xizmat qilishi keltirib o‘tilgan.

Bugungi kunda rivojlanib borayotgan zamonimizda hamma sohada raqamli texnologiyalardan foyadalanib kelinmoqda. Ayniqsa ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega chunki buning natijasida pedagoglar va o‘quvchi, talabalarga ancha qulaylik yaratiladi hamda ta’lim samaradorligiga olib keladi. Ta’lim tizimidagi zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq bo‘layotgan o‘zgarishlar nafaqat ilmiy bilimlarning rivojlanishiga, balki ta’limda pedagogik va psixologik bilimlarning takomillashishiga ham tez ta’sir ko‘rsatmoqda.

Ta’lim jarayoni – boshqaruvning murakkab va o‘ziga xos turi hisoblanadi, bu esa kibernetik tadqiqot predmeti bo‘lib, uni to‘g‘ri olib borish, o‘qitish va tarbiyalashning psixologik-pedagogik nazariyalariga tayanishni o‘z ichiga oladi. Shu o‘rinda pedagogik texnologiyalar tushunchasiga

ham qisqacha to‘xtalib o‘tmoqchiman. Chunki sifatli ta’lim albatta pedagog tomonidan pedagogik mahoratni talab qiladi va albatta shu o‘rinda pedagog pedagogik texnologiyalardan, raqamli innovatsion texnologiyalardan habardor bo‘lishi va uni ta’lim jarayoniga qo‘llay olishi kerak. Pedagogik texnologiya – bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo‘naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat jarayonining mazmunidir.

Ta'lim tizimida raqamlashtirish – bu ta'lim jarayonlarini, boshqaruvni va ta'lim resurslarini raqamli texnologiyalar yordamida samarali boshqarish va rivojlantirish jarayonidir. Bu tushuncha quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- raqamli o‘quv materiallari o‘qitish va o‘rganish jarayonida elektron kitoblar, videodarslar, onlayn kurslar va boshqa raqamli resurslar keng qo‘llaniladi. Bu talabalar uchun o‘qish jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qiladi.

- masofaviy ta'lim raqamlashtirish orqali masofaviy ta'lim imkoniyatlari oshadi. Talabalar o‘z vaqtida va joyida ta'lim olishlari mumkin, bu esa o‘qitishning moslashuvchanligini ta'minlaydi.

- o‘qitish metodologiyalarini yangilash innovatsion texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt va o‘yinlar, o‘qitish metodlarini yangilashga yordam beradi. Bu talabalarni yanada faol ishtirok etishga va o‘qish jarayonida motivatsiyani oshirishga olib keladi.

- boshqaruv tizimlari ta'lim muassasalarida raqamli boshqaruv tizimlari (masalan, o‘qituvchi va talabalar uchun platformalar) o‘qitish jarayonini, kirish va natijalarni monitoring qilish imkonini beradi.

- ma'lumotlarni tahlil qilish raqamli tizimlar yordamida to‘plangan ma'lumotlar (masalan, talabalar muvaffaqiyati, qatnashuv) tahlil qilinishi va bu natijalar asosida ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish imkonini beradi.

- kiberxavfsizlik raqamlashtirish jarayonida ma'lumotlarning xavfsizligi muhim masala hisoblanadi. Ta'lim muassasalari talabalar va o‘qituvchilar shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish uchun zarur chora-tadbirlarni ko‘rishlari kerak.

Oliy ta'lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalardan foydalanish bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish va o‘qitish jarayonini yanada samarali qilish uchun zaruriydir. Hozirgi vaqtga kelib oliy ta’lim muassasalarida hemis dasturining yaratilishi va undan o‘qituvchilar va talabalar unumli foydalanib kelinayotgani ham raqamli texnologiyalarning bir ko‘rinishi deb aytishimiz mumkin. Bu jarayon bir qator muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi bunda raqamli ta'lim platformalaridan xususan oliy ta'lim muassasalari o‘z o‘quv dasturlarini raqamli platformalarda taqdim etishga o‘tmoqda.

Masofaviy ta'lim platformalari (masalan, Moodle, Coursera, edX) orqali talabalar turli fanlarni osonlik bilan o‘rganishlari mumkin. Bu platformalar interaktiv materiallar, videodarslar, muhokamalar va testlar bilan ta'minlaydi bundan tashqari ta’lim jarayonida innovatsion ta'lim metodologiyalaridan ya’ni Blended Learning (Aralash ta'lim) an'anaviy darslar va onlayn ta'limni birlashtirish orqali talabalar o‘z vaqtlarini va resurslarini samarali boshqarishi mumkin hamda gamifikatsiya ya’ni, o‘qitishda o‘yin elementlaridan foydalanish talabalarni motivatsiya qilish va o‘rganish jarayonini qiziqarli qilishga yordam beradigan jarayon hisoblanadi.

Ma'lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish orqali talabalarning muvaffaqiyati va o‘qish jarayoni haqida chuqur tahlil o‘tkazish mumkin. Sun'iy intellekt (AI) yordamida individual o‘qitish rejalari tuziladi, talabalarning o‘zlashtirish darajasini baholash va ularga mos yordam ko‘rsatish mumkin bo‘ladi. Talabalar Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) texnologiyalar yordamida talabalar haqiqiy hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirilgan interaktiv o‘rganish tajribasini olishlari mumkin. Masalan, muhandislik yoki tibbiyot fakultetlarida VR simulyatsiyalari orqali amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Raqamli boshqaruv tizimlaridan ham oliy ta’limda unumli foydalaniladi ya’ni ta'lim muassasalarining ichki boshqaruv jarayonlari raqamli tizimlar (masalan, Student Information Systems) yordamida avtomatlashtiriladi. Bu o‘qituvchilar va talabalar uchun kirish, natijalarni monitoring qilish va boshqa jarayonlarni soddalashtiradi. Bundan tashqari raqamlashtirish

jarayonida ijtimoiy va madaniy jihatlarni ham inobatga olishi kerak. Turli madaniyatlar va ijtimoiy qatlamlar o‘rtasida raqamli ta'lim imkoniyatlaridan foydalangan holda, ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

Oliy ta'lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish bugungi kunda ko‘plab mamlakatlar uchun dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu jarayonning asosiy muammolari va ularni hal etish usullari quyidagilar:

1. Raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi.

- **Muammo:** Ko‘plab oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalarga mos infratuzilma mavjud emas. Internetga ulanish darajasi past, kompyuter va boshqa raqamli qurilmalar yetarli emas.
- **Yechim:** Maktab va universitetlarning raqamli infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish.

2. O‘qituvchilar va talabalar uchun malaka oshirish

- **Muammo:** O‘qituvchilarning raqamli texnologiyalar bo‘yicha bilimlari yetarli emas. Talabalar esa innovatsion texnologiyalarni qabul qilishda qiynalishadi.
- **Yechim:** O‘qituvchilar va talabalar uchun doimiy malaka oshirish kurslari tashkil etish, onlayn platformalarda treninglar o‘tkazish.

3. O‘qitish metodologiyasining yangilanishi

- **Muammo:** An'anaviy o‘qitish usullari raqamli texnologiyalarni to‘liq o‘z ichiga olmaydi.
- **Yechim:** Interaktiv va ta'sirchan o‘qitish metodologiyalarini joriy etish, masofaviy ta'limni rivojlantirish.

4. Ma'lumotlarning xavfsizligi va maxfiyligi

- **Muammo:** Raqamli platformalarda ma'lumotlarning xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligini ta'minlash muhim masala hisoblanadi.
- **Yechim:** Kiberxavfsizlikni mustahkamlash, ma'lumotlarni himoya qilish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish.

5. Tegishli normativ-huquqiy bazaning yetishmasligi

- **Muammo:** Raqamli ta'lim uchun zarur bo‘lgan qonunchilik va normativ- huquqiy bazalar to‘liq ishlab chiqilmagan.
- **Yechim:** Oliy ta'lim tizimini raqamlashtirishga oid qonunchilikni yangilash va rivojlantirish, yangi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish.

6. Ijtimoiy va madaniy omillar

- **Muammo:** Raqamli ta'limga nisbatan ijtimoiy qarashlar, turli madaniyatlar orasidagi tafovutlar.
- **Yechim:** Ijtimoiy ongni o‘zgartirish, raqamli ta'limning afzalliklarini targ‘ib qilish, barcha qatlamlarni jalb etish.

7. Moliya va resurslar taqchilligi

- **Muammo:** Raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun zarur bo‘lgan moliyaviy resurslarning yetishmasligi.
- **Yechim:** Davlat va xususiy sektor o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish, grantlar va investitsiyalarni jalb qilish.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida raqamlashtirish, ta'lim sifatini oshirish, o‘qitish jarayonini samarali boshqarish va zamonaviy talabalar ehtiyojlariga javob berish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon, shuningdek, global raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi.

Oliy ta'lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalardan foydalanish, ta'lim jarayonini yangilash, samaradorligini oshirish va talabalarni zamonaviy ehtiyojlarga tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayon ko‘plab imkoniyatlarni ochadi va ta'limni yanada sifatli va raqobatbardosh qiladi.

Oliy ta'lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish jarayonida ko‘plab muammolar mavjud, ammo ularni hal qilish orqali ta'lim sifatini oshirish, talabalarning raqobatbardoshligini kuchaytirish va yangi imkoniyatlar yaratish mumkin. Buning uchun kompleks yondashuv zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni // PF-5847-son .
2. Jumanazarov S.S. Tinglovchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish //Fizika, Matematika va Informatika// ilmiy-uslubiy jurnal. T.N. Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti. 2023. №2
3. O‘g‘iloy Abdullayeva. Pedagogik texnologiya. Toshkent, 2015.
4. www.ziyonet.uz – Axborot ta’lim portali.

OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Eshonqulova Kamola Ibroximovna
Guliston davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchi
e-mail: eshonqulovakamola1@gmail.com
Safarova Nafisa Ulug‘bek qizi
Guliston davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi
e-mail: nafisasafarova22@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada Oliy ta’lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etishdagi asosiy muammolar va shuningdek, kundalik hayotimizda ham innovatsion texnologiyalarning qay darajada ahamiyatli ekanligi haqida bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Oliy ta’lim, innovatsion, texnologiya, raqamlashtirish, quiz test, talaba, kompetensiya.

Annotation. This article describes the main problems in digitizing the higher education system and organizing it based on innovative technologies, as well as the importance of innovative technologies in our everyday life.

Keyword: Higher education, innovation, technology, digitization, quiz test, student, competence.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2020-yil 25-yanvardagi Oliy Majlis Murojaatnomsida 2020-yil uchun muhim vazifalar haqida asosan innovatsion texnologiyalarni takomillashtirish bo‘yicha quyidagilarni keltirib o‘tdi:

“Mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma’naviyat va ma’daniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish borasida boshlagan ishlarimizni jadal ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga ko‘tarish maqsadida men yurtimizda 2020-yilga “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili “ deb nom berishni taklif berdim“ -deydilar. Yana O‘zbekistonda ta’lim tizimini yanada ravnaq toptirish uchun bir qancha konsepsiyalar, nizomlar, qonunlar ishlab chiqilmoqda. Bulardan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta’limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida quyidagilar belgilangan:

- Oliy ta’limda o‘qib tahsil olgan har bir talaba mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali va mustahkam bilimli kadrlar tayyorlash;
- Fuqarolar orasida ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu qatorda imkoniyati cheklangan aholilarning ta’lim olishlari uchun zarur bo‘lgan infratuzilmalar, texnologiyalar bilan ta’minlashga oid sharoitlarni yaxshilash va shu kabi bir qancha tushunchalar keltirilgan.

Bugungi kunda raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalardan foydalanish zamon talabi darajasiga ko‘tarilgan. Qayerga qaramang, yon-atrof bizni o‘rab turgan jamiyat texnikalardan iborat. Oliy ta’limni raqamlashtirish nima uchun kerak? Hozir buning asosiy sabablaridan bir qanchasini ko‘rib chiqamiz:

- talaba yoshlarga bilimlarni zamonaviy ko‘rinishda berish uchun ya’ni ularni raqamalashayotgan kelajakka tayyorlash uchun;

- bo‘lajak pedagoglarni hozirgi zamon yoshlarining talablarini to‘laqonli bajara olishi uchun. O‘quvchilarga kerakli va zarur bo‘lgan bilimlarni yangicha ko‘rinishda qiziqarliroq ravishda o‘rgata olishlari uchun;

- talabalarning texnologiyalar bilan ishlashga bo‘lgan kompetensiyalarini rivojlantirish uchun.

Hozirgi paytda biz raqamlashgan va rivojlangan jamiyatda yashayapmiz. Har bir ishni bitkazish uchun texnika-dan foydalanilmoqda. Masalan:

- bilimlarni mustahkamlash maqsadida quiz testlar, turli xildagi onlayn o‘yinlar ham bor, bulardan foydalanish uchun;

- yangi, qo‘shimcha bilimlarni olish uchun onlayn dars va videoroliklarni ko‘rish uchun;

- pedagoglar turli xil metod va ko‘rgazmali qurollarni o‘quvchilarga taqdim etishlari uchun.

Bu kabi millionlab sabablarni topishimiz mumkin. Bu faqatgina ta’limga oid sabablar kundalik hayotimizda ham bunday sabablardan misollarni anchaginasini aytsak bo‘ladi.

1. Oddiygina onlayn taksi “yandex” xizmatidan foydalanish uchun;
2. Taom, yegulik, turli xil liboslarni ham onlayn xarid qilish uchun ;
3. Qayergadir ariza yuborish uchun davlat idoralarida navbat kutib o‘tirish shart emas gajetlardan foydalanib bu ishni bitirsa bo‘ladi;
4. Kredit olish uchun ham onlayn ariza tashlashni o‘zi kifoya.

O‘zbekiston Respublikasining barcha hududlarida joylashgan Oliy ta’lim muassasalari “HEMIS” tizimiga ulangan . Talabalar bu tizim orqali ball to‘plab borishadi, vazifalar olib, vazifalar ushbu tizimga talabalar tomonidan joylanib boriladi. Davomat, yakuniy nazoratga, oraliq va joriy nazoratlar ham ushbu tizim orqali nazorat qilib boriladi. Bu tizimda barcha talabalarning shaxsiy kabineti bo‘ladi. Bu kabinetga kirish uchun login va parollar taqdim etiladi.

Oliy ta’limni raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etishning ham bir qancha muammolari bor bular:

- Dars davomida foydalanish uchun xonalardagi televizorlarning yetishmasligi;
- Wi-fi tarmog‘ining barcha xonalarga yetib bormasligi;
- Kerakli jihozlar bilan to‘ldirilmaganligi kabi asosiy muammolar bor.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mukinki, barcha Oliy ta’lim muassasalari, o‘rta maxsus, kasb-hunar talimlari barcha ta’lim dargohlari talabga javob beradigan darajada innovatsion texnologiyalar bilan jihozlanishi va barcha bu texnologiyalardan qanday foydalanishni bilishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. PF-5847-son 08.10.2019 “O‘zbekiston Respublikasining Oliy Ta’lim Tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gifarmon.

2. PQ-2909-son 20.04.2017 “Oliy Ta’lim tizimini yanada yanada rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida” gi qonun.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM TIZIMIDA “KREDIT – MODUL” TIZIMINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Mamarasulov Sobirjon Odiljon o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti,
“Pedagogika va Psixologiya” yo‘nalishi 2-magistri
e-mail: sobirjon5464@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining Oliy ta’lim tizimining bugungi kundagi ta’lim jarayonini tashkil etishdagi asosiy o‘zgarishlar, ta’limni Kredit-modul tizimi uning vatanimizda joriy etilishi, ahamiyati, yutuqlari, muammolari va jahon standartlariga tenglasha olish uslublari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston Oliy ta’lim tizimi, ta’limning Kredit-modul tizimi, butun jahon standarti, ta’limdagi o‘zgatishlar, ta’limdagi qulayliklar, ta’limdagi muammolar, ta’limdagi yutuqlar va muvaffaqiyat.

Abstract: This article shows the main changes in the organization of the educational process of the higher education system of the Republic of Uzbekistan today, the introduction of the credit-module system of education in our country, its importance, achievements, problems and methods of bringing it up to world standards.

Keywords: Uzbekistan higher education system, credit-modular system of Education, World standard as a whole, educational developments, educational facilities, educational problems, educational achievements and success.

Hozirgi kunda davlatimiz rahbari tomonidan belgilangan ustuvor vazifalardan biri bu – ta’limda sifatni yaxshilash va takomillashtirish hisoblanadi. Ta’limdagi islohotlar kelajakda katta samara berishini rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yaqqol isbotlab turibdi. Bugun mamlakatimizda aynan ta’lim sohasiga yangicha boshqaruv tizimlarini joriy etish, ta’lim jarayonini tashkil etish darajasini jahon tajribasi asosida rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish va kelajakda mutaxassislarning mas’uliyatini rivojlantirish dolzarb masalaga aylangan. Ayni damda insoniyat olamida turli o‘zgarishlar, yutuqlar, kamchiliklar va xavflar ortib bormoqda. Buni har bir jabxada ko‘rish, kuzatish, anglash mumkin. Yurtimizda masofaviy ta’limning shakllanib, rivojlanib borishi, ilk davri kamchiliklarsiz bo‘lmasligi tajribalardan ma’lum. Masofaviy ta’limning qulayliklari keng bo‘lib, unda o‘qituvchi va o‘quvchi erkin faoliyati olib borish imkoniyatlariga (vaqt va masofa nuqtai nazaridan) egadir.

Muhokama va natijalar. Ilm va bilimning shakllanishi bevosita ta’lim tizimiga bog‘liq. Ta’lim tizimini samaradorligi professor - o‘qituvchilar salohiyatini oshirish, talabaning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘quv adabiyotlari mazmuni va maqsadlarini to‘g‘ri belgilash, mustaqil ta’limni shakllantirish bilan o‘zaro bog‘liq. Ana shu bog‘liklikni o‘zida aks etgan, yana bir ta’lim tizimi, butun Respublikamiz uchun yangi hisoblangan tizim bu – ta’limniing “Kredit-modul” tizimi.

Mamlakatimiz OTM (Oliy ta’lim muassasa)larida ham bosqichma - bosqich kredit-modul o‘qitish tizimiga o‘tish ishlari boshlab yuborilgan. Hususan, 2030 yilgacha kredit-modul tizimi joriy etiladigan OTMlar soni 2 tadan 85 taga yetkazish rejalashtirilmoqda.

Ta’limda modul – bu alohida individual o‘quv fani. O‘zida bilimga egalik qilish va kasbiy jihatlarini qamrab olgan bo‘lib, ta’lim oluvchilarning o‘quv dasturini o‘zlashtirish natijasida shakllangan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni nazorat qilishning tegishli turi bilan yakunlanishni nazarda tutadi. Bu bir nechta fan hamda kurslar o‘rganiladigan o‘quv rejasining bir qismi. U talabalarda ma’lum bir bilim va ko‘nikma hosil qilish, tahliliy-mantiqiy mushohada yuritish salohiyatiga ega bo‘lishiga qaratilgan bir nechta fanlar (kurslar) majmui hisoblanadi. Xorijiy tajribaga ko‘ra, kredit-modul tizimida o‘quv jarayoni har semestrda 2-4 tagacha moduldan iborat bo‘ladi. Modulda jamlangan fanlar osondan murakkablik sari, nazariy-uslubiy fanlardan amaliy fanlarga qarab hamda mantiqiy jihatdan bir-birini o‘zaro uzviy to‘ldirish prinsipi asosida shakllantiriladi.

Kredit-modul o‘qitish tizimi esa, har bir o‘quv moduli tarkibini tuzishga asoslangan modulning o‘quv natijalari va yakuniy nazoratni kuzatib borish orqali ta’lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini muntazam ravishda baholab boruvchi o‘quv dasturini o‘zlashtirish jarayonini tashkil etish tizimi hisoblanadi.

Kredit ilk marotaba XVIII va XIX asrlarda AQSh universitetlarida joriy etilgan bo‘lib, o‘quv jarayonlarini liberalizatsiya qilish, talabaning haftalik akademik yuklamasini belgilab berish maqsadida yaratilgan.1869-yilda Garvard universiteti prezidenti, Amerika ta’limining taniqli arbobi Charlz Uilyam Eliot “kredit soati” tushunchasini iste’molga kiritadi. Shunday qilib, 1870 – 1880-yillarda kredit soatlari bilan o‘lchanadigan tizim joriy qilinadi. Kredit tizimi bilan o‘qish va o‘quv dasturlarini o‘zlashtirish talabalarga o‘quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish, uning sifatini nazorat qilish, ta’lim texnologiyalarini- takomillashtirish uchun imkoniyat yaratib berdi.

“Kredit (credit) – talabaning alohida ta’lim yo‘nalishi yoki dasturi bo‘yicha fanlarni o‘qib o‘rganishi va o‘zlashtirishi uchun sarflangan o‘quv yuklamasining o‘lchov birligidir. Kredit — talabalarning me’yoriy hujjat bilan belgilangan, odatda bir hafta davomida auditoriyada va

mustaqil ravishda ta’lim olishi uchun ajratilgan minimal vaqt o‘lchovidir. Talabaga kredit ma’lum bir fandan belgilangan topshiriqlarni bajarib, yakuniy imtihondan muvaffaqiyatli o‘tgandan so‘ng beriladi. Har bir talaba kelajakda tanlagan yo‘nalishi va mutaxassisligi bo‘yicha diplomga ega bo‘lishi uchun kreditlarni yig‘ib borishi lozim. To‘plangan kredit talabaga butun umr davomida o‘zining malakasini oshirib borish yoki qo‘shimcha oliy ma’lumot olishiga hizmat qilib boraveradi.

Kredit to‘plash o‘lchovining kiritilishi talabaga katta erkinlik berish bilan bir qatorda, kelajakda tanlagan sohasining raqobatbardosh mutaxassisi bo‘lib yetishishi uchun akademik jarayonni mustaqil rejalashtirish imkonini ham taqdim etdi. Ayni chog‘da, baholash tizimi va ta’lim texnologiyalarining takomillashishiga ham olib keldi.

Bolonya deklaratsiyasida ko‘zda tutilganidek, kredit-modul tizimi aynan mustaqil ta’limga urg‘u qaratgani holda, asosan, ikkita funksiyani bajarishga hizmat qiladi:

birinchisi, talabalar va o‘qituvchilarning mobilligini, ya’ni bir oliy ta’lim muassasasidan boshqa OTMga to‘siqlarsiz, erkin ravishda o‘tishini (o‘qishni yoki ishni ko‘chirish) ni ta’minlaydi;

ikkinchisi, talabaning tanlagan ta’lim yo‘nalishi yoki mutaxassisligi bo‘yicha barcha o‘quv va ilmiy faoliyati uchun akademik yuklama – kredit aniq hisoblab boriladi. Kredit yig‘indisi talabaning tanlagan -dasturi bo‘yicha nimani qancha o‘zlashtirganligini namoyon etadi.

Kredit-modul tizimi, bu – ta’limni tashkil etish jarayoni bo‘lib, o‘qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o‘lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayon hisoblanadi. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi: talabalarning mustaqil ishlashini ta’minlash; talabalar bilimini reyting asosida baholash.

Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari:

Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari sifatida quyidagilar e’tirof etiladi:

- o‘quv jarayonlarini modul asosida tashkil qilish;
- bitta fan, kurs (kredit)ningqiymatini aniqlash;
- talabalar bilimini reyting bali asosida baholash;
- talabalarga o‘zlarining o‘quv rejalarini individual tarzda tuzishlariga imkon yaratish;
- ta’lim jarayonida mustaqil ta’lim olishning ulushini oshirish;
- ta’lim dasturlarining qulayligi va mehnat bozorida mutaxassisga qo‘yilgan talabdan kelib chiqib o‘zgartirish mumkinligi.

O‘zbekiston Oliy o‘quv yurtlarida “Kredit - modul” tizimining qo‘llanilishi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahakamasining 2020-yil 31-dekabrdagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonlarini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori asosida “Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayoniga kredit-modul tizimini joriy etish tartibi to‘g‘risida” nizom tasdiqlangan. Mazkur Nizomda esa kredit-modul tizimiga oid asosiy tushunchalar berib o‘tilgan. Unga ko‘ra:

GPA (Grade Point Average) – ta’lim oluvchining dastur bo‘yicha o‘zlashtirgan ballari o‘rtacha qiymati bo‘lib, u quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

GPA =K1U1+K2U2+K3U3…+KnUn : K1+K2+K3…+Kn ga tengdir.

Bunda:

K – har bir fan/modulga ajratilgan kreditlar miqdori;

U – har bir fan/modul bo‘yicha talaba to‘plagan baho;

Kredit – ta’lim olish natijalariga ko‘ra talaba tomonidan muayyan fan bo‘yicha o‘zlashtirilgan o‘quv yuklamasining o‘lchov birligi. Kreditlar qoidaga muvofiq butun, kasr sonlarda ifodalanishi mumkin;

Kredit to‘plash – ta’lim elementlarini o‘zlashtirish va boshqa yutuqlarga erishish natijasida taqdim etiladigan kredit birliklarini to‘plash;

Talabaning shaxsiy ta’lim trayektoriyasi – talaba tomonidan tanlangan hamda unga ketma-ketlikda bilimlar to‘plash va xohlagan kompetensiyalar yig‘indisiga ega bo‘lish imkoniyatini beradigan yo‘nalish (marshrut).

O‘qish yuklamasi – talaba tomonidan o‘quv faoliyatining barcha turlari – ma’ruza, amaliy mashg‘ulot, seminar, laboratoriya ishi, kurs loyihasi (ishi), amaliyot va mustaqil ishni amalga oshirish asosida kutilgan o‘quv natijalariga erishish uchun zarur bo‘lgan soatlar hajmi asosida belgilanadi.

Mazkur tizimning oliy ta’limga joriy qilinishi o‘qitish sifatini oshirish, shaffoflikni ta’minlash, korrupsiyaga barham berish, ta’lim oluvchining haqiqiy bilimini yuzaga chiqarish hamda talabaning mustaqil o‘qib-o‘rganib, o‘z ustida ishlashiga zamin yaratadi. Bugungi kunda Yevropa kredit tizimi ko‘hna qit’aning deyarli barcha oliy o‘quv yurtida amaliyotga joriy etilgan.

Kredit-modul tizimining joriy etilishi o‘qituvchi va talabaning hamkorlikda ishlashida muhim omil hisoblanadi. Modulli ta’limda pedagog tinglovchining o‘zlashtirish jarayonini tashkil etadi, boshqaradi, maslahat beradi, tekshiradi. Talaba esa yo‘naltirilgan obyekt tomon mustaqil harakat qiladi. Eng katta urg‘u ham talabalarning mustaqil ta’lim olishiga qaratiladi.

Ta’limning kredit tizimi talabalar almashinuvini oshiradi. Chunki bitta universitetda olingan kreditlar ikkinchisida hisobga olinadi va talabalar kredit yo‘qotmasdan bir universitetdan -boshqasiga o‘tishi mumkin. Aynan ushbu -tizim o‘zbekistonlik talabalarning ilg‘or xorijiy universitetlarda o‘qishini davom ettirishiga hamda murakkab byurokratik to‘siqlarni olib tashlashga imkoniyat yaratadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, har qanday tizim rivojlanishi uchun yangiliklarni joriy qilishga ehtiyoj sezadi. Shunday ekan OTMlarida kredit-modul tizimini joriy qilish va uni rivojlanishi OTMlarida yetishib chiqayotgan yosh kadrlarni o‘z mutaxassisliklari bo‘yicha yetuk kadr bo‘lishi, ishga joylashishida, professor o‘qituvchilarning ilmiy salohiyatini oshirishga, OTMlarida o‘quv-moddiy bazani rivojlantirishga, akademik mustaqilligini ta’minlashga, OTMlarida talaba, professor-o‘qituvchilarni o‘zaro almashishda (chet el OTMlari bo‘ycha ham) qulayliklar tug‘diradi, O‘zbekiston Respublikasini Bolonya jarayonlarida ishtirok etish huquqini qo‘lga kiritishida va boshqalarni amalga oshirishda katta yordam beradi.

Foydaalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", 1-ilovasi, 9- bandi.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son bilan tasdiqlangan “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi 824-son “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

4. Axmedova S. R. Masofaviy ta’lim va uning horijiy tillarni o‘qitishdagi o‘rni //Science and Education. - 2021.

5. O‘rinov V. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta’lim Muassasalarida ECTS Kredit- Modul Tizimi: Asosiy Tushunchalar va Qoidalar. 2020.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATIV YONDASHUVNING AHAMIYATI

Yuldasheva Nigora Sultanovna

GulDPI “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi(boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, kasbiy kompetentligi shakllantirishda integrativ yondashuvning ahamiyati haqida yoritilgan. Shuningdek, shu mavzu bo‘yicha tadqiqot olimlarning fikrlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kasbiy tayyorgarlik, kasbiy kompetentlik, integrativ yondashuv, integral, integratsiya, ta’lim-tarbiya jarayoni.

Abstract: this article covers the importance of an integrative approach to the preparation of future teachers for professional activities, the formation of professional competence. Also, research on the same topic analyzed the opinions of scientists

Keywords: professional training, professional competence, integrative approach, integral, integration, educational process.

Respublikamizda bo‘lajak o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashni metodik jihatdan takomillashtirish, malakali mutaxassislar tayyorlash, kasbiy kompetentligi, raqamli va axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmasini, ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish, kreativ fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish alohida ahamiyatga molik masalalardan hisoblanadi.

Pedagog olim, professor N.Muslimov tadqiqot ishida “Kasbiy shakllanish” tushunchasiga alohida to‘xtalib, “Kasbiy shakllanish – shaxs kamolotining muhim jihatlaridan biri bo‘lib, shaxsning faqatgina mehnat va kasbiy faoliyatini tanlash bilan bog‘liq ehtiyoj va qiziqishlarini ifodalaydi (umumiy rivojlanish barcha ehtiyojlar majmuasini, uning borliqqa, atrofdagilarga o‘ziga nisbatan munosabatlari tizimini ifoda etadi)”, deya ta’kidlagan.

N.Ahmedovaning ta;kidlashicha, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini integrativ yondashuv asosida qurishni takomillashtirish ta’limda integratsiyaning birligi fenomeni haqidagi ilmiy axborotni tadqiq qilish, integrativ yondashuv tushunchalarini va ularni chet tili o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi tizimini tavsiflash uchun qo‘llashning maqsadga muvofiqligini tahlil qilishga asoslanadi.

B.Myullerning yangi inglizcha va ruscha lug‘atida mazkur terminga quyidagicha ta’rif berilgan: «Integral – 1) muhim; 2) to‘la, butun, yaxlit integrallashgan, integrativ – to‘la va butun qilish, butunni tashkil qilish, o‘rtacha qiymati yoki umumiy miqdorini aniqlash; 3) *mat.*integrallashtirish. Integratsiya –1.*mat.* integratsiya, integrallash; 2. Bir-biriga birlashtirish».

Izohlardan ko‘rinadiki, «integral» atamasi matematik tushunchani ifodalaydi, «integratsiya esa qismlarni birlashtirish tushunchasini bildiradi. Shu bois «integral», «integrallashgan» atamalarini «integrativ», «integratsiya», «integratsiyalashgan» atamalariga sinonim sifatida qo‘llash mutlaqo nojoiz.

Integratsiyaning universalligi shunda namoyon bo‘ladiki, u umumiy va universal fenomen, dunyoda integrativ xossalarga ega bo‘lmagan narsa va hodisa bo‘lishi mumkin emas. N.K. Chapayevning ta’kidlashicha, bu ontologik va gnoseologik reallikka, jonli va jonsiz tabiatning barcha sohalariga, inson faoliyatining barcha sohalariga, jumladan pedagogikaga ham aloqador, pedagogikada integratsiya o‘quv-tarbiya jarayonining barcha tomonlari: pedagoglar va ta’lim oluvchilarning faoliyati; o‘qitish va tarbiyalashning maqsadlari, printsiplari, mazmuni, metodlari, vositalari va shakllari faoliyati; pedagogik bilimlar faoliyatining barcha darajalarini ―qamrab oladi‖. Polimorfiklik, tadqiqotchining fikricha, integratsiyaning turli sifatlarda gavdalanish, bilish va inson faoliyatining xilma-xil sohalarida turli shakl (tur, tip) larga ega bo‘lish qobiliyatini ifodalaydi.

Bu tushunchani o‘qitishning mazmuniy va protsessual tomonlarining birligi sifatiga qarab, M.N.Berulava ta’lim mazmunini integratsiyalash deganda ta’lim oluvchilar bilimlarining tizimliligi va zichligi ortishi bilan kechadigan ta’lim mazmunining strukturaviy elementlarining o‘zaro ta’siri jarayoni va uning natijasini tushunadi.

Pedagogika ensiklopediyasida “integrativ yondashuv” tushunchasi quyidagicha talqin qilingan: integrativ yondashuv – ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarishda boshqariluvchi ob’ektga bir necha yondashuvlar (vaziyatli, tizimli, innovatsion va h.k..)ni birgalikda qo‘llashni anglatuvchi tushuncha. Mazkur atama umumlashtirilgan yondashuvlarni ifodalaydi.

N.K.Chapayev o‘zining ilmiy tadqiqotida sanab o‘tilgan belgilar qatoriga yana ikkitasini qo‘shadi :

1) integratsiyaning universalligi va polimorfikligi;

2) butun va uning qismlari uyg‘un birligi.

Bo‘lajak o‘qituvchining integrativ yondashuv asosidagi kasbiy pedagogik faoliyati — o‘qituvchi-o‘quvchi‖ o‘zaro aloqasi negizida olib boriladi va aynan shu jarayonda ta’limiy tarbiyaviy, korrektsion, rivojlantiruvchi maqsadlar amalga oshiriladi.

Integrativ yondashuv turli fanlardan olingan bilimlar, ko‘nikma, malaka hamda tajribani hisobga olish, ularga tayanish ya’ni chet tilda kasbiy, kommunikativ, ijtimoiy kompetentlikni integratsiyalash, barobar takomillashtirishni nazarda tutadi.

Shunday qilib, bo‘lajak o‘qituvchilarni, kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishda integrativ yondashuvning o‘rni nihoyatda ahamiyatlidir. Nutq faoliyati turlarini integratsiyalash ayrimlikdan uyg‘unlikka olib keladi va nutq faoliyatining barcha turlarida erkin muloqot yuritish imkoniyatini shakllantiradi.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash joizki, bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy kompetentligini shakllantirish, ilmiy-ijodiy izlanishi, o‘z ustida ishlashi, ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishida ta’lim tamoyillari, zamonaviy yondashuvlarni kasbiy faoliyatiga tatbiq qilish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ahmedova N.H. Integrativ yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Ped.fan.fals.dok.diss… Toshkent, 2020. – 268 b.

2. Берулава, М.Н. Интеграция содержания образования / М.Н.Берулава. – М.: Педагогика, Бийск: Науч.-изд. центр БиГПИ, 1993. – 172 с.

3. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Ped.fan.fal….diss. Toshkent-2007. -281 b.

4. Мюллер В. Новый англо-русский словарь. New English- Russian Dictionary. Издательский дом Диалог. – М., 2003. –895 б .

5. Усманова Д. Инглиз тилига ўқитишда CEFR талабларин бажаришнинг ўзига хос жиҳатлари// Чет тилларни ўқитишни CEFR асосида такомиллаштиришнинг истиқболлари. Халқаро илмий- амалий конференция мақолалари тўплами. − Т., 2015. − Б.39.

6. Чапаев, Н. К. Интеграция образования и производства: методология, теория, опыт: монография / Н. К. Чапаев, М. Л. Вайнштейн. – Челябинск: ЧИРПО; Екатеринбург: ИРРО, 2007. – 408 с.

OILAVIY INQIROZLARNING DAVRLARI VA BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Madatova Tamam Elman qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
2-kurs magistranti
E-mail: gulbodomjon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda, oilaviy inqirozlarning davrlari va bartaraf etish yo‘llari, uning farzandlarga ta’siri va ularning oldini olish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar yoritib berilgan. Hech kimga sir emaski, oila – bu ikki turmush o‘rtog‘ining o‘zaro ijodkorligi. Vaqt o‘tishi bilan oilaning vazifalari o‘zgaradi va parallel ravishda turmush o‘rtoqlarining bir-biriga bo‘lgan munosabati ham o‘zgaradi. Har bir shaxs kabi, oila ham inqirozlarni boshdan kechiradi. Oila – bu tizim. Har qanday tizim kabi, u gomeostaz qonunlariga bo‘ysunadi, ya’ni doimiylikka intiladi.

Kalit so‘zlar: nikoh, ajrimlar, oilaviy ziddiyatlar, Oila, qadriyat, inqirozlar, rivojlanish, bosqich

Abstract. This thesis discusses stages related to children, ways to remove or address them, and efforts being conducted to examine and resolve these issues. It is no secret that a family is the mutual creation of two partners. Over time, families undergo changes, and the relationship between spouses evolves accordingly. Like every individual, families also go through crises. A family is a system, and like any system, it adheres to the principles of homeostasis, meaning it strives for stability.

Key words: marriage, divorces, family conflicts, family, values, crises, development, stages

O‘rta Osiyoda oila jamiyatning asosiy negizi, uning mustahkam poydevori hisoblanadi. Oilaning muqaddasligini, farovonligini ta’minlashda, birinchi navbatda, ayolning o‘rni beqiyos.

Shu o‘rinda Prezidentimizning “Oila hayotning abadiyligi, avlodlarning davomiyligini ta’minlaydigan muqaddas urf-odatlarni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo‘lib yetishishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya o‘chog‘i ekanini tan olishimiz darkor”, “Ayol baxtli bo‘lsa, oila tinch, jamiyat esa barqaror bo‘ladi”, degan serma’no so‘zlarini hayotga tatbiq qilish zarurligi davr talabi bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 14-bobi “Oila, bolalar va yoshlar” deb nomlangan bo‘lib, 76-moddasida “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir. Nikoh O‘zbekiston xalqining an’anaviy oilaviy qadriyatlariga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi. Davlat oilaning to‘laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlarni yaratadi”, deb alohida ta’kidlangan.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 2-moddasida “Oilaviy munosabatlarda ayol va erkak teng huquqli deb belgilab qo‘yilgan. Oilaviy munosabatlarni tartibga solish erkak va ayolning ixtiyoriy ravishda nikohlanib tuzgan ittifoqi, er va xotinning shaxsiy hamda mulkiy huquqlari tengligi, ichki oilaviy masalalarning o‘zaro kelishuv yo‘li bilan hal qilinishi, oilada bolalar tarbiyasi, ularning farovon hayot kechirishi va kamoloti haqida g‘amxo‘rlik qilish, voyaga yetmagan va mehnatga layoqatsiz oila a’zolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish ustuvorligi tamoyillari asosida amalga oshiriladi”, deb ko‘rsatib o‘tilgan.

Psixologlarning fikriga ko‘ra, oila o‘z rivojlanishida muzlab qolmagan "jamiyat hujayrasi" emas, uning bir davlatdan ikkinchisiga sifatli o‘tishi er va xotin o‘rtasida ziddiyatlar kuchayganda inqiroz hodisalari bilan kechadi. Va faqat ularni o‘z vaqtida aniqlash va yumshatish qobiliyati er-xotinlarga jiddiy kelishmovchiliklarning oldini olishga yordam beradi.

Agar yoshlar bir-birlarini juda yaxshi ko‘rsalar, oilaviy munosabatlar inqirozi qiyin bo‘ladi. Nikoh qulaylik uchun tuzilgan bo‘lsa, unda tushunarsiz, ko‘zga ko‘rinmas xususiyatlar bo‘lishi mumkin. Psixologlar oilaviy inqirozning ikki turini ajratadilar: me'yoriy va nostandart. Birinchisi, oilaning bir ahvolidan ikkinchisiga o‘tish davri deb hisoblanadi (bola tug‘ilishi, gapirishni boshlaydi, bolalar bog‘chasiga borishi va hokazo) yoki er-xotinning muammolari bilan bog‘liq, masalan, erkaklarda jinsiy funktsiya va ayollarda menopauza. Ikkinchisi, oiladagi inqirozli munosabatlarga sabab bo‘lgan holatlarni tahlil qilish bilan bog‘liq. Oila hayotida oilaviy inqirozlarning bir necha davrlari ajralib turadi, ular yillar davomida ba'zi psixologlar tomonidan belgilanadi:

Oilaviy inqirozning birinchi davri. Statistika shuni ko‘rsatadiki, yangi turmush qurganlarning 50% ga yaqini bir yil turmush qurmasdan ajralishadi. Oddiy tushuntirish shundaki, kundalik hayot “tiqilib qoldi”. Ma'lum bo‘lishicha, romantik sevgi tajribalari davri tez o‘tdi, oilaviy munosabatlar, hali rivojlanishga ulgurmagan, kundalik muammolar “qoyalariga” qulab tushdi.

Ikkinchisi (3-5 yillik turmushdan keyin). Er-xotinlar allaqachon “ko‘nikishgan”, bolalar paydo bo‘lgan, siz “uyangizni” tartibga solish, bolalarni parvarish qilish va tarbiyalash haqida o‘ylashingiz kerak, bu moddiy farovonlik xavotirlari bilan bog‘liq (nufuzli odamni qidirish) ish, martaba o‘sishi). Bu vaqtda, munosabatlarda beixtiyor sovuqlik paydo bo‘lganda, psixologik darajadagi ba'zi begonalashuvlar mavjud, chunki tushgan tashvishlar bir-biringizga etarlicha e'tibor berishga imkon bermaydi.

Uchinchisi (7-9 yillik turmushdan keyin). Asta-sekin “hushyor bo‘lish” ning qiyin davri. Kamalak orzularining vaqti abadiy ketdi. Hamma narsa o‘z o‘rnini topdi va turmush qurishdan (nikohdan) oldin orzu qilinganidan uzoqroq rivojlandi. “Sevgi qayig‘i” birinchi navbatda bolalar bilan bog‘liq oilaviy muammolar nasriga mustahkam o‘rnashdi. Hayotda hech qanday ajoyib narsa bo‘lmaydi degan fikrdan hafsalasi pir bo‘lish vaqti keldi.

To‘rtinchisi. Bu 16-20 yil birga yashaganidan keyin, bolalar yetarlicha katta bo‘lgach, ular bilan yangi muammolar paydo bo‘ladi deb ishoniladi. Aftidan, uning shaxsiy hayotida hammasi ro‘y bergan, karerasida ma’lum yutuqlarga erishilgan, “keyin nima bo‘ladi?” optimistik javob topa olmaydi.

Beshinchisi. Bu er va xotin 50 yoshga to‘lmaganida sodir bo‘ladi (garchi ikkalasidan biri katta yoki yoshroq bo‘lsa). Bu voyaga yetgan bolalar bilan bog‘liq, ular allaqachon maktabni, oliy o‘quv yurtlarini tugatgan, o‘z ona “uyasidan” uchib ketishgan va mustaqil bo‘lishgan. “Yetim” ota-onalar o‘z hayotlarini qayta tiklashlari kerak, ular qandaydir tarzda bolalarga g‘amxo‘rlik qilish uchun sarflanadigan bo‘sh vaqtni qandaydir tarzda boshqarishlari kerak.

Oltinchisi. Aslida, uni beshinchi variant deb hisoblash mumkin. Qachonki o‘g‘il yoki qiz (turmushga chiqqan, uylangan) ota-onasi bilan qolganda. Oilaning yangi a'zosi har doim stressli vaziyatdir, chunki u tufayli siz yillar davomida o‘rnatilgan odatiy hayot ritmini keskin ravishda buzishingiz kerak. Oilaviy munosabatlarning bunday inqirozi nafaqat ota-onalarga, balki yosh oilaga ham ta'sir qiladi va u uchun ko‘pincha ajralish bilan tugaydi. Garchi buning ijobiy tomoni bo‘lsa-da, agar “qariyalar” bilan yoshlar o‘rtasidagi munosabatlar muvaffaqiyatli bo‘lsa, bobo-buvilar o‘z vaqtlarini paydo bo‘lgan nabiralarga bag‘ishlashadi.

Yettinchi. Er va xotin nafaqaga chiqib, yolg‘iz qolganda, bolalar uzoq vaqtdan beri va, ehtimol, hatto boshqa shaharda ham hayot kechirishadi. Ijtimoiy doiralar keskin qisqaradi, er-xotinlar yolg‘izlikni his qilishadi, bo‘sh vaqtlari ko‘p, buning hech qanday aloqasi yo‘q. Bu yerda asosiy narsa- psixologik jihatdan qayta tashkil qilish, o‘zingiz uchun biror narsa topish.

Sakkizinchi. Aytishimiz mumkinki, bu yosh bilan bog‘liq oxirgi inqiroz davri, turmush o‘rtoqlardan biri vafot etadi. Siz umr bo‘yi birga yashagan yaqiningizni yo‘qotishning og‘irligi psixikaga og‘ir ta'sir qiladi, siz qolgan vaqtgacha shu og‘riq bilan yashashingizga to‘g‘ri keladi.

Bilish muhim! Oilaviy hayot inqirozlari – bu oilaning normal rivojlanishi. Siz ularni qanday yengish kerakligini bilishingiz kerak.

Oilaviy inqirozlarni bartaraf etish yo‘llari:

1. **Xafagarchilikni yashirishning hojati yo‘q**. Aytaylik, er o‘z xotiniga tanbeh beradi, lekin u aybdor nigoh bilan jim. Yashirin norozilik ruhni yutib yuboradi. Ba'zida siz janjal qilishingiz mumkin, lekin janjallar haqoratga aylanib, unutilmaydigan og‘ir, kechirilmaydigan jinoyatga olib kelganda, u “ko‘lamdan chiqib ketmasligi” uchun ma'lum qoidalarga amal qilishingiz kerak.

2. **Siz haqorat qila olmaysiz**! Janjalda siz shaxsiy bo‘lishingiz shart emas: “Siz shundaysiz, ota-onangiz va do‘stlaringiz esa falonchi …”

3. Siz bir-biringizni omma oldida haqorat qila olmaysiz, begona odamlar sizning shaxsiy va oilaviy muammolaringizni umuman bilmasligi kerak.

4. **Oltin axloq qoidasini eslang** … O‘zingiz xohlamagan narsani sevganingizga (boshqa odamlarga) tilamang.

5. **O‘zingizga tanqidiy munosabatda bo‘ling** … O‘zingizni turmush o‘rtog‘ingizning o‘rniga qo‘ying, ya'ni boshqacha ko‘z bilan qarang, bu sizga oilada yuzaga kelgan muammoni ob’ektiv baholash va oqilona hal qilishga yordam beradi.

6. **Bila turib qarama-qarshi mavzulardan qoching** … Agar, masalan, er futbolni yaxshi ko‘rsa, lekin xotini sevmasa, bu mavzuga tegmaslikka harakat qiling.

7. **G‘azabingizni qog‘ozga to‘kib tashlang** … Kundalik tuting, his-tuyg‘ularingizni unga ishonib topshiring, bu sizni tinchlantirishga yordam beradi. Daftar hamma narsaga chidaydi, lekin tirik odam yomon so‘zdan xafa bo‘lishi mumkin.

8. **Har kimning o‘z erkinlik burchagi bo‘lishi kerak** … Agar yashash sharoitlari bunga imkon bersa yaxshi, lekin uyatchan sharoitda ham, o‘z fikrlaringiz va his-tuyg‘ularingiz bilan yolg‘iz bo‘lishingiz mumkin bo‘lgan joy topishingiz kerak.

9. **Bir-biringizga ishoning** … Er-xotinning har biri, masalan, uyda jiddiy oqibatlardan qo‘rqmasdan, do‘stlari bilan bir oqshom o‘tkazsa yaxshi bo‘ladi.

10. **Xuddi shu sevimli mashg‘ulot** … Agar er va xotinning sevimli mashg‘ulotlari bir xil bo‘lsa, bu sog‘lom oilaviy muhitni yaratadi, bunday oilalar, qoida tariqasida, ziddiyatsiz bo‘ladi.

Oilada yuzaga kelgan muammolarni tahlil qilishni o‘rganиш faqat nizolarning sabablarini tahlil qilish ularni muvaffaqiyatli hal qilishga yordam beradi.

Er-xotinning bir-biriga bo‘lgan ishonchli munosabatlarisiz haqiqiy oilaviy munosabatlar mumkin emas. Bizning yagona boyligimiz- oilamiz.

Munosabatlarda o‘zaro hurmat va mas'uliyatni unutmaslik kerak. Har qanday inqiroz – bu orqaga qadam emas, balki oldinga harakatdir. Shuning uchun u qarshilik bilan kutib olinadi. Birgalikda boshdan kechirilgan qiyinchiliklar munosabatlarni mustahkamlaydi. Inqirozdan oila yangilanib chiqadi. Ehtimol, aynan inqiroz yangi shaxsiy sifatlarni ochib beradi. Oilaviy inqirozlar – bu oila rivojlanishining tabiiy qismi. Har bir inqiroz yangi bosqichga o‘tish imkoniyatini beradi. Turmush o‘rtoqlar o‘zaro hurmat va mas'uliyatni saqlab, birgalikda muammolarni hal qilishni o‘rgangan holda, oila mustahkamlanadi va yangi darajaga ko‘tariladi. Inqirozlarni yengib o‘tish – bu oilaning kuchini va birlikni mustahkamlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurasulov, R. A., & Karshiboyeva, G. A.Psixologik trening asoslari. O‘quv qo‘llanma.“Bayoz” nashriyoti. Toshkent–2019 yil.

2. Ibaydullaeva, U., & Abdurasulov, R. (2021). Nizolashuv darajasini o‘smirlarning xarakter xususiyatlariga ta’siri. Общestvo i innovatsii, 2(10/S), 499-505.

3. Ibaydullaeva, U. R. O‘smirlar o‘rtasidagi nizolar va ularni bartaraf etish. Professor-o‘qituvchilar va talabalarning ilmiy-amaliy konferensiyasi, Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti. Jizzax filiali//2020/5//37-39b.

4. Ibaydullayeva, U. (2022). diqqatni jamlash qobiliyatining pasayishi va buzilgan konsentratsiyaning oldini olishda psixologik yordam berish usullari. Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii, 2(6)

5. Xudoynazarov, S. (2024). Rivojlanayotgan O‘zbekistonda gender va oila. *Евразийский журнал академических исследований*, *4*(3 Part 2), 137-141.

AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH

Anarbayeva Muhlisa Shokirjon qizi
Guliston davlat pedagogika insituti 1-kurs magistranti
Email: shokirjonovamuhlisa@gmail.com

Annotatsiya: Akmeologik yondashuvlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatini rivojlantirishda yuqori natija beradi. Agarda: akmeologik rivojlanish usullari muammosining o‘rganilganlik darajasi tahlil etilsa; bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy moslashtirishning pedagogik-psixologik jihatlari o‘rganilsa; bo‘lajak o‘qituvchilarni akmeologik rivojlanishi samaradorligini ta’minlovchi pedagogik shart-sharoitlar aniqlansa; tizimli yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy moslashtirish modeli ishlab chiqilib, amaliyotga tadbiq etish.

Kalit so‘zlar: Akmeologik yondashuv, gumanistik aksiologiya, kreativ yondashuv, refleksiv yondashuv falsafiy, pedagogik kuzatish, pedagogik, metodik hamda kasbiy ta’lim modellashtirish; psixologik; pedagogik tajriba; shaxs; o‘z-o‘zini anglash.

Abstract: Based on acmeological approaches, it gives high results in the professional development of future teachers. If: the degree of study of the problem of acmeological development methods is analyzed; if the pedagogical and psychological aspects of professional adaptation of future teachers are studied; if the pedagogical conditions ensuring the effectiveness of acmeological development of future teachers are determined; based on a systematic approach, a model of professional adaptation of future teachers was developed and put into practice.

Key words: Acmeological approach, humanistic axiology, creative approach, reflexive approach, philosophical, pedagogical observation, pedagogical, methodical and professional education modeling; psychological; pedagogical experience; person; self-awareness.

Har qanday sohada yoki kasbda shaxs o‘z potensialini rivojlantirishi jamiyatda va undagi turli tuman vaziyatlarda o‘z o‘rniga ega bo‘lishi muhim sanaladi. Shaxs nazariyasida pedagogika va psixologiya tarmoqlarida shaxsning o‘ziga hos kasbiy malakalari shakllanishiga doir qarashlar mavjud.

Oliy ta’lim muassasasida innovatsion faoliyatning sub’ekti o‘qituvchi hisoblanadi. Bunda o‘qituvchi shaxsining ijtimoiy-madaniy, intellektual va axloqiy imkoniyatlari yuksak ahamiyatga ega bo‘ladi va o‘qituvchining innovatsion faoliyatiga nisbatan yondoshuvlari quyidagicha talqin qilinadi: Gumanistik aksiologiya – (aksiologiyaga insonga oliy qadriyat va ijtimoiy taraqqiyotning birdan -bir maqsadi sifatida qaraydi) Innovasion faoliyatga aksilogik yondoshuv insonning o‘zini yangilik yaratish jarayoniga baxshida qilishi, uning tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar majmuasini anglatadi. Akmeologik yondashuv - akmeologiya (akme) - yunoncha oliy nuqta, o‘tkir, gullagan yetuk, eng yaxshi davr degan manolarni bildiradi. [redacted]reativ yondashuv – (bu termin AQShda XX asrning 60-yillarda paydo bo‘ldi) individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko‘nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatilini bildiradi.[redacted]efleksiv yondashuv - (lotincha reflixio - ortga qaytish) subektning o‘z (ichki) psixik tuyg‘u va holatlarini bilish jarayoni sifatida qaraladi. Endi innovatsion faoliyatdagi akmeologik yondashuvga e’tibor qaratsak. O‘qituvchining innovatsion faoliyatiga yaratuvchilik jarayoni va ijodiy faoliyat natijasi sifatida qaraladi. "Akmeologiya" tushunchasi ("akme" - qadimgi yunon tilidan tarjima qilingan - eng yuqori nuqta, gullash, yetuklik, eng yaxshi vaqt)ni ilmiy atamashunoslikka 1928 yilda N.A.Ribnikov kiritdi, bu yosh davrlari psixologiyasining yetuklik davrini nazarda tutadi. Akmeologiyaning predmeti kasbiy yuksalish, mutaxassislarning ijodiy uzoq umr ko‘rishiga, shuningdek, kelajakdagi mutaxassislarning kasbiy mahoratini oshirishga, ularning faoliyatini takomillashtirish va tuzatishga yordam beradigan sub'ektiv va ob'ektiv omillardir. Ob'ektiv omillar olingan ta'lim sifatini o‘z ichiga oladi. Subyektiv omillarga insonning mahorati va qobiliyati, uning mas'uliyati, kompetensiyasi, muammolarni samarali hal qilish ko‘nikmasi kiradi. Kasbiy yuksaklikka erishishning eng muhim omillari: iste'dod, qobiliyat, talant, oilaviy tarbiya sharoitlari, ta'lim muassasalari va o‘zining faolligidir.Bugungi kunda yoshlar o‘z mutaxassisliklari asosida ishga kirib kelmoqdalar lekin ularning malaka ko‘rsatkichlari, bilimlari, iqtidori mos ravishda yuksalishi uchun uzoq muddatli amaliy jarayonlarni talab etadi.

Akmeologiyaning inson haqidagi mavjud fanlarga nisbatan ustunligi shundaki, u insonning butun hayot va professional yo‘lini o‘rganadi. Shu bilan birga, akmeologiya kasbiy faoliyatni takomillashtirish va tuzatish muammolarini o‘rganadi. Akmeologiya insonning professionallik cho‘qqilariga o‘zi erishadi degan qarashni nazarda tutadi. Bu borada Xatima Shayxova: «Akmeologiya — zamonaviy yangi fan. Uning muhim vazifasi muayyan kasb-korlikning yuksak pog‘onaga ko‘tarilishidagi turli jihatlarini o‘rganishdir.

Akmeologiyaning mazmun-mohiyati — insonning har bir kasb-hunarni bilim orqali chuqur egallashi, uning jamiyat rivoji, millat ravnaqi, turmush farovonligi hamda ijtimoiy taraqqiyotning iqtisodiy, siyosiy, ma’naviyhuquqiy jihatlariga ijobiy ta’sirini kuchaytirishga xizmat qilishini chuqur anglashi, o‘z ijodiy faoliyatini, kasb-hunar sohasidagi burch va mas’uliyatini ado etishga sarflash maqsadida mukammallik va kamolotga erishishni o‘rganishdan iborat», deydi. Akmeologiyada quyidagi kategoriyalarga e’tibor qaratiladi: ijodiy individuallik, o‘z-o‘zini rivojlantirish va takomillashtirish, o‘z-o‘zini anglash, o‘z imkoniyatlarini amalga oshirish Akmeologiyaning ushbu tushunchalari innovatsion pedagogikaning asosiy negizini tashkil etadi. Ijodiy individuallik professionallikning eng yuqori xususiyati sifatida namoyon bo‘ladi. U o‘z ichiga olgan shaxsiy kategoriyalar: [redacted]tellektual va ijodiy tashabbus;

intellektual qobiliyat, bilimlarning kengligi va chuqurligi;

qarama-qarshiliklarga tayyorlik, ijodiy ikkilanishlarga moyillik, ichki yaratuvchilik kurashni o‘zida sinash qobiliyati;

axborotlarga tashnalik, proffessionalizm, bilimga chanqoqlik V.A. Slastenin ijodiy individualizmni ro‘yobga chiqarishning asosiy vazifalarini quyidagicha belgilaydi:

ijtimoiy mohiyat kasb etgan madaniyatni boyitish;

pedagogik jarayon va shaxs bilimlarini yangilab turish;

samarali va ahamiyatli meyorlarni belgilaydigan yangi texnologiyalarni topish;

shaxsning o‘z taqdirini o‘zi belgilash va o‘zini o‘zi namoyon qila olishi asosida o‘z rivojlanishini ta’minlash.

Malakali mutaxassis: berilgan mehnat turiga ijtimoiy mas’uliyat darajasiga, uning jarayoni va natijalariga qarab kasbga yaroqliligi, psihologik tayyorgarligini aniqlash orqali mehnat faoliyatini amalga oshirishdagi imkoniyat va natijalarini belgilash dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Refleksli — innovatsion potensialni mahorat darajasigacha takomillashtirish va innovatsiyalarni ijtimoiy ahamiyatini baholashni, sarf etilgan intilishlarni hamda uni amalga oshirish yutuqlari asosida belgilash orqali o‘rganilmoqda. Reflektiv tomoniga ko‘ra: (rivojlanayotgan «Men» sifatidagi shaxsni o‘zligini anglash va mehnat faoliyati jarayonida kommunikatsiya bo‘yicha hamkorlarini tushuna bilishi bilan bog‘liq) tizim yaratuvchi faktor hisoblanib, insonni kasbiylashuvini belgilashda akmeologik aspektlarning optimal o‘zaro harakatini ta’minlaydi.

Akmeologiyaning tadqiqot obyekti - bu akme shaxs ya’ni yetuk shaxs, obyektiv qonuniyatlarga asoslangan holda kasb faoliyatining va ijodiy faoliyatning metodologik,texnologik hamda gumanitar jihatlarini o ‘rganish jarayonida jamiyat rivojida kasb-hunar moddiy, ma'naviy jihatlari bilan bog‘liq akmeologik muammolami aniqlaydi. Bugungi kunda bozor munosabatlarining rivojlanishida yangi kasb-hunarlarni shakllantirish, davr talabiga mos keluvchi yetuk kadrlar yetishtirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Globalizatsiya jarayonlariga ijodiy kompleks yondoshish, kasbkorlik madaniyati, komillik va mukammallik haqida alloma va mutafakkirlaming qarashlarini tahlil etishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga xos jihatlami va zamonaviy tajribalami chuqur egallash, texnika, texnologiya va axborot madaniyatini o ‘zlashtirish masalalari ham akmeologiyaning obyektlaridan biriga aylanishi mumkin.Inson qobiliyatlari chek chegara bilmaydi aslida, ammo bu chegarasiz manbaa shunchaki paydo bo‘lib qoladigan topilma emas, balki bunga uzoq mehnat bilim olish jarayonlari hamda takomillashib boradigan akmeologik qobiliyatlar ya’ni insonning ma’lum soha yoki yo‘nalishlariga fan, san’at, sport, kasb umuman olganda inson faoliyat sohalarining ham jismoniy ham manaviy tomonlarini o‘ziga qamrab oladi.

Akmeologik yondashuv yordamida kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini takomilashtirishni turli qirralarini hisobga olgan holda, malakali mutaxassislarning ijodiy qobiliyatlarini ochish va rivojlantirish muammolari oldingi o‘ringa chiqib bormoqda. Bu borada ta’lim tizimida o‘qituvchi shaxsiga e’tibor katta. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy moslashishini akmeologik jihatdan tadqiq qilinsa bugungi zamon talabiga mos, biroq avvalgi chuqur bilimlarga ham ega yetuk o‘qituvchi shaxsini, o‘z ishining mutaxassisi etib yetishtirish jarayoni juda murakkab pedagogik va psixologik jarayon hisoblanadi.

O‘z-o‘zini anglashning individual usuli va varianti g‘oyasi (K.A.AbulxanovaSlavskaya, A.A.Derkach va boshqalar). Olingan vaqtinchalik kompetensiyalar va shaxs tomonidanerishilgan vaqtinchalik malaka darajasi ko‘p jihatdan bo‘lajak o‘qituvchilarning individual psixologik xususiyatlari va xususiyatlarining o‘ziga xosligi bilan belgilanadi. A.A.Derkachning fikricha akmeologiyada modelga murojaat qilish zarurati bizga psixologik hodisani tasavvur qilish, uning muhim xususiyatlarini, tarkibiy xususiyatlarini, mexanizmlarini, shakllanish darajalarini ochib berishga imkon beradi.

Reflektiv tomoniga ko‘ra: (rivojlanayotgan «Men» sifatidagi shaxsni o‘zligini anglash va mehnat faoliyati jarayonida kommunikatsiya bo‘yicha hamkorlarini tushuna bilishi bilan bog‘liq)tizim yaratuvchi faktor hisoblanib, insonni kasbiylashuvini belgilashda akmeologik aspektlarningoptimal o‘zaro harakatini ta’minlaydi.

Maktab yoshidagi bolaga, yosh avlodga va boshqa tinglovchiga bilim berishda o‘z kasbiy mahorati yuksak akmeshaxs bo‘la oladigan o‘qituvchi o‘zining tasirigagi tinglovchini to‘la jaalb eta olishi hamda uni bilim olish va hayotiy ko‘nikmalarga tayyorlashi tayin. Akmeologik ta’lim texnologiyalarini o‘qitish amaliyotida tatbiq etish, ta’lim va ijodni rivojlanishini refleksli-psixologik konsepsiyasi asosida malakali mutaxassislarni tayyorlashda akmeologik yondashuvlarni tuzilmaviy tomonlarini hisobga olib borish lozim.

Darhaqiqat, Abdulla Avloniy o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy fazilatlariga keng ta’rif berib: tarbiyachining shaxsiy fazilatlari, ya’ni axloqli, odobli, bilimdonligi, ziyrakligi, topqirligi, farosatliligi, aql-zakovatliligi ta’lim- tarbiya jarayoni uchun asosiy negiz bo‘lsa, ijodiy izlanish o‘qish va o‘qitishning yangi shakl, uslub hamda vositalarini qidirish o‘qituvchining eng muhim kasbiy sifatlaridan ekanligini uqtiradi. Bu bilan Abdulla Avloniy o‘qituvchi faoliyatiga nisabatan akmeologik yondashuvni o‘z davri qiyofasida olg‘a suradi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni akmeologik rivojlanish jarayonini yana bir e’tiborli jihati bu yuqorida ta’kidlab o‘tilgan yo‘nalishlardagi kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirish va amaliyotga to‘laqonli tatbiq etishning zaruriy shart- sharoitlari majmuasining belgilanishidir. Chunki, qulay va maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik sharoit jarayondan ko‘zlangan natijaga erishishini engillashtiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Akmeologik yondashuvlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatini rivojlantirishda bilim, ko‘nikma va malakalarini amaliyotda yuqori darajada qo‘llay olishida namayon bo‘ladi. Zamonaviy jamiyatda ta`lim tizimini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri – bu insonning turli sohalarda maqsadli va mustaqil faoliyatini tashkil etishidir. Shunday ekan bo‘lajak o‘qituvchilarda akmeologik yondashuvlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatini shakllantirishda motivatsion, ijtimoiy, axborotli-mazmunli, faoliyatli, didaktik omillarga alohida e’tibor qaratish maqsadga maolikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахмадов, Н. Р. (2021). Суицидальное поведение подростков. Вестник интегративнойпсихологии.(журнал для психологов), 13-15.

2. Деркач А.А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований.- М.:1999

3. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. М.: ИЧП "Издательство Магистр", 1997. – 224с

4. Tillayeva G. Akmeologiya asoslari: o‘quv qo‘llanma /. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. — T.: «Tafakkur Bo‘stoni», 2014. —192 b.

5. Shayxova X.A. Ma'naviyat — kamolot ko‘zgusi. — T.: G‘afur G‘ulom nomidagni NMIU, 2009. 115-b.

OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DOLZARBLIGI

Kamolov Mag‘rur Ruziqulovich
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi
kamolovmagrur@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola innovatsion pedagogik texnologiyalar ularni ta’lim tizimiga joriy etilishi, mohiyati, xususiyatlari va boshqalar to‘g‘risidagi ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim,texnologiya, mohiyat, global, tizim, pedagog

Annotation: This article provides information on innovative pedagogical technologies, their introduction into the educational system, their essence, features, etc**.**

Key words: education, technology, essence, global, system, pedagogue.

XXI – asr boshiga kelib butun dunyoda glaballashuv jarayoni shu qadar kuchayib ketadiki, u jarayonning o‘ziga xos ijobiy tamonlari bilan birga – bir qator jihatlari ham nomoyon bo‘la boshladi. O‘zbekiston o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgan kundan boshlab, xalqimizni tub manfaatlaridan kelib chiqib, dekmakratik taraqqiyot yo‘lini izchillik bilan amalga oshirishda o‘zining strategik vazifalarini belgilab oldi.

Hozirgi davrning asosiy talabi – mustahkam va chuqur bilimga, mustaqil fikrga, kuchli irodaga, go‘yaviy immunitedga ega bo‘lgan yoshlarni tarbiyalash.

Glaballashuv davrida bilimlilik mamlakatni iqtisodiy rivojlanish va uning milliy boyligini ko‘paytirishning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bugungi kunda faqat yuksak bilimli zamonaviy mustaqil intellektual rivojlangan va ommaviy kasb – hunarga ega yoshlargina mamlakatning buyuk kelajagini ta’minlashi mumkin. Shuning uchun ham hozirgi kunda ta’lim tizimini takomillashtirish, unda innovatsion texnologiyalardanfoydalanish dolzarb masalaga aylandi.

Ta’lim jarayoniga pedogogik texnologiyalarni qo‘llanishi nafaqat o‘qituvchi kasbiy mahoratini o‘sishiga pedagogik faoliyatda zarur bo‘lgan axborot manbani izlashga, izohlashga pedagogik muammolar yechimini topishiga balki, pedagogik vaziyatlarning barcha nozik tomonlarini tushunish, izohlash, tahlil – talqin eta olishga ijobiy ta’sir etadi. Innovatsion taxnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishni asosiy omili hisoblanadi. Shu jihatdan bugungi kun o‘qituvchisi bilimli, atroflicha fikrlay oladigan, dunyoqarashi keng, o‘z ustida tinimsiz ishalydigan, izlanuvchan, ijodkor, ta’lim jarayoniga yangiliklarni olib kiradigan bo‘lishi kerak. Demak, o‘qituvchining innovatsion ta’lim texnologiyalarini mohiyatidan xabardorliklari hamda ularni ta’lim jarayonida samarali qo‘llay olishlari muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik texnologiya tushunchasi ko‘p qirrali bo‘lib, unga pedagogik, psixoligik, tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik nuqtai nazardan yondashmoq lozim. Ta’lim samaradorligini oshirishga doir ilmiy – nazariy, amaliy qarashlar, innovatsion ta’lim metod va usullariga doir ilmiy – nazariy, amaliy yondashuvga ega bo‘lish qo‘yilgan maqsadni amalga oshirish uchun juda zarurdir.

Natija: ta’lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash, ta’limni sifat va samaradorligini oshirishda hamda o‘quvchi – yoshlarni intellektual salohiyatini yuksaltirishda katta ahamiyatga egadir.

Ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalar mohiyati va uning o‘ziga hos xususiyatlari. Innovatsiya – yangilik kiritish, tizim ichki tuzulishini o‘zgartirish deb tariflanadi.

Ta’limni innovatsion texnologiyalar asosida olib borish, bu pedagogik jarayonni ixtiyoriy tuzishni va uni amalga oshirishni hal qiluvchi o‘zgartirishlarga olib kelishini bildiradi. Shuningdek, bu orqali ta’lim jarayonida qo‘yilgan ta’lim maqsadlari natijasiga erishish va ko‘rsatilgan vaqt mobaynida ijobiy natijani olish mumkin bo‘ladi.

Pedagogik jarayonga innovatsion texnologiyalarni olib kirish orqali uning bir qator xususiyatlari va qulayliklari kuzatiladi:

- ta’lim jarayonini oldindan loyihalash imkoniyatini ishlab chiqish;
- tizimli yondashuv asosida ta’lim oluvchi shaxsning o‘qish – bilish faoliyatini tasvirlaydigan ta’lim jarayoni loyihasini tuzish;
- ta’lim maqsadi real, aniq diagnostik bo‘lishi va ta’lim oluvchining bilimlarini o‘zlashtirish sifatini obyektiv baholash;
- ta’lim jarayoni tuzilishi va mazminini yaxlitligi, o‘zaro bog‘liq va o‘zaro ta’sirida bo‘lishi;
- ta’lim shakllarini qulaylashtirish;
- ta’lim jarayonida texnik vositalar va inson salohiyatini o‘zaro ta’sirini hisobga olish;
- ta’lim maqsadlarini ko‘zlangan etalon asosida talabalarda kuzatiladigan harakatlarni oydinlashtirish;
- talabaning faolligiga tayanib o‘qitish;
- o‘zlashtirish jarayonida yo‘l qo‘yilgan xatolarni aniqlab, tuzatib borish;
- shakllantiruvchi va jamlavchi baholar;
- belgilanga me’zonlarga binoan test vazifalarini bajarish;
- ta’limning rajalashtirilgan natijaga erishishini kafolatlanganligi;
- ta’lim samaradorligini yuqoriligi.

Bu keltirilgan xususiyatlar va qulayliklar o‘z navbatida innovatsion ta’limning an’anviy ta’limdan farqlovchi jihatlarini namoyon etadi. Ya’ni innovatsion ta’limda bir qator yangicha yondashuvlar namoyon bo‘ladi:

1. Shaxsga yo‘naltirilgan, ta’limga asoslanganlik: Ta’lim oluvchi shaxsi ta’lim jarayonini markaziy figurasiga aylanadi. Munosabatlarning insonparvarligi va demakratlashuvi o‘ishga majburlashdan voz kechish amalga oshadi.

2. O‘qishga differenlashgan yondashuv: ta’lim oluvchining umuman intellektual rivojlanishi doirasini va uni predmetini, mavzuni o‘zlashtirishini, uning qobiliyatlari va sifatlarini hisobga olish.

3. O‘qish faoliyati – bilimlarni mustaqil egallash va ta’lim oluvchi tomonidan o‘zlashtirilgan bilimlarni qo‘llash: bu xususiyat bo‘yicha muammoli – izlanuvchan ijodiy ahamiyat kasb etadi.

4. Ta’lim va tarbiyaning bir butunligi shaxs madaniyatini rivojlantirishga yo‘naltirish yuzaga keladi.

5. Ta’lim jarayonida ta’lim oluvchi ta’limning teng huquqli subyektiga aylanadi, mustaqil ravishda bilish faoliyatni olib boradi.

6. Ta’limni an’anaviy vositalari bilanbirgalikda A.K.T.dan foydalanish orqali bilimlarni yanada mustahkamlash amalga oshadi.

7. Darsni tashkil etish dialog, munozara, hamkorlik va o‘zaro ta’limga asoslangan jamoaviy va guruhlar shaklida faoliyat turlarini shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Shuningdek ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali, an’anaviy ta’limdan farqli ravishda shaxsning faolligiga, intellektual rivojlanishiga mustaqil o‘quv faoliyatiga qaratiladi, mohiyatan bir qator vazifalar bajariladi: o‘zaro hamkorlik va ijodkorlikda bo‘lish:

✓ o‘qituvchi bilimni yetkazuvchi emas, talabani mustaqil bilim olishida yordamchi, maslahatchi,tashkilotchi raxbar hisoblanadi;

✓ o‘qituvchi ta’lim jarayonini algoritmlash, loyihalash, atroflicha fikrlash sharoitida ish yuritadi;

✓ o‘quv jarayoni talaba – o‘qituvchilarni o‘zaro faol ish yuritishga o‘rganishiga odatlantiradi;

✓ talaba o‘zini – o‘zi o‘qitish, faollikda yakka, katta – kichik guruhlarda ishlashga o‘rgatish;

✓ o‘quv jarayonini induviduallashtirishni talab etadi. Shu holatlarda o‘quv mazmuni va DTS talablarini to‘la o‘zlashtirish kafolatlanadi;

✓ talaba ta’lim jarayonini sifat va samaradorligini ta’minlashda harakatlantiruvchi kuchga aylanadi;

✓ ta’lim oluvchilar kelajakda yetuk mutaxasis bo‘lib yetishlari uchun zamin yaratiladi;

✓ pedagog mehnati yengillashib, dars samaradorligi yanada oshadi.

Buning uchun nima qilish kerak?

➢ o‘quv – tarbiyaviy jarayonda ta’lim oluvchining motivatsiyasini oshirish;

➢ darsda o‘quv materiallarini hajmini oshirish, mazmunini real hayot bilan bog‘lash;

➢ o‘quv jarayoni samaradorligini oshirish;

➢ ta’lim-tarbiya jarayonida talim oluvchining shaxsiy ishtiroki, faolligi va mas’uliyatini yanada oshirish eng muhim darajaga chiqadi.

Yuqorigdagi fikrlarni amalga oshirish ko‘zlangan maqsadga erishishnini kafolatlaydi.

Ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llashning mohiyati. Respublikamizda uzluksiz ta’lim tizimini isloh qilish, uni yuridik jihatdan kafolatlash, mazmunan jaxon talablari darjasiga ko‘tarish, zamonaviy bilim egasi bo‘lgan kadrlar tayyorlash borasida qonunlar, dasturlar qabul qilindi va amaliy jarayonga tadbiq etib borilmoqda. Bugungi kunda Respublikamizda demokratik fuqorolik jamiyatini tashkil etishda shaxs, jamiyat, oila, Vatan oldidagi burchi, mas’uliyatni chuqur xis qilgan holda erkin va mustaqil fikrlovchi inson tarbiyasi, demokratik munosabatlarni shakllantirish ta’lim tizimini asosiy strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu vazifani amalga oshirishda ta’lim jarayonini yangicha loyihalashtirish, ilg‘or pedagogik texnologiya asosida tashkil etish, erkin shaxs tafakkurini shakllantirish asosiy omillaridan biridir.

Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan talablardan biri ortiqcha ruxiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt ichida, muayyan

nazariy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, ular tomonida egallangan bilim, ko‘nikma va malakalar darajasini baxolash har bir o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan texnologik yondashuvni talab etadi.

Zamonaviy o‘qituvchi talabalarni fanga ijodkorlik nuqtai nazari bilan qarashlarini tashkil qilishi, ularda izlanuvchanlik xususiyatini shakllantirishi va albatta, ilg‘or pedagogik texnologiya usullaridan foydalangan holda darsni tashkil etishi zarur bo‘ladi.

Innovatsion pedagogik texnalogiyani qo‘llash dars samaradorligini oshirishga olib keladi. Ta’lim metodlarini tanlashda har bir darsni didaktik vazifasidan kelib chiqiladi. Bu esa maqsadga muvofiqdir.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar qo‘llanilganda o‘qituvchi talabalarni butun dars jarayonida faol ishtirok etishlariga sharoit yaratadi. Darsni boshidan oxirigacha talabalar ta’lim markazidan bo‘ladi, bunday yondashuvning foydali jihatlari quyidagilardan namoyon bo‘ladi:

- ta’lim samarasi yuqoriroq bo‘lgan o‘qish va o‘rganish;
- ta’lim oluvchi yuqori darajada rag‘batlantirilishi;
- o‘rganilgan bilimni e’tiborga olinishi;
- ta’lim oluvchini tashabbuskorligi va mas’uliyatini qo‘llab quvvatlanishi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash va uning samaradorligini ta’minlash o‘quvchini shaxs sifatida shakllanishiga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda shuni aytish mumkunki, ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llanilishi, muayyan shart – sharoitlarni mavjudligi asosida ta’minlanadi hamda ta’lim jarayonini samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Innovatsion faoliyat – bu uzluksiz ravishda yangiliklar asosida ishlash bo‘lib uzoq vaqt davomida shakllanadi va takomillashib boradi.

Innovatsion pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish – o‘quvchilarni o‘zlashtirish darajasini o‘sishiga, dunyoqarashini shakllanishiga, mustaqil fikrlashiga, muammoli vaziyatlardan chiqishni o‘rganishga, jamoa bilan ishlashga, boshqalar fikrini hurmat qilishga, o‘quvchilarni ilm olishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2023-yil 26-maydagi PF-79-son farmoni.

2. Sh.M.Mirziyoyev, Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz.T.- “O‘zbekiston”-2017y.

3. Sh.M.Mirziyoyev, Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlarini birgalikda barpo etamiz. T.-“O‘zbekiston” NMIU, 2017y.

4. I.A.Karimov, Ona yurtimizning baxt iqboli va buyuk kelajagi yo‘lida harakat qilish – eng oliy saodatdir. T.-“O‘zbekiston” 2015y 268-bet.

5. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza matni.T.-Adolat.2018y 569-bet.

6. Abduqodirov A.A. Ta’limda innovasion texnologiyalar. – Toshkent:Iste’dod, 2008. -180 b.

7. Абдуллина О.А. Обшепедагогическая подготовка учителя в системе висшего педагогического образования: Для пед. спетс. висших учеб. заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвешение, 1990.

8. Abduraimova G.O. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini “Texnologiya” fanini o‘qitishga tayyorlash yo‘llari va vositalari. // Pedagogika. – Toshkent, 2019. – №1. – B. 20 – 28.

MUNDARIJA

1-SHO‘BA. UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING KONSEPTUAL ASOSLARI.		
J.X.Karshibayev	OLIY TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	3
Р.Х.Джураев	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ САМОРАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ В МУЛЬТИМЕДИЙНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ	5
Ризокулов Туракул Раббимкулович	ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	9
Muhammadjon Quronov	KUCHLI MA’NAVIYATLI YOSHLAR TARBIYASI: INNOVATSION DISKURS	11
Musurmanova Aynisa Musurmanovna	SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF PEDAGOGICAL SCIENCE IN MEDICAL EDUCATION	15
Равшанбек Маҳмудов	ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЎСТИРИШ ВОСИТАЛАРИ	19
Almaz Ulviy BINNATOVA	SHE’RIYAT VA IJTIMOIY XIZMATGA BOY HAYOT: ERKIN SAMANDARNING MEROSIGA BIR NAZAR	21
Ağayeva Xuraman Telman qızı	ARXİV SƏNƏDLƏRİNİN ƏLÇATAN OLMASINDA ELEKTRON XİDMƏTLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ	26
Ҳабибулло Абдукаримов	ТАЪЛИМНИНГ ЯРАТУВЧИЛИК ХАРАКТЕРИ	29
Berdaliyeva Gulasal Abdukunduzovna	RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA UMUMTA’LIM MAKTABLARI O’QITUVCHILARINI UZLIKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI	33
Ergashev Rustam Nadjimovich Qulmamatov Sindorqul Ibragimovich	TALABALAR MALAKAVIY AMALIYOTINI TASHKIL ETISHNING SAMARALI SHAKL VA METODLARI	36
Ergashev Rustam Nadjimovich	AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLOIGINI OSHIRISHDAGI O‘RNI	38
Ismailov Dilshod Baxriddinovich	KUCHLI IQTISODIYOT VA KUCHLI MA’NAVIYAT UYG‘UNLIGI DAVLAT XIZMATCHILARI FAOLIYATINING YETAKCHI TAMOYILI SIFATIDA	40
Toshtemirov Doniyor Eshbayevich	O‘QUV JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O’ZIGA XOSLIGI	44
Xalilova Muxabbat Ruzmurodovna	AXBOROT-TEXNOLOGIYALARINI OLIY TA’LIM TIZIMIDA JORIY ETILISHI INSON KAPITALI MEXANIZMI SIFATIDA	47
Qurbanov Baxrom Kurbanova Gullola Baxramovna	IQTIDORLI TALABALARNI ANIQLASH VA YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNI UZLUKSIZ TIZIMINI TASHKIL ETISH IQTIDORLI TALABALARNI ANIQLASH VA YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNI UZLUKSIZ TIZIMINI TASHKIL ETISH	50
Isayeva G.P. Egamberdiyeva X.T.	4-SINF TARBIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI	54
Y.Nurumbekova	KOUCHINGDA MOTIVATSIYA NAZARIYALARI TAHLILI	57
Y. Nurumbekova	BO‘LAJAK MUTAXASSISLARDA KOUCHING KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA QAYTMA ALOQA, FIDBEK BERISH XUSUSIYATLARI	59
Xidirova Malohat Qazaqovna	RAQAMLASHTIRISH JARAYONIDA EVTAGOGIK TA’LIM TAMOYILLARINING O‘RNI	62
Samatova Dilrabo Yusufovna	TA’LIMNI JARAYONINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	65
Turdikulova is the daughter of Gulchekhra Mamarakhim	USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEM	70
Alchimbayeva Aigul Bakitzhanovna Jin Xiaogang	A STUDY OF THE PRACTICAL ASPECTS OF DIGITAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FURTHER EDUCATION SYSTEM	71
Озода Ташназаровна Назарова	ИНТЕЛЛЕКТ И КРЕАТИВНОСТЬ - ВЫСОКОЕ РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ	74
Xamrayev Abubakir Faxriddinovich	TA’LIM VA TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA BOLALARNING SOG‘LIG‘IGA ZARAR YETKAZUVCHI	80

	AXBOROTLARDAN HIMOYA QILISH	
Xakimov Ravshan Raimovich	MIRZACHO‘LNI O‘ZLASHTIRILISHI DAVRIDAGI MUAMMOLAR TAHLILI	83
Toshmetova Gulnoza Sadriddinovna	RAQAMLI TALIMDA DARS TAHLILI VA UNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	84
Norboyeva Sayyora Muratovna	O‘QUV JARAYONIDA INNOVATSION YONDASHUVLARDAN FOYDALANISH	87
N.S.Sangirova Sh.A.Xudoynazarov	IJTIMOIY TARMOQLARDA ZAMONAVIY YOSHLARNING IJTIMOIY MUNOSABATLARINI SHAKLLANTIRISH	90
D.G‘. Ashurova	ENHANCING COOPERATIVE LEARNING STRATEGIES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION THROUGH DIGITAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES	92
Nishanbayeva Sevara Avazxanovna	MA’NAVIY-AXLOQIY VA DINIY TARBIYANING YIGITLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDAGI O‘RNI	95
Nasrullayeva Mumtozmahal Abdusamat qizi	BELGIYA VA SHVETSIYA DAVLATLARINING TA’LIM TIZIMLARIGA KOMPARATIVISTIK TAHLIL	99
Kuchkarbekova Zulfizar Sharofjon qizi	CURRENT PROBLEMS IN THE DIGITIZATION OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM AND THE INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN IT	101
Abulfayziyev Sardor Rashidovich	TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING USTUVORLIGI	103
2-SHO‘BA. MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI.		
Мукашева Анар Бекетбаевна,	Ойын терапиясының баланың мазасыздығына әсері	106
Abdullayeva Nafisa Shavkatovna	PEDAGOGLARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNALOGIYALARDAN FOYDALANISH	110
Babayeva Dono Razzakovna	BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING RIVOJLANTIRUVCHI MUHITNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MAZMUNI	113
Джамилова Наргиза Нуритдиновна	РЕЗУЛЬТАТЫ ПРОЕКТА «СОЗДАНИЕ ПРОГРАМНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ПРОГРАМНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ СВОБОДНОГО ИНТЕРЕСА ДЕТЕЙ К ПРОФЕССИИ В КОНЦЕПЦИИ «УМНЫЙ ДЕТСКИЙ САД»"	115
G.T.Boymurodova	MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM SIFATI VA NATIJAVIYLIGI	119
Джанпеисова Г.Э. Райимкулова М.А.	РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ ФУНКЦИЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	121
A.A.Bolibekov	O‘ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA XORIJIY TAJRIBA	123
Alisher Bolibekov Aziza Boboyeva	O‘ZBEKISTON MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI VA YECHIMLAR	125
Alisher Bolibekov Laylo O‘ktamova	TASVIR VA TAFAKKUR (MAKTABGACHA TA’LIMNING TASVIRIY FAOLIYAT MASHG‘ULOTLARIDA TASVIR ORQALI IDROK ETISHNI SHAKLLANTIRISH)	127
L.M.Qaraxanova	KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA TABIAT HAQIDAGI BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI YONDASHUV	131
Kurbanova Gullola Baxramovna Samaridinova Nigora Gulamdjanovna	MAKTABGACHA TA’LIM YOSHIDAGI BOLALARDA EKOLOGIYAGA OID TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA KREATIV YONDASHUVNI TAKOMILLASHTIRISH SHAKL, METOD VA VOSITALARI	132
Озода Ташназаровна Назарова	ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМУ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ	135

Umarova Gulshod Abdujabbarovna Norqo‘ziyeva N., Xayrullayeva D.	MASHG‘ULOTLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ILG‘OR PEDAGOGOIK TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH	138
Umarova Gulshod Abdujabbarovna	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ESTETIK TARBIYALASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	140
Lyu Anqi	CURRENT ISSUES IN INTRODUCING DIGITAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM	143
Wang ChunLing	TECHNOLOGY IMPROVEMENT IN SECONDANY EDUCATION	145
Xiu Si	TECHNOLOGY INNOVATION IN EARLY CHILDHOOD	147
Xoliqov Umidjon Qo‘chqarovich Kabulova Sanobar Eshnazarovna	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SHAXMAT O‘YINI ORQALI TARBIYALASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI	150
Gaziyeva Nigora Shamsiddinovna	OTA-ONALAR BILAN ISHLASHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH	154
Isabekova Dilafruz Shermirzayevna	MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI KASBGA YO'NALTIRISH	155
Abdurazzakova Rayhon Musayevna	MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH MASHG‘ULOTLARIGA ILG‘OR INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI TATBIQ ETISH	157
To‘raqulova Malohat Bahodir qizi Iskandarova Sabina Iskandar qizi	BO‘LAJAK TARBIYACHILARNI STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O‘QITISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	159
G.Y.Rustamova Y.J.Rustamova	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING ELEMENTAR MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHDA TRIZ TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH	161
G.Y.Rustamova F.Sh.Jumanazarova	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA’LIM BERISHDA TRIZ TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI	164
Niyozova Gulnoza Baxtiyor qizi	MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI	166
Shodiboyeva Mohinur Abdurahmon qizi Shokirova Hilola Abdurahmon qizi	MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI MASHG‘ULOTLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH	169
Shodiboyeva Mohinur Abdurahmon qizi Abdusalomova Shahnoza Abdurashid qizi	BO‘LAJAK RAHBARLARNING KREATIV MALAKASINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI	172
M.A.Rayimqulova	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASINING MAZMUNI	176
Maftuna Rayimqulova Sarvinoz Jo‘rabekova	TANQIDIY FIKRLASH MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING BILISH JARAYONINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA	179
Д.Б.Худойбердиева К.Э.Тахирова	ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ В РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	182
Botirova Yorqinoy Dilshod qizi O‘sganova Muhlisa	KICHIK GURUHLAR PSIXOLOGIYASI VA KICHIK GURUHLARDA UCHRAYDIGAN MUOMMOLARNING BIR NECHA SABABLARI HAMDA YECHIMLARI	186
Durdona Xudoyberdiyeva	BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI KREATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA	187

	TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	
Oripova A’lo O‘ktam qizi Amirqulova Sevinch Muxammad qizi	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ZAMONAVIY INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH ORQALI IQTISODIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI	190
Oripova A’lo O‘ktam qizi Mirsaidova Madina O‘tkir qizi	OILADA OTA-ONALAR O‘RTASIDAGI SALBIY MUNOSABATLARNING BOLA TARBIYASIGA TA’SIRINI BARTARAF ETISHNING XORIJIY TAJRIBALARGA ASOSLANGAN SAMARALI USULLARI.	192
М.Р.Жуманова	ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМУ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ	194
Yaxyoyeva Kifoyat Abduqodir Qiz	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ELEMENTAR MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA ELEKTRON VOSITALARDAN FOYDALANISH	197
Samardinova Nigora Gulamdjanovna	MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA KREATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYANI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI	199
M.Q.Abdurasulova	MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA MULTIMEDIYALAR BOLALARNI O‘RGANISH DUNYOSIGA JALB QILUVCHI VOSITA	202
Z.V.Suvonqulova	MAKTABGACHA TA’LIM TARBIYACHISINING SHAXSIY VA KASBIY SIFATLARINI BADIIY ADABIYOTLAR ORQALI SHAKLLANTIRISH	204
Ibragimova Gulsanam Anvarovna	MAKTABGACHA TA’LIM YOSHIDAGI BOLALARNI CHINIQTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	206
K.M.Xidirova	MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI	209
Xayrullayeva Rayxona Sherali qizi	MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI	211
3-SHO’BA. RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING UMUMIY O‘RTA TA’LIM SIFATI VASAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI O‘RNI.		
Sh.Norqulov J.Ro‘zimatov	BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI TA’LIM TENOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (TABIATSHUNOSLIK FANI MISOLIDA)	213
Ergashev Rustam Nadjimovich	BOSHLANGICH SINFLARDA INIOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARI	215
Ergashev Rustam Nadjimovich Nasurulazoda Maftuna Zokirjon qizi	BOSHLAG‘ICH TA’LIMNI INTEGRATSIYALASH IMKONIYATLARI	219
Isayeva Guli Parpiyevna Ravshanov Umidjon Abdiqodir o‘g‘li	O‘QUVCHI-YOSHLARNI VIRTUAL OLAM TA’SIRIDAN HIMOYA QILISHNING NAZARIY ASOSLARI	222
Qulmamatov Sindorqul Ibragimovich Xamzaqulov Erjigit Abdubasharovich	BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O'QITUVCHILARINI MATNLI MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH USULLARI.	224
A.N.Qudratov D.E.Abduraimov J.J.Xojakulov	RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING HOZIRGI DAVRDA UMUMIY O‘RTA TA’LIMDA SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH	227
D.M. Elmuratova S.Sh.Karimova	“TABIIY FANLAR”NI O‘QITISHDA INNOVATSION VA ELEKTRON TA’LIMIY RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI	229
D.M.Elmuratova S.J. Qazaqova	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILINI O ‘QITISHDA TURLI INNOVATSION VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	231
Sherzod Jumanov	MAKTAB MA’NAVIYAT SEKTORLARI FAOLIYATINING ARTPEDAGOGIK PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI	234
Kurbanova Gullola Baxramovna	INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA YOSHLARNI KASB TANLASHGA YONALTIRISHNING UZVIYLIGINI TA’MINLASH TEXNOLOGIYASI	237

Omonova Parizod Uchqun qizi		
Kurbanova Gullola Baxramovna Ahmatov Nodirbek Musa o‘g’li	O’QUVCHI-YOSHLARNI KOMMUNIKATIV RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING TUTGAN O‘RNI	239
Misirova Nodira Tovbaevna	BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILAR IJODIY QOBILIYATLARINING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	241
Misirova Nodira Tovbayevna Xusanova Zebo Xusan qizi, Qurbonaliyeva Madina Abduhakim qizi	4-SINF O’QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA BADIIY MATN USTIDA ISHLASH IMKONIYATLARI	244
Misirova Nodira Tovbayevna O'rishova Xayriniso Muhammadali qizi	BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI	246
Musurmanova Shaxlo Ilhomovna	MAHALLALARDAGI TO‘LIQSIZ OILALARDAGI NOJO‘YA QILMISHLARNING FARZANDLARI TA’LIM-TARBIYASIGA TA’SIRI	249
Musurmanova Shaxlo Ilhomovna Egamqulova Mohinur To‘lqin qizi	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA INKLYUZIV TA’LIM BERISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR	252
G.Sh.Mamutova Sobirova D.U.	DARS JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	255
Nurbuvayev Muqimjon Rasuljon o‘g‘li	MASOFAVIY TA'LIMDA O'QUVCHILARGA TOPSHIRILADIGAN MUSTAQIL ISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN ZAMONAVIY METOD VA RAG'BAT KARTOCHKALARIDAN FOYDALANISH	258
Тошматова Мукаррам Джумановна	МЕТОДИКА УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ ДЕТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	259
Тошматова Мукаррам Джумановна Эсонбоева Шахноза Шухрат кизи	КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ	264
Nizamov Alisher Bayazovich To‘xtayeva Aziza Davron qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O’QUVCHILARNI OG‘ZAKI VA YOZMA HISOB MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI	267
Umarov Xusniddin Norbo'tayeva Ozodaxon Fayzullayeva Rayhona	BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI SAVODXONLIGI DARSLARIDA “FE'L SO'Z TURKUMI” MAVZUSINING O'RGANILISHI	268
Umarov Xusniddin Cho‘lliyeva Afzuna	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA DARS O‘TISH	271
Umarov Husniddin Egamboyevich Mahmudova Sabina Amriddin qizi	PISA XALQARO BAHOLASH DASTURIGA O‘QUVCHILARNI BOSHLANG‘ICH SINFDAN TAYYORLASH	273
Kayumova Shoxsanam To’lqin qizi	METHODOLOGY FOR DEVELOPING READING LITERACY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH TRIZ PEDAGOGY	274
Xaydarova Sayyora Chinaliyevna	O‘SMIRLIK DAVRIDA SALBIY XUSUSIYATLARNING PAYDO BO‘LISHI	276
Xaydarova Sayyora Chinaliyevna	OILAVIY NIZOLAR VA ULARNING BOLA TARBIYASIDAGI AHAMIYATI	279
Байзакова Малика Абдукаюмовна Муродкулова Муниса Амануллаевна	ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКУ	281
Bayzakova Malika Abdukayumovna	XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA BO’LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O’QITUVCHILARINI METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURINING AHAMIYATI VA DOLZARBLIGI	283

T.Sh.Muhammadiyev	O‘QUVCHILARNING LINGVOMADANIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI	286
Utanbaeva Dildora Abdikhadirovna	THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN PREPARING ELEMENTARY STUDENTS FOR INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS	291
Utanbayeva Dildora Abdixadirovna Qurbonboyeva Zuhra Davlatboy qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA LIRIK JANRGA XOS SHE’RIY MATNLAR USTIDA ISHLASH	293
To‘rabekova Aziza Mirzabek qizi	GLABALLASHUV SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	296
Kabulova Sanobar Eshnazarovna Ташкулова Жасмин Рашид кизи	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ	299
Saxobidinova Ozodaxon Isomidinovna	TA’LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	302
Bazarov Sardor Kenjaboy o‘g‘li Gadoyboyeva Munavvar Rustam qizi	INKLYUZIV TA’LIMDA MUAMMO VA ULARNING YECHIMLARI	305
Худойкулова Н. Х.	РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНСТРУМЕНТАЛЬНОМ ИСПОЛНИТЕЛЬСТВЕ	307
Matkarimov Akramjon Muxtorovich	O’QUVCHILARNING TA’LIMDAGI MUVAFFAQIYATI VA OILADA TA’LIM MUHITINING UZVIY JIHATLARI	310
Yusufaliyeva Gulnora Abduraxmonovna.	MODERN APPROACHES TO THE EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN ACCORDANCE WITH OUR UNIVERSAL VALUES	313
Xaitov Ortiqboy Tursunboyevich	DEVIANT XULQ-ATVOR VA UNING TIPOLOGIYASI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA	316
Ro‘zimatov Jamshid Alisher o‘g‘li Savriddinova Mexrinoz Ulug‘bekovna	THE ADVANTAGES OF DIGITAL TEACHING TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE PROFESSIONAL EFFICIENCY OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS	317
Mansurova Odinaxon Ulug‘bek qizi	UCHINCHI RENESSANS SHAROITIDA MILLIY TARBIYA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI	320
Azimova Rushana Zokirjonovna	O’QUVCHI YOSHLARGA SUN'IY INTELLEKT TASIRINING PSIXOLOGIK JIHATLARI	323
Shoymatova Gulnoza Cho`lliyeva Afzuna	INKLYUZIV TA’LIM ISTIQBOLI: MUAMMO VA YECHIMLAR	326
Hotamova Dildora Komilovna	EFFECTIVENESS OF DIGITIZATION TOOLS IN PREPARING FUTURE TEACHERS FOR PEDAGOGICAL ACTIVITY	328
Berdiyeva Muborak Baxtiyorovna	BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING IJODIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	332
Eshonqulova Kamola Ibroximovna	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TEZKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA HARAKATLI O‘YINLARNING SAMARADORLIGI	335
Kurbanova Dilrabo Xaitbayevna	BOSHLANG‘ICH SINFDA “TARBIYA” FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK-YONDASHUVLAR	338
Kurbanova Dilrabo Xaitbayevna Sevinch Baxromova Rustam qizi	O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI	341
Shoymatova Gulnoza Cho‘lliyeva Afzuna	BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGIKASINING JAMIYATDAGI O‘RNI	344
Xamzaqulov Erjigit Abdubasharovich	CHEGARAVIY SHATLARDA VAQT BO‘YICHA HOSILA QATNASHGAN DIFFERENSIAL TENGLAMALAR.	345
Xamzaqulov Erjigit Abdubasharovich Mardonova Marjona Zokirjon qizi	BOSHLANG‘ICH TA’LIM FANLARINI O‘QITISHDA CHET EL TAJRIBALARI.	348
Beknazarova Muxlisa O’tkir	BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARIDA MASSA, SIG’IM VA	352

qizi	VAQT O’LCHOV BIRLIKLARI TO’G’RISIDAGI TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI	
Beknazarova Muxlisa O’tkir qizi	RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARINI O’QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISH	356
N.S.Sangirova Sh.A.Xudoynazarov	IJTIMOIY TARMOQLARDA ZAMONAVIY YOSHLARNING IJTIMOIY MUNOSABATLARINI SHAKLLANTIRISH	359
Ma’rufova Nargiza Gulyamovna	TARBIYALANUVCHILARNING YOSHIGA XOS BO‘LGAN PSIXOLOGIK XUSUSIYATLAR ORQALI QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH	361
Axmedova Sayyora Furkatovna	BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MATEMATIKA DARSINI TASHKIL ETISH	363
M.K. Jabborova	BOLALARDA LINGVISTIK IJODIY INTELEKTNI SHAKLLANTIRISH ERTAK VA QO’SHIQLARDAN FOYDALANISH	365
Sheraliyeva Nasiba Alimkulovna	TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA O‘QITUVCHIGA QO‘YILADIGAN TALABLAR	368
M.A.Abduvaliyeva	INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI	372
Nasrullayeva Mumtozmahal Abdusamat qizi	BELGIYA VA SHVETSIYA DAVLATLARINING TA'LIM TIZIMLARIGA KOMPARATIV TAHLIL	373
Norboyeva Farangiz Alisher qizi	INNOVATSION TA’LIM SHAROITIDA BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARINING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	375
D.A. Dadabayeva	BARKAMOL YOSHLAR TARBIYASIDA GENDER MUNOSABATLARINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	377
Omonboyeva Gulsevar Otabekovna To'xtasinova Gulnoza Baxodir qizi	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRUVCHI METODLAR	379
Jo‘raqulova Saida Akramqul qizi	RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA O‘QUVCHILARDA PEDAGOGIK KO‘NIKMALARINING KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVI	381
Yusupova Ziyoda Ikrom qizi	O‘QUVCHILARDA PEDAGOGIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH	384
Yusupova Ziyoda Ikrom qizi	MAKTAB O‘QUVCHILARIDA IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	387
Aliqulova Sevara Shamshiddin qizi Eliboyeva Sarvinoz Rasulbek qizi Qo’shimbatova Aziza Maqsudjon qizi	ADABIYOT – MILLAT TAYANCHI	390
Muxtorova Mohinur	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA DARSNI TASHKIL ETISH TARTIBI	392
Jumayeva Farangis Komiljon qizi, Xakimjanova Ruxshona Sobirjon qizi	O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO‘Z BIRIKMASI VA GAPNING TAVSIFI	393
Xasanova Parvina Toxirjon qizi	MILLIY TARAQQIYOT YO‘LIDA YOSHLARNI MA’NAVIYATLI QILIB TARBIYALASHNING AHAMIYATI	397
Malikova Feruza Olimjon qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TARBIYA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI	399
O‘razbayeva Jasmina Abduhakim qizi Niyozullayeva Shoira Jaloliddin qizi	BOSHLANG’ICH SINFLARDA SON SO‘Z TURKUMINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA O‘QITISH	401
Jumanazarova Zahro Berdiyor qizi Davronova Saida Valijon qizi	BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA ERTAK JANRIGA XOS MATNLAR USTIDA ISHLASH	403
Doniyorova Dinora Kenjaboy qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATNNI O‘RGANISH BOSQICHLARI	405

Tursunboyeva Nurjahon Mahmudjon qizi		
Allaberganova Shahrizoda Bozorboy qizi Abdug‘ofurova Feruza Ikrom qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BADIIY ASAR MATNI USTIDA ISHLASH	407
Valijonova Tursunoy G‘anijon qizi Zilola Xojimurotova Muhiddin qizi	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI BADIIY MATN USTIDA ISHLASH ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISH	409
Jumanova Soliha G‘ayrat qizi Zakiryayeva Durdona Nazar qizi	BOSHLANG‘ICH TA’LMDA PIRLS TOPSHIRIQLARI USTIDA ISHLASH	411
Qo‘chqorova Sevinch Boltosh qizi Xo‘jaqulova Madina Ummatqul qizi	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING TA’LIM-TARBIYASIDA ERTAKLARNING AHAMIYATI	413
Abdusattorova Zarnigor Abduqaxxor qizi Rahmonova Madinabonu A’zam qizi	ERTAK JANRIGA XOS MATNLARINI O‘RGANISH	416
Safarova Feruza Ataqulova Mohinur	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA “MATN” MAVZUSINING O‘RGATILISHI	417
Anorqulova Shahrizoda Raxmonova Laylo	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI O‘QISH VA YOZISHGA O‘RGATISH USULLARI	419
Abduhakimova Odina Komil qizi Burxiyeva Zebiniso Baxrom qizi	ILMIY OMMABOP JANRGA XOS MATNLAR USTIDA ISHLASH	421
Norbo’tayeva Marjona Ilhom qizi Xolmamatova Durdona Alibek qizi	BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARI TA’LIM-TARBIYASIDA MAQOL JANRINING AHAMIYATI	424
Turdibekova Noila Nurbek qizi Qodirqulova Dilnoza Xayrulla qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BADIIY ASARNI TAHLIL QILISH USTIDA ISHLASH	425
Saydullayeva Nozima Abdusamatova Farida Baxtiyor qizi	BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI O‘QUVCHILAR NUTQINI O‘STIRISH	428
Rabbimqulova Durdona Haydarqul qizi Sharifova Charos Fozil qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SHE’RIY MATNLAR USTIDA ISHLASHGA INNOVATSION YONDASHUV	430
Imomxo‘jayeva Ma'rifat Rahimjon qizi O‘ktamova Shaxina O‘tkir qizi	BOSHLANG'ICH SINF O‘QUVCHILARINI RASM ASOSIDA IJODIY MATN TUZISHGA O‘RGATISH	433
Botirova Xurshida Rustam qizi Sadiqulova Nilufar Abdumannob qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MASAL JANRIGA OID MATNLAR USTIDA ISHLASH	435
Muhiddinova Mehriniso Akmaljon qizi	BOSHLANG’ICH SINFLARDA OLMOSH SO’Z TURKUMINI O’RGATISH USULLARI	438
Elmurodova Maftuna Fozil qizi Bahromova Feruza Bahriddin qizi	BOSHLANG’ICH SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA MATN TURLARI	441
Qurbonboyeva Gulchiroy Smaylova Nilufar	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA TOPISHMOQLARDAN FOYDALANISH USULLARI	443

Abdikayumova Nigora Muhiddin qizi Baxtiyorova Umida G’ayrat qizi	BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARINI IJODIY MATN TUZISHGA O`RGATISH STRUKTURASI	444
O‘rinboyeva Shohista Nurbek qizi Muxtorova Oliyaxon Ulug‘bek qizi	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI O‘QISH VA YOZISHGA O‘RGATISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	446
To‘xtayeva Aziza Davron qizi Abdushukurova Muxlisa Foziljon- qizi	BOSHLANG‘ICH SINF DARS JARAYONLARIDA DIKTANT MATNI USTIDA ISHLASH METODIKASI	449
Xoldorova Husnida Fayzullayeva Salama	ABDULLA AVLONIY IJODIDA MASAL JANRINING O‘RNI	452
Saydaliyeva Gulbahor O’taganova Mohinur	BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA HIKOYA JANRIGA XOS MATNLAR USTIDA ISHLASHNING O‘ZIGA XOS SHART-SHAROITLARI	454
Usmonova Shohistaxon Shukurulloxon qizi Tolibjonova Sevara G'ulomjon qizi	BOSHLANG’ICH TA’LIMDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI O’QUVCHILAR NUTQINI VA MUSTAQIL FIKRLASH QOBILYATINI O’STIRISH	457
Raxmatova Sevara G’ayratjon qizi Mamatqulova Nazira Rustam qizi Yusufboyeva Farida Oybek qizi Umarova Mohinur Shavkatjon qizi	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SIFAT SO‘Z TURKUMINI O‘QITISHDA YANGI INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH	459
Rakhimjonova Lobar Namozova Odina	3-SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA HIKOYA JANRIGA XOS METALLAR USTIDA ISHLASH IMKONIYATLARI	462
A’zamova Marjona Xaitboyeva Sadoqat Ne'matova E'tibor	O‘ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNING KIRIB KELISHI VA RIVOJLANISHI	463
S.SH.Turdiboyeva	O’SMIR YOSHIDAGI BOLALARDA DEVIATSIYA TURLARI	464
4-SHO‘BA. OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DOLZARB MUAMMOLARI		
Muslimov Narzulla Alixanovich	INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O’QITUVCHILARINING XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH	468
Закирова Бермет Абдикалиловна	Ч.АЙТМАТОВДУН «БИРИНЧИ МУГАЛИМ» ПОВЕСТИНДЕГИ БИЛИМ МАСЕЛЕСИНЕ КОНФУЦИЙДИН НАКЫЛ КЕПТЕРИНДЕГИ МААНИЛЕРИНИН ДАЛ КЕЛУУСУ	470
I.N.Kodirov	OLIYGOHLARDA MUHANDISLAR TAYYORLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN BO‘LGAN DUAL TA’LIMI ASOSIDA “TARMOQ-KORXONA-OLIYGOH” ZANJIRIDA TASHKIL ETISHDAGI DOLZARB MUAMMOLAR VA UNING YECHIMLARI	474
M.J.Shodiyeva	BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA PSIXOLOGIK TAYYORLASH VA EMOTSIONAL QO‘LLAB-QUVVATLASHNING AHAMIYATI	477
Nurmaxanov Kayrat Erpayızovich	ELEKTRON TA'LIM RESURSLARINI ISHLAB CHIQISH JARAYONLARIDA METODIK TA'MINOTNI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI	479
Tursunova Olmos Fayzievna	OLIY TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA QONUNLARNING O‘RNI VA ROLI	482
Nurumbekova Yarkinay Anarmatovna Nishanbayeva Sevara Avazxanovna	YIGITLARINI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA OILADAGI TARBIYANING O‘RNI	485
O.B.Qurbonova	ONA TILI TA’LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISHDA TA’LIM VOSITALARINING AHAMIYATI	487
U.R.Bekpo‘latov	OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION	489

	TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DISSIMMETRIK PARADIGMASI	
Faxriddinov Yoqubjon Abubakir o‘g‘li Mavlonova Barno Jahongir qizi	TA‘LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	491
Умиров Б.Т. Хайров Р.З. Хайрова Н.Р.	ПРЕИМУЩЕСТВА ЦИФРОВИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ	494
N.N.Raximov	BO‘JAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	497
Н.Т.Мисирова Ж.С.Шеранова	СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ	499
Xidirova Malohat Qazaqovna Tolliboyeva Hilola Bahodir qizi	OILADA BOLALAR BILAN MULOQOTNI YO‘LGA QO‘YISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK SHART-SHAROITLARI	502
Бахытжан А.Б. Нургалиева Д.А	ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К СТРЕССОВЫМ СИТУАЦИЯМ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ И ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	504
Kurbanova Gullola Baxramovna Ravshanov Umidjon Abdiqodir o‘g‘li	RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING OLIY TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI O‘RNI	508
Niyozova Gulnoza Baxtiyor qizi	MAKTABGACHA TA’LIMDA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ZARURATI	510
Mirzayev Djamshid Turdaliyevich	OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA INNOVATSIYALARNI TIJORATLASHTIRISH MODELLARINI TAKOMILLASHTIRISH	512
T.Q.Xojiyev	ANIQ FANLARNI O‘QITISHDA ILG‘OR PEDAGOGIK VA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	515
Тожибоева Гульмира Рифовна Динеева Зильфира Наилевна	СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ «ИНФОРМАЦИОННОЙ ГРАМОТНОСТИ»	518
Karshiboyev Shavkat Esirgapovich	OLIY TA’LIM MUASSASLARIDA FIZIKA FANIDAN MUSTAQIL ISHLARNI BAJARISHDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH	520
Shakirova Araily Dalelovna Bi Tao	EFFECTIVENESS OF DIGITIZATION OF CHINESE UNIVERSITY TEACHER TRAINING CENTERS	524
Kurbanova Gullola Baxramovna Ahmatov Nodirbek Musa o‘g‘li	HOZIRGI DAVR YOSHLARINING KOMMUNIKATIV RIVOJLANISHI	527
Sattarov Inomjon Odilbay o’g’li	INNOVATSIYA — BIZ, YOSHLARNI KELAJAKIMIZ.	529
Sariboyev Nurali Abdunazarovich	INNOVATSION MENEJMENT ASOSIDA OTMLARDA BOSHQARUV XODIMLARINING STRESSNI BOSHQARISH VA UNI BARTARAF ETISH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	531
Xudoynazarov Sherzod Axmad o‘g‘li	TALABA-YOSHLARNI OILAVIY TURMUSHGA TAYYORLASHING MUHIM PSIXOLOGIK OMILLARI	534
Xudoynazarov Sherzod Axmad o‘g‘li	TALABALATRDA OILAVIY MUNOSABATLARINING SHAKLLANISHIDAGI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	537
Kabulova Sanobar Eshnazarovna	TA’LIMDA KOUCH TRENING JARAYONI	539
Ummatkulova Nigora Umarqulovna	O‘SMIRLARNING AQLIY RIVOJLANISHIDA MAKTAB VA OILA HAMKORLIGI: PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ASOSLAR	543
Botirjon Xamidov Xusnidinovich	TALABALARNING FIZIK DOIMIYLIKLARGA OID KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI	546
M.U. Musurmonov	TALABALARDA SIMMETRIYA TAMOYILARIGA OID KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI	549
Бекболаев Жавлонбек Жуманазар ўғли	ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОИЙ УСТАНОВКАЛАР ШАКЛАНИШИНИНГ ИЖТИМОЙИ-ПСИХОЛОГИК	552

	ХУСУСИЯТЛАРИ	
M.B.Islamova	TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI	556
Jumabekov Ziyovuddin Xazratqul o‘g‘li	HOZIRGI ZAMON OILALARDAGI FARZANDLARARO SIBLINGLARDA HASAD VA HAVAS NAMOYON BO‘LISHI HAMDA RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK OMILLARINI O‘RGANISH	559
Doniyorbek Gofurov	INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA OLIY TA’LIM MUASSASALARI XODIMLARI O‘RTASIDA JAMOANI BOSHQARISH KO‘NIKMALARINI VA HAMJIHATLIKNI OSHIRISH	564
Нурбоева Шоҳсанам Шамсиддин қизи	АРТ ПЕДАГОГИКА ЁНДОШУВ АСОСИДА ТАЛАБА ЁШЛАРНИ ВАТАНПАРВАРЛИК РУХИДА ТАРБИЯЛАШНИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	567
Bazarova Gulnoza Ziyodulla qizi Yo‘ldosheva Marjona	KATTALARGA TA’LIM BERISHNING MUHIM XUSUSIYATLARI	569
Izzatullayev Sunnatulla Shermuxammad o‘g‘li	FUTBOL SPORT TURI BO‘YICHA MUSOBAQALAR O‘TKAZISH VA HAKAMLIK QILISH KOMPETENTSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH	571
Ishankulova Farangis Azamovna	OLIY TA’LIM MUASSASALARI IMIJINI BAHOLASHNING USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH	574
Eshankulova Irodaxon Avazxanovna	AYOLLARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIKKA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR HAMDA ZO‘RAVONLIKNING TURLARI	578
Eshankulova Irodaxon Avazxanovna	ZO‘RAVONLIK QURBONLARIGA PSIXOLOGIK YORDAM BERISH	581
Bazarova Gulnoza Ziyodulla qizi	BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA ANDROGOGIK KOMPITENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	583
Mansurova Odinaxon Ulug‘bek qizi	TA’LIMNI AXBOROTLASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI	585
Normamatova Nazira Alijon qizi	NIKOH OLDI YETUKLIK MUNOSABATLARI VA UNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK, ETNOPSIXOLOGIK TALQINI	588
Sabrina Xamidova	O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK FAOLIYATIDA FASILITATOR YONDASHUVINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	589
Xamidova Sabrina Abduvahobovna	ZAMONAVIY TA’LIMDA FASILITATOR XUSUSIYATLARI	591
Azimova Rushana Zokirjonovna	TALABA YOSHLARDA VIRTUAL QARAMLIKNI OLDINI OLISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI	594
Bekbolaev Javlonbek Jumanazar o‘g‘li	TALABALARDA IJTIMOIY USTANOVKALAR SHAKILANISHINING IJTIMOYI-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	597
Ayakulov Ulug‘bek Abdug‘afforvich	OLIY TA’LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA KREATIV TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	600
Normamatova Nazira Alijon qizi	OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	603
Eshonqulova Kamola Ibroximovna Safarova Nafisa Ulug‘bek qizi	OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	606
Mamarasulov Sobirjon Odiljon o‘g‘li	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM TIZIMIDA “KREDIT – MODUL” TIZIMINING O‘RNI VA AHAMIYATI	607
Yuldasheva Nigora Sultanovna	BO’LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATIV YONDASHUVNING AHAMIYATI	610
Madatova Tamam Elman qizi	OILAVIY INQIROZLARNINGA DAVRLARI VA BARTARAF ETISH YO‘LLARI	612
Anarbayeva Muhlisa Shokirjon qizi	AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH	615
Kamolov Mag‘rur Ruziqulovich	OLIY TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI ASOSIDA TASHKIL ETISHNING DOLZARBLIGI	618